

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі
Министерство образования и науки Республики Казахстан

Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы
Национальная академия образования имени И. Алтынсарина

**Бастауыш мектепте 12 жылдық білім беру шеңберінде инклюзивті орта
жағдайында оқыту процесін ұйымдастыру бойынша
әдістемелік ұсынымдар**

**Методические рекомендации по организации процесса обучения
в условиях инклюзивной среды в рамках 12-летнего образования
в начальной школе**

**Нұр-Сұлтан
2021**

Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы Ғылыми кеңесімен баспаға ұсынылды. (2021 жылғы 17 тамыздағы № 12 хаттама)

Рекомендовано к изданию Ученым советом Национальной академии образования им. И. Алтынсарина (протокол № 12 от 17 августа 2021 года)

Бастауыш мектепте 12 жылдық білім беру шеңберінде инклюзивті орта жағдайында оқыту процесін ұйымдастыру бойынша әдістемелік ұсынымдар – Нұр-Сұлтан: Ы. Алтынсарин атындағы ҰБА, 2021. – 720 б.

Методические рекомендации по организации процесса обучения в условиях инклюзивной среды в рамках 12-летнего образования в начальной школе – Нур-Султан: НАО имени И. Алтынсарина, 2021. – 720 с.

Әдістемелік ұсынымдарда еліміздің педагогтеріне Қазақстанның орта білім беру ұйымдарында инклюзивті білім беру жағдайын зерттеу қорытындыларын ескеріп, қазіргі мектепте инклюзивті білім беру ортасын ұйымдастыру бойынша әдістемелік ұсынымдар беріледі. Ұсынымдар сонымен қатар инклюзивті білім беру процесі жағдайында 12 жылдық білім беретін бастауыш мектептің оқу бағдарламаларын жүзеге асыруда бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби құзыреттіліктерін арттыруға бағытталған.

Әдістемелік ұсынымдар жалпы білім беретін мектеп басшыларына, әдіскерлерге, білім басқармалары мен бөлімдерінің мамандарына арналған.

В методическом пособии педагогам страны предлагаются методические рекомендации по организации инклюзивной образовательной среды в современной школе с учетом итогов исследования состояния инклюзивного образования в организациях среднего образования Казахстана. Рекомендации также направлены на повышение профессиональных компетенций педагогов начальных классов в реализации учебных программ начальной школы 12-летнего образования в условиях инклюзивного образовательного процесса.

Методические рекомендации предназначены руководству общеобразовательных школ, методистам, специалистам отделов и управлений образования.

© Ы. Алтынсарин атындағы
Ұлттық білім академиясы, 2021
Национальная академия
образования им. И. Алтынсарина, 2021

Кіріспе

Әлемнің бәсекеге қабілетті елдерінде инклюзивті білім беру жалпы білім беру жүйесін дамытудың маңызды бағыттарының бірі ретінде есептеледі. Себебі дамыған халықаралық қауымдастықта инклюзивті білім беру әрбір адамның қандай да бір кемсітушіліксіз білім алу құқығын іске асырудың маңызды құралы ретінде әлдеқашан мойындалған.

Біздің еліміз де аталмыш ұстанымды қолдайды. Мұны әрбір баланың сапалы білімге тең қолжетімділігін қамтамасыз етудің білім беру саласын дамытудағы басты міндет болып есептелетіндігі айғақтай түседі.

Мемлекет басшысы Қ.К. Тоқаев 2020 жылғы 1 қыркүйектегі Қазақстан халқына Жолдауында: «Күнделікті мәселелерді шешумен қатар, балалардың бәріне бірдей мүмкіндік туғызу үшін жүйелі шаралар қабылдау қажет. Балаларымыз қай жерде тұрса да, қандай тілде оқыса да сапалы білім алуы керек» деп атап өтті [1].

Инклюзивті білім берудің басты аспектілерінің бірі болып есептелетін инклюзивті саясаттың соңғы жылдары елімізде қарқынды түрде дамып келе жатқандығын байқауымызға болады. Бірқатар құжаттар ратификацияланды, заңнамалық және нормативтік құқықтық актілерге өзгерістер енгізілуде, барлық мүдделі тараптардың қатысуымен әртүрлі деңгейлерде талқылаулар іске асуда. Үкіметпен бекітілген құжаттар еліміздің барлық балаларына сапалы білім беруде қолжетімділікті қамтамасыз ету үшін басты мәнге ие.

2021 жылдың 26 маусымында Мемлекет басшысы Қ.К. Тоқаев «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне инклюзивті білім беру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» заңға қол қойды. Оның негізінде арнаулы психологиялық-педагогикалық қолдауға мемлекеттік білім беру тапсырысы енгізіледі және білім беру ұйымдарындағы психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі реттеледі. Құжат білім беру ұйымы басшыларына мүгедектігі бар балаларды білім беру ұйымдарына оқуға қабылдауды бұзғаны үшін немесе білім үшін арнаулы жағдайлар жасамағаны үшін жауапкершілік жүктейді. Сонымен қатар заңмен психологиялық-медициналық-педагогикалық тексеру және консультациялар бағдарламаларын іске асыру негізінде мүмкіндігі шектеулі балаларды білім беру ортасына қосу арқылы оларға әмбебап көзқарас көзделген.

Барлығы 4 заңға өзгерістер мен толықтырулар енгізу қарастырылған, олардың ішінде: «Кемтар балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдау туралы», «Білім туралы», «Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы», «Қазақстан Республикасында мүгедектерді әлеуметтік қорғау туралы» [2].

Қойылған міндеттерді іске асыру жолдары жөнінде сөз қозғамас бұрын «Мұның мемлекет үшін маңызы қандай?», «Мұның қазіргі қоғамға қажеттілігі қанша?» секілді сұрақтарға жауап беріп көрсек.

ЮНЕСКО инклюзивті білім беруді «қоғамның оқу, мәдени қызметіне қатысуын арттыру, білім беру жүйесі шеңберінде әлеуметтік оқшаулау

масштабтарын азайту және білім беру процесінен тыс қалып қалмау жолымен барлық білім алушылардың әртүрлі қажеттіліктерін қанағаттандыруға бағытталған процесс» деп айқындайды. Бұл процесс мазмұндағы, әрекеттердегі, құрылым мен стратегиялардағы өзгерістер мен жаңалықтармен байланысты, ал оның басты ерекшелігі – әртүрлі жас тобындағы барлық балаларды қамтитын жалпы тұжырымдама және барлық балалардың білім алуын қамтамасыз етудің мемлекеттің міндеті болып табылатынына сенімділіктің болуы.

Инклюзивті білім беру қалыптылықтан ауытқу мен әртүрлілікті ескеретін әдістен түбегейлі ерекшеленетін педагогикалық тәсілді пайдалануды көздейді. Мұндай тәсілді іске асыру үшін назарды келесілерге аудару қажет:

- әрбір білім алушының әлеуетін танымдық дағдылар жүйесіне емес, білім алуына қарай ашу;

- білім алушының кемшіліктеріне назарды аудару қажеттілігінен оқыту бағдарламасы мен пәнаралық педагогиканы реформалауға ойысу;

- мұғалімдердің кәсібилігінің басты дәлелі – пән бойынша арнайы білімдердің болуы емес, білім алушыларды оқу процесіне белсенді қатысуын қамтамасыз ету;

- үлгерімі төмен білім алушы үшін оқытудың балама бағдарламасын әзірлеуден гөрі сараланған және/немесе жеке оқыту негізінде барлығы үшін жалпы оқу бағдарламасын құру;

- білім алушыларды оқшаулайтын мұғалімдерді емес, инклюзияны практикалайтын мұғалімдерге фокус жасау.

Халықаралық сарапшылар бір маңызды фактіге назар аударады: әлемдегі әлеуметтік тұрғыдан осал балалардың жергілікті мектептерде білім алуына қолжетімділік құқықтарын іске асыру үшін білім беру жүйесі мен білім беру саласында жұмыс істейтін адамдардың құндылықтары мен принциптерін түбегейлі өзгерту қажет.

Инклюзивті амалды іске асырудың басты шарты – батылдық: практикада инклюзия құндылықтарын іске асыру; әрбір баланың өмірін бірдей бағалы деп есептеу; барлығына қатыстылық сезімін бастан кешуге жәрдемдесу; балалардың оқыту және білім беру процестеріне қатысуына ықпал ету; оқшаулау, кемсіту және білім алуға кедергі жасайтын түрлі кедергілер санын азайту; әрбір балаға құрметті және теңқұқықты қатынасты қамтамасыз ету және әртүрлілікті қолдау мақсатында мәдениет, саясат және практиканы дамыту.

Сонымен қатар инклюзивті білім беруге қатысты жоғары экономикалық дәлелдерді атау қажет, себебі ерекше қажеттілігі бар балаларға білім беру жақсы инвестиция болып есептеледі. Дүниежүзілік банк баяндамасына сәйкес (2005 ж.), бұл өз алдына әлеуметтік қажеттіліктерге шығындарды және адамның мемлекетке тәуелділігін төмендетуге мүмкіндік береді. ЮНЕСКО-ның 2009 жылғы зерттеуі көрсеткендей, Еуропа мен Орталық Азиядағы тұрғындардың еңбекке қабілетсіздігінен келетін шығын жалпы әлемдік ЖІӨ-нің 35%-ынан кем емес. Сонымен қатар инклюзивті білім беру отбасы мүшелерін күтім көрсетуден босатып, өндірістік қызметтің өзге түрлерімен айналысуға немесе өз ісіне уақыт бөлуге мүмкіндік береді.

Жалпы халықаралық тәжірибеге сүйенетін болсақ, инклюзивті білім берудің барлық балалар үшін пайдасы зор. Себебі ол мектептегі білім беруді жоспарлау мен іске асыру әдістеріне маңызды өзгерістер енгізеді және адам құқығын қамтамасыз ету құралы ретінде қызмет етеді, қоғам мен білім беру саласында демократия мен дербестендіру процестеріне үлес қосады.

Әлемдік және отандық тәжірибеге сүйене келе «Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020 – 2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында» инклюзивті білім беру мәселелеріне айтарлықтай көңіл бөлінген. Оған сәйкес таяудағы 5 жыл ішінде оқытудың қауіпсіз және жайлы ортасын қамтамасыз ету секілді маңызды міндет белгіленген [3].

Аталмыш құжатта 2022 жылы Баланың әл-ауқатының индексін енгізу, әлеуметтік зерттеу жүргізу, білім беру ұйымдарының психологиялық қызметі мен мектептердегі татуласу қызметтерін күшейту, тәрбие жұмыстарының жүйесіне балалардың кибермәдениеті мен кибергигиенасы бойынша мәселелерді кіріктіру, инклюзивті білім беруді қолдаудың ресурстық кабинеттер желісін кеңейту, ППТК және ПМПК желілерін кеңейту міндеттері қойылған.

Аталған міндеттерді шешу үшін инклюзивті саясатты әзірлеу, инклюзивті мәдениетті құру, инклюзивті практиканы дамыту мәселелеріне қатысты проблемалар кешенін зерттеу қажет. Білім және ғылым министрлігінің тапсырысы негізінде Ы. Алтынсарин атындағы ҰБА Инклюзивті білім беру орталығы қызметкерлерімен Қазақстанның орта білім беру ұйымдарында инклюзивті білім беру жағдайына зерттеу жүргізілді.

Зерттеудің әдіснамасы мен құралдарын әзірлеу үшін ҚР БҒМ Ақпараттық-аналитикалық орталықпен 2017 жылы әзірленген «Қазақстан Республикасында инклюзивті білім беру мониторингінің бірыңғай шеңбері» материалдарын, инклюзивті білім беруді дамыту бойынша отандық практиканы талдау, сонымен қатар инклюзивтілік индексін әзірлеу бойынша халықаралық тәжірибені зерттеу негіз болды. Зерттеудің сәйкестілігін және сенімділігін жоғарылату мақсатында әдіснама мен құралдарды әзірлеуде триангуляция әдісі – сандық және сапалық әдістерді қатар пайдаланып, нәтижесінде екі әдіснаманың да артықшылықтарының бірігуіне алып келетін әдіс негізге алынды.

Аталмыш зерттеу жұмысының мақсаты – Қазақстанның орта білім беру ұйымдарындағы инклюзивті білім берудің жағдайын зерттеу. Ол еліміздің орта білім беру ұйымдарындағы инклюзивтілік қағидаттарын іске асырудағы қол жеткізілген процестерге баға беруді қамтиды. Мақсатқа қол жеткізу үшін маңызды міндеттер қатары орындалды, олардың ішінде: зерттеу әдіснамасын әзірлеу, бір өңірде пилотты зерттеуді жүргізу, инструментарийді түзеу, деректерді жинау және өңдеу, алынған нәтижелерді талдау, әдістемелік ұсынымдарды әзірлеу.

Сауалнама еліміздің 17 өңірінің педагогтері, ата-аналары, ПМПК және ППТК мамандары арасында жүргізілді. Респонденттерді іріктеу мемлекеттік

және орыс тілдерінде оқытатын мектептердің, сондай-ақ қалалық және ауылдық мектептердің қатысу үлесін сақтауды ескере отырып, ҰБДҚ базасынан мектептерді кездейсоқ таңдау әдісімен іске асырылды. Google Forms сервисін пайдалана отырып жүргізілген сауалнама барысында 14 облыс пен республикалық маңызы бар 3 қаладан 16 763 педагог, 51 412 ата-ана, 723 ПМПК маманы және 1 822 ППТК маманы қатысты. Сауалнамаға қатысушылардың жалпы саны 70 720 респондентті құрады.

Интервью жүргізу үшін жергілікті атқарушы органдар (ЖАО), психологиялық-медициналық-педагогикалық консультациялар (ПМПК) және психологиялық-педагогикалық түзеу кабинеттері (ППТК) мамандары, үкіметтік емес ұйым (ҰЕҰ) өкілдері үшін сұрақтар әзірленді. Интервьюге респондент ретінде Қазақстанның 5 өңірінің өкілдері іріктелді: Солтүстік Қазақстан, Қарағанды, Шығыс Қазақстан, Түркістан, Батыс Қазақстан облыстары. ЖАО, ПМПК, ППТК мамандарымен және ҰЕҰ өкілдерімен 20 интервью жүргізілді.

Сонымен қатар тұрақты даму мақсаттарын, оның ішінде «бәрін қамтитын және әділ сапалы білім беруді және баршаға арналған өмір бойы оқу мүмкіндігін ынталандыруды қамтамасыз етуді» көздейтін 4-мақсатты жүзеге асыру мақсатында әлемдегі білім беру дамытудың негізгі бағыттары ретінде келесілер танылған: мектеп алды даярлықты қамтамасыз ету, мектептегі 12 жылдық білім берудің моделі, білім алушыларда ХХІ ғасыр дағдыларын дамыту, бағасы қолжетімді және сапалы ТЖКБ және жоғары білімге тең қолжетімділікті қамтамасыз ету.

Аталмыш бағыттар Қазақстанның қазіргі білім беру жүйесі үшін басым бағыттар болып есептеледі. Осыған байланысты қазіргі уақытта жүйелі шаралар кешені, білім берудің түбегейлі модернизациясы жүзеге асуда. Ол білім беру сапасын арттыру үшін инвестициялардың айтарлықтай және тұрақты ұлғаюын көздейді. Модернизацияның маңызды аспектілерінің бірі – 12 жылдық білім беруге көшу. Аталмыш аспект озық әлемдік державалармен бәсекелесуге қабілетті жаңа ұлттық білім беру моделін құру секілді стратегиялық міндетті табысты шешуге мүмкіндік береді.

12 жылдық білім беруді енгізу білім алушылардың жүктемесінің төмендеуіне, балалық шақтың ұзаруына, негізге мектепке бейімделуді жеңілдетуге, болашақ мамандықты таңдау үшін элективті пәндерге бағдарлануға, инновациялық цифрлық және коммуникациялық технологияларды пайдаланумен оқуға бағытталған.

Инклюзивті білім беруді дамыту шарттарында педагогтің рөлі ерекше маңызға ие, себебі еліміздің дамушы инклюзивті практикасы барлық білім алушылардың білім беру қажеттіліктеріне сәйкес бейімделген білім беру ортасын құруға бағытталған. Сол себепті педагогтерде өздерінің кәсіби ізденістерін оқытудың жаңартылған мазмұны мен әдістеріне сәйкес балалардың жеке білім беру қажеттіліктерін жүзеге асыруға бағыттау қажеттілігі туындайды.

Берілген әдістемелік ұсынымдардың мақсаты – Қазақстанның орта білім беру ұйымдарындағы инклюзивті білім беру жағдайын зерттеу, ол еліміздің

орта білім беру ұйымдарында инклюзивтілік қағидаттарын іске асыруда қол жеткізілген прогресті бағалауды қамтиды. Алынған деректерді талдау нәтижелері бойынша қазіргі қазақстандық мектептерде инклюзивті білім беру ортасын ұйымдастыру бойынша әдістемелік ұсынымдар ұсынылған. Сонымен қатар әдістемелік құрал инклюзивті білім беру процесі жағдайында 12 жылдық білім беретін бастауыш мектептің оқу бағдарламаларын жүзеге асыруда педагогтерге әдістемелік қолдау көрсетуге бағытталған. Ұсынымдар жалпы білім беретін мектептің білім беру процесінің сараланған және жеке тәсілдерін жүзеге асыруда бастауыш сынып педагогтерінің кәсіби құзыреттіліктерін арттыруға бағытталған.

1 Қазақстанның орта білім беру ұйымдарында инклюзивті білім беру жағдайын зерттеу (әдіснама, инструментарийлер, зерттеу, талдау, қорытындылар мен ұсынымдар)

Зерттеу әдіснамасы

Зерттеу стратегиясы 1994 жылы Ерекше білім беруді қажет ететін адамдарға білім беру бойынша дүниежүзілік конференцияда қабылданған Саламанка декларациясы мен ерекше қажеттілігі бар адамдарға білім беру бойынша іс-әрекеттер шеңбері негізінде әзірленді. Испанияның Саламанка қаласында 1994 жылдың 7-10 маусымы аралығында жиналған 92 үкімет пен 25 халықаралық ұйым әртүрлілікке қарамастан барлығы үшін зерттеу қажеттілігіне бейілділіктерін білдірді, сонымен қатар «білім берудің қарапайым жүйесі шеңберінде ерекше білім беруді қажет ететін балалар, жастар және ересектер үшін біліммен қамтамасыз ету» қажеттілігіне назар аударды. Аталмыш декларация арнайы қажеттіліктер аясында ең маңызды халықаралық құжаттардың бірі болып табылады. Декларацияда «осындай инклюзивті көзқарастағы қарапайым мектептер дискриминациялық көзқарасқа қарсы күрестің, қоғамда қолайлы атомсфераны қалыптастырудың, инклюзивті қоғамды құру мен барлығы үшін білім беруді қамтамасыз етудің ең тиімді құралдарының бірі болып есептеледі [4].

Аталмыш декларацияны қабылдаған сәттен бастап бүкіл әлемде инклюзивті салада білім беру жүйесін өзгерту бойынша әртүрлі зерттеулер жүргізілді [5]. Бұл зерттеу 2000 жылы Ұлыбританияда әзірленген, әлемнің 35 тіліне аударылған және академиялық зерттеулерде 2000-нан астам сілтемесі бар [6-11].

Инклюзия индексінің авторы сыныпта практиканы дамыту бойынша, мектепті дамыту бойынша [12, 13]; педагогті дамыту бойынша [14]; көшбасшы практикасы бойынша [15] және жүйедегі өзгерістер бойынша [16, 17] инклюзивті білім беру аясындағы көптеген зерттеулердің авторы болып табылады.

«Инклюзия индексі» құралы авторларының пікірінше [18], «жалпы білім беретін мектептегі инклюзия – даму ерекшеліктері бар, мүмкіндігі шектеулі балаларды білім беру процесі мен әлеуметтік өмірге қосу ғана емес, барлығына – білім алушыларға, мұғалімдерге және ата-аналарға оқу, жұмыс істеу ыңғайлы болатындай мектепті құру болып табылады.

Кез келген өркениетті қоғамның басты құндылығы – өсіп келе жатқан ұрпақ. Кез келген мектепте бала да, ересек адам да қандай да бір әлеуметтік маркерларға қарамастан, қабылданып, құқықтары шектелмеуі тиіс.

Авторлардың идеясын қабылдай және мақұлдай отырып, инклюзия бағытында мектептерді дамыту үш өзара байланысқан бағыт бойынша жүруі қажет. Бұл зерттеу де үш негізгі көрсеткіш: инклюзивті мәдениет, инклюзивті саясат және инклюзивті практика негізінде құрылған. Аталмыш көрсеткіштер мектепті жетілдірудің өзара байланысқан көрсеткіштері ретінде белгілі.

Сондай-ақ олар Қазақстан Республикасында инклюзивті білім беру мониторингінің бірыңғай шеңберін әзірлеу кезінде пайдаланылған [19].

Осылайша аталмыш зерттеу халықаралық құралдармен шектелмеген. Осы зерттеудің қорытындылары негізделетін негізгі құжаттардың бірі 2017 жылы ҚР БҒМ тапсырысымен «Ақпараттық-аналитикалық орталық» АҚ-мен әзірленген «Қазақстан Республикасында инклюзивті білім беру мониторингінің бірыңғай шеңбері» болып табылады.

Мониторингтің бірыңғай шеңбері білім берудің барлық деңгейлері бойынша индикаторлар мен көрсеткіштерді қамтиды. Оның ішінде 60 көрсеткіштің 16-сы мектептегі білім беру бойынша инклюзивті мәдениет, инклюзивті саясат және инклюзивті практика сынды үш бағыттан тұрады. Жоғарыда мазмұндалғанға байланысты осы зерттеуден алынған деректер де үш бағытқа: мәдениет, саясат және практикаға бөлінді.

Қазіргі уақытта алыс және таяу шет елдері, оның ішінде посткеңестік кеңістіктегі елдер инклюзивті білім беруді енгізуде. Мұндайда, әлбетте, әр ел өз жолымен дамуда. Бұл процестерде ортақ та, өзіндік ерекше де мәселелер бар.

Соңғы жылдары Қазақстанда инклюзивті білім беруді дамыту аясындағы нормативтік құқықтық құжаттарды әзірлеу және оларды іске асыру бойынша жасалған жұмыс аз емес. Бірінші кезекте саясаттың негізі болып табылатын ҚР Конституциясында барлық азаматтарға тегін орта білім беру кепілдендірілгенін атап өту қажет [20].

Еліміздің Үкіметімен бірқатар халықаралық құжаттарға қол қойылды. Олардың ішінде «Білім беру саласындағы кемсітушілікке қарсы күрес туралы конвенция», «Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы», «Мүгедектер құқықтары туралы», «Барлығына арналған білім туралы декларация» және т.б. құжаттар.

Аталмыш фактілер инклюзивті саясатты одан әрі дамытудың қозғаушы күші болды. Соңғы жылдар ішінде заңнамалық құжаттарға өзгерістер енгізілуде.

Мысалға, 2021 жылдың 26 маусымында Мемлекет басшысы Қ.К. Тоқаев «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне инклюзивті білім беру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» заңға қол қойды. Оның негізінде арнаулы психологиялық-педагогикалық қолдауға мемлекеттік білім беру тапсырысы енгізіледі және білім беру ұйымдарындағы психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі реттеледі. Сонымен қатар құжатта даму мүмкіндігі шектеулі балаларды білім беру ұйымдарына қабылдау ережелерін бұзғаны немесе оларға жағдай жасамағаны үшін білім беру ұйымдары басшыларының жауапкершілігі белгіленген.

Осылайша, мемлекеттің алдағы уақытқа негізгі стратегиялары инклюзивті білім берудің дамуын айқындайтын нормативтік құқықтық базада көрініс тапты.

Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020 – 2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында инклюзивті білім берудің негізгі бағыттары анықталған. Білім берудің қауіпсіз және қолайлы

ортасын қамтамасыз ету міндеттерінің ішінде 2022 жылы Балалардың әлеуметтік индексінің енгізу, әлеуметтік зерттеулер жүргізу, психологиялық-педагогикалық қолдау көрсету жөніндегі орталықтар мен психологиялық қызметтер желісін күшейту, тәрбие жұмыстарының жоспарларында балалардың кибермәдениеті мен кибергигиенасы бойынша жұмысты қамту, инклюзивті білім беруді қолдаудың ресурстық кабинеттер желісін кеңейту, ППТК және ПМПК желісін кеңейту белгіленген. 2025 жылға қарай инклюзивті білім беру үшін жағдай жасаған білім беру ұйымдарының үлесін 100%-ға жеткізу жоспарлануда.

Осыған байланысты бұл көрсеткішке қаншалықты жетуге болады деген сұрақтың туындауы заңды. Орта білім берудің барлық ұйымдарында инклюзивті білім берумен толыққанды қамтуға қол жеткізу үшін қандай жұмыстар жасалуы тиіс? Еліміздің мектептерінде инклюзивті саясат, практика және мәдениетті дамыту қандай деңгейде? Кадр, әдістемелік, материалдық-техникалық қамтамасыз ету мәселелері бойынша білім беру ұйымы арсеналында не бар? Еліміздің білім беру ұйымдарындағы инклюзивті білім берудің жалпы жағдайы қандай?

Бұл мәселелер еліміздегі жағдайдың жоспарланған көрсеткіштен әлдеқайда алыс екендігін білдіреді, себебі мектеп қауымдастығында стигматизация және қабылдамау жағдайлары әлі де кездесуде, педагогтердің көбі инклюзивті білім беру бойынша біліктілікті арттыру курстарынан өтпеген, аталмыш салада кешенді зерттеулер жоқ, инклюзивті мәдениетті қалыптастыру бойынша ірі кампаниялар жоқтың қасы. Зерттеуді және тиісті шешімдер шығаруды талап ететін проблемалар қатары мұнымен шектелмейді.

Осыған байланысты Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің тапсырмасы бойынша Ы. Алтынсарин атындағы ҰБА Инклюзивті білім беру орталығымен орта білім беру ұйымдарындағы инклюзивті білім беру жағдайын зерттеу және қазіргі қазақстандық мектепте инклюзивті білім беру ортасын ұйымдастыру бойынша ұсынымдар әзірлеу мақсатында зерттеу жүргізді.

Аталған зерттеу шеңберінде бірнеше міндеттер қатарын орындау қажет болды:

- деректерді жинау (зерттеу алаңынан жиналған деректер: мемлекеттік органдар мен үкіметтік емес ұйымдар өкілдерінің баяндамалары, білім беру және денсаулық сақтау жүйелері бойынша статистикалық деректер);

- деректерді талдау;

- Қазақстандағы орта білім беру ұйымдарында инклюзивті білім берудің ағымдағы жағдайын сипаттау;

- зерттеу қорытындыларын есепке алып, инклюзивті білім беру ортасын ұйымдастыру бойынша ұсынымдар әзірлеу.

Зерттеу объектісі ретінде Қазақстанның орта білім беру ұйымдары анықталды.

Зерттеу пәні ретінде орта білім беру ұйымдарында инклюзивтілік қағидаттарын іске асыру процесі анықталды.

Зерттеудің негізгі гипотезасы ретінде: «Қазақстанда инклюзивті білім беру бар, алайда практикада инклюзивті білім беру қағидаттарын іске асырудың жеткілікті жүйелі және дәйекті түрде құрылған тәсілдері байқалмайды» деген тұжырым алынды. Сол себепті зерттеудің негізгі сұрақтары ретінде келесі сұрақтар анықталды: «Қазақстандағы инклюзивті білім берудің қазіргі жағдайы қандай? Инклюзивті білім беруді дамыту бойынша Үкіметпен қойылған мақсаттарға қол жеткізу үшін нені қолға алу керек?».

Деректерді жинау және талдау

Зерттеу мақсаттарына қол жеткізу мақсатында зерттеу әдістерін таңдауға көп көңіл бөлінді.

Деректердің шындыққа сәйкестілігін қамтамасыз ету мақсатында триангуляция әдісі таңдалды. Бұл өз алдына деректерді жинаудың сандық және сапалық әдістерін қолдануды білдіреді. Сандық әдістердің ішінде сауалнама, сапалық әдістердің ішінде интервью және қолда бар деректерді: Қазақстан Республикасының қолданыстағы заңнамасын, соңғы жылдағы басқа да зерттеулер деректерін және Қазақстанның білім беру жүйесіндегі соңғы 3 жылдағы статистикалық деректерді талдау іске асырылды.

Интервью жүргізу үшін еліміздің 5 өңірі анықталды: Батыс Қазақстан, Шығыс Қазақстан, Түркістан, Солтүстік Қазақстан және Қарағанды облыстары. Іріктеу жергілікті білім беру басқармалары мамандарын, сонымен қатар ПМПК, ППТК, ҰЕҰ өкілдерін қамтыды.

Сұрақтардың мазмұны жалпы бағытқа ие, респонденттердің негізгі қызметтері мен міндеттеріне байланысты ерекшеліктер бар. Интервьюді жүргізу үшін техникалық ресурс – ZOOM онлайн-платформасы қолданылды.

Аталмыш іріктеу Саламанка декларациясы нормасымен түсіндіріледі, ол өз алдына қолдаудың сыртқы қызметтерінің маңызды рөлін айғақтай түседі:

«Білім беру саласында мамандандырылған әртүрлі мекемелер, министрліктер және ұйымдар мамандарының, оқытушылар-консультанттар, психологтар, сөйлеу кемістігі мен еңбек терапиясымен айналысатын дәрігерлер және т.б. тарапынан сыртқы қолдауды жергілікті деңгейде үйлестірген жөн... Шындығына келгенде, тәжірибеден көрінгендей, білім беру қызметтері қол жеткізілген тәжірибе мен ресурстарды оңтайлы пайдалануды қамтамасыз еткеннен кейін айтарлықтай әсер береді» [21].

Сапалық деректерді жинау мақсатында интервьюді жүргізу кезінде келесі маңызды міндеттер орындалды:

- мүдделі тараптардың көзқарастарын жинау;
- ашық сұрақтарға жауап алу;
- елімізде және өңірде инклюзивті білім беруді дамыту процестеру туралы хабардарлық деңгейін анықтау.

Осыған байланысты интервью барысында келесі сұрақтарға жауап алынды: мүдделі тараптардың, білім беру процесі қатысушыларының елімізде инклюзивті білім беруді дамыту жолындағы болып жатқан өзгерістерге

қатынасы қандай? Инклюзивті практика орындарда қалай іске асады? Қалай көрініс табады? Нендей жетістіктер бар? Қандай мәселелер шешуді талап етеді?

Интервьюдің көптеген сұрақтарының ішінде негізгілері немесе маңыздылары іріктелді, олар төмендегі кестеде берілген: (барлық сұрақтарды қосымшадан қараңыз).

1-кесте. Интервью барысында респонденттерге ұсынылған негізгі сұрақтар тізімі

№	Сұрақ	Респондент
1	Өз аймағыңыздағы инклюзивті білім беруді сипаттасаңыз? Атап айтқанда/мысалы: а. «Инклюзия» Сіз үшін нені білдіреді? b. Өртүрлі қажеттіліктері бар білім алушылар инклюзиясына қатысты қандай да бір статистикамен бөлісе аласыз ба? с. Барлық балалардың қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін инфрақұрылымда қандай өзгерістер жасалуда? d. Барлық балалардың максималды инклюзиясы үшін қандай ресурстар мен материалдар ұсынылуда? е. Сіздің аймағыңыздағы қанша мектепті инклюзивті ұйымға жатқызар едіңіз?	ПМПК, ППТК, ЖАО
2	Өзіңіз тұратын өңірде және жалпы елде мектепте инклюзивті білім берудің салыстырмалы түрдегі қолданыстағы тәжірибесіне қатысты сіздің пікіріңіз/тәжірибеңіз? а. Инклюзия жөнінде жалпы түсінік бар деп ойлайсыз ба? «Инклюзия» Сіз үшін нені білдіреді? b. Мектептер өз өңірлеріндегі барлық балалардың қажеттіліктерін қанағаттандыруға дайын деп ойлайсыз ба? с. Қандай қиындықтар бар? d. Жақсарту мүмкіндіктері бар ма (нені жақсартуға болады?)	ҰЕҰ
3	Жақын жерде тұратын барлық балалар үшін, оның ішінде ерекше білім беруді қажет ететін балалар үшін қазіргі мектептердің қолжетімділігі жөнінде Сіздің пікіріңіз қандай? Ерекше білім беруді қажет ететін бала жалпы білім беретін	ЖАО, ПМПК

	мектепте оқуға қалай рұқсат алады, олар Сізге қалай келеді?	
4	Өзіңіз тұратын өңірдегі (аудандағы) барлық мектептерде психологиялық-педагогикалық қолдау қызметтері бар ма/жұмыс істейді ме?	ЖАО
5	Өзіңіз тұратын өңірдегі (аудандағы) барлық мектептерде психологиялық-педагогикалық қолдау қызметтері бар ма/жұмыс істейді ме? Мектептердің ПМПК, ППТК-мен өзара ықпалдастығы жөнінде не айта аласыз?	ПМПК, ППТК
6	Қазіргі мектепте инклюзивті білім беруді дамытуға және енгізуге ПМПК, ППТК және ОО әсерін қалай бағалайсыз?	ЖАО
7	Қазіргі мектепте инклюзивті білім беруді дамытуға және енгізуге ПМПК, ППТК және ЖАО әсерін қалай бағалайсыз?	ҮЕҰ
8	Қазіргі мектепте инклюзивті білім беруді дамытуға және енгізуге ЖАО және ҮЕҰ әсерін қалай бағалайсыз?	ПМПК, ППТК
9	Қазақстандық мектептерде инклюзивті білім беруді одан әрі дамыту бойынша қандай ұсыныстарыңыз бар? / Әртүрлі қажеттіліктері бар балаларға арналған білім беру жүйесінде нені өзгертуге кеңес бересіз?	ПМПК, ППТК, ЖАО және ҮЕҰ

Педагогтерге, ата-аналарға, ПМПК және ППТК мамандары үшін сауалнамалар әзірленді. Респонденттерді іріктеу Ұлттық білім беру деректер қоры (ҰБДҚ) базасынан мектептерді кездейсоқ іріктеу әдісімен, мемлекеттік және орыс тілдерінде сабақ беретін, сонымен қатар қала және ауыл бөлінісіндегі мектептер пропорциясы ескерумен іске асты.

Сауалнаманы жүргізудің мақсаты – сандық деректерді жинау, мұндайда екі басты міндет қойылды:

- орта білім беру ұйымдарында инклюзивті саясатты іске асыруда республикалық тенденцияны анықтау: түсіну, қабылдау, практикада қолдану;
- процеске қатысушылар арасында инклюзия мәселелері жөнінде хабардарлықты арттыру.

Сауалнама нәтижесінде негізгі сұраққа жауап беру қажет болды: республикалық деңгейде орта білім беру аясында инклюзивті білім беру аспектілерін түсіну және енгізу деңгейі қандай?

Зерттеудің мақсатты аудиториясын 14 облыстан және республикалық маңызды бар 3 қаладан барлығы 70 720 респондент, оның ішінде 16 763 педагог, 51 412 ата-ана, 723 ПМПК маманы және 1 822 ППТК маманы құрады.

17 өңірден мектептер бөлінісінде оқыту тілі қазақ 84 қалалық және 263 ауылдық мектептер және оқыту тілі орыс 48 қалалық және 112 ауылдық мектептер, сонымен қатар оқыту тілі аралас (қазақ, орыс) 76 қалалық және 118 ауылдық мектеп, барлығы 701 мектеп қатысты. Осылайша сауалнамаға барлық мектептер санының 10%-ы қатысты.

Зерттеудің (сауалнаманың) мақсатты тобы ретінде әртүрлі типті орта білім беру ұйымдары: жалпы білім беретін мектептер, жеке пәндерді тереңдетіп оқытатын мектептер, гимназиялар, лицейлер, сондай-ақ арнайы, халықаралық мектептердің педагогтері қатысты. Меншік формасына байланысты мемлекеттік және жеке білім беру ұйымдары қатысты. Сонымен қатар әртүрлі білім беру деңгейлері мен лауазымдағы өкілдер қамтылды: бастауыш, орта және жоғары сынып мұғалімдері, мектеп мамандары мен әкімшілігі.

Деректерді ақпараттық жинау әдіснамалық тұрғыда құрылымдалған сауалнама бойынша респонденттердің онлайн-сауалнамасы негізінде іске асты.

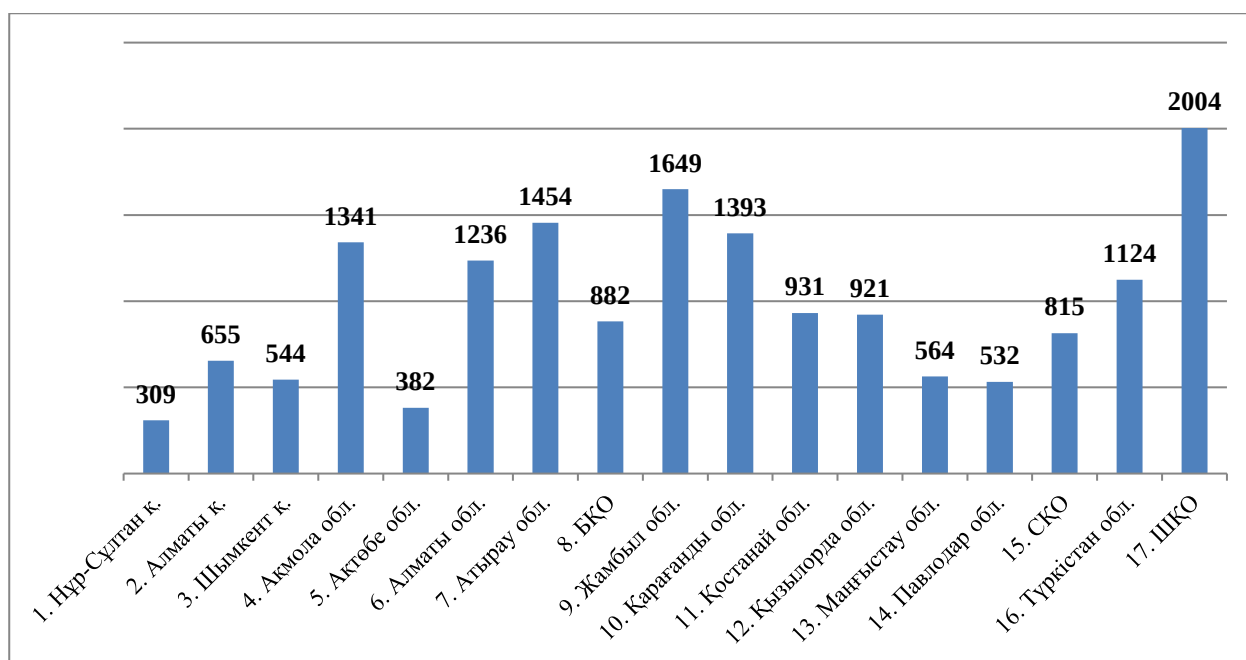
Сауалнама құрылымы 4 сауалнаманы қамтиды: педагогтер, ата-аналар, ПМПК және ППТК мамандары. Зерттеу барысында жұмыс 17 өңірдің білім басқармаларымен бірлесе отыра білім басқармалары мамандары немесе әдістемелік кабинеттер әдіскерлерінен құралған координатордармен жүргізілді.

Зерттеу құралдарын пысықтау үшін Ақмола облысының білім басқармасы қолдауымен 5 мектепте (педагогтер мен ата-аналар), ПМПК және ППТК-да апробация жүргізілді.

Сауалнаманы апробациялауға 861 респондент қатысты (қосымша). Апробациядан алынған нәтижелерге және сәйкесінше анализге сәйкес зерттеу құралдарына және зерттеуді үйлестіру бойынша ұйымдастыру мәселелеріне түзетулер енгізілді.

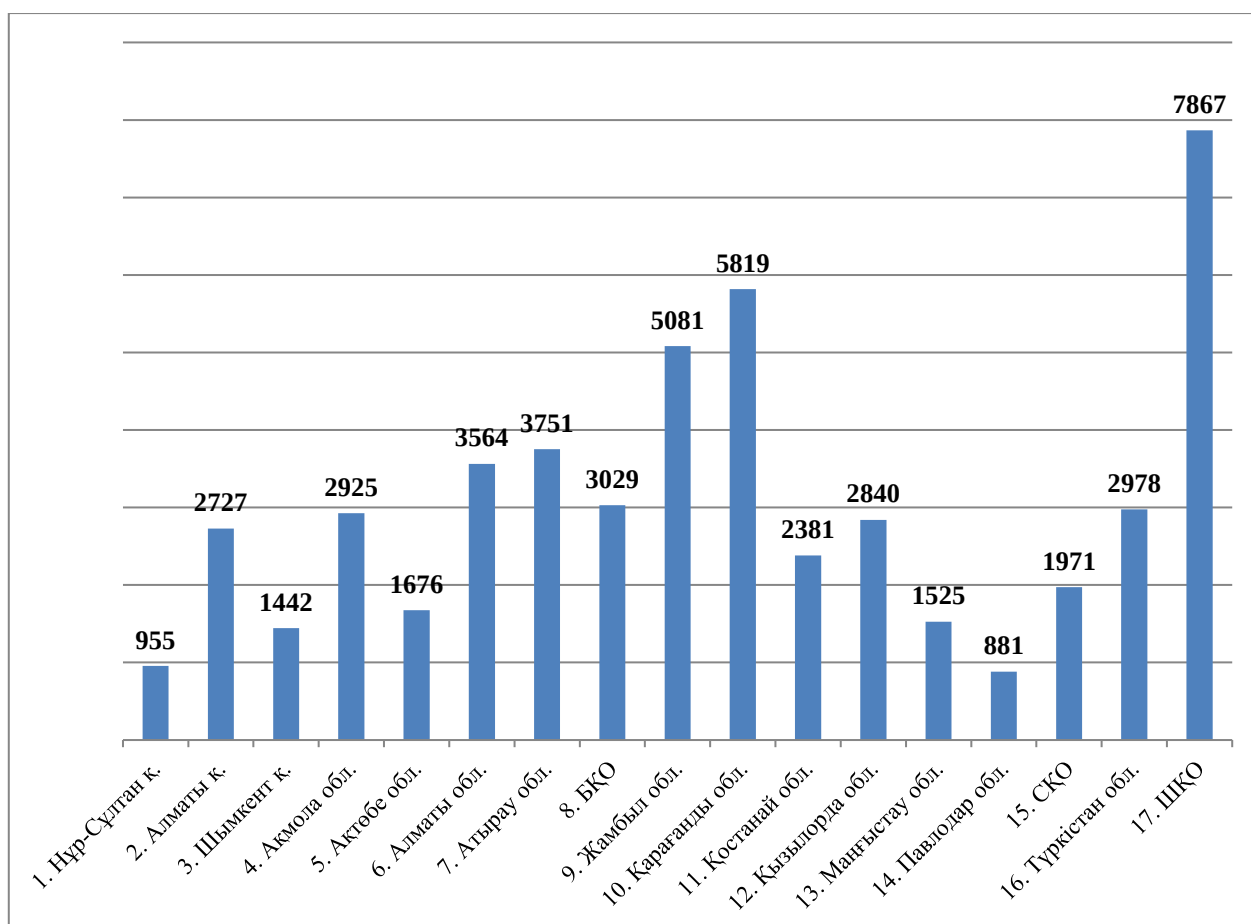
Онлайн сауалнаманы жүргізу үшін Google Forms сервисі пайдаланылды.

Сауалнамаға педагогтердің өңірлік бөліністе қатысуына талдау жасайтын болсақ, сауалнамаға қатысқан барлығы 16 736 педагогтің ішінде жоғары көрсеткіштер педагог-респонденттердің жалпы санынан ШҚО (12%), Жамбыл (10%) және Атырау (9%) облыстарынан байқалды. (1-сурет)

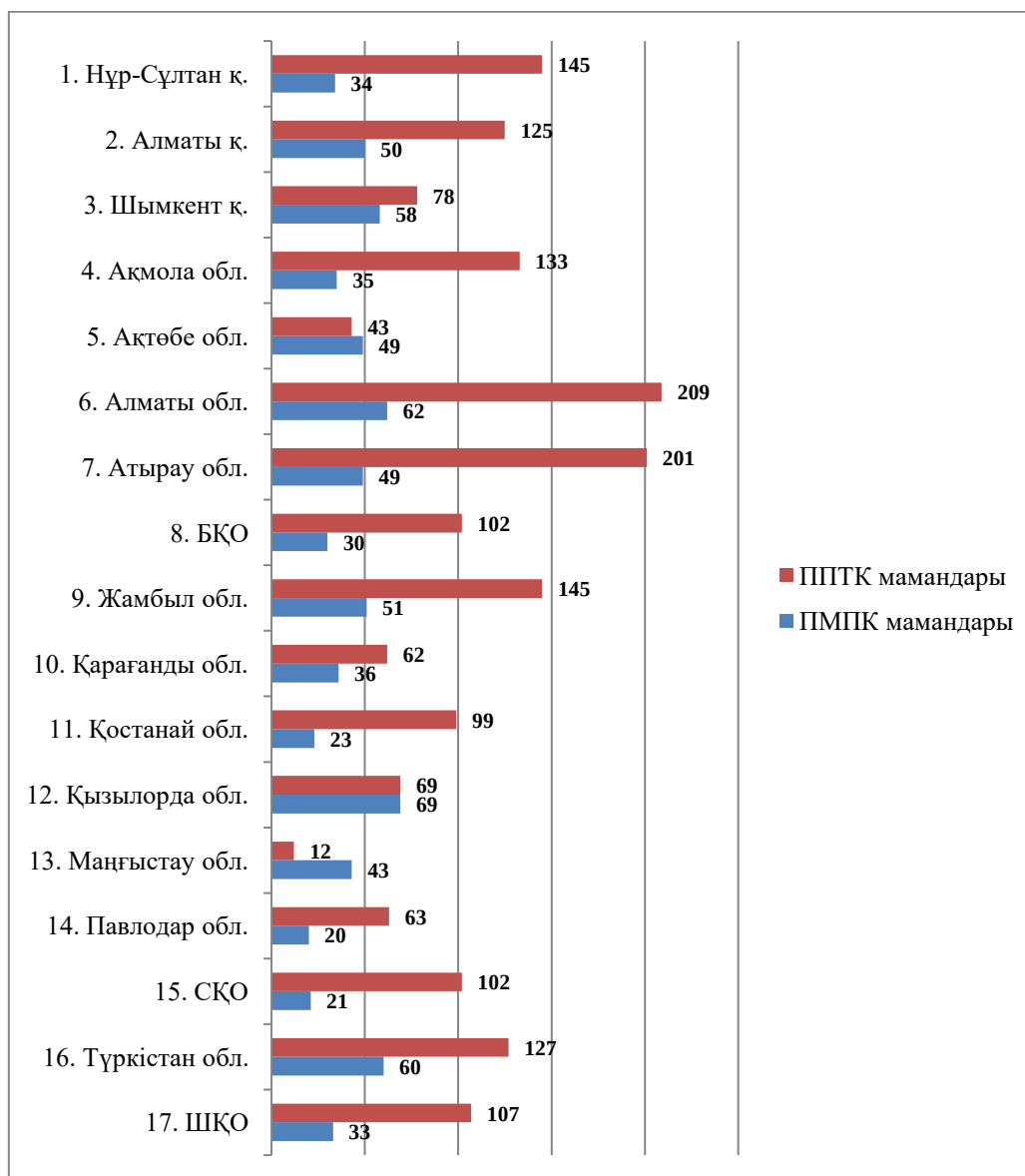
1-сурет. Өңірлер бөлінісінде сауалнамаға қатысқан педагогтер санының көрсеткіші, адам

Сауалнамаға қатысқан ата-аналардың өңірлер бойынша көрінісінен сауалнамаға ата-аналардың ШҚО (15%), Жамбыл (11%) және Қарағанды (10%) облыстарынан жиі қатысқандығын байқауымызға болады (2-сурет)

2-сурет. Өңірлер бөлінісінде сауалнамаға қатысқан ата-аналар санының көрсеткіші, адам

ПМПК және ППТК мамандарының өңірлер бөлінісіндегі қатысуы келесідей: ПМПК мамандарының көбі Қызылорда (10%), Алматы (9%) және Түркістан (8%) облыстарынан қатысты (3-сурет); ППТК мамандарының ішінде өңірлер бойынша ең көбі Алматы (11%) және Атырау (11%) облыстарынан қатысты (3-сурет).

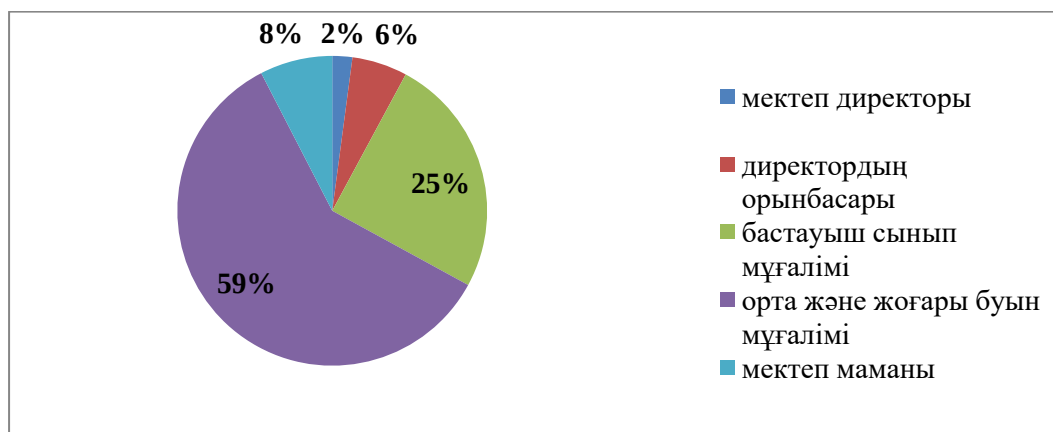

3-сурет. Өңірлер бөлінісінде сауалнамаға қатысқан ПМПК және ППТК мамандары санының көрсеткіші, адам

Өңірлер бөлінісіндегі жоғарыда келтірілген деректерге назар аударсақ, сауалнамаға қатысудың жоғары деңгейі ШҚО, Қарағанды және Жамбыл облыстарында байқалады.

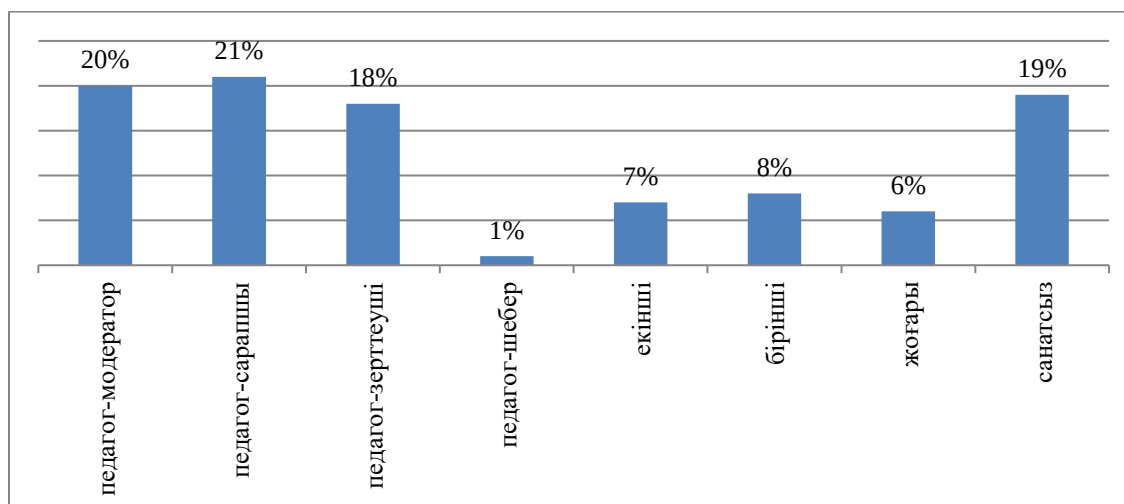
Аталмыш статистика сауалнама жүргізу кезінде көрсетілген білім беру органдары мен әдістемелік қызметтердің қызығушылығы мен ұйымдастырушылық жұмысының деңгейін сипаттайды, бұл өз кезегінде шынайы көзқарастың немесе инклюзивті білім беруді дамыту проблемасының өзектілігін түсінудің жанама дәлелі болуы мүмкін.

Сауалнама бастауыш, орта және жоғары буын педагогтерін, сондай-ақ мектеп мамандары мен әкімшілігін қамтыды. Қатысушылардың ең көп үлесін орта және жоғары буын педагогтері құрады, олар сауалнамаға қатысқан педагогтердің жалпы санының 59%-ын құрады. Респонденттердің ең аз үлесін мектеп директорлары құрады, олар сауалнамаға қатысқан педагогтердің жалпы санының 2%-ын құрады (4-сурет).

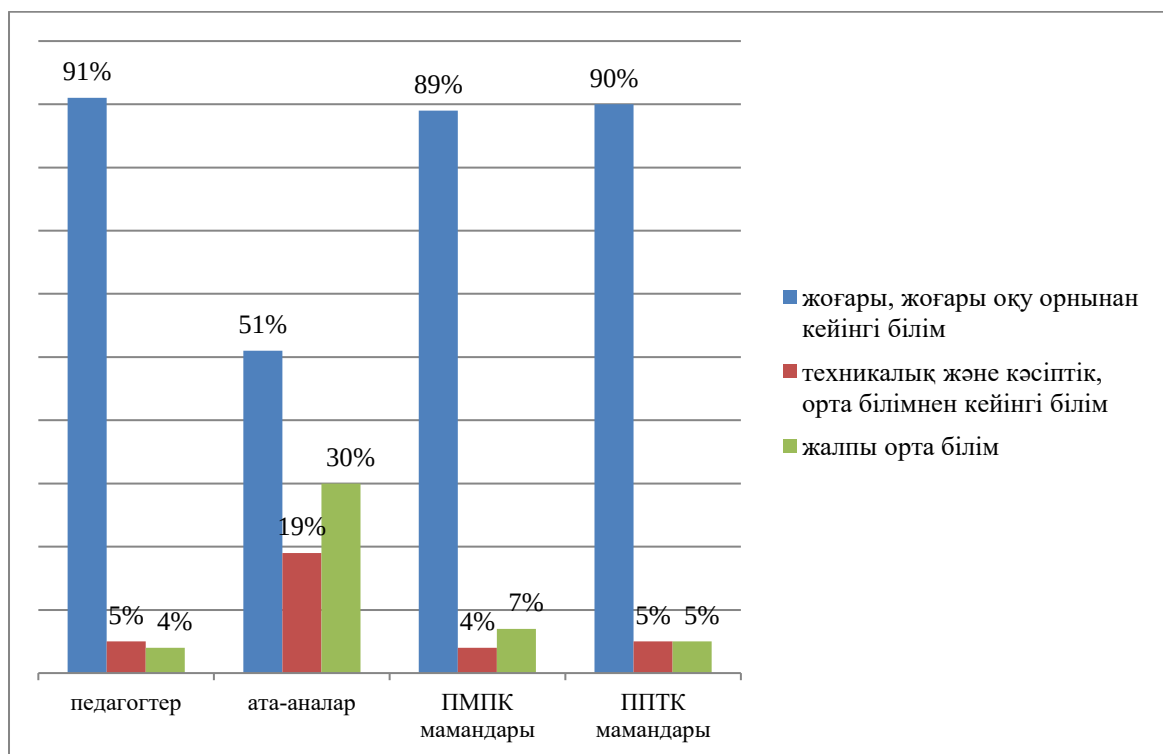
4-сурет. Атқаратын лауазымдар бөлінісінде педагогтердің сауалнамаға қатысу үлесінің көрсеткіштері

Сауалнамаға қатысқан педагогтердің біліктілік санаттарына келетін болсақ, олардың ең көп санын педагог-сарапшылар (21%) және педагог-модераторлар (20%) құрады. Респонденттердің ең аз санын педагог-шеберлер құрады, бұл шамамен ҚР-дағы санаттар бойынша педагог қызметкерлердің үлесіне сәйкес келеді (ҰБДҚ деректері). ҰБДҚ деректеріне сәйкес, педагог-шеберлер саны ел педагогтерінің жалпы санының 0,7%-ын құрайды (5-сурет).

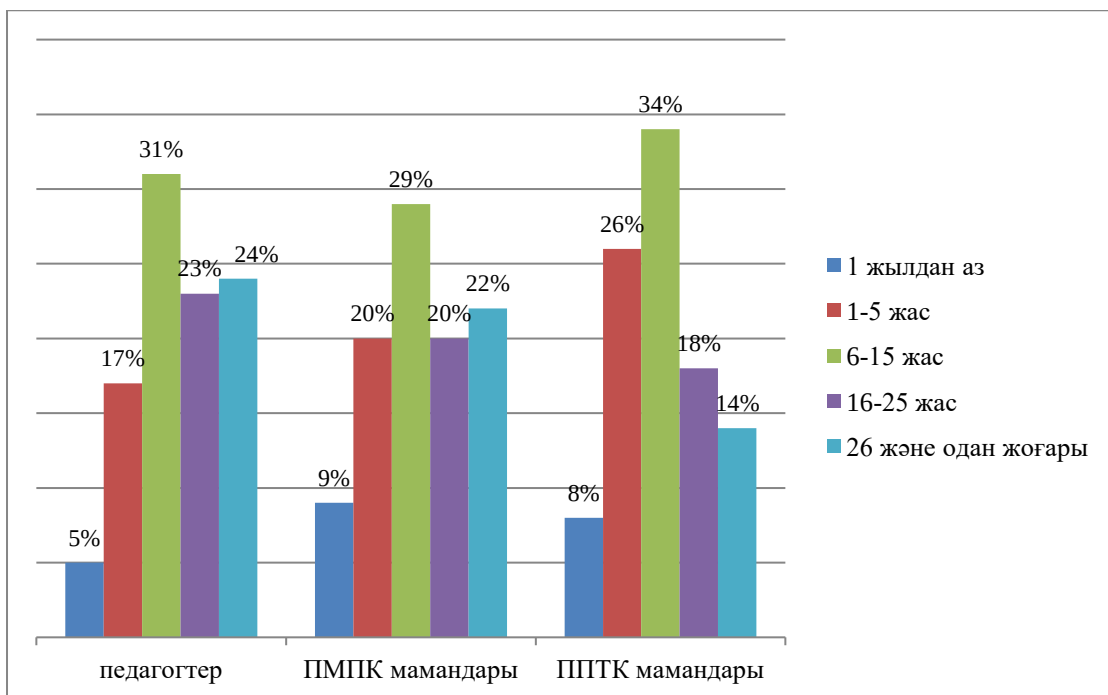
5-сурет. Біліктілік санаттары бөлінісінде педагогтердің сауалнамаға қатысу үлесінің көрсеткіштері

Білім деңгейі бойынша респонденттердің көбін жоғары білімі бар педагогтер, ата-аналар және мамандар құрайды. Педагогтер мен мамандар арасындағы жоғары білім бойынша көрсеткіштер бірдей, десе де, ескере кететін жайт, ата-аналардың ішінде техникалық және кәсіптік білімі және жалпы орта білімі бар үлесі осы секілді білімі бар педагогтер мен мамандар санынан әлдеқайда жоғары (6- сурет).

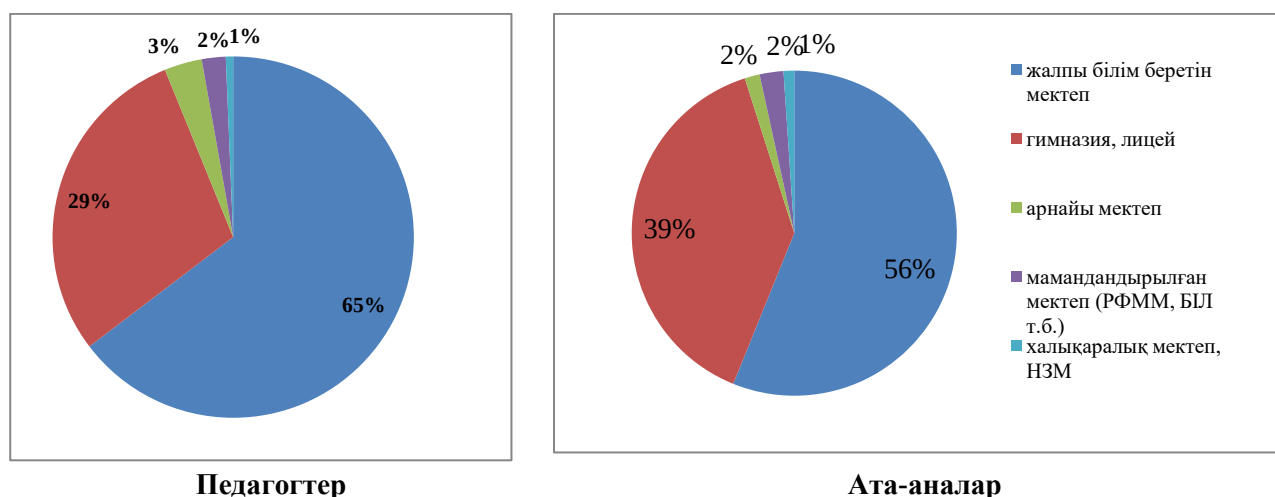
6-сурет. Білім беру деңгейлері бөлінісінде педагогтердің, ата-аналардың, ПМПК және ППТК мамандарының сауалнамаға қатысу үлесінің көрсеткіші

Респонденттердің еңбек өтіліне қатысты жалпы көрсеткіштерге тоқтала келе ескере кететін жайт, респонденттердің басым бөлігін 6-15 жыл еңбек өтілі бар (31%) педагогтер, ПМПК және ППТК мамандары құрайды. Респонденттердің еңбек өтілі бойынша көрінісі келесі диаграммада көрсетілген (7-сурет).

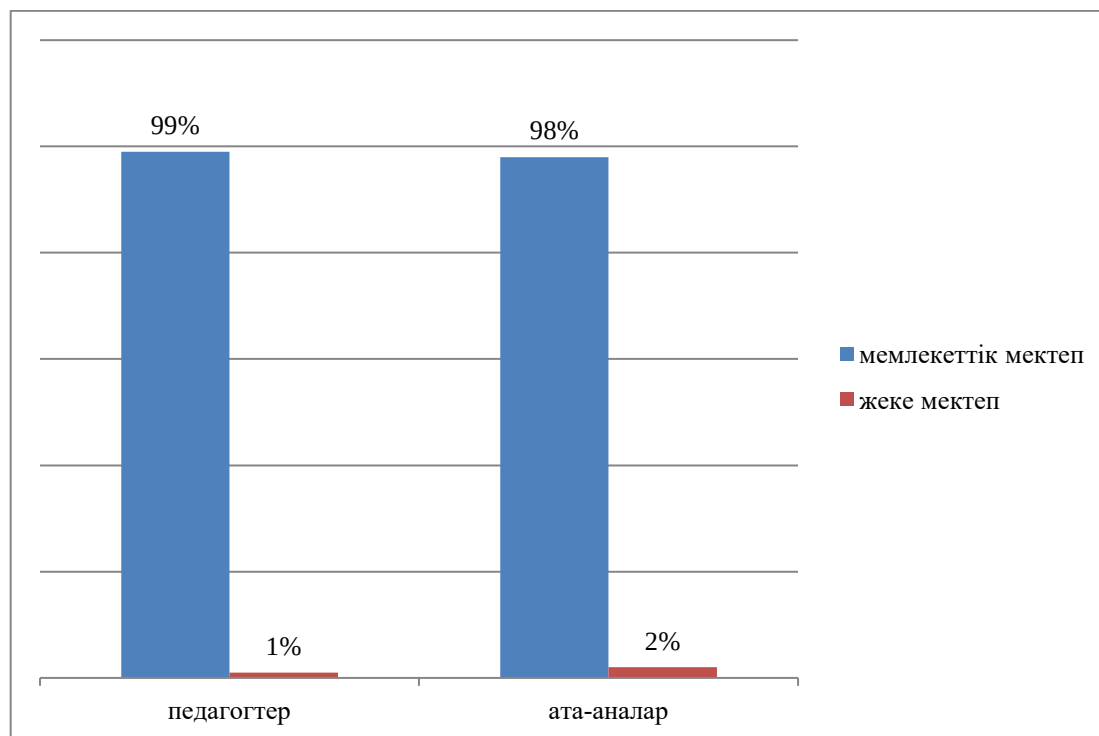
7-сурет. Жұмыс өтілі бөлінісінде педагогтердің, ПМПК және ППТК мамандарының сауалнамасына қатысу үлесінің көрсеткіші

Жүргізілген сауалнаманың деректеріне сәйкес сауалнамаға ең көбі жалпы білім беретін мектептердің педагогтері қатысты. Респонденттердің ең аз санын халықаралық мектептерде жұмыс істейтін респонденттер құрайды. Сауалнамаға қатысқан ата-аналар бойынша да картина сәйкесінше. Ең көп үлес балалары жалпы білім беретін мектептерде оқитын ата-аналарға тиесілі. Білім беру ұйымдары түрі бойынша көрсеткіштерді үйлестіру төмендегі диаграммада келтірілген (8-сурет).

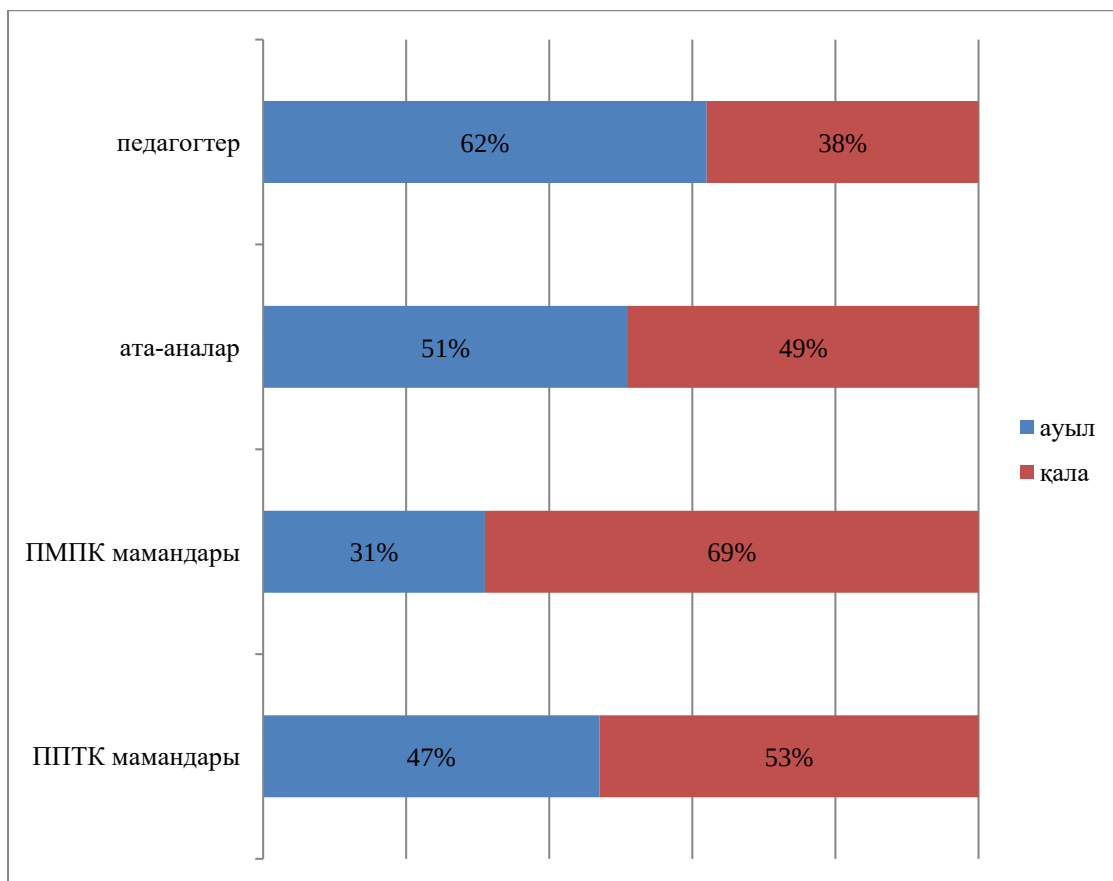
8-сурет. Мектеп типтері бөлінісінде педагогтер мен ата-аналардың сауалнамасына қатысу үлесінің көрсеткіші

Сауалнама деректерін талдау нәтижелері көрсеткендей, педагог-респонденттердің 99%-ы мемлекеттік мектептерде жұмыс істейді. Дәл осы секілді картина респондент ата-аналар бойынша деректер нәтижелерінен байқалады. Ата-аналардың 98%-ы балаларының мемлекеттік мектептерде жұмыс істейтіндігін белгіледі. Білім беру ұйымының меншік сипатына байланысты аталмыш көрсеткіш республика бойынша жалпы деректерге сәйкес келеді (9-сурет).

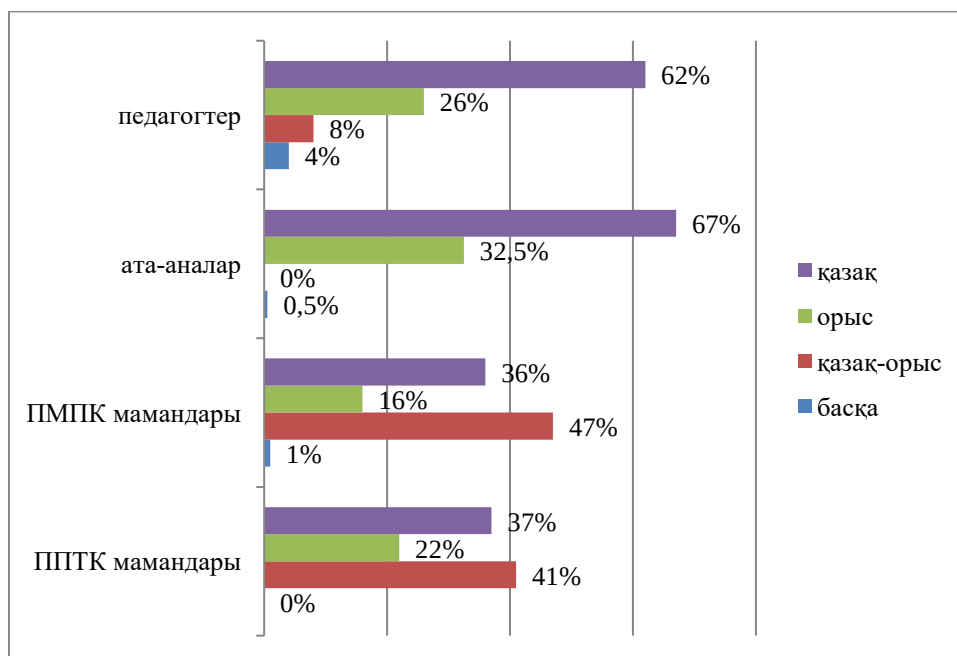

9-сурет. Меншік нысаны бойынша мектеп типтері бөлінісінде педагогтер мен ата-аналардың сауалнамасына қатысу үлесінің көрсеткіші

Жүргізілген сауалнама деректеріне сәйкес, сауалнамаға ауылдық жерлердегі педагогтер мен ата-аналардың қатысу көрсеткіші жоғары (10-сурет). Бұл ретте қазақ тілінде оқытатын ауыл мектептерінің педагогтері мен ата-аналары белсенділік танытқанын атап өту қажет (10-сурет). Осы сауалнамаға қатысқан ПМПК және ППТК мамандарының ішінде қалалық жерлерде тұратын респонденттердің белсенділігі жоғары болды (10-сурет), сонымен қатар тілдер бөлінісінде екі тілде жұмыс істейтін мамандар аса белсенділік танытты (11-сурет).

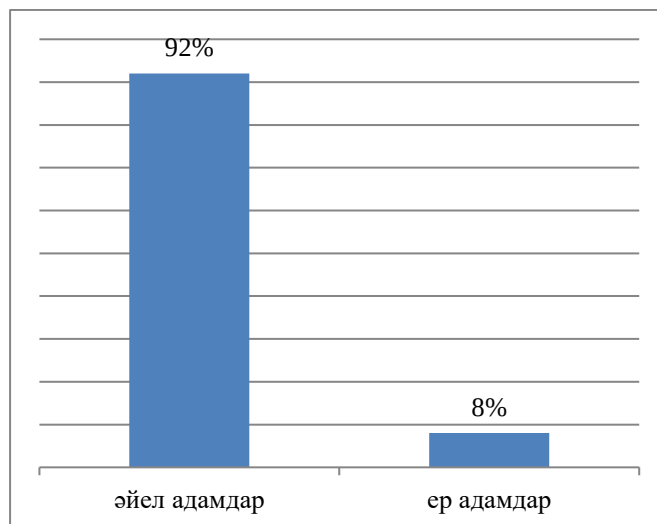

10-сурет. Қала-ауыл бөлінісінде педагогтердің, ата-аналардың, ПМПК және ППТК мамандарының сауалнамаға қатысу үлесінің көрсеткіші

11-сурет. Оқыту тілі бойынша педагогтердің, ата-аналардың, ПМПК және ППТК мамандарының сауалнамаға қатысу үлесінің көрсеткіші

Респонденттердің портретін сипаттау үшін қосымша мәліметтердің бірі – гендерлік белгісі бойынша бөлу. Нәтижелер сауалнамаға қатысқан мұғалімдердің, ата-аналардың, ПМПК және ППТК мамандарының басым бөлігін әйел адамдар құрайтындығын көрсетті, олардың үлесі орташа есеппен 92%-ды құрайды.

12-сурет. Барлық респонденттердің гендерлік белгісі бойынша сауалнамаға қатысу үлесінің көрсеткіші

Осылайша, сауалнама қатысқан педагогтердің әлеуметтік-демографиялық және кәсіби сипаттамаларын талдау педагогтердің басым көпшілігі жоғары білімі бар, орта және жоғары буында сабақ беретін, негізінен «педагог-модератор» және «педагог-сарапшы» біліктілігі бар, жұмыс тәжірибесі 6-15 жылды құрайтын педагогтер деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

Сауалнамаға қатысқан ата-аналардың портреттік сипаттамаларын талдау ата-аналардың басым көпшілігі 35-45 жастағы жоғары білімі және тұрақты жұмысы бар, толық отбасында бала тәрбиелеп отырған әйелдер деп қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

Логистика және техникалық қолдау

Сауалнамаға сілтеме тарату үшін, сондай-ақ интервьюге шақыру үшін жергілікті білім беру органдары тарапынан үлкен көмек көрсетілді. Сауалнамаларды толтыру тәртібі өңірлік үйлестірушілерге де, мектеп әкімшілігі мен педагогтеріне де жеткізілді. Зерттеу жұмыстарының көп бөлігі Ковид-19 вирусының таралуының санитариялық-эпидемиологиялық жағдайына байланысты шектеу шараларына сәйкес онлайн форматта жүргізілді. Сауалнама жүргізу үшін техникалық ресурс – Google онлайн-платформасы қолданылды. Сұхбат жүргізу үшін техникалық ресурс – ZOOM онлайн платформасы пайдаланылды. Сауалнама мен сұхбат 2021 жылдың 1 сәуірінен 15 мамырына дейін жүргізілді, деректерді талдау 2021 жылдың 15 мамырынан 30 маусымына дейін жүргізілді.

Үш аспект: инклюзивті мәдениет, инклюзивті саясат, инклюзивті практика шеңберінде Қазақстанның орта білім беру ұйымдарында инклюзивті білім беру жағдайын зерттеу деректерін талдау

Орта білім берудегі инклюзивті мәдениеттің жағдайы

Қазіргі заманғы білім беруді жаңғырту, жаңа стандарттарды енгізу, өсіп келе жатқан ұрпақтың санасын рухани-өнегелік құндылықтарға аудару ізгілендіру идеясы мен тең білім беру мүмкіндіктерінің өзектілігін арттыруға негіз болады. Ізгілендіру, дараландыру идеялары «Білім беру» заңында ерекше білім беруді қажет ететін балалардың және олардың ата-аналарының білім беру ұйымы мен формасын өздігінен анықтауға құқықтары жөнінде ереженің туындауына түрткі болды.

Инклюзивті білім беруді енгізудегі қиындықтар «кедергісіз ортаны» ұйымдастырумен ғана шектелмейді, сонымен қатар қалыптасқан таптаурындар мен ескішілдік секілді әлеуметтік сипаттағы кедергілерге байланысты педагогтер, білім алушылар мен олардың ата-аналарының инклюзия идеясын қабылдауға дайын болмауы орын алуда.

Саламанка декларациясына сәйкес:

Зияты зақымдалған немесе даму мүмкіндігі шектеулі балаларды «қатыстыру» практикасы барлығына арналған білімге қол жеткізу бойынша ұлттық жоспарлардың ажырамас бөлігіне айналуы тиіс. Балаларды арнайы мектептерге орналастырған жағдайларлардың өзінде білімді толықтай оқшауланған күйде, жеке беруге болмайды. Оқу күнінің бір бөлігінде қарапайым мектептердегідей барлығымен бірдей қатысуына мүмкіндік беру қажет» [21].

Осыған байланысты инклюзивті білім беру аясында инклюзия мақсаттарына сәйкес келетін білім беру ұйымы мәдениетін қалыптастыру міндеті тұр. Бұл кез келген ұйымның білім беру ортасына қатысты талапты анықтайды: білім беру ортасы барлық балаларды олардың ерекше қажеттіліктері мен тең мүмкіндіктерін ескере отырып қосуға немесе қатыстыруға дайын болуы тиіс. Дегенмен отбасы, мамандар, қоғам тарапынан балаларды оқыту мен тәрбиелеуге жұмсалған күш-жігерге қарамастан, көптеген балалар өскен соң әлеуметтік-экономикалық өмірге қосылуға дайын болмауда. Аталмыш сипаттағы факторлар білім беру ұйымдарында инклюзивті мәдениеттің, ерекше білім беруді қажет ететін балаларға қатысты толерантты қарым-қатынастың, білім алушыларды бір-біріне достық қарым-қатынаста болуды ынталандырудың қажеттілігін айғақтай түседі.

Мектепте инклюзивті білім беру мәдениетін құру мектеп социумына ерекше білім беруді қажет ететін білім алушыларды қосу табыстылығының маңызды шарттарының бірі болып табылады. Тиімді жұмыстың міндетті шарты – білім беру ұйымдарының барлық қызметтерінің өзара байланысы мен үйлесімді жұмысы: психологиялық, педагогикалық, әлеуметтік, медициналық. Ерекше білім беруді қажет ететін баланы тәрбиелеп отырған отбасыны білікті

қолдау баланың тұлғалық дамуына қосымша әсерлерді еңсеруге, өзіндік мүмкіндіктер мен қабілеттерді түсінуге көмектеседі [22].

Әлбетте, мектепте инклюзивті мәдениет құндылықтарының бірыңғай жүйесін қалыптастыру оңай шаруа емес. Ол аяқ астынан тап болмайды, себебі ол мектеп өміріне мейірімділік, теңдік және ұйымшылдық секілді құндылықтарды қалыптастыру бойынша үлкен жұмыс пен көп еңбектің нәтижесі болып табылады. Теңдік, ортақтастық, серіктестік басымдықтары мектептерде инклюзивті білім беру мәдениетін қалыптастыру аспектісінде инклюзивті білім берудің негізгі қағидаттарымен тікелей байланысады. Ал жеке ерекшеліктер проблема емес, таным процесін байыту мүмкіндігі ретінде түсініледі.

Мемлекет саясатына сәйкес, әрбір қазақстандық мектеп білім беру кеңістігіне қатысушылардың назарын ерекше білім беруді қажет ететін балаларға білім беру және әлеуметтендіру мәселелеріне аударып, инклюзивті қоғамды құруды насихаттауы тиіс.

Зерттеу процесінде Қазақстан Республикасында инклюзивті білім беру мониторингінің бірыңғай шеңберінің инклюзивті мәдениетке қатысты материалдарына көп көңіл бөлінді. Аталмыш құжатты зерделей келе, орта білім беру ұйымдарындағы инклюзивті мәдениеттің жағдайын анықтау үшін келесі 4 индикатор ұсынылды:

- 1) мектеп ортақ инклюзивті құндылықтардың дамуына ықпал етеді;
- 2) мектепте толеранттылық және өзара құрмет қағидаттары сақталады, дискриминация жоқ;
- 3) мектеп білім алушының өзін-өзі басқаруын қолдайды;
- 4) ата-аналар оқу-тәрбие процесі мәселелері бойынша шешім қабылдау процесіне белсенді қатысады.

Жоғарыда аталған индикаторларды «Инклюзия индексімен» ұсынылған инклюзивті мәдениет индикаторларымен салыстыру олардың халықаралық қауымдастықта қабылданған индикаторларға сәйкес келуі жөнінде сөз қозғауға мүмкіндік береді.

Мұндайда «Мониторингілеудің бірыңғай шеңберінде» «Инклюзия индексіне» ұсынылған инклюзивті мәдениет бөліміндегі келесі индикаторлар көрініс таппаған [18]:

- 1) барлық білім алушылар бір-біріне көмектеседі;
- 2) ұжым бір-бірімен бірлесіп әрекет етеді;
- 3) барлық жергілікті қауымдастық мектеп қызметіне жұмылдырылған;
- 4) ұжым, әкімшілік, білім алушылар және ата-аналар (заңды өкілдері) инклюзия философиясын қолдайды;
- 5) ұжым және білім алушылар бір-біріне адам ретінде де, рөлдерді орындаушылар ретінде де (білім алушы, мұғалім) қарайды;
- 6) ұжым мектеп өмірінің барлық аспектілерінде білім алуы және қатысуы жолында кедергілерді жою үшін барлық шараларды қабылдайды.

Жоғарыда аталған, бірақ ҚР инклюзивті білім беру мониторингінің бірыңғай шеңберінде ескерілмеген индикаторлар Саламанка декларациясының

«Ерекше білім беруді қажет ететін адамдарға білім беру бойынша іс-әрекеттер шеңберінде» көрініс тапқан. Мұнда ерекше білім беруді қажет ететін балалар мен жастарды қабылдауға және тартуға ерекше акцент қойылған. Аталмыш іс-әрекеттер шеңберінен үзінді келтірсек:

«Көптеген елдердің тәжірибесі ерекше білім беруді қажет ететін балалар мен жастарды интеграциялау барлық балаларды қандай да бір қауым шеңберінде қабылдайтын инклюзивті мектептер шеңберінде сәтті іске асып жатқандығын айғақтайды. Дәл осындай жағдайларда ерекше білім беруді қажет ететін балалар білім беру және әлеуметтік интеграция тұрғысынан жоғары нәтижелерге жете алады.

Инклюзивті мектептер тең мүмкіндіктер мен толыққанды қатысу үшін қолайлы жағдайларды қамтамасыз ететіндігіне қарамастан, табысқа қол жеткізу үшін мектеп мұғалімдері мен қызметкерлері тарапынан ғана емес, қатарластары, ата-аналары, отбасы мүшелері мен еріктілердің бірлескен күш-жігері қажет етіледі.

Әлеуметтік мекемелерді реформалау техникалық сипатқа ғана ие емес, бірінші кезекте ол іске сенімділік пен айнымастыққа, сонымен қатар қоғамды құрайтын жеке тұлғалардың еркін еріктеріне тәуелді [21].

Инклюзивті білім беруді дамытудың әлемдік тәжірибесін зерделеу инклюзивті мәдениеттің инклюзивті саясат пен практиканы дамыту үшін негіз болатындығын растайды. Мектеп мәдениеті қоғамдағы өзгерістердің сипаты мен динамикасына оң әсер етеді. Инклюзивті мәдениеттің әр адамның құндылығы ортақ жетістіктердің негізі болғанда, жалпы инклюзивті құндылықтар білім беру процесіне қатысушылардың барлығымен бірдей қабылданғанда қалыптасатындығы сөзсіз.

Қазақстанда соңғы уақытта инклюзивті саясатты дамыту белсенділігін ескере келе, инклюзивті мәдениеттің аталмыш индикаторларын құқықтық алаңға қосуға қатысты ешқандай кедергілердің болмауын сенімді түрде айтуға болады. Сонымен қатар алдағы уақытта олар еліміздің нормативтік құжаттарында өз орнын табатын болады.

Қазақстандық нормативтік құжаттардың негізгі индикаторларының болуы туралы сұрақтарды зерделеу және ұсыныстарды әзірлеу мақсатында Қазақстанның негізгі нормативтік құқықтық актілерін: «Білім туралы», «Кемтар балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдау туралы» ҚР заңдарын талдау жүзеге асты.

Төмендегі кестеде ҚР нормативтік құжаттарында инклюзивті мәдениет индикаторларының құқықтық негіздерін қамтамасыз ету бойынша комменатарийлер мен ұсыныстар келтірілген (2-кесте).

2-кесте. ҚР нормативтік құжаттарында инклюзивті мәдениет индикаторларының құқықтық негіздерін қамтамасыз ету бойынша комменатарийлер мен ұсыныстар

	ҚР инклюзивті білім беру мониторингінің бірыңғай шеңберіндегі индикаторлар	Комментарийлер мен ұсыныстар
1	мектеп ортақ инклюзивті құндылықтарды дамытуға ықпал етеді	Еліміздің нормативтік құжаттарына аталмыш индикаторлар дәлме-дәл қосылмаған, бірақ оларды жоқ деп айтуға да болмайды. Себебі ҚР заңнамаларында балалардың сапалы білімге тең құқықтарын қамтамасыз ету ескерілген.
2	мектепте толеранттылық және өзара құрмет қағидаттары сақталады, дискриминация байқалмайды	«Білім туралы» ҚР заңын Оқу-тәрбие процесін ұйымдастыру бойынша 28-бабын білім беру процесінің негізгі принциптері жөнінде толықтыруға болады. Сонымен қатар ҚР білім беру саласының өзге де заңнамалық актілері мен заңға тәуелді құжаттарында аталмыш қағидаттарға қол жеткізу жолдарын қадағалау қажет.
3	мектеп білім алушылардың өзін-өзі басқаруын қолдайды	«Білім туралы» ҚР заңының 47-бабының 3-тармағында білім алушының білім беру ұйымын басқаруға қатысу құқығы қарастырылған. Сонымен қатар білім беру саласындағы заңнамалық және заңға тәуелді құжаттарда білім беру ұйымдары тарапынан білім алушылардың өзін-өзі басқаруын дамытуды қолдауын қарастыру қажет.
4	ата-аналар оқу-тәрбие процесі мәселелері бойынша шешімдерді қабылдау процесіне белсенді қатысады	«Білім туралы» ҚР заңында «ата-аналар комитеттері арқылы білім беру ұйымдарын басқару органдарының жұмысына қатысуға» құқығы 49-бап, 1-тармақ, 2-тармақша бойынша қамтамасыз етілген.

Осылайша, білім беру саласындағы негізгі нормативтік құжаттарда инклюзивті мәдениет индикаторларының құқықтық негіздері көрініс тапқан, алайда индикаторларды белгілеу және тұжырымдауда нақтылық қажет. Құқықтық негіздердің ҚР Конституциясында, Қазақстанда ратификацияланған адам құқықтары бойынша халықаралық конвенцияларда, «Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы» заңда, сонымен қатар заңға тәуелді актілер қатарында бар екендігін атап өту қажет.

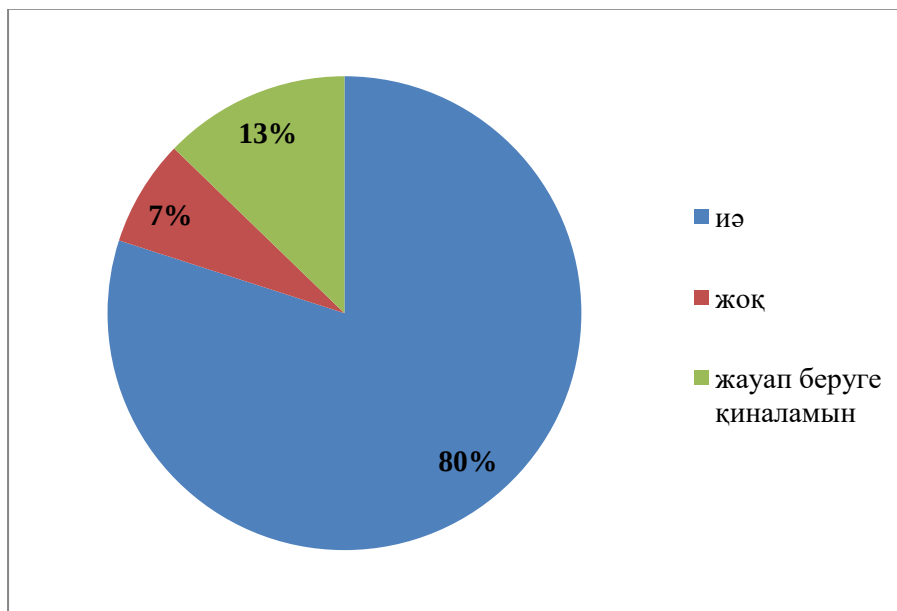
Сондай-ақ Қазақстанның қазіргі заманғы мектептерінде инклюзивті мәдениет көрсеткіштерін енгізу және іске асыруға білім беру саласындағы ұлттық заңнамалар мен заңға тәуелді актілерде оларды іске асырудың индикаторлар мен механизмдердің толық құқықты негізі болған кезде ғана қол жеткізуге болатындығын атап өту қажет.

Мектепте инклюзивті мәдениетті толыққанды дамытуды қамтамасыз ету мақсатында ішкі және сыртқы қолдауды қоса отырып барлық ресурстарды жұмылдыру қажет. Ішкі қолдау астарында мектептің барлық педагогтері мен әдіскерлерінің білім беру ұйымында инклюзивті білім беруді жетілдіру тәсілдерін іске асырудағы серіктестіктігі, бірлігі және өзара түсіністігі түсініледі. Сонымен қатар сырттан келетін қолдаудың маңызы жоғары. Олар – ата-ана қауымдастығы, үкіметтік емес ұйымдар, арнайы білім бер ұйымдары және қоғамның өзге мүшелері.

Аталмыш зерттеу барысында орта білім беру ұйымдарында инклюзивті мәдениеттің жағдайын анықтау мақсатында «ҚР инклюзивті білім беру мониторингінің бірыңғай шеңберінде» көрініс тапқан инклюзивті мәдениет индикаторларына сәйкес сауалнама сұрақтары ұсынылды. Қазақстанның 17 өңірінен жиналған ата-аналар, ПМПК және ППТК сауалнама деректерінің анализі ұсынылды.

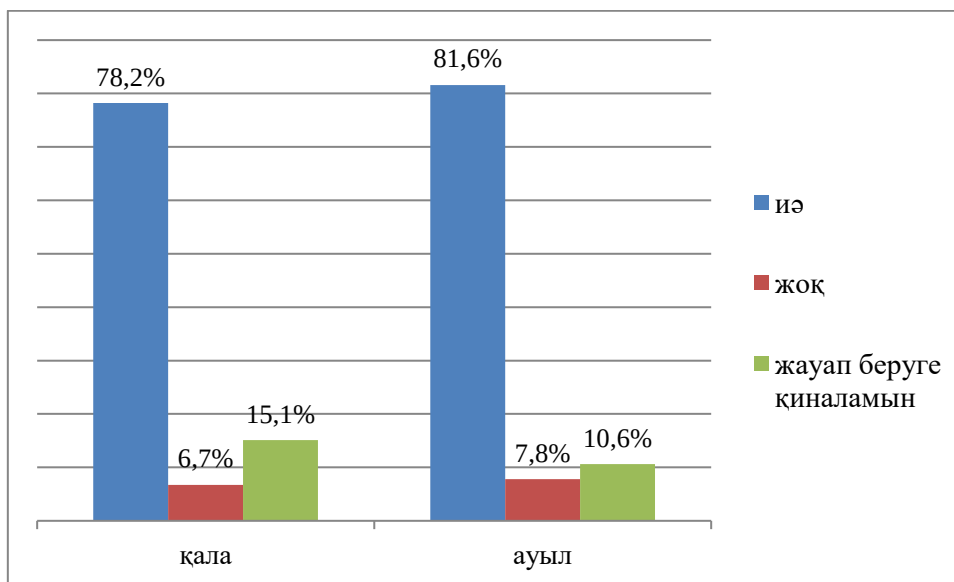
Сауалнамаға 51 412 ата-ана қатысты.

«Балаңыз оқитын мектепте барлық білім алушыларға бірдей кеңпейілділік танытады деп ойлайсыз ба?» сұрағына респонденттердің басым бөлігі оң жауап берді (80%), 13% жауап беруге қиналды, ал 7% теріс жауап берді (13-сурет).

13-сурет. «Балаңыз оқитын мектепте барлық білім алушыларға бірдей кеңпейілділік танытады деп ойлайсыз ба?» сұрағы бойынша ата-ана жауаптарының көрсеткіші

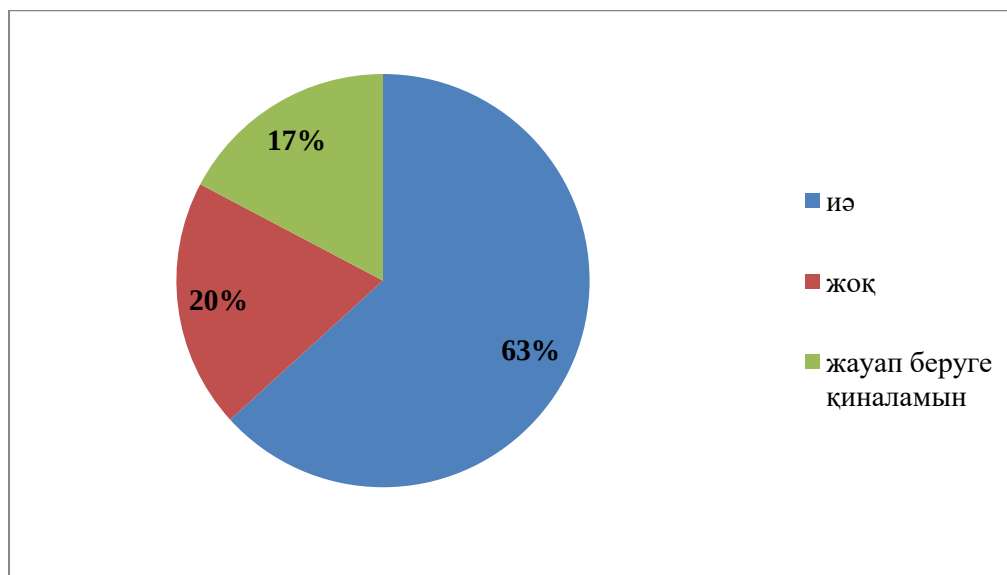
Қала мен ауыл бөлінісіндегі нәтижелерді салыстыру негізінде мектепте барлық білім алушыларға бірдей кеңпейілділік танытады деп ойлайтын ауылдық ата-аналардың үлесі қалалық ата-аналарға қарағанда біршама жоғары. Теріс жауап берген ата-аналардың үлесі де сол секілді. Алайда бұл сұраққа жауап беруге қиналған қалалық ата-аналардың үлесі ауылдық ата-аналарға қарағанда жоғары (14-сурет).

14-сурет. «Балаңыз оқитын мектепте барлық білім алушыларға бірдей кеңпейілділік танытады деп ойлайсыз ба?» сұрағы бойынша ата-ана жауаптарының қала-ауыл бөлінісіндегі көрсеткіші

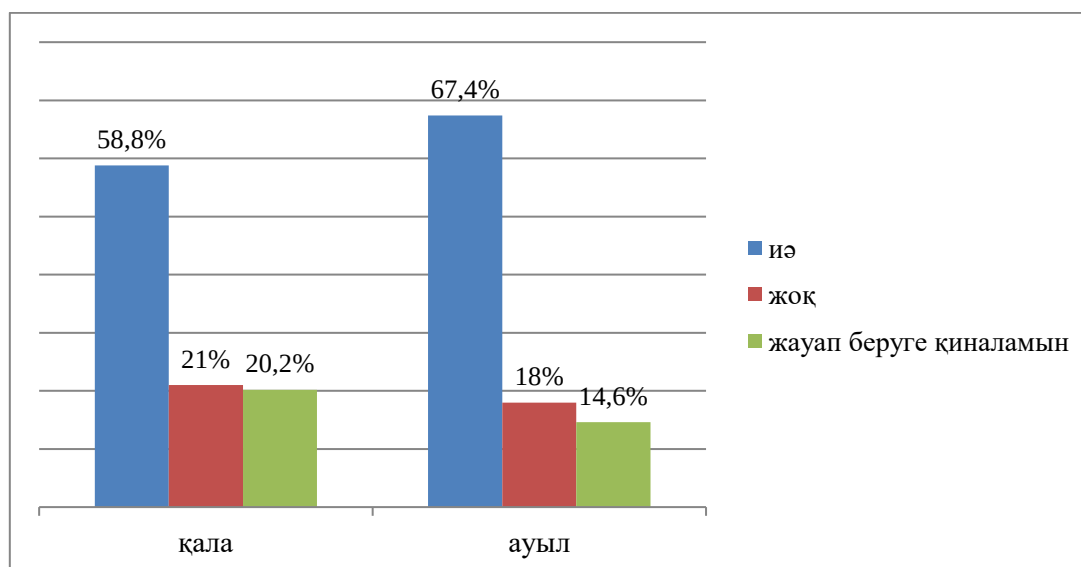
Бұл көрсеткіштерден ата-аналардың басым бөлігінің мектепте барлық білім алушыларға бірдей кеңпейілділік танытады деген тұжырыммен келісуімізге болады. Дегенмен ата-аналардың 1/5 бөлігі немесе шамамен 20%-ы бұл тұжырыммен келіспеді немесе жауап беруге қиналды. Сәйкесінше бұл тұста барлық қызығушылық танытқан тараптар бойынша жұмысты жеделдету қажет.

«Педагогтер барлық білім алушылардан бірдей жоғары нәтиже күтеді деп ойлайсыз ба?» сұрағы бойынша оң жауап берген ата-аналардың үлесі орташа есеппен 63%-ды, ал теріс жауап берген немесе жауап беруге қиналған ата-аналардың үлесі 20% және 17%-ды құрады (15-сурет).

15-сурет. «Педагогтер барлық білім алушылардан бірдей жоғары нәтиже күтеді деп ойлайсыз ба?» сұрағы бойынша ата-ана жауаптарының көрсеткіші

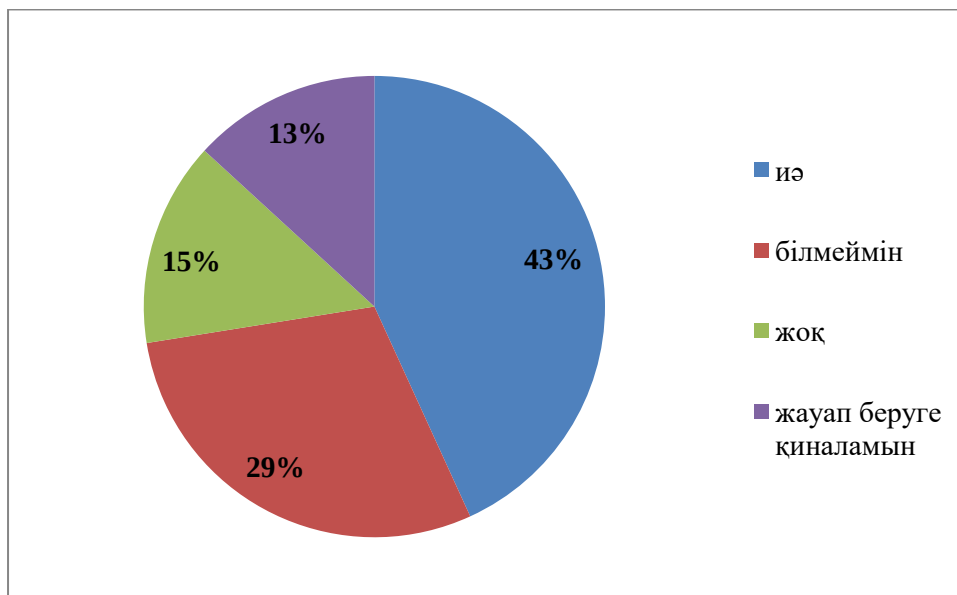
Қала және ауыл бөлінісіндегі жауаптарды салыстыру педагогтер барлық білім алушылардан бірдей жоғары нәтиже күтеді деп тұжырымдайтын ауылдық ата-аналар үлесінің қалалық ата-ана үлесіне қарағанда әлдеқайда жоғары екендігін байқауымызға болады. Мұндайда бұл тұжырыммен келіспейтін және жауап беруге қиналатын қалалық жерде тұратын ата-ана үлесі ауылдық жерде тұратын ата-ана үлесінен жоғарырақ (16-сурет).

16-сурет. «Педагогтер барлық білім алушылардан бірдей жоғары нәтиже күтеді деп ойлайсыз ба?» сұрағына ата-ана жауаптарының қала-ауыл бөлінісіндегі көрсеткіші

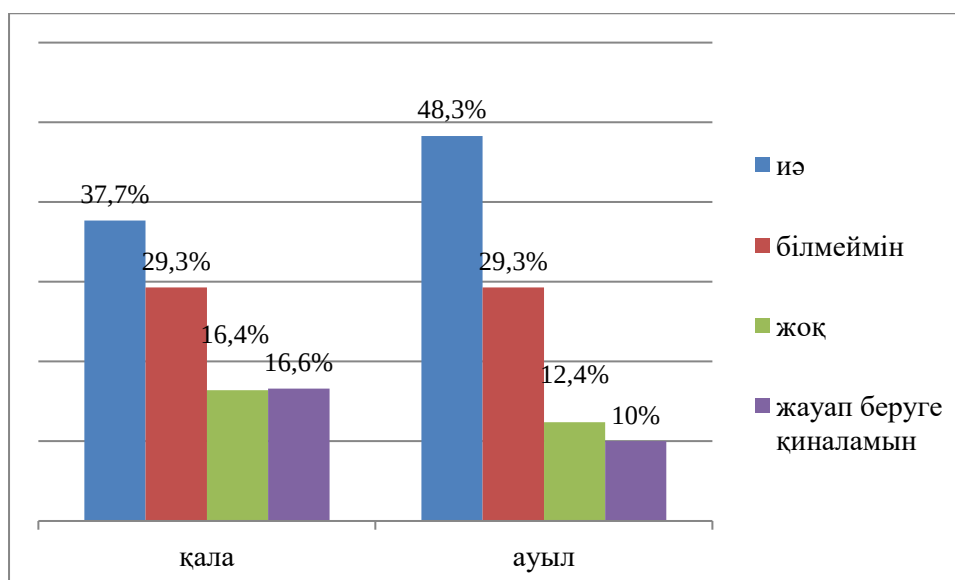
Жоғарыда аталған сұрақ бойынша нәтижелерді талдай келе сауалнамаға қатысқан ата-аналардың жартысының көбі педагогтер барлық білім алушылардан бірдей жоғары күтеді тұжырымымен келісетінін байқаймыз. Бұл өз кезегінде еліміздің мектептеріндегі білім беру процесінде оқытудың жеке тәсілінің жеткіліксіздігін немесе болмауын айғақтайды. Осылайша, еліміздің мектептеріне оқу процесінде саралау және дараландыру қағидаттарын сақтауға назар аудару қажет.

«Қалай ойлайсыз, ата-ана ретінде мектепке қатысты қабылданатын шешімдерге ықпал ете аласыз ба?» сұрағына қатысты сауалнамаға қатысқан ата-ана жауаптары келесідей орын алды: ата-аналардың 43%-ы шешімдерге ықпал етеміз деп жауап берсе, 15%-ы мұнымен келіспейтінін, 29%-ы білмейтінін және 13%-ы бұл сұраққа жауап беруге қиналатындығын жеткізді (17-сурет).

17-сурет. «Қалай ойлайсыз, ата-ана ретінде мектепке қатысты қабылданатын шешімдерге ықпал ете аласыз ба?» сұрағы бойынша ата-ана жауаптарының көрсеткіші

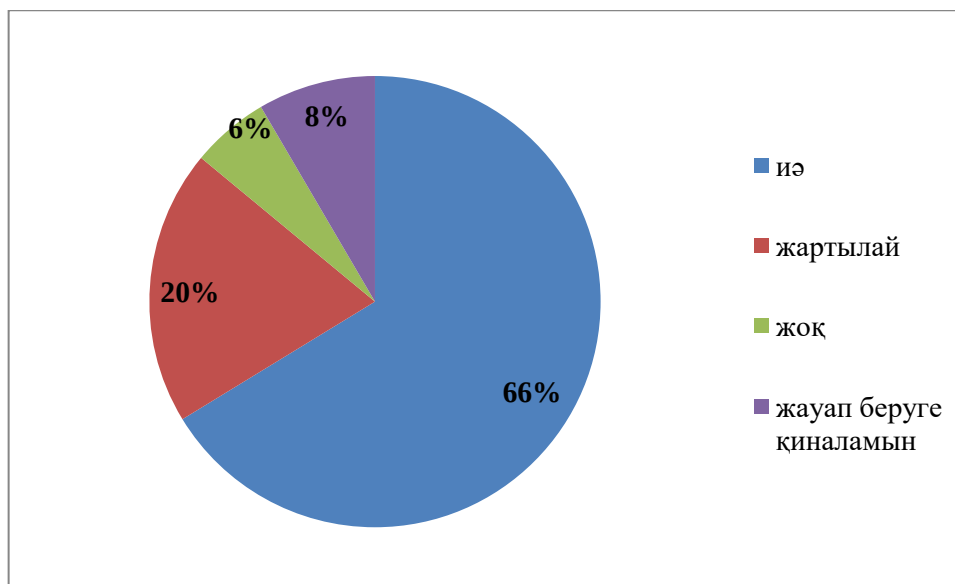
Қала және ауыл бөлінісіндегі жауаптарды салыстыра келе мынадай қорытынды шығаруға болады: ата-ана ретінде мектепке қатысты қабылданатын шешімдерге ықпал ете аламын деп санайтын ауылдық ата-аналар үлесі қалалық ата-аналар үлесіне қарағанда анағұрлым жоғары. Мұндайда теріс жауап берген немесе жауап беруге қиналған қалалық ата-аналар үлесі ауылдық ата-аналар үлесінен жоғарырақ (18-сурет).

18-сурет. «Қалай ойлайсыз, ата-ана ретінде мектепке қатысты қабылданатын шешімдерге ықпал ете аласыз ба?» сұрағына ата-ана жауаптарының қала-ауыл бөлінісіндегі көрсеткіші

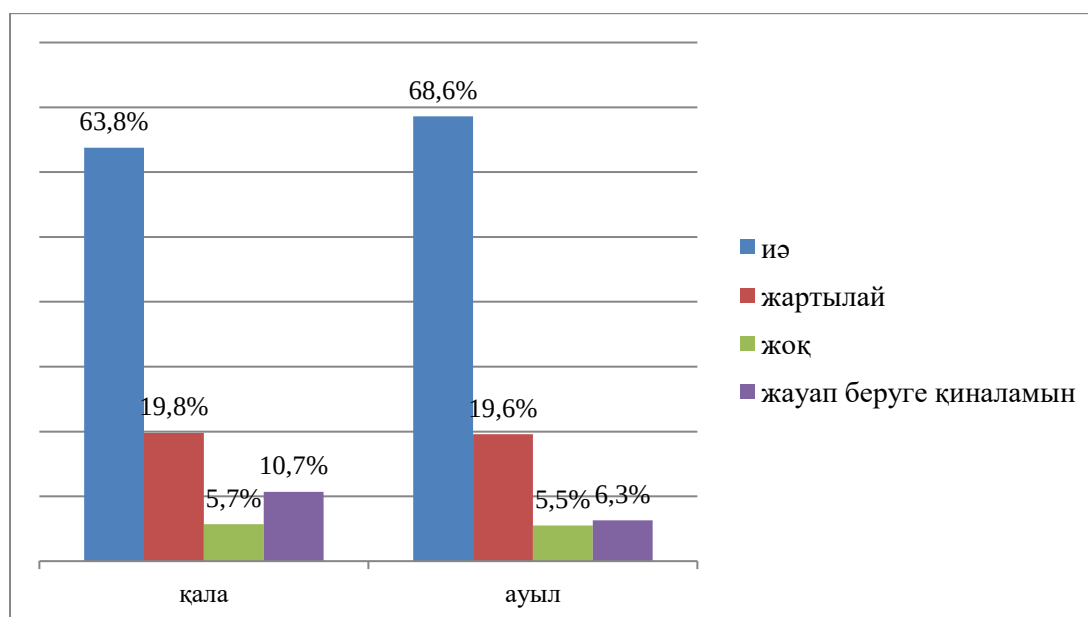
Бұл сұрақты талдау инклюзивті білім берудің табыстылығы ата-аналар мен мектептің өзара тығыз серіктестігі жағдайында қамтамасыз етілетіндігіне назар аудару қажеттілігіне нұсқайды. Инклюзивті мектеп жағдайында ата-аналарды мектеп өміріне белсенді қатысуға тарту керек және білім беру процесіне қатысты кейбір шешімдерді қабылдауға мүмкіндік беру керек. Әрбір заманауи мектеп *отбасы – мектеп* тиімді өзара қарым-қатынасын құруға, ата-ана сенімсіздігін болдырмауға, ерекше білім беруді қажет ететін балалардың отбасыларын мектеп өміріне белсенді қосуға ұмтылуы тиіс. Мектеп пен ата-ананың осы секілді екі жақты қарым-қатынасы балаларды қолдауға қатысты берік серіктестікті қамтамасыз етуі тиіс, мектеп мәдениеті мен қауымдастығын, бәрі өздерін бір отбасы мүшелері сезінетіндей ортаны қалыптастыруы тиіс.

«Қалай ойлайсыз, педагогтер мектептің іс-шараларына барлық балаларды бөліп-жармай, бірдей қатыстырады ма?» сұрағына ата-ана жауаптарына талдау жасайтын болсақ, ата-аналардың көбі (66%) бұл сұраққа оң жауап берді, қалған бөлігі теріс жауап берді немесе жауап беруге қиналды: ата-аналардың 20%-ы педагогтер мектеп іс-шараларына барлық балаларды бірдей қатыстырмайды, тек жартылай деп есептесе, 8%-ы жауап беруге қиналды, ал 6%-ы аталмыш сұраққа теріс жауап берді (19-сурет).

19-сурет. «Қалай ойлайсыз, педагогтер мектептің іс-шараларына барлық балаларды бөліп-жармай, бірдей қатыстырады ма?» сұрағы бойынша ата-ана жауаптарының көрсеткіші

Қала және ауыл бөлінісіндегі сауалнама көрсеткіштерін салыстыру педагогтер мектептің іс-шараларына барлық балаларды бөліп жармай бірдей қатыстырады деп жауап берген ауылдық ата-ана үлесінің қалалық ата-ана үлесіне қарағанда жоғары екендігін, ал бұл сұрақтағы тұжырыммен келіспеген немесе «жартылай» жауабын таңдаған немесе жауап беруге қиналған қалалық ата-аналар үлесінің жоғары екендігін байқауымызға болады (20-сурет).

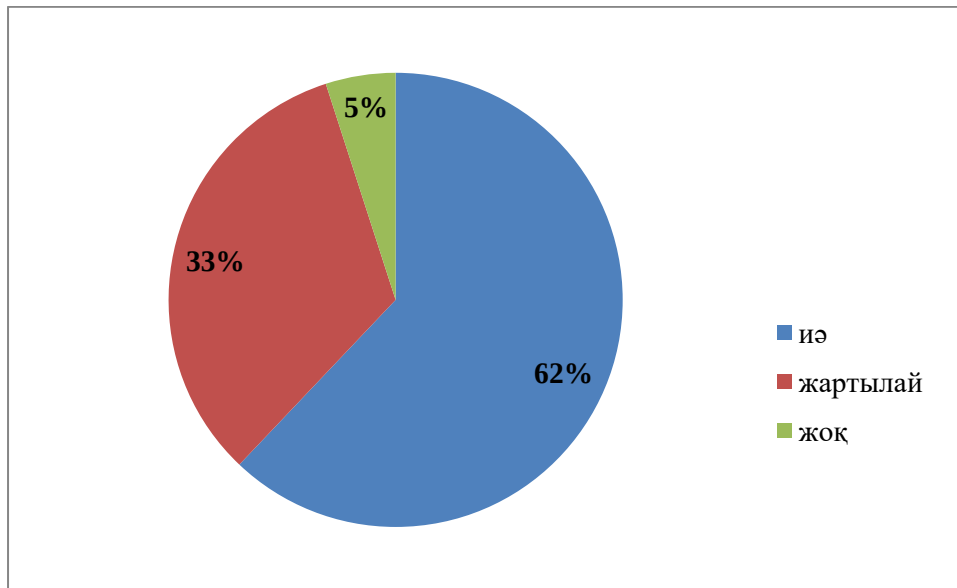

20-сурет. «Қалай ойлайсыз, педагогтер мектептің іс-шараларына барлық балаларды бөліп-жармай, бірдей қатыстырады ма?» сұрағы бойынша ата-ана жауаптарының қала-ауыл бөлінісіндегі көрсеткіші

Аталған сұраққа алынған жауаптарды талдайтын болсақ, педагогтер мектептің іс-шараларына балалардың бәрін бірдей қатыстырмайды деп ойлайтын немесе бұл сұраққа теріс жауап берген не жауап беруге қиналған ата-аналар үлесі аландаушылық тудырады. Орташа көрсеткішке сәйкес олар сауалнамаға қатысқан ата-аналардың үштен бір бөлігін құрайды.

Осыған дейінгі сұрақты талдау нәтижелері секілді отбасы мен мектептің өзара тығыз қарым-қатынасын қалыптастыру маңыздылығын тағы бір мәрте атап өткен жөн. Табысты инклюзивті білім беру барлық білім алушылар үшін, оның ішінде ерекше білім беруді қажет ететін білім алушылар үшін оң нәтиже береді. Мұндайда барлық білім алушыларға өз қатарластарымен өзара ықпалдасуға, мектептің барлығына арналған іс-шараларына толыққанды қатысуға мүмкіндік береді. Бұл табысты тәжірибе достық қарым-қатынастарды дамыту, ерекше қажеттілігі бар қатарластарын академиялық пәндер бойынша оқыту және мектептен тыс көмектесу негізінде тұлғааралық қарым-қатынасты дамытуға септігін тигізеді.

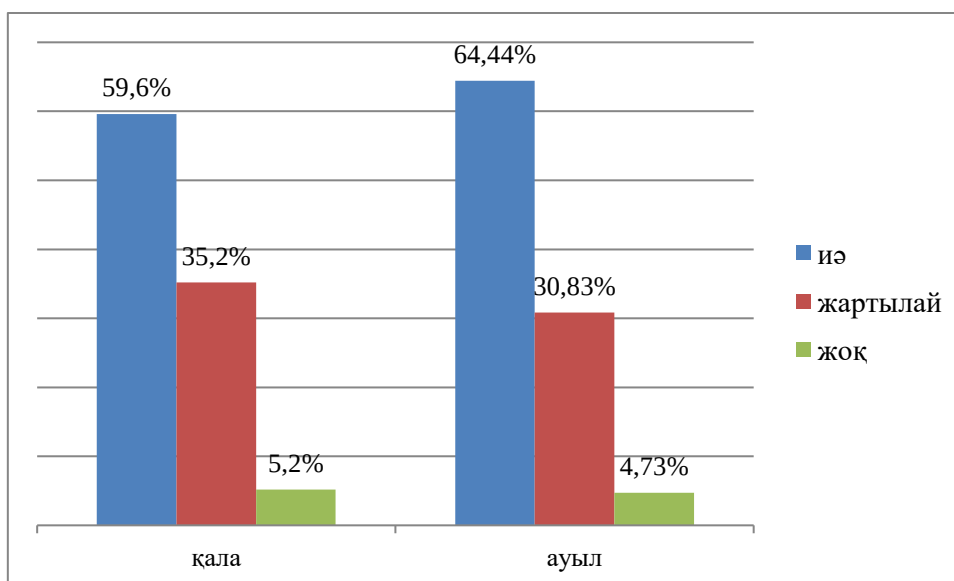
«Қалай ойлайсыз, ата-аналар мектептің оқыту мен тәрбиелеу процесіне толығымен тартылған ба?» сұрағына қатысты ата-аналардың жауаптары келесідей: ата-аналардың 62%-ы бұл сұраққа оң жауап берді, 33% ата-аналар мектептің оқыту мен тәрбиелеу процесіне жартылай тартылған деп есептейді және тек 5% ата-ана бұл сұраққа теріс жауап берді (21-сурет).

21-сурет. «Қалай ойлайсыз, ата-аналар мектептің оқыту мен тәрбиелеу процесіне толығымен тартылған ба?» сұрағы бойынша ата-ана жауаптарының көрсеткіші

Қала мен ауыл бөлінісіндегі жауаптарды салыстыра келе, ата-аналар мектептің оқыту мен тәрбиелеу процесіне толық тартылған ба сұрағына оң жауап берген ауылдық ата-аналардың үлесі қалалық ата-ана жауаптарына

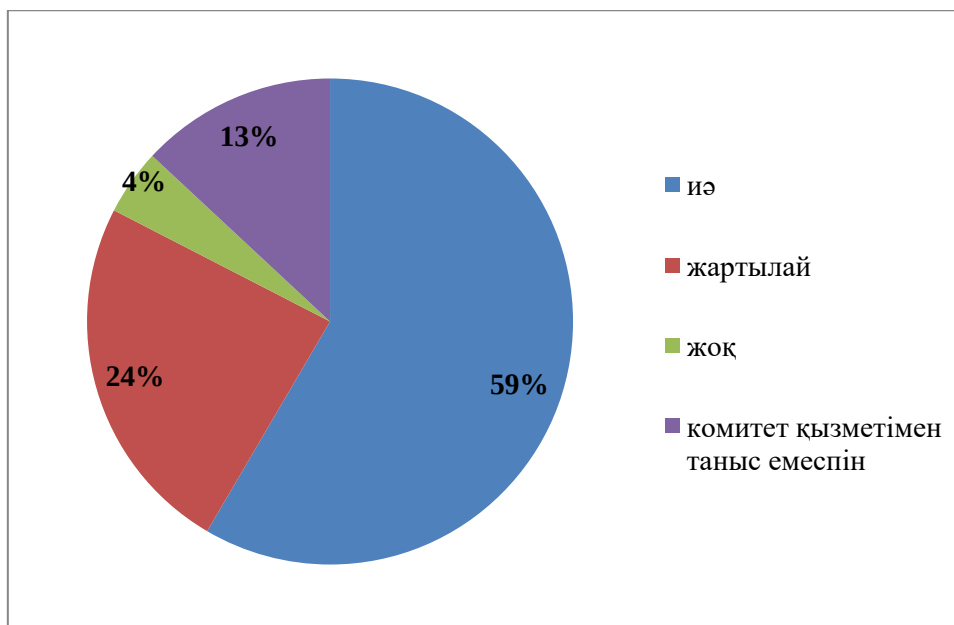
қарағанда әлдеқайда жоғары. Мұндайда бұл тұжырыммен келіспеген немесе ата-аналар аталмыш процеске жартылай тартылған деп санайтын қалалық ата-аналар үлесі жоғары. Қала мен ауыл бөлінісіндегі жауаптар айтарлықтай ерекшеленбейді (22-сурет).

22-сурет. «Қалай ойлайсыз, ата-аналар мектептің оқыту мен тәрбиелеу процесіне толығымен тартылған ба?» сұрағына ата-ана жауаптарының қала-ауыл бөлінісіндегі көрсеткіші

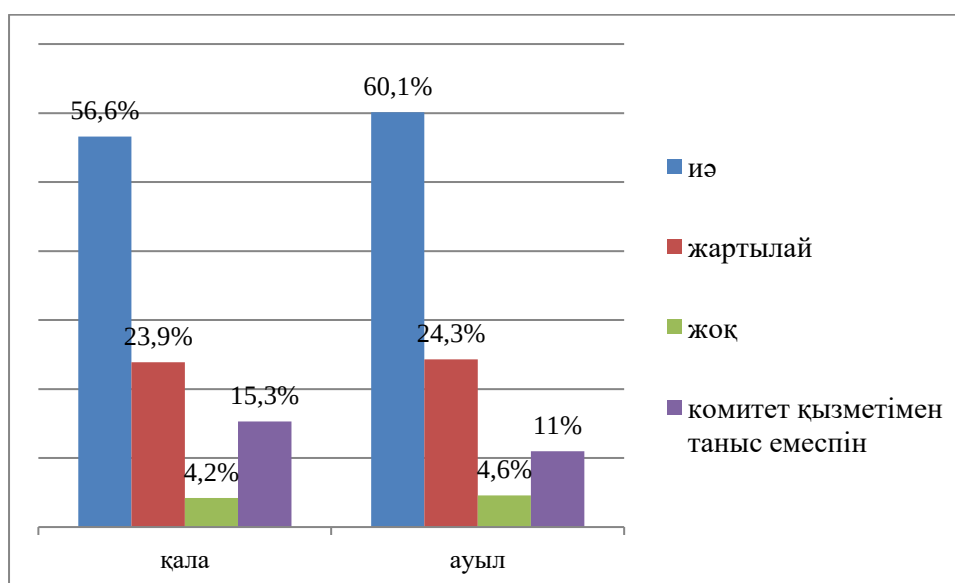
Аталмыш сұрақ бойынша ата-ана жауаптарының көрсеткіші мектеп ортасында инклюзивті мәдениетті қалыптастыруға қатысты алдыңғы сұрақтардан алынған нәтижелерді, табыстылық кілті – отбасы мен мектептің өзара серіктестігіне негізделеді деген тұжырымды растай түседі. Қазіргі заманғы қазақстандық мектеп әкімшілігі мен педагогтері инклюзивті ортаның орын, сынып кабинеті, ресурс еместігін, білім алушыларға өз даралығын дамытуға мүмкіндік беретін білім беру процесінің барлық қатысушыларының қолдауына негізделген идеяны жаппай тану екендігін анық білуі тиіс.

«Қалай ойлайсыз, балаңыз оқитын мектепте ата-аналар комитетінің шешімдері толығымен орындалады ма?» сұрағына қатысты ата-аналардың жауаптарына сауалнамаға қатысушы ата-аналардың жартысынан көбі (59%) оң жауап берді, 24% ата-ана пікірінше, шешімдер жартылай орындалады, 13% ата-ана комитет қызметімен таныс емес екендіктерін білдірді, ал 4% ата-ана бұл тұжырымға теріс жауап беріп, шешімдердің орындалмайтындығын жеткізді (23-сурет).

23-сурет. «Қалай ойлайсыз, балаңыз оқитын мектепте ата-аналар комитетінің шешімдері толығымен орындалады ма?» сұрағы бойынша ата-ана жауаптарының көрсеткіші

Сауалнама деректеріне сәйкес қала мен ауыл бөлінісіндегі көрсеткіштерге назар аударатын болсақ, мектепте ата-аналар комитетінің шешімдері толығымен орындалады деп есептейтін ауылдық ата-ана үлесі қалалық ата-ана үлесінен жоғарырақ. Жалпы алғанда қала мен ауыл бөлінісіндегі көрсеткіштердің арасында қандай да бір айырмашылық байқалмайды. Мұндайда теріс немесе шешімдер жартылай орындалады деп жауап берген және комитет қызметімен таныс емес ата-ана үлесі қала және ауыл бөлінісінде сауалнамаға қатысқан ата-аналардың жартысынан аз көрсеткішті құрайды (24-сурет).

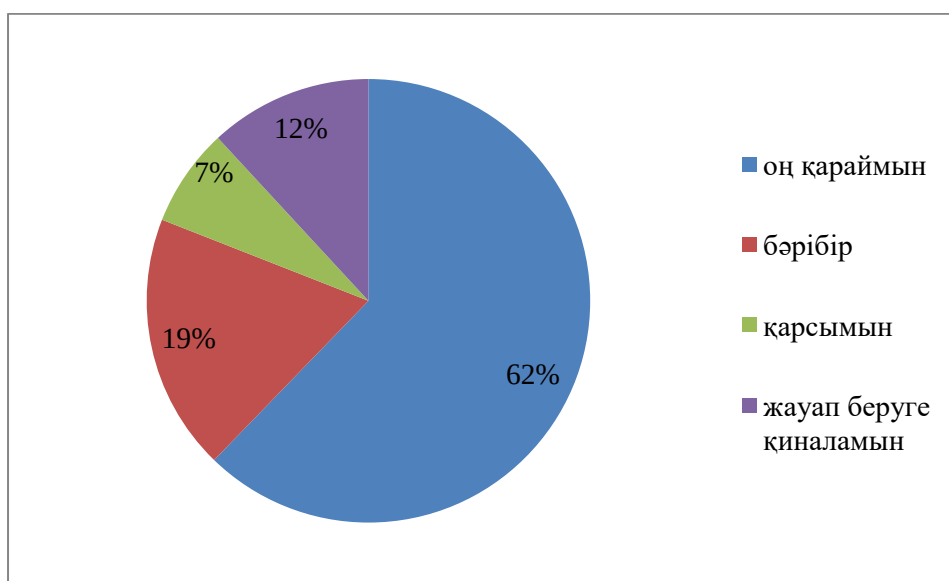

24-сурет. «Қалай ойлайсыз, балаңыз оқитын мектепте ата-аналар комитетінің шешімдері толығымен орындалады ма?» сұрағына ата-ана жауаптарының қала-ауыл бөлінісіндегі көрсеткіші

Аталмыш көрсеткіштерді жүргізілген көптеген зерттеулердің нәтижелері растай түседі. Ол нәтижелерге сәйкес, ата-аналардың, оның ішінде ерекше білім беруді қажет ететін балалардың ата-аналарының өз балаларының білім алуына қатысуы білім алушылардың үлгерімінің жоғарылауына, тәртіпке қатысты мәселелердің азаюына, оқу уәжінің артуына ықпалын тигізеді. Әлбетте, білім алушының тұлғалық дамуына бағытталған жұмыс білім алушылардың ата-аналары оларды оқыту мен тәрбиелеу процесіне тартылған жағдайда ғана күшке ие болып, тиімді бола түседі.

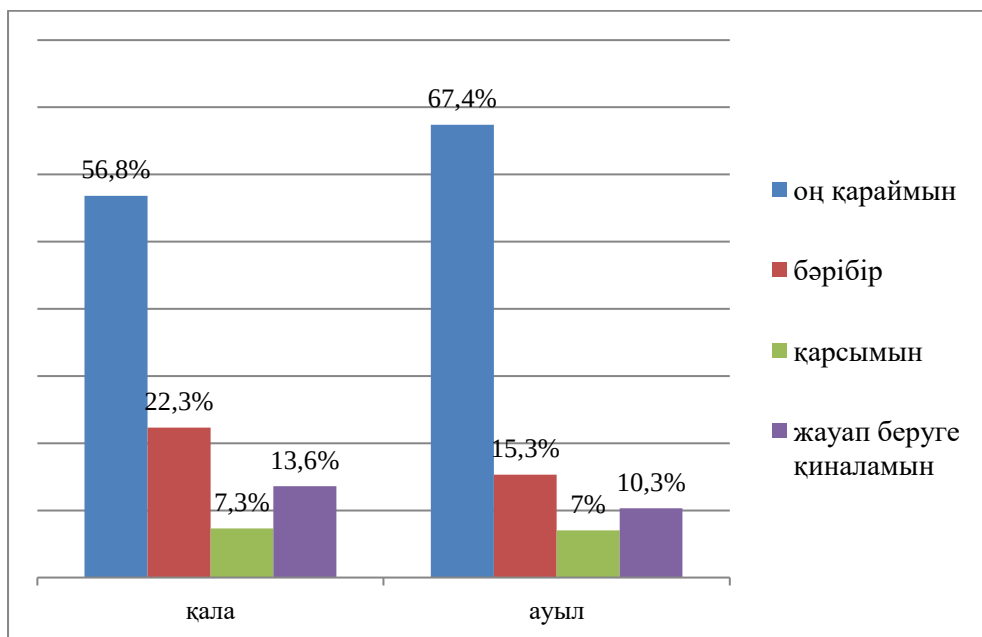
Мектептің ата-аналармен жүргізілетін жұмысы дәрістер, консультациялар және ата-аналар жиналысымен шектелмейді, сонымен қатар ата-аналардың комитеттер құрамындағы басқарушылық мәселелерге қатысуынан тұрады. Әдебиеттерді сонымен қатар шынайы білім беру практикасын талдай келе ата-аналардың орта мектеп өміріне қатысуы бала қызығушылықтары үшін маңызды екендігіне көз жеткіземіз. Бұл өз алдына мектептің инклюзивті білім беру ортасын құру, инклюзивті мектеп мәдениетін қалыптастыру процесіндегі мектеп қызметінің аталмыш бағытын өзектілендіре түседі.

«Балаңыз оқитын сыныпта ерекше білім беруді қажет ететін балалардың бірігіп оқуына қалай қарайсыз?» сұрағына сауалнамаға қатысқан ата-аналардың 62%-ы оң, 7%-ы теріс жауап берді, 19%-ы бейтарап қарайтындықтарын, ал 12%-ы жауап беруге қиналатындықтарын білдірді (25-сурет).

25-сурет. «Балаңыз оқитын сыныпта ерекше білім беруді қажет ететін балалардың бірігіп оқуына қалай қарайсыз?» сұрағы бойынша ата-ана жауаптарының көрсеткіші

Аталмыш сұрақ бойынша қала-ауыл бөлінісіндегі жауаптарды талдай келе, ауылдық жерде тұратын, өз балаларымен сыныпта білім беруді қажет ететін балалардың бірігіп оқуына оң қарайтын ата-аналардың үлесі қалалық жерде тұратын ата-аналардан 10% жоғары екендігін байқауымызға болады. Мұндайда теріс жауап берген, бейтараптық танытқан немесе жауап беруге қиналған қалалық ата-аналардың үлесі жоғарырақ. Жалпы қала және ауыл бөлінісіндегі көрсеткіштер айтарлықтай ерекшеленбейді (26-сурет).

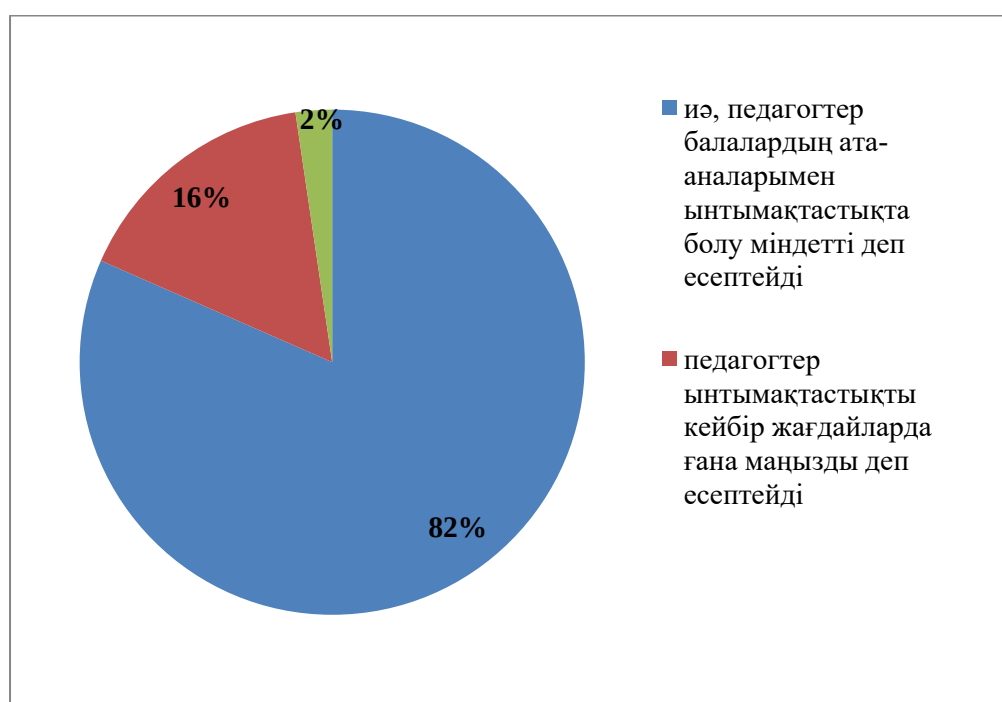
26-сурет. «Балаңыз оқитын сыныпта ерекше білім беруді қажет ететін балалардың бірігіп оқуына қалай қарайсыз?» сұрағына ата-ана жауаптарының қала-ауыл бөлінісіндегі көрсеткіші

Нәтижелерді талдай келе, аталмыш сұрақтар бойынша көрсеткіштердің еліміздің мектептеріндегі инклюзивті мәдениеттің даму деңгейін айғақтайтынын атап өту қажет. Практика көрсеткендей, қоғамның ерекше білім беруді қажет ететін баласы бар отбасылардың проблемасын жете түсінбейтінін көрсетеді. Тек азғантай бөлігі ғана айналасындағылардың қолдауын сезінеді. Көбінесе мұндай отбасы басқалардың теріс көзқарасын сезінеді, себебі оларға жандарында тыныштықты бұзатын, мінез-құлқы ерекше балалар, басқа да жағдайлар мазасын алады. Ерекше білім беруді қажет ететін балалар ата-аналарының көбіне сезімталдық тән, олар өздерін қоғаммен аластатылғандай сезінеді. Сол себепті олар проблемаларын түсінетін, сынап-мінемейтін, қолдайтын, қамқорлық мен түсіністік танытатын адамдарды қажет етеді.

Қазіргі уақытта Қазақстандағы инклюзивті білім беруді дамыту мәселелері ата-аналар мен педагогикалық қауымдастықтардың ғана жіті назарында емес, сонымен қатар мемлекет пен жалпы қоғам назарында. Осыған байланысты оқу процесінде қандай да бір себептерге байланысты оқу қиындықтары бар балалардың болуы, нәтижесінде – қанағаттандыру қажет

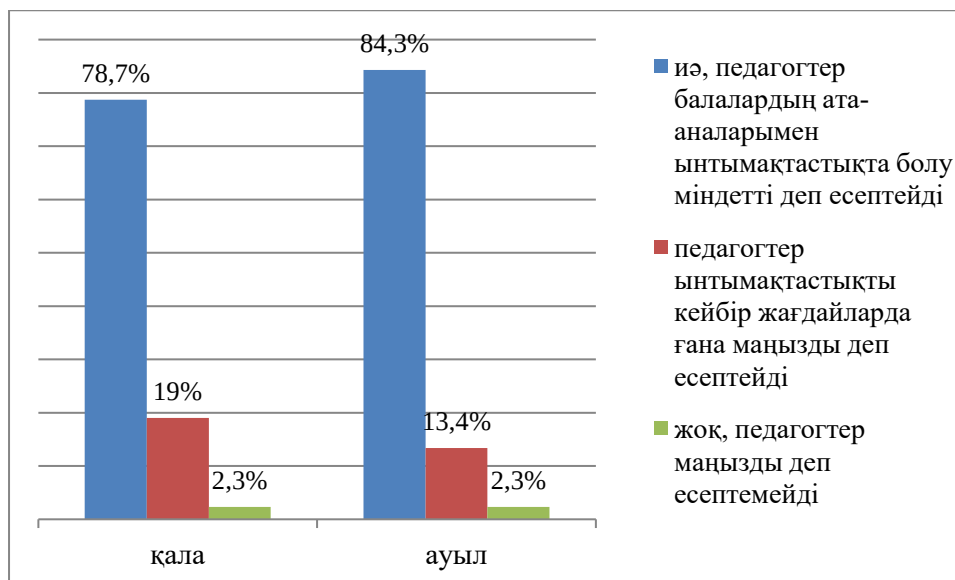
ерекше білім беру қажеттіліктері барлығы ақиқат. Мектептің әрбір педагогі инклюзия ерекше білім беруді қажет ететін баланың жалпы білім беретін мектепке жай келіп-кетуі еместігін түсінуі тиіс. Бұл мектептің, мектеп мәдениетінің және жалпы білім беру процесіне қатысушылардың қарым-қатынас жүйесінің өзгеруін, педагогтер мен мамандардың тығыз қарым-қатынасын, ата-аналардың балалармен жұмысқа белсенді тартылуын білдіреді.

«Балаңыз оқитын мектеп педагогтері ата-аналармен ынтымақтастықты маңызды деп ойлайды ма?» сұрағына қатысты ата-аналардың жауаптарына назар аударсақ, олардың басым бөлігі (82%) бұл сұраққа оң жауап берді, 16%-ы ынтымақтастық кейбір жағдайларда ғана маңызды деген көзқарасты білдірді, ал 2%-ы педагогтер мұндай ынтымақтастықты маңызды деп санамайды деп жауап берді (27-сурет).

27-сурет. «Балаңыз оқитын мектеп педагогтері ата-аналармен ынтымақтастықты маңызды деп ойлайды ма?» сұрағы бойынша ата-ана жауаптарының көрсеткіші

Қала мен ауыл бөлінісіндегі аталмыш сұрақ бойынша көрсеткіштерді салыстыра келе, ауылдық жерде тұратын, аталған сұраққа оң жауап берген ата-ана үлесі қалалық жерде тұратын ата-ана үлесінен 6% жоғары. Мұндайда «педагогтер ынтымақтастықты кейбір жағдайларда ғана маңызды деп есептейді» деп тұжырымдаған қалалық жерде тұратын ата-ана үлесі 6% жоғары. Жалпы алғанда қала мен ауыл бөлінісіндегі көрсеткіштер ерекшеленбейді (28-сурет).

28-сурет. «Балаңыз оқитын мектеп педагогтері ата-аналармен ынтымақтастықты маңызды деп ойлайды ма?» сұрағына ата-ана жауаптарының қала-ауыл бөлінісіндегі көрсеткіші

Аталған сұрақ бойынша нәтижелер еліміздің педагогтерінің назарын мектеп мен отбасы тығыз серіктестігіне аудару қажеттігін қолдай түседі.

Осылайша, мектептің бүгінгі күнгі басты міндеті – баланың даралығын аша түсу, дамыту, таңдай білуге және әлеуметтік әсерлерге тұрақтылық танытуға үйрету. Мұндай оқытудың мақсаты бірыңғай сынып ұжымында білімі «орташа» балаға бағдарланып емес, жеке танымдық мүмкіндіктер, қажеттіліктер мен мүдделерді ескере келе әрбір білім алушымен жұмыс істеуге мүмкіндік беретін психологиялық-педагогикалық жағдай жүйесін құруды қамтиды.

Барлық педагогикалық қауымдастық, білім беру жүйесі, ата-аналар жас ұрпақ тығыз байланыста дамитын мәдени құнарлы қабатты құруы тиіс. Мектептегі инклюзивті мәдениетті дамыта келе барлығына бірдей жоғары инклюзивті мәдениетке ие қоғамды қалыптастыруға талпыну қажет.

Инклюзия кеңістігі балалар үшін де, ересектер үшін де қолжетімділік пен ашықтықты меңзейді. Жалпы білім беретін мектептің серіктестері көп болған сайын баланың да жетістігі көп болады. Серіктестер шеңбері өте кең: арнайы ұйымдар, қоғамдық және ата-ана қауымдастықтары, оңалту орталықтары және т.б.

Инклюзивті білім беру идеясын қабылдаған және мектепте инклюзивті ортаны дамытқан жалпы білім беретін ұйым әкімшілігі мен педагогтері бала басты субъект болып табылатын педагогикалық процесті қалыптастыру және білім беру процесі қатысушылары арасында өзара ықпалдастық механизмін жақсарту бойынша қолдауды қажет етеді.

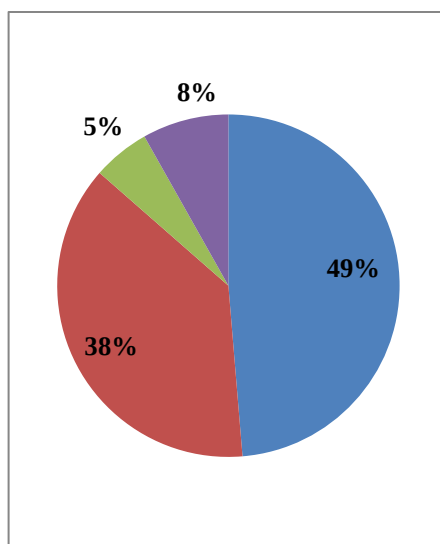
Осыған байланысты қазіргі уақытта жалпы білім беретін мектептердің арнайы педагогтер тарапынан мамандар тәжірибесін тарату, кәсіби қолдау

бойынша арнайы ұйымдармен өзара ықпалдастық форматын қайта қарастыру маңызды.

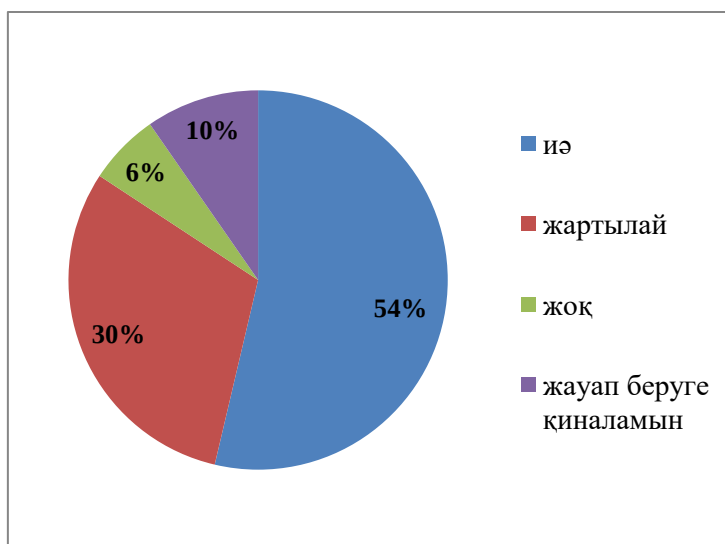
Зерттеу барысында орта білім беру ұйымдарындағы инклюзивті мәдениет жағдайын анықтау мақсатында еліміздің 17 өңірінің ПМПК және ППТК мамандарына да сауалнама сұрақтары ұсынылды. Мамандар пікірін анықтау үшін Қазақстан Республикасында инклюзивті білім беру мониторингінің бірыңғай шеңберінде көрсетілген инклюзивті мәдениет индикаторларына сәйкес сұрақтар әзірленді.

Қазақстанның 17 өңірінің ПМПК және ППТК мамандарынан алынған сауалнама деректерінің талдау нәтижелерімен бөлісуді ұсынамыз. Сауалнамаға ПМПК-ның 723 маманы және ППТК-ның 1822 қатысты.

ПМПК және ППТК мамандарына **«Мектептерде барлық білім алушыларға бірдей кеңпейілділік танытады деп ойлайсыз ба?»** сұрағы қойылды. ПМПК мамандарының жартысы (49%) бұл сұраққа оң жауап берді, кеңпейілділік жартылай танытылады деп жауап бергендер үлесі 38%, жауап беруге қиналғандар үлесі 8% және бұл сұраққа теріс жауап берген респонденттер үлесі 5%-ды құрады. ППТК мамандарының жартысынан көбі (54%) бұл сұраққа оң жауап берді, кеңпейілділік жартылай танытылады деп жауап берген респонденттер үлесі 30%, жауап беруге қиналғандар үлесі 10% және «жоқ» деп жауап бергендер үлесі 6%-ды құрады. Жалпы алғанда мамандардың жауаптары бойынша орташа көрсеткіштер бойынша айтарлықтай айырмашылық байқалмайды (29-сурет).

ПМПК мамандарының пікірі

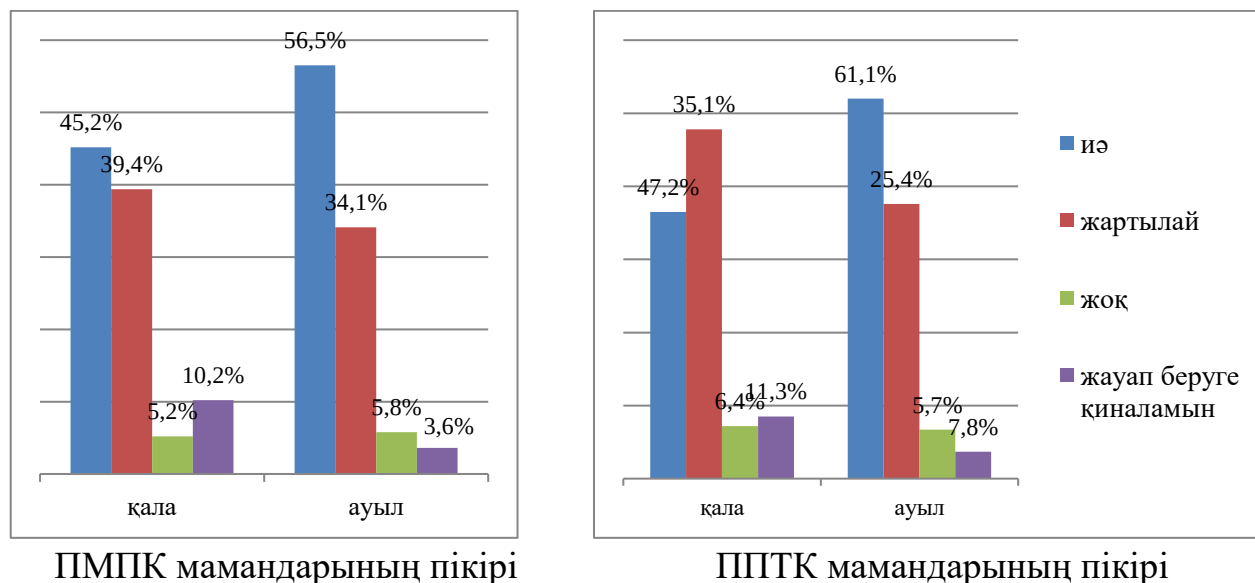

ППТК мамандарының пікірі

29-сурет. «Мектептерде барлық білім алушыларға бірдей кең пейілділік танытады деп ойлайсыз ба?» сұрағы бойынша ПМПК және ППТК мамандары жауаптарының көрсеткіші

Аталмыш мәселе бойынша қала мен ауыл бойынша көрсеткіштерді талдау нәтижелері ауылдық жерде жұмыс істейтін және мектептерде барлық

білім алушыларға бірдей кеңпейілділік танытады деп санайтын ПМПК және ППТК мамандарының үлесі қалалық жерде жұмыс істейтін мамандарға қарағанда біршама жоғары екенін көрсетті. Бұл ретте кеңпейілділік жартылай танытылады деп санайтын және жауап беруге қиналған қалалық мамандардың үлесі ауылдық мамандарға қарағанда біршама жоғары. Жалпы, қала мен ауыл бойынша барлық респонденттердің орташа көрсеткіштері айтарлықтай ерекшеленбейді (30-сурет).

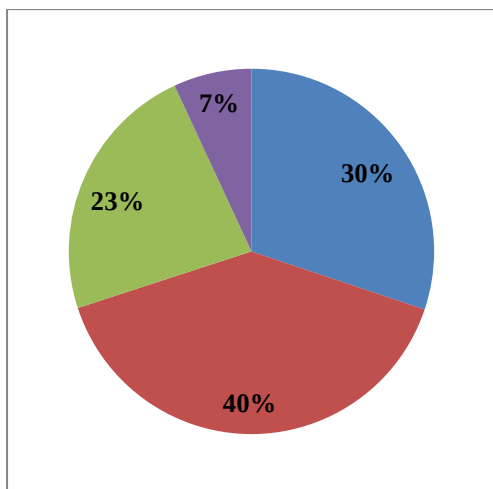
30-сурет. «Мектептерде барлық білім алушыларға бірдей кеңпейілділік танытады деп ойлайсыз ба?» сұрағына ПМПК және ППТК мамандары жауаптарының қала-ауыл бөлінісіндегі көрсеткіші

Аталған көрсеткіштер бойынша орта есеппен ПМПК және ППТК мамандарының тек жартысына жуығы ғана мектепте барлық білім алушыларға бірдей кеңпейілділік танытады деп ойлайды. Бұл көрсеткіш аталған сұрақ бойынша ата-аналар жауабының орташа көрсеткішінен әлдеқайда төмен (80%). Сол себепті бұл факт осындай пікірдің себептері туралы көп сұрақ тудырады.

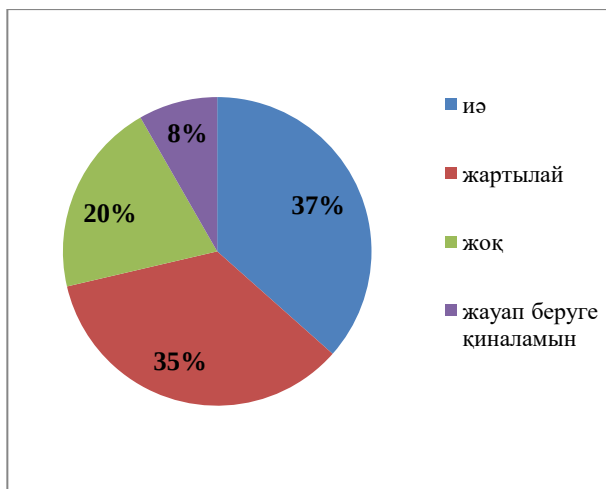
Сәйкесінше, жалпы білім беретін мектептердің арнайы ұйымдармен өзара ықпалдастығы, мектепте білім алушыларға психологиялық-педагогикалық қолдау көрсетуді ұйымдастыру, ыңғайлы білім беру ортасын құруда педагогтердің кәсіби құзыреттілігін арттыру секілді мәселелер зерттеуді қажет етеді деп қорытынды жасауға болады.

«Педагогтер барлық білім алушылардан бірдей жоғары нәтиже күтеді деп ойлайсыз ба?» сұрағы бойынша ПМПК және ППТК мамандарының жауабы келесідей: ПМПК мамандарының басым бөлігі (40%) бұл сұраққа оң жауап берді, 30%-ы нәтижелер тек жартылай, ішінара күтіледі деп тұжымдады, 7%-ы жауап беруге қиналды және 23%-ы теріс жауап берді. ППТК мамандары келесідей жауап берді: респонденттердің басым бөлігі (37%)

оң жауап берді, 35%-ы жартылай деп жауап берді, 8%-ы жауап беруге қиналды, сондай-ақ 20%-ы теріс жауап берді (31-сурет).

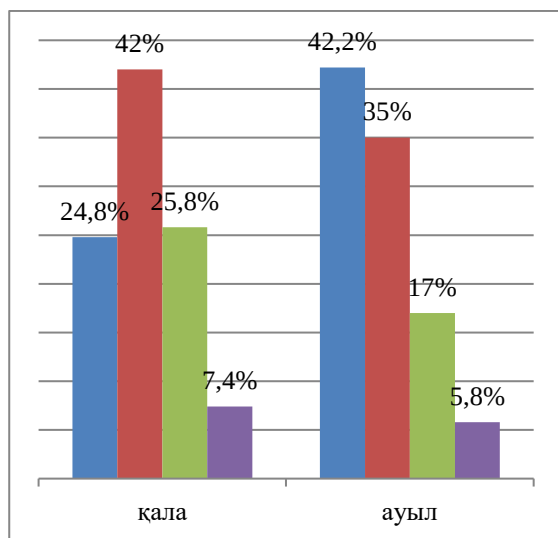
ПМПК мамандарының пікірі

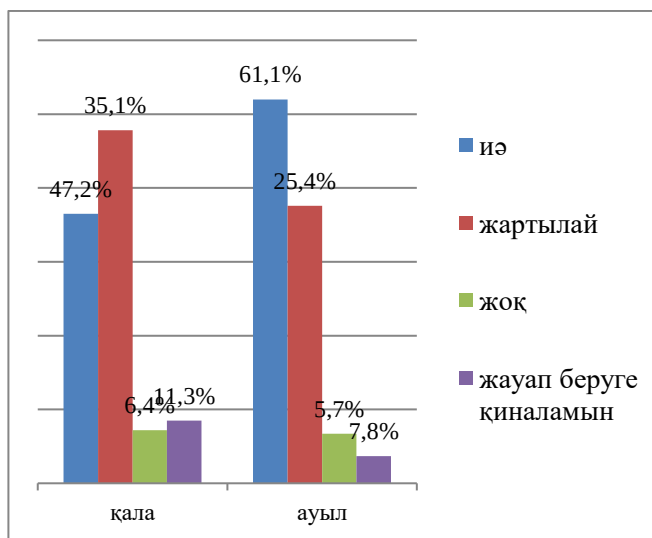
ППТК мамандарының пікірі

31-сурет. «Педагогтер барлық білім алушылардан бірдей жоғары нәтиже күтеді деп ойлайсыз ба?» сұрағы бойынша ПМПК және ППТК мамандары жауаптарының көрсеткіші

Осы мәселе бойынша қала мен ауыл бөлінісіндегі көрсеткіштерді талдау ауылдық жерде жұмыс істейтін және педагогтер барлық білім алушылардан бірдей жоғары нәтиже күтеді деп есептейтін ПМПК және ППТК мамандарының үлесі қалалық жерде жұмыс істейтін мамандарға қарағанда (тиісінше 17% және 7%) жоғары екенін көрсетті. Сонымен қатар «жартылай» деп жауап берген қалалық жерде жұмыс істейтін ПМПК мамандарының үлесі басқа респонденттерге қарағанда жоғары. Жауаптардың басқа нұсқалары бойынша қала мен ауыл бойынша респонденттер жауаптары бойынша орташа көрсеткіштер айтарлықтай ерекшеленбейді (32-сурет).

ПМПК мамандарының пікірі

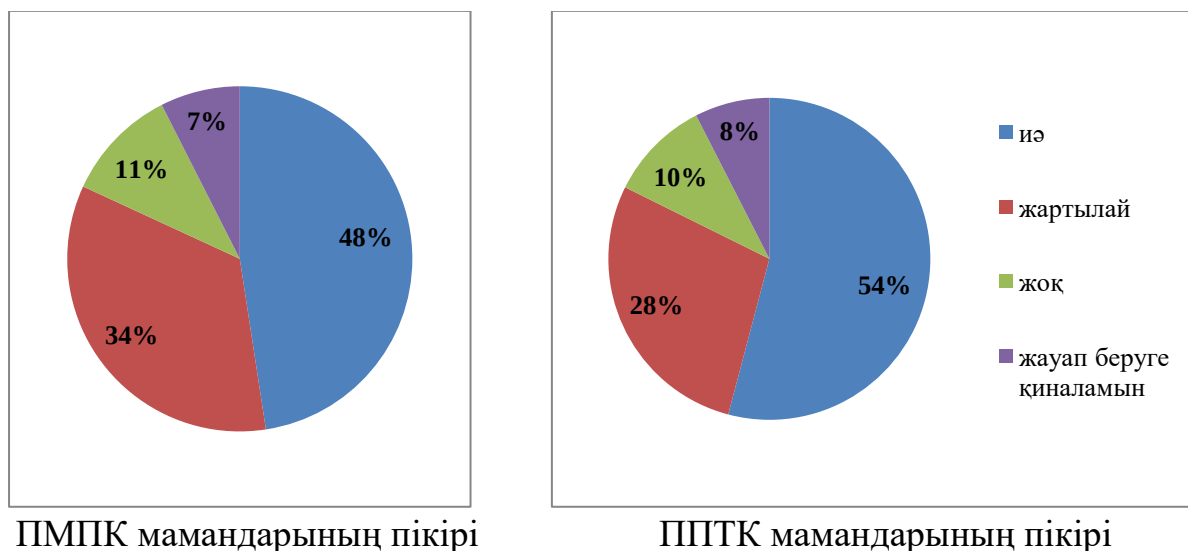

ППТК мамандарының пікірі

32-сурет. «Педагогтер барлық білім алушылардан бірдей жоғары нәтиже күтеді деп ойлайсыз ба?» сұрағына ПМПК және ППТК мамандары жауаптарының қала-ауыл бөлінісіндегі көрсеткіші

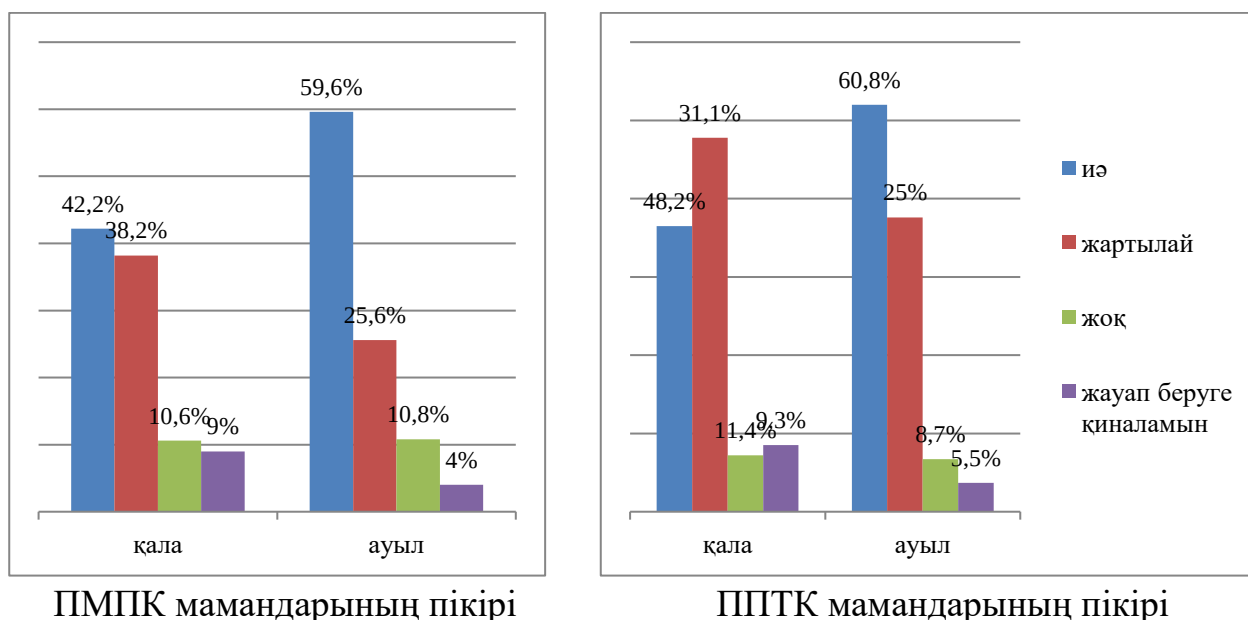
Аталмыш сұрақ бойынша жауаптарды талдау көрсеткіштері мұндай көзқарастың сауалнамаға қатысқан мамандардың ерекше білім беруді қажет ететін балаларды әртүрлі себептерге байланысты қабылдамау орын алатын күнделікті тәжірибеден туындайды деп болжауға итермелейді. Алайда қандай жағдай болмасын, себеп болмасын, инклюзивті мәдениеттің қалыптаспағандығы жөнінде шешімге келеміз. Бұл инклюзия идеясы мәнін түсінбеуді немесе қабылдамауды білдіреді. Мұндайда сонымен қатар жағымды тұсты да атап өтуге болады. Елімізде инклюзивті білім беруді дамытуда позитивті процестер белсенді іске асуда. Мұндайда мектептердің маңызды міндеті арнайы білім беру ұйымдарымен өзара қызметті белсендендіруге негізделеді.

«Қалай ойлайсыз, педагогтер мектептің іс-шараларына барлық балаларды бөліп-жармай, бірдей қатыстырады ма?» сұрағы бойынша жауаптар сауалнамаға қатысқан ПМПК мамандарының шамамен жартысының (48%) сұраққа оң жауап бергенін, 34%-ы жартылай, ішінара қатыстырады деп тұжырымдайтынын, 7%-ы жауап беруге қиналғанын және 11%-ы іс-шараларға қатыстырмайды деп теріс жауап бергендерін айғақтайды. ППТК мамандарының жауаптарына назар аударсақ, сауалнамаға қатысқан мамандардың жартысынан көбі (54%) бұл сұраққа оң жауап бергенін, 28%-ы «жартылай» нұсқасын таңдағанын, 8%-ы жауап беруге қиналғанын және 10%-ы іс-шараларға қатыстырмайды деп тұжырымдағанын байқаймыз (33-сурет).

33-сурет. «Қалай ойлайсыз, педагогтер мектептің іс-шараларына барлық балаларды бөліп-жармай, бірдей қатыстырады ма?» сұрағы бойынша ПМПК және ППТК мамандары жауаптарының көрсеткіші

Аталмыш сұрақ бойынша қала және ауыл бөлінісіндегі сұрақтарды талдай келе, ауылдық жерде жұмыс істейтін және педагогтер мектептің іс-шараларына барлық балаларды бөліп-жармай, бірдей қатыстырады деп тұжырымдайтын ПМПК және ППТК мамандарының үлесі қалалық жерде жұмыс істейтін мамандардан әлдеқайда жоғары (17% және 13%). Ал басқа жауап нұсқалары бойынша ПМПК және ППТК мамандарының жауаптары қала және ауыл бөлінісінде ерекшеленбейді (34-сурет).

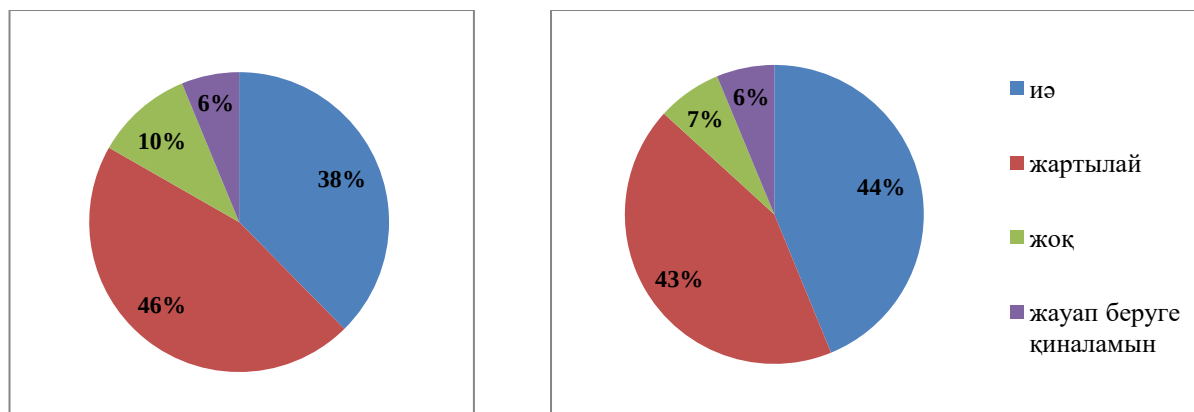

34-сурет. «Қалай ойлайсыз, педагогтер мектептің іс-шараларына барлық балаларды бөліп-жармай, бірдей қатыстырады ма?» сұрағына ПМПК және ППТК мамандары жауаптарының қала-ауыл бөлінісіндегі көрсеткіші

Осы сұрақ бойынша нәтижелерді талдау ауылдық жерлерде білім алушылардың саны аз болғандықтан тығыз байланыс бар деген қисынды қорытынды жасауға мүмкіндік береді, сол себепті оң көрсеткіштер қалалық жерде тұратын мамандарға қарағанда әлдеқайда жоғары. Сонымен қатар барлық балаларды оқыту үшін тең қолайлы жағдайлар жасау туралы сөз қозғаған кезде мұндай жағдайда қала мен ауыл бөлінісінде де, қандай да бір басқа себептер бойынша да ешқандай айырмашылықтар болмауы тиіс екенін атап өту қажет.

Мамандарға сонымен қатар **«Қалай ойлайсыз, ата-аналар мектептің оқыту мен тәрбиелеу процесіне белсене тартылған ба?»** сұрағы қойылды. ПМПК мамандарының 38%-ының пікірінше, ата-аналар мектептің оқыту мен тәрбиелеу процесіне белсенді тартылған, 46%-ының пікірінше, жартылай тартылған, 10%-ының пікірінше, мүлдем тартылмаған және респонденттердің 6%-ы бұл сұраққа жауап беруге қиналған. Сонымен қатар ППТК мамандарының айтарлықтай үлесі немесе 44%-ы ата-аналар мектептің оқыту мен тәрбиелеу процесіне белсенді тартылған деп есептейді, 43%-ы ата-аналар

мектептің оқыту мен тәрбиелеу процесіне жартылай тартылған деп есептейді, 7%-ы мүлдем тартылмаған деп есептейді және 6%-ы бұл сұраққа жауап беруге қиналған (35-сурет).

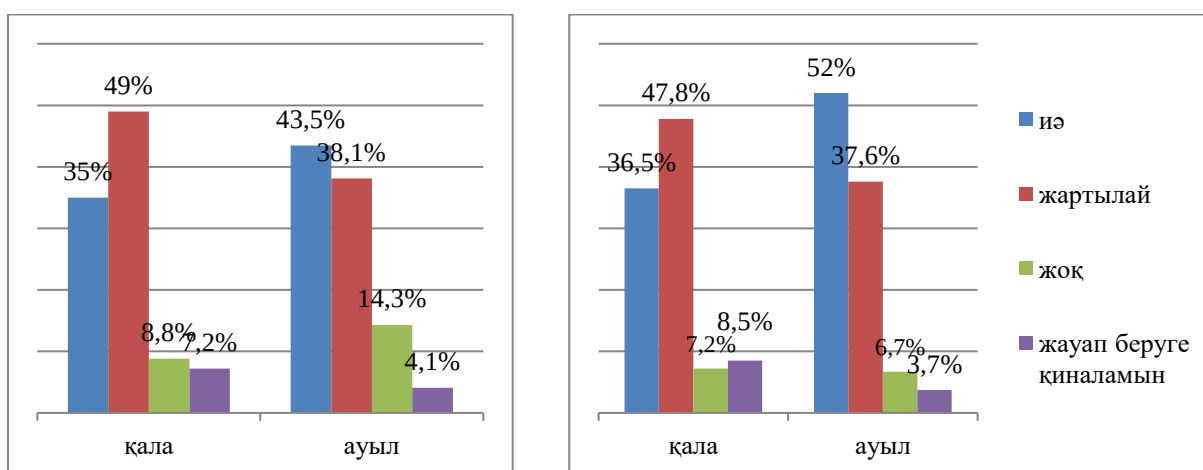

ПМПК мамандарының пікірі

ППТК мамандарының пікірі

35-сурет. «Қалай ойлайсыз, ата-аналар мектептің оқыту мен тәрбиелеу процесіне белсене тартылған ба?» сұрағы бойынша ПМПК және ППТК мамандары жауаптарының көрсеткіші

Қала мен ауыл бөлінісінде жүргізілген сауалнама деректерін салыстыру негізінде, ата-аналар мектептің оқыту мен тәрбиелеу процесіне белсене тартылған деп есептейтін, ауылдық жерде тұратын ПМПК және ППТК мамандарының үлесі қалалық жерде тұратын мамандарға қарағанда біршама жоғары (9% және 16%) екенін көрсетті. Сонымен қатар сауалнамаға қатысқан ауылдық жерде тұратын ауылдық жерде тұратын қарағанда, «жартылай» жауабын таңдаған қалалық жерде тұратын мамандардың үлесі жоғары. Қала мен ауыл бөлінісінде басқа көрсеткіштер бойынша ПМПК және ППТК мамандарының жауаптары айтарлықтай ерекшеленбейді (36-сурет).

ПМПК мамандарының пікірі

ППТК мамандарының пікірі

36-сурет. «Қалай ойлайсыз, ата-аналар мектептің оқыту мен тәрбиелеу процесіне белсене тартылған ба?» сұрағына ПМПК және ППТК мамандары жауаптарының қала-ауыл бөлінісіндегі көрсеткіші

Жоғарыда аталған көрсеткіштер бойынша бұл сұрақ төңірегінде пікірлердің екіге бөлінгенін көруге болады. Демек, еліміздің мектептерінде ата-аналар қауымдастығымен белсенді өзара іс-әрекет байқалмайды деген тұжырым жасауға болады. Көбінесе мұндай ынтымақтастық дәстүрлі ата-аналар жиналыстарымен және мерекелік немесе кезекшілік іс-шараларымен шектеледі.

Осыған байланысты еліміздің мемлекеттік бағдарламалық құжаттарында барлық білім алушылардың ерекше қажеттіліктері мен жеке мүмкіндіктерін ескере отырып, оларға жайлы білім беру ортасын қамтамасыз ету туралы белгіленген міндеттерге қол жеткізу жолдары туралы қорытынды жасау қажет.

Тарау бойынша қысқаша тұжырымдар мен ұсынымдар

Инклюзивті мәдениет индикаторларын іске асыру мәселесі бойынша нормативтік құқықтық құжаттар мен жиналған материалдарды талдау Қазақстанда инклюзивті білім беруді енгізу бойынша жұмыс жүргізіліп жатқанын, бірақ жүйелі және кешенді түрде жүргізілмейтінін көрсетті. Еліміздің орта білім беру саласындағы негізгі заңнамада мектептегі инклюзивті мәдениет индикаторлары тікелей көрсетілмеген, заңға тәуелді актілерде барлық қажетті штат бірліктері және олардың инклюзивті ортаны құрудағы функционалдық міндеттері айқын жазылмаған.

Талдау педагогтерге, ПМПК және ППТК мамандарының ата-аналарына жүргізілген сауалнама деректерін, Қазақстан Республикасының негізгі заңнамасын және Қазақстанда әзірленген орта білім деңгейінде инклюзивті білім беру индикаторларын талдауды ескере отырып жасалды. Интервью деректері мен статистикалық деректерді талдау инклюзивті саясат пен тәжірибеге қатысты тарауларда келтірілген.

Осы тарау шеңберінде зерттеудің барлық материалдарын талдау негізінде ұсынымдар ретінде келесілер ұсынылады:

1) толеранттылық және өзара құрмет қағидаттарын қоса алғанда, инклюзивті мәдениет индикаторларына сәйкес елдің заңнамалық құжаттарына түзетулер енгізу. Бұл қағидалар негізінен білім беру туралы заңнамалық актіде, сондай-ақ педагогикалық этика, оқу бағдарламалары, тәрбие жұмысының жоспарлары, ата-аналар жиналыстарының жоспарлары, университеттегі және біліктілікті арттыру және қайта даярлау курстарындағы білім беру бағдарламаларының тақырыптары секілді құжаттарға енгізілген болуы қажет;

2) стигманың алдын алу, барлық балалардың алуан түрлілігін қабылдау бойынша білім алушылар, ата-аналар, жұртшылық, барлық сала қызметкерлері арасында жұмыс жүргізу;

3) білім алушылардың өзін-өзі басқаруы арқылы балалардың өзін-өзі таныту мүмкіндіктерін арттыру;

4) білім алушылардың жеке мүмкіндіктеріне сәйкес білім беру процесін ұйымдастыру бойынша педагогтердің құзыреттілігін арттыру;

5) мектепке қатысты қабылданатын шешімдерге ата-аналардың ықпал ету мүмкіндіктерін ұлғайту;

6) ата-аналарды балалардың мектептегі білім беру процесіне тартуды белсендендіру, сондай-ақ ерекше қажеттіліктерін ескере отырып, ата-аналар арасында барлық балаларға қатысты толеранттылықты арттыру;

7) біліктілікті арттырудың тегін курстарының санын арттыру және курстардағы педагогтердің санын қамту;

8) педагогтерге қойылатын біліктілік талаптарына ерекше білім беруді қажет ететін балалармен жұмыс істеу дағдыларын енгізу, сондай-ақ ерекше білім беруді қажет ететін балалармен жұмыс істегені үшін үстемеақыны базалық лауазымдық жалақыдан 40%-дан 100%-ға дейін арттыру.

Инклюзивті мәдениет – инклюзивті білім берудің маңызды құрамдас бөлігі. Оның қалыптаспауы бүкіл білім беру процесіне теріс әсер етеді және жоғары нәтиже бермейді. Ерекше білім беруді қажет ететін балаларды қоса алғанда, барлық балаларды оқытудың мінсіз жағдайларын жасауға болады, бірақ адами факторды болдырмау мүмкін емес.

Баспасөз, радио, теледидар, өзге де бұқаралық ақпарат құралдары қандай да бір себептермен қиын жағдайға тап болған барлық адамдарға халықтың құрметпен қарауын тәрбиелеу үшін өз күш-жігерді біріктіру қажет [23].

Қазіргі заманның адамы толерантты, басқа мәдениеттің адамдарына құрметпен қарап, олармен бейбіт және келісімде өмір сүруге, белсенді өзара әрекеттесуге дайын болуы керек. Мұндай дағдыларға ие болу үшін тиісті мәдениетті меңгеру керек. Жеке тұлғаны құрметтеу, адамгершілік көзқарас, жауапкершілік кез келген адам үшін маңызды. Сондықтан инклюзивті мәдениетті адамдардың, ең алдымен мұғалімдердің, ата-аналардың, білім алушылардың қабылдауын инклюзивті білім беруді дамытудың маңызды негізі ретінде қарастыруға болады [24].

Зерттеушілердің пікірінше «жалпы инклюзивті құндылықтар мен ынтымақтастық қатынастарын дамыту басқа аспектілердің өзгеруіне әкелуі мүмкін».

Мектепте инклюзивті білім беру мәдениетін құру ерекше білім беруді қажет ететін білім алушыларды мектеп социумына енгізудің маңызды шарттарының бірі болып табылады. Мектепте инклюзивті мәдениетті құру ынтымақтастық идеяларымен бөлісетін, барлық қатысушыларының дамуын ынталандыратын қауіпсіз, шыдамды, бәрінің құндылығы ортақ жетістіктердің негізі болып табылатын қоғамдастық құруға ықпал етеді.

Мұндай мектеп мәдениеті жалпы инклюзивті құндылықтарды қалыптастырады, оларды мектептің барлық қызметкерлері, білім алушылар, әкімшілер, ата-аналар/заңды өкілдер бөліседі және қабылдайды. Инклюзивті мәдениетте бұл принциптер мен құндылықтар бүкіл мектеп саясатына қатысты шешімдерге де, әрбір сыныптағы әр минуттық тәжірибеге де әсер етеді. Мұндайда мектепте инклюзивті мәдениетті дамыту үздіксіз процеске айналады.

Қоғамның өзгерістерге дайындығы – табысты инклюзияның маңызды алғышарты.

Қазақстан Республикасының заңнамасымен білім алушылардың жеке мүмкіндіктері мен ерекше білім берілуіне қажеттіліктерін ескере отырып, барлық білім алушыларға сапалы білім алу құқығына кепілдік берілген. Ерекше білім беруді қажет ететін балалардың сапалы білім алуына тең жағдай жасау олардың келешек өмірі үшін маңызды. Бұл, ең алдымен, табысты әлеуметтік бейімделуге және өз қабілеттерін іске асыруға мүмкіндік береді. Инклюзивті ортада білім ала отырып, ерекше білім беруді қажет ететін балалар ашық болуға үйренеді, қажетті коммуникация дағдыларын меңгереді, айналасындағы адамдармен қарым-қатынасқа түсуге дағдыланады. Ерте әлеуметтік инклюзия – баланың келешектегі өмірге бейімделуіне сенімділіктің кепілі.

Қазақстан Республикасының саясаты барлық азаматтардың әлеуметтік, экономикалық, мәдени мәртебесіне қарамастан тең дәрежеде сапалы білім алу құқықтарын қамтамасыз етуге бағытталған.

Қазақстан Республикасының саясаты Барлық азаматтардың әлеуметтік, экономикалық, мәдени мәртебесіне қарамастан сапалы білім алу құқықтарын қамтамасыз етуге бағытталған. Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан жолы – 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» атты 2014 жылғы 17 қаңтардағы Қазақстан халқына Жолдауында «мүмкіндігі шектеулі азаматтарымызға көбірек көңіл бөлу керек» делінген. «Олар үшін Қазақстан кедергісіз аймаққа айналуға тиіс. Бізде аз емес ондай адамдарға қамқорлық көрсетілуге тиіс – бұл өзіміздің және қоғам алдындағы біздің парызымыз» [25].

Соңғы жылдары елімізде инклюзивті саясат қарқынды дамып келеді, Бірқатар құжаттар ратификацияланды, заңнамалық және нормативтік құқықтық актілерге өзгерістер енгізілуде, барлық мүдделі тараптардың қатысуымен әртүрлі деңгейлерде талқылаулар іске асуда. Әрине, бұл құжаттардың барлығы еліміздің барлық балаларының сапалы білімге қол жеткізуін қамтамасыз ету үшін маңызды мәнге ие. Қазақстан Республикасында Білім және ғылымды дамытудың 2020 – 2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында инклюзивті білім беру мәселелеріне көп көңіл бөлінген, онда таяу жылдардағы маңызды міндеттердің бірі «қауіпсіз және жайлы оқыту ортасын қамтамасыз ету» болып айқындалған [3].

Дамыған халықаралық қоғамдастықта инклюзивті білім беру әрбір адамның қандай да бір кемсітусіз білім алу құқығын іске асыру құралы ретінде танылған. Осылайша, инклюзивті саясат барлық балалар үшін мектептердің қолжетімділігін және барлық мектеп жоспарлары мен құжаттарында инклюзивті тәсілдердің болуын білдіреді. Мысалы, Саламанка декларациясының ерекше қажеттіліктері бар тұлғаларға білім беру бойынша іс-шаралар шеңберінің 18-тармағы (ЮНЕСКО, 1994) келесілерді қарастырады:

«Ұлттық деңгейден жергілікті деңгейге дейінгі барлық деңгейдегі білім беру саясатының аясында ақыл-ой және физикалық даму мүмкіндіктері шектеулі кез келген бала жақын маңдағы мектепке, басқаша айтқанда, егер мұндай кемшіліктер болмаған жағдайда баратын мектебіне баруы керек деп

болжау керек. Егер нақты бір баланың қажеттіліктерін қанағаттандыру қажет болатын жағдайды қарастырсақ, оларға арнайы мектеп немесе арнайы мекемеде білім беруге болады [21].

Аталмыш тармақ өз жалғасын Инклюзия индексінен тапты, сонымен қатар Қазақстан Республикасындағы инклюзивті білім беруді мониторингілеудің бірыңғай шеңберімен ұсынылған алғашқы индикатор болып есептеледі. Бірінші құжатта индикатор «Баршаға арналған мектепті дамыту», екінші құжатта бұл көрсеткіш «Мектеп әр балаға ашық» деп көрсетілген. «Баршаға арналған мектепті дамыту» индикаторының акценті білім беру процесінің барлық қатысушылары үшін қолайлы орта құруды тұспалдайтынына назар аудару қажет, ал қазақстандық контексте «мектеп әр балаға ашық» индикаторы тек балаларды ғана қамтиды. Елдегі инклюзивтік саясаттың даму қарқынын ескере отырып, қазақстандық индикаторлар таяу болашақта халықаралық талаптарға толық сәйкес келеді деп пайымдаған жөн.

«Баршаға арналған мектепті дамыту» индикаторының акценті білім беру процесінің барлық қатысушылары үшін қолайлы ортаны құру дегенді білдірсе, қазақстандық контексте «мектеп әр балаға ашық» индикаторы тек балаларды ғана қамтиды. Еліміздің инклюзивті саясатының даму қарқынын ескере келе, қазақстандық индикаторлар таяу болашақта халықаралық талаптарға толыққанды сәйкес келеді.

Инклюзивті саясат индикаторларының екінші тобы жеке көзқарас пен балалардың жеке айырмашылықтары мен ерекшеліктерін тану қажеттілігін көрсетеді. Мысалы, Саламанка декларациясының (ЮНЕСКО, 1994) ерекше білім беруді қажет ететін адамдарды тәрбиелеу бойынша іс-шаралар аясында келесілер көрсетілген:

Зияты зақымдалған немесе даму мүмкіндігі шектеулі балаларды «қатыстыру» практикасы барлығына арналған білімге қол жеткізу бойынша ұлттық жоспарлардың ажырамас бөлігіне айналуы тиіс. Балаларды арнайы мектептерге орналастырған жағдайларлардың өзінде білімді толықтай оқшауланған күйде, жеке беруге болмайды. Оқу күнінің бір бөлігін қарапайым мектептердегідей барлығымен бірдей қатысуына мүмкіндік беру қажет».

Білім беру саясаты жеке айырмашылықтар мен ерекшеліктерді толығымен ескеруі керек. Ымдау тілінің саңыраулар арасындағы байланыс құралы ретіндегі маңыздылығы, мысалы, танылуы керек және барлық қабілеті шектеулі өздерінің ұлттық ымдау тілінде білім алуына мүмкіндік беру үшін тиісті шараларды қамтамасыз ету қажет. Саңырау және саңырау/соқыр адамдардың қарым-қатынасына ерекше қажеттіліктерді ескере отырып, олардың білімін арнайы мектептерде және негізгі мектептердегі арнайы сыныптар мен бөлімшелерде ұйымдастырған дұрыс.

«...Күш-жігерді үйлестіру мен олардың өзара толықтырылуын қамтамасыз ету үшін білім беру органдары мен денсаулық сақтау, жұмыспен қамту және әлеуметтік қызмет көрсету мәселелеріне жауапты адамдар арасындағы күш-жігерді үйлестіруді барлық деңгейлерде нығайту қажет. Жоспарлау мен үйлестіру барысында мемлекеттік емес мекемелер мен

үкіметтік емес ұйымдардың қазіргі және ықтимал рөлін де назарға алған жөн. Қауымдастық арнайы білім беру қажеттіліктерін қанағаттандыра алатын қолдауды анықтау үшін ерекше күш салу керек...»[21].

Жоғарыда айтылғандай, соңғы уақытта тең мүмкіндіктерді қамтамасыз ету мақсатында бірқатар құжаттар әзірленді, онда ерекше қажеттіліктері бар баланың білім алу және әлеуметтену құқықтарын қамтамасыз ету бойынша түрлі шаралар қарастырылған. Олардың ішінде Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 28 мамырдағы № 326 қаулысымен бекітілген «Қазақстан Республикасында мүгедек адамдардың құқықтарын қамтамасыз ету және өмір сүру сапасын жақсарту жөніндегі 2025 жылға дейінгі ұлттық жоспарын»; Қазақстан Республикасы Премьер-Министрінің 2020 жылғы 17 тамыздағы № 2020 өкімімен бекітілген «Қазақстан Республикасында мүмкіндігі шектеулі балаларға кешенді көмек көрсетуді жетілдіру жөніндегі 2021 - 2023 жылдарға арналған жол картасын», сондай-ақ Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамыту саласындағы мемлекеттік бағдарламаларды атап өтуге болады.

Жоғарыда баяндалғанды ескере отырып, инклюзивті білім беруді дамыту жолдарын әзірлеп, оларды практикаға енгізе отырып, мынадай міндеттерді шешу қажет екенін атап өтуге болады:

- мұқтаж балаларды қажетті арнайы педагогикалық көмекпен қамтуды кеңейту;
- ерекше білім беруді қажет ететін балаларды өз қатарластарының ортасына қосу мүмкіндігі мен жағдайымен қамтамасыз ету;
- ата-аналарға, оның ішінде ерекше білім беруді қажет ететін балалардың ата-аналарына қажетті консультативтік көмек алу мүмкіндігін қамтамасыз ету;
- инклюзивті білім беру ортасында жұмыс істейтін педагогтерге тұрақты және білікті көмек пен қолдау көрсетуді қамтамасыз ету.

Демек, білім беру жүйесі әрбір білім алушының өзінің құқығын біліп, оқуы және дамуы үшін білім алушылардың қажеттіліктерін қанағаттандыруға міндетті. Бұл мемлекеттің, үкіметтің міндеті – жалпы білім беру жүйесінен шығып қалған балалар тобына дәйекті білім беру саясатына кепілдік беру.

Сондай-ақ инклюзивті білім беруді жүзеге асырудағы қажетті элементке білім берудің сапасы жатады және білім алуға құқық қолжетімділікпен қамтамасыз ету ретінде ғана емес, сондай-ақ сапалы білім беру және әрі қарайғы білім алудың мықты іргетасы жағдайында әр адамның ерте жастан бастап ерсек өміріне дейін оқудағы жетістікке жеткізу ретінде қарастырылады [26].

Зерттеу деректерін талдау

Қазіргі кезеңдегі елдегі инклюзивті саясаттың жай-күйін зерттеу барысында елдегі инклюзия индикаторларының халықаралық деңгейге сәйкестігіне салыстырмалы талдау, инклюзивті білім беру қағидаттарымен үйлестіруге арналған заңнамалық құжаттарға талдау, ҰБДҚ статистикалық

деректерінің серпініне талдау, сондай-ақ сауалнама мен сұхбаттан алынған деректерге талдау жүргізілді.

Инклюзивті саясатты қоса алғанда, үш бағытқа сәйкес білім беру ұйымдары деңгейіндегі инклюзия индикаторлары Қазақстан Республикасында инклюзивті білім беру мониторингінің бірыңғай шеңберінде жазылғандықтан (2017), салыстыру осы құжат негізінде жүргізілді. Осылайша, Мониторингтің бірыңғай шеңберінің индикаторларының Инклюзия индексі индикаторларына сәйкестігі мәселесін зерделеу кезінде жалпы қарама-қайшылықтар жоқ екенін көруге болады, алайда Инклюзия индексінің әрбір индикаторының мәнін егжей-тегжейлі зерделеу кезінде олардың әрқайсысының идеясы мен мәні ашылады, оларды білім беру ұйымында іске асыру жолы байқалады.

Бұл ретте Қазақстан Республикасында инклюзивті білім беру мониторингінің бірыңғай шеңберінің индикаторларына қатысты сұрақтар туындайды: олар барлық педагогтерге қаншалықты таныс және түсінікті, білім беру ұйымының білім беру процесінде өз мақсатын ашады ма? Әрине, бұл фактілер осы зерттеу нәтижелері бойынша ұсынымдарда көрініс тапты. Төменде ҚР мониторингінің бірыңғай шеңбері мен Инклюзия индексі индикаторларының салыстырмалы кестесі келтірілген. Курсивпен инклюзияны дамыту үшін қазақстандық білім беру ұйымдары назар аударуы қажет Инклюзия индексінің индикаторлары белгіленген (3-кесте).

3-кесте Қазақстан Республикасында инклюзивті білім беру мониторингінің бірыңғай шеңбері мен Инклюзия индексі индикаторларының салыстырмалы кестесі

Қазақстан Республикасында инклюзивті білім беру мониторингінің бірыңғай шеңбері индикаторлары	Инклюзия индексі индикаторлары
1) мектеп әр балаға ашық, 2) инклюзивті саясатты білім беру процесінің барлық қатысушылары сақтайды, 3) мектеп саясаты буллингке қарсы тұруға және қауіпсіз психологиялық орта құруға бағытталған, 4) мектеп білім алушыларға келесі оқу деңгейіне немесе басқа білім беру ортасына ауысқан кезде бейімделуге көмектеседі, 5) мектепте білім алушылардың сабақтан қалуын және	1) Барлығына арналған мектепті дамыту <i>а) Қызметкерлерді тағайындау және оларды жоғарылату әділ</i> <i>б) Барлық жаңа қызметкерлерге мектеп ұжымына қосылуға көмектеседі.</i> <i>в) Мектеп жақын жерде тұратын барлық балаларды оқытуға <u>тырысады.</u></i> г) Мектеп ғимараттары даму мүмкіндігі шектеулі адамдар үшін қолжетімді д) Барлық жаңа білім алушыларға

бағдарламадан қалыс қалуын болдырмау бойынша жұмыстар жүргізілуде, б) мектеп инклюзивті білім беру саласындағы педагогтердің кәсіби дамуына мүмкіндік береді.	мектепке бейімделуге көмектеседі. е) білім алушыларды сыныптар мен оқу топтары бойынша <u>әр білім алушы бағаланатындай</u> бөлінеді. 2) Әртүрлілікті қолдауды ұйымдастыру а) мектеп ұсынатын барлық қолдау түрлері үйлестіріледі. б) қызметкерлердің кәсіби біліктілігін арттыру оларға білім алушылардың әртүрлі қажеттіліктеріне неғұрлым дұрыс жауап беруге көмектеседі. в) ерекше білім беруді қажет ететін балаларға арналған мектептегі білім беру саясаты – инклюзивті. г) Оқу және толыққанды қатысу жолындағы кедергілерді еңсеру кезінде Ерекше білім беру қажеттіліктерінің кодексі қолданылады. д) Жергілікті емес тілде білім алатын білім алушыларға қолдау басқа қолдау түрлерімен үйлестіріледі. е) Мектептен тыс сабақтар өткізу және мінез-құлқы проблемалары бар балаларды қолдау саясаты оқу жоспарларын әзірлеумен және білім беруді қолдау саясатымен тығыз байланысты. ж) Мектептен тәртіптік шығаруға алып келетін практикалардың қысымы төмендеді. з) Сабаққа қатысуға кедергі келтіретін кедергілер азайтылды. и) сыныптастар тобының білім алушыларды қорқыту және психологиялық террор қаупін азайтады.

Қазақстанның білім беру саласындағы «Білім туралы», «Кемтар балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдау туралы», «Педагог мәртебесі туралы» заңдары секілді негізгі нормативтік құқықтық құжаттарында инклюзивті саясат индикаторларының құқықтық негізін растау туралы мәселені зерделеу инклюзивті саясат индикаторларының нақты көрсетілмегенін, сондай-ақ оларды теріске шығару фактілерінің жоқтығын көрсетті.

Бұл ретте құқықтық негіздер Қазақстан Республикасының Конституциясында, Қазақстанда ратификацияланған адам құқықтары жөніндегі халықаралық конвенцияларда, «Бала құқықтары туралы» ҚР Заңында, сондай-ақ басқа да бірқатар нормативтік құжаттарда қаланғанын атап өту қажет. Сонымен қатар инклюзивті білім беру мәселелері бойынша қолданыстағы нормативтік құқықтық базаны одан әрі жетілдіру қажет деп санаймыз.

Мысалы, ҚР «Білім туралы» Заңының «Білім алушылар мен тәрбиеленушілерді білім беру ұйымдарына қабылдауға қойылатын жалпы талаптар» 26-бабында [27] «мектеп әр балаға ашық» индикаторын нақты көрсету. Білім беру ұйымдарына білім алушылар мен тәрбиеленушілерді қабылдауға қойылатын жалпы талаптарды нормативтік деңгейде бекіту, баптарда толеранттылық және өзара сыйластық, білім беру процесін дараландыру, баланың ең жақсы мүдделерін сақтау, әртүрлілік, кемсітпеу қағидаттарын есепке алу негізінде «инклюзивті саясатты білім беру процесінің барлық қатысушылары сақтайды» индикаторын бекіту. Сонымен қатар жоғарыда көрсетілген қағидаттарды оларды іске асыру тетіктерін енгізу арқылы нығайту қажет, бұл өз кезегінде білім беру ұйымдары үшін инклюзивті практиканы дамытуға тиімді демеу болады. Бұл өзгерістер келесі екі индикаторды іс жүзінде жүзеге асыруға ықпал ететіні сөзсіз:

- «мектеп саясаты буллингке қарсы тұруға және қауіпсіз психологиялық орта құруға бағытталған»;

- «мектеп білім алушыларға келесі оқу деңгейіне немесе басқа білім беру ортасына ауысқан кезде бейімделуге көмектеседі».

Жалпы алғанда инклюзивті саясаттың барлық индикаторлары бойынша қазіргі кезеңде барлық балалардың, оның ішінде ерекше білім беруді қажет ететін балалардың құқықтарын қамтамасыз етуге қатысты нормативтік құқықтық актілерге өзгерістер енгізу бойынша елімізде оң жағдайлар болып жатыр деп айтуға болады.

Бұл барлық балалардың сапалы білімге қол жеткізуін қамтамасыз ету бойынша Қазақстанның мемлекеттік саясатын іске асыру мақсатында жақын болашақта инклюзивті білім беру индикаторларының толыққанды құқықтық негізге ие болатынына сенім береді.

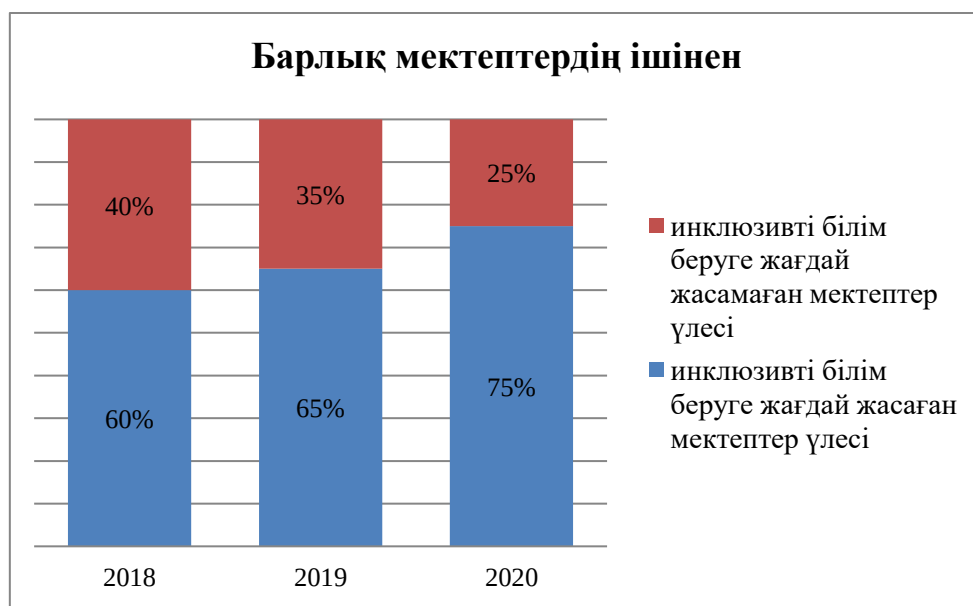
Статистика бойынша ҰБДҚ деректерін талдау

ҚР Ұлттық білім беру деректер қорының 2018-2020 жылдарға арналған материалдарын талдауға сәйкес, инклюзивті білім беру саласындағы инклюзивті саясат критерийі бойынша көрсеткіштерді инклюзивті білім беру мониторингінің бірыңғай шеңберінің алты индикаторының екеуіне ғана жатқызуға болады (2017):

- а) мектеп әр балаға ашық,

- б) мектеп инклюзивті білім беру саласындағы педагогтердің кәсіби дамуына мүмкіндік береді.

ҰБДҚ мәліметтері бойынша, соңғы үш жылда инклюзивті білім беру үшін жағдай жасаған ЖАО-ға ведомстволық бағынысты күндізгі мемлекеттік жалпы білім беретін мектептердің үлесі 2018 жылғы 60%-дан 2020 жылы 75%-ға дейін, яғни 15%-ға ұлғайғанын көруге болады (37-сурет).

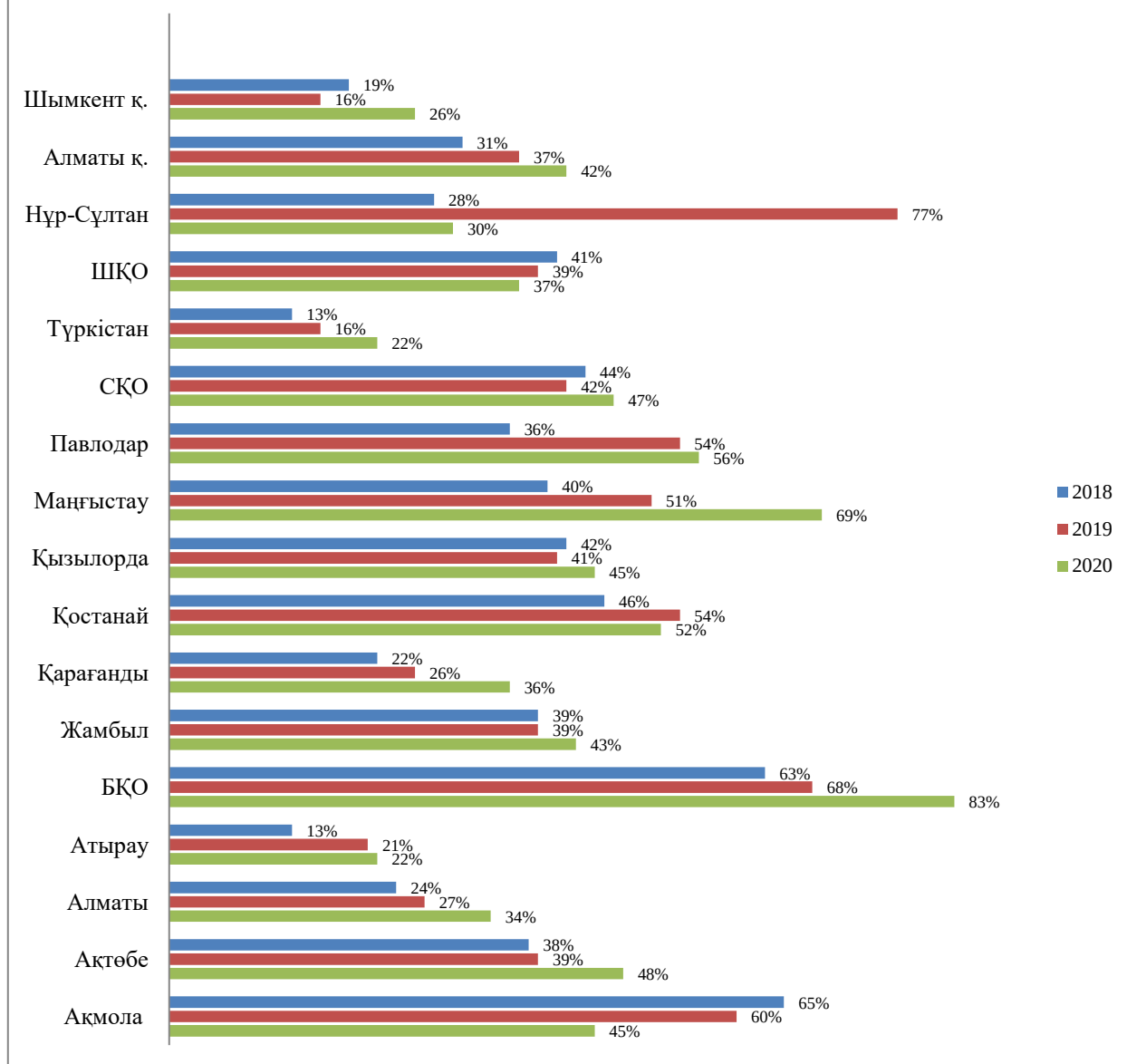
37-сурет. Инклюзивті білім беру үшін жағдай жасаған ЖАО-ға ведомстволық бағынысты күндізгі мемлекеттік жалпы білім беретін мектептердің XX үлесі

Сонымен қатар инклюзивті білім берумен қамтылған ерекше білім беруді қажет ететін, оның ішінде даму мүмкіндігі шектеулі балалардың үлесі өңірлер бөлінісінде айтарлықтай ерекшеленетінін байқауға болады, бұл ретте тек екі өңірдің көрсеткіштері жағдай жасаған мектептер үлесінің және инклюзивті білім берумен қамтылған балалар үлесінің көрсеткіштері бойынша салыстырмалы түрде жақын: бұл Батыс Қазақстан (83%) және Маңғыстау облыстары (69%) облыстары (38-сурет).

Өңірлерден алынған деректер бойынша инклюзивті білім берумен қамтылған балалар үлесінің көрсеткіштері мен инклюзивті жағдай жасаған мектептер үлесінің орташа статистикалық көрсеткіші (75%) арасындағы айтарлықтай алшақтықты көруге болады.

Мұндай жағдайдың ең ықтимал себебі – білім беру ұйымдарының ҰБДҚ деректерін толтыру кезіндегі нақты критерийлердің болмауы. Осыған байланысты инклюзивті білім беру индикаторларына сәйкес бірқатар критерийлерді нақтылау қажет екені анық.

**Өңір бойынша жалпы білім беру ұйымдарында
инклюзивті білім берумен қамтылған
даму мүмкіндігі шектеулі балалардың үлесі**

38-сурет. 2018, 2019, 2020 жж. өңір бойынша жалпы білім беру ұйымдарында инклюзивті білім берумен қамтылған даму мүмкіндігі шектеулі балалардың үлесі

Сонымен қатар даму мүмкіндігі шектеулі балаларды білім беру процесіне тарту және әлеуметтендіруді қамтамасыз ету бойынша сапа мәселесі ашық күйінде қалып отыр. Мәселен, 2018-2019 жылдардағы ҰБДҚ деректеріне сәйкес (2020 жылы мұндай деректер ҰБДҚ-да табылған жоқ) инклюзивті білім берумен қамтылған мүгедек балалардың жартысына жуығы (тиісінше 39% және 44%) үйде оқиды (4-кестені қараңыз). ҰБДҚ бойынша толыққанды ақпарат 13-23 қосымшаларда көрсетілген.

4-кесте. ЖАО ведомстволық бағынысты күндізгі мемлекеттік жалпы білім беретін мектептердегі мүгедек оқушылардың саны

Жыл	Барлығы	Оның ішінде үйде оқытылатын оқушылар
2018	20 434	8 003
2019	20 025	8 741

Қазақстан Республикасының заңнамасында үйде тегін оқыту құқығы «Бастауыш, негізгі орта, жалпы орта білім беру ұйымдарына денсаулығына байланысты ұзақ уақыт бойы бара алмайтын балаларды үйде жеке тегін оқытуды ұсыну» мемлекеттік қызметін іске асыру арқылы жүзеге асырылады. Осы мемлекеттік көрсетілетін қызмет стандартын Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі әзірледі. Мемлекеттік қызмет денсаулық жағдайына байланысты бастауыш, негізгі орта, жалпы орта білім беру ұйымдарына бара алмайтын, дәрігерлік-консультациялық комиссияның қорытындысы бойынша стационарлық көмек, қалпына келтіру емі және медициналық оңалту көрсететін ұйымдарда болатын жеке тұлғаларға көрсетіледі.

«Үйде оқыту» ұғымының мазмұнын анықтау кезінде зерттеушілер мен практиктердің көпшілігі үйде оқыту – бұл білім алу немесе оқыту нысаны емес, ерекше білім беруді қажет ететін балалар үшін оқу процесін ұйымдастырудың шарты деген пікірді ұстанады. Бұл дегеніміз, үйде оқуға ауыстырылған балалар мектептің білім беру процесінің толық қатысушылары болып табылады [31].

Елдің жалпы білім беру ұйымдары үшін үйде оқытуды іске асыру бойынша барлық қажетті ұйымдастырушылық іс-шаралар мен рәсімдер бұрыннан белгілі және барлық жерде толық көлемде жүзеге асырылуда. Алайда, білім алушының тұлғасын толыққанды қалыптастырудың маңызды негізі коммуникативтік дағдыларды дамыту болып табылатындығын есте ұстаған жөн, бұл әсіресе үйде оқуға мәжбүр балалар үшін өзекті болып табылады. Сондықтан үйде оқытын балаларды әлеуметтендіру мәселесі педагогикалық ұжымның ойластырылған жұмысын, білім алушылардың жеке ерекшеліктерін ескере отырып, ата-аналармен тығыз ынтымақтастық құруды талап етеді.

Орта білім беру ұйымдарының педагог қызметкерлерінің біліктілігін арттыру бойынша ҰБДҚ деректерін талдау кезінде 2018-2020 жылдары ЖАО-ға ведомстволық бағынысты жалпы білім беретін мектептер педагогтерінің 1%-дан азы инклюзивті білім беруді дамыту курстарынан өтті деп қорытынды жасауға болады (5-кестені қараңыз).

5-кесте. 2018, 2019, 2020 жылдардағы қысқа мерзімді курстарда орта білім беру ұйымдарының педагог қызметкерлерінің біліктілігін арттыру туралы мәліметтер

Жыл	ЖАО-ға ведомстволық бағыныстағы жалпы білім беретін мектептердің барлық педагог қызметкерлері	Қысқа мерзімді курстарда біліктілігін арттырған педагогикалық қызметкерлер	Оның ішінде инклюзивті білім беруді дамыту бойынша курстардан өткен педагог қызметкерлер
2018	333129	13220	450
2019	341405	5335	450
2020	361224	20385	1200
		38940	2100

ҰБДҚ статистикасы деректерін «Мектеп инклюзивті білім беру саласындағы педагогтердің кәсіби дамуы үшін мүмкіндік береді» индикаторы бойынша талдау нәтижелері толыққанды тұжырымдар үшін мүмкіндік бермейді, себебі ҰБДҚ деректері арасында мектептердің педагогтерге мұндай мүмкіндік беруі туралы тікелей ақпарат жоқ. Мемлекеттік деңгейде өткізілетін ресми курстардан басқа, еліміздің педагогтері жоғары оқу орындарында, түрлі жеке ұйымдарда курстардан өте алатындығына қарамастан, қазіргі кезеңде инклюзивті білім беру ортасын құру мәселелері бойынша педагогтердің біліктілігін арттыру курстарының өткір қажеттілігі өзекті мәселе болып табылады. Бұл жағдайдың себептері ел мұғалімдері үшін ұсынылатын курстар санының жеткіліксіздігі, қажетті ресурстардың, ынталандырудың және орын алған мәселелерді шешудің кешенді, жүйелі тәсілдерін қажет ететін басқа да себептердің болмауы болуы мүмкін деп болжауға болады.

Сауалнама және интервью деректерін талдау

Жоғарыда мазмұндалған ақпараттың жалғасы ретінде мектеп педагогтері, ата-аналар, сондай-ақ ПМПК және ППТК мамандары қатысқан сауалнама деректерін қарау ұсынылады. Төменде ҚР инклюзивті білім беру мониторингі шеңберінен инклюзивті саясат индикаторларына сәйкес келетін сұрақтарға жауаптарды іріктеу бойынша талдау келтірілген (ААО, 2017). Сонымен қатар мәтінде зерттеу нәтижелері бойынша кейбір қорытындыларды растау үшін жергілікті атқарушы органдардың, үкіметтік емес ұйымдардың өкілдерімен, ПМПК және ППТК мамандарымен интервьюлерден үзінді пайдаланылған.

«Қалай ойлайсыз, Сіз жұмыс істейтін мектепте инклюзивті білім беруге жағдай жасалған ба?» сұрағы бойынша респондент педагогтердің жартысынан көбі (57%) «иә, ЕБҚ бар балаларға физикалық кедергісіз қолжетімділік қамтамасыз етілген, психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі жұмыс істейді, барлық білім алушылар үшін ыңғайлы және қауіпсіз орта құрылған» деп жауап берсе, 20% респонденттің пікірінше, жағдай толық жасалмаған, себебі психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі жұмыс істегенімен, ЕБҚ бар балалар үшін физикалық кедергісіз қолжетімділік

қамтамасыз етілмеген. Сауалнамаға қатысқан педагогтердің 13%-ы жағдай толық жасалмаған, себебі физикалық кедергісіз қолжетімділік қамтамасыз етілген, бірақ психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі жұмыс істемейді, барлық білім алушылар үшін ыңғайлы және қауіпсіз орта құрылмаған деп санайды. Респонденттердің 10%-ы «жоқ, ЕБҚ бар балаларға физикалық кедергісіз қолжетімділік қамтамасыз етілмеген, психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі жұмыс істемейді, барлық білім алушылар үшін ыңғайлы және қауіпсіз орта құрылмаған» деп жауап берді (39-сурет).

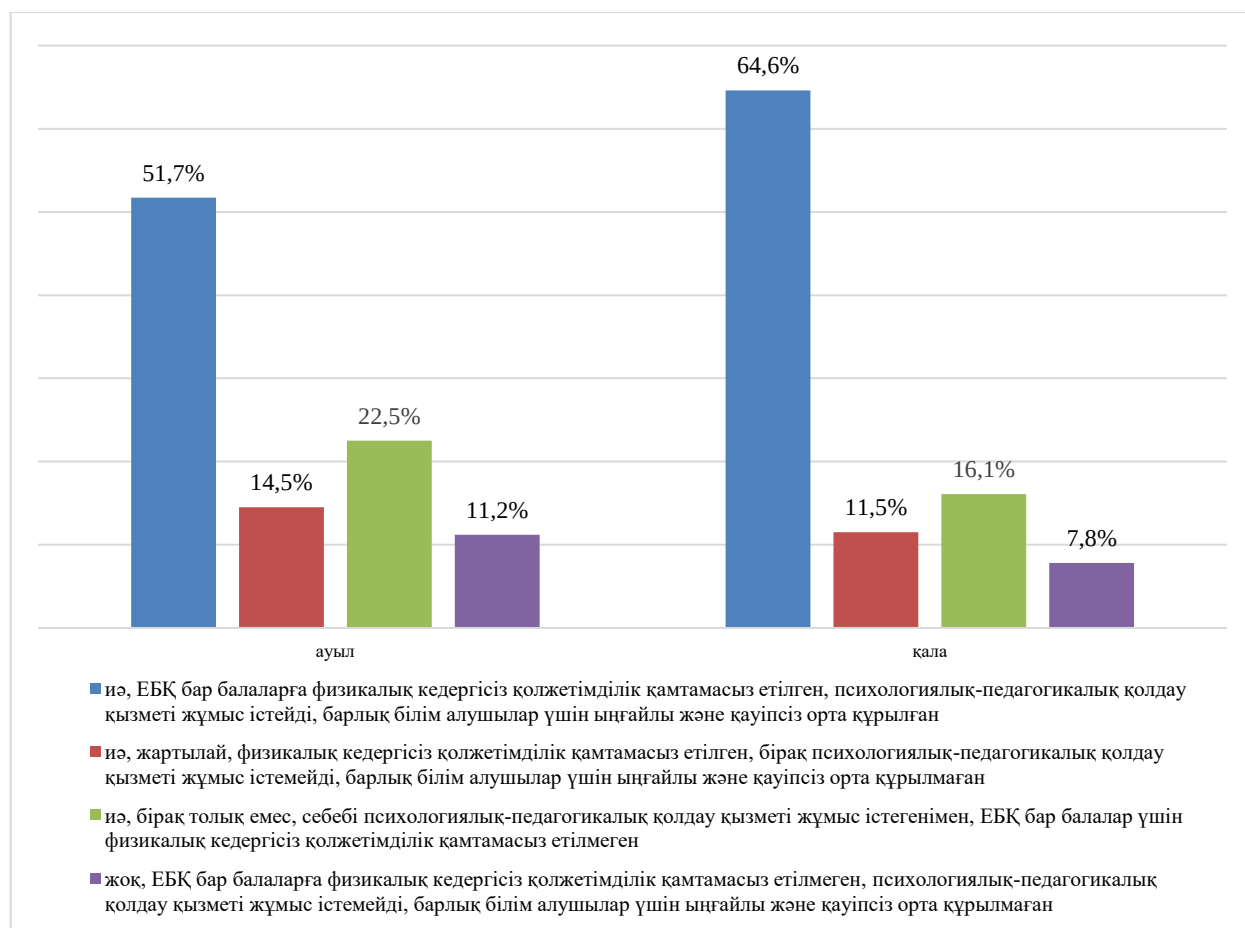

39-сурет. «Қалай ойлайсыз, Сіз жұмыс істейтін мектепте инклюзивті білім беруге жағдай жасалған ба?» сұрағы бойынша педагогтер жауаптарының көрсеткіші

Ауыл бөлінісінде респонденттердің 51,7%-ы өздері жұмыс істейтін «иә, ЕБҚ бар балаларға физикалық кедергісіз қолжетімділік қамтамасыз етілген, психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі жұмыс істейді, барлық білім алушылар үшін ыңғайлы және қауіпсіз орта құрылған» деп жауап берсе, ауыл педагогтерінің 22,5%-ы жағдай толық жасалмаған, себебі психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі жұмыс істегенімен, ЕБҚ бар балалар үшін физикалық кедергісіз қолжетімділік қамтамасыз етілмеген деп жауап берсе, респонденттердің 14,5%-ы жағдай толық жасалмаған, себебі физикалық

кедергісіз қолжетімділік қамтамасыз етілген, бірақ психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі жұмыс істемейді, барлық білім алушылар үшін ыңғайлы және қауіпсіз орта құрылмаған деп санайды. Респонденттердің 11,2%-ы «жөк, ЕБҚ бар балаларға физикалық кедергісіз қолжетімділік қамтамасыз етілмеген, психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі жұмыс істемейді, барлық білім алушылар үшін ыңғайлы және қауіпсіз орта құрылмаған» деп жауап берді.

Қала бөлінісінде респонденттердің 64,6%-ы өздері жұмыс істейтін «иә, ЕБҚ бар балаларға физикалық кедергісіз қолжетімділік қамтамасыз етілген, психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі жұмыс істейді, барлық білім алушылар үшін ыңғайлы және қауіпсіз орта құрылған» деп жауап берсе, ауыл педагогтерінің 16,1%-ы жағдай толық жасалмаған, себебі психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі жұмыс істегенімен, ЕБҚ бар балалар үшін физикалық кедергісіз қолжетімділік қамтамасыз етілмеген деп жауап берсе, респонденттердің 11,5%-ы жағдай толық жасалмаған, себебі физикалық кедергісіз қолжетімділік қамтамасыз етілген, бірақ психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі жұмыс істемейді, барлық білім алушылар үшін ыңғайлы және қауіпсіз орта құрылмаған деп санайды. Респонденттердің 7,8%-ы «жөк, ЕБҚ бар балаларға физикалық кедергісіз қолжетімділік қамтамасыз етілмеген, психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі жұмыс істемейді, барлық білім алушылар үшін ыңғайлы және қауіпсіз орта құрылмаған» деп жауап берді (40-сурет).

40-сурет. «Қалай ойлайсыз, Сіз жұмыс істейтін мектепте инклюзивті білім беруге жағдай жасалған ба?» сұрағы бойынша педагогтер жауаптарының қала-ауыл бөлісіндегі көрсеткіші

Аталмыш сұрақтың жауаптарын талдау көрсеткендей, респонденттердің жартысы, олардың көпшілігі қалалық мұғалімдер, олар жұмыс істейтін мектепте ЕБҚ бар балаларға физикалық кедергісіз қолжетімділік қамтамасыз етілген, психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі жұмыс істейді, барлық білім алушылар үшін ыңғайлы және қауіпсіз орта құрылған деп есептесе, екінші жартысы жағдай толық жасалмаған, жартылай жасалған немесе мүлдем жасалмаған деп есептейді.

Мұндай жағдай ҰБДҚ деректерінің ресми нұсқасының объективтілігіне күмән келтіруге алып келеді, деректер қорында елдегі мектептердің 75%-ы инклюзивті білім беру үшін жағдай жасаған деген мәлімет ұсынылған. Демек, ел мектептеріндегі білім беру ортасының жайлылығы мен қауіпсіздігі деңгейі айқындалатын индикаторларды нақтылау талап етіледі.

Сонымен қатар интервью барысында респонденттер білдірген пікірлер де көптеген сұрақтардың туындауына түрткі болды. Төменде еліміздің 5 өңірінде жергілікті атқарушы органдардың, үкіметтік емес ұйымдардың өкілдерімен, ПМПК және ППТК мамандарымен өткізілген интервьюлерден үзінділерді келтіреміз (авторлардың стилистикасы сақталған).

ПМПК өкілі:

«...Мектеп жасындағы 2199 баланың 52,4%-ы инклюзивті ортада білім алады, қалған 47,6%-ы келесідей: арнайы ұйымдарда 24,5%-ы білім алады, 14,2%-ы үйде оқиды, колледждерде 6,2% (18 жасқа дейінгі балалар) білім алуда, 2,7% бала қолдауға ие емес. Бұл мамандар жоқ ауылдық мектептердегі білім алатын, ал аналары ППТК-ға барғысы келмейтін балалардың көрсеткіші. Оқу бағдарламалары бойынша оқымайтын балалар, бұл зияты ауыр зақымдалған балалар, олар оқу бағдарламалары бойынша оқымайды, жеке арнайы түзету-дамыту бағдарламалары бойынша білім алады, яғни бұл әлеуметтік бағдарлама аясында оқиды. 2004 жылға дейін зияты зақымдаған балалар оқу бағдарламалары бойынша оқытылмаған. Балалар үйде немесе МӘМ-де оқиды. Зияты ауыр зақымдалған балалар оқу бағдарламасын игермейді...».

Психикалық дамуы тежелген, сөйлеу немесе көру қабілеті бұзушылықтары бар балалар инклюзивті ортада немесе жалпы білім беретін мектептердегі арнайы сыныптарда оқиды. Алайда күрделі бұзушылықтары бар балалар, оның ішінде эмоционалды-ерік бұзушылықтары бар балалар, церебральды сал ауруы бар балалар, сондай-ақ зияты орташа немесе ауыр зақымдалған балалар мектепке қабылдана алмайды. ПМПК және ДҚК ұсынымдары бойынша бұл балалар үйде оқиды немесе мүлдем оқымайды.

ПМПК өкілі:

«...Барлығы түсінеді, барлығы тырысады, бірақ қазіргі уақытта жалпы білім беретін мектепте бірде-бір бала арбада отырмайды, балдақпен қозғалатын балалар үйде оқиды, зияты орташа зақымдалған балалар үйде оқиды. Зияты жеңіл зақымдалған балалар бейімделген бағдарлама бойынша жалпы білім беретін мектепте оқиды».

Мінез-құлық: бұл мектептің баланы үйде оқытуға тырысуының басты себебі, бала отырмайды, ол сыныпқа кедергі келтіреді, оған не тьютор керек және бұл мектептің мұндай баланы оқытуын қиындататын маңызды мәселе... Мұғалімге расымен оңай емес. Қызметтер жұмыс істемейді, бірақ басынан бастап емес. Бізге сипаттамалары бар, олар жұмыс істеп жатқан кезде келеді, көп жағдайда мектептерде жұмыс жүргізіледі. Мінездеме оқу тұрғысынан ақпараттық болмауы мүмкін, отбасы, мектеп іс-шараларына қатысуы секілді жақтары толыққанды сипатталады».

«Мектептерде зағип балалар жоқ, олар үйде оқиды, облыс бойынша көру қабілеті зақымдалған 11 бала бар...».

ППТК өкілі:

«...Сөйлеу қабілеті бұзылған немесе психикалық дамуы тежелген балалардың барлығы дерлік жалпы білім беретін мектепке немесе балабақшаға барады, бізге дамыту сабақтарына келеді.

Мектепте оқымайтын балалар бар, олар ПМПК қорытындысы бойынша басқа диагнозы бар балалар, бұл эмоциялық-коммуникативтік дамуының кешеуілдеуі бар немесе ерте аутизм анықталған балалар (олардың кейбіреулері), иә, бұл балалар, біздің мекемемізден басқа, ешқандай білім беру ұйымдарына бармайды...».

ҮЕҰ өкілі:

«...Білім басқармалары: инклюзивті біліммен қамту 90%-ды құрайды деп жазады, бірақ бұл дұрыс емес. ППТК мен мектептерде ерекше білім беруді қажет ететін балалар бөлек оқытылады. Интеграция мен инклюзияны шатастырады. Егер ерекше білім беруді қажет ететін бала топқа жарты сағатқа келсе, бұл оның оқу процесіне қосылуын білдірмейді.

Қызығушылықтар қақтығысы орын алады: құқықтар бар, бірақ біз оларды сақтай алмаймыз. Бірақ сонымен қатар біз оларды мүмкіндіктерінен айыруға құқығымыз жоқ. Арнайы ұйымдар кейбір күрделі санаттар үшін болуы керек. Ата-аналардың шамамен 100%-ы инклюзивті білім беруді таңдайды. Бірақ іс жүзінде, олар мектептермен кездескенде, арнайы мектептерді таңдауға мәжбүр болады. Себебі басқа ештеңе ұсына алмаймыз.

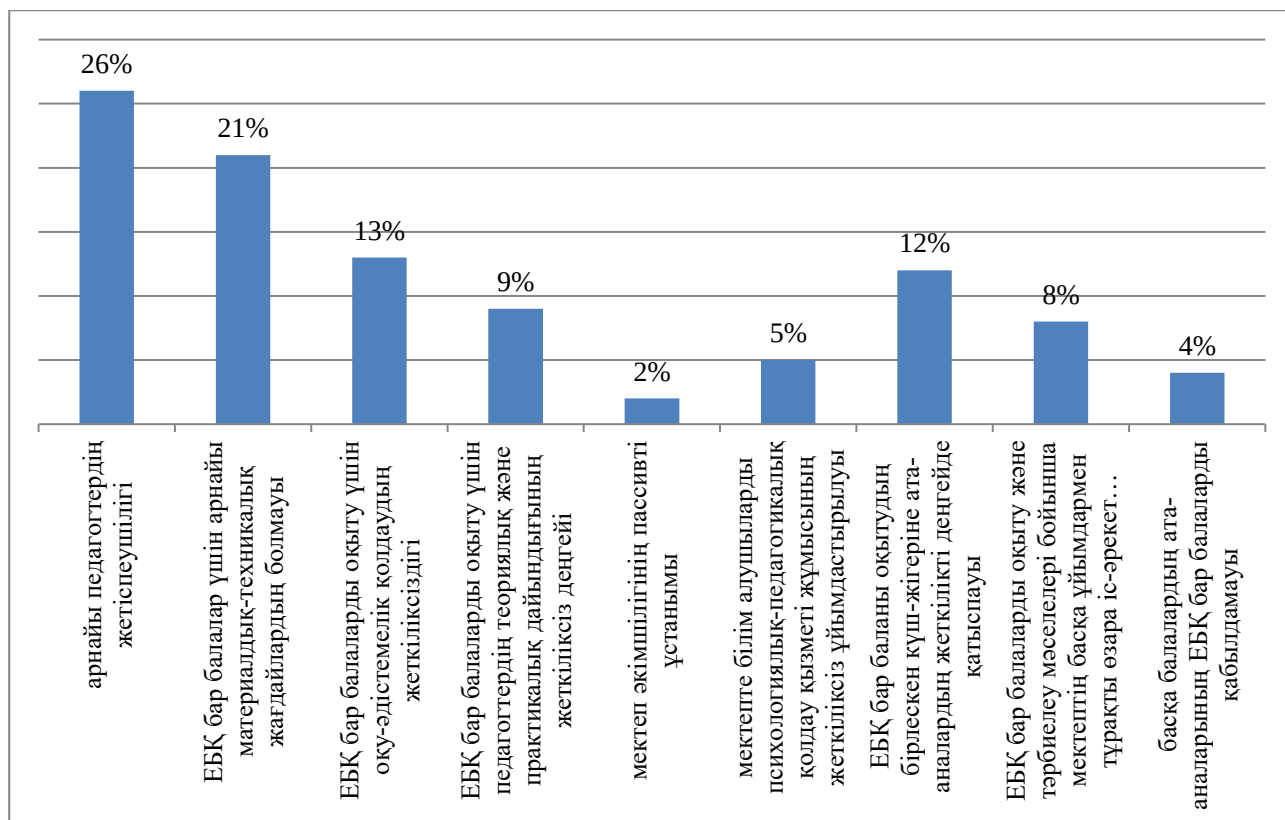
Мектепте, мүгедектік туралы анықтаманы көрген бойда бірден бізден құтылғысы келеді. Күн сайын олар бір нәрсе айта бастайды, баланың қолынан ешнәрсе келмейді дейді, бағдарламаны игере алмайды дейді, ассистенттің жоқтығын айтады және т.б. Осыған байланысты конфликтілер туындайды, Содан кейін мектепке баруға ниет қалмайды.

Мектептердегі мамандардың біліктілігі өте төмен. Олар қандай да бір тесттер, сауалнамалар жасайды, бірақ мәселе оларда емес...».

«Мектебіңізде инклюзивті білім беру (барлығына бірдей сапалы білім беру) идеяларын жүзеге асыруға не кедергі?» сұрағы бойынша мектеп педагогтеріне 9 жауаптың ішінен ең маңызды 5 кедергіні таңдау ұсынылды: 1) арнайы педагогтердің (дефектологтар, логопедтер, психологтар және т.б.) жетіспеушілігі; 2) ЕБҚ бар балалар үшін арнайы материалдық-техникалық жағдайлардың болмауы; 3) ЕБҚ бар балаларды оқыту үшін оқу-әдістемелік қолдаудың жеткіліксіздігі; 4) ЕБҚ бар балаларды оқыту үшін педагогтердің теориялық және практикалық дайындығының жеткіліксіз деңгейі; 5) мектеп әкімшілігінің пассивті ұстанымы; 6) мектепте білім алушыларды психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі жұмысының жеткіліксіз ұйымдастырылуы; 7) ЕБҚ бар баланы оқытудың бірлескен күш-жігеріне ата-аналардың жеткілікті деңгейде қатыспауы (ата-аналардың баланың проблемаларын мойындамауы, төмен білім және әлеуметтік-мәдени статус, жұмысбастылық және т.б.); 8) ЕБҚ бар балаларды оқыту және тәрбиелеу мәселелері бойынша мектептің басқа ұйымдармен (мысалы, медициналық оңалту мекемелері) тұрақты өзара іс-әрекет жүйесінің болмауы; 9) басқа балалардың ата-аналарының ЕБҚ бар балаларды қабылдамауы.

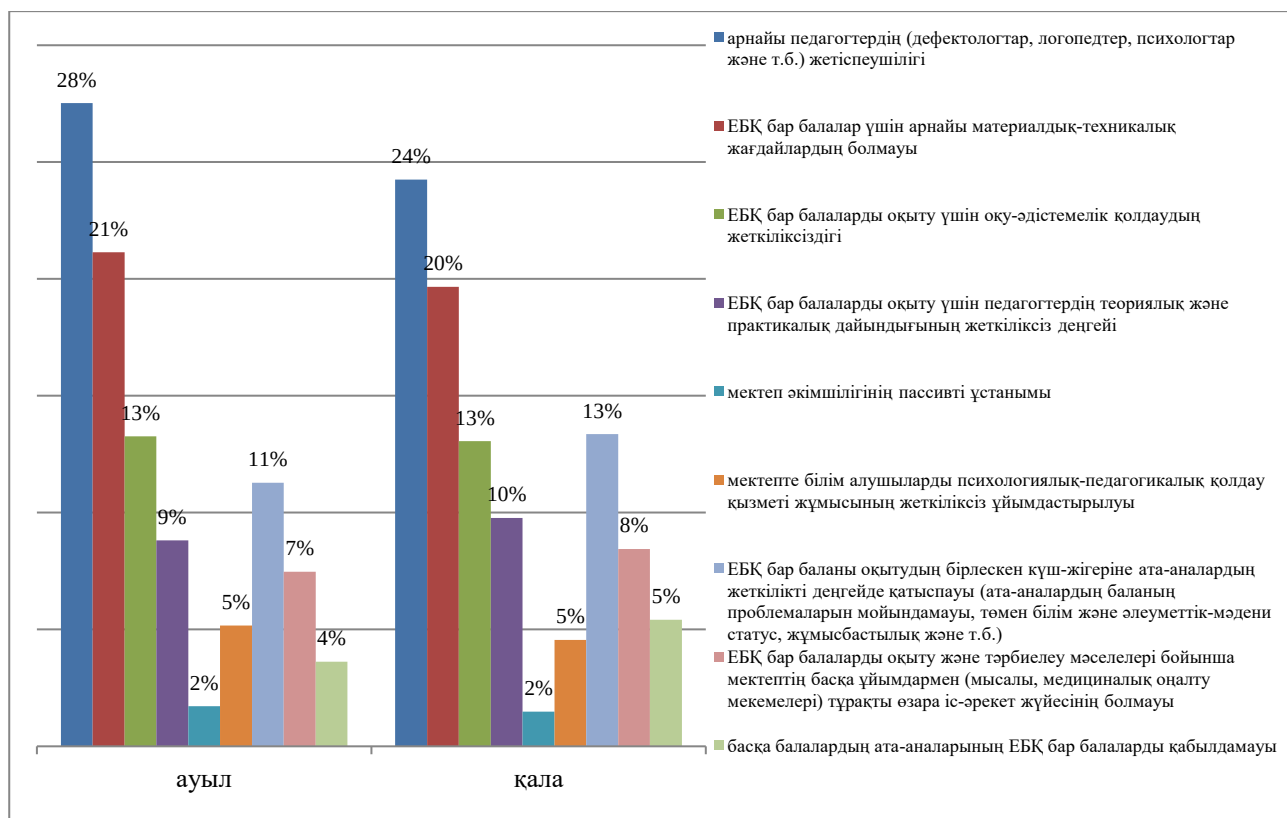
Респонденттердің жауабы келесідей орын алды: сауалнамаға қатысқандардың басым бөлігі (26%) инклюзивті білім беру идеяларын (барлығына бірдей сапалы білім беру идеяларын) жүзеге асыру үшін арнайы педагогтердің (дефектологтар, логопедтер, психологтар және т.б.) жетіспеушілігі жауабын таңдады. Одан кейінгі 21% ЕБҚ бар балалар үшін арнайы материалдық-техникалық жағдайлардың болмауын басты кедергі деп есептесе, 13% респонденттердің пікірінше ЕБҚ бар балаларды оқыту үшін оқу-әдістемелік қолдаудың жеткіліксіздігі басты кедергі болып табылады. Респонденттердің 12%-ы ЕБҚ бар баланы оқытудың бірлескен күш-жігеріне ата-аналардың жеткілікті деңгейде қатыспауы (ата-аналардың баланың проблемаларын мойындамауы, төмен білім және әлеуметтік-мәдени статус, жұмысбастылық және т.б.) басты кедергі деп есептеді.

Инклюзивті білім беру идеяларын жүзеге асыру үшін кедергі ретінде таңдалған ең аз жауап нұсқалары келесідей: 9% – ЕБҚ бар балаларды оқыту үшін педагогтердің теориялық және практикалық дайындығының жеткіліксіз деңгейі, 8% – ЕБҚ бар балаларды оқыту және тәрбиелеу мәселелері бойынша мектептің басқа ұйымдармен (мысалы, медициналық оңалту мекемелері) тұрақты өзара іс-әрекет жүйесінің болмауы, 5% – мектепте білім алушыларды психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі жұмысының жеткіліксіз ұйымдастырылуы, 4% – басқа балалардың ата-аналарының ЕБҚ бар балаларды қабылдамауы; шамамен 2% – мектеп әкімшілігінің пассивті ұстанымы (41-сурет).

41-сурет. «Мектебіңізде инклюзивті білім беру (барлығына бірдей сапалы білім беру) идеяларын жүзеге асыруға не кедергі? (Ең маңызды 5 кедергіні таңдаңыз)» сұрағы бойынша педагогтер жауаптарының көрсеткіші

Қала мен ауыл бөлінісіндегі нәтижелерді салыстырғанда айтарлықтай айырмашылықтар байқалмалы. Мысалы, «арнайы педагогтердің (дефектологтар, логопедтер, психологтар және т.б.) жетіспеушілігі» жауап нұсқасын таңдаған үлес сәйкесінше 28% және 24%-ды құрайды, «ЕБҚ бар балалар үшін арнайы материалдық-техникалық жағдайлардың болмауы» жауап нұсқасы бойынша – 21% (ауыл) және 20% (қала), «ЕБҚ бар балаларды оқыту үшін оқу-әдістемелік қолдаудың жеткіліксіздігі» жауап нұсқасы бойынша бірдей 13%, «ЕБҚ бар баланы оқытудың бірлескен күш-жігеріне ата-аналардың жеткілікті деңгейде қатыспауы» жауап нұсқасы бойынша сәйкесінше – 11% және 13%. Дәл осындай каринта респонденттермен тандалған ең аз жауап нұсқалары бойынша байқалады: «ЕБҚ бар балаларды оқыту үшін педагогтердің теориялық және практикалық дайындығының жеткіліксіз деңгейі» – 9% (ауыл) және 10% (қала), «ЕБҚ бар балаларды оқыту және тәрбиелеу мәселелері бойынша мектептің басқа ұйымдармен (тұрақты өзара іс-әрекет жүйесінің болмауы) – сәйкесінше 7% және 8%, «мектепте білім алушыларды психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі жұмысының жеткіліксіз ұйымдастырылуы» – бірдей 5%, «басқа балалардың ата-аналарының ЕБҚ бар балаларды қабылдамауы» – 4% және 5%. Тілдер бөлінісінде жауап нұсқаларын таңдау бойынша айтарлықтай айырмашылықтар байқалмады (42-сурет).

42-сурет. «Мектебіңізде инклюзивті білім беру (барлығына бірдей сапалы білім беру) идеяларын жүзеге асыруға не кедергі?» сұрағы бойынша педагогтер жауаптарының қала-ауыл бөлісіндегі көрсеткіші

Алынған мәліметтерге сүйене отырып, инклюзивті білім беру идеясын жүзеге асыруға кедергі келтіретін негізгі себептер ретінде алғашқы төрт себеп анықталды:

- 1) арнайы педагогтердің (дефектологтар, логопедтер, психологтар және т.б.) жетіспеушілігі (26%);
- 2) ЕБҚ бар балалар үшін арнайы материалдық-техникалық жағдайлардың болмауы (21%);
- 3) ЕБҚ бар балаларды оқыту үшін оқу-әдістемелік қолдаудың жеткіліксіздігі (13%);
- 4) ЕБҚ бар баланы оқытудың бірлескен күш-жігеріне ата-аналардың жеткілікті деңгейде қатыспауы (ата-аналардың баланың проблемаларын мойындамауы, төмен білім және әлеуметтік-мәдени статус, жұмысбастылық және т.б.) (12%).

Дәл осындай себептер респонденттермен интервью жүргізуде белгіленген. Атап айтқанда, психологиялық-педагогикалық түзету кабинеттеріне баратын мектеп жасындағы балалардың басым бөлігі мектептерде оқымайды. Мектептегі және мектеп жасына дейінгі балалардың бір бөлігі мектепте дефектолог (арнайы педагог) мамандығы бойынша әртүрлі білікті мамандардың болмауына байланысты ППТК-ға барады.

ҮЕҰ өкілі:

«...Қарапайым мектептер ерекше білім беруді қажет ететін кез келген баланы қабылдауға әлі дайын емес. Мектепте әрдайым бір проблемалар туындап жатады – не маман жоқ, не кеңсе жоқ және т.б...»

ППТК өкілі:

«...Бізге келетін барлық балалар инклюзияға мүлдем қосылмаған... Білім берумен қамтылмаған балалар бізге жіберіледі, бізге қиын балалар келеді.

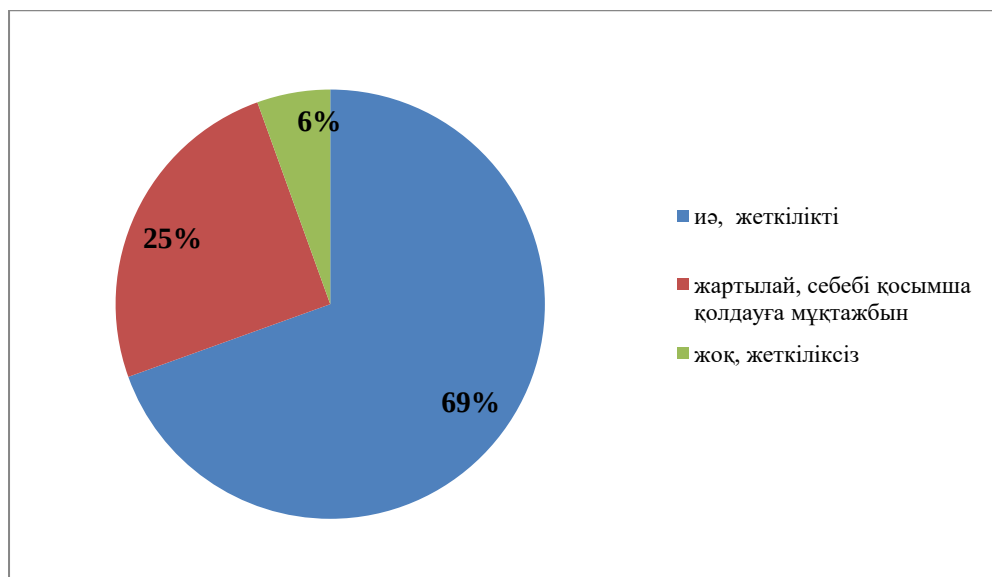
Бізде зияты зақымдалған, есту қабілеті бұзылған, көру қабілеті бұзылған, сөйлеу қабілеті бұзылған, психикалық дамуы тежелген, аутистикалық спектрі бұзылған балалар бар, олар білім берумен қамтылмаған. Балабақшаға баратын балалар бар, олар бізге, логопедке келеді, өйткені балабақшаларда мамандар жоқ...».

ПМПК өкілі:

«...Қазір жағдай қандай – инклюзивті білім беру шынымен дамып келеді, әлбетте, біз керемет қарқынмен деп айта алмаймыз, бірақ қазір мектеп әкімшілігі егер мектепте мұндай оқушы пайда болса, одан құтылмайтынын түсінеді, олар оны ПМПК-ға жібереді, сондықтан анасы ПМПК-ның тұжырымын мектепке әкеледі және мектеп бұл баламен ешқандай проблемалар болмауы үшін не істеу керектігін түсінеді...

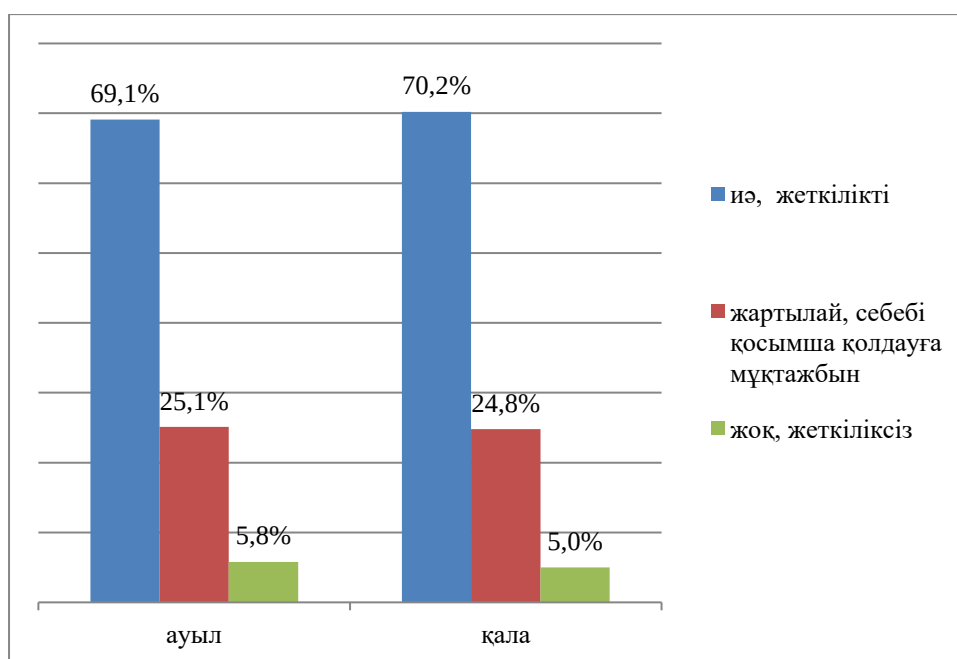
Қазір ата-аналар тарапынан олардың балалары мектепке қабылданбайды деген шағымдар аз, керісінше, психологиялық-педагогикалық қолдау бойынша көптеген сұрақтар туындауда. Ерекше білім беруді қажет ететін әр балаға біз ППҚҚ ұсынамыз.... бірақ бала қайта тексеруге келгенде біз нені кездестіреміз: иә, мұғалім жеке тәсілмен оқытуды жүзеге асырады, бірақ біз ата-анадан: «біздің қорытынды бойынша тексерейік: қысқартылған бағдарлама бойынша оқытуды ұсындық, сіз қысқартылған бағдарлама бойынша оқытылдығыз ба?» деп сұрағанда: – «жоқ», «сізді қысқартылған бағдарламамен таныстырды ма?» деп сұрағанда: – «жоқ, таныстырған жоқ. Мұғалім оны жалпы білім беру бағдарламасы бойынша оқытады, әрине, жеке тәсілмен оқытуға тырысады. деп жауап береді. Әрі қарай: «дефектолог, психолог және логопед сізбен жұмыс істеді ме, біз сізге не ұсындық?» деп сұрағанда: «логопед және психолог болды, бірақ кейде...» деп жауап береді.

Сауалнама кезінде ерекше білім беруді қажет ететін балалармен жұмыс жасау бойынша мұғалімдердің құзыреттілігіне қатысты сұрақ қойылды. **«Сыныбыңыздағы кейбір білім алушылардың оқытудағы қиындықтарының себептерін анықтау үшін кәсіби біліктіліктеріңіз жеткілікті ме?»** сұрағы бойынша 69% респондент «иә, жеткілікті» деп жауап берсе, 25% «жартылай, себебі қосымша қолдауға мұқтажбын» деп жауап берді. Және респонденттердің 6%-ы оқытудағы қиындықтарының себептерін анықтау үшін кәсіби біліктіліктері жеткіліксіз екендіктерін білдірді (43-сурет).

43-сурет. «Сыныбыңыздағы кейбір білім алушылардың оқытудағы қиындықтарының себептерін анықтау үшін кәсіби біліктіліктеріңіз жеткілікті ме?» сұрағы бойынша педагогтер жауаптарының көрсеткіші

Қала мен ауыл бөлінісіндегі жауаптарда айтарлықтай айырмашылықтар байқалмады (44-сурет).

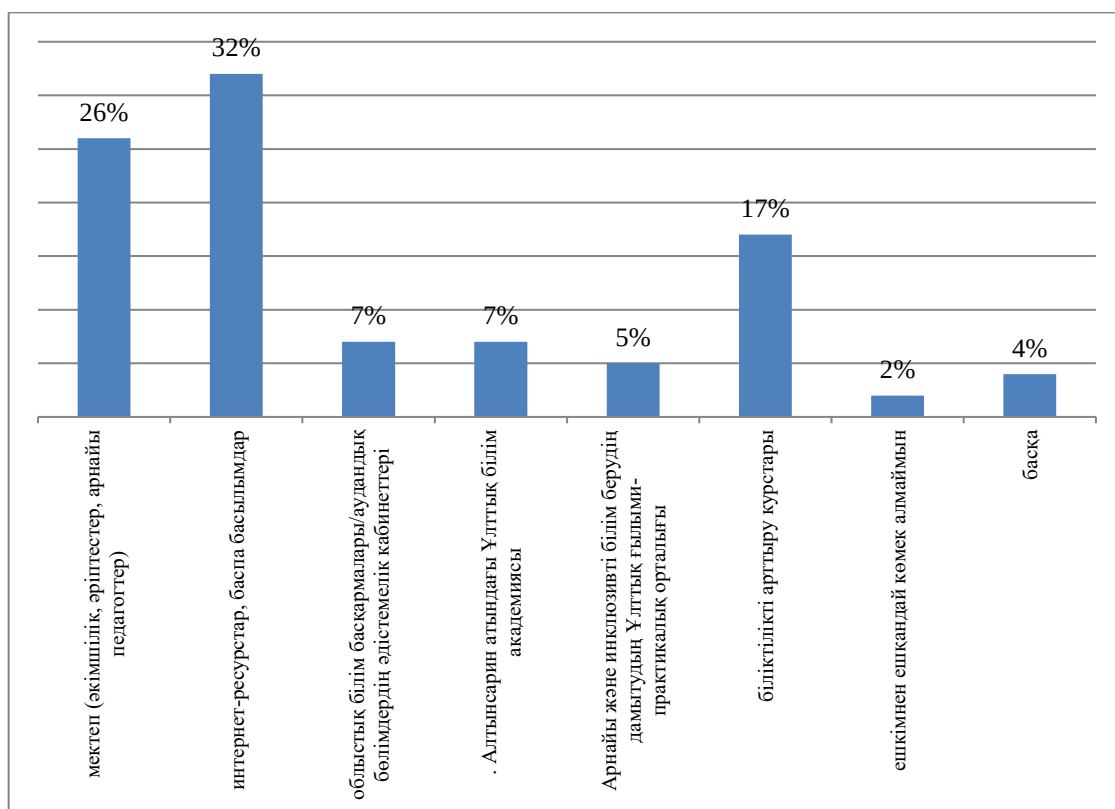

44-сурет. «Сыныбыңыздағы кейбір білім алушылардың оқытудағы қиындықтарының себептерін анықтау үшін кәсіби біліктіліктеріңіз жеткілікті ме?» сұрағы бойынша педагогтер жауаптарының қала-ауыл бөлісіндегі көрсеткіші

«ЕБҚ бар білім алушылармен жұмыс істеу үшін әдістемелік көмекті көбіне және жиі қайдан табасыз?» сұрағы бойынша респонденттерге 8 мүмкін жауап нұсқасынан 1-3 жауап нұсқасын таңдау ұсынылды: 1) мектеп

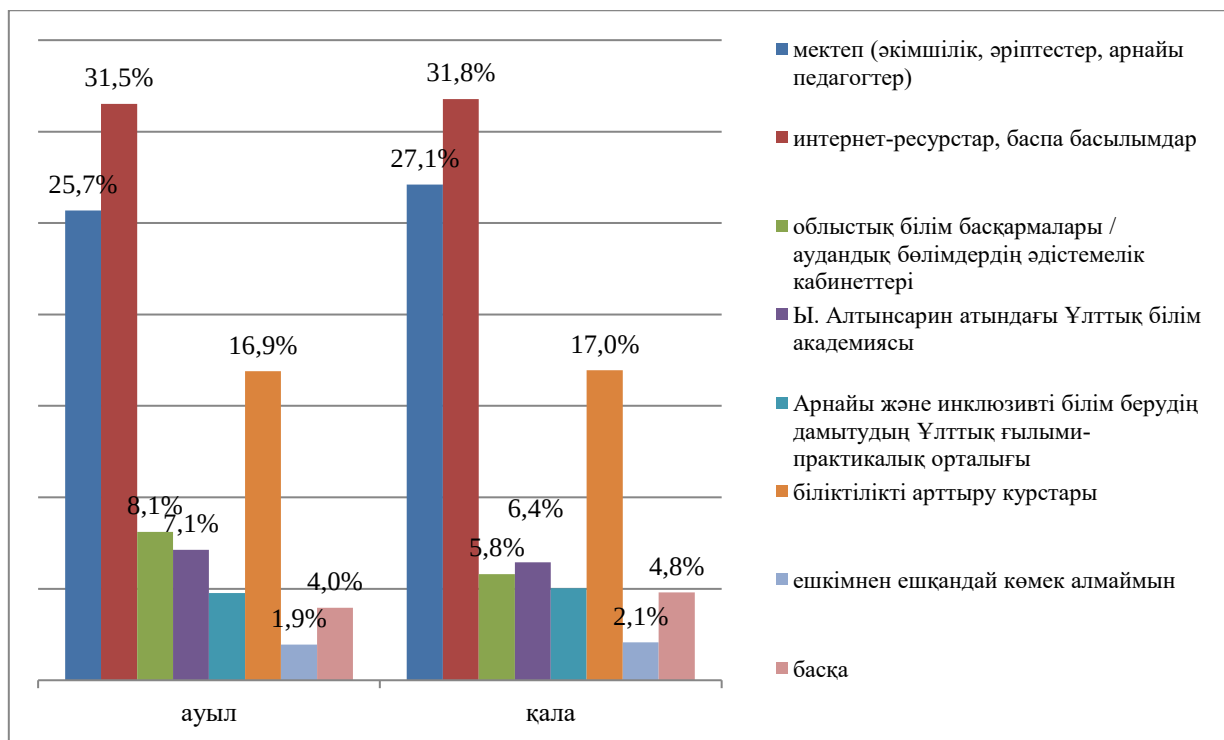
(әкімшілік, әріптестер, арнайы педагогтер); 2) интернет-ресурстар, баспа басылымдар; 3) облыстық білім басқармалары/аудандық бөлімдердің әдістемелік кабинеттері; 4) Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы; 5) Арнайы және инклюзивті білім берудің дамытудың Ұлттық ғылыми-практикалық орталығы; 6) біліктілікті арттыру курстары; 7) ешкімнен ешқандай көмек алмаймын; 8) басқа.

Жауаптар келесідей орын алды: жауап берушілердің 32%-ы «интернет-ресурстар, баспа басылымдар» нұсқасын таңдаған, 26%-ы «мектеп (әкімшілік, әріптестер, арнайы педагогтер)» жауабын таңдаған, 17%-ы «біліктілікті арттыру курстарын» таңдаған, 7%-ы «облыстық білім басқармалары/аудандық бөлімдердің әдістемелік кабинеттері» және «Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы» жауаптарын таңдаған, 5%-ы Арнайы және инклюзивті білім берудің дамытудың Ұлттық ғылыми-практикалық орталығын таңдаса, 4%-ы «басқа» жауабын таңдады және тек 2%-ы ешкімнен ешқандай көмек алмайтындықтарын айтты (45-сурет).

45-сурет. «ЕБҚ бар білім алушылармен жұмыс істеу үшін әдістемелік көмекті көбіне және жиі қайдан табасыз?» сұрағы бойынша педагогтер жауаптарының көрсеткіші

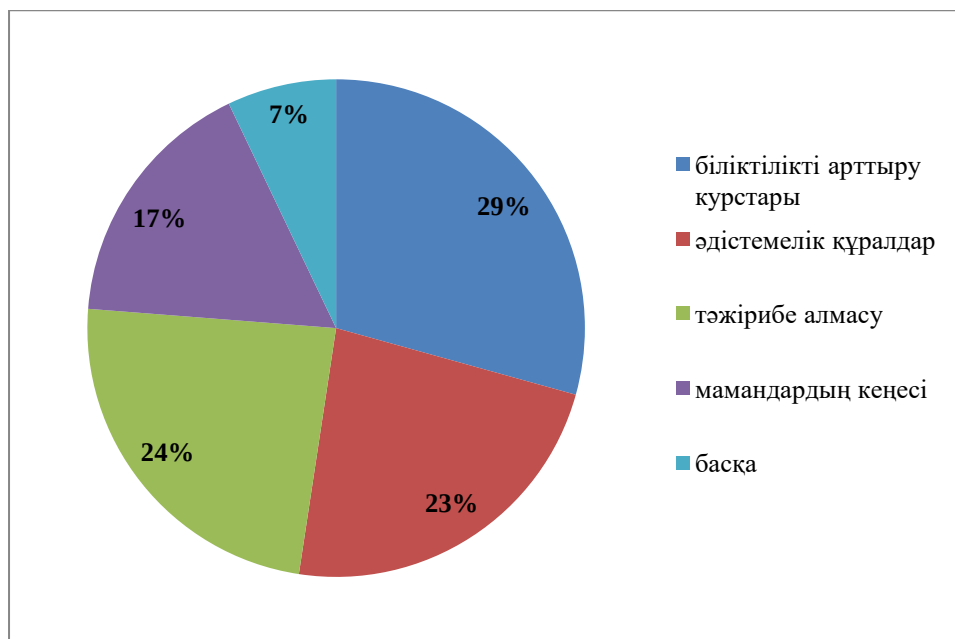
Ауыл мен қала бөлінісіндегі жауап нұсқаларында айтарлықтай айырмашылықтар байқалмады (46-сурет).

46-сурет. «ЕБҚ бар білім алушылармен жұмыс істеу үшін әдістемелік көмекті көбіне және жиі қайдан табасыз?» сұрағы бойынша педагогтер жауаптарының қала-ауыл бөлісіндегі көрсеткіші

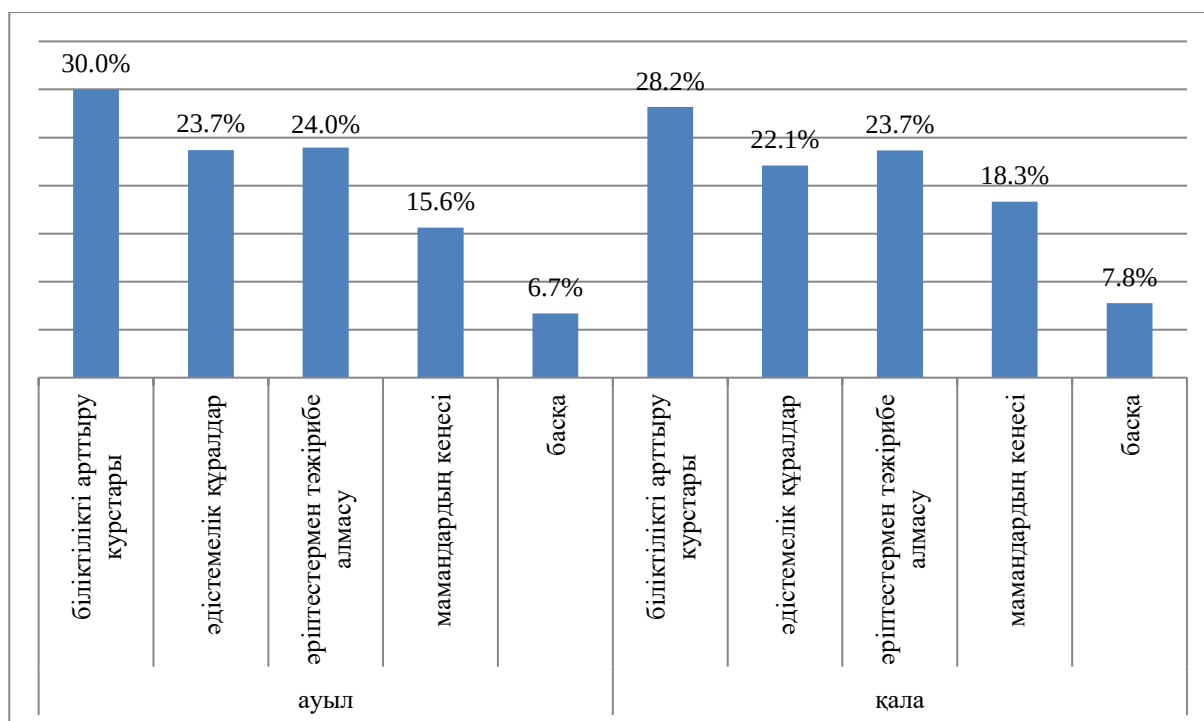
«ЕБҚ бар білім алушыларды оқыту және тәрбиелеу мәселелері бойынша әдістемелік қолдаудың қандай түрлерін көбірек қажет етесіз?» сұрағы бойынша 5 мүмкін болар жауап нұсқасынан 1-2 жауап нұсқасын таңдау ұсынылды: 1) біліктілікті арттыру курстары; 2) әдістемелік құралдар; 3) әріптестермен тәжірибе алмасу; 4) мамандардың кеңесі; 5) басқа.

Жауаптардың көрсеткіштері мынадай: педагогтердің басым бөлігі – 29% біліктілікті арттыру курстарын қажет ететіндіктерін айтты, одан кейін 24% респондент әріптестерімен тәжірибе алмасуды көбірек қажет ететіндіктерін білдірді, 23% респондент – әдістемелік құралдарды, 17% респондент – мамандардың консультацияларын қажет ететіндіктерін білдірді және 7% «басқа» жауабын таңдады (47-сурет).

47-сурет. «ЕБҚ бар білім алушыларды оқыту және тәрбиелеу мәселелері бойынша әдістемелік қолдаудың қандай түрлерін көбірек қажет етесіз?» сұрағы бойынша педагогтер жауаптарының көрсеткіші

Ауыл мен қала бөлінісінде жауаптарды тандауда айтарлықтай айырмашылық байқалмайды, жалпы көрсеткіштер бірдей (48-сурет).

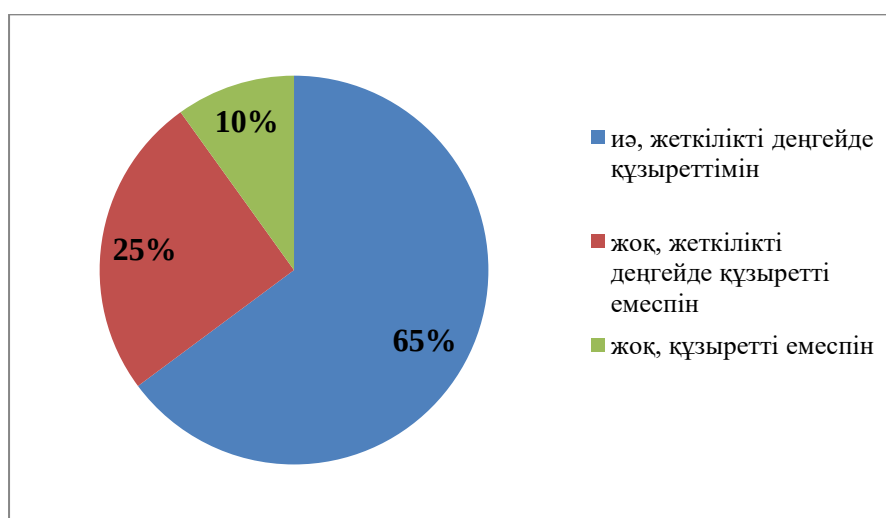

48-сурет. «ЕБҚ бар білім алушыларды оқыту және тәрбиелеу мәселелері бойынша әдістемелік қолдаудың қандай түрлерін көбірек қажет етесіз?» сұрағы бойынша педагогтер жауаптарының қала-ауыл бөлісіндегі көрсеткіші

Алдыңғы екі сұраққа педагогтердің жауаптарын талдау заманауи реалийлер мен мүмкіндіктерге сәйкес педагогтерді әдістемелік қолдау форматтарын қайта құру қажеттілігі туралы қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Педагогтердің басым бөлігінің әдістемелік көмек көзі ретінде интернет-дереккөздерді таңдауы көптеген сұрақтар тудырады, себебі ҚР БҒМ тапсырысы бойынша Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясымен жыл сайын еліміздің педагогтері үшін әдістемелік құралдар әзірленеді, олар Академияның сайтына орналастырылады, барлық өңірлердің білім басқармаларына жіберіледі.

Қазіргі уақытта Академияда барлық өңірлердің әдістемелік кабинеттерімен (орталықтарымен) үлкен жұмыс жүргізілуде, жауапты орган әдістемелік қызметтердің жұмысын үйлестіру және педагогтің кәсіби дамуы орталығы болып табылады. Коронавирустық пандемиямен байланысты қазіргі жағдайларды ескере отырып, әртүрлі деңгейдегі, түрлі бағыттар бойынша педагогтерді әдістемелік қолдау бойынша әдістемелік құралдар ғана емес, көрсетілетін қызметтер пакеттері де әзірленуде. Бұл жұмыс еліміздің педагогтерін әдістемелік қамтамасыз етуді заманауи талаптарға сәйкес келетін неғұрлым сапалы деңгейге шығарады деп күтілуде. Бұл жұмыс тиімді екі жақты түсінікті процесс болады деп үміттенеміз.

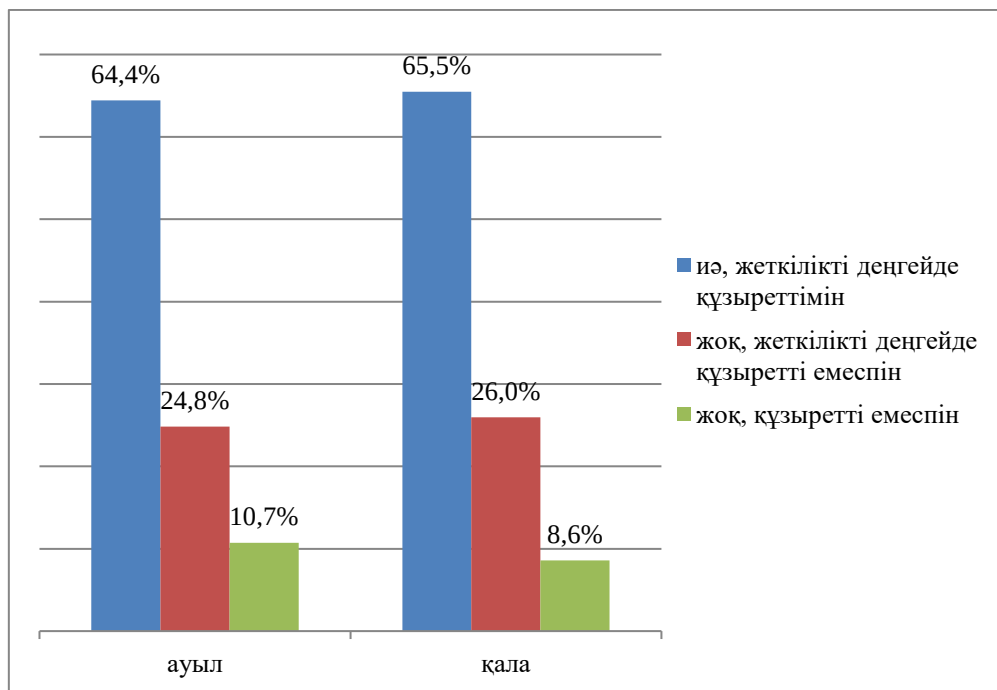
«Өзіңізді буллингке (қауіп-қатер, физикалық агрессия, қудалау, қорлау және т.б.) жауап қайтаруға, оны мектеп білім алушылары арасында алдын-алуға және болдырмауға жеткілікті деңгейде құзыретті деп есептейсіз бе?» сұрағы бойынша 65% респондент өздерін жеткілікті деңгейде құзыретті деп есептесе, 25% жеткілікті деңгейде құзыретті емеспін деп есептейді, сонымен қатар тек 10% буллингке жауап қайтаруға, оны мектеп білім алушылары арасында алдын-алуға және болдырмауға құзыретті емеспін деп есептейді (49-сурет).

49-сурет. «Өзіңізді буллингке (қауіп-қатер, физикалық агрессия, қудалау, қорлау және т.б.) жауап қайтаруға, оны мектеп білім алушылары арасында

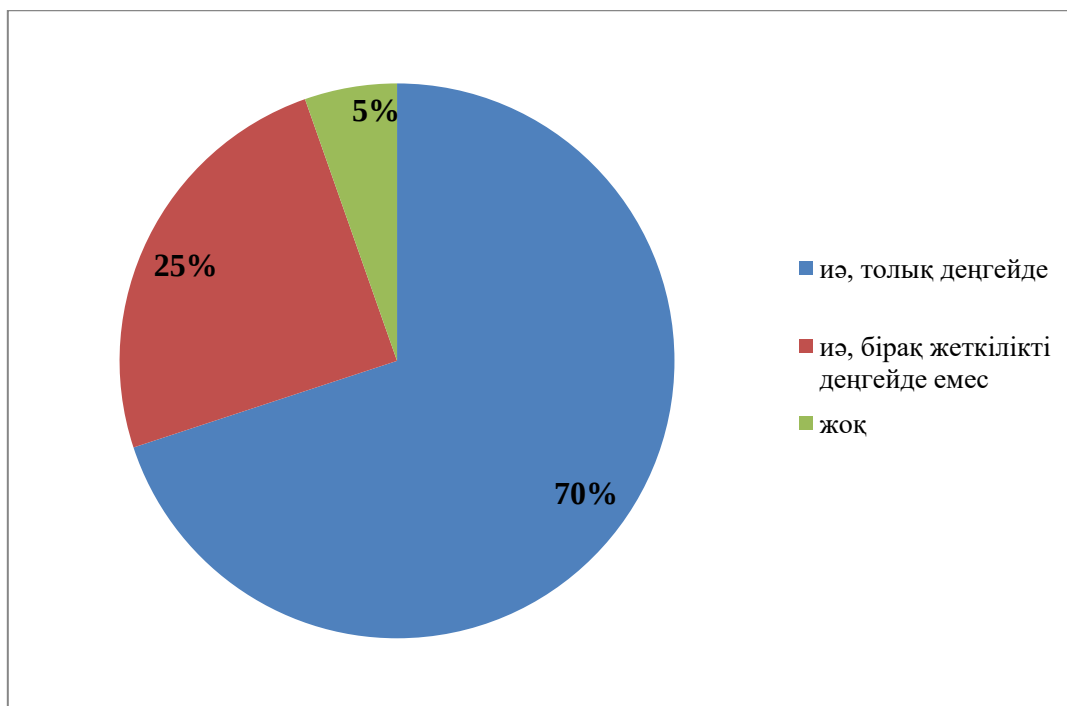
алдын-алуға және болдырмауға жеткілікті деңгейде құзыретті деп есептейсіз бе?» сұрағы бойынша педагогтер жауаптарының көрсеткіші

Ауыл мен қала бөлінісінде жауаптарды таңдауда айтарлықтай айырмашылық байқалмайды, жалпы көрсеткіштер бірдей.

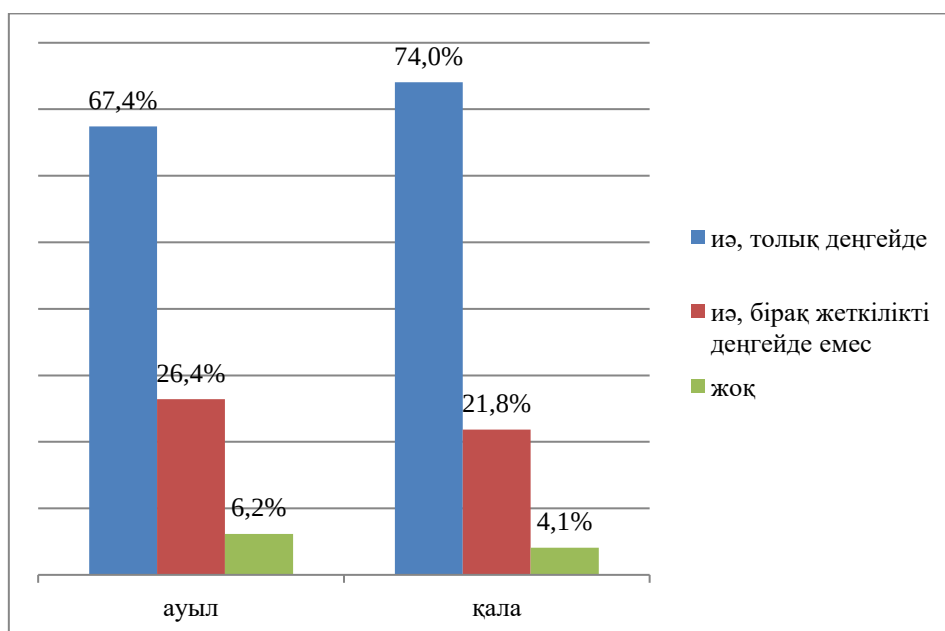
50-сурет. «Өзіңізді буллингке (қауіп-қатер, физикалық агрессия, қудалау, қорлау және т.б.) жауап қайтаруға, оны мектеп білім алушылары арасында алдын-алуға және болдырмауға жеткілікті деңгейде құзыретті деп есептейсіз бе?» сұрағы бойынша педагогтер жауаптарының қала-ауыл бөлісіндегі көрсеткіші

Педагогтерге арналған сауалнамалардың келесі сұрағы ұжымдағы жұмысқа қатысты болды. «**Мектебіңізде, сыныпта оқу процесінің барлық қатысушылары үшін жайлы психологиялық климат құрылған ба?**» сұрағы бойынша педагогтерге келесі жауап нұсқалары ұсынылды: 1) иә, толық деңгейде; 2) иә, бірақ жеткілікті деңгейде емес; 3) жоқ. Бұл сұраққа жауап беру көрсеткіштері келесідей: жалпы жауап бергендердің басым көпшілігі (70%) «иә, толық деңгейде» деп жауап берді, 25% «иә, бірақ толық емес» жауап нұсқасын таңдады және тек 5% теріс жауап берді (51-сурет).

51-сурет. «Мектебіңізде, сыныпта оқу процесінің барлық қатысушылары үшін жайлы психологиялық климат құрылған ба?» сұрағы бойынша педагогтер жауаптарының көрсеткіші

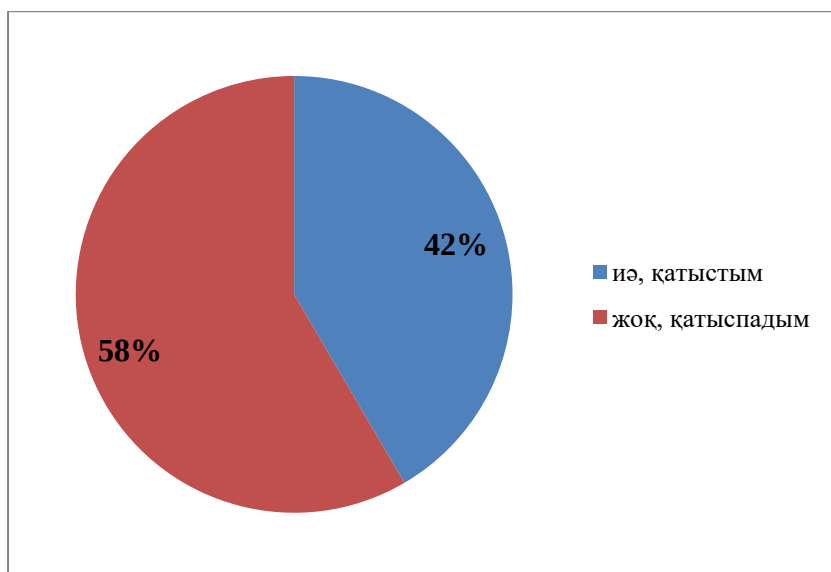
Ауыл мен қала бөлінісінде кейбір айырмашылықтар бар, мысалы, «иә, жеткілікті деңгейде құзыреттімін» жауап нұсқасын ауыл мұғалімдері қалалықтарға қарағанда 7%-ға аз таңдады, ал бірақ «жоқ, жеткілікті деңгейде құзыретті емеспін» деп жауап берген ауыл педагогтерінің үлесі қала педагогтеріне қарағанда 5%-ға жоғары, сондай-ақ бұл сұраққа теріс жауап берген ауыл педагогтерінің үлесі қалалық педагогтердің жауаптарына қарағанда 2%-ға жоғары (52-сурет).

52-сурет. «Мектебіңізде, сыныпта оқу процесінің барлық қатысушылары үшін жайлы психологиялық климат құрылған ба?» сұрағы бойынша педагогтер жауаптарының қала-ауыл бөлісіндегі көрсеткіші

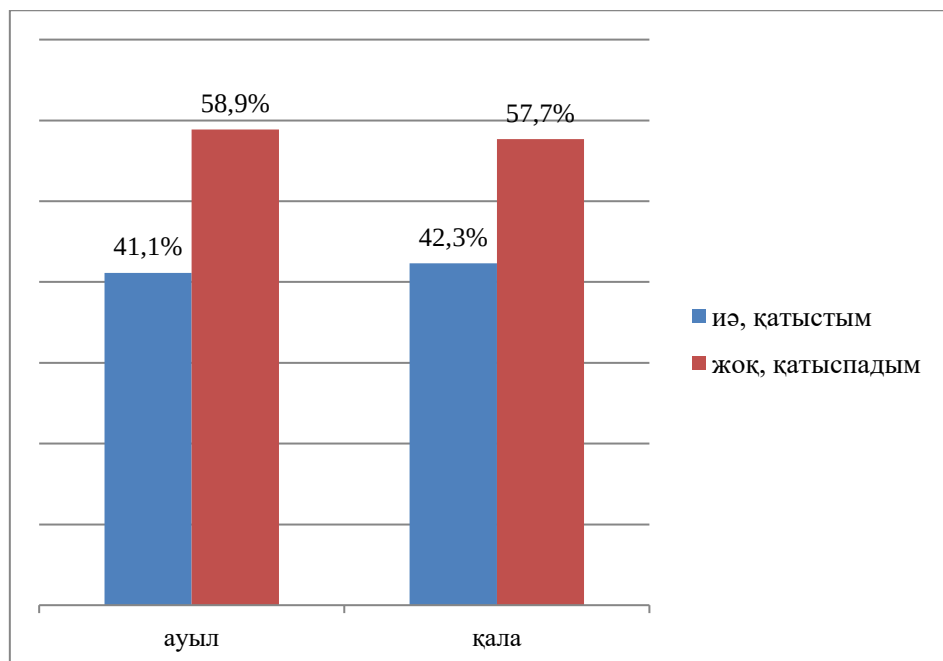
Жоғарыда көрсетілген сұраққа жауап нәтижелерін талдау кезінде ауылдық педагогтердің 1/3-і және қалалық педагогтердің 1/4-і «иә, бірақ толық емес» және «жоқ» жауаптарын таңдағаны алаңдаушылық туғызады, өйткені білім беру процесінің сапасы білім беру процесінің барлық қатысушылары үшін жайлы психологиялық ахуалға тікелей байланысты болады. Сондықтан білім беру процесінің барлық қатысушылары (мұғалімдер, білім алушылар, ата-аналар) үшін психологиялық климатты өлшеу бойынша жұмысты үнемі жүргізу қажет, өйткені бұл мектеп ішіндегі қарым-қатынасқа, процестің барлық қатысушыларының қатысуына және, тиісінше, білім сапасына тікелей байланысты.

Келесі сұрақ біліктілікті арттыру курстарына қатысты болды. **«Инклюзивті білім беру бойынша біліктілікті арттыру курстарына қатыстыңыз ба?»** сұрағы бойынша барлық респонденттердің 42%-ы оң жауап берді, қалған 58%-ы аталмыш курстарға қатыспағанын белгіледі (53-сурет).

53-сурет. «Инклюзивті білім беру бойынша біліктілікті арттыру курстарына қатыстыңыз ба?» сұрағы бойынша педагогтер жауаптарының көрсеткіші

Қала мен ауыл бөлінісінде айтарлықтар айымашылықтар жоқ. Алынған мәліметтер ҰБДҚ статистикасынан ерекшеленеді. Жоғарыда көрсетілген ҰБДҚ деректері бойынша 2018-2020 жылдары инклюзивті білім беру бойынша курстардан 2100 педагог өтті, ал біздің сауалнамамызға сәйкес инклюзивтік білім беру бойынша курстардан 7040 педагог (42%) өтті (54-сурет).

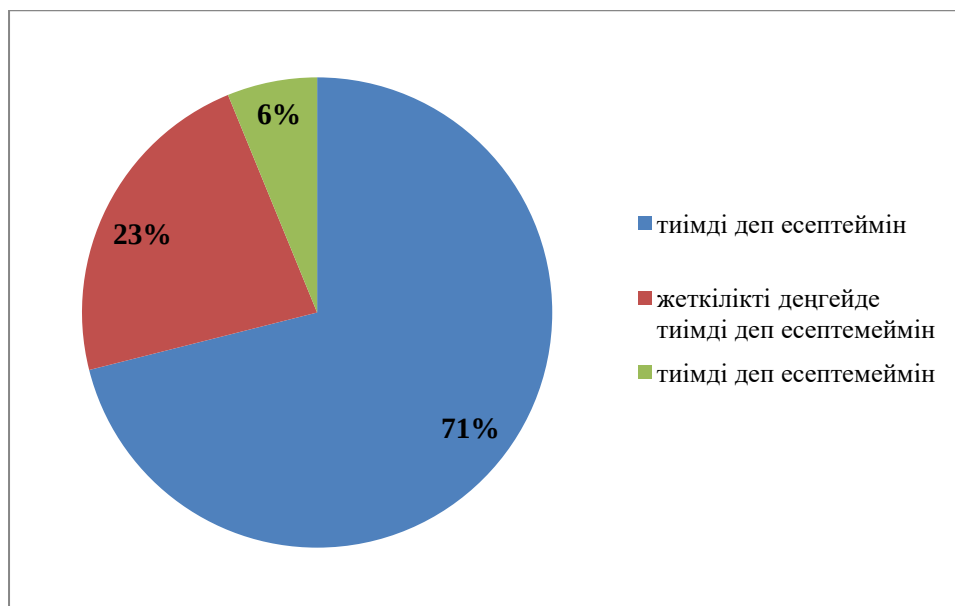

54-сурет. «Инклюзивті білім беру бойынша біліктілікті арттыру курстарына қатыстыңыз ба?» сұрағы бойынша педагогтер жауаптарының қала-ауыл бөлісіндегі көрсеткіші

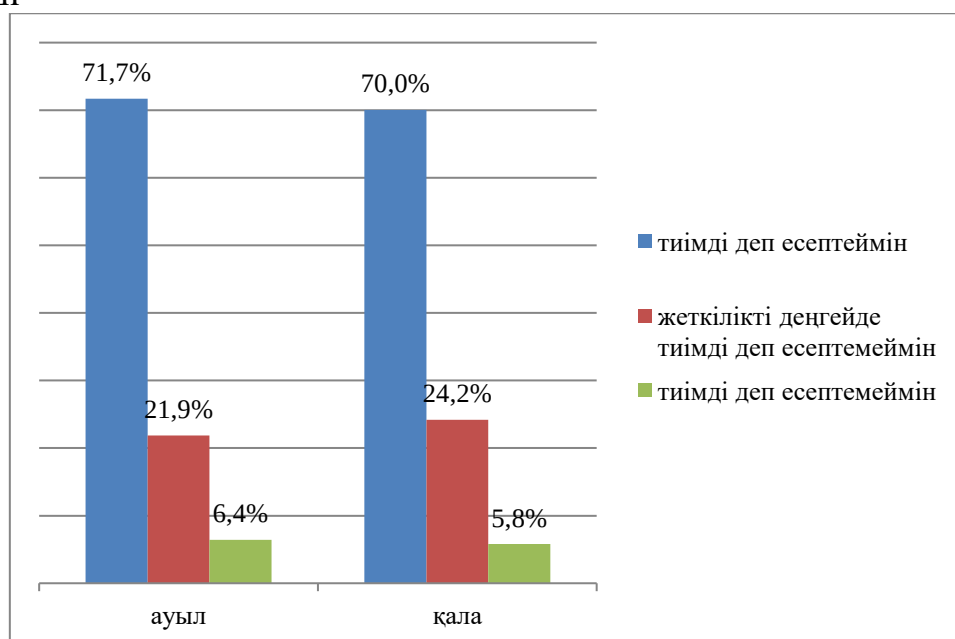
Осыған байланысты педагогтердің біліктілігін арттырудың барлық курстарын, оның ішінде инклюзивті білім беруді дамыту бойынша жүйелеу қажеттілігі жөнінде, сондай-ақ білім беру ұйымдарының ҰБДҚ деректерін енгізу тәртібін қайта қарастыру қажеттілігі жөнінде қорытынды жасауға болады.

Сонымен қатар, курстан өтпеген педагогтер үлесінің көрсеткіші жоғары (58%) екенін ескере отырып, сәйкесінше инклюзивті білім беруді дамыту бойынша курстар санын арттыру, оларды өту үшін педагогтердің уәждемесін арттыру қажеттілігі бар.

Инклюзивті білім беру бойынша біліктілікті арттыру курстарының тиімділігін бағалау жөніндегі сұраққа барлық жауап берген педагогтердің 71%-ы оларды тиімді деп санайды, 23%-ы оларды жеткілікті деңгейді тиімді емес деп санайды және 6%-ы олардың тиімсіздігін атап өтті. Қала мен ауыл бөлінісінде айтарлықтай айырмашылықтар байқалмайды (55-сурет).

55-сурет. «Инклюзивті білім беру бойынша біліктілікті арттыру курстарының тиімділігін қалай бағалайсыз?» сұрағы бойынша педагогтер жауаптарының көрсеткіші

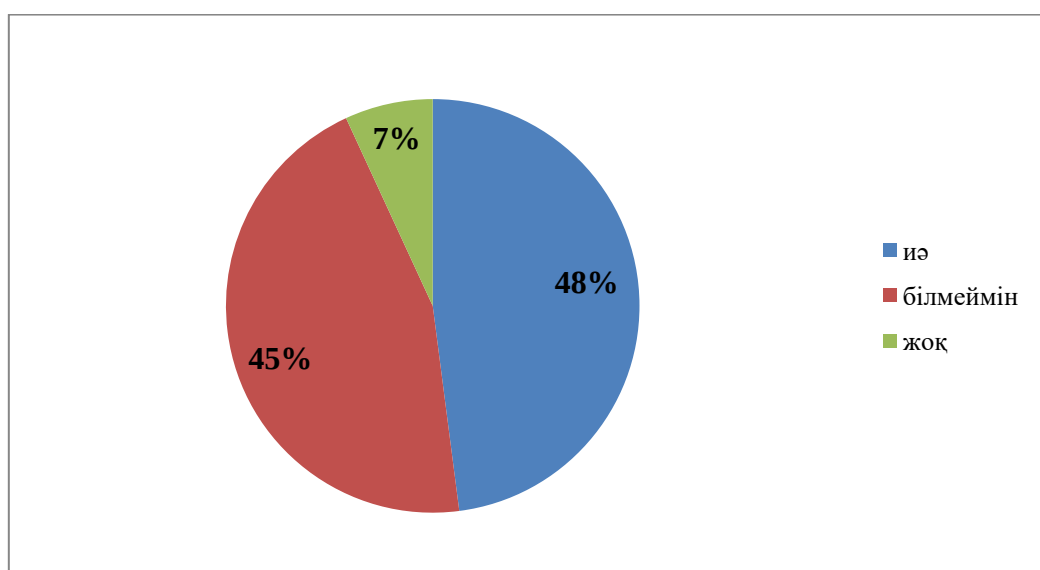

56-сурет. «Инклюзивті білім беру бойынша біліктілікті арттыру курстарының тиімділігін қалай бағалайсыз?» сұрағы бойынша педагогтер жауаптарының қала-ауыл бөлісіндегі көрсеткіші

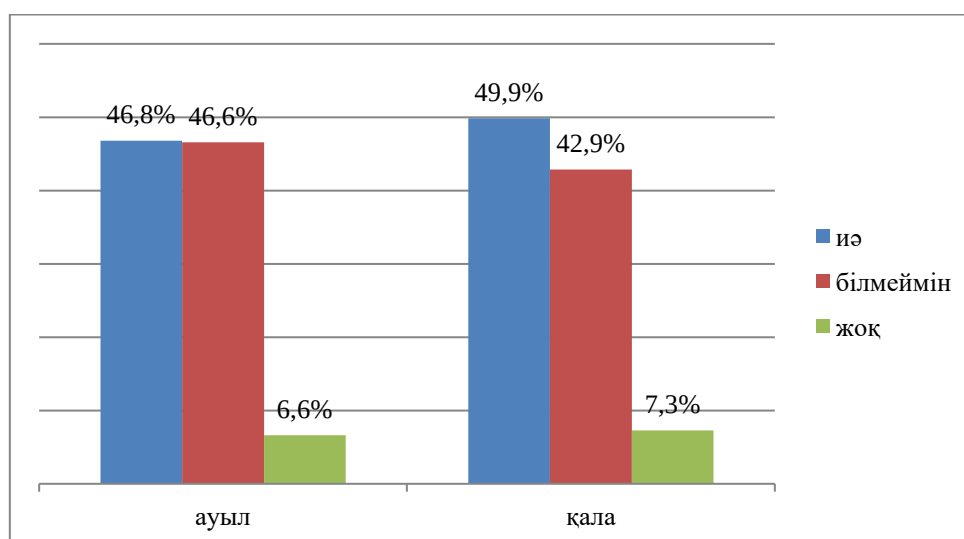
Жоғарыда аталған сұрақтың нәтижелері бойынша курстарды жеткілікті деңгейді тиімді емес немесе мүлдем тиімді емес деп есептейтін респонденттердің 1/3 бөлігіне назар аудару қажет, өйткені бұл 200 мыңнан астам педагогті құрайды. Сондықтан курстар санын көбейтіп қана қоймай, олардың сапасын қамтамасыз ету қажет, бұл өте маңызды.

«Тұрғылықты мекенжайы мектепке жақын барлық білім алушыларды, оның ішінде ЕБҚ бар білім алушыларды мектепке қабылдау мектебіңіздің саясатына жатады ма?» сұрағына жауаптар келесідей: респонденттердің 48%-ы оң жауап берді, шамамен дәл сондай үлеспен, 45%-ы «білмеймін» деп жауап берді, 7%-ы теріс жауап берді. Жауаптарда қала мен ауыл бөлінісінде айтарлықтай айырмашылық жоқ (57-сурет).

Аталмыш нәтижелер баланың ата-анасын үйге жақын орналасқан мектепте оқуға таңдау құқығына қатысты нақты көріністі ұсынуға мүмкіндік береді. Егер бұл мектеп саясатында қабылданған тәжірибе болса, онда оң жауаптар көп болуы керек. Бұдан шығатын қорытынды: мектеп басшылығы инклюзивті саясатты білім беру процесінің әрбір қатысушысы түсінікті және толық қабылдайтындай етіп құруы керек.

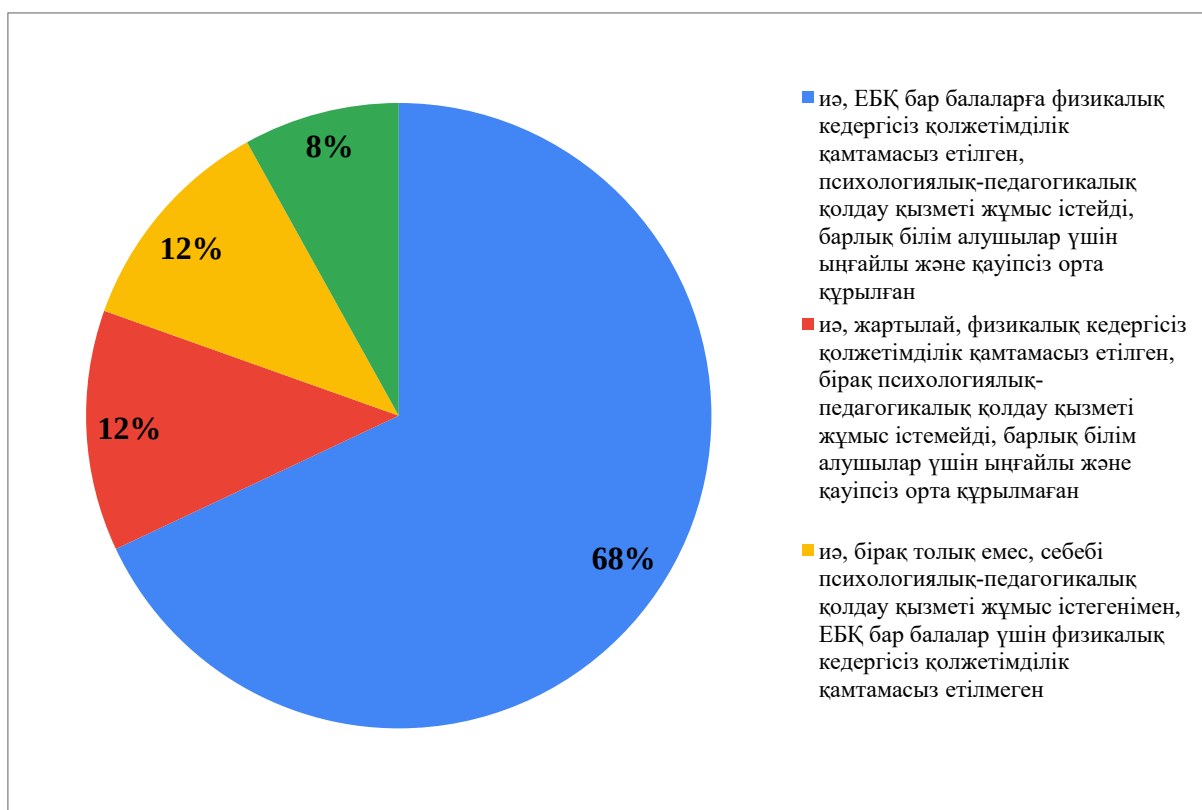
57-сурет. «Тұрғылықты мекенжайы мектепке жақын барлық білім алушыларды, оның ішінде ЕБҚ бар білім алушыларды мектепке қабылдау мектебіңіздің саясатына жатады ма?» сұрағы бойынша педагогтер жауаптарының көрсеткіші

58-сурет. «Тұрғылықты мекенжайы мектепке жақын барлық білім алушыларды, оның ішінде ЕБҚ бар білім алушыларды мектепке қабылдау мектебіңіздің саясатына жатады ма?» сұрағы бойынша педагогтер жауаптарының жауаптарының қала-ауыл бөлісіндегі көрсеткіші

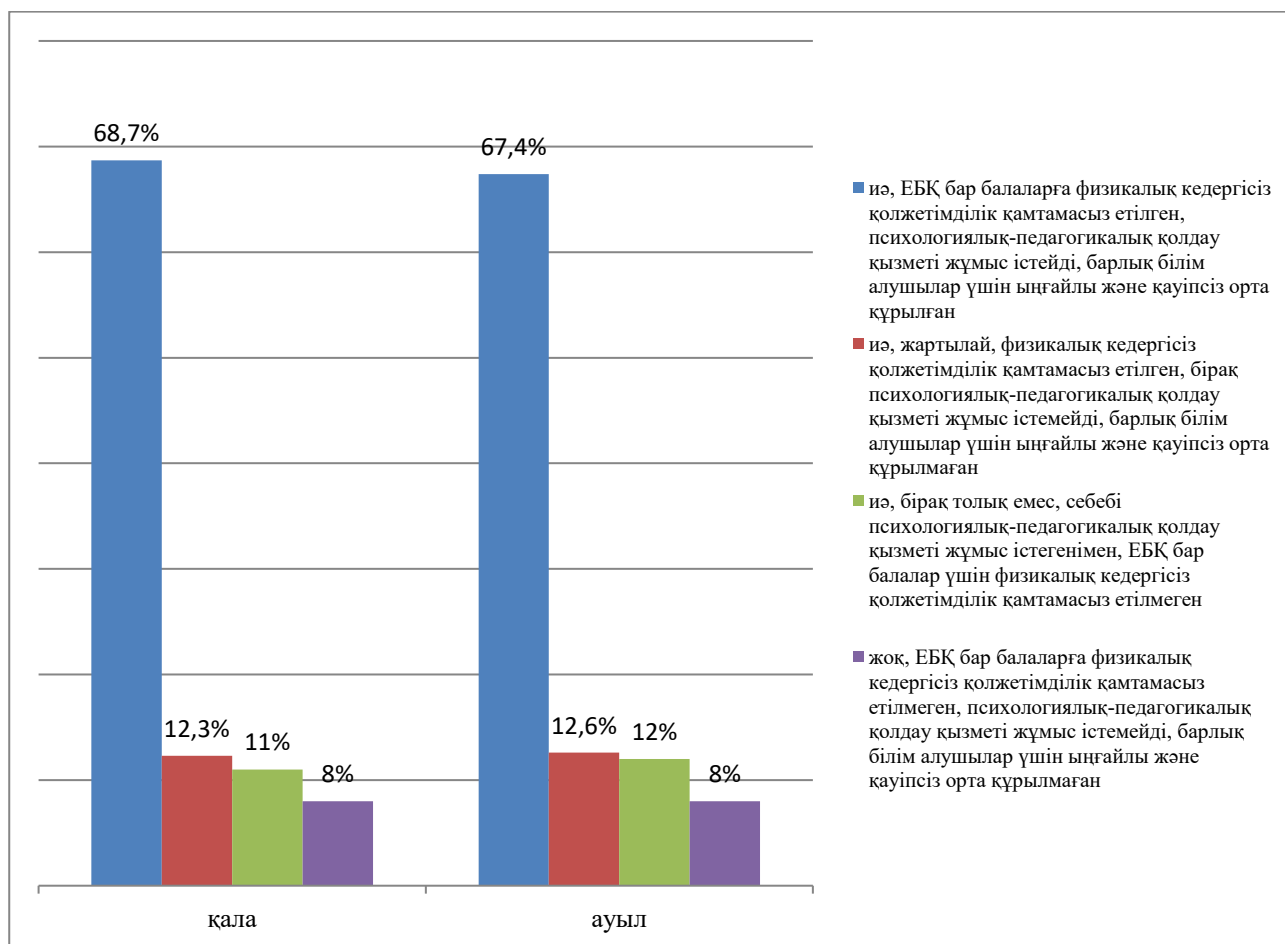
Ата-аналарға жүргізілген сауалнама инклюзивті білім беруді дамытуда оң динамиканы көрсетті, дегенмен бұл көрсеткіш 100% емес, сонымен қатар, көп сұрақтар бойынша қала мен ауыл деңгейінде айырмашылықтар бар.

«Сіздің балаңыз оқитын мектепте инклюзивті білім беруге жағдай жасалған деп есептейсіз бе?» сұрағы бойынша ата-аналардың басым бөлігі (68%) «иә, ЕБҚ бар балаларға физикалық кедергісіз қолжетімділік қамтамасыз етілген, психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі жұмыс істейді, барлық білім алушылар үшін ыңғайлы және қауіпсіз орта құрылған» деп жауап берсе, ата-аналардың 12%-ы «иә, жартылай, физикалық кедергісіз қолжетімділік қамтамасыз етілген, бірақ психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі жұмыс істемейді, барлық білім алушылар үшін ыңғайлы және қауіпсіз орта құрылмаған» жауабын таңдады, дәл сондай үлесті (12%), «иә, бірақ толық емес, себебі психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі жұмыс істегенімен, ЕБҚ бар балалар үшін физикалық кедергісіз қолжетімділік қамтамасыз етілмеген» жауабын таңдаған ата-аналар құрады, ал 8% ата-ана пікірініше, «ЕБҚ бар балаларға физикалық кедергісіз қолжетімділік қамтамасыз етілмеген, психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі жұмыс істемейді, барлық білім алушылар үшін ыңғайлы және қауіпсіз орта құрылмаған» (59-сурет).

59-сурет. «Сіздің балаңыз оқитын мектепте инклюзивті білім беруге жағдай жасалған деп есептейсіз бе?» сұрағы бойынша ата-ана жауаптарының көрсеткіші

Сауалнама нәтижелерін салыстырған кезде қала мен ауыл бөлінісінде мектепте инклюзивті білім беру үшін барлық жағдай жасалған деп есептейтін ауылдық ата-аналардың үлесі қалалықтарға қарағанда біршама төмен екені байқалады. Алайда, қалалық ата-аналарда жағдай жартылай жасалған деп санайтындардың үлесі біршама төмен. Инклюзивті білім беру үшін жағдай жасалған жоқ деп санайтын ауылдық және қалалық ата-аналардың үлесі бірдей (60-сурет).

60-сурет. «Сіздің балаңыз оқитын мектепте инклюзивті білім беруге жағдай жасалған деп есептейсіз бе?» сұрағы бойынша ата-ана жауаптарының қала-ауыл бөлісіндегі көрсеткіші

Осы көрсеткіштерге сәйкес, ата-аналардың басым көпшілігі мектепте инклюзивті білім беру үшін жағдай жасалғанына сенімді, бірақ ата-аналардың бір бөлігі жағдай жартылай, толық емес немесе мүлдем жасалмаған деп жауап берді. Бұл көрсеткіш сауалнамаға қатысқан ата-аналардың 1/3 бөлігін құрайды және бүкіл ел бойынша проекцияда қарастыратын болсақ, бұл үлкен көрсеткіш, сол себепті елде инклюзивті білім беру үшін жағдай жасаудағы жетістіктер

туралы дауыстап айту жеткіліксіз. Сондықтан барлық білім алушылар үшін қолайлы қауіпсіз орта құрудың мемлекеттік міндетін жүзеге асыруда барлық мүдделі тараптар мақсатты түрде жұмыс істеуі керек.

Интервьюді талдау көрсеткендей, ерекше білім беруді қажет ететін балалардың барлығының ата-аналарында балаларына мектеп таңдау мүмкіндігі бола бермейді. Олар балаларын жағдай жасалған «жақын маңдағы» интернаттарға беруге мәжбүр (бұл жақын маңдағы қала немесе облыс орталығы болуы мүмкін). Осылайша, ерекше білім беруді қажет ететін кейбір балалар үшін мектепке қолжетімділік балаларды жақын мектептерге апаратын интернатта тұруға мүмкіндік беру арқылы қамтамасыз етіледі. Бұл интернаттарда ерекше білім беруді қажет ететін балалар негізінен ауылдық жерлерден келеді, онда мектептерде оларды оқытуға жағдай жасалмайды. Интервьюден үзінділер келтіреміз (авторлардың стилистикасы сақталған).

ПМПК өкілі:

«Бізде Шахшабевтің интернаты бар, оны көбі біледі. Бұл 20 балаға арналған интернат (ауыл балалары, ақыл-зияты зақымдалмаған әртүрлі жастағы балалар бар), яғни балалар интернатта тұрады, бірақ қарапайым мектепте оқиды, бірақ ол мектептерде балаларға арнайы жағдайлар жасалған, лифт бар, егер бала сөйлей алмаса, компьютерлерді, планшеттерді пайдаланады, яғни жағдай жасалған, көлік бар. Бұл мектеп ауыл мектебі сияқты, онда барлық мұғалімдер мен балалар мейірімді, егер бала арбамен жүрсе, сыныптастары қолдайды, онда балалар тьютор секілді».

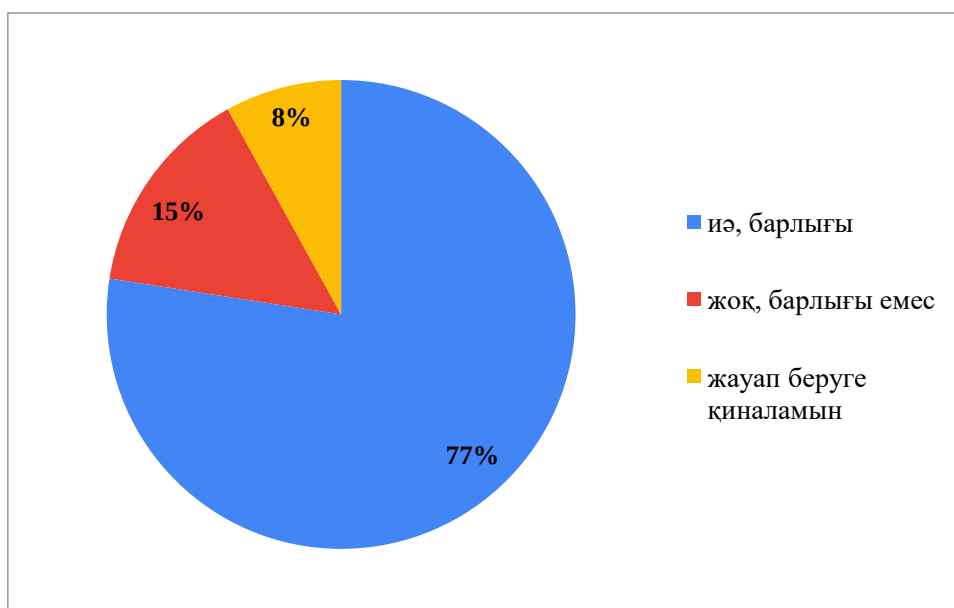
ЖАО өкілі:

«Ақниет мектеп-интернаты 2016 жылдың желтоқсан айында ашылды – мұнда бастауыш ауысым интернатта оқиды, ал орта және жоғары буыннан бастап қала мектептері мен колледждерінде инклюзивті білім алуда. Бұл – республика бойынша үздік тәжірибе. Біз 2016 жылы үйден оқитын балаларды осы мектеп-интернатқа шығардық, өйткені тірек-қимыл аппараты (ТҚА) бұзушылықтары бар балаларға арналған аудандарда ондай жағдайлар болған жоқ, олар мұнда тұрады, түзету көмегін, ЕДШ, дефектологтар, логопедтер, тифло, сурдо-мамандар қызметтерін алады. Біз мұнда зияты зақымдалмаған балаларды лайықты білім алу үшін алып келеміз.

ТҚА зақымдалған балаларға арналған 15 мектеп бар, жақын жерде орналасқан мектепте оқиды, ТҚА және көру қабілеті зақымдалған балаларға аралас (тіл) мектеп бар. Есту қабілеті зақымдалған балалар 37 мектепте оқиды және 9-сыныптан кейін колледждерде оқиды, Ақниет қабырғасында тұрады. Ақниет – мемлекеттік мекеме, мектеп-интернат».

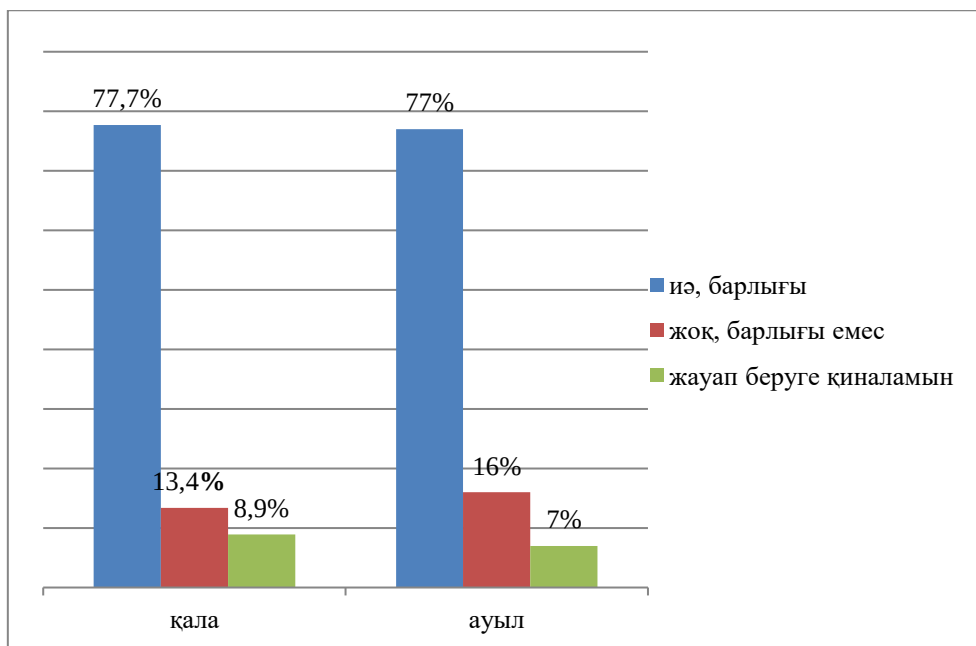
Келесі сұрақ сынып жетекшісінің немесе психологтің мектеп деңгейінде балаларға арналған қолжетімділігіне қатысты болды. **«Қалай ойлайсыз, барлық білім алушылар сынып жетекшісінің немесе психологтың көмегіне**

жүгіне алады ма?» сұрағына ата-аналардың басым бөлігі (77%) оң жауап берді, алайда, бұл тұжырыммен келіспейтіндердің және барлық білім алушылар көмек сұрай алмайды деп санайтындардың үлесі 15%-ды, ал жауап беруге қиналғандардың үлесі 8%-ды құрады (61-сурет).

61-сурет. «Қалай ойлайсыз, барлық білім алушылар сынып жетекшісінің немесе психологтың көмегіне жүгіне алады ма?» сұрағы бойынша ата-ана жауаптарының көрсеткіші

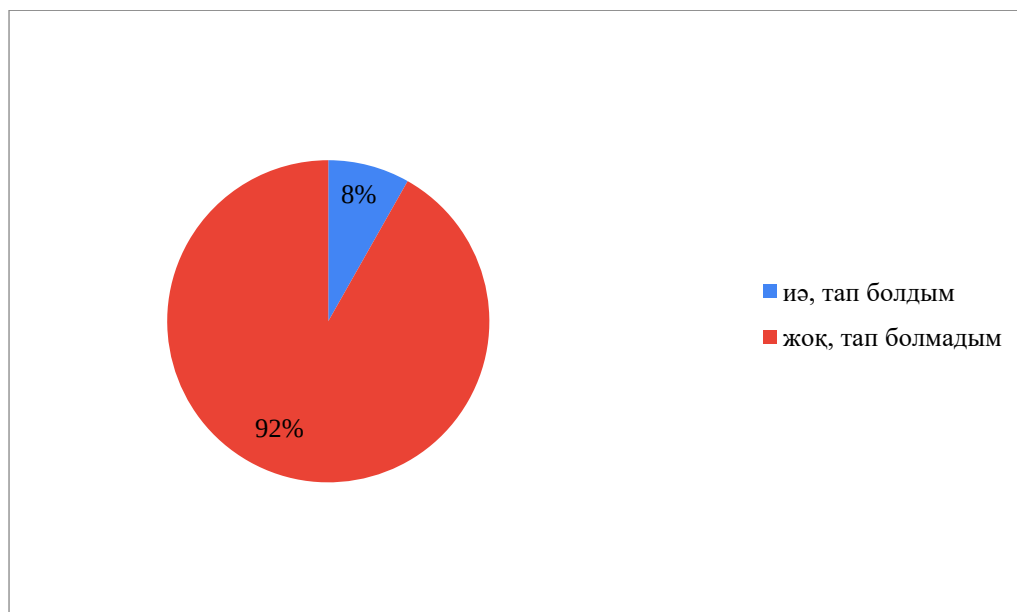
Сауалнама нәтижелерін қала мен ауыл бөлінісінде салыстыру көрсеткендей, барлық білім алушылар сынып жетекшісіне немесе психологқа жүгіне алмайды деп есептейтін ауылдық ата-аналарының үлесі қалалықтарға қарағанда әлдеқайда жоғары. Бұл ретте жауап беруге қиналған қалалық ата-аналардың үлесі ауылдық ата-аналарға қарағанда жоғары (62-сурет).

62-сурет. «Қалай ойлайсыз, барлық білім алушылар сынып жетекшісінің немесе психологтың көмегіне жүгіне алады ма?» сұрағы бойынша ата-ана жауаптарының жауаптарының қала-ауыл бөлісіндегі көрсеткіші

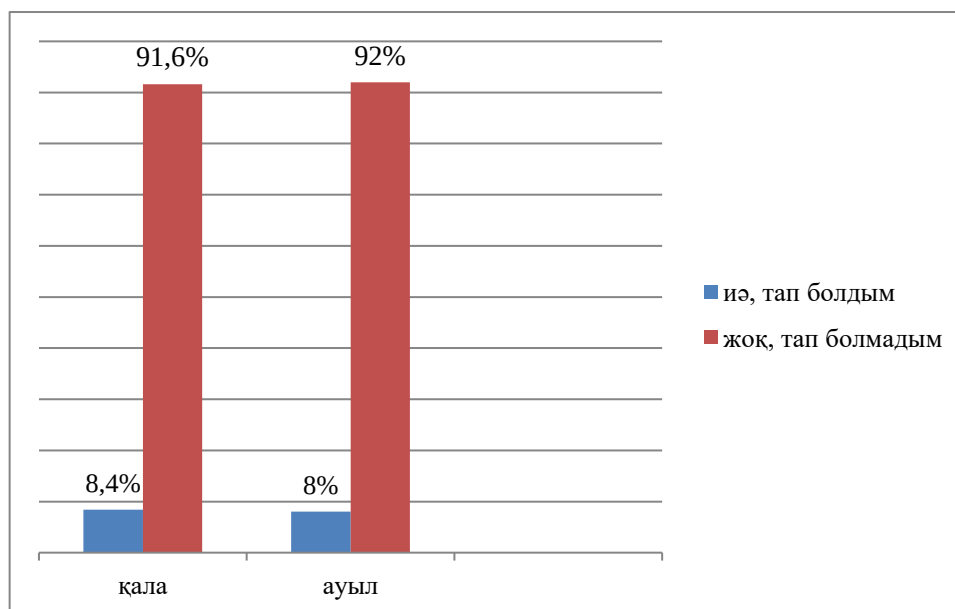
Бұл көрсеткіштерге сәйкес, ата-аналардың басым көпшілігі барлық білім алушылардың сынып жетекшісіне немесе психологқа жүгіне алатындығына сенімді, бірақ сонымен қатар ата-аналардың 1/4 бөлігі бұл тұжырыммен келіспейді немесе жауап беруге қиналады. Әрине, теріс пікірлердің негізі бірқатар объективті және субъективті себептер болуы мүмкін деп болжауға болады, бірақ олардың барлығы мектепте барлығына түсінікті және күнделікті педагогикалық практикада жүзеге асырылатын инклюзивті саясатты енгізу қажеттілігіне әкеледі.

Келесі сұрақтың жауабы, ата-аналардың пікірінше, 8% респонденттердің жауабын қоспағанда, баланың мектепке қабылдау құқығы іс жүзінде бұзылмайтындығын көрсетеді. Жекелей алғанда, **«Балаңызды мектепке бергенде құқықтары шектелген жағдайға тап болдыңыз ба?»** сұрағы бойынша сауалнамаға қатысқандардың басым көпшілігі (92%) теріс жауап берді, ал ата-аналардың 8%-ы «иә, тап болдым» жауап нұсқасын таңдады (63-сурет).

63-сурет. «Балаңызды мектепке бергенде құқықтары шектелген жағдайға тап болдыңыз ба?» сұрағы бойынша ата-ана жауаптарының көрсеткіші

Қала мен ауыл бөлінісіндегі сауалнаманың көрсеткіштерін салыстыру кезінде ауылдық және қалалық ата-аналардың жауаптары айтарлықтай ерекшеленбейтінін атап өтуге болады.

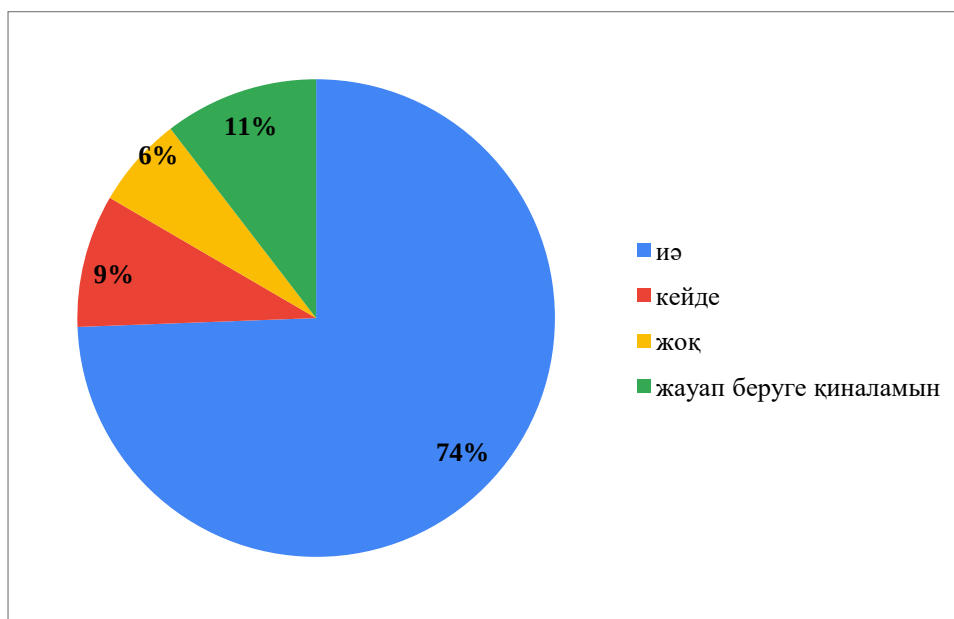

64-сурет. «Балаңызды мектепке бергенде құқықтары шектелген жағдайға тап болдыңыз ба?» сұрағы бойынша ата-ана жауаптарының жауаптарының қала-ауыл бөлісіндегі көрсеткіші

Қазіргі уақытта белгілі факт – балаларды мектепке қабылдау кезінде ата-аналардың шағымдары болғандықтан, барлық балалар толық қамтылған және

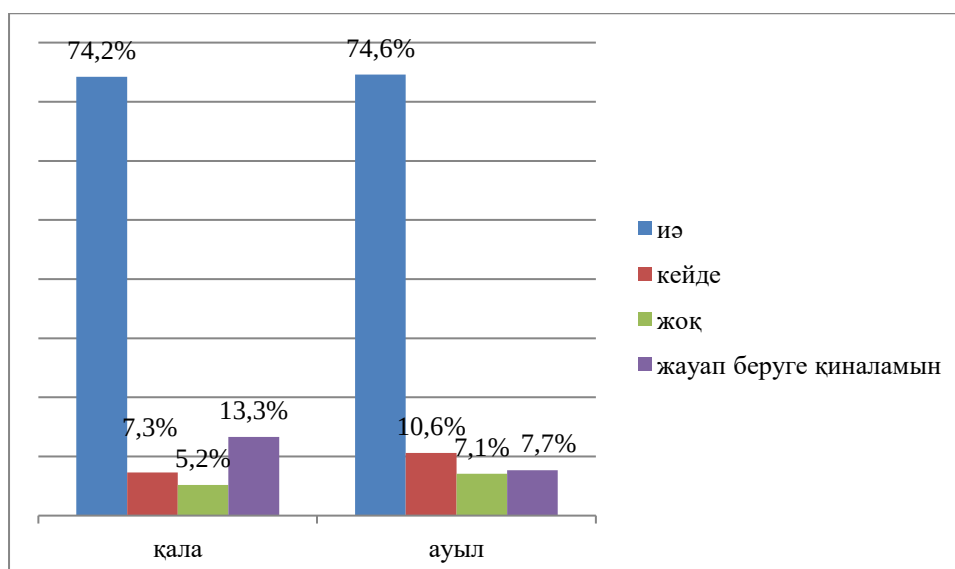
проблемалар жоқ деп айтудың қажеті жоқ. Осы мәселе бойынша деректерді талдау инклюзивті білім берудің «мектеп әр бала үшін ашық болуы тиіс» басты индикаторын іске асыруға педагогикалық қоғамдастықтың назарын аудару қажеттілігін көрсетеді. Мектеп саясаты әр баланы білім беру процесіне қосуды қамтамасыз етуі және оның сапасына кепілдік беруі тиіс.

«Сіздің мектеп белгілі бір маңызды себептерсіз сабақтан қалуды болдырмау бойынша алдын алу шараларын өткізеді ме?» сұрағына жауаптар ата-аналардың көпшілігі оң жауап бергенін көрсетті, олардың үлесі 74% құрайды, алайда ата-аналардың 9%-ы бұл жұмыс кейде жүргізілуде деп санайды, 6%-ы теріс жауап берді, ал 11%-ы жауап беруге қиналды (65-сурет).

65-сурет. «Сіздің мектеп белгілі бір маңызды себептерсіз сабақтан қалуды болдырмау бойынша алдын алу шараларын өткізеді ме?» сұрағы бойынша ата-ана жауаптарының көрсеткіші

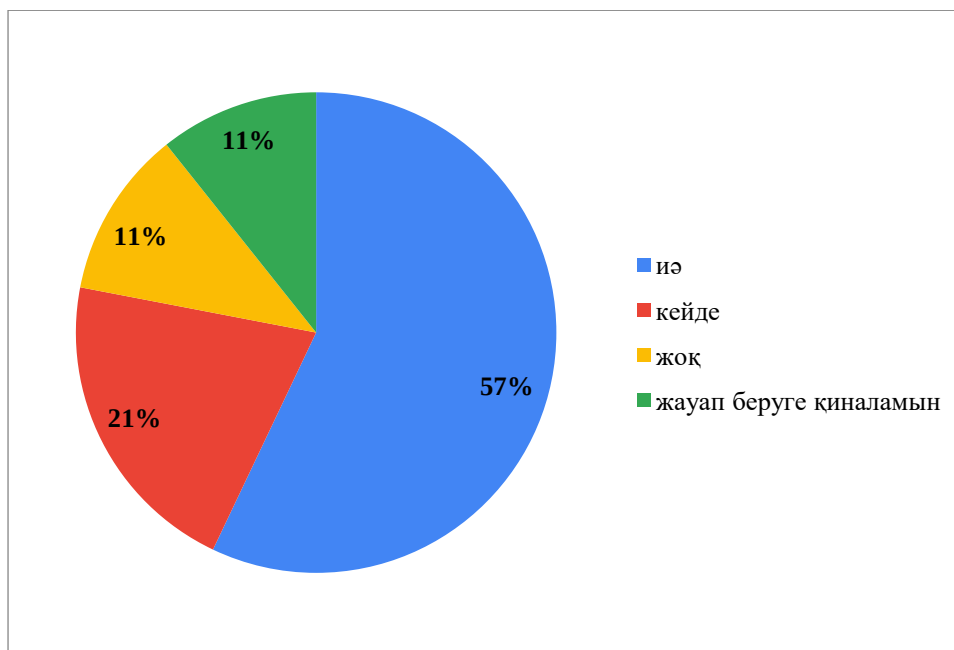
Қала мен ауыл бөлінісінде сауалнаманың көрсеткіштерін салыстыру мектеп белгілі бір маңызды себептерсіз сабақтан қалуды болдырмау бойынша алдын алу шараларын жүргізбейді немесе кейде жүргізеді деп санайтын ауыл ата-аналарының үлесі қалалықтарға қарағанда біршама жоғары екенін көрсетті. Бұл ретте жауап беруге қиналған қалалық ата-аналардың үлесі ауылдық ата-аналарға қарағанда біршама жоғары (66-сурет).

66-сурет. «Сіздің мектеп белгілі бір маңызды себептерсіз сабақтан қалуды болдырмау бойынша алдын алу шараларын өткізеді ме?» сұрағы бойынша ата-ана жауаптарының қала-ауыл бөлісіндегі көрсеткіші

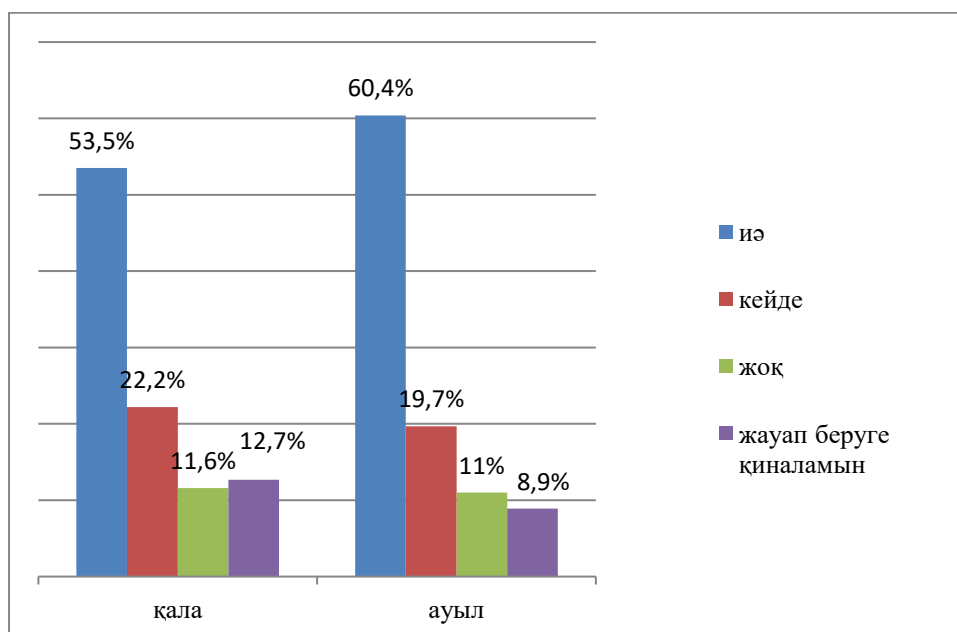
Көрсеткіштерді талдау кезінде сауалнамаға қатысқан ата-аналардың басым көпшілігі (74%) мек мектеп белгілі бір маңызды себептерсіз сабақтан қалуды болдырмау бойынша алдын-алу шараларын жүргізеді деп санайды, респонденттердің 1/4 бөлігі әртүрлі дәрежеде бұл тұжырыммен келіспейді, бұл көрсеткіш алаңдаушылық тудырады және осы мектептерде көрсетілетін білім беру қызметтерінің сапасы туралы сұрақтар туғызады. Демек, білім беру қызметтеріне тапсырыс берушілерде сұрақтар бар кезде мемлекеттік білім беру саясатын іске асыру бойынша білім беру ұйымдарының да нақты міндеттері бар.

«Педагогтер білім алушылардың қатыспаған сабақтары бойынша білімдерін қайта қалпына келтіруге көмектеседі ме?» сұрағы бойынша ата-аналардың пікірлері келесідей: респонденттердің жартысынан көбі (57%) бұл сұраққа оң жауап берді, 21% көмек кейде көрсетіледі деп санайды, 11% теріс жауап берді, ал 11% жауап беруге қиналды (67-сурет).

67-сурет. «Педагогтер білім алушылардың қатыспаған сабақтары бойынша білімдерін қайта қалпына келтіруге көмектеседі ме?» сұрағы бойынша ата-ана жауаптарының көрсеткіші

Қала мен ауыл бөлінісінде жүргізілген сауалнама деректерін салыстыру, егер білімінде олқылықтар болса, педагогтер оқушыларға көмектеседі деп есептейтін ауыл ата-аналарының үлесі қалалықтарға қарағанда біршама жоғары екенін көрсетті. Бұл ретте теріс жауап берген, «кейде» таңдаған немесе жауап беруге қиналған қалалық ата-аналардың үлесі ауылдық ата-аналарға қарағанда жоғары (68-сурет).

68-сурет. «Педагогтер білім алушылардың қатыспаған сабақтары бойынша білімдерін қайта қалпына келтіруге көмектеседі ме?» сұрағы бойынша ата-ана жауаптарының қала-ауыл бөлісіндегі көрсеткіші

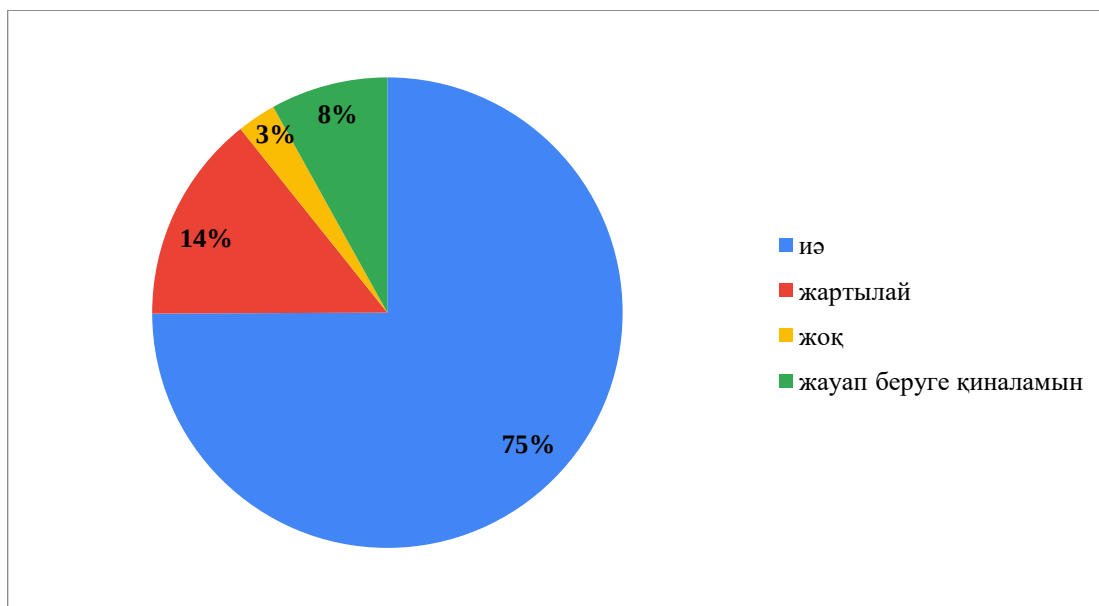
Осы мәселе бойынша көрсеткіштерді талдау көрсеткендей, сауалнамаға қатысқан ата-аналардың жартысынан көбі ғана педагогтер білім алушыларға көмектеседі деп есептейді. Бұл көрсеткіш мектеп саясатын қабылданбаған сабаққа қатыспағаннан пайда болған пробелдерді қалпына келтіру тұрғысынан қайта қарау қажеттілігі туралы мәселені көтереді.

Бұл педагогикалық міндет көптеген факторларға, соның ішінде елдегі және жалпы қоғамдағы әлеуметтік-экономикалық жағдайларға байланысты ерекшеліктерге ие болатындығын атап өткен жөн. Мәселен, әлемдегі және Қазақстандағы қазіргі жағдайда педагогиканың классикалық проблемаларына коронавирустық инфекциямен байланысты шектеу шаралары кезеңінде қашықтықтан оқытудың шығындарымен байланысты үлгермеушілік секілді қиындықтар қосылды. Дидактикалық құбылыс ретінде білім алушылардың үлгерімсіздігі мәселесін жан-жақты зерттеу оның себептерін зерделеуді, сондай-ақ алдын-алу және жеңу жолдарын анықтауды қамтиды.

Қазіргі уақыттағы маңызды педагогикалық міндет – әр баланың дамуы мен білім беру процестерінің ерекшеліктерін тереңірек түсіну, онымен жұмыс жасауда қажетті тиісті құралдарды таңдау үшін педагогтердің күш-жігерін біріктіру.

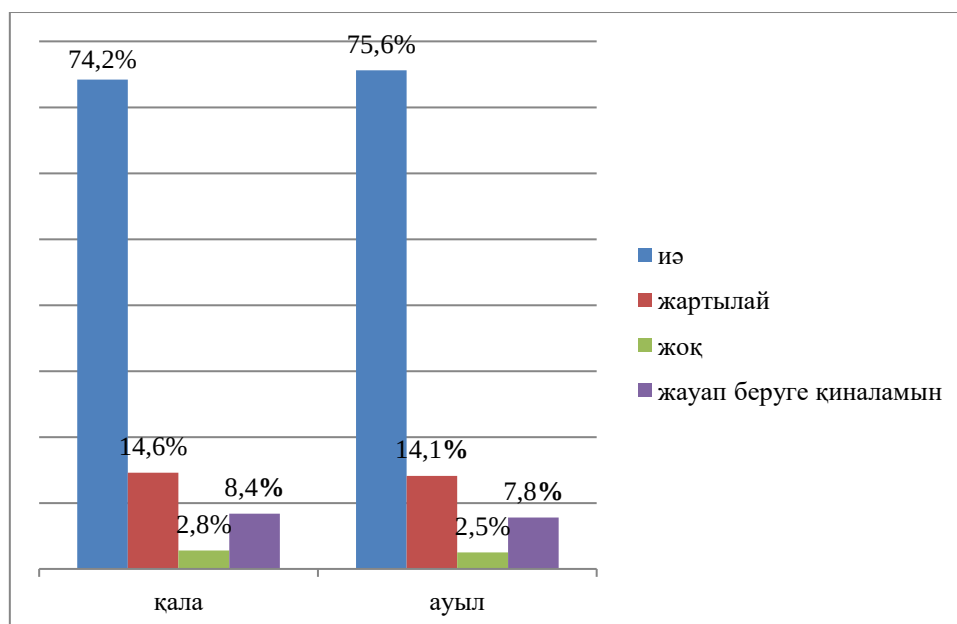
Қазіргі мектептегі білім беру процесін жетілдіру тек оқытылатын пәндердің мазмұнын өзгертуді ғана емес, сонымен қатар оқыту әдістеріне көзқарасты өзгертуді, оқыту әдістерінің арсеналын кеңейтуді, сабақ барысында білім алушылардың қызметін жандандыруды қамтиды. Білім алушының пассивті әсер ету объектісі болмауы маңызды. Сондықтан танымдық белсенділікті арттыру, білім алушылардың көкжиегін және олардың жалпы мәдениетін кеңейту үшін сабақта қолданылатын оқытудың ең оңтайлы формаларын, әдістер мен тәсілдерін, технологияларды анықтау қажет.

«Қалай ойлайсыз, мектепте балаңыздың қолжетімді сапалы білімге құқықтары сақталады ма?» сұрағына жауаптар бойынша ата-аналардың басым бөлігі (75%) балаларының қолжетімді сапалы білім алу құқықтары сақталады деп санайды, бұл ретте ата-аналардың 14%-ы жартылай сақталады деп санайды, 8%-ы жауап беруге қиналды, ал 3%-ы мүлдем сақталмайды деп есептейді (69-сурет).

69-сурет. «Қалай ойлайсыз, мектепте балаңыздың қолжетімді сапалы білімге құқықтары сақталады ма?» сұрағы бойынша ата-ана жауаптарының көрсеткіші

Сауалнаманың салыстырмалы деректері бойынша қала мен ауыл бөлінісінде жауап беруге қиналған ауыл ата-аналарының үлесі қалалықтарға қарағанда біршама жоғары. Жалпы қала мен ауыл бөлінісінде орташа көрсеткіштер бойынша үлкен айырмашылықтар байқалмайды (70-сурет).

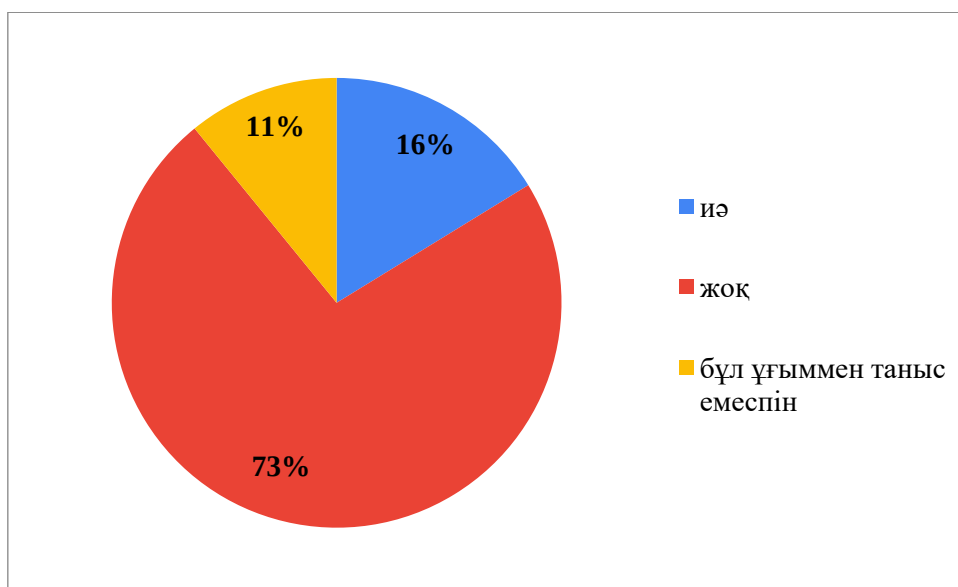
70-сурет. «Қалай ойлайсыз, мектепте балаңыздың қолжетімді сапалы білімге құқықтары сақталады ма?» сұрағы бойынша ата-ана жауаптарының қала-ауыл бөлісіндегі көрсеткіші

Осы сұрақ бойынша деректерді талдау баланың қолжетімді сапалы білім алу құқығын сақтауға баса назар аудару қажеттілігін тағы бір рет растайды,

өйткені балаларының құқықтары ішінара сақталады немесе мүлдем сақталмайды немесе жауап беруге қиналады деп санайтын сұралған ата-аналардың 1/4 бөлігінің пікірін ескеру қажет. Мемлекетіміздің білім беруді дамыту саласындағы маңызды міндеттерінің бірі әрбір баланың сапалы білімге тең қолжетімділігін қамтамасыз ету болып табылатынын есте сақтау керек. Осыған байланысты инклюзивті саясатты білім беру процесінің барлық қатысушылары сақтауы тиіс, сол арқылы барлық білім алушыларға қолжетімді және сапалы білім беруді қамтамасыз етеді.

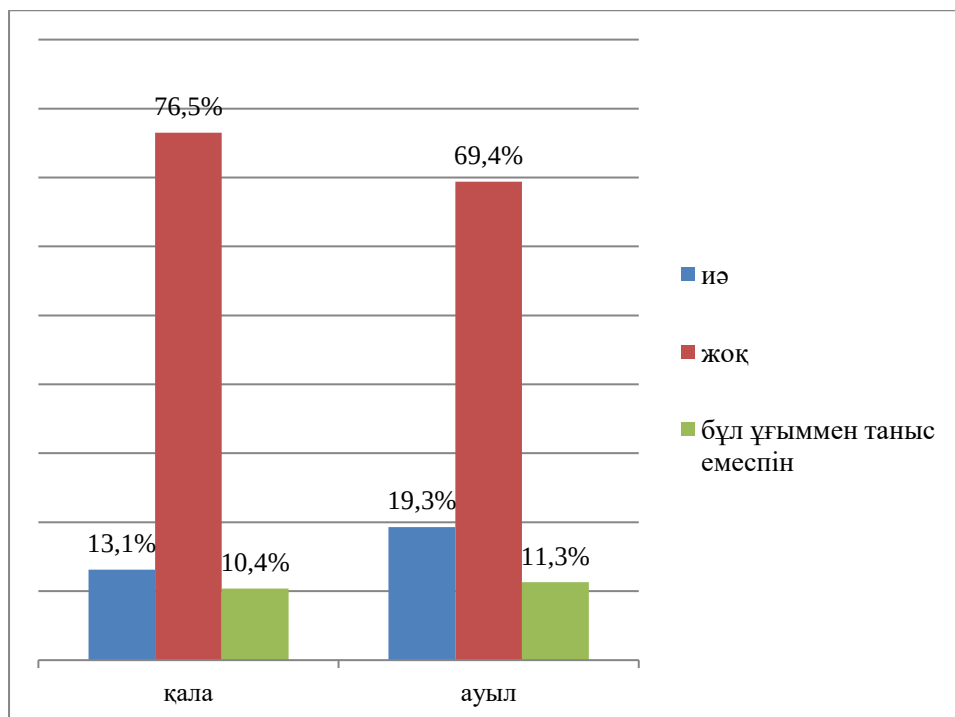
«Отбасыңызда ерекше білім беруді қажет ететін бала бар ма?» сұрағына ата-аналардың 16%-ы оң жауап берді, 73%-ы теріс жауап берді, ал 11% «бұл ұғыммен таныс емеспін» жауап нұсқасын таңдады (71-сурет).

Бұл сұрақ және одан кейінгі барлық сұрақтар ерекше білім беруді қажет ететін балалары бар ата-аналарға арналды.

71-сурет. «Отбасыңызда ерекше білім беруді қажет ететін бала бар ма?» сұрағы бойынша ата-ана жауаптарының көрсеткіші

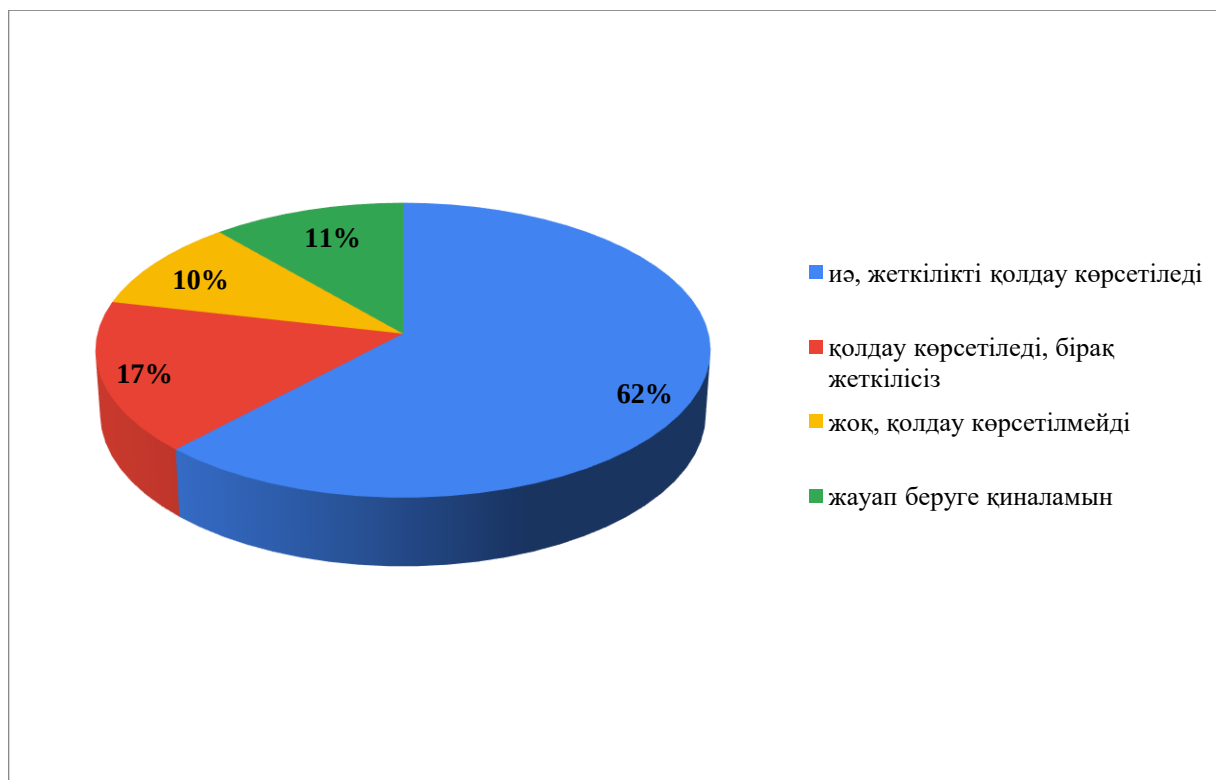
Осы сұрақ бойынша қала мен ауыл бөлінісінде нәтижелерді талдау ерекше білім беруді қажет ететін балалары бар ауылдық ата-аналардың үлесі қалалықтарға қарағанда 6%-ға жоғары екенін көрсетті. Бұл ретте теріс жауап берген қалалық ата-аналардың үлесі респондент ауылдық ата-аналарға қарағанда 7%-ға жоғары (72-сурет).

72-сурет. «Отбасыңызда ерекше білім беруді қажет ететін бала бар ма?» сұрағы бойынша ата-ана жауаптарының қала-ауыл бөлісіндегі көрсеткіші

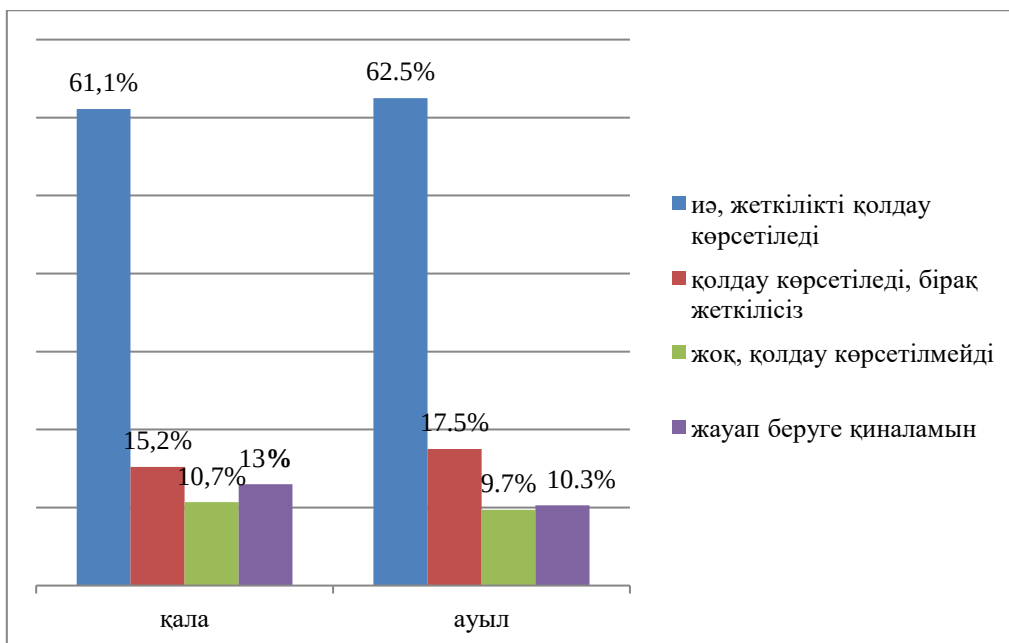
Аталмыш сұрақ бойынша көрсеткіштерді талдау көрсеткендей, «ерекше білім беру қажеттіліктері» ұғымымен таныс емес сауалнамаға қатысқан ата-аналардың бөлігіне назар аудару қажет, өйткені ата-аналардың мемлекеттің инклюзивті саясаты туралы, балалардың сапалы білім алуға құқықтары туралы кеңінен хабардар болуы мектептің ата-аналар қауымдастығымен ынтымақтастығын дамытуға, жалпы білім беру қызметтерінің сапасын арттыруға оң әсер етеді. Әрине, ата-аналардың құзыреттілігі жалпы инклюзивті құндылықтардың дамуына және мектеп пен қоғамдағы инклюзивті мәдениеттің дамуына әсер етеді.

«Мектебіңізден ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балаларды оқыту мәселелері бойынша қажетті ақпараттық-консультативтік әдістемелік қолдауды аласыз ба?» сұрағына ата-аналардың жартысынан көбі, 62%-ы «иә, жеткілікті қолдау көрсетіледі» деп оң жауап берді: 17%-ы қолдаудың жеткіліксіз көрсетілетініне нұсқады, ата-аналардың 10%-ы бұл сұраққа теріс жауап берді, ал 11%-ы жауап беруге қиналды (73-сурет).

73-сурет. «Мектебіңізден ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балаларды оқыту мәселелері бойынша қажетті ақпараттық-консультативтік әдістемелік қолдауды аласыз ба?» сұрағы бойынша ата-ана жауаптарының көрсеткіші

Осы мәселе бойынша қала мен ауыл бөлінісінде көрсеткіштерді талдау оң жауап берген және ерекше білім беруді қажет ететін балаларды оқыту мәселелері бойынша мектептен қажетті ақпараттық-консультациялық және әдістемелік қолдауды жеткілікті ала алмаған ауылдық ата-аналардың үлесі қалалықтарға қарағанда біршама жоғары екенін көрсетті. Бұл ретте, теріс жауап берген және жауап беруге қиналған қалалық ата-аналардың үлесі респондент ауылдық ата-аналарға қарағанда біршама жоғары. Жалпы, қала мен ауыл бойынша барлық респонденттердің орташа көрсеткіштері айтарлықтай ерекшеленбейді (74-сурет).

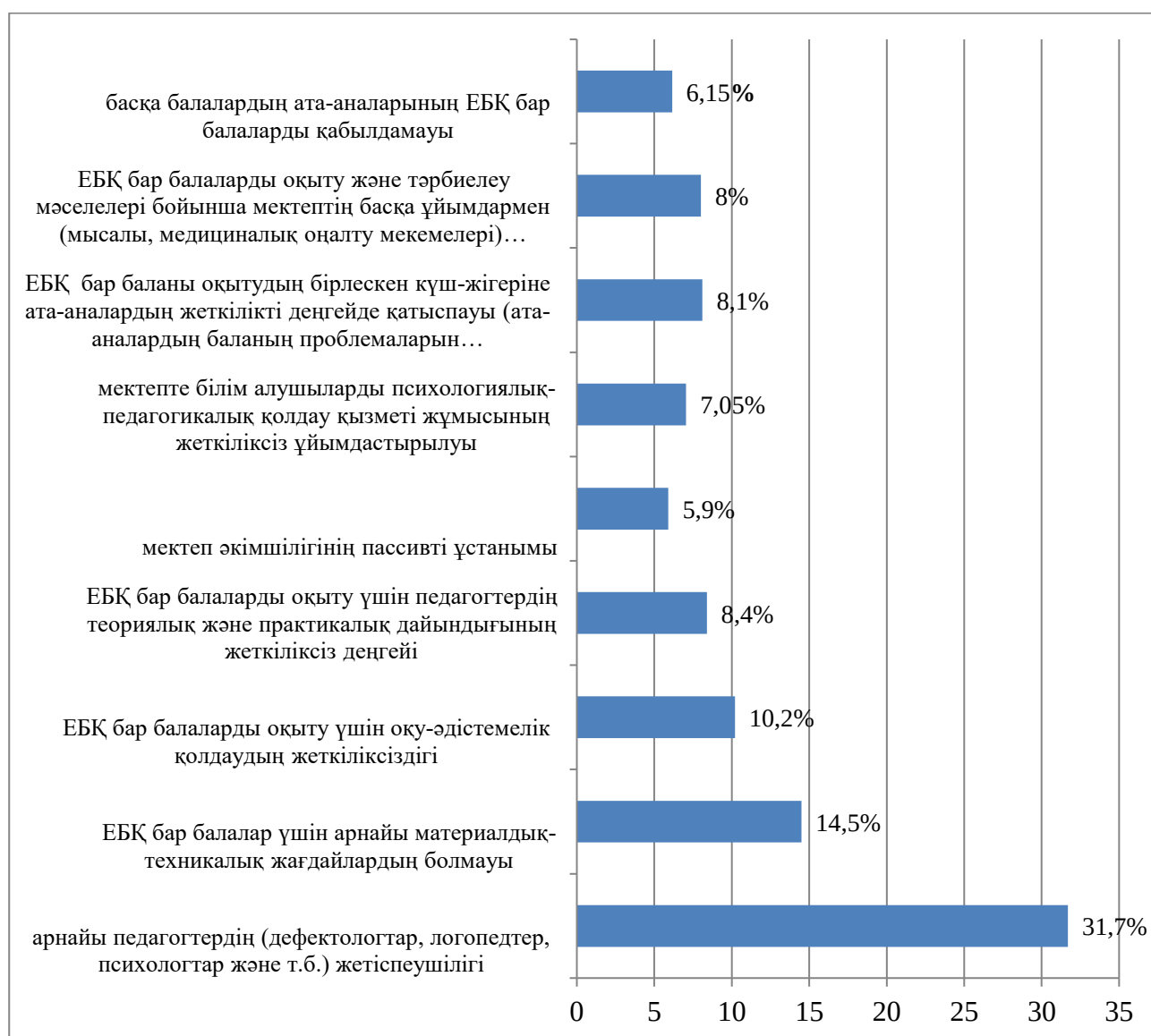

74-сурет. «Мектебіңізден ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балаларды оқыту мәселелері бойынша қажетті ақпараттық-консультативтік әдістемелік қолдауды аласыз ба?» сұрағы бойынша ата-ана жауаптарының қала-ауыл бөлісіндегі көрсеткіші

Жалпы, осы сұрақ бойынша сауалнамаға қатысқан ата-аналардың тек 2/3-і ғана ерекше білім беруді қажет ететін балаларды оқыту мәселелері бойынша қажетті аттық-консультативтік әдістемелік қолдау алатынын атап өтуге болады. Бұл ерекше білім беруді қажет ететін балалардың ата-аналарына аттық-консультативтік әдістемелік қолдауды кеңейтуді қамтитын ел мектептерінде инклюзивті саясатты дамыту жөніндегі шараларды іске асыру қажеттілігі туралы қорытындыға әкеледі. Жоғарыда айтылғандай, инклюзивті білім берудің сәтті болуы үшін қолжетімді және жайлы білім беру ортасын құрудың қажетті шарты ретінде мектептің баланың отбасымен тығыз ынтымақтастығы мен өзара әрекеттесуін құру өте маңызды.

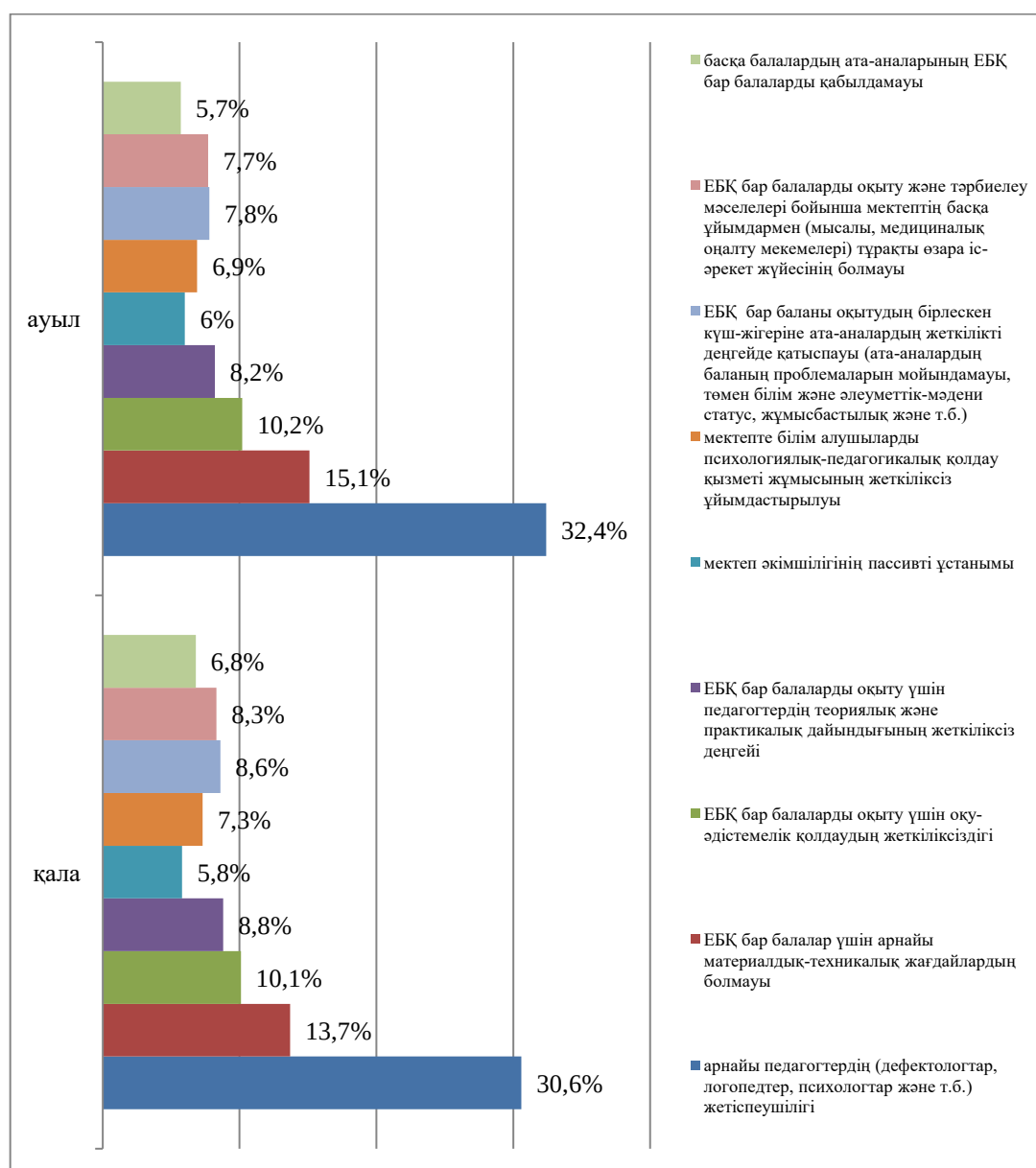
«Қалай ойлайсыз, балаңыз оқитын мектепте инклюзивті білім беру (барлығына бірдей сапалы білім беру) идеяларын жүзеге асыруға не кедергі?» сұрағы бойынша ең маңызды 5 кедергіні таңдау мүмкіндігі берілді. Мұндайда нәтижелер келесідей орын алды: респонденттердің басым бөлігі, 1/3 бөлігі (32%) инклюзивті білім беру (барлығына сапалы білім беру) идеяларын іске асыруға кедергі деп арнайы педагогтердің (дефектологтар, логопедтер, психологтар және т.б.) жетіспеушілігін атаса, 15% респондент «ЕБҚ бар балалар үшін арнайы материалдық-техникалық жағдайлардың болмауы» жауап нұсқасын таңдады, 10% кедергі деп ЕБҚ бар балаларды оқыту үшін оқу-әдістемелік қолдаудың жеткіліксіздігін атады, респонденттердің бірдей үлесі (8%) жауаптардың 3 нұсқасын таңдады: «ЕБҚ бар балаларды оқыту үшін педагогтердің теориялық және практикалық дайындығының жеткіліксіз

деңгейі», «ЕБҚ бар баланы оқытудың бірлескен күш-жігеріне ата-аналардың жеткілікті деңгейде қатыспауы (ата-аналардың баланың проблемаларын мойындамауы, төмен білім және әлеуметтік-мәдени статус, жұмысбастылық және т.б.)», «ЕБҚ бар балаларды оқыту және тәрбиелеу мәселелері бойынша мектептің басқа ұйымдармен (мысалы, медициналық оңалту мекемелері) тұрақты өзара іс-әрекет жүйесінің болмауы», 7%-ы «мектепте білім алушыларды психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі жұмысының жеткіліксіз ұйымдастырылуын» кедергі ретінде белгілесе, ең аз үлес (6%-дан) жауаптың 2 нұсқасынан байқалды: «мектеп әкімшілігінің пассивті ұстанымы» және «басқа балалардың ата-аналарының ЕБҚ бар балаларды қабылдамауы» (75-сурет).

75-сурет. «Қалай ойлайсыз, балаңыз оқитын мектепте инклюзивті білім беру (барлығына бірдей сапалы білім беру) идеяларын жүзеге асыруға не кедергі?» сұрағы бойынша ата-ана жауаптарының көрсеткіші

Осы мәселе бойынша қала мен ауыл бөлінісінде көрсеткіштерді талдау көрсеткендей, балалары оқитын мектепте инклюзивті білім беру (барлығы үшін сапалы білім беру) идеяларын іске асыруға арнайы педагогтардың жетіспеуі, арнайы материалдық-техникалық базаның болмауы және мектеп әкімшілігінің пассивті позициясы кедергі деп санайтын ауылдық ата-аналардың үлесі қалалықтарға қарағанда сәл жоғары. Алайда мұғалімдердің дайындық деңгейінің жеткіліксіздігі, ППҚЖ жұмысының жеткіліксіз ұйымдастырылуы, мектептің басқа ұйымдармен үнемі өзара әрекеттесу жүйесінің болмауы және басқа балалардың ата-аналары бар балаларды қабылдамауы кедергі деп санайтын қалалық ата-аналардың үлесі ауылдық жерлерге қарағанда біршама жоғары (76-сурет).

76-сурет. «Қалай ойлайсыз, балаңыз оқитын мектепте инклюзивті білім беру (барлығына бірдей сапалы білім беру) идеяларын жүзеге асыруға не кедергі?» сұрағы бойынша ата-ана жауаптарының қала-ауыл бөлісіндегі көрсеткіші

Осы мәселе бойынша нәтижелерді талдау инклюзивтік білім беруді табысты іске асыру үшін көптеген түрлі мәселелердің кешенін шешу қажеттігін көрсетеді, бұл туралы жауаптардың барлық нұсқалары бойынша пікірлердің шашыраңқылығы дәлелдейді. Инклюзия идеясын жүзеге асырудағы басты кедергі ретінде арнайы педагогтердің (дефектологтар, логопедтер, психологтар және т.б.) жетіспеушілігін көрсететін ата-аналардың ең үлкен үлесі (32%) ерекше назар аударуды талап етеді. Бұл инклюзивті білім берудің барлық аспектілерін: инклюзивтік саясатты құруды, инклюзивтік мәдениетті қалыптастыруды, инклюзивтік практиканы дамытуды дамыту қажеттілігі туралы жоғарыда көрсетілген қорытындыларды тағы бір мәрте растай түседі.

Алынған интервью деректері жоғарыда келтірілді. ПМПК және ППТК мамандарымен олардың қарым-қатынасы, ел мектептерінде инклюзивті саясатты жүзеге асыруды көрсететін шындыққа көзқарасы туралы интервьюден бірнеше үзінді келтіреміз (респонденттердің стилистикасы сақталған):

ПМПК өкілі:

«...Мектептер, балабақшалар бәрі ПМПК-ға жіберді, сол себепті бізде басқа амал болмады, Бізге инклюзивті білім беруді дамытуға тура келді, яғни біз арнайы мектепке жібере алмаймыз, өйткені олар толып тұр, тіпті егер ата-аналар қаласа да, мүмкін емес. Әр ауданда арнайы сыныптар жоқ, сондықтан біз инклюзивті білім беру бойынша қорытындыны көптеп бере бастадық. Біз неге тап болдық: ата-аналар кетіп жатыр, біз жағдайды толығымен түсіндіреміз, сол кездің өзінде нормативтік актілерде, «Білім туралы» заңда жағдай жасалатындығы жазылған. Ата-аналар мектепке барады, директор: «менде ондай ештеңе жоқ, менде инклюзивті білім жоқ, логопедтер, дефектологтар жоқ, арнайы мектепке барыңыз», дейді. Ата-аналары көз жасымен ПМПК-ға қайта оралады. Мектеп директорлары мұндай балалардан жаппай бас тартқан кезең осындай болды, балабақшаларда да сондай жағдай...»

ПМПК өкілі:

«...Кейбір мектептерде инклюзивті орта әрдайым сол мектептерде оқыған, бірақ оқу бағдарламасынан артта қалған білім алушылар қатарынан құрылды...»

Қазіргі уақытта қалалық барлық мектептерде инклюзивті сыныптар бар, яғни әр мектепте жалпы білім беретін мектепте оқитын, бірақ бейімделу бағдарламасы бойынша білім алатын балалар бар... Сол сыныптарда оқыған балалар, енді ПМПК қорытындысы бойынша мектептерде психологиялық-педагогикалық қолдауды талап етеді және осы сыныптарда олар инклюзивті болып саналады...».

ПМПК өкілі:

«...Біздің ПМПК инклюзивті білім беруді толығымен қолдайды, дегенмен бұл мәселе бойынша өте қарама-қайшы пікірлер бар, бірақ біз инклюзивті білім беру білімге бірдей қол жеткізуге мүмкіндік береді деп санаймыз, бірақ

«сапалы білім» деген сөздер әлі айта алмаймын. Білімге қолжетімділік, сапа туралы айтуға әлі ерте...»

ППТК өкілі:

«...Асыл Мирас курстары әлдеқайда тиімді, олардың тәжірибесін неге алмасқа? Педагогтердің қажеттілігіне сүйену. Мектепте мінез-құлық қиындықтарын жеңе алмайды. Асыл Мирас курстарында осындай балалармен өзін қалай ұстау керектігін үйретеді. Мұғалімдер көбінесе балалармен, мысалы, мінез-құлық қиындықтарымен қалай әрекет ету керектігін білмейді. Асыл мираста бәрі жүйелі түрде жұмыс істейді. Әр маман қандай дағдыларды дамыту керектігін нақты біледі».

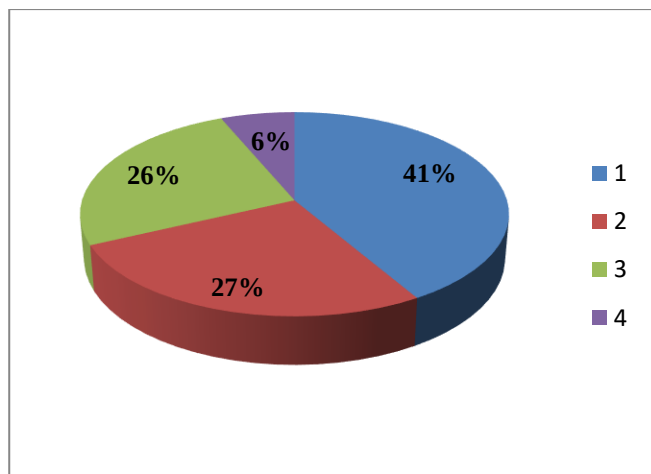
«Бізде 3 мектептің базасында түзету сыныптары ашылды, олар даму мүмкіндігі шектеулі балалар үшін ашық, 15 мектепте аутизмі бар балалар үшін сынып ашылды...».

Бұдан әрі осы зерттеу үшін жүргізілген барлық 17 өңірдің ПМПК және ППТК мамандарының сауалнамалық сұрақтарына жауаптарды талдауды қарау ұсынылады.

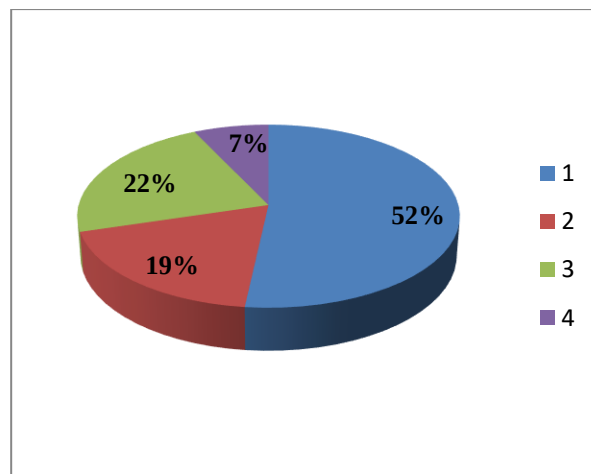
«Сіздің өңірдегі (қала/ауыл) мектептерде инклюзивті білім беруге барлық қажетті жағдай жасалған деп есептейсіз бе?» сұрағына ПМПК мамандарының жауаптары келесідей болды: респонденттердің басым бөлігі (41%) оң жауап берді, 27%-ы «иә, жартылай, физикалық кедергісіз қолжетімділік қамтамасыз етілген, бірақ психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі жұмыс істемейді, барлық білім алушылар үшін ыңғайлы және қауіпсіз орта құрылмаған» деп жауап берді, 26%-ы «иә, бірақ толық емес, себебі психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі жұмыс істегенімен, ЕБҚ бар балалар үшін физикалық кедергісіз қолжетімділік қамтамасыз етілмеген» деп жауап берді, бірақ «жоқ, ЕБҚ бар балаларға физикалық кедергісіз қолжетімділік қамтамасыз етілмеген, психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі жұмыс істемейді, барлық білім алушылар үшін ыңғайлы және қауіпсіз орта құрылмаған» жауабын таңдаған респонденттер ең аз үлесті (6%) құрады.

ППТК мамандарының өз өңіріндегі (қала/ауыл) мектептерде инклюзивті білім беру үшін барлық қажетті жағдайлар жасалған деп есептейтіндігі туралы сұрағы бойынша жауаптары былайша бөлінді: респонденттердің басым бөлігі (52%) оң жауап берді, 19%-ы «иә, жартылай, физикалық кедергісіз қолжетімділік қамтамасыз етілген, бірақ психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі жұмыс істемейді, барлық білім алушылар үшін ыңғайлы және қауіпсіз орта құрылмаған» деп жауап берді, 22%-ы «иә, бірақ толық емес, себебі психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі жұмыс істегенімен, ЕБҚ бар балалар үшін физикалық кедергісіз қолжетімділік қамтамасыз етілмеген» деп жауап берді, бірақ «жоқ, ЕБҚ бар балаларға физикалық кедергісіз қолжетімділік қамтамасыз етілмеген, психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі жұмыс істемейді, барлық білім алушылар үшін ыңғайлы және қауіпсіз орта

құрылмаған» жауабын таңдаған респонденттер ең аз үлесті (7%) құрады (77-сурет).

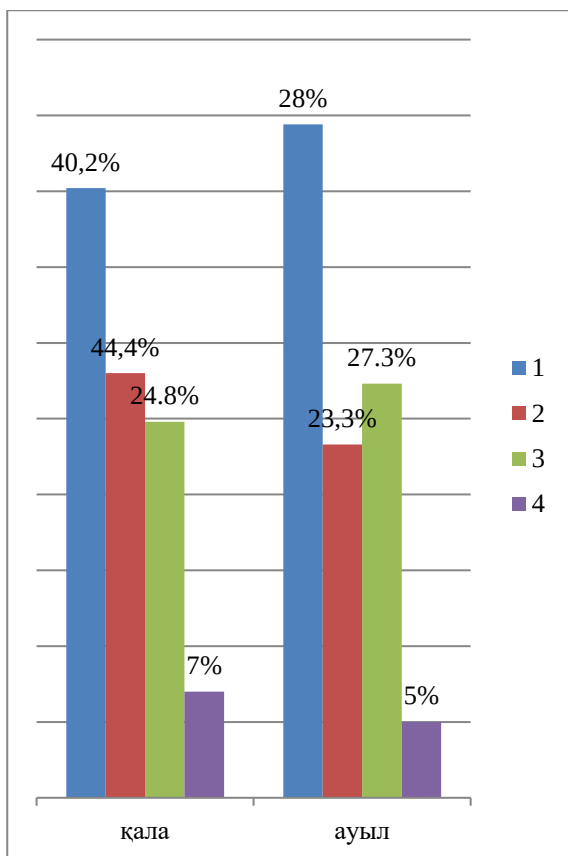
ПМПК мамандарының пікірі

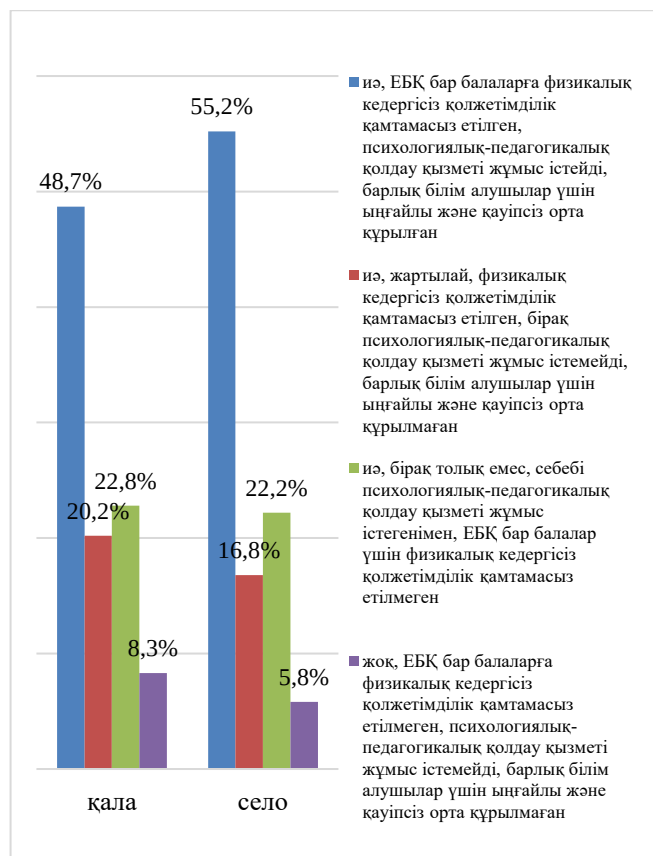
ППТК мамандарының пікірі

77-сурет. «Сіздің өңірдегі (қала/ауыл) мектептерде инклюзивті білім беруге барлық қажетті жағдай жасалған деп есептейсіз бе?» сұрағы бойынша ПМПК және ППТК мамандары жауаптарының көрсеткіші

Осы сұрақ бойынша қала мен ауыл бөлінісінде жүргізілген талдау және мектептерде инклюзивті білім беру үшін барлық қажетті жағдайлар біршама жоғары жасалған деп есептейтін ауылда жұмыс істейтін ПМПК және ППТК мамандарының қалалықтарға қарағанда үлесі екенін көрсетті. Бұл ретте жағдай жасалмаған деп есептейтін қалалық мамандардың үлесі респондент ауылдық мамандарға қарағанда біршама жоғары. Жалпы, қала мен ауыл бойынша барлық респонденттердің орташа көрсеткіштері айтарлықтай ерекшеленбейді (78-сурет).

ПМПК мамандарының пікірі

ПМПК мамандарының пікірі

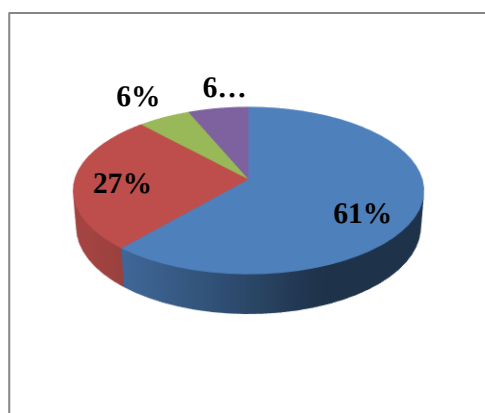
П

78-сурет. «Сіздің өңірдегі (қала/ауыл) мектептерде инклюзивті білім беруге барлық қажетті жағдай жасалған деп есептейсіз бе?» сұрағы бойынша ПМПК және ППТК мамандары жауаптарының қала-ауыл бөлісіндегі көрсеткіші

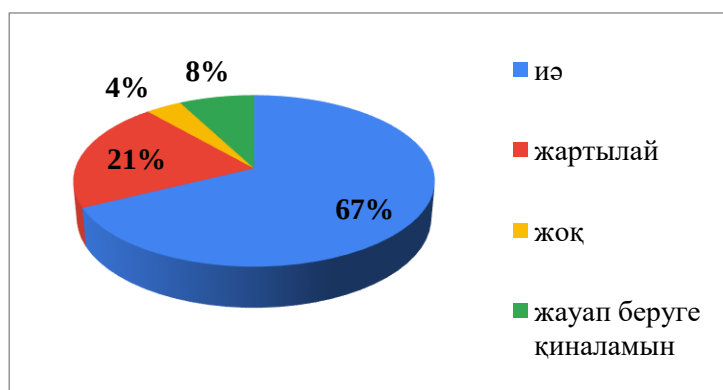
Аталмыш көрсеткіштер бойынша орта есеппен ПМПК және ППТК мамандарының жартысына жуығы мектептерде инклюзивті білім беру үшін барлық қажетті жағдайлар жасалатынына сенімді екенін айтуға болады. Бұл көрсеткіш осы мәселе бойынша педагогтер (57%) мен ата-аналардың (68%) сауалнамасының орташа көрсеткішінен әлдеқайда төмен болғандықтан, бұл факт ел өңірлеріндегі барлық білім алушылар үшін қолайлы білім беру ортасын құру бойынша мемлекеттік міндеттердің қаншалықты жүйелі іске асырылып жатқаны туралы сұрақ тудырады.

«Қалай ойлайсыз, мектепте балалардың қолжетімді сапалы білімге құқықтары сақталады ма?» сұрағына ПМПК мамандарының басым бөлігі (61%) оң жауап берді, 27% мектепте балалардың қолжетімді сапалы білім алу құқығы жартылай сақталады деп санайды, сондай-ақ жауап беруге қиналғандар және теріс жауап бергендер (6%-дан) бірдей және ең аз үлесті құрады. ППТК мамандарының жауаптары көрсеткендей, мектепте балалардың қолжетімді сапалы білімге құқықтары сақталады ма сұрағы бойынша: мамандардың басым бөлігі (67%) оң жауап берді, респонденттердің 1/5 бөлігі (21%) мектепте

балалардың қолжетімді сапалы білім алу құқығы жартылай сақталады деп санайды, 8%-ы жауап беруге қиналды, ал теріс жауап бергендердің үлесі ең аз болып, 6%-ды құрады (79-сурет).

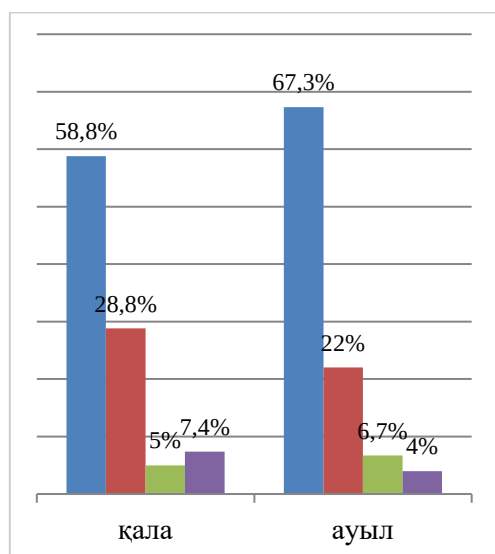
ПМПК мамандарының пікірі

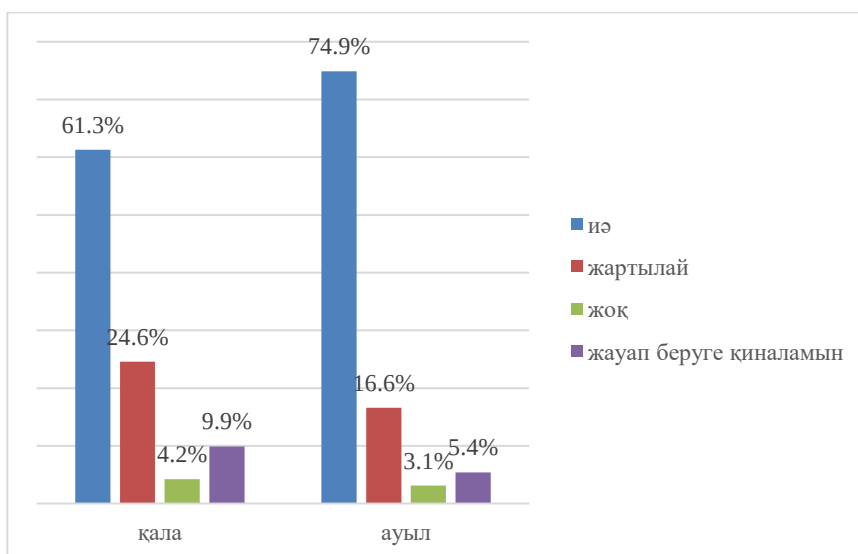
ППТК мамандарының пікірі

79-сурет. «Қалай ойлайсыз, мектепте балалардың қолжетімді сапалы білімге құқықтары сақталады ма?» сұрағы бойынша ПМПК және ППТК мамандары жауаптарының көрсеткіші

Осы сұрақ бойынша қала мен ауыл бөлінісінде жүргізілген талдау ауылда жұмыс істейтін және балалардың мектепте қолжетімді сапалы білім алу құқығы сақталып отыр деп есептейтін ПМПК және ППТК мамандарының үлесі қалалықтарға қарағанда біршама жоғары екенін көрсетті. Бұл ретте «жартылай сақталады» жауап берген және жауап беруге қиналған ПМПК және ППТК қалалық мамандарының үлесі ауыл мамандарының үлесінен әлдеқайда жоғары (80-сурет).

ПМПК мамандарының пікірі

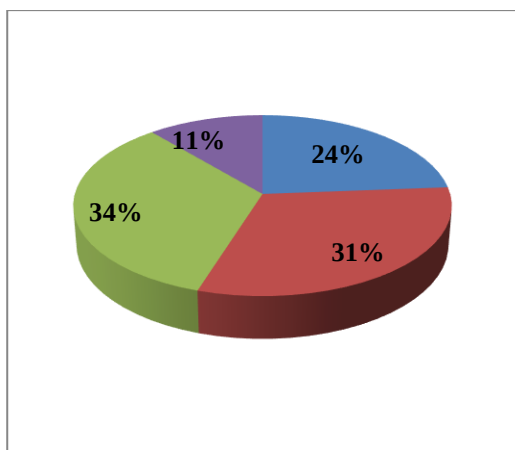

ППТК мамандарының пікірі

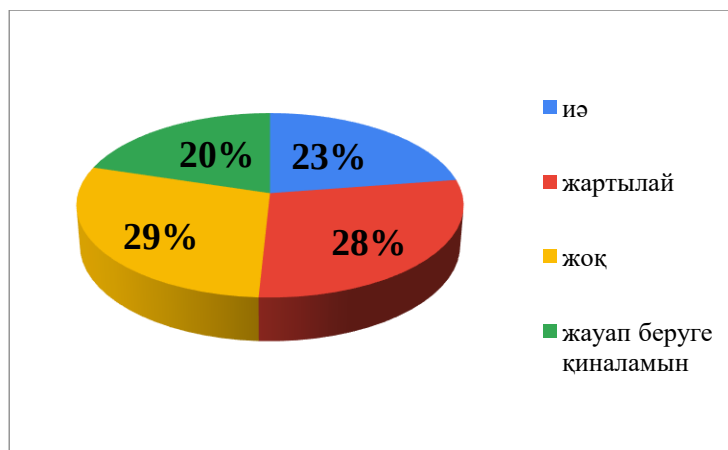
80-сурет. «Қалай ойлайсыз, мектепте балалардың қолжетімді сапалы білімге құқықтары сақталады ма?» сұрағы бойынша ПМПК және ППТК мамандары жауаптарының қала-ауыл бөлісіндегі көрсеткіші

Осы мәселе бойынша көрсеткіштерді талдау ПМПК және ППТК мамандарының орташа есеппен 2/3 (64%) мектептерде балалардың қолжетімді сапалы білім алу құқығы сақталады деп санайды. Бұл көрсеткіш ата-аналардың бұл сұраққа жауаптарының орташа деңгейінен 11%-ға төмен, өйткені ата-аналардың 75%-ы бұл сұраққа оң жауап берді.

«ЕБҚ бар білім алушылардың тұрғылықты мекенжайы бойынша мектепке орналасуында қиындықтар көп кездеседі ме?» сұрағы бойынша ПМПК мамандарының пікірлері былайша бөлінді: ең үлкен үлес (34%) теріс жауап бергендерге тиесілі, жауап бергендердің 31%-ы қиындықтар ішінара кездеседі деп санайды, ал 11%-ы жауап беруге қиналды, ал мамандардың 24%-ы оң жауап берді. ППТК мамандарының жауаптары басым бөлігі (29%) теріс жауап бергендерге тиесілі екенін көрсетті, жауап бергендердің 28%-ы қиындықтар ішінара кездеседі деп санайды, бұл ретте 20%-ы жауап беруге қиналды, ал мамандардың 23%-ы оң жауап берді (81-сурет).

ПМПК мамандарының пікірі

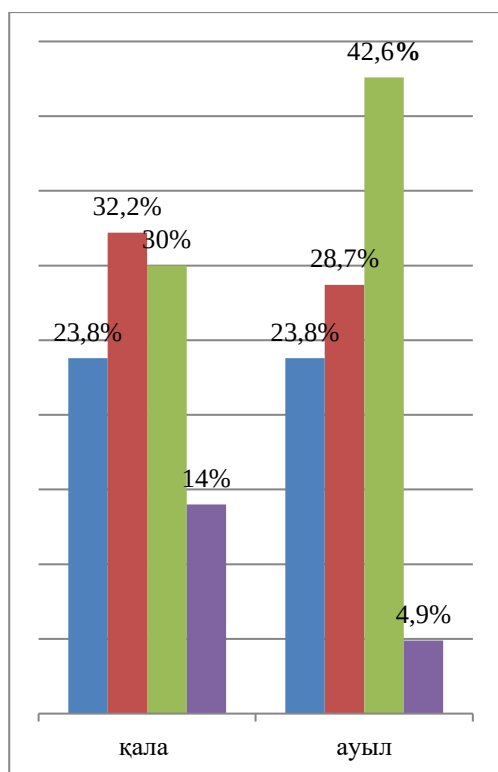

ППТК мамандарының пікірі

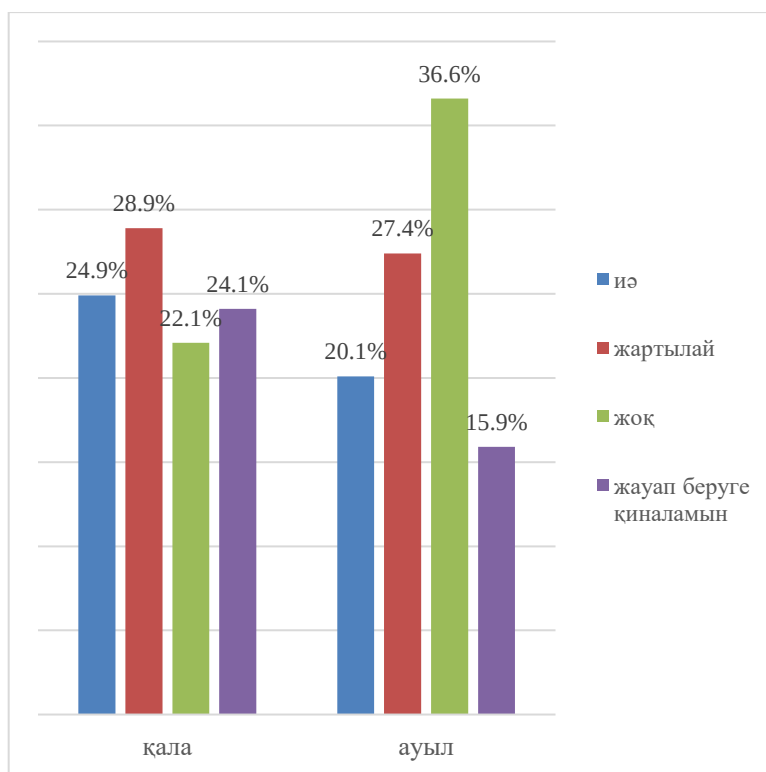
81-сурет. «ЕБҚ бар білім алушылардың тұрғылықты мекенжайы бойынша мектепке орналасуында қиындықтар көп кездеседі ме?» сұрағы бойынша ПМПК және ППТК мамандары жауаптарының көрсеткіші

Қала мен ауыл бөлінісінде осы сұрақ бойынша көрсеткіштерді талдау ауылда жұмыс істейтін және ЕБҚ бар білім алушыларды тұрғылықты жері бойынша мектепке орналастыру кезіндегі қиындықтар ішінара кездеседі деп есептейтін ПМПК және ППТК мамандарының үлесі қала мамандарының үлесіне қарағанда төмен екенін көрсетті. Алайда, бұл сұраққа теріс жауап берген ауыл мамандарының үлесі қалалықтарға қарағанда әлдеқайда жоғары. Сонымен қатар

жауап беруге қиналған қалалық мамандардың үлесі әлдеқайда жоғары (82-сурет).

ПМПК мамандарының пікірі

ППТК мамандарының пікірі

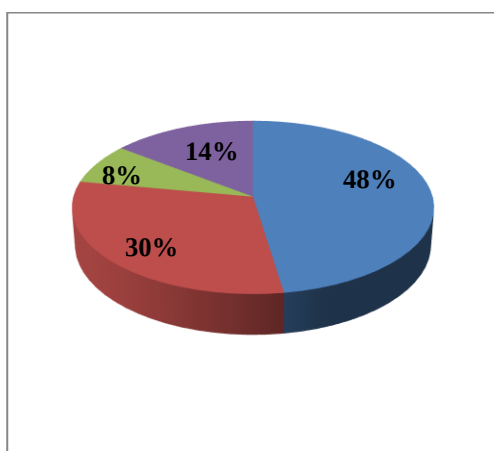
82-сурет. «ЕБҚ бар білім алушылардың тұрғылықты мекенжайы бойынша мектепке орналасуында қиындықтар көп кездеседі ме?» сұрағы бойынша ПМПК және ППТК мамандары жауаптарының қала-ауыл бөлісіндегі көрсеткіші

Осы сұрақ бойынша нәтижелерді талдау көрсеткендей, орта есеппен ПМПК және ППТК мамандарының тек 32%-ы ЕБҚ бар білім алушыларды тұрғылықты жері бойынша мектепке орналастыруда қиындықтар жоқ деп санайды. Педагогтердің «Мектепке барлық білім алушыларды, оның ішінде мектепке жақын орналасқан ЕБҚ бар білім алушыларды қабылдау сіздің мектептің саясатына қатысты ма?» сауалнамаға қатысқан педагогтердің 48%-ы ғана бұл сұраққа оң жауап берді.

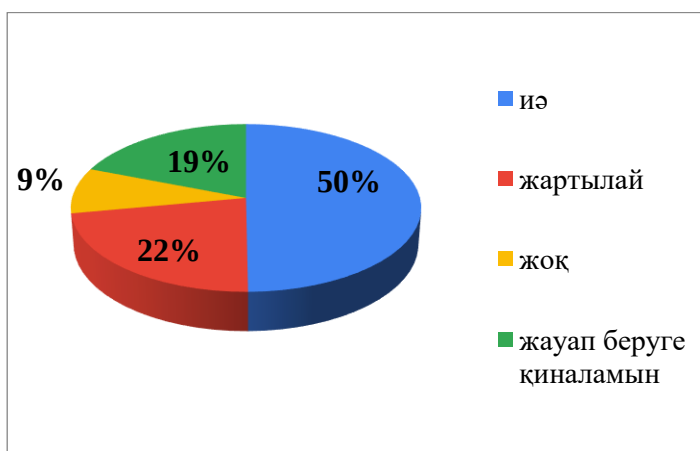
Осылайша, «көптеген мектептер баланың тұрғылықты жерінде қол жетімді» деген пікірмен келіспейтін мамандар мен мұғалімдердің үлесі жоғары болып қала береді. Осының негізінде елдегі мектептер іс жүзінде «мектеп әрбір бала үшін ашық» инклюзивті білім беру индикаторын толыққанды іске асырудан, яғни ата-аналардың балаға арналған білім беру ұйымын таңдау құқығын бекітетін нормативтік құжаттарды іске асырудан әлі алыс деген қорытынды жасауға тура келеді.

«Сіздің ойыңызша, мектептерде ЕБҚ бар білім алушылардың сабақтан, оқу бағдарламасынан артта қалмауының алдын алу бойынша жұмыстар жүргізіледі ме?» сұрағы бойынша ПМПК мамандарының жауаптары келесідей: оң жауап берген мамандардың басым бөлігі 48%-ды құрады, ал жұмыстар ішінара жүргізілуде деп санайтындардың үлесі 30%-ды, жауап беруге қиналғандардың үлесі 14%-ды және теріс жауап бергендердің үлесі 8%-ды құрады.

Сондай-ақ, ППТК мамандары мектептерде ЕБҚ бар білім алушылардың сабақтан, оқу бағдарламасынан артта қалмауының алдын алу бойынша жұмыстар жүргізіледі ме деген сұраққа келесі суретті ұсынады: мамандардың жартысы (50%) оң жауап берді, жұмыс ішінара жүргізіліп жатыр деп санайтындардың үлесі 22% құрады, жауап беруге қиналғандар – 19% және теріс жауап бергендер – 9% (83-сурет).

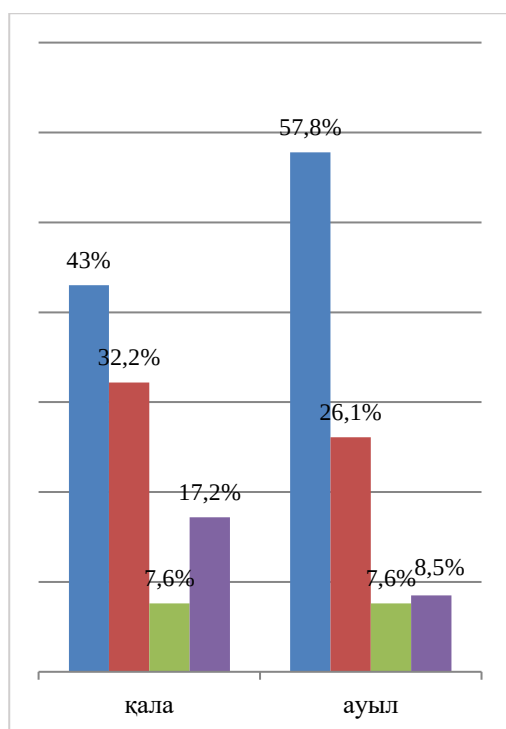
ПМПК мамандарының пікірі

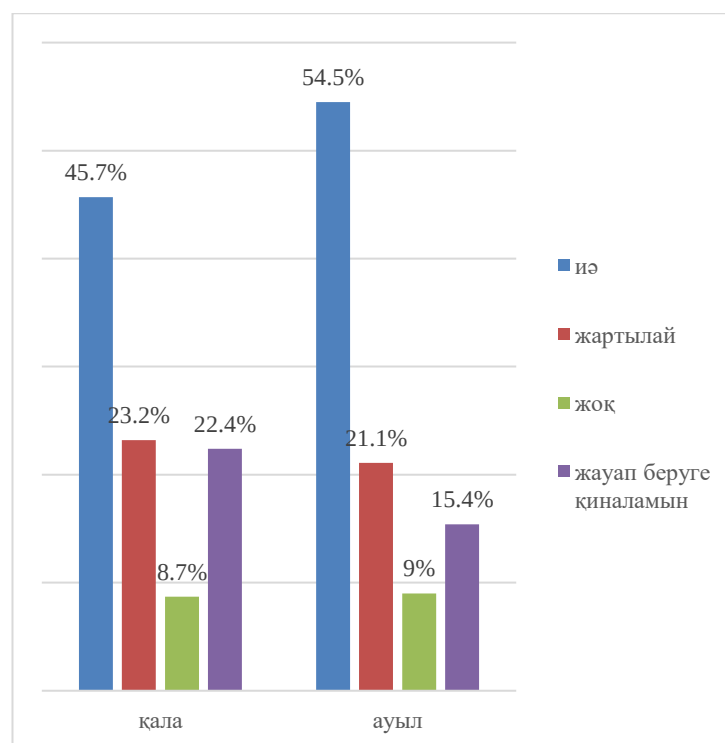
ППТК мамандарының пікірі

83-сурет. «Сіздің ойыңызша, мектептерде ЕБҚ бар білім алушылардың сабақтан, оқу бағдарламасынан артта қалмауының алдын алу бойынша жұмыстар жүргізіледі ме» сұрағы бойынша ПМПК және ППТК мамандары жауаптарының көрсеткіші

Қала мен ауыл бөлінісінде жүргізілген сауалнама деректерін салыстыру мектептерде ПМПК және ППТК-мен ЕБҚ бар білім алушылардың бағдарламалардан қалып қоюы мен жіберілуін болдырмау бойынша жұмыстар жүргізіліп жатыр деп есептейтін ауыл мамандарының үлесі қалалықтарға қарағанда әлдеқайда жоғары екенін көрсетті. Бұл ретте «жартылай» жауабын таңдаған немесе жауап беруге қиналған қалалық мамандардың үлесі сұралған ауылдық мамандарға қарағанда жоғары (84-сурет).

ПМПК мамандарының пікірі

ППТК мамандарының пікірі

84-сурет. «Сіздің ойыңызша, мектептерде ЕБҚ бар білім алушылардың сабақтан, оқу бағдарламасынан артта қалмауының алдын алу бойынша жұмыстар жүргізіледі ме» сұрағы бойынша ПМПК және ППТК мамандары жауаптарының қала-ауыл бөлісіндегі көрсеткіші

Жоғарыда көрсетілген көрсеткіштердің нәтижелері бойынша, жалпы алғанда, ПМПК және ППТК мамандарының жартысы ғана мектептерде білім алушылардың оқу бағдарламаларынан қалып қоюы мен жіберілуін болдырмау бойынша жұмыстар жүргізіліп жатыр деп санайды. Бұл көрсеткіш ұқсас сұрақ бойынша ата-аналардың жауаптарының көрсеткіштеріне (43%) сәйкес келеді (егер білімдерінде олқылықтар болса (ауру, сабаққа қатыспау, тақырыпты меңгермегендіктен), мұғалімдер оқушыларға көмектеседі ме). Сондықтан, жоғарыда айтылғандай, ел мектептерінде қолжетімді жайлы білім беру ортасын құру, сондай-ақ білім алушылардың ерекше қажеттіліктерін ескере отырып, көрсетілетін білім беру қызметтерінің сапасын қамтамасыз ету үлкен мәселе болып табылады.

Тарау бойынша қысқаша қорытындылар

Басында инклюзивті саясаттың негізгі индикаторларын еске саламыз: 1) барлық балалар үшін мектептердің қолжетімділігі; 2) барлық мектеп жоспарлары мен құжаттарында инклюзивті тәсілдемелердің болуы (Саламанк декларациясы 1994; инклюзия индексі (Бут, Эйнскоу)), өйткені осы тарауда талдау оларға сүйене отырып, сондай-ақ инклюзивті білім беру мониторингі шеңберінде ұсынылған индикаторларға жасалған (ҚР БҒМ АТО, 2017).

Күтілгендей, алынған деректер Қазақстандағы инклюзивті саясаттың қазіргі даму жағдайын көрсетеді, онда басқа елдермен ортақ белгілер де, сондай-ақ елдің барлық өңірлері бөлінісінде инклюзивті білім беруді енгізудің қазақстандық жолының өз ерекшеліктері де көрсетіледі. Барлық балалар үшін мектептердің қолжетімділігі тұрғысынан елдегі инклюзивті саясатты дамытудың осы кезеңінің мынадай сипатты белгілерін атап өтуге болады:

1) елімізде инклюзивті саясаттың барлық индикаторлары бойынша барлық балалардың құқықтарын қамтамасыз етуге қатысты нормативтік құқықтық актілерге өзгерістер енгізу бойынша үлкен жұмыс жүргізіліп жатқандығымен қатар, оларды жергілікті жерлерде жүзеге асырудың тиімді тетіктерін әзірлеу қажет;

2) ел мектептерінде ел педагогтерінің кейбір бөлігінің, ең алдымен, мектеп әкімшілігі өкілдерінің білмеуі, түсінбеуі, білмеуі себебінен білім беру процесінде инклюзивті саясат индикаторларын іске асыру бойынша жүйелі жоспарлы жұмыс жеткіліксіз жүргізілсе;

3) ҰБДҚ-ның бірқатар өлшемшарттарын нақтылауды және инклюзивтік білім беру индикаторларына сәйкес келтіруді талап етеді;

4) сауалнама мен сұхбат деректеріне сүйенетін зерттеу нәтижелері ҰБДҚ-ның ресми көрсеткішінен ел мектептерінің 75% - ы инклюзивті білім беру үшін жағдай жасағаны туралы алшақтайды, бұдан ел мектептеріндегі ортаның жайлылығы мен қауіпсіздігі деңгейі айқындалатын индикаторларды нақтылауды талап етеді;

5) инклюзивтік білім беру идеясын іске асыруға кедергі келтіретін негізгі себептер ретінде респонденттер: арнайы педагогтердің жетіспеушілігі, ЕБҚ бар балалар үшін арнайы материалдық-техникалық базаның болмауы, ЕБҚ бар балаларды оқыту үшін оқу-әдістемелік қолдаудың жеткіліксіздігі, ЕБҚ бар баланы оқытудың бірлескен күш-жігеріне ата-аналардың жеткіліксіз қатысуы;

6) заманауи реалиялар мен мүмкіндіктерге сәйкес инклюзивті білім беру мәселелері бойынша педагогтерді әдістемелік сүйемелдеу форматтарын қайта құру қажет;

7) курстар санын ұлғайту, олардың сапасын қамтамасыз ету, педагогтердің уәждемесін арттыру мәселелерін қоса алғанда, инклюзивті білім беруді дамыту бойынша педагогтердің біліктілігін арттыру курстарын ұйымдастыру мәселесін жүйелендіруді талап етеді;

8) ЕБҚ бар кейбір ауыл балалары үшін мектептерге қолжетімділік балаларды жақын маңдағы мектептерге апаратын жақын маңдағы интернатта тұруға мүмкіндік беру арқылы қамтамасыз етіледі. Мұның себебі ауылдық мектептерде жағдайлардың болмауы болғандықтан, ЕБҚ бар балалар үшін ауылдағы мектептердің қол жетімділігі мәселесін шешу қажет;

9) білім алушылардың, оның ішінде үлгерімсіздігі қиындықтарының классикалық проблемаларымен, сондай-ақ білім алушылардың ерекше қажеттіліктері мен жеке ерекшеліктерін ескере отырып, коронавирустық инфекциямен байланысты шектеу шаралары кезеңінде Қашықтықтан оқытудың шығындарымен байланысты білім алушылардың, оның ішінде ЕБҚ бар

балалардың білімдеріндегі олқылықтарды қалпына келтіру бөлігінде мектеп саясатын қайта қарау қажет;

10) зерттеу деректеріне сәйкес мемлекеттің инклюзивті саясаты, балалардың сапалы білім алуға құқықтары туралы білмейтін ата-аналардың едәуір бөлігі бар, бұл өз кезегінде мектептің ата-аналар қоғамдастығымен ынтымақтастығының дамуына, жалпы білім беру қызметтерінің сапасын арттыруға теріс әсер етеді;

11) қазақстандық мектептер іс жүзінде "мектеп әрбір бала үшін ашық" инклюзивті білім беру индикаторын толыққанды іске асырудан, яғни ата-аналардың балаға арналған білім беру ұйымын таңдау құқығын бекітетін нормативтік құжаттарды іске асырудан әлі алыс;

12) инклюзивті білім беруді енгізу үшін мамандардың айтарлықтай жетіспеушілігі орын алуда;

13) ЕБҚ бар балалардың бір бөлігі, олардың ішінде жалпы білім беретін мектептерге бара алатын эмоциялық-мінез-құлық бұзылыстары бар балалар үйде оқытуда қалады, бұл ретте себептері мектепте қажетті жағдайлардың болмауы да, ата-аналардың тілегі де болуы мүмкін;

14) психикалық дамуының тежелуі, сөйлеу немесе көру қабілетінің бұзылуы сияқты жеңіл бұзылулары бар балалар инклюзивті ортада немесе жалпы білім беретін мектептер жанындағы арнайы сыныптарда білім алады. Күрделі бұзылулары бар кейбір балалар, соның ішінде эмоционалды-еріктік бұзылулары бар балалар, церебральды сал ауруы бар балалар, сондай-ақ орташа ақыл-ой кемістігі бар балалар мектепке нақты кіре алмайды. ПМПК және ДҚК ұсынымдары бойынша бұл балалар үйде оқиды немесе мүлдем оқымайды.

Орта білім берудегі инклюзивті практиканың жағдайы

Барлық білім беру ұйымдарында инклюзивті саясат пен инклюзивті мәдениет негізінде инклюзивті практиканы дамыту қажет. Ерекше білім беруді қажет ететін балаларды жалпы білім беру процесіне қосу процесін инклюзивті педагогиканың негізгі принциптерін терең түсінбей және сақтамай тиімді іске асыру мүмкін емес.

Инклюзивті білім берудің сегіз қағидатын еске түсірсек:

1. Адамның құндылығы оның қабілеттері мен жетістіктеріне байланысты емес;

2. Әр адам сезінуге және ойлауға қабілетті;

3. Әр адам қарым-қатынасқа түсуге құқылы;

4. Барлық адамдар бір-біріне мұқтаж;

5. Шынайы білімді тек шынайы қарым-қатынасы негізінде беріледі;

6. Барлық адамдар құрдастарының қолдауы мен достығына мұқтаж;

7. Барлық білім алушылар үшін прогресс олардың жасай алмайтын ісімен емес, қолынан келетін істерімен өлшенуі тиіс.

8. Әртүрлілік адам өмірінің барлық аспектілерін күшейтеді.

Бұл қағидаттар БҰҰ Бас Ассамблеясының 1959 жылғы 20 қарашада жариялаған Бала құқықтары декларациясының қағидаттарына негізделгенін атап өту қажет.

Декларацияның кіріспесінде «... адамзат балаға ең жақсысын беруге міндетті екенін ескере отырып, Бас Ассамблея балалардың бақытты балалық шағын қамтамасыз ету үшін, өздерінің және қоғамның игілігі үшін осы жерде қарастырылған құқықтар мен бостандықтарды пайдалануы үшін бала құқықтарының декларациясын жариялайды және ата-аналарды, ерлер мен әйелдерді жеке тұлға ретінде, сондай-ақ ерікті ұйымдарды, жергілікті билік пен ұлттық үкіметтерді біртіндеп келесі принциптерге сәйкес қабылданатын осы құқықтарды тануға және сақтауға шақырады:

1-қағидат. Балаға осы Декларацияда көрсетілген барлық құқықтар тиесілі болуы тиіс. Бұл құқықтар барлық балаларға нәсіліне, түсіне, жынысына, тіліне, дініне, саяси немесе өзге де наным-сенімдеріне, ұлттық немесе әлеуметтік тегіне, мүліктік жағдайына, баланың өзіне немесе оның отбасына қатысты өзге жағдаяттарға қарамастан кемсітусіз танылуы тиіс.

2-қағидат. Балаға заңмен және басқа да құралдармен оған физикалық, ақыл-ой, адамгершілік, рухани және әлеуметтік жағынан, бостандық пен қадір-қасиет жағдайында сау және қалыпты жолмен дамуға мүмкіндік беретін арнайы қорғау қамтамасыз етілуі және мүмкіндіктер мен қолайлы жағдайлар жасалуы тиіс. Осы мақсатта заңдар шығарған кезде баланың мүдделерін толыққанды қамтамасыз ету басты назарда болуы керек.

3-қағидат. Бала туғаннан бастап оның аты мен азаматтығы құқығына ие болуы керек.

4-қағидат. Бала әлеуметтік қамсыздандырудың артықшылықтарын пайдалануы керек. Ол сау өсу мен даму құқығына ие болуы керек; осы мақсатта оған да, оның анасына да, босанғанға дейінгі және босанғаннан кейін де арнайы күтім мен қауіпсіздік қамтамасыз етілуі керек. Балаға дұрыс тамақтану, тұрғын үй, ойын-сауық және медициналық қызмет көрсету құқығы берілуі тиіс.

5-қағидат. Физикалық, психикалық немесе әлеуметтік жағынан ерекшеліктері бар балаға оның ерекше жағдайына байланысты қажетті әлеуметтік режим, білім және қамқорлық қамтамасыз етілуі керек.

6-қағидат. Бала өзінің тұлғалық толық және үйлесімді дамуы үшін сүйіспеншілік пен түсіністікке мұқтаж. Ол мүмкіндігінше ата-анасының қамқорлығын және жауапкершілігін сезініп өсуі тиіс, кез келген жағдайда махаббат пен моральдық және материалдық қауіпсіздік жағдайын сезінуі тиіс; сәби ерекше жағдайларды есептемегенде мейлінше анасынан ажырамауы тиіс.

7-қағидат. Бала кем дегенде бастапқы кезеңдерде тегін және міндетті білім алуға құқығы бар. Оған жалпы мәдени дамуына ықпал ететін және мүмкіндіктер теңдігі негізінде өзінің қабілеттері мен жеке пікірін, сондай-ақ моральдық және әлеуметтік жауапкершілік санасын дамытып, қоғамның пайдалы мүшесі бола алатын білім берілуі керек.

8-қағидат. Бала барлық жағдайда бірінші кезекте қорғалатын пен көмек берілетіндердің қатарында болуы керек.

9-қағидат. Бала салғырт қатынастың, қатыгездіктің және қанаудың барлық түрлерінен қорғалуы керек. Ол қандай формада болмасын сауда нысанына айналмауы керек. Бала тиісті жас деңгейіне жеткенге дейін жұмысқа қабылданбауы керек; оған денсаулығына немесе біліміне зиян келтіретін немесе оның физикалық ақыл-ойының немесе моральдық дамуына кедергі келтіретін жұмыс немесе іс-әрекет тапсырылмауы немесе шешілмеуі керек.

10-қағидат. Баланы нәсілдік, діни немесе қандай да бір өзге кемсітушілік формасынан қорғау тиіс. Ол халықтар арасындағы өзара түсіністік, төзімділік, достық, бейбітшілік және жалпыға ортақ бауырластық рухында, сондай-ақ оның энергиясы мен қабілеттері басқа адамдардың пайдасына қызмет етуге арналуы тиіс деген рухта тәрбиеленуі тиіс.

Әлбетте, барлық балалардың өмір сүру сапасын жақсарту білім берудегі инклюзивті тәсілдерді енгізу елдегі бекітілген нормативтік құқықтық құжаттарға толық сәйкес болған кезде мүмкін болады.

Зерттеу барысында еліміздің білім беру ұйымдарында инклюзивті практиканың іске асырылуын реттейтін қолданыстағы нормативтік құжаттардың бар-жоғына және инклюзия индикаторларына сәйкестігіне талдау жүргізілді.

Зерттеу деректерін талдау

Қазақстан Республикасында инклюзивті білім беру мониторингінің бірыңғай шеңберінің мазмұнында инклюзивті практиканың келесі индикаторлары ұсынылады:

1) мектеп сапалы білім алу үшін барлық білім алушыларға тең мүмкіндіктер береді;

2) мектеп білім алушылардың үлгерімі мен жетістіктеріне мониторинг жүргізеді;

3) мектепте ерекше білім беруді қажет ететін балаларды оқыту үшін қажетті материалдық-техникалық жағдайлар жасалған;

4) мектепте ерекше білім беруді қажет ететін балалардың жеке мүмкіндіктерін қанағаттандыру үшін жағдайлар жасалады;

5) мектепте психологиялық-медициналық-педагогикалық қолдау қызметі тиімді жұмыс істейді;

6) мектеп басқа білім беру ұйымдарымен, қоғамдық бірлестіктермен ынтымақтастыққа бастамашылық жасайды және қолдайды.

Мониторинг шеңберінің индикаторларын және «Инклюзия индексі» индикаторларын салыстырмалы талдауда айырмашылық бары анықталды, бұл Инклюзия индексіндегі индикаторлардың Мониторинг шеңберіндегі жеткіліксіз көрінісін айғақтайды. Алайда қазіргі кезде Қазақстандағы инклюзивті саясаттың жоғары даму қарқынын ескере отырып, елімізде инклюзивті білім беру практикасына дамыған мемлекеттерде қабылданған индикаторлар кеңінен енгізілетініне күмән келтіруге ешқандай негіз жоқ.

Сол себепті еліміздің білім беру ұйымдарында инклюзивті тәжірибені жетілдіру мақсатында Инклюзия индексіндегі келесі индикаторлар да құқықтық мәнге ие болады деп сеніммен айтуға болады:

- 1) сабақтар барлық білім алушылардың тартылуына ықпал етеді;
- 2) сабақтар әртүрлілікті түсінуді дамытады;
- 3) білім алушылар өз оқуларына белсенді қатысады;
- 4) білім алушылар бірлесіп және өзара іс-әрекет жасай отырып оқиды;
- 5) оқу пәндері өзара сыйластыққа негізделген;
- 6) педагогтер жоспарлайды, оқытады, бір-бірімен өзара іс-әрекеттестік мәселелерін қарастырады;
- 7) педагогтердің ассистенттері барлық білім алушылардың білім алуын және оқу процесіне қатысуын қолдайды;
- 8) үй тапсырмасы барлығын оқытуға ықпал етеді;
- 9) барлық білім алушылар сыныптан тыс мектеп қызметіне қатысады;
- 10) білім алушылардың әртүрлілігі оқытудың көзі ретінде пайдаланылады;
- 11) ұжым қызметкерлерінің кәсібилігі толық пайдаланылады;
- 12) ұжым барлық білім алушылардың білім алуы және оқу процесіне қатысуы үшін ресурстарды дамытады;
- 13) мектеп ресурстары инклюзияны қолдауға ықпал ететіндей әділ бөлінеді.

Қазақстандық нормативтік құжаттарда инклюзивті практика индикаторларының құқықтық негізінің болуы туралы мәселені зерделеу және ұсынымдар әзірлеу мақсатында Қазақстанның білім беру саласындағы негізгі нормативтік құқықтық актілеріне: ҚР «Білім туралы», «Кемтар балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдау туралы» заңдарына, ҚР «Педагог мәртебесі туралы» заңына талдау жүргізілді. Бұл талдау көрсетілген құжаттарда инклюзивті білім беру критерийлері, сондай-ақ оларды енгізу және іске асыру тетіктері туралы тікелей айтылмайтындығын көрсетті.

Алайда инклюзивті тәжірибенің құқықтық негіздері Қазақстан Республикасының Конституциясында, Қазақстанда ратификацияланған адам құқықтары жөніндегі халықаралық конвенцияларда, «Бала құқықтары туралы» ҚР Заңында, сондай-ақ бірқатар заңға тәуелді актілерде қамтылғанын атап өту қажет. Сонымен қатар инклюзивті практиканы дамытудың тиімділігіне қол жеткізу үшін оны іске асыру тетіктерін қамтамасыз ету қажет. Білім беру саласындағы ұлттық заңнамада және елдің заңға тәуелді актілерінде толық құқықты берік негіз құру мақсатында инклюзивті практика индикаторларын және оларды іске асыру тетіктерін тұжырымдау нақтылауды талап етеді.

2021 жылғы 26 маусымда Қазақстан президенті Қасым-Жомарт Тоқаев қол қойған «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне инклюзивті білім беру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» заңмен инклюзивті білім беруді дамыту бойынша тағы бір оң қадам жасалды.

Аталмыш заңның негізінде арнаулы психологиялық-педагогикалық қолдауға мемлекеттік білім беру тапсырысы енгізіледі, білім беру ұйымдарындағы психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі реттеледі.

Құжат білім беру ұйымдары басшыларының білім беру мекемелеріне мүмкіндігі шектеулі балаларды қабылдау қағидаларын бұзғаны немесе олар үшін жағдай жасамағаны үшін жауапкершілігін белгілейді.

Сондай-ақ заңда психологиялық-медициналық-педагогикалық тексеру және консультациялар бағдарламаларын іске асыру арқылы мүмкіндігі шектеулі балаларды білім беру ортасына қосу арқылы оларға әмбебап көзқарас көзделген. Осы заңды бекітуге байланысты келесі заңдарға өзгерістер мен толықтырулар енгізіледі: «Кемтар балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдау туралы»; «Білім туралы»; «Бала құқықтары туралы»; «Қазақстан Республикасында мүгедектерді әлеуметтік қорғау туралы».

Бұл жағдай инклюзивті саясатты ілгерілету және Қазақстанда инклюзивті практиканы дамыту үшін маңызды мәнге ие және инклюзивті білім беруді дамытудың перспективасына оптимизммен қарауға сенімділік ұялатады.

Сонымен қатар «Білім туралы» заңға толықтырулар енгізу бойынша кейбір ұсыныстар беруге болады деп есептейміз, мысалы:

- «Білім алушылар мен тәрбиеленушілерді білім беру ұйымдарына қабылдауға қойылатын жалпы талаптар» 26-бабын және басқа да баптарды сапалы білім алуы үшін барлық білім алушыларға тең мүмкіндіктер ұсыну бойынша толықтыру;

- «Білім беру сапасын басқару» 55-бабының 4-тармағын ерекше білім беруді қажет ететін білім алушылардың үлгерімі мен білім жетістіктерінің мониторингі бойынша толықтыру;

- ерекше білім беруді қажет ететін балалардың қажеттіліктерін қанағаттандыру және олардың «әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдауды кепілдікті түрде тегін алуға» құқықтарының орындалуына жыл сайынғы мониторингті енгізу;

- «Білім беру қызметінің субъектілері» 6-тарауындағы өзге білім беру ұйымдарымен, қоғамдық бірлестіктермен серіктестігін (ел ішінде) «Халықаралық ынтымақтастық және сыртқы экономикалық қызмет» 65-бабындағы халықаралық серіктестік секілді қарастыру.

Қазақстан Республикасының білім беру жүйесін дамытуда инклюзия ерекше қажеттіліктері бар адамдарға қоғамның ұстанымын өзгертетін, олардың өз құрдастары арасында сапалы білім алу мүмкіндіктерін кеңейтетін және өзара байыту ресурсы және оған құрметпен қарау ретінде сан алуандықты қабылдауға сүйенетін заңды кезең болып табылады

Инклюзивті білім берудің ерекшелігі – әрбір адам өзінің қабілеттері, қажеттіліктері мен мүдделері бар қайталанбас және бірегей тұлға болып табылуында. Ол осы ерекшеліктерді ескеретін білім берудің әртүрлі формаларын, әдістерін, технологияларын пайдалану барысында оқыту және икемділік процесінде жеке тәсілді талап етеді [32].

Инклюзивті тұғыр – ерекше білім беруді қажет ететін білім алушылардың жалпы білім беретін мектепте білім берудегі қиындықтарға бейімделуі емес, бүкіл мектепті реформалау және осындай білім алушылардың ерекше білім

беру қажеттіліктерін ескеру үшін оқытудың өзге де педагогикалық тұғырларын іздеу болып табылады [33].

Инклюзивті білім берудегі қиындықтар жалпы білім беретін мектепте оқу процесінің ескірген, икемсіз оқыту әдістерімен ұйымдастырылуымен және практикамен байланысты.

Инклюзивті білім беру сыныптағы кез келген басқа балалар секілді ерекше білім беруді қажет ететін оқушыларды қабылдауды, оларды бірдей қызмет түрлеріне қатыстыруды, ұжымдық оқыту нысандарына тартуды және мәселелерді топтық шешуді, ұжымдық қатысу стратегиясын – ойындарды, бірлескен жобаларды, зертханалық, далалық зерттеулерді және т.б. пайдалануды қамтиды.

Инклюзивті білім беру барлық балалардың жеке мүмкіндіктерін кеңейте түседі, адамгершілікке, төзімділікке баулиды, құрдастарына көмектесуге дайын болуға көмектеседі.

Сонымен қатар ел мектептерінде инклюзивті білім беруді іске асыруда белгілі бір қиындықтар бар, олардың негізгілерін келтірсек:

- біздің қоғамда, өкінішке орай, даму мүмкіндігі шектеулі адамдар басқаша қабылданады. Бұл көзқарас жылдар бойы қалыптасып келді, сол себепті оны қысқа мерзімде өзгерту мүмкін емес. Бұл тыңғылықты жүйелі жұмысты қажет етеді;

- ерекше білім беруді қажет ететін балалар көбінесе оқуға қабілетсіз деп танылады;

- жалпы білім беретін мектептердің басшылары мен педагогтерінің көпшілігі даму мүмкіндігі шектеулі балалардың проблемалары туралы жеткілікті біле бермейді және мұндай балаларды әдепкі сыныптардағы оқу процесіне қосуға дайын емес;

- ерекше білім беруді қажет ететін және/немесе даму мүмкіндігі шектеулі балалардың ата-аналары балалардың білім алу құқықтарын қалай қорғауды білмейді және білім беру мен әлеуметтік қолдау жүйесінен тартыншақтайды;

- білім беру ұйымдары архитектуралық тұрғыда барлық жерде қолжетімді емес.

Қазіргі уақытта жалпы білім беретін мектеп мұғалімдері арасында ерекше білім беруді қажет ететін балалармен жұмыс істеуге қажетті дайындықтың болмауы проблемасы өзекті. Инклюзивті ортада жұмыс жасауда педагогтердің кәсіби құзыреттілігінің жетіспеушілігі, психологиялық кедергілер мен кәсіби стереотиптердің болуы байқалады.

Инклюзия ұғымының жалпы білім беретін мектепте ерекше білім беруді қажет ететін баланың жай отыруын білдірмейтінін әрбір педагогтің түсінуі маңызды. Инклюзия – мектептің өзгеруі, мектеп мәдениетінің өзгеруі, білім беру процесіне қатысушылар қатынасы жүйесінің өзгеруі, педагогтер мен мамандардың тығыз серіктестігі, баламен жұмысқа ата-аналарды тарту.

Ерекше білім беруді қажет ететін балаларды оқыту процесінде педагогтер мен ата-аналар арасындағы қарым-қатынас ерекше рөл атқарады. Ата-аналар өз балаларын жақсы біледі, сондықтан бірқатар мәселелерді шешуде педагог

олардан құнды кеңестер ала алады. Педагогтер мен ата-аналардың ынтымақтастығы жағдайды әртүрлі жағынан қарастыруға көмектеседі, демек, баланың жеке ерекшеліктерін түсінуге, оның қабілеттерін анықтауға және дұрыс өмірлік нұсқауларды қалыптастыруға мүмкіндік береді.

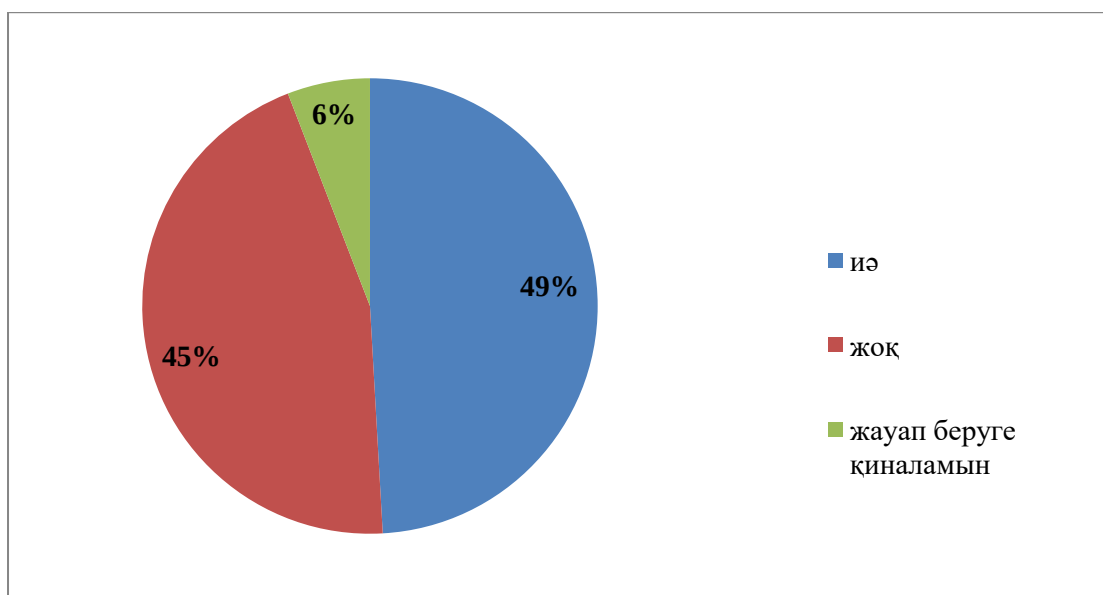
Инклюзивті білім беру саласындағы ғалымдардың көптеген зерттеулері педагогтердің білім алушының даму ерекшеліктері жөнінде білім деңгейінің төмендігі мен онымен өзара әрекеттесудегі эмоционалды қиындықтар арасындағы тікелей байланысты көрсетеді [34].

Аталған зерттеу барысында еліміздің орта білім беру ұйымдарындағы инклюзивті практиканың жағдайын анықтау мақсатында Қазақстан Республикасында инклюзивті білім беру мониторингінің бірыңғай шеңберінде көрсетілген инклюзивті практика индикаторларына сәйкес сауалнама сұрақтары ұсынылды.

Инклюзивті практика мәселелері бойынша Қазақстанның барлық 17 өңірінен педагогтер, ата-аналар, сондай-ақ ПМПК және ППТК мамандары қатысқан сауалнама материалдарын талдау нәтижелерін қарастыруды ұсынамыз.

ПЕДАГОГ САУАЛНАМАЛАРЫН ТАЛДАУ

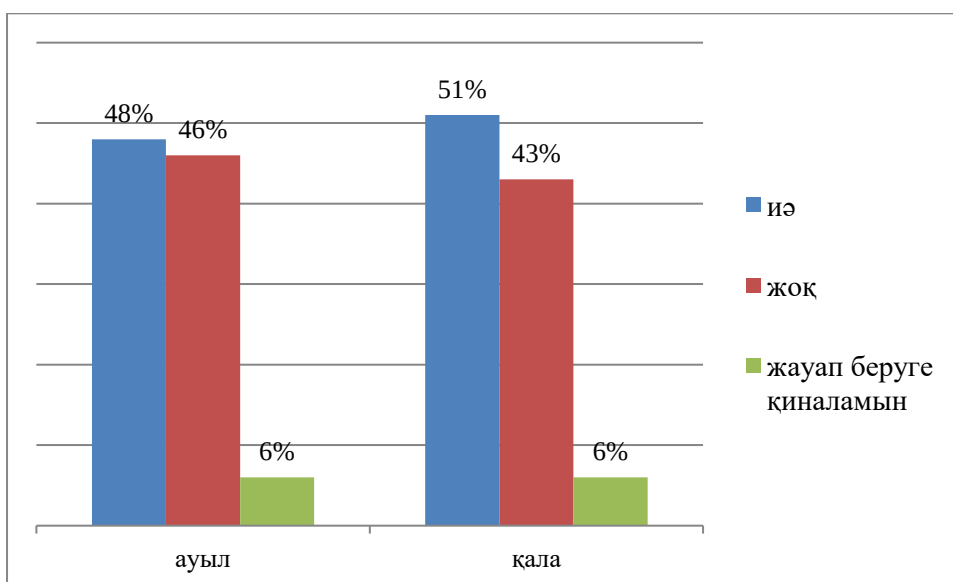
«Сіз сабақ беретін сыныпта ерекше білім беруді қажет ететін білім алушылар бар ма?» сұрағына педагогтердің басым бөлігі немесе 49%-ы мұндай балалар бар жауап берді, 45%-ы жоқ деп жауап берді және 6%-ы жауап беруге қиналды (85-сурет).

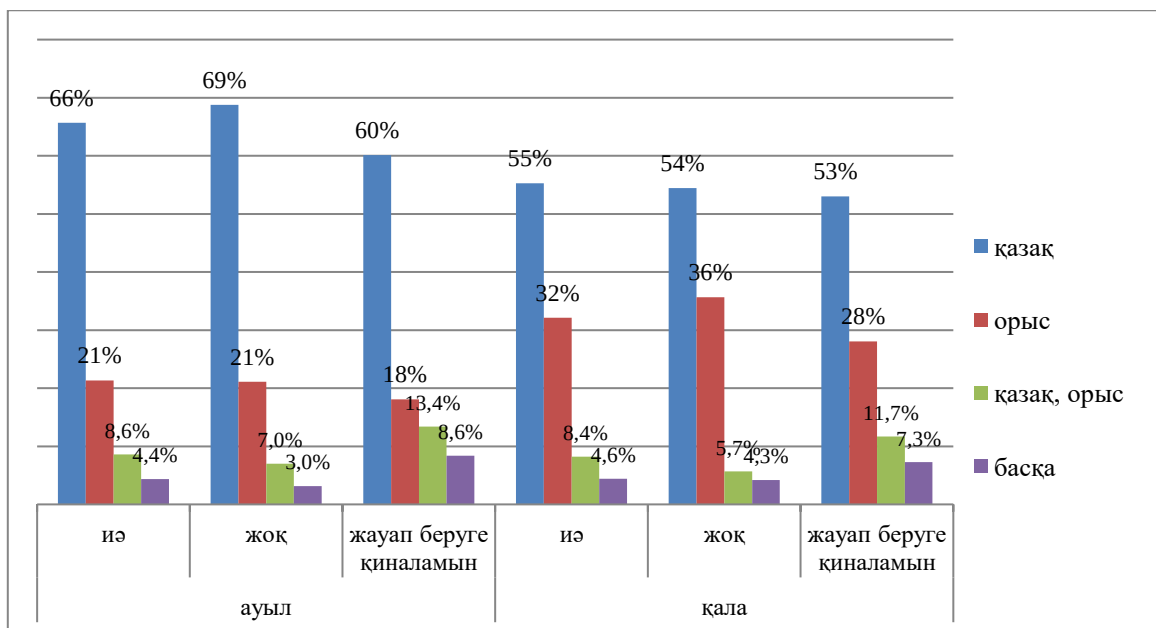
85-сурет. «Сіз сабақ беретін сыныпта ерекше білім беруді қажет ететін білім алушылар бар ма?» сұрағы бойынша педагогтер жауаптарының көрсеткіші

Ауылдық жерде тұратын педагогтердің педагогтердің 48%-ының сыныптарында ерекше білім беруді қажет ететін білім алушылар бар, аталған педагогтердің 66%-ы қазақ тілінде, 21%-ы орыс тілінде, 13%-ы екі және басқа да оқыту тілдерінде сабақ береді. Ауылдық жерде тұратын педагогтерінің 46%-ы теріс жауап берді, олардың 69%-ы қазақ тілінде, 21%-ы орыс тілінде, 10%-ы екі және басқа да оқыту тілдерінде сабақ береді. Ауыл бөлінісінде жауап беруге қиналған педагогтер 6%-ды құрады. Олардың 60%-ы қазақ тілінде, 18%-ы орыс тілінде, 22%-ы екі және басқа да оқыту тілдерінде сабақ береді.

Қалалық жерде тұратын педагогтердің педагогтердің 51%-ының сыныптарында ерекше білім беруді қажет ететін білім алушылар бар, аталған педагогтердің 55%-ы қазақ тілінде, 32%-ы орыс тілінде, 13%-ы екі және басқа да оқыту тілдерінде сабақ береді. Қалалық жерде тұратын педагогтерінің 43%-ы теріс жауап берді, олардың 54%-ы қазақ тілінде, 36%-ы орыс тілінде, 10%-ы екі және басқа да оқыту тілдерінде сабақ береді. Қала бөлінісінде жауап беруге қиналған педагогтер 6%-ды құрады. Олардың 53%-ы қазақ тілінде, 28%-ы орыс тілінде, 19%-ы екі және басқа да оқыту тілдерінде сабақ береді (86-сурет).

86-сурет. «Сіз сабақ беретін сыныпта ерекше білім беруді қажет ететін білім алушылар бар ма?» сұрағы бойынша педагогтер жауаптарының қала-ауыл бөлісіндегі көрсеткіші

87-сурет. «Сіз сабақ беретін сыныпта ерекше білім беруді қажет ететін білім алушылар бар ма?» сұрағы бойынша педагогтер жауаптарының қала-ауыл, тілдер бөлісіндегі көрсеткіші

Жоғарыда көрсетілген деректер сауалнамаға қатысқан педагогтердің жартысы ерекше білім беруді қажет ететін балалары бар білім беру орталарында жұмыс істейді деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді, бұл көрсеткіш «ауыл-қала» бөлінісінде ерекшеленбейді (48% және 51%), алайда бұл сұраққа теріс жауап берген және жауап беруге қиналған респонденттердің бөлігі көптігінен сұрақ туғызады: сыныпта ерекше білім беруді қажет ететін балалар шынымен жоқ па? Респонденттер әңгіме қандай бала екендігі жөнінде түсінеді ме?

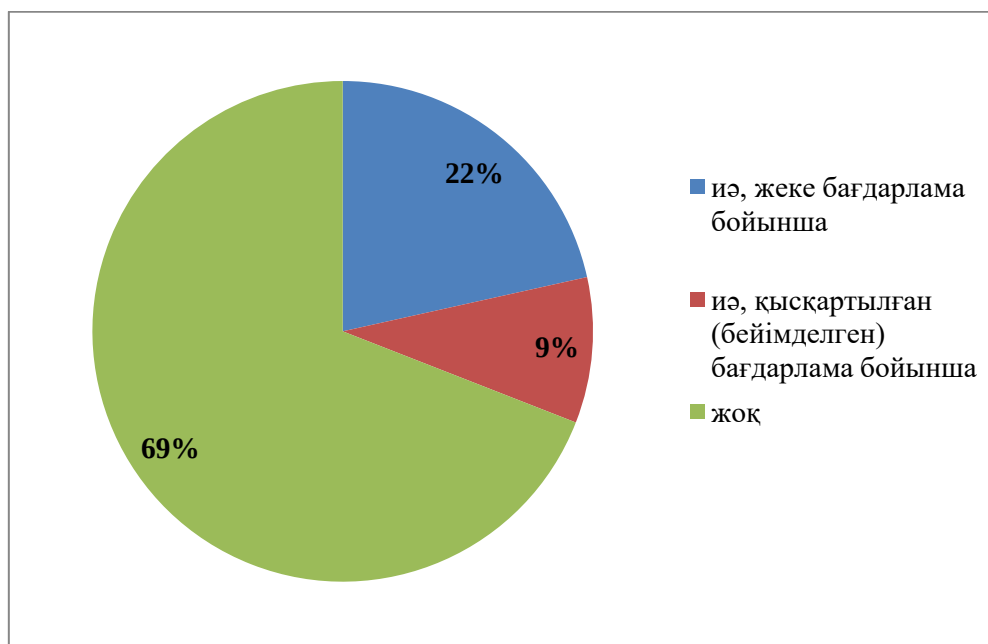
Инклюзивті саясатты дамыту негізінде инклюзивті білім беру практикасын құру мемлекетке барлық балалардың жалпы білімін жақсарту үшін мұның маңызды екенін ескере келе аса дарынды балалардан бастап даму мүмкіндігі шектеулі балаларға дейінгі барлық балаларды қолдауға мүмкіндік береді. Бұл тәсіл балалардың белгілі бір санатының қиындықтарына назар аудармай, барлық білім алушылардың әлеуетін дамытады.

Әр баланың сапалы білім алу құқығын қамтамасыз ету мақсатында психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі жалпы білім беретін мектептің толыққанды құрылымдық бөлімшесі болуы тиіс.

Сол себепті мектеп педагогтеріне арнайы педагогика, педагогикалық психология саласындағы мамандардың кешенді әдістемелік көмегі, ерекше білім беруді қажет ететін балаларды оқытуды дараландыру тәсілдерін түсіну және іске асыру қажет. Жалпы білім беретін мектеп мұғалімдері үйренуі керек ең маңызды нәрсе – әртүрлі балалармен жұмыс істеу және әрқайсысына педагогикалық көзқараста осы әртүрлілікті ескеру.

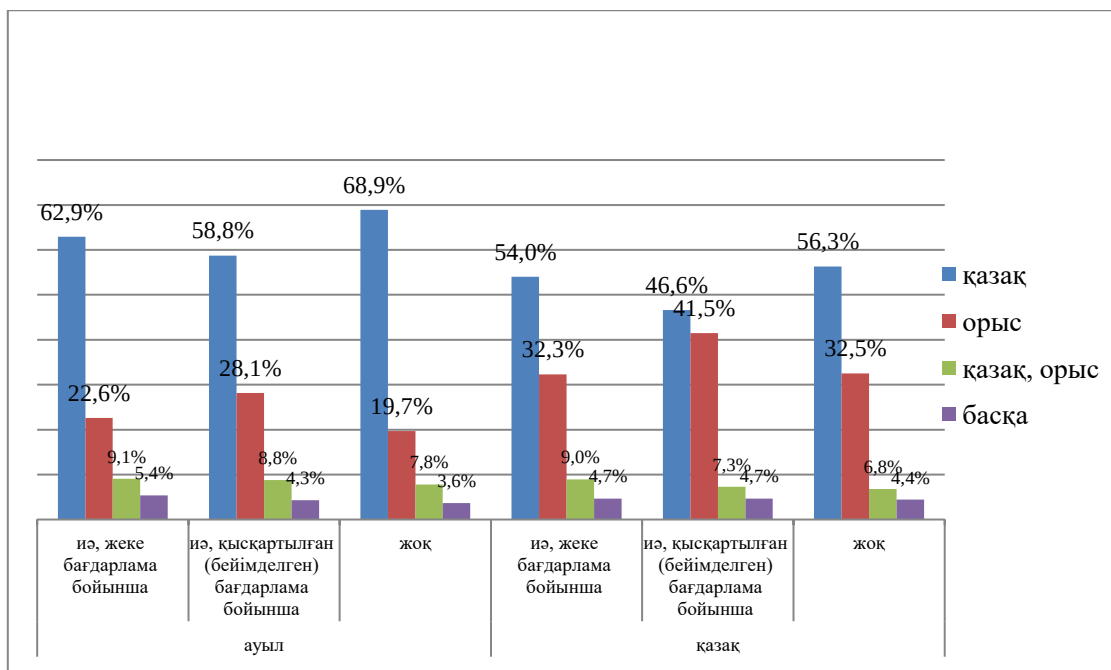
«Сіз сабақ беретін сыныпта жеке немесе қысқартылған (бейімделген) бағдарлама бойынша оқитын білім алушылар бар ма?» сұрағы бойынша респонденттерге үш жауап нұсқасы ұсынылды: 1) иә, жеке бағдарлама бойынша; 2) иә, қысқартылған (бейімделген) бағдарлама бойынша; 3) жоқ.

Сауалнамаға қатысушылардың жауап нәтижелері келесідей: басым бөлігі (69%) теріс жауап берді, респонденттердің 22%-ы «иә, жеке бағдарлама бойынша», 9%-ы «иә, қысқартылған (бейімделген) бағдарлама бойынша» білім алады деп жауап берді (88-сурет).

88-сурет. «Сіз сабақ беретін сыныпта жеке немесе қысқартылған (бейімделген) бағдарлама бойынша оқитын білім алушылар бар ма?» сұрағы бойынша педагогтер жауаптарының көрсеткіші

Сауалнамадан алынған нәтижелерді талдау барлық респонденттердің тек 1/5 бөлігінің ғана жеке бағдарлама бойынша жұмыс істейтіні, 1/10 бөлігінің қысқартылған (бейімделген) бағдарлама бойынша жұмыс істейтіні және педагогтердің 2/3 бөлігі ғана аталмыш бағдарламалар бойынша жұмыс істемейтіні жөнінде қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Сауалнама деректері бойынша «ауыл-қала» бөлінісіндегі көрсеткіштер мен оқыту тілдері арасында үлкен айырмашылық жоқ екені байқалады (89-сурет).

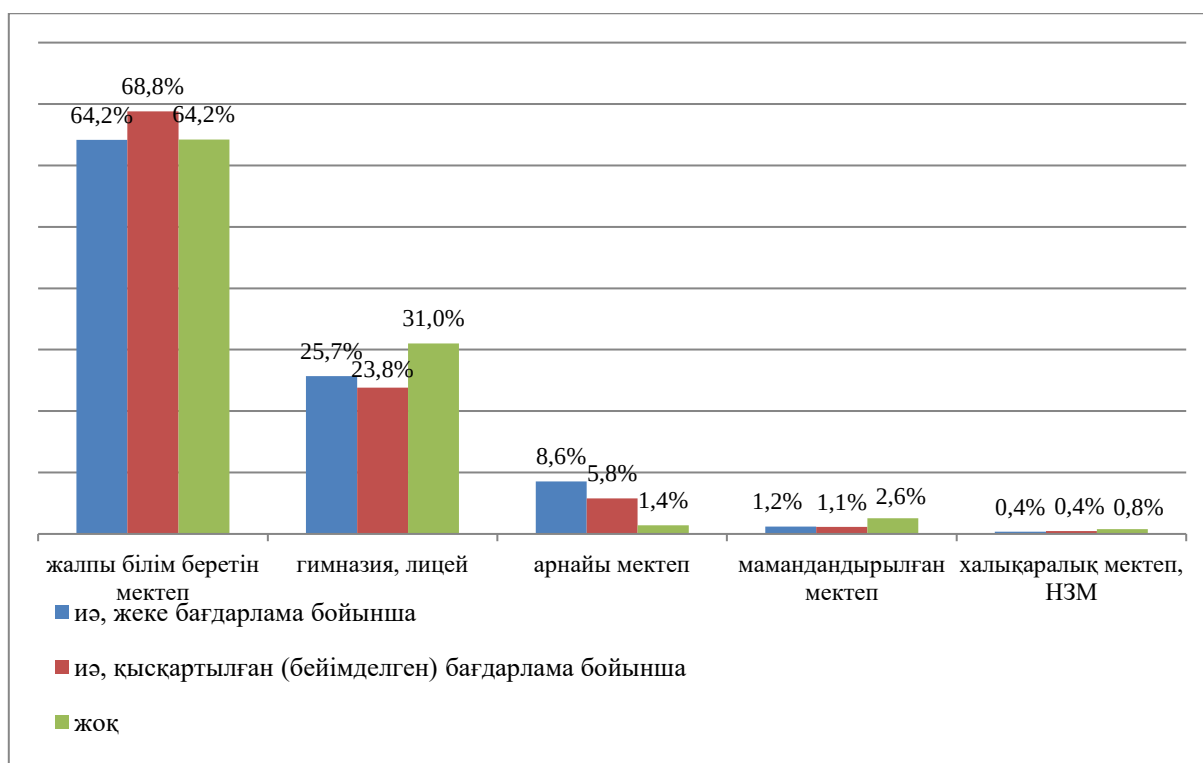

89-сурет. «Сіз сабақ беретін сыныпта жеке немесе қысқартылған (бейімделген) бағдарлама бойынша оқитын білім алушылар бар ма?» сұрағы бойынша педагогтер жауаптарының қала-ауыл, тілдер бөлісіндегі көрсеткіші

Жоғарыда аталған «Сіз сабақ беретін сыныпта жеке немесе қысқартылған (бейімделген) бағдарлама бойынша оқитын білім алушылар бар ма?» сұрағы бойынша жауаптар педагогтер жұмыс істейтін мектептер типі тұрғысынан талданды. Сауалнама деректері бойынша, мектептерінде жеке бағдарлама бойынша білім алатын балалар бар деген жауап берген педагогтердің 64%-ы жалпы білім беретін мектептерде, 26%-ы гимназияларда, лицейлерде, 8,5%-ы арнайы мектептерде, 1,5%-ы мамандандырылған және халықаралық мектептерде сабақ береді.

«Иә, қысқартылған (бейімделген) бағдарлама бойынша» білім алатын балалар бар деген жауап нұсқасы келесідей: оң жауап берген барлық педагогтердің 69%-ы жалпы білім беретін мектептерде, 24%-ы гимназияларда, лицейлерде, 8,5%-ы арнайы мектептерде, 1,5%-ы мамандандырылған және халықаралық мектептерде жұмыс істейді.

Бұл сұраққа теріс жауап берген педагогтердің 65%-ы жалпы білім беретін мектептерде, 29%-ы гимназияларда, лицейлерде, 3%-ы арнайы мектептерде, 2%-ы мамандандырылған және халықаралық мектептерде жұмыс істейді (90-сурет).

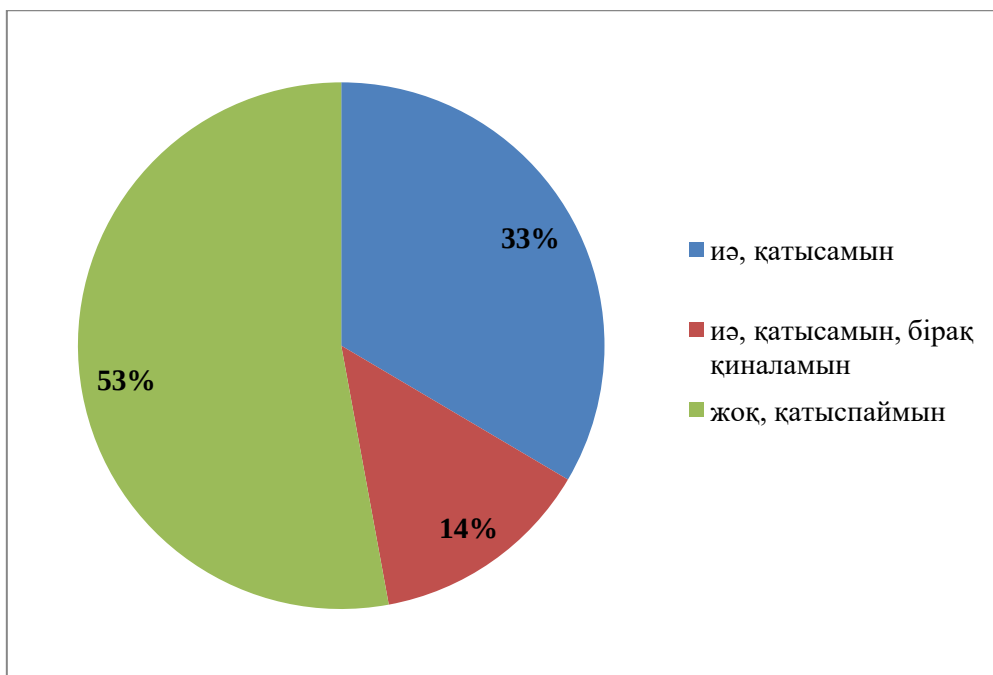

90-сурет. «Сіз сабақ беретін сыныпта жеке немесе қысқартылған (бейімделген) бағдарлама бойынша оқитын білім алушылар бар ма?» сұрағы бойынша педагогтер жауаптарының мектептер типі бөлісіндегі көрсеткіші

Сұрақта осы бағдарламалар бойынша оқитын балалардың, жеке және қысқартылған (бейімделген) бағдарламалар анықтамасы берілмегендіктен, әртүрлі типтегі мектептердегі мұндай балалардың санаттары туралы, сондай-ақ педагогтердің осы бағдарламалардың мақсатын түсінуі туралы сұрақтар туындайды. Осыған байланысты бұл мәселе қосымша зерттеуді қажет етеді.

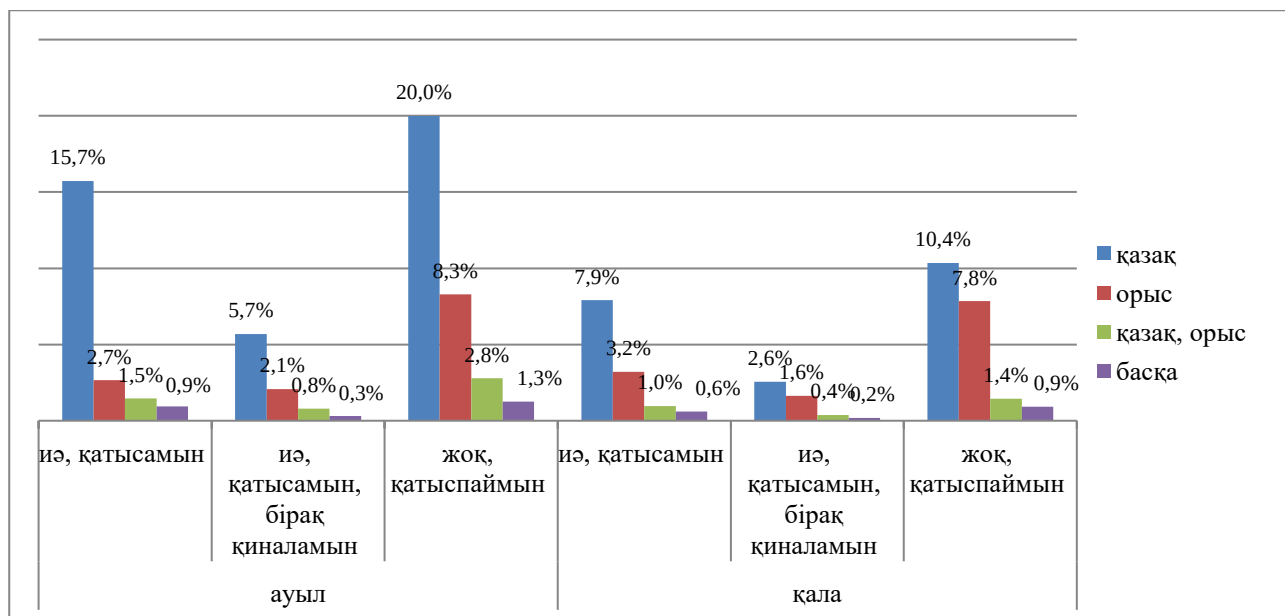
«Ерекше білім беруді қажет ететін білім алушыны психологиялық-педагогикалық қолдаудың жеке бағдарламасын жасауға қатысасыз ба?» сұрағы бойынша келесі жауап нұсқалары ұсынылды: 1) иә, қатысамын; 2) иә, қатысамын, бірақ қиналамын; 3) жоқ, қатыспаймын.

Педагогтердің аталмыш сұраққа жауаптары келесідей: респонденттердің 33%-ы ерекше білім беруді қажет ететін білім алушыны психологиялық-педагогикалық қолдаудың жеке бағдарламасын жасауға қатысатындарын, орта есеппен жауап бергендердің жартысынан көбі (53%) қатыспайтындарын, 14% қатысатындарын, бірақ қиындық көретіндерін айтты (91-сурет).

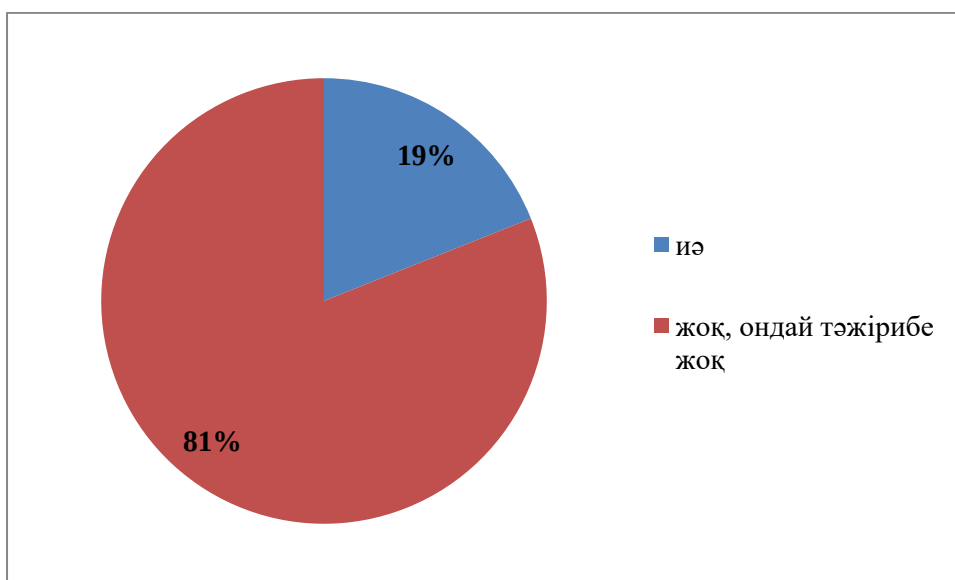
91-сурет. «Ерекше білім беруді қажет ететін білім алушыны психологиялық-педагогикалық қолдаудың жеке бағдарламасын жасауға қатысасыз ба?» сұрағы бойынша педагогтер жауаптарының көрсеткіші

«Ауыл-қала» бөлінісіндегі көрсеткіштерді салыстыру кезінде деректерді талдау ауылдық жерде тұратын педагогтердің ішінен ерекше білім беруді қажет ететін білім алушыны психологиялық-педагогикалық қолдаудың жеке бағдарламасын жасауға қатысатын педагогтердің үлесі қалалық жерде тұратын педагогтерге қарағанда 8%-ға жоғары, жеке бағдарламаны жасауға қатыспайтын ауылдық жерде тұратын педагогтер 12%-ға жоғары, сондай-ақ бағдарламаны жасауға қатысатын, бірақ қиындық көретін ауылдық жерде тұратын педагогтер үлесі қалалық педагогтерге қарағанда 2 есе жоғары екенін көрсетті. Диаграммада оқыту тілдері бөлінісінде қазақ тілінде оқытатын педагогтердің үлесі барлық нұсқалары бойынша ең жоғары екенін байқауға болады (92-сурет).

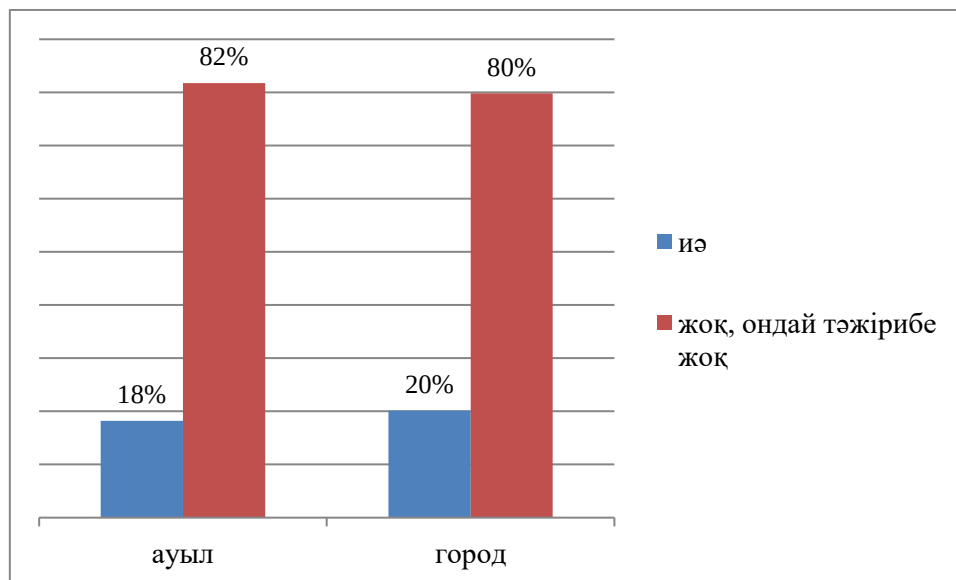
92-сурет. «Ерекше білім беруді қажет ететін білім алушыны психологиялық-педагогикалық қолдаудың жеке бағдарламасын жасауға қатысасыз ба?» сұрағы бойынша педагогтер жауаптарының қала-ауыл, тілдер бөлінісіндегі көрсеткіші

«Педагог-ассистентпен бірге бір сыныпта жұмыс істеп көрдіңіз бе?» сұрағына педагогтердің жауаптары келесідей болды: сауалнамаға қатысқан педагогтердің 81%-ы педагог-ассистентпен жұмыс тәжірибесі жоқтығын, ал 19%-ы жұмыс тәжірибесі бар екендігін білдірді (93-сурет).

93-сурет. «Сіз Педагог-ассистентпен бірге бір сыныпта жұмыс істеп көрдіңіз бе?» сұрағы бойынша педагогтер жауаптарының көрсеткіші

Ауыл және қала бөлінісіндегі деректерді салыстыру кезінде мұндай тәжірибесі жоқ ауыл педагогтерінің үлесі қалалық педагогтерге қарағанда 2%-ға жоғары, ал тәжірибесі бар педагогтердің үлесі қалалық педагогтерге қарағанда 2%-ға төмен екені белгілі болды (94-сурет).

94-сурет. «Сіз Педагог-ассистентпен бірге бір сыныпта жұмыс істеп көрдіңіз бе?» сұрағы бойынша педагогтер жауаптарының қала-ауыл бөлісіндегі көрсеткіші

Қазіргі уақытта еліміздің нормативтік құқықтық актілермен ерекше білім беруді қажет ететін білім алушыны кешенді психологиялық-педагогикалық қолдауды қамтамасыз ету қажеттілігі бекітілген. Педагогтен басқа ерекше білім беруді қажет ететін білім алушыны қолдау тобына педагог-психолог, логопед-мұғалім, арнайы педагог, әлеуметтік педагог, сондай-ақ педагог-ассистент секілді мамандар кіруі мүмкін.

«Педагог қызметкерлер мен оларға теңестірілген тұлғалардың лауазымдарының үлгілік біліктілік сипаттамаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2009 жылғы 13 шілдедегі №338 бұйрығына сәйкес педагог-ассистенттің лауазымдық міндеттері белгіленген [35].

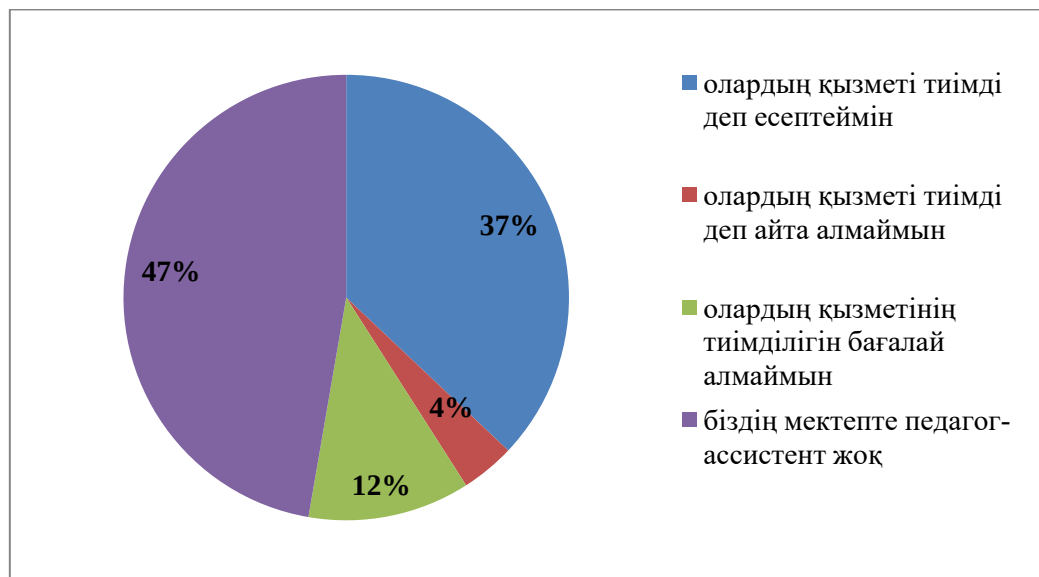
Бұйрықта педагог-ассистент білім алушыларға психологиялық-медициналық-педагогикалық консультацияның ұсынымы бойынша көмек көрсетеді, жалпы үлгідегі білім беру ұйымдарында ерекше білім беруді қажет ететін білім алушыны психологиялық-педагогикалық қолдауды іске асырады деп жазылған.

Мектеп педагогтері білім алушыларды психологиялық-педагогикалық қолдау ерекше білім беру қажеттіліктерін бағалау, яғни анықталған оқу қиындықтары мен олардың туындау себептері негізінде оқу процесінде білім

алушыны қолдаудың түрлерін, формалары мен көлемін айқындау негізінде іске асырылатынын білуі тиіс.

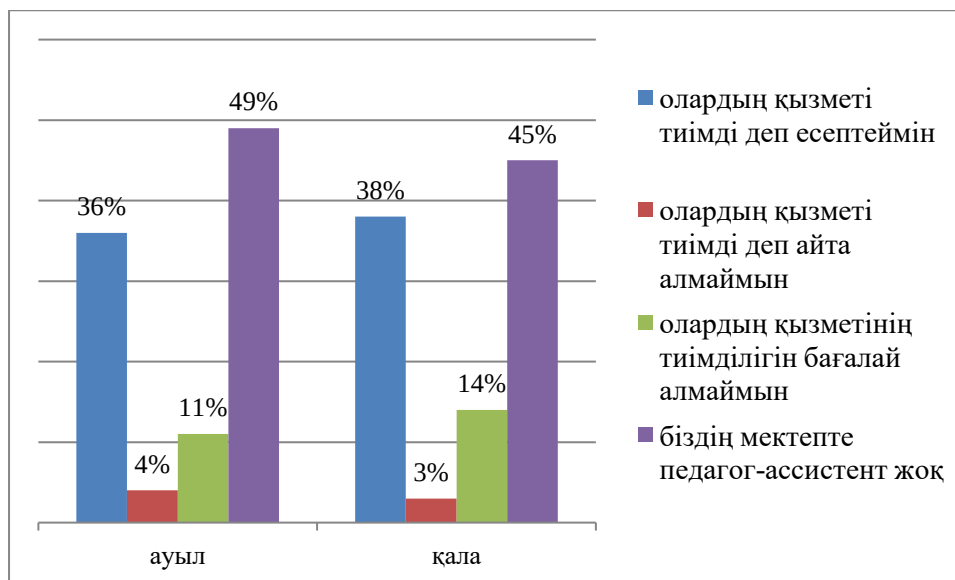
Бұл ретте қажеттіліктерді бағалау, сондай-ақ білім алушыларды қолдау деңгейлік сипатқа ие, бұл қолдау қарқындылығын арттыру жағына да, қолдауды азайту жағына да бір деңгейді қолдаудан басқа деңгейді қолдауға көшу мүмкіндігін білдіреді. Осылайша, педагог-ассистент қажеттілігі мектептің психологиялық-педагогикалық қолдау қызметінің диагностикалық қызметі нәтижесінде анықталуы мүмкін.

«Педагог-ассистенттің қызметінің тиімділігін қалай бағалайсыз?» сұрағы бойынша жауаптарға назар аударсақ, барлық респонденттердің шамамен жартысы (47%) мектептерінде педагог-ассистенттің жоқтығын, 37% олардың қызметін тиімді деп бағалайтынын, 4%, керісінше, тиімді деп бағаламайтынын білдірді, сонымен қатар респонденттердің 12%-ы жауап беруге қиналатындықтарын білдірді (95-сурет).

95-сурет. «Педагог-ассистенттің қызметінің тиімділігін қалай бағалайсыз?» сұрағы бойынша педагогтер жауаптарының көрсеткіші

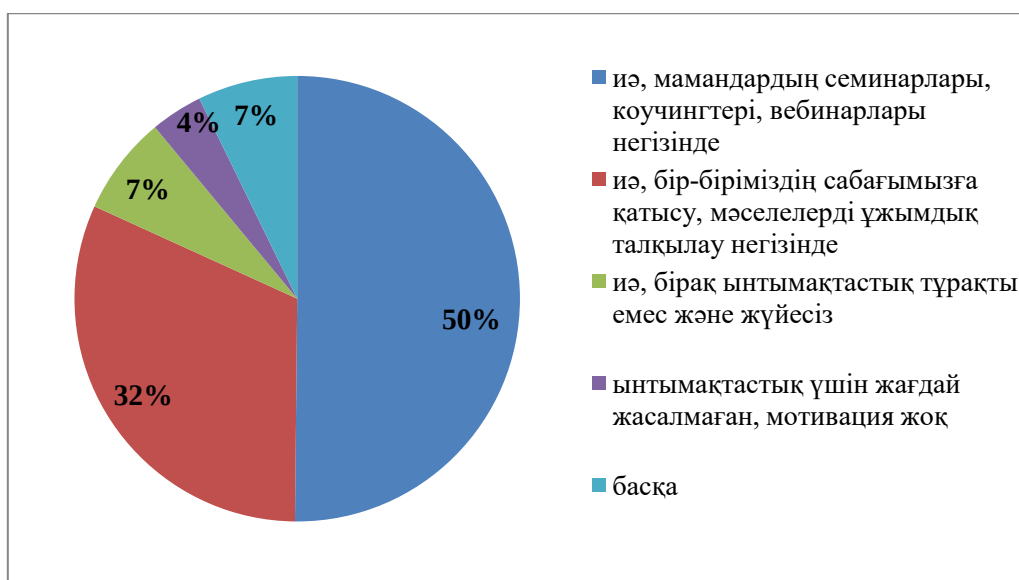
«Ауыл-қала» бөлінісіндегі көрсеткіштер келесідей: ауылдық және қалалық педагогтердің барлық жауап нұсқалары бойынша сауалнама нәтижелерінде айтарлықтай айырмашылықтар байқалмайды (96-сурет).

96-сурет. «Педагог-ассистенттің қызметінің тиімділігін қалай бағалайсыз?» сұрағы бойынша педагогтер жауаптарының қала-ауыл бөлісіндегі көрсеткіші

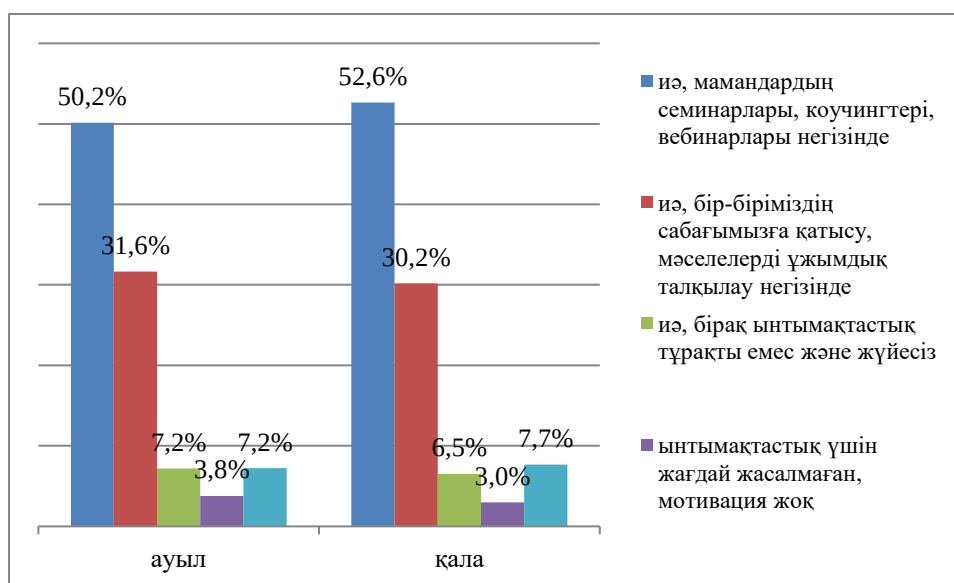
«Мектеп әкімшілігі проблемаларды шешуге, ынтымақтастыққа және басқа ұйымдардың мұғалімдерімен тәжірибе алмасуға командалық көзқарасты дамытуға ықпал ете ме?» сұрағы бойынша педагогтерге 5 жауап нұсқасы ішінен 1-2 нұсқаны таңдау мүмкіндігі берілді.

Сауалнамалардың нәтижелері келесі көріністі көрсетті: респонденттердің жартысынан көбі (51%) өз мектебінің әкімшілігі проблемаларды шешуге, ынтымақтастыққа және басқа ұйымдардың мұғалімдерімен тәжірибе алмасуға командалық тәсілді дамытуға *семинарлар, коучингтер, мамандардың вебинарлары негізінде* ықпал ететіндігімен келіседі, 31%-ы *өзара сабақтарға қатысу, мәселелерді ұжымдық талқылау негізінде* дамытуға ықпал ететіндігімен келіседі, респонденттердің 7%-ы ынтымақтастық тұрақты емес және жүйесіз деп есептейді, ал ынтымақтастық үшін жағдай жасалмаған, мотивация жоқ деп есептейтін педагогтер үлесі 4%-ды құрады, сондай-ақ «басқа» жауабын таңдағандар 7%-ды құрады (97-сурет).

97-сурет. «Мектеп әкімшілігі проблемаларды шешуге, ынтымақтастыққа және басқа ұйымдардың мұғалімдерімен тәжірибе алмасуға командалық көзқарасты дамытуға ықпал ете ме?» сұрағы бойынша педагогтер жауаптарының көрсеткіші

Ауыл мен қала бөлінісіндегі жауап нұсқаларын талдауда айтарлықтай айырмашылықтар байқалмайды (98-сурет).

98-сурет. «Мектеп әкімшілігі проблемаларды шешуге, ынтымақтастыққа және басқа ұйымдардың мұғалімдерімен тәжірибе алмасуға командалық көзқарасты дамытуға ықпал ете ме?» сұрағы бойынша педагогтер жауаптарының қала-ауыл бөлісіндегі көрсеткіші

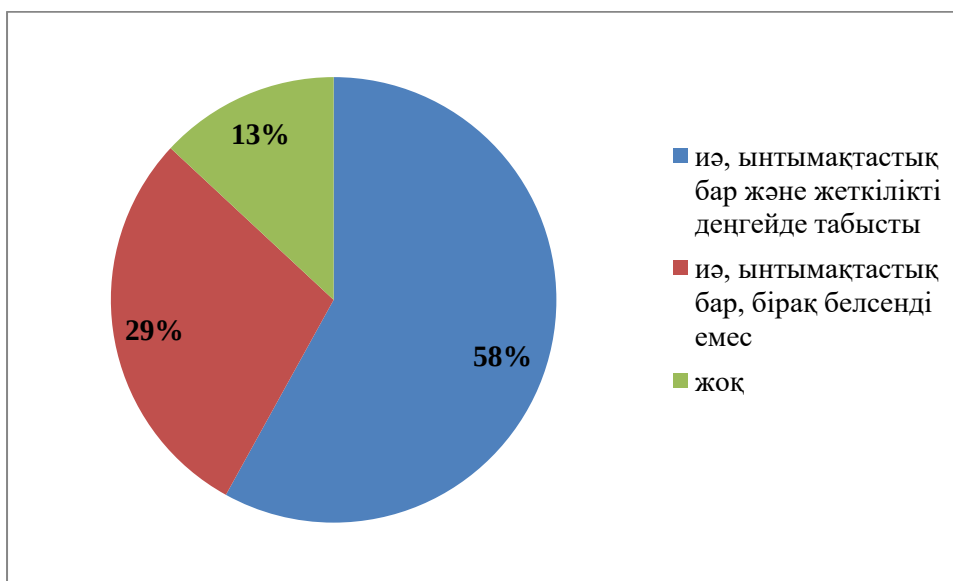
Инклюзия кез келген баланың білім алу қажеттіліктеріне бейімделген моральдық, материалдық, педагогикалық ортаны қалыптастыра отырып,

мектептің барлық әлеуметтік процестерін терең қамтиды. Мұндай қолайлы жағдайлар тек ата-аналармен тығыз ынтымақтастықта, білім беру процесінің барлық қатысушыларының бірлескен командалық өзара әрекеттестігінде ғана жасалуы мүмкін. Бұл жағдайда барлық балалар оларға табысты болуға, осы қоғамда қауіпсіздікті және өз орнын сезінуге мүмкіндік беретін қолдаумен қамтамасыз етіледі.

Әрине, мұның барлығы мектеп әкімшілігі, педагогтер, мамандар мен ата-аналардың өзара тығыз қарым-қатынасын, білімін, тәжірибесін талап етеді. Инклюзия көшбасшылық тетігінен әлдеқайда көп нәрсені қамтитынын атап өту қажет. Сондықтан мектеп директорлары өз атынан бұйрық беруге емес, әріптестерінің ұсыныстарын мақұлдауға психологиялық тұрғыдан дайын болуы тиіс, олардың ынта-жігерлерін қолдауы, тыңдауға ұмтылуы тиіс. Бүгінгі таңда менеджер-көшбасшыға «инклюзивті мәдениет» деп аталатын ұғымды талдай және құра білетін «әлеуметтік сәулетші» функциясы беріледі [36].

«Сіз жұмыс істейтін мектеп инклюзивті білім беру мәселелері бойынша серіктестермен (білім беру, денсаулық сақтау, әлеуметтік қорғау органдары, қоғамдық бірлестіктер және т.б.) ынтымақтаса ма, олардан қажетті қолдау мен кері байланыс ала ма?» сұрағы бойынша педагогтерге келесі жауап нұсқалары ұсынылды: 1) иә, ынтымақтастық бар және жеткілікті деңгейде табысты; 2) иә, ынтымақтастық бар, бірақ белсенді емес; 3) жоқ.

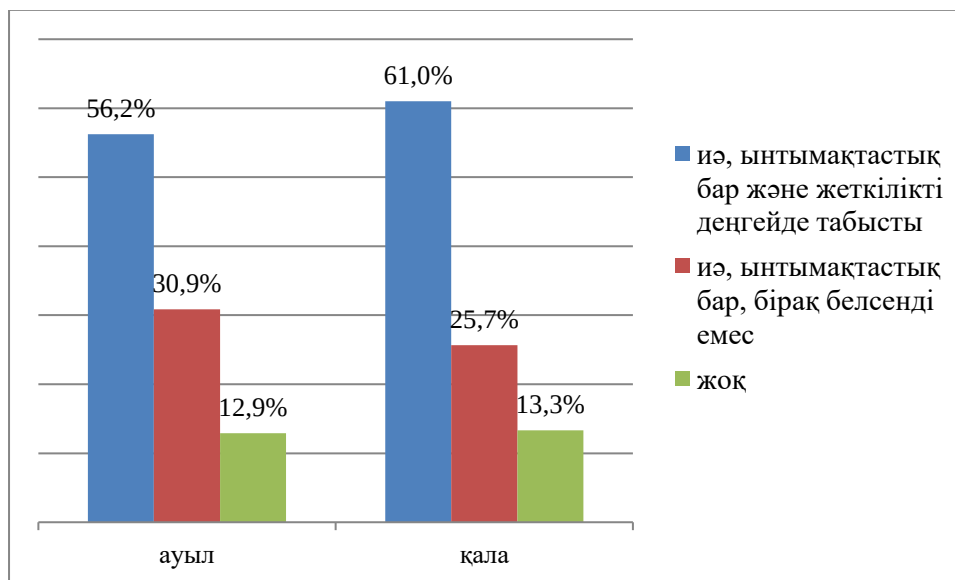
Сұрақтардың жауаптары келесідей: респонденттердің 58%-ы «иә, ынтымақтастық бар және жеткілікті деңгейде табысты» жауабын таңдаса, 29%-ы «иә, ынтымақтастық бар, бірақ белсенді емес» жауабын таңдады. Сонымен қатар респонденттердің қалған 13%-ы теріс қажетті қолдау мен кері байланыс жоқтығын нұсқады (99-сурет).

99-сурет. «Сіз жұмыс істейтін мектеп инклюзивті білім беру мәселелері бойынша серіктестермен (білім беру, денсаулық сақтау, әлеуметтік қорғау

органдары, қоғамдық бірлестіктер және т.б.) ынтымақтаса ма, олардан қажетті қолдау мен кері байланыс ала ма?» сұрағы бойынша педагогтер жауаптарының көрсеткіші

Ауыл мен қала бөлінісіндегі жауап нұсқаларын талдауда айтарлықтай айырмашылықтар байқалмады (100-сурет).

100-сурет. «Сіз жұмыс істейтін мектеп инклюзивті білім беру мәселелері бойынша серіктестермен (білім беру, денсаулық сақтау, әлеуметтік қорғау органдары, қоғамдық бірлестіктер және т.б.) ынтымақтаса ма, олардан қажетті қолдау мен кері байланыс ала ма?» сұрағы бойынша педагогтер жауаптарының қала-ауыл бөлісіндегі көрсеткіші

Алынған мәліметтер негізінде респонденттердің жартысынан көбі өз мектебінің инклюзивті білім беру мәселелері бойынша серіктестермен ынтымақтастығына және олардан қажетті қолдау мен кері байланыс алуына сенімді екендіктерін, ал сауалнамаға қатысушылардың екінші бөлігі бұған сенімді емес немесе мұндай ынтымақтастықты мүлдем жоққа шығарады деп болжауға болады.

Осыған байланысты әр білім алушыны қабылдайтын мектепте жылулық пен қамқорлық атмосферасын құрудың маңыздылығына назар аудару керек. Мұндай мектептерде әлеуметтік байланыстар жақсы дамыған, ұжымға деген қатыстылық, басқаларға қамқорлық жасауға көп көңіл бөлінеді. Сол себепті мектеп білім беру кеңістігінің барлық қатысушыларының назарын ерекше білім беруді қажет ететін балаларды оқыту және әлеуметтендіру проблемаларына аударып, инклюзивті қоғам құруды насихаттауы тиіс.

Инклюзивті қоғам мәдениетін құрудың іргелі негізі инклюзивті білім беру мақсаттарына сәйкес жоғары нәтижелерге қол жеткізу мүмкіндігін қамтамасыз ете отырып, қажеттіліктердің алуан түрлілігін қоғам құптайтын, қолдайтын, жинақтайтын мектептегі инклюзивті мәдениет болып табылады.

Жергілікті атқарушы органдардың (ЖАО), үкіметтік емес ұйымдардың (ҮЕҰ) өкілдерімен, ПМПК және ППТК мамандарымен интервью жүргізу кезінде жергілікті мектептер мен арнайы ұйымдардың әріптестермен инклюзивті білім беру мәселелері бойынша өзара іс-әрекеті және ынтымақтастығы туралы сұрақтар талқыланды. Респонденттердің пікірінше, қазіргі уақытта еліміздің көптеген мектептері мен арнайы ұйымдары мемлекеттік органдармен де, қоғамдық бірлестіктермен де ашықтық пен тығыз ынтымақтастыққа ұмтылады деп айтуға болады.

Интервьюлерден бірнеше үзінді келтірейік (авторлардың стилі сақталған):

ПМПК өкілі:

«...Бүгінгі таңда СҚО-да әр ауданда ППТК бар, қалада олардың саны – 2, барлығы 15 ППТК бар. Болат Өтемұратов қорымен 2 жыл бұрын АСБ бар балаларға арналған «Асыл-Мирас» орталығы ашылды, 2 жыл бойы инклюзияны қолдау кабинеттері ашылуда, бүгінгі таңда облыстың әрбір ауданы осындай кабинет ашты, қалада осындай 5 кабинет бар және тағы біреуі жоспарлануда. Қаладағы алғашқы кабинеттер «Дара» немесе «Болашақ» қорларының қолдауымен ашылды. Аудандарда жергілікті бюджеттің көмегімен ашылды. Мектептерде 100 логопункт бар (471 мектептен 100 мектеп). Инклюзивті қолдау кабинеттері бар немесе ПДТ балаларға арналған арнайы сыныптар бар, оларда дефектологтар бар, дефектологтарды қабылдаған 4 мектеп бар...».

«...Қарабұлақ бізден бірнеше шақырым жерде орналасқан. Оның жанында көптеген ауылдар бар. Қарабұлақта ППТК ашу өте тиімді. Барлығы «Дара» қорына алғыс білдіреді. ЖАО да бізге көмектеседі. Себебі ПМПК ашқан кезде көптеген проблемалар туындады. Ғимарат жоқ болғандықтан, ғимарат берілді. Кейбір ҮЕҰ өткен жылы Жаңа Жылға көмек көрсетті, шағын концерт ұйымдастырды, балаларға қуаныш сыйлады...»

ППТК өкілі:

«...Біз бюджеттегі ақшадан ашылдық... Қазір «Аяла» қорымен жабдықтау бойынша жұмыс жүргізілуде, біз олармен ынтымақтасамыз. АрселорМиттал бізге 1 млн теңге бөлді, біз балаларымызға арналған жабдық сатып алдық. Маған «Дара» қорының демеушілігі ұнайды...»

ЖАО өкілі:

«...2018 жылы «Дара» қорының қолдауымен 40-шы мектеп базасында ресурстық кабинет (орталық) ашылды және 21 мектеп базасында инклюзияны қолдау кабинеті ашылды. 2019 жылы біз кабинеттер желісін кеңейттік, «Дара» қорының қолдауымен 2-ші мектеп базасында тағы бір кабинет, 8 және 23 мектеп базасында «Болашақ» КҚ қолдауымен 2 кабинет аштық, ал биыл 21 сәуірде «Дара» қорының қолдауымен 27 мектеп базасында тағы бір ресурстық кабинет аштық...»

ЖАО өкілі:

«... «Бәйтерек» бірлестігі аутист балалармен жұмыс істейді. Олармен бірге жыл сайын ерекше білім беруді қажет ететін балалармен, оның ішінде аутист балалармен жұмыс ерекшеліктерін түсіндіретін тәжірибелі мұғалімдерге, жас мамандарға, мұғалімдерге үш күндік әдістемелік көмек көрсетіледі. Олар өз тәжірибелерімен бөліседі: қандай бағдарламамен және қалай жұмыс істеу керек... ҮЕҰ жұмысын жақсы бағалаймын, 5 жылға жуық уақыт ынтымақтастықта жұмыс істеп келеміз. Менің ойымша, нәтиже оң...»

ЖАО өкілі:

«... «Бәріміз бірдейміз – кемсітуді білмейміз»: Қазақстанда инклюзивті қоғам құру» жобасы аясында психологиялық-педагогикалық түзету кабинеттері мен инклюзивті білім берудің ресурстық орталықтарын кеңейту бойынша ынтымақтастық туралы меморандум аясында облыс әкімдігі мен «Дара» қоғамдық қоры Түркістан қаласындағы «Т. Бигелдинов атындағы №16 жалпы білім беретін мектеп» базасында инклюзивті білім берудің ресурстық орталығын ашты. Инклюзивті білім берудің ресурстық орталығында арнайы педагогтер штаты бөлінген.

Корпоративтік қордың «Әр бала мектепке лайық» жобасы аясында Түркістан қаласының №24 жалпы орта мектебінде, сондай-ақ Қазақстан Республикасы Тұңғыш Президенті «Қамқорлық» қорының ерекше білім беруді қажет ететін балаларды қолдау жөніндегі жол картасы шеңберінде №1, №21 жалпы білім беретін мектеп базаларында инклюзияны қолдау кабинеттері ашылды...»

ПМПК өкілі:

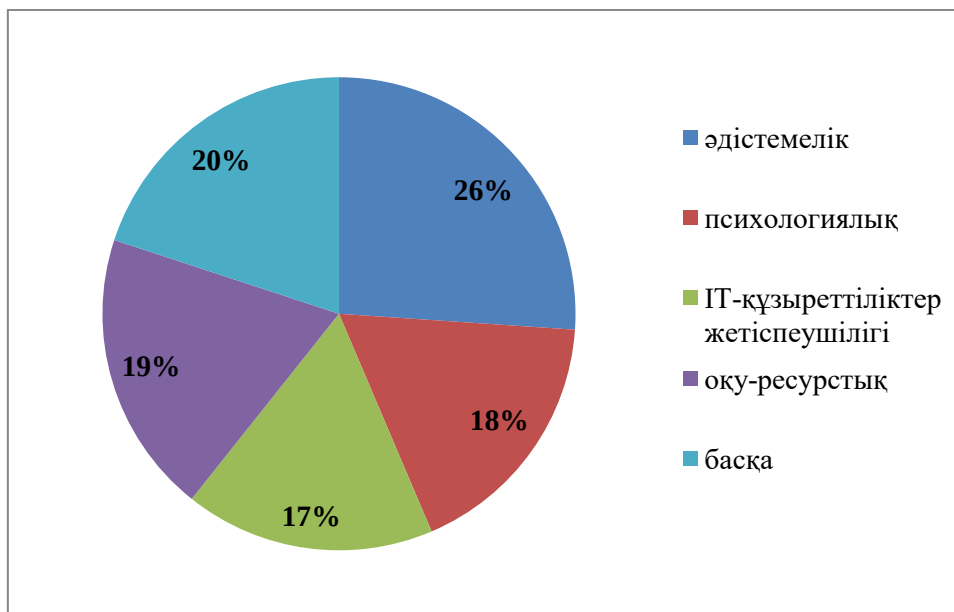
«...Бұл тұрғыда ҮЕҰ жақсы жұмыс істейді, шын мәнінде жеке мектептер ұйымдастырылып, ашылуда, бізде «Жарқын-болашақ» жұмыс істейді, олар ауыр балаларды мектепке дайындайды. Содан кейін жеке мектеп ашылды, олар орташа ақыл-ой кемістігі бар балаларға арналған бағдарламалар бойынша жұмыс істейді. ППТК жақында ғана ашылды, қалада бірде біреуі жоқ, ол 49-мектепте ашылды, оларға «Дара» қоры әдістемелік материалдармен, жабдықтармен көмектесті...».

ЖАО өкілі:

«...Курстарды негізінен «Өрлеу», Республикалық БАҰО, «Шығыс» ОО жүргізеді. Бірақ мемлекеттік тапсырыс бойынша «Шығыс» өткізген кезде олар «Страна Чудес» пен «Жарқын болашақ» тартады, эмоционалды-ерік саласында қиындықтары бар балалармен жұмыс жасау әдістемесі бойынша курстар өткізуге оқырмандармен, лекторлармен шақырады. Біз ұйымдастырушы, тапсырыс беруші, ал ҮЕҰ тартылады...».

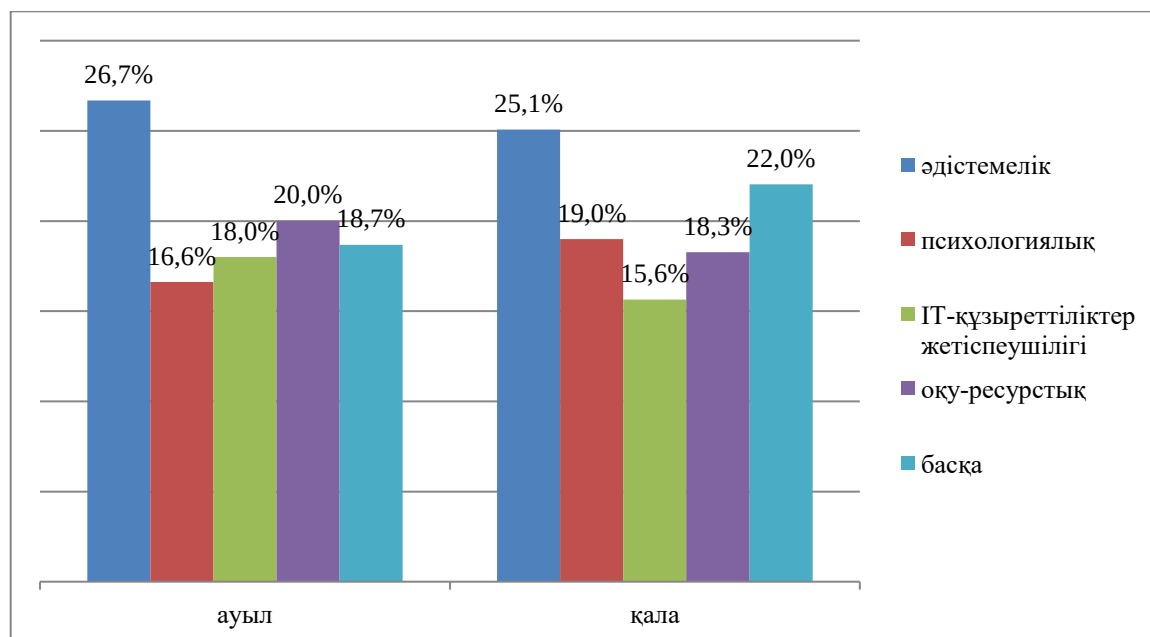
«Ерекше білім беруді қажет ететін білім алушыларды қашықтан оқытуды ұйымдастыруда қандай қиындықтарға көбірек кезігесіз?» сұрағы бойынша педагогтерге 5 жауап нұсқасының екеуін таңдау ұсынылды.

Педагогтердің пікірлері былайша бөлінді: «әдістемелік қиындықтар» жауап нұсқасын респонденттердің 26%-ы таңдады, 18%-ы «психологиялық қиындықтар» жауабын таңдады, 17%-ы «ІТ-құзыреттіліктің жетіспеушілігін» таңдады, 19%-ы «оқу-ресурстық қиындықтарды» таңдады және 20%-ы «басқа» жауабын таңдады (101-сурет).

101-сурет. «Ерекше білім беруді қажет ететін білім алушыларды қашықтан оқытуды ұйымдастыруда қандай қиындықтарға көбірек кезігесіз?» сұрағы бойынша педагогтер жауаптарының көрсеткіші

Қала мен ауыл бөлінісіндегі нәтижелерді салыстыру кезінде мәліметтерде үлкен айырмашылықтар байқалмайды, бірақ қашықтан оқыту кезінде көпшілігі әдістемелік сипаттағы себептерге байланысты бірдей қиындықтарға тап болды деген қорытынды жасауға болады (102-сурет).

102-сурет. «Ерекше білім беруді қажет ететін білім алушыларды қашықтан оқытуды ұйымдастыруда қандай қиындықтарға көбірек кезігесіз?» сұрағы бойынша педагогтер жауаптарының қала-ауыл бөлісіндегі көрсеткіші

Қашықтан оқытудың басты қағидаты білім алушының оқу материалымен өз бетінше жұмыс істеуіне бағытталуы болып табылатындықтан, осы мақсатты іске асыру үшін ерекше білім беруді қажет ететін білім алушылар үшін осы дағдыны қалыптастырудағы бірізділік көзделуі тиіс. Әрине, бұл жағдайда маңызды рөл ата-аналарға жүктеледі. Сондықтан мектеп ата-аналармен өзара әрекеттесу алгоритмін және олардың нақты функционалдық міндеттерін анықтауы керек.

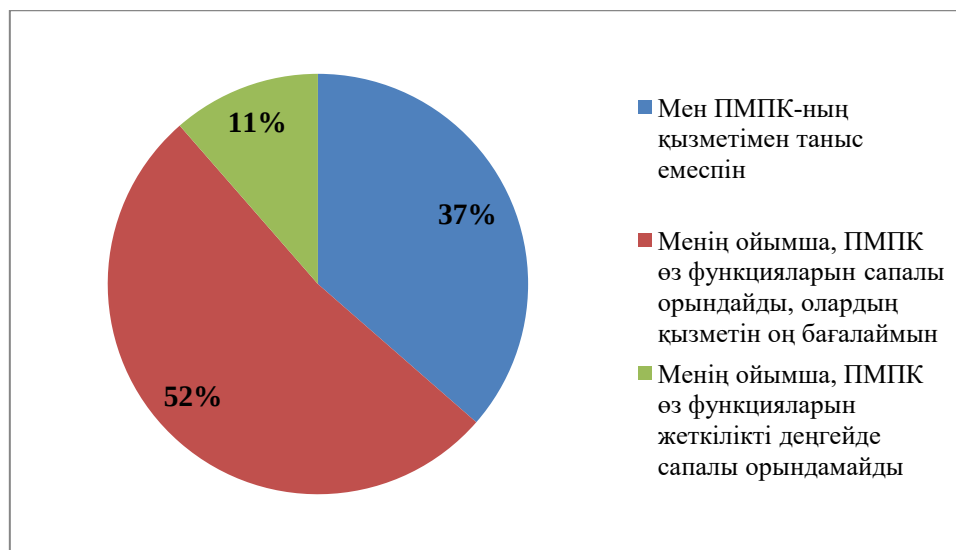
Педагогтің және ерекше білім беруді қажет ететін білім алушының отбасы мүшелерінің күш-жігерін біріктіру олардың бір-бірінің позициялық теңдігін өзара және тең дәрежеде мойындауымен ғана мүмкін болады. Бұл бағыттағы алғашқы қадамды педагог жасауы тиіс, өйткені бұл оның құзыреті шегінде әрі оның кәсібилігін көрсетеді.

Психологиялық-педагогикалық қолдау қызметінің барлық қатысушыларының бірлескен жұмысының арқасында балаларға қиындықтарды жеңуге, бағдарламалық материалды игеруге, оқу іс-әрекетіне жағымды мотивация қалыптастыруға және әлеуметтік өзара әрекеттесудің негізгі әдістерін игеруге уақытылы және сапалы көмектесуге болады. Оқу процесіне қатысушылар мен ата-аналар арасындағы серіктестік жағдайында ерекше білім беруді қажет ететін әр бала үшін дұрыс білім беру бағытын анықтауға болады [37].

Осылайша, қашықтан оқытудың қазіргі жағдайында көмекші дидактикалық материалдардың үлкен көлемін таңдау, бейімдеу және дамыту ғана емес, сонымен қатар оларды қашықтан оқыту жүйелеріне сауатты орналастыру қажет болған кезде мектеп мұғалімдері аталған мәселелер бойынша әдістемелік қолдауды қажет етеді. Осыған байланысты еліміздің педагогтері өз жұмысында Ы. Алтынсарин атындағы ҰБА әдістемелік ұсынымдарын, сондай-ақ тәжірибе алмасудың әртүрлі формаларын пайдалана алады (<https://nao.kz>).

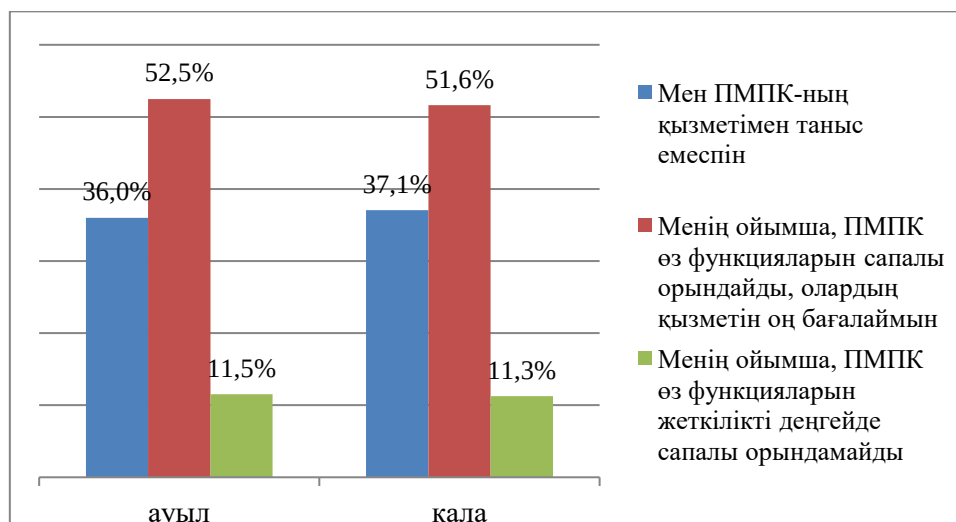
«Психологиялық-медициналық-педагогикалық консультациялардың (ПМПК) қызметін қалай бағалайсыз?» сұрағы бойынша 3 жауап нұсқасы ұсынылды: 1) Мен ПМПК-ның қызметімен таныс емеспін; 2) Менің ойымша, ПМПК өз функцияларын сапалы орындайды, олардың қызметін оң бағалаймын; 3) Менің ойымша, ПМПК өз функцияларын жеткілікті деңгейде сапалы орындамайды.

Сауалнамаға сәйкес, респондент педагогтердің жартысынан көбі (52%) ПМПК өз функцияларын сапалы орындайды және олардың қызметін оң бағалайтындарын білдірді, 11% ПМПК өз функцияларын сапалы орындамайды деп санайды, ал респонденттердің 1/3 бөлігі (37%) ПМПК қызметімен таныс емес екендіктерін білдірді (103-сурет).

103-сурет. «Психологиялық-медициналық-педагогикалық консультациялардың (ПМПК) қызметін қалай бағалайсыз?» сұрағы бойынша педагогтер жауаптарының көрсеткіші

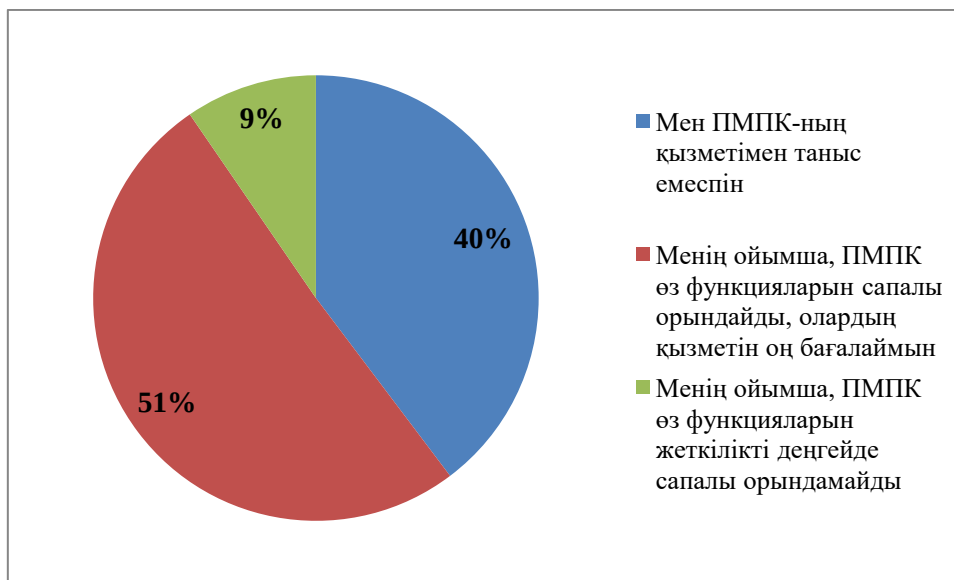
Қала мен ауыл бөлінісінде нәтижелерді салыстыру орташа көрсеткіштер бойынша айырмашылықтар байқалмайтындығын көрсетті, алайда сауалнамаға қатысқандардың жартысынан көбі қала мен ауыл педагогтерінің ПМПК қызметін оң бағалайды және сауалнамаға қатысушылардың оннан бір бөлігі ПМПК-ның өз функцияларын жеткіліксіз орындайды деп пікір білдірді. Айта кететін жайт, білім алушыларға психологиялық-педагогикалық қолдау жүйесін жетілдіру үшін бұл факт зерттеуді қажет етеді (104-сурет).

104-сурет. «Психологиялық-медициналық-педагогикалық консультациялардың (ПМПК) қызметін қалай бағалайсыз?» сұрағы бойынша педагогтер жауаптарының қала-ауыл бөлісіндегі көрсеткіші

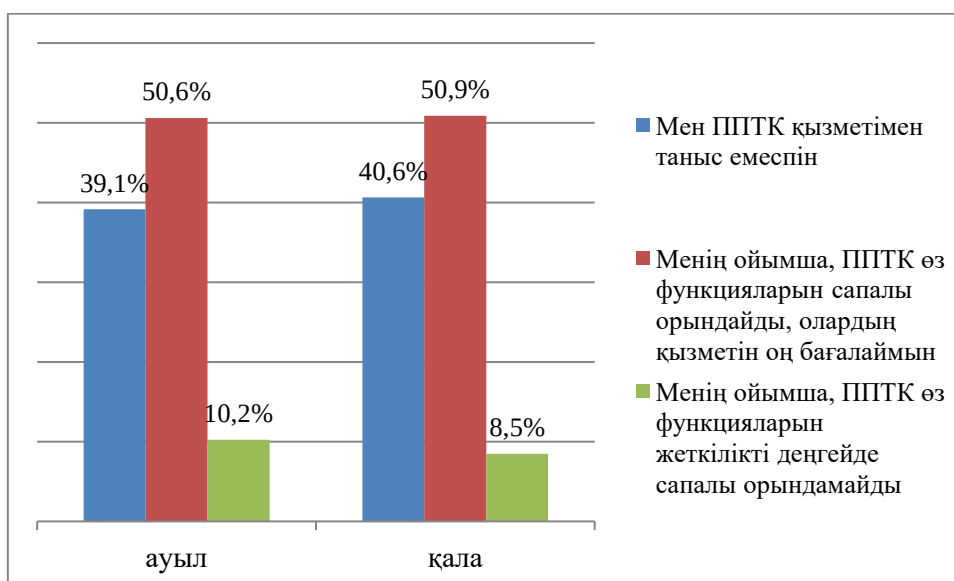
ПМПК қызметімен қатар, сол жауап нұсқаларын ұсына отырып, ППТК қызметін бағалау туралы сұрақ болды. Жауап көрсеткіштері алдыңғы сұраққа

ұқсас бөлінді: респонденттердің 51%-ы ППТК өз функцияларын сапалы орындайды деп санайды және олардың қызметін оң бағалайды, 9% ППТК өз функцияларын сапалы орындамайды деп санайды, ал 40% ППТК қызметімен таныс емес екендіктерін білдірді (105-сурет).

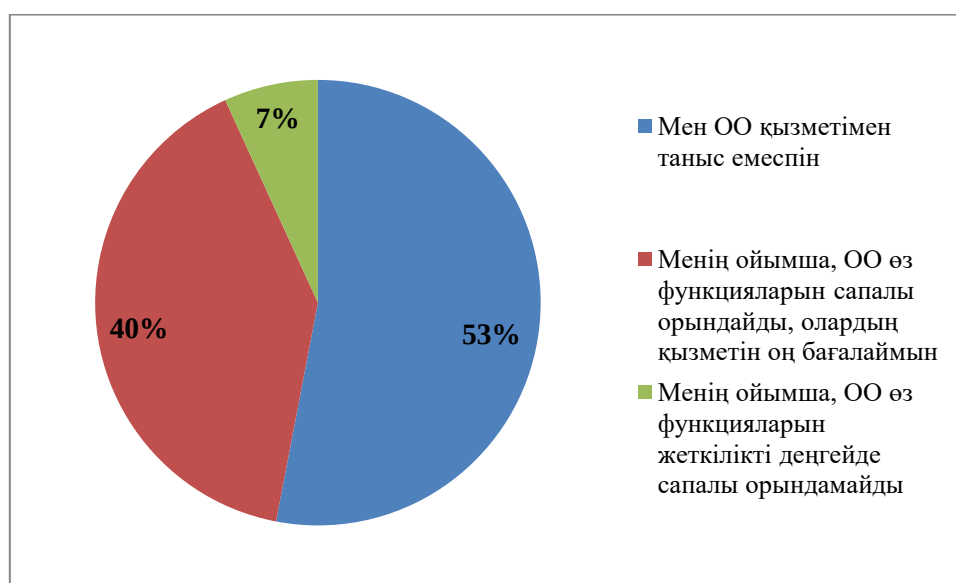
105-сурет. «Психологиялық-педагогикалық түзету кабинеттерінің (ППТК) қызметін қалай бағалайсыз?» сұрағы бойынша педагогтер жауаптарының көрсеткіші

Қала мен ауыл бөлінісінде нәтижелерді салыстыру орташа көрсеткіштер бойынша айырмашылықтар байқалмайтындығын көрсетті, алайда респонденттердің жартысы ППТК қызметін оң бағалайтыны және сауалнамаға қатысушылардың оннан бір бөлігі ғана ППТК-ның өз функцияларын жеткіліксіз орындайтыны туралы пікір білдірді (106-сурет).

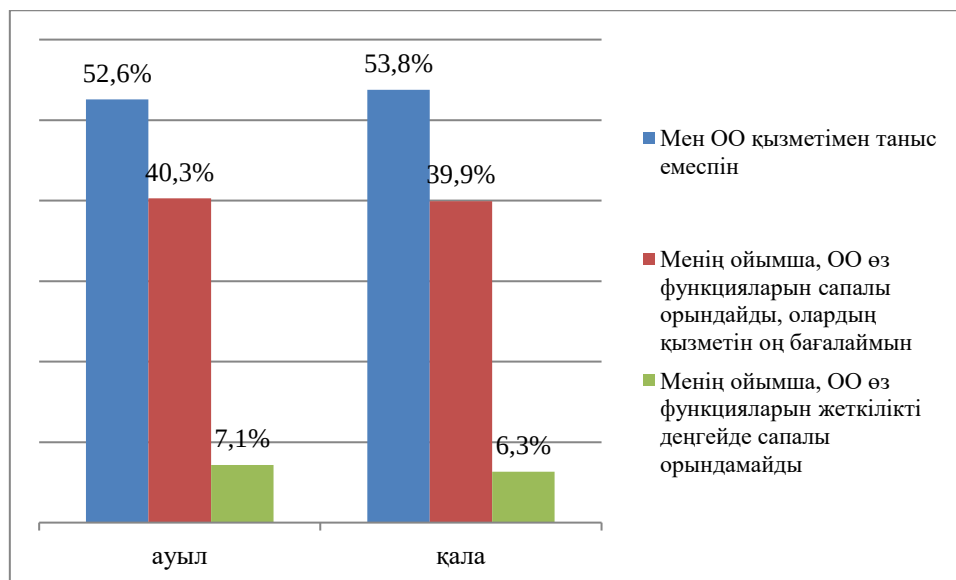
106-сурет. «Психологиялық-педагогикалық түзету кабинеттерінің (ППТК) қызметін қалай бағалайсыз?» сұрағы бойынша педагогтер жауаптарының қала-ауыл бөлісіндегі көрсеткіші

Осындай критерийлер бойынша педагогтерге **оңалту орталықтарының (ОО) қызметін бағалау** ұсынылды. Бұл сұраққа жауаптардың нәтижелері алдыңғы екеуінен ерекшеленеді, бұл жағдайда ОО қызметімен таныс емес адамдар көп (53%). ОО өз функцияларын сапалы орындайды деп санаайтын және олардың қызметін оң бағалайтын респонденттер үлесі 40%-ды, ал ОО өз функцияларын жеткіліксіз орындайды деп санайтындардың үлесі 7%-ды құрады (107-сурет).

107-сурет. «Оңалту орталықтарының (ОО) қызметін қалай бағалайсыз?» сұрағы бойынша педагогтер жауаптарының көрсеткіші

Қала мен ауыл бөлінісінде нәтижелерді салыстыру көрсеткіштер бойынша айырмашылықтар жоқтығын көрсетті, алайда респонденттердің жартысынан көбі қала да, ауыл да бойынша ОО қызметімен таныс емес деген қорытынды жасауға түрткі болады, сауалнамаға қатысушылардың шамамен 40%-ы ОО өз функцияларын сапалы орындайды деп тұжырымдап, олардың қызметін оң бағалады, педагогтар мен қала мен ауылдың тек 7%-ы ғана ОО-ның өз функцияларын жеткіліксіз орындауы туралы пікір білдірді (108-сурет).

108-сурет. «Оңалту орталықтарының (ОО) қызметін қалай бағалайсыз?» сұрағы бойынша педагогтер жауаптарының қала-ауыл бөлісіндегі көрсеткіші

АТА-АНАЛАР САУАЛНАМАЛАРЫН ТАЛДАУ

Инклюзивті практика процесінде балалардың жеке ерекшеліктеріне, оқу жетістіктеріне, ана тіліне, мәдениетіне, олардың психикалық және физикалық мүмкіндіктеріне қарамастан, барлық балалар үшін білім беру ортасын бейімдеу мақсатында білім алуға тең қолжетімділік және қажетті жағдайлар жасау қамтамасыз етіледі.

Білім берудің инклюзивті тәжірибесін дамыту үшін бірден іске аспайтын жүйелі құрылымдық өзгерістер қажет. Бірақ олардың ішіндегі ең күрделісі – мұғалімнің психологиясынан бастап (ең қиыны) бүкіл жүйенің жұмыс істеуінің экономикалық және қаржылық негіздеріне дейінгі адамдардың кәсіби ойлауы мен санасындағы өзгерістер.

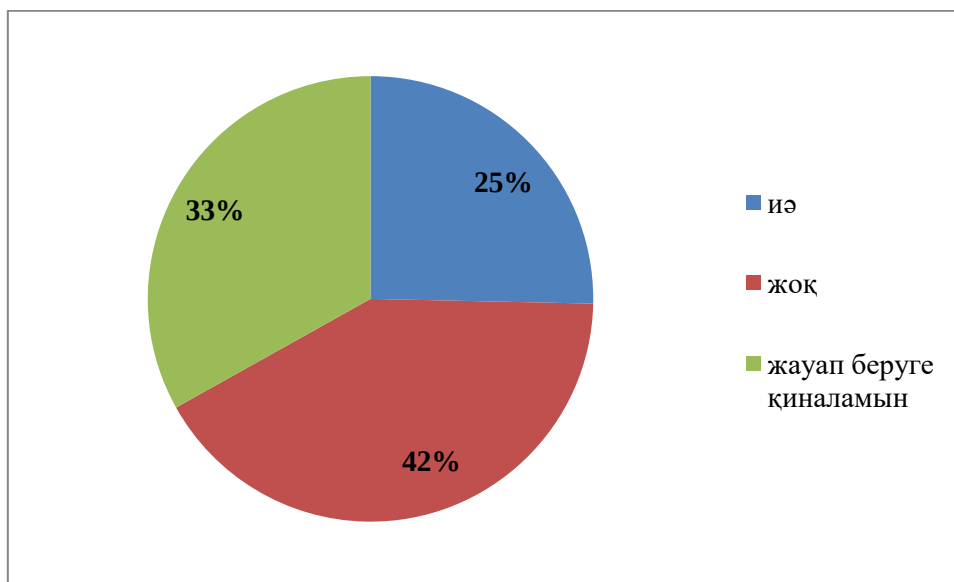
Инклюзивті білім беруді енгізу «кедергісіз орта» деп аталатын ұйымның қиындықтарымен ғана емес, ең алдымен әлеуметтік сипаттағы проблемалармен бетпе-бет келеді. Олар кең таралған таптаурындар мен алалаушылықтарды, мұғалімдердің, балалар мен олардың ата-аналарының білім берудің жаңа қағидаттарын қабылдауға әзірлігін немесе одан бас тартуын, сондай-ақ қазақстандық инклюзивті білім беру тәжірибесіне тікелей қатысты жүйелі, кешенді психологиялық-педагогикалық білім мен технологиялардың, арнайы мониторингтік зерттеулердің жетіспеушілігін қамтиды.

Көптеген зерттеулер ерекше білім беруді қажет ететін балалардың ата-аналарының олардың білім алуына қатысуы білім алушылардың үлгерімін арттыруға және олардың оқуға деген көзқарасын жақсартуға, тәртіп мәселесін төмендетуге, оқуға деген ықыласына әсер етеді [38].

Осыған байланысты еліміздің орта білім беру ұйымдарындағы инклюзивті практиканың жағдайын анықтау мақсатында ата-аналарға ҚР инклюзивті білім беру мониторингінің бірыңғай шеңберінде көрсетілген инклюзивті практика

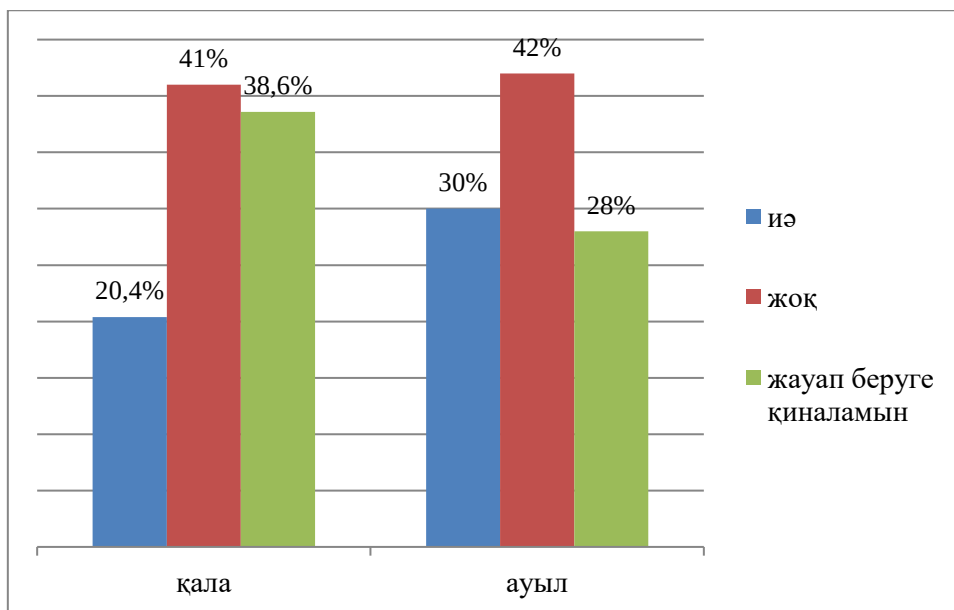
индикаторларына сәйкес сауалнама сұрақтары ұсынылды. Инклюзивті тәжірибе мәселелері бойынша Қазақстанның 17 өңірі ата-аналарынан алынған сауалнамалық деректерге талдау жасауды ұсынамыз.

«Сіздің балаңыз оқитын сыныпта ерекше білім беруді қажет ететін білім алушылар бар ма?» сұрағына ата-аналардың 25% оң жауап берді, 42% ата-ана ерекше білім беруді қажет ететін жоқ деп жауап берді және 33% жауап беруге қиналды (109-сурет).

109-сурет. «Сіздің балаңыз оқитын сыныпта ерекше білім беруді қажет ететін білім алушылар бар ма?» сұрағы бойынша ата-ана жауаптарының көрсеткіші

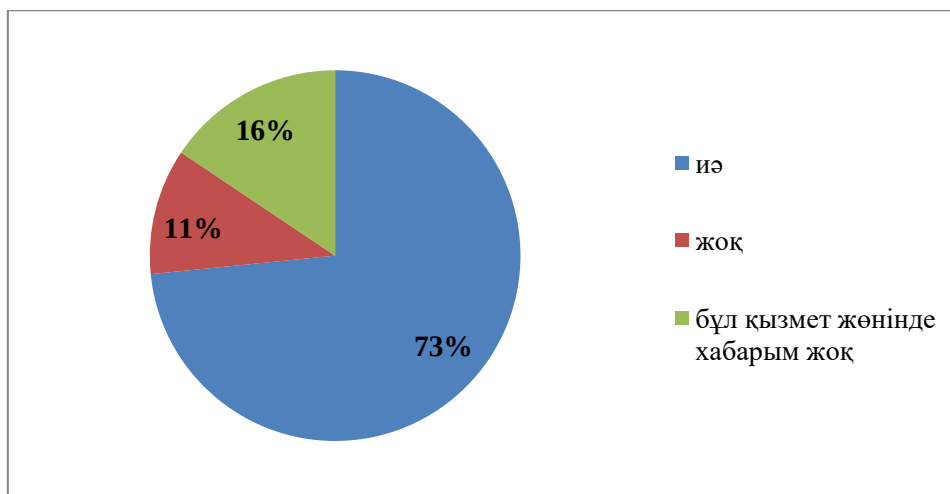
Сауалнама нәтижелерін қала мен ауыл бөлінісінде салыстыру негізінде балалары оқитын сыныпта ерекше білім беруді қажет ететін білім алушылар бар деп жауап берген ауылдық жерде тұратын ата-аналардың үлесі біршама жоғары (10% - ға) екені байқалады. Сонымен қатар теріс жауап бергендердің үлесі бірдей, айырмашылық жоқ, бірақ жауап беруге қиналғандар юойынша қалалық жерде тұратын ата-аналар үлесінің 10%-ға жоғары екені байқалды (110-сурет).

110-сурет. «Сіздің балаңыз оқитын сыныпта ерекше білім беруді қажет ететін білім алушылар бар ма?» сұрағы бойынша ата-ана жауаптарының қала-ауыл бөлісіндегі көрсеткіші

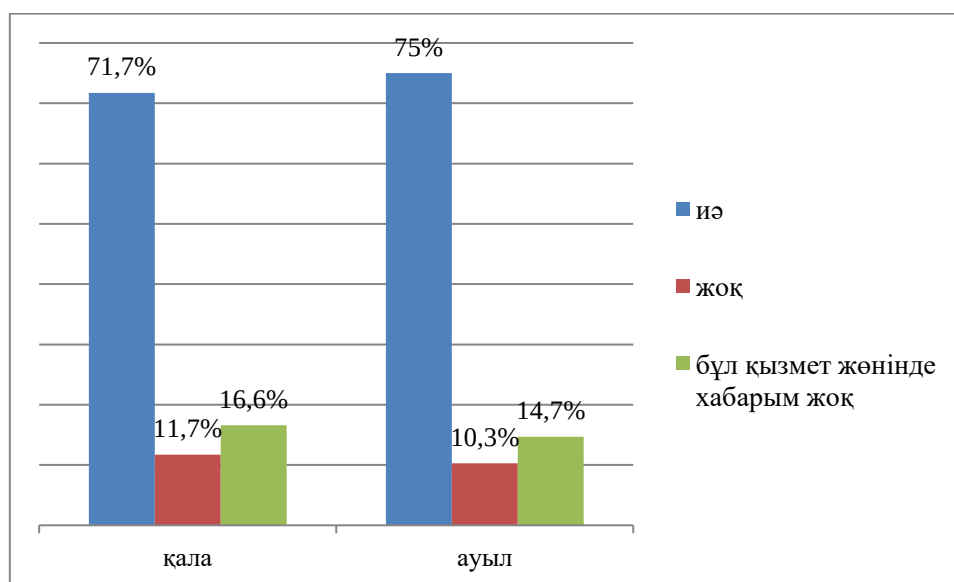
Жоғарыда аталған мәселе бойынша нәтижелерді талдау сауалнамаға қатысқан ата-аналардың төрттен бір бөлігі ғана балалары оқитын сыныпта ерекше білім беруді қажет ететін білім алушылардың бар екендігін айғақтады. Бұл ретте жауап беруге қиналған қалалық жерде тұратын ата-аналардың үлесі ауылдық жерде тұратын ата-аналарға қарағанда (10,6%-ға) көп. Соңғы факт көптеген сұрақтар туғызады және ата-аналардың мектеппен өзара әрекеттесуінің жеткіліксіздігін, олардың баласының айналасындағы сынып ортасы жөнінде білмеуін білдіреді. Осыған байланысты отбасы мен мектеп арасындағы ынтымақтастықты күшейту, заманауи мектепте инклюзивті тәжірибе мен инклюзивті мәдениетті қалыптастыру туралы қорытынды жасау қажет.

Ата-аналарға сонымен қатар **«Балаңыз оқитын мектепте білім алушыларды психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі бер екендігін білесіз бе?»** сұрағы қойылды. Ата-аналардың басым көпшілігі (73%) бұл сұраққа оң жауап берді, 11%-ы теріс жауап берді, ал 16%-ы бұл қызмет жөнінде хабары жоқ екендіктерін білдірді (111-сурет).

111-сурет. «Балаңыз оқитын мектепте білім алушыларды психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі бер екендігін білесіз бе» сұрағы бойынша ата-ана жауаптарының көрсеткіші

Қала мен ауыл бөлінісінде сауалнама нәтижелерін салыстыру балалары оқитын мектепте білім алушыларды психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі бар екенін білетін ауылдық жерде тұратын ата-аналардың үлесі сәл жоғары (3%-ға) екенін көрсетеді. Сонымен қатар теріс жауап бергендердің және бұл қызмет туралы түсініктері жоқ қалалық ата-аналардың үлесі сәл жоғары (112-сурет).

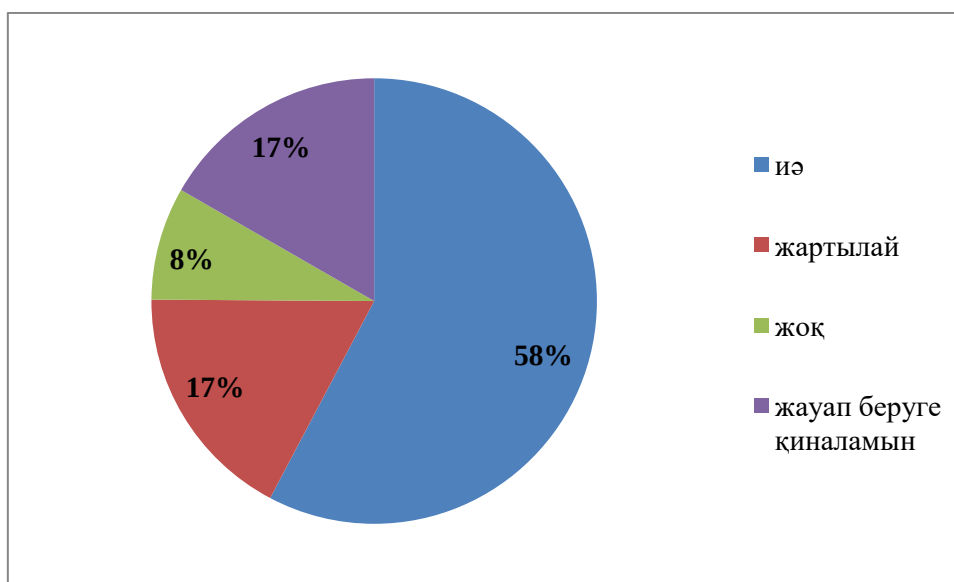

112-сурет. «Балаңыз оқитын мектепте білім алушыларды психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі бер екендігін білесіз бе?» сұрағы бойынша ата-ана жауаптарының қала-ауыл бөлісіндегі көрсеткіші

Сауалнамаға қатысқан ата-аналардың төрттен бір бөлігі психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі туралы білмейтіндіктен немесе түсініктері болмағандықтан, бұл сұрақ педагогтерге ата-аналардың бастамасы инклюзивті білім берудің тиімділігіне, сондай-ақ білім беру кеңістігінің барлық қатысушыларының психологиялық жайлылығына әсер ететін күшті фактор екенін еске салуды қажет етеді.

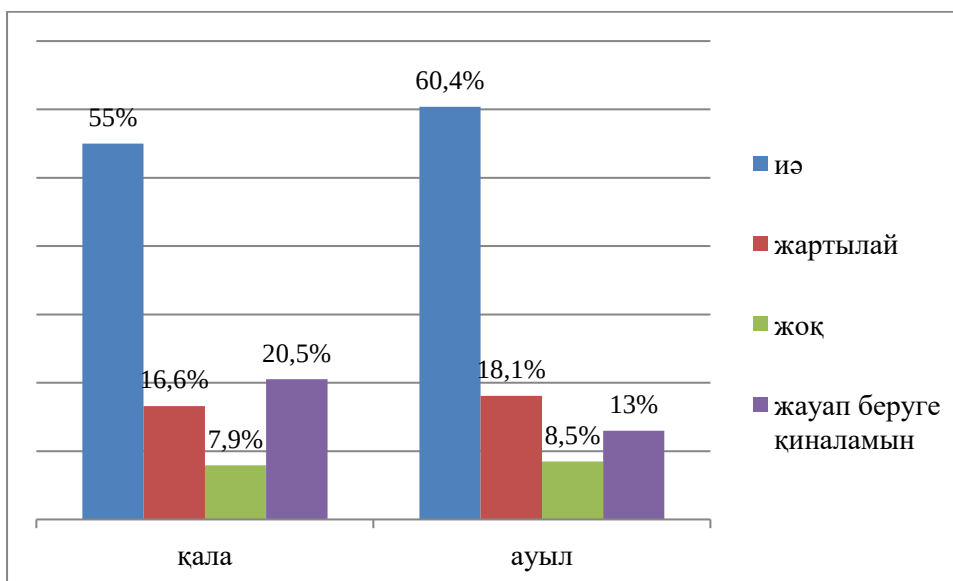
Инклюзивті тәжірибенің табыстылығы көбінесе педагогтің барлық ата-аналармен, оның ішінде ерекше білім беруді қажет ететін балалардың ата-аналарымен келісілген кәсіби қарым-қатынасына, оларды оқыту, тәрбиелеу, әлеуметтендіру мәселелерін шешуде біріктіру қабілетіне байланысты. Бұл өзара әрекеттесудің сипаты, бір жағынан, әр қатысушының әлеуметтік, кәсіби, жеке ұстанымдарына, сондай-ақ екінші жағынан, ата-аналарға педагогикалық қолдауды ұйымдастыру бойынша педагогтің жұмыс жүйесінің ойластырылуына байланысты.

«Қалай ойлайсыз, Сіздің мектеп барлық білім алушылар үшін физикалық кедергісіз қолжетімділікпен (пандус, тұтқа, т.б.) қамтамасыз етілген бе, арнайы санитарлық-гигиеналық бөлмелер бар ма?» сұрағы бойынша ата-аналардың жауаптары келесідей болды: сауалнамаға қатысушылардың жартысынан көбі, 58%-ы бұл сұраққа оң жауап берді, 17%-ы кедергісіз қолжетімділік жартылай қамтамасыз етілген деп санайды, ата-аналардың 8%-ы бұл сұраққа теріс жауап берді, 17%-ы жауап беруге қиналды (113-сурет).

113-сурет. «Қалай ойлайсыз, Сіздің мектеп барлық білім алушылар үшін физикалық кедергісіз қолжетімділікпен (пандус, тұтқа, т.б.) қамтамасыз етілген бе, арнайы санитарлық-гигиеналық бөлмелер бар ма» сұрағы бойынша ата-ана жауаптарының көрсеткіші

Сауалнама нәтижелерін қала мен ауыл бөлінісінде салыстыру мектепте барлық білім алушылар үшін физикалық кедергісіз қолжетімділік (пандус, тұтқалар және т.б.) қамтамасыз етілгенімен, арнайы санитариялық-гигиеналық бөлмелер бар екендігімен келіскен ауылдық жерде тұратын ата-аналардың үлесі сәл жоғары (5%-ға), сұраққа «жартылай» және «жоқ» жауаптарын атндаған ауылдық жерде тұратын ата-аналардың үлесі де қалалық ата-аналардың үлесінен басым екендігін көрсетеді. Бұл ретте жауап беруге қиналған қалалық жерде тұратын ата-аналардың үлесі ауылдық жерде тұратын ата-аналарға қарағанда 7,5%-ға жоғары (114-сурет)

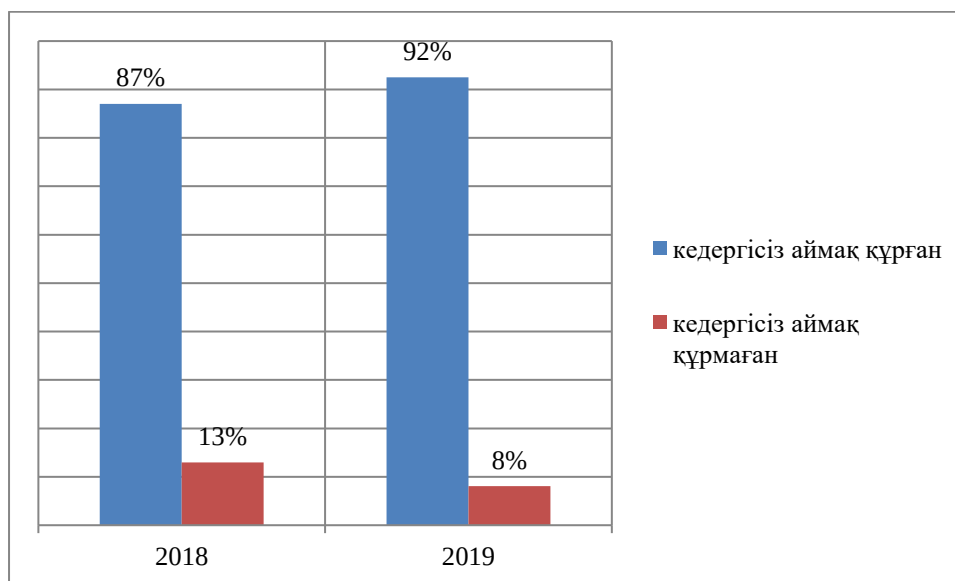

114-сурет. «Қалай ойлайсыз, Сіздің мектеп барлық білім алушылар үшін физикалық кедергісіз қолжетімділікпен (пандус, тұтқа, т.б.) қамтамасыз етілген бе, арнайы санитарлық-гигиеналық бөлмелер бар ма?» сұрағы бойынша ата-ана жауаптарының қала-ауыл бөлісіндегі көрсеткіші

Инклюзия ерекше білім беруді қажет ететін баланы білім беру ұйымына «механикалық» қосуды білдірмейді. Инклюзия дегеніміз – білім беру ұйымына ерекше білім беруді қажет ететін баланы бейімдеу үшін қажетті әртүрлі жағдайлардың кең спектрін құру, кедергісіз ортаны құру. Ол психологиялық-педагогикалық қолдау мамандарымен осындай баланы қажетті қолдауды қамтамасыз етуден баланы бейімдеу мен оқытуға қажетті техникалық және сәулеттік өзгерістер енгізуді қамтиды. Мұндай бірыңғай әлеуметтік және білім беру кеңістігі бірқатар жалпы педагогикалық, әлеуметтік және гуманистік міндеттерді шешуге мүмкіндік береді.

Сауалнама мен сұхбат нәтижелері бойынша білім беру ұйымдарының басым көпшілігінде инклюзивті білім берудің мәні түсінілетінін, белгілі бір жұмыстың жүргізілетіндігін көреміз. Алайда жалпы көрініс бытыраңқы сипатқа ие, инклюзивті практиканы іске асыруда жүйелі, кешенді тәсілдер байқалмайды деген қорытынды жасауға болады.

Сонымен қатар біз барлық білім алушылар үшін мектепте физикалық кедергісіз қолжетімділікті қамтамасыз ету мәселесі бойынша көрсеткіштерді салыстыру кезінде айтарлықтай айырмашылықты көріп отырмыз. Мәселен, егер ата-аналардың 58%-ы мектепте физикалық кедергісіз қолжетімділік қамтамасыз етілген деп есептесе, онда ҰБДҚ деректері бойынша 2018 және 2019 жылдары ЖАО-ға ведомстволық бағынысты, кедергісіз аймақтар құрған күндізгі мемлекеттік жалпы білім беретін мектептердің үлесі тиісінше 87%-ға және 92%-ға тең екендіктерін көреміз. 2020 жылға арналған ҰБДҚ жинағында көрсетілген көрсеткіш бойынша деректер жоқ (115-сурет).

115-сурет. ЖАО-ға ведомстволық бағынысты, кедергісіз аймақтар құрған күндізгі мемлекеттік жалпы білім беретін мектептердің үлесі

Жергілікті атқарушы органдардың, үкіметтік емес ұйымдардың өкілдерімен, ПМПК және ППТК мамандарымен интервью барысында басқа сұрақтармен қатар мектептерде кедергісіз орта құру туралы мәселе талқыланды. Сонымен қатар елде жүріп жатқан инклюзивті практиканың даму процестерін түсінудегі пікірлердің түсініксіздігін, фрагментарлығын байқауға болады.

Мұны растау үшін интервьюлерден бірнеше үзінді келтіреміз (авторлардың стилі сақталған):

ПМПК өкілі:

«...Негізінен жаңадан салынып жатқан мектептерде кедергісіз аймақ мәселесі шешілуде, оның ішінде ерекше білім беруді қажет ететін балалар үшін қажетті жағдайлар жасау қамтамасыз етілуде. Білім басқармасының құрылыс бөлімінде жобалау-сметалық құжаттаманы дайындау кезінде міндетті түрде кедергісіз аймақ көзделеді. Ескі мектептер стандарттарға сәйкес келмесе де, пандустар бар. Кедергісіз аймаққа көптеген талаптар кіреді, бірақ пандус толығымен жабдықталған. Тоқсан сайын жиналыстар

өткізіледі. Әлеуметтік объектілерде пандустардың талаптарына сәйкестігіне мониторинг жүргізіледі. Қазіргі уақытта талаптарға сәйкес келмейтін пандустар жоқ...».

ЖАО өкілі:

«...Инфрақұрылым нашар дамыған, енді ғана тьюторларды бөле бастады, балаларды мектептерде оқытуды енді ғана ойластырып жатыр, мысалы, сал ауруы бар балаға 4-қабатқа көтерілу үшін көбірек уақыт қажет... Мектептерде мүгедектер жоқ, пандустардың кімге арналып жасалғаны белгісіз... Біз ҰБДҚ-ға деректерді енгіземіз, оған сәйкес кедергісіз аймақ құрған мектептердің үлесі 100% (пандус), ал инклюзивті білім беру үшін жағдай жасаған мектептердің үлесі 74% деп белгіленген. Мәселе мынада, барлық мектептерде дефектолог штаты енгізілмеген. Дефектологтарды дайындайтын университеттер бар, бірақ мектептерде қаражат қарастырылмаған. Сонымен қатар № 77 бұйрықта дефектолог штаты қарастырылмаған. Себебі дефектологтың нақты штаты көрсетілмеген. Нақты штатты енгізу керек деп ойлаймын...»

ЖАО өкілі:

«...Ауданда 75 мектеп бар. 12 мектепте арнайы сыныптар бар, 16 мектепте біріктірілген сыныптар бар. Үлес 33,3 пайызды құрайды. Біз инклюзияға дайын емеспіз, өйткені бәрі қаражатқа келіп тіреледі. Карантинге байланысты қиындықтар туындауда. Бәрі қиналуда, өйткені басшыдан бастап инклюзия туралы түсінік жоқ. Бұл өте қиын...».

ПМПК өкілі:

«...Ерекше білім беруді қажет ететін кейбір балалар үшін мектепке қолжетімділік жақын маңдағы интернатта тұруға мүмкіндік беру арқылы қамтамасыз етіледі, сол жерден балалар жақын маңдағы мектептерге жеткізіледі. Аталған интернаттардағы ерекше білім беруді қажет ететін балалар ауылдық жерлерде туған, олардың ауылдарындағы мектептерде оларды оқыту үшін жағдай жасалмаған...».

ЖАО өкілі:

«...Ерекше білім беруді қажет ететін балалардың ата -аналары, егер тиісті жағдайлар жасалса, көп жағдайда балаларының басқа балалармен бірге тұрғылықты жердегі мектептерде оқығанды жөн көреді. Дефектолог мамандардың жоқтығынан, жақын маңдағы мектептерде түзету іс-шараларын жүргізетін мамандардың жоқтығынан ата-аналар балаларын арнайы білім беру ұйымдарына жіберуге мәжбүр. Сондықтан егер қоғам мен мемлекет үшін қажетті жағдайлар жасалса, инклюзивті білім беру үлесі арта түсер еді. Мысалы, егер жақын жерде сөйлеу қабілеті бұзылған балаларға арналған маман немесе орын болмаса, олар арнайы мектепке жүгінуге мәжбүр. Бұл жағдайда біз мұны ата-аналардың таңдауы деп айта алмаймыз, олар қандай жағдайға байланысты мұндай таңдау жасайтынын көре аламыз...»

ПМПК өкілі:

«...Барлығы түсінеді, барлығы тырысады, бірақ қазіргі уақытта жалпы білім беретін мектепте бірде-бір бала арбамен жүрмейді, балдақпен қозғалатын бірде-бір бала мектепте оқымайды, олар үйде оқиды, орташа ақыл-ой кемістігі бар балалар да үйде оқиды. Жеңіл ақыл-ой кемістігі бар балалар бейімделген бағдарлама бойынша жалпы білім беретін мектепте оқиды...»

«...Мектептерде зағип балалар жоқ, олар үйде оқиды, облыс бойынша көру қабілеті бұзылған 11 бала бар...».

«...Кейде баланың мектепке баруына ата-ана кедергі келтіреді, сонымен қатар ата-анаға баланы мектепке апару сияқты дұрыс таңдау жасауға көмектесу үшін жағдайлардың болмауы кедергі болуы мүмкін...».

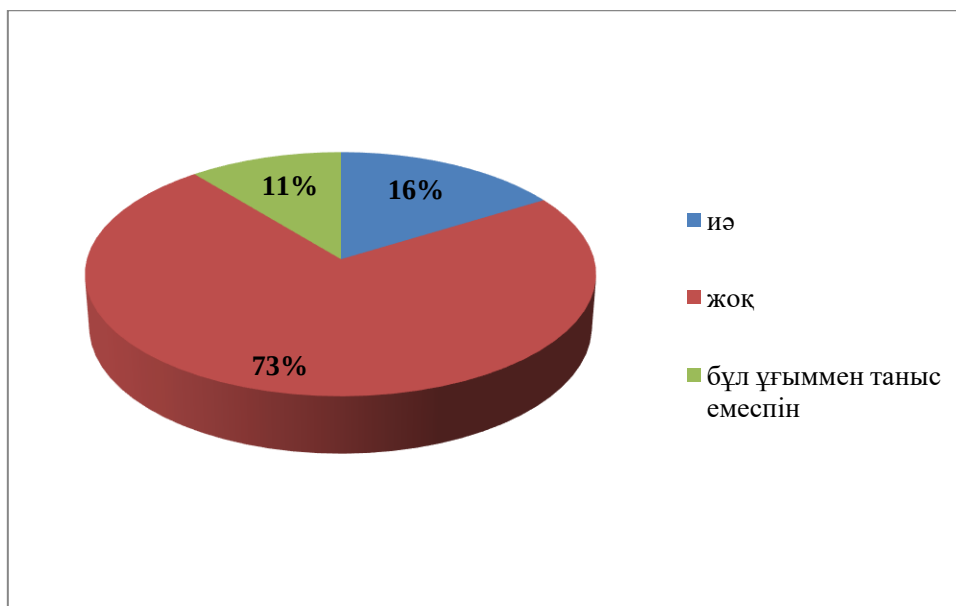
ПМПК өкілі

«... Біз балалардан «мектепке барғыларын келе ме?» деп сұрадық. Алдыңғы күні бір бала келді. 6-сыныпта оқитын қыз бала. Ол «иә, мен мектепке барғым келеді» деді. Мен анасына «баланың мектепке баруы үшін барлық көрсеткіштері бар» десем, анасы: «қыста аяғы ақсайды ғой, оған қиын» деп жауап береді. Жақсы, қыста қиын... Яғни анасы үшін қиын, бұл әлеуметтік аспект. Сондықтан бала жыл бойы үйде оқиды, бірақ мектепке барғысы келеді...».

Осылайша, қазіргі заманғы қазақстандық мектептерде ерекше білім беруді қажет ететін, оның ішінде даму мүмкіндігі шектеуле балалардың құқықтарын қамтамасыз етуге тиіс кедергісіз орта құру бойынша жұмыс жүргізілуде. Әрине, барлық балалар үшін білім алуға жалпыға бірдей қолжетімділікті қамтамасыз ету даму мүмкіндігі шектеулі балаларда кездесетін кедергілерді, сондай-ақ осындай кедергілерді жеңу үшін қажетті ресурстарды анықтау бойынша алдын-ала әрекеттерді жүзеге асыруды талап етеді.

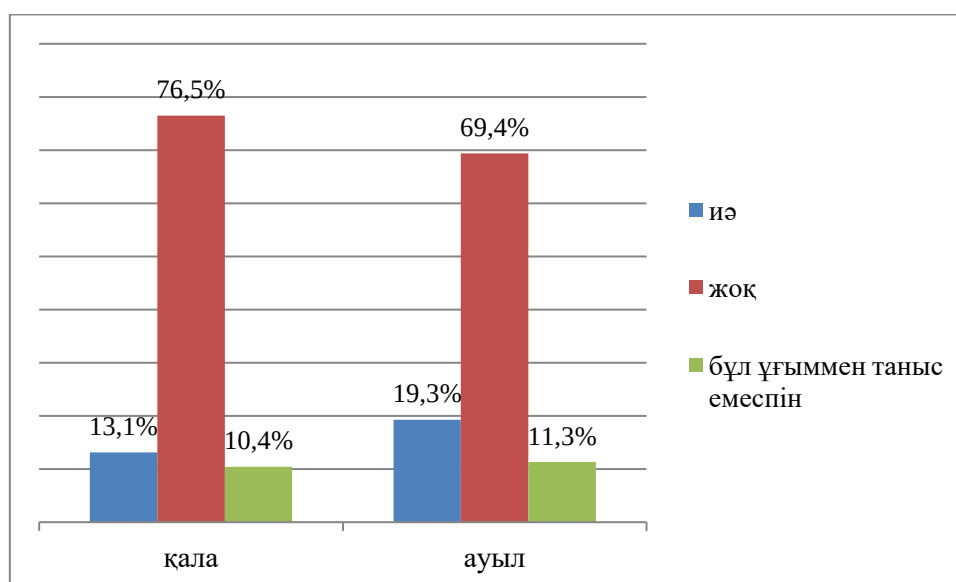
Мектептерге кедергісіз қолжетімділік ерекше білім беруді қажет ететін балалардың дербестік деңгейіне қолжетімділіктің және олардың қоғам өміріне қатысуын қамтамасыз етудің кілті болып табылатындығын мойындау қажет, өйткені мұндай жағдайларда жұмыс істеу балаларға тәуелсіз өмір сүруге мүмкіндік береді. Демек, қолжетімді орта білім алушылардың ерекше қажеттіліктері мен жеке мүмкіндіктерін ескере отырып жабдықталған үйреншікті орта болуы тиіс.

«Отбасыңызда ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар бала бар ма?» сұрағына қатысты жауаптарды талдайтын болсақ, 16% сұрақты растады, 73% теріс жауап берді, ал 11% респондент бұл ұғыммен таныс емес екендіктерін білдірді (116-сурет).

116-сурет. «Отбасыңызда ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар бала бар ма» сұрағы бойынша ата-ана жауаптарының көрсеткіші

Сауалнама нәтижелерін қала мен ауыл бөлінісінде салыстыру кезінде отбасында ерекше білім беруді қажет ететін баласы бар ауылдық ата-аналардың үлесі сәл жоғары (6%-ға) екені байқалады. Сонымен қатар бұл ұғыммен таныс емес ата-аналардың үлесі қалалық және ауылдық ата-аналарда бірдей (117-сурет).

117-сурет. «Отбасыңызда ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар бала бар ма?» сұрағы бойынша ата-ана жауаптарының қала-ауыл бөлісіндегі көрсеткіші

Барлық кейінгі сұрақтар ерекше білім беруді қажет ететін балалардың ата-аналарына жіберілді.

Сауалнамаға қатысқан, ерекше білім беруді қажет ететін балалары бар ата-аналардың әлеуметтік-демографиялық және кәсіби сипаттамаларын талдау олардың басым көпшілігін орташа жасы 35-45 жасқа тең аналардың (94%) құрайтындығы, бұл ретте олардың жартысының (50%) жоғары білімі бар екендігі анықталды. Сауалнамаға қатысқан аналардың жартысынан көбінің тұрақты жұмысы бар (62%) және басым бөлігі отбасылы (80%) (118-сурет).

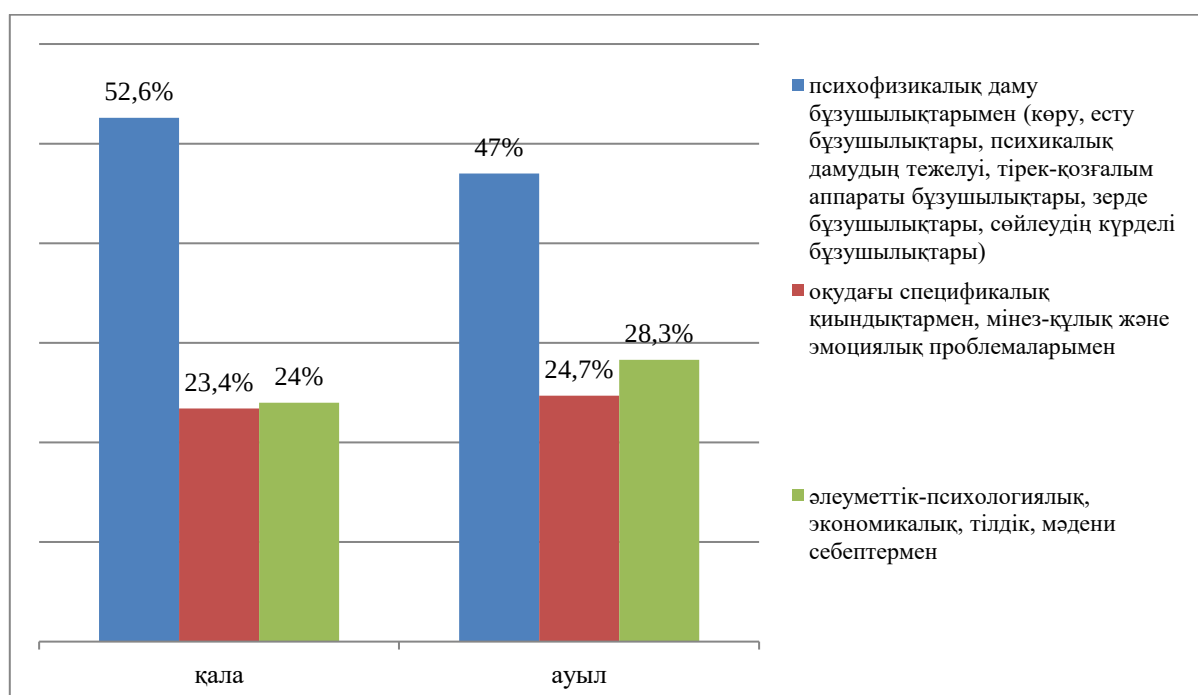
Аналар (94%)	орташа жасы – 35-45 жас
	жоғары білімі бар – 50%
	тұрақты жұмысқа ие – 62%
	отбасылы – 80%

Ерекше білім беруді қажет ететін ата-аналарға **«Балаңыздың ерекше білім берілуіне қажеттілігі немен байланысты?»** сұрағы қойылған болатын. Респонденттердің жартысына жуығы (49%) балаларда психофизикалық даму бұзушылықтарымен (көру, есту бұзушылықтары, психикалық дамудың тежелуі, тірек-қозғалым аппараты бұзушылықтары, зерде бұзушылықтары, сөйлеудің күрделі бұзушылықтары) барын, 27%-ы әлеуметтік-психологиялық, экономикалық, тілдік, мәдени себептерге байланысты білім беру қажелліктері барын және 24%-ы қажеттіліктердің оқудағы спецификалық қиындықтармен, мінез-құлық және эмоциялық проблемаларымен байланыстылығын атады (119-сурет).

119-сурет. «Балаңыздың ерекше білім берілуіне қажеттілігі немен байланысты?» сұрағы бойынша ата-ана жауаптарының көрсеткіші

Қала мен ауыл бөлінісінде жүргізілген сауалнама нәтижелерін салыстыру балаларының ерекше білім берілуіне қажеттіліктері психофизикалық даму бұзушылықтарымен байланысты қалалық жерде тұратын ата-аналардың үлесі ауылдық ата-аналарға қарағанда сәл жоғары (6%-ға) екенін көрсетті. Бұл ретте балалардың ерекше білім беру қажеттіліктері оқудағы спецификалық қиындықтармен, мінез-құлық және эмоциялық проблемаларымен байланысты қалалық және ауылдық жерде тұратын ата-аналарда бірдей, ал балаларының білім берілуіне қажеттіліктері әлеуметтік-психологиялық, экономикалық, тілдік, мәдени себептерге байланысты ауылдық жерде тұратын ата-аналарда (4%-ға) жоғары (120-сурет).

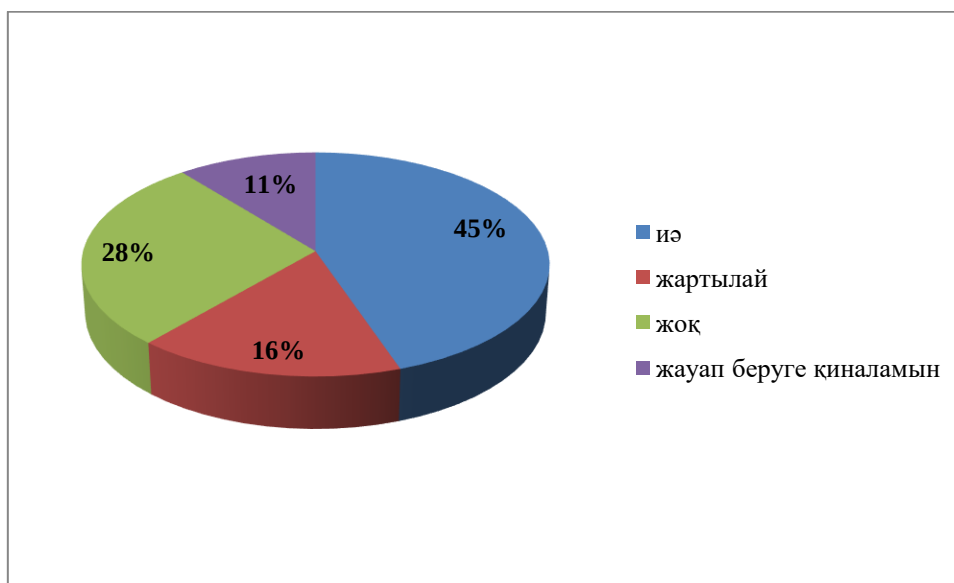
120-сурет. «Балаңыздың ерекше білім берілуіне қажеттілігі немен байланысты?» сұрағы бойынша ата-ана жауаптарының қала-ауыл бөлісіндегі көрсеткіші

Бұл мәселе ЭЫДҰ-ның білім беру жіктемесінің халықаралық стандартынан-БСХСЖ-97 (ISCED-97 International Standard Classification of Education) алынған ерекше білім беруді қажет ететін тұлғалар анықтамасын ескере отырып тұжырымдалды, аталмыш анықтама оқыту кезінде туындайтын түрлі қиыншылықтары бар білім алушыларды біріктіреді.

Көптеген елдерде балалардың үш үлкен тобын қамтитын білім берудегі сәтсіздіктердің объективті себептеріне негізделген келесі категориялық жүйе қолданылады:

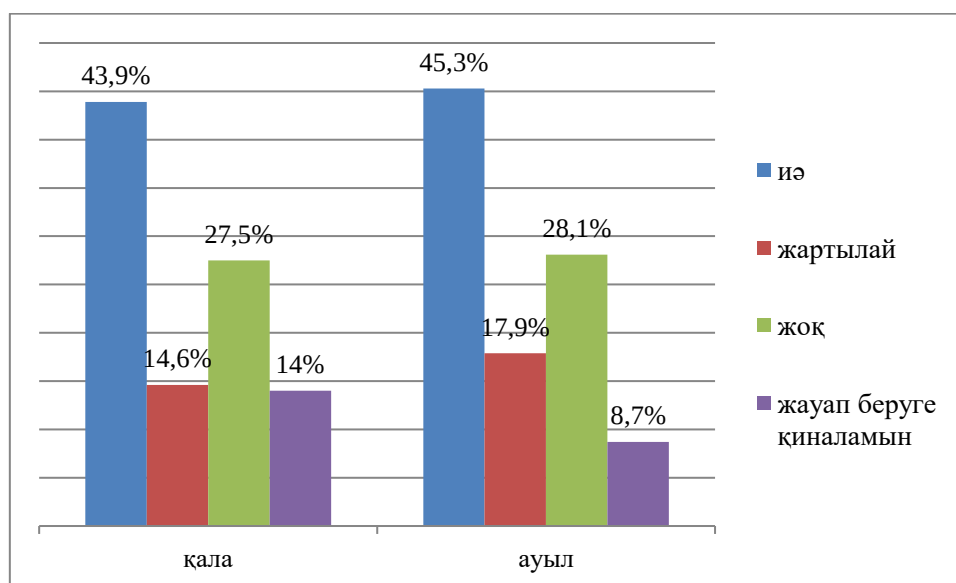
- даму мүмкіндігі шектеулі балалар;
- оқуда қиындықтары (бір немесе одан да көп пәндер), мінез-құлық және эмоционалды проблемалар бар балалар;
- ерекше білім беру қажеттіліктері қолайсыз өмір сүру жағдайларына – әлеуметтік, психологиялық, экономикалық, лингвистикалық, мәдени себептерге байланысты пайда болатын балалар.

«Балаңыз оқуға қажетті арнайы техникалық жабдықтармен (мысалы: дыбысқұшейткіш аппаратура, электронды үлкейткіш әйнек, бейнеүлкейткіш және т.б.) қамтамасыз етілген бе?» сұрағы бойынша ата-аналардың жауаптары келесідей болды: ата-аналардың 45%-ы оң жауап берді, 16%-ы «жартылай» жауабын таңдады, 11%-ы жауап беруге қиналды, ал 28% - ыарнайы техникалық жабдықтармен қамтамасыз етілмеген деп жауап берді (121-сурет).

121-сурет. «Балаңыз оқуға қажетті арнайы техникалық жабдықтармен (мысалы: дыбыскүшейткіш аппаратура, электронды үлкейткіш әйнек, бейнеүлкейткіш және т.б.) қамтамасыз етілген бе?» сұрағы бойынша ата-ана жауаптарының көрсеткіші

Қала мен ауыл бойынша сауалнама нәтижелерін салыстыру қалалық және ауылдық жерде тұратын ата-аналардың жауаптарының барлық нұсқалары бойынша көрсеткіштері арасында үлкен айырмашылықтар жоқ екенін көрсетті (122-сурет).

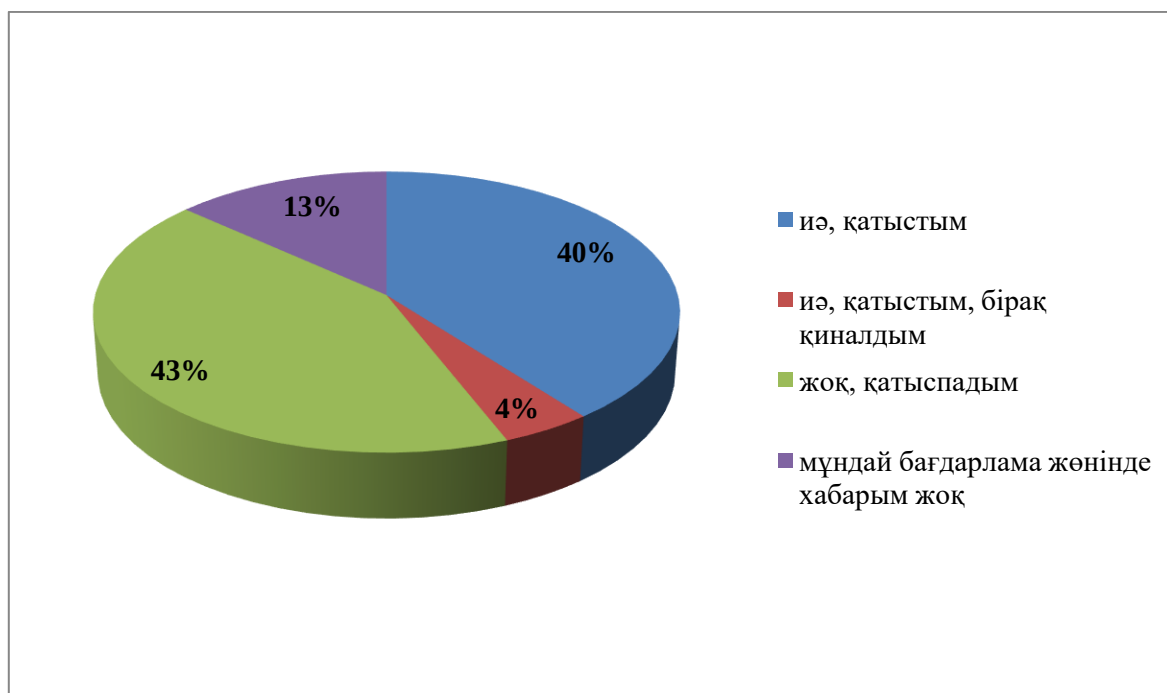

122-сурет. «Балаңыз оқуға қажетті арнайы техникалық жабдықтармен (мысалы: дыбыскүшейткіш аппаратура, электронды үлкейткіш әйнек, бейнеүлкейткіш және т.б.) қамтамасыз етілген бе?» сұрағы бойынша ата-ана жауаптарының қала-ауыл бөлісіндегі көрсеткіші

Жоғарыда көрсетілген мәселе бойынша нәтижелерді талдау ерекше білім беруді қажет ететін балалардың еліміздің мектептерінде оқуға қажетті арнайы техникалық жабдықтармен жеткіліксіз қамтамасыз етілуі туралы қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Осыған байланысты мектеп әкімшілігі қабілеттілікті, шығармашылық әлеуетті дамыту үшін, жалпы алғанда әрбір баланың сапалы білім алу құқығын іске асыру үшін жағдай жасау мақсатында оқу процесінің арнайы техникалық оқыту құралдарымен жабдықталуына назар аудару қажет.

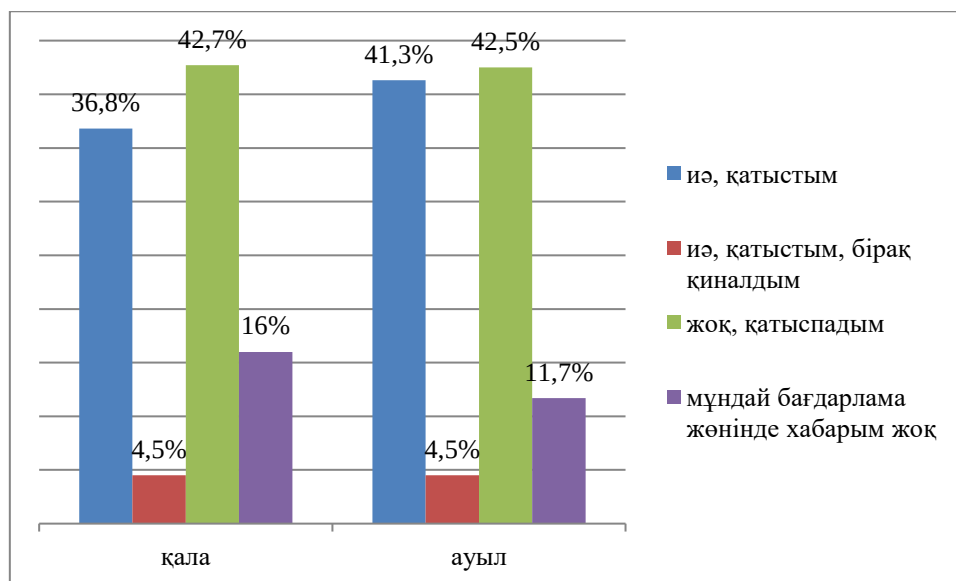
Ерекше білім беруді қажет ететін балалары бар ата-аналар **«Балаңызды психологиялық-педагогикалық қолдаудың жеке бағдарламасын жасауға қатыстыңыз ба?»** сұрағына төмендегіше жауап берді: 40%-ы оң жауап берді, 4%-ы қатысатындығын, бірақ қиналатындықтарын білдірді, 43%-ы

қатыспайтындықтарын айтты және мұндай бағдарламамен таныс емес ата-аналар үлесі 13%-ды құрады (123-сурет).

123-сурет. «Балаңызды психологиялық-педагогикалық қолдаудың жеке бағдарламасын жасауға қатыстыңыз ба?» сұрағы бойынша ата-ана жауаптарының көрсеткіші

Қала мен ауыл бойынша сауалнама нәтижелерін салыстыру қалалық және ауылдық жерде тұратын ата-аналардың жауаптарының барлық нұсқалары бойынша үлкен айырмашылықтар жоқ екенін көрсетті (124-сурет).

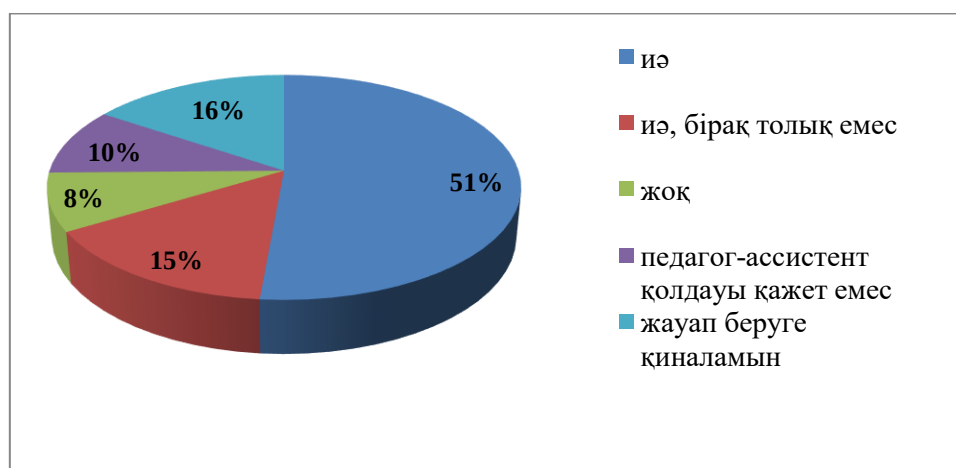
124-сурет. «Балаңызды психологиялық-педагогикалық қолдаудың жеке бағдарламасын жасауға қатыстыңыз ба?» сұрағы бойынша ата-ана жауаптарының қала-ауыл бөлісіндегі көрсеткіші

Осы мәселе бойынша нәтижелерді талдау педагогтердің назарын ерекше білім беруді қажет ететін балаларды оқытуды дараландыру тәсілдерін түсінуге және іске асыруға аударуға мүмкіндік береді. Тәжірибе педагогтердің әртүрлі балалармен жұмыс істеуге дайындығының жеткіліксіздігін көрсететіндіктен, практиктердің негізгі сұрағы – «қалай?» сұрағына әзірге барлық жағдайда білікті жауап табылмауда.

Балалардың оқуға психологиялық дайындығы туралы зерттеулердің көлемі өте үлкен және жан-жақты, бірақ білім беру ұйымдарын оқу-әдістемелік қамтамасыз етуде бағдарламалық талаптарға сәйкес балалардың білім беру құзыреттілігін бағалау технологиясына қатысты мәселелер терең зерттеуді қажет етеді. Бұл аспект өте маңызды, өйткені ерекше білім беруді қажет ететін балаларға қатысты білім беру бағытын таңдау, міндеттерді анықтау және жалпы білім беретін мектепте ерекше білім беруді қажет ететін білім алушыны психологиялық-педагогикалық қолдаудың жеке бағдарламасының мазмұны осы мәселені шешуге байланысты.

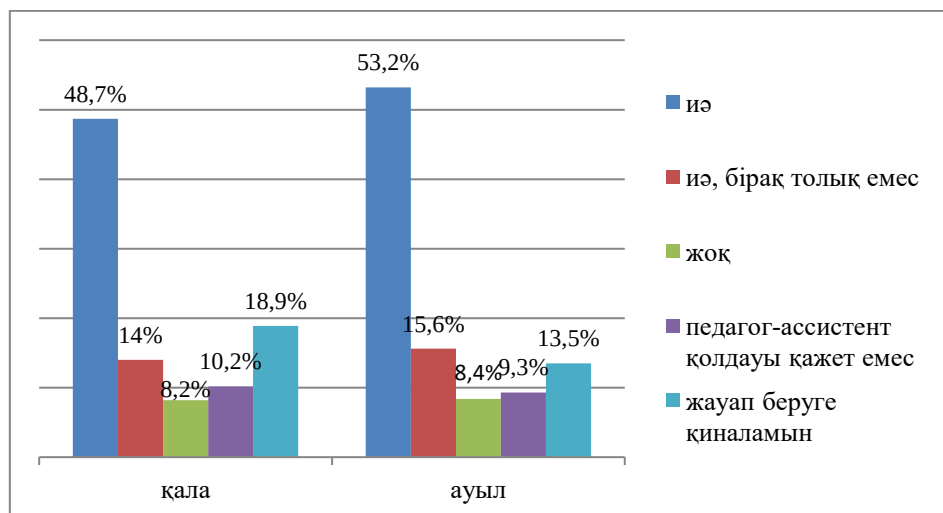
Педагогтер ерекше білім беруді қажет ететін балаларды оқыту процесінде педагогтер мен ата-аналар арасындағы қарым-қатынастың маңызды рөлін есте сақтауы керек. Ата-аналар өз балаларын жақсы біледі, сондықтан бірқатар мәселелерді шешуде педагог олардан құнды кеңестер ала алады. Педагогтер мен ата-аналардың ынтымақтастығы жағдайды әртүрлі жағынан қарастыруға көмектеседі, демек, ересектерге баланың жеке ерекшеліктерін түсінуге, оның қабілеттерін анықтауға және дұрыс өмірлік нұсқауларды қалыптастыруға мүмкіндік береді.

«Балаңызға көрсетілетін педагог-ассистент (тьютор) қолдауына көңіліңіз толады ма?» сұрағы бойынша ата-аналардың жауаптары төмендегіше: респонденттердің жартысы, 51%-ы бұл сұраққа оң жауап берді, 15%-ы толыққанды көңілдері толмайтындығын білдірді, 16%-ы жауап беруге қиналды, 10%-ы педагог-ассистент қолдауы қажет еместігін білдірді және 8%-ы көңілдері мүлдем толмайтындықтарын жеткізді (125-сурет).

125-сурет. «Балаңызға көрсетілетін педагог-ассистент (тьютор) қолдауына көңіліңіз толады ма?» сұрағы бойынша ата-ана жауаптарының көрсеткіші

Қала мен ауыл бойынша сауалнама нәтижелерін салыстыру қалалық және ауылдық жерде тұратын ата-аналардың жауаптарының барлық нұсқалары бойынша үлкен айырмашылықтар жоқ екенін көрсетті (126-сурет).

126-сурет. «Балаңызға көрсетілетін педагог-ассистент (тьютор) қолдауына көңіліңіз толады ма?» сұрағы бойынша ата-ана жауаптарының қала-ауыл бөлісіндегі көрсеткіші

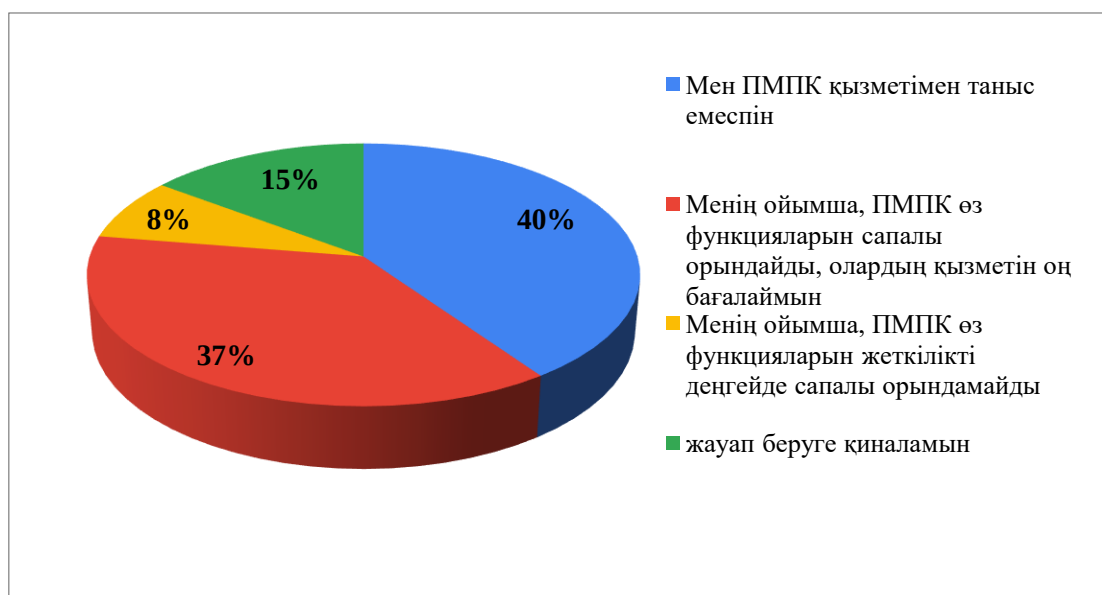
«Педагог қызметкерлер мен оларға теңестірілген тұлғалардың лауазымдарының үлгілік біліктілік сипаттамаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2009 жылғы 13 шілдедегі №338 бұйрығына сәйкес қазіргі уақытта нормативтік негізде педагог-ассистент лауазымы енгізілді, лауазымдық міндеттері айқындалды

Бұйрықта педагог-ассистент білім алушыларға психологиялық-медициналық-педагогикалық консультацияның ұсынымы бойынша көмек көрсетеді, жалпы үлгідегі білім беру ұйымдарында ерекше білім беруді қажет ететін білім алушыны психологиялық-педагогикалық қолдауды жүзеге асырады деп жазылған.

Ата-аналардан алынған сауалнама нәтижелеріне сәйкес, респонденттердің жартысына жуығы, балаларға мұндай көмек қажет емес (10%) деп пікір білдіргендерді қоспағанда, педагог-ассистент жұмысына наразылығын білдірді. Бұл, өз кезегінде, мұндай бағалаудың негіздерін мұқият зерделеуді және психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі мамандарының, оның ішінде педагог-ассистент қызметін іскеасыру тетіктерін жасауды қажет етеді.

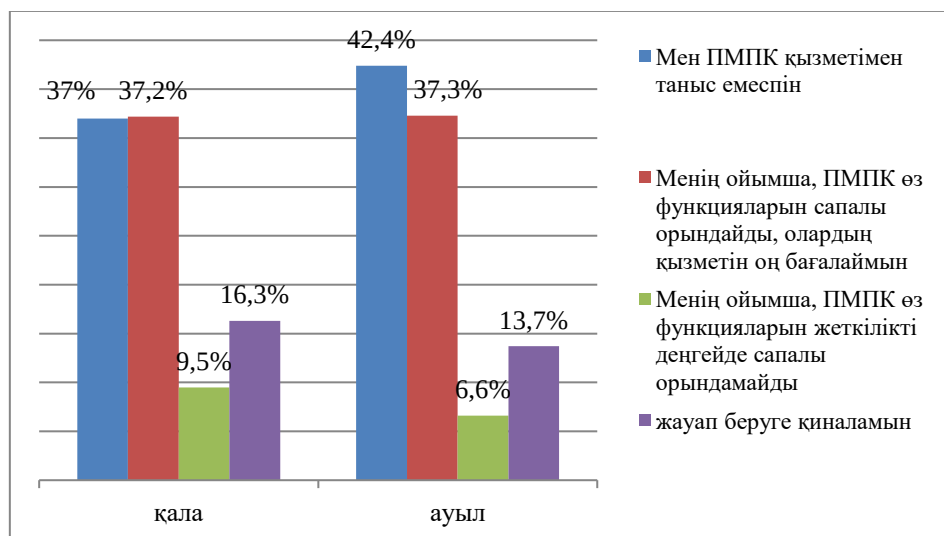
«Психологиялық-медициналық-педагогикалық консультациялардың (ПМПК) қызметін қалай бағалайсыз?» сұрағы бойынша сауалнамаға қатысқан ата-аналардың обасым бөлігі (40%) ПМПК қызметімен таныс емес екендіктерін білдірді, бұл ретте осы секілді үлесті

(37%) ПМПК өз функцияларын сапалы орындайды және олардың қызметін оң бағалайды деп жауап берген ата-аналар құрады. Респонденттердің 15%-ы жауап беруге қиналды, ал ПМПК өз функцияларын жеткіліксіз сапалы орындайды деп санайтындардың үлесі 8%-ға тең болды (127-сурет).

127-сурет. «Психологиялық-медициналық-педагогикалық консультациялардың (ПМПК) қызметін қалай бағалайсыз?» сұрағы бойынша ата-ана жауаптарының қала-ауыл бөлісіндегі көрсеткіші

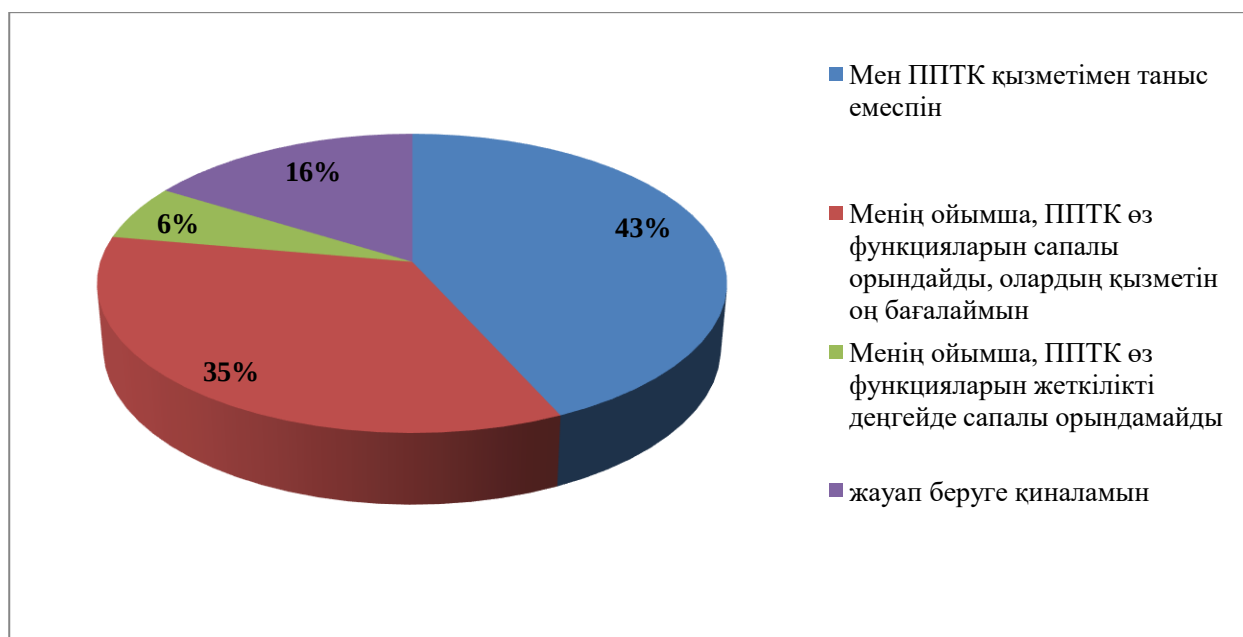
Қала мен ауыл бөлінісінде сауалнама нәтижелерін салыстыру ПМПК қызметімен таныс емес ауылдық ата-аналардың үлесі қалалық ата-аналардың үлесіне қарағанда 5%-ға жоғары екенін, сондай-ақ респондент ата-аналардың қала мен ауыл бөлінісіндегі үштен біріне жуығы ПМПК өз функцияларын сапалы орындайды деп есептейтінін көрсетті, бұл ретте ПМПК өз функцияларын жеткіліксіз сапалы орындайды деп есептейтін қалалық жерде тұратын ата-аналардың үлесі ауылдық жерде тұратын ата-аналарға қарағанда 3%-ға жоғары екендігін көрсетті (128-сурет).

128-сурет. «Психологиялық-медициналық-педагогикалық консультациялардың (ПМПК) қызметін қалай бағалайсыз?» сұрағы бойынша ата-ана жауаптарының қала-ауыл бөлісіндегі көрсеткіші

Жалпы алғанда, осы сұрақ бойынша нәтижелерге сәйкес, ПМПК қызметімен таныс ата-аналардың жартысынан көбі олардың қызметін оң бағалады, алайда олардың қызметін жеткілікті деңгейде сапалы емес деп бағалаған немесе жауап беруге қиналған ата-аналардың бөлігі көптеген сұрақтарды туындатады. Демек, ата-аналар мен ПМПК-ның өзара іс-қимылы, ерекше білім беруді қажет ететін балаларды психологиялық-медициналық-педагогикалық қолдау жүйесін ұйымдастыру мәселелері қарастыруды қажет етеді.

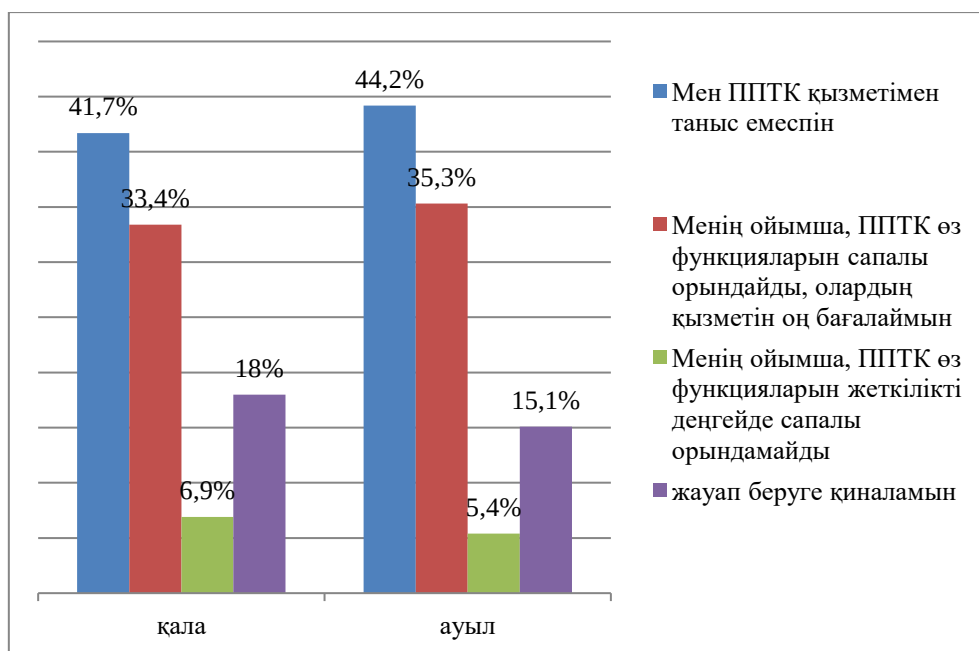
Сол секілді ата-аналарға психологиялық-педагогикалық түзету кабинеттерінің (ППТК) жұмысын бағалау ұсынылды. Сонымен қатар сауалнамалардың нәтижелері ата-аналардың 43%-ы аталмыш ұйымдардың қызметімен таныс емес екенін көрсетті, 35%-ы ППТК өз функцияларын сапалы орындайды және олардың қызметін оң бағалайды деген пікір білдірді, 16%-ы жауап беруге қиналды, ал респонденттердің 6%-ы «ППТК өз функцияларын жеткіліксіз сапалы орындайды» деген пікір білдірді (129-сурет).

129-сурет. «Психологиялық-педагогикалық түзету кабинеттерінің (ППТК) қызметін қалай бағалайсыз?» сұрағы бойынша ата-ана жауаптарының қала-ауыл бөлісіндегі көрсеткіші

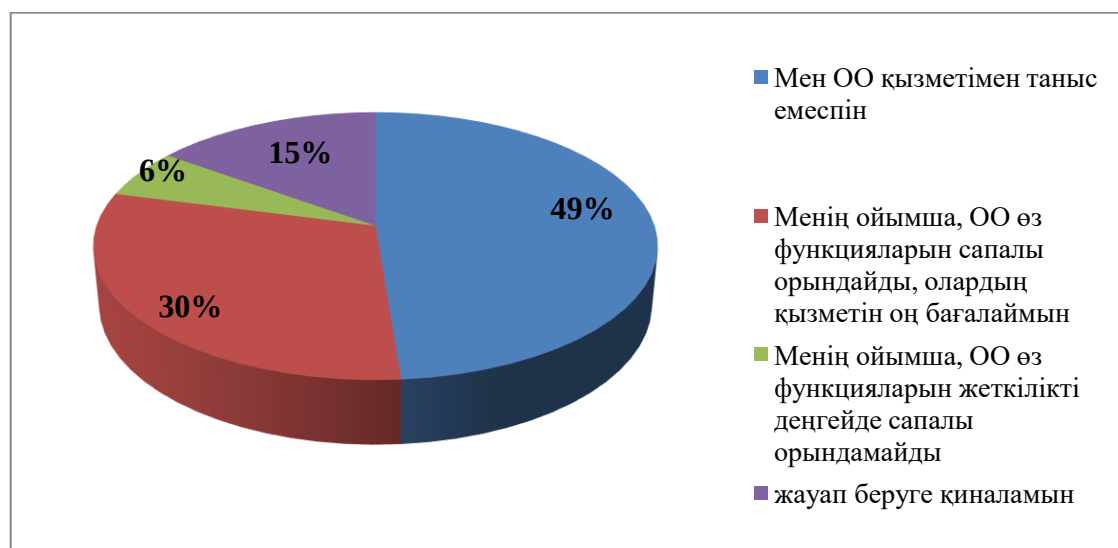
Қала мен ауыл бөлінісінде сауалнама нәтижелерін салыстыру кезінде қалалық және ауылдық ата-аналардың жауаптары арасында үлкен айырмашылықтар байқалмағаны, сондай-ақ ПМПК қызметі туралы осыған

ұқсас алдыңғы сұраққа жауаптармен айырмашылықтар жоқ екені байқалады (130-сурет).

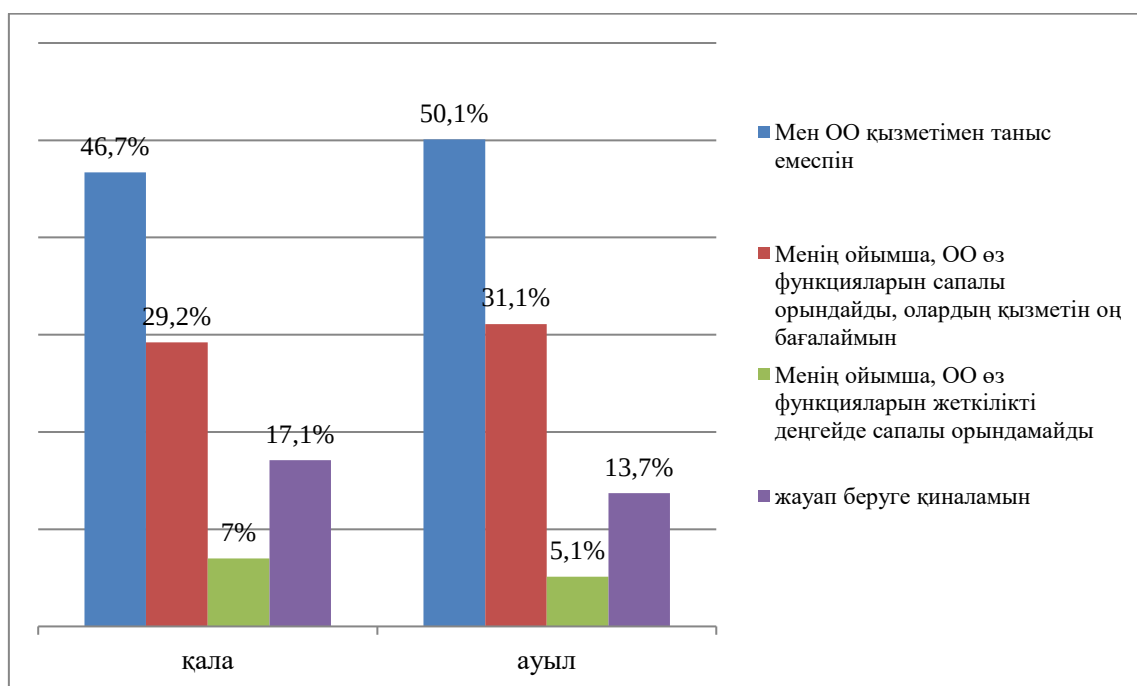
130-сурет. «Психологиялық-педагогикалық түзету кабинеттерінің (ППТК) қызметін қалай бағалайсыз?» сұрағы бойынша ата-ана жауаптарының қала-ауыл бөлісіндегі көрсеткіші

Ерекше білім беруді қажет ететін балалардың ата-аналарына оңалту орталықтарының (ОО) қызметін бағалау туралы сұраққа пікір білдірілгендердің жартысына жуығы (49%) ОО қызметімен таныс емес, сауалнамаға қатысушылардың қалған 30%-ы «менің ойымша, ОО өз функцияларын сапалы орындайды, олардың қызметін оң бағалаймын» деп жауап берді, 15%-ы бұл сұраққа жауап беруге қиналатындықтарын білдірді, ал 6%-ы ОО өз функцияларын жеткіліксіз сапалы орындайды деп айтты (131-сурет).

131-сурет. «Оңалту орталықтарының (ОО) қызметін қалай бағалайсыз?» сұрағы бойынша ата-ана жауаптарының қала-ауыл бөлісіндегі көрсеткіші

Сауалнама нәтижелерін қала мен ауыл бөлінісінде салыстырған кезде ОО қызметімен таныс емес ауылдық жерде тұратын ата-аналарының үлесі қалалық жерде тұратын ата-аналарға қарағанда біршама жоғары екені байқалады, қалған жауаптар нұсқалары бойынша қала және ауыл бөлінісінде ата-аналар жауаптары көрсеткіштері арасында үлкен айырмашылықтар байқалмады (132-сурет).

132-сурет. «Оңалту орталықтарының (ОО) қызметін қалай бағалайсыз?» сұрағы бойынша ата-ана жауаптарының қала-ауыл бөлісіндегі көрсеткіші

Ерекше білім беруді қажет ететін балалардың білім алуы олардың табысты әлеуметтенуінің, олардың қоғам өміріне толыққанды қатысуын қамтамасыз етудің, кәсіби және әлеуметтік қызметтің әртүрлі түрлерінде тиімді өзін-өзі жүзеге асырудың негізгі және ажырамас шарттарының бірі болып табылады

Мемлекеттік және қоғамдық құрылымдардың кешенді өзара іс-әрекеті кезінде ерекше білім беруді қажет ететін балалардың бейімделуінің жеткілікті деңгейіне қол жеткізілуі мүмкін, ол оларға өз-өзіне қызмет көрсету, өз-өзін ұйымдастыру мүмкіндігін және өзін қоғамның толыққанды мүшесі ретінде сезіну үшін мемлекеттің мәдениеті мен экономикасының дамуына зор үлес қосып, еңбек ету мүмкіндігін қамтамасыз етеді.

Мұндай қолайлы жағдайлар тек ата-аналармен тығыз ынтымақтастықта, білім беру процесінің барлық қатысушыларының бірлескен командалық өзара

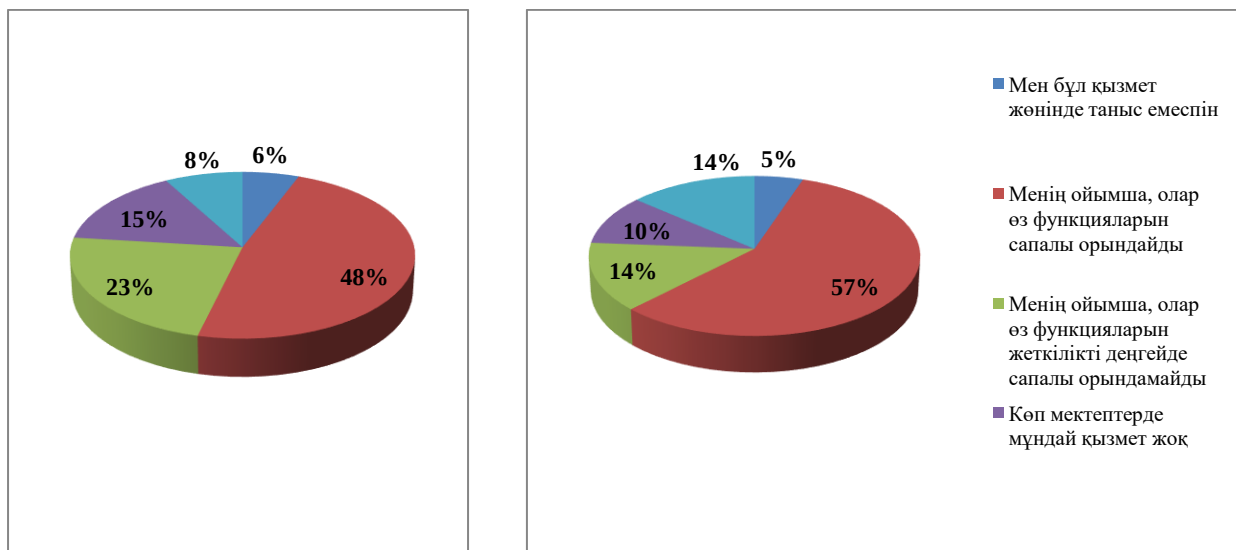
әрекеттестігінде ғана жасалуы мүмкін. Бұл жағдайда барлық балалар табысты болуға, қауіпсіздікке және өзін орынды сезінуге мүмкіндік беретін қолдаумен қамтамасыз етіледі [38].

Зерттеу барысында еліміздің орта білім беру ұйымдарындағы инклюзивті тәжірибенің жай-күйін анықтау мақсатында еліміздің барлық 17 өңірінің ПМПК және ППТК мамандарына сауалнама сұрақтары ұсынылды. Мамандардың пікірін анықтау үшін сұрақтар Қазақстан Республикасында инклюзивті білім беру мониторингінің бірыңғай шеңберінде көрсетілген инклюзивті практика индикаторларына сәйкес әзірленді. Қазақстанның барлық 17 өңірінен келген ПМПК және ППТК мамандарының сауалнамалық деректерін инклюзивті практика мәселелері бойынша талдауды қарастыруды ұсынамыз.

ПМПК ЖӘНЕ ППТК МАМАНДАРЫНЫҢ САУАЛНАМАСЫН ТАЛДАУ

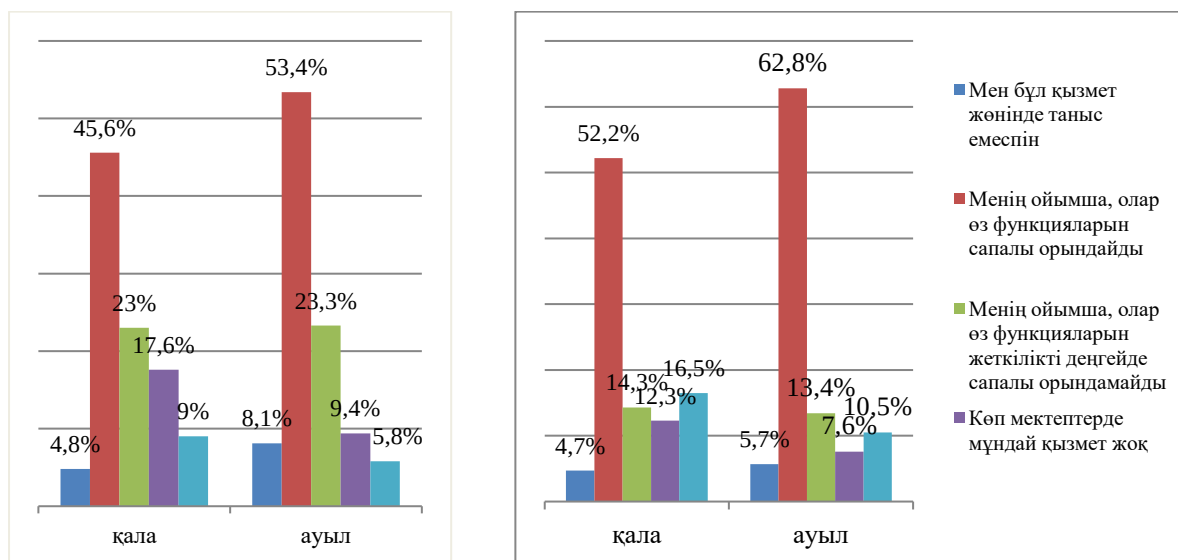
ПМПК мамандарына **«Өңіріңіздегі (қала/ауыл) мектептерде психологиялық-педагогикалық қолдау қызметінің жұмысын қалай бағалайсыз?»** сұрағы қойылған болатын. Респонденттердің жартысына жуығы (48%) психологиялық-педагогикалық қолдау қызметті өз функцияларын сапалы орындайды деген пікір білдірді, 23% өз функцияларын сапалы орындамайды деп санайды, көп мектепте мұндай қызметтер жоқ деп санайтындардың үлесі 15%-ды құрады, жауап беруге қиналғандар – 8%, сондай-ақ осы қызметпен таныс емес респонденттер үлесі 6%-ды құрады.

ППТК мамандары өз өңіріндегі (қала/ауыл) мектептерде психологиялық-педагогикалық қолдау қызметін келесідей бағалады: респонденттердің жартысынан көбі (57%) өз функцияларын сапалы орындайды деген пікір білдірді, 14%-ы психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі өз функцияларын сапалы орындамайды деген пікірді келтірді, көп мектепте мұндай қызметтер жоқ деп санайтындардың үлесі 10%-ды құрады, жауап беруге қиналғандар 14%-ды, сондай-ақ аталмыш қызметпен таныс емес адамдар 5%-ды құрады (133-сурет).

133-сурет. «Өңіріңіздегі (қала/ауыл) мектептерде психологиялық-педагогикалық қолдау қызметінің жұмысын қалай бағалайсыз» сұрағы бойынша ПМПК және ППТК мамандары жауаптарының көрсеткіші

Осы мәселе бойынша ПМПК және ППТК мамандарының сауалнамаларының нәтижелері ППТК мамандары өз аймағындағы мектептердегі психологиялық-педагогикалық қолдау қызметінің жұмысын жоғары бағалайтындығын көрсетті, ал оң бағалау көрсеткіштері қала мен ауыл өкілдері арасында жоғары (134-сурет).

ПМПК мамандарының пікірі

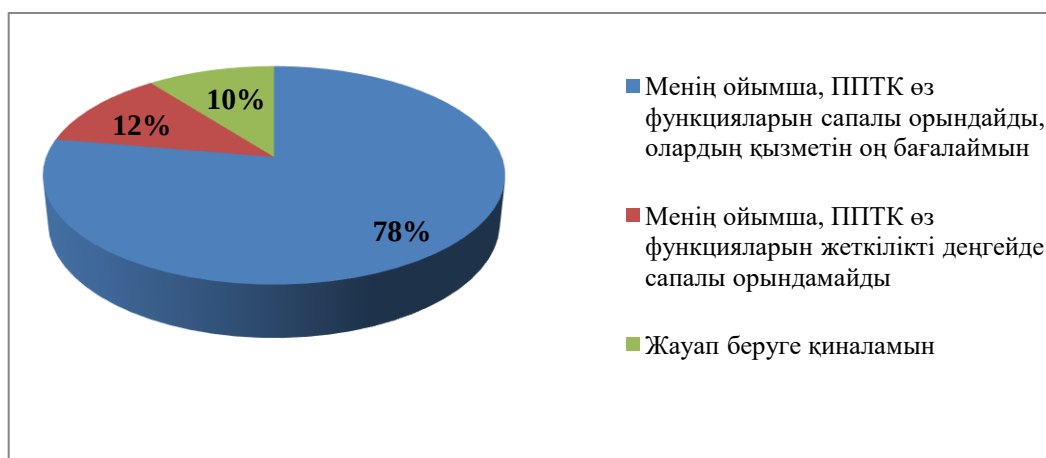
ППТК мамандарының пікірі

134-сурет. «Өңіріңіздегі (қала/ауыл) мектептерде психологиялық-педагогикалық қолдау қызметінің жұмысын қалай бағалайсыз» сұрағы бойынша ПМПК және ППТК мамандары жауаптарының қала-ауыл бөлісіндегі көрсеткіші

Жоғарыда келтірілген сұраққа жауаптардың нәтижелерін талдау сауалнамаға қатысқан мамандардың барлығы дерлік өз аймағындағы мектептердегі психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі туралы біледі, олардың жартысынан көбі олардың жұмысын оң бағалайды деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Десе де, әріптестерінің пікірімен келіспейтін және жеткіліксіз сапалы жұмыс туралы пікір білдірген немесе мектептерде мұндай қызметтер жоқ деп санайтын мамандарға назар аудару керек. Мамандардың осы бөлігінің үлесі жауап беруге қиналғандармен бірге респонденттердің үштен бірінен астамын құрайтындықтан, бұл сұрақ тереңірек зерттеуді қажет етеді.

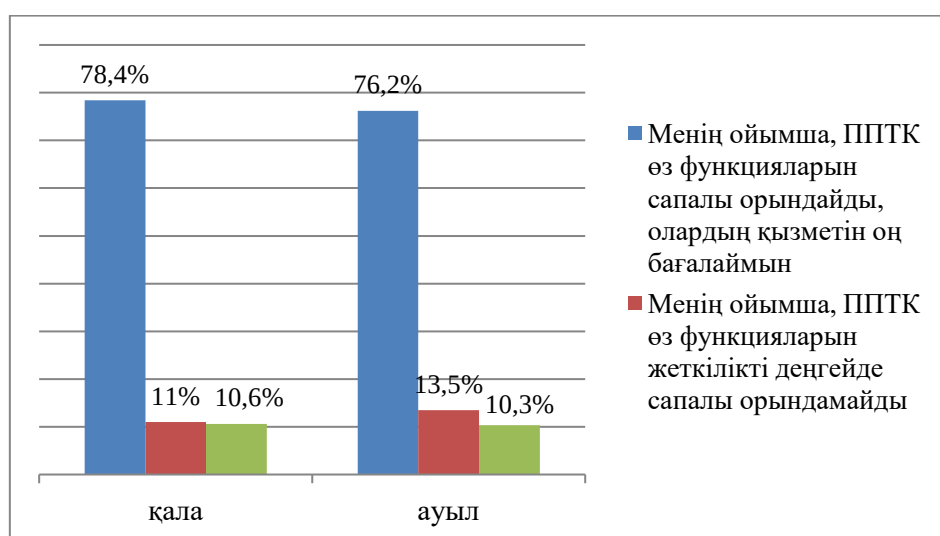
ПМПК мамандарына психологиялық-педагогикалық түзету кабинеттерінің (ППТК) қызметін бағалау туралы сұрағына респонденттердің басым көпшілігі

(78%) ППТК өз функцияларын сапалы орындайды және олардың қызметін оң бағалайтыны жөнінде пікір білдірді, 12% ППТК өз функцияларын жеткіліксіз сапалы орындайды деп есептесе, 10% респондент бұл сұраққа жауап беруге қиналатындықтарын жеткізді (135-сурет).

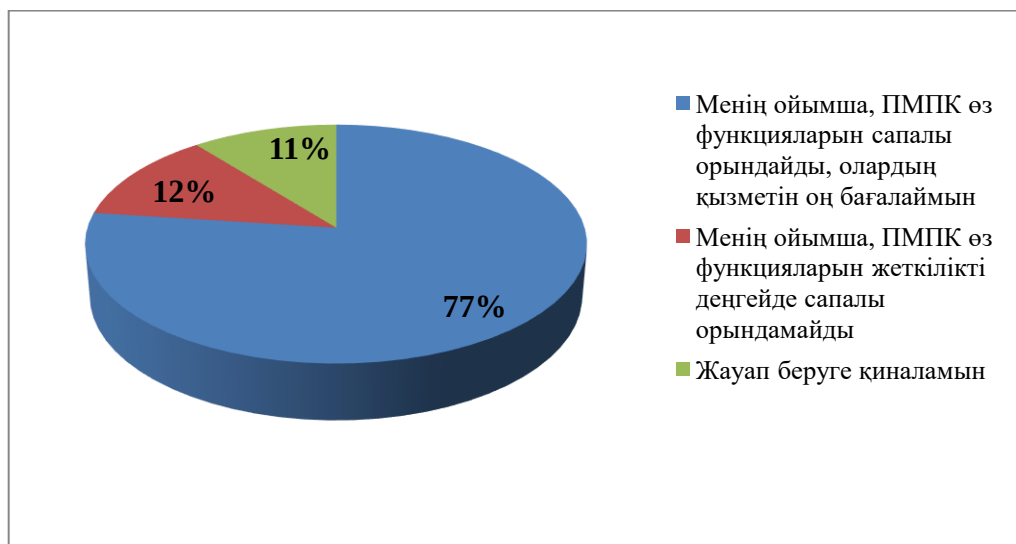
135-сурет. «Психологиялық-педагогикалық түзету кабинеттерінің (ППТК) қызметін қалай бағалайсыз» сұрағы бойынша ПМПК мамандары жауаптарының көрсеткіші

Қала мен ауыл бөлінісінде жүргізілген сауалнама нәтижелерін салыстыру ПМПК-ның қалалық және ауылдық жерде тұратын мамандарының ППТК қызметіне қатысты жауаптарына назар аударсақ, жауап беруге қиналғандар респонденттердің оннан бір бөлігін құрайды, сондай-ақ ППТК өз жұмыстарын сапалы орындамайды деп санайтындар да респонденттердің оннан бір бөлігін құрайды. Оларды қоспағанда, «ППТК өз функцияларын сапалы орындайды, олардың қызметін оң бағалаймын» деп жауап берушілердің үлесі басым (136-сурет).

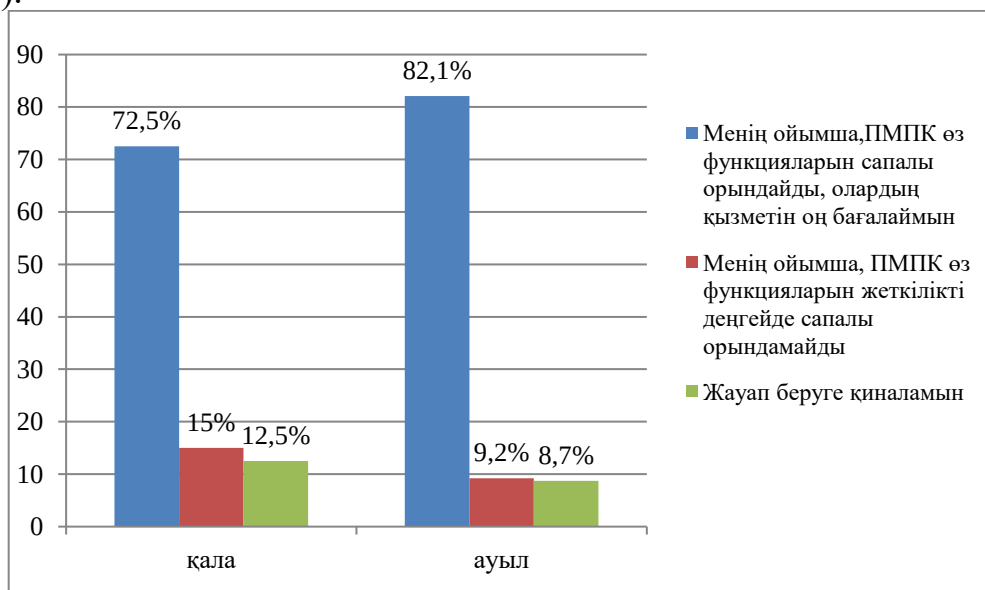
136-сурет. «Психологиялық-педагогикалық түзету кабинеттерінің (ППТК) қызметін қалай бағалайсыз» сұрағы бойынша ПМПК мамандары жауаптарының қала-ауыл бөлінісіндегі көрсеткіші

ППТК мамандарының психологиялық-медициналық-педагогикалық консультациялардың (ПМПК) қызметін бағалау туралы өтінішінде сұралғандардың басым көпшілігі (77%) ПМПК өз функцияларын сапалы орындайды деп, олардың қызметін оң бағалайтындар жөнінде пікір білдірді, 12% ПМПК өз функцияларын сапалы орындамайды деп тұжырымдаса, 11% жауап беруге қиналғандықтарын білдірді (137-сурет).

137-сурет. «Психологиялық-медициналық педагогикалық қолдау қызметін қалай бағалайсыз» сұрағы бойынша ППТК мамандары жауаптарының көрсеткіші

ППТК мамандарының ауыл мен қала бөлінісінде ПМПК қызметі туралы жүргізілген сауалнама деректерін салыстыру ППТК-ның ауылдық жерде тұратын мамандары ПМПК қызметін қалалық мамандарға қарағанда 10%-ға жоғары бағалайтынын және тиісінше ПМПК-ның өз функцияларын сапалы атқармайды деп есептейтін қалалық жерде тұратын үлесі ауылдық жерде тұратын мамандардың үлесіне қарағанда 6%-ға жоғары екенін көрсетті (138-сурет).

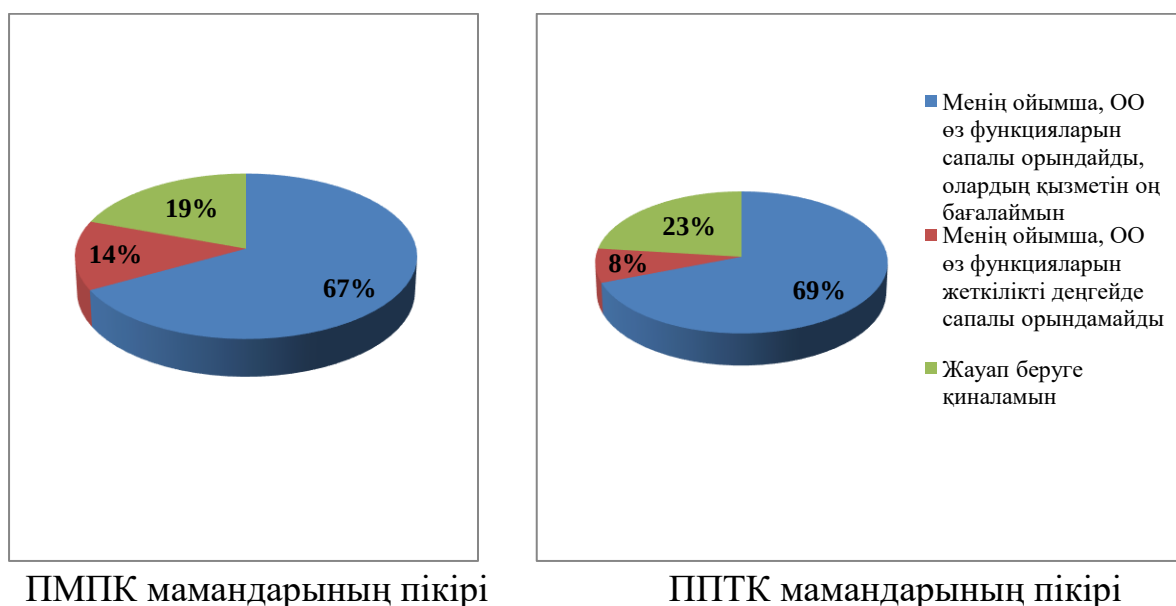

138-сурет. «Психологиялық-медициналық педагогикалық қолдау қызметін қалай бағалайсыз» сұрағы бойынша ППТК мамандары жауаптарының қалауыл бөлінісіндегі көрсеткіші

ПМПК және ППТК мамандарына қатысты алдыңғы екі сұрақ бойынша деректерді талдау респонденттердің басым көпшілігі, орта есеппен 80%-ы бір-бірінің қызметін оң бағалайтындығын көрсетті. Шағын айырмашылық тек қалалық және ауылдық бөліністе байқалады. Демек, осы ұйымдардың мамандары арасында бір-бірінің қызметіне жоғары баға беру үшін жеткілікті кәсіби өзара іс-әрекет бар деп қорытынды жасауға болады. Мұндай ынтымақтастық шекараны кеңейтіп, инклюзивті білім беру ортасын дамыту бойынша мектептермен бірлескен жұмыс құруға мүмкіндік берсе деген тілек басым.

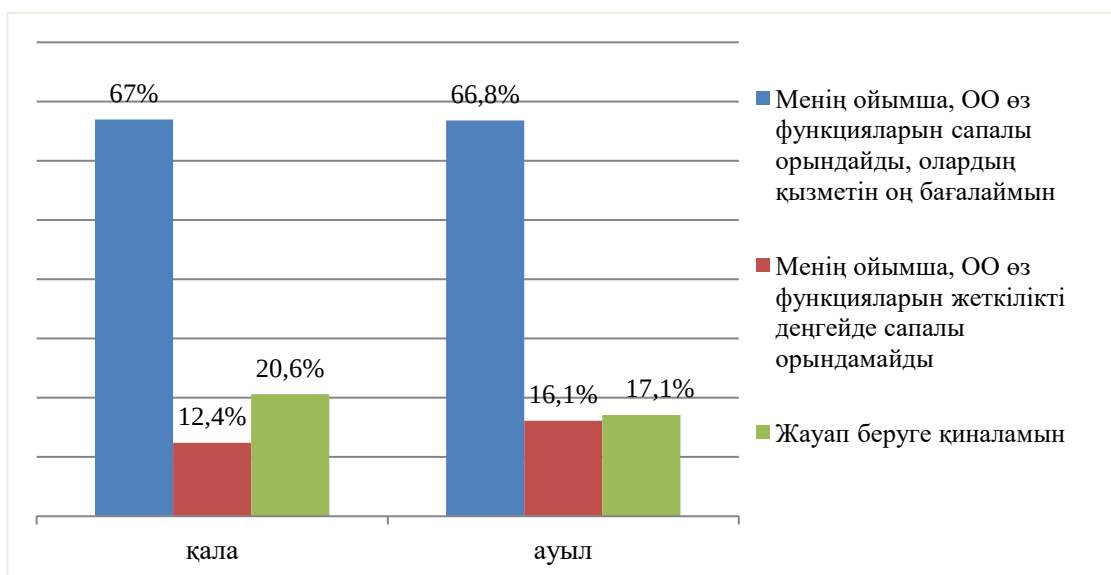
«Оңалту орталықтарының (ОО) қызметін қалай бағалайсыз?» сұрағы бойынша ПМПК мамандарына қойылған сұрақ нәтижелері бойынша респонденттердің басым бөлігі (67%) олардың қызметін оң бағалайды, респонденттердің 14%-ы ОО өз функцияларын жеткілікті деңгейде сапалы орындамайды деп есептейді, сонымен қатар 19% респондент бұл сұраққа жауап беруге қиналатындықтарын білдірді.

Оңалту орталықтарының (ОО) қызметін бағалау үшін ППТК мамандары да аталмыш сұраққа жауап берді. ОО өз функцияларын сапалы орындайды деп есептеп, олардың қызметін оң бағалаған респонденттер үлесі басым түсті (69%), керісінше, ОО өз функцияларын сапалы орындамайды деп санайтын респонденттер үлесі аз болды (8%), ал жауап беруге қиналғандардың үлесі 23% құрады (139-сурет).

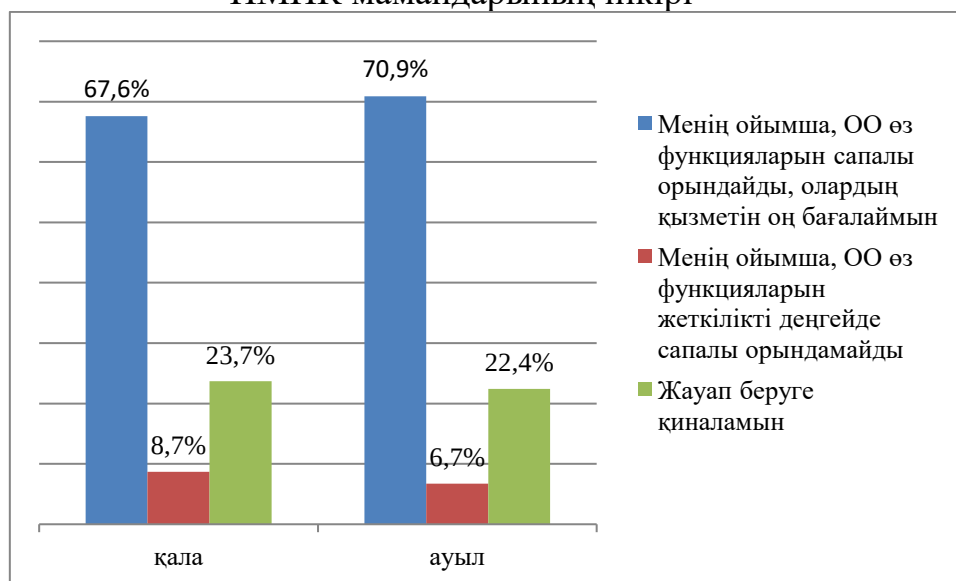

139-сурет. «Оңалту орталықтарының (ОО) қызметін қалай бағалайсыз» сұрағы бойынша ПМПК және ППТК мамандары жауаптарының көрсеткіші

Ауыл және қала бөлінісінде ОО қызметі туралы ПМПК және ППТК мамандарының сауалнама деректерін салыстыру ОО қызметін бағалау туралы ПМПК және ППТК қалалық және ауылдық мамандарының көрсеткіштері арасында елеулі айырмашылық байқалмағанын көрсетті (140-сурет).

ПМПК мамандарының пікірі

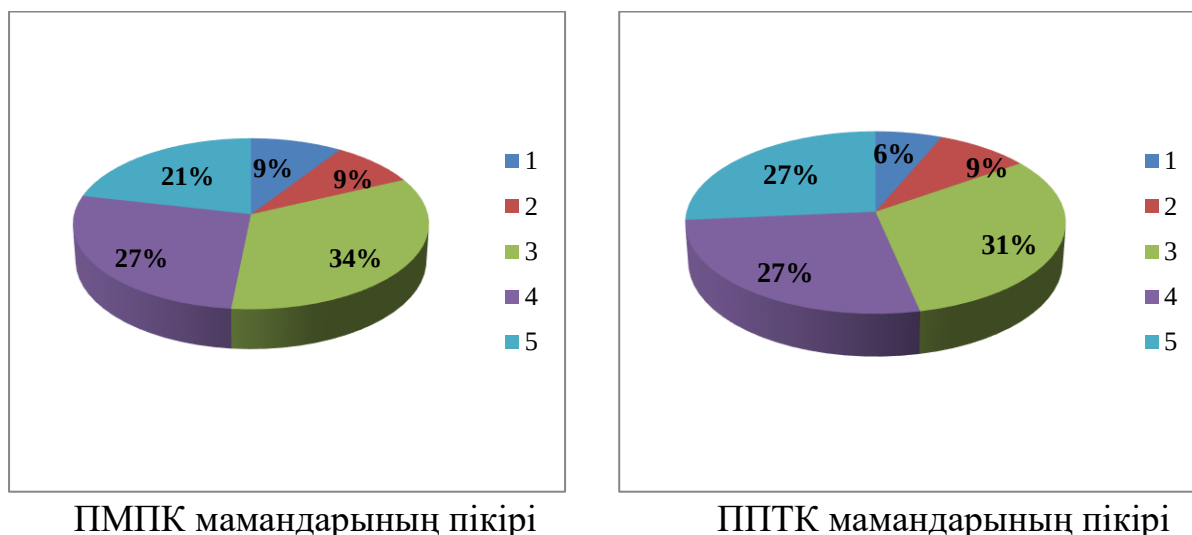

ППТК мамандарының пікірі

140-сурет. «Оңалту орталықтарының (ОО) қызметін қалай бағалайсыз» сұрағы бойынша ППТК мамандары жауаптарының қала-ауыл бөлінісіндегі көрсеткіші

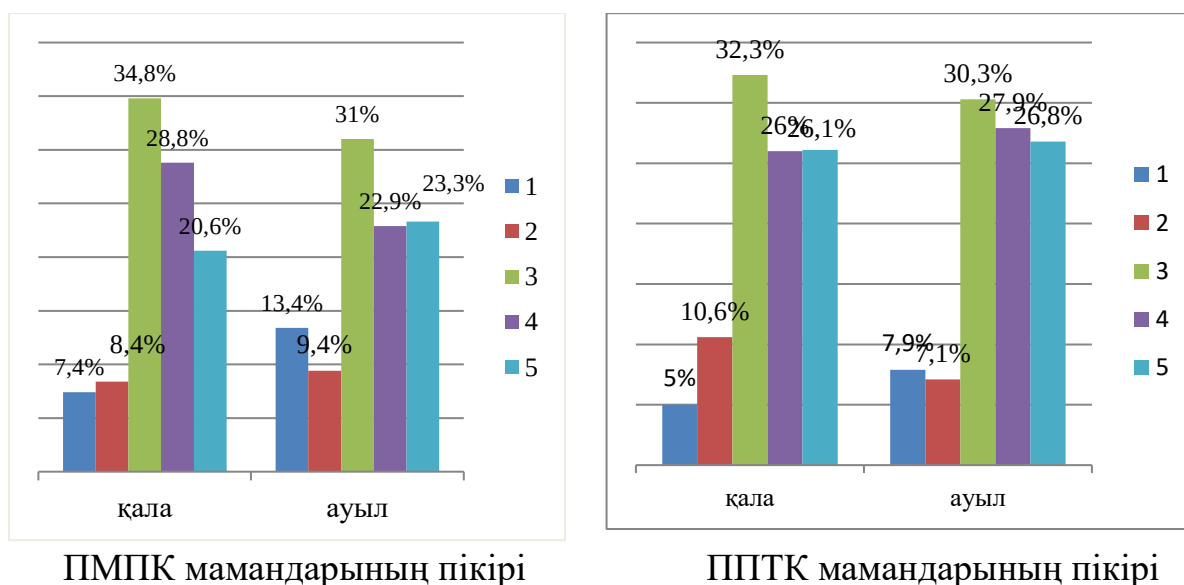
«Үкіметтік емес ұйымдардың (ҮЕҰ) мектептерге инклюзивті білім беруді дамытуға ықпалын 5 балдық шәкілмен қалай бағалайсыз?» Бағалау өтініші бойынша ПМПК және ППТК мамандарына «1 – өте нашар» – «5 – өте жақсы» деген бес балдық шкала ұсынылды. Нәтижелер келесідей болды: 1 және 2 балл – 9%, 3 балл – 34%, 4 балл – 27%, 5 балл – 21% респонденттер. Осы

мәліметтер бойынша жауап бергендердің (82%) 3-тен 5-ке дейінгі балдарды жалпы алғанда ҮЕҰ-ның мектептерде инклюзивті білім беруді дамытуға қосқан үлесін орташа бағадан «өте жақсы» бағаға дейін бағалайтынын айтуға болады (141-сурет).

141-сурет. «Үкіметтік емес ұйымдардың (ҮЕҰ) қызметін қалай бағалайсыз» сұрағы бойынша ПМПК және ППТК мамандары жауаптарының көрсеткіші

Ауыл мен қала бөлінісінде ОО қызметі туралы ПМПК және ППТК мамандарының сауалнама көрсеткіштерімен салыстырғанда ОО қызметін бағалау жөнінде ПМПК және ППТК қалалық және ауылдық мамандарының көрсеткіштері арасында елеулі айырмашылық жоқ екені байқалады (142-сурет).

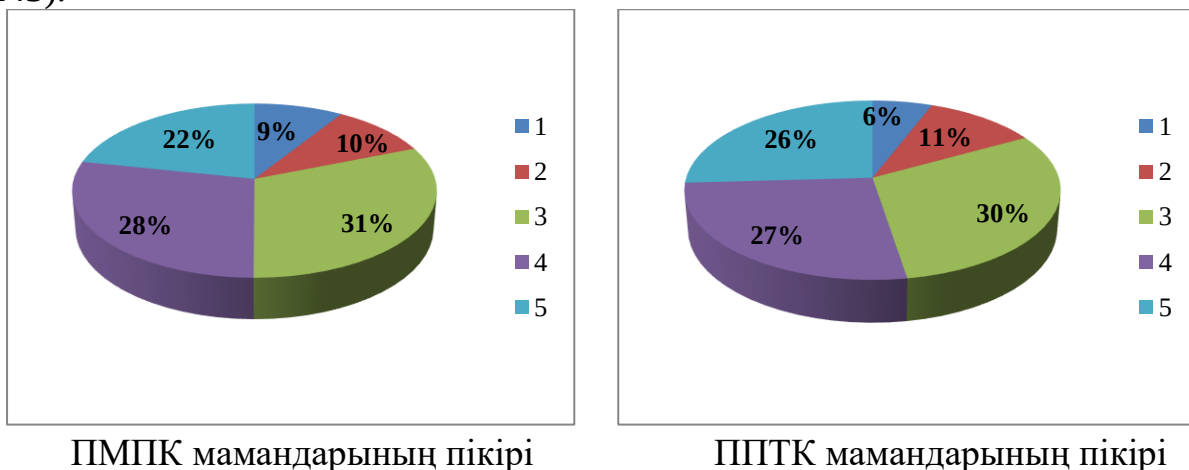

142-сурет. «Үкіметтік емес ұйымдардың мектептерге инклюзивті білім беруді дамытуға ықпалын 5 балдық шәкілмен қалай бағалайсыз» сұрағы бойынша

ПМПК және ППТК мамандары жауаптарының қала-ауыл бөлінісіндегі көрсеткіші

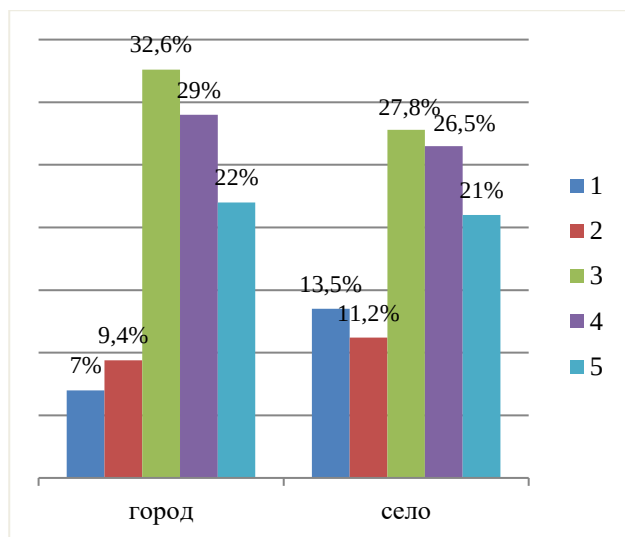
Сол сияқты ПМПК және ППТК мамандары мектептерде инклюзивті білім беруді дамытуға жергілікті атқарушы органдардың (ЖАО) қосқан үлесін бес балдық шкала бойынша «1 – өте нашар», «5 – өте жақсы» аралығына дейін бағалау қажет болды. ПМПК бойынша нәтижелер алдыңғы сұраққа ұқсас болды: респонденттердің 1 балына – 9%, 2 балға – 10%, 3 балға – 31%, 4 балға – 28%, 5 балға – 22% баға берді. Осы деректер бойынша 3-тен 5-ке дейінгі балдарды таңдаған жауап берушілердің басым бөлігі (81%) жергілікті атқарушы органдардың мектептерде инклюзивті білім беруді дамытуға қосқан үлесін орташа бағадан «өте жақсы» бағаға дейін бағалайтынын айтуға болады.

ППТК бойынша нәтижелер де алдыңғы сұраққа ұқсас болып шықты: респонденттердің 1 балына – 6%, 2 балға – 11%, 3 балға – 30%, 4 балға – 27%, 5 балға – 26% баға берді. Осы деректер бойынша 3-тен 5-ке дейінгі балдарды таңдаған жауап берушілердің басым бөлігі (83%) жергілікті атқарушы органдардың мектептерде инклюзивті білім беруді дамытуға қосқан үлесін орташа бағадан «өте жақсы» бағаға дейін бағалайтынын айтуға болады (Рис. 143).

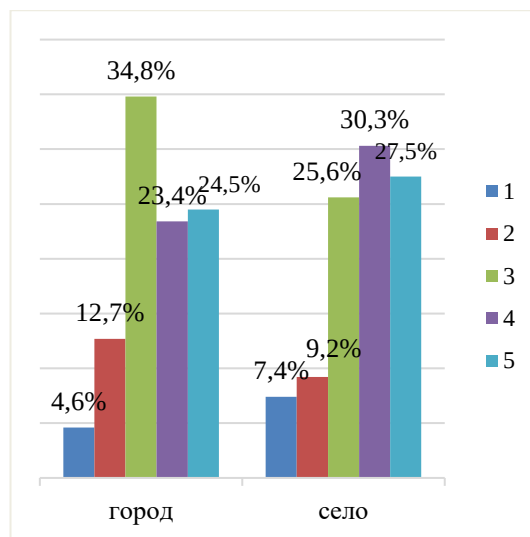

143-сурет. «Жергілікті атқарушы органдардың (ЖАО) қызметін қалай бағалайсыз» сұрағы бойынша ПМПК және ППТК мамандары жауаптарының көрсеткіші

ПМПК және ППТК мамандарының ауыл мен қала бөлінісінде ЖАО қызметі туралы сауалнама көрсеткіштерін салыстыру ПМПК-ның да, ППТК-ның да қызметін бағалау жөніндегі қалалық және ауылдық мамандардың көрсеткіштері арасында да елеулі айырмашылық байқалмағанын көрсетті (144-сурет).

ПМПК мамандарының пікірі

ППТК мамандарының пікірі

144-сурет. «Жергілікті атқарушы органдардың (ЖАО) қызметін қалай бағалайсыз» сұрағы бойынша ПМПК және ППТК мамандары жауаптарының қала-ауыл бөлінісіндегі көрсеткіші

ПМПК және ППТК мамандарының ЖАО қызметі туралы сауалнама деректерін талдау мамандар жалпы алғанда мектептерде инклюзивті білім беруді дамыту бойынша ЖАО қызметін оң бағалайды деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Алайда, респонденттердің бестен бір бөлігі «нашар», ал үштен бір бөлігі орташа баға бергендіктен, бұл факт мамандардың теріс реакциясын тудырған ЖАО тарапынан белгілі бір кемшіліктер бар деп болжайды. Осыған байланысты, ЖАО-ның мектептермен өзара байланысын құру, олардың инклюзивті білім беруді дамытудағы қызметінің келісілуі мәселелерін зерделеу қажет.

Тарау бойынша қысқаша қорытындылар

Тарауда қысқаша қорытынды ретінде келесілерді келтіруге болады:

- барлық педагогтердің ерекше білім беруді қажет ететін балалармен жұмыс тәжірибесі жоқ, респонденттердің жартысына жуығы ерекше білім беруді қажет ететін балалармен жұмыс тәжірибесі жоқ немесе сұраққа жауап беру қиын деп жауап берді;
- педагогтердің педагог–ассистенттермен жұмыс тәжірибесі жоқ – респонденттердің 81% ;
- ПМПК жұмысы туралы барлық педагогтер біле бермейді – педагогтердің 37% - ы;
- ерекше білім беруді қажет ететін балалардың ата-аналарын қолдаудың қолжетімді қызметтері туралы ақпараттандыру бойынша жұмыс нашар жүргізілуде – ерекше білім беруді қажет ететін балалардың ата-аналарының 40%-ы ПМПК жұмысы туралы білмейді, ата-аналардың 43%-ы ППТК қызметі туралы және 49%-ы ППТК қызметі туралы білмейді;

- ата-аналар көбінесе психологиялық-педагогикалық қолдаудың жеке бағдарламасына қатыспайды және таныс емес – ата-аналардың 43%-ы;
- мектептерде инклюзивті білім беруді дамытуға қосқан үлесі бойынша ЖАО мен ҮЕҰ жұмысы оң бағаланады.

2 Бастауыш мектепте инклюзивті білім беру ортасы жағдайында 12 жылдық білім берудің Үлгілік оқу бағдарламалары бойынша оқыту процесін жүзеге асыру (білім беру салалары шегінде)

Бастауыш мектепте инклюзивті білім беру ортасын ұйымдастыру бойынша әлемдік және отандық тәжірибе

Кез келген мемлекеттің өмір сүру сапасы мен экономикалық даму перспективалары білім берудің даму деңгейіне байланысты екені анық. Соңғы онжылдықтарда әлемнің көптеген елдерінде білім беру мәселелері ұлттық дамудың басым мақсаттарының қатарында қарастырылуда. Дамыған елдердегі білім беру реформалары ХХІ ғасырдың талаптарына сәйкес келетін адами капиталды дамыту мақсаттарына қол жеткізуді көздейді. Сәйкесінше адам құқықтарын тану және оның дамуы мен өз қабілетін іске асыра білуі үшін барынша жағдай жасау қажет.

Қазіргі уақытта әлемдік білім беру кеңістігінде білім берудің, оның ішінде жалпы орта білім берудің жаңа сапалы деңгейін қамтамасыз етуге бағытталған оң тенденциялар байқалуда. Мұндайда басты назар өмірде алынған білімдер мен дағдыларды пайдалануға мүмкіндік беретін негізгі құзыреттердің кең жиынтығын қалыптастыруға ғана емес, сонымен қатар әр баланың жеке мүмкіндіктері мен қажеттіліктерін ескере отырып, сапалы білім алу құқығын тануға бағытталған.

Осыған байланысты стандарттың қатаң регламенттелген шеңберінен шығып, білім алушыларды көтермелеу және ынталандыру құралы ретінде оқу процесін ұйымдастыруда және оқыту әдістерін таңдауда көбірек еркіндік беруге, оқу жетістіктерін бағалаудың икемді жүйесін құруға көшу байқалады. Инклюзивті білім беру мәселелерін шешу жолдарын іздеу АҚШ, Батыс Еуропа және Аустралия сынды көп жылдық тәжірибесі бар елдерге ғана емес, сонымен қатар Шығыс Еуропа, Азия, Африка және Латын Америкасы елдеріне де тән. Мемлекеттік инклюзивті саясатты халықаралық талаптарға сәйкес келтіруге деген ұмтылыс ТМД елдеріне де тән, бұл ретте әрбір ел алыс және жақын шетел тәжірибесін ескере отырып, өз жолымен дамиды. Әрине, бұл өте ұзақ және көп уақытты қажет ететін процесс, сондай-ақ әрбір елдің өзіне тән ерекшеліктері мен ортақ белгілері бар, себебі инклюзия идеясын жүзеге асыру, сонымен қатар барлық білім алушылардың қажеттіліктеріне жауап бере алатын педагогиканы дамыту оңай емес және көп жоспарлы міндет.

Инклюзивті білім беру идеяларын табысты іске асыру үшін инклюзивті білім беру бойынша озық тәжірибеге ие елдер практикасы жоғары мәнге ие. Көптеген елдерде инклюзивті білім берудің табысты енуінің басты шарттарының ішінде сыртқы күштердің қолдауына ие инклюзивті мектеп қоғамдастығын құруға бастапқы мотивацияның болуын, білім алушылар мен мектептің барлық қызметкерлерінің ынтымақтастығы мен командалық рухын, барлығының дамудың әртүрлі деңгейлерін қолдау жөніндегі іс-қимылдарға

қатысуын және инклюзияны іс-қимылдың әлеуметтік және саяси бағдарламасы ретінде түсінуін бөліп көрсетуге болады.

Ел педагогтерінің назарына бастауыш мектепте инклюзивті білім беру ортасын ұйымдастырудың әлемдік және отандық тәжірибесіне шолу жасауды ұсынамыз.

Ұлыбритания тәжірибесі

Ұлыбритания инклюзивті білім беруді енгізуге көшуді Еуропаның алғашқы елдерінің бірі болып бастады. Трансформация XX ғасырдың 70-ші жылдарына тән. 1978 жылы философ Мэри Уорноктің арнайы білім жөнінде баяндамасы жарияланады. Бұл баяндаманың мәні Ұлыбританияның 4 елінің нормативтік құқықтық актілерінде көрсетілген арнайы білім берудің мемлекеттік саясатын қайта қарастыруға қатысты болды. Аталған заңдарға білім туралы бекітілген заңдар жатады (1980 ж. Шотландияда; 1981 ж. Англия мен Уэльсте, 1986 ж. Солтүстік Ирландияда бекітілген заңдар).

Бұл нормативтік құқықтық актілер шектеулі мүмкіндіктердің категориялық емес сипатына баса назар аударатын Warnock баяндамасының ұсынымдарын қамтыды және білім алушылардың шамамен 20 пайызы кез келген оқу кезеңінде арнайы білім беру қажеттіліктеріне ие болуы мүмкін деген экологиялық немесе интерактивті көзқарасты қамтыды. Сонымен қатар [39] мемлекеттік қызметкерлер, мамандар, ата-аналар және құқық қорғаушылар арасында арнайы білім беру қажеттіліктері бар балалар инклюзиясына қай тәсіл (категориялық немесе категориялық емес) жақсы ықпал ететіні туралы пікірталастар әлі де жалғасуда.

Категориялық тәсіл ғалымдар сипаттаған [40] «қоңырау қисығы бойынша ойлау» (bell-curve thinking) терминінен бастау алады және қалыпты статистикалық бөліністе білім алушылардың шамамен 50 пайызы орташа деңгейден төмен қабілеттерге ие дегенді білдіреді. Бұл тәсіл шектеулі мүмкіндіктер санаттары бойынша балаларды нақты ажыратуды қамтиды және арнайы білімге жақынырақ келеді. Өз кезегінде категориялық емес тәсіл категорияларды пайдаланудан аулақ болуымен сипатталады, өйткені оқудағы қиындықтар мен арнайы қолдауға көмектесу білім алушылардың барлығында білім алудың кез келген уақытында туындауы мүмкін деген пікірді ұстанады.

Инклюзивті білім беруді және арнайы білім беру қажеттіліктерін түсінудің бірыңғай тәсілдеріне қарамастан, Ұлыбританияның түрлі елдері (Англия, Шотландия, Уэльс, Солтүстік Ирландия) әрбір елдің мемлекеттік құжаттарында көрініс тапқан өзіндік айырмашылықтарға ие екенін атап өту қажет.

Осыған байланысты, ең алдымен, Ұлыбританияның инклюзияға және арнайы білім беру қажеттіліктеріне қатысты жалпы тәсілдерін қарастырған жөн.

Ғалымдардың зерттеулеріне сүйене отырып, Ұлыбританияның жекелеген елдерінің бастауыш мектептерінде инклюзивті білім берудің мемлекеттік

саясатын іс жүзіндегі көрінісін қарастырайық [39]. Елімізде инклюзивті білім беруді табысты дамыту үшін инклюзивті білім беруді енгізудің пайдалы тәжірибесі ретінде Ұлыбритания ғалымдары әзірлеген инклюзияны өлшеудің «Қатысу шеңбері» секілді құралын зерделеуге болады.

Үкіметтердің инклюзияға қатысты көзқарастары

Ғалымдардың зерттеулеріне сүйенсек [41], Ұлыбританияның әртүрлі елдерінде инклюзия термині әртүрлі мағынаға ие, бұл өз алдына Үкіметтердің мектепке инклюзияны енгізу саясатына әсер етеді. Бұл ретте оны бағалау тек Үкіметте ғана емес, оны іс жүзінде іске асыруы тиіс педагогтерде де көптеген сұрақтардың туындауына түрткі болады.

Яғни, бір жағынан, мектептегі оқуды тастап кетуге бейім білім алушыларға ерекше назар аударылады: арнайы білім беру қажеттіліктері бар балалар, дискриминацияға ұшыраған балалар, кедейшілікте өмір сүретін балалар және басқа да санаттар. Екінші жағынан, инклюзия барлық білім алушылардың білім беру процесінің негізгі факторы ретінде қарастырылады.

Осыған байланысты ғалымдар [39] білім алушылардың мектептегі оқуды тастап кетуі мен дискриминацияға ұшырауы мәселелерін шешу жөнінде талқылайды. Ғалымдардың пікірлерінше, Ұлыбританияның барлық төрт елі инклюзияға бірыңғай жақсартылған жолдың жоқ екенін мойындайды. Әр ел өзінің дәстүрлі тәсілдерін ұсынады (қажеттіліктерді анықтау және бағалау, жеке жоспарлау және оларға мұқтаж балалар үшін арнайы жағдайлар жасау), мұндайда білім алушылардың аз санына назар аударады, сонымен қатар барлық балаларға бірдей білім берудің жалпы тәсілдерді қолдайды. «Жеке» білім алушылар мен «барлық» білім алушылар арасындағы айырмашылыққа негізделген айырмашылық өте маңызды. Себебі ол білім берудің сапасын дамытуға қатысты мемлекеттің саясатын айғақтай түседі. Осылайша, Ұлыбританияның білім беру бойынша үкіметтік құжаттарында тек мемлекеттік емтихандарды тапсыру қорытындылары бойынша үлгерімі төмен тұлға/топқа ғана акцент қойылмайды, сонымен қатар мектептерде, жергілікті қауымдастықтарда, жалпы елде өткізілетін «үлгерімді жоғарылатуға» да назар аударылады. Сонымен қатар назардың арнайы білім беру қажеттіліктерінен инклюзияға және осал топтағы және басқа да білім алушылардың үлгеріміне қатысты теңсіздік төмендеуіне ауысқандығын атап өту қажет. Сондай-ақ инклюзияны мониторингілеу және өлшеуде тестілердің нәтижелері басты дәлел ретінде ұсынылады [39].

Арнайы/қосымша білім беру қажеттіліктері

Білім алушылардың түрлерін саралауға қатысты амалдарға қарамастан, ғалымдардың пікірінше [39], білім алушылардың қайсысы қосымша қолдау немесе арнайы білімді қажет ететіндігі жөніндегі сұраққа жауап беру қиын. Нәтижесінде, бұл термин даму мүмкіндігі шектеулі білім алушыларды, оқуда қиындық көріп, мінез-құлқы бұзылған білім алушыларды оқыту кезінде көптеген қиындықтар тудырады.

«Арнайы білім беру қажеттіліктері» (SEN) термині Солтүстік Ирландияның мемлекеттік құжаттарында қолданылады. Англия бұл терминді «Ережелер жинағы» атты жаңа құжатта «арнайы білім беру қажеттіліктері мен шектеулі мүмкіндіктері» (SEND) [39] деп бейімдеп алды. Ал, Шотландия мен Уэльс мемлекеттері «арнайы білім беру қажеттіліктері» деген терминді жоққа шығаруға тырысты. Шотландия 2004 жылы «Оқытудағы қосымша қолдау» (Additional Support for learning Act) заңында «арнайы білім беру қажеттіліктері» (SEN) терминін «қосымша білім беру қажеттіліктері» (ASN) терминіне ауыстырды. Аталмыш Заңға сәйкес, балаға кез келген уақытта және кез келген себепке байланысты қосымша көмек керек болуы мүмкін. Уэльсте «оқытудағы қосымша қажеттіліктер» арнайы қажеттіліктері бар балаларға қатысты қолданылады.

Ғалымдармен ұсынылған, төменде келтірілген кестеде [39] Ұлыбританияның 4 еліндегі инклюзивті білім беру процесіне тән жалпы белгілер сипатталған, олар терминологиядағы айырмашылықтарға қарамастан, білім алушыларды оқытуда, оларды қолдауда арнайы немесе қосымша қажеттіліктерді сәйкестендіруді қамтиды.

Сонымен қатар ол білім алушыларды басқа балалар үшін қолжетімді ресурстардан бөлек қосымша немесе әртүрлі ресурстармен қамтамасыз етудің инклюзиядан гөрі ерекшелену актісі болуы мүмкіндігіне нұсқайды. Осылайша, терминологиядағы айырмашылықтарға қарамастан, жалпы түсінік бар. Оған сәйкес білім беру қажеттіліктері мектептегі бір жастағы барлық білім алушылар үшін қолжетімді нәрседен «бөлек» немесе «қосымша» нәрсені қамтамасыз ету процесіне байланысты. Бұл түсінікте арнайы қажеттіліктер, Youdell (2006) пікірінше, білім беруді реттеу орталығы, мектеп басталатын «идеалды» орын (Флориан, 2014 а).

6-кесте. Англия, Шотландия, Солтүстік Ирландия және Уэльстегі инклюзивті білім беру терминологиясындағы айырмашылықтар [39].

Мемлекет	Білім беру қажеттіліктері	Жоспар	Арнайы педагог
Англия	Арнайы білім беру қажеттіліктері мен шектеулері (SEND)	Білім, денсаулық және қамқорлық жоспары (EHC)	Арнайы білім беру қажеттіліктері бойынша үйлестіруші (SENCO)
Шотландия	Қосымша білім беру қажеттіліктері (ASN)	Қолдаудың кешенді жоспары (CSP)	Оқытуды қолдау жөніндегі үйлестіруші (SfLC)
Солтүстік Ирландия	Арнайы білім беру қажеттіліктері	Қолдаудың кешенді	Арнайы білім беру

		жоспары (CSP) немесе оқытудың жеке жоспары (PLP)	қажеттіліктері бойынша үйлестіруші (SENCO)
Уэльс	Оқытудағы қосымша қажеттіліктер	Қазіргі уақытта жеке даму жоспарына өзгерту жоспарланған қорытынды (IDP)	Оқытудағы қосымша қажеттіліктер бойынша үйлестіруші (ALNCO)

Егер ерекше білім беруді қажет ететін балаларға білім беру саласындағы ағылшын заңнамасының дамуына толыққанды тоқталатын болсақ, британдық білім беру саласындағы барлық мамандардың пікірінше, 1978 жылғы жарияланым – баронесса Уорноктың төрағалығымен дамуында ауытқулары бар балалар мен жастарды оқыту жағдайын зерттеу жөніндегі комитеттің баяндамасы Ұлыбританияның қазіргі білім беру жүйесінің бастапқы құжаты болып табылады [42].

Баяндамада 2 маңызды мәселе қамтылған:

1. Зерттеу көрсеткендей, жалпы білім беретін мектептерге баратын білім алушылар арасында мектепте оқудың әртүрлі кезеңінде шамамен 20% білім алушы оқу материалын игеруде қиындықтарға тап болады. Сол себепті бес білім алушының біреуі қиыншылыққа тап болса, оқытудың арнайы әдістері сыныптағы оқу процесінің ажырамас бөлігі болуы керек және бұған қатысты жауапкершілік барлық мұғалімдерге жүктеледі.

2. Комитет «ақыл-ой кемістігі» терминінің орнына жеңіл, орташа және ауыр дәрежедегі «оқу материалын меңгерудегі қиындықтар» терминін, ал нақты проблемалар үшін, мысалы, оқу кезінде «оқу материалын игерудегі нақты қиындықтар» терминін енгізуді ұсынды.

1981 жылғы Білім туралы заңда Уорнок баяндамасының көптеген ұсынымдары қамтылған және «ерекше білім беру қажеттіліктері» анықтамасы бар.

Білім беруді реформалау жөніндегі 1988 жылғы заң барлық мемлекеттік мектептер үшін Ұлттық (мемлекеттік) бағдарламаны міндеттеді. Оған сәйкес барлық білім алушылар олардың кейбіріне бағдарламаны бейімдеу немесе арнайы шараларды қабылдау қажеттілігіне қарамастан кеңейтілген және теңдестірілген бағдарлама бойынша білім алуға және аталмыш бағдарламаға қолжетімділікке құқылы.

Алайда бұл заң күшіне енгеннен кейін көптеген мектептер мен мұғалімдер ерекше білім беру қажеттіліктерін анықтау және бағалау бойынша нұсқаулықтардың болмауына немесе жеткіліксіздігіне назар аударттырды. Бұл өз кезегінде білім берудің әртүрлі аймақтарда оқытудың тиімділігіне қатысты

сұрақтардың туындауына алып келді. Үкімет өз кезегінде нұсқаулықты әзірлеп, 1993 жылы Білім беру заңының бір бөліміне енгізді.

Нұсқаулық «Ерекше білім беру қажеттіліктерін сәйкестендіру және бағалау» деп аталады» [43]. 1994 жылдан бастап Министрлік барлық мектептерден аталмыш Кодекске сүйенгенді талап етеді [44].

Жаңа заңнама жалпы білім беретін мектептердегі жұмысты түбегейлі өзгертуді талап етті. 1996 жылғы Білім туралы заңда барлық мектептер «Кодексті негізге алуы тиіс, яғни ерекше білім беруді қажет ететін білім алушыларды оқыту педагогтің арнайы білімі бар немесе жоқ екендігіне арамастан әрбір мұғалімнің ажырамас міндетіне айналуы тиіс екендігін» нақтылай түсті.

2002 жылы күшіне енген, қайта қарастырылған Кодексте жергілікті білім беру органдары, оларға қарасты мектептер мен мектепке дейінгі білім беру ұйымдарына практикалық ұсынымдар беріледі. Ұсынымдарда білім беру процесінде ерекше білім беруді қажет ететін білім алушыларды анықтау, бағалау және қолдау шаралары бойынша міндеттерді заңды тұрғыда қалай орындау керектігі жөнінде ұсынымдар беріледі.

Білім беру ұйымдарының жұмысына әсер еткен мемлекеттік құжаттардың қатарына «Әр бала маңызды» [45] және «Табысты оқуға кедергілерді алып тастау» [46] секілді құжаттарды бөліп көрсетуге болады. Екі құжат әртүрлі ведомстволардың балалардың жағдайы мен мүмкіндіктеріне тексеру жүргізу кезінде әріптестік пен ведомствоаралық өзара іс-қимылды нығайтуға, сондай-ақ балалардың қауіпсіздігін қамтамасыз етуге және қолдауды ұйымдастыруға бағытталған.

Қазіргі уақытта даму мүмкіндігі шектеулі балаларға білім беру саласындағы негізгі нормативтік құжаттар «Білім туралы» (1996 ж.) және «Мүгедектерге арнайы білім беру туралы» (2001 ж.) заңдар болып табылады.

Аталмыш құжаттарға сәйкес, даму мүмкіндігі шектеулі балалардың ата-аналары баланы арнайы мектепке бергісі келетін немесе баланы қарапайым мектепте оқыту басқа балалардың нәтижелеріне теріс әсер ететін жағдайларды қоспағанда, жалпы білім беретін мектептерде оқытуы керек. Бұл ретте мектеп мүгедек балаларды кемсітуге жол бермеуі тиіс.

Мектеп әкімшілігі даму мүмкіндігі шектеулі баланың өз қатарластарымен салыстырғанда құқықтары шектелмейтіндігіне және ол үшін барлық қажетті жағдайлар жасалатынына көз жеткізуі тиіс. Әр мектепте мүгедек балалармен жұмысты үйлестіретін қызметкер болуы керек. Егер мүгедек бала білім беру стандартын игере алмаса (стандарттар икемді және бейімделуі мүмкін), ол үшін жеке бағдарлама жасалады, ол жалпы білім беру пәндерін игеруге емес, өмірлік дағдыларды алуға бағытталады.

1996 жылғы «Білім туралы» заң сонымен қатар ерекше білім беру қажеттіліктері ұғымын алғаш рет келесі формада анықтады: «баланың білім алуында қиындықтардың туындауы, оған білім алу үшін арнайы қолдау қажет болуы баланың ерекше білім беру қажеттіліктерінің барын білдіреді». Кейіннен анықтаманы Білім министрлігі қабылдады және Кодекске енгізілді.

Балада оқытуда қиындықтар келесі жағдайларда туындайды:

а) ол өз жасындағы балалардың көпшілігіне қарағанда білім мен дағдыларды игеруде айтарлықтай қиындықтарға тап болады;

в) оның мүмкіндіктері шектеулі және бұл оның тұрғылықты жеріндегі мектептердегі өз жасындағы балаларға берілетін оқу құралдарын пайдалануға мүмкіндік бермейді немесе кедергі келтіреді;

с) ол 5 жастан кіші және оған білім алу үшін мамандандырылған қолдау көрсетілмесе, онда ол 5 жасқа келгенде «а» немесе «в» санатына жатқызылады [43].

Осылайша, ерекше білім беруді қажет ететін балаларға білім беруге қатысты Ұлыбритания заңнамасының дамуы 2 маңызды тұсты ерекшелеуге негіз болды:

1) Ұлыбританияның кемсітушілікке ұшыраған білім алушылар санатының, атап айтқанда ерекше білім беруді қажет ететін балалардың білім алу саласындағы тең мүмкіндіктер құқығын барынша толық іске асыруға ұмтылысы.

2) осы идеяларды іске асыру процесінде әкімшілік және әдістемелік қолдаудың нақты шараларын әзірлеуге ұмтылу.

Көптеген мемлекеттік мектептерде білім алушылармен және мектеп персоналымен орындалуы тиіс қатал ережелер белгіленеді. Мектеп қоғамдастығы мәдениетінің мәні «Инклюзия көрсеткіштері» секілді мектеп жұмысының тиімділігін бағалау бойынша нұсқаулықпен негізге алынады. Мәдениет мектеп саясатымен және осы саясатты практикалық іске асырумен әртүрлі қабілетке ие білім алушылары бар мектептің тиімді жұмысының маңызды шарттарының бірі ретінде қарастырылады [47].

Қазіргі уақытта Ұлыбританияда ерекше білім беруді қажет ететін балалар жалпы білім беретін мектептерде, ресурстық қамтылған жалпы білім беретін мектептерде, жалпы білім беретін мектептердің арнайы (коррекциялық) сыныптарында, арнайы мектептерде – мемлекеттік және жеке (әдетте шіркеуге қарасты) білім алады.

Ерекше білім беру қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін бағдарламаны, оқу мақсаттарын, оқыту әдістерін саралау, жетістіктерді бағалау жүргізіледі. Кейбір балаларға сыныпта барлық уақытта немесе кейбір сабақтарда немесе күндізгі уақытта (қажеттіліктерге немесе ресми нұсқауларға сәйкес) педагог-ассистент көмектесе алады. Нақты мәселелерді шешу үшін жеке оқу бағдарламасын қолдануға болады. Кейде сабақтар жеке режимде өткізілуі мүмкін.

Оқу уақытының көп бөлігін балалар әдеттегі сыныпта өткізеді. Жақсы ресурстық мектеп – жалпы білім беретін мектеп, ол ауыр бұзушылықтары бар балаларға қарапайым құрдастарының тобына толықтай кірігуге мүмкіндік береді.

Оқу процесінің тиімділігі қосымша қолдауды қамтамасыз етеді. Бұл маман, қосымша мұғалім, терапевт, педагог-ассистент немесе басқа қажетті

кәсіби қызметкер болуы мүмкін. Бұл сонымен қатар арнайы жабдық болуы мүмкін.

Мұндай мектептердің жақсы ресурспен қамтамасыз етілуі көбінесе кейбір арнайы мектептердің таратылуына алып келеді.

Мектепте көру, есту қабілеттері зақымдалған немесе аутистік спектрінің бұзылуы секілді белгілі бір немесе бірнеше бұзушылықтары бар балаларды сәтті оқытуға арналған ресурстар болуы мүмкін. Ресурстық мектептер көптеген білім беру ұйымдарында бар.

Қосымша көмек сыныптағы сабақ уақытында, жеке сабақ өткізгенде немесе аралас сабақта көрсетілуі мүмкін. Ресурстық мектепте қосымша мұғалім, әдетте арнайы педагог ерекше білім беруді қажет ететін білім алушылар бар сыныптарда жұмыс істейді. Мұғалім сонымен қатар өзге мектептердің білім алушыларын қолдауға қатыса алады. Педагог-ассистент арнайы дайындыққа ие болмауы мүмкін.

Жалпы білім беретін мектептердегі арнайы сыныптарда оқыту толығымен мамандандырылған болады. Бұл бала күтімі мен терапияға қатысты. Мұндай сыныптар жалпы білім беретін мектептің құрамдас бөлігі болса да, арнайы мектепке ұқсайды.

Білім алушылар, әдетте, өте күрделі бұзушылықтары бар балалар, көбінесе «қарапайым» құрдастарынан бөлек оқытылады, бірақ олармен бірге олар үшін қолайлы сабақтарға қатысады. Балалар бүкіл мектеп үшін бірыңғай форманы киеді, барлығына бірдей ережелерді орындайды. Сабақтарда білім алушылар әртүрлі топтастырылады. Кейде сабақтар бір-бірден немесе шағын топтарда өтеді (білім алушылардың қажеттіліктеріне байланысты).

Көптеген мамандардың пікірінше, кейбір балалар үшін (күрделі/бірнеше / терең бұзушылықтары бар балалар үшін) арнайы мектеп білім беру мекемесінің ең оңтайлы нұсқасы болып табылады. Инклюзия мүмкіндіктерін кейде жергілікті жалпы білім беретін мектептер ұсынады. Жалпы білім беретін мектептің балалары арнайы мектепте біраз уақыт өткізе алады немесе арнайы мектептің балалары тереңдетілген арнайы мектепке бара алады.

Кейбір арнайы мектептер танылмауына байланысты біріктіріледі; тиімсіз мектептер жабылады.

Сарапшылардың пікірінше, ерекше білім беруді қажет ететін балаларды жалпы білім беретін мектептерде оқытуға толығымен көшу қиын. Біріншіден, жалпы білім беретін мектептердің қызметкерлерінің көбіне тиісті дайындық жетіспейді, екіншіден, жалпы білім беретін мектептің әдеттегі сыныбында 32 білім алушыға дейін оқуға болады, ал мұндай жағдайлар ерекше білім беруді қажет ететін балалар үшін, әсіресе эмоционалды, әлеуметтік, мінез-құлық проблемалары бар, мазасыз балалар және аутистік спектрі бұзылған балалар үшін қолайсыз. Жалпы, бастауыш жалпы білім беретін мектептерде бір мұғалімге 22,7 білім алушыдан келеді. Орта мектептерде – 17 білім алушы, ал арнайы мектептерде – 6,3 [45].

Жалпы білім беретін мектептерде мектепке бөлінетін қаржы қаражатының көп бөлігі білім алушылар санына пропорционалды келеді

(ерекше білім беруді қажет ететін білім алушыларды қолдауға қаражат қосылады). Арнайы мектептерді қаржыландыру әртүрлі болады, бірақ ол әдетте мектепте есептелген орындар санына байланысты болады. Мұндайда бір орынның құны мектеп айналысатын білім беру қажеттіліктерінің күрделілігімен анықталады.

Англияның Білім министрлігі жүргізген статистикалық талдау [48] ерекше білім беруді қажет ететін балалардың әртүрлі типтегі мектептерге қанша пайыз бөлінетінін көруге мүмкіндік берді. Бұл «Ерекше білім беру қажеттіліктері туралы қорытынды» деп аталатын талдау ерекше білім беруді қажет ететін білім алушылардың санаттары бойынша және ерекше білім беру қажеттіліктері анықталған, бірақ арнайы қорытындысы жоқ балалар үшін ақпаратты бөлек ұсынады. Қорытынды – балада ауыр бұзушылықтар байқалған жағдайда мектептерге іс-әрекет жасау үшін басшылық болып табылатын құжат.

Осылайша, таладу нәтижелеріне сәйкес, Англияның барлық мектептерінің шамамен 2,8%-ы ерекше білім беру қажеттіліктері жөнінде қорытындыға ие.

Олардың 57,2%-ы мемлекеттік жалпы білім беретін ұйымдарға қабылданған (мектепке дейінгі білім беру ұйымдары, бастауыш мектеп, орта мектеп). Мемлекеттік арнайы мектептерге білім алушылардың 36%-ы барады. Жеке мектептерге аталмыш санаттағы білім алушылардың 3,9%-ы қабылданған.

Сонымен қатар, Англияның барлық мектептерінде ерекше білім беруді қажет ететін білім алушылар – білім алушылардың жалпы санының 16,4%-ын құрайды. Бастауыш мектептерде мұндай білім алушылардың 17,7%, орта мектептерде – 16,2%-ды құрайды.

Мектепте баланың үлгерімі нашар немесе мінез-құлқы проблемалары болған жағдайда, ерекше білім беру қажеттіліктерін анықтау және бағалау және Кодекспен реттелетін тиісті іс-әрекеттерді орындау жүзеге асырылуы тиіс.

Білім алушыға қосымша көмек көрсетудің негізгі деңгейі «Мектеп әрекеттері» деп аталады. Бұл деңгейде мұғалім немесе ерекше білім беруді қажет ететін білім алушыларды қолдау жөніндегі іс-шаралар үйлестірушісі қосымша көмекке немесе әдеттегі мектеп бағдарламасында көрсетілгеннен өзгеше көмекке мұқтаж баланы анықтайды. Бұл туралы ата-аналарға хабарлау керек және олармен консультациялар жүргізіледі. Мұндай жағдайда әрбір бала үшін оқытудың жеке жоспары (ЖБИ) жасалады, онда мақсаттар, педагогикалық стратегиялар, берілуге тиіс көмек, сондай-ақ көрсетілетін көмектің тиімділігін бағалау өлшемшарттары жазылады. ІРО жылына кемінде екі рет қайта қаралуы керек және осыған байланысты ата-аналарға кеңес берілуі керек.

Егер қолдаудың бұл деңгейі толық нәтиже бермесе, мектеп дефектологті, логопедті немесе басқа маманды сырттан тарту туралы мәселені қарастыра бастауы мүмкін. Қолдаудың бұл деңгейі «Мектептің қосымша іс-әрекеттері» деп аталады.

Егер баланың үлгерімін бақылау алдыңғы екі деңгейде жүзеге асырылатын іс-әрекеттер арқылы қанағаттандырылмайтын қажеттіліктері бар

екенін көрсетсе, мектеп жергілікті білім беру органына стандартталған тексеру жүргізу туралы өтінішпен жүгініп, кейіннен ресми құжат – «Арнайы білім беру қажеттіліктері туралы қорытынды» жасай алады.

Зерттеу баланың оқу орнына қабылданған кезде мектептің өтініші бойынша ғана емес, сонымен қатар оның ерекшеліктері дамудың алдыңғы кезеңдерінде айқын болған жағдайда ертерек жүргізілуі мүмкін.

Жергілікті білім беру органы баланың ерекше білім берілуіне қажеттілігінің бар екендігі жөнінде Денсаулық сақтау органдары арқылы біле алады және тексеруді жүргізу жоспарлау жөнінде отбасына хабарлай алады. Ата-аналар да тексеру жүргізу туралы өтініш жасай алады. Толыққанды диагностика білім беру органы базасында Денсаулық сақтау және әлеуметтік қорғау органдарының өкілдері кіретін мамандардың мультидисциплинарлық командасымен жүзеге асырылады. Зерттеу нәтижелері бойынша арнайы білім беру қажеттіліктері туралы қорытынды жасалуы мүмкін. Ол 6 бөлімнен тұрады [49].

Жылдар бойы педагогтер білім алушылардың оқу үлгерімі мен дамуын белгіленген есеп беру және/немесе жылдық бақылау процедуралары арқылы бақылап отырды, алайда бұл білім алушылардың жетістіктерін куәландыратын мәліметтер субъективті немесе оқшауланған бақылау жағдайларына негізделген.

Жаңа дәуірдің басталуы, көптеген мамандардың пікірінше, 1998 жылы Білім Министрлігі әзірлеген «Ерекше білім беруді қажет ететін білім алушылардың оқу мақсаттарын анықтау бойынша жұмысты қолдау» құжатының шығарылуымен байланысты [50]. Құжатта жетістіктері мемлекеттік бағдарламада белгіленген, яғни 1-деңгейден төмен білім алушылардың жетістіктері мен прогресін объективті бағалау үшін негіз болатын үлгерім критерийлері анықталды. Дәл осы құжат министрлік әзірлеген «Р (пи)-шкала» жүйесін пайдалануды ұсынады.

Р-шкалалар білім алушылардың жетістіктерін бақылауға мүмкіндік береді. Р-шкалалар мемлекеттік бағдарламаның барлық пәндеріне, оның ішінде тұлғалық және қоғамдық дамуға, денсаулық пен діни білім беруге арналған. 2007 жылдан бастап ерекше білім беруді қажет ететін білім алушылардың жетістіктерін бағалау мемлекеттік бағдарламаның өтуін бағалаудың міндетті, заңдастырылған бөлігіне айналды.

Қысқаша қорытынды:

1) Ұлыбританияда даму мүмкіндігі шектеулі балалар дүниеге келген отбасылардың 90%-дан астамы балаларын өз үйлерінде тәрбиелейді. Қалған сәбилер асырап алынады немесе патронаттық отбасыларға беріледі.

2) негізгі нормативтік құқықтық құжаттарға сәйкес мүгедек балалар ата-аналары баланы арнайы мектепке бергісі келетін немесе баланы қарапайым мектепте оқыту басқа балалардың нәтижелеріне теріс әсер ететін жағдайларды қоспағанда, қарапайым мектептерде оқуы керек. Мектеп даму мүмкіндігі шектеулі балаларды кемсітуге жол бермеуі керек. Ерекше білім беруді қажет

ететін балаларды қолдау «әлеуметтік модель» қағидаттарында жүзеге асырылады.

3) Бүгінде Ұлыбританияда ерекше білім беруді қажет ететін балалар жалпы білім беретін мектептерде, ресурстық қамтылған жалпы білім беретін мектептерде, жалпы білім беретін мектептердің арнайы сыныптарында, арнайы мектептерде – мемлекеттік және жеке мектептерде (әдетте шіркеуге қарасты) білім алады.

4) Ұлыбританияда балалардың 93%-ы мемлекеттік жалпы білім беретін, арнайы немесе «классикалық» мектептерде оқиды (қалған 7%-ы жеке мектептерде). Ұлыбританияның барлық мектептерінде ерекше білім беруді қажет ететін білім алушылар (ерекше білім беру қажеттіліктері жөнінде қорытындылары бар және жоқ) білім алушылардың жалпы санының 19,2%-ын құрайды.

5) Ерекше білім беруді қажет ететін білім алушыға сабаққа барлық уақытта, кейбір сабақтар кезінде немесе күннің белгілі бір бөлігінде (қажеттіліктерге немесе ресми нұсқауларға сәйкес) қатысатын педагог-ассистент көмектесе алады. Нақты міндеттерді шешу үшін жеке оқыту бағдарламасы пайдаланылуы мүмкін. Әр мектепте даму мүмкіндігі шектеулі балалармен жұмысты үйлестіретін қызметкер болуы керек.

6) оқу процесінің тиімділігі қосымша қолдауды қамтамасыз етеді. Бұл маман, қосымша мұғалім, терапевт, педагог-ассистент немесе басқа қажетті кәсіби қызметкер, сондай-ақ арнайы жабдық болуы мүмкін.

3) «Инклюзия көрсеткіштері» оқу құралы мектеп жұмысының тиімділігін бағалау бойынша нұсқаулық болып табылады. Мәдениет, саясат және осы саясатты практикада іске асыру әртүрлі қабілеттері бар балалар оқитын мектептің тиімді жұмысының негізгі шарты ретінде қарастырылады.

Уэльстегі жалпыға бірдей білім беру жүйесі теңдік пен инклюзияға баса назар аударады. Ол Англияға қарағанда «жекешелендіру» және бәсекелестік саясатынан азырақ зардап шекті және Англия секілді бастауыш сынып балаларын тестілеуден өткізбейді.

2010 жылы «Бастапқы кезең» («Foundation Phase») деп аталатын 3-7 жастағы балаларға міндетті білім беру «жеті оқыту аймағын» қамтиды, оған сәйкес мұғалімдер балаларды әр кезеңнің соңында әр бағыт бойынша ұлттық жетістіктерге қойылатын талаптарға сәйкес бағалайды. 3 бағыт бойынша үлгерім туралы мәліметтер (жеке және әлеуметтік даму, әл-ауқат және мәдени айырмашылықтар; тіл, сауаттылық және қарым-қатынас дағдылары; математикалық даму) барлығына қолжетімді және балалардың жетістіктері мен мектеп пен білім алушылар арасындағы прогресті салыстыру үшін қолданылады. 7-11 жастағы балалар мемлекеттік стандарттың №2 негізгі кезеңін орындайды (Key stage 2 (KS2) National Curriculum), оған үш міндетті пән кіреді: ағылшын, уэльс тілі, математика және ғылым, сонымен қатар 8 негізгі пән. Сондай-ақ оларды мұғалімдер №2 негізгі кезеңнің соңында бағалайды, сонымен қатар №2 негізгі кезеңдегі салыстырмалы үлгерім

деректерін қамтамасыз ету үшін негізгі пәндер бойынша ұлттық емтихандарды тапсырады.

Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымының (ЭЫДҰ) (2014) деректеріне сәйкес Уэльс білім алушыларының білім жетістіктерін бағалау жөніндегі халықаралық бағдарламаның (PISA) нәтижелері білім алушылардың үлгерімі олардың қандай мектепке баратынына және оның әлеуметтік-экономикалық жағдайына байланысты емес екенін көрсетеді. Үлгерімі жоғары және төмен білім алушылар арасындағы айырмашылықтар «ішкі мектеп» феномені ретінде қарастырылады.

Осыған қарамастан үлгерімі төмен білім алушылардың жоғары өсімі және үлгерімі жоғары білім алушылардың төмен пайызы байқалады. ЭЫДҰ (2014) деректеріне сәйкес, мектептер оқыту, оқу және бағалау стратегияларын қолдана отырып, өз білім алушыларының оқу қажеттіліктерін толық қанағаттандыра алмайды. Жалпы, Уэльс, бұл Ұлыбританиядағы PISA бағалау нәтижелері бойынша ең төмен ел (ЭЫДҰ, 2014) және мектептер мен жергілікті мемлекеттік органдарды сыртқы бағалауды жүргізетін Уэльс инспекторлық қызметі үлгерім деңгейінің төмендеуі туралы алаңдаушылық танытуда.

2012 жылы тегін тамақтануға құқығы бар балалардың және ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балалардың санына байланысты «Жағдайы төмен білім алушылар туралы» Заң қабылданды. Бұл заң жекелеген мектептерді нашар оқитын білім алушылардың үлгерімін жақсарту үшін арнайы ресурстармен қамтамасыз етеді. Алайда Уэльс инспекторлық қызметі қаржыландырудың бұл түрі көбінесе көптеген бастамаларға жұмсалатындығын анықтады (Estyn, 2013). Бұл оның осал топтың білім алушыларына әсерін төмендететіні атап өтілді (Уэльс Үкіметі, 2013). Уэльс Үкіметі 2014 жылы ЭЫДҰ-ға, әсіресе кедей халық тұратын жерлерде «олқылықтарды жоюға» және үлгерімді арттыруға бағытталған басқа да реформаларды енгізу арқылы қиындықтарға жауап берді.

Уэльстегі инклюзивті білім туралы неғұрлым толық түсінік алу үшін 3-11 жас аралығындағы балаларға арналған Ysgol Tref-y-Mor бастауыш мектебін мысал ретінде қарастырайық.

Ysgol Tref-y-Mor мектебі

Ysgol Tref-y-Mor –жартылай ағылшын тілді, конфессиялық емес, 3-11 жас аралығындағы ұлдар мен қыздарға арналған бастауыш мектеп, жарты күнге балабақшасы бар.

Мектеп екі ауысымда жұмыс істейді. Көптеген сыныптарда қосымша сынып бар, олар оқудың кең түріне мүмкіндік береді. Сондай-ақ кеңістіктер мектептегі қолдаудың балама түрлерін, оның ішінде «сенсорлық бөлмені» пайдаланады, онда балалар ренжіген жағдайда немесе агрессивті болған жағдайда, қолдауға ие болады.

Мектепте сахнасы бар үлкен зал, жеке асхана мен асүй бар. Жалпы, мектеп жарық, ашық және кең көрінеді. Мектептегі тексеру нәтижелері бойынша баяндамада оның алаңдары «кең, қауіпсіз және тартымды заттармен, оның ішінде сыныптан тыс бөлмемен, орман аймағымен және жеміс ағаштарымен жақсы жабдықталған» делінген.

Ysgol Уэльс инспекторлық қызметі мектептің «жұмыс істеп тұрған үлгерімін» және жақсару перспективаларын «жақсы» деп бағалады («өте жақсы, жақсы, қанағаттанарлық және қанағаттанарлықсыз» деген бағаларға сүйене отырып). Инспекторлық қызмет анықтаған күшті жақтар келесідей: директор жақсы көшбасшылық қасиеттерге ие; әкімшілік біртұтас саясатқа ие және үздіксіз жақсарту мәдениетін алға дамыту үшін бірігіп жұмыс істейді»; мектеп мониторинг жүргізу үшін оқу үлгерімінің деректерін жақсы пайдаланады. Сондай-ақ инспекторлар мектептің ата-анасымен/қамқоршыларымен жақсы қарым-қатынаста болуына, білім алушылардың оқу мүмкіндіктерін жақсарту үшін қоғаммен жақсы байланыс орнатқанына тоқталды.

Мемлекеттік «мектеп рейтингі жүйесі» бойынша Ysgol Tref-y-Mor мектебі жасыл түспен белгіленген «қолдау» санатына ие (басқалары сары, кәріптас және қызыл түстермен ерекшеленуі мүмкін). Жергілікті Консорциум мектеп санатын мектеп үлгерімін талдау және оқыту сапасын, сондай-ақ көшбасшылықты бағалау арқылы анықтайды. Осылайша мектеп стандартта «1» (1-4 шкаласы) және «жақсарту қабілеті» үшін «А» (1-5 шкаласы) рейтингісіне ие болды.

Ysgol Уэльс инспекторлық қызметі салыстырмалы түрде қолайлы әлеуметтік-экономикалық аумаққа қызмет көрсетеді. Тегін тамақтануы тиіс балалардың шамамен 28%-ы ұлттық деңгейден жоғары – 20%. Балалардың осы санаты, сондай-ақ ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балалар мемлекеттен әлеуметтік жағдайы төмен отбасылар бойынша мектеп грантын алуға көмек алу үшін қаржыландыру алу үшін негізгі санаттар болып табылады. Ysgol Tref-y-Mor мектебі – белгілі бір отбасылық жағдайлары бар 6 жергілікті бастауыш мектептің бірі.

Осыған байланысты олар оқитын мектепке және балалардың отбасыларына әртүрлі қызметтер ұсынатын қосымша көмек ұсынылады. Мектеп тексерістерінің бірінің баяндамасында білім алушылардың көпшілігі әртүрлі кезеңдерде жақсы білім алса да, «мектепке барған кезде олардың білімі жас ерекшеліктеріне сәйкес келеді немесе одан төмен» делінген. Балалардың шамамен 6%-ы этникалық топтың өкілдері. Балалардың 3%-ында ағылшын тілі екінші тіл болып табылады, дегенмен өте аз балалар уэльск тілінде ана тілі ретінде сөйлейді.

Сабақтар ағылшын тілінде өткізіледі, мемлекеттік саясатқа сәйкес барлық балалар уэльс тілін екінші тіл ретінде үйренеді. Балалардың шамамен 33%-ы оқуда қосымша қажеттіліктері бар ретінде мектеп есебінде тұр, бұл ұлттық көрсеткіштермен салыстырғанда 23%-ға жоғары. Үш баланың (1%-дан аз) жалпы ел бойынша арнайы білім беру қажеттіліктері бар.

Мектепте 19 мұғалім жұмыс істейді (17 мұғалім толық уақытты жұмыс істейді, сонымен қатар жоғары деңгейлі педагог ассистенттері және 15 педагог-ассистенттер). Мұғалімдерге қатысты білім алушылардың үлесі 24,7% құрайды, бұл ұлттық көрсеткіштермен салыстырғанда (20,3%) жоғары. Мектеп әкімшілігі сынып жетекшілері болып табылмайтын мектеп директоры мен оның

орынбасарынан (бағалау үйлестірушісі) және педагогтің аға ассистентінен (бастапқы кезеңге жауапты) тұрады. Сонымен қатар стандарт және қосымша білім беру қажеттіліктері бойынша үйлестіруші (ALNCo) үшін жауапты екі педагог бар, олар мектепте үлкен өкілеттіктерге ие.

Жалпы, ғалымдар әзірлеген қатысу шеңберін қолдана отырып, ғалымдар жүргізген Ysgol Tref-y-Mor мектебін зерттеу бойынша инклюзияның тиімділігін талдауды қорытындылайтын болсақ, келесі нәтижелерді шығаруға болады:

Білім беру инклюзиясын түсіну

Білім беру инклюзиясын педагогикалық ұжым барлық балаларға және мектеп өмірінің барлық аспектілеріне қамқорлық ретінде қарастырады. Алайда, осы кең түсініктің ішінде қосымша білім беру қажеттіліктері анықталған балаларға ерекше назар аударылады. Ұлттық көрсеткішпен салыстырғанда (шамамен 23%), мектепте қосымша білім беру қажеттіліктері бар білім алушылар ретінде есепте тұрғандар салыстырмалы түрде көп (балалардың шамамен 33%-ы).

Бұл балалардың көпшілігі жеке білім беру немесе жеке мінез-құлық жоспары бойынша оқытылады, оған олар үшін қажетті мақсаттар мен қамтамасыз ету кіреді. Балалардың үштен бір бөлігі үшін жеке және толыққанды қолдаудың бұл деңгейі мектептің балалардың білім алуына қолдау көрсетуінің дәлелі болып табылады. Бұл сонымен қатар осы жұмысқа және көптеген араласу бағдарламаларына және басқа да қамтамасыз ету формаларына бөлінген айтарлықтай ресурстардан да айқын.

Қосымша білім беру қажеттіліктерін үйлестірушілердің (ALNCo) рөлі мектепте және қоғамдастықта өте жоғары бағаланады, сондықтан үйлестіруші мектеп басшылығымен, әсіресе мектеп директорымен бағалау үйлестірушісі ретінде тығыз жұмыс істейді. Қосымша білім беру қажеттіліктері бар балалардың прогресін қолдайтындығының дәлелі педагогикалық ұжымның мектепте де, сырттан да бейресми көмек пен әріптестерінен кеңес іздеудегі ұмтылысында көрінеді.

Осылайша, Ysgol Tref-y-Mor мектебі балалар мен олардың отбасыларына қауіпсіз және қолайлы орта ұсынады, онда олар бағаланады және дами түседі. Педагогикалық ұжым барлық білім алушылардың жетістіктерін және инклюзиясын қамтамасыз ету мақсатында мектеп ұсынатын қолдауға аса мән береді. Бұған тек ресми оқыту арқылы ғана емес, сонымен қатар мектепте күн сайын болатын көптеген бейресми өзара әрекеттесулер арқылы қол жеткізіледі, оның барысында мұғалімдер тобы балаларды жеке тұлға ретінде, оның ішінде олардың отбасылық жағдайларын тани түседі. Балаларға, олардың қызығушылықтарына және кейде қиын өміріне құрмет – мектептегі басты нәрсе. Педагогтер атап өткендей: «біз мектебіміздің сыпайылық, адалдық, еңбексүйгіштік, мұқияттылық секілді қасиеттерді білім алушылардың бағалайтын орынға айналғанын қалаймыз» [39].

Лондонның Ньюхэм ауданындағы **Cleves** бастауыш мектебінің тағы бір мысалын қарастырайық. Бастауыш мектеп – барлық балаларды жалпы білім беретін мектептерге қосу саясатының іс жүзінде қалай көрінетіндігінің айқын

мысалы. Қала орталығындағы өзгермелі көпұлтты қоғамдастықтың ортасында толықтай қолжетімді ортада **Cleves** кез келген балаға арналған қарапайым мектептегі орын туралы арманды іске асырады. Осы мақсатқа жету үшін негізгі фактілер келесілер болып табылады:

- а) құндылық пен әртүрлілікті қабылдаудың терең рухы;
- б) инновациялық кадрлық құрылым және оқу бағдарламаларын іске асыру;
- в) сыртқы мекемелермен, сондай-ақ басқарушы органмен, ата-аналармен және жергілікті қауымдастықпен берік серіктестік қатынастар.

Күшті жақтары:

- саясатты іс жүзінде жүзеге асыру;
- құрдастарымен қолдау және қарым-қатынас;
- қосымша қолдаудың сипаты және оны ұйымдастыру.

Cleves бастауыш мектебі 1992 жылы Лондонның Ньюхэм ауданында инклюзивті білімге деген адалдығымен танымал жергілікті биліктің шектеулі ресурстар мектебі ретінде құрылды. Ұлттық заңнама мен нұсқаулықтарды жүзеге асырудағы жергілікті өзгерістер туралы соңғы баяндамада 2004 жылы Ньюхэмде арнайы мектептерге орналастырылған елдегі білім алушылардың ең төменгі пайызы (0,06%) болғандығы анықталды. Басқа жергілікті білім беру органдары 68 баланың шамамен 1-ін арнайы мектептерге орналастырған кезде (1,46%), Ньюхэмде бұл көрсеткіш 1667 баланың 1-іне жақын болды. Мектеп ауданның инклюзивті білім беру саясатын жүзеге асырады және қолдау қажеттіліктері жоғары балаларға, соның ішінде көптеген бұзушылықтары бар білім алушыларға арналған 32 орынға ие. Мектеп 52 орындық балабақша орнына және 420 бастауыш сынып оқушыларына арналған (толық жұмыс күнінің баламасы) орынға есептелген.

Мектепке қабылданған барлық қызметкерлер, ата-аналар/қамқоршылар және балалар оның инклюзивті сипатын толық түсінеді. Бұл мектепті ұйымдастырудан және басқарудан, сондай-ақ қолжетімді жабдықтар мен ресурстардың алуан түрінен айқын көрінеді. Әртүрлі қызметтердегі кейбір ата-аналар мен әріптестер алдымен Cleves сияқты инклюзивті ортаның құндылығы туралы екіұшты сезінуі мүмкін, бірақ қызметкерлер жаңадан бастаушылар жақында қолдауды қажет ететін балалар оқитын мектеп қоғамдағы барлық балалар мен отбасылар үшін жақсы екенін түсінеді деп күтеді. Бұл іс жүзінде мектеп оқу күнінің құрылымын, оқытуды ұйымдастыру әдісін, сондай-ақ бақылау және бағалау процестерін мұқият қарастыратынын білдіреді. Барлық мектептер сияқты, Cleves өзгеріп жатқан білім беру әлемінің қиындықтарымен және балалардың кең ауқымы мен алуан түрлілігі бар мектептегі барлық салдарымен бетпе-бет келеді.

Тізімге енгізілген білім алушылардың 82%-дан астамы этникалық азшылықтардың әртүрлі қауымдастықтарынан шыққан және ағылшын тілі болып табылмайтын ана тілінде сөйлейді. Балалар ағылшын тілінен басқа 29 түрлі тілде сөйлейді; негізгі ана тілдері – бенгал, урду және көптеген африкалық тілдер. Cleves әртүрлі мектеп қоғамдастығының қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін икемді және біртұтас болып табылатын тиісті бастапқы

тәжірибені қамтамасыз етуге тырысады. Мектеп адамдарға бағытталған мектеп болу үшін жұмыс істейді.

Мектептің мақсаттары:

- кез келген нәсілдің, жыныстың, санаттың және қажеттілігі әртүрлі балалар танылатын, қабылданатын және бағаланатын ортаны құру;
- барлығына орын бар және меншік сезімі бар орта құру;
- барлық балалар мен ересектерде жоғары позитивті өзін-өзі бағалауды дамыту;
- балаларға бір-бірінен өзара тәуелділігін түсінуге мүмкіндік беру.

Барлық стратегиялар мен процедуралар мектепке баратын балалардың, қызметкерлердің және қоғамдастықтың алуан түрлілігін ескереді. Мысалы, мінез-құлық саясаты қиын мінез-құлық бар балаларға қатысты мәселелерді ескеретін қатынастарды дамытуға негізделген. Мектептің этикасы айырмашылықтарды қабылдауға негізделген. Бұл мектеп өмірінің барлық салаларында, мысалы, ұйымдастыру мен құрылымда, оқу бағдарламасында және оқу ортасында көрінеді. Мектептің идеалы – балалардың бірге жұмыс істеуі және бір-бірін қолдауы. Балалар барлық балалар кіретін топтарда жұмыс істейді және оқиды.

Мектептің барлық іс-шараларына қосылуға ықпал ететін бірқатар ұйымдастырушылық және басқару құрылымдары бар. Мысалы, түскі уақытта ойын ойнауға уақыт бар, бірақ таңертең немесе түстен кейін ойнауға уақыт жоқ; оның орнына күнделікті оқу бағдарламасында физикалық белсенділік пен әлеуметтік өзара әрекеттесудің көптеген мүмкіндіктері бар. Ғимараттың қанаттары балалардың өзіне-өзі көмек көрсету дағдыларын дамытуға жеткілікті уақыт алуы үшін дене шынықтыру залына күні бойы кіре алады. Түскі ас оқу бағдарламасының бөлігі ретінде қарастырылады, онда көптеген ересектер балаларды қолдайды және олармен бірге түскі ас ішеді. Оқу бағдарламасын ұйымдастыру орта мектепке ұқсас түрде жасалады, мысалы, қызметкерлер бірнеше апта бойы оқу бағдарламасын жоспарлап, сабақ береді, ал балалар осы пәнге арналған аймаққа көшеді.

Физикалық ортаға келетін болсақ, мектеп мүмкіндігі шектеулі балалар мен ересектерге арналған барлық оқу және дәретхана бөлмелеріне толық қолжетімді бір қабатты ғимарат. Оқушылар мен ересектердің медициналық және басқа да жеке қажеттіліктерін қанағаттандыруға мүмкіндік беретін арнайы гигиена құралдары бар. Сондай-ақ мектепте отқа арналған пеш пен балшықпен жұмыс істеуге арналған құрал-жабдықтары бар практикалық бөлме, екі бөлме және көп мақсатты асхана, сонымен қатар дене шынықтыру жабдықтарының кең ассортименті бар көктемгі едені бар бөлек үлкен зал бар.

Сондай-ақ, барлық балаларға қолжетімді арнайы сенсорлық студия, кішкентай балаларға арналған жұмсақ ойын бөлмесі, фойеде доп бассейні және әр қанатқа арналған демалыс бөлмесі бар. Жақында ойын алаңы жасалды, онда қазір сахна, орындықтар, музыкалық аспаптар, өрмелеу қабырғасы, қақпа сөрелері, өрмелеу рамалары және басқалары бар.

Барлық мақсаттар үшін ғимарат бір үлкен сынып ретінде қарастырылады, оқу бағдарламасының бес белгілі саласы және оқу бағдарламасын жоспарлау және жүзеге асыру үшін бірлесіп жұмыс жасайтын қызметкерлер тобы. Ғимаратты ұйымдастыру балаларға оқу бағдарламасына қатаң көзқараспен өз тәжірибесінен үйренуге мүмкіндік береді. Оқу бағдарламасының басқа салалары бойынша іс-шараларды қашан өткізуді жоспарлау үшін сауаттылық пен санау бойынша іс-шаралар мен балалардың мүмкіндіктері арасында тепе-теңдік бар. Қызметкерлер практикалық сабақтардың теориялық сабақтар сияқты бірдей орынға ие болуын және оқу бағдарламасында бірдей мәртебеге ие болуын қадағалайды. Балалар өздерінің оқуларын жазу немесе бағалау үшін күнделік қолданады. Бұл барлығына әртүрлі оқу мүмкіндіктеріне толық қатысуға мүмкіндік береді, қызметкерлерге бухгалтерлік есептің қосымша нысанын ұсынады, сонымен қатар балалармен бағалау процесін талқылауға және балалардың жетістіктерін атап өтуге мүмкіндік береді. Оқу бағдарламасының талаптарға сай болуын және балалардың жетістіктер мен жетістіктерге жетуін қамтамасыз ету үшін мектепте қатаң бақылау және бағалау процесі қабылданды.

Ұлыбританияда қалыптасқан жүйеден айырмашылығы, бір мұғалім шамамен 30 баладан тұратын сыныпқа жауап береді, ал оқытуды қолдау бойынша ассистенттері жеке балаларға жеке қолдау көрсетеді, Cleves-тің штаттық құрамы икемді: мұғалімдердің, медбикелер мен мұғалімдердің көп салалы топтарын барлық балалардың оқуын жеңілдету үшін оқу бөлімінің көмекшілері басқарады. Бұл шығармашылық шешім бәріне пайдалы. Қызметкерлер барлық балаларға тиісті бастауыш практиканың ең жақсысын ұсынатын сараланған оқу бағдарламасын бірлесіп ұйымдастыруды жоспарлап отыр.

Клевестің жетістігі әртүрлілік құндылығының терең тамырланған философиясына және барлық балалардың өзара әрекеттесуіне және болашақтың неғұрлым инклюзивті қоғамын құру құралы ретінде бір-бірінен үйренуге мүмкіндік беруге деген берік ұстанымына негізделген сияқты. Көптеген жалпы білім беретін мектептер бар, олар Cleves сияқты, барлық оқушылар үшін инклюзивті білім беруді үнемі дамытуға тырысады. Олардың барлығы уақыт пен күш-жігерді өз мәдениетін, саясатын және тәжірибесін қайта қарауға және өзгертуге арнады, мұны инклюзивтіліктің кілті ретінде көрді.

Клевес мектебі – Ньюхэмнің Лондон ауданындағы инклюзивті бастауыш мектеп, ол Ньюхэмнің барлық мектептерінің инклюзивтілік саясатын ұстанады.

Инклюзия барлық оқушылардың қажеттіліктерін ескереді; дислексия, дарынды және талантты балалар, ағылшын тілі қосымша тіл болып табылатын балалар, мінез-құлық проблемалары бар балалар және әлеуметтік және эмоционалды қажеттіліктері бар балалар сияқты оқу қабілеті нашар балалар. Cleves-те жоғары қажеттіліктері бар балаларға арналған жағдайлар бар.

Принциптері

Cleves 2001 жылғы ерекше білім беру қажеттіліктері бар адамдарға арналған ережелер жиынтығынан алынған және Ньюхэм Лондон округімен толықтай мақұлданған табысты инклюзивті білім берудің келесі қағидаларын басшылыққа алады:

- барлық білім алушыларға ауқымды, теңдестірілген және өзекті оқу бағдарламасына толық қолжетімділікті қамтамасыз ету;
- барлық білім алушыларға өздерінің білім беру, эмоционалдық және физикалық әлеуетін толық ашуға мүмкіндік беріледі;
- барлық мұғалімдер өздерін ерекше білім беру қажеттіліктері бар білім алушылардың мұғалімі деп санайды, мұндай оқушыларды оқыту - бүкіл мектептің жауапкершілігі;
- ерекше білім беру қажеттіліктері бар барлық оқушылардың қажеттіліктері қанағаттандырылуы керек;
- оқушылардың арнайы білім беру қажеттіліктері әдетте қарапайым сыныптарда қанағаттандырылады;
- оқушылардың пікірін сұрап, ескеру керек;
- ата-аналар /қамқоршылар баласының білімін қолдауда маңызды рөл атқаруы керек, сондықтан үй мен мектеп арасында жақсы байланыс орнатылуда.

Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар ата-аналардың келісімімен қамқорлықтың бастапқы формасы толтырылғаннан кейін ережелер жиынтығына қосылады. Содан кейін баланың жеке оқу жоспары болады, онда жұмыс істеу керек нақты мақсаттар қойылады. Бұл мақсаттар әр семестрде қайта қаралып, оқытудың жаңа жеке жоспары жасалады. Ата-аналарға баласын оқытудың мақсаттары туралы ақпарат беріледі, ал мұғалімдер немесе инклюзия менеджері оларға мақсаттар туралы айтуға әрқашан қол жетімді. Мақсаттар балаларға да хабарланады және оларды осы бағытта жұмыс істеуге шақырады.

Cleves академиялық белсенділік немесе өнер мен спорт болсын, анағұрлым қабілетті деп саналатын балалардың білімі мен дағдыларын дамытуға бағытталған.

Қазіргі уақытта Cleves Into University-мен серіктестік аясында жергілікті университеттермен байланысты дамытуда. Бұл Cleves сыныптан тыс клубтармен, қоғамдастық пен жергілікті орта мектептермен, сонымен қатар қарапайым сыныптардағы балалардың білімін кеңейту арқылы дамытуға және алға жылжытуға бағытталған сала.

Қосымша тіл ретінде ағылшын тілі бар балалар.

Клевес-бұл көпұлтты мектеп, сондықтан теңдікті алға жылжыту бүкіл мектептегі басты басымдықтардың бірі болып табылады. Мектеп біздің барлық оқушыларымызға үлкен үміт артады және олар мүмкін болатын ең жоғары стандарттарға қол жеткізуге, сондай-ақ барлық балаларға жеке және мәдени өзіндік сезімді дамытуға көмектесуі керек, ол сенімді, өзгеруге ашық, басқа адамдарға сезімтал және құрметпен қарайды. Оқыту барысында оқушылардың мәдени және діни ерекшеліктері, тілдік қажеттіліктері және оқытудың әртүрлі стильдері ескеріледі. Оқушылар өздерін қауіпсіз сезінетін және толыққанды

үлес қоса алатындықтарын сезінетін және барлығы өздерін құрметтейтін және бағалайтын орта құрылады. Қызметкерлерге сабақ барысында оқушыларды семестрге жоспарланған тапсырмалар мен Инклюзия тобымен байланысу уақыты арқылы олардың тілі мен оқу қажеттіліктерін дамытуға қолдау көрсетуге көмектеседі.

Мінез-құлық, әлеуметтік және эмоционалды қажеттіліктер

Инклюзия балалардың барлық қажеттіліктерін, соның ішінде олардың мінез-құлқын ескереді. Клевес позитивті мінез-құлықты басқару идеалын алға тартады, балалар мен қызметкерлерге сыпайылық, ынтымақтастық, адалдық, ұқыптылық пен қамқорлықты пайдалану ұсынылады. Егер бала өз әлеуетін толық ашқысы келсе, балалардың әлеуметтік және эмоционалды қажеттіліктерін мұқият ескеру қажет. Бұған көмектесу үшін Cleves-те мектепте балаларды әртүрлі жолдармен қолдайтын оқытушы бар. Оқыту тәлімгерлерінің басты рөлі-балаларды қолдау үшін ата-ана мен өзін-өзі бағалау топтарын басқару. Балаларға өз сезімдері туралы айтуға және бір-біріне қолдау көрсетуге мүмкіндік беріледі. Оқу тәлімгері қажет болған жағдайда сыныпта да қолдау көрсетеді және оған мұқтаж адамдарға, соның ішінде ата-аналарға да қол жетімді [51].

Шотландия тәжірибесі

Шотландияда білім беру 1974 жылғы Білім туралы заң (ақыл-есі кем балалар) қабылданғаннан бері ұзақ жолдан өтті, бұл заңда әр бала «оқытыла алады» деп мәлімделді. Содан бері инклюзияны қолдайтын бірқатар ережелер мен заңдар қабылданды.

Интеграция жолындағы негізгі кезеңдер:

Бала құқықтары туралы БҰҰ конвенциясы (БҰҰ).

Бұл 1992 жылы Ұлыбритания Заңына енгізілген және нәсіліне, дініне немесе қабілеттеріне қарамастан әр баланың азаматтық, саяси, экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтарын белгілейтін міндетті заңды күші бар Халықаралық келісім. Бала құқықтары туралы БҰҰ конвенциясы Балалардың құқықтарын және үкіметтердің оларды барлық балаларға қолжетімді ету үшін қалай бірлесіп жұмыс істеу керектігін көрсететін 54 мақаладан тұрады.

Инклюзия жөнінде екі маңызды баптар – 23 және 29-баптар.

23-бапта мүгедектігі бар балаға көмек жөнінде «мүмкіндігі шектеулі баланың білімге тиімді қолжетімділігімен қамтамасыз етілуі керек... бұл баланың әлеуметтік интеграцияға және жеке дамуға қолжетімділігіне ықпал етуі керек» делінген.

29-бап білімге ықпал ететін бірқатар факторларды қамтиды. Онда баланың білімі баланың жеке басын, талантын, ақыл-ой және физикалық қабілеттерін толық көлемде дамытуға бағытталуы керек делінген. Бұл олардың басқа адамдарға және айналасындағы әлемге деген құрметін оятуы керек.

Бала құқықтары туралы БҰҰ конвенциясы – бұл «Балаларды құтқарыңдар» секілді үкіметтік емес ұйымдарға (ҰЕҰ) 45А бабына сәйкес оның

орындалуын қадағалауға тікелей рұқсат беретін адам құқықтары саласындағы жалғыз халықаралық келісім. Шотландияның балалар істері жөніндегі уәкілетті өкілінің міндеттерінің бірі-Шотландиядағы адамдардың осы съезд туралы хабардар болуын қамтамасыз ету.

Шотландия мектептеріндегі стандарттар туралы заң және т.б. (2000)

Әрбір бала немесе жас адам осы заңда көрсетілгендей білім алуға құқылы. Олар өздерінің құрдастарымен бірге негізгі білім беру аясында білім алуға құқылы, ал білім беру органдары оларға қатысты шешімдер қабылдаған кезде олардың көзқарастарын тиісті түрде ескеруі керек. Жергілікті билік пен олардың серіктестері Шотландия мектептеріндегі стандарттар туралы және т.б. заңдар аясында (2000) «білім баланың немесе жас адамның жеке басын, талантын, ақыл-ой және физикалық қабілеттерін дамытуға бағытталған» деп кепілдік беруге міндетті. Бұл тұжырым БҰҰ КПП-нің 29 1 (А) бабын әдейі көрсетеді. Бұл міндет барлық балаларға қатысты, олардың әлеуетін толық ашу үшін қосымша қолдау қажет пе, жоқ па оған қатысты емес. Бұл заң барлық балалар үшін «жалпы білім беру презумпциясын» қамтиды, тек мектепте оқитын келесі жағдайларды қоспағанда:

- баланың қабілетіне сәйкес келмеу;
- бала оқитын балаларға тиімді білім беруді қамтамасыз етумен үйлеспеу.

Жағдайды әрқашан жеке баланың қажеттіліктеріне бейімдеу қажет болады және Заңда барлық оқушылар мен жастардың қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін бірқатар негізгі және мамандандырылған қызметтерді, соның ішінде арнайы мектептерді ұсыну қажеттілігі танылады.

Сондай-ақ, Заң білім беру органдарына денсаулығына байланысты білім алушы мектепке бара алмайтын мектептен басқа жерлерде білім беруді қамтамасыз ету және білім алушы мектептен шығарылған жағдайда білім беру мүмкіндігін қарастыру міндетін жүктейді.

2002 жылғы білім туралы заң (Мүгедектік аясындағы стратегия және білім алушылардың білім алу рекордтары) (Шотландия).

Бұл заң жауапты білім беру органдарынан үш жылдық кезеңге арналған қолжетімділік стратегиясын әзірлеуді және жариялауды талап етеді. Бұл стратегия Заңның білім алушылардың үлгерімін қалай арттыратынын анықтауды қамтуы керек.

2004 жылғы Білім туралы заңға (қосымша білім беру) (Шотландия) және 2009 жылғы Заңға (ASL) енгізілген түзетулер бағалаудың құқықтық негізін қамтамасыз етеді. Алайда ASL Заңы бағалаудың немесе қолдаудың нақты моделін белгілемейді.

Бұл ASL Заңы Білім беру органдарынан келесілерді талап етеді:

- қосымша қолдауды қажет ететін балалар мен жастарды анықтау және бағалау;
- кейбір ерекшеліктерді қоспағанда, білімі үшін жауап беретін қосымша қолдау қажеттіліктері бар әр балаға немесе жастарға қосымша қолдау көрсету;

- қолдауға анықталған қосымша қажеттіліктерді және әрбір баланың немесе жас адамның қажеттіліктеріне көрсетілетін қолдаудың барабарлығын талдау;

- белгілі бір өлшемдерге сәйкес келетін балалар мен жастар үшін келісілген қолдау жоспарын дайындау және осы жоспарды үнемі қарастыру.

ASL Заңы оқу жолында кедергілерге тап болған балалар мен жастарды қолдаудың қосымша қажеттіліктерін анықтау және қанағаттандыру үшін құқықтық негіз береді. Балалар мен жастарға мектептегі білім алу үшін қосымша қолдау қажет болған кезде қосымша қолдау қажет. ASL Заңына сәйкес жастар – бұл мектеп жасынан үлкен, бірақ әлі он сегіз жасқа толмаған адамдар. Ата-аналар, балалар және жастар ASL Заңына сәйкес белгілі бір құқықтарға ие.

Білім беру органдары әр баланың немесе жасөспірімнің мектептегі білімі үшін жауап беретін қосымша қажеттіліктерін анықтауға міндетті, ал ASL Заңы кейбір басқа агенттіктерден қажет болған жағдайда көмек көрсетуді талап етеді.

Балаларды оқытуды қолдау: заңмен белгіленген білім беру нұсқаулығы (қосымша оқытуды қолдау) Шотландия Заңы 2004 ж. (түзетулермен) - ережелер жиынтығы (үшінші басылым) 2017 ж.

Тәжірибелік ережелер жиынтығы мектептерге, ата-аналарға және басқаларға ASL Заңын түсінуге және оның орындалуын қамтамасыз етуге көмектеседі. Бұл барлық алдыңғы нұсқаларды алмастыратын жиынтықтың үшінші нұсқасы. Онда 12-15 жас аралығындағы қабілетті балалардың белгілі бір құқықтарын Кеңейткен 2016 жылғы Білім туралы Заңға (Шотландия) түзетулер ескерілген (олар 16 жастағы балалар үшін енгізілген) және балалар мен жастарды оқытуды қолдау үшін білім беру органдары мен басқа да агенттіктердің міндеттері түсіндірілген. Кодекс заңнаманы және қайталама заңнаманың қосалқы базасын зерделеуді қосымша қолдау бойынша нұсқаулық береді.

Білім беру органдары мен NHS кеңестері сияқты тиісті агенттіктер заңға сәйкес өз функцияларын орындау кезінде кодексті ескеруі керек. Жиынтық оларға тиімді шешім қабылдауға көмектесу үшін жасалған, бірақ нақты жағдайларда талап етілетін нәрсені тағайындай алмайды.

Теңдік туралы Заң 2010 ж.

2010 жылғы теңдік туралы заң мектептер мен білім беру органдарына мүгедектікті, этникалық ерекшелікті қоса алғанда, қорғалған сипаттамалары бар оқушыларды заңсыз кемсітуді, қысым жасауды және құрбан етуді жою және мүмкіндіктер теңдігін белсенді түрде алға жылжыту міндетін жүктейді.

2010 жылғы теңдік туралы Заңның (2010 жылғы 1 қазанда күшіне енген) міндеттері жауапты органдардан теңсіздікпен белсенді күресуді және мүгедектікке және мүгедектікке байланысты кемсітушілікке және қорғалған сипаттамаларға, соның ішінде мүгедектікке байланысты білім алушыларды қудалауға немесе құрбан етуге байланысты кемсітушілікке жол бермеуді талап етеді.

Бұдан басқа, 2010 жылғы теңдік туралы Заңға сәйкес жауапты органдар мүгедек білім алушыларға қатысты ақылға қонымды түзетулер енгізуге және көмекші құралдар мен қызметтерді ұсынуға міндетті. Міндеті – мүгедек үшін мектеп немесе оның атынан қолданылатын ереже, критерий немесе практика немесе көмекші құрал немесе қызметтің болмауынан туындаған "айтарлықтай зиян келтірмеу үшін ақылға қонымды қадамдар жасау". (2012 жылғы 1 қыркүйектен бастап қолданылады)

Балалар мен жастар туралы заң (Шотландия) (2014 ж.)

Балалар мен жастар туралы заң (Шотландия) (2014) жергілікті билік пен мектептерге балалар мен жастардың әл-ауқатын қорғауды, қолдауды және дамытуды қамтамасыз ету міндетін жүктейді. Бұл инклюзивті білім беру туралы заңға маңызды қосымша болды, өйткені баланың немесе жас жігіттің тәжірибесі және олардың қаншалықты қамтылғандығы олардың әл-ауқатына әсер етеді. Баланың немесе жас жігіттің дауысы олардың қажеттіліктерін түсіну және олардың әл-ауқатын, қолдауы мен дамуын қамтамасыз ету үшін маңызды. Бұл тәжірибе үшін қызметкерлер мен балалар мен жастар арасында берік қарым-қатынас орнатудың маңызы зор.

"Әр бала үшін дұрыс" тәсілі 2010 жылдан бастап Ұлттық саясат болып табылады және қазір балалар мен жастар туралы заңда (Шотландия) (2014) анықталған. Заң балалардың құқықтарын нығайтуға және балалар мен отбасыларды, соның ішінде бала күтімін қолдайтын қызметтерді жақсартуға және кеңейтуге бағытталған. Оның мақсаты-балалар мен жастар үшін нәтижелерді жақсарту үшін білім беру, денсаулық сақтау және әлеуметтік жұмыс саласында ведомствоаралық тәсілді қамтамасыз ету.

Білім туралы заң (Шотландия) (2016)

Заң шотландтық білім беруді жақсарту және оқушылардың үлгеріміндегі теңсіздікті азайту бойынша шараларды енгізеді. Заң оқу жолындағы әлеуметтік-экономикалық кедергілерді есепке алу мақсатында стратегиялық жоспарлау туралы ережелерді қамтиды.

Жоғарыда айтылғандай, заң 12 жастан 15 жасқа дейінгі қабілетті балалардың құқықтарын кеңейтетін қосымша оқытуды қолдау туралы Заңға түзетулер енгізеді.

Заңды іске асыруға дайындық аясында ата-аналарға арналған ақпарат әзірленді, онда заңның барлық ережелері түсіндіріледі. 2018 жылдың қаңтарында күшіне енген оқытуды қосымша қолдаудағы өзгерістер туралы ақпарат жеке ұсынылды [52].

АҚШ тәжірибесі

Ұлыбритания, Аустралия және АҚШ-тағы қолжетімді сәтті тәжірибені қарастыра отырып, зерттеушілер жетістікке жету үшін қажетті жағдайларды анықтайды. Бұл инклюзивті мектеп қоғамдастығын құруға сыртқы күштердің бастапқы уәжі, кедергілер емес, қызметкерлер мен оқушылар арасындағы айырмашылықтарды ресурстар ретінде қабылдау, оқушылар мен мектеп қызметкерлерінің ынтымақтастығы мен командалық рухы, әркімнің үдемелі

дамуды қолдау жөніндегі іс-қимылдарға қатысуы, сайып келгенде инклюзияны Әлеуметтік және саяси іс-қимыл бағдарламасы ретінде түсіну. Инклюзия идеясын жүзеге асыру, сондай-ақ барлық оқушылардың қажеттіліктеріне жауап бере алатын педагогиканы дамыту-қиын міндет. Ғалымдар қазірдің өзінде жүргізілген зерттеулерге сілтеме жасайды, бұл инклюзияға қарай қозғалысты жалпы сәтті деп атауға болмайтындығының көптеген себептерін келтіреді. Осы себептердің ішінде олар қазіргі уақытта инклюзияға бағытталған күш-жігерге кедергі келтіретін жалпы және арнайы білім арасындағы байланыстың жоқтығын, сондай-ақ инклюзивті қоғамдастық құру процесіне қатысушыларда ортақ құндылықтар мен ортақ тілдің болмауын ерекше маңызды деп санайды, онсыз ынтымақтастық мүмкін емес.

Қазіргі уақытта инклюзивті мектеп қоғамдастығын құру міндеті қиын, өйткені көптеген елдерде білім беру саясаты стандартталған тест балдарымен өлшенетін мектептердің үлгерімі туралы есептерді бірінші орынға қояды. Ғалымдар қазіргі білім беру саясатының бұл ерекшелігін неолиберализмнің әлеуметтік тұжырымдамасы деп аталатын әсердің таралуымен байланыстырады. Бұл тұжырымдама нарықтық логикаға тән бәсекелестік, тиімділік және т. б. ұғымдарымен қоғамдық қатынастардың барлық түрлерін нарықтық түсіндіруге негізделген.

Осы шолуда біз жалпы әлемдік процеске тән әлеуметтік, саяси және экономикалық үрдістер аясында әртүрлі елдердегі инклюзивті процестерді дамытудың негізгі үрдістерін баяндауға тырысамыз.

АҚШ-тың білім беру саласындағы қазіргі саясаты бұқаралық және арнайы білімнің бірігуін ұсынады. Бұл біріктірудің үш негізгі тәсілі ұсынылады: «негізгі бағыт», «жаппай білім беру бастамасы», «инклюзия». Бұл тәсілдер мамандар арасында пікірталас тудырады.

"Негізгі бағыт" дамуында ауытқулары бар балаларды бұқаралық мектеп сыныптарына орналастыруды көздейді. Бұл қажет шара, себебі бұл балалар күндердің бір күнінде қоғаммен араласатын болғандықтан, әлеуметтік және оқу іс-шараларына қатысуларына көмектесу үшін оларды мектепке жіберу керек. АҚШ-та Мүгедектігі бар адамдарды оқыту туралы акт бар (1990 ж.), ол баланың қажеттіліктеріне сәйкес келетін халықтық білім беру жүйесінде тегін білім алуына кепілдік береді. Ата-аналар мектептен баланың дамуында бұзушылықтардың болуы немесе болмауы туралы негіздеме берілетін баланың оқу мүмкіндіктері туралы қорытындыны талап етуге құқылы.

Мектепке мүмкіндігі шектеулі балаларды анықтау міндеті жүктеледі. Заң арнайы біліммен қатар қосымша қызметтер (көлік, сөйлеу терапиясы, психологтың көмегі, аудиологиялық тексеру және т.б.) алуға құқық береді. Заң бойынша әр балаға жазбаша қорытынды және жеке білім беру бағдарламасы жасалады, мүмкіндігі шектеулі балаларды мүмкіндігінше бұқаралық мектептерде міндетті түрде оқыту, сондай-ақ оларды ең аз шектеулермен ортаға қосу талап етіледі.

2001 жылдан бастап федералды деңгейдегі білім беру саясаты "Ешбір бала заңнан тыс қалмайды" құжатымен реттеледі («No Child Left Behind Act» –

NCLB). Бұл заң оқушылар үлгерімінің білім беру стандарттарына сәйкес келуін талап етеді. Бұл жолда "бір жылдағы ілгерілеуді" көрсетпейтін мектептер жазаланады – олар мемлекеттік қаржыландыруды жоғалтады.

АҚШ-та оқушылардың келесідегідей жекелеген топтары үшін әртүрлі стандарттар қолданылады: ағылшын тілі ана тілі болып табылмайтын балалар; ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар; кейбір жағдайларда африкалық американдықтар үшін. Бір топтың өзіне қойылған мақсаттарға жете алмауы бүкіл мектептің бақылаушы органдардың бақылауға алынуына әкелуі мүмкін.

Чикаго университетінің зерттеушілерінің пікірінше, мәселе білім беру мекемелерін біріктіру тенденциясының жоғарылауымен де шиеленісуде. Бұл әлемдегі осы саладағы саясат есеп беру талаптарын алға қойып, білім беру мекемелерін менеджерлер басқаратын бизнес ұйымдары ретінде қарастыруға бағытталғанымен түсіндіріледі.

Соңғы кездері американдық зерттеушілер бұл үрдісті мектептің "макдоналдизациясы" деп атайды. Бір-біріне ұқсас бола отырып, мектептер жаппай "макдоналдандырылған" қоғамның азаматтарын шығара бастайды. Стандартталған үлгерім көрсеткіштеріне қол жеткізуді талап ететін бұл қысым түрі макдоналдандырудың (менеджеризмнің) бір ғана белгісі болып табылады. Бірақ, авторлардың пікірінше, мұндай жағдайларда балалардың оқуға деген ынтасы төмендейді, ал мазасыздық деңгейі керісінше жоғарылайды.

Американдық зерттеушілер қазіргі уақытта байқалған тенденциялар АҚШ-тағы инклюзивті мектеп қауымдастықтарын құрылуына кедергі келтіретінін атап өтті. Иллинойс штатында мектептер әлі де оқушыларды олардың шығу тегі мен үлгеріміне қарай сұрыптайды. Бұл сұрыптау бұрынғыға қарағанда жеңілдеу әрі ашық болып көрінуі мүмкін, бірақ ол әлі де мектеп білімінің ажырамас бөлігі болып табылады.

Американдық мектептердің менеджеризмі мен оқу үлгеріміне баса назар жоғары деңгейлі фрустрацияға әкеп соқтыратындығы соншалық білім беру қызметкерлері өздерінің мектебі осы жылы білім беру органдарының бұйрықтарымен белгіленген прогреске жетеді ме деген сұрақтан басқа ештеңеге назар аудара алмайды.

Инклюзивті білім беру жыл өткен сайын әлемде кең етек жайғандығын ескеріп, АҚШ-та көптеген зерттеулер жүргізілді. Бұл жұмыстар ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар санатына жатқызылған мектеп оқушыларының инклюзиясының тиімділігін растайды.

Жалпы, АҚШ мемлекеттік мектептері инклюзивті болып табылады, сонымен бірге балалардың барлық санаттары үшін қолжетімді ортаға болып саналады. АҚШ инклюзивті білім беру жүйесінің жұмысы келесідегідей. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушыны мектепке қабылдау кезінде психологиялық-педагогикалық консилиум жиналады, оған баланың ата-аналары немесе қамқоршылары, педагог, психолог, әлеуметтік қызметкер, кейде оқушының өзі қатысады. Бұл жиналыста оқу жылына қатысты мақсаттар мен міндеттер және оларға қол жеткізу әдістері анықталады. Жоспарға мамандардың кең тобынан қажетті қосымша көмек енгізілуі мүмкін.

Оқу жылы барысында жеке оқу жоспары өзгертілуі мүмкін, ал қойылған міндеттерге қол жеткізудегі нәтижелер тұрақты түрде талданып отырады. Оқу жоспарын бекіту кезінде мамандар тобы оқушының қалай және қайда білім алатындығын шешеді – қарапайым сыныпта ма, тәлімгердің көмегімен және қолдауымен бе, немесе оған түзету сыныбы қажет пе, я болмаса, музыка, физикалық даму сабақтарында немесе басқаларында дені сау құрдастарымен бірнеше оқу сағаты қажет пе деген секілді мәселелер шешіледі.

"Ерекше білім беру қажеттіліктері бар адамдардың білімі туралы" Заң (көбіне IDEA - the individuals with disabilities education act аббревиатурасымен жақсы белгілі) оқушылардың барынша инклюзивті ортада білім алу құқығын қорғайтынын атап өткен жөн. Кейбір жағдайларда оқушы арнайы сыныпта білім алады. Сонымен қатар, бала уақытының бір бөлігін сау құрдастарымен, ал бір бөлігін арнайы сыныпта өткізе алады. Қалай болғанда да, мамандар тобы баланың мүддесі үшін әрекет етеді және ерекше білім беру қажеттіліктері бар әр оқушы үшін барынша инклюзивті ортаны қамтамасыз етуге тырысады. Сонымен қатар ата-аналар немесе ресми қамқоршылар әрқашан кеңестің шешіміне қарсы шығуы мүмкін.

АҚШ мұғалімдерінің пікірінше, инклюзия идеяларын жүзеге асыру жолында туындайтын қиындықтар туралы тақырып көбінесе тыйым салынған. Көптеген алдыңғы зерттеулер инклюзивтік білімнің білім беру процесіне қатысушыларға теріс әсер ету мүмкіндігін мүлдем қарастырған жоқ. Ал мұндай қиындықтар бар, және соңғы уақытта оларды зерттеу бойынша жұмыстар көптеп жүргізілуде[53].

Егер біз АҚШ-тағы инклюзивті білім беруді дамытудың қысқаша тарихына жүгінетін болсақ, 1960-1970 жылдары Америка мен Еуропада қоғамда және білім беруде кемсітушілікке қарсы күрес басталғанын атап өтуге болады. Жаппай наразылықтар байқала бастады, дамудан артта қалған адамдарға арналған ірі интернаттар мен психиатриялық ауруханалар жабылды. Алайда, сонымен бірге, АҚШ-та XX ғасырдың 70-ші жылдарының басында әрбір бесінші мүгедек бала ғана мемлекеттік білім алған. Бұл жағдай 1973 жылы қабылданған "Мүгедектерді оңалту туралы" Заңнан кейін өзгерді. Бұл құжат қарапайым мектептер жүйесінде арнайы білім беруді қаржыландыруды қарастырды. Білім беру бағдарламаларына қатысты жеке әдістер қарастырылды. Заң интеграцияны – мүгедек балаларды арнайы мекемелерде емес, қажет болған жағдайда қосымша көмек бере отырып, жалпы білім беретін мектептерде оқытуды жөн көрді.

Одан әрі, 1975 жылғы "Мүгедек балаларды оқыту туралы" Заң мемлекеттік мектептерде федералды бюджет есебінен балалардың тегін білім алу құқығын бекітті. АҚШ Конгресі әр балаға жеке білім беру жоспарын (IEP) әзірлеуді және қосымша құралдар мен қызметтерді қолдана отырып, бағдарламаны игере алмайтын жағдайларды қоспағанда, қарапайым сыныптардан мүгедек балаларды алып тастамауды талап етті. Осыдан кейін, 2003 жылға қарай орта мектепті бітірген мүгедек балалардың саны 17%-ға, ал жоғары оқу орындарындағы мүгедек оқушылардың саны 2 еседен астамға өсті.

АҚШ білім департаментінің мәліметі бойынша, мүмкіндігі шектеулі білім алушылардың шамамен 59% - ы оқу күнінің 80% немесе одан да көп уақытын жалпы білім беретін мектептердің сыныптарында өткізеді.

Өткен ғасырдың 90-шы жылдары АҚШ-та мүмкіндігі шектеулі адамдардың қоғамға, оның ішінде білім беру саласына интеграциясы үшін қозғалыс белсенді түрде жүре бастады. Оған мектептер тікелей қатысып, интеграцияланған сыныптар санын көбейтті. Ақыл-ой кемтарлығын басты құрамдас ақыл-ой емес, қарым-қатынас тапшылығы болатын күй ретінде қарастырыла бастады. "Бұқаралық оқыту бастамалары" қоғамдық ұйымының күш-жігерінің арқасында осы санаттағы балалар мен жасөспірімдер жалпы білім беру ортасының жағдайларына көбірек тартылды.

2002 жылдан бастап американдық білім беру жүйесі "No Child Left Behind Act" ("бірде-бір артта қалған бала болмасын") Заңымен реттеледі. [54], бұл заң әлеуметтік мәртебесіне, тұрғылықты жеріне, нәсілдік және этномәдени ерекшеліктеріне қарамастан барлық балалардың бірдей сапалы білім алу құқығын жариялады [55].

Бұдан басқа, ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың құқықтары 2004 жылғы "Мүгедек адамдарды оқыту туралы" заңмен қамтамасыз етіледі. Ол ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды жалпы білім беретін мектептерге қабылдауды, олардың ерекше қажеттіліктеріне барынша сәйкес келетін және қажетті қолдау көрсететін, сонымен қатар нормотиптік құрдастарының қажеттіліктеріне жауап беретін ең аз шектеулі орта жағдайында тағайындайды.

Азаматтық құқықтарды жүзеге асырудың американдық үлгісі әлеуметтік саясаттың халықаралық стандарты ретінде қарастырылады, ол мүгедектердің әлеуметтік мәртебесін арттыруға және қоғамға кірігуіне ықпал етіп қана қоймайды, сонымен бірге мемлекет үшін экономикалық тұрғыда тиімді болып саналады. Себебі арнайы интернаттар мен басқа да стационарлық мекемелердің бүкіл желісін жабу арқылы қаражат азаяды, ал мүгедек адамдарға қызмет көрсету олардың тұрғылықты жерінде жүреді. АҚШ-тағы инклюзияны түсінудің философиялық тәсілі кез-келген мүгедек баланы қарапайым сыныпта оқытумен айқындалады [56].

Инклюзивті мектептер барлық балаларды тұрғылықты жері бойынша оқытады. Мұндай мектептерде мүгедек балалар ғана емес, барлық балалар қауіпсіздікті сезінуге және табысты болуға мүмкіндік беретін осындай қолдаумен қамтамасыз етіледі. Мектептің мақсаты қоғамның ең әлеуметтік бейімделген мүшелерін шығару және барлық оқушыларға толыққанды өмір сүруге мүмкіндік беру.

Қазіргі уақытта АҚШ-та мектеп жасындағы ерекше білім беру қажеттіліктері бар 6 миллион бала бар. Олардың көпшілігі оқытудың қиындықтарына немесе сөйлеуді дамыту ерекшеліктеріне, сондай-ақ эмоционалды саласы бұзылған балаларға байланысты "ерекше" санатына жатады. Мүгедек балалар ерекше балаларға арналған сыныптарда жеке оқуға кандидаттардың жалпы санының 30%-нан аспайды.

Қазіргі уақытта мемлекеттік мектептерде мүмкіндігі шектеулі оқушылардың жалпы саны барлық оқушылардың 13-15% құрайды.

Америка үкіметінің ресми ұстанымы даму ерекшеліктері бар оқушыларды тұрғылықты жері бойынша мектепке қабылдауды, оларды дефектолог, түзету мұғалімі, терапевт және т.б. мамандармен қажетті қосымша сабақтармен қамтамасыз етуді, қажет болған жағдайда еріп жүрушіні және/немесе тәлімгерді бөлуді міндеттейді. Сонымен қатар дамуында ерекшеліктері бар балалар жалпы ағымда, қарапайым құрдастарымен және қарапайым мұғалімдермен бір сыныпта стандартты мектеп пәндерін үйренуі керек.

Арнайы балаларды инклюзивті оқытудың көп жылдық тәжірибесі бар АҚШ-тың ірі мектептерінде, әдетте, жеке жоспарларды жүзеге асыру үшін қажет нәрсенің бәрі: мамандар, ресурстар, әдістер және ең бастысы әр түрлі оқушылармен жұмыс істеуге деген ұмтылыс бар.

АҚШ-та мүмкіндігі шектеулі адамдарды оқыту саласындағы заңнаманы әзірлеумен және саясатты іске асырумен Арнайы білім беру және оңалту қызметтері басқармасы (OSERS) айналысады [57]. OSERS сондай-ақ аталған заңнаманы тексерумен және мүмкіндігі шектеулі балаларға (оның ішінде сәбилерге) арналған арнайы білім беру бағдарламалары мен ілесіп қызметтерді қолдаумен айналысады.

Осылайша, АҚШ-та кез келген мектеп кез келген ЕБҚ бар баланы қабылдауға дайын [58]. Мектепте әр түрлі дамуы бар оқушылармен жұмыс бөлімі бар (Diverse Learners Department). Бұл бөлімде арнайы оқыту педагогтары, әлеуметтік педагогтер, тьюторлар, ассистенттер, психологтар жұмыс істейді. Бөлім қызметкерлерінің міндеті - оқушылардың мықты жақтарын дамыту және оқуда сол мықты тұстарын қолдануға үйрету. Педагогтер бұл міндетті жеке сабақтар, Shadowing технологиясы арқылы, сондай-ақ материалды олардың оқу мүмкіндіктеріне қарай бейімдеу арқылы іске асырады. Сонымен қатар өз бетінше өмір сүру, коммуникация және басқа да дағдыларды дамыту бойынша жұмыс жүргізілуде.

Ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушының оқу орны оның қажеттіліктері мен шектеу шараларына байланысты келеді. Ол төмендегідей жағдайларда оқи алады:

- қарапайым сыныпта және қажетті көмекті ала отырып;
- қарапайым сыныпта, қажетті көмек ала отырып, сондай-ақ оқу орнының мамандары тарапынан қолдау ала отырып;
- күннің бір бөлігін қарапайым сыныпта, ал қалған бөлігін арнайы сыныпта;
- арнайы сыныпта, аталмыш мәселе бойынша мамандар мен кеңесшілер тобы тарапынан барлық мүмкін болатын қолдауды ала отырып;
- әртүрлі мамандар тарапынан үздіксіз қолдау көрсетілетін оңалту бағдарламасы бойынша [59].

Интеграция бағдарламасын жүзеге асыру барысында көп нәрсе, ең алдымен, мұғалімге байланысты. Сондықтан инклюзивті мектептерде жұмыс істейтін АҚШ оқытушыларына төмендегідей міндеттер жүктеледі:

- осы мектепке тіркелген барлық балаларды оқыту;
- икемді шешімдер қабылдау және қолдау салдарларының мониторингін жүзеге асыру;
- оқушылардың үлгерімі күтілгеннен өзгеше болған жағдайда ғана оның жеке бөлшектерін бейімдей отырып, оқу бағдарламасына сәйкес оқытуды қамтамасыз ету;
- әртүрлі аудиторияға сабақ бере білу;
- құрдастарына қарағанда анағұрлым қарқынды қызметтерді қажет ететін білім алушыларға қолдауды іздеу, пайдалану және үйлестіру [60].

Ерекше білім беру қажеттіліктері бар адамдарға қатысты мемлекеттік саясаттың маңызды қағидаты - ерекше білім беру қажеттіліктері бар адамдардың ұйымның немесе қызметтің қызметтерін қарапайым адам сияқты қарапайым пайдалану мүмкіндігіне ие болуымен айқындалады. Қажет болған жағдайда оқушыларға ымдау тілін меңгерген аудармашылар; дәріс материалдарын жазу процесін жеңілдететін жеке көмекшілер; жеке консультация беру үшін әлеуметтік педагогтар мен психологтар ұсынылады.

Қазір АҚШ-та мүгедек балаларды оқытуға көмектесуге арналған мұғалімдермен тренингтер, сондай-ақ ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушыларға арналған тренингтер әзірленіп, сәтті өткізілуде, бұл жастарға коммуникативті байланыстар орнатуға, әртүрлі өмірлік жағдайларда таңдау жасауға, жауапкершілікті өз мойнына алуға көмектеседі.

Әлеуметтік жұмысты жүзеге асыруда кешенді тәсіл және әртүрлі білім салаларындағы бірқатар мамандардың бейімделу және оңалту бағдарламаларын жасауға қатысуы маңызды рөл атқарады. Осылайша, азаматтардың АҚШ-тағы мүгедектерге деген көзқарасын өзгерту үшін психологтар мен басқа мамандар бұқаралық ақпарат құралдарында ойластырылған және дамыған науқан жүргізілді, бұған діни ұйымдар да үлкен рөл атқарды. Осылайша, мүгедектер қоғам өмірінің барлық салаларына қол жеткізді, олардың дені сау адамдар екендігі өзгерді. Мүгедектер үшін қоғамдық ұйымдар мен клубтар, сондай-ақ әртүрлі қорлар бүкіл елде кең таралған.

АҚШ-тағы мамандандырылған қорлар мен ұйымдар заңға сәйкес ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушыларға көрсетілетін қызметтердің едәуір бөлігін жүзеге асырады және муниципалитет берген қаржы қаражатына жауап береді.

Мемлекеттердегі инклюзивті білім беру тәжірибесі проблемалық тараптарды да анықтауға мүмкіндік береді. Мысалы, "No Child Left Behind Act" ("бірде-бір артта қалған бала болмасын") (2002) Заңы оқушылардың 100 пайыздық үлгерімі білім беру стандарттарына сәйкес келуін талап етті. Барлық мектептерде бірдей тесттер енгізілді, олардың негізінде тиімсіз мекемелер анықталды. "Бір жыл ішінде ілгерілеуді" көрсетпеген білім беру мекемелері

мемлекеттік қаржыландырудан айырылды және кейбір жағдайларда толығымен таратылды.

Сонымен бірге 2009 жылы бұл құжат қабылданғанға дейін американдық мектеп оқушылары бұрынғыдан гөрі жақсы оқығаны белгілі болды. Содан кейін құжаттың ережелері едәуір жеңілдетілді, "проблемалық" мектептерге деген көзқарас икемді болды. Жалпы білім беретін мектепті бітірген түлектердің саны айтарлықтай төмендеді. Бұл ретте дені сау балалардың ата-аналары инклюзивті сыныпта жоғары білім беру нәтижелеріне қол жеткізу мүмкіндігі туралы алаңдайды.

Айта кететін бір жайт, мұндай жағдай тек АҚШ-та ғана емес, сонымен бірге әлемнің көптеген елдерінде де байқалады, сондықтан ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды мектеп қауымдастықтарынан шығару және оларға кірмеу қаупі әрқашан бар.

Канада тәжірибесі

30 жыл бұрын Канадада бағдарлама заңнамалық түрде әзірленді және бекітілді, оған сәйкес балалар арнайы мекемелерде емес, тұрғылықты жерінде білім алатын құқыққа ие болды. Ерекше қажеттіліктері бар балалардың ата-аналары заң жобасымен танысып, оны мақұлдаған кезде арнайы сыныптарды қарапайым мектептерге ауыстыру процесі басталды. Ата-аналар балаларды қарапайым мектептің өміріне кіріктіруді талап ете бастады. Инклюзия бағдарламасын дамыту үшін балаларға тьюторлар, логопедтер, мектеп психологтары берілді.

Елімізде мүгедектерді өмір бойы арнайы мекемелерде ұстаудан гөрі, олардың тәуелсіз өмір сүруі мемлекетке тиімдірек деген қорытындыға келді. Есептеулер көрсеткендей, адамды 60 жылға арнайы мекемеге орналастыру шамамен 18 миллион фунт тұрады. Егер адамға білім, жұмыс орны берілсе, оның мемлекет үшін шамамен құны шамамен 6 миллион фунт құрайды.

Қазіргі уақытта Канададағы мектептердің 100%-ы психикалық аурулары бар балаларды қоспағанда, ерекше қажеттіліктері бар балаларды сыныптарға қабылдауға міндетті. Мектептегі мамандар тобы баланың мектепте оқу мүмкіндігін анықтайды. Бұл топқа психолог, әлеуметтік қызметкер, медицина қызметкері, ата-аналар, психиатр кіреді.

Егер балада физикалық немесе психологиялық жарақаттар салдарынан ауыр психикалық ауытқулар байқалса, онда мұндай балалар 3 жылдық терапия бағдарламасынан өтеді. Осы бағдарламаның нәтижесінде балалардың 70%-ы терапевтік бағдарламадан өткеннен кейін мектепті бітіреді.

Ерекше қажеттіліктері бар балаларды орта мектепте арнайы мектептен қарапайым мектепке ауысады. Мүгедектер тобы үшін 5-6 адам мектепте пәтердің аналогын жасайды (resource room model), ол жерде олар тәуелсіз өмір сүруді үйренеді. 19 жасында олар бөлек пәтерде тұрады. Мұндай тәсіл мүгедектігі бар адамды қоғамның тәуелсіз мүшесі ету мүмкіндігін қамтамасыз етеді.

Заңнама стандартына сәйкес бір сыныпта ауыр және орта деңгейдегі мүгедек үш баладан аспауы керек. Бұл кез келген пәнді терең зерттемей-ақ оқытатын қарапайым мектептер мен сыныптарға байланысты.

Ерекше қажеттіліктері бар балаларға арналған бағдарлама үш құрамдастан тұрады:

1) сыныптағы жұмыс. Дене шынықтыру, музыка, өнер, шеберханалар сияқты пәндерге ерекше көңіл бөлінеді.

2) мектеп аумағындағы мамандармен жұмыс: психолог, логопед, арнайы педагог.

3) демеуші ұйымдар мен көршілерді қоса алғанда, тұрғылықты жері бойынша жұмыс істеуге тыйым салынады.

Бұл құрамдастардың құрамдастары әртүрлі бұзылулары бар балалар үшін әртүрлі келеді. Баланың жағдайы неғұрлым күрделі болса, соғұрлым оған жақын адамдармен қарым-қатынас жасау керек. Білім берудегі жетістік қол жеткізілген тәуелсіздік өлшемімен анықталады [61].

Канададағы инклюзивті білім берудің даму тарихына көз жүгіртетін болсақ, елу жыл бұрын білім алу аз адамдар үшін және оңай оқитындар үшін артықшылық болып саналды. Көптеген канадалық балалар мемлекеттік білім беру қызметтерін пайдалана алмады, ал мүгедек балалар көпшілікке қарағанда мүлдем шетте қалды. Сондықтан осы алшақтықты жою үшін арнайы білім беру бағдарламалары жасалды. Кейбір ауылдық елді мекендерде бұл бағдарламалар ауқымды әрі жақсы қаржыландырылған. Барлық балалардың қарапайым мектептер мен сыныптарға баруы туралы талап 1980 жылдардың басында пайда болды. Канадада реформаның бұл серпінін 1985 жылы күшіне енген теңдік туралы құқықтар мен бостандықтар хартиясының ережелері қолдады. Содан бері интеграцияға, инклюзивтілікке ұмтылу Канададағы білім беру саясатының тұрақты құрамдас бөлігіне айналды.

Алайда бұл мәселелерге қатысты келіспеушіліктер бар, оларды қоғам да, мұғалімдер де қозғап отырады. Қарама-қайшылықтың түп себебін қарастыратын болсақ, кейбір адамдар мүгедектіктің кейбір түрлері бар білім алушылар қарапайым сыныпта, әсіресе жоғары сыныптарда оқудан пайда көрмейді деп санайды, мұнда оқушылардың қабілеттеріндегі айырмашылықтар байқалады деп топшылайды. Бұл сенім ішінара инклюзивті білім беру туралы түсініктің жоқтығынан және әртүрлі қабілеттері бар білім алушылардың бірдей ортада сәтті білім алу тәсілдерінен туындайды. Бұл сонымен қатар инклюзивтілік білім берудің жалпы нәтижелерін төмендетеді немесе әлсіретеді деген стереотиптің көрінісі болып табылады.

Әдетте арнайы оқытушылар жүргізетін және арнайы сыныптарда немесе арнайы мектептерде басқа балалардан оқшауланған дәстүрлі арнайы білім бірнеше себептерге байланысты сәтсіздікке ұшырады. Біріншіден, бұл ешбір нәтиже бермеді. Жеке арнайы білім алатын оқушылар оқуды аяқтағаннан кейін қоғамда толыққанды өмір сүруге дайын болмайды. Канададағы зерттеулер көрсеткендей, олар қарапайым мектептерге баратын балаларға қарағанда нашар оқиды, бұл таңқаларлық жайт емес. Бөлек мектеп бағдарламасы жастарды

ересек болған кезде қоғамның бір бөлігі болуға дайындамайды. Бұл процесс олар өсіп, құрдастарымен қарым-қатынаста болған кезде жүреді.

Екіншіден, мектептер мен ұстаздарды білім алу барысында қиындыққа кезігетін балалар мен жастардан бас тартуға шақыратын жүйе жақсы саясат емес. Ерекше қажеттіліктері бар кез келген бала арнайы бағдарлама бойынша оқуға бағытталуы керек деген болжам оқытудың кәсіби мәртебесін мамандық ретінде төмендетеді. Жеке мұғалімдерге бірқатар салаларда қолдау қажет болуы мүмкін, бірақ олардың кәсіби және этикалық жауапкершілігі барлық балаларды теңдей оқытумен айқындалады. Кәдімгі сыныпты "қарапайым" білім алушыларға арналған орын ретінде анықтау және мектептен шығып кеткендер үшін параллельді жүйе жасауға мақсатымен мектеп жүйелеріне қысым көрсету мектептегі білім беруді жақсартуға бағытталған істерден алшақтатады. Бұл білім беру саласындағы нашар және ұзақ мерзімді перспективада қаржылық тұрғыдан тұрақты емес саясат болып саналады, бұған Канаданың көптеген бөліктерінде пайда болып жатқан қаржыландыру мәселелері дәлел.

Сонымен бірге мемлекетте жеке білім беру адамгершілік немесе адам құқығы тұрғысынан дұрыс емес деп санайды. 2007 жылы Канадада әлі де жеке сабақтарға қатысқан мыңдаған балалар болды, ал кейбіреулері әлі де жеке мектептерге барып жүрді. Хартия қабылданғаннан кейін 25 жыл өткен соң Канада БҰҰ-ның қабылданған Конвенциясын жүзеге асыруда жетекші рөл атқаруы тиіс, бұл мақсатта ел бұдан да жақсысын жасауға ниетті.

Осылайша, мақсат бір уақытта инклюзивтілікті ұстанатын және оны тиімді жүзеге асыра алатын "инклюзивті, тиімді қоғамдастық мектептерін" құру екендігі мәлімделді. Сонымен бірге осы мақсатты жүзеге асыру үшін қажетті маңызды қадамдар анықталды:

1) көшу және өзгерту жоспарын әзірлеу және бәрін дұрыс жасау үшін, сонымен бірге аталмыш істердің қажет екенін мойындау үшін кем дегенде 3-5 жыл керек.

2) мектептің барлық қызметкерлері өз мектептері мен сыныптарын оқушылардың әртүрлі топтары үшін қалайша тиімді ету керектігін білуі керек, сондықтан бар мұғалімдер мен мектеп басшыларын, сондай-ақ жаңа мұғалімдерді дайындауға қаражат бөлу қажет.

3) мұғалімдерге бұл мәселені қабылдау және шешу үшін қолдау қажет екенін түсіне отырып, қажетсініп отырған қолдауды күшейті үшін ассоциациялармен жұмыс жасау керек.

4) жетістіктің позитивті үлгілері - өз жұмысын жақсы атқарып, өз жетістіктерімен көршілерімен бөлісе алатын сыныптар, мектептер мен қауымдастықтарды құрудан бастау керек.

5) барлық деңгейдегі көшбасшылар мен жаңашылдарды анықтап, олардың қауымдастықтарына тән білім алмасатын желілерді құруға көмектесу керек.

6) бұрыннан бар және жергілікті тәжірибемен байытылуы және кеңейтілуі мүмкін зерттеулер мен білімге негізделген "үздік тәжірибелерді" анықтау және бөлісу қажет.

7) жағдайды өзгертетін инновациялар мен өзгерістер ресурстарды қажет ететінін түсіну қажет. Бұл қаржы мен кадрларды білдіреді.

1982 жылы инклюзивті білім беру тәжірибесін енгізе бастаған Нью-Брансуиктегі мектептің мысалын қарастырайық. 1985 жылға қарай бұл тәсіл толықтай енгізілді деуге де болады. Осы жылдар ішінде Канададағы мұғалімдер мен мектеп басшылары инклюзия жағдайында табысқа жету үшін не қажет екендігі туралы көп нәрсе анықтады. Олар сонымен қатар көптеген кедергілер мен қиындықтармен күресті. Саяси деңгейде Нью-Брансуикте ауылдық елді-мекен ауқымында инклюзивтіліктің кем дегенде үш маңызды шолуы өткізілді. Барлық үш шолу инклюзивті білім беру тәсілінің құндылығы мен жағымды жақтарын, жақсарту бағыттарын анықтады және мұғалімдер мен білім алушыларға көбірек қолдау көрсету қажеттілігін көрсетті. Осы үш шолу сонымен бірге жүйелі қолдауды қамтамасыз ету үшін көшбасшылықтың, саясаттың анықтығы мен қосымша ресурстардың қажеттілігін көрсетті. Шолуларға қатысушылар инклюзивті мектеп құрудың бір реттік жұмыс емес екендігін атап өтті. Сәтті қосылу күш-жігерді сақтау және жұмыс барысында уақыт өте келе пайда болатын жаңа мәселелерді шешудің тәсілдерін жасау үшін табандылық пен жаңашылдықты қажет етеді [62].

Білім федералды емес, ауылдық деңгейде ұйымдастырылған Канадада барлық ауылдық елді мекендер мен аумақтар инклюзивтілік пен әділеттілік идеалдарына адалдығын көрсетті (Hutchinson and Specht 2019). Соңғы онжылдықта инклюзивті білім берумен байланысты бірнеше провинциялық және аумақтық саясат теңдікке кеңірек көзқарасты енгізу үшін қайта қарастырылды, өйткені бұл барлық білім алушыларға, әсіресе тарихи маргиналданған немесе білім беруде сәтсіздікке ұшыраған адамдарға тең қолжетімділік пен мүмкіндіктерді қамтамасыз етуді білдіреді.

Бұл тәсіл кейбір ауылдық елді-мекендердің бұрынғы және қазіргі саясатынан ерекшеленеді, онда инклюзивті білім беру ең алдымен ерекше білім беру қажеттіліктері бар білім алушылар қатысты (Британдық Колумбия провинциясы, 2020). Оқушылардың шығу тегі, ұлты, гендерлік сәйкестігі, зияткерлік қабілеттері және мектептердегі әлеуметтік-экономикалық мәртебесі, жүйелік кедергілерді анықтау және жою сияқты әр түрлі жеке басын бағалау мен бейнелеудің маңыздылығы жиі атап өтіледі. Әділеттілік пен инклюзивтілік саясатының бұл түрі БҰҰ сияқты тұрақты даму, соның ішінде "жан-жақты және әділ сапалы білім беруді қамтамасыз ету және барлығына өмір бойы білім алу мүмкіндіктерін насихаттау" (United Nations 2015, p. 14) мақсаттарын көздейтін ұйымдардың халықаралық күш-жігерін көрсетеді.

Сыныптарға орналасуға келетін болсақ, Канададағы ерекше қажеттіліктері бар балалардың көпшілігі "мектептен тыс" қызмет көрсетудің әртүрлі деңгейлері бар қарапайым сыныптарда оқиды; бөлінген сыныптар мен бөлінген мектептердің аз саны көптеген ауылдық елді-мекен мен аумақтарда да бар (Specht et al., 2016). Оқушылардың кейбір топтары, атап айтқанда, ақыл-ойы шектеулі және даму кемістігі бар, канадалық мектеп жүйелерінің бөлінген жағдайында шамадан тыс ұсынылған (Reid et al., 2018). Қолжетімді орындар

шегінде мүмкіндігі шектеулі білім алушылар әлеуметтік салаға қосыла алады және/немесе сол жастағы құрдастарымен әдеттегі оқу бағдарламасына қатысуға қолдау ала алады.

Инклюзивті білім беруді жүзеге асыру кезінде провинциялар мен аумақтардың білім министрліктеріне әртүрлі, инклюзивті жағдайда оқуды жеңілдететін педагогикалық және бағалау практикасы ретінде оқыту (UDL) және сараланған оқыту (DI) үшін әмбебап дизайн туралы ескерту кіреді (Уитли және т.б. 2019).

Онтарио елді-мекенінің тәжірибесі

Онтариодағы халық саны көп және ол үнемі өсіп отырады, олар Канада халқының 38,6% құрайды. 2016 жылғы халық санағы бойынша: халықтың 29%-ы иммигранттар, 29%-ы көрінетін азшылықтар және 3%-ы жергілікті тұрғындар ретінде анықталды (Канада статистикасы, 2019b). Мемлекет қаржыландыратын Онтарио білім беру жүйесінде 2 миллионнан астам оқушы оқиды. Бұл жүйені 72 мектеп ауданы басқарады, оның ішінде төрт білім беру жүйесіндегі 5000-ға жуық мектеп (ағылшын мемлекеттік, ағылшын католиктік, француз католиктік, француз мемлекеттік). Бұл білім беру жүйелері провинциялық салықтармен қаржыландырылады, содан кейін қаржыландыру формуласын қолдана отырып мектеп аудандары арасында бөлінеді. Бұл қаржыландыруда үлкен айырмашылықтардың жоқтығын білдіреді (кейбір жергілікті мектептер, мысалы, ата-аналар мен қауымдастықтан қаражат жинау сияқты көбірек қаражат алуы мүмкін).

Саясат пен тәжірибенің дамуын екі бағыт бойынша қадағалауды ұсынамыз: олқылықтарды жою және оқушылардың үлгерімін арттыру; әділ және инклюзивті білім беру жүйесін дамыту бойынша стратегиялар мен іс-қимылдарды әзірлеу.

Бірінші бағыт бойынша Үкімет білім берудің үш басымдығын жариялады: оқушылардың үлгерімін арттыру, оқушылардың үлгеріміндегі алшақтықты азайту, мемлекет қаржыландыратын білімге деген қоғамдық сенімді арттыру.

Реформада екі орталық стратегия маңызды рөл атқарды:

- Бастауыш мектептерге арналған сауаттылық және санау стратегиясы;
- Орта мектептер үшін "табыс/18 жасқа дейінгі оқушыларды оқыту" стратегиясы.

Екі стратегия да әлеуетті арттыруға және жоғарыда аталған мақсаттарға жету үшін мектеп көшбасшылығын дамытуға назар аударуды қамтиды.

Сауаттылық пен есеп стратегиясы "Әр бала" бағдарламасы туралы хабарлаудан басталды. 2004 жылдың 24 маусымында Онтарио Білім министрлігі балабақша жасынан 6-сыныпқа дейінгі балалардың сауаттылығы мен есеп айырысу дағдыларын қолдауға бағытталған бірқатар шаралар қабылдады. Мұғалімдердің қарқынды дамуы мен тұрақты қолдауды қамтамасыз ету үшін жаңа ресурстар, аз мөлшерлі сыныптар бөлінді, сауаттылық пен санау қабілетіне күнделікті назар аудара отырып, мақсатты оқу

бағдарламасы, қалпына келтіру топтары мен жергілікті бастамаларға арналған инновациялық қорлар арқылы үлгерімі төмен мектептерді мақсатты қолдау жүргізілді.

"Әр бала" бағдарламасы сонымен қатар бастауыш мектептердегі үлгерімді арттыру үшін мұғалімдер мен мектеп директорларын кеңінен оқытуды және олардың біліктілігін арттыруды қамтыды. Сонымен қатар, провинциялардан қаржыландырылатын жергілікті жобаларға және оқушылардың оқу, жазу және математика дағдыларын жақсарту үшін мектеп жүйесі аясында сәтті бағдарламаларды таратуға кең қолдау көрсетілді. Тоғыз тармақтан тұратын сауаттылық пен есептеуді оқыту стратегиясы, оның ішінде: мектеп ауданын жақсарту жоспарлары мен міндеттері; өңірлік, аудандық және мектеп деңгейлеріндегі сауаттылық пен есеп айырысуды жақсартуға арналған командалар және басқалар басталды. Білім беру жүйесінің барлық деңгейлерінде (провинция, аудан, мектеп және сынып) барлық білім алушылар үшін, әсіресе қазіргі уақытта үлгермейтін білім алушылар топтары үшін сауаттылық пен есептеудің тиімді әдістерін түсіну, үйлестіру және енгізу үшін кәсіби әлеует пен көшбасшылықты арттыруға баса назар аударылды.

Дамудың келесі кезеңі "біздің назарымыздың шиеленісуі" деп аталды және сауаттылық пен санау тәжірибесін дәлірек жүзеге асыруды, сондай-ақ үлгерім туралы мәліметтерді пайдалану арқылы үлгерімі төмен және/немесе жақсартуға тырысқан мектептерге, сондай-ақ көмекке мұқтаж оқушылар тобына мақсатты іс-шаралар мен қолдауды анықтау және ұсынуды көздеді.

Осы кезден бастап Сауаттылық пен санау стратегиясы оқушылардың сауаттылық пен санау дағдыларына қол жеткізуіне ықпал ететін білім, дағдылар мен әдістерді терең түсінуді қамтамасыз ету үшін шоғырландыру кезеңдері мен Онтариоға 4000-ға жуық бастауыш мектептің таралуы мен енгізілуін арттыру үшін кеңейту кезеңдері арқылы дами берді.

Оқушылардың жетістік стратегиясының бірінші кезеңі мектеп округінің көшбасшылық қасиеттерін дамытуға бағытталған. Министрлік провинциялық және аудандық деңгейдегі оқушылардың үлгерім көрсеткіштерін әзірлеу процесін бастады, оған білім алушылардың сынақ бөлімдерін жинақтау, оқу бітіру талаптарына сәйкестігі, курсты таңдау, мектепті тастап кеткендердің пайызы, сондай-ақ өте төмен үлгерімге байланысты қауіпті 7 және 8 сынып оқушылары кірді.

Министрлік "барлық орта мектеп оқушыларының жетістікке жетуіне қолдау көрсету үшін" әр мектеп ауданындағы жоғары деңгейдегі оқу үлгерімінің көшбасшыларын тағайындауға қаражат бөлді. (Зегарак пен Франц 2007,12). Білім алушылардың табысты жұмысының осы көшбасшыларына әріптестерімен ынтымақтастықта білім алушылардың табысын қамтамасыз ету жөніндегі іс-қимыл жоспарын әзірлеу тапсырылды.

Іс-шаралар жоспарлары оқушылардың сәттілік стратегиясы аясында төрт тақырып: сауаттылық деңгейін көтеру; санау дағдыларын арттыру; жоғары білім алу жолдарын құру және оқушылардың араласуына ықпал ететін

қауымдастық, мәдениет және қамқорлық сезімдерін қалыптастыру төңірегінде құрылуы керек еді. (Зегарак және Франц 2007, 12).

Оқушылардың сәттілік стратегиясының келесі негізгі кезеңі оқуда қиынсынатын оқушыларды анықтауға бағытталды. Сонымен бірге осы оқушылардың әрқайсысы көмек пен басшылық беру, орта мектеп бағдарламаларын таңдауда қолдау көрсету және олардың мектептен кейінгі бағыттардағы жетістіктеріне жағдай жасайтын мектепке қолжетімді болуын қарастырды. Министрлік орта мектептерде жалданған мұғалімдер санын көбейтуге, сондай-ақ орта мектептерде оқушыларды сәтті оқыту үшін (SST) тағайындалған мұғалім лауазымын құруға, қиындықтарға тап болған оқушыларға тікелей қолдау көрсетуге қаражат бөлді.

Командалар, кем дегенде, SST, Директорлар, арнайы білім беру мұғалімі, бағдарлау мұғалімі және мектептерде стратегияны жүзеге асыру үшін пайдалы деп саналатын кез келген басқа мұғалімдерден немесе мектеп қызметкерлерінен тұрады. (Зегарак пен Франц 2007, 15-16).

Сауаттылық пен санау стратегиясы да, оқушылардың сәттілік стратегиясы да мүмкіндіктер теңдігіне қатысты басым міндеттемелерді қамтыды. Ол дегеніміз - оқушылардың орта мектепке баруы, сонымен қатар бастауыш мектептердегі сауаттылық пен санау нәтижелері мен орта мектепті бітіргендердің көрсеткіштері бойынша өлшенген нәтижелердің теңдігі.

Білім министрлігі "әділеттілік пен жоғары сапа бір-бірімен байланысты" деген қорытынды жасады. PISA-да Канада - ел, ал Онтарио – бұл гендерлік, әлеуметтік-экономикалық мәртебесі және иммигрант мәртебесі ЭЫДҰ елдеріне тән академиялық үлгерімді төмендету немесе әділетсіз нәтижелер үшін теріс әсер етпейтін халықаралық салыстырулар бойынша білім беруде жақсы және әділ нәтижелерге ие провинция болып саналады. Канадалық құқықтар мен бостандықтар хартиясы, сондай-ақ балалар мен жастарды қолдау жөніндегі бірқатар саясаттар мен міндеттемелер әртүрлілік құндылығын мойындау және әділеттілікті алға жылжыту үшін негіз болып табылады. Алайда әділетсіздік бұрыннан бар, оның саны өсіп келеді. Канаданың жергілікті тарихына қатысты тарих, мұра және тұрақты куәліктер өзгерістер үшін елеулі әрекет ету керектігін анық білдіреді.

Онтарио ішінде білім берудегі теңдікке көзқарастар уақыт өте келе үкіметтің өзгеруіне, сонымен бірге жергілікті және Ұлттық контексттің өзгеруіне байланысты өзгеріп отырды. 15 жыл ішінде (2003-2018) Онтарио Үкіметі білім сапасы мен теңдікке басымдық берді. Негізгі жалпы жүйелік стратегиялар шеңберінде қызметтің бірінші бағыты оқушылардың үлгерім нәтижелері бойынша өлшенетін "олқылықтарды жоюға" бағытталды.

Онтарио сабағы белгілі бір уақыт аралығында белгілі бір мақсаттарға – аталмыш жағдайда сауаттылық пен санау жетістіктеріне ерекше назар аударылған кезде орта мектеп түлектерінің саны жақсаруы мүмкіндігімен айқындалды. Бастауыш сынып оқушыларын провинциялық бағалау нәтижесінде гендерлік немесе ағылшын/француз тілдерін үйренуде артта қалушылық жоқ. Арнайы білім беру қажеттіліктері бар білім алушылар үшін

алшақтық азайды, бірақ бұл мәселе әлі де өзекті болып қала береді. Осы стратегиялар мен нәтижелерден теңдікті қамтамасыз етуге тырысатын басқа білім беру жүйелері үшін көп нәрсе үйренуге болады.

Сонымен бірге, бүгінгі күнге дейін провинцияда басқа демографиялық топтар, олардың тәжірибесі, жетістіктері және нәтижелері туралы мәліметтер болған жоқ. Уақыт өте келе жаңа деректерді жинау және әртүрлі дереккөздерді қолдана отырып зерттеу мектепте оқушыларды таңдаудағы теңсіздікке, сабақтан шеттетуге немесе мектептен шығару тәжірибесіне, сондай-ақ мектеп бітіргеннен кейін түлектерге және бағыттарға оқу үлгеріміндегі айырмашылықтарға қатысты бірқатар мәселелерді анықтауға мүмкіндік берді.

Сонымен қатар, қызмет нәтижелерінің тар шеңбері бойынша білім берудегі теңдікті анықтау және өлшеу теңсіздіктің кең контекстерін, процестері мен нәтижелерін толық түсіну үшін жеткіліксіз. Онтариода білім алушылар мен қызметкерлер барлық жердегідей жүйелік теңсіздік, құрылымдық кедергілер, бейтараптық және дискриминацияны бастан өткерді. Келесі кезең, демек, жүйелік теңсіздікті және дискриминация нысандарының барлық спектрін нақты анықтау және жоюмен қатысты болды.

Әділеттіліктің, әртүрліліктің және инклюзивтіліктің бірнеше кең анықтамалары әзірленді және білім беру жүйесінің барлық деңгейлерін қамтитын заңнамаға, стратегияларға, жоспарларға, іс-әрекеттерге және бақылауға енгізілді. Бұл стратегиялар сыныптардың, мектептердің және жалпы білім беру жүйесінің контекстін, шарттары мен мәдениетін өзгертуге бағытталған. Белсенділік деңгейі жоғары болды. Жүйелік теңсіздікті елеулі түрде жою үшін қажетті хабардарлықты, түсінушілікті және іс-әрекеттерді дамыту әрекеттері өте маңызды саналды. Бұл сонымен қатар жүйелік теңсіздікті және дискриминацияның барлық түрлерін нақты анықтау мен жоюдан тұратын қиын, күрделі және даулы жұмысқа айналды.

Осы дамып келе жатқан бағыттар мен стратегиялармен бірге мектеп басшылары мен олардың көшбасшылық әдістері де өзгереді деп күтілді. Онтарио көшбасшылық стратегиясы және көшбасшылық практикасының шеңбері педагогикалық көшбасшылықтың рөлін және мектеп директорларының оқушылардың нәтижелерін жақсарту үшін басымдықтар мен іс-әрекеттерді белгілеу үшін мектептерді жақсарту жоспарларын жасаудағы жұмысын көрсетеді.

Білім берудегі теңдіктің жаңа стратегиясын және онымен байланысты іс-қимылдарды енгізумен адамдарды ресми басшылық лауазымдарға жалдау кезіндегі теңсіздікке қатысты мәселелер, барлық көшбасшылар үшін жүйелі теңсіздікті түсінуге қатысты оқудан өту қажеттілігі, сондай-ақ мектептерде теңдікті қамтамасыз ету үшін нақты саясаттың болу қажеттілігі туындады. Сонымен, Онтарио мысалы білім берудегі сапа немесе теңдік мәселесі емес, кемелділікке жету және әділеттілікті қамтамасыз ету үшін көшбасшылық қасиеттерді дамыту және көшбасшылардың іс-әрекеттері қажет деген түйінге алып келді[63].

Ирландия тәжірибесі

Соңғы онжылдықта Ирландия Республикасы ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушыларға білім беруде айтарлықтай жетістіктерге қол жеткізді. Бұған арнайы және жалпы білім берудің параллель жүйелерінен заңмен бекітілген инклюзия бағытында саясаттың айтарлықтай өзгеруі ықпал етті.

Саясаттағы мұндай өзгеріс бірқатар өзара байланысты оқиғаларға байланысты болды:

- ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар оқушылар үшін инклюзивті оқыту ортасын құруды халықаралық қолдау (ЮНЕСКО 1994, 2005);
- неғұрлым әділ қоғам құруға және кемсітушілік пен маргиналданудың алдын алуға бағытталған ынталандырушы заңнама;
- тиісті білім беруді қамтамасыз ету үшін өз балаларының атынан ата-аналардың сот процесі;
- мектептерге берілетін айтарлықтай қосымша қолдау.

Ирландияда арнайы және инклюзивті білім беру саласындағы саясатты әзірлеу 1990-шы жылдардың басынан бастап дамып келеді.

1990 жылы Ирландия Республикасы Білім департаменттеріне мектептерде инклюзия тұжырымдамасын белсенді түрде ілгерілетуді міндеттейтін Еуропалық одақтың министрлер Кеңесінің Жарғысына қол қойды. 1993 жылы арнайы білім беру мәселелері жөніндегі комитеттің баяндамасы жарияланды, ол ерекше білім беруді қажет ететін балаларға білім беру саясатын дамытуда маңызды саналды. 1994 жылы Ирландияда Саламанк Декларациясын қабылдаумен инклюзивті білім беруге көшу жүзеге асырылды [1; 30].

Инклюзивті білім беруді дамытудың маңызды кезеңі болып 2004 жылы ерекше білім беруді қажет ететін адамдарға білім беру туралы Заңның қабылдануы осы Заңның 2-бөлімінде: "ерекше білім беруді қажет ететін балалар инклюзивті ортада мұндай қажеттіліктері жоқ балалармен бірге оқуы керек» деп жазылған, ол үшін баланың аталмыш қажеттіліктерін қанағаттандыру сипаты немесе дәрежесі:

- осы Заңға сәйкес жүргізілген бағалауға сәйкес анықталатын баланың ең жақсы қызығушылықтарына сай келсе;
- бала оқуы тиіс балаларға тиімді білім беруді қамтамасыз етуі" [2; 7] керек.

Осылайша, "Білім туралы" (1998 ж.), "Ерекше білім беруді қажет ететін бар адамдарды оқыту туралы" (2004 ж.), "Мүгедектер туралы" (2005 ж.) заңдардың қабылдануымен Ирландияда инклюзивті білім беру жүйесінің қалыптасуының нормативтік-құқықтық негіздері қаланды.

Ирландияның Атай қаласындағы GaelScoilAthai бастауыш мектептерінің бірінің тәжірибесін зерттеген кезде, ерекше білім беруді қажет ететін балаларды қолдау келесідей жүзеге асырылатынын көруге болады: арнайы қажеттіліктер бойынша көмекші және ресурстық сағат мектептің өтінімдері негізінде арнайы білім беру жөніндегі ұлттық Кеңеспен ерекшеленеді; ерекше

білім беруді қажет ететін ұйымының қызметкері бұл баланың ресурстарды немесе қосымша ресурстық оқу сағаттарын алуға құқығы бар-жоғын шешеді; психолог жылына 2-3 рет келеді, өйткені ол мектеп тобына тағайындалады, бірақ; логопедпен және учаскелік терапевтпен өзара әрекеттесу.

ЕБҚ бар балалармен жұмыс жасау әдістемесі баланың басым қажеттіліктеріне қызмет көрсетуге және дамытуға бағытталған сарапшылармен, ата-аналармен және мұғалімдермен бірге баланың жеке даму жоспарын мұқият жасауды қажет етеді. Педагогтарды даярлау үшін ЖОО-да педагогтарды даярлау кезінде модуль бар.

Бұдан басқа, инклюзивті білім беру саласындағы саясатты өзгерту үшін: ата-аналардан, балалардан, мұғалімдерден пікір алуды қоса алғанда, мектептің өз жұмысының тиімділігін өзін-өзі бағалауды енгізу; мектепті жақсарту жоспарын әзірлеу нәтижелері негізінде; инспектордың мектеп жұмысын айлық тексеруі, есеп құрастыруы және оны ашық қолжетімділікте сайтта жариялауы жүргізіледі. Сонымен бірге, ирландиялық тәрбиешілер проблема ретінде берілген ресурстар барлық балалардың жүйеге деген қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін жеткіліксіз деп санайды.

Елде Ирландияның мұғалімдер Одағы бар, оның мақсаты мұғалімдердің мүдделерін білдіру және олардың атынан аймақтық, мемлекеттік деңгейде, мектептер мен колледждер деңгейінде жалақыны көбейту, еңбек жағдайлары мен қауіпсіздігін жақсарту және қорғау мақсатында келіссөздер жүргізу болып табылады.

Осылайша, Ирландияда инклюзивті білім беру жүйесі құрылды деп қорытынды жасауға болады, оған төмендегі құрамдастар кіреді:

- Ирландия білім беру және кәсіптік даярлау департаменті, ол баланың мүгедектік дәрежесіне байланысты бірқатар қосалқы тетіктер шеңберінде ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балаларға білім беруді қамтамасыз етеді. Білім беру қызметтерінің сипаты мен деңгейі баланың қажеттіліктері мен мүгедектігін кәсіби бағалауға негізделген. Департаменттің саясаты "ЕБҚ бар адамдарды құру туралы" заңда көзделгендей, интеграцияның ең жоғары деңгейіне қол жеткізуге бағытталған.

- Ұлттық психологиялық білім беру қызметі, ол 1999 жылы маусымда құрылған, қызмет көрсетудің консультативтік моделіне ие және мемлекеттік және жеке бастауыш және орта мектептерде және тиісті оқу орталықтарында психологиялық қызмет көрсетеді. Бұл қызметтің психологтары мектеп қауымдастығымен жұмыс істеуге мамандандырылған, білім және ғылым министрлігі қаржыландырады. Олар білім беру қажеттіліктерін анықтау үшін мұғалімдермен, ата-аналармен және балалармен бірлесіп жұмыс істейді және осы қажеттіліктерді қанағаттандыруға бағытталған көптеген қызметтерді ұсынады: мысалы, жеке білім алушыларды қолдау (кеңес беру және бағалау арқылы), арнайы жобалар мен зерттеулер, мұғалімдер мен ата-аналарға кеңес беру, мектептердегі психикалық денсаулықты нығайту. Әр психолог мектеп тобына тағайындалады. Қызметтің жалпы штаты 200 психологты құрайды.

- Арнайы білім беру мәселелері жөніндегі Ұлттық Кеңес Білім және ғылым министрінің бұйрығымен 2003 жылғы желтоқсанда балаларға ерекше назар аударып отырып, ерекше білім беру қажеттіліктері мен мүгедектігі бар адамдарға білім беру саласында қызмет көрсетуді жақсарту үшін тәуелсіз орган ретінде құрылды.

Кеңестің негізгі функциялары:

- ерекше білім беру қажеттілігі бар балалар үшін білім беру және қосалқы қызметтер саласында жоспарлау мен үйлестіруді қамтамасыз ету;
- ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың білім алуына қатысты ең үздік практика туралы ақпарат тарату;
- ата-аналарға ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балалардың құқықтарына қатысты ақпарат беру;
- ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларға қажетті ресурстарды бағалау және шолу;
- ерекше білім беру қажеттіліктері бар білім алушылардың прогресін қадағалауды қамтамасыз ету;
- мүмкіндігі шектеулі ересектерге арналған білім беруді шолу;
- үздік тәжірибе бойынша білім беру мекемелеріне кеңес беру;
- қоғамдық органдармен кеңес;
- инклюзивті және арнайы білім беру саласындағы мәселелер бойынша Білім және кәсіби дайындық министріне кеңес беру;
- зерттеулер жүргізу және нәтижелерді жариялау.

Ғылыми зерттеулер саласында кеңес, егер бұл қажет деп тапса, осы зерттеу және ағымдағы саясатты жүзеге асыру нәтижесінде жинақталған тәжірибе негізінде министрге одан әрі консультация беру үшін зерттеулер жүргізуге ерікті.

Арнайы білім беруді қолдау қызметі қарапайым бастауыш және орта мектептерде, арнайы мектептерде және арнайы сыныптарда ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалармен жұмыс істейтін мектеп қызметкерлеріне арналған құрылымдарды дамыту және қолдау саласындағы кәсіби бастамалардың кең спектрін ұсынады.

Бұл қызметтің негізгі мақсаты мен мақсаты оның миссиясында көрініс табады: "біздің мектеп персоналын қолдаудағы жұмысымыздың арқасында біз ерекше білім беру қажеттіліктері бар әрбір оқушының даралығын, әлеуеті мен құндылығын қабылдауды қолдаймыз. Айырмашылықты мойындайтын және бағалайтын қызмет ретінде біз осы қағидаттарды қамтамасыз ету және мұғалімдерді үздіксіз кәсіби дамыту мен қолдаудың жоғары сапасын қамтамасыз ету үшін мектептермен жұмыс істейміз. Біз оқытушылық құрамның білімі мен дағдыларын теориялық және практикалық тұрғыдан дамытуға икемді және тұлғалық-бағдарлы тәсілдемені біріктіруге ұмтыламыз, сондықтан ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар оқушылар өз әлеуетін толық іске асыруға және бүкіл мектеп өміріне қосылуына мүмкіндік алды" [3].

Сабаққа қатысатын мұғалімдер қызметі 1970 жылдары құрылды, тарихи тұрғыдан арнайы мектептерге бармайтын ЕБҚ бар балаларға алғашқы қолдау

қызметі болды. Ол есту және көру қабілеті бұзылған балаларға қызметке жүгінген уақыттан бастап білім берудің 3-ші деңгейіне дейін көшпелі қызмет көрсетуді қамтамасыз етеді.

Әр мұғалім белгілі бір аймаққа белгілі бір оқушы санын бөліп жауап береді. Қызмет балаларды, ата-аналарды, қамқоршыларды, мұғалімдерді және баламен жұмыс істейтін басқа мамандарды қолдайды. Қолдаудың жиілігі мен сипаты баланың жеке қажеттіліктеріне негізделген бірқатар факторларды ескереді. Баратын мұғалімдердің жұмысы басқа мамандармен және агенттіктермен (офтальмологтар, логопедтер, психологтар, ерте араласу топтары, мектеп штабтары, ата-аналар және т.б.) өзара әрекеттесуді қамтиды.

ЕБҚ бар бала арнайы мектеп, жалпы білім беретін мектеп, жалпы білім беретін мектеп жанындағы арнайы сынып немесе үйде оқыту секілді оқу мекемесін таңдауға құқылы. Оқу орнын таңдауды ата-аналар жүзеге асырады. Алайда, қандай оқу орны таңдалмаса да, олар баланың қажеттіліктеріне байланысты қажетті қолдау алатынына сенімді бола алады. Ирландиядағы барлық жалпы білім беретін мектептер инклюзивті болып табылады.

ЕБҚ бар балаға ресурстық мұғалім жүргізетін қосымша ресурстық сағаттар берілуі мүмкін. Ресурстық мұғалім - бұл жалпы білім беретін мектептерге толығымен біріктірілген ЕБҚ бар білім алушыларға қосымша білім беру қолдауын қамтамасыз етуге арналған білікті мұғалім. Бөлінген ресурстық сағаттардың саны бұзушылықтың түрімен байланысты.

Арнайы қажеттіліктер саласындағы көмекшіні арнайы білім беру саласындағы ұлттық кеңес мектепке ЕБҚ бар балаларды білім беру процесіне қосуды жеңілдету үшін тағайындайды. Оның негізгі міндеті - балаларға қамқорлық жасау: киіну, тамақтану, жеке гигиена, қозғалыс сияқты әрекеттерге көмектесу. Арнайы қажеттіліктер саласындағы көмекші мектептерден жеке өтінімдер негізінде және бірқатар критерийлерді ескере отырып бөлінеді. Қолдаудың бұл түріне үміткер болу үшін оқушының мүгедектігі және күтім қажеттілігі болуы керек. Балаға көмекшіні тағайындау үшін психологтың немесе жергілікті терапевттің қорытындысы қажет.

Алайда, арнайы білім беру жөніндегі Ұлттық Кеңес тәуелсіз зерттеу негізінде ЕБҚ бар балаларға ресурстарды бөлу мен қолдаудың өзгеруі туралы жоба әзірлегенін атап өткен жөн. Нәтижесінде ресурстар мен қолдауды бөлу мектеп ішінде мамандар мен мұғалімдердің қорытындысы негізінде жүзеге асырылады (бұрын қолдау нақты оқушыға бөлінетін).

Болашақ мұғалімдерді ЕБҚ бар балалармен жұмыс істеуге дайындау колледжде, университетте оқу кезеңінде басталады. Осылайша, болашақ мұғалімдер арнайы білім беру бойынша міндетті модульді оқиды және практика кезінде арнайы білім беру мұғалімдерімен өзара әрекеттеседі.

Ирландияда ЕБҚ бар балалармен жұмыс істейтін педагогтердің кәсіби құзыреттілігін арттырудың әртүрлі нысандары бар: қашықтықтан оқыту, онлайн-оқыту, күндізгі бағдарламалар, қысқа семинарлар және т.б. сауалнама кезінде қатысушылар арнайы білім беруді қолдау қызметі жүргізетін курстарда ЕБҚ бар балалармен жұмыс істеуге педагогтарды даярлаудың жоғары сапасын

атап өтті. Бұл ұйым ЕБҚ бар балалармен жұмыс істейтін мектептер мен педагогтар үшін қызметтердің кең спектрін ұсынады.

Ирландияда балаларды қолдауды қаржыландыруды мемлекет жүзеге асырады. Сыныпта ЕБҚ бар балалардың болуы және олармен жұмыс істеу үшін мұғалімдерге қосымша ақы төленбейді.

Осылайша, Ирландияда жаппай инклюзивтік тәжірибе мен енгізудің пәрменді технологиялары іске асырылуда. Ирландия Қазақстан мен басқа да дамушы елдер үшін инклюзивті білім беру жүйесінің үлгісі, моделі бола алады, олар басты назарға бала мен оның қажеттіліктерін қояды [64; 65].

Испания тәжірибесі

Испания XX ғасырдың екінші жартысында білім берудегі интеграциялық идеяларды жүзеге асыруға кіріскен алғашқы елдердің біріне жатады. Мысалы, 1940 жылы Испанияда Жалпы "Білім туралы заңда" "арнайы білім беру" термині алғаш рет ресми түрде бекітілді, ал 1975 жылы "Ұлттық арнайы білім беру институты" дербес мекемесі құрылды. 1978 жылы Испания Конституциясында атқарушы билік ерекше назар аударуды қажет ететін физикалық, сенсорлық және психикалық аурулары бар мүгедектердің алдын-алу, емдеу, оңалту және интеграциялау саясатын жүргізуі керек деп жарияланды. Сонымен қата, құжатта бұл адамдар Конституцияның барлық азаматтарға беретін құқықтарын пайдалана алатындай етіп арнайы қорғалатыны анықталды [66].

1994 жылы Испанияда (Саламанка қ.) өткен Ерекше қажеттіліктері бар адамдарға білім беру жөніндегі дүниежүзілік конференция бүкіләлемдік педагогикалық қоғамдастық үшін маңызды оқиға болғанын атап өткен жөн. Саламанк декларациясы ерекше қажеттіліктері бар балаларға білім беру бойынша негізгі халықаралық құжаттардың бірі болды.

Педагогикаға "инклюзия" термині енгізіліп, инклюзивті білім беру принципі жарияланды. [66].

Испанияда ЕБҚ бар бала қажетті білім, дағдылар алу үшін қарапайым жалпы білім беретін мектептер жүйесіне біріктірілуі керек деген заңдар қабылданды. Осылайша, арнайы білім беру саласында орын саны артып қана қоймайды, сонымен қатар ЕБҚ бар әр баланың жасына қарай бейімделу мүмкіндіктерін ескере отырып бағдарлама, мақсаттар және міндеттер реттеледі.

Испания Заңы 1985 жылы 20 наурызда ЕБҚ бар балаларды жалпы білім беру процесіне қосу туралы Патша Жарлығының қабылдануынан бастап инклюзивті білімге қатысты үлкен қадам жасады. Осы сәттен бастап ол мүгедек балалардың қарапайым білім беру мектептері мен орталықтарындағы интеграциясын арттыра бастайды, бірақ ЕБҚ бар балаларға арналған арнайы білім беру ұйымдары мен мекемелері аурудың ауырлығын ескере отырып және қоғамға интеграциялау мүмкін болмаған жағдайлар себебінен өмір сүруді жалғастыруда.

Испаниядағы инклюзивті білім оқытудың барлық аспектілері бойынша вариативтілік идеясына негізделген. Инклюзивті білім беру жүйесі әр оқушыға бейімделуі керек деп саналады. Инклюзивті білім берудің маңызды жақтарының бірі - бұл оқушылардың арнайы топта қалай тәрбиеленетіндігімен байланысты емес, ол дені сау және ерекше қажеттіліктері бар барлық оқушылардың дамуына қалай әсер ететіндігімен айқындылаы. Мүгедектігі бар оқушы барлығы сияқты білім алуы керек, оқыту мүмкіндіктері бірдей, педагогтардың қолдауы мен көмегі тең болуы тиіс. Осы ережелерді негізге ала отырып, Испанияда педагогтер педагогикалық құзыреттілік саласына, сондай-ақ ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар мен білім алушылардың жетістіктеріне ықпал ететін объектілер мен ресурстарды кеңейтуге қатысты мектептегі инклюзивті білім беруде айтарлықтай табыстарға қол жеткізді.

Испаниядағы инклюзивті білім "Арнайы білім беру жүйесі туралы" (1985) Патша жарлығымен жарияланды, ал алдыңғы заңдар барлық азаматтардың білім алу құқығын мойындаумен шектелді, дегенмен инклюзивті білім берудің басталуы испан жүйесін жалпы еуропалық білім беру жүйесіне біріктірумен қатар жүретіндігін ескерген жөн.

1985 жылғы Заң білім беруде нақты қолдау арқылы "психикалық және сенсорлық бұзылыстары бар" балалар мен жасөспірімдерді қоса алғанда, барлық адамдар үшін жалпы білім беретін мектептерде бірлесіп оқытудың артықшылықтары мен қажеттілігін атап көрсетеді. Жекелеген үйлеспейтін өмірлік жағдайлар оларды жалпы білім беру жүйесіне қосу мүмкін болмаған кезде ғана арнайы мектептерге жүгіну қажет [2].

1990 жылғы осы бір Патша жарлығына сәйкес жалпы білім беру жүйесі қарапайым мектептерде оқитын, бірақ ерекше қолдауды қажет ететін барлық ұлдар мен қыздарды стандарттау және біріктіру принципіне негізделген заң енгізілді. Дамыту және оқуға бейімделу саласындағы қиындықтар мен қиындықтарды жеңу үшін арнайы оқу жоспары. Арнайы білім беру қажеттіліктері бар балалар жалпы білім беретін мектептерге де, арнайы мектептерге де оқуға қабылдануы мүмкін. Бұл құжат сонымен қатар арнайы білім беру қажеттіліктері бар балалар әр мектеп бағдарламасын кез-келген оқушының жеке мүмкіндіктеріне бейімдеу арқылы жалпы білім беру процесіне қосылуы керек деп белгілейді. Арнайы мектептерде оқыту оқушының қажеттіліктерін жалпы білім беретін мектеп аясында қанағаттандыру мүмкін болмаған кезде ғана мүмкін болады.

2006 жылы білім туралы заң қабылданды, оған сәйкес мектепті сапа мен әділеттілік қағидаттарына сәйкес келетін "ерекшеліксіз" жасауға болатын әдіс көрсетілген. Бұдан бөлек аталмыш заң мектептер мен жоғары оқу орындарын жарақтандыруды күшейту, сондай-ақ оларды барлық оқушылар мен білім алушыларды жалпы білім беру жүйесіне қосуға ықпал ететін жеткілікті жоғары деңгей мен автономияға шығару үшін енгізілді.

2006 жылы дарынды балалар, арнайы білім беру қажеттіліктері бар балалар, шетелдіктердің балалары, білім беру өтемақысына мұқтаж балалар (мысалы, білім беру жүйесіне кешігіп қосылғандар) кіретін балалардың белгілі

бір санаты үшін "білім беруді қолдауға арнайы қажеттіліктер" деген жаңа ұғымды енгізген заң қабылданды. Арнайы білім беру қажеттіліктері бар оқушылардың көмекшілері (тьюторлары) болады.

2013 жылғы білім беру сапасын жақсарту жөніндегі заң ең маңызды мақсатқа – "адамдардың жеке және кәсіби дамуының жоғары өсуіне ықпал етуді" көздейді. Білім берумен байланысты кейбір сарапшылар бұл заңдардың барлығы балалар мен білім алушыларды жалпы мектеп білім беру жүйесіне қосуға және олар үшін арнайы оқу материалын жасауға байланысты маңызды және прогрессивті сипатқа ие деп санайды.

Мамандардың тұжырымдарына сүйенсек, Испаниядағы жалпы білім беру инклюзивті білім беру жолында, әсіресе соңғы жиырма жыл ішінде, жалпы еуропалық жүйеге интеграциялануға тырысып, алға жылжыды деп айтуға болады, бірақ ол әлеуметтік-экономикалық және әлеуметтік-мәдени себептерге байланысты оқуда қиындықтарға тап болады. Бұл өз кезегінде білім беру жүйесіне Испанияда, әсіресе 2000 жылдан бері тұрақты тұратын көптеген иммигранттардың бірігуімен байланысты. Инклюзивті білім беру саласындағы испан білім беру жүйесінің айтарлықтай ілгерілеуі ең маңызды сәттерді анықтауға мүмкіндік береді:

- білім барлық оқушылар мен білім алушылар үшін бірыңғай жүйеде бар және болуы тиіс;

- бұл ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар оқушылар мен білім алушылар қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін ресурстар, жабдықтау, сондай-ақ инфрақұрылым көлемінің ұлғаюымен байланысты;

- арнайы білім беру орталықтарын жалпы білім беру процесінде мүмкін емес немесе орынды болмаған жағдайларда ғана пайдалану;

- оқытуды даралау тұрғысынан оқу жоспарларын әзірлеу;

- инклюзивті білім беру мәселелері бойынша мұғалімдердің кәсіби дайындығын жақсарту;

- ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушылардың қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін жалпы білім беретін мектептерде ашық арнайы білім беру сыныптарын прогрессивті құру.

Сарапшылардың пікірінше, ерекше білім беру қажеттіліктері бар адамдардың білімі айтарлықтай жақсарғанымен, әлі де идеалдан алыста. Кез келген кемшіліктер мен айырмашылықтар кедергі жасамайтын және барлық адамдардың дамуында толық теңдікке қол жеткізуге және оларды оқыту мен толық білім алуға мүмкіндік беретін әділетті қоғамды дамыту үшін, бұл мәселелерді шешу үшін келесі бағыттардағы күш-жігерді екі есе арттыру қажет:

- жалпы және инклюзивті білім берудегі білім беру сапасын арттыру;

- заңдардың үнемі өзгеруін болдырмау, өйткені олар прогресті тежейді және білім алушылар мен мамандар арасында сенімсіздік тудырады;

- мектеп интеграциясының қарапайым шешімі ретінде ЕБҚ бар кейбір оқушылар үшін оқу жоспарларын стандарттауға жол бермеу;

- инклюзивті білім беру бағдарламалары жоқ бакалавриат курстарында және кәсіби даярлықта интеграцияны жақсарту;

- ЕБҚ бар адамдардың білім алуын зерттеуге инвестицияларды ұлғайту, сондай-ақ бұқаралық ақпарат құралдарын инклюзивті білім беру туралы материалдармен байыту;

- ЕБҚ бар балалар мен білім алушыларды оқытуда мұғалімдерге арналған арнайы дайындықты жақсарту. Испаниядағы инклюзивті білім берудің болашақ мұғалімдері арнайы білім беру дайындығынан өтуі керек. Әдетте, университеттік магистрлік бағдарламалар дайындықты қамтамасыз етеді;

- ЕБҚ бар балалар мен білім алушыларға арналған оқу жоспарларын жақсарту және оларға вариативтілікті енгізу.

Испанияда мүгедек балаларды мектепте оқыту циклдері де жасалды:

- бастауыш мектеп (Educación Infantil) - оқыту 6-12 жас аралығындағы мүгедек балаларға қолжетімді;

- орта мектеп (Educación Secundaria Obligatoria (ESO)) - 12-16 жастағы балаларға арналған оқыту.

Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар мектептегі білім берудің екі циклынан өткеннен кейін оларға міндетті орта білім туралы диплом беріледі. Егер бала осы оқу циклынан өте алмаса, онда ол оқыған жылдары мен әр пән бойынша алған ұпайлары көрсетілген құжат алады.

Білім туралы осындай құжатқа ие бола отырып, балалар әлеуметтік қамсыздандырудың арнайы бағдарламаларына – кәсіби дайындыққа және одан әрі жұмысқа орналасуға қол жеткізе алады.

Мектепте білім беру циклдерін табысты өткеннен кейін ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балалар мынадай бағдарламалар бойынша оқуын жалғастыра алады:

- бастапқы кәсіби біліктілік бағдарламалары (programas de cualificación profesional inicial (PCPI) – балалар кәсіби біліктілік алатын бағдарлама;

- Bachillerat (біздің 10-11 сыныптарымызға тең) – университетте оқуды жалғастырғысы келетіндер үшін (бағдарлама 16-18 жас аралығындағы балалар үшін қол жетімді).

Осылайша, испан университеттерінің инклюзивті білім беру бойынша маман оқытушыларды дайындауда бай тәжірибесі бар деп айтуға болады. Қазіргі уақытта Испанияда ерекше қажеттіліктері бар балаларға лайықты білім алуға мүмкіндік беретін бағдарламалар жеткілікті. Бағдарламалардың бір бөлігі елде жасалған, ал мүгедек балаларға арналған кейбір білім беру бағдарламалары Испанияның еуропалық ынтымақтастық елдерімен (ЕО) ынтымақтастығы аясында жасалады.

Испаниядағы инклюзивті білім берудің мақсаттары мен міндеттері мектеп құрылымын айтарлықтай өзгерту мүмкіндіктерін, оның барлық балалардың білім алу қажеттіліктерін бірдей жағдайда, дені сау және ерекше білім беру қажеттіліктері бар, осыған байланысты оқуда да, сәтсіздіктерде де қанағаттандыру мақсатында жұмыс істеуін қамтиды. Инклюзивті мектепте

барлық оқушылар оның қажеттіліктеріне, мүмкіндіктері мен қалауына сәйкес білім алады [67].

Мадридтегі Падре Геронимо Мемлекеттік мектебінің мысалында инклюзивті білім беру принциптерін іс жүзінде жүзеге асырудың мысалымен танысуды ұсынамыз.

Падре Геронимо Мемлекеттік мектебі (Альгете, Испания) - бұл 450 оқушы оқитын балалар мен бастауыш мемлекеттік мектеп (3 жастан 12 жасқа дейін) оқу орны. Орта есеппен психологиялық, ментальдық, физикалық қиындықтармен және т. б. байланысты әртүрлі ерекше білім беру қажеттіліктері бар 30-35 білім алушы бар. Падре Геронимо, мемлекеттік мектеп ретінде, барлық оқушыларға қарапайым мектептерге ену үшін сынып оқушыларына арналған материалдарды қалай жобалау және бейімдеу керектігін көрсететін жақсы практикалық мысал болып табылады. Бұл мысал кез келген мектептің жұмыс құжаттарын әзірлеудегі мүмкіндіктерін көрсетеді, бұл мектеп қызметкерлерін жақсырақ үйлестіруге және мектепті тиімді ұйымдастыруға ықпал етеді.

Бұл мектептің мықты жақтары:

- мұғалімдерді даярлау және дамыту;
- мұғалімдер мен басқа қызметкерлердің қарым-қатынасын өзгерту;
- қосымша қолдаудың сипаты және оны ұйымдастыру.

Мектеп 1987-88 оқу жылы ішінде ерекше білім беру қажеттілігі бар оқушыларға арналған интеграция бағдарламасына қатысуға шешім қабылдады. Содан бері мектеп Арнайы білім беру қажеттіліктері бар білім алушыларға арналған стратегиялармен (SEN) оқу бағдарламасын жаңартып отырлы. Бұл стратегиялар мектеп қызметкерлерін ұйымдастыруды, сондай-ақ оқу материалдарымен айналысатын әр түрлі мамандардың нақты жұмысын қамтиды. Осы өзгерістер аясында мектеп қызметкерлері өздерінің кәсіби жоспарлауының инклюзивті мектептің негізгі мақсаттарына жетуге қаншалықты ықпал ететінін түсінді.

Мектеп басшылығы әр мектеп барлық оқушыларды бірлесіп оқыту үшін, сонымен қатар арнайы білім беру қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін өз стратегияларын жасау керек деп санайды. Білім беру саласындағы жақсы тәжірибе үшін кейбір қосымша факторлар қажет. Инклюзивтік білім беру стратегияларында білім беру қоғамдастығына қатысушылардың барынша көп санымен диалогтың қажеттілігі бірінші кезектегі мәнге ие. Бұл ерекше қажеттіліктері бар оқушылармен қарым-қатынас мектеп басшыларымен, оқытушылар құрамымен, көмекшілермен, отбасылармен және оқушылардың өздерімен диалогты қамтуы тиіс дегенді білдіреді. Жеке қажеттіліктер де ұмытылмауы тиіс, бірақ жалпы философия барлық мүдделі тараптар арасындағы диалогтың нәтижесі болуы керек. Бұл жалпы философияны мектептің барлық қызметкерлері де бөлісуі керек. Мүмкіндігінше көп адамды тарта отырып, бұл нәтижені байыту керек.

Әрбір тарап өз дағдыларына байланысты осы инклюзивті процеске өз үлесін қосуы керек:

- Мектеп – ұйымдастыру, кәсіби және материалдық құрылымдарды ұсыну арқылы;
- Оқытушылар – ерекше қажеттіліктері бар оқушылар қатысатын әдіснамаларды жоспарлау арқылы, сондай-ақ олардың зияткерлік және әлеуметтік дамуына ықпал ететін жеке іс-шараларды ұсыну арқылы;
- Көмекшілер мен отбасы – қоғамға кірігудің жақсы мысалдары ретінде;
- Оқушылар – айырмашылықтар әртүрліліктің байытатын аспектісі деп санай отырып.

Кәсіби және келісілген ортаны құрудың тағы бір маңызды факторы-ерекше қажеттіліктері бар әр баланы оқытатын пәнаралық топты үйлестіру. Падре Геронимо Мемлекеттік мектебі мұндай үйлестірудің маңыздылығын түсінгеннен кейін өзінің басқару әдістерін жасады. Қазіргі уақытта олар нақты кездесулерді жоспарлап отыр, онда бір баламен жұмыс істейтін барлық мұғалімдер өз жұмыстарын үйлестіреді.

Маман мұғалімдердің жұмысын үйлестіруді жеңілдету үшін мектеп өзінің жұмыс парақтарын ойлап тапты. Жұмыс парағында жалпы немесе өзгертілген оқу жоспары қалай қолданылатыны көрсетілген және ол әр баланың оқу процесінің нақты жазбасы ретінде жұмыс істейді. Әртүрлі дағдыларды дамытуда (мысалы, моторика, Тіл, оқу, жазу) және оқушының қолдауымен немесе онсыз қол жеткізгеніне қарамастан прогресс тіркеледі.

Мектеп ұжымы оқытушылар құрамының тәжірибесі қарапайым мектептерде мүмкіндігінше кең таралған болуы керек деп санайды және бұл сыныпта әрдайым мүмкін болған кезде ерекше қажеттіліктері бар оқушыларға көмекші персонал болуы керек. Бұл белгілі бір деңгейлерде және белгілі бір пәндер бойынша жұмыс істеудің қиын әдісі болуы мүмкін, бірақ ол ерекше қажеттіліктері бар оқушылардың қосылуына ықпал етеді және сыныптағы кадрлық ресурстарды арттырады. Бұл мүмкін болмаған кезде мұғалім белгілі бір іс-шаралар үшін шағын топтар (шамамен 3-5 бала) құрады. Одан да мамандандырылған мұғалімдер (физиотерапевт және логопед) көмекшілер мен шағын топтарды қолдана отырып, екі тәжірибені де қолданады.

Оқу материалдарына келетін болсақ, педагогтар ерекше білім беру қажеттіліктері бар және басқа да оқушылар үшін мүмкіндігінше сол материалдарды пайдалануға жағдай жасайды. Егер бұл материалдар оқушының құзыретінен алыс болса, олар жеке қажеттіліктерге сәйкес бейімделеді. Соңында мұғалім әр оқушыға бейімделген оқу құралдарын жасайды. Олардың оқу құралдары қалған білім алушылармен бірдей білім беру нәтижесіне бағытталған, бірақ жеке қажеттіліктерге бейімделген.

Оқу процесін бақылау ерекше қажеттіліктері бар балаларды оқытатын барлық персоналдың қатысуымен үйлестірілген кеңестерде жүзеге асырылады. Қызметкерлер жыл сайын жаңартылып, тексерілетін арнайы бағалау есептерін жасады. Бұл бағалау есептерінде білім беру процесіне қатысатындардың,

мамандардан бастап отбасына дейінгі барлық тәжірибе туралы мәліметтер жиналады. Үлгерімді бағалау кезінде қызметкерлер оқушылардың білім деңгейіне сәйкес оларды шынайы ету үшін бағалау есептерін бейімдейді, бірақ барлық білім алушылар үшін бірдей бағалау формасын сақтайды.

Мектеп ерекше қажеттіліктері бар балаларды тәрбиелеудің ең жауапты сәттеріне отбасыларды тартуға бағытталған:

- мектеп балаларымен қалай жұмыс істейтіні туралы хабардар ету;
- оларды балаларының білім беру процесін бақылау мен бағалауға қатысуға шақыру;
- оларға әр оқу жылының соңында және ең бастысы мектепке барудың соңында тиісті ақпарат беру.

Падре Геронимо мектебі сонымен қатар мектеп тақырыптары мен келген басқа ақпарат туралы кеңінен хабардар болуға ықпал етеді. Осылайша, мектеп ерекше қажеттіліктері бар оқушыларды оқытуды тек бір отбасының ғана емес, сонымен қатар қоғамның мүддесі мәселесіне де айналдырады.

Инклюзивті білім берудің осы стилін қолданған кезде артықшылықтар көп болады. Бұл білімнің артықшылығы бүкіл білім беру қауымдастығында сезіледі және оның жаңғырығы қоғамда көрініс табады. Мектеп баланы біркелкі білім беру ортасына орналастыруға болатын болса, онда ақыр соңында прогрессивті әлеуметтік орта құрылады деп сенеді. Осылайша, мектеп ерекше қажеттіліктері бар оқушылардың өміріне әсер етіп қана қоймай, әлеуметтік билік пен атқарушы органдарға енгізу туралы ойлау эволюциясына да әсер етеді [68].

Германия тәжірибесі

Германия ерекше қажеттіліктері бар балаларды оқыту идеялары пайда болған елдердің бірі. XX ғасырдың басында оқу қиындықтары бар балаларға арналған көмекші мектептер жүйесін құру үлкен оқиға болып табылады. Осының арқасында қазір әлемнің бірде-бір елінде Германиядағы сияқты түзету оқу орындарының дамыған желісі жоқ.

2-дүниежүзілік соғыс аяқталғаннан кейін арнайы білім беру жүйесі қалпына келтіріліп, жаңа қарқын алды. 1955 жылы неміс көмекші мектептер қауымдастығы «Неміс арнайы мектептер одағы» деп аталды. Алдымен Гесседе, содан кейін барлық федералды Штаттарда «оқу қиындықтары бар балаларға арналған арнайы мектептер» ұғымы қолданыла бастады.

1970 жылдары арнайы мектептердің кең желісі құрылды. Ең көне интегративті мектептердің бірі-Флемингшуле 1975 жылы Берлинде ашылды.

Жалпы алғанда, «белгілі бір "проблемаға» мамандандырылған мектептердің бірнеше түрлері бар: әлеуметтік және эмоционалды даму проблемалары бар балалар үшін, соқыр және көру қабілеті нашар балалар үшін, Интеллектуалды бұзылулары бар балалар үшін, саңырау және есту қабілеті нашар балалар үшін, оқу қиындықтары бар балалар үшін, сөйлеу қабілеті нашар балалар үшін, денсаулығы нашар және жиі ауруханаға жатқызылатын балалар үшін, моторикасы бұзылған балалар үшін.

XXI ғасырдың басы білім беруді дамытудағы жаңа бұрылыспен, ерекшеліктері бар балаларға көмек көрсету жүйесімен байланысты. 2009 жылы Германия бұрын қабылданған (2006) мүгедек адамдардың құқықтары туралы конвенцияны ратификациялады [69].

Солтүстік Вестфалияда (Германияның федералды жерлерінің бірі) 2005 жылдың ақпан айында жаңа білім туралы Заң қабылданды, онда кез келген баланың орта білім алу құқығы жарияланды [70]. Заңға қосымша, сол жылдың сәуір айында ЕБҚ бар балаларды оқыту Ережелері қабылданды [71]. Бұл құжаттар ЕБҚ бар баланы оқытудың бірнеше нұсқаларын қарастырады: нормативті-дамушы балалармен сыныпта жалпы оқыту, жалпы мектептегі арнайы сыныптарда, арнайы қолдау (интегративті) сабақтарға қатысатын жалпы сыныпта, арнайы мектептерде. Оқыту нысанын таңдауды ата-аналар сынып жетекшісінің, арнайы мұғалімнің және мектеп дәрігерінің ұсынымдары негізінде жүзеге асырады. Қиын жағдайларда мектептің психологиялық орталығының және басқа мамандардың ұсыныстары сұралады.

Германияның басқа федералды Штаттарында бірдей мазмұндағы заңдар бар.

Германияда мектептің атауына «мамандандыру – ақыл-ой дамуы» деп аударуға болатын ерекшелік қосылады. Көптеген жылдар бойы арнайы білім беру жүйесінде жұмыс істеген мұғалімдер атаудың бұл өзгеруін өте маңызды деп атап өтті және бұл кемшілікті сипаттайтын сөздің мектеп атауынан алынып тасталғандығына себеп болды. Неміс тілінде қазір сөз қолданылады – Sonderpädagoger-арнайы мұғалім. Осылайша, кәсіби қоғамдастықта ақаулық идеясы біртіндеп ескіреді, ерекшелік идеясы пайда болады.

Мектептің профилін немесе ерекшеліктері бар белгілі бір бала оқитын оқу бағдарламасын анықтайтын бірнеше мамандандырулар бар (кейде мұндай бала, әсіресе балабақшада, «интеграцияланған бала» деп аталады): оқыту, сөйлеу, әлеуметтік және эмоционалды даму; ақыл-ой дамуы; қозғалыс және моториканың дамуы; есту және байланыс; көру.

Түзету оқу орындарына тек физикалық және ақыл-ой кемістігі бар (есту және көру қабілеті бұзылған немесе Даун синдромы бар) балалар ғана емес, сонымен қатар ұзақ оқу қиындықтары бар немесе сөйлеу немесе әлеуметтік даму кідірісі бар балалар да барады. Олар әрдайым дерлік әлеуметтік жағдайы төмен отбасыларда туып, тәрбиеленеді.

Сонымен қатар Германияда мүгедек балалардың мектепке міндетті түрде баруы көзделеді. Бала мектеп жасына жеткенде, ата-аналар немесе қамқоршылар оны бастауыш мектепке жазады. Егер бала өз құрдастарынан артта қалса және мектеп басшылығы оның арнайы білім беру қажеттіліктері бар деген қорытындыға келсе, ол қай мектепке бару керектігін шешеді (арнайы немесе қарапайым, қосымша білім беру көмегімен) [72].

Сондықтан барлық балалар қарапайым мектептерге біріктірілген деп айтуға болмайды. Германияның еңбек және әлеуметтік мәселелер министрлігінің мәліметінше, ЕБҚ бар әрбір бесінші бала жалпы мектепке барады, ал жалпы мектептегі 100 баланың 6-ында ерекше білім беру

қажеттіліктері бар. Бірақ, өздеріңіз білетіндей, Германияда әр жердегі федералды республика ретінде өз заңдары бар (білім жерге бағынады). Мысалы, Баварияда ерекше балалардың 23,1%-ы жалпы мектептерге барады. Төменгі Саксонияда ЕБҚ бар балалардың 5,2%-дан азы жалпы мектептерге барады [73].

Мүмкіндігі шектеулі адамдардың құқықтарын іске асыру жөніндегі іс-қимыл жоспарын жариялаған алғашқы федералды жер 2010 жылы Рейнланд-Пфальц болды. 2014 жылдың тамыз айында Рейнланд-Пфальцте Мүгедектердің құқықтары жөніндегі Конвенцияны іске асыру басталды. Басқаша айтқанда, арнайы педагогикалық көмекке мұқтаж балалардың ата-аналары олар үшін арнайы пәндері бар мектепті немесе көмекші мектепті таңдай алады. Арнайы пәндері бар мектептерде арнайы педагогикалық көмекке мұқтаж және оған мұқтаж емес балалар үйдің жанында бірге оқиды. Көмекші мектеп мұғалімдері мен тәрбиешілер қарапайым мектеп мұғалімдеріне көмектеседі. Сонымен қатар, көмекші мектептер желісі бар. Оларда арнайы педагогикалық көмекке мұқтаж балалар ғана оқиды.

Сонымен қатар, Рейнланд-Пфальц жері муниципалитеттерге мектепте инклюзия принциптерін жүзеге асыруда қаржылық көмек көрсетеді. Инклюзивті оқыту және әлеуметтік интеграция саласындағы мәселелерді шешуге арналған қорлар жыл сайын муниципалитеттер арасында 10 миллион еуро бюджеттік қаржыландыруды бөледі [74].

Германияда даму ерекшеліктері бар балаларға арналған мамандандырылған мектептер желісі кеңінен дамыған, бірақ заңнама арнайы және жалпы мектептердің қарқынды өзара іс-қимылы жағдайында дамып келе жатқан интеграцияланған білім беру мүмкіндіктерін шектемейді.

Германияда арнайы білім беру қажеттіліктері бар балалар санатына оқу, дамыту және түсіну қабілеттері қосымша білім беру көмегінің қарапайым мектептерде оқи алмайтындай дәрежеде шектелген балалар жатады. Олардың көпшілігіне терапиялық және әлеуметтік көмек, басқа ұйымдардың қатысуы қажет.

Арнайы білім беру қажеттіліктері мектеп осындай студенттерге бере алатын тапсырмалармен, талаптармен және қолдау шараларымен байланысты. Сонымен қатар, ЕБҚ бар баланың анықтамасында баланың қоршаған ортасы, оның ішінде мектеп, оқушының жеке мүмкіндіктері, оның мүдделері мен болашақтағы үміттері ескеріледі.

ЕБҚ-ны анықтау процедурасы жеке қолдау алу қажеттілігін анықтаудан және қай оқу курсың таңдаған дұрыс екендігі туралы шешім қабылдаудан тұрады. Бұл процедураны өткізу үшін жауапкершілік мектеп билігіне жүктеледі. Олар мүгедек балалардың өздері қанағаттандыра ала ма, жоқ па, оларға арнайы білім беру қолдау сарапшыларының кеңестері мен көмегі қажет пе, жоқ па, соны анықтайды. ЕБҚ-ны анықтау туралы өтініш баланың ата-анасынан немесе қамқоршыларынан, егер ол 18 жасқа толған болса, оқушының өзінен, нақты мектептен немесе тиісті қызметтен түсуі мүмкін. Мұндай балаларды қолдауға қатысатын адамдардың мүмкіндіктері де ескеріледі.

Мүгедек балалар, дені сау құрдастары сияқты, мектепке баруы керек. Бала мектеп жасына жеткенде, ата-аналар оны Grundschule немесе Sonderschule-ге жазады. Егер бала құрдастарымен бірге оқу процесінде қажетті көмек алмаса, мектеп билігі мұндай баланың арнайы білім беру қажеттіліктері бар екенін мойындайды және мұндай балаға қандай мектепке бару керек және қарапайым мектепке баратын, бірақ қажетті көмек алмайтын оқушылар басқа мектепке ауысады деген шешім қабылдайды. оларға осы қосымша қызметтерді ұсына алады.

Баланы басқа мектепке ауыстыру туралы шешім, әдетте, ата-аналармен кеңескеннен кейін қабылданады, оның барысында мұғалімдер баланың оқу процесінде қандай проблемаларға тап болатындығын түсіндіреді. Баланың болашақ мектеп өмірі туралы шешім қабылдаған кезде мектеп билігі мектептен тыс жүйеде жұмыс істейтін агенттіктермен, соның ішінде психологиялық қызметтермен, Қоғамдық денсаулық сақтаумен, жастардың әл-ауқат қоғамымен және білім беру кеңес беру агенттіктерімен ынтымақтасады.

Sonderschule (арнайы мектептер) әдетте күні бойы жұмыс істейді және көбінесе мектеп-интернат болып табылады. Оқушыларға жан-жақты көмек-бұл оқытушылық жұмыстың бір бөлігі. Оларда оқыту барлығының қажеттіліктерін мүмкіндігінше ескеру үшін ұйымдастырылған; кейбір пәндер шағын топтарда немесе жеке оқытылады. Мұндай мектептердегі сыныптар көп жағдайда аз болады. Оқушының ауытқуларына байланысты оқыту процесіне физиотерапия, сөйлеу терапиясы және т. б. сияқты терапиялық әдістер кіруі мүмкін. Қажет болса, оқу процесінде көмекші техника қолданылады.

Sonderschule-де оқушылардың жұмысы мен жетістіктерін үнемі бағалау қарапайым мектептердегідей жүреді. Бала ақыл-есі кем немесе өте қатты ауытқулары болған жағдайда, әдеттегі бағалау оның жеке дамуы туралы есептермен толықтырылады.

Әр оқу жылының соңында оқушының үлгерімі тексеріліп, ол қай сыныпқа бару керек, оқушы басқа арнайы мектепке ауысуы керек пе, әлде қарапайым мектепке оралуы мүмкін бе деген шешім қабылданады. Оқушыны басқа сыныпқа ауыстыру туралы шешімді мектептің оқытушылар құрамы қабылдайды, ал оқушыны басқа мектепке ауыстыру туралы шешімді білім беру билігі оқушының ата-анасымен кеңескеннен кейін қабылдайды.

Түзету сыныптары бар арнайы мектептер термині қарапайым мектепте мінез-құлық ауытқулары бар балаларға немесе әлеуметтік мінез-құлық пен үлгерім саласындағы психофизикалық ауытқулары бар балаларға арналған сыныптар немесе мектептер деп түсініледі.

Бұл сыныптарда бастауыш сынып балалары қажет болған жағдайда 2, 3 және 4 жаста қайта оқи алады.

4 жыл оқығаннан кейін балалар әдеттегі мектептің 5-сыныбына оралуы керек. Дәрігерлердің, мұғалімдер мен психологтардың талабы бойынша мінез-құлықтағы ауытқулар ми, органикалық себептермен байланысты балаларды осы мектептерге қабылдайды, қиын тәрбиеленетін балалар қабылданбайды.

Германияның әрбір қалалық ауданында сөйлеу және есту қабілеті бұзылған балаларға арналған педагог-мамандардың кеңес беру орталықтары бар, онда дауысты және сөйлеуді емдеу бойынша педагогтер, сондай-ақ есту қабілеті бұзылған балалармен жұмыс істейтін педагогтер жұмыс істейді. Мұндай орталықтардың мақсаты-мектепке дайындық топтарына немесе қарапайым мектептердің сыныптарына қабылданбаған немесе әлі қабылданбаған балаларға қызмет көрсету. Дәрігерлер мен психологтармен бірге осы орталықтардың оқытушылары диагноз қойып, түзету жұмыстарының мазмұнын анықтайды. Орталықтардың мақсаты-мектепке дейінгі жаста сөйлеу бұзылыстарын анықтау, жасқа сәйкес келетін қарапайым мектепте оқуды қамтамасыз ету үшін осы бұзылуларды жеңу немесе азайту. Орталықтардың педагогтері бұқаралық балабақшаларда да жұмыс істейді және тәрбиешілермен бірге ата-аналармен консультациялар өткізеді.

Кәдімгі мектептер кестесінде көрсетілген сабақтар саны Арнайы білім беру шараларымен толықтырылады. Sonderschule-дегі кейбір білім беру курстары қарапайым мектептердегі курстарға қарағанда бір жылға созылуы мүмкін.

Барлық арнайы мектептер сабақтың мақсаттары мен мазмұны бірдей қарапайым мектептердің білім беру бағдарламалары негізінде жұмыс істейді. Алайда, олардағы оқыту әдістері мүгедек балалармен жұмыс істеу талаптарының ерекшелігін ескереді. Оқу қиындықтары бар және ақыл-есі кем балаларға арналған мектептер олар үшін Білім және мәдени қатынастар министрлігінің нұсқаулары бойынша жұмыс істейді.

Оқу проблемалары бар білім алушылармен әдетте сау балалармен және дамуында ауытқулары бар балалармен бірге сыныптарда ерекше көмек алады. Бұл білім алушыларды қолдау үшін белгілі бір уақыт аралығында оқу топтары ұйымдастырылады. Бірақ бұл шаралар сыныптағы интеграциялық жұмыстармен қатар жүреді.

ЕБҚ бар балалар (Sonderpädagogischer Förderbedarf) егер арнайы білім беру және материалдық қолдау көрсетілсе және тиісті бөлме болса, бастауыш мектепке бара алады. Сыртқы ресми жағдайлардан басқа, басқа да талаптар бар: ЕБҚ бар балалармен жұмыс істеуге дайындалған оқытушылар құрамы; жоспарлаудағы дараландыру элементтері; мұғалімдер мен әртүрлі мамандардың келісілген өзара әрекеттесуімен педагогикалық процесті басқару.

Арнайы білім беру қажеттіліктері бар жастар Anerkannter Ausbildungsberuf-те (кәсіби ресми дайындық) кәсіби дайындықтан өту мүмкіндігіне ие болуы керек. Егер мұндай дайындықтан өту мүмкін болмаса, онда мұндай білім алушыларға мүгедек адамдарға арналған жұмысқа орналасуға көмектесу керек.

Жас мамандардың қоғамның еңбек өміріне толыққанды қатысуына ерекше көңіл бөлінеді. Мектепке міндетті түрде бару негізгі білім алумен аяқталмайды, бірақ кәсіби дайындық, кейде кәсіби Sonderschule-де қарастырылған. Оқушылар болашақ мамандықты таңдау туралы шешім қабылдайды (Arbeitslehre арнайы пәндері, түрлі компаниялар мен жұмыс

орындарына бару). Бұл салада мектептер қоғамдық жұмыспен қамту агенттіктерінің мансаптық өсу бөлімдерімен өзара әрекеттеседі.

Мүгедек адамдарды кәсіби даярлаудың мақсаты-олардың барлық мүмкіндіктерін барынша дамыту, бұл оларға қоғам өміріне толыққанды қатысуға көмектеседі. Әдетте кәсіптік дайындықтың мектеп бөлігі Berufsschule немесе мүгедектерге арналған білім беру мекемелерінде өтеді. Дайындықтың бірінші кезеңі, әдетте, толық уақыт негізінде, яғни негізгі кәсіби дайындықтың бір жылы. Бұған дейін кәсіби дайындық жылы болуы мүмкін. Практикалық дайындық компанияларда, компаниялардың дайындық орталықтарында немесе мүгедектерді кәсіптік даярлау орталықтарында өтеді.

Дуальды жүйе аясында кәсіби дайындықтан басқа, мұндай даярлықтан кәсіби мектептерде өтудің басқа да мүмкіндіктері бар. Тиісті мектеп сертификаттары бар оқушылар Fachoberschule немесе Fachschule-де білімін жалғастыра алады. Бұл ұйымдар мүгедектерді кәсіптік даярлауды жүзеге асырады, үлкен қамтумен сипатталады және өз оқушыларына жатақханалар ұсынады.

Егер осы мекемеде дайындық мүмкін болмаса, жас мүгедектер өздерінің мүмкіндіктері мен дағдыларына сәйкес келетін басқа дайындықты ала алады және оны болашақта кәсіби мансабын жалғастыратын ұйымдарда алады.

Жоғары білім беру саласында мектепке ұқсас инклюзия қағидаттары белгіленген. Сонымен, Германиядағы ұлттық жоғары білім туралы заң жобасында университеттер мүгедектігі бар студенттердің ешқандай кемсітпейтіндігіне, барлық академиялық қызметтер мен курстарға қол жетімді екендігіне, емтихан тапсыру және қажетті талаптарға сай болу үшін қол жетімділігіне байланысты қолдау табатындығына көз жеткізу керек. Барлық федералды штаттар өздерінің жоғары білім туралы Заңдарына тиісті түзетулер қабылдады [75].

Баланың өмір сүру жағдайының өзгеруі бастауыш мектеп балаға сабақтан бұрын, кейін және кешке бақылау жасауы керек дегенді білдіреді. Көптеген жағдайларда кешкі орталықтар (Horte) балаларды бақылау және күту үшін жауап береді. Көптеген жерлерде оларды жастарды қорғау жөніндегі мемлекеттік қызметтер басқарады. Қазіргі уақытта барлық әрекеттер мектептер мен осы орталықтардың тығыз өзара іс-қимылына бағытталған.

Ата-аналар балалардың міндетті оқу сағаттарынан тыс жерде болатынына сенімді болу үшін көптеген бастауыш мектептер белгіленген жұмыс сағаттарын енгізді. Бұл мектептен тыс органдар басқаратын сабақтарды толықтыратын іс-шараларды өткізуде өзгертілген мектеп және оқытушылық принциптің дамуына байланысты. Қосымша қызметке қатысу әдетте ерікті болып табылады.

Мектепті балаларға кепілді бару арқылы жарты күнге ұйымдастыру сағат 7.30-дан 14.00-ге дейін жүзеге асырылады. Басты ерекшелігі - балаларды мектептің, ата-аналардың немесе мектепті қолдайтын биліктің немесе мектеп билігінің бастамасы бойынша сабақ кестесіне дейін және одан кейін қарайды. Оқытушылар құрамы әдетте бұл міндеттерге тартылмайды. Балаларды кейде әлеуметтік қорғау органдары төлейтін қызметкерлер бақылайды, олар сонымен

бірге ЕБҚ бар балаларды оқытуға байланысты көптеген материалдық шығындарды өтейді. Әдетте ата-аналар мұндай қызметтерге ақы төлеуі керек.

Еуропадағы инклюзивті білім берудің заманауи нысаны мүмкіндігі шектеулі балаларды бейімдеу үшін арнайы білім беру ортасын, заманауи әзірлемелер мен соңғы техникалық жетістіктерді құруды көздейді. Сонымен, Германияда инклюзивті білім беруді дамыту аясында денсаулығы шектеулі адамдар үшін «қолжетімді орта» федералды мақсатты бағдарламасы құрылды. Атап айтқанда, Дортмунд университеті осындай студенттер үшін бірлескен оқытуды жүзеге асырады, онда университет базасында оқу және басқа студенттермен өзара әрекеттесу үшін техникалық құралдармен және арнайы жағдайлармен толық қамтамасыз етіледі.

Сонымен қатар, INTAMT халықаралық менеджмент және технологиялар академиясы (Дюссельдорф қ., Германия) 2012 жылы инклюзивті білім беру тақырыбына және «қолжетімді орта» құру бойынша Германияның тәжірибесіне арналған бірқатар семинарлар ұйымдастырды. INTAMT-пен қатар, ABiD жалпы неміс мүгедектер одағы жыл сайын «ЕО-ТМД халықаралық диалогы: өмір бойына инклюзия» конференциясын өткізеді. Осыған сәйкес, денсаулығы шектеулі адамдардың қажеттіліктерін ескере отырып, «Кедергісіз» ғимараттар мен құрылыстар құрылысының инновациялық технологияларын құру бойынша жұмыстарды үйлестіру, сондай-ақ инклюзивті мектепке дейінгі, орта және кәсіптік білім беруді дамыту жөніндегі бағдарлама және оны нақты оқу орындарында іске асыру тәжірибесі және ЕБҚ бар адамдарды жұмысқа орналастыру практикасы жүргізілді.

LIBENSHILFE қоғамдық ұйымының инклюзивті мектептерді ұйымдастыруға қосқан үлесінің мысалын қарастырыңыз.

Гизен қаласында 1998 жылдан бастап көптеген инклюзивті мектептер мен балабақшалардың құрылтайшысы LIBENSHILFE (өмірлік көмек) демеушісі болып табылады. Бұл ұйымның қызмет саласы кең, ол мектептер мен балабақшаларға ғана емес, мүгедек адамдарға жан-жақты көмек көрсетеді және мүгедектігі бар адамдарды кәсіптік оқыту бойынша 5 оқу орнын қамтиды, онда қандай да бір кәсіпті меңгергеннен кейін мүгедек адамдар жұмыс істей алады. Ол сондай-ақ дамуында кемістігі бар балаларға ерте көмек көрсету орталығын ұйымдастырды. Ерте көмек көрсету орталығына мінез-құлқында, ақыл-ой және физикалық дамуында айқын кемшіліктері бар балалары бар ата-аналар кеңес алуға келеді.

Осы ұйымның инклюзивті мектебінің әрбір сыныбына мүгедектіксіз қалыпты дамуы бар 20-22 бала және қандай да бір шектеулері бар 5 бала қабылданады. Мектепке қабылдау кезінде бұл мектеп осы балаға жарамды ма, жоқ па бағаланады. Ең бастысы, балалар бір сыныпта үш білім деңгейі бойынша оқиды. Барлығы жоспар бойынша жұмыс істейді, тек барлығының жоспары әртүрлі. Мысалы, сабақта бір тақырып бар, бірақ оны бір уақытта үш білім деңгейіне сәйкес игеріңіз. Бұл тек мүгедек балаларға ғана қатысты емес. Балалар өздері тұрған деңгейде оқи алады.

Қарым-қатынас процесінде балалар бір-бірінен белгілі бір тақырыпты игеруде тәжірибе алып, үйренеді. Мектепте күн тәртібі бар: таңертеңгілік шеңбер, оқу уақыты, таңғы және түскі үзіліс, серуендеу және оқудан кейінгі уақыт. Күні бойы (оқу процесі кезінде және одан тыс) балалармен үнемі тәрбиеші болады, өйткені балалар үшін олармен үнемі бірге жүретін адам болуы маңызды. Тәрбиешіден басқа мектепте жоғары оқу орындарының практиканттары, сондай-ақ балама азаматтық қызмет өткеретін адамдар жұмыс істейді. Осылайша, сыныпта үнемі мұғалім немесе екі мұғалім және тағы 3-4 ересек адам қатысады. Егер дамуында белгілі бір ерекшеліктері бар балаларға заңнамалық деңгейде бекітілген көмекші (көмекші) қажет болса, онда бұл адам баланы мектепте болған барлық уақыт ішінде ертіп жүреді. Мұндай көмекшіні алу үшін ата-аналар өтініш береді. Мұндай көмектің қажеттілігі заңда тікелей көрсетілген нәрсені растауы және дәлелдеуі керек.

Мектепте оқыту келесідей құрылған: оқытудың үш сатысы бар – бірінші саты-1-2 сыныптар, екінші саты-3-4 сыныптар, үшінші саты-5-6 сыныптар. Сонымен қатар, балалардың жартысын келесі сыныпқа ауыстыруға болады, ал екінші жартысы тағы бір жыл сол сыныпта оқи алады. Содан кейін келесі оқу жылында балалардың қалған жартысына жаңадан келгендердің екінші жартысы таңдалады. Мектепте сабақтан тыс уақытта қызығушылықтары бойынша 37 үйірме ұйымдастырылады (сурет салу, ән айту, кесте тігу, тұзды қамырдан мүсіндеу және т.б.). Осы үйірмелерді басқаратын ата-аналар жұмыс пен ұйымға белсенді қатысады. Үйірмелердегі сабақтарды ата-аналар төлейді.

Германиядағы инклюзивті білім берудің күшті жақтарын арнайы білім беру жүйесін ЕБҚ бар балалар үшін мүмкіндіктердің бірі ретінде сақтау деп атауға болады. Ата-аналар мен балалар баланың қалауы мен мүмкіндіктеріне сәйкес келетін форманы таңдай алады. Бұл таңдау кез-келген оқу жылында мүмкін. Интеллектуалды проблемалары бар бала алдымен жалпы бастауыш мектепке барады, содан кейін (орта сыныптарда) арнайы мектепке ауысады. Бұл ауысу тек оқу материалын игерудегі жетістіктермен ғана емес, ең алдымен, орта мектепте ерекшеліктері бар бала сыныпта жалғыз бола отырып, тең әңгімелесуші таба алмайтындығымен негізделуі мүмкін. Сонымен қатар, мектепте әр түрлі оқу белсенділігі бар. Мысалы, жыл сайын әр сынып оқу жылының соңында саяхат жасайды. Саяхат ұзақтығы балалардың жасына байланысты өзгереді – бір күннен екі аптаға дейін. Жұмыстың бұл формасы балаларға еркін ортада бірге болуға, сабақ кеңістігінде ғана емес, сонымен қатар күнделікті өмір жағдайында да бірлескен іс-шаралар құруға мүмкіндік береді (және бұл салада зияткерлік бұзылыстары бар балалар көбінесе нормативті дамып келе жатқан балаларға қарағанда сәтті болады).

Осылайша, Германияда инклюзивтік білім берудің траекториясы мектепке дейінгі (мектепке дейінгі) кезеңнен бастап кәсіптік даярлыққа, жоғары білімге дейін және/немесе жұмысқа орналасудан басталады.

Гиссендегі Софи Шолл-Шулада инклюзивті білім беруді ұйымдастырудың мысалын қарастырайық, бұл барлық балаларға арналған инклюзивті мектеп. Гетерогенділікті қабылдау және тану оқыту әдістерін, мектеп рәсімдері мен іс-

шараларын жасауда ерекше атап өтіледі. Мұғалімдердің, тәрбиешілердің және терапевттердің көп салалы кәсіби топтары бірге жұмыс істейді және оқу күні ішінде барлық балалармен бірге жүреді, ал ата-аналар мектеппен жұмыс істеуге көптеген мүмкіндіктер табады.

Әр сыныпта 22-ге дейін бала оқиды, олардың бесеуі әдетте ерекше қажеттіліктерге ие. Сабақ барысында сыныпта екі мұғалім жұмыс істейді. Балалардың қажеттіліктеріне байланысты оларға тәрбиешілер, медбикелер және/немесе жастар әлеуметтік жыл ішінде көмектеседі. Күннің екінші жартысында оқушылар қызықты күндізгі бағдарламаға қатысып, балалар таңдай алатын көптеген курстарға қатысады. Мектеп ғимараты инклюзивті білім беруге берік ұстаныммен салынған.

Сондықтан ол барлығына толықтай қол жетімді және оның атмосферасы жарқын және достық. Барлық адамдар – балалар мен қызметкерлер – ғимаратта болғанды ұнатады (жұмыс, оқу, өсу, өмір сүру...). Софи Шолл мектебі Жеке мектеп болғандықтан, мемлекеттік субсидия ата-аналардың оқу ақысымен толықтырылуы керек. Күндізгі сабақтар үшін арнайы қаржыландыру қажет, ал ата-аналар мен мамандар үлкен жұмысты құрметті сапада жүргізеді.

Инклюзивті мектепте оқытудың әдістері, нәтижелері мен әсерлері баладан балаға әр түрлі болуы керек, сонымен қатар жеке-жеке өлшенуі керек. Барлық балаларға бірдей нәрсені үйретудің мағынасы жоқ және олар бірдей нәрсені үйренеді деп күтеді. Инклюзивті мектепте әр балаға бейімделген жұмыс әдістері таңдалады және барлық балалар қатыса алатындай тақырыптар мен пәндерге байланысты өзгереді. Егер біз балалардың бірге оқығанын, бірақ бір уақытта бір нәрсені үйренбеуін қаласақ, әртүрлілікке мүмкіндік беретін оқыту әдістерін анықтау қажет. Мектептегі күн жұмыс пен демалыстың бірнеше кезеңдеріне бөлінеді.

Күннің ырғағы қара тақтадағы суреттермен бейнеленген. Күні бойы кернеу мен релаксация фазалары, серіктестік, командалық және жеке жұмыс өзгереді.

Күн сайын бірнеше кезең бойы мектеп «апталық жоспармен» немесе «күн жоспарымен» жұмыс істейді. Біз бұл құралды әр бала өз жұмысын жеке деңгейде орындай алатындай етіп қолданамыз. «Жоспарды» барлық балалар үшін бірдей құрал ретінде пайдалану таңдалған әдіс болып табылады. Осы шеңберде әркімнің жұмыс уақыты, сондай-ақ жеке жұмыс жүктемесі мен мерзімі бар.

Сыныптағы тағы бір мүмкіндік – бір тақырыпта жұмыс істеу, бірақ әртүрлі тапсырмалармен. Осылайша жұмыс істей отырып, алдымен бүкіл сынып кездесіп, мұғалім сынып жұмыс істейтін тақырыпты қорытындылайды. Содан кейін студенттер сұрақтар қойып, үйренгісі келетін қызықты субтопиктерді табуға тырысады. Сондай-ақ, олар өз сұрақтары бойынша нәтиже алуға болатын әдістер туралы ойлайды.

Балалардың идеяларында эксперименттер, сондай-ақ мәтіндерді оқу және ойнату немесе тақырыпты шығармашылық өңдеу (мысалы, модель құру) арнайы құралды пайдалы оқытуға дейін бар. Егер балалар ойлап тапқан болса, мұғаліммен әртүрлі тапсырмаларды талқылау керек. Басқа тапсырмалар –

тікелей мұғалім берген нұсқаулар. Егер сізде бір тақырыпта әртүрлі тапсырмалар болса, нәтиже мен жұмыс әдістерін топқа қайта үлестіру өте маңызды: дәл осы себепті презентациялар өте үлкен қызығушылық тудырады.

Әртүрлі сыныпты оқытуда сәтті болу үшін оқыту және сабақты ұйымдастыру әдістерінің сапасы өте жоғары болуы керек. Мектеп командасында сіз әр түрлі оқыту әдістері мен сыныптағы оқушылардың нәтижелері туралы көптеген идеялар таба аласыз. Сынып командалары аптасына бір рет атқарылған жұмыс туралы ойлануға және келесі кезеңге жоспар құруға жиналады. Мұғалімдер сыныпта бір-біріне даму немесе сәтсіздік туралы ойлау үшін барады. Осылайша, бір – бірінің тәжірибесінен үйренуге мүмкіндік бар-бәрінің игілігі үшін.

Егер мәселе шешілмесе, мұғалімдер мектеп директорынан жағдайды қарауды сұрайды, өйткені ол мұғалімдерді қалай оқыту керектігін біледі. Әдіснамаларды, кем дегенде, күнделікті тәжірибеге қатысатындар жасайды. Мектепте әр сыныпта көп салалы кәсіби командалар болғандықтан, олар проблемаларға басқаша қарауы мүмкін. Топтық кездесулерде және арнайы нұсқауларда олар талқылап, жаңа идеяларды жасауға тырысады.

Мұғалімдер үшін ең маңызды түсінік – бұл барлық балалардың әртүрлі екенін мойындау және қабылдау. Егер біз гетерогенділікті қабылдап қана қоймай, бәріміздің осыдан пайда көретінімізді түсінсек, біз шынымен инклюзивті мектептер мен қоғамдарды дамытуға дайын боламыз. Біз әр баланың айырмашылықтарын ескермеуіміз керек. Бұл оқу күні бойы оқу іс-шараларын құруда әртүрлілік пен шығармашылықты өзара тану мәдениетін дамыту қажет дегенді білдіреді.

Түстен кейін мектеп үйі мен бақша барлық балалар бос уақыт пен достық үшін кездесетін ойын алаңы болуы керек. Біз басқалармен тіл табыса алатын Тәуелсіз тұлғаларды тәрбиелеуге ерекше назар аударуымыз керек. Балалар әртүрлілікке деген оң көзқарасты бірінші мектеп күнінен бастап және мектепте әр күн сайын үйренеді. Сыныптар кездесетін көптеген үйірмелер бар, олардың әрқайсысы не істегенін немесе не істейтінін айтады. Балалардың өздері әр жұмысты бағалау керек екенін түсінеді – өйткені бала көп күш жұмсады. Құрал ретінде сіз "Петрмен жұмыс жаса!" секілді құралдарды пайдалана аласыз. Егер балаларға бір-біріне қамқорлық жасау және бір-бірімен жұмыс істеу туралы айтылса, олар мұны істейді. Кейінірек олар өздерінің жұмыс процестері туралы ойланып, сөйлескен кезде, олар әрқашан бірлесіп жұмыс істеудің жағымды жақтарын табады.

Ата-аналардың мектепті дамытуға қатысуға көптеген мүмкіндіктері бар. Олар тұрақты конференцияларда ата-аналардың мүдделерін білдіре алады және мектептің әртүрлі даму топтарына қатыса алады. Мұнда және барлық жерде қызметкерлер мен ата-аналар бірлескен сарапшылар ретінде кездеседі. Софи Шолл-Шуле он жыл бұрын 1-6 сыныптармен жұмыс жасау үшін құрылған. 6-сыныптан кейін барлық оқушылар әртүрлі мектептерге бөлінеді, бірақ олардың ешқайсысында инклюзивті тұжырымдама жоқ. Бұл көптеген балалар үшін, әсіресе таңдауы жоқ және арнайы мектептерге сұраныс жоқ адамдар үшін күрт

төмендеу. Себебі Софи-Шолл мектебі бұл барлық балаларға арналған мектеп, мектепті 10 сыныпқа дейін кеңейту туралы шешім қабылданды. Тұжырымдамалық құжат әзірленді және алдағы жылдары мектепті кеңейту бойынша жұмыс жүргізілуде [76].

Литва тәжірибесі

Литвалық бастауыш мектептерде, толық емес гимназияларда және гимназияларда инклюзивті білім беруді енгізуге байланысты бастауыш сынып мұғалімдері мен пән мұғалімдері тап болған мәселелерді зерттеу бойынша жұмыстардың нәтижелерін қарастырайық. Мұғалімдер сонымен қатар ата-аналармен көптеген кәсіби ынтымақтастық пен диалогтың қажеттілігін атап өтті.

Литваның әртүрлі қалалары мен аудандарында, жалпы білім берудің әртүрлі деңгейлерінде (бастауыш, негізгі, орта) аға мұғалім немесе әдіскер мұғалім біліктілік санатымен жұмыс істейтін мұғалімдер гетерогенді сыныптардағы оқушыларды оқыту тәжірибесі туралы әңгімеледі. Сұрақтар төрт негізгі тақырыпты: оқытуды саралау және оқу процесін даралау; оқу процесіндегі оқушылардың әл-ауқаты; көп салалы топтық жұмыс; ата-аналар мен мұғалімдер арасындағы диалогты қамтыды.

Мектептерде инклюзивті білім беруді табысты енгізу үшін маңызды болып табылатын мұғалімдердің құзыреттілігін арттыру қажеттілігі айқын болып отыр. Инклюзивті білім беру жағдайында литвалық мектеп мұғалімдерінің өздері кәсіби құзыреттілікті дамыту қажеттілігі туралы пікір білдіреді. Литваның қалалары мен аудандарының әртүрлі мектептерінде, жалпы білім берудің әртүрлі деңгейлерінде (бастауыш, негізгі, орта) аға мұғалімнің немесе әдіскер мұғалімнің біліктілік санатымен жұмыс істейтін мұғалімдер оқушыларды әртүрлі сыныптарда оқыту тәжірибелері туралы айтып берді.

Мұғалімдердің жұмыста кейбір қиындықтарға тап болатындығы анықталды. Оның бірі - инклюзивті білім беруді енгізу қиындығы, себебі жеке оқыту, оқушылардың әл-ауқаты, оқуға көп салалы көзқарас және ата-аналармен диалог идеялары мұғалімдердің дәстүрлі тәсілдері мен оқушылардың шектеулі білімімен жүзеге асырыла алмады. Көптеген басқа елдердің ішінде Литва инклюзивті білім беру мақсатына жақсы қызмет ету үшін өзінің білім беру заңнамасын реформалады. Мұғалімдер инклюзивті біліммен байланысты педагогиканы қалай қолданады? Мұғалімдерге кәсіби құзыреттіліктің қандай түрлері қажет болады және оларды оқытуда қиындықтар туғызатын басқа да мәселелер бар ма?

Литваның білім беру жүйесі 1990 жылы Кеңес Одағынан шыққаннан бері демократиялық сот төрелігі бағытында дамып келеді. Бұған дейін мүгедек балалар мамандандырылған мектеп-интернаттарға орналастырылатын, ал сегрегацияланған білім беру мүмкіндігі шектеулі адамдарды қоғамға енгізуге кедергі келтірді. Орташа немесе ауыр психикалық ауытқулары бар мектеп жасындағы балалар, сондай-ақ ерекше қамқорлық пен назар аударуды қажет

ететіндер үйде қалды немесе интернат үйлеріне орналастырылды, онда олар қаралғанымен, оқытылмады. Мектептерде бөлек оқуға байланысты мүмкіндігі шектеулі адамдардың болуы литвалықтардың көпшілігіне түсініксіз болды (Галкен, 2017).

Литва Республикасының Білім беру туралы заңы (1991) әртүрлі даму бұзылулары бар мектеп жасындағы балалардың жалпы білім беретін мектептерде немесе ата-аналарының қасында орналасқан мамандандырылған мектептерде білім алу құқығын растады. 1998 жылы Литва Республикасының арнайы білім беру туралы Заңы (Lietuvos Respublikos specialiojo ugdymostatymas, 1998) қатаң бөлінген жүйеден барлық білім алушылар үшін бірдей ашық білім беру жүйесіне көшу үшін интеграцияланған білім беру моделінің құқықтық негізін қалады. Содан кейін әртүрлі даму бұзылулары бар білім алушыларға қатысты терминдер ерекше білім беру қажеттіліктері бар білім алушыларға өзгертілді (SEN). Мақсат жалпы және арнайы білім беруді бірыңғай білім беру кеңістігіне біріктіру болды (Монкявичене және басқалар, 2017). Сонымен қатар мектеп жасындағы балалар мен жасөспірімдердің отбасылар мен қарттар үйлерінен жалпы білім беретін мектептерге немесе арнайы оқу орталықтарына қарқынды көшуі орын алды (Галкен, 2017).

Литва Республикасының Білім туралы Заңына өзгерістер енгізу туралы Заңы (2011) алдыңғы екі заңды: Литва Республикасының Білім туралы Заңы және Литва Республикасының Арнайы білім туралы Заңын біріктірді. Олар ЕБҚ бар оқушылардың инклюзивті білімін кеңейтудің күрт тенденциясын көрсетеді. 2013-2022 жылдарға арналған Ұлттық білім беру стратегиясымен қатар (Valstybinė švietimo 2013-2022 metų strategija, 2013), олар барлық білім алушыларға қажеттіліктері мен қабілеттеріне сәйкес қолайлы оқу жағдайларын жасау арқылы оқу орындарындағы әртүрлілікті ынталандыруға бағытталды. Литваның заңды терминологиясында "инклюзивті білім беру" термині жоқ.

Арнайы педагогикалық, психологиялық және әлеуметтік көмекті қамтитын "ерекше білім беру қажеттіліктері" (ЕБҚ) және "білім беру көмегі" терминдері қолданылады. Жалпы білім беретін мектептерде ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар оқушылар үшін оқытудың екі нысаны бар: оқушыларға қажетті қолдауды қамтамасыз ететін жалпы сыныпта оқыту және әдетте ақыл-ой кемістігі бар оқушылар үшін арнайы сыныпта оқыту. Литва Республикасының Білім беру туралы Заңына (2011) сәйкес қазіргі уақытта жалпы сыныптарда оқу бағдарламаларын жүзеге асырудың үш әдісі бар: жалпы оқу бағдарламасы және оны түзетудің екі деңгейі. Түзетілген бағдарлама оқушылардың базалық, орта немесе кәсіптік білім және/немесе біліктілік алуына жағдай жасайды. Дараландырылған бағдарлама мектепке дейінгі, бастауыш және кіші жалпы орта білім берудің оқу бағдарламаларын даралау арқылы психикалық ауытқулары бар оқушыларды оқытуды қалыптастырады. Зерттеулер білім алушылармен және олардың қамқоршыларымен бірлесіп жасалады. Балаларды қорғау жөніндегі комитеттер білім беру саласында көмек көрсету жөніндегі іс-шараларды үйлестіреді. Комитеттер мектеп басшысынан, түрлі мамандардан,

мұғалімдер өкілдерінен және оқушылардың ата-аналарының өкілдерінен тұрады.

Литвада инклюзивті білім беру үшін мұғалімдерді даярлау екі құжатпен реттеледі: Мұғалімдерді даярлау ережелері (reglamentas Pedagogų rengimo, 2018) және Мұғалімдердің біліктілігіне қойылатын талаптардың сипаттамасы (Reikalavimų mokytojų kvali kacių aprašas, 2014). Литвалық педагогикалық білім педагогикалық зерттеулерден, сондай-ақ "жетілудің психофизикалық деңгейінің ерекшеліктерін және осы жастағы балалар мен оқушылардың ерекше қажеттіліктерін" анықтауға арналған пәндік білім мен дағдылардан тұрады, оқушылардың әлеуметтенуінің, дамуы мен оқуының қиындықтарын мойындайды және оларды жеңуге көмектеседі, психологиялық және педагогикалық көмек көрсете алады..."((Галкин, 2017, 77 б.). Әрбір мұғалім бастауыш педагогикалық білім беру кезінде немесе жұмыстан қол үзбей оқу процесінде білім, ғылым және спорт министрі бекіткен ерекше қажеттіліктері бар білім беру және психология бойынша 60 сағаттық курстан өтуі керек.

Allday зерттеуінде Нильсен-Гатти және Хадсон (2013) инклюзивті білім беру идеяларын жүзеге асыратын мұғалімге қажет төрт жаһандық білім немесе дағды базасын анықтады.

Біріншіден, инклюзивті мұғалім әртүрлі білім алушылар үшін мұғалім ретіндегі рөлі мен орнын түсініп, арнайы білім беру қажеттіліктері мен қолдау жоспарланған және құрылатын процесс туралы негізгі білімге ие болуы керек.

Екіншіден, мұғалімдерге әртүрлі оқушылармен жұмыс жасау кезінде оқытудың әртүрлі әдістерін қолдануда құзыреттілік қажет. Инклюзивтік білім беруді енгізу кезінде саралап оқытудың құзыреттілік қажеттілігі жалпыға танылған факт болып табылады.

Үшінші жаһандық білім базасы - бұл сыныпта оңтайлы микроклимат пен оқушылардың қауіпсіздік сезімін қалыптастырудағы тамаша сынып менеджменті.

Төртінші - бұл басқа оқытушылармен және мамандармен ынтымақтастықта жұмыс істеу құзыреті. Сол сияқты, ынтымақтастық қабілеті инклюзивті мұғалімнің "инклюзияға арналған педагогикалық білім" атты халықаралық жобадағы маңызды дағдыларының бірі ретінде анықталды (Уоткинс және Доннелли, 2012). Көптеген ғалымдар мұғалімнің жеке парызы мен барлық білім алушыларға жауапкершілік сезімін инклюзивті мұғалімнің кәсіби ерекшелігінің маңызды бөлігі ретінде қарастырады. Мұғалімдер практикалық теориялары жеке жеке білімдерден, сондай-ақ теориялық және философиялық-этикалық элементтерден тұратын тиімді тәжірибелер ретінде қарастырылады (Körkkö, Kyrö-Ämmälä және Турунен, 2016) және олар педагогикалық білім беру саласындағы тиімді пікірталастар кезінде ашылады (Джей және Джонсон, 2002). Инклюзивті мұғалім жағдайында практикалық міндет барлық оқушылардың қосылуына қолдау көрсететін немесе кедергі келтіретін факторларды тану және ескеру қабілетін қамтиды (Шани мен Хебель, 2016 қараңыз).

Осылайша, Литва Республикасының Білім туралы Заңына (2011) сәйкес инклюзивті білім беруді дамыту үшін келесі заңға тәуелді құжаттар бекітілді:

- "21 жасқа дейінгі балалардың арнайы білім беру қажеттіліктерінің тобын және деңгейін айқындау тәртібі туралы" Білім министрінің 2011 жылғы 13 шілдедегі бұйрығы;

- Білім министрінің 2011 жылғы 30 қыркүйектегі "Баланың педагогикалық, психологиялық, медициналық және әлеуметтік-педагогикалық аспектілердегі арнайы білім беру қажеттіліктерін бағалау тәртібі және арнайы білім тағайындау тәртібі туралы" бұйрығы;

- Білім министрінің 2011 жылғы 30 қыркүйектегі "Арнайы білім беру қажеттіліктері бар балаларды оқытуды ұйымдастыру тәртібі туралы" бұйрығы.

Бұйрыққа сәйкес бағалау мақсаты: баланың оқу кезіндегі қызметтерге көмек көрсету қажеттілігінің деңгейін анықтау; оқу бағдарламасын тиісті бейімдеуді ұсыну; педагогикалық-психологиялық қызметтер, техникалық құралдар, оқу кезінде балаға оңтайлы жағдай жасау мақсатында оқу ортасын өзгерту арқылы білім беруді қолдауды қамтамасыз ету болып анықталды.

Бағалауды келесі органдар жүзеге асырады:

- Баланың әл-ауқаты жөніндегі мектеп комиссиясы;
- Қаланың (ауданның) психологиялық-педагогикалық қызметі;
- Саңырау және нашар еститіндер орталығы;
- Зағиптар және нашар көретіндер орталығы;
- Білім Министрлігі жанындағы арнайы педагогика және психология орталығы.

Елдегі педагогикалық-психологиялық қолдаудың үш деңгейлі моделі келесі жүйені білдіреді:

I деңгей: баланың әл-ауқаты жөніндегі мектеп комиссиясы – балаға алғашқы арнайы білім беру және психологиялық қолдау, мектеп қоғамдастығы мен отбасыларға психологиялық қолдау және білім беру іс-шаралары, мұғалімдерге әдістемелік қолдау.

II деңгей: муниципалды деңгейдегі педагогикалық-психологиялық қызметтер, егер баланың әл-ауқаты жөніндегі мектеп комиссиясы жағдайдың күрделілігіне байланысты немесе комиссияда жеткілікті мамандар болмаса, арнайы білім беру және психологиялық қолдау көрсетеді.

III деңгей: ерекше қажеттіліктерге арналған ұлттық білім беру және психология орталығының мақсаты – ұлттық деңгейде білім беруді қолдау стратегиясын насихаттау және қолдау.

Баланың әл-ауқаты жөніндегі мектеп комиссиясының негізгі функциялары:

- Балалардың мектептегі әл-ауқатына әсер ететін барлық аспектілерді талдауды жүзеге асырады (орта қауіпсіздігі, мектеп қоғамдастығы мүшелерінің арасындағы өзара қарым-қатынас сапасы және т. б.);

- Мектепте оң микроклимат құру туралы қамқорлық жасайды.

- Әрбір баланың табысты дамуы үшін қолайлы орта құруға бағытталған алдын алу іс-шараларын жүргізуді үйлестіреді;

- Балалардың әл-ауқатына байланысты мәселелер бойынша мектеп ұжымына оқыту жүргізеді;

- Педагогтардың біліктілігін арттыру қандай тақырыптарға арналғанын ұсынады;

- Ата-анасының рұқсатын алып, дамуында ауытқушылығы бар, оқуда қиындықтары бар балалардың ЕҰҚ алғашқы бағасын береді;

- Педагогтарға, ата-аналарға оқушының ЕҚ-ын ең жақсы қанағаттандыру мәселелері бойынша ұсыныстар береді;

- Ата-аналарға баланың әл-ауқаты жөніндегі мектеп комиссиясында кеңесуді ұсынады және т. б.

- Оқушыларға көмек көрсетуді ұйымдастырады және үйлестіреді, ата-аналармен және мұғалімдермен оның мазмұны мен формасы туралы кеңес береді;

- ЕБ) бар оқушыларға арналған оқу бағдарламасының өзгеруін ұйымдастырады және үйлестіреді.

Қаланың (ауданның) психологиялық-педагогикалық қызметінің (ППҚ) мақсаты: балалардың ЕБҚ бағалау, балаларға арнайы педагогикалық көмек және білім беру қызметтерін ұсыну.

Үшінші деңгей - арнайы педагогика және психология орталығының мақсаты – білім беруді қолдау стратегиясын ұлттық деңгейде насихаттау және іске асыруға ықпал ету.

Осы орталықтың негізгі функциялары:

- Арнайы педагогикалық-психологиялық қолдау жүйесінің 1 және 2 деңгейін үйлестіру;;

- ЕБҚ мамандары үшін оқу бағдарламаларын ұйымдастыру;

- ППҚ әдіснамалық қолдау;

- ППҚ мамандарын сертификаттау;

- Оқулықтардың бейімделуін бағалау.

Арнайы білім беру және білім беруді қолдау:

- Қаланың (ауданның) психологиялық-педагогикалық қызметінің (ППҚ) басшысы (арнайы білім беру және білім беруді қолдау);

- Мектеп басшысы (білім беруді қолдау).

Елде инклюзивтілікті жүзеге асыру қиын міндет болды, өйткені жеке оқыту, оқушылардың әл-ауқаты, оқуға көп кәсіби көзқарас және ата-аналармен диалог идеяларын мұғалімдер басқаратын дәстүрлі әдістермен және арнайы білім беру білімдерімен шектеу мүмкін болмады.

Гетерогенді сыныптардағы педагогикалық жағдайлар өте жан-жақты және мұғалімдер таңдауы керек әртүрлі педагогикалық таңдауды ұсынады.

Расымен де, көптеген зерттеушілер инклюзивті білім беруді енгізудегі басты қиындықтардың бірі мұғалімдердің үнемі өзгеріп отыратын білім беру ортасында жұмыс істеуге және әр оқушының ерекше қажеттіліктеріне жауап беруге дайын еместігі екенін анықтады.

(Мультикәсіптік) ынтымақтастықтың талабы – инклюзивті білім берумен бірге өзектендірілген ең терең өзгерістердің бірі. Ұзақ уақыт бойы мұғалімдер

үшін басым бағыт жалғыз жұмыс болды, ал білім алушылар тобын өз бетінше басқару қабілеті мұғалімнің кәсібилігінің көрсеткіші болды. Сонымен қатар, басқа ересектермен және ата-аналармен ынтымақтастық тек жеке мұғалімнің құзыретіне қатысты емес. Ынтымақтастық жалпы мектеп мәдениетімен тығыз байланысты, сондықтан білім беру жүйелеріндегі заңнамалық шеңберлер мен оқу бағдарламаларын жаңарту кезінде назар аударуды талап етеді.

Литва өзінің міндетті білімін тез реформалады. Қазіргі уақытта Литва инклюзивті мектеп жүйесінің қажеттіліктерін жақсырақ қанағаттандыру үшін педагогикалық білім берудің жаңа тұжырымдамасын енгізді (Жақсы мектеп тұжырымдамасы, 2015; Мұғалімдерді даярлау ережелері, 2018).

Білім беруді реформалау кезінде бастауыш педагогикалық білім беруден бөлек мұғалімдерді жұмыстан қол үзбей даярлау маңызды мәнге ие болады. Литвада білім беру реформалары өткізілгенге дейін көптеген мұғалімдер мұғалімдерді оқытудан өтті. Литвада мұғалімдер жыл сайын бес күн бойы жұмыстан қол үзбей оқудан өтуге міндетті. Сонымен қатар, олар өздерінің педагогикалық қызметін бағалай алады және жаңа біліктілік санатын ала алады. Литвада, егер мұғалім өзінің кәсіби құзыреттілігін дәйекті түрде дамытса, бұл жоғары жалақы мен мансаптық мүмкіндіктердің жақсаруына әкеледі (Еуропалық ерекше қажеттіліктер мен инклюзивті білім беру агенттігі, н.д.). Мұндай ынталандыру мұғалімдердің кәсіби құзыреттілігін дамытуға дайындығын күшейтеді [77].

Швеция тәжірибесі

Швецияда инклюзивтік тәсілдемелерді талдауға және оларды мұғалімдердің, ата-аналардың, барлық тұрғындардың меңгеруіне қатысты көпжылдық әлеуметтік-педагогикалық жұмыс жүргізілді. Бұнда да АҚШ-да сияқты интеграция «төменнен» өсті, социал-демократиялық қозғалыспен, елдің әлеуметтік-экономикалық жағымды дамуымен ынталандырылды және қолдау көрсетілді. 1990 жылдардың ортасында шведтер қоғамында әлеуметтік акцент ұжымдық құндылықтан тұлғалық құқық пен персоналды таңдауға қарай ауысты. Сондай-ақ жаңа қаржылық жүйені ендіру ресурсты ұлттылықтан басқарудың және бақылау механизмінің жаңа түрімен жергілікті деңгейде қайтадан бөлуі де көп көмек етті.

Швеция – инклюзивтік білім берудің әр түрлі түрлері белсенді дамыған ел. Мүмкіндіктері шектеулі балалардың 80%-ы әдеттегі мектептерге барады, олар үшін арнайы білім беру бағдарлары әзірленген. Мүмкіндіктері шектеулі барлық балалардың басым бөлігі әдеттегі балабақшаларға барады. Алайда әдеттегі мектептерге көру және есту мүмкіндіктері жоқ немесе өте төмен, сөйлеу тілі мүшелерінің бұзылыстарының немесе ақыл-ойы дамымағандығы себебінен бара аламайтын балаларға арналған арнайы мектептер бар.

Шведтік білім беру жүйесінде жалпы ұлттық жоспарлау және басқару элементі өте маңызды. Оқытудың мақсатын, ұзақтығын, білім беру

бағдарламаларын қаржыландыруды Парламент шешеді. 1989 жылға дейін үкімет те жалпы білім беру бағдарламаларын құруға қатысты.

Соңғы жылдары Швецияда білім беру саласында көптеген реформалар жүргізілді. Оның ішінде ең бастысы жүйеге және жеке оқу орындарына үлкен дербестік беру, сондай-ақ оқушылардың мүмкіндіктерін кеңейту мақсатындағы орталықтандыру жатады. Мектепте оқыту бойынша көптеген мәселелерді шешуге қатысуға муниципалитеттер ғана емес, оқушылар ұжымы мен ата-аналар да құқық алды. Енді Білім беру министрлігі оқыту бағдарламаларының тек жалпы мақсаттарын ғана бекітеді. Оқыту әдіс-тәсілдерін, материалды таңдау, жұмыс талабы мен жалақы мөлшерін, оқу үдерісін ұйымдастырудың барлығы қазір мектеп директорлары мен мұғалімдердің құзыретінде. Сонымен, ата-аналардың мектепті өз баласының жеке ерекшеліктеріне қарай таңдау мүмкіндіктері кеңейді.

Швецияда балалық шаққа көмек көрсету жүйесі жоғары құрамдастырылған, құрылым орталықтандырылған. Көмектің әрбір түрі әкімшілік, құқық және қаржылық тұрғыда дербес мәртебесі бар арнайы мемлекеттік мекеменің бақылауында болады. Аймақтың кеңесі (коммуна) жанында әрекет ететін муниципалдық Балаларды оңалту орталығының арнайы педагогы ата-аналар мен мектеп мұғалімдеріне кеңес береді. Баланың мүмкіндігіне қарай, олар бірігіп, орындалуы үшін мектеп мұғалімі жауап беретін, жеке оқу жоспарын құрады. Қажет болған жағдайда педагог-ассисент шақырылады.

Шведтік Арнайы білім беру агентігі (SIH) жанұя мен мектептерге кеңес беру мен оларға қолдау көрсетуге жауап береді; практикада сабақтаттылықты нақты баламен жұмыс істейтін кеңесші жүзеге асырады. SIH кеңесшісі оқу пәндеріне қатысты ұсынымдар береді; муниципалды өкіметке мүмкіндіктері шектеулі балаларды оқытуды тиімді ұйымдастыруға көмек береді.

Жалпы миграцияға байланысты Швецияның білім беру жүйесі, көптеген еуропа елдеріндегі сияқты соңғы екі он жылдық ішінде ауыр қысымға түсті. Бұл экзогендік есеңгіреу этникалық Швецияны мәдениеттердің алуандылығы мен жаһандану дәуіріне өзгертті. Бұл демографиялық жылдам өзгерістердің жағымсыз жағына этникалық сегрегация мен теңсіздіктің туындауы жатты, бұл әсіресе орталықтандыру мен бәсекелестіктің салдарынан әлеуметтік топтардың арасында бұрыннан теңсіздік құбылыстары бар үлкен қалаларда айқын байқалды. Бұл білім беру жүйесіндегі үлкен мәселе болды, себебі шведтік қоғам көп ұлттық, көп тілдіге айналып, тұрмысы нашар жанұялардың балаларының саны біршама арта бастады.

1961 жылдан 1980 жылға дейін Швецияда, басқа Скандинавия елдеріндегідей, мұғалімдердің, ата-аналардың, бүкіл халықтың балаларды интеграцияланған оқыту процесін дамыту және дамыту бойынша үлкен әлеуметтік-педагогикалық жұмыс жүргізілді. Бұл билік реттемейтін көптеген жеке бастамалардың қозғалысы болды.

1970 жылдары Швецияда ағылшын "медициналық моделінің" негізін көрсететін идеяларға балама ретінде "қалыпқа келтіру" ұғымы пайда болды.

Қалыпқа келтіру тұжырымдамасының негізгі ережелері:

- мүмкіндігі шектеулі баланың барлық балалар үшін бірдей қажеттіліктері бар, олардың ең бастысы-махаббат пен дамуды ынталандыратын орта қажеттілігі;

- даму ерекшеліктері бар бала қалыпты өмірге барынша жақын өмір сүруі керек;

- бала үшін ең жақсы орын-бұл оның үйі және жергілікті биліктің міндеті-даму ерекшеліктері бар балалардың отбасыларда тәрбиеленуіне ықпал ету;

- әр балаға, оның дамуының бұзылуы қаншалықты ауыр болса да, білім алуға мүмкіндік берілуі керек.

1980 жылы арнайы білім алу үшін ЕБҚ бар азаматтардың құқығын қамтамасыз ететін кемсітушілікке қарсы заң қабылданды.

1990-шы жылдардың ортасында Швециядағы саяси өзгерістердің арқасында білім көбінесе қоғамдық игілік емес, жеке тұлға ретінде қарастырыла бастады. Швед қоғамындағы әлеуметтік көзқарас ұжымдық құндылықтардан жеке таңдау мен жеке адамның құқығына, оның ішінде ЕБҚ бар адамдарға ауысты.

Ерте білім беру саясаты әлеуметтік әл-ауқат пен теңдікті қамтамасыз ету моделіне бағытталған, бұл әлеуметтік, мәдени және экономикалық жағдайлардағы айырмашылықтарды азайтуға ықпал етті. Зерттеулер көрсеткендей, Швед қоғамындағы теңсіздік өткен ғасырда төмендеді, атап айтқанда: білім беру үшін маңызды факторлардың әсері - ата-аналардың әлеуметтік жағдайы, отбасылардың мәдени деңгейі, қоныс түрі, сондай-ақ гендерлік айырмашылықтар [78]. Бұл, ең алдымен, солтүстік елдердің мәдени, тарихи және саяси мұрасы болған білім беру саласындағы әлеуметтік саясатқа байланысты.

Швеция инклюзивті білім беруді барлығына білім алуға тең қол жетімділікті қамтамасыз етудің негізгі қағидасы ретінде, сондай-ақ әлеуметтік қатынастардағы адам құқықтары тұжырымдамасының бөлігі ретінде қабылдады. Міндетті мектептерге арналған заңнама ерекше қажеттіліктері бар оқушыларды оқытудың жетекші ұйымдастырушылық принципі ретінде интеграцияны/қосуды (инклюзияны) көздейді. Принцип оқушылардың кез-келген тобы әр түрлі негізде әр түрлі деген түсінікке негізделген, оны бағалау және оқу процесі мен оқу процесінің жемісті ортасын құрудың негізі ретінде қарастыру керек.

Швецияның міндетті білім беру жүйесіне бастауыш, толық емес орта мектеп, сами мектептері, мамандандырылған және ақыл-ойы бұзылған балаларға арналған мектептер кіреді. Соңғыларында ақыл-ой дамуындағы елеулі артта қалушылыққа байланысты қарапайым мектептің оқу бағдарламасын меңгере алмайтын балалар оқиды. Бұл тұжырым жеке оқушылардың білім беру әлеуетіне де, муниципалды мектептердің барлық оқушылардың қажеттіліктеріне сәйкес келетін орта құру қабілетіне де шектеулердің болуын білдіреді [79].

Муниципалды мектептер белгілі бір аймаққа қызмет етеді және осы ауданда тұратындардың ішінен оқушыларды жалдауы керек. Бұл ретте мектептердің ерекше қажеттіліктері бар оқушыларды қабылдау міндеті еш жерде жазылмаған.

Эйнскоу типологиясы контекстіндегі инклюзияның «Швед» тұжырымдамасын талдағанда (2006) ол инклюзияға «білім беруде ерекше қажеттіліктері бар» санаттағы адамдарды оқытуға бағытталған процесс ретінде және инклюзияға жататын адамдардың барлық топтарына қатысты қолданылатын термин ретінде назар аударатыны анық. Тұжырымдама инклюзияны барлық адамдар үшін мектептің даму тетігі ретінде қарастырады деп айтуға негіз бар.

7-кесте. Инклюзивті білім беруге қатысты Швед білім беру жүйесінің заңнамалық базасының негізгі ережелері

Білім алу құқығы	* Жеке тұлғаны дамытуға және оқу-тәрбие процесіне қатысуға жалпыға бірдей құқық. * Мектепке дейінгі (нөлдік) сыныпқа бару құқығы. Білім 7 жастан 16 жасқа дейінгі барлық балалар үшін міндетті болып табылады.
Инклюзивті білім алу құқығы	* Барлық білімге тең қолжетімділікті қамтамасыз ету мақсаты қойылған. * Барлық оқушылардың әлеуетіне қарамастан, олардың мектеп өміріне кірігу қағидатын іске асыру. * Мектептің міндеті табысты білім алу үшін орта мен жағдай жасау болып табылады; ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушыларға ондай білімі жоқ оқушыларға қойылатын талаптар сияқты талаптар қойылуы тиіс. * Оған мұқтаж оқушыларға тиісті қолдауды қамтамасыз ете алмайтын әдеттегі үлгідегі білім беру мекемелері олар үшін оқу процесін ұйымдастырудың балама нұсқаларының негіздемесін ұсынуы тиіс.
Баланы білім беру мекемесіне орналастыру	* Ата-аналар баласына оның білім беру қажеттіліктеріне сәйкес келетін мектепті таңдай алады. * Муниципалды мектептер белгілі бір аймаққа қызмет етеді және осы ауданда тұратындардың ішінен білім алушыларынан алады.
Арнайы қолдау көрсету үшін негіздер	* Оқушыда оқуда қиындықтар туындаған және оған арнайы қолдау көрсету үшін негіздер болған жағдайда, мұндай оқушы маманның көмегіне жүгінуге құқылы. Білім алушылармен, ата-аналармен және арнайы мұғалімдермен кеңесудің нәтижелері бойынша мұғалім бұл жағдайда

	тиісті "іс-қимыл жоспарын" жасайды. * Мектептер барлық оқушылардың қажеттіліктеріне сәйкес келетін жағдай жасауы керек. * Мектеп және психологиялық кеңес беруді ұйымдастыру барлық муниципалитеттер мен провинциялардың тиісті органдарының міндеті болып табылады.
Басқа сипаттамалары	* Ұлттық оқу жоспары міндеттерді, мақсаттарды және құндылық бағдарларын қарастырады, бірақ оларды іс жүзінде іске асыру бойынша нұсқаулар бермейді. Оқу процесі осы нұсқауларға сәйкес қатаң түрде ұйымдастырылады, бірақ балалардың жеке білім беру қажеттіліктерін ескереді. * Білім беру тегін. * Нашар еститін оқушыларды оқыту тиісті мектептерде ұйымдастырылған және жеке адамның өз тілін пайдалану құқығын және әдеттегі мәдени нормалар практикасын іске асырудың маңыздылығын атап көрсетеді.

Швецияда Ұлттық оқу жоспары[80] жынысына, санатына және ұлтына қарамастан барлығына балама білім береді [81]. Жоспар бойынша мектеп қандай да бір себептермен білім беру мақсаттарына қол жеткізуде қиындықтарға тап болған оқушылар үшін ерекше жауапкершілік алады. Бұл ретте мектептер ерекше қолдауды қажет ететін барлық оқушыларға көмек көрсетуге ұмтылуы және кепілдік беруі тиіс [82]. Оқушылардың арнайы білім алу құқығы да Үкімет қаулыларында жазылған. Егер оқушы мақсатқа жетуді көздемесе, онда ол арнайы білім алуға құқылы. Арнайы білім әдеттегі сыныпта немесе білім алушылар тобында ұсынылады, бірақ егер ерекше жағдайлар болса, онда арнайы топта қолдау көрсетілуі мүмкін. Ұлттық оқу жоспары мұғалімдер, оқушылар және олардың ата-аналары арасындағы ынтымақтастықта жасалады.

ЕБҚ бар балалардың басым көпшілігі (80%) қарапайым мектептерге барады, олар үшін арнайы білім беру бағыттары жасалды. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың барлығы дерлік қарапайым балабақшаларға барады. Алайда, көру және есту қабілетінің толық жоғалуы немесе қатты төмендеуі, сөйлеу мүшелерінің ақауы немесе ақыл-ой дамуының кешігуі салдарынан тұрақты мектепке бара алмайтын балалар үшін арнайы мектептер бар [83].

Швецияда арнайы сынып оқушыларымен тек арнайы мұғалімдер жұмыс істейді. ЕБҚ бар білім алушылармен жұмыс істейтін мұғалімдер жалақы бонусына ие болады, ал қолдауды қажет ететін сыныптастарына көмектесетін жоғары оқу орындарының студенттеріне аз мөлшерде ақшалай сыйақы төленеді [84]. Университеттерде барлық мұғалімдерді даярлау бағдарламаларында арнайы білім беру бойынша міндетті курстар бар (15 кредит). Инклюзивті ойлау негіздері барлық пәндерден, барлық оқытушылардан қалыптасады [85].

Швецияда ЕБҚ бар балаларды инклюзивті оқыту ұйымының негізгі сынтегеуріндері осындай оқытуды түсіну мен іске асыру тәсілдеріне жалпы көзқарасты қалыптастыру болып табылады [86].

Швецияда муниципалды деңгейде ЕБҚ бар балаларды әдеттегі сыныпқа қабылдау тәжірибесі бар, ал аптасына бірнеше сағат бойы олар жеке топта арнайы мұғаліммен айналысады. Мұғалімдер баланы тек қарапайым сыныпта толық оқи алатындай етіп дайындауды өзінің негізгі міндеті деп санайды. Егер мектепте ЕБҚ бар балада қандай да бір проблемалар болса, жағдайды зерттейтін және шаралар қабылдайтын (ауруханаға емделуге жіберілгенге дейін) комиссия (педагогикалық кеңес) жиналады. ЕБҚ балалары оқитын сыныптар мен топтарда 2 мұғалім жұмыс істейді.

Швецияның ерекше қажеттіліктері мен мектептері бар ұлттық білім беру агенттігі мүмкіндігі шектеулі білім алушыларға функционалды түрде жақсы білім алу үшін ЕБҚ бар балалардың ата-аналары, мектептер мен муниципалитеттер бар оқушыларға қолдау көрсетуге жауап береді. Бұл қолдау көру және есту қабілеті бұзылған балаларға, физикалық мүмкіндіктері шектеулі немесе мүгедектіктің бірнеше түріне, сондай-ақ мүгедектігі бар иммигрант білім алушыларға, көру қабілеті нашар мектеп жасына дейінгі балаларға және соқыр, саңырау ересектерге бағытталған.

Ата-аналар мен мектеп мұғалімдеріне округ (коммуна) кеңесінің жанында жұмыс істейтін балаларды оңалту муниципалды орталығының әлеуметтік педагогы кеңес береді. Баланың мүмкіндіктеріне сүйене отырып, олар бірге жеке оқу жоспарын жасайды, оны орындау үшін мектеп мұғалімі жауап береді. Қажет болған жағдайда сыныпқа педагог-ассистент шақырылады [83].

Швецияның арнайы білім беру агенттігі (SIH) сонымен қатар отбасылар мен мектептерге кеңес беру және қолдау көрсету үшін жауап береді; іс жүзінде кеңес беруді нақты балаға жетекшілік ететін кеңесші жүзеге асырады. SIH кеңесшісі, мысалы, оқу пәндеріне қатысты ұсыныстар береді; қалалық билік органдарына ЕБҚ бар балаларды оқытуды оңтайлы ұйымдастыруға көмектеседі.

Пән мұғалімдеріне арналған мектеп базасында қажет болған жағдайда қысқа біліктілікті арттыру курстарын ұйымдастыра алады (оқушылардың сабаққа кіріктірілген қажеттіліктері мен ерекшеліктерін ескере отырып).

Инклюзияның ұлттық және халықаралық мақсаттарын қолдау үшін Швецияда арнайы педагогтарды оқыту 90-шы жылдары тәлімгерлерді оқытумен ауыстырылды. Бұл тәлімгерлердің рөлі мұғалімдердің жұмыс орнында мектептерде педагогикалық топ (teaching team) деп аталатын ұйыммен бақылануы болып табылады.

Жаппай көші-қонға байланысты Швецияның білім беру жүйесі соңғы онжылдықтар ішінде қатты қысымға ұшырады. Теріс жағынан, бұл жылдам демографиялық өзгерістер этникалық сегрегация мен теңсіздікке әкелді, әсіресе орталықсыздандыру мен бәсекелестікке байланысты әлеуметтік топтар арасында теңсіздік болған үлкен қалаларда. Бұл білім беру жүйесі үшін үлкен проблема болып табылады, өйткені Швед қоғамы барған сайын көп ұлтты және

көп тілді бола бастайды және дисфункционалды отбасылардан шыққан балалар саны едәуір артады[87].

Опыт Норвегии

Норвегияда инклюзивтік білім берудің үлкен тәжірибесі бар. Норвегиялық заңнамаға сәйкес білім берудің инклюзивтік түрі бұл стратегиялық мақсат. Бұл мектепке дейінгі және орта білім беру барлық оқушылар үшін олардың әлеуметтік-мәдени қатысына және әлеуетіне тәуелсіз қолжетімді екенін білдіреді. Барлық оқушылар үлкен әлеует иесі ретінде қабылданады. Білім беру мекемелерінің жұмыс қағидасы ретіндегі инклюзия жеке мүмкіндіктер мен әлеуетті тұрақты түрде есепке алу мен оған сәйкестігін білдіреді.

Білім беру заңының ережелеріне сәйкес бастауыш және орта мектеп оқушыларының жергілікті жердегі мектепте оқу құқығы бар. Заңда сондай-ақ оқушылардың бейімделме оқуға және әрбір нақты жағдайға қарай білім берудің тиімі бағдарламасын анықтай алатын көмекші персоналдың қызметіне құқығы бары туралы бірқатар қағидалар берілген.

Талдау барысында барлық оқушылардың оқуы әдеттегі сыныптарда немесе топтарда өтетіні, сонымен бірге қажет болған жағдайда арнайы жағдайда да оқу мүмкіндігінің барлығы туралы аталып өткен. Норвегиядағы білім беру қызметтері оқушының емес, оқыту ортасының өзгеруіне бағдарлаған. Норвегиялық мектептердің басты міндеті «барлығына арналған білім беруді», сонымен бірге міндетті білім беру жүйесімен қамтылған барлық бала оқи алатын мектепті құру болып табылады. Оларды құру жұмысы бейімделме оқыту әдістемелерін (Jakhelln, 2013.) қолдана отырып, құрамы аралас-құралас оқушыларды оқыту үшін тең талаптармен қамтамасыз ету жолымен жүреді.

Инклюзивтік сынып мұғалімдерін педагогикалық институттарда дайындайды. Университеттердің студенттері түзету педагогикасы курсын таңдай алады, педагогикалық мамандықтағы студенттер оқушылардың кездесуі мүмкін қиындықтар туралы білім алады; мектепте құрамы аралас-құралас оқушылармен қалай жұмыс істейтінін және бейімделме оқытудың арнайы оқытудан айырмашылығы қандай екенін талдайды. Мақсаты – оқу-тәрбиелеу үдерісін оқушылардың әлеуеті, қабілеті, мүддесі мен әлеуметтік мәдени қатысына сәйкес бейімдей білетін, сондай-ақ балаларды оларға түсінікті оқу тапсырмаларын беру және әр түрлі оқыту әдіс-тәсілдерін қолдана отырып, ынталандыра білетін маманды дайындау.

Норвегияда «инклюзия» ұғымына ең алдымен эксклюзияға ұшырайтын адамдардың барлық топтарымен жұмыс істеуге бағытталған процесс кіреді. Сонымен бірге, стратегиялық құжаттарда бұл процесс барлығына мектеп құру тетігі ретінде қарастырылатындығы туралы нұсқаулар бар.

Білім берудегі теңдікті түсіну оқушылардың жеке сипаттамалары мен қажеттіліктерін тануға, сондай-ақ білімге жалпыға қол жеткізуге негізделген.

Мектеп тұрғысынан барлық оқушыларды оқу-тәрбие процесіне қосу оған барлығының және әркімнің қатысу мүмкіндігін, сондай-ақ әлеуметтік-мәдени тиімділігі мен әлеуетіне қарамастан әрбір оқушымен жеке жұмыс істеу мүмкіндігін қамтамасыз ететін рәсімдердің болуын талап етеді. Инклюзивті балабақшалар мен мектептер құндылық принциптеріне сәйкес жұмыс істейді. Бұл қағидалар норвегиялық қоғамның санасында терең қалыптасқан және мектептер мен балабақшалардың "инклюзивті сипатының" заңнамалық негізін қамтамасыз ете отырып, мектеп пен мектепке дейінгі білім беру миссиясын қалыптастыратын заңнама бөлімінде баяндалған.

Адаптивті оқыту мұғалімдерден оқыту процесін оқушылардың әртүрлі қажеттіліктеріне бейімдеуді талап етеді. Бұдан басқа, оқушылардың әлеуетін ынталандыру және ашу үшін әртүрлі әдістемелерді қолдану және балаларға түсінікті оқу міндеттерін қою өте маңызды (Норвегияның Білім және ғылым министрлігі, 2010-2011). Әртүрлі білім алушыларға әртүрлі тәсілдер қолданылуы керек деген пікір бар. Сондай-ақ мекемелерге бару барысында ерекше қажеттіліктері бар балалардың әдеттегі сыныптарда оқитынына байланысты, уақыт өте келе олардың сыныптастары оларды сол қалпында қабылдай бастайтындығы туралы бақылау жасалды.

Оқушылардың қажеттіліктеріне бейімделген білім алу құқығы Білім туралы заңда бекітілген. Сондай-ақ, заңмен педагогикалық ұжымдарға әрбір жеке жағдайда талап етілуі мүмкін білім беру іс-шараларының сипатын анықтауға көмек көрсету қарастырылған. Оқу процесі әрдайым оқушылардың әртүрлі қажеттіліктерін ескере отырып құрылуы керек болғандықтан, «бейімделгіш оқыту» ұғымы нақты анықтамаға ие емес. Білім туралы заңда бастауыш және орта мектеп жасындағы балалардың тұрғылықты жеріндегі мектептерде білім алуға маңызды құқығы бекітілген.

Баланы басқа оқушылардың мүддесі үшін ауыстыру талап етілетін ерекше мән-жайлар болған кезде мұндай баланы тұрғылықты жерінен тыс мектепке ауыстыру туралы шешім қабылдануы мүмкін. Мұндай шешім әрдайым мектеп осындай оқушымен жұмыс істедің мүмкін нұсқаларының дәрменсіздігін растағаннан кейін қабылданады. Қажет болса, баланы тұрғылықты муниципалитеттен тыс мектепке ауыстыруға болады, бірақ егер бұл баланың үйден кетуіне әкеліп соқпаса және мектепке бару уақытын ұзартпаса, мүмкін болады. Егер бұқаралық мектеп оның қажеттіліктеріне сәйкес келе алмаса, оқушыны арнайы мектепке орналастыруға болады. Осы себепті, елде оның әртүрлі аймақтарындағы білім беру қызметтері әртүрлі балаларға «басқаша» көрсетілетін жағдай туындауы мүмкін [88].

Финляндия тәжірибесі

Қазіргі кездегі Финляндиядағы ұлттық білім беру жүйесінің негізгі құндылықтарына міндеттілік және ақысыздық, теңдік пен инклюзивтілік жатады. Финляндияның Білім беру министрлігі білім беру жүйесін тегістеу саясатын жүргізеді, бұл білім беру қолжетімділігі мен мазмұны бойынша барлық жерде және барлығына қолжетімді, яғни білім берудің кез келген деңгейіндегі тең мүмкіндіктерді білдіреді. Финляндиядағы инклюзивтік білім беру 20 жыл бойы даму үстінде және оларды маңызды ғылыми зерттеу жұмыстарымен қолдайды.

Елдегі барлық оқушылар үшін Ұлттық стандарт бекіткен бірыңғай білім беру бағдарламасы бар. Бұнда білім беру саласының негізгі мазмұны, күтілетін нәтижелер мен бағалау өлшемдері берілген. Финляндиядағы негізгі оқыту «мектеп барлығы үшін» қағидасына сәйкес жүзеге асырылады. Инклюзивтілік – білім беру жүйесіндегі қағидалардың бірі бола отырып, білім берудің барлық балаларға (мигранттарға, шет аудандағы балаларға, мүмкіндіктерді шектеулі балаларға және т.б.) міндеттілігі мен қолжетімділігі арқылы жүзеге асырылады.

Барлық балалар өзінің мүмкіндігіне сәйкес негізгі мектепте оқиды. 2010 жылдан бастап негізгі жалпы білім беру мектебіндегі әрбір бала деңгейлік сипаттағы қолдаудың үш түрінің бірін алуға құқығы бар. Қолдаудың бірінші деңгейі – жалпы қолдау. Оны сынып мұғалімі жүзеге асырады. Ол кез келген балада (мысалы, аурудан кейін) кездесуі мүмкін қандай да болмасын әр түрлі қиындықтарды жеңуге көмектеседі. Оқудағы анықталған қиындықтар баланың ата-анасымен, сондай-ақ мектептегі мамандармен талданады. Педагог оқыту үдерісінде балаға жеке көмек көрсетудің әр түрлі (жалпы және арнайы) тәсілдерін және технологияларын меңгерген.

Егер жалпы қолдау оқудағы туындаған мәселелерді шешу үшін оқушыға жеткіліксіз болса, онда қолдаудың екінші деңгейі ұсынылады. Бұл қарқынды қолдау. Оның қажеттілігі туралы шешімді мультитәртіптік команда қабылдайды. Ұлттық түрдегі педагогикалық командалық бағалау жүргізіледі. Қарқынды қолдау тек мұғаліммен ғана емес, сонымен бірге мектеп мамандарымен (арнайы педагог, әлеуметтік қызметкер, мұғалімнің көмекшісі) де жүргізіледі. Бұл кезеңде мектеп мамандары қолдаудың жеке жоспарын (жарты жылдыққа) құрастырады. Осы бала оқитын сыныпқа педагог көмекшісінің қажеттілігі турлы сұрақ шешіледі. Мұғаліммен бірге сабақ жүргізетін арнайы педагог та мұғалімге көмектесе алады. Қолдаудың екінші деңгейінің мақсаты – бағдарламаны меңгеруге көмектесу, үлгермеушіліктің алдын алу және жеңу. Егер баланың мәселесі 6 айдың ішінде шешілсе, онда ол қолдаудың бірінші деңгейіне ауыстырылуы мүмкін. Егер қарқынды қолдау жеткіліксіз болса, онда ол арнайы қолдаудың үшінші деңгейіне ауыстырлады.

Баланы қолдаудың үшінші деңгейіне көшіру үшін білім беру бойынша комитеттегі консилиуммен жүргізілетін сыртқы медициналық-психологиялық тексеру қажет болады. Оны жүргізу үшін алдыңғы қолдау сипатталатын педагогикалық негіздеме құрылады. Мектептің инклюзивтік білім беруді

үйлестірушісі сыртқы тексеру нәтижелері бойынша оқушыға қолдаудың үшінші деңгейін көрсету керектігі туралы шешім қабылдайды.

Егер оқушы қолдаудың үшінші деңгейіне көшірілсе, онда оның қандай жағдайда: арнайы (шағын топта) сыныпта немесе жалпы сыныпта (сыныпта екінші педагог, қажет болған жағдайда көмекші болғанда) оқитыны туралы анықталады. Қолдаудың үшінші деңгейінде жеке оқу жоспары және әрбір пән бойынша жеке оқу бағдарламасы құрылады. Жеке жоспар мен бағдарлама мульти-тәртіптік командамен коллегиялды түрде жасалады. Олар жарты жылдыққа немесе бір жылға жасалады, қажет болған жағдайда қайтадан қарастырылады.

Сонымен, Финляндияда міндетті негізгі білім беру деңгейіндегі оқуда әртүрлі қиындықтарға кездесетін оқушыларды қолдауға арналған арнайы тиімді шаралардың жүйесі құрылған.

Әр елде ЕБҚ бар балаларды жалпы білім беру жүйесіне қосудың өзіндік модельдері жүзеге асырылады. Соңғы онжылдықта Финляндия білім берудің ең маңызды субъектілері – оқушыларға бірінші кезектегі басымдық беретін Инновациялық білім беру жүйесінің тиімді модельдерінің бірін көрсетті. Финляндиядағы мектептегі білім беру жүйесінде міндетті, ақысыз және теңдікпен қатар, инклюзивтілік негізгі құндылықтардың бірі болып табылады.

Ел ЮНЕСКО-ның білім беру саласындағы кемсітушілікке қарсы күрес туралы конвенциясының қатысушысы болып табылады. Инклюзивті білім беру заңнамалық деңгейде бекітілген. Заңда бұзушылықтың сипатына қарай сараланған оқыту ортасын құруды көздейтін ЕБҚ бар адамдар үшін білімге қол жетімділік көрсетілген. Ұлттық оқу жоспарына ЕБҚ бар адамдарды жаппай мектептерде интеграцияланған оқытуды қамтамасыз ететін арнайы өзгерістер енгізілді.

Осылайша, Финляндияда инклюзивті тәсіл базалық білім беруді ұйымдастырудың негізгі қағидаты болып саналады. Инклюзивті білім берудің жалпы принциптері заңнамада бекітілген, онда интеграцияланған білім беру ортасын құруға нақты ниет анықталған.

Инклюзивті білім беруді дамытудың заманауи тұжырымдамасы әзірленді, оған сәйкес келесі ережелер жүзеге асырылады:

- барлық балалар өздерінің мүмкіндіктеріне сәйкес негізгі мектепте оқиды. Білім беру процесінде әркім өз міндеттерін шешеді.

- оқушылардың мәселелерін шешуге арнайы педагог қана емес (командалық тәсіл), бүкіл мектеп ұжымы қатысады.

- педагогикалық процесте мұғалімдер оқытудың жалпы және арнайы әдістері мен тәсілдерін қолданады.

- мамандар ата-аналарға баланың қандай жағдайда жақсы болатындығы туралы кеңес береді. Ата-аналар баланың қай сыныпта оқитынын таңдайды.

- мүгедектігі бар балаларға жеке компенсаторлық құралдар мен қажетті жабдықтар мемлекет есебінен беріледі. Жалпы білім беретін мектеп педагогтарын оларды пайдалануға үйретеді.

– мобильділігі зақымдалған оқушыларға көмекші, ал есту қабілеті бұзылған оқушыларға сурдоаударма беріледі

- Арнайы көмек эмигранттарға да көрсетіледі. Олар алдымен дайындық сыныбында оқиды, онда негізгі назар математика мен фин тіліне аударылады, ол екінші болып оқытылады. Дайындық сыныбында оқыту ана тілінде жүргізіледі. Содан кейін оқушы жалпы білімге біріктіріледі.

Инклюзивті ортада жұмыс істеуге кәсіби кадрларды даярлау педагогикалық жоғары оқу орындарында немесе университеттердің педагогикалық факультеттерінде жүзеге асырылады. Мұғалімдерді жоғары оқу орнында даярлау ерекше қажеттіліктері бар балалармен жұмыс істеу бойынша білім мен дағдыларды, соның ішінде жеке оқыту бағдарламасын жасауды, командалық жұмыс дағдыларын және т.б. қосуды көздейді. Инклюзивті педагогика идеяларын білім алушылар әр курста педагогикалық практика барысында сынайды.

Фин мектептерінде инклюзивті оқыту келесі нысандарда жүзеге асырылады:

- ЕБҚ бар балаларды қарапайым сыныптарға біріктіру;

- аралас сыныптарда оқыту, онда оқытуды бір уақытта тұрақты және арнайы мұғалімдер жүргізеді, мұндай сыныптағы оқушылар саны 25 адамға жетуі мүмкін;

- сыныптан ішінара қол үзіп шағын топтарда да, одан қол үзбей де оқыту түрінде әлеуметтік қолдау көрсету;

- әдетте неғұрлым ауыр немесе күрделі, аралас бұзылулары бар балалар оқитын арнайы сыныптарда сараланған арнайы оқыту. Олармен 2-3 арнайы педагог және ассистент жұмыс істейді. Балалар саны-10 адамға дейін. ЕБҚ бар әр баланың жеке оқу жоспары бар. Мектепті бітіргеннен кейін олар мектепті бітіргені туралы анықтама алады.

Сонымен қатар елде мінез-құлқы мен ақыл-ой дамуында елеулі ауытқулары бар оқушыларға арналған бірнеше арнайы мектептер бар. Олардың бірі-терваваяль мектебі, онда сөйлеу дамуының едәуір кідірісі, саңырау, мүгедектік, неврологиялық бұзылулар немесе әртүрлі спектрдегі басқа да көрсеткіштер себебінен күшейтілген қолдауды қажет ететін балалар оқиды.

Сонымен қатар, мемлекеттік білім беру және кеңес беру орталықтарының жүйесі бар, олар ЕБҚ бар білім алушыларды, олардың ата-аналары мен мұғалімдерін қолдауды ұйымдастырады. Орталық қызметкерлерімен орталықтың өзінде ұйымдастырылатын ұзақ мерзімді курстар, кәдімгі мектептер базасындағы қысқа мерзімді курстар, сондай-ақ ЕБҚ бар балаларды оқыту бойынша мастер-кластар өткізіледі. Мұғалімдерді әртүрлі проблемалары бар балалармен жұмыс істеуге үйретеді. Финляндияда мұндай 7 орталық бар, бірақ олар біркелкі емес, солтүстігінде біреуі бар. Мәселе мынада, балалар орталыққа кеш түседі, өйткені ЕБҚ бар балалар туралы бірыңғай ұлттық мәліметтер базасы жоқ.

Финляндияның инклюзивті білім беру саласындағы басты ерекшелігі – арнайы педагогика саласы Жалпы біліммен тығыз байланысты. Халықаралық

педагогикалық теория мен практикада "арнайы педагогика" ұғымы жалпыға түсінікті термин ретінде қолданылады, өйткені ол әлемдік білім беру жүйесінің заманауи гуманистік нұсқауларына сәйкес келеді: дұрыстық, адамды қорлайтын белгінің болмауы. Арнайы педагогиканың фин анықтамасы мынаны білдіреді: арнайы оқыту-бұл мүгедектігі бар баланың ерекше қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін арнайы жасалған нұсқаулық, яғни белгілі бір баланың қажеттіліктерін ескере отырып жасалған білім.

Осылайша, финдік инклюзивті мектепте бейімделу объектісі оқушы емес, білім беру ортасы болып табылады. Инклюзивті білім беруді жүзеге асырудағы басты тұлға мұғалім болып табылады, бірақ оқушыларды қажетті қолдаумен тиімді қамтамасыз ету үшін мұғалімдер басқа әріптестерімен бірлесіп жұмыс істеуі керек.

Әр жалпы білім беретін мектептің штатында арнайы мұғалімдер, мұғалімнің көмекшілері, әлеуметтік қызметкерлер, медбике бар. Мұғалімдерден басқа сыныпта консультанттар жұмыс істейді, ал сабақтарда мұғалімге ассистенттер (жоғары оқу орындарының студенттері) және ерекше қажеттіліктері бар балалармен жұмыс істейтін мамандар көмектеседі. Мұғалімнің кеңесші-көмекшілері ерекше назар аударуды қажет ететін балалар оқитын барлық сыныптарға бекітілген. Мұғалім оқу процесін ұйымдастырумен және өткізумен айналысатын уақытта көмекші кеңесші оқушыға оқу тапсырмаларын шешуге және құрдастарымен қарым-қатынас жасауға көмектеседі.

Жаппай мектеп мұғалімдерінің алдында тұрған негізгі мәселе – инклюзивті оқыту тәжірибесін әдістемелік қолдаудың жеткіліксіз дамуы. Оқу бағдарламаларында пәндерді оқытудың жалпы принциптері ғана көрсетілген, ал мұғалімдер оларды басшылыққа ала отырып, оқыту әдістемесін өздері таңдайды.

Финляндияда әзірленген ЕБҚ бар балаларды қолдаудың жаңа және перспективалы түрі мұғалімдердің өзара әрекеттесуі, бірлесіп оқыту-бірлескен оқыту. Бұл бір уақытта екі мұғалімнің (әдетте арнайы білімі жоқ мұғалім және дефектолог) әр түрлі білім алушылар контингентімен сыныпта пәндерді оқытуды қарастыратын мұғалімдердің ынтымақтастығының бір түрі.

Бірлескен оқытудың әртүрлі формалары Э. Кесилахти мен С. Вюрюнен кітабында сипатталған. Зерттеушілер Лапландия университетінің бірлескен оқытумен айналысатын педагогикалық колледж оқытушыларының тәжірибесін келтіреді. Бірлесіп оқытуға арналған материалды олар алдын ала анықтайды, бірлескен сабақтарды өткізу кестесі оқу жылының басында жасалады. Бірлескен қызметті жоспарлау үшін жұмыс кестесі де белгіленеді.

Бірлескен оқытудың, мұғалімдердің пікірінше, білім алушылар үшін де, өздері үшін де көптеген артықшылықтары бар. Бірлесіп әрекет ете отырып, олар әріптестерінің қолдауына ие болады, бір-бірінен үйренеді және күш-жігерін біріктіреді. Әріптесімен бірге сабақты жоспарлау оқытудың тиімділігін арттырады, сонымен қатар өз қызметіне ынтымақпен қарауға ынталандырады және

мәжбүрлейді. Мұғалімдер материалдар мен идеялармен алмасады. Бірлесіп жұмыс жасай отырып, олар оқушылардың білім әлеуетін жақсы түсінеді.

Балалар да көп көңіл бөледі, көбірек қолдау мен қарым-қатынас алады. Бірлескен оқыту жағдайында ерекше қолдауды қажет ететін Білім алушылар ертерек байқалады және оларға тезірек көмектеседі. Сонымен қатар, оқытудың бірлескен формасы оқушылардың жеке қабілеттерін толығырақ және объективті түрде ескеруге және проблемалық жағдайларды оңай жеңуге мүмкіндік береді. Бірлесіп оқыту балаларды оқуға ынталандырады.

Финляндиядағы инклюзивті білім берудің маңызды ерекшелігі-топтық оқыту және сыныптастарының қолдауы. Бірлескен оқытумен айналысатын фин мұғалімдері инклюзивті білім берудің элементі ретінде топтарда немесе жұптарда жұмыс ұйымдастырады. Топтардың құрамы жағдайға немесе оқу міндеттеріне байланысты өзгереді. Топтар бірге жұмыс істеу қабілетімен, ерекше қажеттіліктерінің, қабылдау ерекшеліктері мен дайындық деңгейінің болуымен қалыптасады. Топтарда жұмыс істеу қарым-қатынас дағдылары мен өзара әрекеттесу дағдыларын дамытады, балалар бір-бірін құрметтеуге үйренеді. Әр жолы топта немесе әр түрлі сыныптастарымен жұпта жұмыс істей отырып, балалар жаңа тәсілдермен байланысуды, бір-бірін өздері сияқты қабылдауға үйренеді, қолдауды қажет ететіндерге қолдау көрсетуді үйренеді. Мұндай өзара іс-қимыл инклюзивті атмосфераны құруға көмектеседі.

Мұғалімдер қатысатын біртіндеп кәсіби қайта құру жаңа кәсіби дағдыларды игерумен, құрдастарынан ерекшеленетін білім алушыларға деген көзқарастарының өзгеруімен байланысты. Тәжірибе көрсеткендей, мұғалім өзі оқыған кезде инклюзияға теріс көзқарас өзгереді, мұндай балалармен жұмыс істей бастайды, өзінің педагогикалық тәжірибесіне ие болады, баланың алғашқы жетістіктерін көреді және оны құрдастарының арасында қабылдайды.

Кадрлардың кәсіби дайындығының жеткіліксіздігі бүгінгі күні білім берудегі инклюзияны дамытудың негізгі проблемасы болып табылады және табысты тәжірибені зерделеуге және таратуға бағдарланған белгілі бір жүйені дамытуды талап етеді.

Осылайша, Финляндияның білім беру жүйесінің барлық табыстылығына қарамастан, елде инклюзивті білім берудің нақты моделі жоқ. Өзінің дамуында финдік инклюзивті білім беру мамандандырылған мектептері, арнайы сыныптары және ерекше қажеттіліктері бар балаларды оқытудың нысандары бар дәстүрлі арнайы білім беру жүйесіне сүйенеді. Сонымен қатар Қазақстанда инклюзивті білім беруді іске асыру кезінде шет елдердің тиімді тәжірибесін, атап айтқанда Финляндияда инклюзивті білім беру үшін педагогтерді даярлау жүйесін, фин педагогтарының ЕБҚ бар балаларды бірлесіп оқыту мен педагогикалық қолдаудың әртүрлі нысандарын пайдалануын ескеру қажет.

Финляндия мектептеріндегі тәжірибені бақылау интеграцияланған оқытуды түсіну балалардың қарапайым сыныптарда білім алу құқығына негізделгенін көрсетті. Сондай-ақ, аралас сыныптар бар, оларда оқытуды тұрақты және арнайы мұғалімдер бір уақытта жүргізеді. Екі тәрбиешімен

аралас сыныптар бар, онда арнайы мамандар қажет болған жағдайда немесе үнемі көмектеседі.

Арнайы қолдау көрсету сыныптан ішінара қол үзіп шағын топтарда да, одан қол үзбей де оқытуды көздейді.

Барлығына мектеп құру міндетін фин мектептерінің педагогикалық ұжымдары және жеке мұғалімдер соңғысында "іс-қимыл бостандығының" болуына байланысты әртүрлі жолдармен жүзеге асырады. Тіпті бір мектептің қабырғасында инклюзивті білім беруді әр түрлі тұрғыдан қарастыруға болады – инклюзивті және дәстүрлі педагогика. Біріктірілген оқытуды дамыту ісінде директордың ұстанымы үлкен рөл атқарады. Көбінесе жұпта жұмыс істегісі келетін Мұғалімдер бірлескен қызметті жоспарлауға жүктеме кезінде сағат бөлуді қажет етеді.

Азаматтар құқықтарының теңдігі, сондай-ақ жынысына, жасына, шығу тегіне, денсаулығына, мүгедектігіне байланысты негізсіз саралауға тыйым салу конституциялық жолмен бекітілген. Балаларға деген көзқарас жеке тұлғаны құрметтеу тұрғысынан құрылуы керек; балалардың өміріне тікелей әсер ететін шешімдер қабылдау процесіне қатысу мүмкіндігі болуы керек (салаға жан – жақты шолу-Финляндия, 2012). Жынысы, шығу тегіне және әлеуметтік-мәдени белгілері бойынша үнемі саралау тәжірибесі алынып тасталуы керек (Финляндияның ұлттық білім басқармасы, 2011). Қажетті көлемде қызмет көрсету мүмкіндігі нақты муниципалитетке байланысты.

Көмекші оқыту жүйесінде орын алған өзгерістер қолдауды қажет ететін оқушылармен тұрақты жұмыс істеуге, сондай-ақ ерте араласу арқылы оқыту проблемаларының алдын алуға бағытталған.

Балаларға көрсетілетін қолдау жүйесі "араласуға жауап" (ағылш. Response to Intervention, RTI) қолдаудың үш түрін қарастырады: жалпы, күшейтілген және арнайы (соңғысы түзету араласуын және оған қажетті құралдарды қамтиды). Күшейтілген және арнайы қолдауды тиімді жүзеге асыру оқушыны жан-жақты тексеруді, сонымен қатар әртүрлі профильдегі сарапшылар тобымен жұмысты жоспарлаудың көп уақытты қажет ететін процесін қамтиды. Жеке оқу жоспарларын жасау баланың өзін де, оның ата-анасын да тартуды талап етеді [89].

Италия тәжірибесі

Италияда жалпы білім беру мектептерінде мүмкіндіктері шектеулі балалардың 90%-нан астамы оқиды. Зерттеушілердің пікірінше, Италия басқа елдер үшін білім берудің инклюзивтік түрін апробациялау алаңы болды. Италияндықтар инклюзияның ерте кезеңін «жабайы интеграция» деп атайды. Алайда бұндай жағдайда «интеграция» мен «қосу» сөздері шартты түрде болады. Негізінде бастапқы кезде оның өзі қосуға жақын болады, сондықтан бұл жердегі басты мақсат балаларда қатыстық сезімін тудыру үшін оларды мектептік қауымға әлеуметтендіру және бейімдеу болды. Басынан бастап-ақ айырмашылықтарды қабылдау және сыйлау тұлғаның бөлінбес сипаты ретінде бірінші кезекке қойылды. Сол бірінші кезеңді естеріне түсіргенде, италияндық

педагогтар барлық сұрақтардың толық жауабын білмей, тек алға қарай жүргендері туралы айтады.

1971 жылы «Мүмкіндіктері шектеулі балалардың жалпы білім беру мектептерінде оқу құқығы туралы» №118 бірінші заң қабылданды. Онда: «мүгедек оқушылардың ақыл-ойы немесе дене бітімі бойынша бұзылыстарының ауырлық деңгейіне байланысты әдеттегі сыныптарда оқуы немесе қосылуы өте күрделі болған жағдайлардан басқа жағдайда мүгедек балалардың білім алуы мемлекеттік мектептердегі әдеттегі сыныптарда жүруі керек», – деп бекіткен [28].

1977 жылы білім беру әркетінің «оқушылардың жеке тұлғасының толық қалыптасуында алға жылжу» бағыттылығы мен белгілі бір нормативтерді анықтау мақсатында «Жалпы мектепте оқитын мүмкіндіктері шектеулі балалардың құқығы» туралы (№ 517) заңға өзгерістер енгізілді. Осы заңға сәйкес барлық балалар ешбір шектеусіз жалпы білім беру мектептеріне қабылдануға және олардың сапалы білім алуларына арналған барлық жағдайларды тудыруға міндетті.

1992 жылы қабылданған «Жалпы мектепте оқитын мүмкіндіктері шектеулі балалардың құқығы» туралы (№ 104) жаңа заң әлеуметтендіруді ғана емес, сондай-ақ академиялық пәндерге сапалы оқытуды басты міндеттердің қатарына жатқызады. Мысалы, 13-бапта «арнайы педагогтардың әрекетін қолдауға» кепілдік береді, бұндай оқытушылар «олар жұмыс істейтін сыныбында мұғаліммен бірге оқытады, білім беру бағдарламаларын құруға және оқытуға, сынып және колледж кеңестерінің әрекеттерін талдауға және тексеруге қатысады» деп көрсетілген. Көмек көрсету жиынтығына балаға арналған жеке бағдарламаны құруға жанұяның да қатысуына қатысты кепілдік кіреді. 2003 жылы Білім беру министрлігі қосудың ұлттық саясатын өмірге ендіруді жетілдіру мақсатында, барлық директорларды жұмыстан қол үзбей тренингіге қатысуды міндеттейді. Барлық мұғалімдерге жылына 40 сағатқа есептелген, біліктілігін арттыру курстарынан өтуді міндеттейді. Италияндық тәсілдемелер мектептің диагностикалау мен терапияны жүзеге асыратын денсаулық сақтау саласына қатысты ұйымдардың мамандарымен өзара әрекеттестікте болуымен ерекшеленеді. Бұл мамандардың арасында дәрігерлер, психологтар, әлеуметтік қызметкерлер, медбикелер, логопедтер, атқарымдық және физикалық терапевтер кіреді. Бала дамуын бағлаудан басқа диагностикалауда жанұяны тірек ету үшін олардан кейбір эмоциялық ресурстар талап етіледі. Диагностикалаудың бұндай тәсілдемесінің мақсаты – бұзылысты анықтау емес, қазіргі кезде көптеген елдерде қабылданған, тұтас көріністі алу. Оны «экологиялық» деп атайды.

Жеке оқу бағдарламасын әзірлеген кезде оқушының жеке тұлғалық ерекшеліктері, білім алудағы қажеттіліктері; жанұяның ерекшелігі есепке алынады; оқушының нақты қажеттілігін есепке ала отырып, қолдау мамандары (дефектолог, логопед, психолог) анықталады. Мектепке баратын мүгедек оқушыларды негізгі үш топқа бөлуге болады:

а) әдеттегі бағдарлама бойынша оқитын және оқуды бітіргені туралы әдеттегі диплом алатын, алайда оқу бағдарламасын өзінің сыныптастарымен (мысалы, есту немесе көру қабілетін толық немесе жартылай жоғалтқан немесе тірек-қозғалыс аппаратында бұзылыстары оқушылар) бірге өту үшін арнайы қолдауды қажет ететін оқушылар. Бұл жағдайда оқушыларға оқыту үдерісіне, сабақтарда және тестілік тапсырмаларды орындауға көмектесетін арнайы және\немесе қосымша құралдар беріледі; шынайы себептер бойынша бұл оқушыларға әр түрлі тапсырмаларды орындау үшін әдеттегіден артық уақыт беріледі.

б) біршама түзетілген және\немесе жеңілдетілген бағдарламалар бойынша оқитын оқушылар. Бітіру емтихандарының қорытындысы бойынша бұл оқушыларға қалған оқушыларға берілетін дипломдардан біршама айырмашылығы бар, бір оларға баламалы құжат беріледі.

с) әдеттегі бағдарламамен оқуға мүмкіндік бермейтін, дене бітімінде және\немесе психикалық дамуында бұзылыстары бар оқушылар. Мектепті аяқтағаннан кейін олар өздерінің жұмыс тәжірибелерінің, икемділіктері мен дағдыларының толық сипаттамасы бар, мектепке барғаны туралы анықтама алады.

Мүмкіндіктері шектеулі барлық оқушыларға сынып бөлмесінен шығу және жеке оқу мүмкіндігі болатын икемді кесте жасалады [53, 54, 60].

Табысты оқытуды қамтамасыз ету үшін төрт фактор маңызды болып табылады:

1) Арнайы педагогтан, дәрігерден, психологтан, әлеуметтік қызметкерден, медбикеден және логопедтен тұратын сынып жетекшісінің қолдау командасының болуы;

2) дәстүрлі «медициналық модельге» балама тиімді коалиция құрудың шарты ретінде ата-аналар, педагогтар, медицина қызметкерлері және жергілікті қоғам өкілдері арасында жауапкершілікті бөлу;

3) барлық бұқаралық ақпарат құралдары мен көпшілік жиналыстардың көмегімен қоғамды ағарту;

4) процестің бастапқы сатысында харизматикалық көшбасшылардың болуы.

Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды оқыту шарттары анықталды:

- сыныптағы балалардың ең көп саны – 20;
- сыныпта даму ерекшеліктері бар балалардың ең көп саны – 2;
- ерекше қажеттіліктері бар балаларды қолдау бойынша арнайы іс-шаралар сыныптағы сабақтарға "кіріктірілген" ;
- арнайы бағдарламалармен айналысатын сыныптар жойылады;
- арнайы мұғалімдер қарапайым мектеп мұғалімдерімен бірге командаларға біріктіріледі;
- педагогтардың екі санаты да сыныптың барлық оқушыларымен өзара әрекеттеседі;
- отбасының эмоционалды ресурстарын анықтау.

Ресми түрде арнайы мұғалімдер мен ерекше қажеттіліктері бар білім алушылар санының арақатынасы 1:4 болды, бірақ іс жүзінде бұл шамамен 1:2 болды. Егер сыныпта соқыр немесе саңырау бала болса, онда бүкіл сынып Брайль алфавитін немесе ымдау тілін үйретті.

Инклюзивті процестердің дамуымен Италия заңнамасы да өзгерді. 1992 жылы ерекше қажеттіліктері бар балаларды академиялық пәндерге әлеуметтендіру ғана емес, сапалы оқыту міндеттері қойылды. Қазіргі уақытта Білім Министрлігі білім беру мекемелерінің барлық директорлары мен мұғалімдерін білім беру процесіне ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балаларды қосуды ұйымдастыру бойынша жыл сайын 40 сағат көлемінде біліктілікті арттыру курстарынан өтуге міндеттейді.

Итальяндық тәсілдің ерекшелігі – мектептердің диагностика мен терапияны жүзеге асыратын денсаулық сақтау ұйымдарының мамандарымен-дәрігерлермен, психологтармен, әлеуметтік қызметкерлермен, медбикелермен, логопедтермен, функционалды және физикалық терапевтермен тығыз қарым-қатынасы.

60-шы жылдардың соңында итальяндықтар балаларды ЕБҚ бар балаларды әдеттегідей дамып келе жатқан балалармен бірлесіп оқыту идеясына деген көзқарастың өзгеруі нақты оқиғаларға жауап ретінде көрінеді деген қорытындыға келді. Сондықтан мұндай балаларды көрші мектептерге жіберген дұрыс. 1971 жылы ерекше қажеттіліктері бар балалардың жаппай мектептерде оқуға құқығы туралы алғашқы заң пайда болды.

1948 жылғы Италия Конституциясы ЕБҚ бар балаларды біріктіру мәселелеріне түбегейлі өзгерістер енгізді. 3-бапта барлық азаматтар жеке және қоғамдық жағдайларға (жыныс, нәсіл, тіл, дін, саяси көзқарастар) қарамастан, заң алдында тең әлеуметтік мәртебеге ие және тең болады, ал 34-бап мүгедектердің білім алу және жұмыс істеу құқығын мойындайды.

Мүгедек балаларға деген қызығушылықтың артуы бұл балаларды қарапайым сыныптарға біріктіруге әкелді. Бұл процестің негізгі кезеңдері:

- 1975 жылғы Falcucci есебі, онда мектептерде интеграция бойынша ұсыныстар тұжырымдалған.

- 1977 жылғы 4 тамыздағы №517 «Міндетті мектепте бағалау критерийлері, оның ішінде Интеграция және қолдау ережелері туралы» заң.

- Scuola media (1979 ж.) және бастауыш мектепке (1985 ж.) арналған оқыту бағдарламалары, 1990 ж. 5 маусымдағы №148 «Бастауыш мектепті реформалау туралы» Заңындағыдай, мектеп интеграциясына көңіл бөлінеді.

- Конституциялық Соттың 1987 жылғы 3 шілдедегі №215 «Жоғары орта мектептерде де міндетті интеграция туралы» шешімі.

- «Мүгедек балалар туралы» 1992 жылғы 5 ақпандағы №104 заң жүйесі.

Италия заңдары мүгедектерді мектеп интеграциясының жалпы мақсаттарын анықтайды: "мектеп интеграциясы мүгедек баланың оқу, қарым-қатынас, қарым-қатынас әлеуетін дамытуды мақсат етеді. Физикалық ауытқуларға байланысты қиындықтар оқу құқығын пайдалануға кедергі

болмауы керек". ЕБҚ бар балаларға қатысты жеке ережелер жоқ, өйткені бұл балалар әдеттегі білім беру жүйесіндегі мекемелерде оқиды.

Италия заңнамасында әр мүгедек баланың қарапайым мектепте оқу құқығы нақты көрсетілген. Бұл үшін итальяндық білім беру жүйесі реформаланып, қарапайым мектептерде арнайы жағдай жасауға қайта бағытталды.

1992 ж. «Білім беру жүйесін реформалау туралы» Заңы ЕБҚ бар балаларға мүгедектікті растайтын құжаттары бар кез келген деңгейдегі қарапайым мектептерде, соның ішінде университеттерде білім алу құқығын береді. Осы мақсатта денсаулық сақтау қызметтерімен, қоғаммен, мәдени орталықтармен, жергілікті билік органдарымен және физикалық және сенсорлық кемшіліктері бар білім алушыларды педагогикалық қолдау және өзара әрекеттесу бойынша мамандандырылған мекемелермен бағдарламалық келісімдерге қол қойылды. Сондай-ақ, оқытушы-ассистенттерді тағайындау енгізілді. Олар жұмыс істейтін сыныпқа сәйкес осы мамандық пен мамандық бойынша тиісті білімге ие болуы керек. Олар сонымен қатар мектеп кестесін құруға және сынып кеңестерінің жұмыс сапасын тексеруге қатысуы керек.

Ассистент лауазымдарының саны заңмен анықталған және қабылданған оқушылардың жалпы санына байланысты. Алайда, мүгедектік деңгейі қиын жағдайларда мектептер 1-ден 138-ге дейінгі пропорцияға қарамастан, уақытша негізде көмекші мұғалімдерді жалдауға құқылы.

1992 жылғы заң сонымен бірге ЕБҚ бар білім алушыларды арнайы мекемелерден қарапайым мекемелерге ауыстырудың бастапқы нүктесі болды.

1997 жылы «Кемсітушілік туралы» Заң қабылданғаннан кейін 160 мыңға жуық мүмкіндігі шектеулі бала кәдімгі мектептерге ауыстырылды, оның ішінде дамуында ауытқушылығы бар мыңға жуық бала.

«Мектептер туралы» 1994 жылғы 16 сәуірдегі №297 бірыңғай құжат мектеп интеграциясы қағидаларының тізбесін қамтиды.

Білім министрлігі шығарған кейінгі директивалар мүгедек балалардың интеграциясын күшейтуге және жақсартуға бағытталған қызметті мүгедек балаларға ерекше назар аудара отырып, мектептердегі білім беру қызметтерін байыту мен кеңейтуге бағытталған және басым бағыт ретінде анықтайды.

«Мүгедек балалар туралы» Заңға сәйкес, жергілікті денсаулық сақтау органдары мүгедек балаларды белгіленген өлшемдерге сәйкес тексерулер негізінде анықтауы керек. Бұған кіреді:

- жергілікті денсаулық сақтау органдары жүргізетін функционалдық бағалауды (диагностиканы) және нәтижелерді осы саладағы маман дәрігер-нейропсихиатр, оңалту терапевті, қоғамдық қызметкерлер жазады. Функционалды бағалау оқушының психофизикалық жағдайының аналитикалық сипаттамасы болуы керек;

- динамикалық-функционалдық қорытындыны интеграцияның бірінші кезеңінен кейін жергілікті денсаулық сақтау органдары, оқытушылар мен көмекші оқытушылар жүзеге асырады; қорытындының мақсаты жеке білім беру жоспарын дайындау болып табылады.

Барлығына арналған білім алу құқығынан және қарапайым мектепте оқу құқығынан басқа, заңнама әр мүгедек бала үшін мұғалімдер, дәрігерлер және ата-аналар бірлесіп жасайтын жеке білім беру жоспары сияқты институтты бекітеді. Жеке білім беру жоспарына белгілі бір мерзімге білім алушы үшін қарастырылған психологиялық-педагогикалық іс-әрекеттің сипаттамасы кіреді. Мектептің барлық мұғалімдері осы жоспарды ұстануы керек.

Италияда ерекше қажеттіліктері бар оқушылармен арнайы және қарапайым мұғалімдер жұмыс істей алады, ал екеуі де ЕБҚ бар балаларды оқытуға бірдей жауап береді.

Итальяндық тәсілдің ерекшелігі – мектептердің диагностика мен терапияны жүзеге асыратын денсаулық сақтау саласындағы ұйымдардың мамандарымен тығыз қарым-қатынасы. Бұл мамандардың қатарына дәрігерлер, психологтар, әлеуметтік қызметкерлер, медбикелер, логопедтер, функционалды және физикалық терапевттер жатады.

Мүгедек балалардың мектепке баруы барлық мектептерде және кез-келген типтегі және деңгейдегі кез-келген сыныптарда қарастырылған. Сондықтан Италияда мүгедек балаларға арналған арнайы мекемелер жоқ.

Интеграциялық қызметті жүзеге асыру үшін мектептер тиісті құрылымға ие болуы, мектеп ғимараты ішіндегі балалардың қозғалысы кезіндегі барлық кедергілерді жою, барлық жабдықтарды мүгедек балалардың қажеттіліктері үшін тиісті түрде пайдалануы тиіс.

Техникалық және дидактикалық жабдықтар оқушылардың қажеттіліктеріне сәйкес келуі керек, бұл олардың қызметінің функционалды және сезімтал шектеулерімен байланысты. Мектептер сонымен қатар "арнайы дидактикалық материалдарды өндіру және қолдану бойынша мамандандырылған педагогикалық кеңес беру орталықтарының" көмегін қолдана алады.

"Мүгедек балалар туралы" заң оңалту орталықтары мен ауруханаларда жеке секциялар ретінде қарапайым сыныптар құруды қарастырады, мұнда денсаулық жағдайына байланысты мектепке бара алмайтын балалар оқуын жалғастыра алады. Бұл секциялар мен сабақтарды мектеп әкімшілігі жергілікті денсаулық сақтау органдарымен (ASL), қоғамдық және жеке орталықтармен Денсаулық сақтау министрлігімен және Еңбек департаментімен келісім-шарттар арқылы құрады.

ЕБҚ бар балаларға арналған бағдарламалар жеке оқытуға, оқушылардың жеке айырмашылықтарына бейімделген оқу жағдайларын жасауға негізделген, сондықтан оқумен байланысты өзгерістер оқушылардың дамуына теріс әсер етпейді және барлығына қолайлы білім беру стандарттарына қол жеткізуге ықпал етеді.

Оқыту мен оқыту сапасын талдауға әлеуметтік-білім беру институттары да қатысады. Бағдарламаны әзірлеу ұлттық бағдарламаның мазмұны мен талаптарын елемеге болмайды.

Бастауыш мектепте бағдарлама сыныптағы мұғалімдер санын көбейтуді қарастырады, оның ішінде негізгі мұғаліммен тығыз жұмыс істейтін ассистент-мұғалімді қосуды көздейді.

Білім беру бағдарламаларын іске асыру үшін нақты рәсімдер белгіленеді, олардың көмегімен бағдарламаның мақсаттарына қол жеткізуге болады, бағалау бағдарламаның мүмкіндіктерін кеңейтуді ескере отырып, не жаңа ұйымдармен интеграциялау есебінен, не дәстүрлі оқытуды жаңғырту жолымен қажеттігіне қарай жүргізіледі

Қазіргі уақытта Италияда оқу-тәрбие жұмысын даралау гипотезасы, ЕБҚ бар балаларды оқыту процесінде жаңа білім беру стратегиялары жүзеге асырылуда. Бұл қызмет Заманауи білім беру технологияларының қолдауымен және көмегімен жүзеге асырылатын сараланған оқу іс-шаралары арқылы білім беру стандарттарына қол жеткізуге бағытталған.

Қарапайым сыныптарда мүгедек балалардың болуы оқушылардың барлық санаттары үшін оқу процесін жақсартуға ықпал ететін, барлығының қажеттіліктерін қанағаттандыратын әдістерді қолдануға деген ұмтылысты тудырады және бұл, сайып келгенде, білім беру практикасындағы инновациялардың дамуын ынталандырады. Бұл тәсіл мұғалімдер, әлеуметтік және медициналық қызметкерлер және оқушылар отбасы болсын, мектептің барлық қызметкерлерінің икемді және келісілген іс-қимылын талап етеді.

Мүмкіндігі шектеулі білім алушылардың қоғамдағы шынайы және толық интеграциясына қол жеткізу үшін білім беру процесі оқушылардың толық дербестігін дамытуға, оларды өмір кеңістігінде өзін-өзі тануға және өзін-өзі жүзеге асыруға бағытталған.

Италияның білім беру жүйесі әртүрлі мүгедектігі бар білім алушыларға қызмет ететіндіктен, бұл жағдай мектеп үшін білім беруді қолдауда қиындықтар туғызады, бұл ғимараттар мен олардың жабдықтарын орналастыруда ғана емес, сонымен қатар сәтті интеграция үшін қажет оқу тәжірибесін, іс-шараларды, терапевтік қолдауды саралауда да көрінеді.

Ә түрлі жағдайлардың күрделілігін, оқу-тәрбиелік әсер ету құралдарын бағдарламалау ерекшеліктерін ескере отырып, негізінен жеке білім беру жоспарын (IEP) дайындау кезінде барлық осы әрекеттердің алдында функционалды диагностика болады.

Ол «оқушылардың физикалық, психологиялық, әлеуметтік және эмоционалды жағдайын көрсетеді, мүгедектік түріне байланысты оқу іс-әрекетінің қиындықтарын және мүмкіндігі шектеулі адамның мәдени таңдауына сәйкес қолдау, нығайту және дамыту қажет оқушының әлеуетін қалпына келтіру мүмкіндігіне баса назар аударады» [90].

Жергілікті денсаулық сақтау бөлімінде қойылған диагноз медициналық қорытындыдан тұрады (аурудың атауы, оңалту немесе фармакологиялық іс-шараларды пайдалану мүмкіндіктерінің сипаттамасы). Осы сертификат негізінде мұғалімдердің қолдауы анықталады, ең ауыр жағдайларда әр оқушыға бір мұғалім, ал қиын емес жағдайда төрт оқушыға біреуі қосылады.

Оқытуды жеке жоспарлау кезеңінің алдындағы функционалдық диагностика медицина мамандарымен, мұғалімдермен, оқушылардың ата-аналарымен бірлесіп жүргізіледі.

Ынтымақтастықта интеграцияның мүмкіндіктерін анықтайтын жұмыс тобы әртүрлі іс-шаралар мен қоршаған ортаның әсерін болжайды. Жалпы бағдарламаның бөлігі ретінде міндетті мектеп біліміне келетін болсақ, оны сынып кеңесі жүзеге асырады. Мұғалімдер әр оқушының қажеттіліктеріне сәйкес емдеу жоспарында қолдану мерзімдерін, шарттары мен ресурстарын анықтайды. Оқушының жеке білім беру жоспарында қойылған мақсаттарға қол жеткізу үшін оқытудың арнайы мазмұнына іріктеу жүргізіледі. Яғни, бағалау барлық балаларға арналған оқу бағдарламаларында қарастырылғаннан гөрі, ЕБҚ бар оқушының жеке жоспарына сәйкес жүргізілуі керек.

Мүмкіндігі шектеулі балаларға арналған итальяндық білім беру моделі тек қалыпқа келтіру тұжырымдамасына негізделмейді. Мақсат ретінде оқу процесінің үздіксіздігі және кез-келген деңгейдегі білім алушылар үшін білім беру, дені сау балалармен ортақ оқу жоспары негізінде, мүмкін болған жерде, мүгедектіктің сипатына байланысты сараланған бағыттар бойынша таңдалады. Бұл балалармен жұмыс жасауда олардың қалдық даму әлеуеті барынша қолданылады.

Италияда интеграция принципі тұтастай алғанда мемлекетте шындыққа айналды. Ата-аналар мен қоғамның көп бөлігі интеграцияны педагогиканың маңызды жетістігі ретінде қабылдайды.

Бүгінгі таңда арнайы қажеттіліктері бар балалардың 99%-ы жалпы білім беру жүйесіне біріктірілген. Ең сәтті интеграция Флоренцияда, Болоньяда, Триестте және Пармада жүзеге асырылады, онда тіпті ең ауыр ауытқулары бар балалар мектепте әдеттегі сабақтарға қатысады.

Статистика көрсеткендей, интеграция сандық жағынан өсті, бірақ интеграция процесі кейбір қиындықтарға тап болады. 80-жылдардың басында мамандар балалардың арнайы қажеттіліктері бар интеграциясы одан әрі дамып келе жатқанына қарамастан, оларды шешуді қажет ететін проблемалар бар деген қорытындыға келді.

Мүгедек балаларға бастауыш мектепте кешенді білім беру көмегі мен оқытушылық қолдау көрсетіледі. Кеңейтілген және сараланған оқыту практикасы жеткілікті көлемде, бірақ өте ауыр ауытқулары бар балалардың белгілі бір контингенті үшін арнайы әдістер арқылы білікті көмек пен жан-жақты оқыту, сондай-ақ оңалту терапевттерінің көмегі қарастырылған. Мектептер оларға жақын мамандармен, қызметтермен және құрылымдармен жұмыс істейді. Оқу мақсаттарына кез-келген жағдайда қол жеткізу керек; қарым-қатынас дағдыларын дамыту-осы мақсаттардың бірі.

ЕБҚ бар балалардың білім алу құқығын жүзеге асыруды қамтамасыз ету және олардың өзін-өзі көрсетуіне жағдай жасау үшін орта мектеп жасындағы кезеңде білім беруді жоспарлауға көбінесе бір немесе әртүрлі сыныптағы оқушылар топтары үшін ұйымдастырылған пәнаралық сипаттағы интеграциялық (және қолдау) шаралар кіреді. Олар оқушылардың жеке

қажеттіліктеріне қарай оқушылармен жеке жұмыс жасауға бағытталған. Мүгедек балалардың интеграциясын дамытуға бағытталған қосалқы шаралар осы схемаға арнайы дайындалған мұғалімдердің қатысуымен және бастауыш білім беруге ықпал етумен сәйкес келеді.

Қатаң кесте, көптеген пәндер, пәнаралық тәсіл мүгедек балаларды үлкен мектеп жасындағы балалармен біріктіруді қиындатады. Бұл ретте көмекші шаралар негізінен басқа типтегі және деңгейдегі мектептер үшін көзделгендегідей (мұғалімдер, ассистенттер, терапиялық, әлеуметтік, Денсаулық сақтау араласуы). Оқушылардың көпшілігі техникалық және кәсіптік мекемелерде оқуын жалғастыруда, онда бағдарламалар жалпы мәдени білім алуды қажет ететін артта қалған оқушыларға және оқу қиындықтары бар адамдарға көмекші курстар ұйымдастыруды қарастырады. Мұндай курстарға мүгедек оқушылар қатысады, оларға ауытқу түрін ескере отырып білікті көмек көрсетіледі.

1992 жылғы 5 ақпандағы №104 итальяндық Заңға сәйкес мүгедек балалар Кез-келген типтегі қарапайым сыныптар мен мектептерде ғана емес, университеттерде де оқуға құқылы. Мүгедек балалардың университеттік интеграциясында Әлеуметтік және қосалқы қызметтерді, техникалық жабдықтарды пайдалану арқылы денсаулық сақтау және спортты дамыту жөніндегі қызметтерді үйлесімді жоспарлау, мамандандырылған орталықтармен келісімдер жасасу арқылы білім беру көмегін көрсету, зағиптар сабақтарына қатысуға көмектесетін аудармашылармен жұмыс істеу орын алады. Сонымен қатар, мүгедек студенттер үшін жатақханаларда тұру үшін белгілі бір орындар бекітілуі керек, университеттерде мүгедектерге арналған арнайы спорттық жабдықтар болуы керек. Мүгедек білім алушыларға тегін жол жүру құқығына, сондай-ақ білім беру технологиялық зертханаларын оқу және пайдалану қызметтеріне және т.б. кепілдік беріледі.

Ұзақ уақыт бойы иммигрант балаларды қарапайым мектептерге біріктіру жүзеге асырылды. Интеграцияны дамыту шаралары ата-аналардың Италияда өмір сүрген уақытына байланысты өзгеруі мүмкін. Италияда ұзақ уақыт өмір сүрген балалар әдетте итальян тілін жақсы біледі. Мұндай жағдайларда, егер қолдау шаралары қажет болса, онда олар ұқсас қиындықтары бар студенттерге/білім алушыларға қолданылатындармен бірдей. Италияға жаңа келген балалар итальян тілі курстарында оқи алады және Оқушылар саны аз сыныптарға тағайындалады. Арнайы мұғалімдер қарастырылмаған, бірақ бірінші кезеңде мектептер интеграцияны дамыту және оқушылардың/студенттердің ана мәдениетінің дәстүрлері мен әдеттерін сақтау үшін мамандардың немесе еріктілер қауымдастықтарының көмегіне жүгінеді [91].

Франция тәжірибесі

Алғаш рет Францияда «мектептік интеграция» ұзымы 1975 жылы бірінші бабында «мектептік интеграция» тұжырымдамасы берілген заңның

қабылдануына байланысты пайда болды. Заң шығарушылар мектептік интеграция идеясын мүгедек балаларды оқу үдерісіне қосқан кездегі оларға қатысты қорғау шарасы ретінде қарастырды. 1982 және 1983 жылдардағы Әлеуметтік істер бойынша министрлік пен Халыққа білім беру министрлігінің дайындаған нұсқауларында мектептік интеграцияның маңыздылығы нақтыланып, осы үдеріске қатысушылардың рөлдері анықталды. Халыққа білім беру министрлігінің бірқатар нұсқауларында мектептік интеграция саласындағы әлеуметтік білім беру қызметі мен үйде көрсетілетін қызметтердің рөлі нақтыланды.

1991 жылы сәйкес министрліктер мен мүгедектер ісі бойынша мемлекеттік секретариат мүгедек балалар мен жасөспірімдерді интеграциялау үдерісіне бағытталған нұсқауды жариялайды. Осы нұсқауға сәйкес мектеп директорларына бастауыш мектепте мектептік интеграциялау сыныптарының: ақыл-ойы дамымаған балаларға, көру және есту қабілеттерінің бұзылыстары бар және тірек-қимыл аппаратарының бұзылыстары бар балаларға арналаған төрт түрін ашуға өкілеттік берілді; бұл сыныптар бұрынғы тегістеу сыныптарын ауыстырды.

1995 жылы жалпы орта білім беру жүйесінде, лицейлерде және колледждерде директордың шешімімен ділдік бұзылыстары бар жасөспірімдерге арналған педагогикалық бөлімшелер ашыла бастады.

Франциядағы инклюзивтік білім берудің құрылуына 2005 жылы 11 ақпанда қабылданған № 20056 102 «Мүгедектігі бар тұлғалардың құқығы пен мүмкіндіктерінің, азаматтық орны мен қатысу теңдігі бойынша» заңының үлкен маңызы болғанын атап өту керек. 2005 жылғы заңның маңызды жетістігіне мүгедек баланың әлеуметтік ортадағы жағдайын, мүгедектіліктің әлеуметтік көрінісін қарастыру болып табылады. Заң шығарушылардың пікірінше, бұдан екі қағида туындайды: қолжетімділік (барлығы үшін барлығына қолжетімділік) және өтемділік (құқық пен мүмкінділіктердің теңдігін құратын жеке шаралар).

Мектептік оқу саласында қолжетімділік, мысалы, тұратын жеріне жақын орналасқан оқу орнына жазылу мүмкіндігі; оқытудың бейімделген даралық және ұжымдық жоспары бойынша білімге қолжетімділік; мектептік оқуды жүзеге асыруға арналған барлық қажетті жайлар мен материалдарға қолжетімділік; мектептік, мәдени және спорттық құралдарды сәйкес нормаға (кедергісіз оқу ортасын құру) келтірумен анықталады. Өтем мектептік ортаға мектептегі көмекшінің қолдаумен қосуды, баламен медициналық-әлеуметтік мекемелердің қызметкерлерінің жұмыстарын, баланың көлікке деген құқығын ұйымдастыра алады.

2005 жылғы 11 ақпанындағы заңмен «Мүгедектерге арналған территориялық орталықтар» деп аталатын орталықтар құрылды, олар мүмкіндіктері шектеулі тұлғалар мен олардың жанұяларын қолдаумен байланысты барлық өкілеттікті қамтиды. Орталықтарда мүмкіндігі шектеулі әрбір оқушының қажеттіліктерін бағалайтын, оған мектепте оқудың жеке жоспары кіретін өтемнің жеке жоспарын ұсынатын мульти-тәртіптік команда әрекет етеді. Мүгедектігі бар тұлғалардың құқықтары және автономдығы

бойынша комиссия (CDAPH) мамандардың мульти-тәртіптік командасы жүргізген бағалауының негізінде қажетті шараларды жүзеге асыру туралы шешім қабылдайды.

жағдайын, сондай-ақ оның ерекше қажеттіліктеріне жауап беретін педагогикалық, психологиялық, тәрбиелік, медициналық және парамедициналық (кинезиотерапевттер, логопедтер, психомоторлық даму саласындағы мамандар және т.б.) шараларды анықтайды. Жоспарда баланың өзінің және оның ата-аналарының қалаулары есепке алынады, ол мектептік білім берудің дәйектілігі мен үзіліссізділігін қамтамасыз етеді. Мүгедектігі бар тұлғалардың автономдығына құқықтары бойынша комитет осы оқытудың жеке жоспарының негізінде мүгедектігі бар оқушының білім беру бағдары, яғни оны жалпы немесе арнайы білім беру мектептерінде оқыту туралы шешім қабылдайды. Референт мұғалімге мүгедектігі бар баланың жеке оқу жоспарын ендіру және оның орындалуын бақылау тапсырылады. Референт мұғалім Территориялық орталықпен, мүгедектігі бар оқушымен жұмыс жүргізетін мұғалімдер командасымен, медициналық қызметтермен және персоналдармен байланыс орнатады. Ол сондай-ақ оқушының жанұясымен тығыз байланыста болады және ата-аналарға ақпарат береді.

2005 жылғы 11 ақпанындағы заңда мектептік оқыту жағдайына қатысты, онда мүгедектігі бар баланы әдеттегі ортада, яғни бастауыш немесе орта мектепте жеке бағдарлама бойынша оқытудың артықшылығы туралы ескертеді. Заңмен қарастырылған әдеттегі сыныпта оқу оқушының денсаулығына байланысты мүмкін болмаған жағдайда, ол бастауыш мектептегі мектептік инклюзиялық сыныпта немесе орта мектептегі мектептік инклюзияның жергілікті бөлімінде оқи алады. Оқушы арнайы оқытылған педагогтың басшылығымен оның ерекше қажеттіліктеріне бейімделген бағдарлама бойынша білім ала алады.

Баланы мектептік оқыту барысында оқытудың төменде берілген әр түрлі тәсілдерін кезектестіруге немесе құрамдастыруға болады: толық күндік немесе жартылай оқыту, әдеттегі ортада немесе арнайы ұйымдарда, үйде оқыту немесе Ұлттық орталықтың көмегімен қашықтықтан білім беру.

2012 оқу жылының басында Францияда «мұғалімдер және медициналық немесе әлеуметтік қызметкерлердің пікірлерін есепке ала отырып, әрбір баланың аңғарымын» әзірлеу мақсатында жаңа құрал «Мектептегі оқушылардың қажеттіліктерін бағалау бойынша басшылық» (GEVAS) ендірілді. Бұл басшылықтың артықшылығы оның авторлары оқушылардың мүгедектігін емес, олардың қалдық атқарымдарын негізге алды, мектепте оқуға бөгет жасайтын кедергілерді анықтауға тырысты. Онысына қарамай, бұл тәсілдеме Территориялық орталықтың оқытудың жеке жоспарын әзірлеу (өтемдік жеке жоспардың оқулық бөлігі) үдерісіндегі элементтерінің біреуі ғана болып табылады.

Франциядағы инклюзивтік білім беру үдерісі «мектеп өміріндегі көмекшілер» деп аталатындармен қамтамасыз етіледі. Атқарымдық міндеттеріне қарай көмекшілер екі топқа бөлінеді – оқушыны педагогикалық

және онсыз қолдау. Бұл көмекшілер нақты бір балаға бекітілген жеке болуы да орта мектептің интеграциялық сыныбының оқушылар тобының барлығын қолдайтын ұжымдық болуы да мүмкін.

2014 жылдан бастап мектептегі инклюзивтік үдерістерді күшейту бойынша бірқатар шаралар қабылданды. Бұл шаралар осы үдеріске кіріктірілген қызметкерлердің кәсіптілігін нығайтуға, мүмкіндіктері шектеулі оқушыларды қолдау үдерісін күшейтуге, мүгедектілігі бар жастардың кәсіптік жұмыстылығын жеңілдетуге және білім алудағы ерекше қажеттіліктерді қанағаттандыру үшін сандық технологияны жұмылдыруға бағытталған [92].

Израиль тәжірибесі

Израилдегі инклюзивтік білім беру жоғары заңнамалық деңгейде бекітілген. Израилдің білім беру және медициналық жүйелерінің басты қағидасы – мүкіндігі шектеулі бала 6 жасында жалпы білім беру мектебіне бара алатындай, оған ерте жастан барынша көмек көрсету. Израилде инклюзивтік білім берудің бірнеше нұсқалары бар. Даму бұзылыстары аса ауыр емес бала мамандардың бақылаумен қарқынды түзету көмегін ала алатын, әдеттегі балабақшаға барады.

Бұл тұрғыда «MA'AGAN» қарқынды ерте түзету көмегін көрсету бағдарламасы өзін жақсы жағынан көрсете алды – бұл төмендегілер әрекет ететін, ұлттық тренингтік ойындар:

1) Баланың топтың өміріне барынша кірігуіне қол жеткізу үшін тәрбиешілер мен ата-аналарға көмектесетін, баланың атқарымдық қиындықтарын анықтайтын және оларды жеңуге көмектесетін мамандардың мульти-тәртіптік командасы;

2) «Мабитим» – тәртіптік талдауға негізділген: балаларды табиғи ортада бақылау. Жүйелік мониторингіге арналған құрал (журнал), мәліметтерді жинау түрі, жұмысты жоспарлау түрі, кері байланыс пен бағалау түрі;

3) Команданың барлық мүшелері үшін супервизия және әдістемелік көмек.

Арнайы күтімге мұқтаж балалар түзету балабақшасына барады, әдеттегі балабақшаға бір-екі күнге келеді..

Ең алдымен, мемлекет ерте диагностикалау «From prevention to inclusion» («Ескертуден инклюзияға») бағдарламасына үлкен назар аударады. Израилде дүниеге келген барлық балалар ай сайын денсаулық жағдайының скринингісінен өтеді. Баланы бірнеше мамандардан (педиатр, психиатр, немесе клиникалық психолог, сөйлеу тілін дамыту бойынша маман) құрылған арнайы комиссия тексереді. Комиссия әдеттегідей жергілікті жердегі ерте жастан дамыту орталықтарында болады. Егер балаларда даму бұзылыстары анықталса, мысалы, денсаулығы ауыр жағдайдағы, дамуында әр түрлі «ділдік және дене бітіміндегі бұзылыстар» бар балалар 4 айдан үлкен балаларға арналған жеке меншіктегі хоспистерге жіберіледі.

Балалар 3 жасқа дейін даму орталықтарында мамандардың көмегін ала алады. Одан ары қарай бала арнайы балабақшаға немесе инклюзивтік

бағдарлама бойынша жалпы балабақшаға жіберіледі. Бұл мәселе бойынша шешімді ата-аналар баланың жағдайын жан-жақты тексеру және оның жақсы бейімделу мүмкіндіктерін зерттеу негізінде мамандармен бірлесе қабылдайды.

Әсіресе бірінші сыныпқа баратын әрбір бала мұқият тексеріледі. Мектепке барардың алдында бір жыл бұрын барлық балалар балабақшаға баруға міндетті, мұнда 5 жастан бастап, міндетті түрдегі психологиялық тексеруден өтеді, бұл үшін әрбір балабақша психологпен келісім шартқа отырады.

Қарқынды түзетуден кейін жалпы бітім беру мектебіне бару мүмкіндігі бар балалар үшін «Транзитті бірінші сынып» бағдарламасы ұйымдастырылған. Бұл әдеттегі мектептегі арнайы сынып, онда оқитын балалар саны 12-ден аспайды. Балалар өздерінің қарқыны бойынша оқиды, психолог, дефектологтың және сөйлеу тілін дамыту маманының көмегін алады. Бағдарлама аяқталғаннан кейін балалар 2-сыныпқа көшіріледі, немесе 1-сыныпта қалдырылады, кейбір балалар арнайы мектептерге жіберіледі. Даму динамикасы нақты қадағаланады. Әдеттегідей, білім беру ұйымдарына жолдама беретін комиссия көктемде жүреді. Ал желтоқсанда тәрбиешілердің сауалнамасы мен баланы тексеру жұмысы жүргізіледі. Бұл оқыту сапасын және басқа орынға көшіру мүмкіндігін, сондай-ақ балаға қолдаушы маман немесе тьютордың қажеттігін анықтайды. Сонымен бірге, мектепте қыркүйек айында мамандар мен ата-аналардың «Жеке жоспар» (Individual plan) құру бойынша кеңестер беріледі. Жеке оқыту жоспарын құру кезінде қолданылатын технологиялар: оқу ортасы мен оқыту технологиясын түрлендіру және арнайы көмек көрсету.

Израилде мүмкіндіктері шектеулі балалардың әдеттегі мектепке бейімделуіне үлкен көңіл бөлінеді. Практика баланың өзінің дені сау сыныптастарымен салыстырғанда өзін қандай да бір жақтан кеммін деп сезінбейтіндігін көрсетті. Бұл мектепте балалардың ақпараттылығын арттыру бағдарламаларын жүргізу есебінен мүмкін болды, ата-аналар жыл басында сыныпқа келіп, өздерінің балаларының денсаулықтары мен тәртіптерінің ерекшеліктері туралы түсіндіреді. Егер ата-ана ондай қадамға дайын болмаса, оны психолог немесе дефектолог, медбике немесе баланы қадағалайтын терапевт орындайды.

Сынып мұғалімі сыныпты оны талқылауға итермелейді. Орта және жоғары мектептерде баланың өзі өзінің жағдайы туралы түсіндіре алады, мысалы, «Мен туралы» (презентация) немесе мектеп газетіне мақала жазады. Сондай-ақ сыныптастары оларды әдеттегі жанұя ретінде қабылдаулары үшін мектепке бүкіл жанұясымен келу де жақсы салтқа айналды. Бұндай бағдарламалар баланың ұжымға сіңуін жеңілдетеді және сыныптастары жағынан түсіністік пен көмектесуге дайындық шақырады. Мұғалім де әңгімеден көптеген пайдалы ақпараттарды ала алады және оларды сыныптың ынтықтастығын арттыру және әлеуметтік дағдыларды қалыптастыру үшін қолдана алады.

Сонымен, осылайша құрылған білім беру жүйесі балаға заманауи қоғамда өмір сүру үшін қажеттіліктердің барлығын өзіне ыңғайлы түрде алуға мүмкіндік береді.

Осылайша, Израильде: барлық балалар үйренуі керек. Тіпті терең ақыл-есі кем балалар да белгілі бір мектепке бекітіліп, үйде оқиды, өйткені олар қабілетті: дыбыстарды, талғамдарды, хош иістерді ажырата білу, көзді бекіту, үндеулерге жауап беру. Ең ауыр оқушылардың саны аз – үйде және арнайы мекемелерде. Алайда Израильде оларды әлеуметтендіруге арналған жобалар бар: бірлескен спорттық іс-шаралар, мерекелер, концерттер, қарапайым мектеп оқушыларымен экскурсиялар, жазғы лагерьлер, өзара «сапарлар»: арнайы мекемелердегі балалар күнді жаппай мектепте өткізеді және керісінше.

Ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балалардың көпшілігі қарапайым мектептерде оқиды – мұндай заң 1998 жылдан бастап қолданылады. Жалпы Израильде инклюзия жасау тәжірибесі-30 жылдан астам, сондықтан мамандар инклюзияны енгізу тарихымен өз елінде бөлісті, инклюзивті білім беру жүйесі ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларға қандай тәсілмен мейірімді бола бастайды.

Израильде бұл тұтасымен инклюзия туралы емес, белгілі бір баланың қажеттіліктері үшін оның бір түрін таңдау туралы. Мұның бәрі ерте диагностика және араласу бағдарламаларынан басталады «алдын – ала қосу» («ескертуден инклюзияға дейін»).

Сондай-ақ Израильде 0-ден 21 жасқа дейінгі оқушыларға арналған инклюзивті орталықтар жұмыс істейді. Қосымша сабақтарға байланысты ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың бір бөлігі орта мектепті 17 жасында емес, 21 жасында бітіреді, бұл интеллект деңгейіне байланысты емес. Орталықтар жартылай коммерциялық, бірақ оларды ұстауға арналған қаражаттың 40%-ы мемлекеттік бюджеттен келеді. Мұнда мамандар мен арнайы дайындалған еріктілер жұмыс істейді. Кейбір орталықтарда барлығы жинақталған: ерте диагностика бойынша жоба, инклюзивті бөбекжай, балабақшалар, Мектеп, колледж, сондай-ақ тек мүгедектігі бар адамдар жұмыс істейтін мейрамхана, кафе, шаштараз, спортзал.

6 жастан кейін бала қалай үйрену керек деген сұрақ туындайды. Израильдік жаттықтырушылар бірнеше рет атап өтті: баланың қажеттіліктері мен мектеп ресурстарына бағытталған ақылға қонымды тәсіл маңызды, бұл біздің бәріне ең инновациялық және ыңғайлы нәрсені бергіміз келмейді. Кейде балаға көмекші, белгілі бір түзету сабақтары қажет емес, бірақ басқа қолдау жетіспейді.

Мектептерде арнайы сыныптар бар, аралас сабақтар бар: сабақтың жартысы сынып, қалғаны ассистентпен жеке сабақтар. Кәдімгі сыныпта оқитындар да бар, бірақ тьютордың сүйемелдеуімен. Күндіз қосымша демалу ұйымдастырылған немесе жүктемелер азайтылған білім алушылар бар, сондықтан олар үйге ертерек кетеді. Зияты зақымдалған балалар бағдарламаны жеңіл формада өтуі мүмкін, ал кейбір тым күрделі пәндер (жаратылыстану ғылымдары, тригонометрия) қатыспайды.

Оқушыларға балама іс-шаралар ұсынылуы мүмкін (мысалы, сөйлей алмайтын балалар қарым – қатынастың басқа түрін үйретеді – PECS (суреттер мен символдармен алмасу), басқалары диктантты басып шығарудан қайта

жазады, есту арқылы қабылдамайды, дислексия кезінде олар диктантты гаджеттерге жазады, жазбайды). Әрине, әдеттегі бағдарлама бойынша оқитын балалар да бар, бірақ олар үшін қосымша жағдайлар жасалған (мысалы, егер олар мүгедектер арбасында жүретін болса). Инклюзия түрі әрдайым ұжымдық түрде қабылданады: ата-аналармен, мұғалімдермен, психологтармен, реабилитологтармен.

Бұл іс жүзінде, мысалы, аутизмде қалай көрінеді? Мұндай балаларға арналған мектепте жеке сынып бар, онда екі мұғалім және 6-8 балаға 2-3 тәрбиеші бар. Сондай-ақ, мамандар жұмыс істейді: логопед, арт – терапевт (оның міндеті эмоционалды зияткерлікті дамыту), сенсорлық интеграция бойынша маман..

Ең озық мектептерде кабинетте жеке асхана, демалыс бөлмесі бар. Сондай-ақ, мұнда парталар жоғары бортты, аутизмнің ауыр формалары бар білім алушыларға жеке қалып, білім алуға жағдай жасалған.

Қосымша сабақтар бар: оқуды түсіну, «прайминг» – сыныпта қарастырылатын сабақты алдын-ала зерттеу немесе қолдануға болатын іс-әрекетті жаттықтыру, мәтіндердің визуалды «аудармасы» (фотосуреттер, бейнелер, суреттер, анықтамалық сигналдар).

Сондай-ақ, мектеп қабырғасынан тыс аптасына үш рет тегін оңалту қарастырылған: психотерапевтпен жұмыс, құм терапиясы, иппотерапия (жылқылар тартылған), канистерапия (иттер тартылған), Бломберг-терапия (ырғақты пайдалану), нейрокорекция, мишықты ынталандыру, биоакустикалық түзету.

Арнайы сынып оқушылары басқалардан оқшауланбаған: олар мектепке келген кезде бірден танысатын қарапайым сыныпқа тіркелген. 1-ші сыныптан бастап олар мерекелерде, жиындарда, қуыршақ театрының сапарларында және т.б., 2-ші сыныптан бастап информатика сабақтарында, экскурсияларда бірге жүреді. Әр оқушы айына төрт рет мектепте түнеп, бір рет демалыс күндерін өткізе алады (әрине, тьюторлармен, қызықты демалыс бағдарламасымен). Бұл ата-аналарды босатады және балалардың әлеуметтенуіне көмектеседі.

Интеграция жыл сайын артып келеді. Жоғары сынып оқушылары оқудың жартысын бірге өткізе алады. Олар үшін арнайы экскурсиялар ұйымдастырылады: кафеде, театрда, фитнес-орталықта өзін-өзі ұстауды үйрену, пәтерді жалға алуға тырысу, бос орынға әңгімелесуден өту.

Инклюзия - бұл сонымен қатар барлық басқа оқушылардың ерекше дайындығы. 1-сыныптан бастап олар ерекше қажеттіліктері бар адамдар туралы, лайықты мінез-құлық туралы, қызықты қарым-қатынас мүмкіндігі туралы және басқалардан өзгеше балалар қандай талантты болуы мүмкін екендігі туралы мәтіндерді оқиды. Сондай-ақ, олар түрлі адамдармен сұхбаттасып үйренеді. Арнайы білім беру қажеттіліктері жоқ балалар үшін бұл тәжірибе.

Баланы белгілі бір сыныпқа енгізбес бұрын, мұқият зерттеледі: Пән мәселелері, сынып құрылымы, социограмма (кім бейресми көшбасшылар, кім сырттан келгендер). Ерекше білім беру қажеттіліктері бар жаңа сыныптас

келгенде, мамандар оған партадағы көршісін – сабырлы баланы таңдайды. Әрине, бұл балаларға байқатылмай іске асады және бәрі кездейсоқ отырады. Сондай-ақ, бұл сыныпта сыныптастарға көмектесуге және ынтымақтастыққа мүмкіндік беретін қосымша қызмет түрлері қарастырылған.

Кері инклюзия да қарастырылған: қарапайым сыныптардағы балалар белгілі бір сабақтарға немесе бірнеше аптаға арнайы сыныптарға жіберіледі. Бұл қорлаудың алдын алу үшін, сондай-ақ бала қысқа мерзімге көп көңіл бөлуді қажет еткен кезде жүзеге асырылады: егер ол аурудан, психологиялық проблемалардан және т.б. себептерге байланысты сабақтан қалып қалған жағдайларда іске асады.

Израильдегі инклюзияның тиімділігі академиялық жетістіктермен емес, мінез-құлқындағы өзгерістермен, мұғалімдермен және оқушылармен қарым-қатынастармен, өмірлік құзыреттіліктермен анықталады. Яғни, олар сыныптастарының стандарттары мен жетістіктерін емес, бастапқы деңгейден өсуді өлшейді. Егер сөйлей алмаған бала оқыған мәтінін қайталай алса, ол өзін мақтан тұтуы керек. Өкінішке орай, кейде мұғалімдер егер оқушы орта мектепте бастауыш мектеп деңгейінде қайталаса, онда бұл күш-жігер мен жүріп өткен жолға қарамастан, ұят нәрсе деп ойлайды.

Жұмыс барысында қолдау командалары, инклюзивті білім беруді қолдау орталықтары, қызметтердің ведомствоаралық өзара іс-қимылы ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың отбасыларымен тиімді қарым-қатынас жасауға үйретеді: мысалы, байланыс журналын жүргізу, тренингтер мен тұрақты кездесулер жоспарлау [92].

Дания тәжірибесі

Данияда мемлекеттік мектепке дейінгі ұйымдарға баратын балалардың саны өте көп. 2007 жылы онда 3 жастан 5 жасқа дейінгі балалардың 96% тәрбиеленді, ал 6-9 жастағы оқушылар баратын қосымша білім беру ұйымдарында балалардың 84% оқыды. Инклюзияға үлкен мән берілетін және сонымен бірге, балалардың өзіндік әлеуеттілігімен жүйелі жұмысты жүргізуді және олардың өзін бақылауға деген қабілетін дамытуды талап ететін мемлекеттік ережелер қолданысқа ендірілді. Көптеген зерттеушілер олардан маргинализациялық және эксклюзиялық жаңа механизмдерді құру қауіпінің жоғарылауына байланысты алаңдаушылыққа деген негізді көреді, олар «баланы нормалау» талабының қайтадан пайда болғанын ескертеді. Жалпы алғанда, ғалымдардың пікірінше, даниялық білім беру ұйымдарын сандық қатынасқа қарай инклюзивтіліктің жоғары деңгейінде деп сипаттауға болады. Ал сапалық жағынан «теңдікті, әлеуметтік әділеттілікті іздеу, қоғам өміріне қатысу және эксклюзиялық талаптар мен практиканың барлық түрлерін жоюға» бағытталған инклюзивтік педагогиканы жүзеге асыру әлі де орындалуы қиын міндет болып қалады.

Авторлар инклюзия идеясын жүзеге асыруға байланысты мектепке дейінгі мекемелер қызметкерлерінің қандай қиындықтарға кездесетіндерін түсінуге талпыныс жасайды. Бес балабақшаның педагогтарынан алынған

сауалнамаларды талдау нәтижесінде өзара шиеленіскен екі пікір ерекшеленді: эссенциалистік және релятивистік, олар инклюзивтік тәжірибенің құндылық бағдарын әр түрлі құрастырады.

Эссенциалистер «мәселелі» балаларда әлеуметтік құзыреті жетіспейді (мәселе балада) деп сенеді. Релятивистер өзара әрекеттену үшін бала-педагог (және бала-бала) жағдайы, сондай-ақ осы өзара әрекеттестікті құру әрбір баланы (мәселе ұйымдық сипатта және өзара әрекеттенумен байланысты) тәрбиелеу және дамытудың кешенді тәсілдемесінің міндеттеріне сәйкес келмейді деп санайды.

Осыған сәйкес бұл екі пікір өкілдері мәселені шешу үшін де әр түрлі стратегияларды қолданады. Эссенциалистердің стратегиясы – баланың тәртібі мен жеке басын өзгерту, егер бұл өте қиын болса, онда оны оқшаулау керек. Қатал ережелерді ендіру; балаға аңғарым қойып, баланы арнайы мекемеге немесе арнай топқа ауыстыру үшін оны бақылауды ұйымдастыру.

Релятивистердің стратегиясы – рефлексивтік педагогика және басшымен жағдайды жақсарту туралы келіссөз жүргізу, мысалы, педагог пен балалардың сандық арақатынасын қайтадан қарастыру. Өзара әрекеттестіктегі өзінің үлесін сынай бағалу, мысалы, әлдеуметтік кеңістіктің қалай құрылғаны туралы, мекемедегі бала деген не екенін ойлау; үдерістің барлық қатысушыларына күтілімнің және оларға қойылатын талаптардың қандай екені туралы жеткізу; өктемшілдік стилі мен айыптаудан қашқақтау; қаржыны қысқартудың және балалардың «нормалау» өлшемін қанағаттандыруын талап ететін саясаттың жағымсыз әсері туралы лауазымды тұлғаларға хабарлау.

Әрбір балабақшада екі пікір де болуы мүмкін, бірақ олардың арақатынасы әр түрлі болады. Дискурсивті алаңды талдау білім беру органдарының инклюзия жағдайындағы жұмысты жетілдіру талпынысының тәжірибе жұмысында емес, идеологиялық тұрғыда табыстылығын көрсетеді. Авторлардың пікірлері бойынша, бұндай жағдайдың себебінің біреуіне педагогикалық тәжірибе жұмысының өзгеруінің қиындығы жатады деп түсіндіріледі.

Егер теория мен тәжірибені «оқытудың қос кезеңі» деп қарастырса, онда іргелі өзгерістер мүмкін болады, онда қателер анықталып, түзетіліп қана қоймайды, сонымен бірге қабылданған тәжірибенің негізіндегі құндылықтарға, нормаларға, ережелер мен міндеттерге де күмән туады. Бұл шынайылық ретінде қабылданатын идеологияны қайтадан ойластыру үшін уақыт пен жағымды мүмкіндіктерді талап етеді. Бұл үшін қазіргі кездегі жағдай жағымсыз: экономикалық ресурстарды шектеу персоналдардың үнемі қысқаруын білдіреді. Экономикалық қиындықтармен бірге, есеп беруге деген талаптар да жоғарылайды. Бұның бәрі «инклюзивтік» балалар мекемелеріндегі жағдайдың қарама-қайшылығымен және эссенциалистік көзқарастың басым болуымен түсіндіріледі. Дискурсиялық алаңда инклюзияның құндылықтары байқалғанына қарамастан, оларды өмірде жүзеге асыру үшін идеологиялық әсер түріндегі қолдау, қос кезеңдік оқуды жүргізуге деген мүмкіндіктің берілуін талап етеді.

Данияда инклюзияның анықтамасы білім беру мен қоғамды дамытудың негізгі тәсілі ретінде айқын көрінеді. Сонымен қатар, инклюзия барлығына мектеп құру тетігі ретінде де түсініледі, яғни Даниядағы инклюзия – бұл жай сөз емес, мектептерде болып жатқан процесс. Оны тиімді іске асыру мақсатында педагогтарды даярлау жүйесі тиісті өзгерістерге ұшырады (Tetler, 2013.)

Мемлекеттік стратегияға сәйкес Данияда инклюзивті білім беруді дамыту жекелеген мамандандырылған мектептерде оқытындардың санын азайту бағытында жүргізілуде. Мұндай шараның қажеттілігі білім алушылардың білім жетістіктерін бағалау жөніндегі халықаралық бағдарламаны (PISA) іске асыру нәтижелері бойынша туындады. Олар Дат оқушыларының үлгерімінің төмен көрсеткіштерімен стратегияның мұғалімдері мен әзірлеушілерін алаңдатты. Әртүрлілік даму үшін ресурс ретінде, ал инклюзивті білім беру білім беру міндеттерін шешудің құралы ретінде қарастырылады. Арнайы білім беру бағдарламалары бойынша білім алушылар тым көп болды деген қорытынды жасалды және бұл оқу үлгерімінің төмендігінің себебі болып табылады. Педагогтардан басқа, инклюзивті білім беру стратегиясын іске асыру процесіне көптеген басқа қатысушылар, сондай-ақ әзірлеушілер-мемлекет қайраткерлері, жергілікті деңгейдегі саясаткерлер, оқу бөлімінің меңгерушілері, әдіскерлер, оқушылар мен олардың ата-аналары, ғалымдар, мүдделі ұйымдар мен кәсіподақтар тартылды.

Оқу процесінде әр бала жеке жұмыс істейді, тіпті қарапайым сыныптарда да, қажет болған жағдайда әртүрлі мамандар өз қызметтерін ұсынады. Заңнамадағы және білім беру стратегиясындағы өзгерістер білім алушыларды қажетті көмек көрсету кезінде арнайы сыныпқа «орналастыру» тәжірибесінен бас тартуға, содан кейін «қайтаруға» дейін азаяды. Жаңа көзқарас сонымен қатар сыныптағы әртүрліліктің таңбалануы қажет пе, жоқ па деген сыни түсінікке негізделген. «Әртүрлілік», «жетіспеушілік» және «мүмкіндіктерді шектеу» сияқты оқу процесінің шындықтары сыныптарда пайда болады, өйткені олардың тасымалдаушылары – балалар. Енді олар бәрін бір сыныпта оқиды және еш жерге аударылмайды. Тек олардың мұғалімі аудары алады. Өзгеріс объектісі әрдайым оқушы емес, қоршаған орта болып қалуы керек екендігі ерекше атап өтілді.

Даниядағы Инклюзия – ниет, сондай-ақ іске асыру ауқымы. Басқаша айтқанда, инклюзивті білім беру қажеттілігі туралы пікірталас аяқталды және бүгінгі таңда басты мәселе оны жүзеге асыру тетіктері болып табылады. Диалогтың жалғасуы маңызды, бірақ қазір инклюзивті білім беру қажеттілігінің себептері туралы. Мұндай стратегия муниципалитеттер мен олардың мектептеріне мемлекеттік стратегияны іске асыру үшін қажетті ресурстық базаны құру жөніндегі іс-шараларды жүйелі түрде жүзеге асыру міндетін қояды. Инклюзивті білім берудің стратегиялық негіздері мен практикалық тәсілдерін әзірлеу жоспарында жасалғанына қарамастан, практика әзірше «инклюзивті» практикаларды дамытуға білім базасы мен оны қолдану тәжірибесі әлі де жеткілікті және тиімді емес екенін көрсетіп отыр, бұдан

баршаға арналған оқыту мүмкіндігін қамтамасыз ету жөніндегі одан әрі келісілген іс-қимылдар қажеттігі туындап отыр.

Инклюзия туралы қарама-қайшылықтың мәнін зерттей отырып, инклюзивті білім беруде де «икемділік қоры» болуы керек екенін ұмытпау керек. Мұндай білім беру жүйесі кейбір балаларды оқытуға икемді қарап, арнайы сыныптарда, мектептерде және үйде оқыту мүмкіндігін көздеуі тиіс.

Көптеген елдер сияқты Дания да Саламанка декларациясына қосылып, инклюзивті білім беруді дамытуға өз ниетін білдірді. Инклюзивті білім беру қағидаттары Данияның ұлттық заңнамасында бекітілген және тиісті қаулылар аясында жүзеге асырылады. «Еркін» мектептерді қоспағанда, Даниядағы білім тегін. Заңнамаға сәйкес білім беру жүйесін қаржыландыру муниципалды бюджеттерден жүзеге асырылады. Муниципалитеттер мектептерде әлеуметтік қолдау көрсетуге де жауапты. Жаңадан келген көшіп келушілердің балаларын оқытуға қаражатты Үкімет береді. Білім және ғылым министрлігінің (2004) мәлімдемесіне сәйкес, ата-аналар/қамқоршылар оқу материалдарының, тамақтанудың, медициналық қызметтердің және балаларын мектепке тасымалдаудың құнын төлемеуі керек. Инклюзивті білім беру дәл осындай тәсілді білдіреді. «Ерекше білім беру қажеттіліктері бар» санатындағы оқушылар негізінен бұқаралық мектептерге барады, онда олар үшін арнайы оқыту ұйымдастырылады. Дегенмен, арнайы сыныптар мен мектептер, сондай-ақ олардың әртүрлі комбинациясы бар. Инклюзивті білім беру және әлеуметтік интеграция саласындағы мемлекеттік стратегияны жүзеге асыру барысында Дания муниципалитеттері халық мектептерінде барлық оқушылардың жақсы үлгеріміне ықпал ететін осындай оқу ортасын қамтамасыз ету үшін жауап береді [88].

Нидерланды тәжірибесі

Нидерландыда интеграция бағытындағы дамуға екі саясат айтарлықтай әсер етті (Ерекше қажеттіліктері бар білім беруді дамыту жөніндегі еуропалық агенттік, 2005). Бірінші, *Waar SamenNaarSchool (WSNS)* бағдарламалық құжаты (Қайтадан мектепке) 1990 жылы қабылданды. Осы WSNS саясатына сәйкес барлық бастауыш мектептер мен мүмкіндігі шектеулі немесе ақыл-есі кем балаларға арналған арнайы мектептер аймақтық кластерлерге топтастырылған. Саясатты дамытудың жеке бағыты ерекше қажеттіліктердің басқа түрлері бар білім алушыларды оқыту үшін жасалды.

Әртүрлі арнайы мектептер төрт сараптамалық орталыққа қайта құрылды: көру қабілеті нашар оқушыларға, есту және қарым-қатынас қабілеті нашар оқушыларға, физикалық және ақыл-ой кемістігі бар оқушыларға және мінез-құлық және эмоционалды проблемалары бар оқушыларға арналған. Екіншіден, 1996 жылы мектеп білімінің түріне қарамастан оқушыларды тарта отырып, арнайы қызметтерді қаржыландыруды байланыстыруға бағытталған қолдау саясаты қабылданды. Бэкпактың осы саясатына сәйкес оқушылар оның қажеттіліктеріне сәйкес мектепке қаржыландырылады. Оқушының ерекше

қажеттіліктері туралы мәлімдемесі болған кезде, ата-аналар баласын қарапайым мектептерге немесе арнайы мектептерге беруді таңдайды.

Егер инклюзивті білім беру нұсқасы таңдалса, онда қолдау пакеті білім алушыларға арналған. Рюкзактың мөлшері баланың ерекше қажеттіліктеріне байланысты анықталады. Әдетте, ол маман – арнайы білім беру оқытушысы ұсынатын қызметтерден және аптасына үш сағатқа жуық ассистент-оқытушының қолдауынан тұрады.

Нидерландтың арнайы білім беру құрылымындағы инклюзияны ынталандыруға бағытталған өзгерістер қысқа мерзім ішінде орын алды және нәтижесі ата-аналар үшін де, мұғалімдер үшін де шатастыруы мүмкін әртүрлі және қиылысатын жолдары бар ерекше қажеттіліктер туралы ережелердің күрделі жүйесі болып табылады. Негізгі және арнайы білім беру мұғалімдерінің едәуір бөлігі, сондай-ақ кейбір ата-аналар, интеграцияға деген ұмтылысты қабылдасамаса да, ЕБҚ бар білім алушылар жоғары сараланған жүйеде жақсы деп санайды. Ашық қоғам институтының есебі (2005) Нидерландыдағы мүгедек балалардың едәуір бөлігі әлі де арнайы мектептерге баратындығын көрсетті. Сонымен қатар қарапайым мектептерде арнайы білім беру жүйесі дамуда. Зерттеушілер Нидерландыда инклюзивті білім беруді реформалауға бағытталған күш-жігер жақсы әлеуетті көрсеткенімен, реформалар әлі де толық жүзеге асырылмады деген қорытындыға келді.

Аустралия тәжірибесі

Инклюзивтік білім беру тәжірибесі жетілген заңнамамен қамтамасыз етілген елдерінің арасында Австралияны ерекшелуге болады. Бұл елде бала жалпы мектепте білім алғанда, инклюзивтік оқыту үрдісі басым болады. Сондай-ақ Австралияның үкіметі инклюзивтік білім беру аясындағы бағдарламаларды жүзеге асыруда және мүмкіндіктері шектеулі балаларды қолдауда, көп елдерден озық тұрады.

1988 жылдан бастап, бірқатар авторлардың зерттеулерінде Австралиядағы білім беру жүйесі қымбат және шығынды, бұл интеграциялаудың тиімділігінің жолындағы кедергілердің бірі болып табылады. Басқа автор инклюзивтік бағдарламалар өте қымбат, алайда мектептердің бұл ресурстарды тиімді пайдалану мүмкіндіктері бар деп ескертеді. Мүмкіндіктері және ерекшеліктері әр түрлі балаларды мектепте оқыту үшін қосымша қаржыландырудың қажеттілігі бұрыннан талқылануда.

Мұғалімдерді және олардың инклюзивтік сыныптардағы балалардың сан алуан түрлі қажеттіліктерін қамтамасыз ету қабілеттерін дайындау тақырыбы Австралиядағы инклюзивтік білім берудегі негізгі мәселелердің біреуі болып табылады. Graham L. және т.б. жүргізген зерттеулерде Викториядағы орта білім мектептерінің мұғалімдері өз бойларынан мүмкіндіктері әр түрлі оқушыларға арналған оқу жоспарын түрлендіруді жүзеге асыру үшін талап етілетін дағдылардың жетіспеушілігін байқады, бұл салада арнайы дайындықтың өте қажеттілігі туралы хабарлады.

Австралия ғалымдары инклюзия тәжірибесін зерттей отырып, мұғалімдердің басым бөлігіне бастауыштан орта мектепке өткен кезде арнайы немесе қосымша білімнің және кіріктірілген оқушыларға арналған оқу жоспарын түрлендіруді жүзеге асыру үшін мамандардың қолдауының қажеттілігін атап көрсетті.

Мұғалімдерді дайындауда олардың мүмкіндіктері шектеулі балаларға қатысты жағымды қарым-қатынастарын қалыптастыруға үлкен көңіл бөлінуге тиісті. Бұл балаларға қатысты позитивтік көзқарас инклюзивтік бағдарламаларды жүзеге асырудың негізі болып табылады; бұндай қарым-қатынасқа мұғалімдерді оқыту арқылы қолдау көрсетіліп, олардың осы санаттағы балалармен өзара әрекеттену тәжірибесі арқылы алынуы мүмкін және тиісті де.

Зерттеу жұмыстарында Батыс Австралия мұғалімдерінде анықталған негативтік қатынас баланың даму бұзылысының ауырлық деңгейіне қарай арта түсетіні дәлелденген. Бұндай жағымсыз қатынас осындай балалармен өзара әрекеттену тәжірибесінің пайда болуымен және мұғалімді ары қарай дайындаумен азая түседі.

Ғалымдардың соңғы зерттеулері соңғы 15 жылда түзету мектептерінде оқитын мүмкіндіктері шектеулі балалардың санының біршама артқанын анықтады. Балада мінез-құлықтық девиация болған және оны оқыту кешенді қолдауды қажет еткен жағдайда инклюзиямен ерекше қиындықтар туындайды. Авторлар сегрегацияның өсуі екінші сатыдағы (7-12 сыныптар) мектепке тән екенін көрсеткенімен, бастауыш мектеп директорларының ассоциациясы өздерінің есептерінде осыған қатысты бірінші сатылық (1-6 сыныптар) мектепке арналған жаңа ережелердің жиынтығын әзірлеуге шақырады.

Осы есептердің әрқайсысында қиындықтар мүмкіндіктері шектеулі оқушыларды білім беру үдерісіне қосудың теориясы мен тәжіриесіне байланысты талаптардың жоғары деңгейімен және директорлардың сөздеріне қарай «көп ресурстарды соруымен» түсіндіріледі. Инклюзивтік білім беруге қатысты НЮУ штатында неге осындай мәселелердің туындайтынын жақсы түсінуі үшін авторлар осы мәселеге қатысты директорлардың көзқарастарын зерттеуден бастады.

Австралиялық мамандар 13 мектеп директорынан алған сұбхаттарын талдау нәтижелерін көрсетті. Мемлекеттік бастауыш мектептерінде мектеп жасындағы балалардың 2\3 оқиды. Олардың 6,7%-ының дамуында бұзылыстары бар, қолдау туралы ережелер қамтитын аңғарымдары бар оқушылар. Білім беру жүйесі қиындықтардың деңгейлеріне қарай олар үшін келесі мүмкіндіктерді қарастырады: оқу мерзімі бойы жалпы білім беру мектебінің әдеттегі сыныптарында оқу, сол мектептің «қолдау көрсетілетін» сыныптарында оқу, түзету мектебінде оқу.

Авторлар әр түрлі мектептердегі жағдайларды қарастыра отырып, мектеп директорының көзқарасымен және мектептік орта жағдайының жиынтығымен, ал бұл білім беру органдарының мектептік үлгерімге қоятын талаптары және ресурстарды бөлудің жүйесі бар, оқушылардың құрамы, оқыту үдерісі мен

инклюзивтік қауымдастықты құруға персоналдар мен ата-аналарды тарту деңгейімен анықталатын инклюзияның шынайы жағдайда өтіп жатқаны туралы айтады.

Мүмкіндіктері шектеулі балалармен байланысты мәселелер барлық ұйымдарда, мектептерде кездескенімен, тұрмысы нашар аудандардағы «ерекше қажеттіліктер» көрінісі өте күрделі. Ол жанұялардың әлеуметтік-экономикалық мәртебесімен, олардың этникалық және тіліне қатысты анықталады.

Авторлар нақты мысалдарды сипаттаумен ғана шектелмейді, олар инклюзияның тұжырымдамалық мәнмәтінің мәселелерін де қарастырады. Олар қолжетімділік ұғымын: қолжетімділік өлшемі және қолжетімділік жағдайы деп екі жасаушыға бөледі.

Олар ендірген түсініктерін түсіндіру үшін қарапайым мысал келтіреді. Егер балаға жоғары сөреден кітап алу қажет болса, оның қолжетімділігінің өлшемдеріне оның бойы, қол жеткізе алуы немесе биікке секіре алуы жатады. Сонымен бірге орындықтың болуы да қолжетімділікке жатады. Сонымен, инклюзивтік сыныпта оқу үшін оның қолжетімділік өлшеміне оның қабілеттілігінің деңгейі жатса, басқа қолжетімділіктің түріне (орындыққа) түрлендірілген бағдарлама, бейімделген оқу ортасы және т.б. жатады [92].

Хорватия тәжірибесі

Хорватия Республикасының заңнамасы мүмкіндіктері шектеулі оқушыларды жалпы білім беру мектептеріне интраграциялау үдерісін дамытуға көмектеседі. Инклюзивтік білім беру мүмкіндіктері шектеулі оқушыларды ғана емес, сонымен бірге білім алуда әр түрлі қажеттіліктері бар оқушыларды: әр түрле сенсорлық, қимыл-қозғалыстық, коммуникативтік қажеттіліктері бар, этникалық, мәдени тұрғыда әр түрлі, діні, нәсілі бойынша және басқа топ балаларын да кіріктіруді білдіреді.

Хорват мамандарының пікірі бойынша инклюзияның сипатының ерекшелігіне мүмкіндіктері шектеулі тұлғалардың арнайы қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін жауапкершілік қоғамға емес, жергілікті қауымға жүктеледі, себебі жергілікті қауым әрбір жеке тұлға өзінің мүмкіндіктерін жүзеге асыруға, сондай-ақ өзінің толық дамуын ала алатын орта болып табылады. Хорватиядағы дамып келе жатқан инклюзивтік білім берудің басты идеясы осымен тұжырымдамаланады.

Мүмкіндіктері шектеулі оқушыларға білім беруге қатысты заңнамалық нормалар Хорватияның конституциясында (1990 ж.), Бастуыш білім беру туралы заңында (№ 59/91, 27/93, 7/96), Білім беру министрлігінің даму мәселелері бар балаларды міндетті түрде педагогикалық тексеру нұсқаулығында (Білім беру және мәдениет журналы, № 2/93), Даму мәселелері бар оқушыларға бастауыш білім беру туралы қаулысында (№ 23/91), Бастауыш мектепке қабылдау туралы қаулысында (№ 13/91), Орта білім беру туралы заңында (№ 19/92, 26/93, 27/93 және 50/95), Оқуда қиындықтары бар

оқушыларға орта білім беру туралы қаулысында (№ 86/92), Дамуында үлкен қиындықтары бар оқушыларға білім беруге арналған оқу жоспары мен бағдарламаларда (Білім беру және спорт журналы, № 4/96), Білім беру және спорт министрліктерінің бастауыш және орта мектептердегі даму мәселелері бар балаларға арналған тексеру және емтихан өткізу бойынша нұсқаулықтарында (Білім беру және спорт журналы, № 4/96) өздерінің көріністерін тапты.

Мектепке дейінгі тәрбие 6 айдан 6-7 жасқа дейін жүзеге асады. Мүмкіндіктері шектеулі балаларды балабақшаға қабылдау үшін жеңілдіктер берілген. Хорватияда интеграцияның бірнеше үлгісі бар, мүмкіндіктері шектеулі балалар жалпы балабақшаларға немесе кейбір сабақтар жалпы топта жүргізілетін арнайы топқа бара алады. Жалпы балабақшада білім беру әдеттегі бағдарлама немесе қосымша оңалту бағдарламасы бар бейімделген немесе арнайы бағдарлама бойынша жүреді. Қосымша білім беру қызметтерін мемлекет төлейді (сомасы баланың балабақшада болған уақытына байланысты болады). Күніне 4, 6, 10 сағатқа есептелген тәрбиелеу бағдарламалары болады. Ата-аналар әдетте төрт сағаттық бағдарламаны таңдайды, себебі ондай жағдайда мүгедектігі бар бала қосымша зейнетақы алады, егер бала балабақшаға күніне 4 сағаттан артық барса, онда жанұя бұл қаржылық қолдаудан айырылады.

Бала бастауыш сыныпқа барар алдында, дәрігерден, психологтан, арнайы білім беру және жалпы білім беру мектептерінің мұғалімдерінен құралатын комиссия оның психикалық дамуын бағалайды. Комиссияның бағлау негізінде балаға оның мүмкіндігіне сәйкес бағдарлама бойынша оқыту ұсынылады (жалпы білім беру, бейімделген немесе арнайы) немесе мектеп әзірлеген бағдарлама бойынша сыналатын оқыту үдерісінде жүретін педагогикалық тереңдетілген тексеру тағайындалады. Тексеру бағдарламасы баланың оқу бағдарламасын меңгеру мүмкіндігін анықтауды, баланы қолдау үшін қажетті оқу жұмысын ұйымдастырудың тәсілі мен құралдарын таңдауды, мұғалімнің ата-аналармен ынтымақтастық түрін және бақылау кезеңінің ұзақтығын анықтауды жүзеге асырады. Заңға сәйкес тексерудің ұзақтық мезімі 3 ай, одан кейін оқыту бағдарламасының түрі анықталады.

Оқушының даму бұзылыстарының күрделілігіне қарай мектеп білім беру интеграциясының әр түрлі үлгілерін: толық немесе жартылай (Даму мәселелері бар оқушыларға бастауыш білім беру туралы қаулысы, 1991 ж.) ұсынады. Нормативтік құжаттарда міндетті білім берудегі басымдылық толық интеграциялауға берілуге тиістілігі аталып көрсетілген.

Толық интеграциялау үлгісінде мүмкіндіктері шектеулі балалар әдеттегі сыныптарға қосылады. Әдеттегі сыныптың оқушыларының саны 25 адамнан аспаған жағдайда, сыныпқа мүмкіндігі шектеулі оқушылардың үшеуін ғана қосуға рұқсат етіледі. Интеграциялаудың аталған үлгісіндегі мүмкіндіктері шектеулі балалар жалпы немесе бейімделген бағдарламалар бойынша оқытылады. Бейімделген бағдарлама оқушының даму мен шектелу ерекшеліктерін есеп ала отырып, жалпы білім беру жоспарының негізінде

құрылады. Ол көлемі ықшамдалған, аса күрделі емес оқу материалдарын қамтиды, сондай-ақ оқытудың сәйкес келетін бейімделген әдіс-тәсілдерін, құралдарын қолдануды білдіреді. Мүмкіндіктері шектеулі оқушыларға арналған жеке оқу жоспарын мұғалім арнайы білім беру мұғалімімен бірлесе отырып құрайды.

Дефектолог мамандардың қосымша көмегі жеке тәсіл немесе арнайы білім беру жұмысымен, сондай-ақ оқушыны оңалту бойынша (арнайы түзете дамыту сабақтары) арнайы сабақтар үдерісінде жүзеге асырылатын білім берудің толық интеграциясын қолдауға мүмкіндік береді.

Егер бала жалпы бағдарламаны меңгере алмаса, онда оған негізгі пәндерді бейімделген бағдарламалар бойынша арнайы сыныпта, ал сурет салу, музыка, дене шынықтыру сабақтарын жалпы бағдарламалар бойынша әдеттегі сыныпта жүргізілетін жартылай интеграциялау үлгісі ұсынылады.

Даму бұзылыстары айқын байқалатын балаларға да толық және жартылай қосылу үлгілерін ұсынады. Соңғысы инклюзивтік білім берудің әр түрлі үлгілеріне сәйкес жүзеге асырылуы мүмкін. Жартылай қосылудың мүмкін болатын үлгілерінің бірі ретінде пән сабақтарының бір бөлігі әдеттегі сыныпта, ал басқа бөліктері арнайы сыныптарда оқытылатын жалпы білім беру мектебінде оқыту ұсынылады.

Басқа үлгі жалпы білім беру мектебі жағдайындағы арнайы сыныпта (бұндай сыныптар 6-10 оқушыдан құралады) оқыту ұсынылады, ал сабақтан тыс уақытындағы әрекеттері әдеттегі сынып оқушыларымен бірге ұйымдастырылады. Үшінші үлгі бойынша жалпы білім беру мектептеріндегі ұзартылған мектептік сағаттармен ұйымдастырылған оқу үдерісі 5-10 оқушыдан құралатын арнайы топтарда (сыныптарда) жүргізіледі.

Оқушыларға қандай да бір мүмкіндік туған жағдайда оқытудың бір үлгісінен басқасына еркін көшу мүмкіндігі берілген. Ақыл-ойы дамымаған оқушылар, аутист балалар, даму бұзылыстары күрделі балалар мектепте 21 жасқа дейін оқи алады. Бұл балаларға қатысты қатал оқу жоспары, оқу бағдарламасы нормаланған сыныптар болмайды. Олар үшін балалардың жеке мүмкіндіктері есепке алынған бейімделген бағдарламалар құрылады.

Заңға сәйкес оқушылар көлікпен тасымалдаумен және оқушылардың жағдайына сәйкес көмекші персоналдың бөлінуімен қамтамасыз етіледі. Мүмкіндіктері шектеулі оқушыларға оқушының дамуындағы ауытқушылықтардың зардабын төмендетуге арналған қосымша білім беру және/немесе оңалту жұмыстарын қамтитын арнайы көмек ұсынылады.

Сонымен, заңнама мүмкіндіктері шектеулі оқушыларға білім беру үдерісінің әр түрлі мүмкіндіктері мен ұйымдастыру түрлерін ұсынады, бұл әрбір оқушыға өзінің қабілетіне сәйкес және оны дамытуға ынталандыратын білім беру үлгісін табуға және ашық әлеуметтік қоғамда көмір сүруге дайындауға мүмкіндік береді.

Хорватияда орта білім міндетті болып табылмайды, сондай-ақ бұл мүмкіндіктері шектеулі оқушыларға да қатысты болады. Конституцияға (1990) сәйкес орта білім жоғары білім сияқты оқушылардың қабілеттеріне сәйкес

барлық оқушылар үшін тең жағдайда қолжетімді. Оқушылар орта білім ұйымдарына орта мектептің бірінші сыныбына кандидаттарды таңдау Білім беру министрлігінің жыл сайынғы Орта білім беру туралы заңының негізіндегі өлшемге сәйкес қабылданады. Бұл Заңда мүмкіндіктері шектеулі оқушыларды тікелей (яғни түсу етихандарынсыз, ата-анасының өтініші бойынша) қабылдау туралы да айтылған. Тікелей қабылдау туралы шешім (оқушыны мектепке қабылдаудағы) Аймақтық білім беру департаментінің, әлеуметтік қызметтердің, оқытуды ұсынған басқа да құжаттарға сәйкес жүзеге асырылады.

Хорватиядағы білім беру жүйесі Винко Бек (көру қабілетінің бұзылыстары бар тұлғаларға арналған), Голяк (тірек-қимыл аппараттарының бұзылыстары бар тұлғаларға арналған), СУВАГ (есту қабілетінің бұзылыстары бар тұлғаларға арналған) сияқты орталықтардың болуымен ерекшеленеді. Бұл орталықтардың мамандары үлкен зерттеу жұмыстарын жүргізеді, сондай-ақ жалпы білім беру мұғалімдеріне кеңес береді, балалармен арнайы сабақтар жүргізеді. Даму бұзылыстары ауыр оқушылар аталған орталықтарда білім алады.

Сонымен бірге, мүмкіндіктері шектеулі тұлғаларды жалпы білім беру үдерісіне қосуға қатысты барлық мәселелер шешімін тапты деп айтуға болмайды. Хорватияда арнайы білім беру ұйымдарының әлеуеттері пайдаланылатынын айтып өту керек, бұл ұйымдар ресурстық орталықтар мәртебесін алған және мүмкіндіктері шектеулі интеграцияланған балаларды қолдау, кадрларды дайындау, инклюзивтік білім беруді әдіснамалық қамтамасыз етуді құру бойынша үлкен жұмыстар жүргізеді [92].

Беларусь тәжірибесі

Белоруссиядағы адам мен қоғамның дамуы үшін жағдай тудыратын әлеуметтік жүйені білім берудің жаңа құндылығы деп қабылдау интеграциялау үдерісін дамытуға үлкен үлесін тигізді. Арнайы білім беру мекемелері мүмкіндіктері шектеулі балаларды оқыту мен тәрбиелеуді ғана жүзеге асырмайды, сонымен бірге, олар осы санаттағы тұлғаларды толық әлеуметтендіру мен қоғамға интеграциялауға бағытталған. Интеграция елдегі арнайы білім беруді дамытудың жетекші бағытына айналуға.

Белорусь Республикасындағы «Бала құқығы туралы» заңда қабылданатын әрекеттердің негізгі бағыттары белгіленген: мемлекет мүгедек балаларға, ақыл-ойы дамымаған немесе дене бітімінде даму бұзылыстары бар балаларға арнайы медициналық, дефектологиялық және психологиялық ақысыз көмекке, ата-аналарға оқу мекемесін, негізгі және кәсіптік білім беруді таңдау мүмкіндігіне, олардың мүмкіндіктеріне сәйкес жұмысқа орналастыруға, әлеуметтік оңалтуға, олардың жарамдығын қамтамасыз ететін жағдайдағы толық құнды өмірге, қоғам өміріне белсенді қатысуға көмек көрсетуге кепілдік береді.

1995 жылы «Психофизикалық даму ерекшеліктері бар балаларды интеграциялық оқыту туралы уақытша ережелер» қабылдануымен оларды әдеттегі балалармен бірге оқытуға және оларды оқшаулауды жеңуге арналған бірыңғай білім беру кеңістігін құру үшін дайындықтар жасалды. Бұл

міндеттерді табысты шешу үшін бастауыш сынып мұғалімдерінің барлығы екінші, дефектологиялық білім алуға тиісті.

Белоруссияда мектеп жасындағы балаларды оқытудың кіріктірілген үш түрі (үлгісі) анықталды және мемлекеттік қолдау көрсетілді:

1. Жалпы білім беру жанындағы арнайы сыныптар. Оларда психофизикалық дамуында әр түрлі ауытқушылықтары бар балалар оқиды. Оқытуды ұйымдастырудың бұл түрі сыныптан тыс жұмысты арнайы мектеп (мектеп-интернат) жағдайына қарағанда, интеграциялық кең көлемде ұйымдастыруға мүмкіндік береді.

2. Интеграциялық оқыту сыныптары. Сыныпта даму бұзылыстары бір текті балалар оқи алады. Арнайы сыныптарды және интеграциялық оқыту сыныптарын құру үшін мектептегі түзете дамыта оқу үдерісін ұйымдастыру және жағымды түзіммен қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін білікті мамандар, қажетті жағдайлар мен құрал-жабдықтардың болуын талап етеді.

3. Оқыту түріндегі арнайы ұйымдастырылған түзете педагогикалық сабақтандыру. Бұл түр шағын мектептерде оқитын, психофизикалық ерекшеліктері бар балаларға және оқуда үлгерімі нашар және тұрақты атқарымдық өзгерістерді білдіретін ұзақ аурудан кейінгі уақытша көмекті қажет ететін балаларға арналған. Түзете педагогикалық көмектің мазмұны мен көлемі оқушының жеке қажеттіліктеріне тәуелді болады. Көмек жүйелі, тұрақты немесе ұзақ уақытқа емес, дүркін-дүркін көрсетілетін түрде болуы мүмкін. Дефектолог мұғалім баламен баланың қабілетін дамытуға және ондағы бар даму ауытқушылықтарын түзетуге бағытталған жеке бағдарлама бойынша сабақ жүргізеді. Өтем қабілеттерін дамыту – мүмкіндігі шектеулі баланы заманауи қоғам өміріне бейімдеудің міндетті талабы болып табылады.

Белоруссия мамандарының бақылаулары бойынша білім беру интеграциясының табыстылығы оқу-тәрбиелеу үдерісінің әлеуметтік бағыттылығының дұрыс ұйымдастырылуына, баланың психофизикалық бұзылыстарының түрі мен айқындығының есепке алынуына тәуелді болады.

Белоруссияда заманауи жағдайда білім беру интеграциясының табыстылығын және арнайы мектептердің қатар өмір сүруінің қажеттілігін мойындайды. Арнайы білім беру жүйесінің икемділігі мүмкіндіктері шектеулі балалардың сан алуан түрлі мұқтаждықтары мен қажеттіліктерін қанағаттандыруға мүмкіндік береді. Сонымен бірге, арнайы және жалпы білім беруді байланыстыратын, сәйкес білім беру қызметтерімен қамтамасыз ететін, даму бұзылыстарын түзететін және мектеп бітірушілерді қоғамға табысты кіріктіретін интеграциялау жүйесі көлеміндегі әлеуметтік оқытуды күшейтуді ұсынады [92].

Молдова тәжірибесі

Соңғы жылдары Молдова Республикасының білім беру жүйесінде инклюзивтік білім беру үгілерін алға жылжыту мақсатында көптеген қадамдар жасалды. Инклюзиялық тәжірибе азаматтық қоғам, сондай-ақ кейбір

педагогикалық кадрлар, еріктілер мен ата-аналардың жағынан көрсетілген құлышыныстың арқасында бірқатар табыстарға жетті.

Осыған байланысты Молдова Республикасының үкіметінің Молдова Республикасында инклюзивтік білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын қабылдауы мемлекеттік органдардың инклюзивтік білім беруді ұлттық және жергілікті деңгейде дамытуды қамтамасыз етуге қатысты жауапкершілік алуын білдіреді.

Осы бағдарламаға сәйкес инклюзивтік білім беру кооперацияға, серіктестікке, әлеуметтік білім беруге және жеке тұлғалық қатынастарға назар аударылатын жаңа бағытты білдіреді. Білім беру ұйымдарының мақсаты, міндеттері және түрлері, қандай да бір әр түрлі себептерге байланысты шеттетілген немесе білім беру бағдарламасы мен оны жүзеге асыруға қосу үдерісінен шығып қалған балалардың, жастардың және ересектердің құқықтарын сақтауға қатысты ұлттық саясаттың ережелері қарастырылды.

Инклюзивтік білім беру балалардың сан алуан түрлі мінездемесіне және оларға сәйкес білім беру қажеттіліктеріне жауап беруге және жалпы білім беру жүйесінің аясындағы интеграциялау негізінде балалармен жастарға сапалы білім беру үшін білім беру жүйесін үздіксіз өзгерту мен бейімдеуді қарастырады.

Инклюзивтік білім берудің нормативтік базасы Keystone Moldova әзірлеген, Мүмкіндіктері шектеулі балаларға инклюзивтік білім беру әдіснамасына сәйкес дамыған.

Keystone Moldova әдіснамасы инклюзивтік білім беруді ендірудің келесі кезеңдерін ұсынады:

- білім алуда ерекше қажеттіліктері бар балаларды жіктеу;
- Мектепішілік көп бейінді комиссия құру және жанұялық білім беру ортасын бағалау, бастапқы бағалау және кешенді бағалау, ЖДБ әзірлеу;
- инклюзия үдерісінде балалар мен жанұяларға көмек көрсету;
- инклюзиялық ортаны әрбір мектептен педагогикалық кадрларды, көмекші педагогтарды, көп бейінді комиссияның мүшелері мен орталықтардың үйлестірушілерін оқыту; ата-аналардың, сыныптастары мен қоғам мүшелерінің назарын аудару арқылы дамыту;
- мүмкіндіктері шектеулі балаларға инклюзивтік білім беруді мониторингілеу мен бағалау.

Әдіснаманың ережелеріне сәйкес Инклюзивтік білім беру мекемелерінің қызмет істеу стандарттары мен типтік ережелері әзірленді.

Ереже бойынша білім беру, мониторингілеу және бағалау және т.б. ақпараттандыру, құжаттандыру, сабақтандыру, білім беру бойынша жекелендірілген жоспарларды жобалау және әзірлеу бойынша арнайы қызмет көрсететін, мүмкіндіктері шектеулі балаларды білім алудағы қолжетімділікпен қамтамасыз ететін әрекеттердің институционалдық ортасы болып табылатын Мектепішілік көп бейінді комиссия инклюзивтік білім беруді ендіруде үлкен рөл атқарады.

Сондай-ақ инклюзивтік білім беру мекемелерінде мүмкіндіктері шектеулі балаларды білім беру және әлеуметтік инклюзияда қолдау бойынша қызметтерді көрсететін білім беру қызметтері (көмекші педагог, психолог, педагог және т.б.) әрекет етеді.

Ережелерге сәйкес мүмкіндіктері шектеулі балаларға білім беру үдерісі көмекші педагогтың қолдауымен жүзеге асырылады. Мүмкіндіктері шектеулі оқушылар Мектепішілік көп бейінді комиссия әзірлеген және бекіткен қысқартылған бағдарлама бойынша оқи алады.

Инклюзивтік жалпы білім беру мекемесінің қызмет істеу стандарттары инклюзивтік білім беруді ендіру бойынша нормативтік негізді құрудағы маңызды құжаттардың бірі болып табылады. Стандарттар Молдова Республикасының инклюзивтік жалпы білім беру мекемелері үшін міндетті норма болып табылады, олардың қолданылуы инклюзивтік білім беру үдерісінің ең төменгі міндетті сапа деңгейімен қамтамасыз етуге кепілдік береді.

Стандарттың инклюзивтік жалпы білім беру мекемелерінің қызмет істеуін анықтайтын жеті көрсеткіші бар, олар: инклюзия; тиімділік; ден саулық; қауіпсіздік пен қорғау; қаржылық қаражаттар; адамдық ресурстар; дене ресурстары; мектеп пен қауымдастықтың арасындағы қатынас.

Әрбір стандартқа инклюзивтік жалпы білім беру мекемелерінің белгілі бір сипаттамасына қол жеткізуге бағытталған нақты сапалы көрсеткіштер сәйкес келеді.

Стандарттар мектептік мекемеге инклюзивтік білім беруді дамыту жолын көрсететін, барлығын қамти алатын ресурс болып табылады. Сонымен бірге, мектептің пікірі бойынша жалпы бастауыш және орта білім беру мекемелері үшін баланың жеке ерекшелігін (жобалау кезеңінде) есепке алатын, жақын арада әзірленген сапа стандарты белгілі бір салалар мен белгілер бойынша тәжірибеде жүзеге асатын Білім беру инклюзиясының көрсеткіші болып табылады.

Стандарттардың рөлі:

- қызмет істеуді қамтамасыз ету мақсатында жалпы құқықтық негізді белгілеу;
- инклюзивтік жалпы білім беру мекемелері;
- инклюзивтік жалпы білім беру мекемелерінің өз нәтижелерін тәуелсіз анықтаудағы өзін-өзі бағалау үдерісінде бағдарлауы және берілген нәтижелерді жақсартуға тиісті салаларды анықтауы;
- өздік бағалау туралы институционалдық есептері құрастыруға арналған негізді ұсыну;
- оларды сыртқы бағалау үшін негіз ретінде пайдалану [92].

Украина тәжірибесі

Украинадағы мүмкіндіктері шектеулі балаларды интеграциялауға көмектесу бойынша шаралар Украина президентінің «Мүмкіндіктері шектеулі

тұлғаларды кәсіптік оңалту және жұмыспен қамтудың ұлттық бағдарламасы туралы» қаулысымен қарастырылған. Украинаның Білім беру министрлігі Арнайы білім берудің мемлекеттік стандартын, «Украинадағы мүмкіндіктері шектеулі балаларға жақын жылдар ішінде және келешекте арнайы білім беру» және «Дене бітімі мен ақыл-ой даму бұзылыстары бар балаларды оңалту» тұжырымдамаларын бекітті, арнайы бастауыш білім беру стандартын жасау жұмысы аяқталды. Бұл мәселелерді шешудегі экономикалық саясат мекемелердегі арнайы білім беруді қаржыландырумен қамтамасыз етуге емес, бір оқушыны инклюзия жағдайында оқытумен (қосуға) байланысты кеткен шығындарға бағытталған, сонымен бірге, бұл жерде оқыту түрін, білім беру деңгейі мен ауқымын ата-аналардың өздері тандайды.

Мүмкіндіктері шектеулі балаларды мектепте оқыту курсының мазмұны, оқу жүктемесінің көлемі анықталған арнайы оқу жоспарымен жүзеге асырылады. Оқу жоспарының инварианттық бөлігінде білім беру және түзету блоктары ерекшеленген, ал вариативтік бөлігінде оқушылардың танымдық қажеттіліктерін есепке ала отырып, дайындауды жүзеге асыратын, қандай да бір мекеме қызметінің ерекшелігі көрініс табады. Мүмкіндіктері шектеулі балаларға арналған сабақтар, жеке және шағын топтық түзету сабақтары, таңдау бойынша сабақтар жүргізіледі. Мектептерде мүмкіндіктері шектеулі балаларға психологиялық-педагогикалық көмек көрсету үшін барлық жағдайлар құрылады.

Біріктірілген және инклюзивтік білім беруді жүзеге асыру аясында «Украинадағы арнайы білім беру туралы» заң жобасы әзірленген. Мектепке дейінгі және мектептік білім беру мекемелерінде мүмкіндіктері шектеулі балалар біріктірілген (психологиялық-медициналық-педагогикалық көмек көрсетілетін дамуында ауытқушылықтары бар балаларға арналған арнайы сыныптар), сондай-ақ инклюзивтік (психофизикалық даму бұзылыстары бар балаларды мұғаліммен және дефектологиялық білімі бар және түзету технологияларын меңгерген көмекші ассистентпен бірге бір сыныпта) білім беру түрлері жүзеге асырылады. Инклюзивтік білім беру сыныптарындағы оқушылар санын келешекте азайту ұсынылады.

2009 жылы Украинада мүгедектілік мәселелерге қатысты қоғамдағы көзқарасты түбегейлі өзгертуге шақырған, әдеттегі балалар мен мүмкіндіктері шектеулі балаларды бірге оқытудың «Украинадағы мүмкіндіктері шектеулі балаларға арналған инклюзивтік білім беру» бірінші жобасы басталды. 2010 жылы Инклюзивтік білім беруді дамыту тұжырымдамасы бекітілді.

Соңғы жылдары елде қалыпты дамыған балалар мен мүмкіндіктері шектеулі балаларды бірге оқытудың үлгісі қалыптасуда, бірақ бұл үдерісті реттейтін заңнамалық негіздің жоқтығы, инклюзивтік білім берудің дамуындағы негізгі кедергілердің бірі болып табылады [92].

Ресей тәжірибесі

Қазіргі кезде Ресейде білім беру саласындағы әлеуметтік саясат үлкен өзгерістерге ұшырап, қайта құрылуда, бұл жағдай мүгедек балалардың инклюзивтік оқуының қалыптасуы мен даму үдерісінде қарама-қайшылықты тудырып, үлкен әсер етеді. Бір жағынан өзгерістегі идеологиялық және әлеуметтік мәдени жағдайлар әлеуметтік аздық топ өкілдерін кемсітушілік пен олардың құқығына нұқсан келтіруге қарсы тұратын заңдарды қабылдауды және ізгілікті бастаулардың пайда болуын ынталандырады. Ал басқа жағынан алғанда, қолайсыз экономикалық жағдайлар, заманауи ресейлік қоғамның стратификациялық құрылымы әлеуметтік аздық топтарға, оның ішінде мүмкіндіктері шектеулі балаларға қатысты шектеуліктер мен теңсіздіктерді күшейте түседі.

Инклюзивтік білім беру саласындағы ресейлік зерттеушілер мүмкіндіктері шектеулі балаларды интеграциялау ерте кезден тұрақты және табысты тәжірибе болған елдердің білім беру саясатында болған әлеуметтік-құқықтық өзгерістердің мәнмәтінін толық зерттеді. Ең алдымен, біріктірілген білім беру либералдық-демократиялық реформалардың және кемсітушілікпен күрестің мәнмәтінін, қоғамдық моральдық жаңа нормалардың және адамдар арасындағы айырмашылықтарды сыйлаудың қалыптасуымен қарастырылады [92].

Көптеген зерттеушілер Ресейде ұзақ уақыт «стихиялық» немесе оны кейде «амалсыз» интеграция деп аталатын тәжірибе өмір сүретіні туралы айтады. Оның пайда болуына әдеттегідей түзете білім беру мекемелерінің болмауы немесе оның баланың тұрып жатқан жерінен алыс орналасуы, диагностикалаудың дұрыс жүргізілмеуі немесе оның мүлдем болмауы, ата-анасының баласын арнайы мектепте оқытқысы келмеуі және елдегі демографиялық дағдарыс жағдайында кез келген оқушының қабылдауға деген жалпы білім беру мектебінің мүддесі себепші болады. Бұл ең алдымен аздаған сенсорлық бұзылыстары немесе психикалық дамуының тежелуі жеңіл деңгейдегі оқушыларға қатысты болады. Біріктірілген білім беру институтын дамыту ісі қазіргі кезде Ресейде мәселелер мен қарама-қайшылыққа толы, оларды шешу үшін кешенді түрдегі арнайы шаралар қажет болады.

Академик Н.Н. Малофеевтың пікірінше: «... тиімді біріктірілген оқытуды ұйымдастру үшін, міндетті түрде педагогикалық кадрлардың арнайы дайындығы қажет». Оның мақсаты жалпы мектептер мен балабақшалардың педагогтарын арнайы психология мен түзету педагогикасының негіздеріне оқыту, оларға әдеттегідей емес балаға жеке тәсілдеме құруға мүмкіндік беретін арнайы оқыту технологияларын меңгерту. Бұндай дайындық ішінен бірнеше негізгілерін ерекшелеуге болатын өзара байланысқан міндеттерді білдіреді.

Ең бірінші кезекте, жалпы балабақшалар мен мектептердің педагогтарында мүмкіндігі шектеулі баланың пайда болуына сәйкес қатынасты: ұнатушылықты, қызығушылықты және осы баланы оқытуға деген шын пейілді тудыру.

Екіншіден, мүмкіндіктері шектеулі балалардың әлеуетті мүмкіндіктерін ашу қажет. Бұндай балалардың арнайы ұйымдастырылған қолдау жағдайында өздерінің көптеген құрдастарының даму деңгейіне жетуі, тіпті оларды озуы да мүмкін екенін көрсету және дәлелдеу қажет.

Үшіншіден, мұғалімнің кіріктірілетін баланы ең алдымен бала ретінде қабылдауы оның психикалық дамуын, танымдық әрекетінің ерекшеліктерін, оның әлсіз және күшті жақтарын анық түсінуімен үйлесуге міндетті.

Төртіншіден, ата-аналармен және жақын қоршаған ортасымен өзара әрекеттенуге, ынтымақтастыққа және серіктестікке арнайы үйрету керек.

Ең соңында, педагогтарды мектепке дейінгі және мектептегі интеграциялық оқыту жүйесіндегі баланы түзете қолдаудың нақты әдіс-тәсілдерімен таныстыру қажет» [92].

Бұл міндеттер жалпы түрдегі білім мекемелеріне кіріктірілген есту қабілетінің бұзылыстары бар балалармен жұмысқа жалпы мектепке дейінгі және мектептердің педагогтарын дайындаудың құрылған бағдарламасында жүзеге асырылуда.

Қазіргі кезде Ресейде РБА Түзету педагогикасы институтының жетекші мамандарымен әзірленген Мүмкіндіктері шектеулі балаларға арналған арнайы федералдық мемлекеттік білім беру стандарты (АФМБС) бекітілген.

АФМБС тұжырымдамалары қарастыратын білім берудің сараланған деңгейлері мен нұсқалары арнайы (түзету) мектептерде, сондай-ақ біріктірілген немесе инклюзивтік жағдайларындағы жалпы білім беру мектептерінде оқитын денсаулығында әр түрлі ауытқушылықтары бар балаларға арналған арнайы стандарттың негізі болып табылады. Мүмкіндіктері шектеулі балаларға арналған арнайы федералдық мемлекеттік білім беру стандарты қоғамдағы әлеуметтік әділетсіздікті жеңуге бағытталған. Стандарттың орталық идеясы білім беру мүмкіндіктерінің теңдігі мүмкіндіктері шектеулі тұлғалардың білім беру үдерісін жүзеге асыруға жағымды жағдай тудыру және белгілі бір нәтижелерге жетулері үшін олардың арасындағы ерекшеліктерін есепке алуды білдіреді. Басты мақсат пен біріктіру нәтижесі бұл жеке тұлғаны білім беру құралдарымен әлеуметтік мәдени дамыту.

АФМБС жалпы білім беру стандартының ажырамас бір бөлігі ретінде қарастырылады.

Ресейлік зерттеушілердің пікірінше, жергілікті білім беру басқармасы органдарының мысалы, Самара, Поволжье облыстары, біріктірілген білім беру кеңістігін құру туралы шешім қабылдауларына қатысты, осы аймақтық бастамалар жаңа құбылыс болып табылады. Самара облысында ерте араласу орталықтары арқылы даму ауытқушылықтары бар балаларға ерте жастан көмек көрсетуді ұйымдастыру басты рөл атқаратын біріктірілген білім беру туралы ережелерді, сондай-ақ мектептік біріктірілген білім беру кеңістіктерін ұйымдастыруға арналған арнайы нормативтерді әзірледі.

Сонымен бірге, зерттеушілер инклюзивтік білім беру мүмкіндіктері шектеулі балалар қосылған балалардың сыныптық қоғамы мен мұғалімдердің өзара әрекеттену стратегиясын ауыстыру, сондай-ақ жалпы және арнайы білім

беру педагогтарының өзара әрекеттену жүйесін құру арқылы макро деңгейде ғана емес, жергілікті қауым, мектептік ұжымдар деңгейінде де өзгерістерді талап етеді. Мүгедек оқушылардың сан алуан түрлі қажеттіліктерін қанағаттандыруға арналған қажетті талапқа жеке оқу жоспары мен қызметтер континуумының болуы жатады. Бұған көлік, логопедия, аудиология, терапия, қолдау педагогтары мен көмекшілері, мектептік әлеуметтік қызметкер, ата-аналарды сабағаттандыру мен дайындау жатады.

Жағдайды талдау нәтижесінде, ресейлік зерттеушілер жалпы және арнайы білім беру мұғалімдерінің кәсіптік өзін-өзі анықтау деңгейінде интеграцияның құндылығын қабылдамайынша инклюзивтік білім берудің ең алдыңғы қатарлы заңнамасын әзірлеу мен қабылдау және қаржыландыру мүмкін болмайды деп тұжырымдады [92].

1996 жылдың 1 қыркүйегінен бастап РФ білім министрлігінің алқасы педагогтарды мүмкіндігі шектеулі балалармен жұмыс істеуге дайындау мақсатында педагогикалық жоғары оқу орындарының оқу жоспарларына «арнайы (түзету) педагогикасының негіздері» және «мүмкіндігі шектеулі балалар психологиясының ерекшеліктері» курстарын енгізу туралы шешім қабылдады. Педагогтердің қосымша кәсіптік білім беру мекемелеріне бұл курстарды жалпы білім беретін мектептер мұғалімдерінің біліктілігін арттыру жоспарларына енгізу ұсынылды.

90-шы жылдардан бастап Ресейде мүмкіндігі шектеулі балаларға арналған жаңа білім беру жүйесі құрылуда [93]. Білім берудегі жаңа саясат Мемлекеттік және аймақтық нормативтік құжаттарда көрініс тапты.

Бүгінгі таңда Ресей Федерациясының аумағында инклюзивті білім беруді енгізу Ресей Федерациясының Конституциясына, «Білім туралы» федералды заңға, «Ресей Федерациясындағы мүгедектерді әлеуметтік қорғау туралы» федералды заңға сәйкес жүзеге асырылады, сонымен қатар мүгедектердің құқықтары туралы Конвенциямен және адам құқықтары мен негізгі бостандықтарды қорғау туралы Еуропалық конвенцияның №1 хаттамасымен реттеледі [94].

Ресей Федерациясында Ресей Конституциясына сәйкес, 43-бапта: «Әркімнің білім алуға құқығы бар» деп көрсетілген. Білім алу құқығы құқықтық, әлеуметтік, мүліктік немесе басқа мәртебесіне қарамастан әр адамға тиесілі. Білім алу құқығы ажыратылмайды және тіпті шектеулерге де жатпайды (Ресей Федерациясы Конституциясының 3-бабының 56-бөлігі).

Ресей Федерациясының «Ресей Федерациясындағы білім туралы» №273-ФЗ 2012 жылғы Федералды заңында (бұдан әрі – «Білім туралы» Заң) әр адамның білім алу құқығын жүзеге асыру үшін Ресей Федерациясының мемлекеттік органдары мүгедектерге сапалы білім алу үшін қажетті жағдайлар жасайды.

Ресейдің білім беру заңнамасында «инклюзивті білім беру» ұғымы алғаш рет 2012 жылы енгізілді. Бұл арнайы білім беру қажеттіліктері мен жеке мүмкіндіктерінің алуан түрлілігін ескере отырып, барлық білім алушылар үшін білімге тең қол жетімділікті қамтамасыз ету ретінде түсіндіріледі.

«Білім туралы» заңда (2-баптың 16-тармағы) «денсаулық мүмкіндіктері шектеулі білім алушы» термині бекітіледі. Термин мүгедек деп танылған адамдарға да, мүгедек болып табылмайтын адамдарға да қолданылады.

Сондай-ақ, заңда жеке мақалада (79) мүмкіндігі шектеулі балаларды оқыту және тәрбиелеу шарттары анықталған. Статистикалық мәліметтер бойынша, қазіргі уақытта мүмкіндігі шектеулі балалардың жартысынан көбі әртүрлі себептермен бұқаралық мектептерде оқиды, сондықтан бұл процесті заңнамалық деңгейде реттеу қажеттілігі бұрыннан бар. «Білім туралы» Заңның белгіленген бабына сәйкес, қазіргі уақытта мүмкіндігі шектеулі балалар бұқаралық мектептерде, бұқаралық мектептерде құрылған арнайы сыныптарда да, жаппай сыныптарда да оқуға мүмкіндік алады. Мүмкіндігі шектеулі балалар негізгі бейімделген білім беру бағдарламалары бойынша оқиды немесе олар үшін әртүрлі деңгейлерде дамуы бұзылған балалардың білім беру процесін кешенді сүйемелдеуді көздейтін бағдарлама әзірленеді.

Бейімделген оқу бағдарламасы білім алушылардың даму ерекшеліктерін ескере отырып, білім беру ұйымы федералды мемлекеттік білім беру стандарттары (FGOS) негізінде әзірленеді. 1 жылдың 2016 қыркүйегінен бастап мүгедек адамдарға арналған екі жаңа федералды білім беру стандарты күшіне енді.

Сонымен қатар, мүмкіндігі шектеулі білім алушыларға арнайы оқулықтар мен оқу құралдары, басқа да оқу құралдары тегін беріледі.

Қолданыстағы «Білім туралы» Заңда «арнайы білім» ұғымы жоқ және ол «мүгедек балалар мен мүгедек балаларға білім беру» ұғымымен алмастырылады.

Білім беру процесінде ДМШ балаларға арналған көмекші

Бейімделген жалпы білім беру бағдарламасы бойынша білім беру қызметін ұйымдастыру кезінде бір штат бірлігі есебінен оқушылардың ерекшеліктерін ескере отырып, емдеу-қалпына келтіру жұмыстары, білім беру қызметін және түзету сабақтарын ұйымдастыру үшін жағдайлар жасалады:

- мүмкіндігі шектеулі 6-12 оқушыға арналған дефектолог-мұғалімдер (сурдопедагог, тифлопедагог) ;

- мүмкіндігі шектеулі 6-12 оқушыға арналған логопед-мұғалім;

- ДМШ бар 20 оқушыға арналған педагог-психолог;

- мүмкіндігі шектеулі 1-6 оқушыға тьютор, ассистент (көмекші).

Тьютор – балалардың түзету-дамыту және білім беру іс-әрекетінің түрлі формаларын қолдауды қамтамасыз ететін педагог. Бұл профильдегі мамандарға кәсіби және жеке дайындық тұрғысынан ерекше талаптар қойылады, атап айтқанда:

- инклюзивті білім берудің мәнін түсіну;

- оқушының даму психологиясы мен тұлғалық даму әдістерін білу;

- білім беру процесінің барлық субъектілері арасында (оқушылармен жеке және топта, ата-аналармен, мұғалімдермен, мамандармен, басшылықпен) өзара іс-қимылды таба білу, осы адамдарды тәрбиелеу ерекшелігі бойынша ағарту және консультация беру.

Тьютордың «Білім және педагогика» бағыты бойынша жоғары кәсіптік білімі немесе "түзету педагогикасы" бағыты бойынша қайта даярлауды ескере отырып, орта кәсіптік білімі, педагогикалық жұмыс өтілі кемінде 2 жыл болуы тиіс.

Инклюзивті саладағы тьюторлық институт түбегейлі жаңалық болып табылады және жақында ғана әзірленуде. Тьюторлық қызмет Ұлыбритания, Франция, АҚШ сияқты елдерде белсенді дамуда. Егер біз физикалық мүгедектікті қарастыратын болсақ, онда Ресейде тьютордың баламен жұмыс істеудің салыстырмалы түрде қалыптасқан механизмі бар. Психикалық мүгедектік туралы айтатын болсақ, заңнамада бірқатар олқылықтар бар, өйткені бұл спектрдің ауытқуы саласындағы тьюторлық институт тұтастай Ресейде нашар дамыған.

Көмекшіні алу тетігі заңнамада нақты реттелмеген, бұл іс жүзінде осы қызметті пайдаланғысы келетін адамдар үшін кедергілер тудырады. «Білім туралы» Заңға сәйкес, мектеп әкімшілігі көмекке мұқтаж оқушыларға тьютор ұсынуға міндетті.

Тәжірибеде білім алушылар үшін тьюторды ұсынудың келесі рәсімі қалыптасты. Бірінші кезеңде ата-аналар (заңды өкілдер) тиісті комиссиядан өту үшін (аудандық немесе қалалық) психологиялық-медициналық-педагогикалық комиссияға (ПМПК) жүгінуі қажет. Бұл рәсім мүгедек мәртебесі бар балалар үшін де, мүгедектігі жоқ мүгедек балалар үшін де міндетті. Егер ПМПК қорытындысында мүгедек балаға тьюторлық қолдау туралы ұсыным берілсе, онда ата-аналардың (заңды өкілдердің) өтініші бойынша бұл ережені жеке жоспарға енгізуге болады, ол үшін білім беру ұйымына балаға тьюторды ұсыну өтінішімен жазбаша өтініш беру қажет.

Мүмкіндігі шектеулі балаларға арналған оқу процесін ұйымдастыру мәселелерін реттейтін нормативтік актілерде «ассистент (көмекші)» ұғымы кездеседі. Ассистентке арнаулы білімінің болуы немесе өзге де біліктілік талаптары бойынша талаптар қойылмайды. Нормативтік актілерде көрсетілген тұжырымдарға сүйене отырып, ассистент (көмекші) білім беру процесінде, атап айтқанда тірек-қимыл аппараты, есту, көру және т. б. бұзылған балалар үшін қажетті техникалық көмек көрсетеді. Іс жүзінде көбінесе ата-аналардың өздері көмекші болады, олар білім беру процесінде балаларына техникалық көмек көрсетеді. Алайда, тікелей білім беру ұйымы тиісті көмекшіні (көмекшіні) ұсынуға міндетті.

Мүмкіндігі шектеулі балаларды уақтылы анықтау, оларды кешенді тексеруден өткізу, оларға психологиялық-медициналық-педагогикалық көмек көрсету бойынша ұсыныстар дайындау және оларды одан әрі оқыту мен тәрбиелеу нысандарын анықтау мәселелерін шешуде психологиялық-медициналық-педагогикалық комиссиялар жетекші рөл атқарады

Мамандардың пікірінше, инклюзивті білім беру мамандардың пәнаралық өзара іс-қимылын ұйымдастырусыз түбегейлі мүмкін емес. Өзара іс-қимыл мүгедек баланы дамытудың бірыңғай стратегиясын әзірлеуге және іске асыруға

және оның отбасына қолдау көрсетуді ұйымдастыруға бағытталған кәсіби ынтымақтастық ретінде анықталады.

Пәнаралық қолдаудың негізгі аспектілері және оларды тиімді шешу шарттары:

1) балабақшадан мектепке дейінгі бірыңғай инклюзивті білім беру траекториясын құру.

2) білім беру мекемесінің инклюзивті кеңістікті қалыптастыруға жүйелі түрде кірісуі.

3) инклюзивті білім беру процесінің мазмұны.

Тұрақты білім беру мекемелерінде – мектепке дейінгі мекемелерде және мектептерде инклюзивті процесті қолдау инклюзивті практиканы жүзеге асыратын мекемелердің пәнаралық өзара әрекеттесуінің көп деңгейлі жүйесі болып табылады. Бұл жүйенің жүйе құраушы элементі инклюзивті білім беруді дамыту жөніндегі аумақтық ресурстық орталық болып табылады, ол әдетте округте (қалада, өңірде) бар психологиялық-педагогикалық және медициналық-әлеуметтік (ӨМСК) орталықтардың базасында құрылады.

Психологиялық-медициналық-педагогикалық комиссия (консилиум) аумақтық ресурстық орталық шеңберінде пәнаралық өзара іс-қимылдың негізгі құралына айналады.

Интеграцияланған білім беруді дамыту мүмкіндігі шектеулі балаларға білім беру жүйесін жетілдірудің маңызды және перспективалы бағыттарының бірі ретінде қарастырылады. Әдетте, баланың және оның ата-анасының тұрғылықты жерінде орналасқан жалпы типтегі білім беру мекемелерінде мүгедек балаларды оқытуды ұйымдастыру балаларды интернаттық мекемеге ұзақ мерзімге орналастырудан аулақ болуға, олардың отбасында өмір сүруіне және тәрбиеленуіне жағдай жасауға, олардың қалыпты дамып келе жатқан балалармен үнемі қарым-қатынасын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді және осылайша олардың әлеуметтік бейімделуі мен қоғамға кірігуі мәселелерін тиімді шешуге ықпал етеді.

Ресейлік тәжірибе көрсеткендей, инклюзивті оқыту идеясын «ерекше балалардың» ата-аналары қолдайды; қоғамның қалған бөлігі (педагогикалық қоғамдастық, қалыпты дамып келе жатқан балалардың ата-аналары) бұл процесті өте мұқият қарастырады. Сонымен қатар интеграцияланған оқыту тұжырымдамасын жүзеге асыру бастапқыда ұйымдастырушылық тұрғыдан шешу қиын болатын бірқатар қарама-қайшылықтар мен проблемаларды қамтиды. Бұл жалпы және арнайы білім беруді қаржыландыру көздеріне ғана емес, сонымен қатар мамандарды даярлау, қайта даярлау және оларды жұмысқа орналастыруға; жаппай оқыту жағдайында «ерекше» балалар мен жасөспірімдер үшін білім беру цензін белгілеуге, оқу процесін әдістемелік қамтамасыз етудің академиялық құрамдас бөлігі; жалпы білім беретін мектеп ішінде саралауды енгізудің орындылығына және т.б. қатысты.

Жапония тәжірибесі

Жапония инклюзивті білім берудің үздігі болып саналады. Қысқа уақыт ішінде бұл ел мүгедектерді кемсітуден бас тартудан бастап, оларға қажетті жағдайлар жасауға және оларды қоғамға енгізуге көшті. 1970 жылдардан бастап Жапонияда мүгедектердің білім алу мүмкіндіктерін кеңейтуге ықпал ететін нормативтік-құқықтық өріс дами бастады. Физикалық ауытқулары бар адамдарға қатысты ұлттық стандарттар мен мемлекеттік саясатты бекітетін негізгі заңдар 1990 жылы қабылданды. Сонымен қатар, мүмкіндігі шектеулі адамдардың проблемаларын зерттеу жөніндегі ұлттық қауымдастық құрылды, ол елде инклюзивті білім беруді енгізуді үйлестіреді.

Жапонияда ерекше балаларды қоғамға тарту балабақшадан басталып, мектептің жоғарғы сатысына дейін жалғасады. Ерте жастан бастап балаларға мүгедектерге адамгершілікпен қарауды үйретеді, көмекке мұқтаж адамдарға қамқорлық жасау дағдыларын дамытады. Бұл мектепке дейінгі білім беру мекемелерінде балаларды бірлесіп тәрбиелеу, бірлескен ойындар арқылы жүзеге асырылады. Ерекше балалардың ата-аналары баланың қай мектепке дейінгі (оқу) мекемеде оқитынын таңдауға құқылы. Бұл мамандандырылған мекемелер де, қарапайым мекемелер де болуы мүмкін. Көбінесе ата-аналар балаларының құрдастарының арасында қалыпты жағдайда өскенін жөн көреді. Сонымен қатар, Жапонияда барлық инфрақұрылым мүмкіндігі шектеулі адамның қозғалысы мен қарым-қатынасында айқын қиындықтар болмайтындай етіп салынған.

Мектепке дейінгі білім мен әлеуметтену дағдыларын алғаннан кейін ерекше балалар білім беру процесінің келесі сатысына өтіп, бастауыш мектепке түседі. Осылайша, балалардың ерекше қажеттіліктері жалпы білім беретін мектептерде жүзеге асырылады. Дамуында салыстырмалы түрде аз бұзылуларға ие балалар қарапайым сыныптарда оқиды, көбінесе аз толады.

Жапон мектебіндегі инклюзивті білім берудің маңызды ерекшелігі – ресурстар деп аталатын бөлмелерді ұйымдастыру. Бұл қарапайым мектептерде оқитын мүгедек балалар мамандардан кеңес ала алатын кеңістік. Мұндай бағдарлама аутизм диагнозы, есту, сөйлеу және көру қабілетінің әртүрлі бұзылыстары, эмоционалдық бұзылулары бар балаларға арналған. Шағын кіші топтарда оқытудан және ресурстар бөлмелерінің іс-әрекетінен басқа, кейбір балаларға жеке көмек көрсете алатын тьюторлар (тәлімгерлер) қарастырылған. Балалар үшін анамнезді, психологиялық және әлеуметтік тестілеу нәтижелерін ескеретін жеке оқу жоспарлары әзірленеді.

Инклюзиямен қатар, Жапонияда дамуында ауытқулары бар балаларға арналған арнайы мектептер бар, олар міндетті білім берудің барлық кезеңдерін қамтиды. Инклюзивті білім беруді табысты енгізу үшін жапон мектептерінің мұғалімдері арнайы дайындықтан өтеді. Арнайы балалармен жұмыс істеу қосымша қарым-қатынас дағдыларын, психологияны, медициналық көмекті қажет етеді. Мұғалімдер жұмысының нәтижесі балаларды болашақта қарапайым және ерекше балалар бір-бірін түсініп, бірге жұмыс істеп, бір

қоғамда толыққанды өмір сүре алатындай етіп тәрбиелеу болып табылады. Мүмкіндігі шектеулі балаларды оқыту айтарлықтай қаржылық шығындарды талап етеді, әдетте, мұндай балаларға қалыпты жағдай жасау құнын 10 есеге дейін арттырады. Шығындарды қаржыландырудың негізгі бөлігін мемлекет жүзеге асырады. Оқу аяқталғаннан кейін мүгедектердің нақты жұмысқа орналасу мүмкіндіктері бар. Осы санатқа жұмыс орындарын ұсынатын компаниялар үшін жеңілдіктер бар.

Елдегі мүгедектерге деген көзқарасты жеке тармақ ретінде атап өткен жөн. Бұл жерде қобалжу, ерекшеліктерге назар аудару жоқ, өйткені мүгедектігі бар адамдар қоғамның толыққанды мүшелері болып табылады. Қоғамдық орындарда балалардың экскурсияда мүмкіндігі шектеулі сыныптастарына кедергісіз және дұрыс көмектесетінін көруге болады. Балалардың бастамасы бойынша мұндай баланың отбасымен бірлескен демалыс жиі ұйымдастырылады. Жалпы, Жапонияда қоршаған орта шынымен адамның қажеттіліктеріне бейімделеді. Мысалы, тротуардың ортасын соқыр адамдар үшін нұсқаулық ретінде қызмет ететін арнайы гофрленген плиткамен төсеуге болады. Көптеген жерлерде Брайль шрифті бар тақтайшалар бар. Сондай-ақ әртүрлі санаттағы мүгедектерді жаңа ғимараттарды кедергісіз жүріп-тұру мүмкіндігін анықтау үшін тестілеуге тарту тәжірибесі бар.

2009 жылғы 8 желтоқсанда Жапонияда мүмкіндігі шектеулі адамдарды оқыту жүйесін реформалау бойынша Штаб құрылды. Оны премьер-министр Юкио Хатояма басқарды. Штаб өз кезегінде жұмыс органы – мүмкіндігі шектеулі адамдардың білім беру жүйесін реформалауды ілгерілету жөніндегі кеңесті құрды. Оның міндетіне осы саладағы практикалық міндеттерді шешу кірді. Кеңес жұмысына тек ресми тұлғалар ғана емес, сонымен қатар әртүрлі пікірталастар мен практикалық іс-шараларға қатысқан мамандар да белсенді қатысқаны үлкен маңызға ие болды. Олар сондай-ақ жағдайды түбегейлі жақсарту мақсатында ұсыныстар дайындады.

Соған қарамастан, соңғы уақытқа дейін Жапонияда инклюзивті білім беру мәселелері бойынша пікірталастар негізінен мүгедек балаларды бастауыш және орта жалпы білім беретін мектептерге қабылдау мәселелерін талқылауға дейін азайды, басқаша айтқанда, «жергілікті» сипатпен шектелді. Қазір жағдай өзгерді-дамуында ауытқулары бар балаларды оқыту мен тәрбиелеудің мазмұны туралы мәселе басты назарда болды.

Жапонияда инклюзивті білім берудің мақсаты – Жапония Конституциясына және «Білім туралы» негізгі заңға сәйкес мүмкіндігі шектеулі балалардың жан-жақты дамуына, олардың қабілеттері мен жеке басына жағдай жасау. Тек осы жағдайда науқас бала болашақта жұмыс орнын алуға және нақты жеке бақытқа сене алады. Сондықтан, мүгедектердің проблемаларын зерттеу жөніндегі ұлттық қауымдастық 2010 жылдың наурыз айында өзінің «Мүмкіндігі шектеулі балаларға білім беруді реформалау туралы ұсыныстарын» жариялады.

Бұл құжатта инклюзивті білім беру және тәрбиелеу жүйесі бар бүкіл мектептерді, тіпті тұрғын аудандарды құру нұсқаларына қатысты түбегейлі

көзқарастар көрсетілген. Қазіргі уақытта мектептерде оқу және оны бітіргеннен кейін мемлекет тарапынан қамқорлық жасау құқығын дені сау балалар ғана емес, ауыр сырқаты бар балалар да пайдаланады. Бұл өмірге жаңа талаптар әкелді: мүмкіндігі шектеулі балаларды оқытуды «мамандандыру» туралы барлық талап-тілектер айтылды. 90-шы жылдардың екінші жартысынан бастап «мамандандырылған қолдаушы оқытумен (МҚО) сыныптар мен мектептерде оқығысы келетіндердің саны күрт өсті.

Екінші жағынан, ауыр аурулары бар балалар қысқа мерзімді, бірақ айқын, көрінетін жетістікке жетуге итермеледі. Нәтижесі – қарапайым оқу орындарында да, ЕБҚ жүйесінде де балалардың құқықтарына қысым жасау. Ұлттық қауымдастық дайындаған «ұсыныстар», атап айтқанда, ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар мен қарапайым мектеп оқушыларының құқықтарын деңгейлеп қана қоймай, оларға қамқорлық пен мамандандырылған қолдау көрсету құқығына кепілдік беру қажеттілігі туралы тармақты қамтиды. Жапония жағдайында бұл мамандандырылған мектептер мен сыныптар түлектеріне «қоғам өміріне толыққанды қатысу» кепілдігін білдіреді. Сонымен қатар, бастапқы нүкте – «адамның тәуелсіздігі және кейбір психикалық ауытқулары бар адамдардың да қоғам істеріне толық, тиімді қатысуы».

Жапонияда инклюзивті білім беруді дамытудағы барлық жағымды және жағымсыз сәттерге қарамастан, мұнда мүгедектерді қоғамдық өмірге тарту мәселесі формальдылық емес, мүгедектерге және, ең алдымен, мүмкіндігі шектеулі балаларға қамқорлық жасау – бұл мемлекеттің ғана емес, қоғамның әр мүшесінің де міндеті деп айтуға болады. Мәселелерді шешуге көмектесетін түрлі қауымдастықтар құрылуда, соның ішінде көру, есту қабілеті бұзылған адамдарға инклюзивті білім беру саласында, нақты жеке көмек көрсететін еріктілер топтары бар.

Жапония білім министрлігінің тұлғасында білім беру қызметтерінің және оқыту сапасының қолданыстағы заңнамалық актілерге сәйкестігін бақылау және бағалау, мұғалімдердің біліктілігін үздіксіз арттыруды өткізу және ұйымдастыру бойынша мақсатты түрде жұмыс жүргізетінін, сондай-ақ өткізілетін практикаға бағытталған зерттеулердің нәтижелері туралы халықты жедел хабардар ету арқылы білім беру процесін ғылыми-әдістемелік қамтамасыз етуді әзірлеуге және қоғамда «ерекше» балаларға деген оң көзқарасты жүйелі түрде қалыптастыруға ерекше назар аударатынын атап өткен жөн [95; 96].

Елде инклюзивті білім беру жүйесі және арнайы білім беру жүйесі жұмыс істейді, ол 1948 жылы мектептегі білім туралы Заң қабылданғаннан кейін құрыла бастады. Осы сәттен бастап арнайы мектеп оқушыларының саны тұрақты түрде өсті, бірақ мемлекет 20 жылдан кейін мәселенің нақты ауқымын түсінді. Қысқа мерзім ішінде Жапония дамуында ауытқулары бар балаларға мемлекеттік көмек пен әлеуметтік қорғаудың жоғары деңгейін қамтамасыз ете отырып, ұлттық Арнайы білім беру жүйесін (SSO) құра алды.

1971 жылы Жапонияның Білім министрлігі арнайы білім беру жүйесінің нақты міндеттерін шешу үшін Ұлттық арнайы білім беру институтын (NICE)

құрды. Бүгінгі күні барлық балалар бұзушылықтың ауырлығына қарамастан мектепте білім алады.

Арнайы білім беру жүйесі үш түрлі оқу орындарын қамтиды:

- көру қабілеті бұзылған балаларға арналған арнайы білім беру мекемелері;
- есту қабілеті бұзылған балаларға арналған арнайы білім беру мекемелері;
- зияты зақымдалған және қимыл-қозғалыс бұзылыстары, сондай-ақ созылмалы аурулары бар балаларға арналған арнайы білім беру мекемелері (оқытудың барлық үш түрі іске асырылатын мектептер).

Соқыр және саңырау балаларға арналған мектептер 1948 жылы міндетті білім беру жүйесіне кірді, ал 1979 жылы Жапонияда арнайы мектептер міндетті болды. Мектепке бара алмайтын балалар үйде оқиды.

Заңға сәйкес, бала жалпы білім беру ұйымдарындағы арнайы мектепке немесе арнайы сыныпқа бара алады. Сондай-ақ ол жаппай мектепке бара алады, ресурстық бөлмелер арқылы мамандандырылған қолдау ала алады, егер баланың дамуында бір ғана және ауыр бұзушылық болмаса. Дамуы бұзылған (3 жастан 6 жасқа дейінгі) мектеп жасына дейінгі балалар үшін психологиялық-педагогикалық көмек тек арнайы балабақшада көрсетілуі мүмкін.

Жаппай мектепте оқитын, ауырлығы орташа дамуы бұзылған балалар үшін ресурстық бөлмелерде арнайы білім беру нысаны қарастырылған.

Кәдімгі сыныптарда қолдау жүйесі зерде бұзушылықтары, аутизмі және басқа да даму қиындықтары бар балаларға көрсетіледі. Қажет болса, кез келген оқушы аптасына бірнеше сағат ресурстық бөлмеде мұғаліммен топтық немесе жеке сабақтарға қатысуға мүмкіндік алады.

Заңға сәйкес, бала жалпы білім беру ұйымдарындағы арнайы мектепке немесе арнайы сыныпқа бара алады. Сондай-ақ, ол жаппай мектепке бара алады, ресурстық бөлмелер арқылы мамандандырылған қолдау ала алады, егер баланың дамуында бір ғана және ауыр бұзушылық болмаса. Дамуы бұзылған (3 жастан 6 жасқа дейінгі) мектеп жасына дейінгі балалар үшін психологиялық-педагогикалық көмек тек арнайы балабақшада көрсетілуі мүмкін.

Жаппай мектепте оқитын, ауырлығы орташа дамуы бұзылған балалар үшін ресурстық бөлмелерде арнайы білім беру нысаны қарастырылған.

Кәдімгі сыныптарда қолдау жүйесі интеллектуалды бұзылулары, аутизмі және басқа да Даму қиындықтары бар балаларға көрсетіледі. Қажет болса, кез-келген оқушы ресурстық бөлмеде мұғаліммен бірге аптасына бірнеше сағат топтық немесе жеке сабақтарға қатыса алады.

Мамандар балаға бар бұзушылық бейіні бойынша көмек көрсетеді. Дәл осы қолдау түрі сөйлеу қабілеті бұзылған, эмоционалды дамуындағы ауытқулары бар, көру қабілеті нашар, есту қабілеті нашар, моториканың бұзылуынан зардап шегетін, сондай-ақ созылмалы ауруы бар балаларға ұсынылады. Статистикаға сәйкес, сөйлеу және эмоционалды бұзылыстары бар білім алушылар ресурстық бөлмелерде басқаларға қарағанда жиі көмек алады. Көру қабілеті бұзылған білім алушылар мамандарға сирек жүгінеді, одан да аз-созылмалы аурулары бар немесе тірек-қимыл аппараты бұзылған балалар.

Ауырлығы орташа бұзылған білім алушылар жалпы білім беретін мектептердің арнайы сыныптарында оқиды. Мұнда оларға жеке қажеттіліктерге сәйкес қажетті арнайы қолдау көрсетіледі.

Бұзушылықтың сипатына және оның ауырлығына байланысты мұндай балаға арналған оқу орны тиісті түрдегі арнайы мектепте ұйымдастырылады. Ерекше жағдайларда оқытуды келген педагог үйде жүзеге асырады. Ұзақ уақыт стационарлық емдеудегі балалар үшін ауруханаларда арнайы мектептер жұмыс істейді.

Мемлекет арнайы сыныптар мен мектептерді жабуға асықпайды, керісінше, арнайы білім беру мүмкіндіктерін кеңейтеді. Мысалы, егер бастапқыда балалардың басым көпшілігі үшін арнайы оқыту 14-15 жаста аяқталса, 2004 жылы толық емес орта мектепті бітірген білім алушылардың 96 пайызы жоғары арнайы сыныптарда білімін жалғастырды. Бұл қадамдарда ресурстық бөлмелер жоқ.

Арнайы және жалпы білім беретін мектепте даму кемістігі бар балаларға арналған сыныптың орташа толымдылығы үш оқушыдан аспайды. Жалпы мектепте 40-қа жуық адам сабақ алады.

Арнайы білім беру мекемелері үшін стандартты сертификат және сертификаттардың үш түрінің бірі: көру, есту қабілеті бұзылған балалар үшін немесе зияткерлік және қозғалыс бұзылыстары бар балалар үшін, сондай-ақ созылмалы аурулары бар балалар үшін жүйесінде жұмыс істеу құқығын береді.

Елде мұғалімдерді даярлау мен қайта даярлаудың екі деңгейлі бағдарламасы бар (аймақтық және федералды).

Бірінші (өңірлік) деңгейде мұғалімдер 10 жыл практикалық жұмыстан кейін жергілікті арнайы білім беру орталықтарында біліктілігін арттырады. Жетілдіру бағдарламалары мұғалімнің нақты деңгейіне сәйкес келеді – бастаушыдан жоғарыға дейін.

Екінші деңгей ел Үкіметі қолдайтын бағдарламалармен қамтамасыз етіледі. Бұл біліктілікті арттыру курстары, мемлекет алдына қойған жаңа міндеттерді шешуге педагогтарды даярлауға бағытталған, немесе бейіндік курстары. Онда мұғалімдер арнайы оқытудың жаңа эксперименталды әдістері мен технологияларымен таныстырады.

Сонымен қатар әр мектеп күрделі педагогикалық жағдайлар талқыланатын педагогикалық семинарлар мен конференциялар өткізеді.

Жапонияның Білім министрлігі жұмыстың тиімділігін қатаң бақылайды. Бұл ведомствоның білім беру траекториясы бойынша ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушыларды ілгерілетудің табыстылығы туралы нақты ақпараты бар екенін (Жапонияда «арнайы қажеттіліктері бар» деген ұғым қабылданды), көптеген мониторингтер, шолулар мен зерттеулер жүргізілді.

Білім министрлігі Жапонияның барлық префектураларында модульдік жобалардың сапасына сараптама жасайды.

Зағиптарға, саңырауларға, зияты зақымдалған балаларға, дене кемістігі бар балаларға және созылмалы аурулары бар балаларға арналған арнайы мектептер ұлттық стандарттар бойынша жұмыс істейді. Олар мұғалімнің ата-аналармен

және тәрбиешілермен бірлесіп жасайтын жеке жоспарларын әзірлеуді қамтиды. Жоспар құру үшін баланың медициналық тарихы туралы ақпарат жиналады және өңделеді, психологиялық бағалау және тестілеу жүргізіледі. Сондай-ақ отбасылық жағдай туралы ақпарат жиналады, ата-аналардың тілектері ескеріледі. Өңделген мәліметтер негізінде баланы оқытудың жеке траекториясы құрылады. Жеке жоспар нақты жағдайды барабар бағалауға және оқытудың ең қолайлы әдістерін ұсынуға мүмкіндік береді.

Оқытудың білім алушының жеке қажеттіліктеріне сәйкестігін бақылауды аймақтық білім беру органдары жүзеге асырады: ведомстволық бағынысты сараптамалық Қызметтер арқылы олар арнайы оқытуды қамтамасыз ететін барлық мектептерге консультациялық көмек көрсетеді [97].

Исландия тәжірибесі

Голландиялық баламаға қарағанда, исландиялық білім беру жүйесі біртекті жүйенің мысалы болып табылады (Eurydice, 2006b, 2008), физикалық немесе ақыл-ой қабілеттеріне, әлеуметтік эмоционалды жағдайына немесе тілдік дамуына қарамастан барлық балалар үшін тең мүмкіндіктер мен тиісті білімге баса назар аударады. Жалпы білім беретін мектеп барлық балаларды сәтті оқытуға ұмтылуы керек. 1974 жылғы міндетті мектеп туралы заң болашақ даму үшін тон берді. Заң он жылдық міндетті мектеп білімін тағайындады және білім беру саласындағы тең мүмкіндіктерге ерекше назар аударды. 1980-90 жылдары қарапайым мектептерде арнайы білім тез өсті, атап айтқанда 1974 жылғы Бастауыш мектеп туралы Заңның арқасында қарқынды даму басталды.

Маңызды өзгеріс 1996 жылы муниципалитеттер мемлекеттен міндетті мектептерді басқаруды қабылдаған кезде болды. Бұл өзгеріс міндетті мектептерге идеология мен педагогикаға қатысты әртүрлі бағыттар бойынша дамуға көбірек еркіндік берді және мектептердің біртектілігін төмендетуге әкелді. Осы ғасырдың басында кейбір арнайы мектептер жабылды, бірақ содан бері кейбір қарапайым мектептерде арнайы бөлімдер құрылды. 2008 жылы мектептегі білім берудің барлық деңгейлері үшін білім туралы жаңа заң қабылданды. Бастауыш мектеп туралы заңда «инклюзивті мектеп» сөзі алғаш рет исландиялық міндетті мектепті сипаттау үшін қолданылады (17-бап).

Соңғы бірнеше жыл ішінде Даму 18 жүйесіндегі саясаттың өзгеруін ескере отырып, интеграция бағытында жүрді деп айтуға болады. Алайда, мұғалімдердің қазіргі тәртіпке қанағаттанбайтындығы туралы дәлелдер бар және олардың көпшілігі Исландия бастауыш мектептеріндегі оқушылардың алуан түрлілігімен жұмыс істеу мүмкіндіктерінің шегіне жетті деп санайды.

ҚХР тәжірибесі

Қытай 1994 жылы Испанияда өткен «Ерекше қажеттіліктері бар адамдарды оқыту жөніндегі дүниежүзілік конференцияда» қабылданған Саламанка декларациясының идеясын ресми деңгейде қолдап, осы әдістемелерді

зерделеуге және енгізуге кірісті. Қазіргі уақытта ҚХР-да инклюзивті білім беру орталықтары құрылды, конференциялар мен семинарлар өткізілуде, осы мәселе бойынша жарияланымдар пайда болуда

Алайда, бұл оқиғалардың алдында ҚХР-да еуропалық тәсілге ұқсас көп жылдық тәжірибе – бірлесіп оқыту тәжірибесі болды, оны сөзбе-сөз «бір топта болу» деп аударуға болады. Аспан асты елінде бұл жол батыс елдеріне қарағанда кешірек басталды. XX ғ. 80-ші жылдары Қытайда қарапайым балалар мен мүмкіндігі шектеулі балаларды бірлесіп оқыту практикасы енгізіле бастады. Бұл процестің мәні ерекше балаларды қарапайым мектептерге және басқа оқушылармен бірге оқитын қарапайым аудиторияға жеткізу болды. Бірқатар Қытай авторларының пікірінше, «sui ban jiudu» өрнегі ағылшын тіліндегі «жергілікті классрумды үйрену» аудармасы бола отырып, сонымен бірге халықаралық тәжірибеде қабылданған «интеграция терминінің баламасы болып табылады. Осылайша, қытайлық мамандар қытайлық кәсіби ортада қабылданған «sui ban jiudu» ұғымын «интеграцияланған оқыту» деп аударуға бейім.

ҚХР-да интеграцияланған оқыту практикасы Қытайдың шарттары мен ерекшеліктерін ескере отырып, шетелдік тәжірибенің әсерінен енгізіле бастады. 1994 жылы «Мүмкіндігі шектеулі жас балаларды дамыту бойынша жұмыста интеграцияланған оқыту әдістерін енгізу туралы» ереже қабылданғаннан кейін бұл тәсіл бүкіл Қытайға тарала бастады. Интеграцияланған оқытуды енгізу қытай білім беру саласындағы реформаларды жүргізудің жаңа кезеңі болды. Бұған дейін ЕБҚ бар балалар құрдастарынан оқшауланып, тек мамандандырылған оқу орындарына бара алады. Мүгедектер туралы идеяны өзгерту арқылы интеграцияланған оқыту ерекше балалардың қарапайым мектептерде оқи алатындығын көрсетті.

Қытайлық мамандар үшін интеграцияланған оқыту білімнің танымал болуына ықпал ететіндігі де маңызды. Өртүрлі себептермен мүгедек балалардың көпшілігі мамандандырылған мектептерге бара алмайды. Негізгі себептердің ішінде осы типтегі мектептер санының жеткіліксіздігі көрсетілген. Осылайша, қытайлық оқудағы интеграцияланған оқыту ерекше балалар үшін білім беру мүмкіндіктерінің жетіспеушілігін қарапайым білім беру процесіне біріктіру арқылы алып тастауға ықпал етуі керек. Интеграцияланған оқыту бағдарламалары бойынша оқитын ерекше балалардың үлесі 2000 жылы ЕБҚ бар оқушылардың жалпы санының 63%-ын құрады. Интеграцияланған оқыту әдістерін қолданудың салдары ретінде қытай мамандары оқу процесіне қатысатын ЕБҚ бар балалар үлесінің артуын, қоғамдағы мүгедектерге деген толеранттылықтың өсуін және ерекше балаларды әлеуметтік өмірге біріктіруді қарастырады.

Қытайлық мамандар интеграцияланған білім генетикалық тұрғыдан инклюзивті біліммен байланысты екеніне сенімді, бұл жалпы инклюзия жолындағы алғашқы қадамды білдіреді. «Бірлескен оқытуды сақтау» шектеулерге әкеледі. Келесі қадамды жасау қажет – инклюзивті білім беруге тән түсіністік пен сенімділік деңгейіне көшу. Интеграцияланған оқыту –

инклюзивті оқыту идеяларын дамытуда өткен кезең, өйткені соңғысы білім беру қағидаттары мен әлеуметтік мағыналарды әмбебаптандырудың түбегейлі өзгеше, жоғары деңгейде. Сонымен, инклюзивті оқытуда барлық білім алушылар үшін бірдей мүмкіндіктерге, тек оқу мүмкіндігіне ғана емес, сонымен қатар олардың қабілеттерін жүзеге асыруға баса назар аударылады. Инклюзивті білім берудегі ең бастысы оқушыларды кемсітушілікке қарсы тұру болып табылады. Алайда, бүгінгі таңда ҚХР-дағы оқушылардың жетістігінің көрсеткіші емтихан бағалары болып табылады, ал оқушылардың оқу процесінде кездесетін дискриминация мен сегрегация әдеттегі норма болып қала береді. Инклюзивтік білім беру тәсілі аясында ҚХР-да бірқатар іс-шаралар өткізіліп жатқанына қарамастан, осы саланы қандай-да бір жолмен реттейтін заңнамалық актілер қабылдануда, бірақ мамандандырылған саясат пен мамандандырылған заңнама туралы айтудың қажеті жоқ.

Осылайша, ҚХР-да инклюзивті білім беруді одан әрі табысты дамытуға кепілдік беру үшін оны заңнамалық қамтамасыз ету де, осы салада бірыңғай саясат құру мәселелерін шешу де қажет. Бүгінгі таңда Мүгедектерді оқыту құқығы мүгедектерді қорғау туралы Заңмен (1991), Мүгедектерді оқыту туралы Ережемен, ҚХР білім туралы Заңымен (1995), ҚХР Конституциясымен (2004) реттеледі. Бірлескен оқыту саясатын анықтайтын ең жоғары заңнамалық акт-бұл ҚХР Конституциясы, оның 45 тарауы: «мемлекет пен қоғам соқыр, саңырау, мылқау және басқа да мүгедек азаматтарға жұмысқа орналасуға, өмір сүруге қаражат алуға, білім алуға көмектеседі» [98].

Құқықтық аспектіден басқа, ҚХР-да инклюзивті білім беруді енгізуге байланысты негізгі мәселелер арасында кәсіби кадрлардың жетіспеушілігін атап өткен жөн. Өйткені, бүгінгі таңда Қытайда осындай оқу топтары үшін оқытушыларды даярлаумен айналысатын оқу орындары жоқ. Әрине, қазір ҚХР-да осы саладағы зерттеулерге және инклюзивті мектепті дамыту жоспарларын бірлесіп әзірлеуге ерекше көңіл бөлінуде, алайда проблеманың ауқымын ескере отырып, бұл, әрине, жеткіліксіз. Сонымен қатар, мүмкіндігі шектеулі жандарды қабылдаудың дәстүрлі аспектісін қалдыруға болмайды. Қытай қалаларының көшелерімен жүріп, сіз байқаусызда мүгедектерге арналған сары ақпараттық жолдарға назар аударасыз. Университет кампустарының аумағында сіз негізгі жолдар бойымен жүретін сары жолдарды көре аласыз, бірақ оларды пайдаланатын адамдар өте аз, сонымен қатар мүгедектер арбасында немесе арнайы құрылғылары бар білім алушылар да бар. Бұл инклюзивті білім беру қажеттілігі басым жобалар санатына енгізіліп, бүкіл ел бойынша инклюзивті білім беру институттары құрылғанына қарамастан, бұл әлі де аудиториялары мен корпусы қарапайым адамдарды ЕБҚ бар адамдардан сенімді түрде оқшаулайтын бейімделген ортасы бар мамандандырылған оқу орындары болып табылады.

Осылайша, Қытай дәстүріндегі мүгедектіктің нақты табиғаты туралы идеялар Қытай қоғамының қатаң иерархиясымен, мүмкін болатын және мүмкін емес нәрсені нақты түсінумен, егжей-тегжейлі ережелер мен нұсқаулармен, тез, бірақ көбінесе ресми бұйрықпен немесе бұйрықпен орындалуымен үйлеседі.

Батыс үлгісі бойынша, ҚХР инклюзивті білім беруді дамыту үшін қолайлы контекст емес [98].

Қазақстан тәжірибесі

Ерекше қажеттіліктері бар балаларды жалпы білім беретін мектептерге енгізу үрдісі Қазақстанның білім беру саясатының жетекші бағдары болып табылады және жалпы білім беретін мектептерге инклюзивті білім беруді енгізу процесінің табыстылығын көрсетеді.

Соңғы жылдары елімізде инклюзивті саясат қарқынды дамып келеді, бірқатар халықаралық құжаттар ратификацияланды, заңнамалық және нормативтік құқықтық актілерге көптеген өзгерістер енгізілді, барлық мүдделі тараптардың қатысуымен түрлі деңгейлерде талқылаулар өтуде. Үкімет бекіткен құжаттар елдің барлық балаларының сапалы білімге қол жеткізуін қамтамасыз ету үшін маңызды рөл атқарады.

2021 жылдың 26 маусымында Мемлекет басшысы Қ.К. Тоқаев «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне инклюзивті білім беру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» заңға қол қойды. Оның негізінде арнаулы психологиялық-педагогикалық қолдауға мемлекеттік білім беру тапсырысы енгізіледі және білім беру ұйымдарындағы психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі реттеледі. Құжат білім беру ұйымы басшыларына мүгедектігі бар балаларды білім беру ұйымдарына оқуға қабылдауды бұзғаны үшін немесе білім үшін арнаулы жағдайлар жасамағаны үшін жауапкершілік жүктейді.

Сонымен қатар заңмен психологиялық-медициналық-педагогикалық тексеру және консультациялар бағдарламаларын іске асыру негізінде мүмкіндігі шектеулі балаларды білім беру ортасына қосу арқылы оларға әмбебап көзқарас көзделген.

Барлығы 4 заңға өзгерістер мен толықтырулар енгізу қарастырылған, олардың ішінде: «Кемтар балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдау туралы», «Білім туралы», «Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы», «Қазақстан Республикасында мүгедектерді әлеуметтік қорғау туралы» [2].

Қазіргі заманғы қазақстандық білім беру үшін бұл тәсіл, оның артықшылықтары даусыз және барлық білім алушылардың білім беру қажеттіліктеріне сәйкес келетін икемді бейімделгіш білім беру ортасын құруға, білім алушы, педагогикалық және ата-аналар ұжымдарын ЕБҚ бар балаларды қабылдауға дайындауға және қоғамда толеранттылық, мейірімділік, өзара құрмет дағдыларын қалыптастыруға негізделеді.

Қазақстанда ЕБҚ бар балаларды оқуға дайындау жалпы білім беретін мектепте психологиялық-медициналық-педагогикалық кеңес беру диагностикасы қойылған, іріктеумен айналысатын мамандар және баланы кешенді қараудың заманауи әдістерін қолдануды көздейді. Қолдау қызметінің мамандары қадағалауды жүзеге асырады, баланың дамуын күшейтіп, оны үнемі

тексеріп отырады. Байқау мен тестілеудің нәтижелеріне сүйене отырып, олар жеке даму бағдарламасын жасайды және оқытушылармен бірге жұмыс жасайды. Ерекше қажеттіліктері бар білім алушыларды қолдау командалық жұмыс стилін, әртүрлі мамандардың (психологтың, логопедтің, арнайы педагогтың, әлеуметтік педагогтың), мұғалімдер мен ата-аналардың тығыз өзара іс-қимыл жасасуын болжайды [99].

Ерекше білім беруді қажет ететін білім алушыларды психологиялық-педагогикалық қолдау білім берудің әр деңгейінде басым міндеттерді шешу арқылы жүзеге асырылады:

бастауыш мектеп – мектепте оқуға дайындықты анықтау, мектепке бейімделуді қамтамасыз ету, балалардың оқу әрекетіне қызығушылығын арттыру, танымдық және оқу мотивациясын дамыту, өз бетінше әрекет ету мен өз бетінше реттеуді дамыту, оқу ниетін және «оқу білігін» қалыптастыруды қолдау, жеке-дара ерекшеліктерін және әлеуметтік мүмкіндіктерін ескере отырып, әр оқушының шығармашылық қабілеттерін дамыту;

негізгі мектеп – білім алушының негізгі мектепке ауысуын сүйемелдеу, оқытудың жаңа жағдайларына бейімдеу, тұлғалық және құндылықты-мағыналы өзін-өзі анықтау мен өзін-өзі дамыту міндеттерін шешуде қолдау көрсету, тұлғалық проблемалық және әлеуметтену мәселелерін шешуге көмектесу, өмірлік дағдыларын қалыптастыру, невроздың алдын алу, ата-аналарымен және құрбыластарымен конструктивті қарым-қатынас құруға көмектесу;

орта мектеп – кәсіби бағдар алуда және кәсіби тұрғыдан өзін-өзі анықтауда оқушыға көмектесу, экзистенциалдық проблемаларды (өзін-өзі тану, өмір мәнін іздеу, жеке сәйкестікке қол жеткізу) шешуде қолдау көрсету, уақытша перспективаны, мақсатты тұжырымдау қабілеттерін дамыту, психоәлеуметтік құзыреттілікті дамыту.

Балалардың психологиялық дайындығы бойынша зерттеулер көлемі өте үлкен және көп салалы, алайда білім беру ұйымдарын оқу-әдістемелік қамтамасыз етуде бағдарлама талаптарына сәйкес балалардың білім беру құзыреттілігін бағалау технологиясы жеткілікті түрде шешілмеген. Бұл аспект өте маңызды, себебі оған ЕБҚ бар балаларға деген қарым-қатынасқа қарай осы мәселенің шешілуімен білім беру бағдарламаларын дұрыс таңдау, жалпы білім беретін мектепте жеке психологиялық-педагогикалық қолдаудың міндеттері мен мазмұнын анықтау тығыз байланысты.

Бастауыш мектеп – бала өміріндегі маңызды кезең, себебі баланың психологиялық дамуы өзгереді, жетекші қызмет ойыннан оқуға ауысады, бала жаңа әлеуметтік рөл – білім алушы мәртебесін иеленеді.

Бала мектепке келген сәттен бастап білім алу ол үшін жетекші іс-әрекетке айналады. Біріншіден, оқу іс-әрекеті арқылы баланың қоғаммен негізгі қарым-қатынасы іске асады, екіншіден, оқу іс-әрекетінде мектеп жасындағы баланың тұлғалық негізгі қасиеттері, сондай-ақ жекелеген психикалық процестері қалыптасады.

Инклюзивті білім беруді құру мемлекетке барлық балалардың жалпы білім алуын жақсарту үшін бұл маңызды екенін түсінуге сүйене отырып, аса

дарынды балалардан бастап мүмкіндіктері шектеулі балаларға дейінгі барлық балаларды қолдауға мүмкіндік береді. Бұл тәсіл балалардың белгілі бір санатының қиындықтарына назар аудармай, барлық білім алушылардың әлеуетін дамытады.

Мектептің инклюзивті білім беру негізі психологиялық-педагогикалық қолдау қызметінің педагогтері мен қатысушылары болып табылады, олар ерекше қажеттіліктерді тани алады және балалардың жеке мүмкіндіктерін анықтай алады; кеңес алу үшін қайда жүгіну керектігі туралы ақпараты бар отбасылар; қолжетімді және түсінікті оқу материалдары мен тапсырмалар; білім алушылардың ерекше қажеттіліктеріне бейімделген икемді оқу жоспары мен оқу бағдарламалары да инклюзивті білім беру негіздері болып табылады.

Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында инклюзивті білім беру мәселелеріне көп көңіл бөлінгенін атап өту қажет, онда таяу жылдардағы маңызды міндеттердің бірі «оқытудың қауіпсіз және жайлы ортасын қамтамасыз ету» болып айқындалған. Сонымен қатар орта білім берудің жаңартылған мазмұнға көшуі аяқталғаннан кейін 12 жылдық оқытуға кезең-кезеңімен көшу міндеті айқындалды.

Осылайша, барлық білім алушылар үшін қолайлы білім беру ортасын құру мәселелері мен 12 жылдық оқуға көшу мәселелері арасындағы өзара байланысты байқауға болады. 12 жылдық оқытуға көшу мәселелерімен барлық білім алушылар үшін денсаулық сақтау және жайлы білім беру ортасын құру міндеттерінің өзара байланысын егжей-тегжейлі қарастыру үшін 12 жылдық оқыту тарихына және Қазақстандағы инклюзивті саясатты дамыту хронологиясына қысқаша параллель экскурсия жүргізуді ұсынамыз.

Алғаш рет балалардың мектепті бастауға дайындығы туралы мәселе 40-шы жылдардың соңында, 7 жастан бастап оқуға көшу туралы шешім қабылданған кезде пайда болды (бұрын оқыту 8 жастан басталған). Дәл сол кезде ғалымдар қажетті дағдылар мен біліктердің қалыптасуын, баланың дамуының белгілі бір аспектілерінің деңгейін талдау мәселесін көтерді. Содан бері баланың білім беру ұйымдарында тұрақты оқуға дайындығын анықтауға қызығушылық байқалмады.

Мектепке дейінгі балалық шақтағы баланың психикалық дамуының маңызды нәтижесі оның мектепке психологиялық дайындығы екендігі белгілі. Көптеген ғалымдар психологиялық дайындықтың негізгі аспектілері ретінде мектепке жеке (мотивациялық) және зияткерлік дайындығын ажыратады. Әрине, екі аспект баланың оқу іс-әрекетінің сәттілігі үшін де, оның жаңа жағдайларға тез бейімделуі, қарым-қатынастың жаңа жүйесіне ауыртпалықсыз енуі үшін де маңызды.

Тағы бір қызығушылық мектепке қабылдау жасын төмендетудің келесі кезеңінде пайда болды. 1983 жылы алты жастан бастап оқу туралы шешім қабылданды. Тағы да қоғам баланың жетілуі, оқу іс-әрекетінің алғышарттарын қалыптастыру туралы мәселені көтерді.

КСРО-да 20 жылға жуық бастауыш мектепте екі типтегі оқыту болды: 1-4 бағдарламасы бойынша алты жастан бастап және 1-3 бағдарламасы бойынша жеті жастан бастап. 6 жастан бастап жаппай оқытуға жылдам көшудің бастапқы жоспары барлық мектептерде осы жастағы оқушыларға қажетті гигиеналық жағдай жасай алмағаны үшін ғана емес, сонымен қатар барлық балаларды 6 жастан бастап мектепте оқытуға болмайды.

Ертерек оқытуды жақтаушылар 5-6 жастан бастап мектепке бара бастаған шет елдердің тәжірибесіне сілтеме жасайды. Сол уақытта бәлкім ұмытып, өйткені бұл жастағы балалар оқиды сонда шеңберінде дайындық сатысы, мұнда педагогтар өтеді балалармен нақты заттар, ал айналысады, олармен әр түрлі қызмет түрлерімен, барабар осы жасына (ойнайды, сурет салады, ойнайды, ән салады, кітап оқып, үйренуде негіздері шот оқып).

Сонымен қатар, сабақтар баланың тікелей мінез-құлқына мүмкіндік беретін еркін қарым-қатынаста өтеді, бұл оның жасының психологиялық ерекшеліктеріне сәйкес келеді.

Шын мәнінде, дайындық сыныптары балабақшалардағы дайындық топтарына өте ұқсас, онда 6 жастан 7 жасқа дейінгі балалар санау және оқу негіздерін оқиды, мүсіндеді, сурет салды, музыка, ән, ырғақ, дене шынықтырумен айналысты – мұның бәрі мектеп емес, балабақша режимінде. Балабақшаның дайындық тобына арналған бағдарлама бірінші сынып оқушыларына қойылатын талаптарды ескере отырып жасалды. Бірақ балабақшадан мектепке ауысудың бұл жүйесін 6 жастан бастап мектепте оқумен алмастыру туралы шешім қабылданды, өйткені бұған өз себептері болды.

Біріншіден, балабақшадағы мектепке дайындық бағдарламаларда жақсы дамыды, яғни теориялық тұрғыдан, бірақ балабақшалардың басым көпшілігінде іс жүзінде нашар жүргізілді, өйткені білікті мұғалімдер ғана емес, сонымен қатар тәрбиешілер де жетіспеді.

Екіншіден, көрнекті кеңес психологі, балалар психологиясы саласындағы маман, психикалық дамудың периодизация теориясының авторы Д.Б. Эльконин (1989) оны төрт жастан үш жасқа ауыстырғаннан кейін бастауыш мектепте қалыптасқан жағдайды талдай отырып, орта мектеп бағдарламаларының күрделенуіне байланысты болды.

60-жылдардың аяғында бастауыш мектепте 3 жыл, орта мектепте – 5 жыл және жоғары мектепте – 2 жыл оқиды. Дәл осы кезеңде мектептің барлық деңгейлерінде білім алушылардың шамадан тыс жүктелуі туралы мәселе қайта көтерілген кезде, орта сынып бағдарламалары жеңілдетіле бастады. Бірақ бастауыш мектеп бағдарламасын жеңілдету мүмкін болмады, өйткені төменгі сыныптардағы оқу нәтижелері орта деңгейдегі білім алушыларға қойылатын талаптарға сәйкес келмеді. Сондықтан бастауыш мектепте оқу мерзімін 4 жылға дейін ұзарту туралы шешім қабылданды, бірақ қазір мектепте оқуды ертерек бастауға байланысты.

Сонымен қатар алты жастағы балалардың жас ерекшеліктері туралы балалар психологиясының мәліметтері еленбегенін атап өткен жөн, бұл

олардың елдегі мектеп жүйесіне сәйкес келуіне мүмкіндік бермейді. Нәтижесінде алты жасар балаларды оқытуға байланысты көптеген проблемалар пайда болды (төрт жылдық 1-4 бағдарлама). Екінші жағынан, үш жылдық 1-3 бағдарламасы бойынша оқыған жеті жастағы балалар, егер олар мектепте оқуға дайын болса, қажетті білім көлемін қалыпты түрде игерді.

ЮНЕСКО деректері бойынша оқыту 6 жастан бастап әлемнің 134 елінде 204-тен басталады (65,7%), ал 7 жастан бастап оқыту 42 елде басталады (20,6%).

Мысалы, 6 жастан бастап оқыту Қытай, Оңтүстік Корея, Сингапур, Жапония, Канада сияқты елдерде басталады, ал Финляндияда оқыту 7 жастан басталады. Бірқатар елдер бес жастан бастап оқу туралы шешімді жойды.

Мектепке дайындық мәселесі туралы айта отырып, Д.Б. Эльконин, ең алдымен, білім беру іс-әрекетінің қажетті алғышарттарының қалыптасуын атап өтті, мысалы: балалардың іс-әрекет режимін жалпылама анықтайтын ережелерге саналы түрде бағыну қабілеті; берілген талаптар жүйесіне назар аудару мүмкіндігі; спикерді мұқият тыңдау және ауызша ұсынылған тапсырмаларды дәл орындау мүмкіндігі; көрнекі түрде қабылданған үлгі бойынша қажетті тапсырманы өз бетінше орындау мүмкіндігі. Сонымен қатар, көптеген ғалымдар мектепке дейінгі және бастауыш мектеп жасындағы балаларды мектепте кейінгі оқытудың сәтті болуы үшін балалар арасындағы қарым-қатынастың жаңа түрінің қажеттілігін атап өтті.

Білім беру процесін ұйымдастыруға жоғары талаптар оқыту әдістерін баланың психологиялық ерекшеліктеріне сәйкес келтіруге бағытталған жаңа, тиімді психологиялық-педагогикалық тәсілдерді іздеуді қажет етеді. Осыған байланысты балалардың мектептегі оқуға психологиялық дайындығы мәселесі ерекше мәнге ие болады, өйткені балалардың мектептегі кейінгі білімінің жетістігі оны шешуге байланысты.

Сонымен қатар осы кезеңде балаларға уақытылы психологиялық-педагогикалық қолдау көрсету үшін ерекше білім беру қажеттіліктерімен байланысты қиындықтарды анықтаудың өзектілігін атап өткен жөн.

Осылайша, 6 жастан 7 жасқа дейінгі қосымша оқу жылы, егер ол жоғарыда көрсетілген параметрлерге сәйкес мектепке дайын болмаса, балаға аз нәрсе бере алады. Демек, мәселе оқытылатын материалдың көлемін механикалық түрде созу емес, білім алушы өзіне ұсынылған білім көлемін тиімді игере алуы болып табылады.

80-жылдардың соңында қоғамда болып жатқан барлық процестердің күшеюіне, ғылымның және басқа салалардың дамуына байланысты мектептегі білім беру мерзімін ұзарту туралы шешім қабылданды.

1989-1990 оқу жылында кеңес мектебі 11 жылдық оқу бағдарламасы бойынша нөмірлеуді енгізу арқылы 11 жылдық оқуға көшті: 3 – сынып 5, 4 – 6, 5 – 7, 6 – 8, 7 – 9, 8 – 10, 9-11 болып өзгертілді.

12 жасқа көшу мәселелеріне қысқаша экскурсия

I. республиканың жалпы білім беретін мектептерінің 12 жылдық оқытуға біртіндеп көшуі туралы мәселе алғаш рет 2001 жылы өткен ҚР Білім және

ғылым қызметкерлерінің ІІ Съезінде көтерілді. Идеяны Мемлекет басшысы Н.Ә.Назарбаев қолдады.

Білім беру қызметкерлерінің республикалық тамыз педагогикалық кеңесінде сол жылы ҚР премьер-Министрі И.Н. Тасмағамбетовтың «Қазақстандық мектептің мазмұнын және даму парадигмасын айқындаудың әлемдік үрдістері» баяндамасында алдағы 12 жылдық оқытуға көшу реформасының себептері айқындалды:

- жалпы білім беретін орта мектептің әлеуетті мүмкіндіктерін төмендету;
- ақпараттық-технологиялық, экологиялық, экономикалық және құқықтық білім берудегі артта қалу;
- фактологиямен әуестену;
- білім алудың тиімді тәсілдерін іске асырмау;
- еңбекқор, іскер, шығармашылық және жоғары білімді адамдарды қалыптастыру қажеттілігі.

ІІ. Сонымен бірге келесі проблема туындады: Мектепке 7 жастан бастап келген балалар 12 жылдық білімнен кейін бірден әскерге шақырылды. Осыған байланысты балалардың 6 жастан бастап оқуға дайындығын эксперименттік тексеру туралы шешім қабылданды.

2002 жылы ҚР БҒМ ҚР Білім және ғылым министрінің «12 жылдық оқытуға көшу бойынша эксперименттік жұмысты ұйымдастыру туралы» бұйрығы шығарылды (2002 жылғы 1 шілдедегі № 524). Осы бұйрықпен білім беру ұйымдарының тізбесі бекітілді, олардың базасында 12 жылдық оқыту моделін апробациялау жоспарланған болатын.

Эксперимент 2015 жылы аяқталды.

Ұлттық бірыңғай тестілеудің қорытындысы эксперименттік 12 жылдық мектеп түлектерінің дайындық деңгейінің жоғары екенін растады. Егер 11 жылдық мектеп түлектерінің республика бойынша орташа балы 79,4 балды құраса, эксперименттік мектеп түлектерінің орташа балы 82,4 балды құрады.

ІІІ. 2008, 2010 жылдары 12 жылдық оқытуға көшуді кейінге қалдыру себептері:

1) 6 жастағы балалардың мектепке дейінгі ұйымдармен аз қамтылуына байланысты мектепте оқуды бастауға дайын болмауы.

2008 жылы мектепке дейінгі ұйымдармен қамту мектеп жасына дейінгі балалардың жалпы санының 36%-ын ғана құрады. 500 мыңнан астам бала үйде тәрбиеленді.

2) Жаңартылған білім беру мазмұнына көшуге мұғалімдерді даярлаудың жетілмегендігі, педагог кадрлардың біліктілігін арттыру мен аттестаттау жүйесінің ескіруі.

Кадрларды деңгейлік даярлау болған жоқ, мұғалімдердің өсу әлеуетін бағалау да болған жоқ. Мектепте педагогтың мәртебесін көтеру және дайындау бойынша жұмыс жүргізілген жоқ.

3) мектептердің материалдық-техникалық базасының әлсіздігі.

Жалпы білім беретін мектептер базасының материалдық-техникалық жай - күйі қазіргі заманғы талаптарға сәйкес келмеді: 2011 жылы 7 516 мектептің

65,8%-ы үлгілік, 34,2%-ы ыңғайластырылған ғимараттарда орналасқан, мектептердің 83,7 -ы 1990 жылға дейін, ал 34,7%-ы 1970 жылға дейін салынған. Көптеген мектептерде жаңа модификациядағы пәндік кабинеттер болмады, тек 2005 жылдан бастап лингафондық мультимедиялық кабинеттермен жабдықтау басталды.

IV. ҚР «Білім туралы» Заңы. Заңға өзгерістер енгізу.

1992 жыл.

13 бап. Жалпы орта білім беру

Орта білім міндетті стандарттар шегінде міндетті, тегін болып табылады және жалпы білім беретін мектепте үш сатыдан: бастауыш, негізгі және жоғары сатыдан сатып алынады. Осы қадамдардың әрқайсысы өз бетінше жұмыс істей алады.

1999 жыл.

24 бап. Орта білім

Жалпы орта білім беру Жалпы білім беретін оқу орнында кезең-кезеңімен үш сатыдан тұрады: бастауыш (1-4 сыныптар), негізгі (5-9 сыныптар) және жоғары (10-11 (12) сыныптар).

Мектептің бірінші сыныбында балалар алты-жеті жастан бастап қабылданады.

Жалпы білім беру қамтиды:

- 1) мектепке дейінгі тәрбие және оқыту;
- 2) жалпы бастауыш білім беру;
- 3) негізгі жалпы білім беру;
- 4) жалпы орта білім беру;
- 5) қосымша жалпы білім беру.

2007 жыл.

Мектепке дейінгі оқыту балаларды мектепте оқытуға мектепалды даярлық түрінде бес жастан бастап жүзеге асырылады.

1-сыныпқа оқуға алты жастан бастап балалар қабылданады.

2011 жыл.

30 бап.

Мектепке дейінгі оқыту балаларды мектепте оқытуға мектепалды даярлық түрінде бес жастан бастап жүзеге асырылады.

Мектепалды даярлық міндетті және отбасында, мектепке дейінгі ұйымдарда, жалпы білім беретін мектептердің, лицейлер мен гимназиялардың мектепалды сыныптарында жүзеге асырылады.

1-сыныпқа оқуға алты (жеті) жастан бастап балалар қабылданады.

2018 жыл

Мектепке дейінгі оқыту балаларды мектепте оқытуға мектепалды даярлық түрінде бес жастан бастап жүзеге асырылады.

Мектепалды даярлық міндетті және отбасында, мектепке дейінгі ұйымдарда, жалпы білім беретін мектептердің, лицейлер мен гимназиялардың мектепалды сыныптарында жүзеге асырылады.

1-сыныпқа оқуға алты (жеті) жастан бастап балалар қабылданады.

12 бап. Білім деңгейлері

Қазақстан Республикасындағы білім беру жүйесі Жалпы білім беретін оқу және білім беру бағдарламаларының үздіксіздігі мен сабақтастығы қағидаты негізінде білім берудің мынадай деңгейлерін қамтиды:

- 1) мектепке дейінгі тәрбие және оқыту;
- 2) бастауыш білім беру;
- 3) негізгі орта білім беру;
- 4) орта білім (жалпы орта білім, техникалық және кәсіптік білім);
- 5) орта білімнен кейінгі білім беру;
- 6) жоғары білім;
- 7) жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру.

V. білім беруді және ғылымды дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы

2010 жылы білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында 2015 жылы оқытудың 12 жылдық моделіне дәйекті көшу басталатыны көрсетілді.

2015 жылы келесі схема бойынша 12 жылдық білім беру моделіне дәйекті көшу көзделді:

Жылдар	12 жылдық білім беру бағдарламасы бойынша	11 жылдық білім беру бағдарламасы бойынша
2015-2016	1,5,11	2,3,4,6,7,8,9,11
2016-2017	1,2,5,6,11,12	3,4,7,8,9
2017-2018	1,2,3,5,6,7,11,12	4,8,9
2018-2019	1,2,3,4,5,6,7,8,11,12	9
2019-2020	1,2,3,4,5,6,7,8,9,11,12	

11 жылдық мектептің 9-сыныбынан 12 жылдық мектептің 11-сыныбына ауысуды 2015-2016 оқу жылынан бастап 2019-2020 оқу жылына дейін жүзеге асыру жоспарланған болатын.

Білім беруді және ғылымды дамытудың 2016-2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы.

«...6 жастағы балалардың мектепалды даярлығы 2019-2020 оқу жылынан бастап 12 жылдық мектептің 1-сыныбына өзгертіледі.

12 жылдық білім беруге көшу 5 жастан бастап балаларды оқуға, жазуға (Әліппе– Әліппе) және базалық математикалық есептерге ішінара балабақшаларда, ішінара мектептерде оқытуды енгізуді білдіреді»

Білім беруді және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы

«...Қазақстанда білім мен ғылымды дамыту бойынша жүйелі шаралар кешені жүзеге асырылуда. 2015 жылы республика Біріккен Ұлттар Ұйымының 2030 жылға дейінгі Орнықты даму мақсаттарына, оның ішінде 4-ші мақсатқа қол жеткізу бойынша өзіне міндеттемелер қабылдады, ол жан-жақты және әділ сапалы білім беруді қамтамасыз етуді және барлық адамдар үшін өмір бойы оқу мүмкіндігін көтермелеуді көздейді.

Оған қол жеткізу үшін әлемде білім беруді дамытудың негізгі бағыттары айқындалды: мектепалды даярлықты қамтамасыз ету, 12 жылдық мектеп білімінің моделі, оқушылардың бойында 21 ғасыр дағдыларын дамыту, арзан әрі сапалы ТЖКБ мен жоғары білімге тең қол жеткізу. Аталған бағыттар қазақстандық білім беру жүйесі үшін де басым бағыттар болып табылады.

Орта білім берудің жаңартылған мазмұнға көшуі аяқталғаннан кейін 12 жылдық оқытуға кезең-кезеңімен көшу басталады. 12 жылдық мектептің жоғарғы сатысы болашақ мамандықты таңдау үшін элективті пәндерге бейіндік болады. Оқу бағдарламалары, оқулықтар мен оқу-әдістемелік кешендер жаңартылады».

12 жылдық орта білім беруге кезең-кезеңмен көшу бойынша дайындық жұмыстарын жүргізу 2020-2023ж.желтоқсанға жоспарланған.

Бұдан әрі 2020-2025 жж.ББДМБ-да міндеттер айқындалды: «білім беру деңгейлері арасындағы мазмұнның сабақтастығын қамтамасыз ету мақсатында бүкіл білім беру траекториясы бойында жинақталатын толассыз түйінді құзыреттер айқындалатын болады. Осы құзыреттер білім берудің барлық деңгейлерінің мемлекеттік жалпыға міндетті стандартын, білім беру саласының басқа да негіздемелік құжаттарын (Біліктіліктің салалық шеңберлері, кәсіптік стандарттар) құндылық және мазмұндық жағынан толықтыруды айқындау үшін негіздемелік негіз болады ...».

Тұрақты даму мақсаты аясында халықаралық қауымдастық «инклюзивті және әділ сапалы білім беруді қамтамасыз етуге және барлығына өмір бойы білім алу мүмкіндігін ілгерілетуге» уәде берді.

4 ТДМ және білім беру саласындағы 2030 жылға дейінгі іс-қимылдың шекті бағдарламасын іске асыру барлық мүдделі тараптардың-үкіметтердің, халықаралық және үкіметтік емес ұйымдардың, азаматтық қоғамдастықтардың, мектеп әкімшілігінің, педагогтердің, білім алушылардың және олардың отбасыларының зор бейілділігіне байланысты. Урбандалу мен көші-қонның жаһандық ауқымда күшеюі жағдайында білім беру жүйесі барлық деңгейлерде қолжетімділік пен инклюзивтілікті қамтамасыз етуге, сондай-ақ еңбек нарығының ағымдағы сұраныстарына да, сондай-ақ болашақ экономикаға да жауап беретін кадрлар даярлауға бағытталуы тиіс.

Қазақстанның инклюзивті саясаты баланың барлық құқықтарын қамтамасыз ететін қағидаттардан құрылған. Соңғы жылдары елімізде инклюзивті саясат қарқынды дамып келеді, бірқатар халықаралық құжаттар ратификацияланды, заңнамалық және нормативтік құқықтық актілерге көптеген өзгерістер енгізілді, барлық мүдделі тараптардың қатысуымен түрлі деңгейлерде талқылаулар өтуде. Әрине, бұл құжаттардың барлығы еліміздің

барлық балаларының сапалы білім алуына қолжетімділікті қамтамасыз ету үшін маңызды рөл атқарады.

Бұдан әрі Қазақстанда инклюзивтік білім беруді дамыту хроникасына қысқаша экскурсия өткізуді ұсынамыз, бұл ретте анағұрлым маңызды оқиғаларды атап өтеміз:

- 1999 жылы ЮНЕСКО-ның қолдауымен инклюзивті білім беру бойынша алғашқы Қазақстандық жоба жүзеге асырылды;

- 2002 жылы «мүмкіндігі шектеулі балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдау туралы» ҚР Заңы қабылданды;

- 2002 жылы «Қазақстан Республикасындағы Баланың құқықтары туралы» ҚР Заңы қабылданды;

- 2002 жылы Сорос Қазақстан қорының қолдауымен инклюзивті білім беру бойынша алғашқы Қазақстандық ғылыми-практикалық конференция өткізілді;

- 2005 жылы «Мүгедектерді әлеуметтік қорғау туралы» ҚР Заңы қабылданды;

- 2008 жылы Қазақстан Үкіметі мүгедектердің құқықтары туралы Конвенцияға қол қойды;

- 2008 жылы «Арнаулы әлеуметтік қызметтер туралы» ҚР Заңы қабылданды;

- 2008 жылы Қазақстан Женевада ЮНЕСКО мен ЮНИСЕФ-тің қолдауымен ҚР Білім және ғылым министрлігінің қолдауымен Орталық Азия елдерінің «Баршаға арналған білім» форумының (МДК) үйлестірушісі және ұйымдастырушысы болды;

- 2009 жылы Даму мүмкіндіктері шектеулі балаларға интеграцияланған (инклюзивті) білім беруді ұйымдастыру бойынша нұсқаулық-әдістемелік хат әзірленді;

- 2011 ж. ҚР «Білім туралы» Заңында «инклюзивті білім беру» ұғымы берілген;

- 2012-2013 жылдары Қарағанды қ. №27 ЖББОМ жанындағы білімге инклюзияны енгізу бойынша алғашқы ресми эксперименттік алаң анықталды;

- 2014 жылы «ҚР-да инклюзивті білім беру жүйесін одан әрі дамытудың 2015-20 жылдарға арналған шаралар кешені» бекітілді;

- 2014 ж. Ы. Алтынсарин даму мүмкіндіктері шектеулі оқушылар үшін кедергісіз білім беру ортасын қалыптастыру бойынша әдістемелік ұсынымдар әзірленді;

- 2015 жылы «ҚР инклюзивті білім беруді дамытудың тұжырымдамалық тәсілдері» бекітілді, құжат жобасы дайындалды.

- 2015 жылы Қазақстан Мүгедектердің құқықтары туралы конвенция ратификациялады;

- 2015 жылы ҚР «Білім туралы» заңында «ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар тұлғалар (балалар)» ұғымы айқындалған және тиісінше «"инклюзивті білім беру" ұғымының анықтамасы жаңартылған;

- 2016 жылы БІ. Алтынсарин атындағы ҰБА-да Инклюзивті білім беруді дамыту орталығы құрылды.

- 2018 жылы ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балаларды оқыту жағдайларын ескере отырып, мектепке дейінгі және орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты бекітілді.

Дамыған халықаралық қоғамдастықта инклюзивті білім беру әрбір адамның қандай да бір кемсітусіз білім алу құқығын іске асыру құралы ретінде танылған. Осылайша, инклюзивті саясат барлық балалар үшін мектептердің қолжетімділігін және барлық мектеп жоспарлары мен құжаттарында инклюзивті тәсілдердің болуын көздейді.

2018 жылдан бастап қазіргі уақытқа дейін елімізде нормативтік құқықтық құжаттарға өзгерістер мен толықтырулар енгізу бойынша тұрақты жұмыс жүргізілуде. Мысалы, «Тиісті үлгідегі білім беру ұйымдары қызметінің үлгілік қағидаларын бекіту туралы» ҚР Білім және ғылым министрінің 2018 жылғы 30 қазандағы № 595 Бұйрығымен ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балалар жеке бағдарлама бойынша оқи алатын норма енгізілген. Мектепке дейінгі, орта және қосымша білім беру ұйымдарының түрлері қызметінің барлық үлгілік қағидаларында ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балалар үшін білім беру процесін қамтамасыз ету нормалары енгізілген. Балалардың білім алу қажеттіліктерін анықтауға және жеке жоспарлар мен бағдарламаларды бекітуге қатысты педагогикалық кеңестердің қызметі туралы бұйрыққа толықтырулар енгізілді. Ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балалар үшін арнайы жағдай жасау бөлігінде білім алушылардың үлгеріміне ағымдағы бақылау, аралық және қорытынды аттестаттау жүргізудің үлгілік қағидаларына өзгерістер енгізілді.

Мемлекетіміздің білім беруді дамыту саласындағы маңызды міндеті әрбір баланың сапалы білімге тең қол жеткізуін қамтамасыз ету болып табылады. 2020 жылғы 1 қыркүйектегі «Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі» атты Қазақстан халқына Жолдауында еліміздің президенті Қасым-Жомарт Тоқаев «өзекті мәселелерді шешумен қатар, балалар үшін мүмкіндіктердің теңдігін қамтамасыз ету бойынша жүйелі шаралар әзірлеу қажет» деп атап көрсетті. Сонымен қатар, ол «біздің балаларымыз тұратын жеріне және оқыту тіліне қарамастан сапалы білім алуы тиіс»деп атап өтті.

ЕБҚ бар азаматтардың сапалы оқытуға тең қолжетімділік жағдайларын жасау алдағы перспективада үлкен артықшылықтарға ие. Бұл, ең алдымен, табысты әлеуметтік бейімделу және өзін-өзі жүзеге асыру мүмкіндігі. Инклюзивті ортада білім ала отырып, ЕБҚ бар балалар ашық болуды үйренеді, қарым-қатынастың, айналадағы адамдармен өзара әрекеттесудің өмірлік дағдыларын игереді. Ерте әлеуметтік инклюзия – болашақта олар қазіргі өмірге бейімделе алады деген сенімділіктің Кепілі.

Бұл ретте инклюзивті білім беруді іске асырудағы қажетті элемент білім беру сапасы болып табылады және білім алу құқығы қолжетімділікті қамтамасыз ету ғана емес, сондай-ақ сапалы білім берумен және одан әрі білім берудің берік іргетасымен әрбір адамның білім беру процесінде ерте балалық шақтан ересек өмірге қол жеткізуін қамтамасыз ету ретінде қарастырылады.

Баланың мектепте дамуы үшін инклюзивті ортаны қалыптастыру міндетін іске асыру инклюзия түсінігін қалыптастыруда, әсіресе барлық деңгейдегі білім беру ұйымдарының әкімшілігі мен педагогикалық ұжымдары арасында жүйелілік пен дәйектілік қағидаттарын сақтауды талап етеді. Осыған байланысты заманауи мұғалімнің қажетті кәсіби қасиеттері болуы керек: инклюзия идеяларын сөзсіз қабылдау, өзгерістерге деген ұмтылыс, кәсіби ізденіс, мамандар тобында жұмыс істеуге дайын болу, педагогикалық оптимизм.

Қазақстандық зерттеушілердің еңбектерінде инклюзивті білім берудің теориясы мен практикасының проблемалары, Қазақстан Республикасында инклюзияны енгізудің нормативтік құқықтық негіздерін әзірлеу мәселелері, ерекше қажеттіліктері бар балаларды жалпы білім беретін мектептің оқу процесіне қосудың ғылыми-әдістемелік аспектілері ашылады. Инклюзивті білім беру жағдайында педагог кадрларды даярлау мәселелерін қарастыруға, білім беру ұйымдарында ерекше қажеттіліктері бар балаларды психологиялық-педагогикалық қолдауды тиімді ұйымдастыруға көп көңіл бөлінеді [100].

Білім беру мазмұнын жүйелі жаңарту және инклюзивті білім беруді қамтамасыз ету бойынша елдің барлық білім беру деңгейлерінің алдына қойылған міндеттерді іске асыру жолында психологиялық-педагогикалық қолдау қызметін, «кедергісіз» ортаны дамыту үшін ұйымдастырушылық жағдайлар жасау, арнайы жабдықпен жарақтандыру, ресурстық және әдістемелік орталықтардың функцияларын бере отырып, арнайы түзету ұйымдарының әлеуетін пайдалану бойынша үлкен жұмыс жүзеге асырылуда, білім берудің жеке бағыттарын әзірлеу және қолдану арқылы білім беру процесінің құрылымы мен мазмұнының икемділігі мен өзгергіштігін қамтамасыз ету бойынша. Бұл ретте мазмұнды өзгерістер инклюзивті білім беру әдіснамасын, инклюзивті білім берудің барлық сатыларында психологиялық-педагогикалық қолдау технологияларын әзірлеуге, білім беру жүйесінің басшы және педагог кадрларын даярлау және олардың біліктілігін арттыру жүйесіне өзгерістер енгізуге қатысты.

Инклюзивті саясат инклюзивті мәдениетті қалыптастыру, инклюзивті практиканы дамыту үшін негіз болып табылады. Сондықтан мемлекетіміздің саясатын ұстана отырып, білім берудің барлық деңгейлеріндегі педагогикалық қоғамдастық алға қойылған міндеттерді іске асыру мақсатында өзінің күнделікті жұмысын құруға шақырады.

Қазіргі уақытта елімізде инклюзивті білім беру практикасы қарқынды дамып келеді. Жалпы білім беретін мектептің штатына психологиялық-педагогикалық қолдау мамандары кіреді: психологтар, логопедтер, педагог-дефектологтар, олар тиімді жұмыс істеу үшін командалық тәсілді және ерекше білім беру қажеттіліктері бар білім алушыларды қолдауды барынша дараландыру технологияларын меңгеруі қажет [100].

Инклюзивті практиканы табысты енгізудің мысалы ретінде ББ басшысының бұйрығымен Білім басқармасы жанынан құрылған Ақмола

облысында инклюзивті білім беруді дамыту жөніндегі үйлестіру кеңесінің қызмет тәжірибесін келтіреміз.

Үйлестіру кеңесін құрудың мақсаты инклюзивті білім беру үшін жағдай жасау процесіне тартылған өңірдегі барлық құрылымдардың іс-қимылдарын ретке келтіру және үйлестіру болып табылады.

Үйлестіру кеңесінің құрамы мен жұмыс регламентін, сондай-ақ Көкшетау қаласындағы № 19 жалпы орта білім беретін мектеп базасында ресурстық орталықтың ережесі мен даму бағдарламасын бекіткен облыстық білім басқармасының бұйрығымен бұл құрылымдарға Облыстың білім беру кеңістігінде қажетті институционалдық сипат берілді. Атауынан көрініп тұрғандай, Үйлестіру кеңесі облыстың білім беру басқармасы жанындағы алқалы-кеңесші орган болып табылады, оның негізгі міндеті инклюзивті білім беруді енгізуге тартылған немесе мүдделі барлық құрылымдардың күш-жігерін біріктіру, білім беруді басқарудың мемлекеттік органдары, білім беру ұйымдары үшін инклюзивті білім берудің жай-күйін жақсарту және дамыту бойынша ұсынымдар мен ұсыныстар әзірлеу болып айқындалған. Кеңес құрамы мемлекеттік органдар мен білім беру ұйымдарына, сондай-ақ үкіметтік емес ұйымдар мен ата-аналарға проблемалар мен ұсыныстарды айту және талқылау мүмкіндігін беру қағидатында қалыптастырылды.

Кеңес жұмысының негізіне инклюзивті білім беруді енгізу бойынша түрлі құрылымдардың өзара іс-қимылының өңірлік моделі алынды. Осы өзара іс-қимыл тәжірибесі Қазақстан Республикасында ерекше білім беру қажеттіліктері бар адамдарды қолдау бойынша ведомствоаралық өзара іс-қимылды құруда, сондай-ақ инклюзивті білім беруді дамыту жөніндегі республикалық үйлестіру кеңесін құру кезінде мемлекеттік және мемлекеттік емес құрылымдардың кең ауқымы үшін пайдалы.

Үйлестіру кеңесінің отырыстарын, семинарларды, конференцияларды өткізу барысында ЕБҚ бар балалардың неғұрлым өзекті проблемалары анықталады, олар: көру қабілеті бұзылған, аутистік спектрдің аурулары бар балалардың білім алуы үшін жағдай жасау; ЕБҚ бар білім алушылар қатарынан техникалық және кәсіптік білім беру ұйымдары түлектерінің жұмыс кәсіптерін алуы. Кеңестің шешімдері барлық деңгейлерде инклюзивті және арнайы білім беруді дамыту жөніндегі өңірлік жоспарларды жасау кезінде негіз болып табылады. Мысалы, АСБ балалардың проблемаларын шешу мақсатында 2019-2024 жылдарға арналған АСБ балаларды кешенді қолдау жөніндегі облыстық жоспар әзірленді, құрамына АСБ бар балалар мәселелерімен айналысатын мемлекеттік органдардың, қоғамдық ұйымдардың өкілдері кіретін жұмыс тобы құрылды.

Жергілікті жерлерде инклюзивті білім беру жағдайын қарау және қажетті ұйымдастырушылық және әдістемелік көмек көрсету мақсатында Үйлестіру кеңесінің отырыстары тұрақты негізде аудандарға барып өткізіледі.

Сонымен қатар Кеңес бірқатар жобаларды үйлестіреді, олардың арасында Ақмола облысы мен Қазақстанның солтүстік өңірлерінің білім беру ұйымдары мен педагог қызметкерлерінің желілік өзара іс-қимылын ұйымдастыру

жөніндегі табысты жобана атап өтуге болады (Қостанай, Павлодар, Солтүстік Қазақстан облыстары, 2016 ж.).

Ақмола облысы білім беру ұйымдарының білім беру үдерісін оқу-әдістемелік сүйемелдеу мақсатында Үйлестіру кеңесінің басшылығымен және қолдауымен инклюзивті білім беру мәселелері бойынша оқытушыларға, педагогтерге және білім алушыларға арналған бірқатар құралдар (мақалалар жинақтары, әдістемелік және оқу құралдары, зерттеу нәтижелері және т.б.) әзірленді және шығарылды.

Жоғарыда айтылғандарды негізге ала отырып, Ақмола облысында үйлестіру кеңесінің жүйелі құрылған қызметінің арқасында инклюзивті білім беруді дамыту бойынша жоспарлы жұмыс жүргізілуде деп қорытынды жасауға болады. Сонымен қатар бірқатар шешілмеген проблемалар бар: білім берудің әртүрлі деңгейлерінде инклюзивті білім беруді қаржыландырудың жеткіліксіздігі; білім беру ұйымдарында инклюзивті мәдениетті қалыптастырудың және практиканы дамытудың жеткіліксіздігі; элиталық білім беру саясатының басым болуы; қабілеттердің стандартталған тестілерін жүргізу; аудандық (қалалық) білім беру деңгейлерінде және басқаларында инклюзивті білім беруге жетекшілік ететін мамандар санының жеткіліксіздігі.

Ақмола облысындағы Үйлестіру кеңесінің осы табысты жұмыс тәжірибесінен басқа, еліміздің басқа өңірлерінде инклюзивтік практиканы енгізудің көптеген басқа мысалдарын келтіруге болады. Еліміздің білім беру ұйымдарының тиімді тәжірибесі сипатталған материалдарды Академия әзірлеген әдістемелік құралдардан табуға болады.

Осылайша, Қазақстанда ратификацияланған халықаралық құжаттар мен мемлекеттік заңнамалық және нормативтік құқықтық құжаттар негізінде инклюзивті білім берудің «медициналық» моделінен «әлеуметтік-педагогикалық» моделіне көшу бойынша жұмыстар жүргізілуде.

Негізгі міндеті қазақстан бүгін мектеп ашып, даралық баланы, оған көмектесуге көрінуі, дамуы мүмкін, устояться сыйлауға таңдау тұрақтылығы мен әлеуметтік әсерлерге. Оқу процесінде әр баланың даралығын ашу қазіргі заманғы мектепте инклюзивті білім беруді құруды қамтамасыз етеді. Мұндай оқытудың мақсаты – бір сынып ұжымында «орташа» оқушыға емес, жеке танымдық қабілеттерін, қажеттіліктері мен мүдделерін ескере отырып, жеке-жеке жұмыс істеуге мүмкіндік беретін психологиялық-педагогикалық жағдайлар жүйесін құру.

Бастауыш мектепте инклюзивті білім беру жағдайында 12 жылдық білім берудің Типтік оқу бағдарламаларын жүзеге асыру бойынша әдістемелік ұсынымдар

Қазақстанның ұзақ мерзімді мүдделері әлемдік экономикалық кеңістікке интеграцияланған және зияткерлік ұлтты қалыптастыратын инновациялық үлгідегі қазіргі заманғы экономика құрудан тұрады. Мемлекет басшысы Қ.К. Тоқаевтың 2020 жылғы 20 қыркүйектегі жолдауында елдің экономикалық

бағыты негізделетін негізгі қағидаттардың бірі ретінде «адами капиталды дамыту, жаңа үлгідегі білім беруге инвестициялар» қағидаты айқындалды, қала мен ауыл, «кәдімгі» мектеп және «дарынды балаларға арналған мектеп» арасындағы алшақтықтың салдарынан балалар арасындағы әлеуметтік қашықтыққа жол бермеуге назар аударылды.

Жаңғырту үдерісіндегі отандық мектептің ерекше рөлі Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында ұсынылған білім және ғылым саласындағы мемлекеттік саясатпен байланысты екені сөзсіз. Құжатта қауіпсіз және жайлы білім беру ортасын қамтамасыз ету бойынша маңызды міндеттер белгіленген. Сонымен қатар, «барлығын қамтитын және әділ сапалы білім беруді қамтамасыз ету және баршаға өмір бойы оқу мүмкіндігін көтермелеу» 4-тқрақты даму мақсатын іске асыру мақсатында әлемде білім беруді дамытудың негізгі бағыттары: мектепалды даярлықты қамтамасыз ету, 12 жылдық мектеп білімінің моделі, білім алушыларда 21 ғасыр дағдыларын дамыту, қолжетімді және сапалы ТЖКБ мен жоғары білімге тең қол жеткізу болып табылады.

Бұл бағыттар Қазақстанның заманауи білім беру жүйесі үшін басым бағыттар болып табылады. Осыған байланысты қазіргі кезеңде жүйелі шаралар кешені жүзеге асырылуда, оның сапасын жақсарту үшін білім беруге инвестицияларды елеулі және тұрақты ұлғайтуды қамтитын білім беруді түбегейлі жаңғырту жүргізілуде. Жаңғыртудың аса маңызды аспектілерінің бірі 12 жылдық білім беруге көшу болып табылады, ол стратегиялық міндетті – озық әлемдік державалармен бәсекеге қабілетті білім берудің жаңа ұлттық моделін құруды табысты шешуге мүмкіндік береді.

12 жылдық білім беруді енгізу білім алушылардың шамадан тыс жүктемесін азайтуға, балалық шақ кезеңін ұзартуға, негізгі мектепке бейімделуді жеңілдетуге, болашақ мамандықты таңдау үшін элективті пәндерге бейіндік бейімдеуге, инновациялық цифрлық және коммуникациялық технологияларды пайдалана отырып оқытуға бағытталған.

Білім беру сапасы осы ортада жұмыс істейтін мұғалімдердің кәсібилік сапасынан жоғары болмайтындығы анық. Осыған байланысты мемлекеттің маңызды міндеттерінің бірі педагог кәсібінің жоғары мәртебесін қамтамасыз ету, педагогикалық білім беруді жаңғырту болып табылады. Қазіргі уақытта рухани дамыған, шығармашылық тұлға болып табылатын, психологиялық дайындықтың жоғары деңгейі, нәтижеге бағытталған білім берудің жаңа моделін жүзеге асыруға деген ынтасы бар жаңа формация мұғалімі қалыптасуда. Сонымен қатар, педагогтердің біліктілігін арттыру, қазіргі заманға сай келетін педагогтердің оқу-әдістемелік арсеналының жаңа сапалы деңгейіне көшу қажетті құрамдас бөлік болып табылады. Мұғалімнің дүниетанымының кеңдігі, оның кәсіби құзыреттілігін құрайтын оның жеке қасиеттері 12 жылдық мектептегі білім алушының жеке басына жағымды өзгерістер әкелуі керек, оның өзін-өзі дамытуға деген ұмтылысын, білім алудағы тәуелсіздігін, проблемаларды шеше алатындығын, кәсіпкерлік пен шығармашылықты тудыруы керек.

Инклюзивті білім беруді дамыту жағдайында педагогтің рөлі ерекше мәнге ие, өйткені елімізде дамып келе жатқан инклюзивті практика барлық білім алушылардың білім беру қажеттіліктеріне сәйкес келетін бейімделетін білім беру ортасын құруға бағытталған. Сондықтан мұғалімдер оқытудың мазмұны мен әдістерін жаңартумен байланысты кәсіби ізденістерін балалардың жеке білім беру қажеттіліктерін жүзеге асыруға бағыттау қажеттілігіне ие.

Инклюзивті білім беру тек білім алу құқығын берумен шектелмейді, мемлекет экономиканың қазіргі заманғы қажеттіліктеріне сәйкес келетін сапалы біліммен қамтамасыз етуі керек. Бұл мектептегі оқу уақыты тек білім саласында ғана емес, сонымен бірге әлеуметтік салада да тұлғаны қалыптастыру кезеңі екендігімен негізделген. Сонымен қатар, оқу процесінде білім алушылардың бейімделуі тұрғысынан ең күрделі және жауапты кезеңдер бірі – бастауыш мектеп.

Бастауыш мектеп – бала өміріндегі маңызды кезең, себебі баланың психологиялық дамуы өзгереді, жетекші қызмет ойыннан оқуға ауысады, бала жаңа әлеуметтік рөл – білім алушы мәртебесін иеленеді.

Бала мектепке келген сәттен бастап білім алу ол үшін жетекші іс-әрекетке айналады. Біріншіден, оқу іс-әрекеті арқылы баланың қоғаммен негізгі қарым-қатынасы іске асады, екіншіден, оқу іс-әрекетінде мектеп жасындағы баланың тұлғалық негізгі қасиеттері, сондай-ақ жекелеген психикалық процестері қалыптасады.

Әр бала үшін табысты жағдайды жасау мұғалімнен әр баланың ерекшеліктерін білуді, оның білім беру қажеттіліктерін жүзеге асырудың күшті жақтары мен мүмкіндіктерін табуды талап етеді. Даралау процесі ерекше қажеттіліктері бар бала үшін де, оның айналасындағы құрдастары үшін де маңызды, өйткені бұл принцип барлық сынып оқушылары үшін тең мүмкіндіктер жасауға мүмкіндік береді, осылайша инклюзивті тәсілді практикада қолданады.

Бұл әдістемелік құрал инклюзивті білім беру жағдайында 12 жылдық білім беретін бастауыш мектебінің оқу бағдарламаларын жүзеге асыруда педагогтерге әдістемелік қолдау көрсетуге бағытталған. Ұсынымдар жалпы білім беретін мектептің білім беру процесінде сараланған және жеке тәсілдерді жүзеге асыруда бастауыш сынып педагогтерінің кәсіби құзыреттілігін арттыруға бағытталған. Қазақстан Республикасында инклюзивті білім берудің жылдам дамуы ұйымдастырушылық және әдістемелік мәселелердің кең ауқымын шешу жолдарын тұрақты іздеуді талап етеді. Дамып келе жатқан инклюзивті білім беру практикасы барлық білім алушылардың білім беру қажеттіліктеріне сәйкес келетін икемді бейімделген білім беру ортасын құруға бағытталған. Мұндайда көптеген сұрақтар ерекше білім беруді қажет ететін балаларды жалпы білім беру процесіне қосудың, мектептегі жұмысты жоспарлауды қайта қарастырумен байланысты [99].

Инклюзия идеясын дамыту мен жүзеге асырудың маңызды шарты – инклюзивті білім берудің әдіснамалық, оқу-әдістемелік негіздерін әзірлеу, оқу жоспарлары мен бағдарламаларын, оқулықтар мен ОӘК-ні, ерекше

қажеттіліктері бар балалардың оқу жетістіктерін критериалды бағалау жүйесін бейімдеу.

Инклюзивті білім берудің әдіснамасы барлық балалардың білім алуда әртүрлі қажеттіліктерінің барын растайды, және оқыту инклюзивті білім беру енгізетін өзгерістер нәтижелеріне байланысты тиімді бола түссе, білім берудің ешбір шектеусіз барлық балаларға ұтымды болары анық.

Аталмыш жағдайда және 12 жылдық білім беруге көшу бойынша мемлекет міндетіне сәйкес педагогтерде өздерінің кәсіби ізденістерін балалардың тілдік, әлеуметтік, медициналық, саяси және өзге де өмірлік қиындықтарына байланысты туытндайтын жеке білім беру қажеттіліктерін іске асыруға бағыттау қажеттілігі туындайды. Десе де, қазіргі уақытта жалпы білім беретін мектептердің педагогтері үшін барлық қиындықтарды, оның ішінде ерекше білім беру қажеттіліктерін ескеру негізінде білім беру процесін ұйымдастыру қиын.

Оқыту және дамыту мәселесі педагогикалық психологиядағы өзекті мәселелердің бірі болып қала бермек. Оны шешу оқыту мен тәрбиелеу дидактикасы мен әдістемесі үшін негіз болып табылады. Әртүрлі тарихи кезеңдерде оның шешімі өзгеріп отырды, бұл әдіснамалық мақсаттардың ауысуына, тұлға дамуы мен оқыту процесі мәні түсіндірмелерінің өзгеруіне, оқыту процесі рөлін қайта қарауға негізделді.

Маңызды педагогикалық міндет – әрбір білім алушыны дамыту мен оқыту процестерінің спецификасын тереңнен түсіну үшін, қажетті барабар құралдарды іріктеу үшін әртүрлі мамандардың күшін біріктіру. Осыған байланысты психология мен педагогика салаларын біріктірген, XX ғасырдың басындағы ең белгілі психологтардың бірі Л.С. Выготскийдің еңбектеріне жүгінген жөн.

Бұл ғалымның универсализмі оқыту мен тәрбиелеудің барлық салаларын қамтитын білім берудің күрделі философиялық мәселелерін шешуді міндет етеді.

Л.С. Выготскийдің педагогикалық концепциясы балаға құрмет пен сенімді қарым-қатынасты тірек етеді, бұл қазіргі заманғы саяси және экономикалық реалийлер үшін өте маңызды.

Кіші жастағы білім алушы оқу қызметіне дайындығымен (білім алуға қабілетті анықтайтын физиологиялық, психикалық, интеллектуалды даму деңгейімен) ерекшеленеді. Өзіне жаңа міндеттерді жүктеу қабілеті кіші жастағы білім алушының оқуға мотивациясына негізделеді.

Бұл кезең өмірге адамгершілік-эстетикалық қарым-қатынасты қалыптастыру және эстетикалық қабылдау, шығармашылықту дамыту үшін маңызды болып табылады және өмір бойына есте қалады.

Бастауыш мектепте кіші жастағы білім алушының әртүрлі білімдерді одан әрі игеруін, ойлау жүйесінің дамуын қамтамасыз ететін ойлау формалары дамиды.

Бұл аралықта кіші мектеп жасындағы білім алушыда оқуға қабілеттерінің пайда болуымен қатар өмірдің жаңа режимінің, сыныптастар мен мұғаліммен

жаңа қарым-қатынасының қиындықтарын қамтитын қиындықтар кешені пайда болады. Бұл уақытта балада аталған қиындықтарды еңсере алмаумен байланысты апатия пайда болады. Бұл кезде ата-аналардың аталған қиындықтарды еңсеруге көмектесуі, эмоционалдық қолдау маңызды. Мұндайда мұғалім кіші мектеп жасындағы білім алушы ерекшеліктерін ескеруі тиіс: еріктілік, іс-әрекеттердің ішкі жоспары және рефлексия. Аталған ерекшеліктер әртүрлі пәндермен тоғысқан кезде пайда болады.

Осы уақытта педагог ескеруі тиіс жетекші қызметті атап өткен жөн. Ол жаңа білімдерді игеру, әртүрлі міндеттерді шеше білу және т.б. қамтиды.

А.Н. Леонтьев пікірінше, жетекші қызмет деп оның негізінде:

- 1) қызметтің өзге, жеке түрлері пайда болатын;
- 2) әртүрлі функциялардың (сенсорлы-перцептивті, мнемологиялық және атенциялық) жиынтығын құрайтын интеллектті қалыптастыратын;
- 3) қызмет субъектісінің тұлғасы қалыптасатын қызметті атайды.

Кіші мектеп жасындағы білім алушыда оқу іс-әрекетінде жазу, оқу, компьютерде жұмыс істеу, шығармашылық қызмет және басқа да жеке қызметтер қалыптасады. Бастауыш сынып педагогтеріне білім алушының өзін-өзі ұйымдастыру және өзін-өзі тәртіпке салу мүмкіндіктерін ескеру қажет. Мұндай жағдайларда қолдау қажет, дамыту қажет, педагогикалық түрде ұйымдасқан және мақсатты бағытталған істерге қосу қажет.

Осылайша кіші мектеп жасы мектептегі балалық шақтың өте жауапты кезеңі болып есептеледі. Аталмыш жастың басты жетістіктері оқу қызметінің жетекші сипатына негізделген және бұл кезең одан кейінгі жылдарда білім алуды анықтаушы болып табылады: кіші мектеп жасының аяғына қарай баланың оқуға ынтасы болуы тиіс, оқи білуі және өз күшіне сене білуі тиіс. Бұл жасты толыққанды сүру, оның позитивті жетістіктері таным мен қызметтің белсенді субъектісі ретінде баланың болашақта дамуына қажетті негіз болып есептеледі.

Ересектердің кіші мектеп жасындағы балалармен жұмысының негізгі міндеті – әрбір баланың даралығын ескере отырып балалардың мүмкіндіктерін ашу және іске асырудың оңтайлы жағдайларын құру.

Инклюзивті ортада баланы оқытуды ұйымдастыру процесінде жалпы білім беруді дамытудың қазіргі кезеңінде бар екі аспектіні назарға алу тиіс. Олардың біріншісі базалық білім бірлігін сақтау талаптарымен байланысты және ерекше білім беруді қажет ететін білім алушылардың (зияты зақымдалған балаларды қоспағанда) білім алуды жалғастыруға және кәсіп иесі атануға кепілдік беретін ҚР БЖМБС талаптарына сәйкес келетін мектеп білімін алуға мүмкіндігін қамтамасыз етеді. Екінші аспект ерекше білім беруді қажет ететін балалардың әлеуметті мүмкіндіктерін дамыту үшін білім беру жағдайларын бейімдеу, балалардың жеке-типологиялық ерекшеліктерін, сонымен қатар оқыту және тәрбиелеу сапасына әсер ететін әлеуметтік-мәдени факторларды есепке алудың қажеттілігі өзектілігіне негізделеді.

Бастауыш мектеп педагогтері балалардың оқуға дайындық көрсеткіштері туралы біліп, оларды практикалық қызметінде қолдануы керек. Зерттеушілер балалардың оқуға дайындық көрсеткіштерін үш топқа бөледі.

Көрсеткіштердің бірінші тобы баланың жалпы дамуын, психофизиологиялық және интеллектуалдық жетілуін, сауат пен математиканы меңгерудің алғышарттарын, яғни мектеп бағдарламасын игеруді қамтамасыз ететін нақты тетіктердің қалыптасуын, сондай-ақ балада мектепке дейін меңгерген оқу дағдыларының болуын қарастырады.

Көрсеткіштердің екінші тобы баланың ішкі тұлғалық ерекшеліктерін, оның өзіне деген көзқарасын, оқу процесіндегі мінез-құлқын, құрдастарымен және ересектермен өзара әрекеттесуін анықтайды. Бұл топқа жеке, әлеуметтік, эмоционалды жетілу жатады. Баланың жеке психологиялық ерекшеліктері қиындықтарды жеңудің жеке стратегиясында жүзеге асырылады. Алынған мәліметтер мұғалімдермен сыныптағы білім алушылардың қарым-қатынасын қалыптастыру кезінде ескерілуі мүмкін.

Көрсеткіштердің үшінші тобы баланың бейімделу ресурстарының сипаттамаларын, оның ішінде бірінші сынып білім алушысының денсаулығын, баланың мектептегі жетістігінің ресурсы ретінде отбасын және бейімделу бағасын қамтиды.

Үш топтың көрсеткіштерінің жиынтығы баланың мектепте білім ала бастауының табыстылығына және бейімделу процесінің ерекшеліктеріне әсер ететін факторларға жүйелі талдау жүргізуге, сондай-ақ баланы мектепте психологиялық-педагогикалық қолдаудың жеке бағдарламасын құруға мүмкіндік береді.

Ерекше білім беруді қажет ететін балалардың мектепте оқуға дайындық деңгейін бағалау оқу жетістіктерін сипаттау түрінде жүзеге асырылады, бұл жеке тәсілді жүзеге асыру, баланың оқу жетістіктерінің динамикасын бақылау, болашақ бірінші сынып білім алушысының педагогикалық және психологиялық портретін жасау және т.б. үшін қажет. Оның көмегімен мұғалімдер ерекше білім беруді қажет ететін белгілі бір баланың мүмкіндіктері, мүдделері мен бейімділігі туралы пайдалы және толыққанды ақпарат алады және осы негізде жеке психологиялық-педагогикалық қолдау желісін дамыта алады [39].

Еліміздің педагогикалық қоғамдастығы үшін білім берудегі теңдік идеяларының қалыптасуы мен дамуындағы маңызды бағыт стратегиялық сипатқа ие және білім берудің бүкіл жүйесін қозғайтын, сондай-ақ білім беру идеологиясын ізгілендіру жағына өзгертуді көздейтін инклюзивті білім беру жүйесі болуға тиіс.

12 жылдық білім беру жағдайында ерекше білім беруді қажет ететін балаларға білім берудің жалпы білім берумен түпкі мақсатқа бір – әлеуметтену және өзін-өзі тану, тез өзгермелі әлемде өмір сүре білу, өмір бойы оқу.

Қазіргі уақытта 12 жылдық білім беру шеңберінде әзірленіп жатқан Қазақстан Республикасының бастауыш білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандартының жобасында алты жылдан бастап бастауыш білім беру көзделген, бастауыш білім беру мерзімі – 5 жыл.

Бастауыш білім берудің мақсаты – ұлттық құндылықтар тұғырнамасында сапалы білім мен ізгі тәрбиені ұштастырып, білім алушының мемлекеттік және ана тілінде сөйлеу мәдениетін жетілдіру, негізгі мектепте ғылым негіздерін игеруге қажетті тұлғалық құзіреттіліктерін қалыптастыру.

Бастауыш білім берудің маңызды міндеттерінің ішінде келесі міндеттер келтірілген:

- білім алушының мемлекеттік және ана тілінде сауатты оқу, жазу және есептеу дағдыларын меңгерту;

- білім алушының интеллектуалдық әлеуетін дамыту, зерттеу, зерделеу әрекеттеріне баулу, модельдеуге машықтандыру;

- білім алушының адамға, отбасына, қоғамға және табиғатқа құндылық бағдарын, ізгілік дүниетанымын, ұлттық сана-сезімін, ділін қалыптастыру;

- білім алушының әлеуметтік-тұлғалық қабілеттерін дамыту, сөз әдебі мен қарым-қатынас мәдениетінің, өз ойын жеткізудің қарапайым нормаларын меңгерту;

- білім алушының эмоционалды интеллектісін дамыту, өзіне деген сенімін, ізгілік мақсатқа жетуде табандылығын, ізденуге ынта-ықыласын, ерік-жігерін арттыру, саналы жауапкершілігін қалыптастыру.

- білім алушының денесін шынықтыру, денсаулығын нығайту, физиологиялық-гигиеналық дағдыларын жетілдіру.

Бастауыш білім берудің жалпы білім беретін оқу бағдарламалары баланы жеке тұлға ретінде қалыптастыруға, оның дара қабілеттерін, талабы мен қызығушылығын, мінез-құлық мәдениетін, болашақта негізгі орта білім беру бағдарламаларын меңгеруіне қажетті тілдік қатынас, оқу, жазу, есептеу дағдыларын шығармашылық тұрғыдан, ұлттық құндылықтар негізінде дамытуға бағытталады.

Бастауыш білім беру мазмұны келесі ұлттық құндылықтарға негізделеді:

- рухани-мәдени құндылықтар (отбасы, ұлтжандылық, тіл, білім, дәстүр, намыс, ар-ождан, рух, еңбекқорлық, талап, жасампаздық, тарих, діл, ғылым, мәдениет, рухани-мәдени мұра);

- материалдық құндылықтар (атамекен, туған жер, шаңырақ, тарихи ескерткіштер, табиғат, табиғи байлықтар, өндіріс, отбасы әл-ауқаты);

- адамгершілік құндылықтар (ізгілік, мейірім, достық, махаббат, сүйіспеншілік, бауырмалдық, қамқорлық, ізет, ынсап, қанағат, рақым, парыз, сенім);

- эстетикалық құндылықтар (байқампаздық, сезімталдық, талғам, өнер, әдебиет, мәдениет туындылары);

- саяси құндылықтар (Отан, тәуелсіздік, елжандылық, заң, құқық, міндет, еркіндік, борыш, бостандық, толеранттық);

- саламаттық құндылықтар (өмір, денсаулық, уақыт, дене мәдениеті, психикалық саулық, ерік-жігер, төзім, икемділік).

Бастауыш білім беру мазмұны келесі тұлғалық құзыреттіліктерді қалыптастыруға бағдарланған:

- ғылыми-танымдық (дүниетанымдық, шығармашылық);
- мәдени-әлеуметтік (ұлттық мәдени құндылықтар, оның әлеуметтік ортада жүзеге асуы);
- тілдік-коммуникативтік (қарым-қатынас);
- ақпараттық-технологиялық (цифрлық сауаттылық және инновация, бейімділік).

Қазақстан Республикасының бастауыш білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандартының жобасында бастауыш білім мазмұны алты білім саласын құрайды: «Тіл және сөз әлемі», «Математика және информатика», «Адам, Қоғам және Табиғат», «Өнер әлемі», «Дене мәдениеті», «Еңбек мәдениеті».

Қазақстан аумағында жинақы тұратын этностардың тілінде оқытатын білім беру ұйымдарында «Тіл және әдебиет» білім беру саласына осы этностың «Ана тілі» оқу пәні қосымша енетінін атап өту қажет. Ұйғыр/өзбек/тәжік тілінде оқытатын білім беру ұйымдарына арналған «Ана тілі» оқу пәні үлгілік оқу жоспарының инвариантты компонентіне енеді.

Сонымен қатар «Тіл және сөз әлемі» білім саласының мазмұнына қойылатын талаптар белгіленген:

- білім алушылардың мемлекеттік тілді және өз ана тілін меңгеруге ынта-ықыласын оятуды;
- мемлекеттік тілді ауызша және жазбаша қарым-қатынас деңгейінде меңгеруді;
- ана тілінде ауызша және жазбаша сауатты сөйлеу дағдыларын, функционалдық сауаттылығын дамытуды;
- орыс және шетел тілдерінде қарапайым қарым-қатынас жасау біліктерін қалыптастыруды;
- алғашқы тілдік ұғымдарды меңгертуді, оқу мәтіндері арқылы тіл дамытуды, түсініп, мәнерлеп оқуға, сауатты, көркем жазуға икемі мен бейімін қалыптастыруды;
- дыбыс жүйесі, сөз жүйесі, сөз құрамы, сөйлем, мәтін бойынша тілдік білімі мен дағдыларын меңгертуді;
- сөздік қорын және байланыстыра сөйлеу дағдыларын қалыптастыруды;
- көркем шығармалар арқылы оқушының ұлтжандылық, рухани-адамгершілік, мейірімділік, әдептілік, еңбексүйгіштік, ізгілік, шығармашылық т.б. қасиеттерін тәрбиелеуді;
- көркем және ғылыми-танымдық жеңіл мәтіндерді түсініп, мәнерлеп оқу, талдау біліктерін қалыптастыруды;
- шығарманың логикалық жүйесін, байланысын сақтай отырып әңгімелеу және оған жоспар құру біліктерін дамытуды;
- оқушылардың оқырмандық мәдениетін, көркем шығарманы эстетикалық тұрғыда қабылдауын, сөз өнеріне сүйіспеншілік сезімін оятуды, өзіндік іс-әрекеті арқылы талғампаздығын қалыптастыруды;
- тілдесуге қажетті шығармашылық, әлеуметтік, танымдық, сөйлеу қабілеттерін және ақпаратпен өздігінен жұмыс істеу, өздігінен білім алу, өзін-

өзі жетілдіру, өз ойын ашық, еркін жеткізе және дәлелдей алу біліктерін дамытуды қамтамасыз етуі тиіс.

Жайлы білім беру ортасын құру процесінде бастауыш сынып педагогтерінің міндеті – барлық балаларды бірыңғай білім беру процесіне қосу, мұндайда сабаққа дайындалуда бір бағдарламаны негізге алу. Бастысы, мұғалімге ерекше білім беруді қажет ететін кез келген білім алушылар, оның ішінде жоғары интеллектуалды білім алушылар өз әлеуеттерін қажетті деңгейде және толық шамада іске асыра алатындай құру қажет.

Білім алуға қиналатын балаларға мұғалімдер әрбір сабақ бойынша жеке мақсаттар мен міндеттерді әзірлейді, баланың қажеттіліктерін ескере отырып оның мықты тұстарын негізге алады. Осылайша., бірыңғай тақырыптық жоспарлауда мұғалімдер білім алушыларға қатысты әртүрлі мақсаттар мен міндеттерді қояды, олар алдағы уақытта іске асады, бақыланады, қол жеткізілген нәтиже бекітіледі. Мұндайда педагогке оқытудың күтілетін нәтижелеріне қол жеткізу үшін тұлғаға бағдарланған және сараланған әдіс-тәсілдердің кең арсеналын қолдану қажет.

Заманауи реалийлер бастауыш мектеп балаларында алдағы уақытта білім алуы, кәсіпті таңдауы, өмірде баысқа жетуі үшін қажетті негізгі құзыреттен немесе метапәндік біліктер мен дағдыларды талап етеді.

Сонымен қатар бастауыш мектеп қалыптастыруы тиіс негізгі дағдыларға оқу, жазу және есептеу дағдылары жатады. Аталмыш негізгі дағдылардың қалыптасу деңгейіне бала тұлғасының қалыптасуы, оның оқуға, мектепке, педагогтерге, құрдастарына, сынып ұжымына, өз-өзіне қатынасын қалыптастыру тәуелді.

Осыған байланысты «Тіл және сөз әлемі» білім саласының пәндерін оқытуда аталмыш дағдыларды дамыту маңызы зор.

Бастауыш мектепте оқыту кезеңдеріне сәйкес аталмыш білім саласының пәндері бойынша мақсаттарды саралаудың үлгілерін қарастыруды ұсынамыз. Педагогтер аталмыш тәсілді барлық пәндер бойынша оқу тапсырмаларына дайындық кезінде инклюзивті білім беру ортасын құру мақсатында пайдалана алады.

Төмендегі кестеде білімдерді меңгерудің үш деңгейі бөлінісінде оқытудың сараланған мақсаттарына мысалдар келтірілген: 1) бастапқы, 2) орта, 3) жоғары.

8-кесте. Негізгі дағдыларға сәйкес білімдерді меңгерудің үш деңгейі бөлінісінде оқытудың сараланған мақсаттарына мысалдар:

Негізгі дағдылар	Меңгеру деңгейлері бойынша оқытудың сараланған мақсаттары
Әліппе	
Тыңдалым және айтылым	

Тыңдалған материалдың мазмұнын түсіну	1) тыңдаған материалдың мазмұнын түсіну; 2) сөйлем мен сөздерді ажырату; 3) тыңдаған материалының сөйлеу екенін, оның мазмұнын түсіну және сөйлемдерге, сөздерге ажырату.
Түрлі жағдаяттарда тілдік нормаларды дұрыс қолдану	1) этикет сөздердің мағынасын түсіну. 2) этикет сөздерді қолдана білу. 3) түрлі жағдаяттарда этикет сөздерін қолдана білу
Тыңдаушының назарын аудару	1) сөйлеу барысында дауыс ырғағын, мәнерін қолдану; 2) сөйлеу барысында салыстыруға қажетті сөздерді қолдану; 3) сөйлеу барысында сипаттау, салыстыруға қажетті сөздерді, вербалды емес қарым-қатынас құралдарын (ым-ишара, қимыл), дауыс ырғағын, мәнерін, қарқынын, сөз арасындағы кідірісті қолдану).
Берілген тақырыпқа әңгіме құрап айту	1) мұғалімнің көмегімен берілген сюжетті сурет бойынша шағын әңгіме құрап айту; 2) мұғалімнің көмегінсіз берілген сюжетті сурет бойынша шағын әңгіме құрап айту; 3) берілген сюжетті сурет бойынша шағын әңгіме құрап айту.
Дыбыстарды, сөздерді орфоэпиялық нормаларға сәйкес дұрыс айту	1) дыбыс түрлерін (дауысты, дауыссыз, жуан, жіңішке) ажырату, дұрыс дыбыстау; 2) дыбыстардың атқаратын қызметін түсіну; 3) дыбыстардың мағына ажыратушылық қызметін түсіну;
Оқылым	
Мәтін бойынша сұрақ қоя білу және жауап бере білу	1) мәтінді мұғалімнің көмегімен оқу; 2) иллюстрация бойынша қойылған сұрақтарға жауап беру; 3) мәтін, иллюстрация бойынша (мұғалім көмегімен) сұрақтар қоя білу және қойылған сұраққа жауап беру.
Дыбыс пен әріпті тану және ажырату	1) әріптерді танып ажырату; 2) берілген әріптер бойынша сөздер айтады, оларға дыбыстық талдау жасау; 3) әріпті тану, ажырату және оны дыбыспен

	сәйкестендіру.
Жазылым	
Жоспар құру	1) мұғалімнің көмегімен мәтіннің мазмұнымен танысу; 2) оқиғаның ретін анықтау, мәтінге ат қою; 3) мұғалім көмегімен мәтінге суреттер, сызбалар арқылы жоспар құрып, оған ат (тақырып) қою.
Оқыған, тыңдаған материалдың мазмұнын жазу	1) мұғалімнің көмегімен мәтінді қысқаша түрде жай сөзбен баяндау; 2) тыңдаған мәтіндегі ақпаратты әртүрлі белгілер бойынша баяндау; 3) мұғалім көмегімен оқыған, тыңдаған мәтіндегі ақпаратты сурет, сызба, белгілер қолданып, жай сөйлеммен жеткізу.
Мәтінді түрлі формада құрау	1) мұғалімнің көмегімен дұрыс, сауатты жазу, ойын грамматикалық және стилистикалық жағынан дұрыс сөйлем құру, жүйелі сөйлеуге үйрену; 2) мәтінді құру арқылы ойлау үрдісін жүзеге асыру, тілдік материалға реттеушілік сипат беру, ойды жазбаша түрде жүйелі мазмұндау мәдениеті қалыптасу; 3) тақырыпқа байланысты керекті сөздер, сызбалар, суреттер, белгілерді қолдана отырып, үлгі бойынша шағын мәтін құрап жазу.
Түрлі жанрда шығармашылық мәтін жазу	1) мұғалімнің көмегімен дұрыс, сауатты жазу, ойын грамматикалық және стилистикалық жағынан дұрыс сөйлем құру, жүйелі сөйлеуге үйрену; 2) мәтінді құру арқылы ойлау үрдісін жүзеге асыру, тілдік материалға реттеушілік сипат беру, ойды жазбаша түрде жүйелі мазмұндау мәдениеті қалыптасу; 3) мұғалімнің көмегімен әр түрлі жанр бойынша (хат, құттықтау хат, хабарлама, нұсқаулық) шағын мәтін құрап жазу.
Каллиграфиялық нормаларды сақтау	1) алдымен ауада жазу, жазу жолын, жоларалық кеңістікті сақтау. Жазылған әріптің үстінен көркем бастырып жазу әдет қалыптасу; 2) барлық гигиеналық талаптарды орындау барысында көркем жазу сауаттылығы қалыптасу; 3) жазу жолын, жоларалық кеңістікті, жолдың жоғарғы және төменгі сызығын сақтау, әріп элементтерін

	каллиграфиялық талаптарға сай жазу.
Қазақ тілі	
2-сынып	
(Тындалым және айтылым)	
Тыңдаған материалдың мазмұнын түсіну	1) тыңдалған материал мазмұны бойынша сәйкес келетін сюжетті суретті табу; 2) тыңдалған материал бойынша кейіпкерлерді атау; 3) тыңдалған материал бойынша түсінбеген сөздерін белгілейді, мәтін мазмұны бойынша қойылған сұрақтарға жауап беру.
Мәтіннің мазмұнын болжау	1) тыңдаған мәтін бойынша сұрақ құрастыру; 2) тірек сөздер арқылы мәтіннің тақырыбын анықтау; 3) мәтіннің тақырыбы мен тірек сөздердің негізінде мәтіннің мазмұнын болжау
Түрлі жағдаяттарда сөйлеу мәдениетін сақтау	1) өмірде кездескен жағдаяттарды естеріне түсіру; 2) мәдениетті сөйлеу және ортада өзің ұстау ережелерін қайталау; 3) күнделікті өмірде кездесетін жағдаяттарға байланысты сөйлеу мәдениетін сақтап, диалогке қатысу.
Тыңдалған материал бойынша өз пікірін білдіру	1) аудио немесе бейнежазбаны мұқият тыңдау; 2) тыңдалған материал бойынша сұрақтар құрастыра алу; 3) аудио, бейнежазба мазмұны бойынша өз ойын (ұнайды, ұнамайды, себебі..., пайдалы болды, пайдасыз болды, себебі...) білдіру.
(Оқылым)	
Мәтін түрлері мен құрылымдық бөліктерін анықтау	1) берілген тірек сөздер арқылы мәтін құрастыру; 2) сұрақ қою арқылы мәтін түрін ажырату; 3) сұрақ қою арқылы (Не істеді? Қандай? Неліктен?) мәтін түрлерін (әңгімелеу, сипаттау, пайымдау) және құрылымдық бөліктерін (басы, негізгі бөлім, соңы) анықтау.
Мәтіндегі лексикалық бірліктердің қолданылуын түсіну	1) сөйлемдердің ішінен антоним, синоним, омоним сөздерді табу; 2) лексикалық бірліктердің қолданылуын түсіну; 3) синоним, антоним, омоним (сөздік қолдану) сөздерді ажырату және мағынасын түсіну, сөйлеу барысында қолдану.
Мәтін мазмұны	1) оқыған мәтін мазмұны бойынша сұрақтарға жауап беру;

бойынша сұрақтар қою және жауап беру	2) мәтін мазмұнын тақырыбы немесе оның иллюстрациясы бойынша болжау; 3) мәтін мазмұнын анықтауға бағытталған сұрақтар құрастыру және жауап беру.
Мәтіннің тақырыбы және негізгі ойды анықтау	1) оқыған мәтінді мұғалімнің көмегі арқылы ретін сақтай отырып баяндау; 2) мәтіннің тақырыбы бойынша болжам жасау; 3) мұғалімнің көмегімен мәтіннің тақырыбы мен негізгі ойды анықтау.
Түрлі дереккөздерден ақпарат алу	1) сурет бойынша сұрақтарға толық жауап беру; 2) дереккөзден алынған дайын мәліметті мұқият тыңдау арқылы сұраққа жауап беру; 3) дереккөздерден (сөздік, анықтамалық, энциклопедия) мәліметті табу жолын анықтап, берілген тақырып, сұрақ бойынша мәліметті іріктеп алу.
Мәтіндерге салыстырмалы талдау жасау	1) берілген мәтінді түсініп оқу, сұрақтарға жауап беру; 2) екі мәтінді оқып, олардың ұқсастығын табу; 3) мұғалімнің көмегімен белгілі бір тақырыпта жазылған мәтіндердің ұқсастығы мен айырмашылығын (жанры , мәтін түрі) табу.
(Жазылым)	
Мәтін түрлеріне сәйкес мәтін құрап жазу	1) сюжетті сурет бойынша шаған әңгімелеу мәтінін құрастырып жазу; 2) жазба жұмыстарын каллиграфиялық талаптарға сай жазу ережесін еске түсіру; 3) үлгі бойынша қарапайым хабарландыру, хабарлама жазу.
Түрлі стильде мәтін жазу	1) пунктуациялық және орфографиялық емлені еске түсіру; 2) каллиграфиялық көркем жазуда бас әріп және кіші әріп элементтерін қайталау; 3) үлгі бойынша қарапайым хабарландыру, хабарлама жазу.
Оқыған, тыңдаған және аудиовизуалды материалдар бойынша жазба	1) оқыған немесе тыңдаған материал бойынша мұғалімнің көмегімен сұрақтар қоя алу; 2) берілген тірек сөздерді пайдалана отырып, әңгіме құрастыру; 3) оқыған, тыңдаған және аудиовизуалды материалдар

жұмыстар жазу	бойынша мұғалімнің көмегімен жоспар құру және тірек сөздерді пайдалана отырып, мазмұндама жазу
Жазба жұмыстарын түрлі формада ұсыну	1) сюжетті суреттердегі негізгі идеяны түсініп, сызбасын жасау; 2) сызбаны пайдалана отырып, құттықтау жазу; 3) мұғалімнің көмегімен тірек сөздерді, сөйлем, суреттерді пайдаланып, қарапайым постер, құттықтау, нұсқаулық құрастыру.
Қатені табу және түзету	1) мәтіннен сөйлемді қатесіз көшіру; 2) берілген сөзбен сөйлем құрастыру; 3) жіберілген пунктуациялық, орфографиялық қателерді мұғалімнің көмегімен тауып түзету және құрастырған сөйлемін толықтыру.
Каллиграфиялық нормаларды сақтау	1) үзік сызықтарды бастырады, дәптер бетіне әртүрлі сызықтар сызу; 2) дәптер бетіндегі кеңістікті бағдарлау арқылы бас әріп және кіші әріп элементтерін жазу; 3) бас әріп және кіші әріптің биіктігі мен мөлшерін сақтап, оларды байланыстырып көлбеу және таза жазу.
Пунктуациялық нормаларды сақтау	1) сөйлем түрлерін еске түсіру; 2) мәтін ішінен сұраулы сөйлемдерді теріп жазу; 3) сөйлем түрлерін айтылу мақсатына сәйкес тыныс белгілерін (нүкте, сұрақ белгісі, леп белгісі) қою.
3-сынып	
(Тындалым және айтылым)	
Тыңдаған материалдың мазмұнын түсіну	1) тыңдаған мәтін бойынша тірек сөздерді анықтау, мәтін бойынша сұрақтарға иә/жоқ жауап беру; 2) тыңдаған мәтіннің мазмұнын түсіну, қойылған сұрақтарға жауап беру, тірек сөздерді қолдана білу; 3) тыңдаған материал бойынша тірек сөздерді белгілеу, ашық және жабық сұрақтарға жауап беру.
Мәтіннің мазмұнын болжау	1) мәтіннің тақырыбы мен берілген суреттер, фото бойынша мазмұнын болжау; 2) мәтіннің тақырыбы мен фото/суреттері арқылы мәтіннің мазмұнын айту; 3) мәтіннің тақырыбы мен берілген суреттер, фото, диаграмма бойынша мәтіннің мазмұнын болжау.
Түрлі	1) түрлі жағдаяттағы қатысымдық әрекеттерде өз сөздерін

жағдаяттарда сөйлеу мәдениетін сақтау	жоспарлау, анықтау; 2) түрлі жағдаяттағы қатысымдық әрекеттерде өз сөздерін жоспарлап, сөйлеу мәдениетін сақтап, диалог жүргізу; 3) түрлі жағдаяттағы (қоғамдық ортада) қатысымдық әрекеттерде өз сөзін жүйелі түрде жоспарлап, сөйлеу мәдениетін сақтап, диалогке қатысу.
Берілген тақырып бойынша әңгіме құрау	1) тірек сөздер мен жоспарды пайдаланып, сөйлемдер құрастыру; 2) тірек сөздер мен жоспарды пайдаланып, берілген тақырыпқа әңгіме құрастыру; 3) тірек сөздер мен жоспарды пайдалана отырып, берілген тақырып бойынша әңгіме құрау.
Тыңдалған материал бойынша өз пікірін білдіру	1) аудио-бейнежазба мазмұны бойынша (келісу, келіспеу себебін) өз көзқарасын білдіру; 2) аудио-бейнежазба мазмұны бойынша айтылған өзгенің пікіріне өз көзқарасын білдіру; 3) аудио-бейнежазба мазмұны бойынша айтылған өзгенің пікіріне (келісу, келіспеу себебін) өз көзқарасын білдіру.
Тыңдарманның назарын аудару	1) интонацияны қолдана отырып, тыңдарманның назарын аударту; 2) интонацияны, қаратпа сөздерді, қимыл, ым-ишараны пайдалана отырып, тыңдарманның назарын аударту; 3) интонацияны, вербалды емес тілдік құралдарды (қимыл, ым-ишара), қаратпа сөздерді қолдана отырып, тақырыпқа тыңдарманның назарын аударту
Дыбыстарды, сөздерді орфоэпиялық нормаларға сәйкес дұрыс айту	1) сөз ішінде қатар тұрған дауыссыз дыбыстардың өзара үндесуін білу; 2) сөз ішінде қатар тұрған дауыссыз дыбыстардың өзара үндесуін үйрену; 3) сөз ішінде қатар тұрған дауыссыз дыбыстардың өзара үндесуін сақтап айту (сенбі – сембі, Жангүл – Жаңгүл).
(Оқылым)	
Мәтін түрлері мен құрылымдық бөліктерін анықтау	1) тірек сөздер мен көмекші сөздер арқылы мәтіннің түрін ажырату; 2) тірек сөздер мен көмекші сөздер арқылы мәтіннің түрін анықтау; дәлелдеу; 3) тірек сөздер, көмекші сөздер арқылы мәтін түрлерін (әңгімелеу, сипаттау, пайымдау) және оның құрылымдық

	бөліктерін анықтау.
Мәтіндегі лексикалық бірліктердің қолданылуын түсіну	1) тура және ауыспалы мағыналы сөздерді үйрену; 2) тура және ауыспалы мағыналы сөздердің мағынасын айту; 3) тура және ауыспалы мағыналы сөздердің мағынасын ажырата білу, сөйлеу барысында қолдану.
Мәтін мазмұны бойынша сұрақтар қою және жауап беру	1) мәтін мазмұны бойынша келісемін/келіспеймін пікір білдіретін сұрақтар құрастыру; 2) мәтін мазмұны бойынша сұрақтар құрастыру және жауап беру; 3) мәтін мазмұны бойынша пікір білдіруге бағытталған сұрақтар құрастыру және жауап беру.
Мәтіннің тақырыбы және негізгі ойды анықтау	1) мәтіннің тақырыбы мен негізгі ойын мұғалімнің көмегімен анықтау; 2) өз бетінше мәтіннің тақырыбы мен негізгі ойын анықтау; 3) өз бетінше мәтіннің тақырыбын және мұғалімнің көмегімен негізгі ойды анықтау.
Түрлі дереккөздерден ақпарат алу	1) берілген тақырып, сұрақ бойынша түрлі дереккөздерден (мәтін, сөздік, сызба, кесте, карта) алған ақпараттарда кездесетін жаңа сөздердің мағынасын сөздіктер арқылы ашу; 2) түрлі дереккөздерден (мәтін, сөздік, сызба, кесте, карта) алған ақпараттарда кездесетін жаңа сөздердің мағынасын сөздіктер арқылы ашу, жүйелеу; 3) берілген тақырып, сұрақ бойынша түрлі дереккөздерден (мәтін, сөздік, сызба, кесте, карта) алған ақпараттарда кездесетін жаңа сөздердің мағынасын сөздіктер арқылы ашу, жүйелеу, мағлұматтардың маңызды тұстарын анықтау.
Мәтіндерге салыстырмалы талдау жасау	1) мұғалімнің көмегімен ұқсас тақырыпта берілген мәтінді білу 2) мұғалімнің көмегімен ұқсас тақырыпта берілген мәтін түрлерін табу; 3) мұғалімнің көмегімен ұқсас тақырыпта берілген мәтін түрлерін, стилін (көркем мәтін, ғылыми-танымдық мәтін/жанрын салыстырып, ұқсастықтары мен айырмашылықтарын табу.

(Жазылым)	
Мәтін түрлеріне сәйкес мәтін құрап жазу	1) жоспар, сызбаны қолдана отырып, тірек сөздер арқылы әңгімелеу мәтінін, салыстыра сипаттау мәтінін, көмекші сөздер арқылы пайымдау мәтінін құрап жазу; 2) тірек сөздер арқылы әңгімелеу мәтінін, салыстыра сипаттау мәтінін, көмекші сөздер арқылы пайымдау мәтінін құрап жазу; 3) жоспар, сызбаны қолдана отырып, тірек сөздер арқылы әңгімелеу мәтінін, салыстыра сипаттау мәтінін, көмекші сөздер арқылы пайымдау мәтінін құрап жазу.
Түрлі стильде мәтін жазу	1) өзіндік іс-әрекеті баяндау; 2) өзіндік іс-әрекеті баяндалған күнделік, өмірбаян, хабарландыру айту; 3) өзіндік іс-әрекеті баяндалған күнделік, өмірбаян, хабарландыру жазу.
Оқыған, тыңдаған және аудиовизуалды материалдар бойынша жазба жұмыстар жазу	1) оқыған, тыңдаған және аудиовизуалды материалдар бойынша мұғалімнің көмегімен жоспар құру; 2) оқыған, тыңдаған және аудиовизуалды материалдар бойынша мазмұндама жазу; 3) оқыған, тыңдаған және аудиовизуалды материалдар бойынша мұғалімнің көмегімен жоспар құрып, мазмұндама жазу.
Жазба жұмыстарын түрлі формада ұсыну	1) мұғалімнің көмегімен фотосуреттер пайдаланып әңгімелеу; 2) мұғалімнің көмегімен сызба, график, кесте, фотосуреттер пайдаланып, мәтін құрап айту/жазу; 3) мұғалімнің көмегімен сызба, график, кесте, фотосуреттер пайдаланып, мәтін (хат, шақыру, нұсқаулық) құру/компьютерде теру.
Қатені табу және түзету	1) жіберілген пунктуациялық, орфографиялық, грамматикалық және стилистикалық қателерді мұғалімнің көмегімен табу; 2) жіберілген пунктуациялық, орфографиялық, грамматикалық және стилистикалық қателерді өз бетінше тауып, мұғаліммен түзету; 3) жіберілген пунктуациялық, орфографиялық, грамматикалық және стилистикалық қателерді мұғалімнің көмегімен тауып, түзету.

Каллиграфиялық нормаларды сақтау	1) кең жолды дәптерде бас әріп пен кіші әріптің биіктігі мен мөлшерін сақтау; 2) кең жолды дәптерде жазу қарқынын жеделдету; 3) кең жолды дәптерде бас әріп пен кіші әріптің биіктігі мен мөлшерін сақтап көлбеу, үзбей және біркелкі жазу, жазу қарқынын жеделдету.
Пунктуациялық нормаларды сақтау	1) қаратпа, қыстырма сөздерді ажырату; 2) қаратпа, қыстырма сөздердегі тыныс белгілерін дұрыс қою; 3) қаратпа, қыстырма сөздерді ажырату және тыныс белгілерін дұрыс қою.
4-сынып	
(Тыңдалым және айтылым)	
Тыңдаған материалдың мазмұнын түсіну	1) тыңдаған материалдың мазмұнын түсіну; 2) тыңдаған материалдың мазмұнын талқылап, ойын тұжырымдау; 3) тыңдаған материал бойынша негізгі тұсын түртіп алу және солардың негізінде мәтіннің мазмұнын айту.
Мәтіннің мазмұнын болжау	1) мәтіннің мазмұнын елестету; 2) мәтіннің мазмұны бойынша негізгі ойды анықтау; 3) мәтіннің тақырыбы мен берілген диаграмма, сызба, кесте бойынша мәтіннің мазмұнын болжау және өз ойын дәлелдеу.
Түрлі жағдаяттарда сөйлеу мәдениетін сақтау	1) сұхбаттасының қойған сұрағына жауап беру; 2) сұхбаттасына өз көзқарасын түсіндіру; 3) сұхбаттасының жасын, жай-күйін ескере отырып, белгілі бір тақырып аясында сөйлеу мәдениетін сақтап, диалогке қатысу.
Берілген тақырып бойынша әңгіме құрау	1) тақырып бойынша тірек сөздерді атау; 2) тірек сөздер мен жоспар бойынша талқылау жүргізу; 3) тірек сөздер мен жоспарды пайдалана отырып, монолог құрау.
Тыңдалған материал бойынша өз пікірін білдіру	1) аудио-бейнежазба мазмұнын есте сақтау; 2) аудио-бейнежазба мазмұнын талқылау; 3) аудио-бейнежазба мазмұнына өзіндік баға беру.
Тыңдарманның назарын аудару	1) тыңдарманға тақырыпты әңгімелеу; 2) тыңдарманға тақырыпты әңгімелеп, талқылау жүргізу;

	3) интонацияны, вербалды емес тілдік құралдарды (қимыл, ым-ишара) және қыстырма, одағай сөздерді қолдана отырып, тақырыпқа тыңдарманды қызықтыру.
Дыбыстарды, сөздерді орфоэпиялық нормаларға сәйкес дұрыс айту	1) сөз ішіндегі және сөз бен сөздің арасындағы буын, дыбыс үндестігін еске түсіру; 2) сөздердің айтылу заңдылықтарын сақтау; 3) сөз ішіндегі және сөз бен сөздің арасындағы буын, дыбыс үндестігін сақтап айту.
(Оқылым)	
Мәтін түрлері мен құрылымдық бөліктерін анықтау	1) мәтіннің түрлерін және құрылымдық бөліктерін еске түсіру; 2) мәтіннің түрлерін және құрылымдық бөліктерін болжау; 3) мәтін түрлерін (әңгімелеу/ сипаттау/пайымдау) және олардың құрылымдық бөліктерін анықтау.
Мәтіндегі лексикалық бірліктердің қолданылуын түсіну	1) тұрақты сөз тіркестері мен көп мағыналы сөздерді ажырата білу; 2) тұрақты сөз тіркестері мен көп мағыналы сөздерді ажырата білу, мағынасын түсіну; 3) тұрақты сөз тіркестері мен көп мағыналы сөздерді ажырата білу, мағынасын түсіну, сөйлеу барысында қолдану.
Мәтін мазмұны бойынша сұрақтар қою және жауап беру	1) мәтін мазмұны бойынша сұрақтар құрастыру; 2) мәтін мазмұны бойынша сұрақтар құрастыру және жауап беру; 3) мәтін мазмұны бойынша шешім табуға бағытталған сұрақтар құрастыру және жауап беру.
Мәтіннің тақырыбы және негізгі ойды анықтау	1) мәтіннің мазмұнын әңгімелеу; 2) мәтіннің мазмұны бойынша негізгі ойды анықтау; 3) мәтіннің тақырыбы мен мазмұнының өзара сәйкестігін анықтау және ондағы негізгі ойды тұжырымдау.
Түрлі дереккөздерден ақпарат алу	1) дереккөздермен (мәтін, сөздік, сызба, кесте, карта, диаграмма) жұмыс жасау; 2) дереккөздерден (мәтін, сөздік, сызба, кесте, карта, диаграмма) қажетті ақпараттарды табу; 3) дереккөздерден (мәтін, сөздік, сызба, кесте, карта, диаграмма) қажетті ақпараттарды табу, кездескен жаңа

	сөздердің мағынасын мәнмәтін бойынша анықтап, ақпаратты қорытындылау, бағалау.
Мәтіндерге салыстырмалы талдау жасау	1) мәтіннің дереккөздермен (мәтін, сөздік, сызба, кесте, карта, диаграмма) жұмыс жасау түрлерін, жанрын, стилін еске түсіру; 2) белгілі бір тақырыпта берілген мәтіннің түрлерін, жанрын, стилін (мақала, репортаж, жаңалық, өмірбаян, мінездеме, жарнама, хабарландыру) салыстыру; 3) белгілі бір тақырыпта берілген мәтіннің түрлерін, жанрын, стилін (мақала, репортаж, жаңалық, өмірбаян, мінездеме, жарнама, хабарландыру) салыстырып, ұқсастықтары мен айырмашылықтарын анықтау.
(Жазылым)	
Мәтін түрлеріне сәйкес мәтін құрап жазу	1) берілген тақырып бойынша әңгімелеу элементтері бар мәтін құрап жазу; 2) берілген тақырып бойынша әңгімелеу, сипаттау элементтері бар мәтін құрап жазу; 3) берілген тақырып бойынша әңгімелеу, сипаттау және пайымдау элементтері бар мәтін құрап жазу.
Түрлі стильде мәтін жазу	1) тірек сөздерді қолданып әңгіме жазу; 2) тірек сөздерді қолданып белгілі бір стильде мәтін құрастыру; 3) тірек сөздерді қолданып белгілі бір стильде мәтін (мақала, мінездеме, сұхбат) жазу.
Оқыған, тыңдаған және аудиовизуалды материалдар бойынша жазба жұмыстар жазу	1) оқыған, тыңдаған және аудиовизуалды материалдар бойынша жоспар құру; 2) оқыған, тыңдаған және аудиовизуалды материалдар бойынша жоспар құрып мазмұндама жазу; 3) оқыған, тыңдаған және аудиовизуалды материалдар бойынша жоспар құрып мазмұндама/тірек сөздерді пайдаланып эссе жазу.
Жазба жұмыстарын түрлі формада ұсыну	1) жазба жұмыстарының түрлі формаларын еске түсіру; 2) мәтінді құруда сызба, график, кесте, фото және диаграмманы қолдану; 3) мәтінді құруда (жаңалық, репортаж, жарнама) сызба, график, кесте, фото және диаграмманы қолмен сызу/компьютерде теру.
Қатені табу және	1) қателерді мұғалімінің көмегімен анықтап түзету;

түзету	2) жазба жұмысын пунктуациялық, орфографиялық, грамматикалық нормаларға сәйкес түзету; 3) стилистикалық қателерді мұғалімінің көмегімен анықтап түзету, жазба жұмысын пунктуациялық, орфографиялық, грамматикалық нормаларға сәйкес өз бетінше редакциялау.
Каллиграфиялық нормаларды сақтау	1) каллиграфиялық нормаларды сақтау; 2) каллиграфиялық нормаларды және жазу техникасын сақтау; 3) каллиграфиялық нормаларды сақтау және жазу техникасын жетілдіру.
Пунктуациялық нормаларды сақтау	1) пунктуациялық нормаларды еске түсіру; 2) сөйлемнің бірыңғай мүшелерін ажырату және тыныс белгісін (үтір, қос нүкте) қою; 3) диалогке тән тыныс белгілерді қою.
Әдебиеттік оқу	
	3 (2)-сынып
(Тыңдалым және айтылым)	
Шығармадағы оқиғаны болжау	1) шығарманың тақырыбы мен үзіндісіне (бастапқы бөліміне) сүйеніп мұғалімнің көмегімен айту әңгімелеу; 2) шығарманың тақырыбы мен үзіндісіне (бастапқы бөліміне) сүйеніп әңгімелеу; 3) шығарманың тақырыбы мен үзіндісіне (бастапқы бөліміне) сүйеніп, оқиғаның соңын болжау.
Тыңдарманның назарын аударту	1) сөйлеу барысында мақал-мәтелдерді айту; 2) сөйлеу барысында мақал-мәтелдерді, вербалды емес тілдік құралдарды айту; 3) сөйлеу барысында мақал-мәтелдерді, вербалды емес тілдік құралдарды қолдану.
(Оқылым)	
Шығарманың мазмұны бойынша сұрақтар қою және жауап беру	1) мұғалім көмегімен қарапайым сұрақтарын қою; 2) мұғалім көмегімен қарапайым және нақтылау сұрақтарын қою; 3) мұғалім көмегімен қарапайым және нақтылау сұрақтарын қою және оның жауабын шығармадан таба білу.

Шығарманың тақырыбы мен ондағы негізгі ойды анықтау	1) мұғалімнің көмегімен мәтіннің тақырыбын әңгімелеу; 2) мұғалімнің көмегімен мәтіннің тақырыбындағы негізгі ойды айту; 3) мұғалімнің көмегімен мәтіннің тақырыбы мен негізгі ойын анықтау.
Әдеби шығарманың жанрын анықтау	1) мақал-мәтел, жұмбақ, ертегі, тұрмыс-салт жырлары, әңгіме, өлеңдерді атау; 2) мақал-мәтел, жұмбақ, ертегі, тұрмыс- салт жырлары, әңгіме, өлеңнің қарапайым ерекшеліктерін мұғалімнің көмегімен анықтау; 3) мақал-мәтел, жұмбақ, ертегі, тұрмыс- салт жырлары, әңгіме, өлеңнің жанрлық ерекшеліктерін анықтау.
Кейіпкерлердің іс-әрекетін бағалау	1) кейіпкердің сыртқы келбетін сипаттау; 2) кейіпкердің мінез-құлқы мен іс-әрекетін бағалау; 3) кейіпкердің сыртқы келбетін сипаттау, мінез-құлқы мен іс-әрекетін бағалау.
(Жазылым)	
Шығарманың түрлі жанры бойынша шығармашылық жұмыс жазу	1) мұғалім көмегімен үлгі бойынша шағын ертегілер, жұмбақтар айту; 2) мұғалім көмегімен үлгі бойынша шағын ертегілер, жұмбақтар айту немесе дайын ұйқастарды қатыстырып шумақтар мен санамақтарды мұғаліммен бірге қайталау; 3) мұғалім көмегімен үлгі бойынша шағын ертегілер, жұмбақтар жазу немесе дайын ұйқастарды қатыстырып шумақтар мен санамақтар құрастыру.
Шығармашылық жұмыстарды түрлі формада ұсыну	1) шығармашылық жұмысын мұғалімнің көмегімен сурет салу арқылы көрсету; 2) шығармашылық жұмысын мұғалімнің көмегімен сурет салу немесе фотосуреттер арқылы көрсету; 3) шығармашылық жұмысын мұғалімнің көмегімен сурет, каллиграмма, аппликация, фотосуреттер арқылы ұсыну.
Қатені табу және түзету	1) мұғалімнің көмегімен орфографиялық, пунктуациялық, стилистикалық қателерді айту; 2) мұғалімнің көмегімен орфографиялық, пунктуациялық, стилистикалық қателерді табу; 3) мұғалімнің көмегімен орфографиялық, пунктуациялық, стилистикалық қателерді табу және түзету.
4 (3)-сынып	

(Оқылым)	
Шығарманың мазмұны бойынша сұрақтар қою және жауап беру	1) шығарма мазмұны бойынша мұғалімнің көмегімен сұрақтар қою және жауап беру; 2) шығарма мазмұны бойынша сұрақтар қою және жауап беру; 3) шығарма мазмұны бойынша қолдануға (практикалық), бағалауға және шығармашылыққа негізделген сұрақтар қою және жауап беру.
Шығарманың тақырыбы мен ондағы негізгі ойды анықтау	1) шығарманың тақырыбын анықтау; 2) шығарманың негізгі ойды білдіріп тұрған мәтін бөлігін анықтау; 3) шығарманың тақырыбын анықтау және негізгі ойды білдіріп тұрған мәтін бөлігін, сөйлемді анықтау.
Кейіпкерлердің іс-әрекетін бағалау	1) кейіпкердің портретін сипаттап айту; 2) кейіпкердің іс-әрекеті, мінез-құлқының өзгеру себептерін әңгімелеу; 3) кейіпкердің портретін сипатта, оның іс-әрекеті, мінез-құлқының өзгеру себептерін мәтіннен тауып, бағалау.
Түрлі дереккөздерден ақпарат алу	1) шығарманың мазмұнына сәйкес түрлі дереккөздерден: иллюстрация, әдеби кітаптар, мультфильмнен нақты ақпаратты табу; 2) шығарманың мазмұнына сәйкес ақпаратты сызба түрінде беру; 3) шығарманың мазмұнына сәйкес түрлі дереккөздерден: иллюстрация, әдеби кітаптар, мультфильмнен нақты ақпаратты табу және ақпаратты сызба түрінде беру.
Жазылым	
	1) шығарма кейіпкеріне хат жазу; 2) шығарма кейіпкеріне хат, ертегі (кейіпкер қосу, соңын өзгерту) жазу; 3) шығарма кейіпкеріне хат, ертегі (кейіпкер қосу, соңын өзгерту), өлең (төрт жолды), әңгіме (оқығаны, көргені бойынша) жазу.
	1) мұғалімнің көмегімен шығарманың құрылымын, стилін жетілдіру; 2) өз бетінше орфографиялық, пунктуациялық қателерді табу және түзету; 3) мұғалімнің көмегімен шығарманың құрылымын, стилін

	жетілдіру, өз бетінше орфографиялық, пунктуациялық қателерді табу және түзету.
5 (4)-сынып	
Тыңдалым және айтылым	
Шығарманы мазмұндау	1) шығарма мазмұнын түрлі баяндау тәсілдерін (І немесе ІІІ жаққа өзгертіп) қолданып айту; 2) шығарма мазмұнын түрлі баяндау тәсілдерін (І немесе ІІІ жаққа өзгертіп, жағдаяттар қосып, оқиғаларды өрбітіп) қолданып, шығарманы мазмұндау; 3) шығарма мазмұнын түрлі баяндау тәсілдерін (І немесе ІІІ жаққа өзгертіп, жағдаяттар қосып, оқиғаларды өрбітіп) қолданып, шығарманы қысқаша, толық, ішінара мазмұндау.
Шығармадағы оқиғаны болжау	1) шығарманың тақырыбы және қорытынды бөлімі негізінде сюжеттің дамуын мұғалімнің көмегімен айту; 2) шығарманың тақырыбы және қорытынды бөлімі негізінде сюжеттің дамуын айту; 3) шығарманың тақырыбы және қорытынды бөлімі негізінде сюжеттің дамуын болжау, оның себебін түсіндіру.
Оқылым	
Оқу түрлерін қолдану	Б. шығарманы дауыстап түсініп, рөлге бөліп айту; О. шығарманы дауыстап түсініп, мәнерлеп оқу, теріп оқу; Ж. шығарманы дауыстап түсініп, рөлге бөліп, мәнерлеп оқу, теріп оқу, шапшаң оқу.
Шығарманың мазмұны бойынша сұрақтар қою және жауап беру	1) шығарманы қайта құруға, интерпретациялауға және бағалауға мұғалімнің көмегімен негізделген қарапайым сұрақтар қою; 2) шығарманы қайта құруға, интерпретациялауға және бағалауға негізделген сұрақтар қою; 3) шығарманы қайта құруға, интерпретациялауға және бағалауға негізделген сұрақтар қою және жауап беру.
Көркем шығарма элементтерін салыстыру	1) эпизодтар мен оқиғалардың негізінде жатқан маңызды тұстарды мұғалімнің көмегімен әңгімелеу; 2) эпизодтар мен оқиғалардың негізінде жатқан маңызды тұстарын талдап әңгімелеу;

	3) эпизодтар мен оқиғалардың негізінде жатқан маңызды тұстарын талдау және салыстыру.
Жазылым	
Шығармашылық жұмыстарды түрлі формада ұсыну	1) мұғалімнің көмегімен шығарманың құрылымын, стилін жетілдіру; 2) мұғалімнің көмегімен шығарманың құрылымын, стилін жетілдіру, өз бетінше сын тұрғысынан бағалау Ж. мұғалімнің көмегімен шығарманың құрылымын, стилін жетілдіру, өз бетінше сын тұрғысынан бағалау және лексикалық, орфографиялық, пунктуациялық қателерді тауып түзету.
	Орыс тілі (Т2)
	2-сынып
Аудирование (слушание)	
Использование приемов слушания	1) внимательно слушать, понимать речь, используя мимику и жесты; 2) понимать речь и правильно реагировать на нее с помощью учителя; 3) внимательно слушать, понимать речь и правильно реагировать на нее (использование мимики и жестов, выполнение действий).
Понимание лексического значения слов и словосочетаний	1) понимать значение знакомых слов с помощью картинок; 2) понимать значение знакомых слов с помощью учителя; 3) понимать значение знакомых слов, имеющих отношение к повседневной жизни.
Определение главной и второстепенной информации	1) прослушать текст и отвечать на вопросы по содержанию прослушанного текста; 2) определять тему текста (используя опорные слова) с помощью учителя; 3) понимать, о ком/о чем говорится в прослушанном тексте.
Понимание аудиовизуального материала	1) прослушать текст, ответить на простые вопросы учителя к тексту; 2) определять тему текста через вопросы или действия с помощью учителя; 3) демонстрировать понимание увиденного/ услышанного через вопросы или действия.

Говорение	
Пополнение словарного запаса	1) понимать значение слов и словосочетаний для знакомства с помощью учителя; 2) повторять и использовать в речи слова, словосочетания для знакомства, сообщения о себе с помощью учителя; 3) использовать в речи слова, словосочетания для знакомства, сообщения о себе.
Построение высказывания на заданную тему	1) составлять 2-3 предложения с помощью сюжетных картинок, опорных слов и учителя на заданную тему; 2) создавать с помощью опорных слов и учителя высказывание из 2-3 предложений по картинке; 3) создавать высказывание из 2-3 предложений по картинке..
Пересказ прослушанного /прочитанного материала	1) прослушать текст и ответить на вопросы учителя к тексту; 2) пересказывать текст по частям по опорным словам с помощью учителя; 3) пересказывать короткие тексты.
Построение высказывания на основе аудиовизуального материала	1) понимать прослушанный текст, отвечать на простые вопросы учителя по содержанию текста; 2) определить по опорным словам основные моменты прослушанного текста; 3) описывать увиденный/услышанный сюжет своими словами.
Высказывание оценочного суждения о прочитанном/прослушанном материале	1) понимать прослушанный текст, отвечать на простые вопросы учителя по содержанию текста; 2) сформулировать простое оценочное мнение о прослушанном тексте с помощью опорных слов и учителя; 3) высказывать простое оценочное мнение о прослушанном/прочитанном материале («я согласен/не согласен...», «мне понравилось/не понравилось...»)
Соблюдение орфоэпических норм	1) запомнить/проговаривать/повторять звуки с помощью учителя; 2) понимать смысловозначительную роль звука и ударения с помощью учителя; 3) понимать смысловозначительную роль звука и ударения.

Чтение	
Понимание содержания текста	1) понимать значение знакомых слов с помощью картинок; 2) понимать значение знакомых слов в тексте с помощью учителя; 3) понимать значение знакомых слов в тексте.
Определение жанров и типов текста	1) читать тексты разных жанров (стихотворение, сказка, загадка) с помощью учителя; 2) определять тексты разных жанров по образцу; 3) распознавать тексты разных жанров (стихотворение, сказка, загадка).
Формулирование вопросов и ответов	1) составлять простые вопросы к тексту по картинкам с помощью учителя; 2) задавать простые вопросы к тексту/ иллюстрации с помощью учителя; 3) задавать простые вопросы к тексту/иллюстрации.
Извлечение информации из различных источников	1) находить информацию в текстах с иллюстрациями с помощью опорных слов; 2) находить информацию в текстах с иллюстрациями на заданную тему с помощью учителя; 3) находить информацию в текстах с иллюстрациями при поддержке учителя.
Письмо	
Написание текстов с использованием различных форм представления	1) составлять постер/ писать слова – признаки, отвечая на опорные вопросы с помощью картинок; 2) создавать постер/ писать слова -признаки с помощью опорных слов и учителя; 3) создавать постер/ писать слова-признаки к предмету, изображенному на картинке.
Изложение содержания прослушанного/ прочитанного	1) понимать прослушанный/ прочитанный текст; 2) определить и записывать знакомые названия предметов с помощью учителя; 3) на основе прослушанного/прочитанного/ увиденного записывать знакомые названия предметов с помощью учителя.
Соблюдение каллиграфических норм	1) запомнить/повторить слова, обозначающие предметы, отвечающие на вопросы кто? или что? 2) определять слова, обозначающие предметы, различать

	слова, отвечающие на вопросы кто? или что? с помощью учителя; 3) использовать слова, обозначающие предметы, различать слова, отвечающие на вопросы кто? или что?
	Орыс тілі (Т2)
	3-сынып (2)
Аудирование (слушание)	
Использование приемов слушания	1) знать/запомнить лексическое значение слов в простых фразах с помощью опорных вопросов и учителя; 2) понимать лексическое значение слов в простых фразах с помощью учителя; 3) понимать лексическое значение слов в простых фразах.
Понимание лексического значения слов и словосочетаний	1) знать/запомнить лексическое значение слов в простых фразах с помощью опорных вопросов и учителя; 2) понимать лексическое значение слов в простых фразах с помощью учителя; 3) понимать лексическое значение слов в простых фразах.
Понимание содержания прослушанного материала	1) отвечать на простые вопросы и подбирать соответствующую иллюстрацию/картину/схему к прослушанному сообщению с помощью учителя; 2) отвечать на вопросы по содержанию прослушанного сообщения с опорой на ключевые слова; 3) отвечать на вопросы и подбирать соответствующую иллюстрацию/картину/схему к прослушанному сообщению.
Определение главной и второстепенной информации	1) прослушать текст, отвечать на простые вопросы по содержанию текста с помощью учителя; 2) понимать содержание прослушанного текста, определять героев с помощью учителя; 3) понимать содержание прослушанного текста, определять героев, последовательность событий.
Понимание аудиовизуального материала	1) прослушать текст, отвечать на простые вопросы учителя по содержанию текста; 2) описывать происходящие события с помощью опорных слов и учителя; 3) понимать и описывать происходящие события в аудиовизуальном материале.

Говорение	
Пополнение словарного запаса	1) использовать в речи тематическую лексику; 2) использовать в речи тематическую лексику в различных контекстах с помощью учителя; 3) использовать в речи тематическую лексику в различных контекстах.
Построение высказывания на заданную тему	1) создавать высказывание с помощью учителя; 2) создавать высказывание на основе темы; 3) создавать высказывание на основе темы, предложенной учителем.
Участие в различных ситуациях общения и соблюдение речевых норм	1) участвовать в речевой ситуации; 2) участвовать в речевой ситуации на определенную тему, понимать, о чем говорит собеседник; 3) участвовать в речевой ситуации на определенную тему, понимать, о чем говорит собеседник, соблюдать речевые нормы.
Пересказ прослушанного /прочитанного материала	1) использовать опорные слова для пересказа истории/рассказы, используя план; 2) описывать сюжет истории/рассказы, используя план; 3) пересказывать истории/рассказы, используя план.
Построение высказывания на основе аудиовизуального материала	1) описывать сюжет, используя видео и аудиоматериалы; 2) описывать сюжет из видео- или аудиоматериалов/ сопоставлять с жизненной ситуацией с помощью учителя; 3) описывать сюжет из видео- или аудиоматериалов/ сопоставлять с жизненной ситуацией.
Высказывание оценочного суждения о прочитанном/ прослушанном материале	1) отвечать на вопросы; 2) выражать свою точку зрения, используя шаблоны; 3) высказывать оценочные суждения о прослушанном/ прочитанном материале («я предполагаю...», «мне кажется...»)
Соблюдение орфоэпических норм	1) повторять/договаривать/проговаривать слова за учителем, запомнить правила произношения слов; 2) рассказать/объяснить правила произношения слов; 3) соблюдать правила произношения слов.
Чтение	
Использование видов чтения	1) выразительно прочитать текст; 2) читать выразительно текст, используя виды чтения;

	составлять диалог; 3) читать выразительно текст или его части, используя виды чтения (ознакомительное чтение, чтение по ролям).
Понимание содержания текста	1) внимательно слушать, понимать речь; 2) понимать содержание прочитанного текста и отвечать на простые вопросы; 3) понимать ключевые моменты в коротком тексте, содержащем знакомые слова и фразы.
Определение жанров и типов текста	1) читают и понимают тексты разных жанров (стихотворение, сказка, загадка, рассказ, пословицы); 2) различают тексты разных жанров (стихотворение, сказка, загадка, рассказ, пословицы); 3) определять тексты разных жанров (стихотворение, сказка, загадка, рассказ, пословицы), различать текст-повествование/описание.
Формулирование вопросов и ответов	1) отвечать на вопросы по содержанию текста; 2) отвечать на уточняющие вопросы по содержанию текста и о поступках героев произведения с помощью учителя; 3) формулировать уточняющие вопросы по содержанию текста и о поступках героев произведения.
Извлечение информации из различных источников	1) находить информацию в одном из словарей (энциклопедическом, фразеологическом, орфографическом) с помощью учителя; 2) находить информацию по двум источникам (словари, справочники) на интересующую тему с помощью учителя; 3) находить и извлекать информацию в словарях и справочниках самостоятельно.
Письмо	
Написание текстов с использованием различных форм представления	1) записывают знакомые слова по данной теме; 2) составлять простые предложения по данной теме; 3) писать связные предложения по данной теме/создавать постер.
Изложение содержания прослушанного/прочитанного	1) прослушать текст, отвечать на опорные вопросы учителя по содержанию текста; 2) определить ключевые слова и словосочетания в прочитанном тексте с помощью учителя; 3) на основе прослушанного/прочитанного/увиденного

	делать короткие записи.
Соблюдение пунктуаци онных норм	1) узнавать/называть знаки препинания; использовать знаки препинания при письме под диктовку/списывании текста; 2) объяснять значимость знака препинания на письме; определять постановку необходимого знака препинания в зависимости от цели высказывания и интонации по образцу; 3) использовать знаки препинания в конце простых предложений (с помощью учителя).
Соблюдение каллиграфиче ских норм	1) прописывать элементы букв, соединения, слоги, слова, словосочетания, предложения, письмо знакомых слов в тетради в широкую линейку по образцу учителя; 2) прописывать элементы букв, соединения, слоги, слова, словосочетания, предложения, письмо знакомых/незнакомых слов в тетради в широкую линейку; 3) писать в тетради в широкую линейку, отрабатывать каллиграфические навыки: соблюдение высоты, ширины и наклона прописных и строчных букв и их соединений.
	Орыс тілі (Т2)
	4-сынып
Аудирование (слушание)	
Использование приемов слушания	1) прослушать текст, отвечать на простые вопросы учителя по содержанию текста; 2) понимать и описывать происходящие события в аудиовизуальном материале; 3) слушать и понимать устную речь, аудиовизуальный материал, перефразируя высказывания в другой форме.
Понимание лексического значения слов и словосочетаний	1) находить в словаре значение незнакомых слов; 2) определить значение незнакомых слов в контексте; 3) определять значения незнакомых слов и словосочетаний по контексту.
Понимание содержания прослушанного материала	1) отвечать на наводящие вопросы; 2) определять ключевые моменты по прослушанному материалу; 3) отвечать на вопросы и определять ключевые моменты в прослушанном материале.

Определение главной и второстепенной информации	1) определять в тексте основную мысль (используя опорные слова) с помощью учителя; 2) определять содержание информации на основе заголовка и опорных слов с помощью учителя; 3) определять основную мысль прослушанного материала.
Понимание аудиовизуального материала	1) прослушать текст, отвечать на простые вопросы учителя; 2) определить основные моменты в аудиовизуальном материале с помощью опорных слов и учителя; 3) определять основные моменты в аудиовизуальном материале.
Говорение	
Пополнение словарного запаса	1) составлять предложения по данному началу текста; 2) создавать с помощью опорных слов и учителя высказывание по данному началу текста; 3) создавать высказывание по данному началу текста .
Построение высказывания на заданную тему	1) составлять предложения по данному началу текста; 2) создавать с помощью опорных слов и учителя высказывание по данному началу текста; 3) создавать высказывание по данному началу текста.
Участие в различных ситуациях общения и соблюдение речевых норм	1) отвечать на вопросы собеседника; 2) обмениваться репликами в форме вопрос/ответ, утверждение /отрицание; 3) участвовать в речевой ситуации, понимать, о чем говорит собеседник, уточнять, выяснять, перефразировать его речь.
Пересказ прослушанного /прочитанного материала	1) прослушать текст и ответить на вопросы учителя к тексту; 2) пересказывать текст по частям по опорным словам с помощью учителя 3) пересказывать подробно истории/рассказы с целью привлечения внимания слушателя.
Построение высказывания на основе аудиовизуального материала	1) внимательно слушать аудиовизуальный материал, отвечать на простые вопросы учителя; 2) понимать устную речь, аудиовизуальный материал, задавать уточняющие вопросы с помощью учителя; 3) аргументировать свою точку зрения на основе аудиовизуального материала.

Высказывание оценочного суждения о прочитанном/ прослушанном материале	1) отвечать на вопросы; 2) выражать свою точку зрения, используя шаблоны; 3) высказывать оценочные суждения, выражая свою точку зрения («по моему мнению...», «с моей точки зрения...»).
Соблюдение орфоэпических норм	1) произносить слова, предложения вслед за учителем/ диктором; 2) читать текст с ударением; 3) соблюдать правила постановки ударения.
Английский язык	
Make basic personal statements about people, objects and classroom routines	1) repeat basic personal statements about people, objects and classroom routines; 2) say with support basic personal statements about people, objects and classroom routines; H: make basic personal statements about people, objects and classroom routines.
Recognise the names of letters of the alphabet	1) repeat the names of letters of the alphabet; 2) say with support the names of letters of the alphabet; H: recognise the names of letters of the alphabet
Pronounce familiar words and expressions intelligibly;	1) repeat familiar words and expressions intelligibly; 2) sound and articulate familiar words and expressions intelligibly; 3) pronounce familiar words and expressions intelligibly
Use determiners a, an, some, the, this, these to indicate what/where something is;	1) recognise determiners a, an, some, the, this, these to indicate what/where something is; 2) use with support determiners a, an, some, the, this, these to indicate what/where something is; 3) use determiners a, an, some, the, this, these to indicate what/where something is
Identify, remember and sound out high-frequency sound and letter patterns;	1) pronounce, remember and sound out high-frequency sound and letter patterns with help of teacher; 2) listen, remember and sound out high-frequency sound and letter patterns; 3) identify, remember and sound out high-frequency sound and letter patterns.
Use common adjectives in	1) list common adjectives in descriptions and to talk about simple feeling with help of teacher;

descriptions and to talk about simple feelings	2) show common adjectives in descriptions and to talk about simple feelings; 3) use common adjectives in descriptions and to talk about simple feelings.
Distinguish between phonemically distinct words;	1) recognise phonemically distinct words; 2) differ phonemically distinct words; 3) distinguish between phonemically distinct words
Use cardinal numbers 1-100 to count and ordinal numbers 1-10;	1) recognise cardinal numbers 1-100 to count and ordinal numbers 1-10; 2) use cardinal numbers 1-100 to count and ordinal numbers 1-10 with support; 3) use cardinal numbers 1-100 to count and ordinal numbers 1-10
Spell a growing number of familiar high-frequency words accurately during guided writing activities;	1) rewrite a growing number of familiar high-frequency words accurately during guided writing activities; 2) write a growing number of familiar high-frequency words accurately during guided writing activities; 3) spell a growing number of familiar high-frequency words accurately during guided writing activities
Write short phrases to identify people, places and objects;	1) rewrite words and phrases of regular size and shape; 2) write with support words and phrases of regular size and shape; 3) write short phrases to identify people, places and objects
Understand an increasing range of supported questions which ask for personal information;	1) recognize an increasing range of supported questions which ask for personal information; 2) demonstrate an increasing range of supported questions which ask for personal information; 3) understand an increasing range of supported questions which ask for personal information
Respond to questions on an increasing range of general and some curricular topics;	1) recognize to questions on an increasing range of general and some curricular topics; 2) make up to questions on an increasing range of general and some curricular topics; 3) respond to questions on an increasing range of general and some curricular topics
Begin to use	1) begin to recognize joined-up handwriting in a limited range

joined-up handwriting in a limited range of written work;	of written work; 2) begin to use with support joined-up handwriting in a limited range of written work; 3) begin to use joined-up handwriting in a limited range of written work

Қазіргі заманның балаларына білім берген уақытта ерте жастан бастап жаһандық дағдылар мен өмір бойы білім алу үшін ынтаны қалыптастыру маңызды. Осыған байланысты білім берудің мақсаты – кең спектрлі дағдыларға ие білім алушы тұлғасын үйлесімді құру және дамыту үшін қолайды білім беру кеңістігін құру [40].

Жалпы адами және этномәдени құндылықтарға негізделе келе аталмыш дағдылар білім алушыға оқуға қатысты, сондай-ақ өмірлік сипаттағы да мәселелерді шешуге мүмкіндік береді. Қазіргі заман шындығындағы мектеп оқу жетістіктерінің өнімді сипатқа ие екендігімен, ал білім беру процесі әрбір сабақта білімдерді «игеру» бойынша білім алушылардың белсенді қызметімен сипатталатындығымен ерекшеленеді.

Сол себепті оқытудың барлық курс бойы педагогикалық мақсатты тұжырымдау білім алушылардың жеке мүмкіндіктері мен ерекше қажеттіліктерін максималды түрде ескеруге, сондай-ақ баланың даму динамикасын бағалауға мүмкіндік береді.

«Математика және сандық білік (информатика)» білім саласының мазмұны «Математика» және «Информатика» оқу пәндері аясында іске асырылады.

12 жылдық білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандартының жобасында «Математика және информатика» білім саласының мазмұнына қатысты келесідей талаптар қойылған:

- математикалық, цифрлық білім мазмұны және іс-әрекетті ұйымдастыру арқылы тұлғалық қасиеттерді тәрбиелеуді;

- оқу материалының ұлттық дүниетанымды қалыптастыруға бағытталған сипатта болуын;

- арифметикалық амалдар, қарапайым шамалар мен өлшеу, базалық ұғымдар және әрекет тәсілдерін, нысандар мен процестер арасындағы өзара байланыстарды бейнелейтін пәнаралық ұғымдарды игертуді;

- нысандардың (заттардың, құбылыстардың және процестердің) сандық сипаттамасы және олардың арасындағы қатынастармен байланысты ақпаратты жеткізу құралы ретінде кестелерді, диаграммаларды, сұлбаларды, суреттерді, алгоритмдерді пайдалануды және өздігінен қажетті ақпаратты бөліп алуды;

- есеп шығаруды, шығармашылық және ізденіс сипатындағы проблемаларды шешуді, өздігінен математикалық дәйектеу, модельдеу, жобалау, құрастыру дағдыларын қалыптастыруды;

- оқу-танымдық әрекетті және оқу мотивтерін, математиканы оқуға оң көзқарас пен қызығушылықты, өздігінен жұмыс жасау білігін (жоспарлай алу, жоспар бойынша түрлі әрекеттер, оның ішінде ойлау әрекетін де орындау, өзін-өзі бақылау және өзін-өзі бағалау); ақпаратты іздеу және іріктеу біліктерін, өз уақытын басқару және өзін-өзі реттеу біліктерін қалыптастыруды;
- стандартты емес, қызықты тапсырмалар, жобалау әрекеті мен өмірлік (құзыреттілік) есептерді шешу арқылы математикалық және шығармашылық қабілеттерін, сыни ойлауды анықтау және дамытуды;
- ақпаратты іздеу, табу, салыстыру, іріктеу, оқу және өмірлік жағдаяттарда қолдану сауаттылығын арттыруды;
- цифрлық форматтағы оқулықтар мен оқу құралдарын тиімді әрі сауатты қолдануды;
- танымдық қабілеттерді, функционалдық сауаттылықты, логикалық және алгоритмдік ойлауын қамтамасыз етуі тиіс.

Жоғарыда аталған талаптарды тәржімалау педагогтерге қазіргі заманның табыстары мен сын-қатерлеріне объективті көзқарас пен білім берудің расымен жаңа парадигмасын құру қажеттілігін түсінуге көмектесуі тиіс.

Әрбір білім алушы үшін оқытудың мақсаттарына қол жеткізуге мүмкіндік беріледі, бұл үлгерімі төмен білім алушылардың болмауына сеп болады, қиындықтар оқытудың жеке маршрутына сүйенгенге қарай еңсерілуі тиіс. Мұндайда көп нәрсе, әлбетте, мұғалімнің құзыреттілігіне байланысты. Саралану қағидатына сүйену және пәнаралық байланыс бастауыш мектеп педагогтеріне инклюзивті білім берудің өзекті мәселелерін шешуге мүмкіндік береді.

Оқу бағдарламасы мазмұнына сүйене келе мұғалім білім алушыларда күтілетін нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік беретін дағдыларды дамытуға қабілетті стратегияны пайдалануы тиіс. Сәйкесінше, педагог білім алушының назарын пәннің мазмұнынан таным процестері және жаңаны түсінуге аудару арқылы баланың өзін-өзі дамыту механизмдерін белсендендіреді.

Төменде бастауыш мектеп педагогтеріне «Математика» және «Информатика» пәндері бойынша әртүрлі меңгеру деңгейлерін ескерумен мақсаттардың сараланған үлгілерін ұсынамыз:

9-кесте. «Математика» және «Информатика» пәндері бойынша әртүрлі меңгеру деңгейлерін ескерумен мақсаттардың сараланған үлгілері (1 – бастапқы деңгей, 2 – орта деңгей, 3 – жоғары деңгей).

(Негізгі дағдылар)	Меңгеру деңгейлері бойынша оқытудың сараланған мақсаттары
1-сынып	
Сандар мен шамалар	
Натурал сандар және 0 саны.	1) натурал сандар құрылу жолын түсіну; 2) 10 көлемінде тура және кері санау, натурал сандар

Бөлшектер	қатарындағы орнын білу; 3) натурал сандар құрылу жолын түсіну, 10 көлемінде тура және кері санау, натурал сандар қатарындағы орнын анықтау.
Сандар мен амалдар орындау	1) ондықтан аттамай бір таңбалы сандарды айту; 2) мұғалімнің көмегімен ондықтан аттамай бір таңбалы сандарды ауызша қосу және азайтуды орындау; 3) ондықтан аттамай бір таңбалы сандарды ауызша қосу және азайтуды орындау.
Шамалар және өлшем бірліктері	1) ұзындық/масса/көлем (сыйымдылық) шамаларын мұғалімнің көмегімен ажырату; 2) ұзындық/масса/көлем (сыйымдылық) шамаларын ажырату; 3) ұзындық/масса/көлем (сыйымдылық) шамаларын ажырату, оларды өлшеу үшін өлшемдер мен құралдарды таңдау, өлшемдер жүргізу.
Алгебра элементтері	
Санды және әріпті өрнектер	1) санды өрнектерді көрсету, айту; 2) санды өрнектерді (қосынды, айырма) ажырату; 3) санды өрнектерді (қосынды, айырма) ажырату, құрастыру, жазу және оқу.
Теңдіктер мен теңсіздіктер. Теңдеулер.	1) теңдік және теңсіздікті, теңдеуді, тура және тура емес теңдік пен теңсіздікті мұғалім көмегімен білу; 2) теңдік және теңсіздікті, теңдеуді, тура және тура емес теңдік пен теңсіздікті білу; 3) теңдік және теңсіздікті, теңдеуді, тура және тура емес теңдік пен теңсіздікті айыра білу.
Геометрия элементтері	
Геометриялық фигуралар және олардың классификациясы	1) геометриялық фигураларды: нүкте, түзу, қисық және сынық сызықтарды мұғалім көмегімен көрсету; 2) геометриялық фигураларды: нүкте, түзу, қисық және сынық сызықтарды көрсету, білу; 3) геометриялық фигураларды: нүкте, түзу, қисық және сынық сызықтар, тұйықталған және тұйықталмаған сызықтар, кесінді, сәуле, бұрышты бір-бірінен ажырату және атау.

Геометриялық фигураларды кескіндеу және салу	1) түзу, тұйықталған және тұйықталмаған және қисық, сынық сызықты білу; 2) түзу, тұйықталған және тұйықталмаған және қисық, сынық сызықты қағазда кескіндей білу; 3) түзу, тұйықталған және тұйықталмаған және қисық, сынық сызықты жазықтықта/қарапайым жазық геометриялық фигураларды (үшбұрыш, төртбұрыш) нүктелі қағазда кескіндеу.
Нүктелер координаттары және қозғалыс бағыты	1) сан сәулесінде белгіленген нүктелердің бір-біріне қатысты орналасуын айту; 2) сан сәулесінде белгіленген нүктелердің бір-біріне қатысты орналасуын мұғалімнің көмегімен қайталау; 3) сан сәулесінде белгіленген нүктелердің бір-біріне қатысты орналасуын анықтау.
Жиындар. Логика элементтері	
Жиындар және олармен орындалатын амалдар	1) екі жиынның бірігуін білу; 2) екі жиынның бірігуін және жиыннан оның бөлігін айырып алуды мұғаліммен бірге қарастыру; 3) екі жиынның бірігуін және жиыннан оның бөлігін айырып алуды диаграмма арқылы көрнекі түрде кескіндеу.
Пікірлер	1) тұжырымдарды білу; 2) тұжырымдардың ақиқаттығын немесе ақиқат еместігін мұғалім көмегімен қайталау; 3) тұжырымдардың ақиқаттығын немесе ақиқат еместігін анықтау.
Нысандардың комбинациялары	1) қоршаған ортадағы заттардан «екі-екіден» комбинациялар жиынын мұғаліммен бірге қарастыру; 2) қоршаған ортадағы заттардан «екі-екіден» комбинациялар жиынын қарастыру; 3) қоршаған ортадағы заттардан «екі-екіден» комбинациялар жиынын құрастыру.
Математикалық модельдеу	
Есептер және математикалық модель	1) есепті сызба, сурет, қысқаша жазба түрінде көрсету; 2) есепті сызба, сурет, қысқаша жазба түрінде мұғалім көмегімен модельдеу; 3) есепті сызба, сурет, қысқаша жазба түрінде

	модельдеу/есепті шешу үшін тірек сызбасын таңдау.
Математикалық тіл	1) цифрды саннан ажырату, көрнекі түрде бір таңбалы сандарды түрлі тәсілдермен мұғалімнің көмегімен көрсету, айту; 2) цифрды саннан ажырату, көрнекі түрде бір таңбалы сандарды түрлі тәсілдермен көрсету, айту; 3) цифрды саннан ажырату, көрнекі түрде бір таңбалы сандарды түрлі тәсілдермен: нүктелер жиынтығымен, таяқшалармен және сан сәулесінде көрсету.
2-сынып	
Сандар мен шамалар	
Натурал сандар және 0 саны. Бөлшектер	1) екітаңбалы сандардың разрядтық құрамын анықтау; 2) екітаңбалы сандардың разрядтық құрамын анықтау, разрядтық қосылғыштарға мұғалім көмегімен жіктеу; 3) екітаңбалы сандардың разрядтық құрамын анықтау, разрядтық қосылғыштарға жіктеу.
Сандар мен амалдар орындау	1) көбейту және бөлу өзара кері амалдар екенін түсіну; 2) көбейту және бөлу өзара кері амалдар екенін түсіну, көбейту және бөлу амалдарын білу; 3) көбейту және бөлу өзара кері амалдар екенін түсіну, көбейту және бөлу амалдарының компоненттері арасындағы байланысты анықтау.
Шамалар және өлшем бірліктері	Б. ұзындық (м)/масса (ц) өлшем бірліктерін мұғалім көмегімен ажырату; О. ұзындық (м)/масса (ц) өлшем бірліктерін ажырату; Ж. ұзындық (м)/масса (ц) өлшем бірліктерін қолданып өлшеу.
Алгебра элементтері	
Санды және әріпті өрнектер	1) санды 1-ге көбейту; 2) санды 1-ге көбейту және бөлу; 3) санды 1-ге көбейту және бөлу жағдайларын әріпті теңдік түрінде: $a \cdot 1 = a$, $a : 1 = a$ көрсету.
Теңдіктер мен теңсіздіктер. Теңдеулер.	1) көбейту мен бөлуге берілген қарапайым теңдеулерді білу; 2) көбейту мен бөлуге берілген қарапайым теңдеулерді шешу; 3) көбейту мен бөлуге берілген қарапайым теңдеулерді, $x + (25 - 6) = 38$, $(24 - 3) - x = 8$, $a + 6 = 7 + 80$

	түріндегі күрделі теңдеулерді шешу.
Геометрия элементтері	
Геометриялық фигуралар және олардың классификациясы	1) көпбұрыштардың, қоршаған ортадағы заттар қабырғаларының ұзындығын өлшеу; 2) көпбұрыштардың, қоршаған ортадағы заттар қабырғаларының ұзындығын өлшеу, периметрді табу; 3) көпбұрыштардың, қоршаған ортадағы заттар қабырғаларының ұзындығын өлшеу, периметрді табуға арналған формулаларды: $P = (a+b) \cdot 2$, $P = a \cdot 4$, $P = a+b+c$ қорытындылау, құру және қолдану.
Геометриялық фигураларды кескіндеу және салу	1) жазық фигуралардың модельдерін бөлу; 2) жазық фигуралардың модельдерін бөлу және олардан композициясын білу; 3) жазық фигуралардың модельдерін бөлу және олардан композиция құрастыру.
Жиындар. Логика элементтері	
Жиындар және олармен орындалатын амалдар	1) жиындар мен олардың элементтерін диаграммада белгілеу; 2) жиындар мен олардың элементтерін диаграммада белгілеу, элементтердің жиынға жиындарды білу; 3) жиындар мен олардың элементтерін диаграммада белгілеу, элементтердің жиынға жиындардың бірігуіне және қиылысуына тиістілігін анықтау.
Пікірлер	1) сандық есептерді, әртүрлі сандардан тұратын басқатырғыштарды білу; 2) сандық есептерді, әртүрлі сандардан тұратын басқатырғыштарды, ауыстырып құюға және өлшеуге берілген логикалық есептерді зерттеу; 3) сандық есептерді, әртүрлі сандардан тұратын басқатырғыштарды, ауыстырып құюға және өлшеуге берілген логикалық есептерді зерттеу және шығару.
Тізбектер	1) берілген заңдылық бойынша тізбекті құрастыру; 2) берілген заңдылық бойынша тізбекті құрастыру, тізбектегі заңдылықтың бұзылуын білу; 3) берілген заңдылық бойынша тізбекті құрастыру, тізбектегі заңдылықтың бұзылуын табу.

Нысандардың комбинациялары	1) қоршаған ортадағы заттарды білу; 2) қоршаған ортадағы заттардан «үш-үштен» комбинациялар жиынын білу; 3) қоршаған ортадағы заттардан «үш-үштен» комбинациялар жиынын құрастыру.
Математикалық модельдеу	
Есептер және математикалық модель	1) есептерді шығару барысында баға, мөлшер (сан) арасындағы тәуелділікті білу; 2) есептерді шығару барысында баға, мөлшер (сан) арасындағы байланысты ажырату; 3) есептерді шығару барысында баға, мөлшер (сан), құн арасындағы тәуелділігін пайдалану.
3-сынып	
Сандар мен шамалар	
Натурал сандар және 0 саны. Бөлшектер	1) үштаңбалы сандардың разрядтық және кластық құрамын білу; 2) үштаңбалы сандардың разрядтық және кластық құрамын және разрядтық бірліктердің жалпы санын анықтау; 3) үштаңбалы сандардың разрядтық және кластық құрамын және разрядтық бірліктердің жалпы санын анықтау, разрядтық қосылғыштарға жіктеу.
Сандар мен амалдар орындау	1) үштаңбалы сандарды/ мыңдықтарды санның ондық құрамы негізінде ауызша қосу; 2) үштаңбалы сандарды/ мыңдықтарды санның ондық құрамы негізінде ауызша қосу және азайту; 3) үштаңбалы сандарды/ мыңдықтарды санның ондық құрамы негізінде ауызша қосу және азайтуды орындау.
Шамалар және өлшем бірліктері	1) ұзындық (мм,см, дм, м, км)/ масса (г, кг, ц, т)/көлем (сыйымдылық) (л)/аудан (см ² , дм ² , м ²)/өлшем бірліктерін салыстыру; 2) ұзындық (мм,см, дм, м, км)/ масса (г, кг, ц, т)/көлем (сыйымдылық) (л)/аудан (см ² , дм ² , м ²)/өлшем бірліктерін салыстыру және шамалар мәндерімен қосу; 3) ұзындық (мм,см, дм, м, км)/ масса (г, кг, ц, т)/көлем

	(сыйымдылық) (л)/аудан (см ² , дм ² , м ²)/өлшем бірліктерін салыстыру және шамалар мәндерімен қосу/азайту/көбейту/бөлу амалын орындау.
Алгебра элементтері	
Санды және әріпті өрнектер	1) үш амалдан артық санды білу; 2) үш амалдан артық санды өрнектерді білу; 3) үш амалдан артық санды өрнектерді салыстыру.
Геометрия элементтері	
Геометриялық фигуралар және олардың классификациясы	1) геометриялық фигуралар туралы білу; 2) геометриялық фигураларды ажырата алу; 3) геометриялық фигуралардың классификациясы.
Геометриялық фигураларды кескіндеу және салу	1) тіктөртбұрыш пен шаршы, циркульдің көмегімен шеңбер сызуды үйрену; 2) тіктөртбұрыш пен шаршы, циркульдің көмегімен шеңберді сызуды білу; 3) (берілген қабырғалары бойынша) тіктөртбұрыш пен шаршы, циркульдің көмегімен шеңбер сызу.
Нүктелер координаттары және қозғалыс бағыты	1) жазық фигурада белгіленген нүктелерді білу; 2) жазық фигурада белгіленген нүктелердің бір-біріне байланысын білу; 3) жазық фигурада белгіленген нүктелердің орнын бір-біріне қатысты анықтау.
Жиындар. Логика элементтері	
Жиындар және олармен орындалатын амалдар	1) сандар жиынының ішкі жиындарын элементтердің берілген білу; 2) сандар жиынының ішкі жиындарын элементтердің берілген немесе оқушылардың өздері анықтаған қасиеттерді білу; 3) сандар жиынының ішкі жиындарын элементтердің берілген немесе оқушылардың өздері анықтаған қасиеттері бойынша құру.
Тізбектер	1) өзі таңдаған заңдылық бойынша тізбектерді атау; 2) өзі таңдаған заңдылық бойынша тізбектер құрастыру; 3) өзі таңдаған заңдылық бойынша тізбектер

	кұрастыру, тізбектегі заңдылықтың бұзылуын табу.
Нысандардың комбинациялары	1) «мүмкіндіктер тармағы» туралы түсінігі болу; 2) «мүмкіндіктер тармағы» туралы түсінігі болу, күнделікті өмірде кездесетін түрлі жағдаяттарда қолдану; 3) «мүмкіндіктер тармағы» туралы түсінігі болу, күнделікті өмірде кездесетін түрлі жағдаяттар мен есеп шығаруда қолдану.
Математикалық модельдеу	
Есептер және математикалық модель	1) шамалар арасындағы тәуелділікке берілген есептерді білу; 2) шамалар арасындағы тәуелділікке берілген есептерді талдау; 3) шамалар арасындағы тәуелділікке берілген есептерді талдау және шығару.
4-сынып	
Сандар мен шамалар	
Натурал сандар және 0 саны. Бөлшектер	1) көптаңбалы сандардың разрядтық және кластық құрамын білу; 2) көптаңбалы сандардың разрядтық және кластық құрамын және разрядтық бірліктердің жалпы санын анықтау; 3) көптаңбалы сандардың разрядтық және кластық құрамын және разрядтық бірліктердің жалпы санын анықтау, разрядтық қосылғыштарға жіктеу.
Сандар мен амалдар орындау	1) бөлімдері бірдей жай бөлшектерді қосу және азайту үшін, бөлімдерін өзгертпеуді білу; 2) бөлімдері бірдей жай бөлшектерді қосу және азайту үшін, бөлімдерін өзгертпеуді түсіну; 3) бөлімдері бірдей жай бөлшектерді қосу және азайту үшін, бөлімдерін өзгертпей қалдырып, сәйкес алымдарын қосу және азайту деп түсіну.
Шамалар және өлшем бірліктері	1) уақыт өлшем бірлігінің үлесін атау; 2) уақыт өлшем бірлігінің үлесін білу; 3) уақыт өлшем бірлігінің үлесін табу ($1/60$ сағ=1 мин, $1/2$ сағ=30 мин, $1/7$ апта=1 күн).
Алгебра элементтері	

Санды және әріпті өрнектер	1) алымдары бірдей немесе бөлімдері бірдей жай бөлшектерді білу; 2) алымдары бірдей немесе бөлімдері бірдей жай бөлшектерді салыстыру; 3) алымдары бірдей немесе бөлімдері бірдей жай бөлшектерді салыстыру, сан сәулесінде салыстыру.
Теңдіктер мен теңсіздіктер. Теңдеулер.	1) $39+490:k=46$, $230 \cdot a+40=1000:2$ түріндегі теңдеулерді жазу; 2) $39+490:k=46$, $230 \cdot a+40=1000:2$ түріндегі теңдеулерді мұғалім көмегімен шешу; 3) $39+490:k=46$, $230 \cdot a+40=1000:2$ түріндегі теңдеулерді шешу.
Геометрия элементтері	
Геометриялық фигуралар және олардың классификациясы	1) тікбұрышты параллелепед көлемінің формуласын білу; 2) тікбұрышты параллелепед көлемінің формуласын ($V=a \cdot b \cdot c$) қорыту, шығару; 3) тікбұрышты параллелепед көлемінің формуласын ($V=a \cdot b \cdot c$) қорыту, шығару, қолдану.
Геометриялық фигураларды кескіндеу және салу	1) симметриялы және симметриялы емес жазық фигураларды білу; 2) симметриялы және симметриялы емес жазық фигураларды бір бірінен ажырату; 3) симметриялы және симметриялы емес жазық фигураларды бір бірінен ажырату және оларды қоршаған ортадағы заттармен сәйкестендіру.
Нүктелер координаттары және қозғалыс бағыты	1) нысандардың бастапқы орны мен қозғалыс бағытын білу; 2) нысандардың бастапқы орны мен қозғалыс бағытын (бір-біріне қарама қарсысын білу); 3) нысандардың бастапқы орны мен қозғалыс бағытын (бір-біріне қарама қарсы, бірінен бірі қарама- қарсы бағытта) анықтау.
Жиындар. Логика элементтері	
Жиындар және олармен	1) есептерді шешуде жиындардың қасиеттерін білу; 2) есептерді шешуде жиындардың қасиеттерінің мәнін

орындалатын амалдар	білу; 3) есептерді шешуде жиындардың қиылысуы мен бірігуінің ауыстырымдылық және терімділік қасиеттерін қолдану.
Пікірлер	1) логикалық есептерді білу; 2) кеңістіктік ойлау қабілетін дамытуға арналған логикалық есептерді білу; 3) кеңістіктік ойлау қабілетін дамытуға арналған логикалық есептерді шығару.
Тізбектер	1) заңдылықты немесе ережені өзі таңдап, сандар, сандар тобы тізбектерін білу; 2) заңдылықты немесе ережені өзі таңдап, сандар, сандар тобын білу; 3) заңдылықты немесе ережені өзі таңдап, сандар, сандар тобы тізбектерін құру.
Нысандардың комбинациялары	1) «таңдап алу» әдісін білу; 2) «таңдап алу» әдісімен комбинаторлық есептерді білу; 3) «таңдап алу» әдісімен комбинаторлық есептерді шығару.
Математикалық модельдеу	
Есептер және математикалық модель	1) шамалар арасындағы тәуелділікке/пропорционал бөлуге/ белгісізді екі айырым бойынша табуға берілген есептерді білу; 2) шамалар арасындағы тәуелділікке/пропорционал бөлуге/ белгісізді екі айырым бойынша табуға берілген есептерді талдау; 3) шамалар арасындағы тәуелділікке/пропорционал бөлуге/ белгісізді екі айырым бойынша табуға берілген есептерді талдау және шығару;

(Негізгі дағдылар)	Меңгеру деңгейлері бойынша оқытудың сараланған мақсаттары
Информатика	
3-сынып	
компьютер	

Компьютер құрылғылары	1) енгізу (тінтуір пернетақта) және шығару құрылғыларын (монитор мен принтер) атау; 2) енгізу (тінтуір пернетақта) және шығару құрылғыларын (монитор мен принтер) білу; 3) енгізу (тінтуір пернетақта) және шығару құрылғыларын (монитор мен принтер) ажырату.
Программалық қамтамасыз ету	1) компьютерлік программаларда меню командаларын тану; 2) компьютерлік программаларда меню командаларын білу; 3) компьютерлік программаларда меню командаларын қолдану.
Қауіпсіздік	1) цифрлық құрылғылармен жұмыс жасауда қауіпсіздік техникасын білу; 2) цифрлық құрылғылармен жұмыс жасауда қауіпсіздік техникасының негізгі ережелерін білу; 3) цифрлық құрылғылармен жұмыс жасауда қауіпсіздік техникасының негізгі ережелерін сақтау.
ақпаратты өңдеу және көрсету	
Презентациялар	1) слайдтар туралы білу; 2) слайдтар арасындағы ауысуларды білу; 3) слайдтар арасындағы ауысуларды пайдалану.
Мультимедиа	1) арнайы тақырыпқа сай фотосуреттерді тану; 2) арнайы тақырыпқа сай фотосуреттерді білу; 3) арнайы тақырыпқа сай фотосуреттерді қолдану.
Интернет желісінде жұмыс	
Ақпаратты іздеу	1) Интернет ұғымын білу; 2) нақты сұрақтарға жауап табу үшін Интернеттің іздеу жүйелерін білу; 3) нақты сұрақтарға жауап табу үшін Интернеттің іздеу жүйелерін қолдану.
Ақпарат алмасу	1) желіде ақпарат алмасу туралы білу; 2) желіде ақпарат алмасу жолдарын білу; 3) желіде ақпарат алмасу жолдарын түсіндіру.
Интернет желісіндегі қауіпсіздік	1) Интернет желісіндегі қажетсіз байланыс туралы білу; 2) Интернет желісіндегі қажетсіз байланыстың қаупін білу;

	3) Интернет желісіндегі қажетсіз байланыстың қаупін түсіну.
есептеуге машығы	
Алгоритмдер	1) логикалық тізбекте іс-әрекеттерді білу; 2) логикалық тізбекте іс-әрекеттерді көрсету; 3) логикалық тізбекте іс-әрекеттерді реттеу.
Программалау	1) орындаушыларға ерекше нұсқау қажеттілігін білу; 2) орындаушыларға ерекше нұсқау қажеттілігін көрсету; 3) орындаушыларға ерекше нұсқау қажет екенін түсіндіру.
4-сынып	
компьютер	
Компьютер құрылғылары	1) компьютердің сыртқы құрылғыларын атау; 2) компьютердің сыртқы құрылғыларын білу; 3) компьютердің сыртқы құрылғыларына мысалдар келтіру.
Программалық қамтамасыз ету	1) файлдар мен бумаларды құру; 2) файлдар мен бумаларды құру, жою; 3) файлдар мен бумаларды құру, жою және орнын ауыстыру.
Қауіпсіздік	1) уақытты шектеу маңыздылығын білу; 2) экранмен жабдықталған цифрлық құрылғылармен (телефондар, планшеттер, интерактивті тақталар) жұмыс жасауда уақытты шектеу маңыздылығын білу; 3) экранмен жабдықталған цифрлық құрылғылармен (телефондар, планшеттер, интерактивті тақталар) жұмыс жасауда уақытты шектеу маңыздылығын түсіндіру.
ақпаратты өңдеу және көрсету	
Мәтіндер	1) тізім құруды түсіну; 2) маркірленген және нөмірленген тізімді білу; 3) маркірленген және нөмірленген тізім құру.
Графика	1) біртұтас сурет құру маңызын білу; 2) біртұтас сурет құру үшін бірнеше кескінді біріктіруді білу; 3) біртұтас сурет құру үшін бірнеше кескінді біріктіру.
Презентациялар	1) презентациядағы нысандар туралы білу;

	2) презентациядағы нысандарға анимация туралы білу; 3) презентациядағы нысандарға анимацияны баптау.
Мультимедиа	1) видеокөріністер туралы тану; 2) тақырыпқа видеокөріністердің мәнін білу; 3) белгілі бір тақырыпқа видеокөріністер жазу.
Интернет желісінде жұмыс	
Ақпаратты іздеу	1) браузер құралдарын тану; 2) браузер құралдарын білу; 3) браузер құралдарын қолдану (бетбелгілер орнату, жүктеулерді және тарихын қарау).
Ақпарат алмасу	1) қоса тіркелген файлдар туралы білу; 2) қоса тіркелген файлдары бар хабарламалар туралы білу; 3) қоса тіркелген файлдары бар хабарламаларды (электрондық поштамен) жіберу және алу.
Интернет желісіндегі қауіпсіздік	1) сенімді құпиясөз ұғымын білу; 2) сенімді құпиясөз критерийлерін білу; 3) сенімді құпиясөз критерийлерін ерекшелену.
есептеуге машығы	
Алгоритмдер	1) сызықты алгоритмді білу; 2) сызықты алгоритмді сөздік және графикалық түрде білу; 3) сызықты алгоритмді сөздік және графикалық түрде ұсыну.
Программалау	1) сызықтық алгоритмді жүзеге асыруды білу; 2) сызықтық алгоритмді жүзеге асыруда орындаушының командалар жүйесін білу; 3) сызықтық алгоритмді жүзеге асыруда орындаушының командалар жүйесін қолдану.

Қазіргі заманғы түсінікте функционалдық сауаттылық білім берудің (ен алдымен жалпы) көп қырлы адам қызметімен байланысын біріктіретін жеке тұлғаны әлеуметтік бағдарлау әдісі ретінде әрекет етеді. Функционалдық сауаттылықтың бұл ерекшелігі оның анықтамасында тез өзгертін қоғамдағы барлық адамдарға қажетті қолданбалы білім негізінде қызметтің әртүрлі салаларындағы өмірлік міндеттерді шеше білу ретінде айқын көрінеді.

Жалпы білім беретін мектептің инклюзивті ортасында ол әлеуметтік, мәдени, саяси және экономикалық қызметке дайындықтың, сондай-ақ өмір

бойы өзін-өзі тәрбиелеудің негізі болып табылады, білім алушылардың қоршаған ортаға сәтті бейімделуінің міндетті шарты болып табылады. Қазіргі жағдайда бұл адамның өмір сүруінің кепілі және үздіксіз білім берудің атрибуты. Функционалдық сауаттылық деңгейінде жастардың отбасының материалдық жағдайына, оның әлеуметтік мәртебесіне қолданбалы білім мен іскерлікті қолдану қабілетінің тәуелділігін сипаттайтын әлеуметтік аспект көрінеді [24].

Интегративті негізде оқытудың негізгі мақсаты – қоршаған әлем туралы тұтас түсінік беру – оқушылардың ақыл-ой және басқа да іс-әрекеттерін арттырумен байланысты. Интеграция міндетін бірнеше оқу пәндерінің органикалық нақты байланысы арқылы қарастыру қажет, бұл білім алушыларға бізді қоршаған әлемнің бірлігі туралы түсінік беруге мүмкіндік береді.

Функционалдық сауаттылық кең анықтамада жалпы білімнің көп қырлы адам қызметімен байланысын біріктіретін жеке тұлғаны әлеуметтік бағдарлау әдісі ретінде әрекет етеді.

Оқыту нәтижелерін бағалауға құзыреттілікпен қарау кезінде «Жаратылыстану – ғылыми сауаттылық» ұғымына нақты өмірлік жағдайларда ғылыми әдістердің көмегімен зерттеліп, шешілуі мүмкін проблемаларды таңдау үшін, қоршаған әлемді және оған енгізілетін өзгерістерді түсіну үшін қажетті бақылаулар мен эксперименттерге негізделген тұжырымдар алу үшін, сонымен қатар тиісті шешімдер шығару үшін табиғи-ғылыми білімді пайдалану мүмкіндігі қосылады.

«Адам, Қоғам және Табиғат» білім саласының мазмұны «Өзін-өзі тану», «Дүниетану» пәндері аясында іске асырылады.

«Адам және қоғам» білім беру саласы пәндерінің мазмұны «Адам – Қоғам» жүйесі шеңберінде кіріспе білімді қамтамасыз етуге бағытталған. Пәндердің мазмұны қоғамдық қатынастардың өткені мен бүгінін, олардың өзара байланысын, адамдардың отбасындағы, қоғамдағы өзара қарым-қатынастарын танып-білуге; өз Отаны үшін мақтаныш сезімін қалыптастыруға, отбасындағы, жергілікті, өңірлік, ұлттық және жаһандық қауымдастықтағы өз орнын ұғуға; қазақстандық қоғамның құндылықтары мен жалпыадамзаттық құндылықтарды түсінуге; әр білім алушының өзінің табиғи қабілеттері мен шығармашылық әлеуетінің көзін ашуына; өз халқының және басқа да халықтардың мәдениетіне деген құрмет сезімін дамытуға, өз қылығы үшін жеке басы жауапкершілігін ұғынуына, басқа адамдардың сезімдерін түсінуге және бірге бөлісуге, адам мен қоршаған ортаға деген ізгілік қатынасын тәрбиелеуге бағытталған.

«Жаратылыстану» пәнінің мазмұны «Адам – Табиғат» жүйесі шеңберіндегі ғылыми білімнің қарапайым деңгейін қамтамасыз етуі тиіс. Бұл оқу пәні білім алушылардың табиғатты тануға деген қызығушылығын, зерттеу дағдыларын дамытуға, қоршаған ортаны ғылыми тұрғыдан түсініп, көре білуді қалыптастыруға бағытталған. Пәннің мазмұны "қарапайымнан күрделіге қарай, таныстан таныс емеске қарай" принципі бойынша құрастырылған. Жанды және жансыз табиғаттың құбылыстары мен процестерінің өзара байланыстарының себебін ұғыну және түсіну, қоршаған ортаның көптүрлілігі мен күрделілігін

саналы аңғару білім алушылардың ой-өрісін кеңейтеді. "Жаратылыстану" оқу пәні – білім берудің кейінгі деңгейлерінде дербес пән ретінде оқылатын «Биология», «Физика», «География», «Химия» оқу пәндерін оқып-меңгеруге жол бастайтын, сондай-ақ білімнің барлық салаларында маңызды орын алатын зерттеу дағдыларының іргетасын қалайды.

10-кесте. «Жаратылыстану» және «Дүниетану» пәндері бойынша меңгерудің әртүрлі деңгейлерін ескере отырып, мақсаттарды саралау мысалдары (1 – бастапқы деңгей, 2 – орташа деңгей, 3 – жоғары деңгей).

Негізгі дағдылар	Меңгеру деңгейлері бойынша оқытудың сараланған мақсаттары
Жаратылыстану	
1-сынып	
Мен зерттеушімін	
Ғылым мен зерттеушілердің рөлі	1) құбылыстардың кейбіреуін атайды, суреттен көрсету; 2) қоршаған орта құбылыстарын атау, суреттен көрсете алу, ажырату, салыстыру; 3) қоршаған әлем құбылыстары, процестері мен нысандарын зерттеудің қажеттілігін түсіндіру.
Табиғатты тану әдістері	1) қоршаған әлем құбылыстарын білу, көрсетілген экспериментті қарау; 2) қоршаған әлем құбылыстарына бақылау жүргізу, көрсетілген экспериментті түсіну; 3) қоршаған әлем құбылыстарына бақылау.
Жанды табиғат	
Өсімдіктер	1) кейбір жабайы өсімдіктер мен мәдени өсімдіктерді атау; 2) жабайы өсімдіктер мен мәдени өсімдіктерді атайды, ажырату, оларды күтуге арналған құралдарды атау; 3) жабайы өсімдіктер мен мәдени өсімдіктерді ажырату.
Жануарлар	1) жыл мезгілдерін білу; 2) жыл мезгілдерінің ауысуын білу; 3) жыл мезгілдерінің ауысуына жануарлардың бейімделуін түсіндіру.
Адам	1) адам денесінің негізгі мүшелерін білу; 2) адам денесінің негізгі мүшелерінің

	қызметтерін білу; 3) адам денесінің негізгі мүшелерін және олардың қызметтерін атау.
Жер және ғарыш	
Жер	1) жердің пішіні туралы білу; 2) жердің пішінін моделі туралы білу; 3) жердің пішінін моделі негізінде анықтау.
Ғарыш	1) астрономияны ғарыш туралы білу; 2) астрономияны ғарыш туралы ғылым ретінде білу; 3) астрономияны ғарыш туралы ғылым ретінде сипаттау, ғарышты зерттеуге арналған құрылғылар мен ұшу аппараттарын сипаттау.
Кеңістік және уақыт	1) уақытты өлшеу туралы білу; 2) уақытты өлшеу құралдары туралы білу; 3) уақытты өлшеу құралдарын анықтау.
Табиғат физикасы	
Күш және қозғалыс	1) қозғалыстың түрлі траекториясын білу; 2) қозғалыстың түрлі траекториясын сурет түрінде көрсету; 3) қозғалыстың түрлі траекториясын зерттеу, оларды сурет түрінде көрсету.
Жарық	1) жарықтың табиғи және жасанды көздері туралы білу; 2) жарықтың табиғи және жасанды көздерін мұғалімнің көмегімен әңгімелеу; 3) жарықтың табиғи және жасанды көздерін ажырату.
Дыбыс	1) дыбыстың таралуы туралы білу; 2) дыбыстың таралу ерекшеліктерін мұғалімнің көмегімен білу; 3) дыбыстың таралу ерекшеліктерін түсіндіру.
Жылу	1) жылыту құрылғылары туралы білу; 1) жылыту құрылғыларын мұғалімнің көмегімен қайталау; 3) жылыту құрылғыларын анықтау.
Электрлік	1) адамның күнделікті өміріндегі электр энергиясы туралы айту;

	2) адамның күнделікті өміріндегі электр энергиясын білу; 3) адамның күнделікті өміріндегі электр энергиясының маңызын түсіндіру.
Магниттілік	1) магниттің қасиет туралы білу; 2) магниттің қасиетін түсіну; 3) магниттің қасиетін зерттеу.
2-сынып	
Мен зерттеушімін	
Ғылым мен зерттеушілердің рөлі	1) қоршаған әлем құбылыстар, процестер мен нысандарды атау; 2) қоршаған әлем құбылыстары, процестері мен нысандарын зерделеуге қажетті жағдайлар туралы білу; 3) қоршаған әлем құбылыстары, процестері мен нысандарын зерделеуге қажетті жағдайларды және зерттеушінің тұлғалық қасиеттерін анықтау.
Табиғатты тану әдістері	1) бақылау туралы білу; 2) бақылаудың басты белгілерін атау; 3) бақылаудың басты белгілерін анықтау (мақсат, нысан, жоспар, мерзім, нәтиже).
Жанды табиғат	
Өсімдіктер	1) өсімдік топтарын тіршілік ортасына бейімдеу туралы білу; 2) өсімдік топтарын қоршаған ортаның жағдайларына (ылғал) бейімделуі туралы білу; 3) өсімдік топтарын тіршілік ортасына және қоршаған ортаның жағдайларына (ылғал) бейімделу жолдары бойынша салыстыру.
Жануарлар	1) жануарлар класының өкілдерін атау: бунақденелілер, балықтар, қосмекенділер; 2) жануарлар класының өкілдерін атау: бунақденелілер, балықтар, қосмекенділер, бауырымен жорғалаушылар, құстар және сүтқоректілер; 3) жануарлар класының өкілдерін ажырату:

	бунақденелілер, балықтар, қосмекенділер, бауырымен жорғалаушылар, құстар және сүтқоректілер;
Адам	1) адамның тірек-қимыл жүйесін атау; 2) адамның тірек-қимыл жүйесінің қызметі туралы мұғалімнің көмегімен қайталау; 3) адамның тірек-қимыл жүйесінің қызметін анықтау.
Заттар және олардың қасиеттері	
Ауа	1) ғаламшар туралы айту; 2) ғаламшар үшін ауаның маңыздылығын мұғалімнің көмегімен айту; 3) біздің ғаламшарымыз үшін ауаның маңызын түсіндіру.
Су	1) су туралы әңгімелесу; 2) судың физикалық қасиеттері туралы мұғалімнің көмегімен қайталау; 3) судың физикалық қасиеттерін анықтау (дәмсіз, иіссіз, белгілі бір формасының болмауы, аққыштығы).
Табиғат ресурстары	1) табиғат ресурстар туралы айту; 2) табиғат ресурстарының шығу тегін мұғалімнің көмегімен қайталау; 3) табиғат ресурстарын шығу тегі бойынша жіктеу.
Жер және ғарыш	
Жер	1) Жер мен Күн туралы білу; 2) Жер мен Күн арасындағы байланысты мұғалімнің көмегімен айту; 3) Жер мен Күн арасындағы байланысты түсіндіру.
Ғарыш	1) Күн жүйесі туралы айту; 2) Күн жүйесі ғаламшарларының орналасуы туралы білу; 3) Күн жүйесі ғаламшарларының орналасу тәртібін анықтау.
Кеңістік және уақыт	1) ғарыштағы қашықтық туралы білу; 2) ғарыштағы қашықтық пен уақыттың

	ерекшеліктерін мұғалімнің көмегімен білу; 3) ғарыштағы қашықтық пен уақыттың ерекшеліктерін түсіндіру.
Табиғат физикасы	
Күш және қозғалыс	1) түрлі денелердің әртүрлі жылдамдықпен қозғалуын айту; 2) түрлі денелердің әртүрлі жылдамдықпен қозғалуын мұғалімнің көмегімен айту; 3) түрлі денелердің әртүрлі жылдамдықпен қозғалуына мысал келтіру.
Жарық	1) кейбір денелердің жарықөткізгіштік қасиеті туралы білу; 2) кейбір денелердің жарықөткізгіштік қасиетін мұғалімнің көмегімен қайталау; 3) кейбір денелердің жарықөткізгіштік қасиетін зерттеу.
Дыбыс	1) дыбыс қаттылығы туралы білу; 2) дыбыс қаттылығы бойынша дыбыс көздерін мұғалімнің көмегімен анықтау; 3) дыбыс қаттылығы бойынша дыбыс көздерін жіктеу.
Жылу	1) түрлі денелердің температурасы туралы ақпарат білу; 2) түрлі денелердің температурасын мұғалімнің көмегімен қайталау; 3) түрлі денелердің температурасын өлшеу.
Магнетизм	1) магниттерді қолдану туралы білу; 2) магниттерді қолдану туралы әңгімелеу; 3) магниттерді қолдану аясын сипаттау.
3-сынып	
Мен зерттеушімін	
Ғылым мен зерттеушілердің рөлі	1) маңызды ғылыми жаңалықтар туралы ақпаратты мұғаліммен бірге қайталау; 2) маңызды ғылыми жаңалықтардың адамның күнделікті өміріне әсері туралы білу; 3) маңызды ғылыми жаңалықтар мен олардың адамның күнделікті өміріне әсері туралы әңгімелеу.

Табиғатты тану әдістері	1) ақпарат көзі туралы білу; 2) ақпарат көзінің түрлерін атау; Ж. ақпарат көзінің түрлерін анықтау.
Жанды табиғат	
Өсімдіктер	Б. өсімдіктердің қоршаған орта жағдайларына (жылу, жарық, ылғал) бейімделуі туралы әңгімелеу О. өсімдіктердің қоршаған орта жағдайларына (жылу, жарық, ылғал) бейімделу жолдарын туралы мұғалімнің көмегімен қайталау Ж. өсімдіктердің қоршаған орта жағдайларына (жылу, жарық, ылғал) бейімделу жолдарын түсіндіру;
Жануарлар	1) өсімдіктер мен жануарларды мұғалімнің көмегімен қайталау; 2) өсімдіктер мен жануарлар туралы әңгімелеу; 3) өсімдіктер мен жануарлар арасындағы өзара байланысты зерттеу.
Адам	1) адамның ішкі ағзасы туралы мұғалімнің көмегімен айту; 2) адамның ішкі ағзасы туралы әңгімелеу. 3) адамның ішкі ағзаларының орналасуын анықтау.
Заттар және олардың қасиеттері	
Ауа	1) ауаның жануды қолдайтын қасиеті туралы мұғалімнің көмегімен әңгімелеу; 2) ауаның жануды қолдайтын қасиетін білу; 3) ауаның жануды қолдайтын қасиетін сипаттау.
Су	1) су туралы айту; 2) судың жанды ағзаларда және жансыз табиғатта кездесетіні туралы мұғалімнің көмегімен әңгімелеу; 3) судың жанды ағзаларда және жансыз табиғатта кездесетінін түсіндіру.
Табиғат ресурстары	1) топырақ туралы айту; 2) кейбір ағзалардың тіршілігіндегі топырақтың рөлін мұғалімнің көмегімен әңгімелеу;

	3) кейбір ағзалардың тіршілігіндегі топырақтың рөлін түсіндіру.
Жер және ғарыш	
Жер	1) Жер сфералары туралы білу; 2) Жер сфераларын мұғалімнің көмегімен графиктік кескіндеу; 3) Жер сфераларын түсіндіру және графиктік кескіндеу.
Ғарыш	1) ғарышты игеру туралы әңгімелеу; 2) ғарышты игерудің кейбір айтулы оқиғаларын білу; 3) ғарышты игерудің кейбір айтулы оқиғалары туралы әңгімелеу.
Кеңістік және уақыт	1) Жердің өз осі туралы мұғалімнің көмегімен айту; 2) Жердің өз осі туралы әңгімелеу; 3) Жердің өз осінен айналуының салдарын түсіндіру.
Табиғат физикасы	
Күш және қозғалыс	1) серпімділік күш туралы білу; 2) серпімділік күштің білінуін мұғалімнің көмегі арқылы әңгімелеу; 3) серпімділік күшін зерттеу және оның білінуіне мысал келтіру.
Жарық	1) көлеңке туралы айту; 2) көлеңкенің пайда болу себептерін мұғалімнің көмегімен әңгімелеу; 3) көлеңкенің пайда болу себептері мен ерекшеліктерін түсіндіру.
Дыбыс	1) дыбыс қаттылығының дыбыс көзі туралы айту; 2) дыбыс қаттылығының дыбыс көзі мен қабылдағыш арасындағы қашықтыққа тәуелдігін мұғалімнің көмегімен әңгімелеу; 3) дыбыс қаттылығының дыбыс көзі мен қабылдағыш арасындағы қашықтыққа тәуелділігін түсіндіру.
Электрлік	1) электр энергиясы туралы білу;

	2) электр энергиясы туралы мұғалімнің көмегімен көздерін анықтау; 3) электр энергиясы көздерін анықтау.
Магнетизм	1) магнит туралы айту; 2) магнит көмегімен әртүрлі металдардың магниттелу қасиетін білу; 3) магнит көмегімен әртүрлі металдардың магниттелу қасиетін зерттеу.
4-сынып	
Мен зерттеушімін	
Ғылым мен зерттеушілердің рөлі	1) зерттеулердің өзекті бағыттарын мұғалімнің көмегімен айту; 2) зерттеулердің өзекті бағыттарын айту; 3) зерттеулердің өзекті бағыттарын өз пайымдаулары негізінде анықтау.
Табиғатты тану әдістері	1) зерттеу әдісі туралы әңгімелеу; 2) зерттеу әдісінің мұғалімнің көмегімен артықшылығы мен кемшілігін көрсету; 3) зерттеу әдісін (бақылау мен эксперимент) таңдау себебін оның артықшылығы мен кемшілігіне байланысты негіздеу.
Жанды табиғат	
Өсімдіктер	1) қоректік тізбектегі өсімдіктер туралы мұғалімнің көмегімен айту; 2) қоректік тізбектегі өсімдіктер жөнінде айту; 3) қоректік тізбектегі өсімдіктердің рөлін анықтау.
Жануарлар	1) өсімдікқоректі және жыртқыш жануарларды мұғалімнің көмегімен атау; 2) өсімдікқоректі және жыртқыш жануарларды білу, атау; 3) өсімдікқоректі және жыртқыш жануарларды ажырату.
Адам	1) жүйке жүйесі туралы білу; 2) жүйке жүйесі туралы әңгімелеу; 3) жүйке жүйесі мен оның адам ағзасындағы рөлін сипаттау.
Заттар және олардың қасиеттері	

Заттардың типтері	1) заттың қасиеті туралы білу; 2) заттың қасиетін әңгімелеу; 3) заттың қасиетіне байланысты қолдану аясын анықтау.
Ауа	1) ауаның ластану туралы білу; 2) ауаның ластануы көздерін әңгімелеу; 3) ауаның ластану көздерін анықтау.
Су	1) табиғаттағы су туралы білу; 2) табиғаттағы су айналымын мұғалімнің көмегімен айту; 3) табиғаттағы су айналымын сипаттау.
Табиғат ресурстары	1) кейбір пайдалы қазбаларды атау; 2) кейбір пайдалы қазбаларды әңгімелеу; 3) кейбір пайдалы қазбалардың (бор, тұз, әктас, саз, мұнай, гранит, көмір, табиғи газ) қолданылу саласын анықтау.
Жер және ғарыш	
Жер	1) Жер бетінің ірі элементтерін айту; 2) Жер бетінің ірі элементтерін білу; 3) Жер бетінің ірі элементтерін атау және сипаттау.
Ғарыш	1) Жердегі тіршілікке ғарыштың әсерін білу; 2) Жердегі тіршілікке ғарыштың әсерін айту; 3) Жердегі тіршілікке ғарыштың әсерін анықтау.
Кеңістік және уақыт	1) Жердің орбиталық айналуының салдарын білу; 2) Жердің орбиталық айналуының салдарын айту; 3) жердің орбиталық айналуының салдарын түсіндіру.
Дүниетану	
1-сынып	
Мен және қоғам	
Мен және менің отбасым	1) отбасы мүшелерін атау; 2) отбасы мүшелерінің қыметін түсіне отырып оларды не біріктіретінін анықтау; 3) түрлі дереккөздерді зерттей отырып,

	«отбасы» ұғымын түсіну және мәнін түсіндіру.
Мектеп және мектеп қауымдастығы	1) мектептегі бөлмелерді атай алу; 2) мектептегі функционалдық аймақтарды атау; 3) мектептегі функционалдық аймақтардың орналасқан жерін анықтау.
Менің атамекенім	1) өз мекенжайын атау; 2) тұрғылықты жерін сипаттай алу; 3) өз мекенжайын атау және елді мекенінің географиялық орналасқан жерін сипаттау.
Денсаулық пен қауіпсіздік	1) гигиена туралы түсіну; 2) жеке бас гигиенасына қатысты ережелерді әңгімелеу; 3) жеке бас гигиенасын сақтаудың маңыздылығын түсіндіру.
Мерекелер	1) отбасы мерекесін атай алу; 2) отбасындағы мерекелерді өткізу рәсімін әңгімелеу; 3) отбасылық мерекелердің бірін сипаттау.
Елімнің табиғаты	
Жергілікті жерде бағдарлау	1) көкжиек тұстарын анықтау; 2) белгілер бойынша тұстарды бағдарлауды білу; 3) жергілікті белгілер бойынша көкжиек тұстарын анықтау.
Климат және ауа райы	1) ауа райының әсері туралы әңгімелеу; 2) ауа райының адамның көңіл күйіне тигізетін әсері туралы айту; 3) ауа-райының адамға және оның іс-әрекетіне әсерін анықтау.
Табиғи жағдайлар және олардың әсері	1) жыл мезгілдерін ажырату; 2) жыл мезгіліне орай саяхат жасау туралы анықтау; 3) жыл мезгілдеріне орай табиғатта бос уақытты өткізу мүмкіндіктерін анықтау.
Туризм	1) туризм сөзінің мағынасын түсіну; 2) өзіңнің саяхатқа шыққаны туралы әңгімелеу; 3) туризмнің мәнін түсіндіру.

Тарих беттерінен	
Ежелгі мәдениеттер мен өркениеттер	1) ежелгі адамдардың тамақтануы туралы білу; 2) ежелгі адамдардың тамақтануы мен қазіргі кездегі тамақтану туралы салыстыру; 3) көрнекі материалдарды зерделеу арқылы ежелгі адамдардың өмірі туралы әңгімелеу.
Қазақстанның тарихи тамыры	1) сақтардың тіршілігін әңгімелеу; 2) сақтар күнделікті өмірінде немен айналысқанын анықтау; 3) көрнекі материалдар негізінде сақтардың өмір салтын сипаттау.
Қазақстан тарихындағы маңызды оқиғалар	1) ежелгі жазбалар туралы әңгімелеу; 2) көне жазуларды таңбалар арқылы бейнелеу; 3) Қазақстан аумағындағы көне жазулар туралы білу.
Көрнекті тарихи тұлғалар және мәдениет қайраткерлері	1) ханшайым туралы анықтау; 2) Томирис ханшайым ерлігі туралы сипаттап айту; 3) дереккөздерді зерделеу арқылы Томирис туралы әңгімелеу.
Қазақстан тарихы: тәуелсіздік, мемлекеттік және патриотизм	1) рәміздерді суреттеп айту; 2) Республикасының рәміздерін тану және сипаттау; 3) Қазақстан Республикасының рәміздерін өзге елдердің рәміздерінен ажырату.
2-сынып	
Мен және қоғам	
Мен және менің отбасым	1) суреттер бойынша отбасылық әдеп нормаларын анықтау; 2) өз отбасындағы әдеп нормаларына мысалдар келтіру; 3) мысалдар келтіре отырып, өз отбасындағы әдеп нормаларын түсіндіру.
Мектеп және мектеп қауымдастығы	1) мектепте жұмыс істейтін мамандық иелерін атау және сипаттама беру; 2) оқулықтағы кесте бойынша жұмыс жасау, сұрақтарға жауап беру; 3) мектеп қауымдастығының құрылымын және

	мүшелерінің қызметін анықтау.
Менің атамекенім	1) картамен жұмыс жасау, Қазақстанның картасынан өзі тұратын облысты тауып, аумағын бояу; 2) Қазақстан картасынан ірі қалалар, өзен-көлдерді, өз облысын көрсету, жазу; 3) Қазақстан картасынан ірі өзен-көлдерді, қалаларды, жолдарды, өз облысын көрсету.
Денсаулық пен қауіпсіздік	1) үйде және қоғамдық орындарда қандай қауіпсіздік ережелерін білетінін айту; 2) берілген жағдаятқа қатысты өз пікірін айту; 3) күнделікті жағдаяттардағы (үйде және қоғамдық орындарда) қауіпсіздік ережелерін түсіндіру.
Құқық және міндет	1) оқулықта берілген суреттерге қарап балалардың іс-әрекеті туралы әңгімелеу. Оның қоғамға қандай пайдасы бар екенін айту; 2) қоғамға қызмет етудің әлеуметтік маңыздылығын түсіну; 3) қоғамға қызмет етудің әлеуметтік маңыздылығын түсіндіру.
Мерекелер	1) суретте бейнеленген мереке атауларын жазу; 2) таңдалған мереке туралы ақпарат жинақтау; 3) таңдауы бойынша Қазақстан Республикасының ұлттық және мемлекеттік мерекелерінің мәнін түсіндіру.
Елімнің табиғаты	
Жергілікті жерде бағдарлау	1) көкжиектің тұстарын анықтайтын құралды белгілеу және атауын жазу; 2) тұсбағдардың көмегімен көкжиектің негізгі тұстарын анықтау; 3) тұсбағдар көмегімен көкжиек бағыттарын анықтау.
Климат және ауа райы	1) шаруашылыққа кері әсер ететін ауа райы бейнеленген суреттерді белгілеу; 2) ауа-райының адам өмірі мен шаруашылық іс-әрекетіне оң және кері әсері туралы өз ойын

	білдіру; 3) ауа-райының адам өмірі мен шаруашылық іс-әрекетіне оң және кері әсерін талдау.
Табиғи жағдайлар және олардың әсері	1) Қазақстанның физикалық картасымен танысу; 2) карта арқылы Қазақстанның батысы мен орталық бөлігіндегі адамдар қандай шаруашылықпен айналысқанын айту; 3) өз өңіріндегі табиғи жағдайлардың (жер бедері, климат, өсімдік және жануарлар әлемі, су нысандары) оң және кері тұстарын талдау.
Туризм	1) суретте қандай туристік нысандар бейнеленген, атауларын жазу; 2) Қазақстандағы танымал туристік нысандарды туралы әңгімелеу; 3) зерттеу негізінде Қазақстанда туризмнің түрлерін дамытуға қолайлы нысандарды анықтау.
Тарих беттерінен	
Ежелгі мәдениеттер мен өркениеттер	1) мәтінді түсініп оқу, сұрақтарға жауап беру; 2) суреттер бойынша көне қалаларды сипаттау; 3) түрлі дереккөздерді зерделеу арқылы көне қалалар мен ескерткіштерді сипаттау.
Қазақстанның тарихи тамыры	1) сурет пен тірек сөздерге сүйеніп, ғұндардың өмір салты туралы әңгімелеу; 2) тақырып бойынша сұрақтарға жауап беру; 3) көрнекі материалдарды зерделеу арқылы ғұндардың өмір салтын сипаттау.
Қазақстан тарихындағы маңызды оқиғалар	1) мәтінді түсініп оқу, сұрақтарға жауап беру; 2) Ботай мәдениетінің ерекшеліктерін білдіретін сөйлемдерді кестеге сәйкес белгілеу; 3) Ботай мәдениетінің ерекшеліктерін сипаттау.
Көрнекті тарихи тұлғалар және мәдениет қайраткерлері	1) мәтінді түсініп оқу, сұрақтарға жауап беру; 2) кестені толтыру; 3) әл-Фарабидің ғылымның дамуына қосқан үлесі туралы әңгімелеу.
Қазақстан тарихы: тәуелсіздік, мемлекеттілік	1) Қазақстан Республикасының мемлекеттік рәміздерін айту;

және патриотизм	2) ҚР мемлекеттік рәміздері қандай мағына беретінін әңгімелеу, оқулықтағы кестені өздігінен толтыру; 3) Қазақстан Республикасы мемлекеттік рәміздерінің маңызын түсіндіру.
3-сынып	
Мен және қоғам	
Мен және менің отбасым	1) отбасы құндылықтарын сипаттау; 2) өзінің отбасының құндылықтарын анықтап «Құндылықтар картасын» құрастыру; 3) өз отбасының құндылықтарын анықтау.
Мектеп және мектеп қауымдастығы	1) қоғамдық орындардағы тәртіп ережелерін атау; 2) қоғамдық орындарда сақталуы тиіс тәртіп ережелерін құрастыру; 3) қоғамда өзін-өзі ұстау әдеп нормаларын түсіндіру.
Менің атамекенім	1) қала мен ауылдың айырмашылығын білу; 2) қала мен ауылдың байланысы туралы әңгімелеу; 3) қала мен ауылдың байланысын зерттеу, мысалдар келтіру.
Денсаулық пен қауіпсіздік	1) спорттағы өзінің қабілеттерін анықтау; 2) спорт түрлерін ажыратып, спортпен айналысуға қажетті қабілеттерді сипаттау; 3) спорт түрлерін топтастыру, спорттың қандай да бір түрімен айналысу үшін қажетті негізгі және өзінің қабілеттерін анықтау.
Құқық және міндет	1) ҚР Конституциясын түсіну; 2) ҚР Конституциясының маңыздылығын сипаттау; 3) Қазақстан Республикасының Конституциясының маңызын түсіндіру.
Мерекелер	1) Қазақстан халықтарының ұлттық мерекелерін сипаттау; 2) мемлекеттік және ұлттық мереке түрлерін сипаттау; 3) зерттеулер негізінде Қазақстан

	халықтарының ұлттық мерекелерін шығармашылық түрде ұсыну.
Елімнің табиғаты	
Жергілікті жерде бағдарлау	1) шартты белгілерді ажырата алу; 2) шартты белгілер арқылы жергілікті жердің жоспарын сызу; 3) масштаб пен шартты белгілерді пайдалана отырып, жергілікті жердің жоспарын құру.
Климат және ауа райы	1) қолайсыз ауа райының түрлерін әңгімелеу; 2) қолайсыз ауа райы кезінде қауіпсіздік ережелерін құрастыру; 3) ауа райы мен климаттың қолайсыз жағдайларында өзін-өзі ұстау ережелерін құрастыру.
Табиғи жағдайлар және олардың әсері	1) қоныстануға әсер ететін табиғи жағдайларды атау; 2) адамдардың қоныстануына әсер ететін табиғи жағдайларды анықтау; 3) адамдардың табиғи жағдайларға байланысты орналасуын талдау (рельеф, климат, өсімдік және жануарлар әлемі, су нысандары).
Туризм	1) жергілікті жердің жоспарын түсіну; 2) тартымды туристік нысандарының рейтингісін құрастыру; 3) Қазақстанның барынша тартымды туристік нысандарының рейтингін жасау.
Тарих беттерінен	
Ежелгі мәдениеттер мен өркениеттер	1) көшпелі және отырықшылықты салыстыру; 2) көшпелі және отырықшы өмірді салыстыру, әңгімелеу; 3) көшпелі және отырықшы өмір салтының ерекшеліктерін түсіндіру.
Қазақстанның тарихи тамыры	1) түркілердің өмір салтымен танысу; 2) ежелгі түркі халқының өмір салтын сипаттау; 3) түрлі материалдарды зерделеу арқылы түркілердің өмір салтын анықтау.
Қазақстан тарихындағы	1) қазақ хандығының құрылу себептерін

маңызды оқиғалар	анықтау; 2) қазақ хандығының негізін қалаушылар туралы әңгімелеу; 3) қазақ хандығының құрылу себептерін түсіндіру.
Көрнекті тарихи тұлғалар және мәдениет қайраткерлері	1) азаттық жолында күрескен батырлардың өмірін білу; 2) қазақ халқының азаттығы үшін күрескен тұлғалар туралы әңгімелеу; 3) тарихи мысалдар негізінде қазақ халқының азаттығы үшін күрескен тұлғалардың рөлін шығармашылық түрде көрсету.
Қазақстан тарихы: тәуелсіздік, мемлекеттілік және патриотизм	1) бейресми рәміздерді атай алу; 2) Қазақстанның бейресми рәміздерінің мағынасын сипаттау; 3) Қазақстанның бейресми рәміздерінің мәнін түсіндіру («Алтын адам», «Бәйтерек» монументі, «Мәңгілік Ел» қақпасы).
4-сынып	
Мен және қоғам	
Мен және менің отбасым	1) отбасылық бюджеттің шығындары туралы білу; 2) отбасылық бюджетті үнемдеу жолдарын мысалдармен дәлелдеп айту; 3) отбасы бюджетін оңтайландыру жолдарын ұсыну.
Мектеп және мектеп қауымдастығы	1) өз сыныбы туралы әңгімелей алу; 2) сыныптағы лидер балалар кімдер? Әр балаға мінездеме бере білу; 3) оқушылар арасындағы көшбасшыға тән тұлғалық қасиеттерді анықтау.
Менің атамекенім	1) суретке сәйкес шаруашылық түрлерін атау, сипаттау; 2) өз аймағындағы кез келген өндіріс орындары туралы әңгімелеу; 3) түрлі дереккөздерге негізделе отырып, өз аймағының экономикалық қызмет атқаратын субъектілеріне сипаттама беру.

Денсаулық пен қауіпсіздік	1) жасанды ортадағы қауіп-қатерлер туралы білу; 2) ғарышпен байланысты экологиялық апаттарды анықтау; 3) өзінің жасанды ортадағы қауіпсіздігін жоспарлау.
Құқық және міндет	1) Конституция туралы білетінін айту; 2) Конституцияның қоғам өміріндегі маңызы туралы әңгімелеу; 3) Конституцияның қоғам өміріндегі маңызы туралы қорытындылар жасау.
Мерекелер	1) суреттерде бейнеленген мамандық түрлерін жазып, түсіндіру; 2) кәсіби мерекелер қалай пайда болғаны туралы қосымша ақпарат жинақтау; 3) зерттеулер негізінде кәсіби мерекелердің тарихын шығармашылық түрде таныстыру.
Елімнің табиғаты	
Жергілікті жерде бағдарлау	1) глобустан экватор, параллель және меридиан сызықтарын көрсету; 2) глобустың градусық тор құрайтын сызықтарына анықтама беру; 3) глобус пен картадан параллельдерді, меридиандарды, экваторды көрсете білу.
Климат және ауа райы	1) мәтінді түсініп оқып,ең қолайсыз климаттық жағдайды таңдап, бұл жағдайдың адамдардың тіршілігіне қалай әсер ететінін айту; 2) климаттық жағдайлардың адамдардың тіршілігіне тигізетін әсерін сипаттап,өз пікірін дәлелдеу; 3) адамзат дамуына климаттың әсерін талдау.
Табиғи жағдайлар және олардың әсері	1) кестені толтырып,сипаттама беру; 2) табиғи жағдайларға сәйкес дамытуға болатын шаруашылық түрлерін атау; 3) өз өңіріндегі және Қазақстан аймақтарындағы адамдардың табиғи жағдайларға (рельеф, климат, өсімдік және

	жануарлар әлемі, су нысандары) байланысты шаруашылық іс-әрекетін талдау.
Туризм	1) Қазақстан аумағында және Нұр-Сұлтан қаласы бойынша көрікті орындарды атау; 2) Қазақстан мен Нұр-Сұлтан қаласының көрікті орындарын таныстыруға арналған карта сызу; 3) ақпараттың қолжетімді көздерін (интернет, кітаптар, Бұқаралық ақпарат құралдарын пайдалана отырып, Қазақстан мен Астана бойынша туристік маршрутын құру.
Тарих беттерінен	
Ежелгі мәдениеттер мен өркениеттер	1) тарихы мұражайлар туралы әңгімелеу; 2) сұрақтардың негізінде ой қорытып айту; 3) түрлі дереккөздер негізінде тарихи кезеңдердегі технологиялық прогресті анықтау.
Қазақстан тарихындағы маңызды оқиғалар	1) суреттерге сүйеніп, әңгімелеу. Кестеге екі мысалдан жазу; 2) Қазақстанның әртүрлі саладағы жетістіктері туралы әңгімелеу; 3) Қазақстанның XX-XXI ғасырлардағы жетістіктерін (мәдениет, ғылым, білім, экономика) түсіндіру.
Көрнекті тарихи тұлғалар және мәдениет қайраткерлері	1) мәтінді түсініп оқу, сұрақтарға жауап беру; 2) сұрақтардың негізінде көрнекті тұлғаның еліміздің дамуына қосқан үлесі туралы әңгімелеу; 3) өмірбаяндық мәліметтеріне сүйене отырып, шығармашылық және еңбек салаларындағы көрнекті қайраткерлердің елімізге сіңірген еңбегі туралы қорытынды жасау.
Қазақстан тарихы: тәуелсіздік, мемлекеттілік және патриотизм	1) суреттерге берілген брендтердің біреуін сипаттау; 2) өзі ұлттық бренд ретінде санайтын заттың логотипін жасау; 3) зерттеулер негізінде «Қазақстан» атауымен байланысты мағыналық ассоциациялар қатарын (ұлттық бренд) ұсыну.

Білім берудің қолжетімділігін қамтамасыз ету жөніндегі міндеттерді іске асыру мектептерде оқу процесі барлық білім алушылар үшін неғұрлым қолайлы жағдайларда өтетін қолайлы білім беру ортасын құрған кезде мүмкін болады.

Өнер жеке тұлғаны әлеуметтендіру процесін ұйымдастыруда маңызды рөл атқарады, себебі өнер баланың толыққанды тұрақталмаған психикасына психологиялық тұрғыда әсер ету мүмкіндігіне ие. Осының арқасында адамның эстетикалық мұраттарын қалыптастыру процесі ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік қатынастарды ұйымдастыру процесінде шешуші рөл атқаратын әлемді жеке деңгейде көру және қабылдау қабілеті де жүзеге асырылады.

Осыған байланысты өнердің рөлін асыра бағалау мүмкін емес, себебі шығармашылық сабақтар инклюзивті білім беру ортасында білім алушыларды психологиялық-педагогикалық қолдау мәселелерін шешуде зор мүмкіндіктерге ие. Айта кететін жайт, кейбір балаларда сөйлеуге немесе естуге байланысты қиындықтар мен шектеулер болуы мүмкін, сол себепті бейвербал құралдар сезімдер мен эмоцияларды білдірудің, дененің қабілеттерін тежейтін теріс ойлардан арылудың ең жақсы тәсілі болып табылады. Қарапайым біліктерді, дағдыларды және көркемдік іс-әрекеттің әдістерін игеру процесінде ерекше қажеттіліктері бар балалардың жасырын компенсаторлық мүмкіндіктері мен «күшті» жақтары анықталады. Болашақта бұл кәсіби дағдыларды қалыптастыру және қоғамда одан әрі әлеуметтену үшін жақсы негіз бола алады.

Әлбетте, өнер сұлулыққа сезімталдықты тәрбиелейді, терең көркемдік дәстүрлерге негізделген үйлесімді дамыған тұлғаның қалыптасуына ықпал етеді, өмірге еніп, болашақ адамның қалыптасуына жағымды әсер етеді. Бейнелеу және музыка өнері, ғалымдардың пікірінше, байқау, есте сақтау, ойлау, қиялды дамытудың ең жақсы құралдарының бірі болып табылады. Сондықтан сурет пен музыканы оқу процесіне және тәуелсіз пәндер ретінде, сондай-ақ басқа пәндерді оқытуда көмекші құралдар, оқыту әдістері ретінде кеңінен енгізу ұсынылады. Өнермен айналысу балалардың зияткерлік дамуы үшін үлкен маңызға ие екендігі де белгілі.

Осылайша, бастауыш мектептегі «Өнер әлемі» білім саласының пәндері ерекше қажеттіліктері бар балалардың әлеуметтік бейімделуіне, әлеуметтік тәжірибені игеруге, қоғамдық қатынастар жүйесіне қосылуға, еңбек біліктері мен дағдыларын қалыптастыруға, өзін-өзі жоғары бағалауға қол жеткізуге, өмірлік мотивацияны арттыруға көмектеседі.

«Өнер әлемі» білім саласының мазмұны 12 жылдық білім беруде бастауыш мектепте «Бейнелеу өнері» мен «Саз өнері» оқу пәндері аясында іске асырылады.

«Өнер әлемі» білім саласының мазмұнына қойылатын негізгі талаптардың қатарына келесі талаптарды жатқыза аламыз:

- көркем өнер туындылары арқылы оқушының ұлтжандылық, рухани-адамгершілік, көркемдік-эстетикалық, сезімталдық, талғам, байқампаздық, мейірімділік, әдептілік қасиеттерін тәрбиелеуді;

- қазақтың ұлттық (халықтық), кәсіби музыка, бейнелеу өнері, этностардың мәдениеті туралы түсініктерін қалыптастыруды;
- өнер (музыка, бейнелеу, қолданбалы-сәндік, сәулет, дизайн және басқа) түрлері туралы бастапқы білім беруді;
- өнер түрлеріне қызығушылығын дамытуды, өнер арқылы ұлттық әдет-ғұрып пен салт-дәстүрлерді құрметтеу сезімін қалыптастыруды;
- оқушының көркемдік-бейнелеу іскерліктерін, музыкалық қабілеттерін, шығармашылық әлеуеті мен қиялын дамытуды;
- өнер туындылары жайында ақпарат іздестіру, қабылдау, түсіну, талдау, өздігінен пайдалану дағдыларын қалыптастыруды;
- өз шығармашылық іс-әрекеттері арқылы ойын бейнелеп және дәйектеп бере алу икемділіктерін қалыптастыруды;
- эстетикалық талғамын және сезімталдығын тәрбиелеуді қамтамасыз етуі тиіс.

Қазіргі психологиялық-педагогикалық тенденцияларға сәйкес сараланған оқыту білім беру процесінің гуманистік бағыттылық қағидаттарына негізделген жеке тұлғаға бағытталған тәсіл идеяларын көрсететін өнімді педагогикалық технологиялардың бірі болып табылады.

Сәйкесінше бастауыш мектептегі «Өнер әлемі» білім саласындағы пәндер бойынша білім беру процесін балалардың психофизикалық ерекшеліктерін ескере отырып құру керек, олардың жеке мүмкіндіктері мен қабілеттеріне сәйкес тапсырмалар беру керек. Кез келген баланың шығармашылыққа деген табиғи қабілеті болғандықтан, инклюзивті процесс жағдайында жұмыс істеу өзінің мүмкіндіктері жағынан бірегей және барлық білім алушылардың шығармашылық мүмкіндіктері мен қабілеттерін дамыту бойынша мақсатты оқу-тәрбие қызметі болып табылады.

Осыған байланысты бастауыш сынып мұғалімдеріне әдістемелік көмек ретінде «Өнер әлемі» білім саласының пәндері бойынша оқу мақсаттарын саралау мысалдары ұсынылады.

Төмендегі кестеде бастауыш сынып мұғалімдеріне арналған «Бейнелеу өнер» және «Музыкалық өнер» пәндері бойынша білім алушылардың әртүрлі деңгейлерін ескере отырып, оқу мақсаттарын саралау мысалдары келтірілген.

11-кесте «Бейнелеу өнері» және «Музыка өнері» пәндері бойынша меңгерудің әртүрлі деңгейлерін ескере келе мақсаттарды саралау үлгілері (1 – бастапқы деңгей, 2 – орта деңгей, 3 – жоғары деңгей).

Негізгі дағдылар	Меңгеру деңгейлері бойынша оқытудың сараланған мақсаттары
Бейнелеу өнері	
1-сынып	
Шығармашылық идеяны зерттеу және дамыту	
Өнер, мәдениет және дәстүрлерді	1) бейнелеу өнер туралы білу

білу және түсіну	2) бейнелеу өнерінің негізгі түрлерін білу 3) бейнелеу өнерінің негізгі түрлері мен жанрларын анықтау
Шығармашылық жұмысты жасау және дайындау	
Қоршаған ортаны бейнелеу	1) қоршаған ортадағы белгілі бір визуалды элементтерді білу; 2) қоршаған ортадағы белгілі бір визуалды элементтердің қарапайым тәсілдерін білу; 3) қоршаған ортадағы белгілі бір визуалды элементтерді қарапайым тәсілдермен бейнелеу.
Презентация, талдау және бағалау	
Шығармашылық жұмысты талқылау және бағалау	1) шығармашылық жұмыс ұғымын білу; 2) шығармашылық жұмыстың маңызын білу; 3) шығармашылық жұмысын түсіндіру.
2-сынып	
Шығармашылық идеяны зерттеу және дамыту	
Өнер, мәдениет және дәстүрлерді білу және түсіну	1) бейнелеу өнерінің түрлері мен жанрларын анықтау; 2) бейнелеу өнерінің түрлері мен жанрларын анықтау және олардың айырмашылық ерекшеліктерін білу; 3) бейнелеу өнерінің түрлері мен жанрларын анықтау және олардың айырмашылық ерекшеліктерін (сипаттамасын) суреттеу.
Жоспарлау	1) шығармашылық жұмысты білу; 2) шығармашылық жұмысты орындаудың реттілігін көрсету; 3) шығармашылық жұмысты орындаудың реттілігін анықтау.
Шығармашылық жұмысты жасау және дайындау	
Қоршаған ортаны бейнелеу	1) қоршаған ортадағы белгілі бір визуалды элементтерді білу; 2) қоршаған ортадағы белгілі бір визуалды элементтердің қарапайым

	тәсілдерін білу; 3) қоршаған ортадағы белгілі бір визуалды элементтерді қарапайым тәсілдермен бейнелеу.
Презентация, талдау және бағалау	
Шығармашылық жұмысты талқылау және бағалау	1) шығармашылық жұмыстарын түсіндіру; 2) шығармашылық жұмыстарын түсіндіру және жақсартуды көрсету; 3) шығармашылық жұмыстарын түсіндіру және жақсартудың идеясын ұсыну.
3-сынып	
Шығармашылық идеяны зерттеу және дамыту	
Өнер, мәдениет және дәстүрлерді білу және түсіну	1) отандық өнердің әртүрлі шығармаларын білу; 2) әлемдік өнердің әртүрлі шығармаларын білу; 3) отандық және әлемдік өнердің әртүрлі шығармаларын білу және олардың ерекшеліктерін (жанры, орындау техникасы, көңіл-күйі) түсіндіру.
Жоспарлау	1) қарапайым жұмыс орнын дұрыс ұйымдастыруды білу; 2) жұмыс орнын дұрыс ұйымдастыру маңызын білу; 3) жұмыс орнын дұрыс ұйымдастыру және жұмыс барысын жоспарлау.
Шығармашылық жұмысты жасау және дайындау	
Қоршаған ортаны бейнелеу	1) қоршаған ортаның визуалды элементтерін білу; 2) қоршаған ортаның визуалды элементтерін әртүрлі тәсілдер мен құралдарды білу; 3) қоршаған ортаның визуалды элементтерін әртүрлі тәсілдер мен құралдарды үйлестіре отырып бейнелеу.
Презентация, талдау және бағалау	

Шығармашылық жұмысты талқылау және бағалау	1) шығармашылық жұмысты білу; 2) шығармашылық жұмысты бағалау; 3) шығармашылық жұмысты бағалау және жақсартуға идеяларды ұсыну.
4-сынып	
Шығармашылық идеяны зерттеу және дамыту	
Өнер, мәдениет және дәстүрлерді білу және түсіну	1) қолданбалы өнерінің ұлттық ерекшеліктерін білу; 2) қазақ халқының және әлем халықтарының қолданбалы өнерінің ұлттық ерекшеліктерін білу; 3) қазақ халқының және әлем халықтарының қолданбалы өнерінің ұлттық ерекшеліктерін анықтау және суреттеу.
Жоспарлау	1) қарапайым жұмыс орнын дұрыс ұйымдастыруды білу; 2) жұмыс орнын дұрыс ұйымдастыру маңызын білу; 3) жұмыс орнын дұрыс ұйымдастыру және жұмыс барысын жоспарлау.
Шығармашылық жұмысты жасау және дайындау	
Қоршаған ортаны бейнелеу	1) қоршаған ортаның визуалды элементтерін білу; 2) қоршаған ортаның визуалды элементтерін әртүрлі тәсілдер мен құралдарды білу; 3) қоршаған ортаның визуалды элементтерін әртүрлі тәсілдер мен құралдарды үйлестіре отырып бейнелеу.
Презентация, талдау және бағалау	
Шығармашылық жұмысты талқылау және бағалау	1) шығармашылық жұмысты жақсартуға ұсыныс айту; 2) шығармашылық жұмысты жақсартуға ұсыныс көрсету; 3) шығармашылық жұмысты жақсартуға ұсыныс жасап, критерийлерге сәйкес жұмысты бағалау.

Негізгі дағдылар	Меңгеру деңгейлері бойынша оқытудың сараланған мақсаттары
Музыка өнері	
1-сынып	
Музыканы тыңдау, талдау және орындау	
Музыка тыңдау және талдау	1) есту қабілетіне сүйеніп таныс дыбыстарды білу; 2) есту қабілетіне сүйеніп таныс дыбыстарды атау; 3) есту қабілетіне сүйеніп таныс дыбыстарды, музыканы тану.
Музыкалық-орындаушылық іс-әрекет	1) ән айтуда оның сипатына сәйкес орындау; 2) ән айтуда әндету ережелерін ескеріп орындау; 3) ән айтуда оның сипатына және әндету ережелеріне сәйкес орындау.
Музыкалық сауаттылық Музыкалық көркемдеуші құралдар	1) түрлі музыкалық аспаптарды білу; 2) түрлі музыкалық аспаптардың дыбысталуын білу; 3) түрлі музыкалық аспаптардың дыбысталуын анықтау.
Музыкалық шығарманың құрылымы және формасы	1) әннің құрылымын білу; 2) әннің құрылымын әңгімелеу; 3) әннің құрылымын ажырату: шұмақ, шумақ, кайырма.
Музыкалық ұғымдар	1) негізгі музыкалық ұғымдарды сыныптастардың көмегімен тану; 2) негізгі музыкалық ұғымдарды мұғалімдер көмегімен тану; 3) негізгі музыкалық ұғымдарды көрнекіліктер көмегімен тану.
Музыканың жанрлары мен стильдері	1) жанр түрлерін сыныптастардың көмегімен білу; 2) жанр түрлерін білу; 3) жанр түрлерін атау.

Музыкалық аспаптар	1) музыкалық аспаптарды атау; 2) белгілі бір музыкалық аспаптардың көмегімен шығарманы сүйемелдеу; 3) музыкалық аспаптардың көмегімен шығармаларды сүйемелдеу.
Нота сауаттылығы	1) ноталарды атау; 2) нота сауаттылығының мәнін түсіну; 3) нота сауаттылығының негіздерін білу.
Музыкалық-шығармашылық жұмыстар құру	
Музыкалық шығармашылық	1) қарапайым музыкалық-шығармашылық мәнін түсіну; 2) қарапайым музыкалық-шығармашылық жұмысын көрсету; 3) қарапайым музыкалық-шығармашылық жұмыстарды шығару.
Музыкалық-шығармашылық жұмысты көрсету және бағалау	
Музыканы көрсету және бағалау	1) өзіндік шығармашылықты түсіну; 2) өз шығармашылық жұмысын жасау; 3) өз шығармашылық жұмысын көрсете білу.
2-сынып	
Музыканы тыңдау, талдау және орындау	
Музыка тыңдау және талдау	1) әуеннің вокалдық, аспаптық түрін білу; 2) әуеннің вокалдық, аспаптық түрін ажырату; 3) әуеннің вокалдық, аспаптық түрін ажырату және анықтау.
Музыкалық-орындаушылық іс-әрекет	1) түрлі сипатты әндер туралы ұғыну; 2) жеке, ансамбль және хор құрамында ән айту ережесін білу; 3) түрлі сипатты әндерді жеке, ансамбль және хор құрамында ән айту ережесін сақтап орындау.
Музыкалық сауаттылық Музыкалық көркемдеуші құралдар	1) қарапайым әуендерді білу; 2) қарапайым әуендерді орындай алу; 3) нотамен қарапайым әуендер орындау.
Музыкалық шығарманың	1) музыкалық шығармадағы негізгі

құрылымы және формасы	әуенді тану; 2) музыкалық шығармадағы негізгі әуенді, музыкалық фразаны білу; 3) музыкалық шығармадағы негізгі әуенді, музыкалық фраза, музыкалық сөйлемді анықтау;
Музыкалық ұғымдар	1) музыкалық ұғымдарды сыныптастар көмегімен анықтау; 2) негізгі музыкалық ұғымдарды анықтау; 3) негізгі музыкалық ұғымдарды анықтау және ажырату.
Музыканың жанрлары мен стильдері	1) музыкалық жанрларды анықтау; 2) сыныптастарының көмегімен музыкалық аспаптарды анықтау; 3) музыкалық аспаптарды анықтау.
Музыкалық аспаптар	1) ұлттық музыкалық аспаптардың дыбысын салыстыру; 2) классикалық музыкалық аспаптардың дыбысын салыстыру; 3) мұғалімнің көмегімен халық және классикалық музыкалық аспаптардың дыбысын салыстыру.
Нота сауаттылығы	1) ноталар бойынша қарапайым әуендерді өз бетінше орындау; 2) сыныптастарының көмегімен ноталар бойынша қарапайым әуендерді орындау; 3) мұғалімнің көмегімен ноталар бойынша қарапайым әуендерді орындау.
Музыкалық-шығармашылық жұмыстар құру	
Музыкалық шығармашылық	1) қарапайым музыкалық-шығармашылық мәнін түсіну 2) қарапайым музыкалық-шығармашылық жұмысын көрсету 3) қарапайым музыкалық-шығармашылық жұмыстарды шығару
Музыкалық-шығармашылық жұмысты көрсету және бағалау	
Музыканы көрсету және бағалау	1) өз шығармашылық жұмысын білу;

	2) өз шығармашылық жұмысын көрсету; 3) өз шығармашылық жұмысын көрсету және бағалай білу.
3-сынып	
Музыканы тыңдау, талдау және орындау	
Музыка тыңдау және талдау	1) есту қабілетіне сүйеніп таныс дыбыстарды білу; 2) есту қабілетіне сүйеніп таныс дыбыстарды атау; 3) есту қабілетіне сүйеніп таныс дыбыстарды, музыканы тану.
Музыкалық-орындаушылық іс-әрекет	1) дирижерлық қимылдар туралы білу; 2) әнді орындау барысында негізгі дирижерлық қимылдарды білу; 3) әнді орындау барысында негізгі дирижерлық қимылдарды түсіну.
Музыкалық сауаттылық Музыкалық көркемдеуші құралдар	1) музыкалық көркемдеуші құралдарды атау; 2) есту қабілетіне сүйене отырып музыкалық көркемдеуші құралдарды айту; 3) есту қабілетіне сүйене отырып музыкалық көркемдеуші құралдарды анықтау.
Музыкалық шығарманың құрылымы және формасы	1) музыкалық форманы білу 2) музыкалық форманың құрылымын білу 3) музыкалық форманың құрылымын анықтау: шумақ, шумақ-қайырма, бір бөлімді, екі бөлімді.
Музыкалық ұғымдар	1) музыкалық ұғымдарды анықтау 2) негізгі музыкалық ұғымдарды анықтау 3) негізгі музыкалық ұғымдарды анықтау және ажырату;
Музыканың жанрлары мен стильдері	1) музыкалық жанрлар мен стильдерді өз бетінше анықтау және ажырату; 2) сыныптастарының көмегімен музыкалық жанрлар мен стильдерді

	анықтау және ажырату; 3) мұғалімнің көмегімен музыкалық жанрлар мен стильдерді анықтау және ажырату.
Музыкалық аспаптар	1) ұлттық, үрмелі, симфониялық оркестрлердің музыкалық аспаптарын ажырату; 2) сыныптастарының көмегімен ұлттық, үрмелі, симфониялық оркестрлердің музыкалық аспаптарын ажырату; 3) мұғалімнің көмегімен ұлттық, үрмелі, симфониялық оркестрлердің музыкалық аспаптарын ажырату.
Нота сауаттылығы	1) ноталар бойынша қарапайым әуендерді орындау; 2) әуен ноталары бойынша орындау; 3) әуендерді орындау.
Музыкалық-шығармашылық жұмыстар құру	
Музыкалық шығармашылық	1) қарапайым музыкалық-шығармашылық мәнін түсіну; 2) қарапайым музыкалық-шығармашылық жұмысын көрсету; 3) қарапайым музыкалық-шығармашылық жұмыстарды шығару және импровизация жасау үшін музыкалық көркемдеуші құралдарды қолдану.
Музыкалық-шығармашылық жұмысты көрсету және бағалау	
Музыканы көрсету және бағалау	1) өз шығармашылық жұмысын көрсету; 2) өз шығармашылық жұмысын көрсету, өзінің жұмысын айту; 3) өз шығармашылық жұмысын көрсету, өзінің және өзгелердің жұмыстарын бағалай білу.
4-сынып	
Музыканы тыңдау, талдау және орындау	
Музыка тыңдау және талдау	1) музыкалық көркемдеуші құралдардың көмегімен әуенді тану;

	2) музыкалық көркемдеуші құралдардың көмегімен әуенді білу; 3) музыкалық көркемдеуші құралдардың көмегімен, әуеннің жанрын, көркемдік образдарын анықтау және салыстыру.
Музыкалық-орындаушылық іс-әрекет	1) ән айту ережесін сақтау; 2) ән айту ережесін сақтай отырып, түрлі сипаттағы екі дауысты байқау; 3) ән айту ережесін сақтай отырып, түрлі сипаттағы екі дауысты қарапайым элементтері бар әндерді орындау.
Музыкалық сауаттылық Музыкалық көркемдеуші құралдар	1) музыкалық көркемдеуші құралдардың көмегімен сүйемелдеу; 2) музыкалық көркемдеуші құралдардың көмегімен шығарманы орындау; 3) музыкалық көркемдеуші құралдардың көмегімен шығарманы орындау және импровизациялау.
Музыкалық шығарманың құрылымы және формасы	1) музыкалық форма туралы білу 2) музыкалық форманың классикалық түрлерін атау 3) музыкалық форманың классикалық түрлерін ажырату: соната, рондо, вариация, симфония;
Музыкалық ұғымдар	1) музыкалық ұғымдарды білу; 2) ауызша және жазбаша жұмыстармен танысу; 3) ауызша және жазбаша жұмыстарда негізгі музыкалық ұғымдарды қолдану.
Музыканың жанрлары мен стильдері	1) шығармаларды түрлі жанрларда айту 2) шығармаларды түрлі жанрларда көрсету 3) шығармаларды түрлі жанрлар мен стильдерде орындау;
Музыкалық аспаптар	1) музыкалық аспаптардың тобын білу; 2) орындау тәсілдеріне қарай музыкалық аспаптардың тобын тану; 3) орындау тәсілдеріне қарай музыкалық

	аспаптардың тобын ажырату.
Нота сауаттылығы	1) ауызша және жазбаша жұмыстарды орындау кезінде ноталық грамотаның негіздерін қолдану; 2) сыныптастарының көмегімен ауызша және жазбаша жұмыстарды орындау кезінде ноталық грамотаның негіздерін қолдану; 3) мұғалімнің көмегімен ауызша және жазбаша жұмыстарды орындау кезінде ноталық грамотаның негіздерін қолдану.
Музыкалық-шығармашылық жұмыстар құру	
Музыкалық шығармашылық	1) музыкалық шығармашылық жұмыстарды жасау; 2) музыкалық шығармашылық жұмыстарды жасау үшін өз идеясын ұсыну; 3) музыкалық шығармашылық жұмыстарды жасау үшін өз идеясын ұсыну және түрлі материалдар мен ресурстар таңдау.
Музыкалық-шығармашылық жұмысты көрсету және бағалау	
Музыканы көрсету және бағалау	1) өз шығармашылық жұмысын көрсету; 2) өз шығармашылық жұмысын көрсету және бағалай білу. 3) өз шығармашылық жұмысын көрсету және бағалай білу, жұмысын жақсарту үшін ұсыныстар енгізу.

«Барлығына арналған білім» парадигмасының ажырамас бөлігі болып табылатын инклюзивті білім беру – барлық балалардың зияткерлік немесе физикалық қабілеттеріне, мәдени, әлеуметтік, этникалық, нәсілдік, діни көзқарастарына қарамастан, жалпы білім беретін мектепке бару және құрдастарымен бірлесіп оқу мүмкіндіктерінің теңдігін қамтамасыз ететін тәсіл.

Демек, инклюзивті білім беру барлық білім алушылардың білім алу қажеттіліктерін барабар түрде қанағаттандырудан тұратын білім беру ұйымының миссиясын кеңейтуді көздейді.

Осыған байланысты денсаулық сақтау мәселелерін шешуде қазіргі қоғамда білім алушылардың салауатты өмір салтын қалыптастыруға бағытталған білім

беру жүйесіне басым міндет ретінде жетекші рөл беріледі, өйткені салауатты өмір салты педагогикалық тәуелді фактор болып табылады.

Қазіргі қоғамда балалардың денсаулық деңгейі төмендейтіні, ерекше білім беруді қажет ететін балалардың үлесі өсетіні белгілі, осыған байланысты Қазақстандағы мемлекеттік саясаттың басым бағыттарының бірі барлық балалардың психофизикалық даму ерекшеліктерін ескере отырып, сапалы білім алуға қол жеткізуіне жағдай жасау болып табылады.

Әрине, барлық балалар үшін тұрақты дене шынықтыру жаттығулары физикалық және рухани дамуды қамтамасыз ету, әртүрлі жағдайларда мінез-құлық ережелері мен нормаларын игеру және одан әрі әлеуметтену үшін өте маңызды. Бастауыш мектептегі дене шынықтыру сабақтарында негізгі әдіс баланың жетекші іс-әрекетіне жақын және моториканы жетілдіруге, еркіндік пен шығармашылықты көрсетуге кең мүмкіндіктер беретін ойын әдісі болып табылады.

Сонымен қатар балалардың ойын әрекеті олардың танымдық қабілеттерін, моральдық-ерік қасиеттерін дамытады, қоғамдағы мінез-құлықты қалыптастырады. Сонымен қатар, мұғалімдер күнделікті практикада инклюзивтілік принциптерін сақтауы керек, оған қолжетімділік, жеке тәсіл, материалды саралау, мүмкіндіктерге сәйкестік, сонымен қатар тапсырмаларды шамадан тыс жеңілдетуден аулақ болу керек.

«Дене шынықтыру және саламаттылық» білім беру саласының мазмұны «Дене шынықтыру» оқу пәні аясында іске асырылады.

19. «Дене шынықтыру және саламаттылық» білім саласының мазмұнына қойылатын талаптар:

адам өміріндегі дене шынықтырудың рөлі туралы түсінік қалыптастыруды;

- спорт, би, гимнастика және ұлттық спорт түрлерін меңгеруін, оларды денсаулығын нығайту үшін қолдана білуін;

- ұлттық спорт ойындарының дүниетанымдық және тәрбиелік мәнін түсінуді;

- өмірлік маңызды және денсаулыққа пайдалы қимыл-қозғалыс икемділігі мен дағдысын жетілдіруді;

- жылдамдық, икемділік, ептілік, шыдамдылық, жігерлілік, намысшылдық, әділдік сынды дене шынықтыру мәдениеті сапаларын жетілдіруді;

- акробатикалық, гимнастикалық, жеңіл атлетикалық, спорттық би және басқа да бағыттағы дене шынықтыру жаттығуларын меңгерту;

- денсаулықты нығайту, ағзаның қызметтік мүмкіндіктерін арттыру, дене бітімін, сымбатын жетілдіру және дамытуды;

- жеке гигиена ережелерін, дене және психикалық саулықты нығайту мен саламатты өмір салты қағидаларын сақтауға үйретуді;

- оқу, ойын және жарыс әрекеті жағдайында құрдастарымен қарым-қатынас жасау мәдениетіне тәрбиелеуді;

- жалпы дамыту жаттығуларын өздігінен орындауға, өзін-өзі жетілдіруге тәрбиелеуді;

- спорттық ойындарға қатысу арқылы жеңіске жетуге ұмтылысын шыңдауды қамтамасыз етуі тиіс.

Бастауыш мектептің дене шынықтыру мұғалімдеріне әдістемелік көмек көрсету мақсатында «Дене шынықтыру және саламаттылық» білім саласының пәндері бойынша оқу мақсаттарын саралау мысалдары ұсынылады. Төмендегі кестеде бастауыш сынып мұғалімдеріне арналған «Дене шынықтыру» пәні бойынша оқушылардың әртүрлі деңгейлерін ескере отырып, оқу мақсаттарын саралау мысалдары келтірілген.

12-кесте «Дене шынықтыру» пәні бойынша меңгерудің әртүрлі деңгейлерін ескере отырып, мақсаттарды саралаудың мысалдары (1-бастапқы деңгей, 2-орташа деңгей, 3-жоғары деңгей).

Негізгі дағдылар	Меңгеру деңгейлері бойынша оқытудың сараланған мақсаттары
Дене шынықтыру	
1-сынып	
Қозғалыс әрекеттері	
Негізгі қозғалыс дағдыларын дамыту: тірек- қозғалыс аппараты, денені және объектіні басқара білу	1) дене жаттығуларын орындауда негізгі қимыл-қозғалыс машықтарын көрсету 2) дене жаттығуларын орындауда негізгі қимыл-қозғалыс машықтарын білу 3) дене жаттығуларын орындауда негізгі қимыл-қозғалыс машықтарын білу, жасай алу
Физикалық дамуға ықпал ететін түрлі дене жаттығуларында түйіндес қозғалыстарды жақсарту және орындау	1) негізгі дене қозғалыстарын білу 2) негізгі дене қозғалыстарын және олардың қарапайым дене жаттығуларымен байланысын көрсету 3) негізгі дене қозғалыстарын және олардың қарапайым дене жаттығуларымен қалай байланысты болатынын білу
Кеңістікті, ағынды, салмақты, уақытты түсінгенін көрсету арқылы кезектілігін сақтап, жаттығуларды дұрыс әрі тиімді орындау	1) дене жаттығуларының әр түрінде қозғалыстарды білу 2) дене жаттығуларының әр түрінде қозғалыстарды орындау 3) дене жаттығуларының әр түрінде қозғалыстарды орындау мәнмәтінінде уақыт, кеңістік, салмақ пен бір қалыптылық түсініктері туралы білу

Өзінің және басқалардың дене қозғалыстарын, кемшіліктерін және әлеуетін анықтау	1) қозғалыс машықтарын білу 2) қозғалыс машықтары бойынша өзінің күшті жақтарын және кемшіліктерін көрсету 3) қозғалыс машықтары бойынша өзінің күшті жақтарын және кемшіліктерін сипаттай білу
Өзінің және басқалардың қызметін жақсарту үшін негізгі қозғалыс әрекеттерді бағалау дамыту	1) түрлі кеңістіктерде бірқатар қарапайым іс-қимылдарды білу 2) түрлі кеңістіктерде бірқатар қарапайым іс-қимылдарды көрсету 3) түрлі кеңістіктерде бірқатар қарапайым іс-қимылдарды білу және орындай алу
Қозғалыс қабілеттерін жақсарту үшін оқудың әр кезеңдерінде қиындықтар мен тәуекелдерді түсіну	1) қарапайым, өзгертілген дене жаттығуларын орындау 2) қарапайым, өзгертілген дене жаттығуларын орындау кезінде туындауға мүмкін тәуекелдерді 3) қарапайым, өзгертілген дене жаттығуларын орындау кезінде туындауға мүмкін тәуекелдерді және қиындықтарды білу
Қозғалыс дағдылары арқылы шығармашылық қасиеттер және сыни ойлау	
Өзгеріп отыратын жағдайларда әрекет ету үшін балама шешімдер арқылы қозғалыспен байланысты жоспарларды, стратегияларды және идеяларды бейімдеу	1) дене қызметін орындау 2) дене қызметін орындау және оған қатысу 3) дене қызметін орындау және оған қатысу кезінде қозғалыс идеяларын, стратегияларын және жоспарларын білу және түсіну
Команда жетекшісінің рөлін кезектесіп орындау арқылы мақсаттарға қол жеткізу үшін өз бетімен және бірлесе жұмыс істеу	1) әрекет мақсаттарына қол жеткізу 2) әрекет мақсаттарына қол жеткізу үшін өз бетінше қалай жұмыс істеу 3) әрекет мақсаттарына қол жеткізу үшін

	өз бетінше қалай жұмыс істеу керек екендігін білу
Қолайлы оқу ортасын құру үшін бірлесіп жұмыс істеуге дағдыларын білу мен түсіну	1) түрлі дене жаттығулары орындауда қолайлы оқыту ортасын құру 2) түрлі дене жаттығулары орындауда қолайлы оқыту ортасын құру маңыздылығын мойындай отырып, кеңістік, ресурстар мен идеяларды білу 3) түрлі дене жаттығулары орындауда қолайлы оқыту ортасын құру маңыздылығын мойындай отырып, кеңістік, ресурстар мен идеяларды білу және бөлісу
Бірқатар дене жаттығулары нда ережелер мен құрылымдық амалдарды пайдалану, қолдану және жасау	1) таңдалған дене жаттығуларын орындау 2) таңдалған дене жаттығуларын орындау кезінде қарапайым ережелерді білу 3) таңдалған дене жаттығуларын орындау кезінде қарапайым ережелерді және құрылымдық тәсілдерді атап өту және пайдалану
Өзінің және басқалардың шығармашыл ық міндеттеріне сыни қарау, қажет болған жағдайда, құрылымдық ұсыныстар жасау	1) өзінің шығармашылық тапсырмаларын көрсету 2) өзінің шығармашылық тапсырмаларының күшті жақтарын және жақсартуды қажет ететін жақтарын іздеу 3) өзінің шығармашылық тапсырмаларының күшті жақтарын және жақсартуды қажет ететін жақтарын іздеу және бақылау
Эмоциялар, көңіл-күйлер және тақырыптарды көрсету үшін бірқатар құрылымдық идеяларды дамыту	1) тақырыптарды, көңіл күйлер мен эмоцияларды жеткізу 2) тақырыптарды, көңіл күйлер мен эмоцияларды жеткізу үшін кейбір композициялық элементтермен танысу 3) тақырыптарды, көңіл күйлер мен эмоцияларды жеткізу үшін кейбір композициялық элементтермен танысу және пайдалану

Физикалық жаттығулар кезінде жеке және топтық тапсырмаларды орындау барысында топпен жұмыс істеп, әділ жарыса білу, патриоттық сезімін дамыту	1) дербес және топтық қызметті орындау маңыздылығын білу 2) дербес және топтық қызметті орындау 3) дербес және топтық қызметті орындау кезінде өзара қалай әрекет етуді білу
Түрлі қимыл контекстерінен туындаған рөлдерді орындау және олардың айырмашылықтарын түсіну	1) түрлі қарапайым әрекеттерді орындау 2) түрлі қарапайым әрекеттерді орындау кезінде өзінің рөлін және басқаларының рөлін білу 3) түрлі қарапайым әрекеттерді орындау кезінде өзінің рөлін және басқаларының рөлін білу, тани бастау, айырмашылықтарды құрметтеу
Денсаулық және салауатты өмір салты	
Денсаулық пен салауатты өмір салтының дене белсенділігіне маңыздылығын түсіну	1) денсаулық туралы жалпы білу 2) денсаулық туралы жалпы түсінік алу 3) денсаулық туралы жалпы түсінік алу, дене белсенділігін ұғыну
Дене жаттығуларын орындау барысында денені ширату мен босатудың қажеттілігін түсіну	1) жаттығуларды орындауды білу 2) жаттығуларды орындау кезінде денені ширатып шынықтыруды білу 3) жаттығуларды орындау кезінде денені ширатып шынықтырудың маңызын сипаттау
Дене жаттығуларын орындау кезінде тыныс алу, жүрек соғысының жиілігі, дене қызуы сияқты ағзадағы физикалық өзгерістерді қалай бақылайтынын білу	1) дене жаттығуларын орындау 2) дене жаттығуларын орындауда болатын өзгерісті айту 3) дене жаттығуларын орындау кезінде ағзадағы физикалық өзгерістерді анықтау
Денсаулық жағдайын нығайтуға бағытталған бірқатар физикалық	1) бірқатар дене жаттығуларын білу 2) бірқатар дене жаттығуларын орындау

жүктемелерге қатысу барысында сәйкес әрекет етіп, қиындықтар мен тәуекелдерді анықтау және оларды жеңе білу	кезінде қиындықтарды әңгімелеу 3) бірқатар дене жаттығуларын орындау кезінде қиындықтар мен тәуекелдерді анықтау
Мектептен тыс және мектеп ішіндегі физикалық қызметтерге қатысу үшін мүмкіндіктері н анықтау және ұсыну	1) дене қимылдарына қатысу 2) дене қимылдарына қатысу іс-әрекетін көрсету 3) дене қимылдарына қатысу мүмкіндіктерін анықтау
2-сынып	
Қозғалыс әрекеттері	
Негізгі қозғалыс дағдыларын дамыту: тірек- қозғалыс аппараты, денені және объектіні басқара білу	1) қажет болған жағдайда шығармашылық міндеттерді білу 2) қажет болған жағдайда шығармашылық міндеттерді талқылау 3) қажет болған жағдайда шығармашылық міндеттерді талқылау және қолдану
Физикалық дамуға ықпал ететін түрлі дене жаттығулары нда түйіндес қозғалыстард ы жақсарту және орындау	1) қозғалыс дағдыларын көрсету 2) өздігінен байланыстыруды оқу арқылы негізгі қозғалыс дағдыларын білу 3) өздігінен байланыстыруды оқу арқылы негізгі қозғалыс дағдыларын түсіну және жетілдіру
Кеңістікті, ағынды, салмақты, уақытты түсінгенін көрсету арқылы кезектілігін сақтап, жаттығулард ы дұрыс әрі тиімді орындау	орындау 2) қарапайым дене жаттығуларын орындау кезінде уақытты, кеңістікті және бірқалыптылықты түсінетінін білдіру 3) қарапайым дене жаттығуларын орындау кезінде уақытты, кеңістікті және бірқалыптылықты түсінетінін көрсету
Өзінің және басқалардың дене қозғалыстарын, кемшіліктерін және әлеуетін анықтау	1) қимыл кемшіліктерін түзету қабілеттілігін дамыту 2) қимыл кемшіліктерін түзету қабілеттілігін дамыту үшін қозғалу

	3) қимыл кемшіліктерін түзету қабілеттілігін дамыту үшін қозғалу машықтары бойынша өзінің күшті жақтарын және кемшіліктерін түсіну және түсіндіру
Өзінің және басқалардың қызметін жақсарту үшін негізгі қозғалыс әрекеттерді бағалау дамыту	1) кеңістікте және динамикада қарапайым өзгерістермен іс-қимылдарды көрсету 2) кеңістікте және динамикада қарапайым өзгерістермен іс-қимылдарды жасау 3) кеңістікте және динамикада қарапайым өзгерістермен іс-қимылдарды ұғыну және жеткізе білу
Қозғалыс қабілеттерін жақсарту үшін оқудың әр кезеңдерінде қиындықтар мен тәуекелдерді түсіну	1) тәуекелдердің туындау мүмкіндігін түсіну 2) тәуекелдердің туындау мүмкіндігін түсіну, қарапайым және өзгертілген дене жаттығуларын жетілдіру 3) тәуекелдердің туындау мүмкіндігін түсіну, қарапайым және өзгертілген дене жаттығуларын жетілдіру кезінде машықтар мен шеберлікті нығайту
Қозғалыс дағдылары арқылы шығармашылық қасиеттер және сыни ойлау	
Өзгеріп отыратын жағдайларда әрекет ету үшін балама шешімдер арқылы қозғалыспен байланысты жоспарларды, стратегияларды және идеяларды бейімдеу	1) қозғалыс идеяларын білу 2) қозғалыс идеяларын, стратегияларын және жоспарларды талқылау 3) қозғалыс идеяларын, стратегияларын және жоспарларды талқылау және көрсету
Команда жетекшісінің рөлін кезектесіп орындау арқылы мақсаттарға қол жеткізу үшін өз бетімен және бірлесе жұмыс істеу	1) әрекет мақсаттарына қол жеткізу 2) әрекет мақсаттарына қол жеткізу үшін командада жұмыс істеу 3) әрекет мақсаттарына қол жеткізу үшін командада жұмыс істей бастайды және өзіндік жұмыс жөніндегі білімді нығайту

Қолайлы оқу ортасын құру үшін бірлесіп жұмыс істеуге дағдыларын білу мен түсіну	1) түрлі дене жаттығулары орындауда қолайлы оқыту 2) түрлі дене жаттығулары орындауда қолайлы оқыту ортасын құру 3) түрлі дене жаттығулары орындауда қолайлы оқыту ортасын құру маңыздылығын мойындай отырып, идеяларды, ресурстар кеңістік, білімін бекіту
Бірқатар дене жаттығулары нда ережелер мен құрылымдық амалдарды пайдалану, қолдану және жасау	1) түрлі дене жаттығуларын орындау 2) түрлі дене жаттығуларын орындау кезінде ережелерді және құрылымдық тәсілдерді талқылау 3) түрлі дене жаттығуларын орындау кезінде ережелерді және құрылымдық тәсілдерді талқылау және көрсету
Өзінің және басқалардың шығармашыл ық міндеттеріне сыни қарау, қажет болған жағдайда, құрылымдық ұсыныстар жасау	1) өзінің шығармашылық тапсырмалары мен басқаларының тапсырмалары бойынша талқылау 2) өзінің шығармашылық тапсырмалары мен басқаларының тапсырмалары бойынша талқылау және қорытындылар шығару 3) өзінің шығармашылық тапсырмалары мен басқаларының тапсырмалары бойынша талқылау және қорытындылар шығару, сонымен қатар конструктивті ұсыныс жасау
Эмоциялар, көңіл-күйлер және тақырыптард ы көрсету үшін бірқатар құрылымдық идеяларды дамыту	1) шығармашылық қабілеттерді түсіну 2) шығармашылық қабілеттерді және идеяларды түсіндіру 3) шығармашылық қабілеттерді және идеяларды түсіндіру және көрсету
Физикалық жаттығулар кезінде жеке және топтық тапсырмалард ы орындау барысында топпен жұмыс істеп, әділ жарыса білу, патриоттық сезімін дамыту	1) патриоттық сезімнің не екенін білу 2) патриоттық сезімнің не екенін білу, бір бірімен әрекет ету 3) патриоттық сезімнің не екенін білу, бір бірімен әрекет ету, адал бәсекелестіктің

	мағынасын түсіну
Түрлі қимыл контекстерінен туындаған рөлдерді орындау және олардың айырмашылықтарын түсіну	1) әртүрлі дене жаттығуларын орындау кезіндегі рөлдерді көрсету 2) әртүрлі дене жаттығуларын орындау кезіндегі рөлдерді көрсету, айту 3) әртүрлі дене жаттығуларын орындау кезіндегі рөлдерді көрсету және атау
Денсаулық және салауатты өмір салты	
Денсаулық пен салауатты өмір салтының дене белсенділігіне маңыздылығын түсіну	1) дене жаттығулар жасау 2) дене жаттығулар жасау барысында сауықтыру артықшылығын көрсету 3) дене жаттығулар жасау барысында сауықтыру артықшылығын талқылау және сипаттау
Дене жаттығуларын орындау барысында денені ширату мен босатудың қажеттілігін түсіну	1) дене белсенділігінің алдында денені шынықтырудың маңыздылығын білу 2) дене белсенділігінің алдында денені шынықтырудың маңыздылығын көрсету 3) дене белсенділігінің алдында денені шынықтырудың маңыздылығы туралы білімін көрсету және түсіндіру
Дене жаттығуларын орындау кезінде тыныс алу, жүрек соғысының жиілігі, дене қызуы сияқты ағзадағы физикалық өзгерістерді қалай бақылайтынын білу	1) дене жаттығуларын орындау 2) дене жаттығуларын орындау кезінде ағзадағы өзгерістерін айту 3) дене жаттығуларын орындау кезінде ағзадағы өзгерістерін қалай бақылайтынын білу
Денсаулық жағдайын нығайтуға бағытталған бірқатар физикалық жүктемелерге қатысу барысында сәйкес әрекет етіп, қиындықтар мен тәуекелдерді анықтау және оларды жеңе білу	1) денсаулықты нығайтуға ықпал ететін аз ғана дене жаттығуларын орындау 2) денсаулықты нығайтуға ықпал ететін аз ғана дене жаттығуларын орындау кезінде қиындықтар мен тәуекелдерді түсіну 3) денсаулықты нығайтуға ықпал ететін аз ғана дене жаттығуларын орындау кезінде қиындықтар мен тәуекелдерді түсіну, оларға жауап қайтарудың кейбір негізгі жолдарын анықтау

Мектептен тыс және мектеп ішіндегі физикалық қызметтерге қатысу үшін мүмкіндіктері н анықтау және ұсыну	1) мектептен тыс және мектеп кезінде дене қимылдарына қатысу 2) мектептен тыс және мектеп кезінде дене қимылдарына қатысу мүмкіндігін түсіну 3) мектептен тыс және мектеп кезінде дене қимылдарына қатысу мүмкіндігін түсіне бастайды және анықтау
3-сынып	
Қозғалыс әрекеттері	
Негізгі қозғалыс дағдыларын дамыту: тірек- қозғалыс аппараты, денені және объектіні басқара білу	1) негізгі дене жаттығуларын орындау 2) негізгі дене жаттығуларын орындау кезінде қозғалыс машықтарын білу 3) негізгі дене жаттығуларын орындау кезінде қозғалыс машықтарын білу, түсіну және жақсартып жалғастыру
Физикалық дамуға ықпал ететін түрлі дене жаттығуларын нда түйіндес қозғалыстарды жақсарту және орындау	1) дене дамуы үшін қарастырылған түрлі дене жаттығуларын орындау 2) дене дамуы үшін қарастырылған түрлі дене жаттығуларын орындау кезінде қозғалыстарды орындау 3) дене дамуы үшін қарастырылған түрлі дене жаттығуларын орындау кезінде қозғалыстарды қалай орындау керек екендігін білу және түсіну
Кеңістікті, ағынды, салмақты, уақытты түсінгенін көрсету арқылы кезектілігін сақтап, жаттығуларды дұрыс әрі тиімді орындау	1) уақытты, кеңістікті және бірқалыптылықты түсінетінін көрсететін машықтарды білу 2) уақытты, кеңістікті және бірқалыптылықты түсінетінін көрсететін машықтарды және жүйелілікті дамыту 3) уақытты, кеңістікті және бірқалыптылықты түсінетінін көрсететін машықтарды және жүйелілікті дамыту және жетілдіру
Өзінің және басқалардың дене қозғалыстарын, кемшіліктерін және әлеуетін анықтау	1) өзінің күшті жақтары мен кемшіліктерін анықтау 2) өзінің күшті жақтары мен

	кемшіліктерін анықтау және басқалардың жаттығуларды орындау 3) өзінің күшті жақтары мен кемшіліктерін анықтау және басқалардың жаттығуларды орындау сапасын талқылау
Өзінің және басқалардың қызметін жақсарту үшін негізгі қозғалыс әрекеттерді бағалау дамыту	1) орындау және бағалау кезінде бірқатар іс-қимылдарды көрсету 2) орындау және бағалау кезінде бірқатар іс-қимылдарды, кеңістікті, динамиканы және байланыстарды көрсету 3) орындау және бағалау кезінде бірқатар іс-қимылдарды, кеңістікті, динамиканы және байланыстарды көрсету және анықтай білу
Қозғалыс қабілеттерін жақсарту үшін оқудың әр кезеңдерінде қиындықтар мен тәуекелдерді түсіну	1) қозғалыс қызметін оқытудың түрлі кезеңдерінде тәуекелдердің туындауын қысқарту 2) қозғалыс қызметін оқытудың түрлі кезеңдерінде тәуекелдердің туындауын қысқарту және қиындықтарды еңсеру 3) қозғалыс қызметін оқытудың түрлі кезеңдерінде тәуекелдердің туындауын қысқарту және қиындықтарды еңсеру шеберлігі мен машықтарын жетілдіру
Қозғалыс дағдылары арқылы шығармашылық қасиеттер және сыни ойлау	
Өзгеріп отыратын жағдайларда әрекет ету үшін балама шешімдер арқылы қозғалыспен байланысты жоспарларды, стратегияларды және идеяларды бейімдеу	1) бірқатар қозғалыс идеяларымен әңгімелеу 2) бірқатар қозғалыс идеяларымен, стратегиялармен және жоспарлармен баламаларды талдау 3) бірқатар қозғалыс идеяларымен, стратегиялармен және жоспарлармен баламаларды талдау үшін проблемаларды жою
Команда жетекшісінің рөлін кезектесіп орындау арқылы	1) өздік және командалық жұмыстың мағынасын түсіну

мақсаттарға қол жеткізу үшін өз бетімен және бірлесе жұмыс істеу	2) өздік және командалық жұмыстың мағынасын түсіну, көрсету 3) өздік және командалық жұмыстың мағынасын түсіну және көшбасшылықты ауыстыру арқылы оны көрсету
Қолайлы оқу ортасын құру үшін бірлесіп жұмыс істеуге дағдыларын білу мен түсіну	1) түрлі дене жаттығулары орындауда қолайлы оқыту 2) түрлі дене жаттығулары орындауда қолайлы оқыту ортасын құру 3) түрлі дене жаттығулары орындауда қолайлы оқыту ортасын құру маңыздылығын мойындай отырып, идеяларды, ресурстар кеңістік, білімін қолдану
Бірқатар дене жаттығулары нда ережелер мен құрылымдық амалдарды пайдалану, қолдану және жасау	1) бірқатар дене жаттығуларына қатысқан кезде ережелерді білу 2) бірқатар дене жаттығуларына қатысқан кезде ережелерді және құрылымдық тәсілдерді білу 3) бірқатар дене жаттығуларына қатысқан кезде ережелерді және құрылымдық тәсілдерді білетінін қолдану және пайдалану
Өзінің және басқалардың шығармашыл ық міндеттеріне сыни қарау, қажет болған жағдайда, құрылымдық ұсыныстар жасау	1) өзінің шығармашылық тапсырмаларын және басқаларын талдау 2) өзінің шығармашылық тапсырмаларын және басқаларын талдау үшін конструктивті ұсыныстар жасау 3) өзінің шығармашылық тапсырмаларын және басқаларын талдау үшін конструктивті ұсыныстар жасау туралы алынған білімді пайдалану және қолдану
Эмоциялар, көңіл-күйлер және тақырыптарды көрсету үшін бірқатар құрылымдық идеяларды дамыту	1) композициялық идеялармен эксперимент жасау туралы білу 2) тақырыптарды, көңіл күйлер мен эмоцияларды жасау үшін композициялық идеялармен эксперимент мәнін түсіну

	3) тақырыптарды, көңіл күйлер мен эмоцияларды жасау үшін композициялық идеялармен эксперимент жасау
Физикалық жаттығулар кезінде жеке және топтық тапсырмаларды орындау барысында топпен жұмыс істеп, әділ жарыса білу, патриоттық сезімін дамыту	1) патриотизмнің мағынасын түсіндіру 2) патриотизмнің мағынасын түсіндіру, топтық және дербес дене қимылдарында өзара іс қимылмен көрсету 3) патриотизмнің мағынасын түсіндіру, топтық және дербес дене қимылдарында өзара іс қимыл мен адал ойын көрсету
Түрлі қимыл контекстерінен туындаған рөлдерді орындау және олардың айырмашылықтарын түсіну	1) түрлі қарапайым әрекеттерді орындау 2) түрлі қарапайым әрекеттерді орындау кезінде басқаларының рөлін түсіну 3) түрлі қарапайым әрекеттерді орындау кезінде басқаларының рөлін түсіну және көрсету, олардың айырмашылықтарын ұғыну
Денсаулық және салауатты өмір салты	
Денсаулық пен салауатты өмір салтының дене белсенділігіне маңыздылығын түсіну	1) дене жаттығуларының, сауықтыру пайдасы денсаулықты нығайтуға көмектесетінін білу 2) дене жаттығуларының, сауықтыру пайдасы денсаулықты нығайту керек екендігін түсіну 3) дене жаттығуларының, сауықтыру пайдасы денсаулықты нығайтуға ықпал ететін көрсеткіштерін білу және түсіну
Дене жаттығуларын орындау барысында денені ширату мен босатудың қажеттілігін түсіну	1) дене жаттығуларын орындау барысында денені қыздыру әдісін білу 2) дене жаттығуларын орындау барысында денені қыздыру және босаңсыту әдістерін білу 3) дене жаттығуларын орындау барысында денені қыздыру және босаңсыту маңызын түсіндіру
Дене жаттығуларын орындау кезінде тыныс алу, жүрек соғысының жиілігі, дене қызуы	1) дене жаттығуларын орындау кезінде физикалық өзгерістерді анықтау 2) дене жаттығуларын орындау кезінде

сияқты ағзадағы физикалық өзгерістерді қалай бақылайтын білу	физикалық өзгерістерді анықтау үшін бірқатар бақылау 3) дене жаттығуларын орындау кезінде физикалық өзгерістерді анықтау үшін бірқатар бақылау стратегияларын көрсету және түсіндіру
Денсаулық жағдайын нығайтуға бағытталған бірқатар физикалық жүктемелерге қатысу барысында сәйкес әрекет етіп, қиындықтар мен тәуекелдерді анықтау және оларды жеңе білу	1) денсаулықты нығайтуға ықпал ететін дене жаттығуларын орындау 2) денсаулықты нығайтуға ықпал ететін дене жаттығуларын орындау кезінде тиісінше жауап қайтару 3) денсаулықты нығайтуға ықпал ететін дене жаттығуларын орындау кезінде тиісінше жауап қайтарып, қиындықтар мен тәуекелдерді қалай еңсеру керек екендігін түсіну және көрсету
Мектептен тыс және мектеп ішіндегі физикалық қызметтерге қатысу үшін мүмкіндіктері н анықтау және ұсыну	1) түрлі дене қызметтеріне қатысу 2) түрлі дене қызметтеріне қатысу мүмкіндігін қалай алу керектігін қарау 3) түрлі дене қызметтеріне қатысу мүмкіндігін қалай алу керектігін қарау және түсіндіру
4-сынып	
Қозғалыс әрекеттері	
Негізгі қозғалыс дағдыларын дамыту: тірек- қозғалыс аппараты, денені және объектіні басқара білу	1) түрлі дене жаттығуларын орындау 2) түрлі дене жаттығуларын орындау кезінде негізгі қозғалыс машықтарын түсіну 3) түрлі дене жаттығуларын орындау кезінде негізгі қозғалыс машықтарын түсіну және көрсету
Физикалық дамуға ықпал ететін түрлі дене жаттығулары нда түйіндес қозғалыстарды жақсарту және орындау	1) дене дамуына ықпал ететін түрлі жүйелі жаттығулар білу 2) дене дамуына ықпал ететін түрлі жүйелі жаттығулар мен қозғалыстарды орындау сапасын арттыруды білу 3) дене дамуына ықпал ететін түрлі жүйелі жаттығулар мен қозғалыстарды

	орындау сапасын арттыруды түсіну және көрсету
Кеңістікті, ағынды, салмақты, уақытты түсінгенін көрсету арқылы кезектілігін сақтап, жаттығуларды дұрыс әрі тиімді орындау	1) қимылды орындаудың уақыт, кеңістік және бір қалыптылық туралы түсініктерін көрсетету 2) қимылды орындаудың уақыт, кеңістік және бір қалыптылық туралы түсініктерін көрсететін бірқатар тиімді машықтарды көрсету 3) қимылды орындаудың уақыт, кеңістік және бір қалыптылық туралы түсініктерін көрсететін бірқатар тиімді машықтарды және жүйеліліктерді түсіну және қолдана білу
Өзінің және басқалардың дене қозғалыстарын, кемшіліктерін және әлеуетін анықтау	1) дене жаттығуларын шебер орындау үшін әлеуетті анықтау 2) дене жаттығуларын шебер орындау үшін әлеуетті анықтап көрсету 3) дене жаттығуларын шебер орындау үшін әлеуетті анықтап, қозғалыстың күшті және әлсіз жақтарын салыстыру
Өзінің және басқалардың қызметін жақсарту үшін негізгі қозғалыс әрекеттерді бағалау дамыту	1) қолданылатын бірқатар іс-қимылдарды, кеңістікті, динамиканы және байланыстарды көрсету 2) қолданылатын бірқатар іс-қимылдарды, кеңістікті, динамиканы және байланыстарды көрсете және түсіндіру 3) қолданылатын бірқатар іс-қимылдарды, кеңістікті, динамиканы және байланыстарды көрсете және түсіндіре отырып, өзінің және басқаларының іс-қимылдарды орындауына ортақтасу
Қозғалыс қабілеттерін жақсарту үшін оқудың әр кезеңдерінде қиындықтар мен тәуекелдерді түсіну	1) жаттығулардың әр түрін орындау 2) жаттығулардың әр түрін орындау кезінде тәуекелдерді қысқарту және туындайтын қиындықтарды еңсеру

	3) жаттығулардың әр түрін орындау кезінде тәуекелдерді қысқарту және туындайтын қиындықтарды еңсеру қабілеттілігін көрсетіп, орындалатын жаттығулардың күрделілігінің деңгейін тани білу
Қозғалыс дағдылары арқылы шығармашылық қасиеттер және сыни ойлау	
Өзгеріп отыратын жағдайларда әрекет ету үшін балама шешімдер арқылы қозғалыспен байланысты жоспарларды, стратегияларды және идеяларды бейімдеу	1) баламаларды анықтап және жасап қозғалыс идеяларын білу 2) баламаларды анықтап және жасап қозғалыс идеяларын, стратегияларды және жоспарларды анықтау 3) баламаларды анықтап және жасап қозғалыс идеяларын, стратегияларды және жоспарларды анықтайды және ұйымдастыру
Команда жетекшісінің рөлін кезектесіп орындау арқылы мақсаттарға қол жеткізу үшін өз бетімен және бірлесе жұмыс істеу	1) көшбасшылық рөлдерімен кезектесе алмасып, әрекет мақсаттарына қол жеткізу әрекетін көрсету 2) көшбасшылық рөлдерімен кезектесе алмасып, әрекет мақсаттарына қол жеткізу 3) көшбасшылық рөлдерімен кезектесе алмасып, әрекет мақсаттарына қол жеткізу үшін өз бетінше және топта жұмыс істей білу
Қолайлы оқу ортасын құру үшін бірлесіп жұмыс істеуге дағдыларын білу мен түсіну	1) түрлі дене жаттығулары орындау 2) түрлі дене жаттығулары орындауда қолайлы оқыту ортасын құру 3) түрлі дене жаттығулары орындауда қолайлы оқыту ортасын құру маңыздылығын мойындай отырып, идеяларды, ресурстар кеңістік айрмашылығын білу
Бірқатар дене жаттығуларында ережелер мен құрылымдық амалдарды пайдалану, қолдану	1) түрлі дене жаттығуларын орындау 2) түрлі дене жаттығуларын орындау кезінде ережелер мен құрылымдық

және жасау	тәсілдерді жасау 3) түрлі дене жаттығуларын орындау кезінде ережелер мен құрылымдық тәсілдерді жасайды және қолдану
Өзінің және басқалардың шығармашылық міндеттеріне сыни қарау, қажет болған жағдайда, құрылымдық ұсыныстар жасау	1) орындаушыларға конструктивтік ұсыныстар жасау 2) орындаушыларға конструктивтік ұсыныстар жасау үшін шығармашылық тапсырмаларға қатысты өзінің сыни тұрғыдан көзқарасын білдіру 3) орындаушыларға конструктивтік ұсыныстар жасау үшін шығармашылық тапсырмаларға қатысты өзінің сыни тұрғыдан көзқарасы мен басқаларының көзқарастарын біріктіру
Эмоциялар, көңіл-күйлер және тақырыптарды көрсету үшін бірқатар құрылымдық идеяларды дамыту	1) белгілі бір тақырыптарды, көңіл күйлер мен эмоцияларды жеткізу 2) белгілі бір тақырыптарды, көңіл күйлер мен эмоцияларды жеткізу, білу 3) белгілі бір тақырыптарды, көңіл күйлер мен эмоцияларды жеткізу үшін бірқатар композициялық идеяларды анықтау және құрау
Физикалық жаттығулар кезінде жеке және топтық тапсырмаларды орындау барысында топпен жұмыс істеп, әділ жарыса білу, патриоттық сезімін дамыту	1) топтық және дербес дене қимылдарында патриоттық сезімін болдыру 2) топтық және дербес дене қимылдарында патриоттық сезімін, өзара іс-қимылдар арқылы көрсету 3) топтық және дербес дене қимылдарында патриоттық сезімін, өзара іс-қимылдар мен адал бәсекелестікті көрсету
Түрлі қимыл контекстерінен туындаған рөлдерді орындау және олардың айырмашылықтарын түсіну	1) түрлі әрекеттерді орындау 2) түрлі әрекеттерді орындау кезінде түрлі рөлдермен эксперимент жасау 3) түрлі әрекеттерді орындау кезінде түрлі рөлдермен эксперимент жасау және

	орындауға кірісу, олардың айырмашылықтарын бағалау
Денсаулық және салауатты өмір салты	
Денсаулық пен салауатты өмір салтының дене белсенділігіне маңыздылығын түсіну	1) дене жаттығулары үшін денсаулық маңызды екенін білу 2) дене жаттығулары үшін денсаулық және салауатты өмір салтын ұғыну 3) дене жаттығулары үшін денсаулық және салауатты өмір салтын маңыздылығын талдау және түсіну
Дене жаттығуларын орындау барысында денені ширату мен босатудың қажеттілігін түсіну	1) дене қызметімен айналысқан кезде, денені қыздыру 2) дене қызметімен айналысқан кезде, денені қыздыру және босаңсыту қажеттілігін көрсету 3) дене қызметімен айналысқан кезде, денені қыздыру және босаңсыту қажеттілігін көрсету және талқылау
Дене жаттығуларын орындау кезінде тыныс алу, жүрек соғысының жиілігі, дене қызуы сияқты ағзадағы физикалық өзгерістерді қалай бақылайтынын білу	1) дене қимылдарын орындау 2) дене қимылдарын орындау кезінде немесе орындағаннан кейін белгілі бір физикалық өзгерістерді көру 3) дене қимылдарын орындау кезінде немесе орындағаннан кейін белгілі бір физикалық өзгерістерді көру үшін бірқатар бақылау стратегияларын қолдану
Денсаулық жағдайын нығайтуға бағытталған бірқатар физикалық жүктемелерге қатысу барысында сәйкес әрекет етіп, қиындықтар мен тәуекелдерді анықтау және оларды жеңе білу	1) денсаулықты нығайтуға ықпал ететін дене жаттығуларын орындау 2) денсаулықты нығайтуға ықпал ететін дене жаттығуларын орындау кезінде қиындықтар мен тәуекелдерді еңсеру 3) денсаулықты нығайтуға ықпал ететін дене жаттығуларын орындау кезінде қиындықтар мен тәуекелдерді еңсеру үшін тиісті реакцияларды таңдау және қолдану
Мектептен тыс және мектеп	1) дене қимылдарына қатысудың түрлі

ішіндегі физикалық қызметтерге қатысу үшін мүмкіндіктері н анықтау және ұсыну	мүмкіндіктерін зерттеу 2) дене қимылдарына қатысудың түрлі мүмкіндіктерін зерттеу және салыстыру 3) дене қимылдарына қатысудың түрлі мүмкіндіктерін зерттеу және салыстыру, оларға қатысу мүмкіндіктерін алу жолдары

Қазіргі заманғы шындықтар мектептен еңбек тәрбиесі міндеттерін тиімді шешуді талап етеді, өйткені еңбек қызметі жеке тұлғаны тәрбиелеудің маңызды факторларының бірі болып табылады. Мектептегі жұмыс, оқушылардың физикалық және танымдық, жас психофизиологиялық ерекшеліктерін ескере отырып, жеке және әлеуметтік бағыты бар мақсатты, мағыналы, әртүрлі іс-әрекеттерді қамтуы керек.

Еңбек тәрбиесі процесінде алынған дағдылар педагогикалық іс- әрекеттің нәтижесі ғана емес, сонымен бірге адамның негізгі қабілеті – жұмыс қабілетін дамыту құралы болып табылады.

Әрине, балаларды жұмысқа қосу балалардың физиологиясын, олардың денесі мен психикасының ерекшеліктерін, қызығушылықтары мен қабілеттерін ескере отырып жүргізілуі керек. Еңбекке қатыса отырып, білім алушылар объектілермен, құралдармен, еңбек нәтижелерімен, еңбектің өзімен, еңбек қатысушыларымен тұлғааралық қатынастарға түседі. Жұмыста туындайтын қатынастар негізінде жеке қасиеттер қалыптасады.

Білім алушылардың еңбек процесіне деген қарым-қатынасының нәтижесінде еңбек ұғымы қоғамның әл-ауқатының жалғыз көзі және тұлғаның дамуы мен қалыптасу шарты ретінде қалыптасады. Білім алушылардың еңбек процесіне қатынасы олардың еңбекқорлық, шыдамдылық, ұқыптылық, еңбекқорлық, әділеттілік, адалдық, ұйымшылдық, өзін-өзі сынау және мақсаттылық сияқты жеке қасиеттерін қалыптастыру үшін үлкен маңызға ие.

Бастауыш мектеп педагогтері үшін әр сабақ үшін еңбекке баулу бойынша жұмыс жүргізу әдістерін таңдау оқу мақсатына, зерттелетін материалдың мазмұны мен сипатына, білім алушылардың жас және психофизикалық ерекшеліктеріне және олардың жұмысқа дайындық деңгейіне байланысты болады.

«Еңбек мәдениеті» білім саласына енетін пән: «Еңбекке баулу»

«Еңбек мәдениеті» білім саласының мазмұнына қойылатын талаптар:

- қол еңбегі туындыларын жасату арқылы оқушының байқампаздық, ұқыптылық, ептілік, жинақылық, жасампаздық, еңбексүйгіштік, төзімділік, шыдамдылық қасиеттерін тәрбиелеуді;

- қолөнер туындыларының түрлері мен маңызы туралы ұлттық-дүниетанымдық түсініктерін қалыптастыруды;

- еңбек етуге психологиялық дайындығын, қызығушылығын, құлшынысын дамытуды;

- еңбекті, еңбек адамын, кәсіп иесін құрметтеу, еңбектің адамзатқа пайдасы туралы түсінігін қалыптастыруды, бастапқы кәсіптік дағдыларды игеруін;

- еңбек мәдениетін үйренуге бейімдеуді, еңбек қауіпсіздігін сақтау дағдысын қалыптастыруды;

- көркемдік-шығармашылық іс-әрекет тәжірибелерін меңгертуді және әртүрлі материалдармен жұмыс істеу шеберлігін жетілдіруді;

- оқушының жоспарлау, модельдеу, мүсіндеу, құрастыру, құрау, жапсыру, ою, тігу, илеу іскерліктерін дамытуды;

- қолөнер туындылары жайлы ақпарат жинақтау, талдау және шығармашылықпен қолдануды;

- өз қолымен жасалған туындылар арқылы өз мүмкіндігіне деген сенімін арттыруды;

- отбасында, мектепте, мектептен тыс ортада қоғамдық пайдалы еңбекпен шұғылдану дағдысын қалыптастыруды қамтамасыз етуі тиіс.

Бастауыш мектеп педагогтеріне әдістемелік көмек көрсету мақсатында «Еңбекке баулу» пәні бойынша оқу мақсаттарын саралау мысалдары ұсынылады.

Төмендегі кестеде бастауыш сынып мұғалімдеріне арналған «Еңбекке баулу» пәні бойынша білім алушылардың әртүрлі деңгейлерін ескере отырып, оқу мақсаттарын саралау мысалдары келтірілген.

13-кесте. «Еңбекке баулу» пәні бойынша меңгерудің әртүрлі деңгейлерін ескере отырып, мақсаттарды саралау мысалдары (1 – бастапқы деңгей, 2 – орташа деңгей, 3 – жоғары деңгей).

Негізгі дағдылар	Меңгеру деңгейлері бойынша оқытудың сараланған мақсаттары
Еңбекке баулу	
1-сынып	
Шығармашылық идеяны зерттеу және дамыту	
Қоршаған ортаны білу және түсіну	1) қоршаған ортамен танысу; 2) қоршаған ортамен танысу барысында нысандар мен құбылыстардың визуалды сипаттамасын білу; 3) қоршаған ортамен танысу барысында нысандар мен құбылыстардың визуалды сипаттамасын (түс, пішін, өлшем, фактура) анықтау.
Шығармашылық идеяларды дамыту	1) суреттеу құралдармен танысу; 2) өнердің суреттеу құралдармен көңіл-

	күйлерін көрсету; 3) шығармашылық идеялары мен сезімдерін (көңіл-күйі, мінезі) өнердің суреттеу құралдармен көрсету.
Шығармашылық жұмысты жасау және дайындау	
Шығармашылық жұмысты орындау материалдары мен техникалары	1) қарапайым әдістер мен тәсілдерді білу; 2) қарапайым әдістер мен тәсілдерді пайдалану; 3) қарапайым әдістер мен тәсілдерді пайдаланып, материалдарды (табиғи және жасанды) және құралдарды қолдану, эксперимент жүргізу.
Дайындау технологиялары	1) қарапайым тәсілдермен материалдарды және компоненттерді өлшеу, белгілеу; 2) қарапайым тәсілдермен материалдарды және компоненттерді өлшеу, белгілеу, қию, формасын келтіру; 3) қарапайым тәсілдермен материалдарды және компоненттерді өлшеу, белгілеу, қию, формасын келтіру, жинақтау, қосу және біріктіру.
Презентация, талдау және бағалау	
Шығармашылық жұмысты талқылау және бағалау	1) шығармашылық жұмыс ұғымын білу; 2) шығармашылық жұмыстың маңызын білу; 3) шығармашылық жұмысын түсіндіру.
2-сынып	
Шығармашылық идеяны зерттеу және дамыту	
Қоршаған ортаны білу және түсіну	1) қоршаған ортамен танысу; 2) қоршаған ортамен танысу барысында нысандар мен құбылыстардың визуалды сипаттамасын білу; 3) қоршаған ортамен танысу барысында нысандар мен құбылыстардың визуалды сипаттамасын (түс, пішін, өлшем, фактура) анықтау.

Шығармашылық идеяларды дамыту	1) шығармашылық идеялар туралы білу; 2) шығармашылық идеяларды дамыту үшін белгілі дереккөздердің маңызын білу; 3) шығармашылық идеяларды дамыту үшін белгілі дереккөздерден ақпаратты жинау.
Шығармашылық жұмысты жасау және дайындау	
Шығармашылық жұмысты орындау материалдары мен техникалары	1) әртүрлі әдістер мен тәсілдерді пайдаланып, материалдарды білу; 2) әртүрлі әдістер мен тәсілдерді пайдаланып, материалдарды (көркемдік, табиғи және жасанды) және құралдарды қолдану; 3) әртүрлі әдістер мен тәсілдерді пайдаланып, материалдарды (көркемдік, табиғи және жасанды) және құралдарды қолдану, эксперимент жүргізу.
Дайындау технологиялары	1) айқындалған тәсілдер және материалдарды білу; 2) айқындалған тәсілдермен және материалдармен қарапайым көлемді пішіндер көрсету; 3) айқындалған тәсілдермен және материалдармен (ермексаз, қолданыстан шыққан, қағаз материалдары) қарапайым көлемді пішіндер жасау.
Презентация, талдау және бағалау	
Анализ подходов в искусстве	1) өнердің әртүрлі туындыларының негізгі суреттеу құралдарын білу; 2) өнердің әртүрлі туындыларының негізгі суреттеу құралдары мен орындау материалдарын білу; 3) өнердің әртүрлі туындыларының негізгі суреттеу құралдары мен орындау материалдарын анықтау.
3-сынып	
Шығармашылық идеяны зерттеу және дамыту	

Қоршаған ортаны білу және түсіну	1) табиғатпен жасалған сәндік өрнектер (ою-өрнек) мен формаларды анықтау; 2) табиғатпен жасалған сәндік өрнектер (ою-өрнек) мен формаларды анықтау және тану; 3) табиғатпен жасалған сәндік өрнектер (ою-өрнек) мен формаларды анықтау және тану, оларды өз жұмыстарында интерпретациялау.
Шығармашылық идеяларды дамыту	1) әртүрлі дереккөздер туралы білу 2) шығармашылық идеяларды дамыту үшін әртүрлі дереккөздердің маңызын білу 3) шығармашылық идеяларды дамыту үшін әртүрлі дереккөздерден ақпарат жинау
Шығармашылық жұмысты жасау және дайындау	
Шығармашылық жұмысты орындау материалдары мен техникалары	1) аса күрделі әдістер мен тәсілдерді білу 2) аса күрделі әдістер мен тәсілдерді пайдаланып, материалдарды қолдану 3) аса күрделі әдістер мен тәсілдерді пайдаланып, материалдарды (көркемдік, табиғи және жасанды) және құралдарды қолдану, эксперимент жүргізу
Дайындау технологиялары	1) нақты дәлдігіне жетіп материалдарды және компоненттерді өлшеу 2) нақты дәлдігіне жетіп материалдарды және компоненттерді өлшеу, белгілеу, қию 3) нақты дәлдігіне жетіп материалдарды және компоненттерді өлшеу, белгілеу, қию, формасын келтіру, жинақтау, қосу және біріктіру
Презентация, талдау және бағалау	
Презентация	1) өз жұмысының (эскиз, бұйым) негізгі идеясын білу 2) өз жұмысының (эскиз, бұйым) негізгі идеясын және процесін арнайы

	терминологияны пайдалану 3) өз жұмысының (эскиз, бұйым) негізгі идеясын және процесін арнайы терминологияны пайдаланып, таныстыру
4-сынып	
Шығармашылық идеяны зерттеу және дамыту	
Қоршаған ортаны білу және түсіну	1) табиғатпен жасалған сәндік өрнектер (ою-өрнек) мен формаларды анықтау 2) табиғатпен жасалған сәндік өрнектер (ою-өрнек) мен формаларды анықтау және тану 3) табиғатпен жасалған сәндік өрнектер (ою-өрнек) мен формаларды анықтау және тану, оларды өз жұмыстарында интерпретациялау
Шығармашылық идеяларды дамыту	1) әртүрлі дереккөздерден (АКТ-ны қосқанда) ақпаратты білу 2) әртүрлі дереккөздерден (АКТ-ны қосқанда) ақпаратты іріктеп маңыздылығын білу 3) шығармашылық идеяларды дамыту үшін әртүрлі дереккөздерден (АКТ-ны қосқанда) ақпаратты іріктеп алу
Шығармашылық жұмысты жасау және дайындау	
Шығармашылық жұмысты орындау материалдары мен техникалары	1) әртүрлі әдістер мен тәсілдерді пайдалану 2) әртүрлі әдістер мен тәсілдерді пайдаланып, өздігімен таңдалған материалдарды көрсету 3) әртүрлі әдістер мен тәсілдерді пайдаланып, өздігімен таңдалған материалдарды (көркемдік, табиғи және жасанды) және құралдарды қолданып, эксперимент жүргізу
Дайындау технологиялары	1) тиімді тәсілдермен анықталған материалдарды және компоненттерді нақтылау 2) тиімді тәсілдермен анықталған

	материалдарды және компоненттерді нақтылықты сақтай отырып, өлшеу, белгілеу, қию, формасын келтіру 3) тиімді тәсілдермен анықталған материалдарды және компоненттерді нақтылықты сақтай отырып, өлшеу, белгілеу, қию, формасын келтіру, жинақтау, қосу және біріктіру
Презентация, талдау және бағалау	
Өнердегі тәсілдерді талдау	1) арнайы терминдерді қолдана отырып, өнердің әртүрлі туындыларын білу 2) арнайы терминдерді қолдана отырып, өнердің әртүрлі туындыларының негізгі мәнерлеу құралдары мен материалдарын салыстыру 3) арнайы терминдерді қолдана отырып, өнердің әртүрлі туындыларының негізгі мәнерлеу құралдары мен материалдарын салыстыру және айырмашылығын көрсету.

3 Зерттеу қорытындыларын ескере отырып, қазіргі мектепте инклюзивті білім беру ортасын ұйымдастыру бойынша ұсынымдар

Қазақстанда, дамыған әлемдік қоғамдастықтағыдай, мемлекеттің білім беруді дамыту саласындағы маңызды міндеті әрбір баланың сапалы білімге тең қолжетімділігін қамтамасыз ету болып табылады.

Мемлекет басшысы Қ.К. 2020 жылғы 1 қыркүйектегі Қазақстан халқына жолдауында балалар үшін мүмкіндіктердің теңдігін қамтамасыз ету жөніндегі жүйелі шараларды әзірлеу мәселелерінің маңыздылығын атап өтіп, «... Балаларымыз қай жерде тұрса да, қандай тілде оқыса да сапалы білім алуы керек» деп атап өтті.

«Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020 – 2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында» инклюзивті білім берудің негізгі бағыттары анықталған және балалардың қауіпсіз және жайлы өмір сүру жағдайларын қамтамасыз ету міндеттері белгіленген. Белгілі болғандай, 2025 жылға дейін қойылған басты міндеттердің бірі – инклюзивті білім беруге жағдай жасаған білім беру ұйымдарының үлесін 100%-ға жеткізу.

Осылайша, мемлекетіміздің саясатын ұстана отырып, білім берудің барлық деңгейлеріндегі педагогикалық қоғамдастық өзінің күнделікті жұмысын алға қойылған міндеттерді іске асыратындай жоспарлауы тиіс.

Аталмыш құралдың әрбір тарауының соңында Қазақстанның орта білім беру ұйымдарында инклюзивті білім берудің жағдайын зерттеу нәтижелері бойынша әрт тараудың соңыда инклюзивті білім берудің аспектілеріне: инклюзивті мәдениет, саясат, практикаға сәйкес тұжырымдар ұсынылған.

Сонымен қатар берілген тарауда шығарылған тұжырымдарға байланысты еліміздің педагогтеріне, оның ішінде мектеп әкімшілігі мен әдіскерлерге қазіргі заманғы қазақстандық мектепте инклюзивті білім беру ортасын ұйымдастыруды жетілдіру бойынша ұсынымдар беріледі.

Мемлекеттің міндеті – балалардың ешқайсысын назардан тыс қалдырмай, барлық білім алушыларды қолжетімді және сапалы біліммен қамтамасыз ету.

Әрбір мектепте барлық педагогикалық ұжымның күш-жігері мен еңбегінің негізінде теңдік, ортақтстық, ынтымақтастық секілді басымдықтарды мектеп өміріне енгізу бойынша инклюзивті мәдениеттің бірыңғай жүйесін құрылуда. Мектептің инклюзивті қауымдастығын дамыту мақсатында келесі индикаторлардан көрініс табатын принциптерді енгізіп, сақтау қажет:

- мектеп жалпы инклюзивті құндылықтарды дамытуға ықпал етеді;
- мектепте толеранттылық және өзара құрмет принциптері сақталады, дискриминация байқалмайды;
- мектеп оқушылардың өзін-өзі басқаруын дамытуды ынталандырады;
- ата-аналар білім беру процесі мәселелері бойынша шешімдерді қабылдауға белсенді қатысады;
- барлық білім алушылар бір-біріне көмектеседі;
- ұжым бір-бірімен өзара әрекеттеседі;

- барлық мектеп қауымдастығы мектеп қызметіне тартылған;
- ұжым, әкімшілік, білім алушылар мен ата-аналар (заңды өкілдер) инклюзия философиясын сақтайды;

- ұжым мен білім алушылар бір-біріне адам ретінде де, белгілі бір рөлді (білім алушылар, мұғалім) орындаушылар ретінде де қарайды;

- ұжым мектеп іс-әрекеттерінің барлық аспектілеріне қатысу және білім беру жолында кедергілерді жою үшін барлық шараларды қабылдайды.

Аталмыш индикаторларға сүйене келе қазіргі заманғы мектептің қызметі инклюзивті философиясын түбегейлі сіңіруі тиіс, мұндайда бұл шынайы түрде, жалықтырмайтын формада болуы тиіс, мұндайда жүйелі үздіксіз сипатқа ие болуы керек. осыған байланысты мектеп инклюзивті мәдениетті дамыту бойынша жұмысты жоспарлауда келесі моменттерді ескеру қажет:

- білім алушылар, олардың ата-аналары және мектептің барлық қызметкерлері арасында стигманың алдын алу бойынша жұмыс жүргізу, балалардың әртүрлілігіне қатысты позитивті қатынасты дамыту;

- білім алушылардың өзін-өзі басқаруы арқылы өзін-өзі таныту үшін мүмкіндіктерді арттыру;

- күтілетін нәтижелер деңгейін білім алушылардың жеке қасиеттері мен мүмкіндіктерімен ескеру;

- мектепке қатысты қабылданатын шешімдерге ата-аналар ықпалы мүмкіндіктерін арттыру;

- отбасы және қоғаммен ықпалдастықты дамыту, мұндайда ата-аналарды мектептің білім беру процесіне тарту, барлық балалар, оның ішінде ерекше білім беруді қажет ететін балаларға қатысты ата-аналардың толеранттылығын арттыру.

Мектептегі инклюзия қоғамдағы инклюзияның көрсеткіші болып табылады. Сол себепті инклюзивті білім беру балалардың әртүрлілігін қабылдаудан, балалармен жұмыс істеуге, олардың ерекше қажеттіліктері мен жеке мүмкіндіктері мен ресурстарға қажеттіліктерді анықтауға дайындықтан, олардың отбасыларымен жеке білім беру маршрутын құрудан, мұндайда баланың толыққанды әлеуметтік кірігуі үшін қажетті мамандар мен жергілікті атқарушы органдар тарапынан сыртқы қолдауды қамтамасыз етуден басталуы тиіс.

Сонымен қатар ескере кететін жайт, инклюзивті амалдар білім беру жүйесінің негізгі бағыттары мен міндеттері ретінде мемлекетпен анықталған инклюзивті саясат негізінде іске асады.

Инклюзивті саясатты іске асыру үшін қазіргі заманғы мектеп басшылығы өз қызметін инклюзия индикаторларына сәйкес өлшеуі тиіс:

- мектеп әр бала үшін ашық;

- мектеп жақын жерде тұратын барлық балаларды оқытуды көздейді;

- инклюзивтілік саясаты білім беру процесінің барлық қатысушыларымен сақталады;

- барлық жаңадан келген қызметкерлер мен білім алушыларға мектеп ұжымына қосылуға көмек көрсетіледі;

- мектеп ғимараты даму мүмкіндігі шектеулі балалар үшін қолжетімді;
- мектеп саясаты буллингке қарсы тұруға жән қауіпсіз психологиялық ортаны құруға бағытталған;
- мектеп білім алушыларға оқытудың келесі деңгейіне немесе басқа білім беру ортасына көшкенде көмектеседі;
- мектепте сабақтан және бағдарламадан артта қалудың алдын алу бойынша жұмыс жүргізіледі;
- мектеп педагогтердің инклюзивті білім беру аясында кәсіби дамуы үшін мүмкіндіктер ұсынады.

Инклюзивті саясатты іске асыру мақсатында мектеп әкімшіліктері мен еліміздің педагогтеріне қазіргі шындыққа сәйкес келесі жұмыстарды жүргізу қажет:

- мектептің білім беру процесіне эргономикалық тәсілдерді енгізу, ол мектептің оқу-пәнлік ортасының, оқу құралдарының педагогикалық процес субъектілерінің бірлескен қызметіне икемділігін көздейді;
- мектеп практикаында оқытудың әмбебап дизайнын қолдану, ол өз алдына барлық балаларды қанағаттандыратын білім беру ортасына қолжетімділікті қамтамасыз етеді: пайдаланудағы теңдік және икемділік, қарапайымдылық, түсініктілік, қауіпсіздік, ыңғайлылық;
- инклюзивті білім беру принциптерінің негізінде мектептің білім беру процесін басқаруда заманауи менеджментті енгізу (мониторинг, өзін-өзі басқару, стратегиялық жоспарлау, командалық жұмыс);
- инклюзивті білім берудің сабақтастығын және үздіксіздігін қамтамасыз ету үшін барлық деңгейдегі білім беру ұйымдарымен мектептің өзара ықпалдастығын кеңейту;
- балалардың ерекше қажеттіліктері мен жеке мүмкіндіктерін ескере отырып, оларды әлеуметтендіруді қамтамасыз ету мақсатында мектептердің қосымша білім беру ұйымдарымен ынтымақтастығын дамыту.

Инклюзивтік саясат қағидаттарына сүйене отырып, инклюзивті мәдениетті қалыптастыра отырып, барлық білім беру ұйымдарында инклюзивті практиканы дамыту қажет. Әрине, инклюзивті педагогиканың негізгі принциптерін терең түсінбей және сақтамай, ерекше білім беруді қажет ететін балаларды жалпы білім беру процесіне қосу процесін тиімді жүзеге асыру мүмкін емес.

Осыған байланысты білім берудегі инклюзивті тәсілдерді іске асыру ҚР инклюзивтік білім беру мониторингі шеңберінде [19] ұсынылған, сондай-ақ Инклюзия индексында [18] ұсынылған инклюзивті практика индикаторларына сәйкес жүргізілуі тиіс.

Мектеп практикасы Мониторингілеу рамкасындағы инклюзивті практиканың келесі индикаторларына сәйкес келуі тиіс:

- мектеп барлық білім алушылардың сапалы білім алуы үшін тең мүмкіндіктерді ұсынады;
- мектеп білім алушылардың жетістіктері мен үлгерімдерін мониторингілейді;

- мектепте ерекше білім беруді қажет ететін балаларды оқыту үшін қажетті материалдық-техникалық жағдайлар жасалған;
- мектепте балалардың ерекше білім берілуіне қажеттіліктері мен жеке мүмкіндіктерін қанағаттандыру үшін жағдай жасалған;
- мектепте білім алушыларды психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі тиімді жұмыс істейді;
- мектеп өзге білім беру ұйымдарымен, қоғамдық бірлестіктермен серіктестікті бастамашылық етіп, қолдайды.

Сонымен қатар әлемдік тәжірибеге сүйене отырып, мектептің білім беру процесін «Инклюзия индексіне» сәйкес инклюзивті практика индикаторарын ескере отырып жетілдіру ұсынылады [18]:

- сабақтар барлық білім алушылардың қатысуына ықпал етеді;
- сабақтар әртүрлілікті түсінуді дамытады;
- білім алушылар ілім алуға белсенді тартылған;
- білім алушылар бірлесіп, өзара әрекеттесіп білім алады;
- педагогтер бір-бірімен байланыста жоспарлайды, сабақ береді және мәселелерді қарастырады;
- педагогтердің ассистенттері барлық білім алушыларды оқыту мен қатыстыруды қолдайды;
- үй тапсырмасы барлығын оқытуға ықпал етеді;
- барлық білім алушылар сыныптан тыс мектеп қызметіне қатысады;
- білім алушылардың әртүрлілігі оқытудың көзі, негізі ретінде қолданылады;
- ұжым қызметкерлерінің кәсібилігі толық пайдаланылады;
- ұжым оқыту мен қатысуды қолдау үшін ресурстарды дамытады;
- мектеп ресурстары инклюзияны қолдауға ықпал ететіндей әділ бөлінеді.

Яғни, инклюзивті практиканы дамытудың тиімділігіне қол жеткізу үшін келесі ұсынымдарды орындау қажет:

- барлық балалардың жалпы білім алуын жақсарту үшін оның маңыздылығын түсіну негізінде әрбір балаға қолдау көрсетуді қамтамасыз ету және осы негізде мектепте инклюзивті білім беру практикасын құру;
- жалпы білім беретін мектептің толыққанды құрылымдық бөлімшесі ретінде психологиялық-педагогикалық қолдау қызметінің жұмысын ұйымдастыруды жетілдіру;
- оқу бағдарламаларын бейімдеу, оқу материалын меңгерудің әртүрлі деңгейлерін ескере отырып, оқу-әдістемелік кешендер құру, сараланған тапсырмалар әзірлеу арқылы қажеттіліктері әртүрлі білім алушыларды әртүрлі деңгейде қолдауды қамтамасыз ету;
- инклюзивті білім беруді іске асыру үшін кадрларды даярлау мақсатында ЖОО-лар үшін «Инклюзивті білім беру» миноры бағдарламасын әзірлеуге қатысу;
- біліктілікті арттыру курстарын жүйелендіру, табысты тәжірибе алмасу, тренингтер арқылы педагогтердің кәсіби құзыреттіліктерін арттыру;

- қашықтықтан оқыту және цифрлық технологиялар мүмкіндіктерін пайдалана отырып, педагогтарға оқу-әдістемелік қолдау көрсетуді қамтамасыз ету;

Инклюзивті практиканы іске асыру процесіндегі күшті құралдар ретінде инклюзивті білім беру ортасындағы жетістіктері бойынша мектеп қызметін бағалау және мониторингілеуді атап өтуге болады.

Әрбір мектеп өзін-өзі бағалау мақсатында жоғарыда аталған инклюзияның бірыңғай индикаторларына сәйкес мониторинг жүргізе алады. Және қажет болған жағдайда өз индикаторларын қоса алады, мысалы: мектепті аяқтауы, мектептен шығуы, бағалау, сабақтан қалу, ата-аналарды тарту, бастауыш мектептен негізгі мектепке ауысу, бітіргеннен кейінгі жетістіктері, инклюзивті ортаны дамыту жоспары бойынша жетістіктер және т.б. Мектептің ішкі мониторингісіне сәйкес жасалған қорытындылар SWOT-анализ және мектептің даму жоспарын әзірлеуде негіз болады. Дәл осындай форманы білім беру жүйесінің жергілікті органдарға сыртқы мониторингілеу формасы ретінде ұсынуға болады.

Төменде инклюзия индикаторларына сәйкес деректерді толтыруға арналған форманың үлгі нұсқасы берілген. Ол әрбір мектептің ерекшеліктеріне байланысты жетілдіріліп, толықтырыла алады (14-кесте).

14-кесте. Инклюзия көрсеткіштеріне сәйкес инклюзивті ортаны құру бойынша мектеп қызметін бағалау және мониторингілеу деректерін толтыруға арналған форма

№	Индикаторлар	Келісемін	Жауап беруге қиналамын	Келіспеймін
	Балдар	2	1	0
Жалпы мәліметтер				
1	Біздің мектепті инклюзивті деп атауға болады, себебі бізде ерекше білім беруді қажет ететін балалар оқиды			
2	Біздің мектепті инклюзивті деп атауға болады, себебі бізде балалардың барлық категорияларына барлық жағдайлар жасалған			
3	Біздің мектепті инклюзивті деп атауға болады, себебі бізде барлық педагогтер инклюзивті ортада жұмыс істеу бойынша			

	оқудан өткен			
	Инклюзивті саясат			
4	Біздің мектеп әр бала үшін ашық			
5	Инклюзивтілік саясаты білім беру процесінің барлық қатысушылары тарапынан сақталады			
6	Мектеп практикасы буллингке қарсы тұруға және қауіпсіз психологиялық ортаны құруға бағытталған			
7	Біздің мектеп білім алушыларға оқытудың келесі деңгейіне өтуде немесе басқа білім беру ортасына ауысуда бейімделуде көмектеседі			
8	Біздің мектепте білім алушылардың бағдарламадан қалып қоюына және сабақтан қалуына жол бермеу бойынша жұмыстар жүргізілуде			
9	Мектептен шығарудың алдын алу үшін мектепте ЕБҚ бар балалардың ата-аналарымен жұмыс жүргізілуде			
	Мектеп, сыныптастар, педагогтер тарапынан қажетті қолдаудың (логопед, психолог, дефектолог және т. б.) мектепте болмауы себебінен ЕБҚ бар балалардың мектепткен кету жағдайлары жоқ			
	Бастауыш сыныптардағы ЕБҚ бар барлық балалар мектеп ішіндегі орта сыныптарға сәтті өтті			
10	Мектеп инклюзивті білім беру саласындағы педагогтердің			

	кәсіби дамуына мүмкіндік береді			
	Инклюзивті мәдениет			
11	Мектеп жалпы инклюзивті құндылықтардың дамуына ықпал етеді			
	Мектепте толеранттылық пен өзара сыйластық қағидалары сақталады			
	Мектепте кемсітушілік байқалмайды			
12	Мектеп білім алушылардың өзін-өзі басқаруын дамытуды ынталандырады			
13	Ата-аналар білім беру процесінің мәселелері бойынша шешім қабылдау процесіне белсенді қатысады			
	Мектеп балалардың нәтижелерін жақсарту үшін ата-аналармен серіктеседі			
14	Барлық білім алушылар бір-біріне көмектеседі			
	Педагогтер мен қызметкерлер ұжымда бір-бірімен өзара әрекеттеседі			
	Барлық жергілікті қауымдастық мектеп қызметіне тартылған			
	Ұжым, әкімшілік, юдім алушылар және ата-аналар (заңды өкілдер) инклюзия философиясын сақтайды			
	Ұжым білім беру жолындағы кедергілерді жою және мектеп өмірінің барлық аспектілеріне қатысу үшін барлық шараларды қабылдайды			
	Инклюзивті практика			

15	Мектеп барлық білім алушылар үшін сапалы білім алу үшін тең мүмкіндіктерді ұсынады			
16	Мектеп білім алушылардың үлгерімі мен жетістіктерінің мониторингін жүргізеді			
	Бағалау жеке білім алушыларының прогресінің өзгеруін өлшеу мақсатында жекелендіріліген			
17	Мектепте ерекше білім беруді қажет ететін барлық балаларды оқыту үшін қажетті барлық материалдық-техникалық жағдайлар жасалған			
18	Мектепте балалардың ерекше білім беру қажеттіліктері мен жеке мүмкіндіктерін қанағаттандыру үшін барлық жағдайлар жасалған			
19	Мектепте білім алушыларды психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі тиімді жұмыс істейді			
20	Мектепте ерекше білім беруді қажет ететін балаларға көмектесу үшін педагог-ассистенттер бар			
21	Барлық педагогтер мектеп басшылығы және психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі тарапынан ЕБҚ бар білім алушылармен жұмыста көмекке (супервизия) ие			
22	Мектеп бақса білім беру ұйымдарымен, қоғамдық бірлесіктермен серіктестікті			

	қолдайды бастамашылық жасайды.			
23	Ерекше білім беруді қажет ететін балалар мектепті бітірген соң колледжерге, ЖОО-ларға оқуға түседі			
24	Ерекше білім беруді қажет ететін мектеп түлектері жұмысқа орналасады			
	ҚОРЫТЫНДЫ	Оң және әлсіз жақтарды анықтау үшін әр бағандағы балдар санын есептеңіз		
	ЖАЛПЫ			
	САЯСАТ			
	МӘДЕНИЕТ			
	ПРАКТИКА			

Мониторинг қорытындылары бойынша шешімдер шығару, инклюзивті білім беру ортасын құру бойынша мектеп қызметіне әділ баға беру, мұндайда оң және теріс жақтарымен қатар алдағы уақытта даму үшін мүмкіндіктерді ерекшелеу, ынталандыру жүйесін қарастыру, сонымен қатар инклюзивті мектепті дамыту жоспарына қажетті түзетулер енгізу ұсынылады.

Мектептің даму жоспарын әзірлеу және іске асыру негізінде инклюзивті ортаны құру мақсатына қол жеткізу бойынша мектеп қызметіне мониторингілеу жүргізуге болады. Жоспарды әзірлеу кезінде үш кезеңді ескеру қажет: дайындық, хабардалықты арттыру және енгізу. Олар келесі мазмұнды қамтуы мүмкін:

1) Дайындық кезеңі – бар кадрларды оқыту (қайта даярлау), жаңа кадрларды сұрату – педагогикалық колледждермен және педагогикалық жоғары білім беру ұйымдарымен өзара әрекеттестік, қолжетімді ортаны құру, оқу-әдістемелік материалдарды әзірлеу.

2) Хабардарлықты арттыру немесе қоғаммен жұмыс – жергілікті атқарушы органдармен (ақпарат бөлімдері) өзара әрекеттестікті, үкіметтік емес және хабардарлықты арттыру бойынша өзге де қоғамдық бірлестіктермен серіктестікті қамтиды.

3) Инклюзивті білім беруді енгізу уақыты, сыныптарды қалыптастыру, білім алушыларды психологиялық-педагогикалық қолдау қызметін ұйымдастыру, арнайы білім беру ұйымдарымен, ата-аналар қоғамдастығымен өзара әрекеттесу, мектеп жоспарына сәйкес барлық жұмыс.

Мектеп әкімшілігіне көмек ретінде инклюзивті білім беру ортасын құру бойынша мектеп қызметі жоспарының жобасын үлгі ретінде ұсынамыз.

15-кесте. Инклюзивті білім беру ортасын құру бойынша мектеп қызметінің _____ жылға жоспары

№	Іс-шара	Жауаптылар	Мерзімі	Көрсеткіш (нәтиже)	Мониторинг
Дайындық кезеңі					
1	Мамандарға қажеттілікті анықтау: жас және қажеттіліктер бөлінісінде ерекше білім беруді қажет ететін балалар саны				
2	Қажеттіліктерге байланысты кадрларды даярлау: бар кадрларды оқыту (қайта даярлау)				
3	Педагогикалық колледждермен және педагогикалық жоғары білім беру ұйымдарымен өзара әрекеттестік – жаңа кадрларды сұрату				
4	Анықталған қажеттіліктерге байланысты физикалық жағдай жасау				
5	Оқу-әдістемелік материалдарды дайындау: кітаптар, ойыншықтар және өзге де практикалық материал				
	...өзге іс-шаралар				
II. Қоғаммен жұмыс және хабардарлықты арттыру					
6	ЖАО-мен өзара іс-әрекет (ақпарат бөлімдері)				
7	ҮЕҰ-мен өзара іс-әрекет				
8	Хабардарлықты арттыру бойынша ведомствоаралық өзара іс-әрекет				
9	Брошюралар шығару және балалармен және ата-				

	аналармен жұмыс істейтін барлық инстанцияларды ақпаратпен қамтамасыз ету				
	...басқа да іс-шаралар				
III. Инклюзивті білім беруді енгізу					
10	Сынып жетекшілерін таңдаумен сыныптарды қалыптастыру				
11	Арнайы білім беру ұйымдарымен өзара әрекеттесу				
12	Педагогтердің біліктілігін арттыру				
13	Білім алушыларды психологиялық-педагогикалық қолдау қыметін (ППҚҚ) ұйымдастыру				
14	Ерекше білім беруді қажет ететін балалар үшін жеке оқу жоспарларын әзірлеу				
15	Баланың күшті жақтарын дамыту және әлсіз жақтарын қолдау үшін мектептің ППҚҚ, педагогтері және ата-аналардың бірлескен жұмысы				
16	Мектепке, ата-аналарға және медицина қызметкерлеріне (қажет болған жағдайда) білім басқармасына қолжетімді деректерді енгізу үшін ерекше білім беруді қажет ететін барлық балалар бойынша деректерді автоматтандыру				

17	... басқа да іс-шаралар				

Қазіргі уақытта мониторингілеу бойынша жоғарыда ұсынылған деректерді толтыруға арналған форма, мектеп жоспарының жобасы ұсынымдық сипатқа ие. Алайда аталмыш құралдың тарауларында бірнеше мәрте аталып өткендей, Қазақстанның инклюзивті саясаты өте жылдам қарқынмен дамуда, оған қосымша дәлел ретінде 2021 жылдың 26 маусымында Мемлекет басшысы Қ.К. Тоқаевтың «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне инклюзивті білім беру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» заңға қол қойғанын атап өте аламыз.

Оның негізінде арнаулы психологиялық-педагогикалық қолдауға мемлекеттік білім беру тапсырысы енгізіледі және білім беру ұйымдарындағы психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі реттеледі. Құжат білім беру ұйымы басшыларына мүгедектігі бар балаларды білім беру ұйымдарына оқуға қабылдауды бұзғаны үшін немесе білім үшін арнаулы жағдайлар жасалмағаны жауапкершілік жүктейді. Сонымен қатар заңмен білім беру ұйымдары басшыларына білім беру мекемелеріне даму мүмкіндігі шектеулі балаларды қабылдау қағидаларын бұзғаны немесе олар үшін жағдай жасамағаны үшін жауапкершілігі белгіленген. Барлығы 4 заңға өзгерістер мен толықтырулар енгізу қарастырылған, олардың ішінде: «Кемтар балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдау туралы», «Білім туралы», «Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы», «Қазақстан Республикасында мүгедектерді әлеуметтік қорғау туралы».

Аталған фактілердің барлығы алдағы уақытта заңнамалық құжаттар негізінде жоғарыда аталған міндеттерді іске асыру механизмдері ғана емес, сонымен қатар еліміздің мектептерін қолдауға арналған оқу-әдістемелік материалдар түріндегі құралдар әзірленіп бекітілетін болады.

Мұндайда ҚР БҒМ тапсырысы бойынша инклюзивті білім беру саласында ғылыми зерттеу жүргізу позитивті түс болып есептеледі. Мысалға, аталмыш құрал Б. Алтынсарин атындағы ҰБА Инклюзивті білім беру орталығы күшімен өткізілген қазақстандық мектептердің қазіргі уақыттағы инклюзивті білім беру жағдайын зерттеу нәтижелерін айғақтайды.

Сонымен қатар орталық инклюзивті практиканы дамытуда жалпы білім беретін мектептердің педагогтеріне нақты практикалық көмек көрсетуге бағытталған орта білім беру ұйымдарындағы білім алушыларды психологиялық-педагогикалық қолдау мәселелері бойынша зерттеу жүргізеді.

Мектепте инклюзивті ортаны құру бойынша берілген ұсынымдармен қатар білім беру жүйесінде келесі принциптер мен құндылықтарды енгізу дұрыс деп есептейміз:

1. баланың қызығушылықтары
2. құпиялылық
3. тең құқықтық

4. әртүрлілік

5. инклюзия

6. дискриминацияның болмауы

Әлемнің алуан түрлілігін ақылмен қабылдаудың ұлттық терең дәстүрлеріне, ел педагогтерінің жоғары кәсіби әлеуетіне, елеулі мемлекеттік қолдауға ие бола отырып, бірлескен күш-жігердің арқасында бүкіл қазақстандық қоғам инклюзивті мәдениетті жоғары деңгейде дамыта түседі деп пайымдауға болады.

ЕБҚ бар балаларға жеке көзқарастың заманауи тенденциялары дәстүрлі ұстанымнан өзгешерек. Олар баланы жалпы оқу ортасына қосуды, қосымша білім беру құрылымдары мен қолдау тәсілдерін құруды, инклюзия нысандарын әртараптандыру, оқу бағдарламаларының икемділігі, дидактикалық технологияларды бейімдеу арқылы мектеп бағдарламаларына қол жеткізуді қамтамасыз етуді көздейді.

Еліміздің педагогтеріне өзінің күнделікті тәжірибесінде озық халықаралық тәжірибе негізінде сынып, мектеп жағдайында инклюзивті орта құрудың «алтын» ережелерін ескеру ұсынылады.

Инклюзивті оқыту ортасын құрудың «алтын» ережелері [102]:

1. Инклюзия

Инклюзивті білім беру ЕБҚ бар оқушылар үшін маңызды және олардың басқа оқушылармен қарым-қатынас жасауына сүйенеді:

- мұғалімдер басқа балаларға кейбір балалардың сөйлей алмайтын, өздерін басқаша ұстай алмайтын қиын т.б. себептерін түсіндіре алады. Оқушылар өз сыныптастарымен қалай ынтымақтасуға болатынын өздері анықтай алатын оқу жағдайларын құрыңыз;

- теріс қатынас, әдетте, инклюзия үшін ең үлкен кедергі болып табылады. Сыныптағы/мектептегі балалар ЕБҚ бар балалармен қарым-қатынас жасауға дайындалмауы мүмкін. Ата-аналар «стандарттардың төмендеуіне» алаңдаушылық тудыруы мүмкін. Мұғалімдер балалар, ата-аналар және әріптестер арасында оң қарым-қатынасты құрудағы негізгі фактор болып табылады;

- сыныпта «өзара ойлау» үшін жағдай жасаңыз. Дайындалған оқушылар қарапайым нәтиже көрсеткендерге көмектесе алады. Сондай-ақ ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар оқушылардың «көмек» нысандарына немесе тәуелді болмауы үшін мектеп іс-шараларына маңызды үлес қосатынына көз жеткізіңіз;

- топтарда орындалатын тапсырмаларды барлық балалар өздерінің жеке үлесін мойындай отырып, олардың қол жеткізуіне ықпал ететіндей етіп бөліңіз. ЕБҚ бар балалардың ойындар мен спорттық іс-шараларға қалай қатыса алатынын ойлаңыз. Мысалы, көру қабілеті бұзылған бала жүгірумен байланысты жаттығуларда кәдімгі баланың әріптесі бола алады немесе барлық балалар көз таңғышпен қозғалатын ойынды ұйымдастырыңыз;

- барлық балалардың таланттарына қолдау көрсетіп, олардың мектептегі шығармашылық қызметіне қатысуын ынталандырыңыз.

2. Қарым-қатынас

Қарым-қатынас білім беруде үлкен маңызға ие. Мұғалімдер балалармен, бір-бірімен қарым-қатынас жасауы керек. Мұғалімдер қарым-қатынаста түсінікті және айқын тілді пайдалануы тиіс. Оқушылар әртүрлі және оқытудың әртүрлі стильдері бар: біреуі материалды көзбен жақсы қабылдайды, басқалары – есту немесе іс жүзінде. Жақсы мұғалім әртүрлі арналарды немесе қарым-қатынас жолдарын пайдаланады және сыныпта оқылатын оқу материалын пайдалана отырып, және басқа жағдайларда негізгі мазмұнды қайталайды.

Мұғалім:

- анық және кейде дауысты сәл көтеріп сөйлеуі тиіс, бірақ айқайламауы керек;

- қарапайым сөздерді қолданып, барлық оқушыларға жақсы көрініп тұруы керек; үстел үстінде отырғаннан гөрі тұрып тұрғаны дұрыс;

- оқушылардың назарын маңызды хабарламаларға аудару керек: «мұқият тыңдаңыз» және олармен көзбен шолып байланыс орнату, маңызды ақпаратты қайталау керек;

- түсінікті хабарлама жасау үшін сөйлеу кезінде қимыл және ым-ишара пайдалану керек;

- маңызды ақпаратты қайталау тиіс;

- егер бірдеңе түсініксіз болса, балаларды сұрақ қоюды ынталандыру, балалардың дұрыс түсінгенін тексеру керек;

- ауызша қарым-қатынасты визуалды: фотосуреттермен, суреттермен және жазбаша хабарламалармен байыту керек;

- типтік балаларға көмек көрсету; егер сыныпта ЕБҚ бар бала болса, олар мұғалімге көмектесе алады;

- ақпаратты анық беру үшін мимика немесе қимылдарды пайдалануға балаларды ынталандыру тиіс. Сондай-ақ басқа да оқушылар не айтқанын түсінбесе, дәл солай істеу керек.

3. Сынып кабинеттерінің жабдықтары

Сынып кабинетінің сыртқы түрі оқушыларды оқыту үдерісіне көмектесе алады немесе керісінше кедергі келтіруі мүмкін:

- ЕБҚ бар балалар мұғалім мен тақтаға жақын болуы керек;

- үй-жайды балалар еркін қозғала алатындай етіп ұйымдастыруға тырысыңыз, әсіресе, егер оларда орын ауыстыру немесе көру проблемалары бар болса;

- кейбір балаларға көп жарық қажет болуы мүмкін екенін ескеріңіз, ал басқалары керісінше жарыққа аса сезімтал болуы мүмкін;

- оқушылардың үстелдері немесе парталары топтарда бірге оңай жұмыс істей алатындай және бір-біріне көмектесе алатындай етіп ұйымдастырылуы мүмкін;

- егер кеңістік мүмкіндік берсе, Сіз кейбір балалармен жеке немесе қысқа уақыт ішінде шағын топтарда жұмыс істейтін сынып бөлмесіндегі аймақты бөлуге тырысыңыз;

- балалар өз тапсырмаларын басқалардан бұрын аяқтаған кезде пайдалануға болатын түрлі тапсырмаларды қол астында алу керек. Бұл шағын кітапхана, жұмыс парақтары мен ойындар болуы мүмкін;

- үлкен қаріптерді, суреттер мен таңбаларды қолдана отырып, оларды барлық балаларды оңай көре алатындай етіп, қабырғадан жоғары емес, балалардың көз деңгейінде графиктер мен плакаттарды іліңіз;

- қолжетімді түрлі заттарды қосуға болады, сол арқылы көру қабілеті нашар балаларға көмек көрсетіледі;

- кейбір сабақтарды сынып бөлмесінен тыс өткізу жақсы (мысалы, физика, биология).

4. Сабақты жоспарлау

Сабақ әзірлеу оқу процесін неғұрлым тиімді етеді. Сабақты жобалау кезінде барлық сынып үшін қажетті нәтижелерді, содан кейін жеке оқушылардың жеке нәтижелерін болжаңыз. Осылайша, сіз сабақ пен оқу тапсырмаларын оқушылардың дағдыларына, қызығушылықтарына және мотивациясына сәйкес бейімдей аласыз. Мысалы, сынып қосу тапсырмаларын орындағанда, кейбір оқушылар онның орнына бес операцияны орындай алады, ал екіншісі одан да қарапайым деңгейде жұмыс істей алады – кейбір жиын элементтерін есептей алады. Осылайша, бір сабақта мұғалім балалардың қажеттілігіне байланысты әртүрлі деңгейде жұмыс істейді.

Оқушыларды қалай белсенді қызықтыратынын ойлаңыз. Мысалы, сабақта өлшем бірліктері бойынша оқушылар бір-біріне көмектесе отырып, өз өсуін анықтай алады.

Сабақта қолданылатын кілт сөздерді таңдаңыз. Сабақтың басында оларды атап өтіп, оқушылар оларды түсінетініне көз жеткізіңіз.

Сабақ кезінде пайдалану үшін жұмыс парақтарын дайындаңыз. Олар көру қабілеті бұзылған немесе интеллектуалдық дамуы бұзылған балаларға арналған қарапайым тапсырмалары бар балаларға арналған үлкен қаріп сияқты балалардың жеке қажеттіліктерін ескере отырып жасалуы мүмкін. Оларды болашақта пайдалану немесе әріптестеріңізбен алмасу үшін сақтауға болады. Оқушылар әртүрлі және, мүмкін, тапсырмаларды дербестендіру керек.

Әр сабақ әртүрлі қызмет түрлерінен тұруы керек: топтарда жұмыс істеу, жұпта жұмыс істеу, жеке тапсырмалар. Топтарда жұмыс барлық оқушылардың қатысуына ықпал етеді және жеке қажеттіліктерді қанағаттандырудың тамаша тәсілі болып табылады.

Оқушыларды топтастырудың әртүрлі тәсілдерін (аралас/қабілеттері бойынша/ қызығушылығы бойынша) қолданыңыз және оларды жиі өзгертіңіз.

Сабақ беру ырғағы мен материалдың көлемін уақыт бойына бейімдеңіз. Жапсырмалар мен жіктелімдерді таңудан аулақ болу үшін топтар құрамы гетерогенді болуы жақсы.

5. Жеке жоспар және жеке бағдарлама

Мұғалімдер сабақты әзірлеу кезінде балалардың жеке қажеттіліктерін ескеруі тиіс. Мұны істеу тәсілдерінің бірі – ЕБҚ бар бала үшін пән бойынша жеке жоспар құру.

Жеке бағдарлама жеке оқу жоспарын жасау контекстінде әзірленуі тиіс. Мұғалім баланың қажеттіліктері мен мүдделерін ескере отырып, кейбір аспектілерді жобалау үшін жеке бағдарламаны әзірлеуде ата-аналардың пікірін сұрай алады. Сондай-ақ үй жағдайында балаларды көтермелеу және оларға көмек көрсету жақсы болар еді. Оқушылар оларға қатысты жеке бағдарламаны қайта қарауға тартылуы мүмкін. Бұл сізге олардың күшті жақтарын көрсете алады.

Функционалдық жеке бағдарлама әзірлеу үшін мұғалімдер оқушының дайындық деңгейін бақылап, бағалауы, оның мүдделері мен арнайы қажеттіліктерін ескеруі тиіс. Олар өздері немесе мұғалімдер немесе құрдастары тарапынан көмексіз не істей алатынын анықтау. Сіз сыныптағы өз бақылауыңызға сүйеніп немесе олардың қабілетін тексеріп, оларға тапсырманы орындау үшін ұсыныс жасай отырып, қарапайымнан күрделіге түрленеді.

Жеке бағдарламаны әр тоқсанның және жарты жылдың соңында қайта қарау ұсынылады. Бұл баланың прогресін талдау және жаңа мақсаттар қою үшін қолайлы сәт. Олар баланы ренжітпеу үшін тым қиын болмауы керек, сонымен қатар жаңа дағдыларды алу үшін әлеуетін пайдалану. Бірақ егер бала ұсынылған материалды тез зерттесе, жаңа тапсырмалар қосуға болады. Мақсаттар тым қиын болған кезде, балаларды олармен жұмыс істеуге ынталандыру үшін тапсырманы біртіндеп бөлуге тырысыңыз.

6. Жеке көмек

Ерекше білім берілуіне қажеттіліктері бар балалар көмек пен қолдауды қажет етеді. Сондықтан егер оқыту процесі – оқыту-бағалау олардың нақты қажеттіліктеріне бағытталса, олар көбірек сатып алатын болады. Бірақ балалар қалай жеке көмек ала алады?

Төменде мұғалімдер пайдалы болып табылатын кейбір идеялар бар.

Сынып кейбір міндетті орындаумен айналысқанда, мұғалім бір немесе екі баламен жұмыс істей алады, олармен сабақтың белгілі бір материалын бекітіп немесе оларға осы тақырыпқа байланысты жеке жұмысты бастауға көмектесе алады.

Ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балалар басқа оқушылармен жұптар құра алады, олар өз тапсырмасын орындауды аяқтағаннан кейін оларды қолдап, өз жұмысын ұйымдастыруға көмектесетін болады. Мұндай «алқалық репетиторлық» пайдалы болуы мүмкін.

Жоғары сынып оқушылары мектепте ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балаларға көмектесуге дайын болуы мүмкін. Бұл көмек әлеуметтік көмек бағытының бөлігі болуы мүмкін. Волонтерлер мен оңалту орталықтарының қызметкерлері жеке қолдаудың тағы бір көзі болып табылады. Бала мектепке бара бастағанда олар пайдалы болуы мүмкін, себебі баланы және отбасын біледі.

7. Қосымша материалдар

Балалардың қиындықтары кейде олардың әлсіз жерлерін өтеу үшін арнайы материалдар мен құрылғылардың көмегімен еңсерілуі мүмкін. Мысалы, мүмкіндігі шектеулі балаларға арналған көзілдірік, арба, есту аппараттары.

Дидактикалық құралдар: мұғалімдер келесі материалдарды жиі қолданады: оқу сабақтарына арналған парақтар, плакаттар, суреттер т.б. оларды дайындауға уақыт жұмсау керек, себебі олар балаларды оқыту барысында пайдалы. Оқушыларға көмекке жүгінуге ұялмаңыз. Оқыту қиындықтары бар балалар үшін, мүмкін, үлкен қаріпті пайдалану немесе оларға көмектесетін тактильді көрсеткіштер болуы мүмкін.

Сыныптағы жиһаз: мүмкіндігі шектеулі балалар отыруда қиындықтарға тап бола алады. Олар арнайы орындықтарды немесе денені тігінен ұстап тұру құралдарын пайдалана алады.

Қозғалыс құралдары: олар мүмкіндігі шектеулі адамдарға арналған арбаларды және көру қабілеті бұзылған балаларға арналған таяқтарды қамтиды.

Қарым-қатынас құралдары: балаларға бейнелерді, таңбаларды немесе сөздерді орналастыруға болатын планшет беруге болады. Мұғалімдер мен балалар планшеттің көмегімен бір-бірімен сөйлесе алады.

8. Мінез-құлықты бақылау

Сіз балалардың мінез-құлқының себептерін анықтай аласыз ба? Олар басқа балалардың немесе мұғалімдердің назарын аударғысы келеді ме? Оқушы өзін белгілі бір жолмен ұстағанда, сіз тиісті шаралар қабылдау үшін осындай мінез-құлықтың себептері туралы кеңес ала аласыз.

Оқушылар жиі девиантты мінез-құлықтың басталуы туралы ескертетін сигналдар береді. Егер сіз оларды анықтай алатын болсаңыз, баланы алаңдатуға тырысыңыз: сабақты жалғастыра отырып, жақындап, қолын иыққа салыңыз немесе баладан өзіне ұнайтын жаттығуларды орындауды сұраңыз және онымен бірге ойнай аласыз.

ЕБҚ бар балалар үшін қысқартылған мектеп күні немесе демалысқа қосымша үзілістер болуы мүмкін. Сабақта отырған гөрі барлық уақытта өзін дұрыс ұстағаны жақсы. Күнделікті бағдарлама біртіндеп ұлғайтылуы мүмкін.

Мұғалімдер баланы тиісті түрде немесе тапсырмалар жиынтығын сәтті орындаған кезде марапаттауы тиіс. Оны мақтаңыз және ол құрдастары тарапынан өз еңбегін мойындатады. Қолайсыз мінез-құлықты бақылаудың кез келген жоспары оң мінез-құлықты көтермелеуді қамтуы тиіс. Әйтпесе, бала не

істеу керек екенін ғана біледі және өзін қалай дұрыс ұстау керектігін түсінбейді.

Сыныптағы беделге ие оқушылармен олардың басқалардың мінез-құлқына қалай әсер етуі мүмкін екенін талқылаңыз.

Драмалық қызметті пайдаланыңыз, әртүрлі рөлдерді түсіндіру оқушыларға түрлі эмоцияларды бастан өткізуге және оларды болашақта өмірде іске асыруға көмектесе алады.

Отбасы мүшелерінен баланың үйде қалай тұратынын біліңіз. Ата-аналармен/қамқоршылармен бірге бір типті реакциялардың дамуына ықпал ететін қызмет түрлерін жоспарлаңыз.

Есіңізде болсын: бір оқушының мінез-құлқына тиімді әдіс басқа оқушы үшін пайдалы болмауы мүмкін. Жоспарланған және дәйекті реакциялар табыстың негізгі факторы болып табылады.

Бірлескен жұмыс:

- мұғалімдер оқшауланған жұмыс істемеуі тиіс;
- мектептегі басқа мұғалімдерге кеңес алу үшін хабарласыңыз. Бұл сәтсіздіктің белгісі емес! Сіз бір-бірінен көп үйренесіз. Оқытушылар тобы аптасына бір рет 30 минутқа жиналуы мүмкін. Әр апта сайын мұғалімдер кезек бойынша нақты проблеманы ұсынады: бұл ЕБҚ бар баламен жағдайды шешу тәсілдерін табуға қатысты болуы мүмкін;

- мұғалімдер өз сабақтарын қалай ұйымдастырып, өз әріптестерін сабақтарға қатысуға шақыруға уақыт бөліңіз. Бірге оң аспектілер мен жақсартылуы мүмкін мәселелерді талқылай аласыз;

- мектеп мұғалімдерді инклюзивті білім беру бойынша біліктілікті арттыру курстарына жібере алады, содан кейін олар әріптестеріне презентация жасай алады;

- инклюзивті білім беру саласындағы жергілікті сарапшылардың бар-жоғын, мысалы, балаларды оңалту жобасының қатысушылары мен т.б. біліңіз. Олар сіздің мектепке барса да жақсы болады.

Авторлар (Villa and Thousand, 2005) инклюзивті білім беру бағытындағы өзгерістерді ұйымдастырушылық қолдау ретінде бес компонентті ұсынады. Бес компонент – мектеп көшбасшылары инклюзивті білім беру үшін негіз жасай алатын және дамыта алатын негізді қамтамасыз ететін *пайымдау, дағдылар, ынталандыру, ресурстар және іс-қимылдарды жоспарлау*. Авторлар барлық бес айнымалы келесі үлгімен қалаған өзгерістер жасау үшін орнында болуы тиіс екенін атайды:

- қоғамдастықта инклюзивті оқытудың пайымын құру;
- инклюзивті болу үшін педагогтердің дағдылары мен сенімділігін дамыту;
- инклюзивті мектеп саяхатын бастау үшін адамдар үшін маңызды ынталандыру жасау;

- оқыту мен әртүрлілік үшін адами және басқа да ресурстарды қайта құру және кеңейту;

- жаңа жалпы көріністі көруі және қуануы үшін стратегияларға арналған іс-әрекеттерді жоспарлаңыз және орындаңыз.

Villa, R.A., & Thousand, J.S инклюзивтік мектептер жағына өзгерістер моделінің бөлігі ретінде ынталандыруларды анықтайды. Ынталандыру қарсы іс-қимылды болдырмау үшін өзгерістер процесін өтетін әрбір мүдделі тұлға үшін маңызды болуы тиіс. Инклюзия процесіне адалдық мәдениетін құру тиісті ынталандыруларды анықтау кезінде келесі үдеріске әкеледі:

- *бірлескен күш-жігердің маңыздылығы мен мақтанышын көрсету үшін командаға, сондай-ақ жеке тұлғаларға міндетті түрде барыңыз;*

- *мұғалімдер мен оқушылармен уақыт өткізіңіз, олардың жетістіктері көпшілік алдында және жеке тәртіппен танылуы үшін жақсы жұмыс істейтінін зерттеңіз;*

- *қызметкерлер мен білім алушыларды ынталандыру ретінде нені бағалайтынын сұраңыз, бір адамға пайда әкелетін нәрсе басқа үшін маңызды емес болуы мүмкін;*

- *автобустың жүргізушісі немесе күзетші инклюзивті білім беруді қабылдауды немесе тоқтатуды жеделдету үшін әкімші немесе кәсіби педагогпен тең дәрежеде көмектесе алатынын есте сақтаңыз.*

Қолайлы шешім адамдарды өз табысын мойындауға итермелейтін ішкі марапаттарды пайдалану болып табылады:

- оқушылардың дамуы мен бақыты болуы;

- әріптестер мен білім алушылар тарапынан өзінің кәсіби өсуі және танылуы үшін мақтаныш;

- жеке қанағаттандыру;

- тәжірибе.

Эмоционалдық қолдау қолдаудың ең маңызды компоненті деп танылды. Әкімшілердің ашық сөйлесуі, күш-жігерін мойындауы және өз қызметкерлерінің идеяларын ескеруі өте маңызды. Ресурстар ретінде білім алушыларды оқу процесіне қосу жолында өмірлік маңызы бар; олар серіктес оқытуда, топтық оқытуда және ересектер мен білім алушыларды бірлесіп оқыту топтарында нұсқаушылар болып қызмет етеді.

Ата-аналармен ынтымақтастық құру бойынша ұсыныстар

Инклюзивті білім беру жетістігі ата-аналардың мектеппен ынтымақтастығымен қамтамасыз етілген. Дәстүрлі мектепте ата-аналар мен мектептің тығыз қарым-қатынасы жоқ немесе жағдайға байланысты ақпараттық сипатқа ие деуге болады. Инклюзивті мектеп жағдайында ата-аналар мектеп өміріне белсенді қатысады және білім беру процесіне қатысты кейбір шешімдерді қабылдауға әсер етуі мүмкін. Балалардың білім беру проблемаларына ата-аналардың немқұрайлылығы (немесе олардың болмауы) инклюзия идеясына қарсы келеді. Бұл мағынада ата-аналардың наразылығы немесе сенімсіздігі салдарынан көптеген қиындықтар туындайды, олар ЕБҚ бар балалардың мектептегі дамуы мен мектеп туралы ойларының бұрмалануынан пайда болады. Ата-аналар мектептің жұмыс істеу тәсілдеріне өз көзқарасын білдіруге және басқару қызметіне нақты әсер етуге құқылы. ЕБҚ бар балалардың отбасылары мектептен тыс іс-шаралардың жұмысына қосылып,

егер олардың балаларының өмірінде баяу немесе жылдам өзгерістер болса, түсіністік пен шыдамдылық танытуы тиіс.

Отбасы – мектеп қарым-қатынасы сенімге негізделеді, ал тиімді қарым-қатынас өзара сенімді қамтамасыз етеді. Ата-аналармен әріптестіктің қалыптасу кезеңінде педагогтер олардың балаларына қатысты ата-аналардан не үйренуге болатынын ойлауы тиіс. Мұндай қарым-қатынастың тиімділігі үшін мектеп басшылығы мен мұғалімдер мұқият тыңдауды үйренуі тиіс.

Белсенді тыңдау қабілеті нақты ынтымақтастық үшін алғышарттар жасау қабілетін білдіреді. Екі жақты қарым-қатынас арқылы мектеп пен ата-аналар балаларды қолдауда мықты серіктестік құрып, мектеп қоғамдастығы мен мәдениетін, өздерін бір отбасы ретінде сезінетін ортаны қалыптастыра алады. Ата-аналар мұндай мәдениетке балалардың білім алуына қатысуы арқылы олар ешқашан білмеген тәсілдермен жауап береді.

Еуропалық қоғамдастық мемлекеттеріндегі мектеп пен отбасы арасындағы қарым-қатынас туралы есепте мектеп пен отбасы балалардың білім беру процесіне ынтымақтасуға тиіс деген төрт себеп анықталды:

- ата-аналар өз балаларын оқытуға заңды түрде жауапты;
- оқыту тек балаларды тәрбиелеудің бір бөлігі болып табылады, қызметтің негізгі бөлігі мектептен тыс бола бермек;
- зерттеу ата-аналардың балалардың мектеп нәтижелеріне, әсіресе білім беру мотивациясына ықпалын, сондай-ақ ата-аналардың кейбір мінез-құлықтарының мектеппен диалогінің ықпалымен өзгеруі мүмкін екенін анықтайды;
- оқу орнымен тартылған әлеуметтік топтар (әсіресе ата-аналар мен оқытушылар) мектеп әкімшілігіне ықпал етуге құқылы.

Ата-аналар үшін мектеппен қарым-қатынас өз баласының білімін ақпараттандыру және бақылау, сондай-ақ жақсы ата-ана ретінде қалыптасуына қолдау көрсету тұрғысынан басымдыққа ие.

Ата-аналарға өз балаларының білім алуына қосылуына ықпал ететін факторлар:

- ата-аналардың білім деңгейі;
- олар қандай топқа жататындығы;
- мектеп әкімшілігінің қатынасы;
- мәдени әсер ету;
- баланы тәрбиелеудегі отбасылық проблемалар.

Инклюзивті мектеп және тұтастай педагогикалық құрам отбасын бейімдеу, қалпына келтіру, инклюзияға тарту үшін қолайлы орта жасауы тиіс:

- ЕБҚ бар балалардың ата-аналарын баланы бағалауға, ЖОЖ әзірлеуге және енгізуге қатысуға тарту;
- олардың балалары іс-шараларға қалай және қашан қатыса алатындығы жөнінде отбасы қажеттіліктері мен құқықтарын тану;
- отбасын бала туралы ақпарат алмасуға қосу;
- ата-ана әрекетін қолдауға болатын құралдарды анықтау;

- ата-аналардың қалауы бойынша ұсынылған оңалту-қалпына келтіру бағдарламалары және олардың толықтырулары туралы отбасыларды ақпараттандыру;

- ата-аналарды баланың қол жеткізген жетістіктері мен өзгерістері туралы ақпараттандыру;

- отбасынан алынған кері байланысты ЕБҚ бар балаларды қалпына келтіруге арналған бағдарламаларды жақсартуда маңызды ақпарат ретінде тану.

Отбасымен және қоғаммен әріптестікті қамтамасыз ету үшін, инклюзивті ортаны құру үшін жұмыстың келесі нысандарын пайдалану ұсынылады:

- ата-аналарға мектептің білім беру тапсырысы (миссия, саясат, бағдарлама, ережелер және т.б.), мектепте не болып жатқаны (іс-шаралар, оқиғалар, жетістіктер, өзгерістер және т.б.), балалардың жетістіктері (академиялық тұрғыдан және балалардың жеке дамуы) және т.б. туралы ақпарат беретін тұрақты кездесулерді (ата-аналармен кеңестер, жеке әңгімелер) ұйымдастыру;

- балалардың ата-аналары қатыса алатын мектептен тыс іс-шараларды ұйымдастыру;

- отбасылармен әріптестікке негізделген инклюзивті білім беру аясында мектепте кейбір жобаларды/іс-шараларды әзірлеу және енгізу;

- мектеп пен отбасы арасындағы байланысты қамтамасыз ету үшін ата-аналар қауымдастықтарын топтастыру. Ата-аналар қауымдастықтарының қолдауы бар көптеген елдерде ата-аналар мектеп қабылдайтын шешімдерге елеулі әсер етеді.

- мектеп қызметіне байланысты ата-аналарға сұрақ қою үшін сауалнама жүргізу;

- мектеп әкімшілігі қабылдаған кейбір шешімдер туралы ата-аналарға кеңес беру. Ата-аналар бюджетті, мектептен тыс іс-шараларды бекітуге, балалардың денсаулығы мен қауіпсіздігі мәселелері бойынша мектеп іс-шараларын ұйымдастыруға, мектепті және оның басшылығын ұйымдастыру бойынша жалпы істерге, мінез-құлық және тәртіп мәселелеріне, мектеп таңдау бойынша оқу жоспарлары мен бағдарламаларына және т.б. шараларға қатысуға тиіс [103].

Қорытынды

Білім беру тұлға дамуының екі маңызды өркениеттік функциясын: оның рухани, адамгершілік, көркемдік, мәдени дамуы және оны әлеуметтендіруін, сондай-ақ экономикалық функцияны – қоғамдық өндіріс үшін білікті еңбек ресурстарын жаңғыртуды орындайды.

Қазіргі кезеңдегі қазақстандық социумның ең өзекті демографиялық және әлеуметтік-экономикалық мәселелерінің бірі – қоғамға ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар (ЕБҚ) балаларды қосу. ЕБҚ бар балаларды қоғамға қосуға байланысты әлеуметтік мәселелерді халықты әлеуметтік қорғау, денсаулық сақтау, білім беру, экономика, мәдениет, көлік, құрылыс және сәулетті басқару органдарының қатысуымен кешенді түрде шешу керек, сонымен бірге әлеуметтік оңалтудың тұтас, бірыңғай жүйесін әзірлеу қажет.

Мемлекеттік және қоғамдық құрылымдардың кешенді өзара іс-әрекеті кезінде ЕБҚ бар балалардың бейімделуінің жеткілікті деңгейіне қол жеткізілуі мүмкін, ол оларға өз-өзіне қызмет көрсету, өз-өзін ұйымдастыру мүмкіндігін және өзін қоғамның толыққанды мүшесі ретінде сезіну үшін мемлекеттің мәдениеті мен экономикасының дамуына зор үлес қосып, еңбек ету мүмкіндігін қамтамасыз етеді.

ЕБҚ бар балалардың білім алуы олардың табысты әлеуметтенуінің, олардың қоғам өміріне толыққанды қатысуын қамтамасыз етудің, кәсіби және әлеуметтік қызметтің әртүрлі түрлерінде тиімді өзін-өзі жүзеге асырудың негізгі және ажырамас шарттарының бірі болып табылады.

ЕБҚ бар балалар жалпы білім беру ұйымдарындағы ортаға арнайы топтарға қарағанда неғұрлым тиімді бейімделеді: қоғамдық тәжірибе алуда айырмашылық сезіледі; сонымен қатар қоршаған балаларда да оқу қабілеті жақсарады, дербестік, белсенділік және толеранттылық дамиды.

Алайда осы күнге дейін жаппай мектептердегі ЕБҚ бар балаларды оқыту және дамыту процесін қалыптастыру туралы мәселе ашық болып табылады. Ең бастысы, бұл мамандардың жетіспеуіне, кадрлардың дайын болмауына, мектеп әкімшілігінде психологиялық-педагогикалық қолдау қызметін ұйымдастырудағы менеджменттің жеткіліксіз тәжірибесіне және басқа да себептерге байланысты.

Инклюзивті білім беру идеясын қабылдаған жалпы білім беру ұйымдарының әкімшілігі мен педагогтарының негізгі тұлға ретінде бала көрініс табатын білім беру процесіне қатысушылар арасындағы өзара іс-әрекеттік механизмін нақтылау және педагогикалық процесті қалыптастыру бойынша қолдау көрсетуге қажеттілігі жоғары болып отыр.

Инклюзия кеңістігі балалармен қатар ересектер үшін де қолжетімділік пен ашықтықты білдіреді. Жалпы білім беретін ұйымдардың серіктестері көп болған сайын, оқушы соғұрлым табысты болады. Серіктестер шеңбері өте кең: арнайы ұйымдар, қоғамдық және ата-аналар қауымдастығы, оңалту орталықтары және т.б.

Инклюзивті білім беру әртүрлі білім беру қажеттіліктері бар балалар оқу процесіне қосылуы керектігін, ал білім беру ұйымдары бұл үшін оларға тиісті жағдай жасауы керектігін болжайды, өйткені барлық білім алушылар мектеп қоғамдастығының тең мүшелері болып табылады.

Білім беру жүйесін жаңғыртудың қазіргі жағдайында мектеп барлық білім алушылардың қажеттіліктері мен мүмкіндіктерін ескере отырып, оқыту формалары мен әдістерін таңдау тұрғысынан неғұрлым икемді және бейімделгіш бола бастайды, сонымен қатар жаңартылған білім беру мазмұнының бағдарламалары саралау және даралау қағидаттарын ұстануға жеткілікті оңай мүмкіндік береді.

Бірлескен оқытуды ұйымдастыру ерекше білім беруді қажет ететін балаларды білім беру процесіне тартуды ғана емес, сонымен бірге олардың мектеп өміріне белсенді қатысуын да қарастырады. Алайда, ерекше білім беруді қажет ететін балаларды жалпы білім беретін мектеп жүйесіне қосу – бұл мақсат емес, баланың дамуы үшін қолайлы жағдай жасау әдісі екенін есте ұстаған жөн. Инклюзия процесі отбасы мен мектептің күш-жігері тек білім мен тәрбиеге ғана емес, сонымен бірге қоғам мүшелерінің бойында ерекше білім беруді қажет ететін балалардың мүмкіндіктері туралы нақты біліммен, оның өмірінің барлық салаларында нақты практикалық көмекпен үйлесетін адамгершілік қатынасты қалыптастыруға бағытталған кезде ғана тиімді бола түспек.

Ерекше қажеттіліктері бар білім алушы өзін мектепте сенімді және қорғалған сезінуі тиіс. Бұл жерде әңгіме тек қана физикалық қауіпсіздік туралы емес. Бала үшін психологиялық және эмоционалды қауіпсіздік маңызды. Білім алушы егер көмек қажет болса, оған міндетті түрде көмектесетініне, егер өз идеяларымен бөліскісі келсе, оны міндетті түрде тыңдайтынына, егер сұрақ туындаса, оған жауап беретініне сенімді болуы керек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың 2020 жылғы 1 қыркүйектегі «Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі» Қазақстан халқына Жолдауы. URL: https://www.akorda.kz/kz/special/addresses/addresses_of_president/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevty-n-kazakstan-halkyna-zholdauy-2020-zhylgy-1-kyrkuiek
2. «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне инклюзивті білім беру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының Заңы 2021 жылғы 26 маусымдағы № 56-VII ҚРЗ. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z2100000056/compare>
3. «Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020 – 2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 27 желтоқсандағы № 988 қаулысы. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1900000988/compare>
4. Ainscow, M. (1994). Special Needs in the Classroom: A Teacher Education Guide. London: Jessica Kingsley/Paris: UNESCO.
5. Mittler, P. (2000). Working Towards Inclusive Education. London: Fulton.
6. Clough Peter, and Cathy Nutbrown. A Student' s Guide to Methodology. Sage, 2012.
7. Jordan, Anne, Eileen Schwartz, and Donna McGhie-Richmond. "Preparing teachers for inclusive classrooms." Teaching and teacher education 25.4 (2009): 535-542.
8. Vislie, Lise. "From integration to inclusion: focusing global trends and changes in the western European societies." European journal of special needs education 18.1 (2003): 17-35.
9. Bell, Les, and Howard Stevenson. Education policy: Process, themes and impact. Routledge, 2006.
10. Nilholm, Claes, and Barbro Alm. "An inclusive classroom? A case study of inclusiveness, teacher strategies, and children's experiences." European journal of special needs education 25.3 (2010): 239-252.
11. Гребенникова, В. М., Щербина А. И. «Стратегия включения инклюзивной образовательной среды с учётом" индекса инклюзии». Успехи современной науки и образования 1 (2016): 69-72.
12. Ainscow, M. (1999). Understanding the Development of Inclusive Schools. London: Falmer.
13. Ainscow, M. (2000b). The next step for special education. British Journal of Special Education 27(2), 76–80.
14. Ainscow, M. (2002). Using research to encourage the development of inclusive practices. In P. Farrell & M. Ainscow (eds.), Making Special Education Inclusive. London: Fulton.
15. Kugelmass, J. & Ainscow, M. (2003). Leadership for inclusion: A comparison of international practices. Paper presented at the meeting of the American Educational Research Association, Chicago, April 2003.

16. Ainscow, M. & Haile-Giorgis, M. (1999). Educational arrangements for children categorised as having special needs in Central and Eastern Europe. *European Journal of Special Needs Education* 14(2), 103–121.
17. Ainscow, M., Farrell, P. & Tweddle, D. (2000). Developing policies for inclusive education: A study of the role of local education authorities. *International Journal of Inclusive Education* 4(3), 211–229.
18. Показатели инклюзии. Практическое пособие. Тони Бут, Мэл Эйнскоу, под редакцией Марка Вогана, основателя Центра изучения инклюзивного образования, Бристоль, Великобритания. Перевод пособия осуществлен РООИ «Перспектива» Москва, Россия.
19. Қазақстан Республикасында инклюзивті білім беру мониторингінің бірыңғай шеңбері. Қазақстан Республикасының Білім және ғылым министрлігі «Ақпараттық-талдау орталығы» АҚ, 2017.
20. Қазақстан Республикасының Конституциясы. Конституция 1995 жылы 30 тамызда республикалық референдумда қабылданды. URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000_/compare
21. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/pdf/salamanka.pdf
22. «Білім беру ұйымдарында инклюзивтік мәдениетті қалыптастыру бойынша әдістемелік ұсынымдар». Әдістемелік ұсынымдар. – Нұр-Сұлтан: Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2019. – 320 б.
23. Акатов Л.И. Социальная реабилитация детей с ограниченными возможностями здоровья. Психологические основы: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. - М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003.
24. Нигматов З.Г. Формирование поликультурной личности в условиях инклюзивного образования. Сборник научных трудов межд. научно - практической конференции "Поликультурное образовательное пространство Поволжья: пути и формы интеграции" (Казань, КФУ, 1 ноября 2013 г.
25. Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстан жолы – 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» атты 2014 жылғы 17 қаңтардағы Қазақстан халқына Жолдауы. URL: https://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/kazakstan-respublikasynyn-prezidenti-nenazarbaevty-n-kazakstan-halkyna-zholdauy-2014-zhylygy-17-kantar
26. Білім беру ұйымдарының тәжірибесіне инклюзивтік педагогика мен енгізу жүйесінің қағидаларын дайындау. Әдістемелік ұсынымдар. –Астана: Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2015. – 33 б.
27. «Білім туралы» Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі № 319 Заңы. URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z070000319_/compare
28. «Қазақстан Республикасы білім беру жүйесінің статистикасы» Ұлттық жинақ – «Ақпараттық - талдау орталығы» АҚ: Астана, 2019. - 319 бет.
29. «Қазақстан Республикасы білім беру жүйесінің статистикасы» Ұлттық жинақ – «Ақпараттық - талдау орталығы» АҚ: Нұр-Сұлтан, 2020. - 308 бет.
30. «Қазақстан Республикасы білім беру жүйесінің статистикасы» Ұлттық жинақ – «Ақпараттық - талдау орталығы» АҚ: Нұр-Сұлтан, 2021. – 313 бет.

31. Ерекше білім беруге қажеттілігі бар балалар және үйде оқытылатын балалардың оқу жетістіктерін бағалау бойынша әдістемелік ұсынымдар. Әдістемелік құрал. – Астана: Ы. Алтынсарин атындағы ҰБА, 2017. – 88 б.
32. Мовкебаева З.А. «Инклюзивное образование: теория, практика, опыт». Материалы международной научно-практической конференции, 2018 г.
33. Инклюзивное образование: право, принципы, практика // сост. Н.В. Борисова, Прушинский, С.А.. – М.; Владимир// Транзит-ИКС, 2009.
34. Алехина С.В. Принципы инклюзии в контексте изменений образовательной практики. – М.//Методология инклюзивного образования. – 2012.
35. «Педагог қызметкерлер мен оларға теңестірілген тұлғалардың лауазымдарының үлгілік біліктілік сипаттамаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2009 жылғы 13 шілдедегі № 338 Бұйрығы. URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/V090005750_/compare
36. Конаржевский Ю.А. Менеджмент и внутришкольное управление / М.: Центр «Педагогический поиск», - 2000. – 224 с.
37. Ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар баланың отбасына психологиялық-педагогикалық қолдау көрсету бойынша әдістемелік ұсынымдар. Әдістемелік ұсынымдар – Нұр-Сұлтан: Ы. Алтынсарин атындағы ҰБА, 2020. – 102 б.
38. Жалпы білім беру мектептің оқыту үдерісінде ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар білім алушыларды қолдау бойынша әдістемелік ұсынымдар әзірлеу. Әдістемелік ұсынымдар – Нұр-Сұлтан: Ы. Алтынсарин атындағы ҰБА, 2019. – 258 б.
39. Florian, L., Black-Hawkins, K. & Rouse, M. (2017). Achievement and inclusion in schools (2nd ed.). London: Routledge.
40. Fendler, L., & Muzaffar I. (2008). The History of the Bell curve: Sorting and the Idea of Normal. Educational Theory, 58(1), 63-82.
41. Rose, R., Shevlin, M., Winter, E. and O’Raw, P. (2010) Special and inclusive education in the Republic of Ireland: reviewing the literature from 2000 to 2009. European Journal of Special Needs Education. 25(4), pp. 359-373. 0885-6257.
42. Warnock Report, 1978.
43. The Code of Practice on the Identification and Assessment of Special Educational Needs (Introduction) London: HMSO
44. Professional Studies: Special Educational Needs 1 (Курс повышения квалификации учителей в университете Уэльса) URL: <http://www.swan.ac.uk/education/pgcemaths/ps/sen1>)
45. Every Child Matters, 2003.
46. Removing Barriers to Achievement. The Government’s Strategy for SEN.
47. Booth T. and Ainscow, M. (2000, 2002) Index for Inclusion: developing learning and participation in schools (Bristol: CSIE).
48. Special educational needs in England: 2007. A Summary of the DfES Statistical First Release, June 2007, Ref. SFR 20/2007 Internet resource: URL: <http://www.dfes.gov.uk/rsgateway/DB/SFR/s000732/index.shtml>

49. A Guide to the Statement of Special Education Needs for Parents of Children with Down's Syndrome A Down's Syndrome Association Publication, March, 2003

50. DfEE 0065/2001 Supporting the Target Setting Process Guidance for effective target setting for pupils with special educational needs

51. URL: https://inclusion-europe.eu/wp-content/uploads/2018/02/Best-Practice-Education_EN-FINALWEB.pdf

52. URL: <https://www.open.edu/openlearncreate/mod/oucontent/view.php?id=138668&printable=1>

53. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-organizatsii-inklyuzivnogo-obrazovaniya-v-ssha>

54. URL: <https://www.ideadata.org>

55. URL: <http://www2.ed.gov/nclb/landing.jhtml>

56. Поескова Г.И. «Дважды особенные» одаренные дети: практика инклюзивного обучения в США / Ежемесячный научный журнал «Молодой ученый». №10 (45). 2012. с. 373.

57. URL: <https://www2.ed.gov/about/offices/list/opers/policy.html>

58. Данилова Е.А. Опыт инклюзивного образования незрячих в США на примере средней школы г. Чикаго Walter Payton College. Инклюзивное образование: теория и практика: сборник материалов международной научно-практической конференции, 2016. С. 551-557.

59. Обучение детей с проблемами в развитии в разных странах мира / Под ред. Л.М. Шипициной. СПб., 1997.

60. Романов П.В., Ярская-Смирнова Е.Р. Политика инвалидности: Социальное гражданство инвалидов в современной России. Саратов: Научная книга, 2006. с. 115.

61. Портал психологических новостей PsyPress.ru — <https://psypress.ru/articles/24481.shtml>

62. URL: <https://www.edcan.ca/wp-content/uploads/EdCan-2008-v48-n2-Porter.pdf>

63. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13632434.2019.1709165>

64. URL: file:///C:/Users/CRIO_user/Downloads/Implementing_Inclusive_Education_Article_24_in_CRPD.pdf

65. URL: <https://articlekz.com/article/17921>

66. URL: file:///C:/Users/CRIO_user/Downloads/%D0%9E%D0%BF%D1%8B%D1%82%20%D0%B1%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%B0%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B9%20%D0%BD%D0%B0%D1%87%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D0%B9%20%D1%88%D0%BA%D0%BE%D0%B%D1%8B.pdf

67. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/inklyuzivnoe-obrazovanie-v-ispanii-zakonodatelnye-izmeneniya-dostizheniya-i-perspektivy>

68. URL: file:///C:/Users/CRIO_user/Downloads/%D0%9E%D0%BF%D1%8B%D1%82%20%D0%B1%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%B0%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B9%20%D0%BD%D0%B0%D1%87%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D0%B9%20%D1%88%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D1%8B.pdf

69. Convention on the rights of persons with disabilities (2006). Электронная версия (<http://www.un.org/disabilities/documents/convention/convoptprot-e.pdf>).
70. Schulgesetz für das Land Nordrhein-Westfalen. Stand: 15. 4. 2011. Электронная версия: http://www.schulministerium.nrw.de/BP/Schulrecht/Gesetze/SchulG_Info/Schulgesetz.pdf.
71. Verordnung über die sonderpädagogische Förderung, den Hausunterricht und die Schule für Kranke. Stand: 1.7. 2010 (2010). Электронная версия: http://www.schulministerium.nrw.de/BP/Schulrecht/APOen/AO_SF.pdf.
72. URL: <http://www.applied-research.ru/ru/article/view?id=8814>
73. Корепанова И.А. Заметки об инклюзивном «ландшафте» Германии / Психологический журнал Международного университета природы, общества и человека «Дубна». № 4. 2012. с. 13-20.
74. Рейнланд-Пфальц: успех благодаря образованию. 2015. Ministerium für Bildung, Wissenschaft, Weiterbildung und Kultur (MBWWK). Mittlere Bleiche 61, 55116 Mainz
75. URL: <http://www.disright.org/ru/info/mezhdunarodnye-standarty-i-evropeyskaya-praktika-v-sfere-dostupnosti-vysshego-obrazovaniya>
76. URL: file:///C:/Users/CRIO_user/Downloads/%D0%9E%D0%BF%D1%8B%D1%82%20%D0%B1%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%B0%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B9%20%D0%BD%D0%B0%D1%87%D0%B0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D0%B9%20%D1%88%D0%BA%D0%BE%D0%B%D1%8B.pdf
77. URL: https://www.researchgate.net/publication/339069076_Implementing_Inclusive_Education_in_Lithuania_What_are_the_main_Challenges_according_to_Teachers'_Experiences
78. Wildt Persson & Rosengren, 2001, p. 299.
79. Претворяя в жизнь идеи инклюзивного образования: опыт соседних стран (Эсси Кесялахти, Сай Вяюрюнен), 2013.
80. Lpo 94. (2001). Curriculum for the compulsory school system, the pre-school class and the leisure-time centre. Stockholm: Ministry of Education and Science in Sweden and National Agency for Education.
81. Cresantus Biamba. Inclusion and classroom practices in a Swedish school: A case study of a school in Stockholm.
82. Lpo 94. (2001). Curriculum for the compulsory school system, the pre-school class and the leisure-time centre. Stockholm: Ministry of Education and Science in Sweden and National Agency for Education. p. 4.
83. Инклюзивное образование в Швеции, О. Винблад
84. Претворяя в жизнь идеи инклюзивного образования: опыт соседних стран (Эсси Кесялахти, Сай Вяюрюнен), 2013
85. Модели реализации инклюзивного образования в современном мире; Вольская О.В., Флотская Н.Ю., Буланова С.Ю., Усова З.М.
86. Шинкарева Е. О шведском опыте инклюзивного образования / Е. Шинкарева; худож. В. Ильин. - (Дети-инвалиды) // Защити меня!. - 2006. - N 4. С. 51-52.
87. URL: <https://narfu.ru/upload/medialibrary/84c/publikatsiya-pretvoryaya-v-zhizn-idei-inklyuzivnogo-obrazovaniya-opyt-sosednikh-stran.pdf>

88. URL: <https://narfu.ru/upload/medialibrary/84c/publikatsiya-pretvoryaya-v-zhizn-idei-inklyuzivnogo-obrazovaniya -opyt-sosednikh-stran.pdf>

89. URL: <https://narfu.ru/upload/medialibrary/84c/publikatsiya-pretvoryaya-v-zhizn-idei-inklyuzivnogo-obrazovaniya -opyt-sosednikh-stran.pdf>

90. Статья 12 Рамочного Закона №104 от 05 февраля 1992 года.

91. URL: <https://elar.rsvpu.ru/bitstream/123456789/26750/1/978-5-8050-0653-2.pdf>

92. Анализ мировой практики успешного внедрения принципов инклюзивного подхода в обучении по методологическому и научно-методическому сопровождению инклюзивного образования. Методические рекомендации. – Астана: НАО имени И. Алтынсарина, 2015. – 80 с.

93. Малофеев Н.Н., Шматко Н.Д. Интеграция и специальные образовательные учреждения: необходимость перемен // Дефектология. 2008. № 2. С. 86-94.

94. Нормативно-правовая база инклюзивного (интегрированного) образования детей-инвалидов и детей с ограниченными возможностями здоровья. Интернет-портал Института проблем инклюзивного образования. - [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.inclusive-edu.ru/docum/>; Федеральный закон РФ «Об образовании в Российской Федерации» №273-ФЗ. - [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.zakonrf.info/zakon-ob-obrazovanii-v-rf/>; Федеральный закон от 24 ноября 1995 г. N181-ФЗ «О социальной защите инвалидов в Российской Федерации». - [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.rg.ru/1995/11/24/invalidy-dok.html>; Федеральный закон от 03.05.2012 №46 – ФЗ «О ратификации Конвенции о правах инвалидов». - [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.rg.ru/2012/05/05/invalidi-dok.html>

95. URL: https://www.elibrary.ru/download/elibrary_30515703_60019051.pdf

96. URL: https://www.elibrary.ru/download/elibrary_30515703_60019051.pdf

97. URL: <https://pedsovet.org/article/inkluzia-v-strihah-iz-opyta-aponii>

98. URL: <https://elar.rsvpu.ru/bitstream/123456789/26750/1/978-5-8050-0653-2.pdf>

99. Методические рекомендации по разработке и внедрению измерителей уровня готовности детей с особыми образовательными потребностями к обучению в общеобразовательной организации. – Астана: НАО имени И. Алтынсарина, 2018. – 72 с.

100. Методические рекомендации для педагогов-ассистентов по сопровождению детей с особыми образовательными потребностями в общеобразовательном процессе. – Астана: НАО имени И. Алтынсарина, 2018. – 97 с.

101. Методические рекомендации по составлению индивидуальных программ естественно-математического и гуманитарного образования в условиях инклюзии. Методические рекомендации – Нур-Султан: НАО имени И. Алтынсарина, 2019. – 320 с.

102. 18. Взято из Л. Канду, Понимание и удовлетворение потребностей детей в инклюзивных классах. Руководство для учителей (перевод), Кишинев,

ЮНЕСКО, 2003 — 126-130 URL:
https://fism.gov.md/sites/default/files/document/attachments/educatia_incluziva_vol_2_rus_1.pdf
103. Моисеев А.М.. Качество управления школой: каким оно должно быть.
—М.: Сентябрь, 2001. —160 с. URL: <http://dpo-journal.ru/pablik/Moiseev/moiseev-09.pdf>
104. Создание и апробация модели психолого-педагогического
сопровождения инклюзивной практики: Методическое пособие / Под общ. ред.
С.В. Алехиной, М.М. Семаго. — М.: МГППУ, 2012. — 156с.

1-қосымша

Ведомстволық бағыныстылығына қарай жалпы орта білім беру ұйымдарының желісі, 2018 ж.

Аймақ	барлық мектептер	оның ішінде ведомстволық бағынысты						«НЗМ» ДББ	«НЗМ» ДББ филиалындағы Халықаралық мектеп
		ҚР БҒМ	ондағы:		ҚР Денсаулық сақтау министрлігіне ведомстволық бағынысты ұйымдардың жанындағы мектептер	ҚР Қорғаныс министрлігіне	ҚР Мәдениет және спорт министрлігіне		
			ЖАО	республикалық мектептер					
ҚР	7 393	7 338	7 334	4	7	4	23	20	1
Ақмола	579	576	576	0	1	0	1	1	0
Ақтөбе	415	412	412	0	1	0	1	1	0
Алматы	783	781	781	0	0	0	1	1	0
Атырау	203	202	202	0	0	0	0	1	0
БҚО	392	390	390	0	0	0	1	1	0
Жамбыл	461	459	459	0	0	0	1	1	0
Қарағанды	542	539	539	0	0	1	1	1	0
Қостанай	523	522	522	0	0	0	0	1	0
Қызылорда	310	307	307	0	1	0	1	1	0
Маңғыстау	160	159	159	0	0	0	0	1	0
Павлодар	373	371	371	0	0	0	1	1	0
СҚО	496	494	494	0	0	0	1	1	0
Түркістан	919	917	917	0	2	0	0	0	0
ШҚО	687	682	682	0	1	0	2	2	0
Астана қ.	112	105	104	1	0	1	3	2	1
Алматы қ.	282	271	268	3	0	1	8	2	0
Шымкент қ.	156	151	151	0	1	1	1	2	0

Дереккөз: ҰБДҚ деректері, 2019 ж.

Ведомстволық бағыныстылығына қарай жалпы орта білім беру ұйымдарының желісі, 2019 ж.

Аймақ	барлық мектептер	оның ішінде ведомстволық бағынысты						«НЗМ» ДББ	«НЗМ» ДББ филиалындағы Халықаралық мектеп
		ҚР БҒМ	ондағы:		ҚР Денсаулық сақтау министрлігіне ведомстволық бағынысты ұйымдардың жанындағы мектептер	ҚР Қорғаныс министрлігіне	ҚР Мәдениет және спорт министрлігіне		
			ЖАО	республикалық мектептер					
ҚР	7 398	7 344	7 340	4	6	4	23	20	1
Ақмола	575	572	572	0	1	0	1	1	0
Ақтөбе	418	415	415	0	1	0	1	1	0
Алматы	791	789	789	0	0	0	1	1	0
Атырау	207	206	206	0	0	0	0	1	0
БҚО	390	388	388	0	0	0	1	1	0
Жамбыл	461	459	459	0	0	0	1	1	0
Қарағанды	537	534	534	0	0	1	1	1	0
Қостанай	516	515	515	0	0	0	0	1	0
Қызылорда	314	311	311	0	1	0	1	1	0
Маңғыстау	155	154	154	0	0	0	0	1	0
Павлодар	368	366	366	0	0	0	1	1	0
СҚО	486	484	484	0	0	0	1	1	0
Түркістан	920	918	918	0	2	0	0	0	0
ШҚО	679	675	675	0	0	0	2	2	0
Нұр-Сұлтан қ.	118	111	110	1	0	1	3	2	1
Алматы қ.	290	279	276	3	0	1	8	2	0
Шымкент қ.	173	168	168	0	1	1	1	2	0

Дереккөз: ҰБДҚ деректері, 2020 ж.

Ведомстволық бағыныстылығына қарай жалпы орта білім беру ұйымдарының желісі, 2020 ж.

Аймақ	барлық мектептер	оның ішінде ведомстволық бағынысты						«НЗМ» ДББ	«НЗМ» ДББ филиалындағы Халықаралық мектеп
		ҚР БҒМ	ондағы:		ҚР Денсаулық сақтау министрлігіне ведомстволық бағынысты ұйымдардың жанындағы мектептер	ҚР Қорғаныс министрлігіне	ҚР Мәдениет және спорт министрлігіне		
			ЖАО	республикалық мектептер					
ҚР	7 440	7 389	7 384	5	3	4	23	20	1
Ақмола	572	570	569	1	0	0	1	1	0
Ақтөбе	422	419	419	0	1	0	1	1	0
Алматы	793	791	791	0	0	0	1	1	0
Атырау	208	207	207	0	0	0	0	1	0
БҚО	388	386	386	0	0	0	1	1	0
Жамбыл	467	465	465	0	0	0	1	1	0
Қарағанды	535	532	532	0	0	1	1	1	0
Қостанай	507	506	506	0	0	0	0	1	0
Қызылорда	314	312	312	0	0	0	1	1	0
Маңғыстау	163	162	162	0	0	0	0	1	0
Павлодар	367	365	365	0	0	0	1	1	0
СҚО	480	478	478	0	0	0	1	1	0
Түркістан	930	929	929	0	1	0	0	0	0
ШҚО	677	673	673	0	0	0	2	2	0
Нұр-Сұлтан қ.	133	126	125	1	0	1	3	2	1
Алматы қ.	300	289	286	3	0	1	8	2	0
Шымкент қ.	184	179	179	0	1	1	1	2	0

Дереккөз: ҰБДҚ деректері, 2021 ж.

**Ведомстволық бағыныстылығына қарай жалпы орта білім беру
ұйымдарының оқушылар контингенті, 2018 ж.**

Аймақ	барлық оқушылар	оның ішінде ведомстволық бағынысты						«НЗМ» ДББ	«НЗМ» ДББ филиалындағы Халықаралық мектеп
		ҚР БҒМ	ондағы:		ҚР Денсаулық сақтау министрлігіне ведомстволық бағынысты ұйымдардың жанындағы мектептер	ҚР Қорғаныс министрлігіне	ҚР Мәдениет және спорт министрлігіне		
			ЖАО	республикалық мектептерде					
ҚР	3 186 234	3 161 804	3 158 751	3 053	37	1 498	7 192	14 494	1 209
Ақмола	123 861	122 809	122 809	0	0	0	188	864	0
Ақтөбе	144 792	143 860	143 860	0	37	0	223	672	0
Алматы	394 527	393 272	393 272	0	0	0	451	804	0
Атырау	124 809	124 171	124 171	0	0	0	0	638	0
БҚО	104 342	103 529	103 529	0	0	0	229	584	0
Жамбыл	225 902	225 053	225 053	0	0	0	198	651	0
Қарағанды	196 304	194 954	194 954	0	0	355	319	676	0
Қостанай	107 516	106 887	106 887	0	0	0	0	629	0
Қызылорда	155 350	154 477	154 477	0	0	0	196	677	0
Маңғыстау	141 036	140 388	140 388	0	0	0	0	648	0
Павлодар	103 634	102 693	102 693	0	0	0	293	648	0
СҚО	72 327	71 426	71 426	0	0	0	252	649	0
Түркістан	469 110	469 110	469 110	0	0	0	0	0	0
ШҚО	189 284	187 534	187 534	0	0	0	509	1 241	0
Астана қ.	165 151	160 397	159 260	1 137	0	409	1 236	1 900	1 209
Алматы қ.	268 014	263 009	261 093	1 916	0	386	2 774	1 845	0
Шымкент қ.	200 275	198 235	198 235	0	0	348	324	1 368	0

Дереккөз: ҰБДҚ деректері, 2019 ж.

**Ведомстволық бағыныстылығына қарай жалпы орта білім беру
ұйымдарының оқушылар контингенті, 2019 ж.**

Аймақ	барлық оқушылар	оның ішінде ведомстволық бағынысты						«НЗМ» ДББ	«НЗМ» ДББ филиалындағы Халықаралық мектеп
		ҚР БҒМ	ондағы:		ҚР Денсаулық сақтау министрлігіне ведомстволық бағынысты ұйымдардың жанындағы мектептер	ҚР Қорғаныс министрлігіне	ҚР Мәдениет және спорт министрлігіне		
			ЖАО	республикалық мектептерде					
ҚР	3 337 783	3 312 842	3 309 706	3 136	74	1 693	7 126	14 697	1 351
Ақмола	127 809	126 801	126 801	0	0	0	179	829	0
Ақтөбе	153 517	152 486	152 486	0	74	0	241	716	0
Алматы	414 560	413 321	413 321	0	0	0	388	851	0
Атырау	131 239	130 594	130 594	0	0	0	0	645	0
БҚО	108 710	107 829	107 829	0	0	0	226	655	0
Жамбыл	232 782	231 855	231 855	0	0	0	205	722	0
Қарағанды	203 293	201 864	201 864	0	0	409	300	720	0
Қостанай	110 033	109 415	109 415	0	0	0	0	618	0
Қызылорда	163 789	162 935	162 935	0	0	0	190	664	0
Маңғыстау	151 382	150 674	150 674	0	0	0	0	708	0
Павлодар	111 030	110 111	110 111	0	0	0	270	649	0
СҚО	73 454	72 540	72 540	0	0	0	260	654	0
Түркістан	480 607	480 607	480 607	0	0	0	0	0	0
ШҚО	192 794	191 054	191 054	0	0	0	503	1 237	0
Нұр-Сұлтан қ.	182 513	177 615	176 436	1 179	0	422	1 260	1 865	1 351
Алматы қ.	286 797	281 779	279 822	1 957	0	449	2 766	1 803	0
Шымкент қ.	213 474	211 362	211 362	0	0	413	338	1 361	0

Дереккөз: ҰБДҚ деректері, 2020 ж.

**Ведомстволық бағыныстылығына қарай жалпы орта білім беру
ұйымдарының оқушылар контингенті, 2020 ж.**

Аймақ	барлық оқушылар	оның ішінде ведомстволық бағынысты						«НЗМ» ДББ	«НЗМ» ДББ филиалындағы Халықаралық мектеп
		ҚР БҒМ	ондағы:		ҚР Денсаулық сақтау министрлігіне ведомстволық бағынысты ұйымдардың жанындағы мектептер	ҚР Қорғаныс министрлігіне	ҚР Мәдениет және спорт министрлігіне		
			ЖАО	республикалық мектептерде					
ҚР	3 481 347	3 455 683	3 451 914	3 769	36	1 651	7 272	15 395	1 310
Ақмола	132 325	131 283	131 166	117	0	0	191	851	0
Ақтөбе	161 361	160 311	160 311	0	36	0	246	768	0
Алматы	435 664	434 378	434 378	0	0	0	413	873	0
Атырау	136 729	136 005	136 005	0	0	0	0	724	0
БҚО	112 654	111 708	111 708	0	0	0	238	708	0
Жамбыл	242 353	241 428	241 428	0	0	0	202	723	0
Қарағанды	209 028	207 527	207 527	0	0	409	312	780	0
Қостанай	111 873	111 265	111 265	0	0	0	0	608	0
Қызылорда	171 547	170 631	170 631	0	0	0	206	710	0
Маңғыстау	160 107	159 418	159 418	0	0	0	0	689	0
Павлодар	113 507	112 567	112 567	0	0	0	269	671	0
СҚО	74 789	73 831	73 831	0	0	0	284	674	0
Түркістан	501 414	501 414	501 414	0	0	0	0	0	0
ШҚО	198 003	196 164	196 164	0	0	0	514	1 325	0
Нұр-Сұлтан қ.	194 928	189 888	188 534	1 354	0	412	1 337	1 981	1 310
Алматы қ.	298 520	293 479	291 181	2 298	0	433	2 729	1 879	0
Шымкент қ.	226 545	224 386	224 386	0	0	397	331	1 431	0

Дереккөз: ҰБДҚ деректері, 2021 ж.

**Жергілікті атқарушы органдарға (ЖАО) ведомстволық бағынысты
жалпы орта білім беру ұйымдарының желісі, 2018 ж.**

Аймақ	барлық мектептер	оның ішінде									
		күндізгі мемлекеттік мектептер			күндізгі мемлекеттік емес мектептер		кешкі мектептер		арнайы мектептер	девиантты мінез-құлықты балаларға арналған мектептер	балаларды ерекше режимде ұстайтын мектептер
		барлығы	соның ішінде ШЖМ	соның ішінде түзеу мекемелері жанындағы	барлығы	соның ішінде халықаралық мектептер	барлығы	соның ішінде түзеу мекемелері жанындағы			
ҚР	7 334	7 014	2 886	2	138	9	74	29	100	7	1
Ақмола	576	560	379	0	1	0	10	5	5	0	0
Ақтөбе	412	399	202	0	6	0	3	1	4	0	0
Алматы	781	760	231	0	8	0	6	4	7	0	0
Атырау	202	193	25	2	4	0	2	0	3	0	0
БҚО	390	380	225	0	4	0	3	0	3	0	0
Жамбыл	459	445	128	0	5	0	4	0	4	1	0
Қарағанды	539	512	232	0	10	0	6	4	10	1	0
Қостанай	522	505	340	0	4	0	6	2	7	0	0
Қызылорда	307	293	20	0	2	0	8	0	3	1	0
Маңғыстау	159	142	12	0	5	1	7	1	4	1	0
Павлодар	371	362	225	0	0	0	2	2	7	0	0
СҚО	494	485	380	0	1	0	1	1	7	0	0
Түркістан	917	900	136	0	3	0	5	1	8	1	0
ШҚО	682	655	351	0	6	0	6	6	13	1	1
Астана қ.	104	85	0	0	16	4	1	0	2	0	0
Алматы қ.	268	204	0	0	55	4	0	0	8	1	0
Шымкент қ.	151	134	0	0	8	0	4	2	5	0	0

Дереккөз: ҰБДҚ деректері, 2019 ж.

**Жергілікті атқарушы органдарға (ЖАО) ведомстволық бағынысты
жалпы орта білім беру ұйымдарының желісі, 2019 ж.**

Аймақ	барлық мектептер	оның ішінде									
		күндізгі мемлекеттік мектептер			күндізгі мемлекеттік емес мектептер		кешкі мектептер		арнайы мектептер	девиантты мінез-құлықты балаларға арналған мектептер	балаларды ерекше режимде ұстайтын мектептер
		барлығы	соның ішінде ШЖМ	соның ішінде түзеу мекемелері жанындағы	барлығы	соның ішінде халықаралық мектептер	барлығы	соның ішінде түзеу мекемелері жанындағы			
ҚР	7 340	6 975	2 833	2	189	12	69	25	99	7	1
Ақмола	572	555	372	0	3	0	9	4	5	0	0
Ақтөбе	415	402	199	0	7	0	2	1	4	0	0
Алматы	789	760	231	0	15	0	7	4	7	0	0
Атырау	206	195	25	2	6	1	2	0	3	0	0
БҚО	388	379	223	0	3	0	3	0	3	0	0
Жамбыл	459	442	123	0	8	0	4	0	4	1	0
Қарағанды	534	506	225	0	11	0	6	4	10	1	0
Қостанай	515	498	336	0	5	0	6	2	6	0	0
Қызылорда	311	293	20	0	6	0	8	0	3	1	0
Маңғыстау	154	138	11	0	5	1	6	0	4	1	0
Павлодар	366	358	216	0	1	0	0	0	7	0	0
СҚО	484	475	367	0	1	0	1	1	7	0	0
Түркістан	918	897	138	0	8	0	4	1	8	1	0
ШҚО	675	648	347	0	6	0	6	6	13	1	1
Нұр-Сұлтан қ.	110	87	0	0	20	5	1	0	2	0	0
Алматы қ.	276	205	0	0	62	5	0	0	8	1	0
Шымкент қ.	168	137	0	0	22	0	4	2	5	0	0

Дереккөз: ҰБДҚ деректері, 2020 ж.

**Жергілікті атқарушы органдарға (ЖАО) ведомстволық бағынысты
жалпы орта білім беру ұйымдарының желісі, 2020 ж.**

Аймақ	барлық мектептер	оның ішінде									
		күндізгі мемлекеттік мектептер			күндізгі мемлекеттік емес мектептер		кешкі мектептер		арнайы мектептер	девиантты мінез-құлықты балаларға арналған мектептер	балаларды ерекше режимде ұстайтын мектептер
		барлығы	соның ішінде ШЖМ	соның ішінде түзеу мекемелері жанындағы	барлығы	соның ішінде халықаралық мектептер	барлығы	соның ішінде түзеу мекемелері жанындағы			
ҚР	7 384	6 957	2 787	2	249	12	70	27	100	7	1
Ақмола	569	551	367	0	4	0	9	4	5	0	0
Ақтөбе	419	403	199	0	10	0	2	1	4	0	0
Алматы	791	760	226	0	17	0	7	4	7	0	0
Атырау	207	195	26	2	7	1	2	0	3	0	0
БҚО	386	377	217	0	3	0	3	0	3	0	0
Жамбыл	465	442	119	0	14	0	4	0	4	1	0
Қарағанды	532	504	220	0	11	0	6	4	10	1	0
Қостанай	506	488	325	0	6	0	6	2	6	0	0
Қызылорда	312	293	21	0	7	0	8	0	3	1	0
Маңғыстау	162	140	11	0	12	1	5	0	4	1	0
Павлодар	365	355	215	0	1	0	2	2	7	0	0
СҚО	478	468	362	0	2	0	1	1	7	0	0
Түркістан	929	899	136	0	17	0	4	1	8	1	0
ШҚО	673	646	343	0	6	0	6	6	13	1	1
Нұр-Сұлтан қ.	125	90	0	0	31	5	1	0	3	0	0
Алматы қ.	286	207	0	0	70	5	0	0	8	1	0
Шымкент қ.	179	139	0	0	31	0	4	2	5	0	0

Дереккөз: ҰБДҚ деректері, 2021 ж.

4-қосымша

ЖАО ведомстволық бағынысты жалпы орта білім беру ұйымдарының оқушылар контингенті, 2018 ж.

Аймақ	барлық оқушылар	оның ішінде									
		күндізгі мемлекеттік мектептерде			күндізгі мемлекеттік емес мектептерде		күндізгі жалпы білім беретін мектептердегі кешкі оқу нысанындағы сыныптар мен кешкі мектептерде		арнайы мектептерде	девиантты мінез-құлықты балаларға арналған мектептерде	балаларды ерекше режимде ұстайтын мектептерде
		барлығы	соның ішінде ШЖМ-де	соның ішінде түзеу мекемелері жанындағы мектептерде	барлығы	соның ішінде халықаралық мектептерде	барлығы	соның ішінде түзеу мекемелері жанындағы мектептерде			
ҚР	3 158 751	3 105 334	198 603	79	28 074	2 583	10 331	2 203	14 869	128	15
Ақмола	122 809	121 520	25 259	0	14	0	653	299	622	0	0
Ақтөбе	143 860	142 247	14 019	0	941	0	149	55	523	0	0
Алматы	393 272	390 090	18 865	0	1 649	0	625	290	908	0	0
Атырау	124 171	122 868	1 683	79	722	0	318	0	263	0	0
БҚО	103 529	102 551	14 314	0	88	0	300	0	590	0	0
Жамбыл	225 053	222 808	11 153	0	699	0	1 007	0	518	21	0
Қарағанды	194 954	191 671	16 139	0	983	0	795	202	1 479	26	0
Қостанай	106 887	105 038	20 414	0	363	0	650	170	836	0	0
Қызылорда	154 477	153 502	937	0	259	0	459	0	257	0	0
Маңғыстау	140 388	138 463	930	0	520	102	843	32	555	7	0
Павлодар	102 693	101 459	14 718	0	0	0	393	375	841	0	0
СҚО	71 426	70 280	23 633	0	139	0	299	125	708	0	0
Түркістан	469 110	466 090	11 398	0	503	0	1 125	64	1 381	11	0
ШҚО	187 534	184 623	25 141	0	767	0	455	407	1 641	33	15
Астана қ.	159 260	154 374	0	0	4 045	728	211	0	630	0	0
Алматы қ.	261 093	243 985	0	0	13 320	1 753	1 432	0	2 326	30	0
Шымкент қ.	198 235	193 765	0	0	3 062	0	617	184	791	0	0

Дереккөз: ҰБДҚ деректері, 2019 ж.

ЖАО ведомстволық бағынысты жалпы орта білім беру ұйымдарының оқушылар контингенті, 2019 ж.

Аймақ	барлық оқушылар	оның ішінде									
		күндізгі мемлекеттік мектептерде			күндізгі мемлекеттік емес мектептерде		күндізгі жалпы білім беретін мектептердегі кешкі оқу нысанындағы сыныптар мен кешкі мектептерде		арнайы мектептерде	девиантты мінез-құлықты балаларға арналған мектептерде	балаларды ерекше режимде ұстайтын мектептерде
		барлығы	соның ішінде ШЖМ-де	соның ішінде түзеу мекемелері жанындағы мектептерде	барлығы	соның ішінде халықаралық мектептерде	барлығы	соның ішінде түзеу мекемелері жанындағы мектептерде			
ҚР	3 309 706	3 242 280	195 051	66	42 378	2 966	10 006	1 261	14 895	129	18
Ақмола	126 801	124 850	24 680	0	696	0	592	202	663	0	0
Ақтөбе	152 486	150 750	13 586	0	1 072	0	108	33	556	0	0
Алматы	413 321	408 778	18 605	0	2 810	0	820	245	913	0	0
Атырау	130 594	128 972	1 679	66	1 044	0	307	0	271	0	0
БҚО	107 829	106 693	14 159	0	265	0	294	0	577	0	0
Жамбыл	231 855	229 291	10 773	0	1 104	0	919	0	512	29	0
Қарағанды	201 864	198 433	15 568	0	1 288	0	656	143	1 463	24	0
Қостанай	109 415	107 643	20 041	0	499	0	526	94	747	0	0
Қызылорда	162 935	161 469	928	0	753	0	451	0	262	0	0
Маңғыстау	150 674	148 474	926	0	814	174	783	0	594	9	0
Павлодар	110 111	108 915	14 496	0	53	0	345	0	798	0	0
СҚО	72 540	71 571	22 564	0	169	0	176	50	624	0	0
Түркістан	480 607	476 978	12 183	0	1 236	0	1 140	42	1 243	10	0
ШҚО	191 054	188 109	24 863	0	908	0	307	270	1 684	28	18
Нұр-Сұлтан қ.	176 436	169 977	0	0	5 417	1 104	268	0	774	0	0
Алматы қ.	279 822	259 826	0	0	15 933	1 688	1 605	0	2 429	29	0
Шымкент қ.	211 362	201 551	0	0	8 317	0	709	182	785	0	0

Дереккөз: ҰБДҚ деректері, 2020 ж.

ЖАО ведомстволық бағынысты жалпы орта білім беру ұйымдарының оқушылар контингенті, 2020 ж.

Регион	барлық оқушылар	оның ішінде									
		күндізгі мемлекеттік мектептерде			күндізгі мемлекеттік емес мектептерде		күндізгі жалпы білім беретін мектептердегі кешкі оқу нысанындағы сыныптар мен кешкі мектептерде		арнайы мектептерде	девиантты мінез-құлықты балаларға арналған мектептерде	балаларды ерекше режимде ұстайтын мектептерде
		барлығы	соның ішінде ШЖМ-де	соның ішінде түзеу мекемелері жанындағы мектептерде	барлығы	соның ішінде халықаралық мектептерде	барлығы	соның ішінде түзеу мекемелері жанындағы мектептерде			
ҚР	3 451 914	3 368 702	196 302	61	58 989	2 821	9 165	1 564	14 989	63	6
Ақмола	131 166	129 200	24 620	0	722	0	579	221	665	0	0
Ақтөбе	160 311	157 808	13 830	0	1 838	0	92	28	573	0	0
Алматы	434 378	428 349	18 320	0	4 287	0	855	230	887	0	0
Атырау	136 005	134 307	1 901	61	1 119	0	298	5	281	0	0
БҚО	111 708	110 643	13 769	0	261	0	256	0	548	0	0
Жамбыл	241 428	237 234	10 683	0	2 862	0	821	0	498	13	0
Қарағанды	207 527	204 091	15 413	0	1 431	0	580	146	1 419	6	0
Қостанай	111 265	109 465	19 810	0	591	0	462	50	747	0	0
Қызылорда	170 631	168 042	1 746	0	1 891	0	432	0	266	0	0
Маңғыстау	159 418	156 621	942	0	1 465	122	710	0	619	3	0
Павлодар	112 567	111 420	14 834	0	46	0	297	257	804	0	0
СҚО	73 831	72 738	22 804	0	418	0	97	55	578	0	0
Түркістан	501 414	493 743	12 848	0	5 248	0	1 089	121	1 330	4	0
ШҚО	196 164	193 206	24 782	0	966	0	278	226	1 688	20	6
Нұр-Сұлтан қ.	188 534	181 527	0	0	5 933	1 067	211	0	863	0	0
Алматы қ.	291 181	270 624	0	0	16 783	1 632	1 337	0	2 420	17	0
Шымкент қ.	224 386	209 684	0	0	13 128	0	771	225	803	0	0

Дереккөз: ҰБДҚ деректері, 2021 ж.

ЖАО ведомстволық бағынысты инклюзивті білім беруге жағдай жасаған күндізгі мемлекеттік жалпы білім беретін мектептердің үлесі, 2018 ж.

Аймақ	жалпы мектептер	инклюзивті білім беруге жағдай жасаған мектептер саны	инклюзивті білім беруге жағдай жасаған мектептер үлесі
ҚР	7 014	4 208	60,0
<i>Ақмола</i>	<i>560</i>	<i>334</i>	<i>59,6</i>
<i>Ақтөбе</i>	<i>399</i>	<i>240</i>	<i>60,2</i>
<i>Алматы</i>	<i>760</i>	<i>329</i>	<i>43,3</i>
<i>Атырау</i>	<i>193</i>	<i>117</i>	<i>60,6</i>
<i>БҚО</i>	<i>380</i>	<i>273</i>	<i>71,8</i>
<i>Жамбыл</i>	<i>445</i>	<i>277</i>	<i>62,2</i>
<i>Қарағанды</i>	<i>512</i>	<i>282</i>	<i>55,1</i>
<i>Қостанай</i>	<i>505</i>	<i>301</i>	<i>59,6</i>
<i>Қызылорда</i>	<i>293</i>	<i>136</i>	<i>46,4</i>
<i>Маңғыстау</i>	<i>142</i>	<i>85</i>	<i>59,9</i>
<i>Павлодар</i>	<i>362</i>	<i>218</i>	<i>60,2</i>
<i>СҚО</i>	<i>485</i>	<i>296</i>	<i>61,0</i>
<i>Түркістан</i>	<i>900</i>	<i>571</i>	<i>63,4</i>
<i>ШҚО</i>	<i>655</i>	<i>386</i>	<i>58,9</i>
<i>Астана қ.</i>	<i>85</i>	<i>75</i>	<i>88,2</i>
<i>Алматы қ.</i>	<i>204</i>	<i>203</i>	<i>99,5</i>
<i>Шымкент қ.</i>	<i>134</i>	<i>85</i>	<i>63,4</i>

Дереккөз: ҰБДҚ деректері, 2019 ж.

ЖАО ведомстволық бағынысты инклюзивті білім беруге жағдай жасаған күндізгі мемлекеттік жалпы білім беретін мектептердің үлесі, 2019 ж.

Аймақ	лық мектептер	инклюзивті білім беруге жағдай жасаған мектептер саны	инклюзивті білім беруге жағдай жасаған мектептер үлесі
ҚР	6 973	4 528	64,93
Ақмола	555	433	78,01
Ақтөбе	402	285	70,89
Алматы	760	394	51,84
Атырау	195	117	60,00
БҚО	379	468	72,22
Жамбыл	442	178	86,82
Қарағанды	506	70	80,46
Қостанай	498	88	64,23
Қызылорда	293	291	65,83
Маңғыстау	138	273	72,03
Павлодар	356	302	59,68
СҚО	475	363	72,89
Түркістан	897	204	69,62
ШҚО	648	97	70,29
Нұр-Сұлтан қ.	87	313	87,92
Алматы қ.	205	264	55,57
Шымкент қ.	137	388	43,25

Дереккөз: ҰБДҚ деректері, 2020 ж.

ЖАО ведомстволық бағынысты инклюзивті білім беруге жағдай жасаған күндізгі мемлекеттік жалпы білім беретін мектептердің үлесі, 2020 ж.

Аймақ	лық мектептер	инклюзивті білім беруге жағдай жасаған мектептер саны	инклюзивті білім беруге жағдай жасаған мектептер үлесі
ҚР	6 957	5 214	74,9
Ақмола	551	449	81,5
Ақтөбе	403	323	80,1
Алматы	760	506	66,6
Атырау	195	139	71,3
БҚО	377	282	74,8
Жамбыл	442	308	69,7
Қарағанды	504	336	66,7
Қостанай	488	389	79,7
Қызылорда	293	254	86,7
Маңғыстау	140	115	82,1
Павлодар	355	313	88,2
СҚО	468	333	71,2
Түркістан	899	621	69,1
ШҚО	646	484	74,9
Нұр-Сұлтан қ.	90	78	86,7
Алматы қ.	207	183	88,4
Шымкент қ.	139	101	72,7

Дереккөз: ҰБДҚ деректері, 2021 ж.

**Жалпы білім беру ұйымдарында, инклюзивті білім берумен
қамтылған оқушылардың саны, 2018 ж.**

<i>Аймақ</i>	<i>аймақ бойынша 7-18 жастағы даму мүмкіндігі шектеулі барлық балалардың саны</i>	<i>жалпы білім беру ұйымдарында, инклюзивті білім берумен қамтылған оқушылардың саны</i>
ҚР	98 651	32 285
<i>Ақмола</i>	4 250	2 771
<i>Ақтөбе</i>	4 021	1 549
<i>Алматы</i>	8 417	2 026
<i>Атырау</i>	3 761	501
<i>БҚО</i>	3 961	2 488
<i>Жамбыл</i>	4 561	1 783
<i>Қарағанды</i>	6 252	1 405
<i>Қостанай</i>	8 769	4 052
<i>Қызылорда</i>	5 092	2 164
<i>Маңғыстау</i>	987	394
<i>Павлодар</i>	4 552	1 663
<i>СҚО</i>	2 798	1 243
<i>Түркістан</i>	16 487	2 202
<i>ШҚО</i>	11 354	4 660
<i>Астана қ.</i>	2 249	621
<i>Алматы қ.</i>	5 210	1 638
<i>Шымкент қ.</i>	5 930	1 125

Дереккөз: ҰБДҚ деректері, 2019 ж.

**Жалпы білім беру ұйымдарында, инклюзивті білім берумен
қамтылған оқушылардың саны, 2019 ж.**

Аймақ	аймақ бойынша 7-18 жастағы даму мүмкіндігі шектеулі барлық балалардың саны	жалпы білім беру ұйымдарында, инклюзивті білім берумен қамтылған оқушылардың саны
ҚР	100 722	36 114
Ақмола	4 692	2 792
Ақтөбе	3 247	1 264
Алматы	8 332	2 260
Атырау	4 274	892
БҚО	3 961	2 695
Жамбыл	4 605	1 817
Қарағанды	7 390	1 885
Қостанай	8 401	4 507
Қызылорда	4 602	1 883
Маңғыстау	1 390	702
Павлодар	4 478	2 402
СҚО	2 698	1 128
Түркістан	16 487	2 613
ШҚО	12 106	4 710
Нұр-Сұлтан қ.	1 952	1 509
Алматы қ.	5 210	1 941
Шымкент қ.	6 897	1 114

Дереккөз: ҰБДҚ деректері, 2020 ж.

**Жалпы білім беру ұйымдарында, инклюзивті білім берумен
қамтылған оқушылардың саны, 2020 ж.**

Аймақ	аймақ бойынша 7-18 жастағы даму мүмкіндігі шектеулі барлық балалардың саны	жалпы білім беру ұйымдарында, инклюзивті білім берумен қамтылған оқушылардың саны
ҚР	107 348	41 581
Ақмола	6 791	3 072
Ақтөбе	3 153	1 510
Алматы	8 332	2 866
Атырау	4 274	951
БҚО	3 961	3 286
Жамбыл	4 594	1 967
Қарағанды	7 390	2 663
Қостанай	8 401	4 392
Қызылорда	4 894	2 201
Маңғыстау	1 337	927
Павлодар	4 590	2 564
СҚО	2 581	1 205
Түркістан	16 487	3 572
ШҚО	12 610	4 715
Нұр-Сұлтан қ.	5 846	1 748
Алматы қ.	5 210	2 181
Шымкент қ.	6 897	1 761

Дереккөз: ҰБДҚ деректері, 2021 ж.

ЖАО ведомстволық бағынысты күндізгі мемлекеттік жалпы білім беретін мектептердегі даму мүмкіндіктері шектеулі балаларға арналған сыныптар, 2018 ж.

Аймақ	барлығы	есту қабілеті бұзылған (естімейтін, нашар еститін, кейіннен естімей саңырау болып қалған) балаларға арналған	көру қабілеті бұзылған (көзі көрмейтін, нашар көретін, кейіннен соқыр болып қалған) балаларға арналған	тірек-қозғалыс аппаратының функциялары бұзылған балаларға арналған	сөйлеу қабілеті бұзылған балаларға арналған	ақыл-ойының дамуы кенжелеп қалған балаларға арналған	психикалық дамуы тежелген балаларға арналған	эмоциялық-еркі және мінез-құлқы бұзылған балаларға арналған	күрделі бұзылыстары бар, оның ішінде соқыр-саңырау болып қалған балаларға арналған
ҚР	2 097	48	61	143	280	203	1 344	16	2
Ақмола	91	0	3	1	8	3	76	0	0
Ақтөбе	118	5	3	14	21	20	55	0	0
Алматы	119	3	4	8	29	34	39	0	2
Атырау	83	0	1	0	2	14	64	2	0
БҚО	107	0	0	10	0	10	87	0	0
Жамбыл	85	1	2	11	3	2	66	0	0
Қарағанды	119	0	2	9	2	10	96	0	0
Қостанай	238	1	4	3	26	16	188	0	0
Қызылорда	59	0	3	10	7	3	34	2	0
Маңғыстау	46	3	1	3	0	33	6	0	0
Павлодар	134	0	0	0	10	0	124	0	0
СҚО	46	1	0	6	12	7	19	1	0
Түркістан	292	4	16	12	53	29	173	5	0
ШҚО	116	5	0	3	0	0	108	0	0
Астана қ.	184	20	22	36	41	0	65	0	0
Алматы қ.	170	5	0	1	20	18	120	6	0
Шымкент қ.	90	0	0	16	46	4	24	0	0

Дереккөз: ҰБДҚ деректері, 2019 ж.

**ЖАО ведомстволық бағынысты күндізгі мемлекеттік жалпы білім беретін мектептердегі даму мүмкіндіктері
шектеулі балаларға арналған сыныптар, 2019 ж.**

Аймақ	барлығы	есту қабілеті бұзылған (естімейтін, нашар естітін, кейіннен естімей саңырау болып қалған) балаларға арналған	көру қабілеті бұзылған (көзі көрмейтін, нашар көретін, кейіннен соқыр болып қалған) балаларға арналған	тірек-қозғалыс аппаратының функциялары бұзылған балаларға арналған	сөйлеу қабілеті бұзылған балаларға арналған	ақыл-ойының дамуы кенжелеп қалған балаларға арналған	психикалық дамуы тежелген балаларға арналған	эмоциялық-еркі және мінез-құлқы бұзылған балаларға арналған	күрделі бұзылыстары бар, оның ішінде соқыр-саңырау болып қалған балаларға арналған
ҚР	1 889	38	36	97	299	161	1 245	11	2
Ақмола	74	2	0	1	1	0	69	1	0
Ақтөбе	73	1	2	9	18	8	35	0	0
Алматы	69	1	1	5	14	24	22	0	2
Атырау	97	0	0	0	0	17	80	0	0
БҚО	106	0	0	6	7	11	82	0	0
Жамбыл	89	0	0	0	15	0	74	0	0
Қарағанды	107	1	0	3	13	7	83	0	0
Қостанай	177	0	3	2	14	13	145	0	0
Қызылорда	55	0	1	6	11	4	31	2	0
Маңғыстау	33	2	0	0	1	27	3	0	0
Павлодар	115	0	0	1	10	0	103	1	0
СҚО	16	0	1	1	1	1	12	0	0
Түркістан	247	5	2	4	49	26	160	1	0
ШҚО	153	4	1	6	1	0	140	1	0
Нұр-Сұлтан қ.	190	17	21	33	49	1	68	1	0
Алматы қ.	197	5	4	4	50	18	112	4	0
Шымкент қ.	91	0	0	16	45	4	26	0	0

Дереккөз: ҰБДҚ деректері, 2020 ж.

ЖАО ведомстволық бағынысты күндізгі мемлекеттік жалпы білім беретін мектептердегі даму мүмкіндіктері шектеулі балаларға арналған сыныптар, 2020 ж.

Аймақ	барлығы	есту қабілеті бұзылған (естімейтін, нашар еститін, кейіннен естімей саңырау болып қалған) балаларға арналған	көру қабілеті бұзылған (көзі көрмейтін, нашар көретін, кейіннен соқыр болып қалған) балаларға арналған	тірек-қозғалыс аппаратының функциялары бұзылған балаларға арналған	сөйлеу қабілеті бұзылған балаларға арналған	ақыл-ойының дамуы кенжелеп қалған балаларға арналған	психикалық дамуы тежелген балаларға арналған	эмоциялық-еркі және мінез-құлқы бұзылған балаларға арналған	күрделі бұзылыстары бар, оның ішінде соқыр-саңырау болып қалған балаларға арналған
ҚР	807	52	45	119	316	234	1 200	30	11
Ақмола	75	1	0	3	1	0	69	1	0
Ақтөбе	38	1	0	1	11	11	14	0	0
Алматы	69	1	2	2	19	23	20	0	2
Атырау	111	0	0	1	0	21	89	0	0
БҚО	87	1	0	6	7	6	67	0	0
Жамбыл	73	0	3	7	1	5	57	0	0
Қарағанды	110	2	0	2	12	17	72	5	0
Қостанай	146	0	3	1	11	17	114	0	0
Қызылорда	60	0	0	7	11	3	39	0	0
Маңғыстау	35	2	1	0	1	22	4	0	5
Павлодар	112	0	0	1	10	1	99	1	0
СҚО	32	0	1	1	7	4	16	3	0
Түркістан	297	13	11	14	56	49	153	1	0
ШҚО	199	5	2	9	5	12	159	3	4
Нұр-Сұлтан қ.	210	17	22	40	50	2	69	10	0
Алматы қ.	253	8	0	8	63	40	129	5	0
Шымкент қ.	100	1	0	16	51	1	30	1	0

Дереккөз: ҰБДҚ деректері, 2021 ж.

8-қосымша

ЖАО ведомстволық бағынысты күндізгі мемлекеттік жалпы білім беретін мектептердегі даму мүмкіндіктері шектеулі балаларға арналған сыныптардағы контингент, 2018 ж.

Аймақ	Барлығы	есту қабілеті бұзылған (естімейтін, нашар еститін, кейіннен естімей саңырау болып қалған) балаларға арналған	көру қабілеті бұзылған (көзі көрмейтін, нашар көретін, кейіннен соқыр болып қалған) балаларға арналған	тірек-қозғалыс аппаратының функциялары бұзылған балаларға арналған	сөйлеу қабілеті бұзылған балаларға арналған	ақыл-ойының дамуы кенжелеп қалған балаларға арналған	психикалық дамуы тежелген балаларға арналған	эмоциялық-еркі және мінез-құлқы бұзылған балаларға арналған	күрделі бұзылыстары бар, оның ішінде соқыр-саңырау болып қалған балаларға арналған
ҚР	12 111	216	268	363	1 313	826	9 084	39	2
Ақмола	529	0	5	1	32	4	487	0	0
Ақтөбе	227	28	4	14	62	21	98	0	0
Алматы	482	3	6	11	91	201	168	0	2
Атырау	425	0	3	0	10	64	346	2	0
БҚО	634	0	0	32	0	37	565	0	0
Жамбыл	387	1	2	11	8	4	361	0	0
Қарағанды	727	0	2	27	2	35	661	0	0
Қостанай	1313	1	7	5	132	44	1124	0	0
Қызылорда	231	0	4	12	9	5	199	2	0
Маңғыстау	124	8	1	3	0	97	15	0	0
Павлодар	888	0	0	0	93	0	795	0	0
СҚО	174	1	0	7	41	12	111	2	0
Түркістан	2579	10	50	19	507	246	1721	26	0
ШҚО	1005	20	0	14	0	0	971	0	0
Астана қ.	1018	139	184	68	88	0	539	0	0
Алматы қ.	860	5	0	1	92	23	732	7	0
Шымкент қ.	508	0	0	138	146	33	191	0	0

Дереккөз: ҰБДҚ деректері, 2019 ж.

ЖАО ведомстволық бағынысты күндізгі мемлекеттік жалпы білім беретін мектептердегі даму мүмкіндіктері шектеулі балаларға арналған сыныптардағы контингент, 2019 ж.

Аймақ	Барлығы	есту қабілеті бұзылған (естімейтін, нашар еститін, кейіннен естімей саңырау болып қалған) балаларға арналған	көру қабілеті бұзылған (көзі көрмейтін, нашар көретін, кейіннен соқыр болып қалған) балаларға арналған	тірек-қозғалыс аппаратының функциялары бұзылған балаларға арналған	сөйлеу қабілеті бұзылған балаларға арналған	ақыл-ойының дамуы кенжелеп қалған балаларға арналған	психикалық дамуы тежелген балаларға арналған	эмоциялық-еркі және мінез-құлқы бұзылған балаларға арналған	күрделі бұзылыстары бар, оның ішінде соқыр-саңырау болып қалған балаларға арналған
ҚР	11 228	185	218	309	1 223	838	8429	24	2
Ақмола	504	2	0	2	15	0	484	1	0
Ақтөбе	164	1	2	9	58	16	78	0	0
Алматы	394	2	2	6	54	204	124	0	2
Атырау	526	0	0	0	0	101	425	0	0
БҚО	542	0	0	26	11	26	479	0	0
Жамбыл	322	0	0	0	10	0	312	0	0
Қарағанды	685	2	0	3	39	62	579	0	0
Қостанай	1 022	0	9	2	70	38	903	0	0
Қызылорда	224	0	1	8	18	5	190	2	0
Маңғыстау	156	9	0	0	5	97	45	0	0
Павлодар	762	0	0	3	91	0	667	1	0
СҚО	67	0	1	1	1	3	61	0	0
Түркістан	2 306	14	17	23	444	227	1570	11	0
ШҚО	1 079	16	9	19	1	0	1033	1	0
Нұр-Сұлтан қ.	1 124	134	173	68	153	7	586	3	0
Алматы қ.	818	5	4	4	110	19	671	5	0
Шымкент қ.	533	0	0	135	143	33	222	0	0

Дереккөз: ҰБДҚ деректері, 2020 ж.

ЖАО ведомстволық бағынысты күндізгі мемлекеттік жалпы білім беретін мектептердегі даму мүмкіндіктері шектеулі балаларға арналған сыныптардағы контингент, 2020 ж.

Аймақ	Барлығы	есту қабілеті бұзылған (естімейтін, нашар еститін, кейіннен естімей саңырау болып қалған) балаларға арналған	көру қабілеті бұзылған (көзі көрмейтін, нашар көретін, кейіннен соқыр болып қалған) балаларға арналған	тірек-қозғалыс аппаратының функциялары бұзылған балаларға арналған	сөйлеу қабілеті бұзылған балаларға арналған	ақыл-ойының дамуы кенжелеп қалған балаларға арналған	психикалық дамуы тежелген балаларға арналған	эмоциялық-еркі және мінез-құлқы бұзылған балаларға арналған	күрделі бұзылыстары бар, оның ішінде соқыр-саңырау болып қалған балаларға арналған
ҚР	10 891	203	219	378	1 157	861	7 994	72	7
Ақмола	523	1	0	3	15	0	503	1	0
Ақтөбе	127	1	0	1	42	16	67	0	0
Алматы	321	1	2	2	28	206	80	0	2
Атырау	526	0	0	1	0	88	437	0	0
БҚО	460	6	0	26	12	17	399	0	0
Жамбыл	326	0	3	9	2	7	305	0	0
Қарағанды	600	7	0	2	11	47	520	13	0
Қостанай	869	0	9	1	71	43	745	0	0
Қызылорда	254	0	0	7	18	3	226	0	0
Маңғыстау	144	9	1	0	1	94	39	0	0
Павлодар	715	0	0	1	75	1	637	1	0
СҚО	73	0	1	1	9	5	54	3	0
Түркістан	2 287	18	15	47	453	271	1 472	11	0
ШҚО	1 169	17	9	20	5	15	1 095	3	5
Нұр-Сұлтан қ.	1159	134	179	117	152	2	542	33	0
Алматы қ.	803	8	0	8	110	45	626	6	0
Шымкент қ.	535	1	0	132	153	1	247	1	0

Дереккөз: ҰБДҚ деректері, 2021 ж.

ЖАО ведомстволық бағынысты күндізгі мемлекеттік жалпы білім беретін мектептердегі мүгедек оқушылардың саны, 2018 ж.

Аймақ	барлығы	оның ішінде үйде оқытылатын оқушылар
ҚР	20 434	8 003
Ақмола	560	1 047
Ақтөбе	399	1 096
Алматы	760	2 068
Атырау	193	630
БҚО	380	741
Жамбыл	445	1 580
Қарағанды	512	1 171
Қостанай	505	783
Қызылорда	293	1 444
Маңғыстау	142	719
Павлодар	362	856
СҚО	485	752
Түркістан	900	2 938
ШҚО	655	1 482
Астана қ.	204	654
Алматы қ.	85	1 082
Шымкент қ.	134	1 391

Дереккөз: ҰБДҚ деректері, 2019 ж.

ЖАО ведомстволық бағынысты күндізгі мемлекеттік жалпы білім беретін мектептердегі мүгедек оқушылардың саны, 2019 ж.

Аймақ	барлығы	оның ішінде үйде оқытылатын оқушылар
ҚР	20 025	8 741
Ақмола	1 070	313
Ақтөбе	1 150	290
Алматы	2 111	1 367
Атырау	658	217
БҚО	704	264
Жамбыл	1 507	1 043
Қарағанды	1 077	331
Қостанай	811	303
Қызылорда	1 323	687
Маңғыстау	789	188
Павлодар	881	350
СҚО	733	257
Түркістан	2 626	1 587
ШҚО	1 440	668
Нұр-Сұлтан қ.	1 138	158
Алматы қ.	803	213
Шымкент қ.	1 204	505

Дереккөз: ҰБДҚ деректері, 2020 ж.

10-қосымша

Кедергісіз аймақтары бар ЖАО ведомстволық бағынысты күндізгі мемлекеттік жалпы білім беретін мектептер саны, 2018 ж.

Аймақ	барлық мектептер	оның ішінде кедергісіз аймақтары бар
ҚР	7 014	6 104
Ақмола	560	527
Ақтөбе	399	365
Алматы	760	509
Атырау	193	173
БҚО	380	333
Жамбыл	445	322
Қарағанды	512	419
Қостанай	505	414
Қызылорда	293	273
Маңғыстау	142	137
Павлодар	362	343
СҚО	485	427
Түркістан	900	864
ШҚО	655	579
Астана қ.	85	83
Алматы қ.	204	204
Шымкент қ.	134	132

Дереккөз: ҰБДҚ деректері, 2019 ж.

**Кедергісіз аймақтары бар ЖАО ведомстволық бағынысты күндізгі
мемлекеттік жалпы білім беретін мектептер саны, 2019 ж.**

Аймақ	барлық мектептер	оның ішінде кедергісіз аймақтары бар
ҚР	6 975	6451
Ақмола	555	546
Ақтөбе	402	361
Алматы	760	595
Атырау	195	176
БҚО	379	330
Жамбыл	442	381
Қарағанды	506	492
Қостанай	498	459
Қызылорда	293	285
Маңғыстау	138	134
Павлодар	358	355
СҚО	475	460
Түркістан	897	841
ШҚО	648	609
Нұр-Сұлтан қ.	87	87
Алматы қ.	205	205
Шымкент қ.	137	135

Дереккөз: ҰБДҚ деректері, 2020 ж.

**Қысқа мерзімді курстарда орта білім беру ұйымдары педагог қызметкерлерінің біліктілігін арттыру туралы
ақпарат, 2018 ж.**

Регион	барлығы	оның ішінде педагог қызметкерлердің категориялары бойынша / из них по категориям педагогических работников														
		робототехника	басқаруды жетілдіру бойынша басшы кадрлар	арнайы интернаттық ұйымдардың тәрбиешілері	аэд мұғалімдері	мемлекеттік тілді деңгейлік үздіксіз оқытулы жүзеге асыру шарты бойынша тіл пәндерінің мұғалімдері	өлкетану	рухани-адамгершілік білім беру өзін-өзі тану	әлеуметтік педагогтер	педагог психологтар	мектеп кітапханашылары	инклюзивтік білім беруді дамыту бойынша педагог кадрлар	кәсіби құзіреттілікті дамыту бойынша математика мұғалімдері	кәсіби құзіреттілікті дамыту бойынша физика мұғалімдері	кәсіби құзіреттілікті дамыту бойынша химия мұғалімдері	кәсіби құзіреттілікті дамыту бойынша биология мұғалімдері
ҚР	13 220	2 500	3 000	500	1 350	1 000	500	707	200	200	200	450	1 113	500	500	500
Ақмола	690	125	175	30	77	50	25	38	25	0	0	25	50	25	20	25
Ақтөбе	655	125	125	30	75	50	25	40	0	25	0	25	50	25	30	30
Алматы	1 375	250	326	50	164	125	45	75	25	25	0	50	150	30	30	30
Атырау	526	100	107	30	42	30	30	30	0	0	25	25	47	20	20	20
БҚО	615	125	130	30	65	30	25	40	0	0	25	25	45	25	25	25
Жамбыл	859	150	217	30	96	50	30	75	25	25	0	25	46	30	30	30
Қарағанды	745	125	100	30	95	75	50	30	25	25	0	25	75	30	30	30
Қостанай	665	150	125	30	65	50	25	30	0	0	25	25	50	30	30	30
Қызылорда	793	150	188	30	75	50	30	30	25	25	0	25	75	30	30	30
Маңғыстау	482	125	92	25	25	25	25	30	0	0	25	25	25	20	20	20
Павлодар	629	100	130	30	75	58	25	30	0	0	25	25	50	28	28	25
СҚО	588	75	130	30	68	58	25	21	0	0	25	25	50	28	28	25
Түркістан	2 147	350	437	30	220	250	45	140	25	25	25	50	250	100	100	100
ШҚО	1 257	325	371	45	133	50	45	48	25	25	0	25	75	30	30	30
Астана қ.	568	100	201	25	25	24	25	20	0	0	25	25	25	24	24	25
Алматы қ.	626	125	146	25	50	25	25	30	25	25	0	25	50	25	25	25

Дереккөз: ҰБДҚ деректері, 2019 ж.

**Қысқа мерзімді курстарда орта білім беру ұйымдары педагог қызметкерлерінің біліктілігін арттыру туралы
ақпарат, 2019 ж.**

Регион	барлыг ы	из них по категориям педагогических работников							
		руководящие кадры по усовершенствован ию менеджмента	преподаватели НВП	учителя языковых дисциплин по условиям реализации уровневого непрерывного обучения государственного языка	педагогические работники по развитию инклюзивного образования (80 час)	краев едение	педагоги психологи	социальные педагоги	библиотекари школ
ҚР	5 335	1 450	379	390	450	760	774	757	375
Ақмола	294	75	19	25	30	40	40	40	25
Ақтөбе	300	75	19	25	30	40	46	40	25
Алматы	495	180	25	25	50	40	100	50	25
Атырау	238	50	19	25	20	40	24	40	20
БҚО	276	75	19	25	20	40	37	40	20
Жамбыл	383	130	25	25	30	40	58	50	25
Қарағанды	371	120	25	25	30	40	56	50	25
Қостанай	286	75	19	25	30	40	37	40	20
Қызылорда	366	125	25	25	30	40	46	50	25
Маңғыстау	258	75	19	25	20	40	19	40	20
Павлодар	298	100	19	25	20	40	29	40	25
СҚО	263	55	19	25	20	40	39	40	25
Түркістан	716	155	64	25	50	160	130	107	25
ШҚО	308	50	25	25	30	40	63	50	25
Нұр-Сұлтан қ.	204	30	19	20	15	40	20	40	20
Алматы қ.	279	80	19	20	25	40	30	40	25
Шымкент қ.	136	50	20	0		40	26	0	0

Дереккөз: ҰБДҚ деректері, 2020 ж.

**Қысқа мерзімді курстарда орта білім беру ұйымдары педагог қызметкерлерінің біліктілігін арттыру туралы
ақпарат, 2020 ж.**

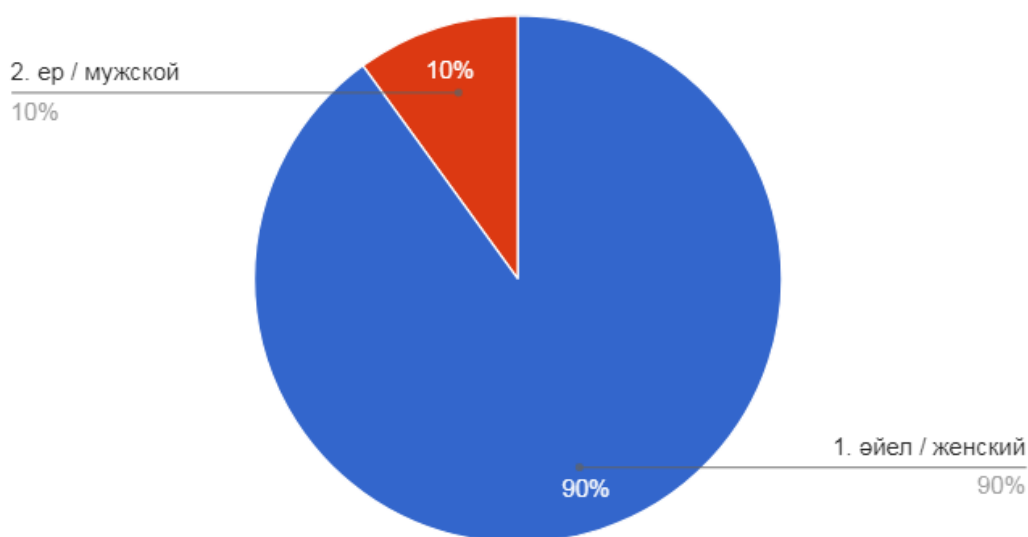
Аймақ	Барлығы	оның ішінде педагогтердің категориялары бойынша/ из них по категориям педагогов														
		басқаруды жетілдіру бойынша басшы кадрлар	Инклюзивтік білім беруді дамыту бойынша	мемлекеттік тілді үздіксіз деңгейлі оқытудың стандартын жүзеге айналы интернаттық ұйымдардың тәрбиешілері	Педагог-психологтар	Әлеуметтік педагогтар	"Өлкетану" пәні бойынша	БӨД мұғалімдері	Мектеп кітапханашылары	пәндер бойынша мұғалімдер	ШЖМ біріктірілген пәндері	аға тәлімгер/	робототехниканы дамыту бойынша	3Д-принтинг бойынша	бағдарламалау бойынша	
ҚР	20 385	976	1 200	234	800	314	1 500	225	157	109	6 742	6 000	208	1 700	2 0	20 0
Ақмола	1 290	48	42	25	20	0	90	0	40	0	330	575	50	50	0	20
Ақтөбе	1 277	64	35	0	20	23	105	0	30	0	375	525	0	100	0	0
Алматы	1 973	107	161	0	55	0	160	0	0	0	670	580	0	220	0	20
Атырау	588	49	30	0	20	19	50	35	0	0	260	50	0	75	0	0
БҚО	1 181	41	30	35	40	0	50	35	20	0	260	575	0	95	0	0
Жамбыл	2 035	53	114	0	115	35	205	22	26	0	575	700	50	100	2 0	20
Қарағанды	1 270	50	110	35	80	0	85	35	0	0	330	425	0	100	0	20
Қостанай	931	51	30	0	20	35	50	0	0	0	200	450	0	95	0	0
Қызылорда	1 011	53	137	0	70	35	81	0	0	0	400	50	0	165	0	20
Маңғыстау	609	52	30	25	20	0	50	0	0	0	282	30	0	120	0	0
Павлодар	1 150	53	42	0	20	35	50	0	0	0	355	525	0	50	0	20
СҚО	1 236	51	20	0	40	20	50	0	0	20	260	725	0	50	0	0
Түркістан	2 721	114	149	35	120	77	249	75	0	41	1 450	65	61	245	0	40
ШҚО	1 570	60	102	57	80	0	10	0	16	23	430	725	22	25	0	20
Нұр-Сұлтан қ.	381	14	37	22	20	0	70	23	0	0	125	0	0	70	0	0
Алматы қ.	822	66	81	0	40	35	100	0	0	25	340	0	25	90	0	20
Шымкент қ.	340	50	50	0	20	0	45	0	25	0	100	0	0	50	0	0

Дереккөз: ҰБДҚ деректері, 2021 ж.

Ақмола облысының педагогтері бойынша апробацияланған сауалнама материалдары

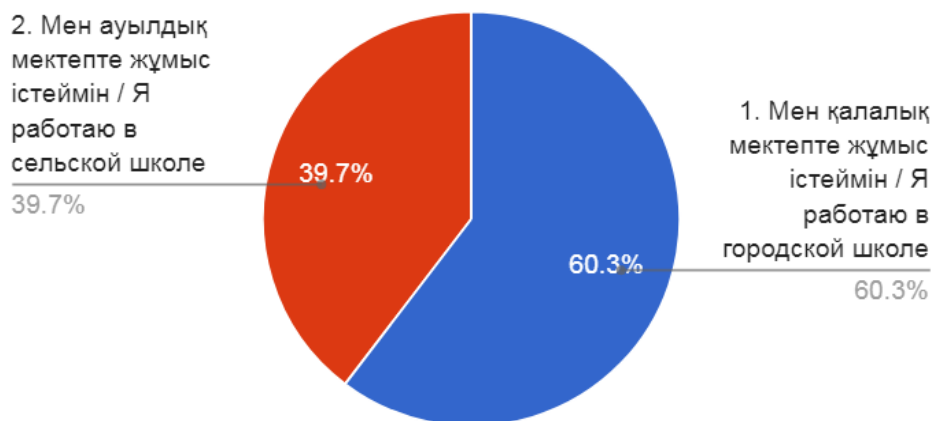
Педагогтерге арналған сауалнаманы апробациялауға Ақмола облысының 290 педагогі қатысты. Сауалнама 10.04.2021 ж.сағат 12:00-ден 21:00-ге дейін жүргізілді.

1. Жынысыңыз?

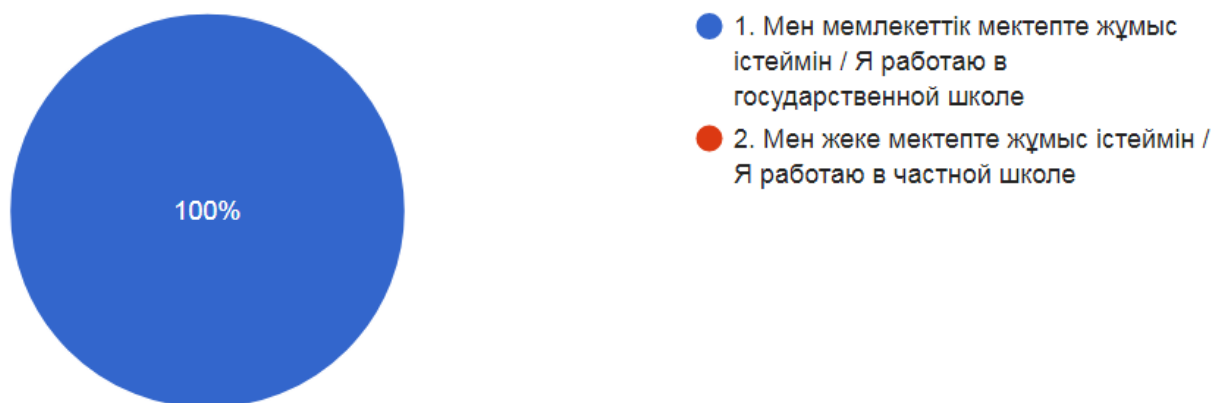
	Саны	Пайыз (%)
Әйел	261	90
Ер	29	10

3. Екі нұсқаның бірін таңдаңыз:

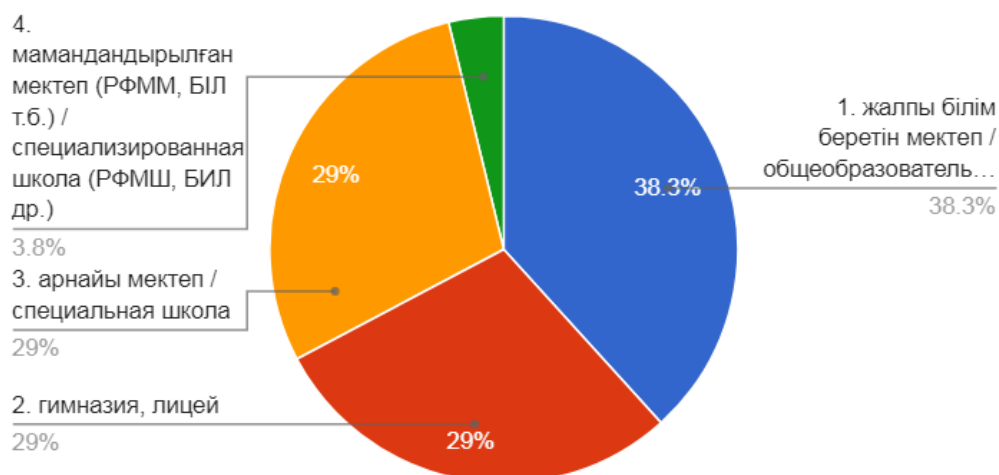
	Саны	Пайыз (%)
1. Мен қалалық мектепте жұмыс істеймін	175	60,3
2. Мен ауылдық мектепте жұмыс істеймін	115	39,7

4. Жұмыс істейтін мектептің меншік нысанын көрсетіңіз:

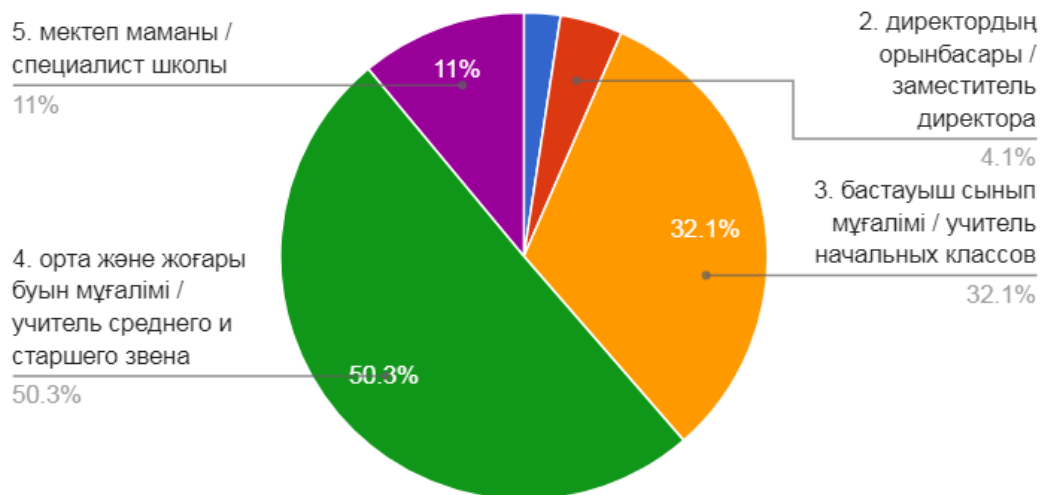
	Саны	Пайыз (%)
1. Мен мемлекеттік мектепте жұмыс істеймін	290	100
2. Мен жеке мектепте жұмыс істеймін	-	-

5. Өзіңіз жұмыс жасайтын мектептің типін белгілеңіз:

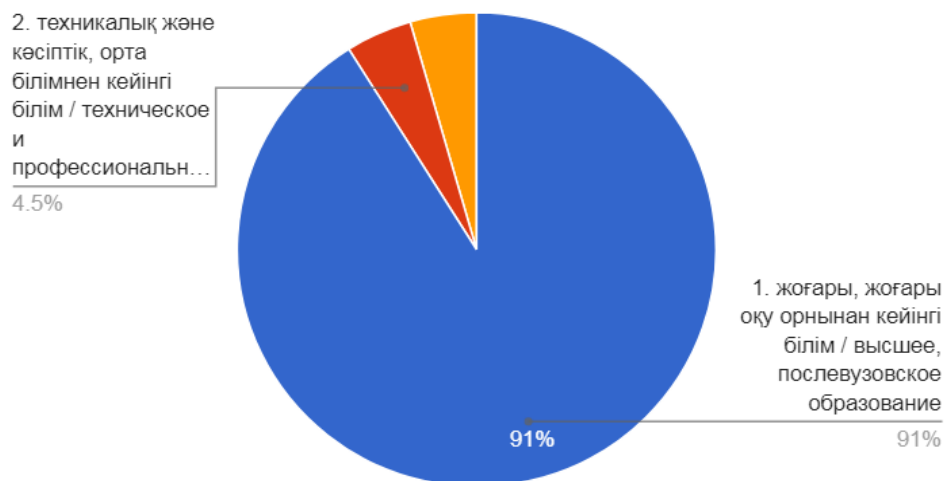
	Саны	Пайыз (%)
1. жалпы білім беретін мектеп	111	38,3
2. гимназия, лицей	84	29
3. арнайы мектеп	84	29
4. мамандандырылған мектеп (РФММ, БІЛ т.б.)	11	3,8
5. халықаралық мектеп, НЗМ	-	-

6. Төрт нұсқаның бірін таңдаңыз:

	Саны	Пайыз (%)
1. мектеп директоры	7	2,4
2. директордың орынбасары	12	4,1
3. бастауыш сынып мұғалімі	93	32,1
4. орта және жоғары буын мұғалімі	146	50,3
5. мектеп маманы	32	11

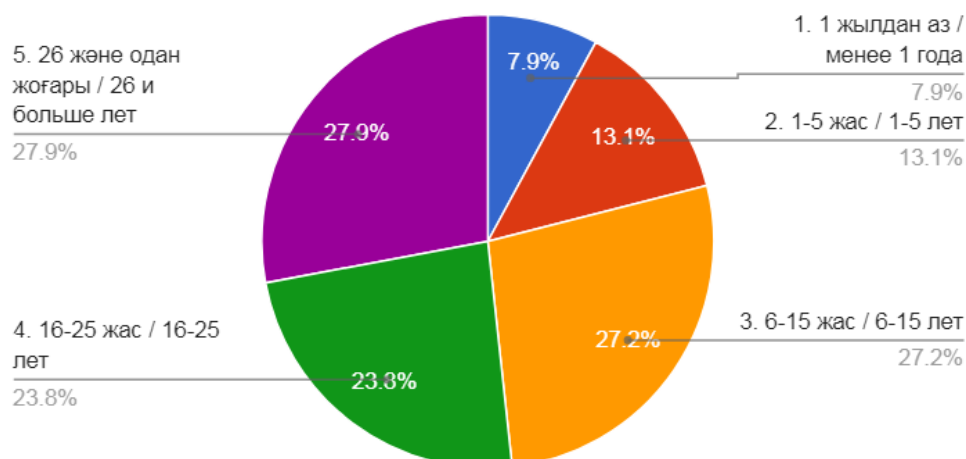
7. Біліміңіз қандай?

	Саны	Пайыз (%)
1. жоғары, жоғары оқу	264	91

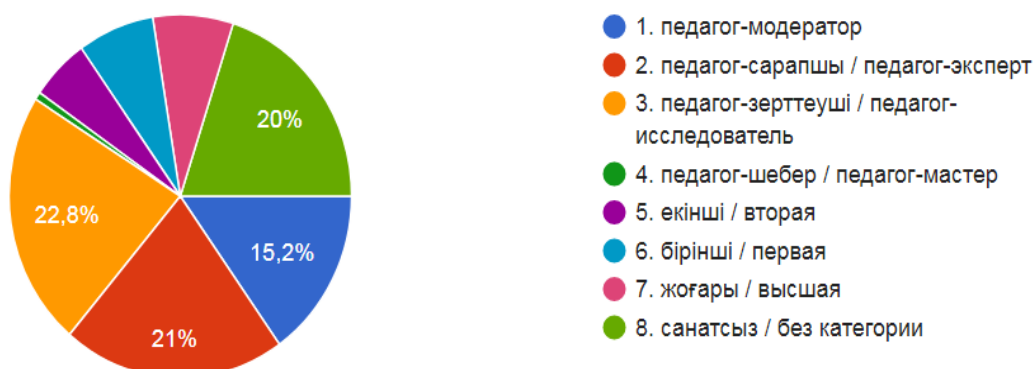
орнынан кейінгі білім		
2. техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім	13	4,5
3. жалпы орта білім	13	4,5

8. Жалпы еңбек өтіліңіз неше жыл.

	Саны	Пайыз (%)
1. 1 жылдан аз	23	7,9
2. 1-5 жас	38	13,1
3. 6-15 жас	79	27,2
4. 16-25 жас	69	23,8
5. 26 және одан жоғары	81	27,9

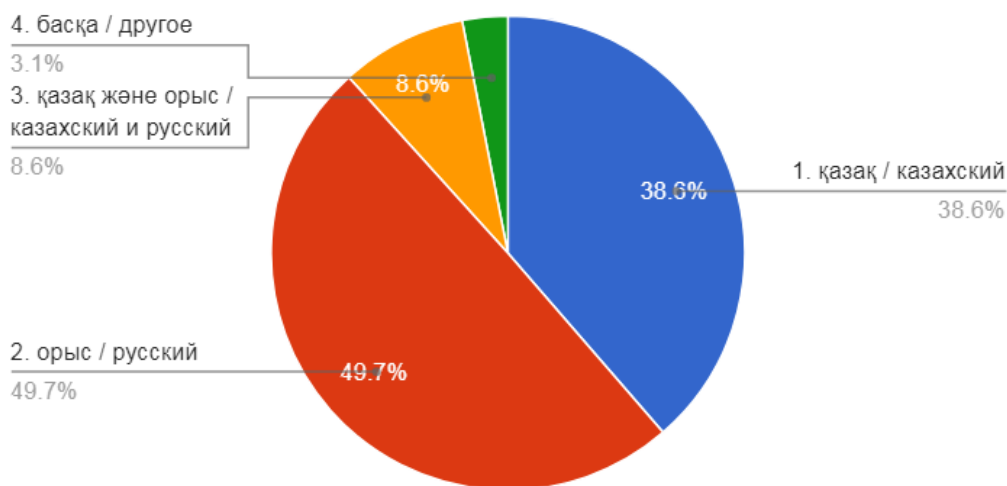
9. Біліктілік санатыңыз қандай:

	Саны	Пайыз (%)

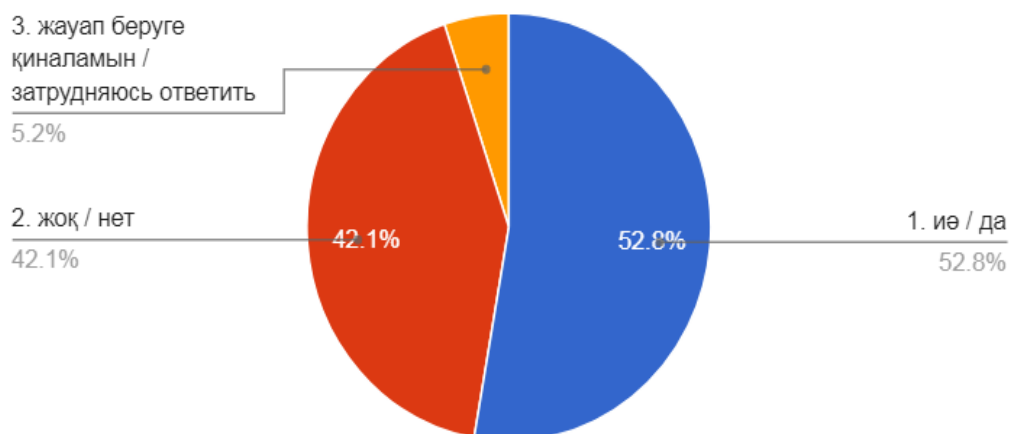
1. педагог-модератор	44	15,2
2. педагог-сарапшы	61	21
3. педагог-зерттеуші	66	22,8
4. педагог-мастер	2	0,7
5. екінші	16	5,5
6. бірінші	21	7,2
7. жоғары	22	7,6
8. санатсыз	58	20

10. Қандай тілде сабақ бересіз:

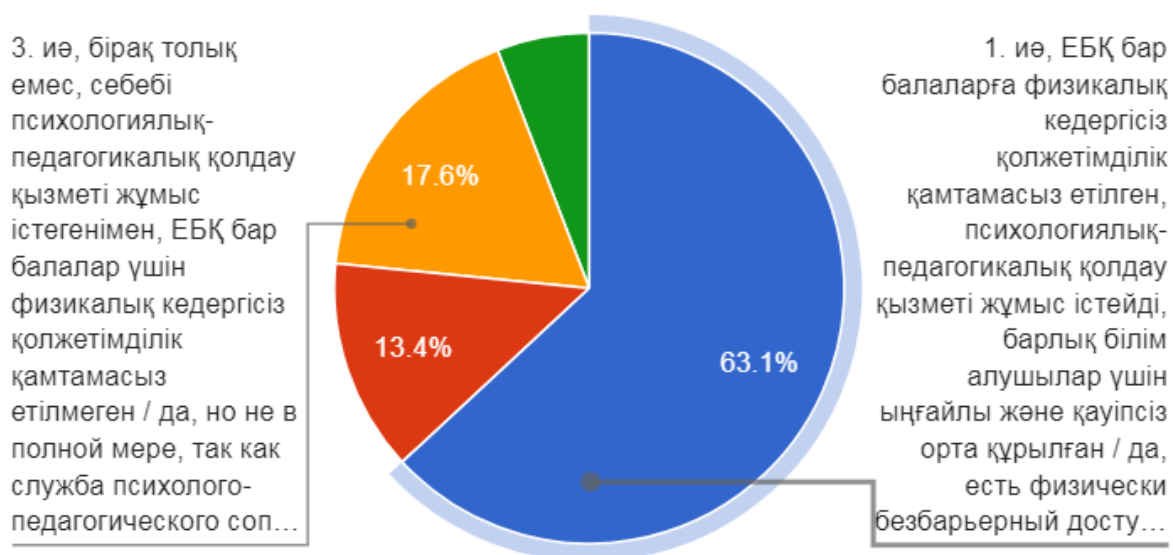
	Саны	Пайыз (%)
1. қазақ	112	38,6
2. орыс	144	49,7
3. қазақ және орыс	25	8,6
4. басқа	9	3,1

11. Сіз сабақ беретін сыныпта ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар білім алушылар бар ма?

	Саны	Пайыз (%)
1. иә	153	52,8
2. жоқ	122	42,1
3. жауап беруге қиналамын	15	5,2

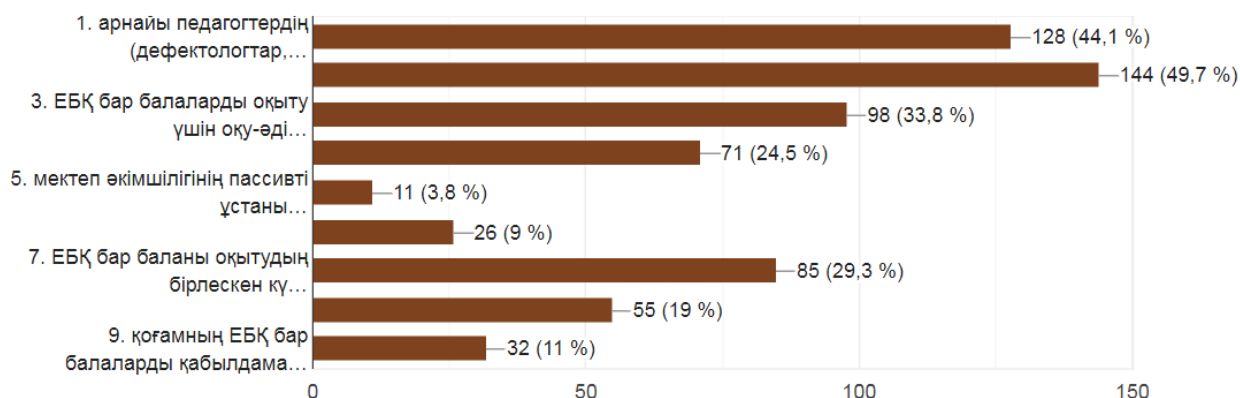
12. Қалай ойлайсыз, Сіз жұмыс істейтін мектепте инклюзивті білім беруге жағдай жасалған ба?

	Саны	Пайыз (%)
1. иә, ЕБҚ бар балаларға физикалық кедергісіз	183	63,1

қолжетімділік қамтамасыз етілген, психологиялық- педагогикалық қолдау қызметі жұмыс істейді, барлық білім алушылар үшін ыңғайлы және қауіпсіз орта құрылған		
2. иә, жартылай, физикалық кедергісіз қолжетімділік қамтамасыз етілген, бірақ психологиялық- педагогикалық қолдау қызметі жұмыс істемейді, барлық білім алушылар үшін ыңғайлы және қауіпсіз орта құрылмаған	39	13,4
3. иә, бірақ толық емес, себебі психологиялық- педагогикалық қолдау қызметі жұмыс істегенімен, ЕБҚ бар балалар үшін физикалық кедергісіз қолжетімділік қамтамасыз етілмеген	51	17,6
4. жоқ, ЕБҚ бар балаларға физикалық кедергісіз қолжетімділік қамтамасыз етілмеген, психологиялық- педагогикалық қолдау қызметі жұмыс істемейді, барлық білім алушылар үшін ыңғайлы және қауіпсіз орта құрылмаған	17	5,9

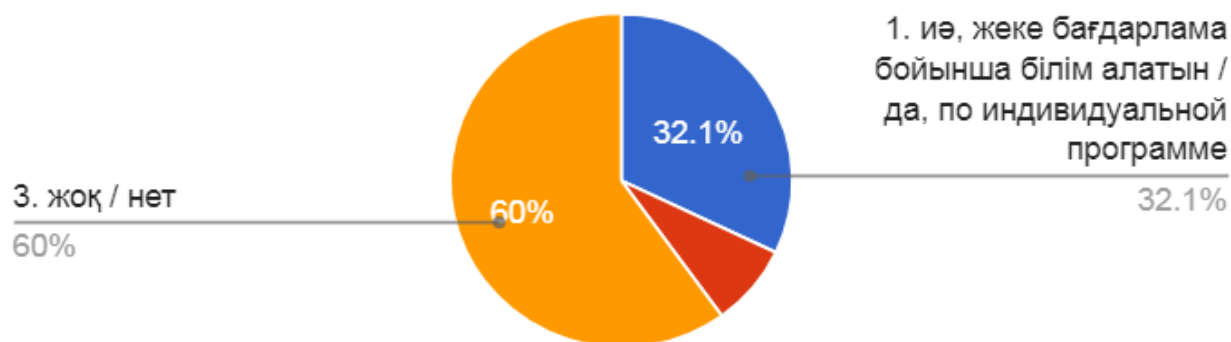
13. Мектебіңізде инклюзивті білім беру (барлығына бірдей сапалы білім беру) идеяларын жүзеге асыруға не кедергі? (Ең маңызды 5 кедергіні таңдаңыз)

	Саны	Пайыз (%)
1. арнайы педагогтердің (дефектологтар, логопедтер, психологтар және т.б.) жетіспеушілігі	128	44,1
2. ЕБҚ бар балалар үшін арнайы материалдық-техникалық жағдайлардың болмауы	144	49,7
3. ЕБҚ бар балаларды оқыту үшін оқу-әдістемелік қолдаудың жеткіліксіздігі	98	33,8
4. ЕБҚ бар балаларды оқыту үшін педагогтердің теориялық және практикалық дайындығының жеткіліксіз деңгейі	71	24,5
5. мектеп әкімшілігінің пассивті ұстанымы	11	3,8
6. мектепте білім алушыларды	26	9

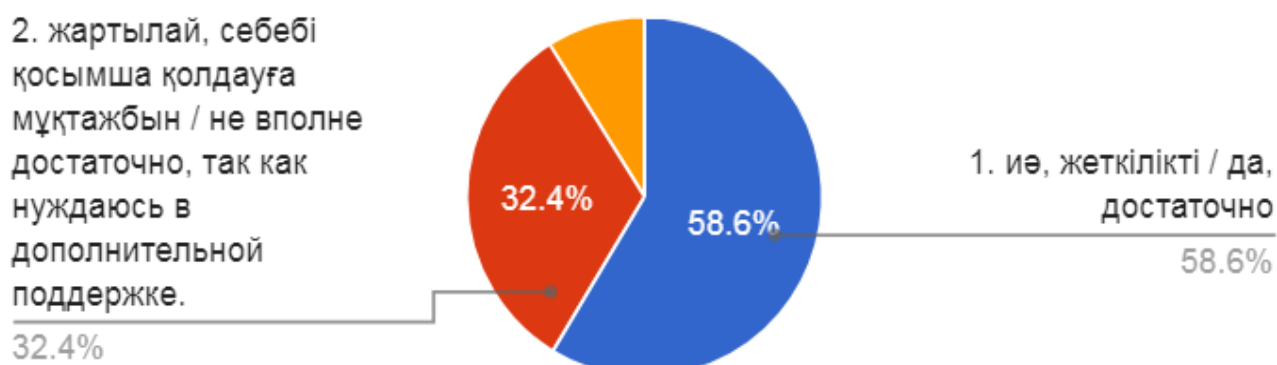
психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі жұмысының жеткіліксіз ұйымдастырылуы		
7. ЕБҚ бар баланы оқытудың бірлескен күш-жігеріне ата-аналардың жеткілікті деңгейде қатыспауы (ата-аналардың баланың проблемаларын мойындамауы, төмен білім және әлеуметтік-мәдени статус, жұмысбастылық және т.б.)	85	29,3
8. ЕБҚ бар балаларды оқыту және тәрбиелеу мәселелері бойынша мектептің басқа ұйымдармен (мысалы, медициналық оңалту мекемелері) тұрақты өзара іс-әрекет жүйесінің болмауы	55	19
9. қоғамның ЕБҚ бар балаларды қабылдамауы	32	11

14. Сіз сабақ беретін сыныпта жеке немесе қысқартылған (бейімделген) бағдарлама бойынша оқитын білім алушылар бар ма?

	Саны	Пайыз (%)
1. иә, жеке бағдарлама бойынша білім алатын	93	32,1
2. иә, қысқартылған (бейімделген) бағдарлама бойынша білім алатын	23	7,9
3. жоқ	174	60

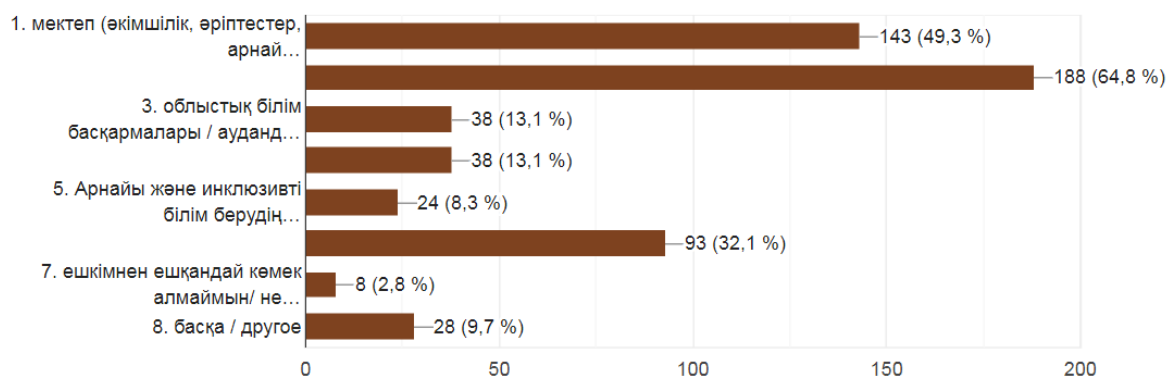
15. Сыныбыңыздағы кейбір білім алушылардың оқытудағы қиындықтарының себептерін анықтау үшін кәсіби біліктіліктеріңіз жеткілікті ме?

	Саны	Пайыз (%)
1. иә, жеткілікті	170	58,6
2. жартылай, себебі қосымша қолдауға	94	32,4

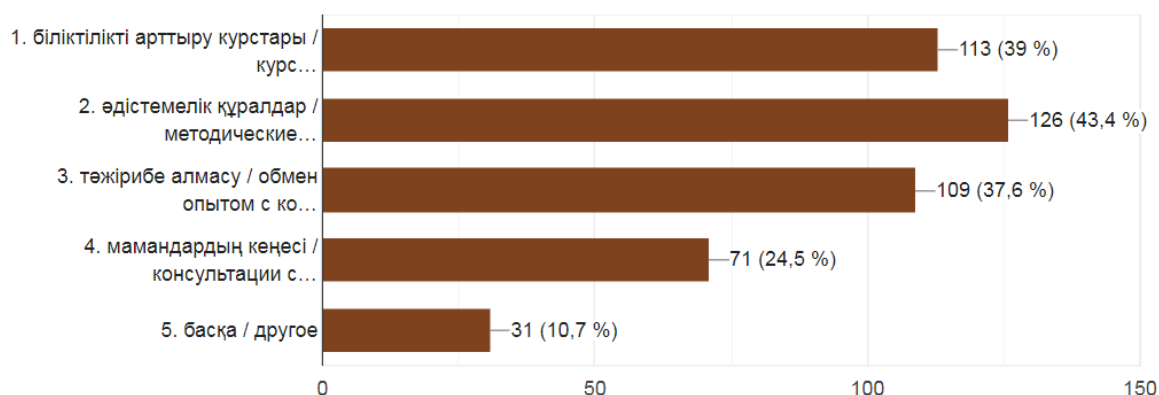
мұқтажбын		
3. жоқ, жеткіліксіз	26	9

16. ЕБҚ бар білім алушылармен жұмыс істеу үшін әдістемелік көмекті көбіне және жиі қайдан табасыз? (1-3 жауапты таңдауға болады)

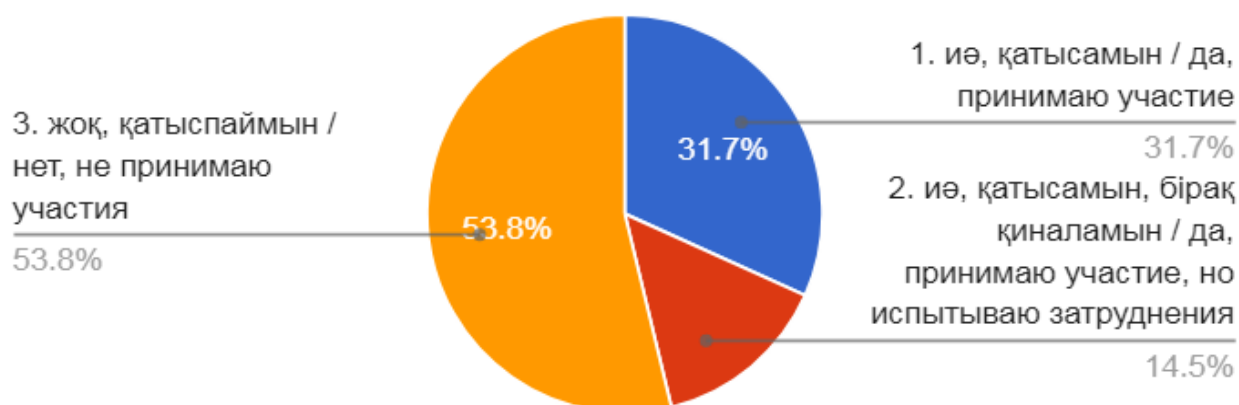
	Саны	Пайыз (%)
1. мектеп (әкімшілік, әріптестер, арнайы педагогтер)	143	49,3
2. интернет-ресурстар, баспа басылымдар	188	64,8
3. облыстық білім басқармалары / аудандық бөлімдердің әдістемелік кабинеттері	38	13,1
4. Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы	38	13,1
5. Арнайы және инклюзивті білім берудің дамытудың Ұлттық ғылыми-практикалық орталығы	24	8,3
6. біліктілікті арттыру курстары	93	32,1
7. ешкімнен ешқандай көмек алмаймын	8	2,8
8. басқа	28	9,7

17. ЕБҚ бар білім алушыларды оқыту және тәрбиелеу мәселелері бойынша әдістемелік қолдаудың қандай түрлерін көбірек қажет етесіз?

	Саны	Пайыз (%)
1. біліктілікті арттыру курстары	113	39
2. әдістемелік құралдар	126	43,4
3. тәжірибе алмасу	109	37,6
4. мамандардың кеңесі	71	24,5
5. басқа	31	10,7

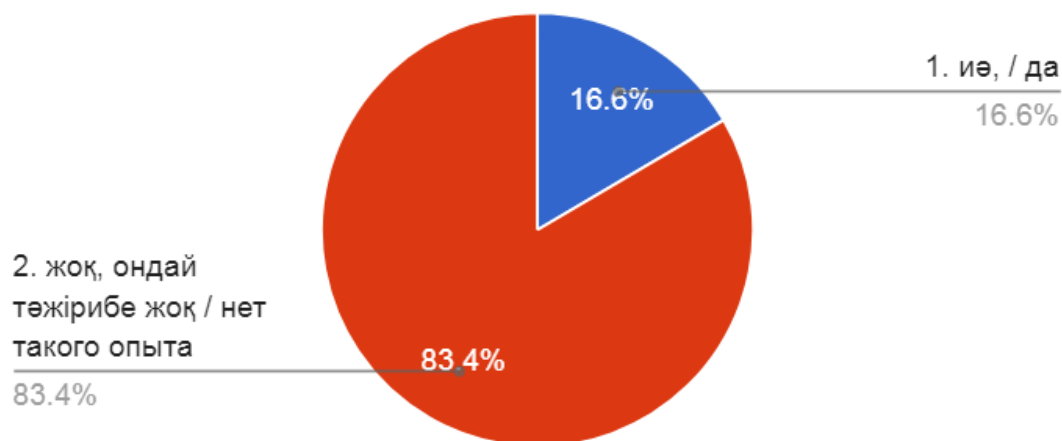
18. ЕБҚ бар білім алушыны психологиялық-педагогикалық қолдаудың жеке бағдарламасын жасауға қатысасыз ба?

	Саны	Пайыз (%)

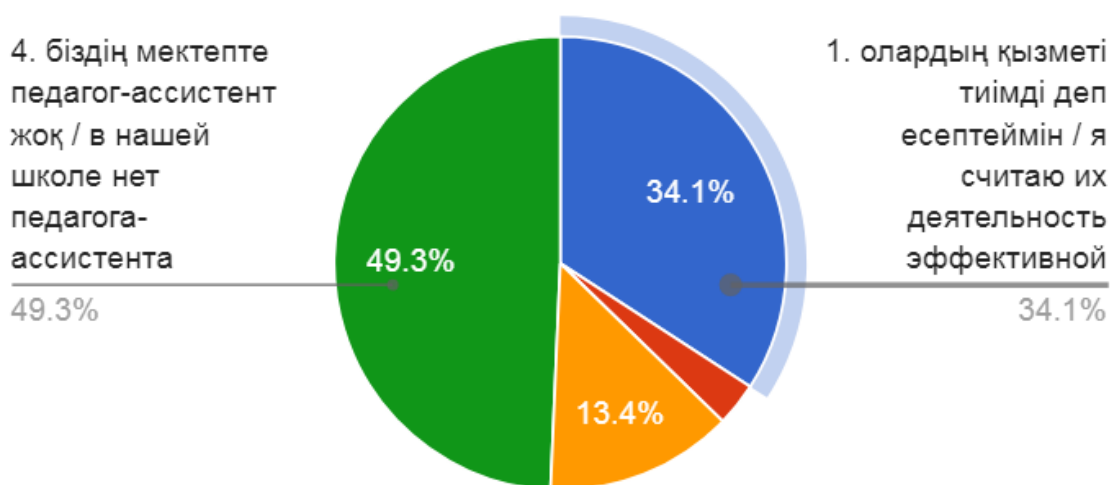
1. иә, қатысамын	92	31,7
2. иә, қатысамын, бірақ қиналамын	42	14,5
3. жоқ, қатыспаймын	156	53,8

19. Педагог-ассистентпен бірге бір сыныпта жұмыс істеп көрдіңіз бе?

	Саны	Пайыз (%)
1. иә	48	16,6
2. жоқ, ондай тәжірибе жоқ	242	83,4

20. Педагог-ассистенттің қызметінің тиімділігін қалай бағалайсыз?

	Саны	Пайыз (%)

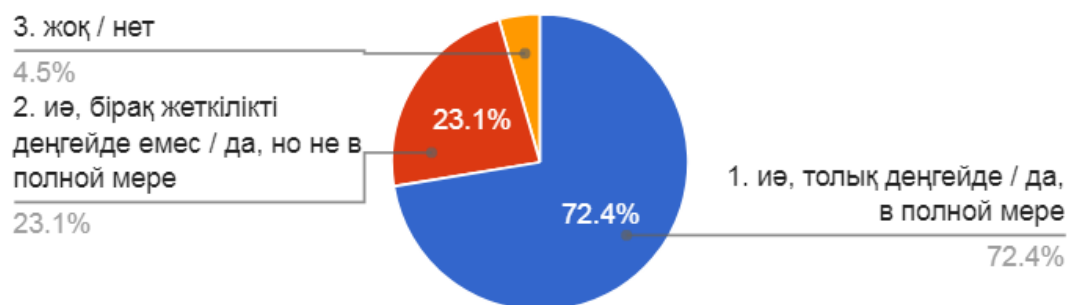
1. олардың қызметі тиімді деп есептеймін	99	34,1
2. олардың қызметі тиімді деп айта алмаймын	9	3,1
3. олардың қызметінің тиімділігін бағалай алмаймын	39	13,4
4. біздің мектепте педагог-ассистент жоқ	143	49,3

21. Өзіңізді буллингке (қауіп-қатер, физикалық агрессия, қудалау, қорлау және т.б.) жауап қайтаруға, оны мектеп білім алушылары арасында алдын-алуға және болдырмауға жеткілікті деңгейде құзыретті деп есептейсіз бе?

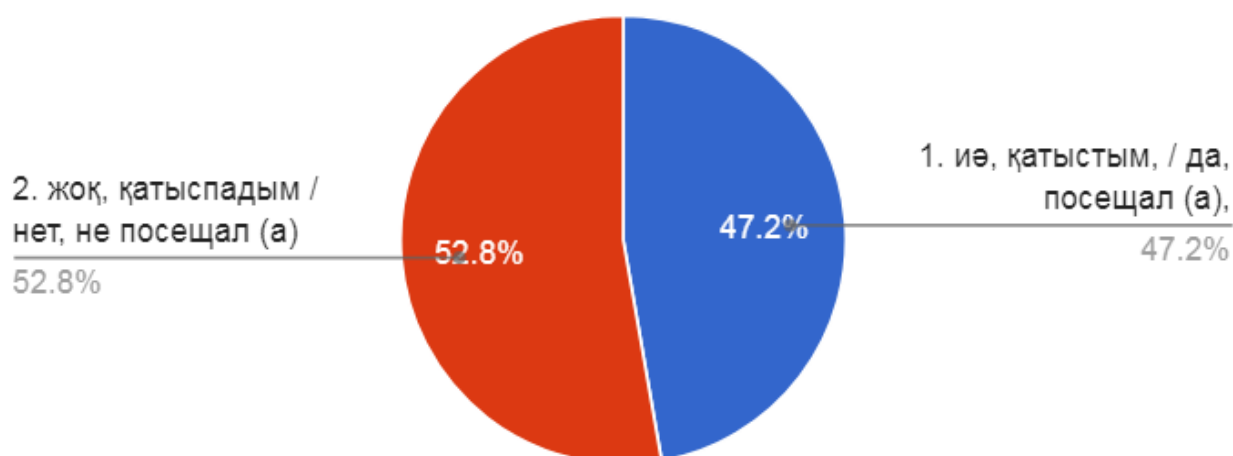
	Саны	Пайыз (%)
1. иә, жеткілікті деңгейде құзыреттімін	164	56,6
2. жоқ, жеткілікті деңгейде құзыретті емеспін	102	35,2
3. жоқ, құзыретті емеспін	24	8,3

22. Мектебіңізде, сыныпта оқу процесінің барлық қатысушылары үшін жайлы психологиялық климат құрылған ба?

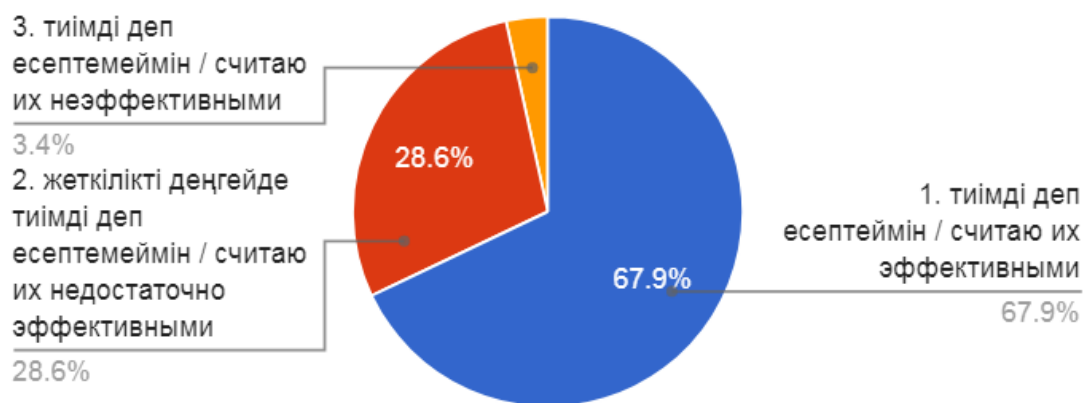
	Саны	Пайыз (%)
1. иә, толық деңгейде	210	72,4
2. иә, бірақ жеткілікті деңгейде емес	67	23,1
3. жоқ	13	4,5

23. Инклюзивті білім беру бойынша біліктілікті арттыру курстарына қатыстыңыз ба?

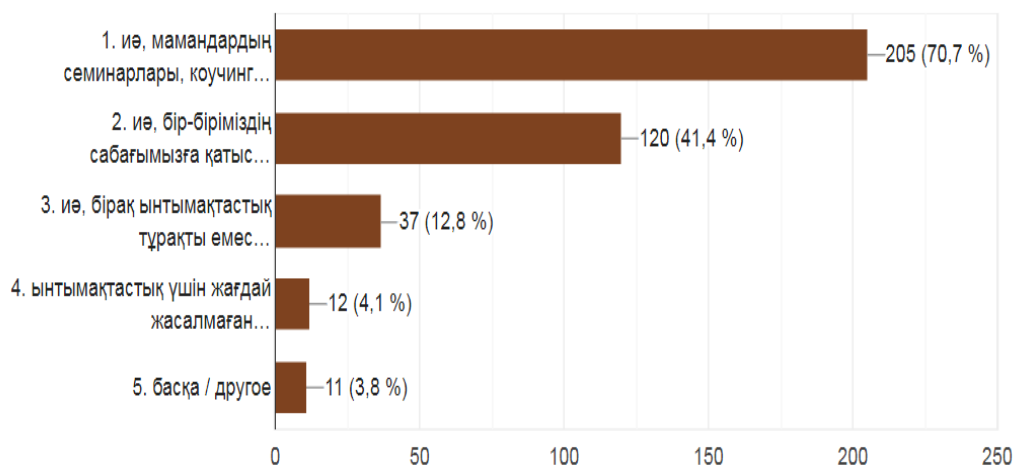
	Саны	Пайыз (%)
1. иә, қатыстым	137	47,2
2. жоқ, қатыспадым	153	52,8

24. Инклюзивті білім беру бойынша біліктілікті арттыру курстарының тиімділігін қалай бағалайсыз?

	Саны	Пайыз (%)
1. тиімді деп есептеймін	197	67,9
2. жеткілікті деңгейде тиімді деп есептемеймін	83	28,6
3. тиімді деп есептемеймін	10	3,4

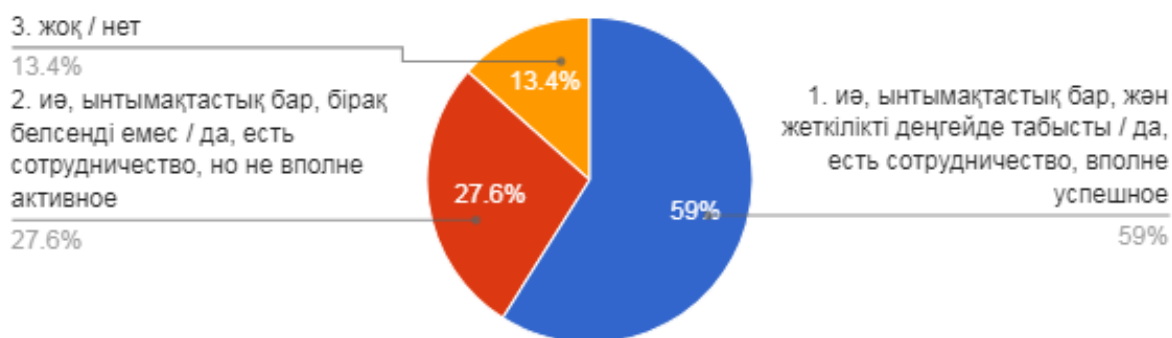
25. Мектеп әкімшілігі проблемаларды шешуге, ынтымақтастыққа және басқа ұйымдардың мұғалімдерімен тәжірибе алмасуға командалық көзқарасты дамытуға ықпал ете ме? (1-2 нұсқаны таңдауға болады)

	Саны	Пайыз (%)
1. иә, мамандардың семинарлары, коучингтері, вебинарлары негізінде	205	70,7
2. иә, бір-біріміздің сабағымызға қатысу,	120	41,4

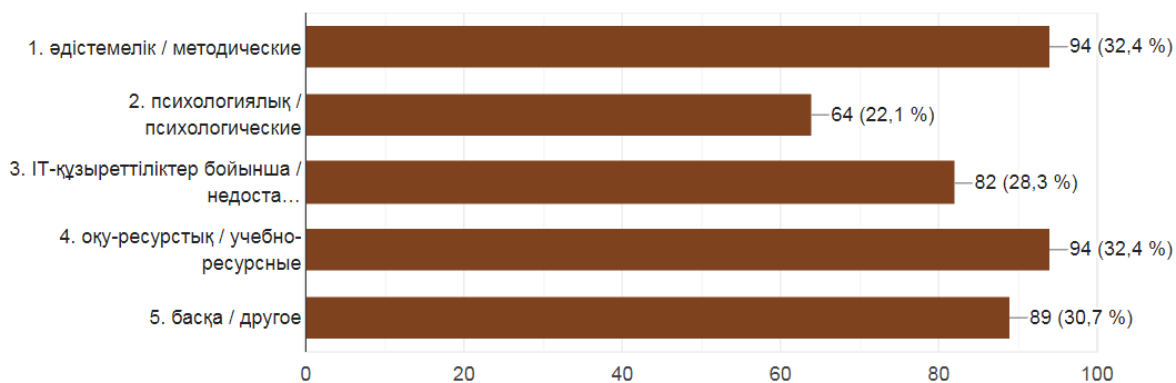
мәселелерді ұжымдық талқылау негізінде		
3. иә, бірақ ынтымақтастық тұрақты емес және жүйесіз	37	12,8
4. ынтымақтастық үшін жағдай жасалмаған, мотивация жоқ	12	4,1
5. басқа	11	3,8

26. Сіз жұмыс істейтін мектеп инклюзивті білім беру мәселелері бойынша серіктестермен (білім беру, денсаулық сақтау, әлеуметтік қорғау органдары, қоғамдық бірлестіктер және т.б.) ынтымақтаса ма, олардан қажетті қолдау мен кері байланыс ала ма?

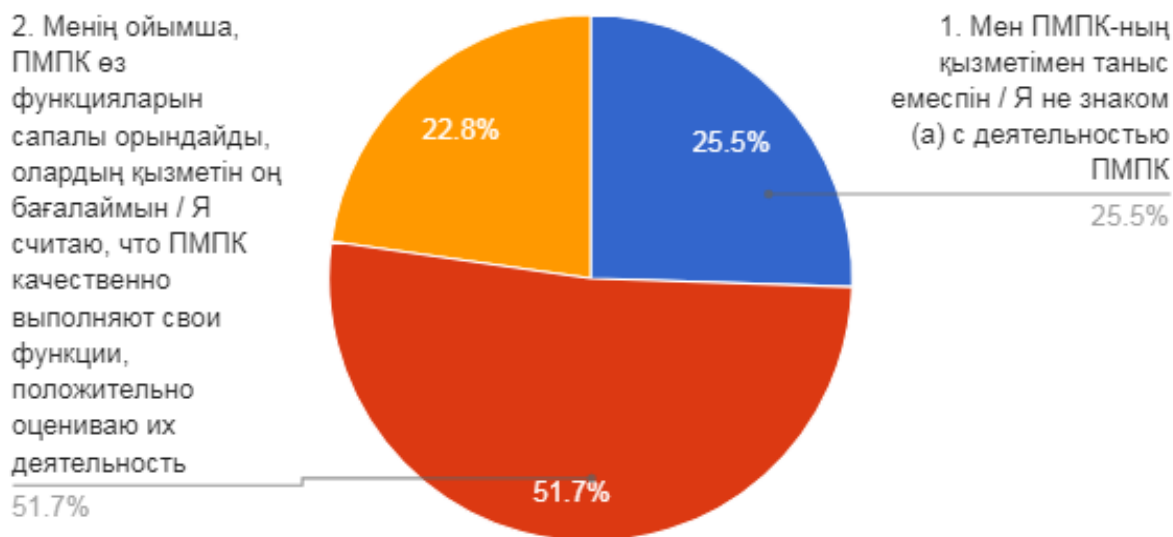
	Саны	Пайыз (%)
1. иә, ынтымақтастық бар, жән жеткілікті деңгейде табысты	171	59
2. иә, ынтымақтастық бар, бірақ белсенді емес	80	27,6
3. жоқ	39	13,4

27. ЕБҚ бар білім алушыларды қашықтан оқытуды ұйымдастыруда қандай қиындықтарға көбірек кезігесіз? (2 жауап нұсқасын тандаңыз)

	Саны	Пайыз (%)
1. әдістемелік	94	32,4
2. психологиялық	64	22,1
3. IT-құзыреттіліктер бойынша	82	28,3
4. оқу-ресурстық	94	32,4
5. басқа	89	30,7

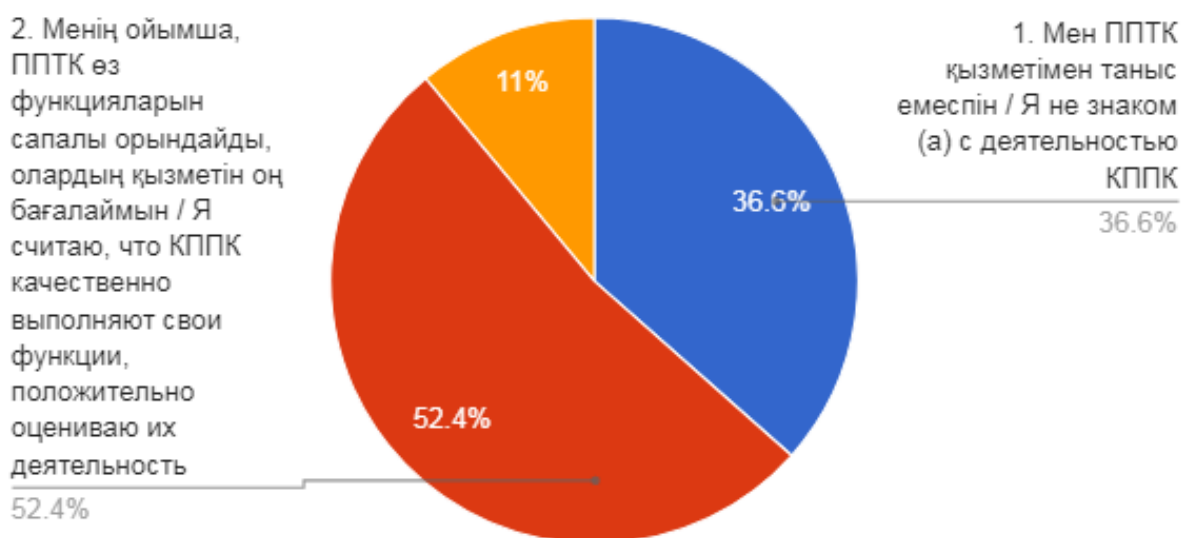
28. Психологиялық-медициналық-педагогикалық консультациялардың (ПМПК) қызметін қалай бағалайсыз?

	Саны	Пайыз (%)
1. Мен ПМПК-ның қызметімен таныс емеспін	74	25,5
2. Менің ойымша, ПМПК өз	150	51,7

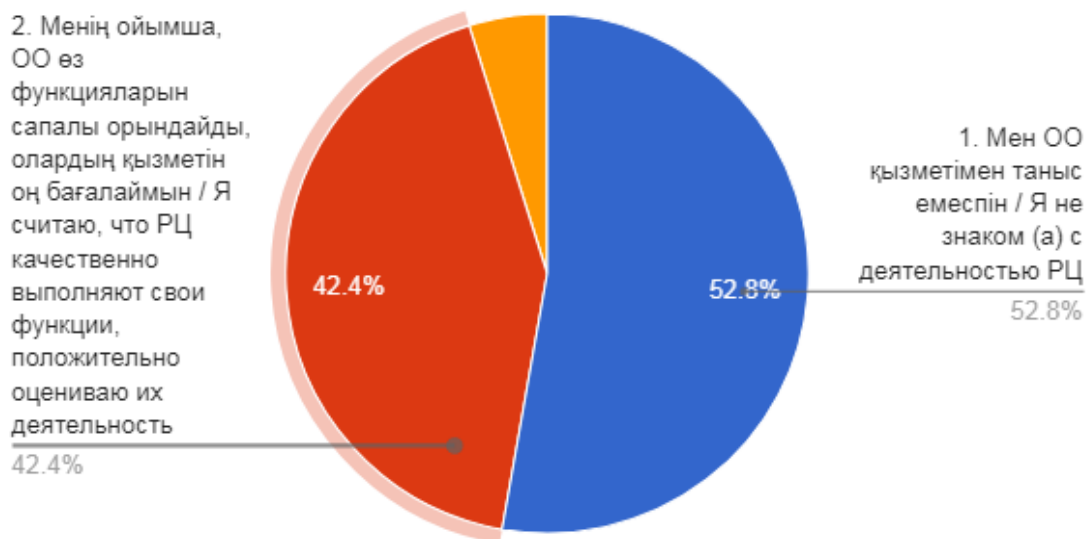
функцияларын сапалы орындайды, олардың қызметін оң бағалаймын		
3. Менің ойымша, ПМПК өз функцияларын жеткілікті деңгейде сапалы орындамайды	66	22,8

29. Психологиялық-педагогикалық түзету кабинеттерінің (ППТК) қызметін қалай бағалайсыз?

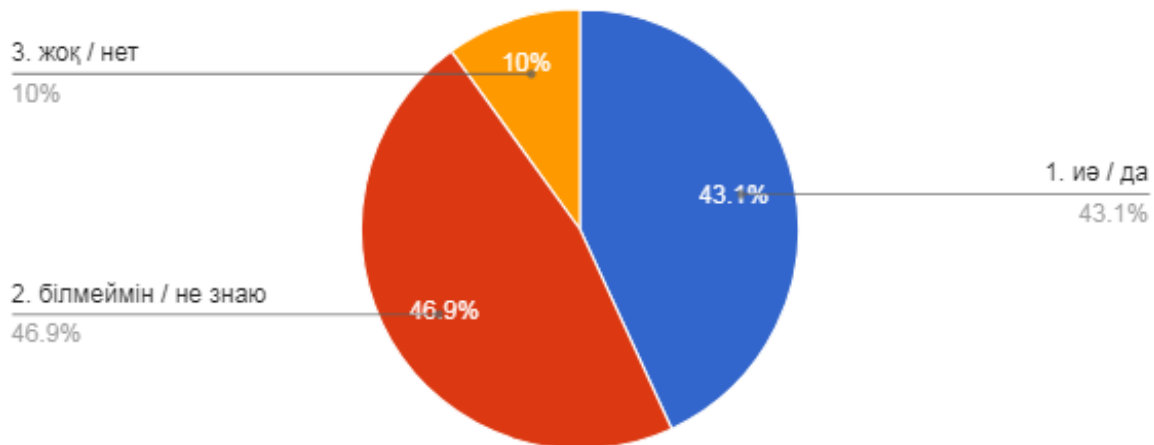
	Саны	Пайыз (%)
1. Мен ППТК қызметімен таныс емеспін	106	36,6
2. Менің ойымша, ППТК өз функцияларын сапалы орындайды, олардың қызметін оң бағалаймын	152	52,4
3. Менің ойымша, ППТК өз функцияларын жеткілікті деңгейде сапалы орындамайды	32	11

30. Оңалту орталықтарының (ОО) қызметін қалай бағалайсыз?

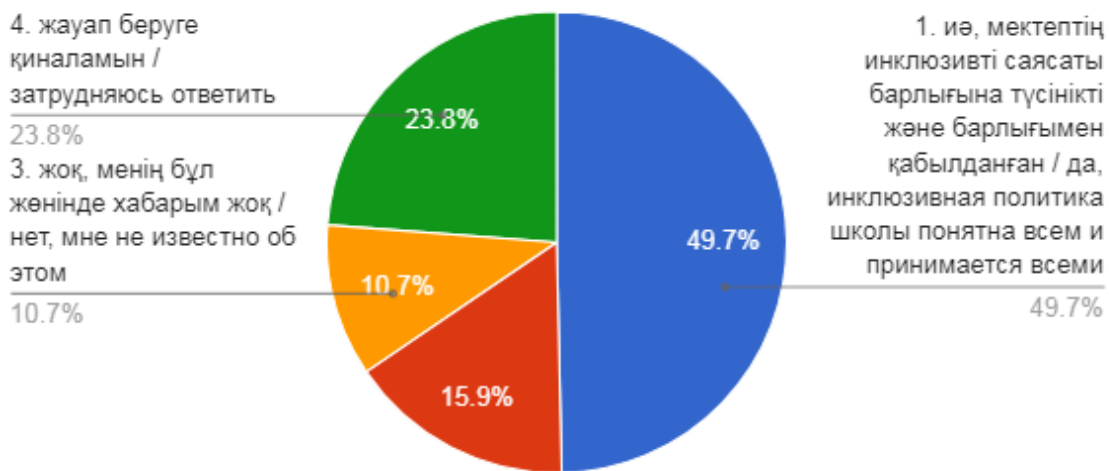
	Саны	Пайыз (%)
1. Мен ОО қызметімен таныс емеспін	153	52,8
2. Менің ойымша, ОО өз функцияларын сапалы орындайды, олардың қызметін оң бағалаймын	123	42,4
3. Менің ойымша, ОО өз функцияларын жеткілікті деңгейде сапалы орындамайды	14	4,8

31. Тұрғылықты мекенжайы мектепке жақын барлық білім алушыларды, оның ішінде ЕБҚ бар білім алушыларды мектепке қабылдау мектебіңіздің саясатына жатады ма?

	Саны	Пайыз (%)
1. иә	125	43,1
2. білмеймін	136	46,9
3. жоқ	29	10

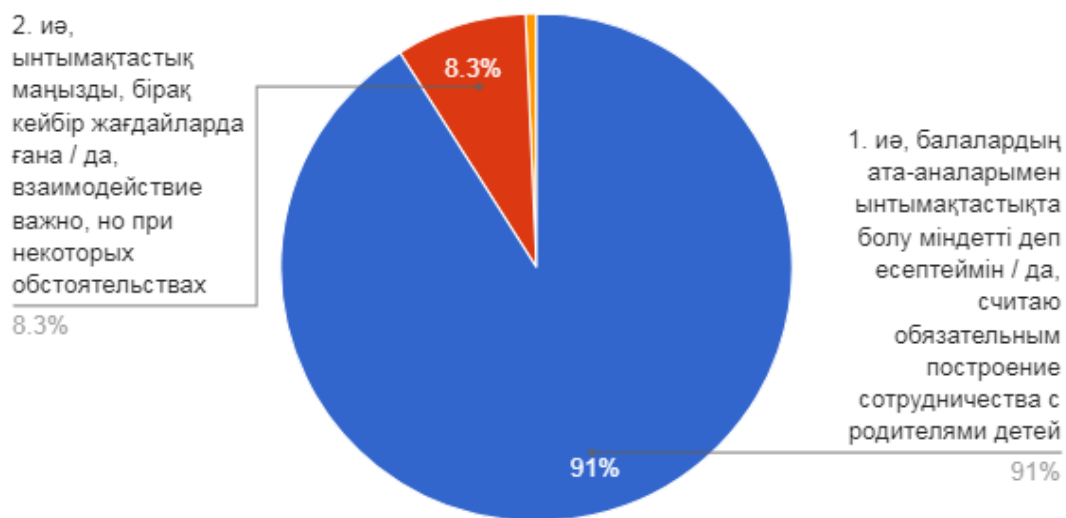
32. Сіздің мектепте білім беру процесінің барлық қатысушыларына түсінікті жалпы мектептік инклюзивті қолдау саясаты бар ма?

	Саны	Пайыз (%)
1. иә, мектептің инклюзивті саясаты барлығына түсінікті және барлығымен қабылданған	144	49,7
2. иә, бірақ мектептің инклюзивті саясаты барлығына бірдей	46	15,9

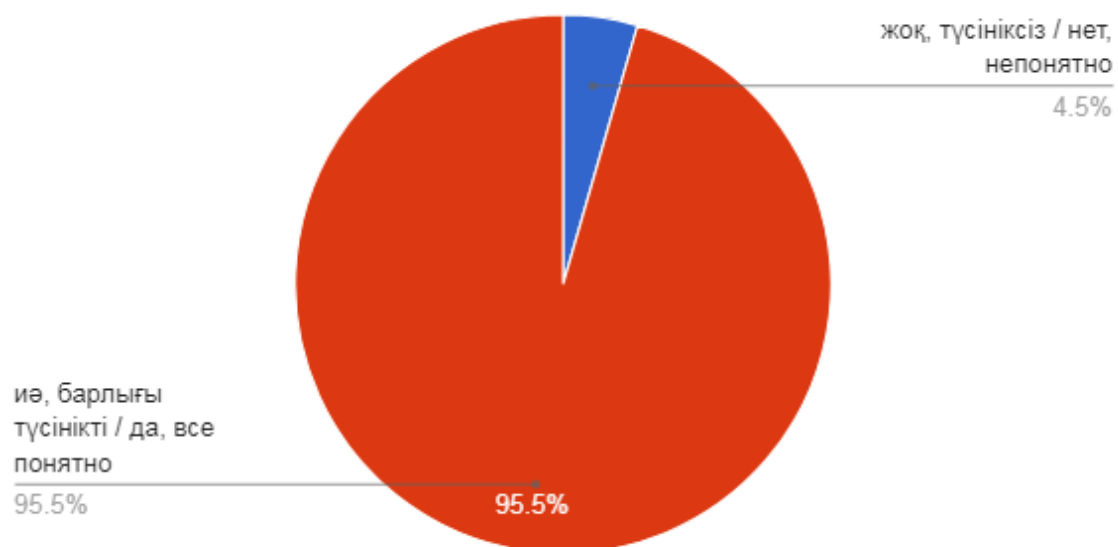
түсінікті емес және барлығымен қабылданбаған		
3. жоқ, менің бұл жөнінде хабарым жоқ	31	10,7
4. жауап беруге қиналамын	69	23,8

33. Ата-аналармен ынтымақтастық маңызды деп ойлайсыз ба?

	Саны	Пайыз (%)
1. иә, балалардың ата-аналарымен ынтымақтастықта болу міндетті деп есептеймін	264	91
2. иә, ынтымақтастық маңызды, бірақ кейбір жағдайларда ғана	24	8,3
3. жоқ, ол маңызды емес	2	0,7

34. Сізге сауалнама сұрақтары түсінікті болды ма?

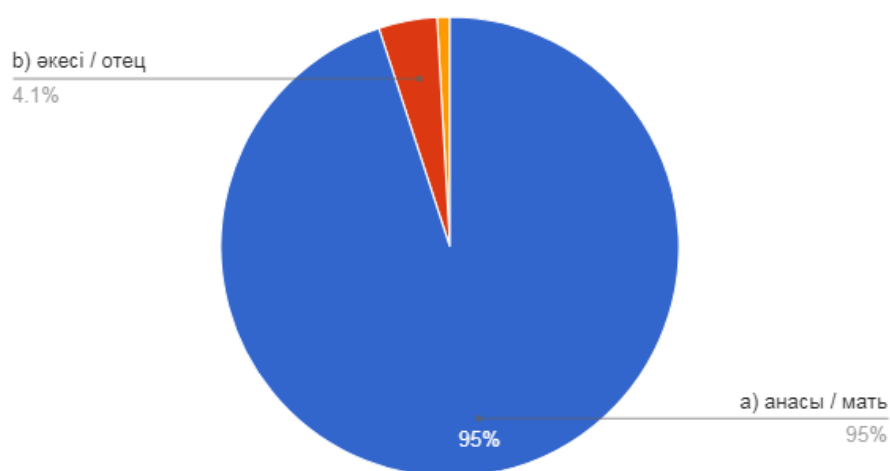

	Саны	Пайыз (%)
иә, барлығы түсінікті	277	95,5
жоқ, түсініксіз	13	4,5

Ақмола облысының ата-аналары бойынша апробацияланған сауалнама материалдары

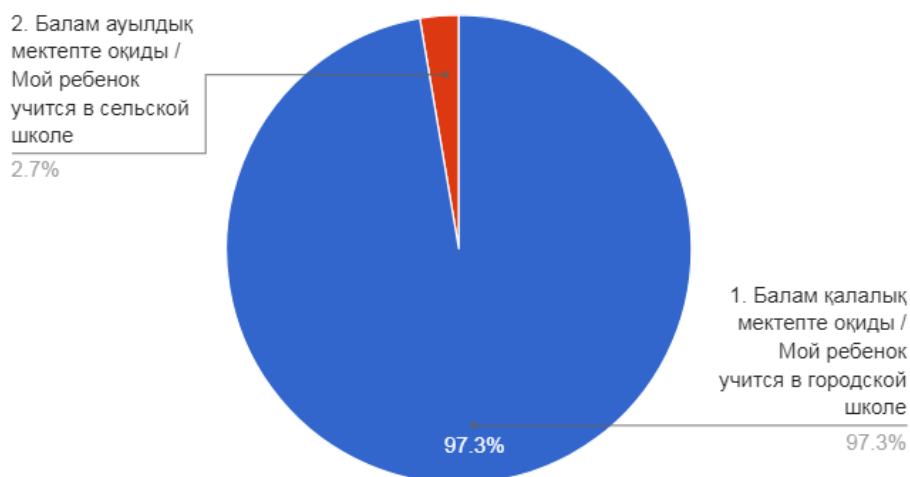
Ата-аналарға арналған сауалнаманың апробациясына Ақмола облысының 558 ата-анасы қатысты. Сауалнама 10.04.2021 ж.сағат 12:00-ден 21:00-ге дейін жүргізілді.

1. Білім алушыға кім боласыз?

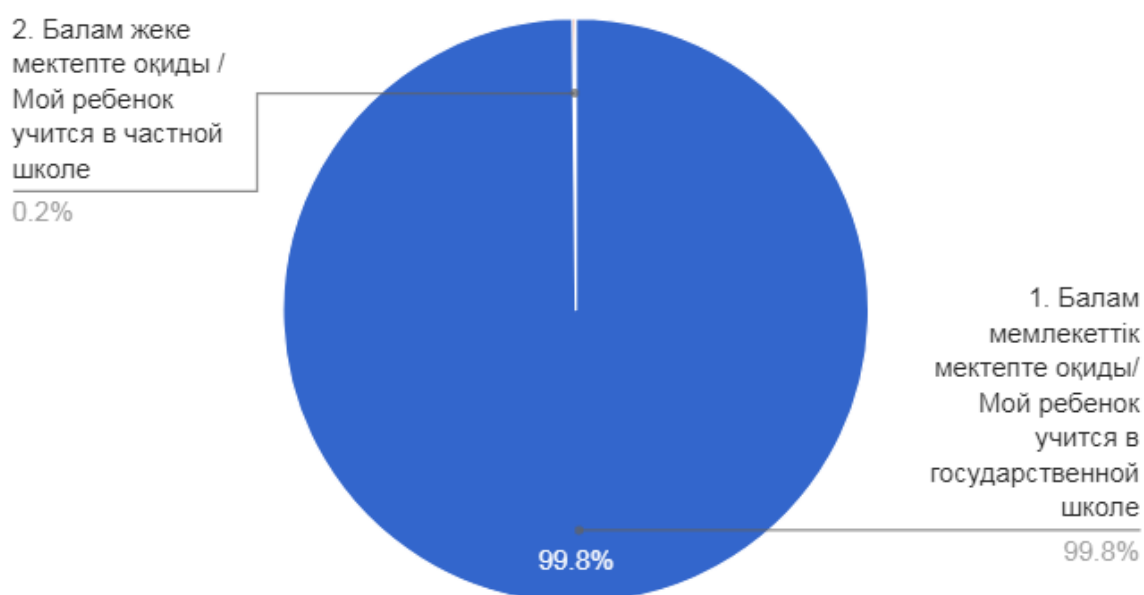
	Саны	Пайыз (%)
а) анасы	530	95,5
б) әкесі	23	4,1
с) заңды өкілі	5	0,9

3. Екі нұсқаның бірін таңдаңыз:

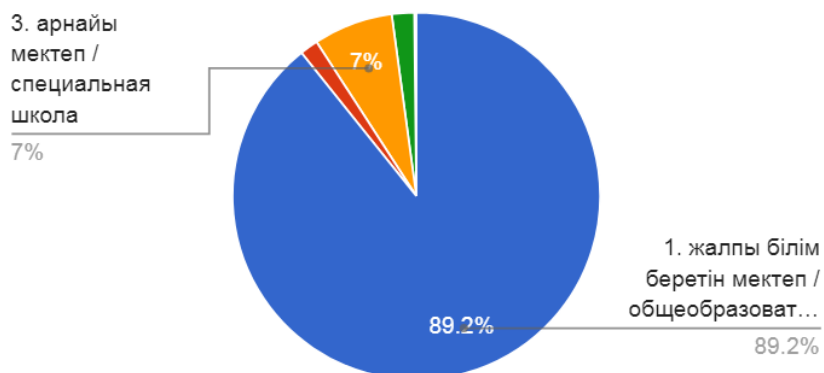
	Саны	Пайыз (%)
1. Балам қалалық мектепте оқиды	543	97,3
2. Балам ауылдық мектепте оқиды	15	2,7

4. Екі нұсқаның бірін таңдаңыз:

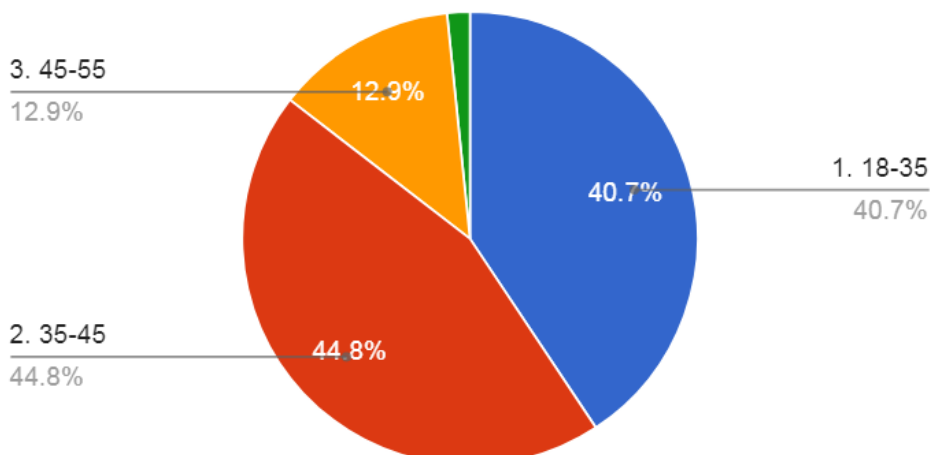
	Саны	Пайыз (%)
1. Балам мемлекеттік мектепте оқиды	557	99,8
2. Балам жеке мектепте оқиды	1	0,2

5. Балаңыз білім алатын мектептің типін белгілеңіз

	Саны	Пайыз (%)
1. жалпы білім беретін мектеп	498	89,2
2. гимназия, лицей	9	1,6
3. арнайы мектеп	39	7
4. мамандандырылған мектеп (РФММ, т.б.)	11	2
5. халықаралық мектеп, НЗМ	1	0,2

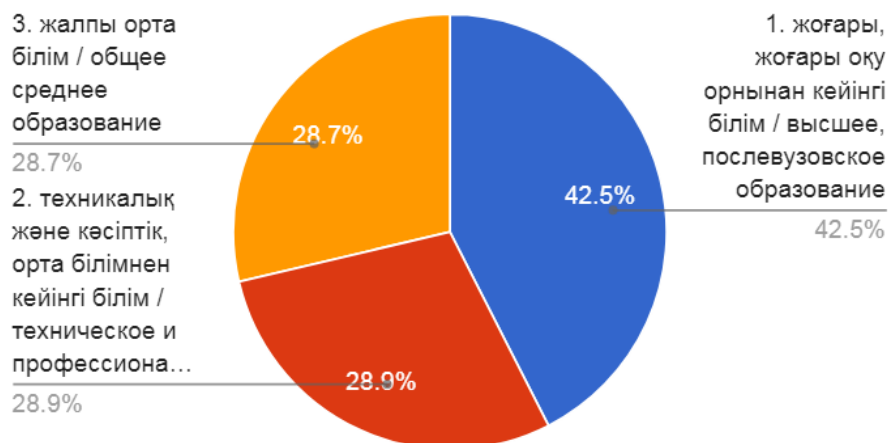
6. Сіздің жасыңыз нешеде?

	Саны	Пайыз (%)
1. 18-35	227	40,7

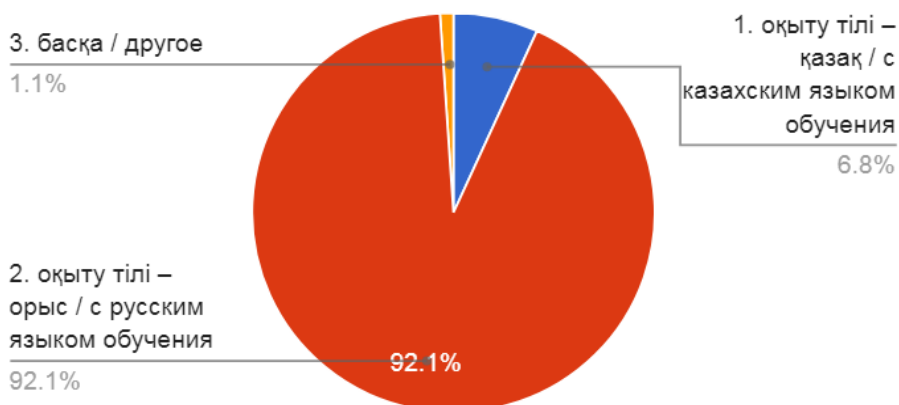
2. 35-45	250	44,8
3. 45-55	72	12,9
4. 55 және одан жоғары	9	1,6

7. Біліміңіз қандай?

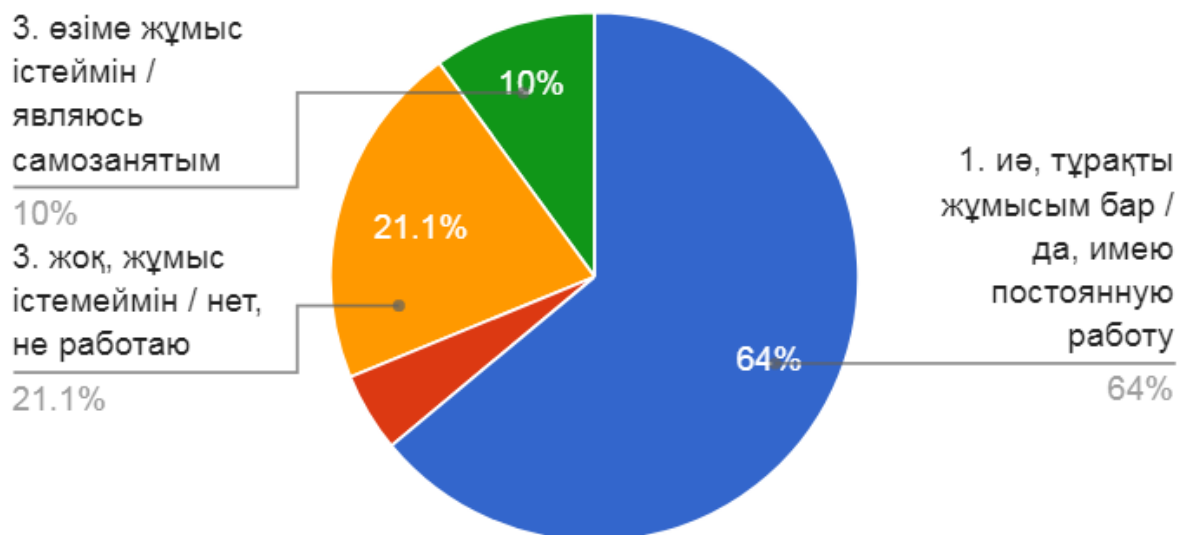
	Саны	Пайыз (%)
1. жоғары, жоғары оқу орнынан кейінгі білім	237	42,5
2. техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім	161	28,9
3. жалпы орта білім	160	28,7

8. Балаңыз оқыту тілін белгілеңіз:

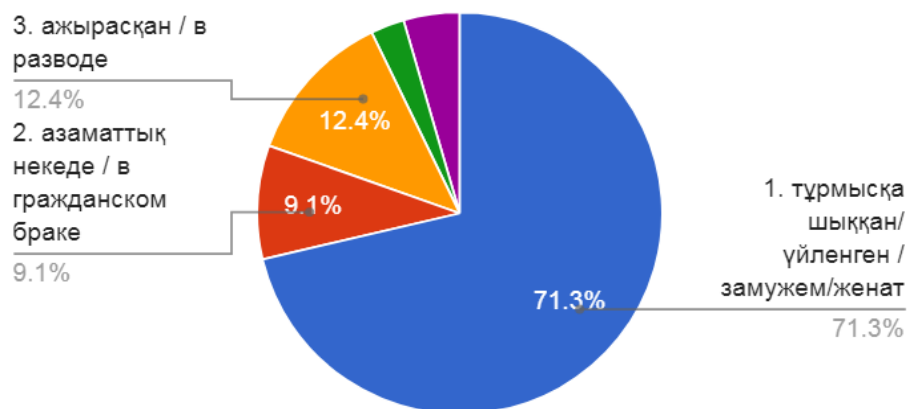
	Саны	Пайыз (%)
1. оқыту тілі – қазақ	38	6,8
2. оқыту тілі – орыс	514	92,1
3. басқа	6	1,1

9. Тұрақты жұмысыңыз (табыс көзі) бар ма?

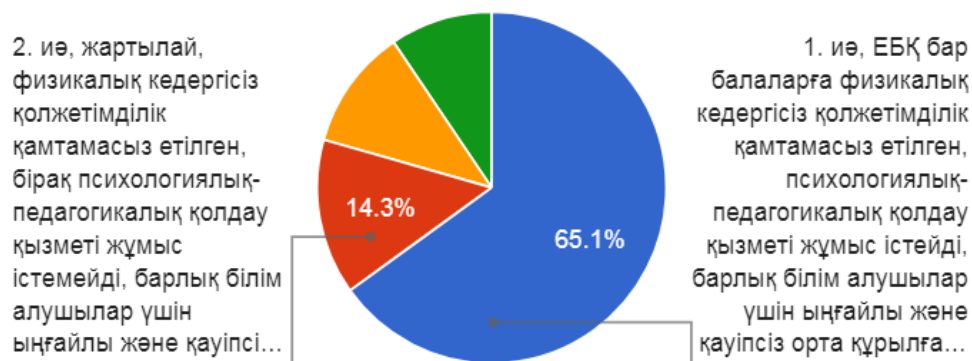
	Саны	Пайыз (%)
1. иә, тұрақты жұмысым бар	357	64
2. жоқ, жұмысым тұрақты емес	27	48
3. өзіме жұмыс істеймін	56	10
4. жоқ, жұмыс істемеймін	118	21,1

10. Отбасылық жағдайыңыз?

	Саны	Пайыз (%)
1. тұрмысқа шыққан/үйленген	398	71,3
2. азаматтық некеде	51	9,1
3. ажырасқан	69	12,4
4. жесір/әйелі қайтыс болған	15	2,7
5. тұрмысқа шықпаған / үйленбеген	25	4,5

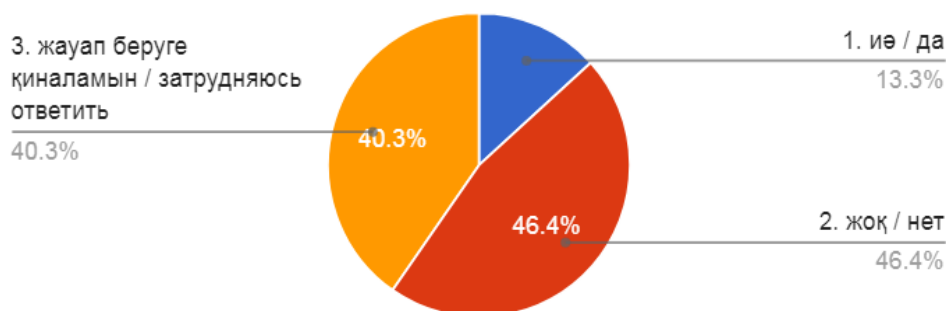
11. Сіздің балаңыз оқитын мектепте инклюзивті білім беруге жағдай жасалған деп есептейсіз бе?

	Саны	Пайыз (%)
1. иә, ЕБҚ бар балаларға физикалық кедергісіз қолжетімділік қамтамасыз етілген, психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі жұмыс істейді,	363	65,1

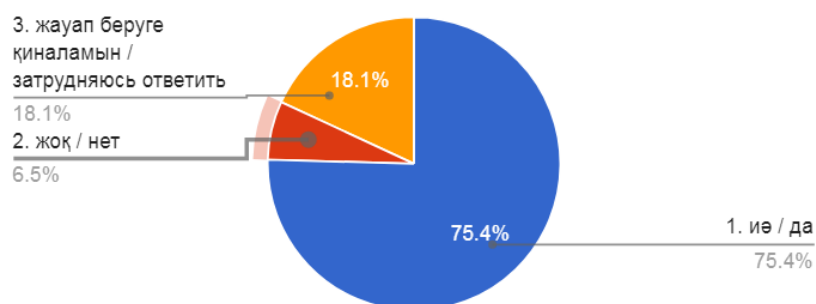
барлық білім алушылар үшін ыңғайлы және қауіпсіз орта құрылған		
2. . иә, жартылай, физикалық кедергісіз қолжетімділік қамтамасыз етілген, бірақ психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі жұмыс істемейді, барлық білім алушылар үшін ыңғайлы және қауіпсіз орта құрылмаған	80	14,3
3. иә, бірақ толық емес, себебі психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі жұмыс істегенімен, ЕБҚ бар балалар үшін физикалық кедергісіз қолжетімділік қамтамасыз етілмеген	62	11,1
4. жоқ, ЕБҚ бар балаларға физикалық кедергісіз қолжетімділік қамтамасыз етілмеген, психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі жұмыс істемейді, барлық білім алушылар үшін ыңғайлы және қауіпсіз орта құрылмаған	53	9,5

12. Сіздің балаңыз оқитын сыныпта ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар білім алушылар бар ма?

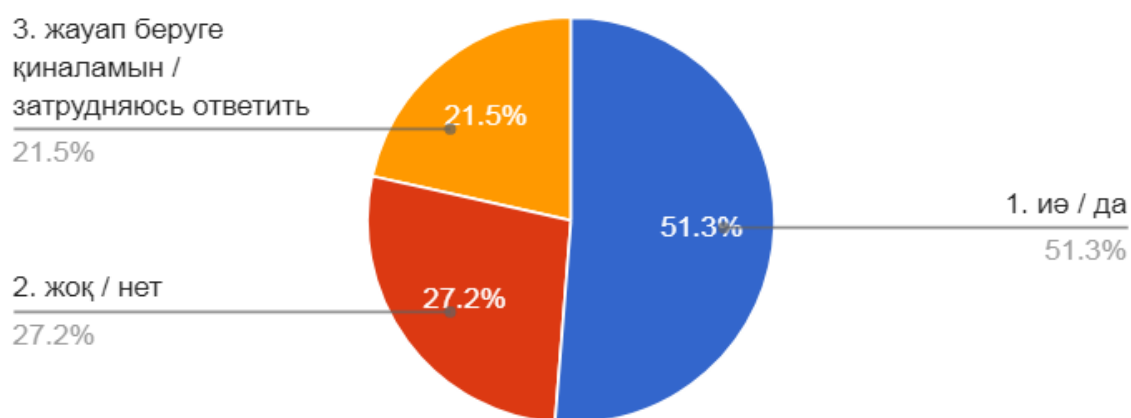
	Саны	Пайыз (%)
1. иә	74	13,3
2. жоқ	259	46,4
3. жауап беруге қиналамын	225	40,3

13. Балаңыз оқитын мектепте барлық білім алушыларға бірдей кең пейілділік танытады деп ойлайсыз ба?

	Саны	Пайыз (%)
1. иә	421	75,4
2. жоқ	36	6,5
3. жауап беруге қиналамын	101	18,1

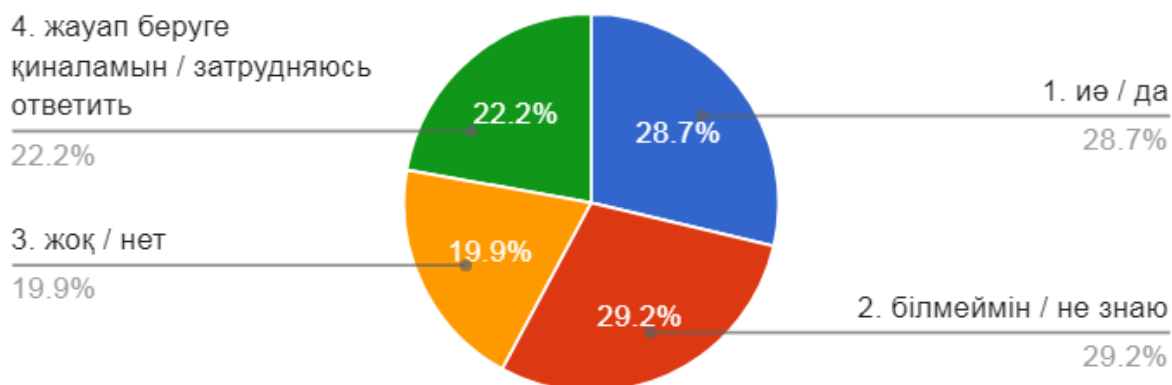
14. Педагогтер барлық білім алушылардан бірдей жоғары нәтиже күтеді деп ойлайсыз ба?

	Саны	Пайыз (%)
1. иә	286	51,3

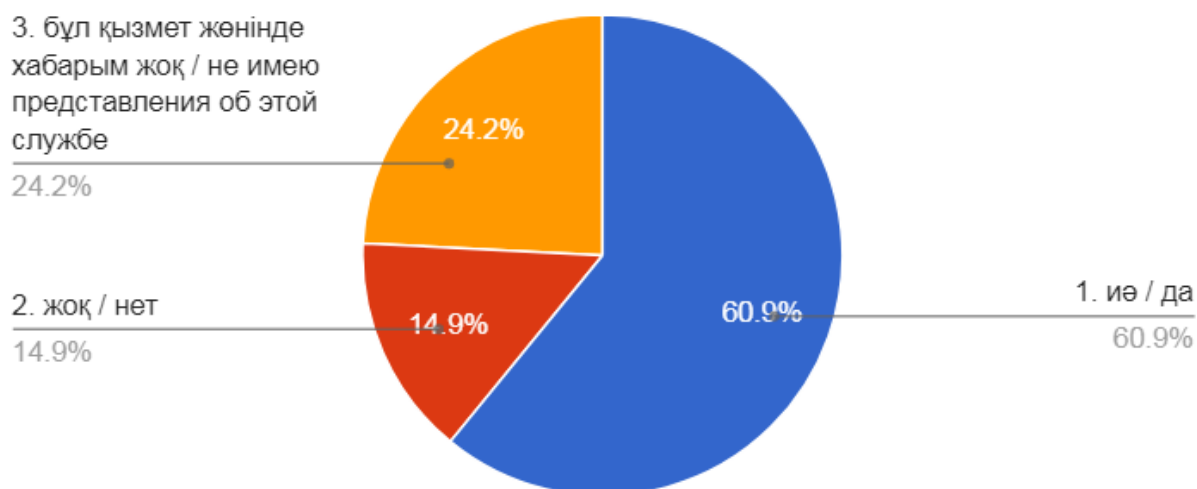
2. жоқ	152	27,2
3. жауап беруге қиналамын	120	21,5

15. Қалай ойлайсыз, ата-ана ретінде мектепке қатысты қабылданатын шешімдерге ықпал ете аласыз ба?

	Саны	Пайыз (%)
1. иә	160	28,7
2. білмеймін	163	29,2
3. жоқ	111	19,9
4. жауап беруге қиналамын	124	22,2

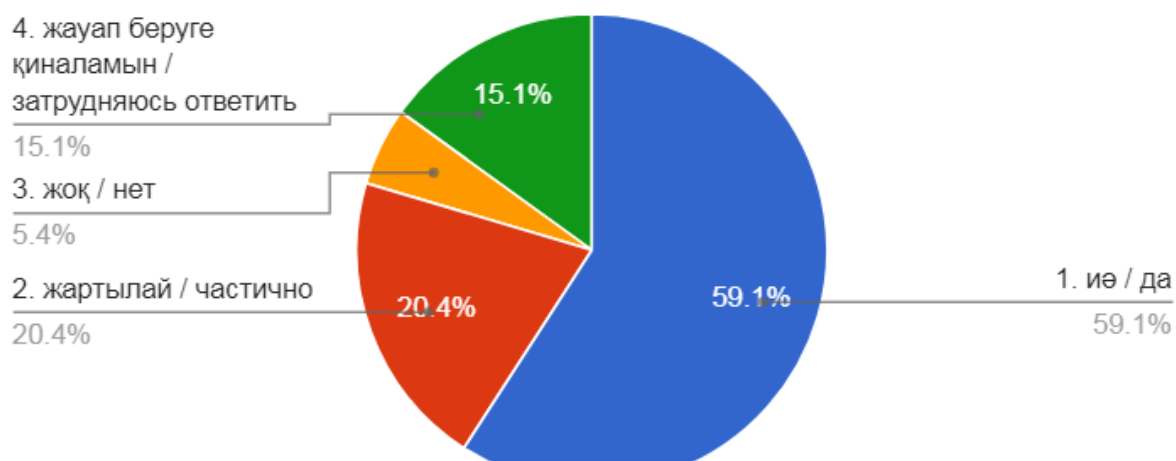
16. Балаңыз оқитын мектепте білім алушыларды психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі бер екендігін білесіз бе?

	Саны	Пайыз (%)
1. иә	340	60,9
2. жоқ	83	14,9

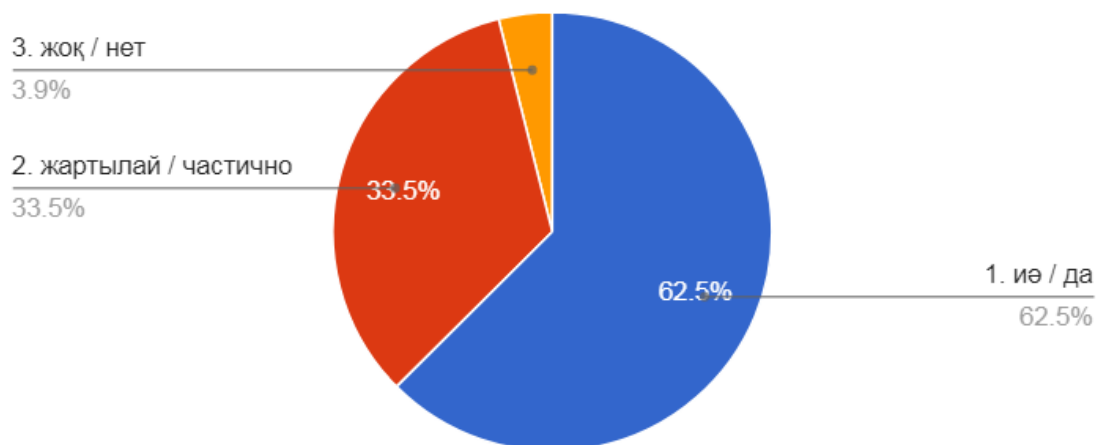
3. бұл қызмет жөнінде хабарым жоқ	135	24,2

17. Қалай ойлайсыз, педагогтер мектептің іс-шараларына барлық балаларды бөліп-жармай, бірдей қатыстырады ма?

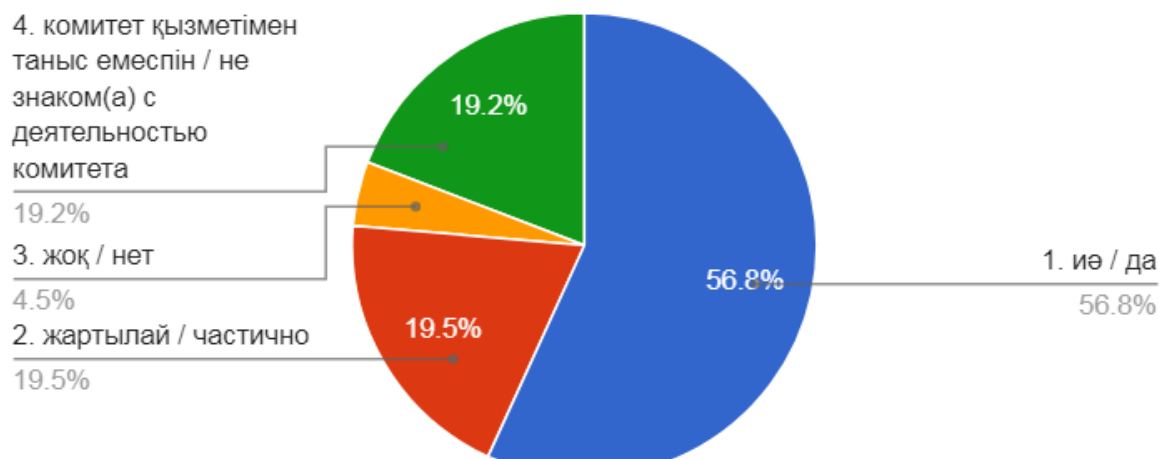
	Саны	Пайыз (%)
1. иә	330	59,1
2. жартылай	114	20,4
3. жоқ	30	5,4
4. жауап беруге қиналамын	84	15,1

18. Қалай ойлайсыз, ата-аналар мектептің оқыту мен тәрбиелеу процесіне толығымен тартылған ба?

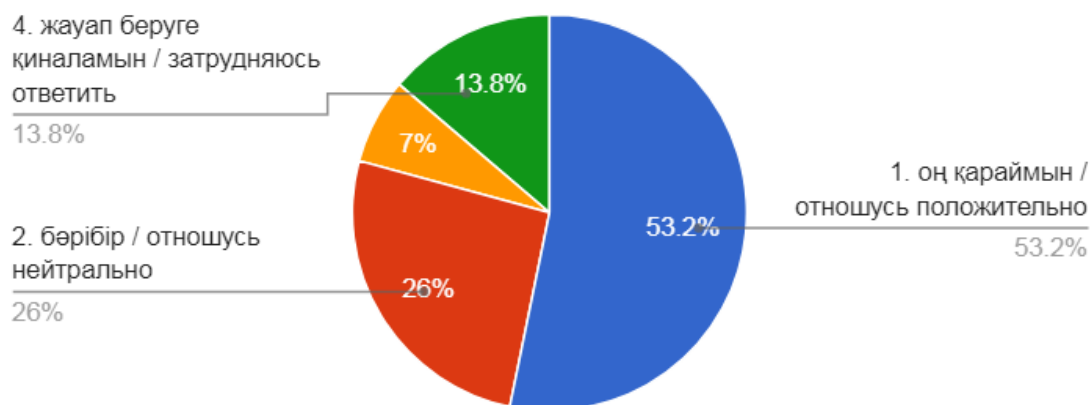
	Саны	Пайыз (%)
1. иә	349	62,5
2. жартылай	187	33,5
3. жоқ	22	3,9

19. Қалай ойлайсыз, балаңыз оқитын мектепте ата-аналар комитетінің шешімдері толығымен орындалады ма?

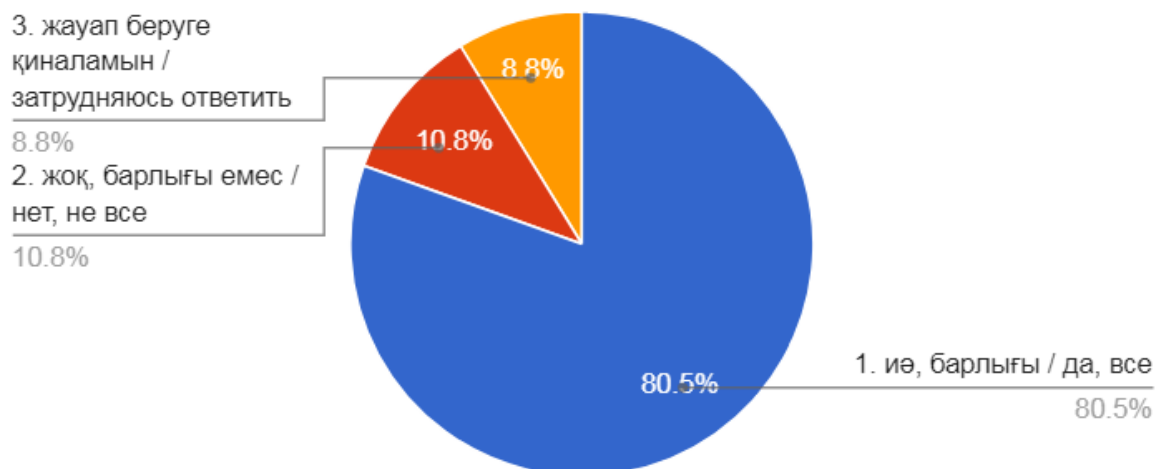
	Саны	Пайыз (%)
1. иә	317	56,8
2. жартылай	109	19,5
3. жоқ	25	4,5
4. комитет қызметімен таныс емеспін	107	19,2

20. Балаңыз оқитын сыныпта ерекше білім берілуіне қажеттіліктері бар балалардың бірігіп оқуына қалай қарайсыз?

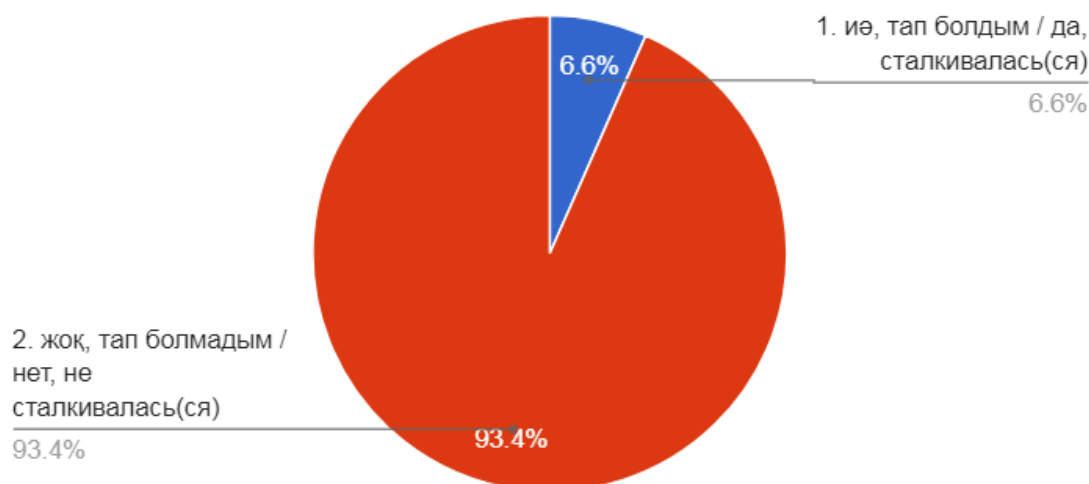
	Саны	Пайыз (%)
1. оң қараймын	297	53,2
2. бәрібір	145	26
3. қарсымын	39	7
4. жауап беруге қиналамын	77	13,8

21. Қалай ойлайсыз, барлық білім алушылар сынып жетекшісінің немесе психологтың көмегіне жүгіне алады ма?

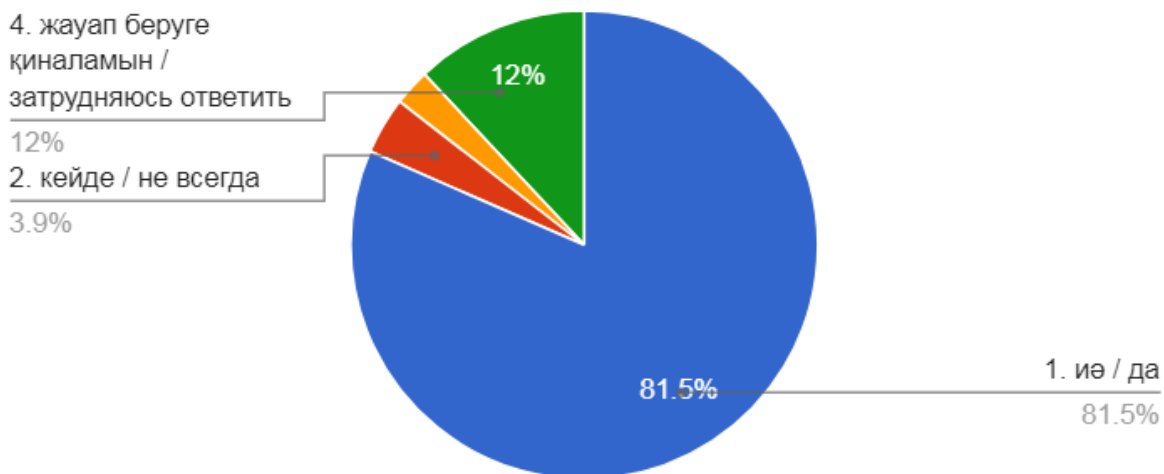
	Саны	Пайыз (%)
1. иә, барлығы	449	80,5
2. жоқ, барлығы емес	60	10,8
3. жауап беруге қиналамын	49	8,8

22. Балаңызды мектепке бергенде құқықтары шектелген жағдайға тап болдыңыз ба?

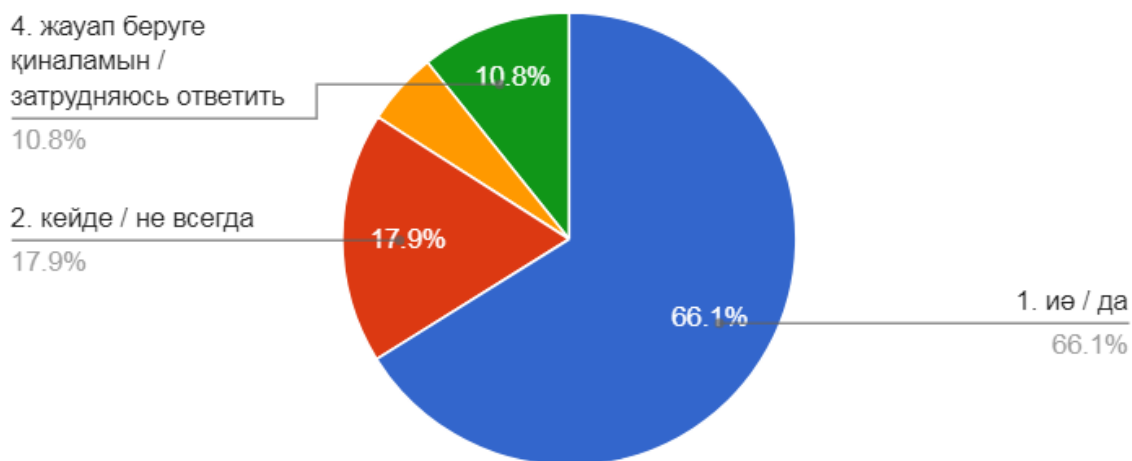
	Саны	Пайыз (%)
1. иә, тап болдым	37	6,6
2. жоқ, тап болмадым	521	93,4

23. Сіздің мектеп белгілі бір маңызды себептерсіз сабақтан калуды болдырмау бойынша алдын алу шараларын өткізеді ме?

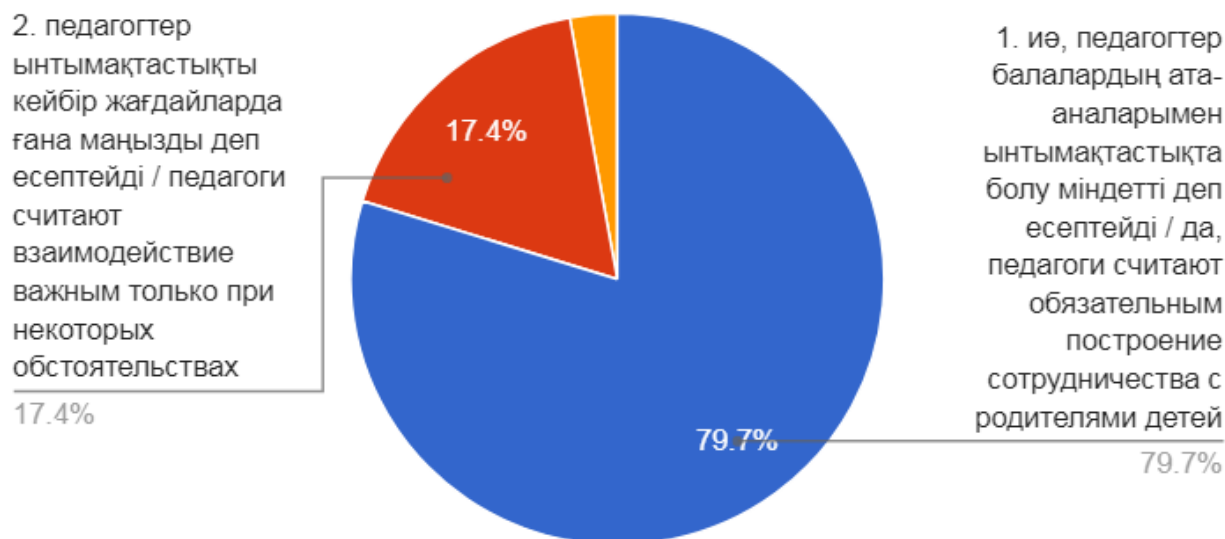
	Саны	Пайыз (%)
1. иә	455	81,5
2. кейде	22	3,9
3. жоқ	14	2,5
4. жауап беруге қиналамын	67	12

24. Педагогтер білім алушылардың қатыспаған сабақтары бойынша білімдерін қайта қалпына келтіруге көмектеседі ме?

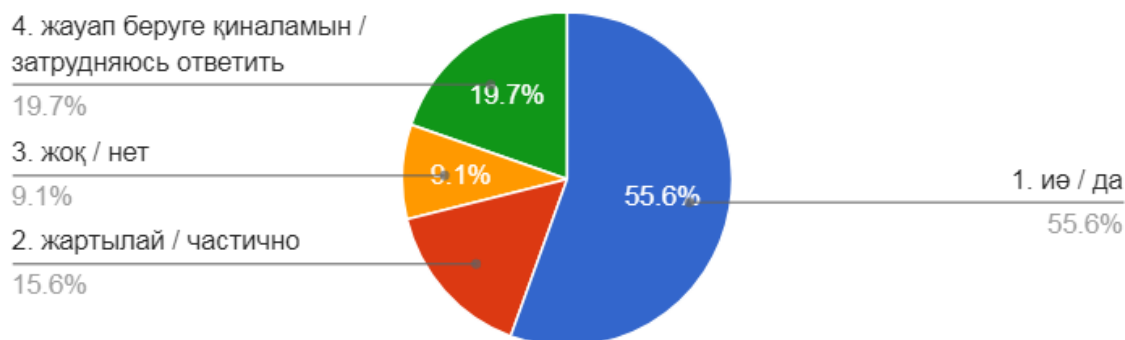
	Саны	Пайыз (%)
1. иә	369	66,1
2. кейде	100	17,9
3. жоқ	29	5,2
4. жауап беруге қиналамын	60	10,8

25. Балаңыз оқитын мектеп педагогтері ата-аналармен ынтымақтастықты маңызды деп ойлайды ма?

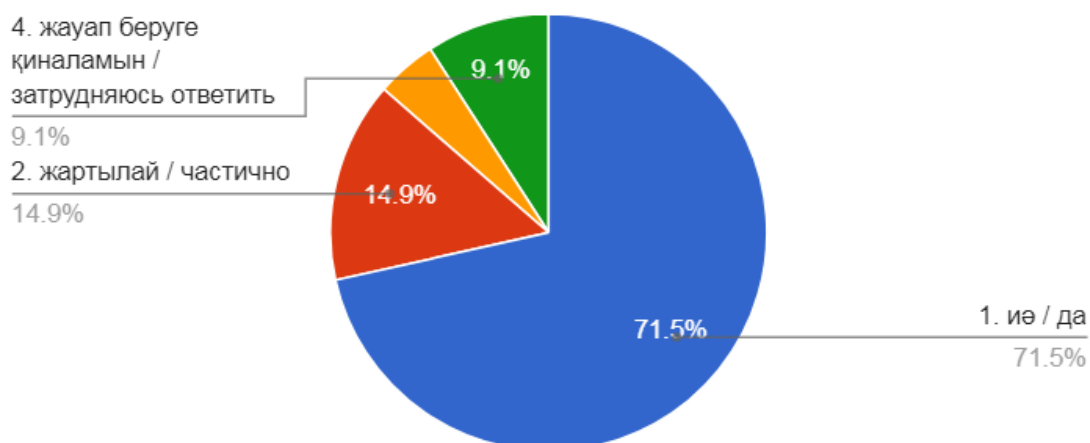
	Саны	Пайыз (%)
1. иә, педагогтер балалардың ата-аналарымен ынтымақтастықта болу міндетті деп есептейді	445	79,7
2. педагогтер ынтымақтастықты кейбір жағдайларда ғана маңызды деп есептейді	97	17,4
3. жоқ, педагогтер маңызды деп ойламайды	16	2,9

26. Қалай ойлайсыз, Сіздің мектеп барлық білім алушылар үшін физикалық кедергісіз қолжетімділікпен (пандус, тұтқа, т.б.) қамтамасыз етілген бе, арнайы санитарлық-гигиеналық бөлмелер бар ма?

	Саны	Пайыз (%)
1. иә	310	55,6
2. кейде	87	15,6
3. жоқ	51	9,1
4. жауап беруге қиналамын	110	19,7

27. Қалай ойлайсыз, мектепте балаңыздың қолжетімді сапалы білімге құқықтары сақталады ма?

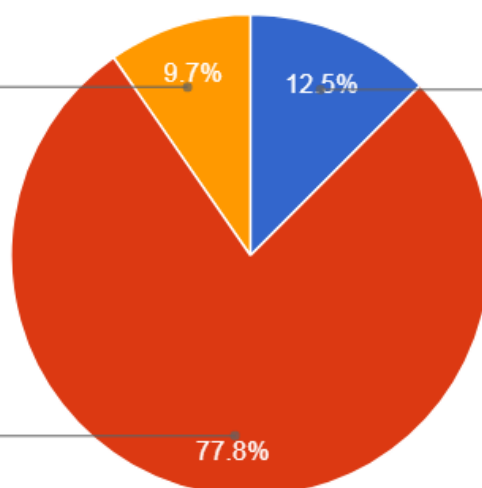
	Саны	Пайыз (%)
1. иә	399	71,5
2. кейде	83	14,9
3. жоқ	25	4,5
4. жауап беруге қиналамын	51	9,1

28. Отбасыңызда ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар бала бар ма?

3. бұл ұғыммен таныс
емеспін / я не
знаком(а) с этим
понятием
9.7%

1. иә / да
12.5%

2. жоқ / нет
77.8%

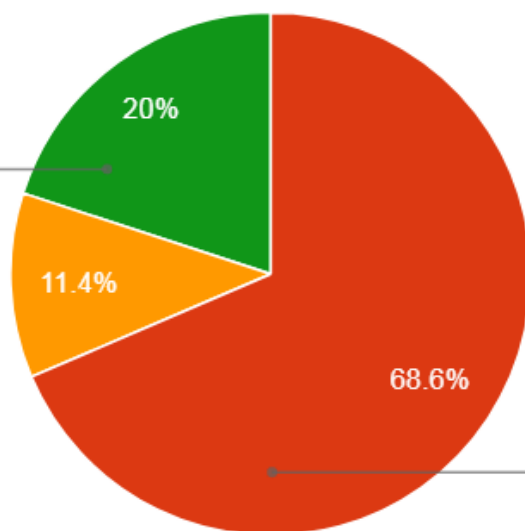

	Саны	Пайыз (%)
1. иә	70	12,5
2. жоқ	434	77,8
3. бұл ұғыммен таныс емеспін	54	9,7

29. Балаңыздың ерекше білім берілуіне қажеттілігі немен байланысты?

3. әлеуметтік-
психологиялық,
экономикалық, тілдік,
мәдени себептермен /
социально-
психологическими,
экономическими,
языковыми,
культурными
причинами
20%

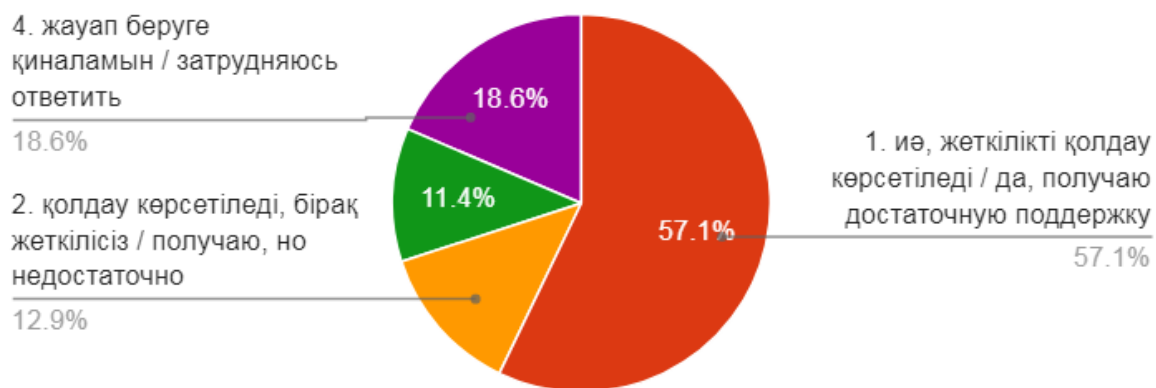
1. психофизикалық
даму
бұзушылықтарымен
(көру, есту
бұзушылықтары,
психикалық дамудың
тежелуі, тірек-
қозғалым аппараты
бұзушылықтары,
зерде
бұзушылықтары,
сөйлеудің күрделі
бұзушылықтары)/
нарушениями психо...

	Саны	Пайыз (%)
1. психофизикалық даму бұзушылықтарымен (көру, есту бұзушылықтары, психикалық дамудың	48	68,6

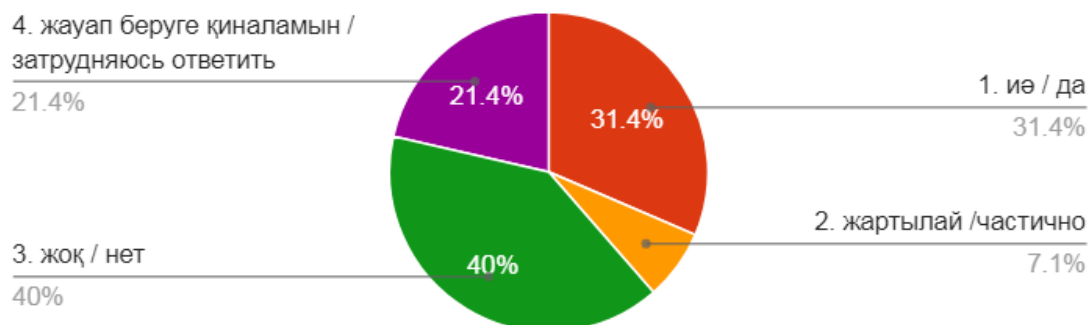
тежелуі, тірек-қозғалым аппараты бұзушылықтары, зерде бұзушылықтары, сөйлеудің күрделі бұзушылықтары)		
2. оқудағы спецификалық қиындықтармен, мінез-құлық және эмоциялық проблемаларымен	8	11,4
3. әлеуметтік-психологиялық, экономикалық, тілдік, мәдени себептермен	14	20

30. Мектебіңізден ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балаларды оқыту мәселелері бойынша қажетті ақпараттық-консультативтік әдістемелік қолдауды аласыз ба?

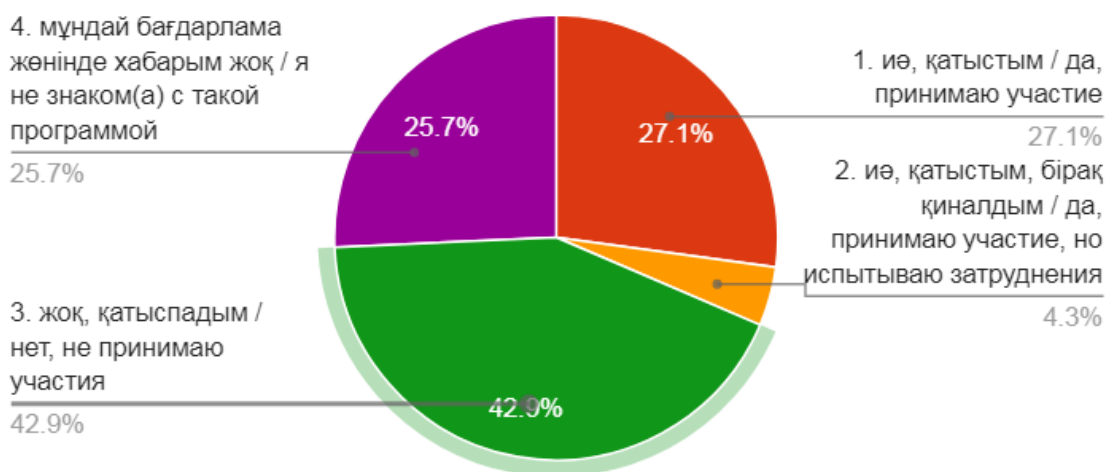
	Саны	Пайыз (%)
1. иә, жеткілікті қолдау көрсетіледі	40	57,1
2. қолдау көрсетіледі, бірақ жеткілісіз	9	12,9
3. жоқ, қолдау көрсетілмейді	8	11,4
4. жауап беруге қиналамын	13	18,6

31. Балаңыз оқуға қажетті арнайы техникалық жабдықтармен (мысалы: дыбысқұшейткіш аппаратура, электронды үлкейткіш әйнек, бейнеүлкейткіш және т.б.) қамтамасыз етілген бе?

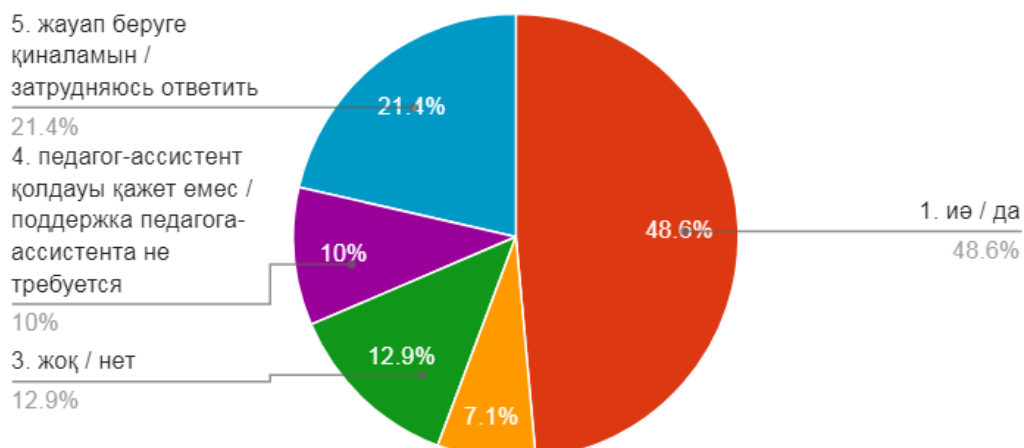
	Саны	Пайыз (%)
1. иә	22	31,4
2. жартылай	5	7,1
3. жоқ	28	40
4. жауап беруге қиналамын	15	21,4

32. Балаңызды психологиялық-педагогикалық қолдаудың жеке бағдарламасын жасауға қатыстыңыз ба?

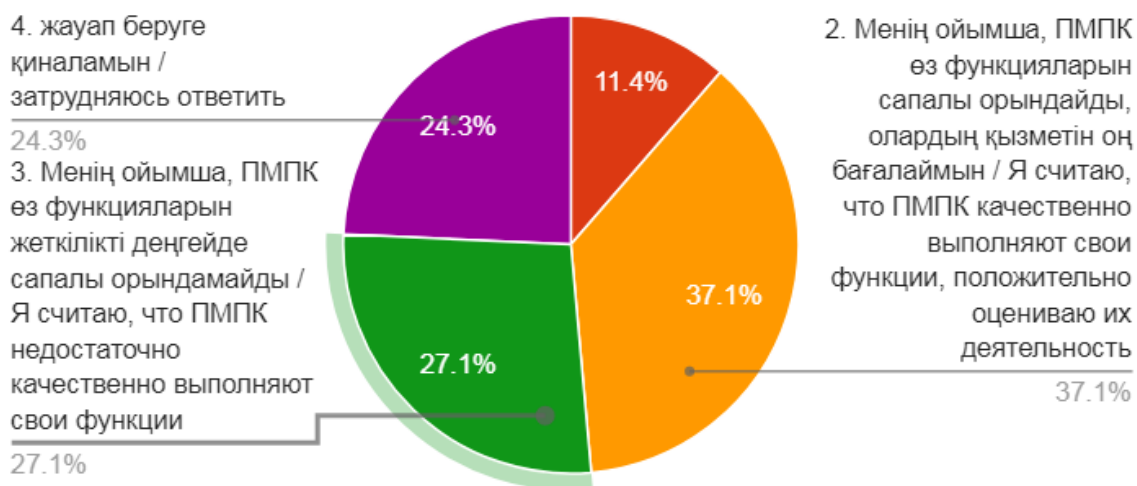
	Саны	Пайыз (%)
1. иә, қатыстым	19	27,1
2. иә, қатыстым, бірақ қиналдым	3	4,3
3. жоқ, қатыспадым	30	42,9
4. мұндай бағдарлама жөнінде хабарым жоқ	18	25,7

33. Балаңызға көрсетілетін педагог-ассистент (тьютор) қолдауына көңіліңіз толады ма?

	Саны	Пайыз (%)
1. иә	34	48,6
2. иә, бірақ толық емес	5	7,1
3. жоқ	9	12,9
4. педагог-ассистент қолдауы қажет емес	7	10
5. жауап беруге қиналамын	15	21,4

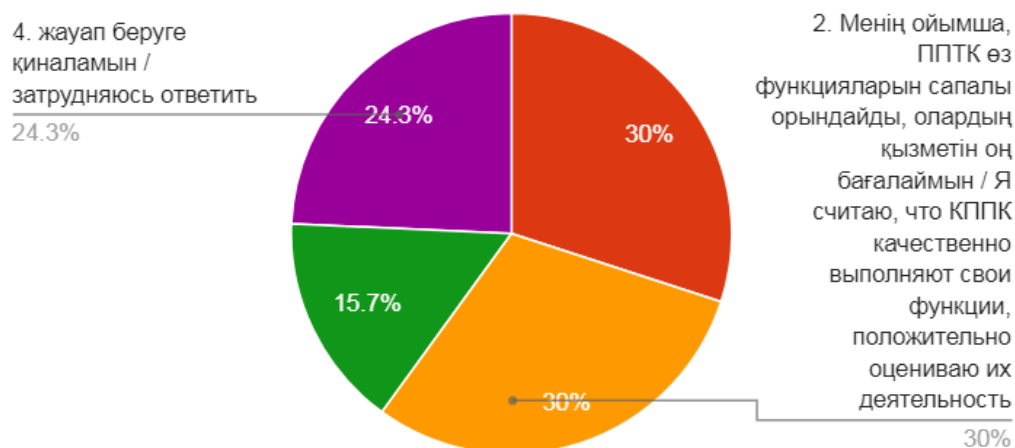
34. Психологиялық-медициналық-педагогикалық консультациялардың (ПМПК) қызметін қалай бағалайсыз?

	Саны	Пайыз (%)
1. Мен ПМПК қызметімен таныс емеспін	8	11,4
2. Менің ойымша, ПМПК өз	26	37,1

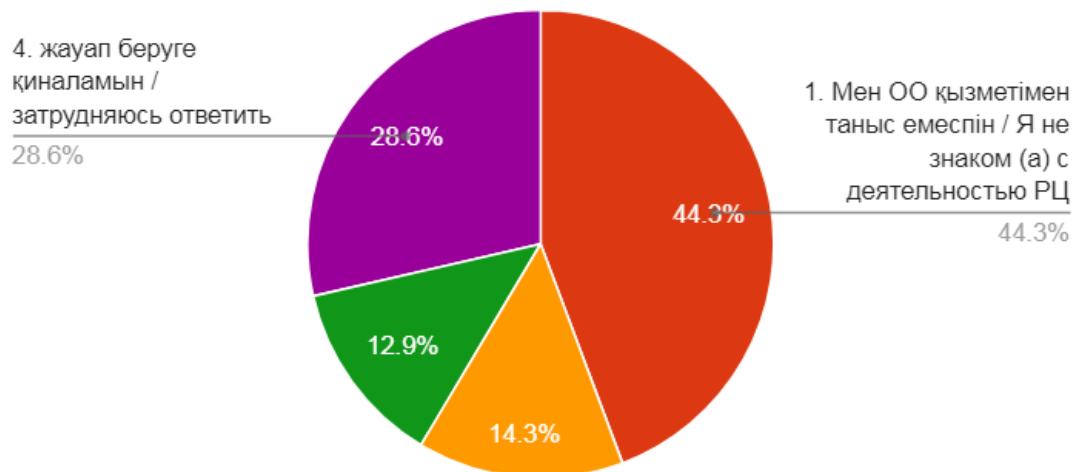
функцияларын сапалы орындайды, олардың қызметін оң бағалаймын		
3. Менің ойымша, ПМПК өз функцияларын жеткілікті деңгейде сапалы орындамайды	19	27,1
4. жауап беруге қиналамын	17	24,3

35. Психологиялық-педагогикалық түзету кабинеттерінің (ППТК) қызметін қалай бағалайсыз?

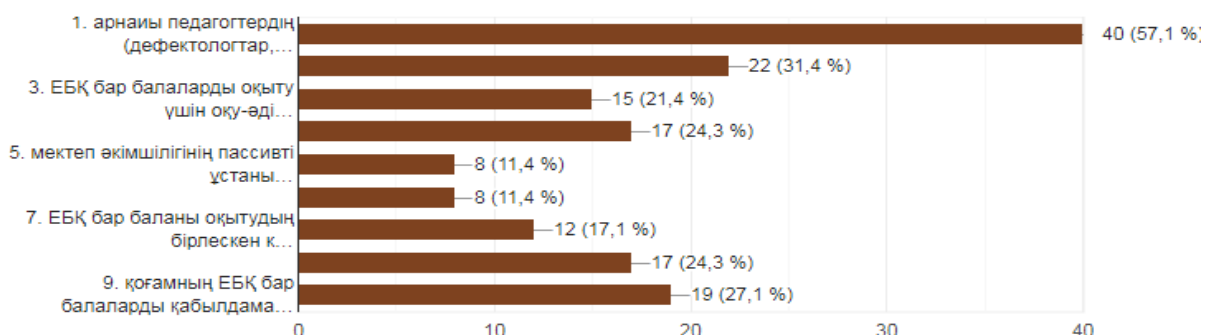
	Саны	Пайыз (%)
1. Мен ППТК қызметімен таныс емеспін	21	30
2. Менің ойымша, ППТК өз функцияларын сапалы орындайды, олардың қызметін оң бағалаймын	21	30
3. Менің ойымша, ППТК өз функцияларын жеткілікті деңгейде сапалы орындамайды	11	15,7
4. жауап беруге қиналамын	17	24,5

36. Оңалту орталықтарының (ОО) қызметін қалай бағалайсыз?

	Саны	Пайыз (%)
1. Мен ОО қызметімен таныс емеспін	31	44,3
2. Менің ойымша, ОО өз функцияларын сапалы орындайды, олардың қызметін оң бағалаймын	10	14,3
3. Менің ойымша, ОО өз функцияларын жеткілікті деңгейде сапалы орындамайды	9	12,9
4. жауап беруге қиналамын	20	28,6

37. Қалай ойлайсыз, балаңыз оқитын мектепте инклюзивті білім беру (барлығына бірдей сапалы білім беру) идеяларын жүзеге асыруға не кедергі

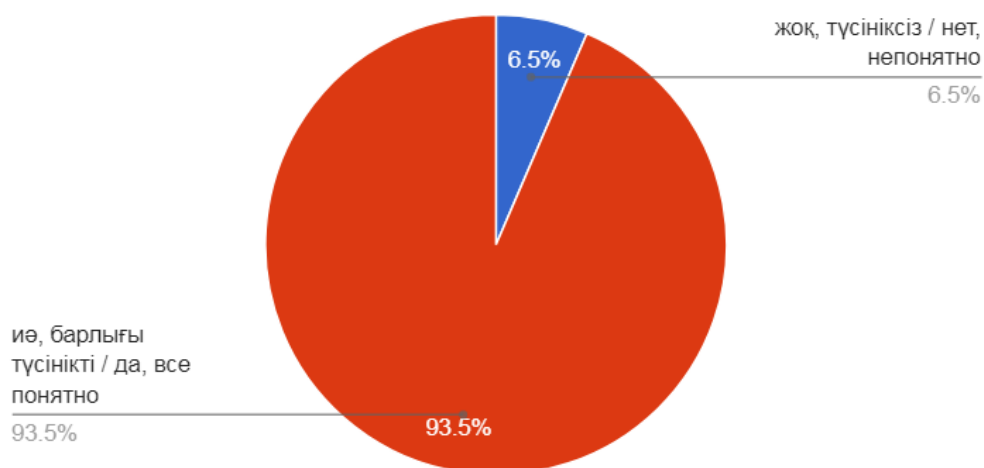

	Саны	Пайыз (%)
1. арнайы педагогтердің (дефектологтар, логопедтер, психологтар және т.б.)	40	57,1

жетіспеушілігі		
2. ЕБҚ бар балалар үшін арнайы материалдық-техникалық жағдайлардың болмауы	22	31,4
3. ЕБҚ бар балаларды оқыту үшін оқу-әдістемелік қолдаудың жеткіліксіздігі	15	21,4
4. ЕБҚ бар балаларды оқыту үшін педагогтердің теориялық және практикалық дайындығының жеткіліксіз деңгейі	17	24,3
5. мектеп әкімшілігінің пассивті ұстанымы	8	11,4
6. мектепте білім алушыларды психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі жұмысының жеткіліксіз ұйымдастырылуы	8	11,4
7. ЕБҚ бар баланы оқытудың бірлескен күш-жігеріне ата-аналардың жеткілікті деңгейде қатыспауы (ата-аналардың баланың проблемаларын мойындамауы, төмен білім және әлеуметтік-мәдени статус, жұмысбастылық және т.б.)	12	17,1
8. ЕБҚ бар балаларды	17	24,3

оқыту және тәрбиелеу мәселелері бойынша мектептің басқа ұйымдармен (мысалы, медициналық оңалту мекемелері) тұрақты өзара іс-әрекет жүйесінің болмауы		
9. қоғамның ЕБҚ бар балаларды қабылдамауы	19	27,1

Сізге сауалнама сұрақтары түсінікті болды ма?

	Саны	Пайыз (%)
иә, барлығы түсінікті	522	93,5
жоқ, түсініксіз	36	6,5

Ақмола облысының ПМПК қызметкерлері бойынша апробацияланған сауалнама материалдары

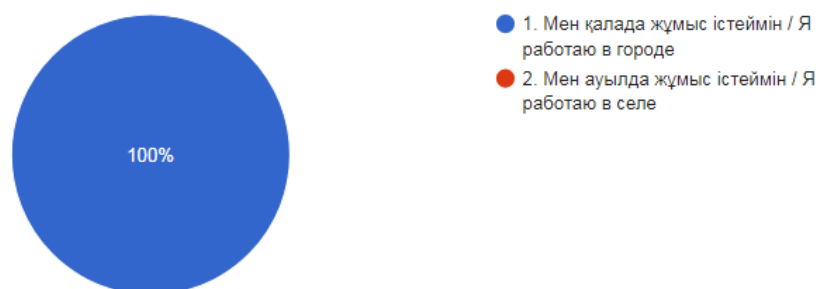
ПМПК қызметкерлері үшін сауалнаманы апробациялауға Ақмола облысының 6 қызметкері қатысты. Сауалнама 10.04.2021 ж.сағат 12:00-ден 21:00-ге дейін жүргізілді.

1. Жынысыңыз?

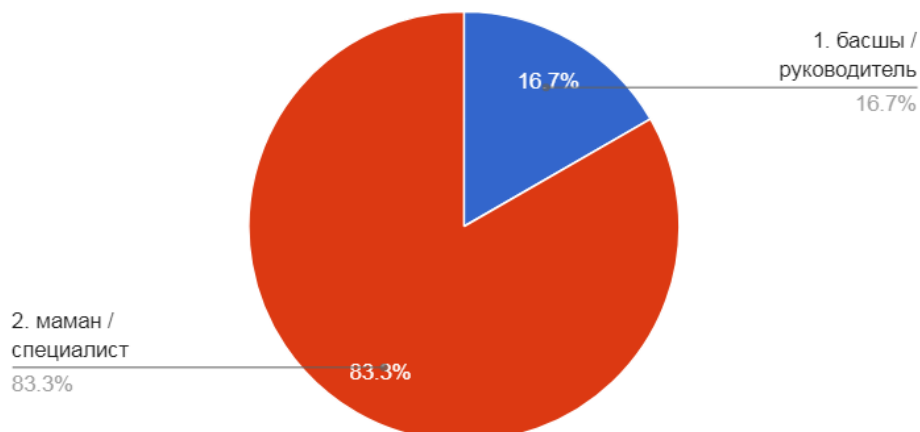
	Саны	Пайыз (%)
Әйел	6	100
Ер		

3. Екі нұсқаның бірін таңдаңыз:

	Саны	Пайыз (%)
1. Мен қалада жұмыс істеймін	6	100
2. Мен ауылда жұмыс істеймін		

4. ПМПК-да қандай қызметте жұмыс жасайсыз?

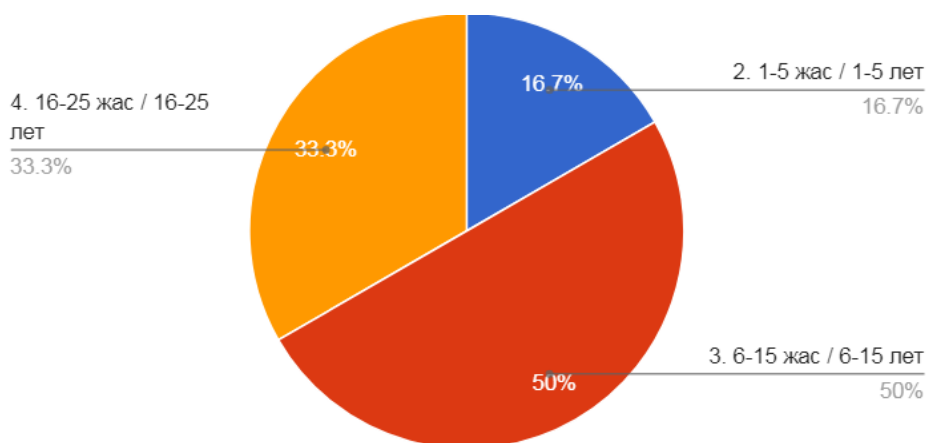
	Саны	Пайыз (%)
1. басшы	1	16,7
2. маман	5	83,3

5. Біліміңіз қандай?

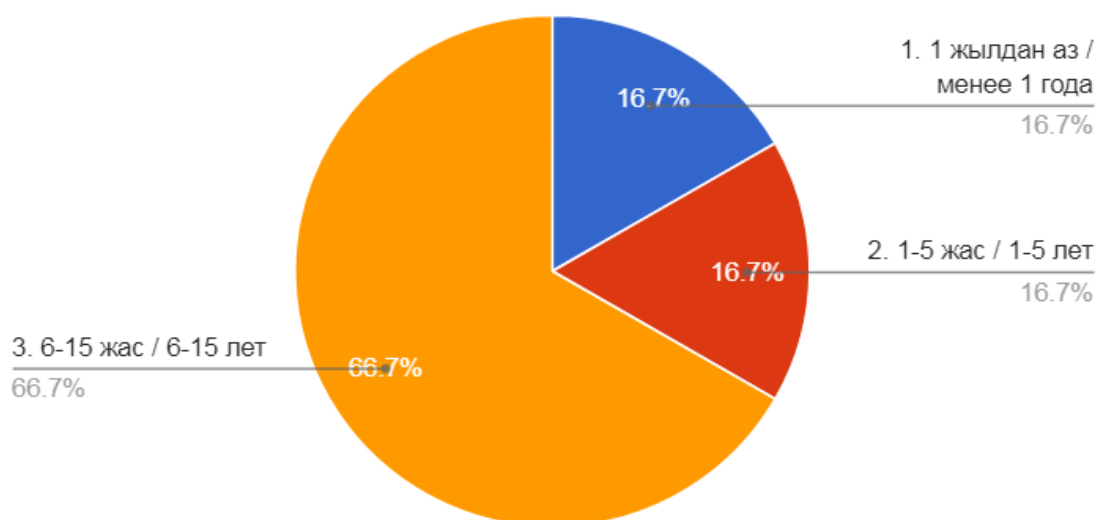
	Саны	Пайыз (%)
1. жоғары, жоғары оқу орнынан кейінгі білім	6	100

6. Жалпы еңбек өтіліңіз неше жыл?

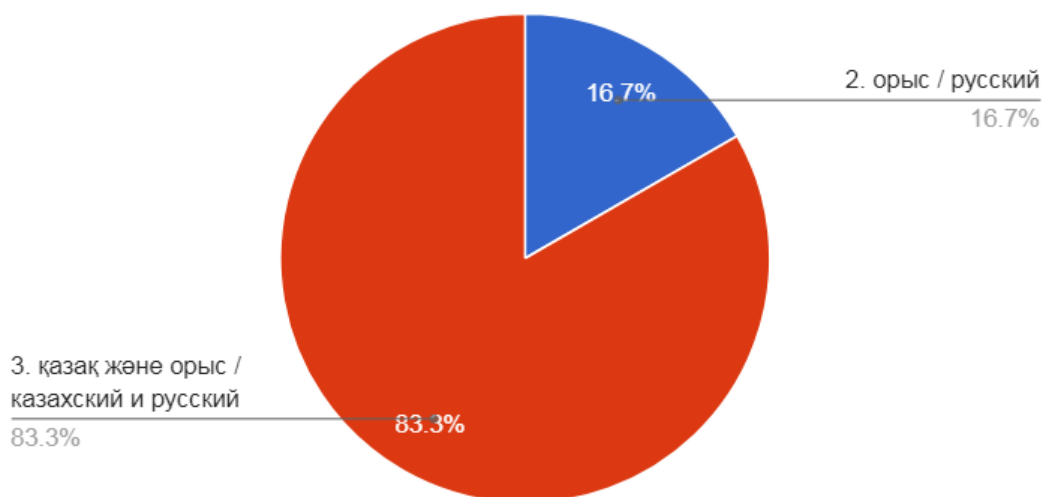
	Саны	Пайыз (%)
1. менее 1 года		
2. 1-5 лет	1	16,7
3 6-15 лет	3	50
4. 16-25 лет	2	33,3
5. 26 и больше лет		

7. ПМПК-да жұмыс істеп келе жатқаныңызға неше жыл?

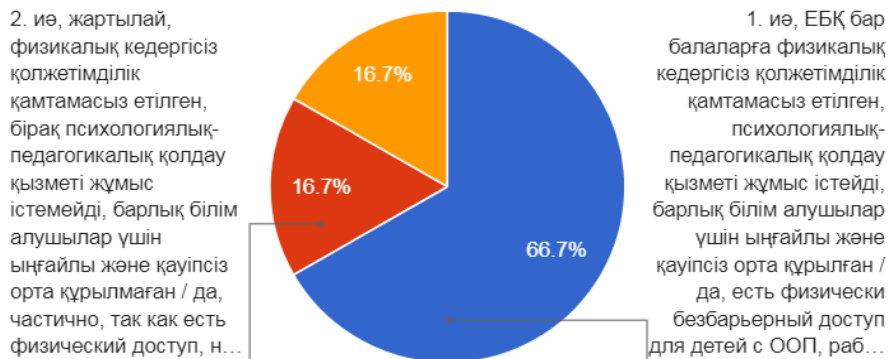
	Саны	Пайыз (%)
1. 1 жылдан аз	1	16,7
2. 1-5 жас	1	16,7
3. 6-15 жас	4	66,7
4. 16-25 жас		
5. 26 және одан жоғары		

8. Жұмысты қай тілде жүргізесіз?

	Саны	Пайыз (%)
1. қазақ		
2. орыс	1	16,7
3. қазақ және орыс	5	83,3
4. басқа		

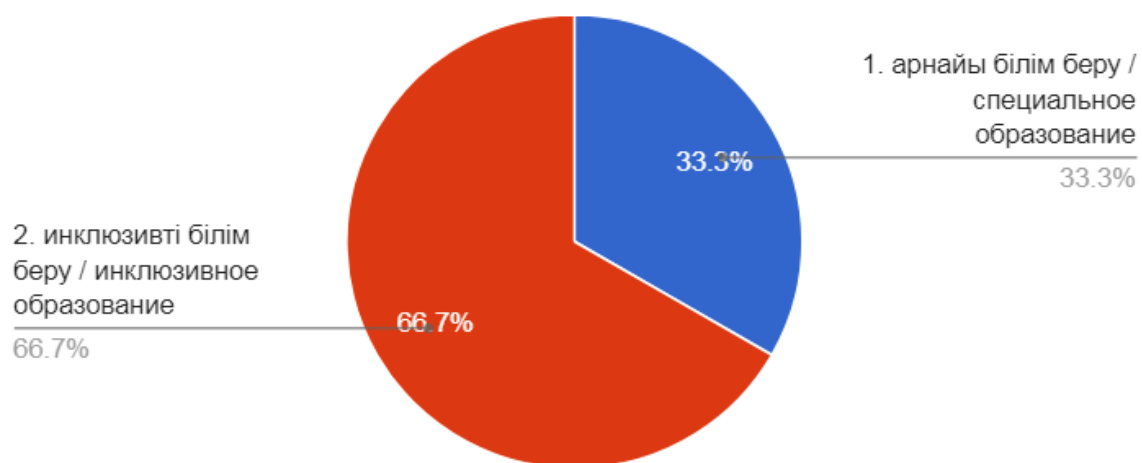
9. Сіздің өңірдегі (қала/ауыл) мектептерде инклюзивті білім беруге барлық қажетті жағдай жасалған деп есептейсіз бе?

	Саны	Пайыз (%)
1. иә, ЕБҚ бар балаларға физикалық кедергісіз қолжетімділік қамтамасыз етілген, психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі жұмыс істейді, барлық білім алушылар үшін ыңғайлы және	4	66,7

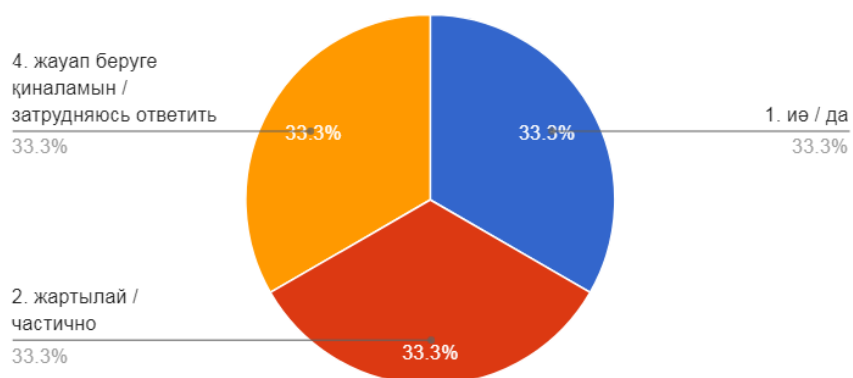
қауіпсіз орта құрылған		
2. иә, жартылай, физикалық кедергісіз қолжетімділік қамтамасыз етілген, бірақ психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі жұмыс істемейді, барлық білім алушылар үшін ыңғайлы және қауіпсіз орта құрылмаған	1	16,7
3. иә, бірақ толық емес, себебі психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі жұмыс істегенімен, ЕБҚ бар балалар үшін физикалық кедергісіз қолжетімділік қамтамасыз етілмеген		
4. жоқ, ЕБҚ бар балаларға физикалық кедергісіз қолжетімділік қамтамасыз етілмеген, психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі жұмыс істемейді, барлық білім алушылар үшін ыңғайлы және қауіпсіз орта құрылмаған	1	16,7

10. Қалай ойлайсыз, ЕБҚ бар білім алушылардың ата-аналары инклюзивті және арнайы білім берудің қайсысын жөн көреді?

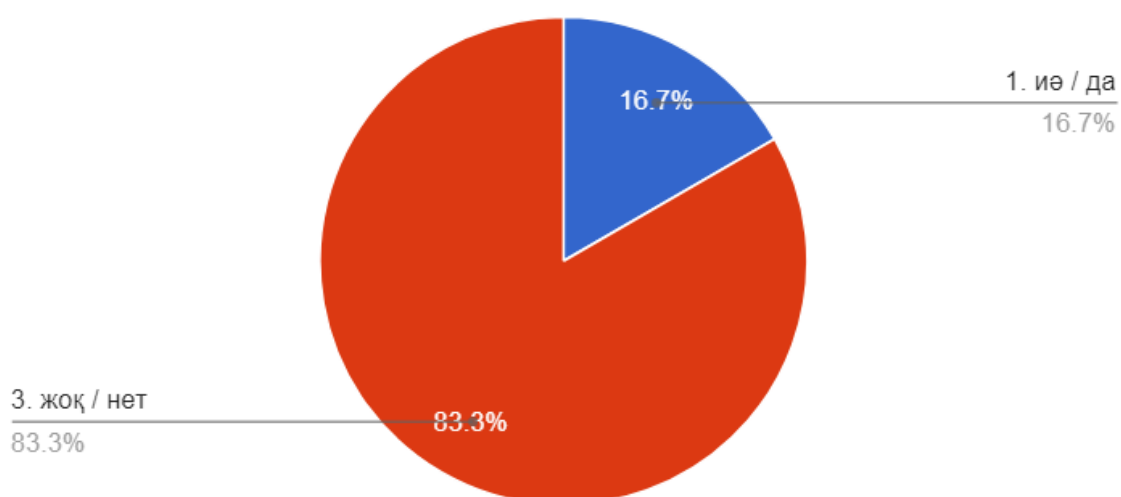
	Саны	Пайыз (%)
1. арнайы білім беру	2	33,3
2. инклюзивті білім беру	6	66,7
3. жауап беруге қиналамын		

11. Мектептерде барлық білім алушыларға бірдей кең пейілділік танытады деп ойлайсыз ба?

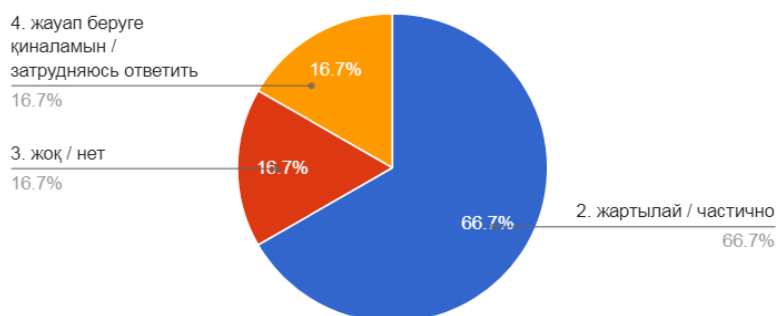
	Саны	Пайыз (%)
1. иә	2	33,3
2. жартылай	2	33,3
3. жоқ		
4. жауап беруге қиналамын	2	33,3

12. Педагогтер барлық білім алушылардан бірдей жоғары нәтиже күтеді деп ойлайсыз ба?

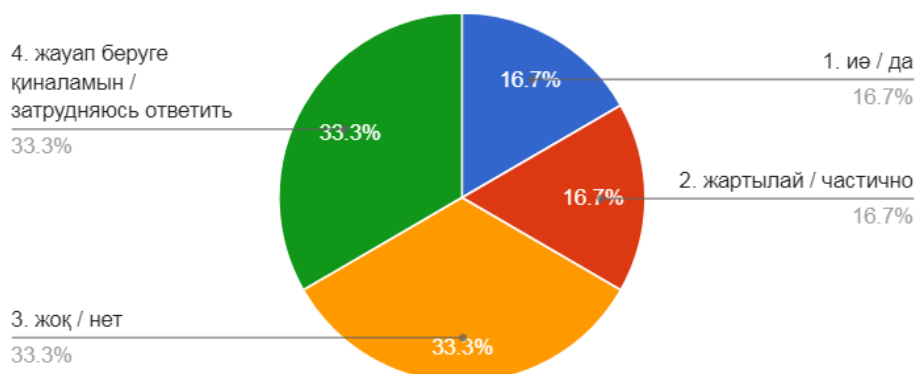
	Саны	Пайыз (%)
1. иә	1	16,7
2. жартылай		
3. жоқ	5	83,3
4. жауап беруге қиналамын		

13. Қалай ойлайсыз, педагогтер мектептің іс-шараларына барлық балаларды бөліп-жармай, бірдей қатыстырады ма?

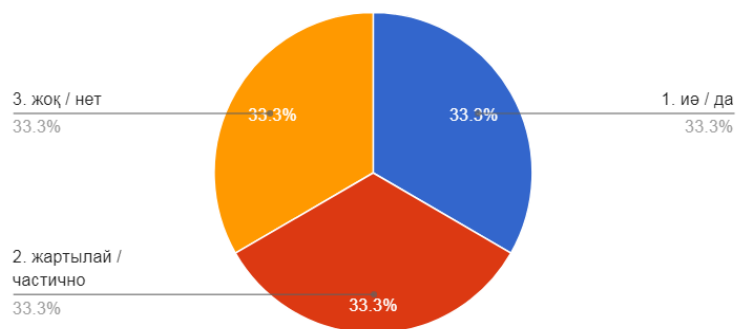
	Саны	Пайыз (%)
1. иә		
2. жартылай	4	66,7
3. жоқ	1	16,7
4. жауап беруге қиналамын	1	16,7

14. Қалай ойлайсыз, мектепте балалардың қолжетімді сапалы білімге құқықтары сақталады ма?

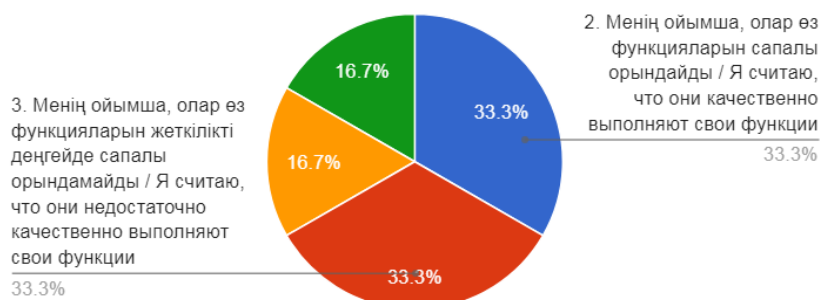
	Саны	Пайыз (%)
1. иә	1	16,7
2. жартылай	1	16,7
3. жоқ	2	33,3
4. жауап беруге қиналамын	2	33,3

15. Қалай ойлайсыз, ата-аналар мектептің оқыту мен тәрбиелеу процесіне белсене тартылған ба?

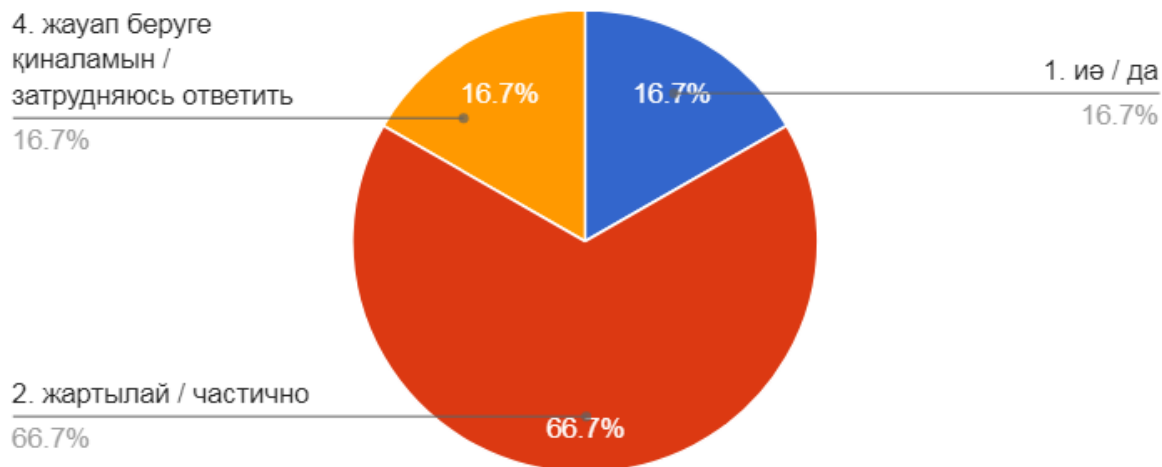
	Саны	Пайыз (%)
1. иә	2	33,3
2. жартылай	2	33,3
3. жоқ	2	33,3
4. жауап беруге қиналамын		

16. Сіздің өңіріңіздегі (қала/ауыл) мектептерде психологиялық-педагогикалық қолдау қызметінің жұмысын қалай бағалайсыз?

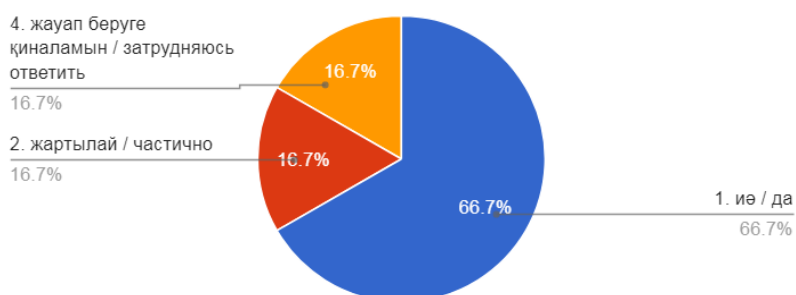
	Саны	Пайыз (%)
1. Мен бұл қызмет жөнінде таныс емеспін		
2. Менің ойымша, олар өз функцияларын сапалы орындайды	2	33,3
3. Менің ойымша, олар өз функцияларын жеткілікті деңгейде сапалы орындамайды	2	33,3
4. Көп мектептерде мұндай қызмет жоқ	1	16,7
5. жауап беруге қиналамын	1	16,7

17. ЕБҚ бар білім алушылардың тұрғылықты мекенжайы бойынша мектепке орналасуында қиындықтар көп кездеседі ме?

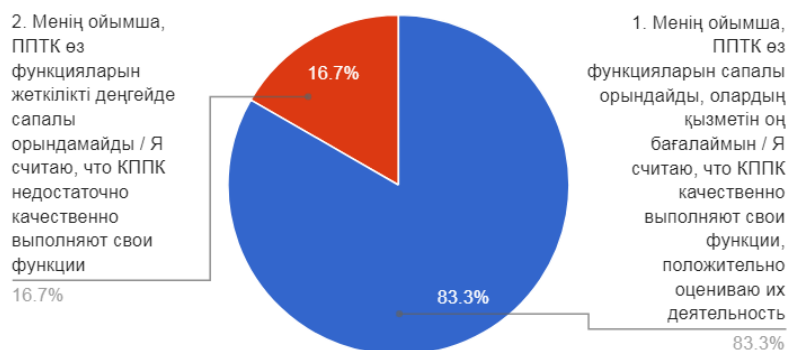
	Саны	Пайыз (%)
1. иә	1	16,7
2. жартылай	4	66,7
3. жоқ		
4. жауап беруге қиналамын	1	16,7

18. Сіздің ойыңызша, мектептерде ЕБҚ бар білім алушылардың сабақтан, оқу бағдарламасынан артта қалмауының алдын алу бойынша жұмыстар жүргізіледі ме?

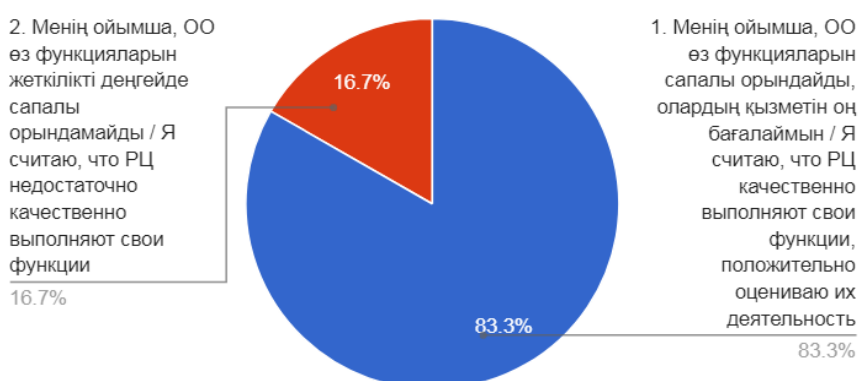
	Саны	Пайыз (%)
1. иә	4	66,7
2. жартылай	1	16,7
3. жоқ		
4. жауап беруге қиналамын	1	16,7

19. Психологиялық-педагогикалық түзету кабинеттерінің (ППТК) қызметін қалай бағалайсыз?

	Саны	Пайыз (%)
1. Менің ойымша, ППТК өз функцияларын сапалы орындайды, олардың қызметін оң бағалаймын	5	83,3
2. Менің ойымша, ППТК өз функцияларын жеткілікті деңгейде сапалы орындамайды	1	16,7
3. жауап беруге қиналамын		

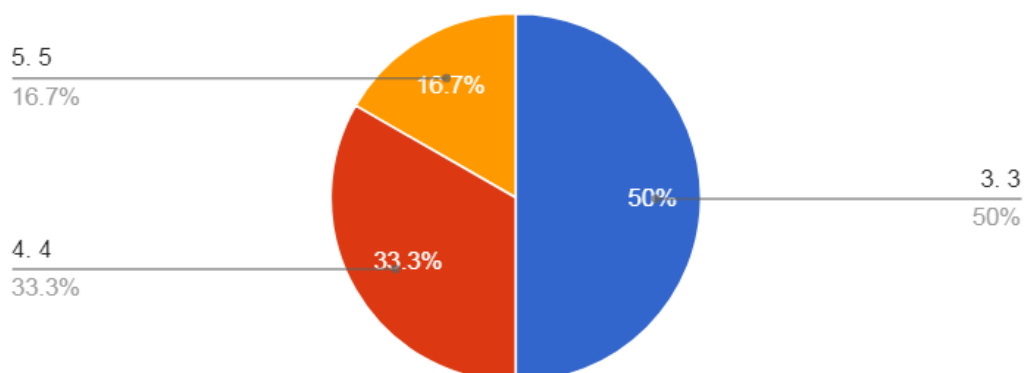
20. Оңалту орталықтарының (ОО) қызметін қалай бағалайсыз?

	Саны	Пайыз (%)
1. Менің ойымша, ОО өз функцияларын сапалы орындайды, олардың қызметін оң бағалаймын	5	83,3
2. Менің ойымша, ОО өз	1	16,7

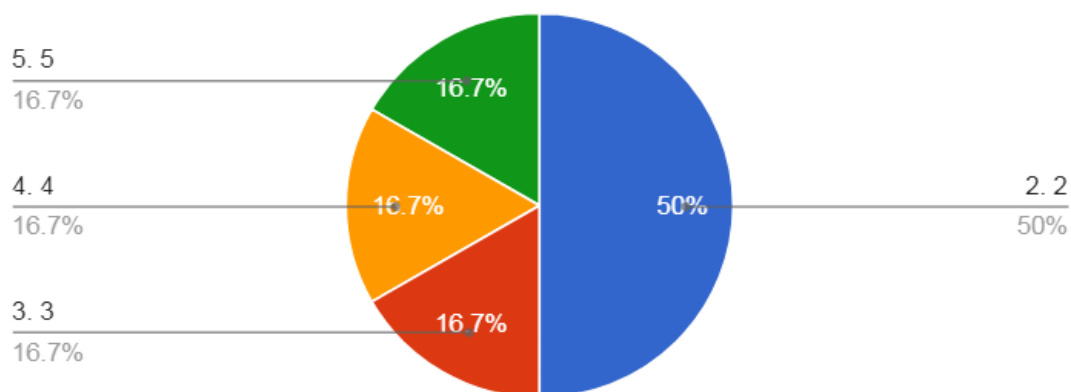
функцияларын жеткілікті деңгейде сапалы орындамайды		
3. жауап беруге қиналамын		

21. Үкіметтік емес ұйымдардың мектептерге инклюзивті білім беруді дамытуға ықпалын 5 балдық шәкілмен қалай бағалайсыз? (мұнда 1 – өте жаман, ал 5 – өте жақсы)

	Саны	Пайыз (%)
1.1		
2.2		
3.3	3	50
4.4	2	33,3
5.5	1	16,7

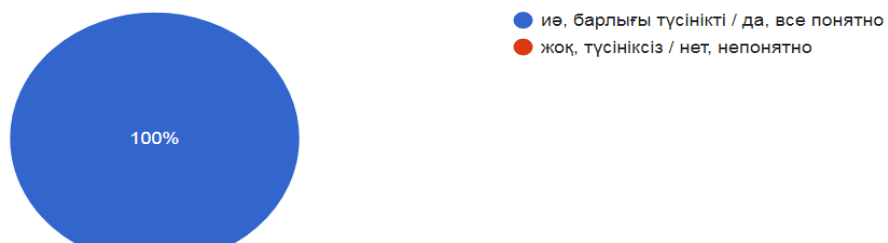
22. Жергілікті атқарушы органдардың мектептерге инклюзивті білім беруді дамытуға ықпалын 5 балдық шәкілмен қалай бағалайсыз? (мұнда 1 – өте жаман, ал 5 – өте жақсы)

	Саны	Пайыз (%)
1.1		

2.2	3	50
3.3	1	16,7
4.4	1	16,7
5.5	1	16,7

23. Сізге сауалнама сұрақтары түсінікті болды ма?

	Саны	Пайыз (%)
иә, барлығы түсінікті	6	100
жоқ, түсініксіз		

Ақмола облысының ППТК қызметкерлері бойынша апробацияланған сауалнама материалдары

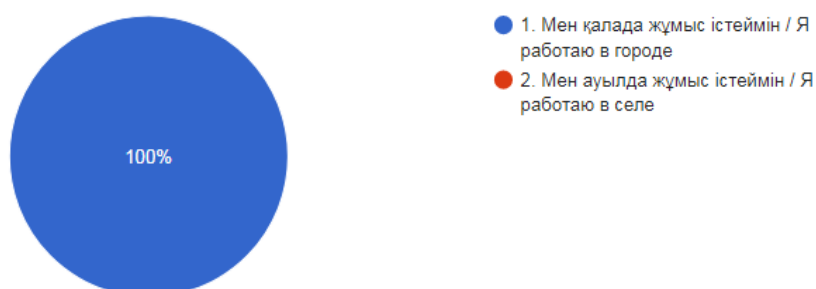
Апробацияға Ақмола облысының 7 қызметкері қатысты. Сауалнама 10.04.2021 ж.сағат 12:00-ден 21:00-ге дейін жүргізілді.

1. Жынысыңыз?

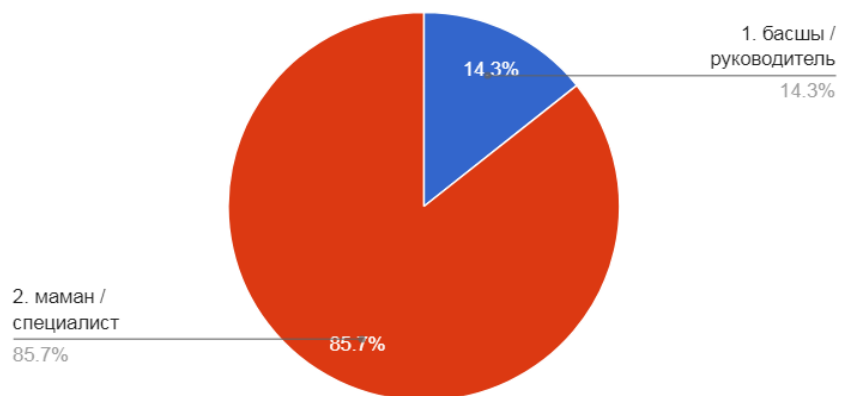
	Саны	Пайыз (%)
Әйел	6	100
Ер		

3. Екі нұсқаның бірін таңдаңыз:

	Саны	Пайыз (%)
1. Мен қалада жұмыс істеймін	6	100
2. Мен ауылда жұмыс істеймін		

4. ППТК-да қандай қызметте жұмыс жасайсыз?

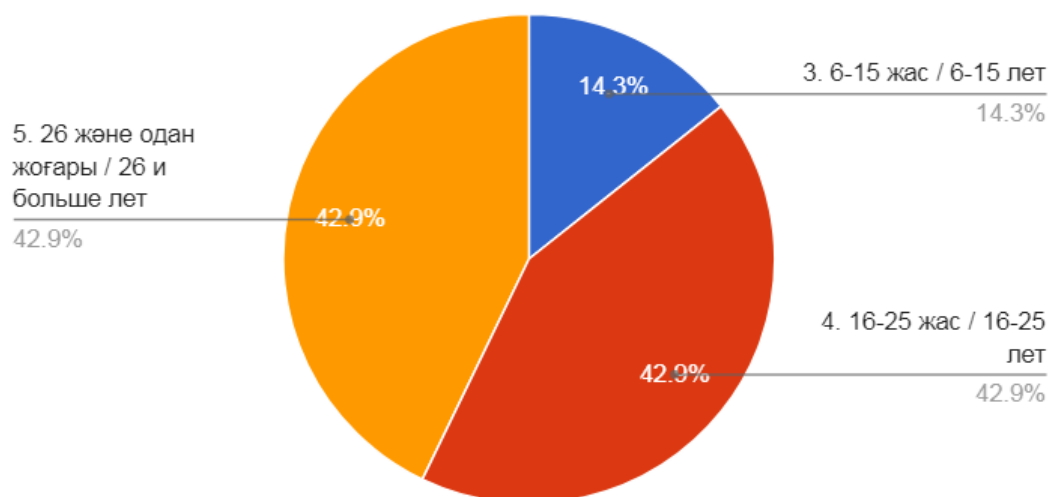
	Саны	Пайыз (%)
1. басшы	1	14,3
2. маман	6	85,7

5. Біліміңіз қандай?

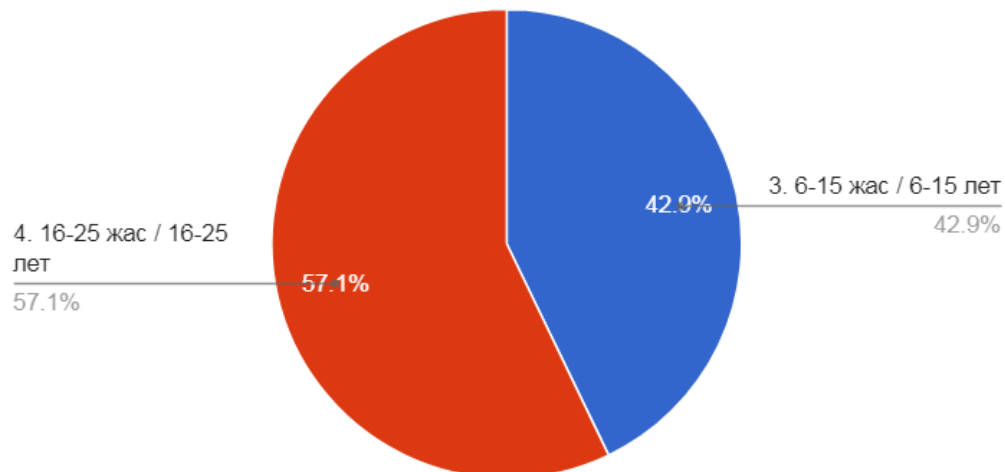
	Саны	Пайыз (%)
1. жоғары, жоғары оқу орнынан кейінгі білім	6	100

6. Жалпы еңбек өтіліңіз неше жыл?

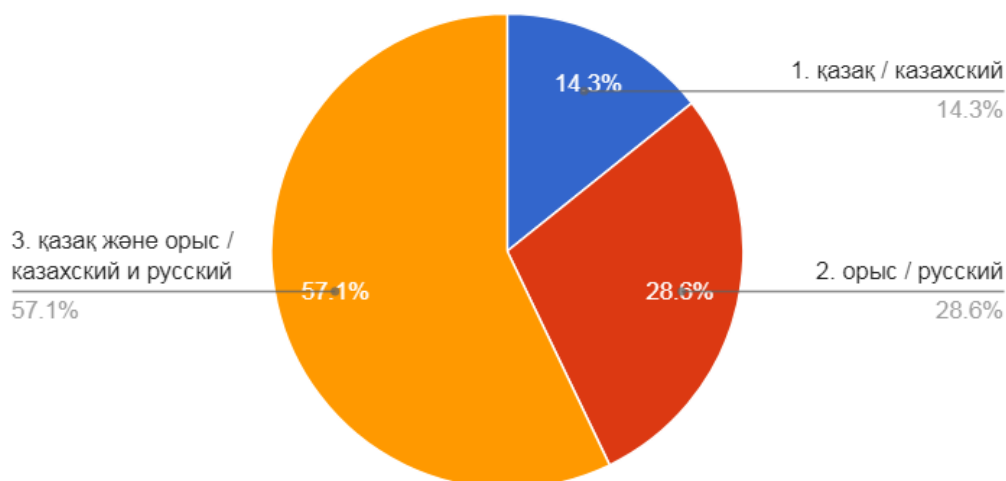
	Саны	Пайыз (%)
1. 1 жылдан аз		
2. 1-5 жас		
3. 6-15 жас	1	14,3
4. 16-25 жас	3	42,9
5. 26 және одан жоғары	3	42,9

7. ППТК-да жұмыс істеп келе жатқаныңызға неше жыл?

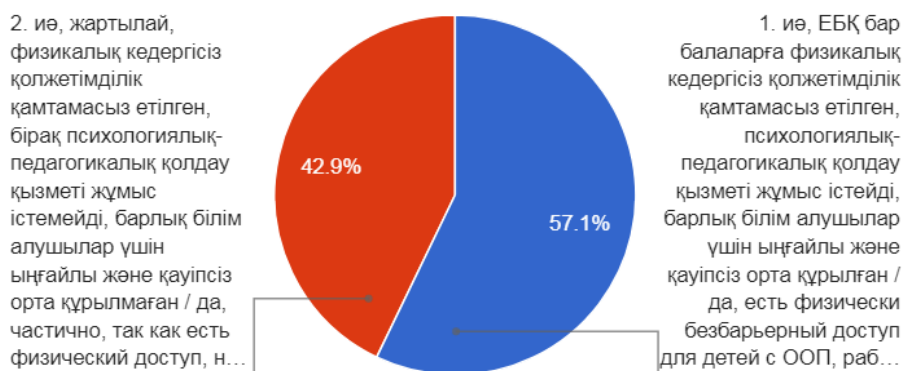
	Саны	Пайыз (%)
1. 1 жылдан аз		
2. 1-5 жас		
3. 6-15 жас	3	42,9
4. 16-25 жас	4	5,71
5. 26 және одан жоғары		

8. Жұмысты қай тілде жүргізесіз?

	Саны	Пайыз (%)
1. қазақ	1	14,3
2. орыс	2	28,6
3. қазақ және орыс	4	5,71
4. басқа		

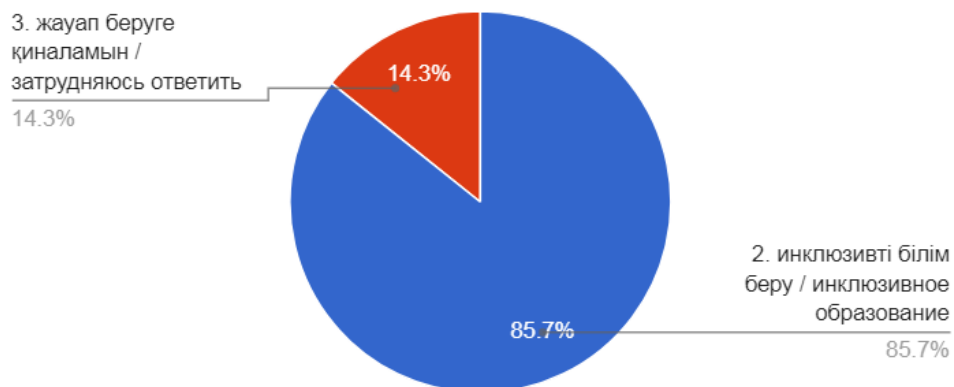
9. Сіздің өңірдегі (қала/ауыл) мектептерде инклюзивті білім беруге барлық қажетті жағдай жасалған деп есептейсіз бе?

	Саны	Пайыз (%)
1. иә, ЕБҚ бар балаларға физикалық кедергісіз қолжетімділік қамтамасыз етілген, психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі жұмыс істейді, барлық білім алушылар үшін ыңғайлы және	4	5,71

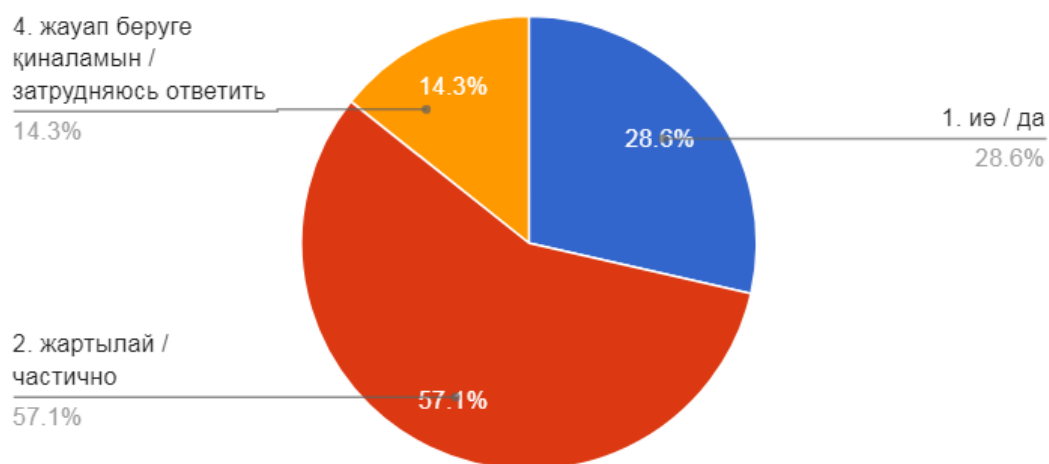
қауіпсіз орта құрылған		
2. иә, жартылай, физикалық кедергісіз қолжетімділік қамтамасыз етілген, бірақ психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі жұмыс істемейді, барлық білім алушылар үшін ыңғайлы және қауіпсіз орта құрылмаған	3	42,9
3. иә, бірақ толық емес, себебі психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі жұмыс істегенімен, ЕБҚ бар балалар үшін физикалық кедергісіз қолжетімділік қамтамасыз етілмеген		
4. жоқ, ЕБҚ бар балаларға физикалық кедергісіз қолжетімділік қамтамасыз етілмеген, психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі жұмыс істемейді, барлық білім алушылар үшін ыңғайлы және қауіпсіз орта құрылмаған		

10. Қалай ойлайсыз, ЕБҚ бар білім алушылардың ата-аналары инклюзивті және арнайы білім берудің қайсысын жөн көреді?

	Саны	Пайыз (%)
1. арнайы білім беру		
2. инклюзивті білім беру	6	85,7
3. жауап беруге қиналамын	1	14,3

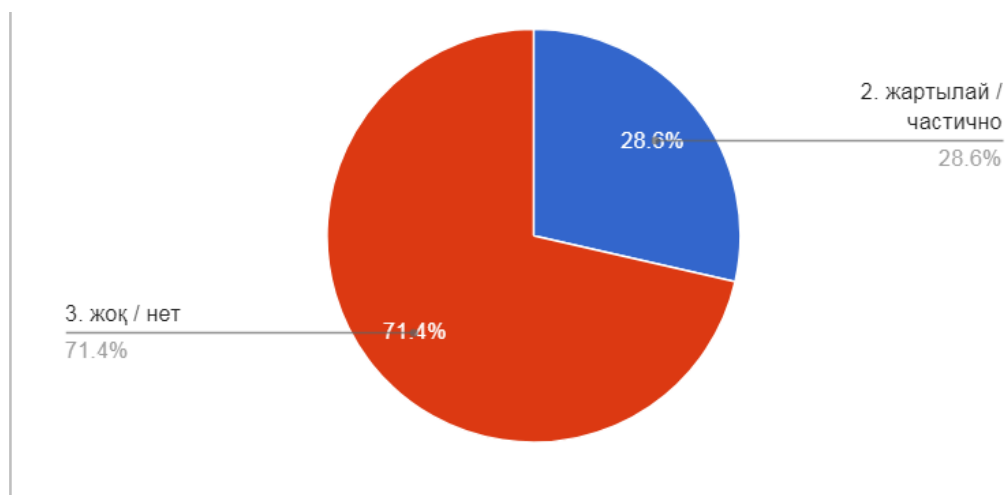
11. Мектептерде барлық білім алушыларға бірдей кең пейілділік танытады деп ойлайсыз ба?

	Саны	Пайыз (%)
1. иә	2	28,6
2. жартылай	4	5,71
3. жоқ		
4. жауап беруге	1	14,3

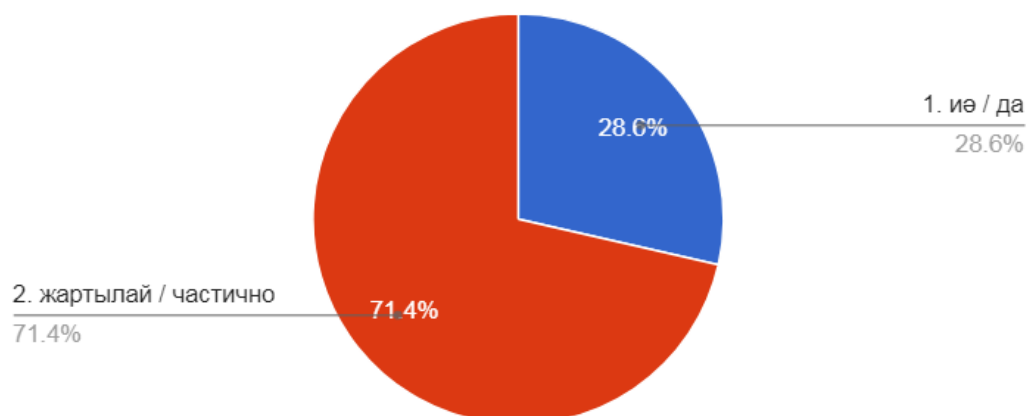
қиналамын		

12. Педагогтер барлық білім алушылардан бірдей жоғары нәтиже күтеді деп ойлайсыз ба?

	Саны	Пайыз (%)
1. иә		
2. жартылай	2	28,6
3. жоқ	5	71,4
4. жауап беруге қиналамын		

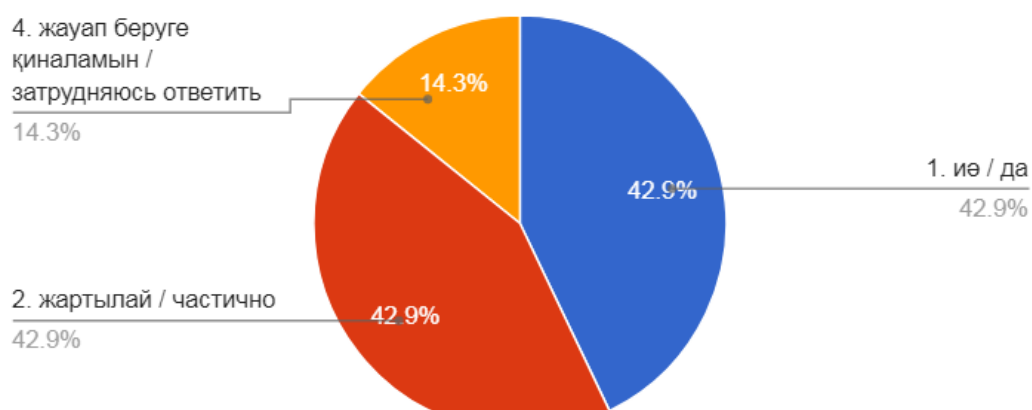
13. Қалай ойлайсыз, педагогтер мектептің іс-шараларына барлық балаларды бөліп-жармай, бірдей қатыстырады ма?

	Саны	Пайыз (%)
1. иә	2	28,6

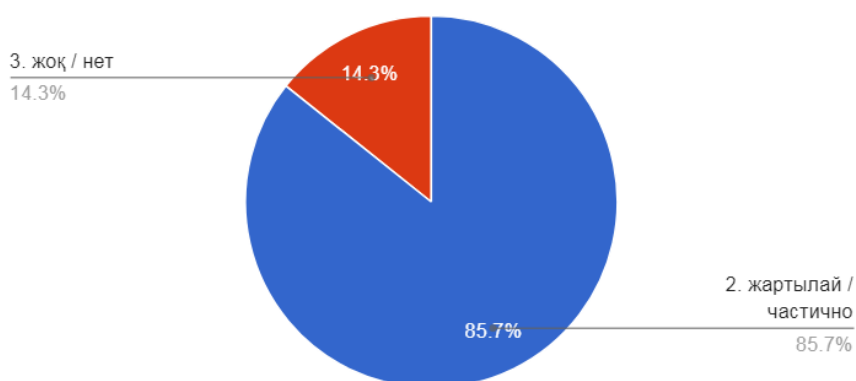
2. жартылай	5	71,4
3. жоқ		
4. жауап беруге қиналамын		

14. Қалай ойлайсыз, мектепте балалардың қолжетімді сапалы білімге құқықтары сақталады ма?

	Саны	Пайыз (%)
1. иә	3	42,9
2. жартылай	3	42,9
3. жоқ		
4. жауап беруге қиналамын	1	14,3

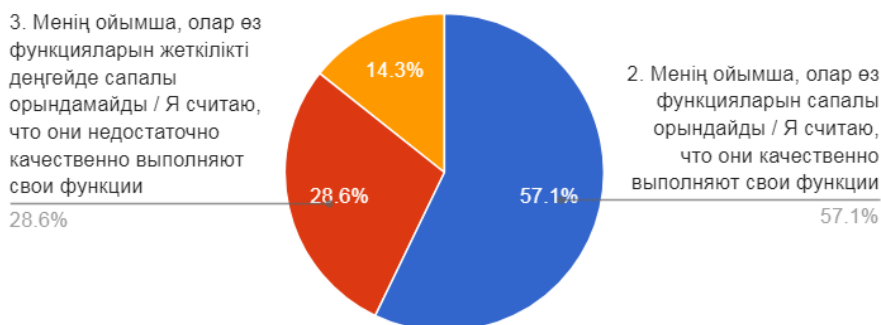
15. Қалай ойлайсыз, ата-аналар мектептің оқыту мен тәрбиелеу процесіне белсене тартылған ба?

	Саны	Пайыз (%)
1. иә		
2. жартылай	6	85,7
3. жоқ	1	14,3

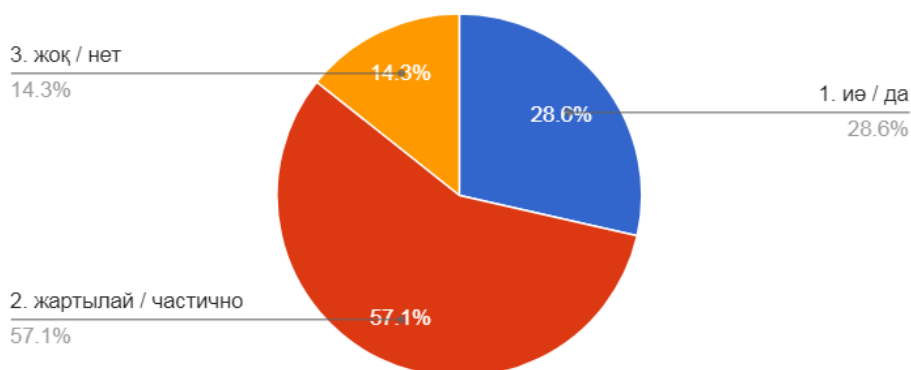
4. жауап беруге қиналамын		

16. Сіздің өңіріңіздегі (қала/ауыл) мектептерде психологиялық-педагогикалық қолдау қызметінің жұмысын қалай бағалайсыз?

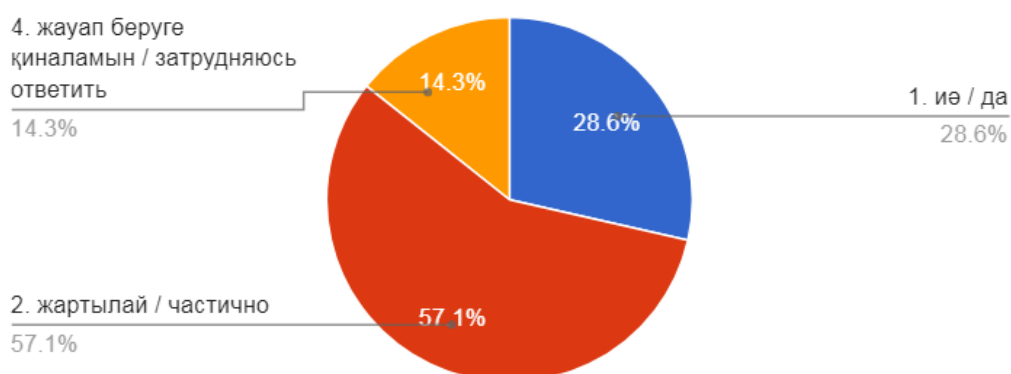
	Саны	Пайыз (%)
1. Мен бұл қызмет жөнінде таныс емеспін		
2. Менің ойымша, олар өз функцияларын сапалы орындайды	4	57,1
3. Менің ойымша, олар өз функцияларын жеткілікті деңгейде сапалы орындамайды	2	28,6
4. Көп мектептерде мұндай қызмет жоқ	1	14,3
5. жауап беруге қиналамын		

17. ЕБҚ бар білім алушылардың тұрғылықты мекенжайы бойынша мектепке орналасуында қиындықтар көп кездеседі ме?

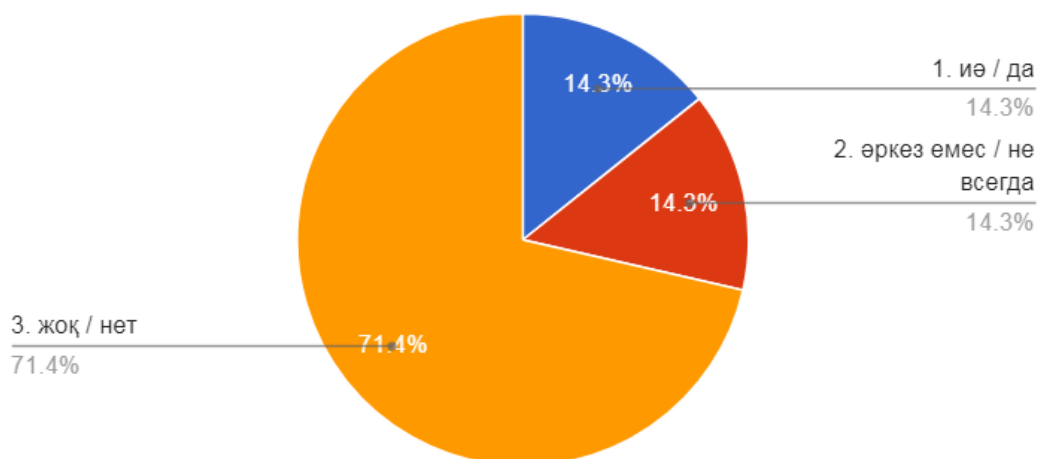
	Саны	Пайыз (%)
1. иә	2	28,6
2. жартылай	4	57,1
3. жоқ	1	14,3
4. жауап беруге қиналамын		

18. Сіздің ойыңызша, мектептерде ЕБҚ бар білім алушылардың сабақтан, оқу бағдарламасынан артта қалмауының алдын алу бойынша жұмыстар жүргізіледі ме?

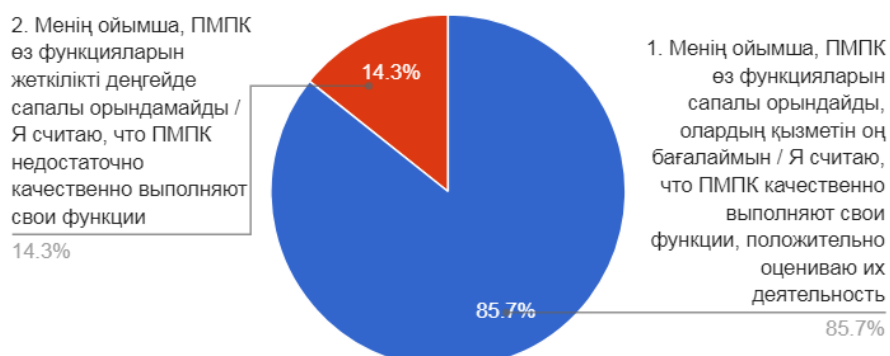
	Саны	Пайыз (%)
1. иә	2	28,6
2. жартылай	4	57,1
3. жоқ		
4. жауап беруге қиналамын	1	14,3

19. Білім беру ұйымдарына ЕБҚ бар білім алушыларды ПМПК ұсынымынсыз қабылдайды ма?

	Саны	Пайыз (%)
1. иә	1	14,3
2. әркез емес	1	14,3
3. жоқ	5	71,4
4. жауап беруге қиналамын		

20. Психологиялық-медициналық-педагогикалық кеңестердің (ПМПК) қызметін қалай бағалайсыз?

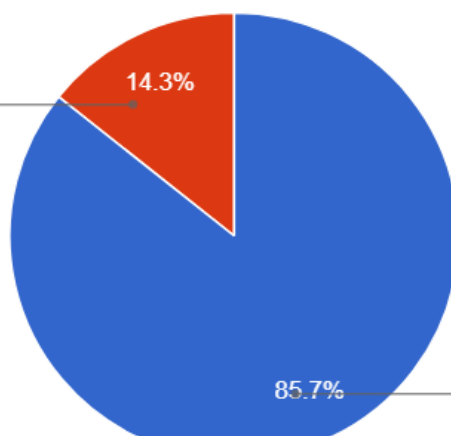

	Саны	Пайыз (%)
1. Менің ойымша, ПМПК өз функцияларын сапалы орындайды, олардың қызметін оң бағалаймын	6	85,7
2. Менің ойымша, ПМПК өз функцияларын жеткілікті деңгейде сапалы орындамайды	1	14,3
3. жауап беруге қиналамын		

21. Оңалту орталықтарының (ОО) қызметін қалай бағалайсыз?

2. Менің ойымша, ОО өз функцияларын жеткілікті деңгейде сапалы орындамайды / Я считаю, что РЦ недостаточно качественно выполняют свои функции

14.3%

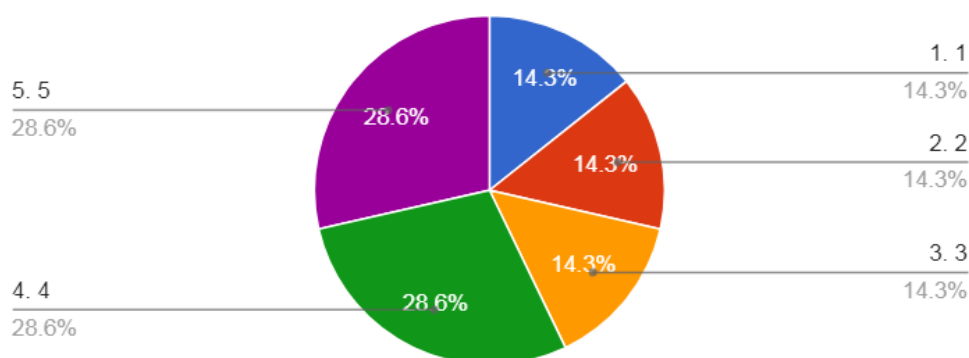

1. Менің ойымша, ОО өз функцияларын сапалы орындайды, олардың қызметін оң бағалаймын / Я считаю, что РЦ качественно выполняют свои функции, положительно оцениваю их деятельность

85.7%

	Саны	Пайыз (%)
1. Менің ойымша, ОО өз функцияларын сапалы орындайды, олардың қызметін оң бағалаймын	6	85,7
2. Менің ойымша, ОО өз функцияларын жеткілікті деңгейде сапалы орындамайды	1	14,3
3. жауап беруге қиналамын		

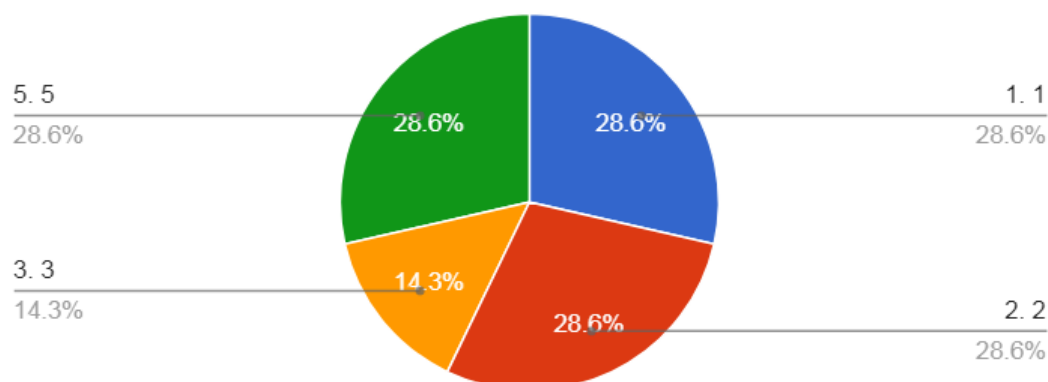
22. Үкіметтік емес ұйымдардың мектептерге инклюзивті білім беруді дамытуға ықпалын 5 балдық шәкілмен қалай бағалайсыз? (1 – өте жаман, ал 5 – өте жақсы)

	Саны	Пайыз (%)
1.1	1	14,3
2.2	1	14,3
3.3	1	14,3
4.4	2	28,6

5.5	2	28,6

23. Жергілікті атқарушы органдардың мектептерге инклюзивті білім беруді дамытуға ықпалын 5 балдық шәкілмен қалай бағалайсыз? (1 – өте жаман, ал 5 – өте жақсы)

	Саны	Пайыз (%)
1.1	2	28,6
2.2	2	28,6
3.3	1	14,3
4.4		
5.5	2	28,6

24. Сізге сауалнама сұрақтары түсінікті болды ма?

	Саны	Пайыз (%)
иә, барлығы түсінікті	7	100
жоқ, түсініксіз		

**Инклюзивті білім беру шеңберіндегі нормативтік құқықтық актілер
Халықаралық құжаттар**

«Білім беру саласындағы кемсітушілікке қарсы күрес туралы» БҰҰ Конвенциясы (1960 ж.)	Негізгі идеясы: білім берудің жалпыға қолжетімділігіне және оқыту сапасына қатысты тең жағдайларға құқық. ҚР Үкіметімен 2016 жылдың қаңтар айында ратификацияланды.
«Бала құқықтары туралы» БҰҰ Конвенциясы (1989 ж.)	Негізгі идеясы: қандай да бір кемсітушіліксіз тегін және міндетті білім алу құқығы ҚР Үкіметімен 1994 жылдың маусым айында ратификацияланды.
Барлығына арналған білім декларациясы (1990 ж.)	Негізгі идеясы: барлық адамдарға – балаларға, жастарға, ересектерге – олардың базалық білім алу қажеттіліктерін қанағаттандыруға арналған білім алуға мүмкіндік беру.
«Ерекше қажеттіліктері бар тұлғалардың білім беру саласындағы қағидаттар, саясат және практикалық қызмет туралы» Саламанка декларациясы (1994 ж.)	Негізгі идеясы: білім беру саласында ерекше қажеттілігі бар тұлғаларға педагогикалық әдістер негізінде оларға жағдай жасауы тиіс мектептерде оқуға қол жеткізу.
«Мүгедектердің құқықтары туралы» БҰҰ Конвенциясы (2006 ж.).	24-баптың негізгі идеясы: Қатысушы мемлекеттер мүгедектердің білім алуға құқықтарын таниды. Осы құқықтарды кемсітусіз және мүмкіндіктерінің теңдігі негізінде іске асыру мақсатында қатысушы мемлекеттер барлық деңгейлерде инклюзивті білім беруді және өмір бойы оқытуды қамтамасыз етеді, бұл ретте: а) адами әлеуетін, сондай-ақ қадір-қасиеті мен өзін-өзі құрметтеу сезімдерін толық дамытуға және адам құқықтарын, негізгі бостандықтарын және адами алуан түрлілікті құрметтеуді күшейтуге; б) мүгедектердің жеке басын, талантын және шығармашылығын, сондай-ақ олардың ақыл-ой мен дене қабілеттерін толық көлемде дамытуға; с) мүгедектерге еркін қоғам өміріне тиімді қатысу мүмкіндігін беруге ұмтылады. 2. Бұл құқықты іске асыру кезінде қатысушы мемлекеттер: а) мүгедектердің жалпы білім беру жүйесінен, ал мүгедек балалардың - тегін және міндетті бастауыш білім беру немесе орта білім беру жүйесінен мүгедектік себебі бойынша шығып қалмауын; б) мүгедектердің өздерінің тұратын жерлерінде

	инклюзивті, сапалы әрі тегін бастауыш білім беруге және орта білім беруге басқалармен теңдей дәрежеде қол жеткізуін; с) жеке қажеттіліктерді ескеретін жүйелі бейімдеумен қамтамасыз етілуін; d) мүгедектерді тиімді оқытуды жеңілдету үшін оларды жалпы білім беру жүйесінің ішінде қажетті қолдауға ие болуын; е) білімді игеру мен әлеуметтік дамуға барынша ықпал ететін жағдайда, соған сай толық қамту мақсатындағы жеке қолдауды ұйымдастыру жөніндегі тиімді шаралардың қабылдануын қамтамасыз етеді. ҚР Үкіметімен 2015 жылдың ақпан айында ратификацияланды.

Қазақстан Республикасының нормативтік құқықтық құжаттары

Қазақстан Республикасының Конституциясы Конституция (1995 жылы 30 тамызда республикалық референдумда қабылданды).	30-бап 1. Азаматтардың мемлекеттік оқу орындарында тегін орта білім алуына кепілдік беріледі. Орта білім алу міндетті.
Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың 2019 жылғы 2 қыркүйектегі Қазақстан халқына Жолдауы	Қамқорлығында мүмкіндігі шектеулі балалары бар отбасыларға ерекше көңіл бөлінуі тиіс. Біз ерекше қажеттіліктері бар адамдар үшін бірдей мүмкіндік жасауға міндеттіміз.
«Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы» Қазақстан Республикасының 2002 жылғы 8 тамыздағы N 345 Заңы.	15-бап. Баланың білім алуға құқығы 1. Әрбір баланың білім алуға құқығы бар және Қазақстан Республикасының білім туралы заңдарына сәйкес оған тегін бастауыш, негізгі орта және жалпы орта білім және конкурстық негізде тегін техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі және жоғары білім алуға кепілдік беріледі. 3. Арнаулы педагогикалық тәрбиені қажет ететін кемтар балаларға мемлекеттік бюджеттен белгіленген стандарттар деңгейінде олардың білім алуына кепілдік беретін қосымша қаражат береді.
«Кемтар балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдау туралы» Қазақстан Республикасының 2002 жылғы 11 шілдедегі N 343 Заңы.	15-бап. Кемтар балалардың құқықтары 5) кемтар балалар психологиялық-медициналық-педагогикалық консультациялардың қорытындысына сәйкес арнаулы білім беру ұйымдарында немесе мемлекеттік жалпы білім беретін оқу орындарында тегін мектепалды және жалпы орта білім алуға құқылы.
«Қазақстан Республикасында мүгедектерді әлеуметтік қорғау туралы» Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 13 сәуірдегі N 39 Заңы	29-бап. Мүгедектерге білім алуы және мектепке дейінгі тәрбие алуы үшін жағдайларды қамтамасыз ету 1. Мүгедектерге тегін бастауыш, негізгі орта, жалпы орта білім алуға кепілдік беріледі. 2. Бірінші және екінші топтардағы мүгедектер мен мүгедек балалар үшін техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі және жоғары білім берудің кәсіптік оқу бағдарламаларын іске асыратын ұйымдарға оқуға түсу кезінде Қазақстан Республикасының Үкіметі белгілейтін мөлшерде қабылдау квотасы көзделеді. 3. Мемлекеттік білім беру гранттарын бюджеттік

	қаржыландыру арқылы тегін мемлекеттік білім алуға арналған конкурсқа қатысқан кезде көрсеткіштері бірдей болған жағдайда медициналық қорытындыға сәйкес тиісті білім беру ұйымдарында оқуына болатын бірінші және екінші топтардағы мүгедектердің, бала кезінен мүгедектердің, мүгедек балалардың басым құқығы бар.
«Арнаулы әлеуметтік қызметтер туралы» Қазақстан Республикасының 2008 жылғы 29 желтоқсандағы N 114-IV Заңы.	Осы Заң өмірлік қиын жағдайда жүрген адамдарға (отбасыларға) арнаулы әлеуметтік қызметтер көрсету саласында туындайтын қоғамдық қатынастарды реттейді. Арнаулы әлеуметтік қызметтер – өмірлік қиын жағдайда жүрген адамға (отбасына) туындаған әлеуметтік проблемаларды еңсеру үшін жағдайларды қамтамасыз ететін және оның қоғам өміріне қатысуына басқа азаматтармен тең мүмкіндіктер жасауға бағытталған қызметтер кешені. 6-бап. Адам (отбасы) өмірлік қиын жағдайда деп танылуы мүмкін негіздер 1) жетімдік; 2) ата-ана қамқорлығының болмауы; 3) кәмелетке толмағандардың қадағалаусыз қалуы, оның ішінде девиантты мінез-құлық; 4) кәмелетке толмағандардың арнаулы білім беру ұйымдарында, ерекше режимде ұстайтын білім беру ұйымдарында болуы; 5) туғаннан бастап үш жасқа дейінгі балалардың ерте психофизикалық даму мүмкіндіктерінің шектелуі; 6) дене бітімі және (немесе) ақыл-ой мүмкіндіктеріне байланысты организм функцияларының тұрақты бұзылуы; 7) әлеуметтік мәні бар аурулардың және айналадағыларға қауіп төндіретін аурулардың салдарынан тыныс-тіршілігінің шектелуі; 8) жасының егде тартуына байланысты, бұрынғы ауруы және (немесе) мүгедектігі салдарынан өзіне-өзі күтім жасай алмауы; 9) әлеуметтік бейімсіздікке және әлеуметтік депривацияға алып келген қатыгездікпен қарау; 10) баспанасыздық (белгілі бір тұрғылықты жері жоқ адамдар);
«Білім туралы» Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі № 319 Заңы	1-бап. Осы Заңда пайдаланылатын негізгі ұғымдар 7-4) білім алу үшін арнайы жағдайлар – ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар адамдардың (балалардың) оларсыз жалпы білім беретін оқу және білім беру бағдарламаларын меңгеруі мүмкін болмайтын, арнайы оқу бағдарламаларын және оқыту әдістерін, техникалық және өзге де құралдарды,

	тыныс-тіршілігін, сондай-ақ медициналық, әлеуметтік және өзге де көрсетілетін қызметтерді қамтитын жағдайлар; 21-3) жоғары және (немесе) жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру ұйымы – жоғары және (немесе) жоғары оқу орнынан кейінгі білімнің білім беру бағдарламаларын іске асыратын және ғылыми-зерттеу қызметін жүзеге асыратын жоғары оқу орны; 21-7) инклюзивті білім беру – ерекше білім беру қажеттіліктері мен жеке-дара мүмкіндіктерін ескере отырып, барлық білім алушылар үшін білім алуға тең қолжетімділікті қамтамасыз ететін процесс; 8-бап. Білім беру саласындағы мемлекеттік кепілдіктер 2. Мемлекет Қазақстан Республикасы азаматтарының тегін мектепалды, бастауыш, негізгі орта, жалпы орта білім алуын қамтамасыз етеді. 6. Мемлекет инклюзивті білім берудің мақсатын іске асыра отырып, білім берудің барлық деңгейінде даму мүмкіндіктері шектеулі азаматтарға олардың білім алуына, дамуындағы ауытқуды түзетуіне және әлеуметтік бейімделуіне арнайы жағдайлар жасауды қамтамасыз етеді. 49-бап. Ата-аналардың және өзге де заңды өкілдердің құқықтары мен міндеттері 1. Кәмелетке толмаған балалардың ата-аналары мен өзге де заңды өкілдерінің: 1) баланың тілегін, жеке бейімділігі мен ерекшеліктерін ескере отырып білім беру ұйымын таңдауға; 4) өз балаларын оқыту мен тәрбиелеу проблемалары жөнінде психологиялық-медициналық-педагогикалық консультациялардан консультациялық көмек алуға; 5) балаларының шарттық негізде қосымша қызмет көрсетулер алуына құқығы бар.
«Мемлекеттік білім беру ұйымдары қызметкерлерінің үлгі штаттарын және педагог қызметкерлер мен оларға теңестірілген адамдар лауазымдарының тізбесін бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2008 жылғы 30 қаңтардағы N 77 Қаулысы	8. Барлық білім беру ұйымдарына ортақ жекелеген лауазымдар бойынша білім беру ұйымдары қызметкерлерінің үлгі штаттары 29. Білім беру ұйымдарында қажет болған жағдайда балаларды (тәрбиеленушілердің, білім алушылардың) бейіндік оқыту мен тәрбиелеуге сәйкес келетін, сондай-ақ өткізілетін үйірмелік, спорт, емдеу іс-шараларына қарай лауазымдардың (директордың бейін бойынша оқыту жөніндегі орынбасары, әлеуметтік педагог, ұйымдастырушы педагог, әлеуметтік талдаушы, сүйемелдеуші, көркемдік жетекші, костюмер, суретші, киномеханик, сахна жұмысшысы, музыкалық аспаптардың күйін келтіруші, өндірістік оқыту шебері, дене шынықтыру және еңбекке баулу жөніндегі нұсқаушы, қосымша білім беру педагогы,

	музыкалық жетекші, мұрағатшы, экономист және басқалар) штат бірліктері қосымша белгіленеді.
«Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020 – 2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 27 желтоқсандағы № 988 қаулысы	Педагогтерге, ата-аналарға, ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балаларға мобильді консультациялық-әдістемелік көмек енгізілетін болады. Кәсіби стандарт негізінде инклюзивті білім беру жағдайында жұмыс істейтін педагогтер (пән мұғалімдері, педагогтер, педагог-ассистенттер және басқалар) үшін біліктілік талаптары жаңартылады. Мектептер мен колледждер ерекше білім берілуіне қажеттіліктері бар инклюзивті ортада балаларға қолдау көрсететін тиісті мамандармен қамтамасыз етілетін болады.

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің нормативтік құқықтық құжаттары

«Тиісті үлгідегі білім беру ұйымдары қызметінің үлгілік қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2018 жылғы 30 қазандағы № 595 бұйрығы.	5. Жеке тұлғаның қажеттіліктері мен мүмкіндіктерін ескере отырып, оқу бағдарламаларының мазмұнына, білім алудың қолжетімділігіне жағдайлар жасалуына қарай барлық деңгейлерде оқыту күндізгі, сырттай, кешкі, экстернат және ерекше білім беру қажеттілігі бар адамдар (балалар) үшін қашықтықтан оқыту нысандарында жүзеге асырылады. 6. Мемлекет инклюзивті білім беру мақсаттарын іске асыра отырып, білім берудің барлық деңгейлерінде ерекше білім беру қажеттілігі бар азаматтарға олардың білім алуына, дамуындағы ауытқуды түзетуіне және әлеуметтік бейімделуіне арнайы жағдайлар жасауды қамтамасыз етеді. 7. Денсаулық жағдайы бойынша ұзақ уақыт білім беру ұйымдарына бара алмайтын азаматтар үшін үйде немесе тиісті үлгілік оқу жоспарларына сәйкес стационарлық көмек көрсететін, сондай-ақ қалпына келтіріп емдеу және медициналық оңалту ұйымдарында тегін жеке оқыту ұйымдастырылады. 25. Білім беру ұйымдарында білім алушылардың заңды өкілдерінің мүдделерін ескере отырып, білім алуға ерекше қажеттіліктері бар балаларды инклюзивтік білім беру жағдайларында оқыту (бір сыныпта білім алуға ерекше қажеттілігі бар кемінде екі баланың оқуына рұқсат етіледі) және (немесе) дамудағы бұзылулардың түрлері бойынша арнайы сыныптарды ашу көзделген. Инклюзивті білім беру жағдайларында білім алатын білім алуға ерекше қажеттілігі бар балалар психологиялық-медициналық-педагогикалық консультацияның қорытындысы және ұсынымдары бойынша үлгілік оқу немесе жеке оқу бағдарламасы бойынша оқиды. Инклюзивті білім беру жағдайларында және (немесе) арнайы сыныптарда білім алатын білім алуға ерекше қажеттіліктері бар балалар үшін түзету сабақтарын арнайы педагогтар (дефектолог олигофренопедагог, сурдопедагог, тифлопедагог, логопед) жүргізеді.
«Мектепке дейінгі, орта білім беру ұйымдарын, сондай-ақ арнайы білім беру ұйымдарын жабдықтармен және жиһазбен жарақтандыру нормаларын бекіту	Осы бұйрыққа сәйкес білім беру ұйымдарының барлық санаттағы балалар үшін білім беру ұйымдарында түзету-дамыту ортасын құру үшін жабдықтармен және жиһазбен қамтамасыз етіледі. Компьютерлік түзету-дамыту ойындары мен бағдарламалары дамуында кемістігі бар балалардың даму ерекшеліктерін ескеруі және осындай балаларға қажетті арнайы қадамдық

туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2016 жылғы 22 қаңтардағы № 70 бұйрығы	дамытушы оқытуға бағытталуы тиіс. Олар ойын процесінде бір немесе бірнеше мақсаттарды бағындыруы керек: - көруді түзету; есту қабылдауын дамыту; - оқушының қабылдауын, зейінін, есте қалуын түзету; - ойлау операцияларын дамыту; ауызша және жазбаша сөйлеудің әртүрлі жақтарын түзету және дамыту; - оқу жетістіктерін бекіту, әлеуметтік дағдыларды дамыту.
«Орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім беру ұйымдары үшін білім алушылардың үлгеріміне ағымдағы бақылауды, оларды аралық және қорытынды аттестаттауды өткізудің үлгілік қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2008 жылғы 18 наурыздағы № 125 Бұйрығы	3-тарау. Жаңартылған орта білім мазмұны бойынша білім алушылардың үлгеріміне ағымдық бақылау жүргізудің тәртібі 14-8. Ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар білім алушыларды бағалау кезінде мұғалім сараланған және/немесе жеке тапсырмаларды қолданады, сондай-ақ білім алушының ерекшеліктерін есепке ала отырып, оның ішінде жеке оқу бағдарламаларын іске асыру кезінде бағалау критерийлеріне өзгерістер енгізеді. 4-тарау. Білім алушыларды қорытынды аттестаттаудан өткізу тәртібі 57. Ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар білім алушыларға және жеке оқу бағдарламасы бойынша оқитын білім алушыларға қорытынды аттесттау өткізу қажеттілігі туралы мәселені білім алушылардың жеке ерекшеліктеріне сәйкес педагогикалық кеңес шешеді. Арнайы білім беру ұйымдары мен жалпы білім беретін мектептердегі арнайы сыныптарындағы ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар білім алушыларға арналған қорытынды аттестаттаудың емтихан материалдарын аудандық, қалалық білім бөлімдері немесе білім басқармасы әзірлейді. 58. 9 (10) сыныпта жазбаша жұмыстарды орындауға – 2 астрономиялық сағат, математикаға (алгебраға) (жазбаша) – 3 астрономиялық сағат (физика-математикалық бағыттағы мамандандырылған мектептерде – 4 сағат) бөлінеді. Қорытынды аттестаттаудан өтетін ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балалар үшін мектептің ұсынымдарына сәйкес Білім алушыларды қорытынды аттестаттау жөніндегі емтихан комиссиясының (бұдан әрі – Комиссия) шешімімен емтихан тапсыру кезінде қосымша уақыт беріледі. 61. Жазбаша емтихан өтіп жатқан кезеңде (диктанттан басқа) білім алушының 5 минутқа сынып бөлмесінен шығуына рұқсат беріледі. Ондай жағдайда ол жұмысын Комиссияға тапсырады, емтихан жұмысына білім алушының шығып келген уақыты жазылады. Ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балалар үшін үзіліске арналған ұзақтау уақыт ұсынылады.

«Мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту, бастауыш, негізгі орта, жалпы орта және қосымша білім беру ұйымдарында педагогикалық кеңес қызметінің және оны сайлау тәртібінің үлгілік қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің міндетін атқарушының 2008 жылғы 16 мамырдағы № 272 бұйрығына өзгерістер енгізу туралы Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2018 жылғы 2 шілдедегі № 317 бұйрығы.	3. Педагогикалық кеңес: 1) оқу-тәрбие жұмыстарын жоспарлау және іске асыру; 2) жұмыс оқу жоспарларын бекіту; 3) білім беру қызметтерін ұсыну сапасы; 4) инклюзивті, арнайы білім беруді қамтамасыз ету үшін білім алушылардың (тәрбиеленушілердің) үлгерімі және психологиялық-педагогикалық даму ерекшеліктері туралы алынған деректердің негізінде білім алушылардың (тәрбиеленушілердің) жеке ерекшеліктері ескеріліп, оқу-тәрбие және түзету-дамыту жұмыстарын ұйымдастыруға ұсынымдар әзірлеу ... мәселелерін қарастырады.
«Педагог қызметкерлер мен оларға теңестірілген тұлғалардың лауазымдарының үлгілік біліктілік сипаттамаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2009 жылғы 13 шілдедегі N 338 Бұйрығы.	Білім беру ұйымдары осы бұйрықтың негізінде педагог қызметкерлер мен оларға теңестірілген тұлғалар лауазымдарының бекітілген үлгілік біліктілік сипаттамаларын ескере отырып, педагогикалық кадрларға қажеттілікті қанағаттандырады. Олар меншік нысанына, ведомстволық бағыныстылығына және ұйымдық-құқықтық нысанына қарамастан білім беру органдарының қолдануы үшін міндетті: білім беру ұйымдарында олардың рөлі мен орнын айқындайтын құрылымдық бөлімшелер туралы ережелерді жасау; қызметкерлердің міндеттерін, құқықтары мен жауапкершілігін бекітетін лауазымдық нұсқаулықтарды әзірлеу; кадрларды іріктеу мен орналастыру, олардың дұрыс пайдаланылуын бақылауды жүзеге асыру; білім беру ұйымдары қызметкерлерін аттестаттаудан өткізу. Кәсіби құзыреттілігін айқындай отырып, біліктілікке қойылатын талаптар: 1) «Педагог»: ... білім алушылардың қажеттіліктерін ескере отырып, тәрбиелеу мен оқытудың жеке тәсілін жүзеге асыру, кәсіптік-педагогикалық қарым-қатынас негіздерін білу, цифрлық білім ресурстарын қолдану.
«Арнайы білім беру ұйымдары түрлерінің қызметінің үлгілік қағидаларын бекіту	Балалардың ПМПК-ға жіберілуі ата-аналарының (заңды өкілдерінің), білім беру ұйымдарының, денсаулық сақтау ұйымдарының бастамасымен ата-анасының (заңды өкілдерінің) келісімі арқылы жүзеге асырылады.

туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2017 жылғы 14 ақпандағы № 66 бұйрығы.	Тексерулер нәтижелері негізінде ПМПК-ның жалпы қорытындысы қабылданады, баланың жеке психофизикалық ерекшеліктеріне қарай түзете-дамыта оқыту барысындағы білім беру бағдарламасының түрі туралы алқалық шешім қабылданады. Қажет болған жағдайда медициналық, білім беру және әлеуметтік қызмет көрсету бойынша ұсынымдарды қарастыратын жеке түзете-дамыту бағдарламасы жасалады, ата-аналарға (заңды өкілдеріне) консультация беру жүзеге асырылады. «Дәрігерлік-консультациялық комиссияның қызметі туралы ережені бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау және әлеуметтік даму министрінің 2015 жылғы 5 мамырдағы № 321 бұйрығына (нормативтік құқықтық актілерді мемлекеттік тіркеу тізілімінде № 11310 болып тіркелген) сәйкес үйде оқитын мерзімі көрсетіле отырып, дәрігерлік-консультациялық комиссияның бала денсаулығының жағдайы туралы қорытындысы үйде жеке тегін оқуға негіз болып табылады.

Педагогтерге арналған сауалнама

Құрметті респондент!

Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы Қазақстанның орта білім беру ұйымдарында инклюзивті білім берудің ағымдағы жағдайына зерттеу жүргізуде. Зерттеу бойынша сауалнама сұрақтарына жауап берулеріңізді сұраймыз.

Сіздің пікіріңіз біз үшін өте маңызды.

Сауалнаманы толтыру 10-15 минут уақытыңызды алады.

Барлық деректер анонимді түрде өңделеді.

Сіздің жеке деректеріңіз үшінші тарапқа берілмейді.

Қатысқаныңызға рақмет!

1. Жынысыңыз?

1. әйел

2. ер

2. Өз аймағыңызды белгілеңіз.

1. Нұр-Сұлтан қ.

2. Алматы қ./

3. Шымкент қ.

4. Ақмола обл.

5. Ақтөбе обл.

6. Алматы обл.

7. Атырау обл.

8. Батыс Қазақстан обл.

9. Жамбыл обл.

10. Қарағанды обл.

11. Қостанай обл.

12. Қызылорда обл.

13. Маңғыстау обл.

14. Павлодар обл.

15. Солтүстік обл.

16. Түркістан обл.

17. Шығыс Қазақстан обл.

3. Екі нұсқаның бірін таңдаңыз.

1. Мен қалалық мектепте жұмыс істеймін

2. Мен ауылдық мектепте жұмыс істеймін

4. Жұмыс істейтін мектептің меншік нысанын көрсетіңіз.

1. Мен мемлекеттік мектепте жұмыс істеймін

2. Мен жеке мектепте жұмыс істеймін
5. Өзіңіз жұмыс жасайтын мектептің типін белгілеңіз.
 1. жалпы білім беретін мектеп
 2. гимназия, лицей
 3. арнайы мектеп
 4. мамандандырылған мектеп (РФММ, БІЛ т.б.)
 5. халықаралық мектеп, НЗМ
6. Төрт нұсқаның бірін таңдаңыз.
 1. мектеп директоры
 2. директордың орынбасары
 3. бастауыш сынып мұғалімі
 4. орта және жоғары буын мұғалімі
 5. мектеп маманы
7. Біліміңіз қандай?
 1. жоғары, жоғары оқу орнынан кейінгі білім
 2. техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім
 3. жалпы орта білім
8. Жалпы еңбек өтіліңіз неше жыл?
 1. 1 жылдан аз
 2. 1-5 жас
 3. 6-15 жас
 4. 16-25 жас
 5. 26 және одан жоғары
9. Біліктілік санатыңыз қандай?
 1. педагог-модератор
 2. педагог-сарапшы
 3. педагог-зерттеуші
 4. педагог-шебер
 5. екінші
 6. бірінші
 7. жоғары
 8. санатсыз
10. Қандай тілде сабақ бересіз?
 1. қазақ
 2. орыс
 3. қазақ және орыс
 4. басқа

11. Сіз сабақ беретін сыныпта ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар білім алушылар бар ма?

1. иә
2. жоқ
3. жауап беруге қиналамын

12. Қалай ойлайсыз, Сіз жұмыс істейтін мектепте инклюзивті білім беруге жағдай жасалған ба?

1. иә, ЕБҚ бар балаларға физикалық кедергісіз қолжетімділік қамтамасыз етілген, психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі жұмыс істейді, барлық білім алушылар үшін ыңғайлы және қауіпсіз орта құрылған

2. иә, жартылай, физикалық кедергісіз қолжетімділік қамтамасыз етілген, бірақ психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі жұмыс істемейді, барлық білім алушылар үшін ыңғайлы және қауіпсіз орта құрылмаған

қолдау қызметі жұмыс істегенімен, ЕБҚ бар балалар үшін физикалық кедергісіз қолжетімділік қамтамасыз етілмеген

4. жоқ, ЕБҚ бар балаларға физикалық кедергісіз қолжетімділік қамтамасыз етілмеген, психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі жұмыс істемейді, барлық білім алушылар үшін ыңғайлы және қауіпсіз орта құрылмаған

13. Мектебіңізде инклюзивті білім беру (барлығына бірдей сапалы білім беру) идеяларын жүзеге асыруға не кедергі? (Ең маңызды 5 кедергіні таңдаңыз)

1. арнайы педагогтердің (дефектологтар, логопедтер, психологтар және т.б.) жетіспеушілігі

2. ЕБҚ бар балалар үшін арнайы материалдық-техникалық жағдайлардың болмауы

3. ЕБҚ бар балаларды оқыту үшін оқу-әдістемелік қолдаудың жеткіліксіздігі

4. ЕБҚ бар балаларды оқыту үшін педагогтердің теориялық және практикалық дайындығының жеткіліксіз деңгейі

5. мектеп әкімшілігінің пассивті ұстанымы

6. мектепте білім алушыларды психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі жұмысының жеткіліксіз ұйымдастырылуы

7. ЕБҚ бар баланы оқытудың бірлескен күш-жігеріне ата-аналардың жеткілікті деңгейде қатыспауы (ата-аналардың баланың проблемаларын мойындамауы, төмен білім және әлеуметтік-мәдени статус, жұмысбастылық және т.б.)

8. ЕБҚ бар балаларды оқыту және тәрбиелеу мәселелері бойынша мектептің басқа ұйымдармен (мысалы, медициналық оңалту мекемелері) тұрақты өзара іс-әрекет жүйесінің болмауы

9. қоғамның ЕБҚ бар балаларды қабылдамауы

14. Сіз сабақ беретін сыныпта жеке немесе қысқартылған (бейімделген) бағдарлама бойынша оқитын білім алушылар бар ма?

1. иә, жеке бағдарлама бойынша білім алатын
2. иә, қысқартылған (бейімделген) бағдарлама бойынша білім алатын
3. жоқ

15. Сыныбыңыздағы кейбір білім алушылардың оқытудағы қиындықтарының себептерін анықтау үшін кәсіби біліктіліктеріңіз жеткілікті ме?

1. иә, жеткілікті
2. жартылай, себебі қосымша қолдауға мұқтажбын
3. жоқ, жеткіліксіз

16. ЕБҚ бар білім алушылармен жұмыс істеу үшін әдістемелік көмекті көбіне және жиі қайдан табасыз? (1-3 жауапты таңдауға болады)

1. мектеп (әкімшілік, әріптестер, арнайы педагогтер)
2. интернет-ресурстар, баспа басылымдар
3. облыстық білім басқармалары / аудандық бөлімдердің әдістемелік кабинеттері
4. БІ. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы
5. Арнайы және инклюзивті білім берудің дамытудың Ұлттық ғылыми-практикалық орталығы
6. біліктілікті арттыру курстары
7. ешкімнен ешқандай көмек алмаймын
8. басқа

17. ЕБҚ бар білім алушыларды оқыту және тәрбиелеу мәселелері бойынша әдістемелік қолдаудың қандай түрлерін көбірек қажет етесіз?

1. біліктілікті арттыру курстары
2. әдістемелік құралдар
3. тәжірибе алмасу
4. мамандардың кеңесі
5. басқа

18. ЕБҚ бар білім алушыны психологиялық-педагогикалық қолдаудың жеке бағдарламасын жасауға қатысасыз ба?

1. иә, қатысамын
2. иә, қатысамын, бірақ қиналамын
3. жоқ, қатыспаймын

19. Педагог-ассистентпен бірге бір сыныпта жұмыс істеп көрдіңіз бе?

1. иә
2. жоқ, ондай тәжірибе жоқ

20. Педагог-ассистенттің қызметінің тиімділігін қалай бағалайсыз?

1. олардың қызметі тиімді деп есептеймін

2. олардың қызметі тиімді деп айта алмаймын
3. олардың қызметінің тиімділігін бағалай алмаймын
4. біздің мектепте педагог-ассистент жоқ

21. Өзіңізді буллингке (қауіп-қатер, физикалық агрессия, қудалау, қорлау және т.б.) жауап қайтаруға, оны мектеп білім алушылары арасында алдын-алуға және болдырмауға жеткілікті деңгейде құзыретті деп есептейсіз бе?

1. иә, жеткілікті деңгейде құзыреттімін
2. жоқ, жеткілікті деңгейде құзыретті емеспін
3. жоқ, құзыретті емеспін

22. Мектебіңізде, сыныпта оқу процесінің барлық қатысушылары үшін жайлы психологиялық климат құрылған ба?

1. иә, толық деңгейде
2. иә, бірақ жеткілікті деңгейде емес
3. жоқ

23. Инклюзивті білім беру бойынша біліктілікті арттыру курстарына қатыстыңыз ба?

1. иә, қатыстым
2. жоқ, қатыспадым

24. Инклюзивті білім беру бойынша біліктілікті арттыру курстарының тиімділігін қалай бағалайсыз?

1. тиімді деп есептеймін
2. жеткілікті деңгейде тиімді деп есептемеймін
3. тиімді деп есептемеймін

25. Мектеп әкімшілігі проблемаларды шешуге, ынтымақтастыққа және басқа ұйымдардың мұғалімдерімен тәжірибе алмасуға командалық көзқарасты дамытуға ықпал ете ме? (1-2 нұсқаны таңдауға болады)

1. иә, мамандардың семинарлары, коучингтері, вебинарлары негізінде
2. иә, бір-біріміздің сабағымызға қатысу, мәселелерді ұжымдық талқылау негізінде
3. иә, бірақ ынтымақтастық тұрақты емес және жүйесіз
4. ынтымақтастық үшін жағдай жасалмаған, мотивация жоқ
5. басқа

26. Сіз жұмыс істейтін мектеп инклюзивті білім беру мәселелері бойынша серіктестермен (білім беру, денсаулық сақтау, әлеуметтік қорғау органдары, қоғамдық бірлестіктер және т.б.) ынтымақтаса ма, олардан қажетті қолдау мен кері байланыс ала ма?

1. иә, ынтымақтастық бар, жән жеткілікті деңгейде табысты
2. иә, ынтымақтастық бар, бірақ белсенді емес

3. жоқ

27. ЕБҚ бар білім алушыларды қашықтан оқытуды ұйымдастыруда қандай қиындықтарға көбірек кезігесіз? (2 жауап нұсқасын тандаңыз)

1. әдістемелік
2. психологиялық
3. IT-құзыреттіліктер бойынша
4. оқу-ресурстық
5. басқа

28. Психологиялық-медициналық-педагогикалық консультациялардың (ПМПК) қызметін қалай бағалайсыз?

1. Мен ПМПК-ның қызметімен таныс емеспін
2. Менің ойымша, ПМПК өз функцияларын сапалы орындайды, олардың қызметін оң бағалаймын
3. Менің ойымша, ПМПК өз функцияларын жеткілікті деңгейде сапалы орындамайды

29. Психологиялық-педагогикалық түзету кабинеттерінің (ППТК) қызметін қалай бағалайсыз?

1. Мен ППТК қызметімен таныс емеспін
2. Менің ойымша, ППТК өз функцияларын сапалы орындайды, олардың қызметін оң бағалаймын
3. Менің ойымша, ППТК өз функцияларын жеткілікті деңгейде сапалы орындамайды

30. Оңалту орталықтарының (ОО) қызметін қалай бағалайсыз?

1. Мен ОО қызметімен таныс емеспін
2. Менің ойымша, ОО өз функцияларын сапалы орындайды, олардың қызметін оң бағалаймын
3. Менің ойымша, ОО өз функцияларын жеткілікті деңгейде сапалы орындамайды

31. Тұрғылықты мекенжайы мектепке жақын барлық білім алушыларды, оның ішінде ЕБҚ бар білім алушыларды мектепке қабылдау мектебіңіздің саясатына жатады ма?

1. иә
2. білмеймін
3. жоқ

Ата-аналарға арналған сауалнама / Анкета для родителей

Құрметті респондент!

Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы Қазақстанның орта білім беру ұйымдарында инклюзивті білім берудің ағымдағы жағдайына зерттеу жүргізуде.

Инклюзивті білім беру деп барлық білім алушылардың ерекше білім берілуіне қажеттіліктері мен жеке мүмкіндіктерін ескере отырып білім алуына тең қолжетімділігін қамтамасыз ететін процесті түсінеміз.

Сауалнама сұрақтарына жауап берулеріңізді сұраймыз.

Сіздің пікіріңіз біз үшін өте маңызды.

Сауалнаманы толтыру 10-15 минут уақытыңызды алады.

Барлық деректер анонимді түрде өңделеді.

Сіздің жеке деректеріңіз үшінші тарапқа берілмейді.

Қатысқаныңызға рақмет!

1. Білім алушыға кім боласыз?

- a) анасы
- b) әкесі
- c) заңды өкілі

2. Өз аймағыңызды белгілеңіз.

- 1. Нұр-Сұлтан қ.
- 2. Алматы қ.
- 3. Шымкент қ.
- 4. Ақмола обл.
- 5. Ақтөбе обл.
- 6. Алматы обл.
- 7. Атырау обл.
- 8. Батыс Қазақстан обл.
- 9. Жамбыл обл.
- 10. Қарағанды обл.
- 11. Қостанай обл.
- 12. Қызылорда обл.
- 13. Маңғыстау обл.
- 14. Павлодар обл.
- 15. Солтүстік обл.
- 16. Түркістан обл.
- 17. Шығыс Қазақстан обл.

3. Екі нұсқаның бірін таңдаңыз.

- 1. Балам қалалық мектепте оқиды
- 2. Балам ауылдық мектепте оқиды

4. Екі нұсқаның бірін таңдаңыз.

1. Балам мемлекеттік мектепте оқиды
2. Балам жеке мектепте оқиды

5. Балаңыз білім алатын мектептің типін белгілеңіз

1. жалпы білім беретін мектеп
2. гимназия, лицей
3. арнайы мектеп
4. мамандандырылған мектеп (РФММ, т.б.)
5. халықаралық мектеп, НЗМ

6. Сіздің жасыңыз нешеде?

1. 18-35
2. 35-45
3. 45-55
4. 55 және одан жоғары

7. Біліміңіз қандай?

1. жоғары, жоғары оқу орнынан кейінгі білім
2. техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім
3. жалпы орта білім

8. Балаңыз оқыту тілін белгілеңіз.

1. оқыту тілі – қазақ
2. оқыту тілі – орыс
3. басқа

9. Тұрақты жұмысыңыз (табыс көзі) бар ма?

1. иә, тұрақты жұмысым бар
2. жоқ, жұмысым тұрақты емес
3. өзіме жұмыс істеймін
4. жоқ, жұмыс істемеймін

10. Отбасылық жағдайыңыз?

1. тұрмысқа шыққан/үйленген
2. азаматтық некеде
3. ажырасқан
4. жесір/әйелі қайтыс болған
5. тұрмысқа шықпаған/үйленбеген

11. Сіздің балаңыз оқитын мектепте инклюзивті білім беруге жағдай жасалған деп есептейсіз бе?

1. иә, ЕБҚ бар балаларға физикалық кедергісіз қолжетімділік қамтамасыз етілген, психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі жұмыс істейді, барлық білім алушылар үшін ыңғайлы және қауіпсіз орта құрылған

2. иә, жартылай, физикалық кедергісіз қолжетімділік қамтамасыз етілген, бірақ психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі жұмыс істемейді, барлық білім алушылар үшін ыңғайлы және қауіпсіз орта құрылмаған

3. иә, бірақ толық емес, себебі психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі жұмыс істегенімен, ЕБҚ бар балалар үшін физикалық кедергісіз қолжетімділік қамтамасыз етілмеген

4. жоқ, ЕБҚ бар балаларға физикалық кедергісіз қолжетімділік қамтамасыз етілмеген, психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі жұмыс істемейді, барлық білім алушылар үшін ыңғайлы және қауіпсіз орта құрылмаған

12. Сіздің балаңыз оқитын сыныпта ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар білім алушылар бар ма?

1. иә

2. жоқ

3. жауап беруге қиналамын

13. Балаңыз оқитын мектепте барлық білім алушыларға бірдей кең пейілділік танытады деп ойлайсыз ба?

1. иә

2. жоқ

3. жауап беруге қиналамын

14. Педагогтер барлық білім алушылардан бірдей жоғары нәтиже күтеді деп ойлайсыз ба?

1. иә

2. жоқ

3. жауап беруге қиналамын

15. Қалай ойлайсыз, ата-ана ретінде мектепке қатысты қабылданатын шешімдерге ықпал ете аласыз ба?

1. иә

2. білмеймін

3. жоқ

4. жауап беруге қиналамын

16. Балаңыз оқитын мектепте білім алушыларды психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі бер екендігін білесіз бе?

1. иә

2. жоқ

3. бұл қызмет жөнінде хабарым жоқ

17. Қалай ойлайсыз, педагогтер мектептің іс-шараларына барлық балаларды бөліп-жармай, бірдей қатыстырады ма?

1. иә
2. жартылай
3. жоқ
4. жауап беруге қиналамын

18. Қалай ойлайсыз, ата-аналар мектептің оқыту мен тәрбиелеу процесіне толығымен тартылған ба?

1. иә
2. жартылай
3. жоқ

19. Қалай ойлайсыз, балаңыз оқитын мектепте ата-аналар комитетінің шешімдері толығымен орындалады ма?

1. иә
2. жартылай
3. жоқ
4. комитет қызметімен таныс емеспін

20. Балаңыз оқитын сыныпта ерекше білім берілуіне қажеттіліктері бар балалардың бірігіп оқуына қалай қарайсыз?

1. оң қараймын
2. бәрібір
3. қарсымын
4. жауап беруге қиналамын

21. Қалай ойлайсыз, барлық білім алушылар сынып жетекшісінің немесе психологтың көмегіне жүгіне алады ма? / Как Вы считаете, все ли ученики могут обратиться за помощью к классному руководителю или психологу?

1. иә, барлығы / да, все
2. жоқ, барлығы емес / нет, не все
3. жауап беруге қиналамын / затрудняюсь ответить

22. Балаңызды мектепке бергенде құқықтары шектелген жағдайға тап болдыңыз ба?

1. иә, тап болдым
2. жоқ, тап болмадым

23. Сіздің мектеп белгілі бір маңызды себептерсіз сабақтан қалуды болдырмау бойынша алдын алу шараларын өткізеді ме?

1. иә
2. кейде
3. жоқ

4. жауап беруге қиналамын

24. Педагогтер білім алушылардың қатыспаған сабақтары бойынша білімдерін қайта қалпына келтіруге көмектеседі ме?

1. иә
2. кейде
3. жоқ
4. жауап беруге қиналамын

25. Балаңыз оқитын мектеп педагогтері ата-аналармен ынтымақтастықты маңызды деп ойлайды ма?

1. иә, педагогтер балалардың ата-аналарымен ынтымақтастықта болу міндетті деп есептейді
2. педагогтер ынтымақтастықты кейбір жағдайларда ғана маңызды деп есептейді
3. жоқ, педагогтер маңызды деп ойламайды

26. Қалай ойлайсыз, Сіздің мектеп барлық білім алушылар үшін физикалық кедергісіз қолжетімділікпен (пандус, тұтқа, т.б.) қамтамасыз етілген бе, арнайы санитарлық-гигиеналық бөлмелер бар ма?

1. иә
2. жартылай
3. жоқ
4. жауап беруге қиналамын

27. Қалай ойлайсыз, мектепте балаңыздың қолжетімді сапалы білімге құқықтары сақталады ма?

1. иә
2. жартылай
3. жоқ
4. жауап беруге қиналамын

28. Отбасыңызда ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар бала бар ма?

1. иә
2. жоқ
3. бұл ұғыммен таныс емеспін

29. Балаңыздың ерекше білім берілуіне қажеттілігі немен байланысты?

1. психофизикалық даму бұзушылықтарымен (көру, есту бұзушылықтары, психикалық дамудың тежелуі, тірек-қозғалым аппараты бұзушылықтары, зерде бұзушылықтары, сөйлеудің күрделі бұзушылықтары)
2. оқудағы спецификалық қиындықтармен, мінез-құлық және эмоциялық проблемаларымен

3. әлеуметтік-психологиялық, экономикалық, тілдік, мәдени себептермен

30. Мектебіңізден ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балаларды оқыту мәселелері бойынша қажетті ақпараттық-консультативтік әдістемелік қолдауды аласыз ба?

1. иә, жеткілікті қолдау көрсетіледі
2. қолдау көрсетіледі, бірақ жеткілісіз
3. жоқ, қолдау көрсетілмейді
4. жауап беруге қиналамын

31. Балаңыз оқуға қажетті арнайы техникалық жабдықтармен (мысалы: дыбыскүшейткіш аппаратура, электронды үлкейткіш әйнек, бейнеүлкейткіш және т.б.) қамтамасыз етілген бе?

1. иә
2. жартылай
3. жоқ
4. жауап беруге қиналамын

32. Балаңызды психологиялық-педагогикалық қолдаудың жеке бағдарламасын жасауға қатыстыңыз ба?

1. иә, қатыстым
2. иә, қатыстым, бірақ қиналдым
4. мұндай бағдарлама жөнінде хабарым жоқ

33. Балаңызға көрсетілетін педагог-ассистент (тьютор) қолдауына көңіліңіз толады ма?

1. иә
2. иә, бірақ толық емес
3. жоқ
4. педагог-ассистент қолдауы қажет емес
5. жауап беруге қиналамын

34. Психологиялық-медициналық-педагогикалық консультациялардың (ПМПК) қызметін қалай бағалайсыз?

1. Мен ПМПК қызметімен таныс емеспін
2. Менің ойымша, ПМПК өз функцияларын сапалы орындайды, олардың қызметін оң бағалаймын
3. Менің ойымша, ПМПК өз функцияларын жеткілікті деңгейде сапалы орындамайды
4. жауап беруге қиналамын

35. Психологиялық-педагогикалық түзету кабинеттерінің (ППТК) қызметін қалай бағалайсыз? / Как Вы оцениваете деятельность кабинетов психолого-педагогической коррекции (КППК)?

1. Мен ППТК қызметімен таныс емеспін
2. Менің ойымша, ППТК өз функцияларын сапалы орындайды, олардың қызметін оң бағалаймын
3. Менің ойымша, ППТК өз функцияларын жеткілікті деңгейде сапалы орындамайды
4. жауап беруге қиналамын

36. Оңалту орталықтарының (ОО) қызметін қалай бағалайсыз?

1. Мен ОО қызметімен таныс емеспін
2. Менің ойымша, ОО өз функцияларын сапалы орындайды, олардың қызметін оң бағалаймын
3. Менің ойымша, ОО өз функцияларын жеткілікті деңгейде сапалы орындамайды
4. жауап беруге қиналамын

37. Қалай ойлайсыз, балаңыз оқитын мектепте инклюзивті білім беру (барлығына бірдей сапалы білім беру) идеяларын жүзеге асыруға не кедергі? (Ең маңызды 5 кедергіні таңдаңыз)

1. арнайы педагогтердің (дефектологтар, логопедтер, психологтар және т.б.) жетіспеушілігі
2. ЕБҚ бар балалар үшін арнайы материалдық-техникалық жағдайлардың болмауы
3. ЕБҚ бар балаларды оқыту үшін оқу-әдістемелік қолдаудың жеткіліксіздігі
4. ЕБҚ бар балаларды оқыту үшін педагогтердің теориялық және практикалық дайындығының жеткіліксіз деңгейі
5. мектеп әкімшілігінің пассивті ұстанымы
6. мектепте білім алушыларды психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі жұмысының жеткіліксіз ұйымдастырылуы
7. ЕБҚ бар баланы оқытудың бірлескен күш-жігеріне ата-аналардың жеткілікті деңгейде қатыспауы (ата-аналардың баланың проблемаларын мойындамауы, төмен білім және әлеуметтік-мәдени статус, жұмысбастылық және т.б.)
8. ЕБҚ бар балаларды оқыту және тәрбиелеу мәселелері бойынша мектептің басқа ұйымдармен (мысалы, медициналық оңалту мекемелері) тұрақты өзара іс-әрекет жүйесінің болмауы
9. қоғамның ЕБҚ бар балаларды қабылдамауы

ПМПК қызметкерлеріне арналған сауалнама

Құрметті респондент!

Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы Қазақстанның орта білім беру ұйымдарында инклюзивті білім берудің ағымдағы жағдайына зерттеу жүргізуде. Зерттеу бойынша сауалнама сұрақтарына жауап берулеріңізді сұраймыз.

Сіздің пікіріңіз біз үшін өте маңызды.

Сауалнаманы толтыру 10-15 минут уақытыңызды алады.

Барлық деректер анонимді түрде өңделеді.

Сіздің жеке деректеріңіз үшінші тарапқа берілмейді. Қатысқаныңызға рақмет!

1. Жынысыңыз?

1. әйел

2. ер

2. Өз аймағыңызды белгілеңіз.

1. Нұр-Сұлтан қ.

2. Алматы қ.

3. Шымкент қ.

4. Ақмола обл.

5. Ақтөбе обл.

6. Алматы обл.

7. Атырау обл.

8. Батыс Қазақстан обл.

9. Жамбыл обл.

10. Қарағанды обл.

11. Қостанай обл.

12. Қызылорда обл.

13. Маңғыстау обл.

14. Павлодар обл.

15. Солтүстік обл.

16. Түркістан обл.

17. Шығыс Қазақстан обл.

3. Екі нұсқаның бірін таңдаңыз.

1. Мен қалада жұмыс істеймін

2. Мен ауылда жұмыс істеймін

4. ПМПК-да қандай қызметте жұмыс жасайсыз?

1. басшы

2. маман

5. Біліміңіз қандай?

1. жоғары, жоғары оқу орнынан кейінгі білім
2. техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім
3. жалпы орта білім

6. Жалпы еңбек өтіліңіз неше жыл?

1. 1 жылдан аз
2. 1-5 жас
3. 6-15 жас
4. 16-25 жас
5. 26 және одан жоғары /

7. ПМПК-да жұмыс істеп келе жатқаныңызға неше жыл?

1. 1 жылдан аз
2. 1-5 жас
3. 6-15 жас
4. 16-25 жас
5. 26 және одан жоғары

8. Жұмысты қай тілде жүргізесіз?

1. қазақ
2. орыс
3. қазақ және орыс
4. басқа

9. Сіздің өңірдегі (қала/ауыл) мектептерде инклюзивті білім беруге барлық қажетті жағдай жасалған деп есептейсіз бе?

1. иә, ЕБҚ бар балаларға физикалық кедергісіз қолжетімділік қамтамасыз етілген, психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі жұмыс істейді, барлық білім алушылар үшін ыңғайлы және қауіпсіз орта құрылған

2. иә, жартылай, физикалық кедергісіз қолжетімділік қамтамасыз етілген, бірақ психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі жұмыс істемейді, барлық білім алушылар үшін ыңғайлы және қауіпсіз орта құрылмаған

3. иә, бірақ толық емес, себебі психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі жұмыс істегенімен, ЕБҚ бар балалар үшін физикалық кедергісіз қолжетімділік қамтамасыз етілмеген

4. жоқ, ЕБҚ бар балаларға физикалық кедергісіз қолжетімділік қамтамасыз етілмеген, психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі жұмыс істемейді, барлық білім алушылар үшін ыңғайлы және қауіпсіз орта құрылмаған

10. Қалай ойлайсыз, ЕБҚ бар білім алушылардың ата-аналары инклюзивті және арнайы білім берудің қайсысын жөн көреді?

1. арнайы білім беру

2. инклюзивті білім беру
3. жауап беруге қиналамын

11. Мектептерде барлық білім алушыларға бірдей кең пейілділік танытады деп ойлайсыз ба?

1. иә
2. жартылай
3. жоқ
4. жауап беруге қиналамын

12. Педагогтер барлық білім алушылардан бірдей жоғары нәтиже күтеді деп ойлайсыз ба?

1. иә
2. жартылай
3. жоқ
4. жауап беруге қиналамын

13. Қалай ойлайсыз, педагогтер мектептің іс-шараларына барлық балаларды бөліп-жармай, бірдей қатыстырады ма?

1. иә
2. жартылай
3. жоқ
4. жауап беруге қиналамын

14. Қалай ойлайсыз, мектепте балалардың қолжетімді сапалы білімге құқықтары сақталады ма?

1. иә
2. жартылай
3. жоқ
4. жауап беруге қиналамын

15. Қалай ойлайсыз, ата-аналар мектептің оқыту мен тәрбиелеу процесіне белсене тартылған ба?

1. иә
2. жартылай
3. жоқ
4. жауап беруге қиналамын

16. Сіздің өңіріңіздегі (қала/ауыл) мектептерде психологиялық-педагогикалық қолдау қызметінің жұмысын қалай бағалайсыз?

1. Мен бұл қызмет жөнінде таныс емеспін
2. Менің ойымша, олар өз функцияларын сапалы орындайды
3. Менің ойымша, олар өз функцияларын жеткілікті деңгейде сапалы орындамайды

4. Көп мектептерде мұндай қызмет жоқ
5. жауап беруге қиналамын

17. ЕБҚ бар білім алушылардың тұрғылықты мекенжайы бойынша мектепке орналасуында қиындықтар көп кездеседі ме?

1. иә
2. жартылай
3. жоқ
4. жауап беруге қиналамын

18. Сіздің ойыңызша, мектептерде ЕБҚ бар білім алушылардың сабақтан, оқу бағдарламасынан артта қалмауының алдын алу бойынша жұмыстар жүргізіледі ме?

1. иә
2. жартылай
3. жоқ
4. жауап беруге қиналамын

19. Психологиялық-педагогикалық түзету кабинеттерінің (ППТК) қызметін қалай бағалайсыз?

1. Менің ойымша, ППТК өз функцияларын сапалы орындайды, олардың қызметін оң бағалаймын
2. Менің ойымша, ППТК өз функцияларын жеткілікті деңгейде сапалы орындамайды
3. жауап беруге қиналамын

20. Оңалту орталықтарының (ОО) қызметін қалай бағалайсыз?

1. Менің ойымша, ОО өз функцияларын сапалы орындайды, олардың қызметін оң бағалаймын
2. Менің ойымша, ОО өз функцияларын жеткілікті деңгейде сапалы орындамайды
3. жауап беруге қиналамын

21. Үкіметтік емес ұйымдардың мектептерге инклюзивті білім беруді дамытуға ықпалын 5 балдық шәкілмен қалай бағалайсыз?

1. 1
2. 2
3. 3
4. 4
5. 5

22. Жергілікті атқарушы органдардың мектептерге инклюзивті білім беруді дамытуға ықпалын 5 балдық шәкілмен қалай бағалайсыз?

1. 1

2. 2

3. 3

4. 4

5. 5

ППТК қызметкерлеріне арналған сауалнама

Құрметті респондент!

Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы Қазақстанның орта білім беру ұйымдарында инклюзивті білім берудің ағымдағы жағдайына зерттеу жүргізуде. Зерттеу бойынша сауалнама сұрақтарына жауап берулеріңізді сұраймыз.

Сіздің пікіріңіз біз үшін өте маңызды.

Сауалнаманы толтыру 10-15 минут уақытыңызды алады.

Барлық деректер анонимді түрде өңделеді.

Сіздің жеке деректеріңіз үшінші тарапқа берілмейді. Қатысқаныңызға рақмет!

1. Жынысыңыз?

1. әйел

2. ер

2. Өз аймағыңызды белгілеңіз.

1. Нұр-Сұлтан қ.

2. Алматы қ.

3. Шымкент қ.

4. Ақмола обл.

5. Ақтөбе обл.

6. Алматы обл.

7. Атырау обл.

8. Батыс Қазақстан обл.

9. Жамбыл обл.

10. Қарағанды обл.

11. Қостанай обл.

12. Қызылорда обл.

13. Маңғыстау обл.

14. Павлодар обл.

15. Солтүстік обл.

16. Түркістан обл.

17. Шығыс Қазақстан обл.

3. Екі нұсқаның бірін таңдаңыз.

1. Мен қалада жұмыс істеймін

2. Мен ауылда жұмыс істеймін

4. ППТК-да қандай қызметте жұмыс жасайсыз?

1. басшы

2. маман

5. Біліміңіз қандай?

1. жоғары, жоғары оқу орнынан кейінгі білім
2. техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім
3. жалпы орта білім

6. Жалпы еңбек өтіліңіз неше жыл?

1. 1 жылдан аз
2. 1-5 жас
3. 6-15 жас
4. 16-25 жас
5. 26 және одан жоғары /

7. ППТК-да жұмыс істеп келе жатқаныңызға неше жыл?

1. 1 жылдан аз
2. 1-5 жас
3. 6-15 жас
4. 16-25 жас
5. 26 және одан жоғары

8. Жұмысты қай тілде жүргізесіз?

1. қазақ
2. орыс
3. қазақ және орыс
4. басқа

9. Сіздің өңірдегі (қала/ауыл) мектептерде инклюзивті білім беруге барлық қажетті жағдай жасалған деп есептейсіз бе?

1. иә, ЕБҚ бар балаларға физикалық кедергісіз қолжетімділік қамтамасыз етілген, психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі жұмыс істейді, барлық білім алушылар үшін ыңғайлы және қауіпсіз орта құрылған

2. иә, жартылай, физикалық кедергісіз қолжетімділік қамтамасыз етілген, бірақ психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі жұмыс істемейді, барлық білім алушылар үшін ыңғайлы және қауіпсіз орта құрылмаған

3. иә, бірақ толық емес, себебі психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі жұмыс істегенімен, ЕБҚ бар балалар үшін физикалық кедергісіз қолжетімділік қамтамасыз етілмеген

4. жоқ, ЕБҚ бар балаларға физикалық кедергісіз қолжетімділік қамтамасыз етілмеген, психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі жұмыс істемейді, барлық білім алушылар үшін ыңғайлы және қауіпсіз орта құрылмаған

10. Қалай ойлайсыз, ЕБҚ бар білім алушылардың ата-аналары инклюзивті және арнайы білім берудің қайсысын жөн көреді?

1. арнайы білім беру
2. инклюзивті білім беру
3. жауап беруге қиналамын

11. Мектептерде барлық білім алушыларға бірдей кең пейілділік танытады деп ойлайсыз ба?

1. иә
2. жартылай
3. жоқ
4. жауап беруге қиналамын

12. Педагогтер барлық білім алушылардан бірдей жоғары нәтиже күтеді деп ойлайсыз ба?

1. иә
2. жартылай
3. жоқ
4. жауап беруге қиналамын

13. Қалай ойлайсыз, педагогтер мектептің іс-шараларына барлық балаларды бөліп-жармай, бірдей қатыстырады ма?

1. иә
2. жартылай
3. жоқ
4. жауап беруге қиналамын

14. Қалай ойлайсыз, мектепте балалардың қолжетімді сапалы білімге құқықтары сақталады ма?

1. иә
2. жартылай
3. жоқ
4. жауап беруге қиналамын

15. Қалай ойлайсыз, ата-аналар мектептің оқыту мен тәрбиелеу процесіне белсене тартылған ба?

1. иә
2. жартылай
3. жоқ
4. жауап беруге қиналамын

16. Сіздің өңіріңіздегі (қала/ауыл) мектептерде психологиялық-педагогикалық қолдау қызметінің жұмысын қалай бағалайсыз?

1. Мен бұл қызмет жөнінде таныс емеспін
2. Менің ойымша, олар өз функцияларын сапалы орындайды

3. Менің ойымша, олар өз функцияларын жеткілікті деңгейде сапалы орындамайды

4. Көп мектептерде мұндай қызмет жоқ

5. жауап беруге қиналамын

17. ЕБҚ бар білім алушылардың тұрғылықты мекенжайы бойынша мектепке орналасуында қиындықтар көп кездеседі ме?

1. иә

2. жартылай

3. жоқ

4. жауап беруге қиналамын

18. Сіздің ойыңызша, мектептерде ЕБҚ бар білім алушылардың сабақтан, оқу бағдарламасынан артта қалмауының алдын алу бойынша жұмыстар жүргізіледі ме?

1. иә

2. жартылай

3. жоқ

4. жауап беруге қиналамын

19. Білім беру ұйымдарына ЕБҚ бар білім алушыларды ПМПК ұсынымынсыз қабылдайды ма?

1. иә

2. әркез емес

3. жоқ

4. жауап беруге қиналамын

20. Психологиялық-педагогикалық түзету кабинеттерінің (ППТК) қызметін қалай бағалайсыз?

1. Менің ойымша, ПМПК өз функцияларын сапалы орындайды, олардың қызметін оң бағалаймын

2. Менің ойымша, ПМПК өз функцияларын жеткілікті деңгейде сапалы орындамайды

3. жауап беруге қиналамын

21. Оңалту орталықтарының (ОО) қызметін қалай бағалайсыз?

1. Менің ойымша, ОО өз функцияларын сапалы орындайды, олардың қызметін оң бағалаймын

2. Менің ойымша, ОО өз функцияларын жеткілікті деңгейде сапалы орындамайды

3. жауап беруге қиналамын

22. Үкіметтік емес ұйымдардың мектептерге инклюзивті білім беруді дамытуға ықпалын 5 балдық шәкілмен қалай бағалайсыз?

- 1. 1
- 2. 2
- 3. 3
- 4. 4

23. Жергілікті атқарушы органдардың мектептерге инклюзивті білім беруді дамытуға ықпалын 5 балдық шәкілмен қалай бағалайсыз?

- 1. 1
- 2. 2
- 3. 3
- 4. 4
- 5. 5

ЖАО-ға интервью сұрақтары

1. Сіздің лауазымдық міндеттеріңіздің мектептегі инклюзивті білімге қандай қатысы бар? Сіз не істейсіз?

2. Өз аймағыңыздағы инклюзивті білім беруді сипаттасаңыз? Атап айтқанда/мысалы:

а. «Инклюзия» Сіз үшін нені білдіреді?

б. Әртүрлі қажеттіліктері бар білім алушылар/студенттер инклюзиясына қатысты қандай да бір статистикамен бөлісе аласыз ба (инклюзивті ортада оқуға қанша бала жіберіледі (үлесі)?

с. Барлық балалардың қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін инфрақұрылымда қандай өзгерістер жасалуда?

д. Барлық балалардың инклюзиясы үшін қандай ресурстар мен материалдар берілуде?

е. Сіздің аймағыңыздағы қанша мектепті инклюзивті ұйымға жатқызар едіңіз?

3. Әртүрлі қажеттіліктері бар балалардың ата-аналары балаларына арнайы және инклюзивті білім берудің қайсын таңдайды деп ойлайсыз? Неліктен?

4 Сіздің аймағыңызда инклюзивті білім берудің сапасы мен тиімділігі қалай қамтамасыз етіледі? Атап айтқанда / мысалы:

а. Қандай деректер жиналды?

б. Қандай куәліктер / дәлелденген деректер жиналды (бар)?

с. Білім беру сапасын қамтамасыз етуге қандай мүдделі тұлғалар қатысады?

(ҚОСЫМША – сіздің ойыңызша, қазіргі мектепте балалар мен олардың жетістіктеріне бірдей қарайды ма?

- Қазіргі мектепте кемсітушілікке жол бермеу бойынша тиімді жұмыс жүргізіліп жатқандығымен қаншалықты келісесіз, жауабыңызды түсіндіріңіз?

- Сіздің ойыңызша, қазіргі мектепте барлық балалар мектеп қызметіне тартылады ма?

- Сіздің ойыңызша, қазіргі мектепте ата-аналармен қарым-қатынас ресми түрде немесе тиімді жүзеге асырылады ма?)

5. Жақын жерде тұратын барлық балалар үшін, оның ішінде ЕБҚ бар балалар үшін қазіргі мектептердің қолжетімділігі жөнінде Сіздің пікіріңіз қандай? Өз сөзіңізбен айтсаңыз, ЕБҚ бар бала жалпы білім беретін мектепте оқуға қалай рұқсат алады, олар Сізге қалай келеді?

6. Сіздің ойыңызша, қазіргі мектепте білім алушылардың, оның ішінде ЕБҚ бар балалардың сабақтан көп қалуы мен бағдарламадан артта қалуының алдын алу бойынша жұмыс жүргізіледі ме?

7. Сіздің біліміңізге сәйкес, аймағыңыздағы (аудандағы) барлық мектептерде психологиялық-педагогикалық қолдау қызметтері бар ма/жұмыс істейді ме?

8. Инклюзивті білім беруге мамандандырылған педагогтерді оқытуға өңірлік қажеттіліктер бар ма?

а. Жергілікті билік кәсіби даму (біліктілікті арттыру) курстарын (семинарларын) қаншалықты жиі/қандай негізде (тоқсан сайын, жыл сайын және т. б.) ұсынады?

б. Кәсіби даму (біліктілікті арттыру) курстарын (семинарларын) өткізу кезінде қандай тақырып (топик) басым болып табылады?

с. Кәсіби даму (біліктілікті арттыру) курстарын (семинарларын) әзірлеуге кім қатысады/әзірлеуші кім?

9. Өзіңізге таныс мектептің озық (жақсы) тәжірибесі (инклюзивті мектеп білімі) үлгісімен бөлісе аласыз ба? Атап айтқанда / мысалы:

А. сіз үшін озық (жақсы) тәжірибе деген не?

Ә. жақсы тәжірибенің құрамдас бөліктері қандай?

10. Қазіргі мектепте инклюзивті білім беруді дамытуға және енгізуге ҮЕҰ мен ЖАО-ның әсерін қалай бағалайсыз?

11. Коронавирусқа байланысты карантиндік шектеулер Сізге кәсіби және жеке тұрғыдан қалай әсер етті (ата-аналармен ынтымақтастық; балалардың әртүрлі қажеттіліктерін қолдау; әріптестермен ынтымақтастық; қаржылық салдары; жалпы әл-ауқат; әлеуметтік өмір)?

(ҚОСЫМША

- Қазіргі заманғы мектептің қолжетімділігі туралы сіздің пікіріңіз қандай, атап айтқанда, сіздің ойыңызша, барлық білім алушыларға, оның ішінде ЕБҚ бар балаларға тең мүмкіндіктер беріледі ме? Сабақта әр білім алушыға назар аударыла ма?

- Сіздің ойыңызша, қазіргі заманғы мектепте оқу процесі барлық білім алушылардың, оның ішінде ЕБҚ бар балалардың қажеттіліктерін ескере отырып жоспарланады ма?)

Тілектеріңіз

12. Қазақстанда инклюзивті мектеп білімін одан әрі дамыту бойынша қандай ұсыныстарыңыз бар? / Әртүрлі қажеттіліктері бар балаларға арналған білім беру жүйесінде нені өзгертуге кеңес бересіз?

ҮЕҰ-ға интервью сұрақтары

1. Өзіңіз туралы және ЕБҚ бар балаларға/инклюзивті білім беруге қатысыңыз жөнінде айтсаңыз (ҮЕҰ тарихы, фокус, көрініс және сіздің ҮЕҰ миссиясы)

2. ҮЕҰ туралы қысқаша айтып берсеңіз:

a. Сіздің ҮЕҰ-ның басымдықтары қандай?

b. Сіздің стратегиялық серіктестеріңіз кім?

c. Халықтың қандай тобына мақсатты шоғырланасыз?

d. Қай аумаққа (аймақ, ел, географиялық тұрғыдан) назар аударасыз (фокус)

3. Аймағыңызда және жалпы елде инклюзивті мектеп білімін ұсынудың салыстырмалы түрдегі қолданыстағы тәжірибесіне қатысты сіздің пікіріңіз/тәжірибеңіз?

A. Инклюзия жөнінде жалпы түсінік бар деп ойлайсыз ба? «Инклюзия» сіз үшін нені білдіреді?

b. Мектептер өз аймағындағы барлық балалардың қажеттіліктерін қанағаттандыруға дайын деп ойлайсыз ба?

c. Қандай қиындықтар бар?

d. Жақсарту мүмкіндіктері бар ма (нені жақсартуға болады?)

4. Әртүрлі қажеттіліктері бар балалардың ата-аналары балаларына арнайы және инклюзивті білім берудің қайсын таңдайды деп ойлайсыз? Неліктен?

(ҚОСЫМША – сіздің ойыңызша, қазіргі мектепте балалар мен олардың жетістіктеріне бірдей қарайды ма?)

- Қазіргі мектепте кемсітушілікке жол бермеу бойынша тиімді жұмыс жүргізіліп жатқандығымен қаншалықты келісесіз, жауабыңызды түсіндіріңіз?

- Сіздің ойыңызша, қазіргі мектепте барлық балалар мектеп қызметіне тартылады ма?

- Сіздің ойыңызша, қазіргі мектепте ата-аналармен қарым-қатынас ресми түрде немесе тиімді жүзеге асырылады ма?)

5. Жақын жерде тұратын барлық балалар үшін, оның ішінде ЕБҚ бар балалар үшін қазіргі мектептердің қолжетімділігі жөнінде Сіздің пікіріңіз қандай? Өз сөзіңізбен айтсаңыз, ЕБҚ бар бала жалпы білім беретін мектепте оқуға қалай рұқсат алады, олар Сізге қалай келеді?

6. Сіздің ойыңызша, қазіргі мектепте білім алушылардың, оның ішінде ЕБҚ бар балалардың сабақтан көп қалуы мен бағдарламадан артта қалуының алдын алу бойынша жұмыс жүргізіледі ме?

7. Колледжде/университетте мұғалімдерді даярлауға, мұғалімдердің кәсіби дамуына қалай қарайсыз?

а. Сіздің ҰЕҰ мұғалімдерді кәсіби дамыту (біліктілігін арттыру) бойынша қандай да бір оқыту жүргізеді ме?

б. Колледжде/университетте мұғалімдерді даярлау болашақ оқытушыларға қажетті дағдылар мен білім береді деп ойлайсыз ба?

с. Қазіргі заманғы мектеп мұғалімдеріне арналған біліктілікті арттыру курстары / семинарлары / тренингтері олардың қажеттіліктеріне сәйкес келеді деп ойлайсыз ба?

д. Қалай ойлайсыз, жақсартуды/жетілдіруді қажет ететін нәрсе бар ма? Егер бар болса, қандай?

8. Өзіңізге белгілі мектептегі озық (жақсы) тәжірибенің (инклюзивті мектеп білімі) үлгісімен бөлісе аласыз ба? Атап айтқанда / мысалы:

а. Сіз үшін озық (жақсы) тәжірибе деген не?

б. Жақсы тәжірибенің құрамдас бөліктері қандай?

9. ПМПК, ППТК және ЖАО-ның жұмысын және олардың қазіргі мектепте инклюзивті білім беруді дамыту мен енгізуге әсерін қалай бағалайсыз?

10. Коронавирусқа байланысты карантиндік шектеулер Сізге кәсіби және жеке тұрғыдан қалай әсер етті (ата-аналармен ынтымақтастық; балалардың әртүрлі қажеттіліктерін қолдау; әріптестермен ынтымақтастық; қаржылық салдары; жалпы әл-ауқат; әлеуметтік өмір)?

(ҚОСЫМША

- Қазіргі заманғы мектептің қолжетімділігі туралы пікіріңіз қандай, атап айтқанда, Сіздің ойыңызша, барлық оқушыларға, оның ішінде ЕБҚ бар балаларға тең мүмкіндіктер беріледі ме? Сабақта әр оқушыға назар аударыла ма?

- Сіздің ойыңызша, қазіргі заманғы мектепте оқу процесі барлық оқушылардың, оның ішінде ЕБҚ бар балалардың қажеттіліктерін ескере отырып жоспарланады ма?)

Тілектеріңіз

11. Қазақстанда инклюзивті мектеп білімін одан әрі дамыту бойынша қандай ұсыныстарыңыз бар? / Әртүрлі қажеттіліктері бар балаларға арналған білім беру жүйесінде нені өзгертуге кеңес бересіз?

ПМПК қызметкерлеріне интервью сұрақтары

1. Қазіргі кезде жұмыс істейтін жеріңіз және лауазымыңыз туралы айтып берсеңіз.

а. Сіздің қазіргі лауазымыңыз бен біліміңіз қандай, осы ұйымда жұмыс істегеніңізге неше жыл болды, немен айналысасыз?

б. Ұйымыңыздың мақсаты мен міндеттері қандай?

с. Ұйым жөнінде демографиялық ақпарат (мысалы, жалданған қызметкерлер саны, олардың лауазымдары, біліктіліктері; балалар саны және т.б.)

2. Өз аймағыңыздағы инклюзивті білім беруді сипаттасаңыз? Атап айтқанда/мысалы:

а. «Инклюзия» Сіз үшін нені білдіреді?

б. Әртүрлі қажеттіліктері бар білім алушылар/студенттер инклюзиясына қатысты қандай да бір статистикамен бөлісе аласыз ба (инклюзивті ортада оқуға қанша бала жіберіледі (үлесі)?

с. Барлық балалардың қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін инфрақұрылымда қандай өзгерістер жасалуда?

д. Барлық балалардың инклюзиясы үшін қандай ресурстар мен материалдар берілуде?

е. Сіздің аймағыңыздағы қанша мектепті инклюзивті ұйымға жатқызар едіңіз?

3. Әртүрлі қажеттіліктері бар балалардың ата-аналары балаларына арнайы және инклюзивті білім берудің қайсын таңдайды деп ойлайсыз? Неліктен?

4 Сіздің аймағыңызда инклюзивті білім берудің сапасы мен тиімділігі қалай қамтамасыз етіледі? Атап айтқанда / мысалы:

а. Қандай деректер жиналды?

б. Қандай куәліктер / дәлелденген деректер жиналды (бар)?

с. Білім беру сапасын қамтамасыз етуге қандай мүдделі тұлғалар қатысады?

(ҚОСЫМША – сіздің ойыңызша, қазіргі мектепте балалар мен олардың жетістіктеріне бірдей қарайды ма?

- Қазіргі мектепте кемсітушілікке жол бермеу бойынша тиімді жұмыс жүргізіліп жатқандығымен қаншалықты келісесіз, жауабыңызды түсіндіріңіз?

- Сіздің ойыңызша, қазіргі мектепте барлық балалар мектеп қызметіне тартылады ма?

- Сіздің ойыңызша, қазіргі мектепте ата-аналармен қарым-қатынас ресми түрде немесе тиімді жүзеге асырылады ма?)

5. Жақын жерде тұратын барлық балалар үшін, оның ішінде ЕБҚ бар балалар үшін қазіргі мектептердің қолжетімділігі жөнінде Сіздің пікіріңіз қандай? Өз сөзіңізбен айтсаңыз, ЕБҚ бар бала жалпы білім беретін мектепте оқуға қалай рұқсат алады, олар Сізге қалай келеді?

6. Сіздің ойыңызша, қазіргі мектепте білім алушылардың, оның ішінде ЕБҚ бар балалардың сабақтан көп қалуы мен бағдарламадан артта қалуының алдын алу бойынша жұмыс жүргізіледі ме?

7. Сіздің біліміңізге сәйкес, аймағыңыздағы (аудандағы) барлық мектептерде психологиялық-педагогикалық қолдау қызметтері бар ма/жұмыс істейді? ҚР БҒМ-мен мақұлдаған әдістемелік ұсынымдарға сәйкес, ата-аналар ПМПК-ны айналып өтіп, мектепке тікелей баратын болса, сіздің функцияларыңызды мектеп жанындағы осындай қызметтер орындайды, мектептің аталмыш қызметтерімен өзара ықпалдастық туралы не айта аласыз?

9. Инклюзивті білім беруге мамандандырылған педагогтерді оқытуға өңірлік қажеттіліктер бар ма?

а. Жергілікті билік кәсіби даму (біліктілікті арттыру) курстарын (семинарларын) қаншалықты жиі/қандай негізде (тоқсан сайын, жыл сайын және т. б.) ұсынады?

б. Кәсіби даму (біліктілікті арттыру) курстарын (семинарларын) өткізу кезінде қандай тақырып (топик) басым болып табылады?

с. Кәсіби даму (біліктілікті арттыру) курстарын (семинарларын) әзірлеуге кім қатысады/әзірлеуші кім?

10. Өзіңізге таныс мектептің озық (жақсы) тәжірибесі (инклюзивті мектеп білімі) үлгісімен бөлісе аласыз ба? Атап айтқанда / мысалы:

А. сіз үшін озық (жақсы) тәжірибе деген не?

Ә. жақсы тәжірибенің құрамдас бөліктері қандай?

11. Қазіргі мектепте инклюзивті білім беруді дамытуға және енгізуге ҮЕҰ мен ЖАО-ның әсерін қалай бағалайсыз?

12. Коронавирусқа байланысты карантиндік шектеулер Сізге кәсіби және жеке тұрғыдан қалай әсер етті (ата-аналармен ынтымақтастық; балалардың әртүрлі қажеттіліктерін қолдау; әріптестермен ынтымақтастық; қаржылық салдары; жалпы әл-ауқат; әлеуметтік өмір)?

(ҚОСЫМША

- Қазіргі заманғы мектептің қолжетімділігі туралы сіздің пікіріңіз қандай, атап айтқанда, сіздің ойыңызша, барлық білім алушыларға, оның ішінде ЕБҚ бар балаларға тең мүмкіндіктер беріледі ме? Сабақта әр білім алушыға назар аударыла ма?

- Сіздің ойыңызша, қазіргі заманғы мектепте оқу процесі барлық білім алушылардың, оның ішінде ЕБҚ бар балалардың қажеттіліктерін ескере отырып жоспарланады ма?)

Тілектеріңіз

13. Қазақстанда инклюзивті мектеп білімін одан әрі дамыту бойынша қандай ұсыныстарыңыз бар? / Өртүрлі қажеттіліктері бар балаларға арналған білім беру жүйесінде нені өзгертуге кеңес бересіз?

ППТК қызметкерлеріне интервью сұрақтары

1. Қазіргі кезде жұмыс істейтін жеріңіз және лауазымыңыз туралы айтып берсеңіз.

а. Сіздің қазіргі лауазымыңыз бен біліміңіз қандай, осы ұйымда жұмыс істегеніңізге неше жыл болды, немен айналысасыз?

б. Ұйымыңыздың мақсаты мен міндеттері қандай?

с. Ұйым жөнінде демографиялық ақпарат (мысалы, жалданған қызметкерлер саны, олардың лауазымдары, біліктіліктері; балалар саны және т.б.)

2. Өз аймағыңыздағы инклюзивті білім беруді сипаттасаңыз? Атап айтқанда/мысалы:

а. «Инклюзия» Сіз үшін нені білдіреді?

б. Әртүрлі қажеттіліктері бар білім алушылар/студенттер инклюзиясына қатысты қандай да бір статистикамен бөлісе аласыз ба (инклюзивті ортада оқуға қанша бала жіберіледі (үлесі)?

с. Барлық балалардың қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін инфрақұрылымда қандай өзгерістер жасалуда?

д. Барлық балалардың инклюзиясы үшін қандай ресурстар мен материалдар берілуде?

е. Сіздің аймағыңыздағы қанша мектепті инклюзивті ұйымға жатқызар едіңіз?

3. Әртүрлі қажеттіліктері бар балалардың ата-аналары балаларына арнайы және инклюзивті білім берудің қайсын таңдайды деп ойлайсыз? Неліктен?

4 Сіздің аймағыңызда инклюзивті білім берудің сапасы мен тиімділігі қалай қамтамасыз етіледі? Атап айтқанда / мысалы:

а. Қандай деректер жиналды?

б. Қандай куәліктер / дәлелденген деректер жиналды (бар)?

с. Білім беру сапасын қамтамасыз етуге қандай мүдделі тұлғалар қатысады?

(ҚОСЫМША – сіздің ойыңызша, қазіргі мектепте балалар мен олардың жетістіктеріне бірдей қарайды ма?

- Қазіргі мектепте кемсітушілікке жол бермеу бойынша тиімді жұмыс жүргізіліп жатқандығымен қаншалықты келісесіз, жауабыңызды түсіндірсеңіз?

- Сіздің ойыңызша, қазіргі мектепте барлық балалар мектеп қызметіне тартылады ма?

- Сіздің ойыңызша, қазіргі мектепте ата-аналармен қарым-қатынас ресми түрде немесе тиімді жүзеге асырылады ма?)

5. Жақын жерде тұратын барлық балалар үшін, оның ішінде ЕБҚ бар балалар үшін қазіргі мектептердің қолжетімділігі жөнінде Сіздің пікіріңіз қандай? Өз сөзіңізбен айтсаңыз, ЕБҚ бар бала жалпы білім беретін мектепте оқуға қалай рұқсат алады, олар Сізге қалай келеді?

6. Сіздің ойыңызша, қазіргі мектепте білім алушылардың, оның ішінде ЕБҚ бар балалардың сабақтан көп қалуы мен бағдарламадан артта қалуының алдын алу бойынша жұмыс жүргізіледі ме?

7. Сіздің біліміңізге сәйкес, аймағыңыздағы (аудандағы) барлық мектептерде психологиялық-педагогикалық қолдау қызметтері бар ма/жұмыс істейді? ҚР БҒМ-мен мақұлдаған әдістемелік ұсынымдарға сәйкес, ата-аналар ПМПК-ны айналып өтіп, мектепке тікелей баратын болса, сіздің функцияларыңызды мектеп жанындағы осындай қызметтер орындайды, мектептің аталмыш қызметтерімен өзара ықпалдастық туралы не айта аласыз?

9. Инклюзивті білім беруге мамандандырылған педагогтерді оқытуға өңірлік қажеттіліктер бар ма?

а. Жергілікті билік кәсіби даму (біліктілікті арттыру) курстарын (семинарларын) қаншалықты жиі/қандай негізде (тоқсан сайын, жыл сайын және т. б.) ұсынады?

б. Кәсіби даму (біліктілікті арттыру) курстарын (семинарларын) өткізу кезінде қандай тақырып (топик) басым болып табылады?

с. Кәсіби даму (біліктілікті арттыру) курстарын (семинарларын) әзірлеуге кім қатысады/әзірлеуші кім?

10. Өзіңізге таныс мектептің озық (жақсы) тәжірибесі (инклюзивті мектеп білімі) үлгісімен бөлісе аласыз ба? Атап айтқанда / мысалы:

А. сіз үшін озық (жақсы) тәжірибе деген не?

Ә. жақсы тәжірибенің құрамдас бөліктері қандай?

11. Қазіргі мектепте инклюзивті білім беруді дамытуға және енгізуге ҮЕҰ мен ЖАО-ның әсерін қалай бағалайсыз?

12. Коронавирусқа байланысты карантиндік шектеулер Сізге кәсіби және жеке тұрғыдан қалай әсер етті (ата-аналармен ынтымақтастық; балалардың әртүрлі қажеттіліктерін қолдау; әріптестермен ынтымақтастық; қаржылық салдары; жалпы әл-ауқат; әлеуметтік өмір)?

(ҚОСЫМША

- Қазіргі заманғы мектептің қолжетімділігі туралы сіздің пікіріңіз қандай, атап айтқанда, сіздің ойыңызша, барлық білім алушыларға, оның ішінде ЕБҚ бар балаларға тең мүмкіндіктер беріледі ме? Сабақта әр білім алушыға назар аударыла ма?

- Сіздің ойыңызша, қазіргі заманғы мектепте оқу процесі барлық білім алушылардың, оның ішінде ЕБҚ бар балалардың қажеттіліктерін ескере отырып жоспарланады ма?)

Тілектеріңіз

13. Қазақстанда инклюзивті мектеп білімін одан әрі дамыту бойынша қандай ұсыныстарыңыз бар? / Өртүрлі қажеттіліктері бар балаларға арналған білім беру жүйесінде нені өзгертуге кеңес бересіз?

Халықаралық тәжірибеге қысқаша шолу

Халықаралық стандарттар

Халықаралық практиканы шолуды әлемнің көптеген елдері таныған негізгі халықаралық стандарттарды шолудан бастаған жөн. Біріншіден, бұл БҰҰ-ның Бала құқықтары туралы конвенциясында және БҰҰ-ның Мүгедектердің құқықтары туралы Конвенциясында белгіленген стандарттар.

БҰҰ-ның «Бала құқықтары туралы» Конвенциясының 23-бабында, сондай-ақ 28-бабында әрбір баланың білім алу құқығы көзделген. Білім беру баланың дамуының маңызды элементі ретінде баланың мүдделеріне, атап айтқанда оның ересек және тәуелсіз өмірге дайындығына ықпал етеді

Конвенцияның 23-бабының мазмұнын келтіру орынды болады, өйткені ол мүгедек баланың құқықтарын ең жақсы тәсілмен көрсетеді, оның да дамуға толық құқығы бар (2.1-ендірмені қараңыз)

23-бап БҰҰ Бала құқықтары туралы конвенциялары

1. Қатысушы мемлекеттер ақыл-есі немесе денсаулығына қатысты жарымжан бала оның қадір-қасиетін қамтамасыз етіп, өзіне деген сенімділігін арттырып және қоғамдық өмірге белсене араласуына жәрдемдесетін жағдайларда толыққанды және лайықты өмір сүруі қажет екенін мойындайды.

2. Қатысушы мемлекеттер жарымжан баланың ерекше қамқорлыққа құқылы екенін мойындап, жәрдем сұрап өтініш берген жағдайда және де, егер баланың денсаулығы мен ата-анасы немесе балаға қамқорлықты қамтамасыз ететін басқа адамдардың жағдайы өтінішке сәйкес болған күнде бала мен оның қамқоршысына ресурс мүмкіндіктеріне қарай, жәрдем беруді қолдап, қамтамасыз етеді.

3. Жарымжан баланың ерекше мұқтаждығы танылып, осы баптың 2-ші тармағына сәйкес, көмек ата-анасының немесе балаға қамқорлықты қамтамасыз ететін басқа адамдардың қаржылық ресурстары ескеріліп, мүмкін болғанынша, тегін беріледі және жарымжан баланың білім беру, кәсіби даярлық, медициналық қызмет, денсаулығын қалпына келтіру, еңбек етуге дайындау салаларындағы қызмет көрсетулерге қолы жетуін және баланы мүмкіндігінше, толық, әлеуметтік өмірге тартуға, рухани және мәдени дамуын қамти отырып, тұлғалық іріленуіне септігін тигізетіндей демалу құралдарына қолын жеткізуді мақсат етеді.

4. Қатысушы мемлекеттер халықаралық ынтымақтастық рухында профилактикалық денсаулық сақтау және медицина саласында, жарымжан балаларды психологиялық және функционалды емдеу саласына қатысты ақпараттармен алмасуға, соның ішінде, қатысушы мемлекеттердің осы саладағы мүмкіндіктері мен білімін жақсартып, тәжірибесін кеңейту үшін реабилитация, жалпы білім беру және кәсіби даярлық тәсілдері жөніндегі

ақпараттарды таратуға және оған қол жеткізуіне ықпал етеді. Осыған байланысты дамушы елдердің сұранысына ерекше көңіл аударылуға тиіс.

Қазақстан мемлекеттік деңгейде ратификацияланған 1994 жылдан бастап осы Конвенцияның қатысушысы болып табылады. Алайда, Қазақстан инклюзивтік білім беру жолын 2015 жылы Мүгедектердің құқықтары туралы БҰҰ конвенциясын (Қазақстан Республикасының Заңы 2015 жылғы 20 ақпандағы № 288-V ҚРЗ) ратификациялағаннан кейін бастады.

Осы Конвенцияның 24-бабында мүгедек адамдарға білім беруді қамтамасыз етуге қатысушы елдердің міндеттемесі нақты көзделген (2.2-тармақты қараңыз).

24-бап Мүгедектердің құқықтары туралы БҰҰ конвенциялары

Білім

1. Қатысушы мемлекеттер мүгедектердің білім алу құқығын таниды. Осы құқықты кемсітусіз және мүмкіндіктерінің теңдігі негізінде іске асыру мақсатында қатысушы мемлекеттер барлық деңгейлерде инклюзивті білім беруді және бұл ретте осы мақсатқа ұмтыла отырып, өмір бойы оқытуды қамтамасыз етеді:

- a) адами әлеуетті, сондай-ақ қадір-қасиет пен өзін-өзі бағалау сезімін толық дамытуға және адам құқықтарын, негізгі бостандықтар мен адами алуан түрлілікті құрметтеуді күшейтуге;
- b) мүгедектердің жеке басын, таланттарын және шығармашылығын, сондай-ақ олардың ақыл-ой және дене қабілеттерін барынша толық көлемде дамытуға бағытталады;
- c) мүгедектерге еркін қоғам өміріне тиімді қатысу мүмкіндігін беруге құқығы бар.

2. Осы құқықты іске асыру кезінде қатысушы мемлекеттер:

- a) мүгедектер Мүгедектік себебі бойынша жалпы білім беру жүйесінен, ал мүгедек балалар-тегін және міндетті бастауыш білім беру немесе орта білім беру жүйесінен шығарылмайды;
- b) мүгедектердің басқалармен теңдей дәрежеде өздері тұратын жерлерде инклюзивті, сапалы және тегін бастауыш білім алуға және орта білім алуға қол жеткізуіне мүмкіндік болған;
- c) жеке қажеттіліктерді ескеретін ақылға қонымды бейімделу қамтамасыз етілді;
- d) мүгедектер жалпы білім беру жүйесінің ішінде оларды тиімді оқытуды жеңілдету үшін талап етілетін қолдау;

е) білімді игеруге және әлеуметтік дамуға барынша ықпал ететін жағдайда, соған сәйкес толық қамту мақсатында дараландырылған қолдауды ұйымдастыру жөнінде тиімді шаралар қабылданды.

3. Қатысушы мемлекеттер мүгедектерге білім беру процесіне және жергілікті қоғамдастық мүшелері ретінде олардың толық және тең қатысуын жеңілдету үшін өмірлік және әлеуметтендіру дағдыларын меңгеру мүмкіндігін береді.

Қатысушы мемлекеттер бұл бағытта тиісті шаралар қабылдайды, оның ішінде:

а) Брайль әліпбиін, балама қаріптерді, қарым-қатынастың күшейтуші және балама әдістерін, тәсілдері мен форматтарын, сондай-ақ бағдарлау және ұтқырлық дағдыларын игеруге жәрдемдеседі және құрдастар тарапынан қолдау мен тәлімгерлікке ықпал етеді;

б) ымдау тілін меңгеруге және саңыраулардың тілдік өзіндік болмысын көтермелеуге жәрдемдеседі;

с) соқыр, саңырау немесе саңырау болып табылатын адамдарды, атап айтқанда балаларды оқыту жеке адам үшін неғұрлым қолайлы тілдердің және қарым-қатынас әдістері мен тәсілдерінің көмегімен және білімді игеруге және әлеуметтік дамуға барынша ықпал ететін жағдайда жүзеге асырылуын қамтамасыз етеді.

4. Осы құқықтың іске асырылуын қамтамасыз етуге жәрдемдесу үшін қатысушы мемлекеттер жұмысқа ымдау тілін және/немесе Брайль әліпбиін меңгерген мұғалімдерді, оның ішінде мүгедек мұғалімдерді тарту үшін және білім беру жүйесінің барлық деңгейлерінде жұмыс істейтін мамандар мен персоналды оқыту үшін тиісті шаралар қабылдайды. Мұндай оқыту мүгедектік мәселелеріндегі ағартуды және қарым-қатынастың күшейтуші және балама әдістерін, тәсілдері мен форматтарын, мүгедектерге қолдау көрсету үшін оқу әдістемелері мен материалдарын пайдалануды қамтиды.

5. Қатысушы мемлекеттер мүгедектердің жалпы жоғары білімге, кәсіптік оқытуға, ересектерге арналған білім алуға және өмір бойы оқуға кемсітусіз және басқалармен тең дәрежеде қол жеткізуін қамтамасыз етеді. Осы мақсатта қатысушы мемлекеттер мүгедектер үшін ақылға қонымды бейімделудің қамтамасыз етілуін қамтамасыз етеді.

Осы зерттеудің _ тарауларында келтірілген қазақстандық заңнаманы талдау білім беру жүйесінің жұмысында негізгі қағидаттардың көрсетілуінің жеткіліксіздігін көрсетті. Осыған байланысты жоғарыда баяндалған **халықаралық стандарттарда баяндалған және елдің ұлттық заңнамасында көрсетілуді талап ететін негізгі қағидаттарды атап өту орынды болады:**

1. БҰҰ Бала құқықтары туралы Конвенциясының принциптері:

1) Кемсітпеушілік (2-бап);

2) Баланың ең жақсы мүдделері (3-бап);

3) Өмір сүрудің ажырамас құқығы (6-бап);

4) Ұлттық заңнаманың процестік нормаларында көзделген тәртіппен балаға қатысты барлық мәселелер бойынша өз көзқарастарын еркін білдіру құқығы және тиісінше балаға қатысты кез келген сот немесе әкімшілік талқылауы

барысында не тікелей, не өкіл немесе тиісті орган арқылы тыңдалу құқығы (12-бап).

II. Мүгедектердің құқықтары туралы БҰҰ Конвенциясының қағидаттары, 3-бап:

- 1) адамға тән қадір-қасиетті, оның жеке дербестігін, оның ішінде өз таңдауын жасау еркіндігін және тәуелсіздігін құрметтеу;
- 2) кемсітпеушілік;
- 3) қоғамға толық және тиімді тарту және қосу;
- 4) мүгедектердің ерекшеліктерін құрметтеу және оларды адамдардың алуан түрлілігі мен адамзаттың бір бөлігінің құрамдас бөлігі ретінде қабылдау болып табылады;
- 5) мүмкіндіктердің теңдігі;
- 6) қол жетімділік;
- 7) ерлер мен әйелдердің теңдігі;
- 8) мүгедек балалардың дамып келе жатқан қабілеттерін құрметтеу және мүгедек балалардың өз даралығын сақтау құқығын құрметтеу болып табылады.

Инклюзия бойынша

Халықаралық әдебиеттерді талдау көрсеткендей, инклюзивті немесе инклюзивті білім беру шектеулі әдістер немесе элементтер жиынтығы ретінде анықталмайды, бұл оқушылармен үздіксіз педагогикалық жұмыс процесінде көзқарас, тәсілі немесе бағыты.

Атап айтқанда, Чехия мектебінің мұғалімі оқушымен жұмыс істеудің білім беру стратегиясы элементтер мен әдістер тізімімен шектелмейтін және оқушының педагогикалық диагностикасы негізінде құрылған немесе жобаланған зерттеу дизайнына ұқсайтынын атап көрсетеді (Трунда, 2016).

Оқушының диагностикасы оның білім беру функциясымен шектелмейді және көптеген сипаттамаларды қамтуы керек, бірақ отбасылық, жеке және басқалармен шектелмейді.

Бұл инклюзия индексіне де айтылған (Booth and Ainscow, 2002). Осы инклюзия индексіне сәйкес инклюзия барлық оқушылар үшін оқуды және қатысуды арттырудың шексіз процесін білдіреді.

Оқушының қатысуы, атап айтқанда, оқушыны басқалармен бірге және бірлескен оқу тәжірибесі процесінде басқалармен қарым-қатынаста оқытуды білдіреді. Басқаша айтқанда, бұл біреу үшін тану, қабылдау және маңыздылық.

Booth and Ainscow (2002) мәліметтері бойынша білім беруді қосу мыналарды қамтиды:

- Оқушылар мен мұғалімдерге бірдей мән беру;
- Оқушылардың белсенділігін арттыру және олардың жергілікті мектептің мәдениетінен, оқу бағдарламасынан және қоғамдастықтан шеттетілуін азайту;
- Мектеп жанындағы оқушылардың алуан түрлілігіне сәйкес мектептердегі мәдениетті, саясатты және практиканы қайта құрылымдау;

- Оқудағы кедергілерді және тек білім беру қажеттіліктері ерекше немесе бұзылған оқушылармен шектелмей, барлық оқушылардың тартылуын төмендету;

- білім алу/тәжірибеден үйрену, оқушылардың кең ауқымы үшін өзгерістер енгізуді жалғастыру үшін белгілі бір оқушылардың қатысуы мен қатысуына кедергілерді жеңу;

- көру/оқушылардың әртүрлілігін жеңу қиындықтарынан гөрі, оқуды қолдау үшін ресурстар ретінде қарастырады;

- оқушының тұрғылықты жері бойынша білім алу құқығын тану;

- қызметкерлер штаты үшін де, оқушылар үшін де мектепті жақсарту;

- қоғамдастық құрудағы және осы қоғамның құндылықтарын дамытудағы мектептің маңыздылығын арттыру, сондай-ақ жетістіктерін арттыру;

- мектеп пен қауымдастық арасындағы өзара тұрақты қарым-қатынасты дамыту;

- тану білім берудегі инклюзия - бұл қоғамдағы инклюзияның бір аспектісі.

Инклюзивтік білім берудің жоғарыда келтірілген аспектілерін талдау инклюзивтік білім беру оқушылар мен мұғалім арасындағы, сондай-ақ білім беру процесінің барлық қатысушылары, жергілікті қоғамдастық арасындағы өзара қарым-қатынас пен коммуникация туралы екенін кезекті рет көрсетіп, дәлелдейді.

Осылайша, инклюзивті білім беру дегеніміз - жалпы білім беру ұйымына (мектепке дейінгі, мектеп) тұрғылықты жері бойынша және балалар оқуға қолдау көрсететін, ұйымның барлық аспектілеріне үлес қосатын және қатысатын жерге бару (USAID, 2018; UNICEF, 2008).

Әр түрлі елдерде инклюзивті білім беру бойынша көптеген зерттеулер бар бұл инклюзивті білім тек жоғары табысты елдерде ғана емес, сонымен қатар Лесото, Уганда, Йемен сияқты табысы төмен елдерде де сәтті жүзеге асырылуы мүмкін екенін дәлелдейді., және Вьетнам (Mittler, 2002).

Бұл жеке жоспар және ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балаларды қолдау және білім берудегі бағалаудың икемділігі. Талдау барысында мүгедек балаларға арналған үш білім беру сценарийі белгіленді: арнайы білім беру, интеграцияланған білім беру және инклюзивті білім беру.

Біріншісі екі параллельді білім беру жүйесін білдіреді, онда мүгедектігі бар және мүгедектігі жоқ балалар бөлек оқиды, екінші сценарий барлық балаларды бірлесіп оқыту туралы айтады, бірақ мүгедектігі бар балалар ең аз қосымша қолдау алады, ал соңғы сценарий барлық мүгедектігі бар және мүгедек емес балалар үшін әр түрлі қажеттіліктерге сәйкес жеке қосымша қолдаудың болуы туралы айтады. Қазақстандық білім беру тәжірибесі инклюзивтіге қарағанда арнайы білім беру өте дамыған барлық үш сценарийді ұсынады. Мамандардың пікірінше, арнайы білім инклюзивтік білім мүмкіндігі шектеулі балалардың барлығына қолжетімді болғанға дейін қалуы тиіс. Сонымен бірге, мамандар инклюзивті білім берудің шектеулері бар екенін

айтады, мысалы, себепсіз агрессиясы немесе ауыр ақыл-ой кемістігі бар балаларды оқытуда.

Италия

Әдебиетте көрсетілген мәліметтерге сәйкес, Италияда қандай да бір бұзушылықтар бар балалардың 98 пайызы, оның ішінде ауыр және көпше балалар қарапайым сыныптарда оқиды. Өткен ғасырдың 70-ші жылдарында Италия бөлек оқыту тәжірибесінен бас тартты. Атап айтқанда, 1977 жылы Италияда балаларды арнайы сыныптарға орналастыруды шектейтін және оларды қарапайым сыныптарда оқуға ынталандыратын заң қабылданды. Болашақта елдің заңнамасы әлеуметтік интеграцияға және мектептер мен тиісті қызметтер арасындағы тығыз ынтымақтастыққа бағытталған (Renzo & Truffa, 2002). Мысалы, баланың қажеттіліктерін бағалау ата-аналардың, мектептің, әлеуметтік-медициналық қызметтер мен жергілікті билік өкілдерінің қатысуымен бірлесіп жүзеге асырылады. Мұндай кешенді тәсіл белгіленген стандарттармен салыстыруға емес, бала үшін жеке және қол жетімді мақсаттарды анықтауға бағытталған. Сонымен қатар, мүмкіндігі шектеулі балаларды қарапайым сыныптарда оқыту баланың ғана емес, сонымен қатар мұғалімдердің де дамуына ықпал етеді, өйткені мұғалімдер инновациялық және дәстүрлі емес әдістерді қолданады.

Уганда

Уганда үкіметі елдің әлеуметтік және экономикалық құрылымын қайта құру бойынша осы міндеттемелерді орындау мақсатында барлық балаларға білім беру міндетін басты міндет ретінде белгіледі (UNESCO, 2004). Дүниежүзілік банк, Африка даму банкі, Еуропалық Одақ, БҰҰДБ және ЮНИСЕФ сияқты халықаралық ұйымдардың көмегімен мемлекет бастауыш мектепке баратын балалардың санын 1996 жылғы 2,5 миллионнан 2003 жылы 7,6 миллионға дейін және мұғалімдер санын 1980 жылғы 38 мыңнан 1998 жылы 90 мыңға дейін үш есеге арттыра алды. Балалардың арасында мүмкіндігі шектеулі балалар бар, олар үшін білім министрлігі деңгейінде, сондай-ақ еліміздің әр өңірі деңгейінде арнайы басқарма құрылды. Бұл ресурстар мүмкіндігі шектеулі балаларды мектепке қабылдауды қамтамасыз ету үшін бөлінді және ең бастысы әрі қызықты: мерзімінен бұрын оқудан шығарудың алдын алу.

Ерте араласу бойынша

Халықаралық қағидаттар мен практиканы талдау инклюзивтік білім беру инклюзивтік қоғамның ажырамас бөлігі болып табылатынын дәлелдейді. Қазақстандағы мамандардың пікірінше, мектепке дейінгі жастағы

психологиялық-педагогикалық түзету кабинеттері немесе балабақша арқылы арнайы білім беру қызметтерін алған балалар мектеп ортасына көбірек тартылады. Бірлескен мектепке дейінгі білім берудің оң әсері сонымен қатар ЕБҚ бар балаларды толеранттылық пен қабылдау сезімі дамыған нормотиптік балаларға да қатысты.

Алайда, халықаралық тәжірибені талдау бұрын араласу сияқты қызмет көрсету қажеттілігінің неғұрлым терең себептерін көрсетеді. Бұрын араласу бұл барлық жас балаларға қол жетімді болуы керек қызмет, оның көмегімен бала мен отбасы созылмалы проблемалардың алдын-алуда қолдау ала алады (USAID, 2018). Бұл қызметке қазіргі заманғы көзқарас 1960 жылы, АҚШ пен Батыс Еуропада әлеуметтік және саяси даму саясаты мүгедек балаларға арналған жаңа бағдарламалар мен қызметтерді дамытуға үлес қосқан кезде басталды (Meisels & Shonkoff, 2000). 60-шы жылдардан бастап АҚШ-та да, Еуропада да ерте араласу идеясы мен теориясының айтарлықтай эволюциясы болды. Бұған мидың дамуы саласындағы жетістіктер әсер етті (Котулак, 1996; Park & Peterson, 2003; Шонкофф, 2000), сүйіспеншілік теориясы және отбасының балаға әсері (Боулби, 1980; Ainsworth et al., 1978), әлеуметтік өзара әрекеттесу теориялары (Бандура, 1977) және әлеуметтік даму теориялары (Выготский, 1978), басқалармен өзара әрекеттесудің және қоршаған ортаның дамуына әсері – адам экологиясы (Бронфенбреннер, 1979). Мысалы, мидың дамуы саласындағы жетістіктер көрсетті ерте балалық шақтағы жағымды және бай тәжірибе мидың дамуына оң әсер етуі мүмкін балаға сөйлеуді дамытуға, проблемаларды (өмірлік міндеттерді) шешуге, құрдастарымен және ересектермен сау қарым-қатынас орнатуға және басқа да қабілеттерге қол жеткізуге көмектесу өмір бойы маңызды болады (Park & Peterson, 2003).

Экологиялық модельдің дамуы (Bronfenbrenner, 1979) АҚШ-тың аз қамтылған отбасылардан шыққан 0-5 жас аралығындағы балаларға, соның ішінде осы балалардың отбасыларына бағытталған бағдарламасының дамуына әсер етті. Бұл бағдарламаның міндеті-мектепте жетістікке жету үшін ерте жастағы балаларды дайындау (European Agency for Development in Special Needs Education, 2005).

Ерте араласу моделі медициналық модельден өзгеше, өйткені ол балаға ерте жаста көрсетілетін қызметтердің кең спектрін қамтиды, онда ата-аналар, отбасылар және басқалар да кіреді (Доброва-Крол, ЮНИСЕФ). Ерте араласу кезінде қызмет көрсетудің негізгі құралдары-қажеттіліктерді бағалау және әр алты айда қайта қаралуы /бақылануы керек жеке оңалту жоспары.

Қызметтер бала мен отбасына туғаннан бастап ұсынылады. Мерзімі әр түрлі елдерде әр түрлі, мысалы, Еуропада бұл 4 жылға дейін, АҚШ пен Ресейде 3 жылға дейін, ал Португалияда 6 жылға дейін (Доброва-Крол, ЮНИСЕФ).

Ерте араласудың негізгі мақсаттары мыналарды қамтиды:

- жаңа туған нәрестенің және ерте жастағы баланың дамуындағы бұзылыстарды ерте диагностикалау;

- дамуында кідірістердің алдын алу және осындай бұзушылықтарды барынша азайту мақсатында бұзушылықтары бар ерте жастағы балалар үшін қызметтерді көрсету;

- бұзушылықтары бар немесе осындай бұзушылықтардың пайда болу қаупі бар ерте жастағы балалардың қоғамда өз бетінше өмір сүруіне дайындалу үшін дағдыларын қалыптастыру және дамыту;

- арнайы білім алуға жұмсалатын шығындарды азайту және баланың мектеп жасында осындай білім алу қажеттілігі;

- баланың ата-анасының отбасы және қоғам шегінде олардың балаларын дамыту және оқыту үшін оңтайлы жағдайларды ұйымдастыруға көмек көрсету;

- баланың қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін олардың қабілеттерін дамыту мақсатында ата-аналардың және отбасының басқа да мүшелерінің құзыреттерін ұлғайту және күшейту;

- бала мен отбасын әлеуметтендіруге үлес қосу/ ықпал ету (Доброва-Крол, ЮНИСЕФ).

Шығыс Еуропа елдерінде және посткеңестік елдерде ерте араласудың қосымша мақсаты баланы мекемелерге орналастырудың және баланы оның отбасынан ажыратудың алдын алу болып табылады (Доброва-Крол, ЮНИСЕФ). Ерте араласу мәселелеріндегі маңызды алғышарттар көрсетілетін қызметтердің алуан түрлілігін қамтамасыз ететін пәнаралық және ведомствоаралық тәсіл болып табылады.

АҚШ, Германия, Португалия және Ресей Федерациясы (ЮНИСЕФ; EADSNE, 2005, 2010) сияқты елдердегі халықаралық тәжірибеге жүргізілген талдау ерте араласу бойынша көрсетілетін қызметтер елге байланысты ерекшеленуі мүмкін, бірақ мыналарды қамтитын негізгі аспектілер, қағидаттар мен құралдар емес:

1) баланың жағдайы мен дамуына алаңдайтын барлық отбасылар үшін қызметтердің қолжетімділігі. Отбасы өзіне жүгіне алады немесе оны басқа қызметтердің мамандары қайта бағыттай алады;

2) географиялық қолжетімділік, мұндай қолжетімділік ауылдық жерлерде тұратын отбасылар үшін аса маңызды. Қолжетімділік қалада және ауылда көрсетілетін қызметтер арасында айырмашылықтың болмауын қамтамасыз етуге тиіс.

Мысалы, Баварияда (Германия) 3 жасқа дейінгі балалардың 4%-ы ерте араласу қызметін қажет етеді. Аталған балалар үшін 2002 жылғы жағдай бойынша 123 ерте араласу орталығы жұмыс істейді, онда 25 мың жаңа туған нәресте мен ерте жастағы балалар ҚЫЗМЕТ алды. Әрбір Орталық отбасынан 10 километр қашықтықта орналасқан (ерекше қажеттіліктері бар білім беруді дамыту жөніндегі Еуропалық агенттік, 2005);

3) қаржылық қол жетімділік, бұл ерте араласу қызметтері Денсаулық сақтау, білім беру және әлеуметтік қорғау сияқты салалардан шығындар мемлекеттік бюджет есебінен жабылған кезде ақысыз немесе ең төменгі төлеммен қамтамасыз етілуі керек;

4) әдетте кіретін пәнаралық жұмыс: педиатр, физикалық терапевт, арнайы педагог, коммуникация жөніндегі маман(коммуникацияның баламалы сөйлемейтін түрлері жөніндегі маман), логопед, психолог, әлеуметтік жұмыс жөніндегі маман, үйлестіруші;

5) балалар мен олардың отбасыларының бала дамуының әртүрлі кезеңдеріндегі қажеттіліктерінің әртүрлілігін жаба алатын бағдарламалар мен қызметтердің әртүрлілігі;

6) отбасына және отбасының жеке қажеттіліктеріне назар аудару, өйткені отбасы баланың табиғи даму ортасы болып табылады (бекіту теориясы). Қызметтер отбасын қолдауға және отбасы мүшелерінің дағдыларын дамытуға бағытталуы керек баланың табиғи ортада дамуына жақсы жағдай жасау;

7) қызметтер баланың өмірі мен дамуының барлық аспектілерін қамтиды;

8) қызметтер баланың табиғи ортасында немесе басқаша айтқанда – үйде қызмет көрсету арқылы көрсетіледі. Үйге бару болашаққа функционалдық дағдылар мен қабілеттердің бекітілуін қамтамасыз етеді;

9) ерте араласу практикасының ғылыми және дәлелділігі, бұл ерте араласу практикасының ғылыми негізделген, сондай-ақ сараптамалық пікірмен және отбасылармен нығайтылатын инновациялармен интеграциясын білдіреді. (Доброва-Крол, ЮНИСЕФ).

Қазақстан Республикасында инклюзивті білім беруді нормативтік құқықтық қамтамасыз етуді талдау

Педагогтерге, ата-аналарға, ПМПК, ППТК өкілдеріне сауалнама сұрақтарын әзірлеу кезінде зерттеу құралдарын дайындау барысында ҚР мониторингі шеңберінде және инклюзия халықаралық индексіне ұсынылатын инклюзивті білім беру индикаторларына алдын ала салыстырмалы талдау жүргізілді. Бұл жұмыстың мақсаты отандық және халықаралық тәжірибені есепке алу негізінде құралдардың сапасына қол жеткізу болды.

Төмендегі кестеде ҚР мониторингі шеңберінде, инклюзия халықаралық индексіне ұсынылатын инклюзивті білім беру индикаторларының салыстырмалы талдауы, сонымен қатар осы зерттеу сауалнамаларында ұсынылған және жоғарыда көрсетілген екі құжаттың материалдары мен ұсынымдарын ескере отырып әзірленген сұрақтар берілген. (16-кесте)

16-кесте. ҚР мониторингі шеңберінде және инклюзия халықаралық индексіне ұсынылатын индикаторларды салыстырмалы талдау

Білім беру ұйымы деңгейінде (ҚР мониторингі шеңберінен)	Ұлттық және өңірлік деңгейлерде (ҚР мониторингі шеңберінен)	Сұхбаттар мен сауалнамаларға арналған зерттеу сұрақтары	Халықаралық индекс
Инклюзивті мәдениетті құру			
А.1. Мектеп жалпы инклюзивті құндылықтардың дамуына ықпал етеді Оқушылар мен олардың ата-аналарының 100% - ы мектепте барлық оқушыларға мейірімді қарайтынын көрсетті	4. Инклюзивті білім беруді дамыту бойынша ақпараттық-түсіндіру жұмыстарын жүргізу	Ата-аналар үшін: - Мектеп барлық білімалушыларға, соның ішінде ЕББҚ балаларға мейірімді ме? - Барлық оқушылардың жетістіктері әділ бағалана ма? - Мектеп барлық оқушылардан жоғары нәтиже күтеді ме? - Барлық балалар	А.1. 1. Әрбір сезінеді, бұл оған мектеп қуаныштымыз жатқызылады жақсы қарым-қатынаста болды. А.2. 1. Мектептің барлық оқушыларынан жоғары жетістіктер күтіледі А.2. 3. Барлық оқушылар бірдей бағаланады

- Оқушылар мен олардың ата-аналарының 100% - ы мектепте барлық оқушылардың жетістіктері әділ бағаланатынын көрсетті - Оқушылар мен олардың ата-аналарының 100% - ы, педагогтердің барлық балалардан жоғары нәтиже күтетінін көрсетті - Оқушылар мен олардың ата-аналарының кемінде 75% - ы педагогтер барлық балаларды мектеп іс-шараларына қатысуға тартатынын көрсетті - Оқушылардың 100% - ы оқуда және мектепте болу қуаныш сыйлайтынын атап өтті		мектептегі іс-шараларға қатыса ма? Педагогтар үшін: 1. ЕБҚ бар және ЕБҚ жоқ балаларды бірлесіп оқытуға қалай қарайсыз? Индекс бойынша: 1. Мектепке барғаннан кейін сіз бірден мектеп туралы және онда жұмыс істейтін/оқитын адамдар туралы толық түсінік ала аласыз ба? 2. Оқушылар сыныптардың өздеріне тиесілі екенін сезіне ме? 3. Барлық оқушылардың мектептен тыс іс-шараларға қатысуға мүмкіндігі бар ма?	Б.1.11. Барлық оқушылар сыныптан тыс және мектептен тыс іс-шараларға қатысады.

А. 2. Мектепте толеранттылық пен өзара сыйластық қағидаттары сақталады, кемсітушілік болмайды - Оқушылар мен олардың ата-аналарының 100% - ы мектеп мүгедектік, материалдық, ұлттық, гендерлік белгілер және т. б. бойынша кемсітушіліктің алдын алуға күш салатынын атап өтті. - Оқушылар мен олардың ата-аналарының 100% - ы балалардың мектепте құқықтары бұзылмайтынын көрсетті	4. Инклюзивті білім беруді дамыту бойынша ақпараттық-түсіндіру жұмыстарын жүргізу	Ата-аналар үшін: 1. Мектеп мүгедектік белгісі, материалдық, ұлттық, гендерлік белгілері және т. б. бойынша кемсітушіліктің алдын алуға күш сала ма? Педагогтар үшін: 1. Сыныптағы ЕБҚ бар балаларға қатысты моральдық микроклимат сізді қанағаттандырады ма? 2. Сіз өзіңізді оқушылар арасында буллинг, оның алдын алуға жеткілікті құзыретті деп санайсыз ба? Индекс бойынша: 1. Мектепте институционалды кемсітушілік және оның барлық түрін азайту керек деген түсінік бар ма? 2. Оқушылардың жағдайды талқылауға мүмкіндігі бар ма мектепте? 3. Оқушылар осы	А. 2. 5. Мұғалімдер оқушылардың оқу жолындағы және мектеп өмірінің барлық салаларына толық қатысуы жолындағы кедергілерді жеңуге тырысады. А.2. 6. Мектеп кемсітушіліктің барлық түрлерін азайтуға тырысады. А.1. 4. Оқушылар мен мұғалімдер бір-біріне құрметпен қарайды. А. 2. 4. Мұғалімдер мен оқушылар тек өздерінің «рөлдерін» ойнамайды бір-біріне адамгершілікпен қарайды

		жағдай туындағанда немесе басқа мәселе бойынша кімге жүгіну керектігін біле ме? 4. Оқушылар өздерінің проблемалары тиімді шешілетініне сенімді меі? 5. қызметкерлердің оқушыларда кездесетін оқу барысындағы кедергілерді жеңуге көмектесуде нақты не істей алатындығы туралы түсінігі бар ма? 6. Әрбір адам оқу жолында кедергілерге тап болуы мүмкін деген түсінік бар ма? 7. Оқушылар мен қызметкерлер кемсітушіліктің басталуын бөлінушілікке гөзбеушілікті түсінеді ме?	

А.4. Ата-аналар оқу-тәрбие процесі мәселелері бойынша шешім қабылдау процесіне белсенді қатысады - Оқушылардың ата-аналарының кем дегенде 75% - ы балалардың білімі мен әлеуметтік интеграциясына және /немесе жалпы қызығушылық тудыратын мәселелерге қатысты шешім қабылдау процесіне қатысатынын айтты - Оқушылардың ата-аналарының 100% - ы ата-аналар комитеттерінің, қамқоршылық кеңестердің шешімдері толығымен орындалатынын көрсетті	2. ЕБҚ бар білім алушылар үшін оқу-әдістемелік және материалдық-техникалық жағдайлар жасау	Ата-аналар үшін: 1. Балалардың білімі мен әлеуметтік интеграциясына және /немесе жалпы қызығушылық тудыратын мәселелерге қатысты шешім қабылдау процесіне қатысасыз ба? 2. Ата-аналар комитеттерінің, қамқоршылық кеңестердің шешімдері толық көлемде орындала ма? Педагогтар үшін: 1. Барлық ата-аналарға мектепке қатысты қабылданған шешімдерге әсер ету мүмкіндігі беріледі ме? 2. Қызметкерлер ата-аналардың балалары туралы білімдерін бағалай ма? 3. Жоғары тұрған ұйымдардың өкілдері мектептердің ұйымдық құрылымы мен қызметкерлердің міндеттерін түсіне ме?	А. 1. 5. Мұғалімдер мен ата-аналар/қамқоршылар арасында – әріптестік қарым-қатынас. А. 1. 6. Мектеп және жоғары тұрған ұйымдардың өкілдері ынтымақтастықта жұмыс істейді А.2. 2. Мектеп қызметкерлері, жоғары тұрған ұйымдар, оқушылар мен ата-аналар инклюзия идеологиясымен бөліседі. А.2. 6. Мектеп кемсітушіліктің барлық түрлерін азайтуға тырысады.

Инклюзивті саясатты әзірлеу			
В.1. Мектеп әр балаға ашық - Балалардың ата-аналарының 100% - ында қабылдау кезінде кемсітушілік туралы шағымдары жоқ - Мектептің шағын ауданына жататын балалардың 100% - ы бірінші сыныпқа қабылданды	2. ЕБҚ бар білім алушылар үшін оқу-әдістемелік және материалдық-техникалық жағдайлар жасау	Ата-аналар үшін: 1. Сіз балаңызды мектепке қабылдау кезінде кемсітушілікке тап болдыңыз ба? Индекс бойынша: 1. Жақын жерде тұратын барлық оқушылар мектепке дайындық деңгейіне немесе денсаулық жағдайына қарамастан қабылданады ма? 2. Мектепке жақын жерде тұратын барлық оқушыларды оқу процесіне қосу мектеп саясатының бір бөлігіне жата ма ?	В.1.3. Мектеп жақын жерде тұратын барлық балаларды оқытуға тырысады В.1.4. Мектеп ғимараттары физикалық мүгедектігі бар адамдар үшін қол жетімді В.1.5. Барлық жаңа оқушыларға мектепке бейімделуге көмектеседі.
В2. Инклюзивтілік саясатын білім беру процесінің барлық қатысушылары сақтайды мектеп құжаттарында инклюзивті білім беруді дамытудың	1. Инклюзивті білім беруді нормативтік құқықтық қамтамасыз етуді жетілдіру 2. ЕБҚ бар	Ата-аналар үшін: 1. Сіз ЕБҚ бар балаларды оқыту мәселелері бойынша қажетті консультациялық және әдістемелік қолдау аласыз ба? 2. Сіз ЕБҚ бар білім	В.2.3. Ерекше балаларға арналған мектеп саясаты білім беру қажеттіліктері – инклюзивті.

міндеттері мен шаралары көрсетілген • 75% - дан кем емес педагогтердің , ЕБҚ бар оқушылардың және олардың ата-аналары инклюзивтік білім беру мәселелері бойынша қажетті ақпараттық-консультациялық және әдістемелік қолдау алатындықтарын көрсетті	білім алушылар үшін оқу-әдістемелік және материалдық-техникалық жағдайлар жасау	алушылармен жұмыс істеу үшін қандай дереккөздерден әдістемелік көмек аласыз? 3. Сізге инклюзивті білім беру мәселелері бойынша ақпараттық-кеңестік және әдістемелік қолдау жеткілікті ме? Индекс бойынша: 1. Мектепте «ерекше білім беруді қажет ететін» оқушылар анықтамасын азайтуға деген ұмтылыс бар ма 2. Бір оқушы кедергісін барлығы үшін кедергілерді жою мүмкіндігі қарастырыла ма? 3. Ерекше қажеттіліктер саласындағы саясат баланың толыққанды қатысу деңгейін арттыру және баланы әлеуеттен шығаруды азайтуға бағытталған ба?	
В.3. Мектеп саясаты буллингке	1. Инклюзивті білім беруді	Ата-аналар үшін:	В.2.7. Мектептен тәртібі үшін

қарсы тұруға және қауіпсіз психологиялық орта құруға бағытталған - Ата-аналардың кем дегенде 75% пайызы мектеп ортасының қауіпсіздігі және осы бағытта қабылданған шаралар туралы үнемі хабардар болатындығын айтты - Мұғалімдердің кемінде 75% пайызы буллингке қарсы тұруға, оның алдын алуға және болдырмауға құзыретті екенін айтты - Оқушылардың 100% пайызы өткен жылы мектепте буллинг оқиғаларына тап болмағанын айтты	нормативтік құқықтық қамтамасыз етуді жетілдіру 4. Инклюзивті білім беруді ілгерілету бойынша ақпараттық-түсіндіру жұмыстарын жүргізу	1. Мектеп мектеп ортасының қауіпсіздігі және осы бағытта қабылданған шаралар туралы үнемі хабардар ете ме? 2. Мектептегі балалардың құқықтары бұзыла ма? 3. Балалар оларды қорқытып, ренжіткен жағдайда сынып жетекшісінен немесе психологтан көмек сұрай ала ма? Индекс бойынша: 1. Ата-аналарда, мектеп қызметкерлерінде, қамқоршыларда және оқушыларда қорқыту деген не екендігі туралы жалпы түсінік бар ма? 2. Теріс ауызша және эмоционалды әсермен байланысты қорқыту мен психологиялық террор физикалық	шығаруға апаратын тәжірибелердің қысымы төмендеді В.2.8. Сабаққа қатысуға кедергі келтіретін барьерлер азайтылды. В.2.9. Сыныптастар топтары жағынан қорқыту және психологиялық террор қауіпі төмендейді

		зорлық-зомбылық сияқты болып саналады ма? 3. Оқушылар мұндай жағдайларда нақты кімге жүгіне алатынын біле ме? 3. Тәртіптік жазаға ұшыраған оқушыларды қайта қабылдауға бағытталған нақты және оң жоспар бар ма?	
В.4. Мектеп келесі оқу деңгейіне немесе басқа білім беру ортасына ауысқан кезде оқушылардың бейімделуіне көмектеседі - Оқушылар мен олардың ата-аналарының 100% пайызы барлық жаңа оқушыларға мектепке бейімделуге көмектесетінін айтты - Арнайы сыныптан жалпы сыныпқа ауысқан ЕБҚ бар	2. ЕБҚ бар білім алушылар үшін оқу-әдістемелік және материалдық-техникалық жағдайлар жасау	Ата-аналар үшін: 1. Мектепте балаларға арналған кәсіптік бағдар беру жұмыстары жүргізіле ме? 2. Барлық жаңа оқушыларға мектепке бейімделуге көмектеседі ме? 3. Арнайы сыныптан өткеннен кейін бала жалпы білім беретін сыныпта өзін жайлы сезінеді ме? Индекс	В.1.5. Барлық жаңа оқушыларға мектепке бейімделуіне көмек көрсетіледі. В.1.6. Оқушыларды сыныптар мен топтарға бөлу барысында әрбір оқушы бағаланады.

оқушылардың ата-аналарының кем дегенде 75% пайызы балалардың өздерін жайлы сезінетінін айтты - Оқушылар мен олардың ата-аналарының 100% мектепте кәсіптік бағдар беру жұмыстары жүргізіліп жатқанын көрсетті - ЕБҚ бар мектеп түлектерінің кемінде 75% - ы колледждерге және/немесе жоғары оқу орындарына түсті		бойынша: - Жаңа оқушы бірнеше аптадан кейін мектепте өзін-өзі қаншалықты ыңғайлы сезінетіні туралы зерттеу жүргізіледі ме? - Мектепте, әсіресе оқудың басында, мектеп үй-жайларының орналасуын есте сақтау қиын оқушыларға қолдау көрсетіле ме? - Оқушы бір мектептен екіншісіне ауысқан кезде, мектеп қызметкерлері балаға мұндай ауысуын жеңілдету үшін бірлесіп жұмыс істей ме? - Мектепте дәретханалар, душ және киім ауыстыратын бөлмелер жақсы жағдайда ма?	
В.5. Мектепте оқушылардың сабақтан қалуын және бағдарламадан қалып қоюын болдырмау бойынша жұмыстар	2. ЕБҚ бар білім алушылар үшін оқу-әдістемелік және материалдық-техникалық	Ата-аналар үшін: Мұғалімдер қалып қойған сабақтарды білудегі олқылықтарды қалпына	В.2.8. Сабаққа қатысуға кедергі келтіретін барьерлер азайтылды.

жүргізіледі • Мектептің жергілікті құжаттарында оқушылардың оқу сабақтарын өткізіп жіберу туралы және педагогикалық ұжымның оларды болдырмау жөніндегі қызметі туралы ереже бар • Оқушылар мен олардың ата-аналарының кемінде 75% - ы мектеп сабақты себепсіз жібермеу үшін алдын-алу шараларын жүргізіп жатқандығын айтты • Оқушылар мен олардың ата-аналарының 75% - дан кем емесі педагогтер оқушыларға өткізіп алған сабақтарды білудегі олқылықтарды қалпына келтіруге	жағдайлар жасау	келтіруге көмектеседі ме? 2. Мектеп себепсіз сабаққа қатыспау үшін алдын-алу шараларын жүргізе ме? Индекс бойынша: 1. Мектеп қызметкерлері мен ата-аналардың бірлескен оқушылардың сабаққа қатыспауымен күресуге бағытталған жоспары бар ма? 2. Мектепте сабақтан қалып қою және қалып қоюдың себептерін анықтау бойынша тиімді жүйе бар ма?	

көмектесетіні н атап өтті			
В.6. Мектеп инклюзивті білім беру саласындағы педагогтердің кәсіби дамуына мүмкіндік береді • Мектеп құжаттамасында семинарлар, тренингтер, біліктілікті арттыру курстары (БАК), инклюзивті білім беру бойынша мастер-кластар кіретін педагогтердің кәсіби даму жоспары бар • Педагогтердің кемінде 75% пайызы және мектеп әкімшілігінің 100% пайызы инклюзивті білім беру саласында БА курстарынан өтті • Инклюзивті білім беру саласында біліктілікті арттыру курсынан өткен педагогтер мен мектеп әкімшілігінің 100% пайызы олардың тиімділігін атап	3. Инклюзивті білім беруді кадрлық қолдаумен қамтамасыз ету	Педагогтер үшін: 1. Сіз инклюзивті білім беру бойынша біліктілікті арттыру курстарына қатыстыңыз ба? Олардың тиімділігін қалай бағалайсыз? 2. Сізге инклюзивті ортада сабақ беру үшін біліктілікті арттыру курстарында алған біліміңіз жеткілікті ме? Индекс бойынша: 1. Барлық жаңа қызметкерлерге мектеп туралы ақпарат беріле ме? 2. Жаңа қызметкерлердің мектеп туралы пікірі қандай да бір қазіргі жағдайға «жаңа көзқарас» түрінде бағаланады ма? 3. Педагогтар өз оқушыларының перспективаларын талқылау үшін	В.1.2. Барлық жаңа қызметкерлерге мектеп ұжымына қосылуға көмектеседі. В.2.2. Қызметкерлердің кәсіби біліктілікті арттыруы оларға оқушылардың әр түрлі қажеттіліктеріне дұрыс жауап қайтаруына көмектеседі.

өтті Педагогтердің 100% пайызы мектепте ПК курстарынан өткен педагогтердің шеберлік сыныптары, сабақтарға өзара қатысу және т. б. арқылы инклюзивті білім беруді іске асыру бойынша тәжірибе алмасу үшін жағдай жасалғанын көрсетті.		әріптестері өткізетін сабақтарды бақылай ма? 4. Қызметкерлер білім беру процесіндегі оқушылардың белсенді ынтымақтастығын көздейтін оқытудағы жаңа әдістер бойынша оқытудан өтеді ме?	

Инклюзивті тәжірибені дамыту

С.1. Мектеп барлық оқушыларға сапалы білім алу үшін тең мүмкіндіктер береді - Ата-аналар мен оқушылардың 100% мұғалімдер сабақта әр оқушыға назар аударатындығын көрсетті - Ата-аналардың кем дегенде 80% пайызы	2. ЕБҚ бар білім алушылар үшін оқу-әдістемелік және материалдық-техникалық жағдайлар жасау	Ата-аналар үшін: 1. Сіз ұсынылатын қызметтердің сапасына қанағаттанасыз ба? 2. Мұғалім сабақта әр оқушыға көңіл бөле ме?	С.1.2. Сабақтарда оқу процесінде әр оқушының қатысуы ынтыландырылады. С.1.3. Сабақтар оқушылардың айырмашылықтар туралы түсініктерін дамытуға көмектеседі. С.1.4. Оқушылар оқуға белсенді қатысады.

мектепте көрсетілетін білім беру қызметтерінің сапасының жоғары деңгейін атап өтті			
С.2 Мектеп оқушылардың үлгерімі мен жетістіктеріне мониторинг жүргізеді • Мектеп құжаттамасында оқушылардың үлгерімін бақылау нәтижелері туралы ақпарат бар • Ата-аналардың 100% пайызы мектеп балалардың жетістіктері мен прогрестері туралы үнемі ақпарат беріп отыратындығын айтты • Педагогтердің кемінде 70% пайызы үлгерімнің ең жоғары және төмен нәтижелері бар оқушылардың көрсеткіштеріндегі айырмашылық	1. Инклюзивті білім беруді нормативтік құқықтық қамтамасыз етуді жетілдіру	Ата-аналар үшін: 1. Мектеп балалардың жетістіктері мен прогресі туралы үнемі ақпарат бере ме? Педагогтар үшін: 1. Сіз «Мектепте оқу үлгерімінің ең жоғары және төмен нәтижелері бар оқушылардың көрсеткіштерін дегі айырмашылықтың төмендеуі байқалады» деген пікірмен келісесіз бе?» Индекс бойынша: 1. Оқушылардың әртүрлі топтарының (ұлдар, қыздар, ұлттық азшылықтар, денсаулық бұзушылықтары бар оқушылар) жетістіктеріне ықтимал	С.1.6. Бағалау барлық оқушылардың жетістіктерін жақсартуға көмектеседі.

тың төмендегенін көрсетті		мәселелерді анықтау және шешу үшін мониторинг жүргізіле ме? 2. Мектеп құжаттарында оқушылардың барлық дағдылары, білімі мен тәжірибесі, атап айтқанда, қосымша тілдерді білу, қарым-қатынастың әртүрлі тәсілдері, хобби, қызығушылық және жұмыс тәжірибесі сияқтылар тіркеледі ме? 3. Мектептегі үлгерім туралы есептерде барлық оқушылар туралы ақпарат бар ма?	
С.3. Мектепте ЕБҚ бар балаларды оқыту үшін қажетті материалдық-техникалық жағдайлар жасалған ЕБҚ бар оқушылардың ата-аналарының 100% пайызы мектепте физикалық кедергісіз қол	2. ЕБҚ бар білім алушылар үшін оқу-әдістемелік және материалдық-техникалық жағдайлар жасау	1. Мектеп физикалық кедергісіз қол жетімділікпен қамтамасыз етілген (пандустар, тұтқалар, санитарлық-гигиеналық бөлмелер және т.б.). 2. Сіздің балаңыз қажетті арнайы	С.2.3. Мектеп қызметкерлері барлық балалардың оқуы және мектеп өмірінде толық қатысуы үшін қосымша ресурстар табады. С.2.5. Мектеп ресурстары әділ бөлінеді және инклюзияға

жетімділік қамтамасыз етілгенін көрсетті (пандус, тұтқалар, санитарлық-гигиеналық бөлмелер және т. б.) ЕБҚ бар оқушылардың ата-аналарының кемінде 70% пайызы балаларының қажетті арнайы техникалық оқу құралдарымен қамтамасыз етілгенін көрсетті (мысалы: дыбыс күшейткіш аппаратура, электрондық лупалар, бейнеүлкейткіш тер және т. б.)		техникалық оқу құралдарымен қамтамасыз етілген бе (дыбыс күшейткіш аппаратура, электрондық лупалар, бейнеүлкейткіш тер және т.б.). Индекс бойынша сұрақтар: 1. Мектептің ресурстары ашық және әділетті түрде бөліне ме? 2. Оқушылардың үлгерімі мен жасына байланысты қолдау көрсету үшін мектеп ресурстарын бөлу критерийлері анық па? 3. Мектеп ресурстары оқушылардың өз бетінше оқуын ынталандыру үшін пайдаланыла ма? 4. Мектеп қызметкерлері ЕБҚ бар оқушыларды қолдау үшін бөлінген ресурстар туралы біле ме? 5. Мектеп ресурстары оқу	ықпал етеді.

		барысындағы кедергілерінің алдын алу, толыққанды қатысу және оқушыларды топтарға бөлуді азайту үшін пайдаланыла ма? 6. Ресурстарды пайдалануды барлық оқушылардың өзгермелі қажеттіліктерін көрсететіндей үнемі қайта қарау жүргізіле ме? 7. Мектеп барлық бөлмелерінің, қоса алғанда, сынып бөлмелері, дәліздер, дәретханалар, мектеп ауласындағы ойын алаңдары, асхана, барлық үй-жайлардың физикалық қолжетімділігіне назар аударады ма? 8. Мектептің қол жетімділігін жақсартуға байланысты жобалар мектептің даму жоспарының бөлігі болып табылады ма?	
С.4. Мектепте	2. ЕБҚ бар	Ата-аналар	С.1.1. Оқу

балалардың ерекше білім алу қажеттіліктері мен жеке мүмкіндіктерін қанағаттандыру үшін жағдай жасалған • Мектеп құжаттамасын да ерекше білім беруді қажет ететін балалар туралы мәліметтер бар • ЕБҚ бар оқушылардың ата-аналарының кемінде 75% пайызы ЕБҚ бар оқушыларды психологиялық-педагогикалық қолдаудың жеке бағдарламасын жасауға белсенді қатысқандарын айтты • ЕБҚ бар оқушылардың ата-аналарының кемінде 75% пайызы ЕБҚ бар білім алушыларды психологиялық-	білім алушылар үшін оқу-әдістемелік және материалдық-техникалық жағдайлар жасау	үшін: 1. Сіз балаңызға арналған жеке ППҚ бағдарламасын әзірлеуге қатыстыңыз ба? 2. Сіз жеке ППҚ бағдарламасын балаңыз үшін тиімді деп санайсыз ба? 3. Мектеп Сіздің балаңыздың жеке мүмкіндіктерін ескере отырып, оқу бағдарламасын бейімдей ме? Педагогтар үшін: 1. Сіз ЕБҚ бар білім алушылардың ППҚ жеке бағдарламасын құрастыру үшін қажетті әдістемелік көмек аласыз ба? 2. Сіз ЕБҚ бар балаларға арналған оқу бағдарламасын бейімдеу үшін қажетті әдістемелік қолдау аласыз ба? Индекс бойынша:	процесі барлық оқушылардың білім беру қажеттіліктерін ескере отырып жоспарланады. С.1.8. Мұғалімдер оқу жоспарларын әзірлеуде, сабақ беру мен жетістіктерді бағалауда жұмысты бір-бірімен ынтымақтастықта жасайды.

педагогикалық қолдаудың жеке бағдарламасының тиімділігін оң бағалады - ЕБҚ бар оқушылардың ата-аналарының кемінде 75% пайызы мектеп балалардың жеке мүмкіндіктеріне ескере отырып, оқу бағдарламаларын бейімдейтінін айтты - Педагогтердің кемінде 75% пайызы ЕБҚ бар балаларға арналған оқу бағдарламаларын бейімдеу үшін қажетті әдістемелік көмек алатындығын көрсетті		1. Мектеп қоғамдастығының барлық мүшелеріне түсінікті жалпы мектептік инклюзивті қолдау саясаты бар ма? 2. Бұл инклюзивті қолдау саясаты бойынша жоғары тұрған ұйымдарда жұмыс істейтіндердің түсінігі бар ма?	
С.5. Мектепте психологиялық-медициналық-педагогикалық қолдау қызметі тиімді жұмыс істейді Мектептің жергілікті құжаттарында	2. ЕБҚ бар білім алушылар үшін оқу-әдістемелік және материалдық-техникалық жағдайлар жасау	Ата-аналар үшін: 1. Сіз балаңыздың педагог-ассистентінен алған қолдауына ризасыз ба? 2. Арнайы мұғалімдердің қосымша / жеке	С.1.9. Мұғалімдердің ассистенттері оқытуға және барлық оқушылардың мектеп өміріне толыққанды қатысуына қолдау көрсетеді.

психологиялық-медициналық - педагогикалық қолдау қызметін құру және оның қызметі туралы ережелер бар • ЕБҚ бар оқушылардың ата-аналарының кемінде 75% пайызы арнайы мұғалімдердің қосымша / жеке сабақтары балалардың дамуына ықпал еткенін айтты • ЕБҚ бар оқушылардың ата-аналарының кем дегенде 75% пайызы педагог-ассистентінен алынған қолдауға риза екендіктерін айтты • Мектеп әкімшілігі мен педагогтердің кемінде 75% пайызы		сабақтары балалардың дамуына ықпал етті ме? Педагогтар үшін: 1. Сіз ассистент-педагогпен бірге жұмыс істедіңіз бе? Индекс бойынша: 1. Ассистенттер оқу жоспарларын әзірлеуге және бағалауға тартыла ма? 2. Ассистенттер барлық оқушылардың оқуға және мектеп өміріне араласу деңгейін арттыру үшін аландаушылық таныта ма? 3. Ассистенттер оқушыларды тікелей қолдаудан тәуелсіз етуге тырысады ма? 4. Ассистенттің лауазымдық нұсқаулығы оның жұмыс атқаратынына сәйкес келе ме?	

педагог ассистенттері нің қызметін оң бағалады		5. Мұғалімдер ассистенттердің қызметімен және лауазымдық нұсқауларымен таныс па? 6. Сыныптарда кеңістік ассистенттер топтармен де, жеке балалармен де жұмыс істей алатындай етіп ұйымдастыры лған ба? 7. Ассистенттердің барлық еңбегі, соның ішінде жиналыстарға қатысу және оқу материалдарын дайындау төленеді ме? 8. Ассистенттердің жұмысы туралы олардан пікір алынады ма? 9. Денсаулығы нашар оқушылардан олар қандай көмекке мұқтаж екені туралы және олар көмекті қабылдауға келіскен кезде ол адам қандай қасиеттерге ие болуы керек екені	

		туралы сұралады ма?	
С.6. Мектеп басқа білім беру ұйымдарымен, қоғамдық бірлестіктермен ынтымақтастыққа бастамашылық етеді және қолдайды • Мектеп қызметі туралы жыл сайынғы есепте басқа білім беру ұйымдарымен, қоғамдық бірлестіктермен әріптестік туралы деректер бар • Педагогтер мен мектеп әкімшіліктерінің 100% инклюзивті білім беру мәселелері бойынша жергілікті қоғамдастықтағы әріптестермен белсенді ынтымақтасып, олардан қажетті қолдау мен кері байланыс алатынын атап өтті • Педагогтерді	5. Инклюзивті білім беру менеджментін жетілдіру	Педагогтар үшін: 1. Мектеп Сіздің мектебіңіздің мұғалімдерінің инклюзивті білім беру сәтті жүзеге асырылатын арнайы мектептер мен жалпы білім беретін мектептердің мұғалімдерімен ынтымақтастығына ықпал ете ме? 2. Инклюзивтік білім беру мәселелері бойынша мектеп жергілікті қоғамдастықтағы серіктестермен ынтымақтаса ма, олардан қажетті қолдау мен кері байланыс ала ма? Индекс бойынша: 1. Мектеп жергілікті қоғамдастық	С.2.3. Мектеп қызметкерлері барлық балалардың оқуы және мектеп өмірінде толық қатысуы үшін қосымша ресурстар табады. С.2.4. Жергілікті қоғамдастықтың ресурстары белгілі және мектеп жұмысына тартылады.

ң 100% мектеп инклюзивтік білім беру табысты іске асырылып жатқан арнайы мектептер мен жалпы білім беретін мектептердің педагогтерімен олардың белсенді ынтымақтастығына ықпал ететінін атап өтті • ЕБҚ бар оқушылардың ата-аналарының, педагогтардың және мектеп әкімшілігінің 75% - дан кем емес бөлігі ПМПК, РО, ППТК қызметін жоғары бағалады		өміріне қатысады ма? 2. Қоғамдастық өкілдері мектептің оқу жоспарын әзірлеуге қандай да бір үлес қоса ала ма?	

Сонымен қатар, зерттеу барысында қолданыстағы деректерге талдау, басқа сөзбен, бастапқы және екінші реттік деректердің талдауын қамтитын кабинеттік шолу жүргізілді.

Бастапқы деректеріне Қазақстан Республикасының қолданыстағы заңнама, екінші реттік деректеріне: Қазақстанда соңғы 5 жылда ЕБҚ бар балаларға инклюзивті білім беру саласында жүргізілген зерттеулер, соңғы 3 жыл бойынша Қазақстанның білім саласындағы статистикалық мәліметтер жатады.

Кабинеттік шолу сапалы деректерді жинау және келесі міндеттерді іске асыру мақсатында өткізілді:

- ҚР инклюзивті білім беру мәселелері бойынша қолданыстағы деректерді талдау: бастапқы (ҚР заңнамасы және халықаралық стандарттар) және екінші реттік (ҚР БҒМ және ДСМ статистикалық деректері, есептер, зерттеулер, баяндамалар, мақалалар);

- зерттеуді құқықтық тұрғыдан ақпараттандыру.

Кабинеттік шолу барысында жұмыс келесі сұрақтарды анықтау үшін бағытталды: инклюзивті саясат елде қаншалықты алға жылжыды, инклюзивтік білім беруді дамыту мәселелері бойынша заңнамада қандай өзгерістер болды?

Осы сұрақтарға жауап беру үшін еліміздің нормативтік құжаттарында инклюзивті білім беру индикаторларының болуы тұрғысынан салыстырмалы талдау бойынша жұмыс жүргізілді.

**ҚР инклюзивті білім беру мониторингі шеңберінде көрсетілген
мәліметтермен салыстырғанда инклюзивті білім беруді нормативтік
құқықтық қамтамасыз етудің ағымдағы жай-күйін талдау, 2017**

2017 жылғы ҚР инклюзивті білім беру мониторингі шеңберінде ҚР инклюзивті білім беруді нормативтік құқықтық қамтамасыз етуді талдау кейбір базалық құжаттарға түзетулер енгізу қажеттігін көрсетті. Төмендегі кестеде ҚР инклюзивті білім беру мониторингі шеңберінде көрсетілген мәліметтермен инклюзивті білім беруді нормативтік құқықтық қамтамасыз етудің нақты жай-күйіне ағымдағы салыстырмалы талдау берілген.

№	Инклюзивті білім беру мониторингі шеңберіндегі ұсынымдар	Ағымдағы жағдай	ҚР инклюзивті білім беруді нормативтік құқықтық қамтамасыз етудің нақты жай-күйі
1) Инклюзивті білім беру НҚА жетілдіру			
1	ҚР «Білім туралы» Заңында «ЕБҚ бар адамдар (балалар)» термині тар мағынада түсіндіріледі (даму мүмкіндігі шектелген балалар). Бұл ұғымды мигрант балаларды, жетімдерді, оралмандарды, девиантты мінез-құлық бұзушылықтары балаларды және т.б. қоса отырып, әлемдік тәсілдерге сәйкес кеңейту	жоқ	<i>Өзгерді.</i> Білім туралы Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі № 319 Заңы. 19-2) ерекше білім беруді қажет ететін адамдар (балалар) – тиісті деңгейде білім алу және қосымша білім алу үшін арнаулы жағдайларға тұрақты немесе уақытша қажеттілік көріп жүрген адамдар (балалар);

	қажет.		
2	«Мемлекеттік білім беру ұйымдары қызметкерлерінің үлгі штаттарында» ЕБҚ бар балаларды психологиялық-педагогикалық қолдау мамандарының лауазымдары жоқ. Білім беру ұйымдарының арнайы педагогтерді тарту мүмкіндігін кеңейту мақсатында «Мемлекеттік білім беру ұйымдары қызметкерлерінің үлгі штаттарында» осы мамандардың (мұғалім-логопед, олигофренопедагог, тифлопедагог, сурдопедагог және т.б.) лауазымдарын көрсету қажет.	нет	<i>Арнайы топтар бар арнайы ұйымдарға қатысты қолданылады.</i> <i>Жалпы білім беретін мектептерге шешім ретінде келесі заң қолданылады:</i> «Мемлекеттік білім беру ұйымдары қызметкерлерінің үлгі штаттарын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2008 жылғы 30 қаңтардағы N 77 Қаулысы. «29. Білім беру ұйымдарында қажет болған жағдайда балаларды (тәрбиеленушілердің, білім алушылардың) бейіндік оқыту мен тәрбиелеуге сәйкес келетін, сондай-ақ өткізілетін үйірмелік, спорт, емдеу іс-шараларына қарай лауазымдардың (директордың бейін бойынша оқыту жөніндегі орынбасары, әлеуметтік педагог, ұйымдастырушы педагог, әлеуметтік талдаушы, сүйемелдеуші, көркемдік жетекші, костюмер, суретші, киномеханик, сахна жұмысшысы, музыкалық аспаптардың күйін келтіруші, өндірістік оқыту шебері, дене шынықтыру және еңбекке баулу жөніндегі нұсқаушы, қосымша білім беру педагогы, музыкалық жетекші, мұрағатшы, экономист және басқалар) штат бірліктері

			қосымша белгіленеді. <i>Осы тармаққа сәйкес жалпы білім беретін мектептерде қажет болған жағдайда қосымша штат бірліктері белгіленеді, бірақ іс жүзінде қиындықтар кездеседі, бұл әрдайым жұмыс істемейді.</i>
3	Әлемдік тәсілдерге сәйкес «Дефектология» мамандығын «ҚР жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру мамандықтарының жіктеуішінде» «Арнайы білім және/немесе арнайы педагогика» деп қайта атау қажет. Сондай-ақ «Орта білім беру ұйымдары қызметінің үлгілік қағидаларында» «инклюзияның мәнін дұрыс түсінбеуге алып келетін» <i>инклюзивті сынып ашу</i> тұжырымдамасы қолданылады	Бар, бірақ барлық жерде емес	«Жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білімі бар кадрларды даярлау бағыттарының сыныптауышын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2018 жылғы 13 қазандағы № 569 бұйрығына өзгеріс енгізу туралы Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2020 жылғы 5 маусымдағы № 234 бұйрығы. <i>Даярлық бағыттарының коды мен сыныптамасы енгізілді: 6B01 Педагогикалық ғылымдар, 6B019 Арнайы педагогика</i> «Тиісті үлгідегі білім беру ұйымдары қызметінің үлгілік қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2018 жылғы 30 қазандағы № 595 бұйрығына өзгерістер енгізілді (ҚР БҒМ 2020 жылғы 18 мамырдағы № 207 бұйрығы) және «инклюзивті сынып ашу» тұжырымдамасы қазіргі уақытта құжатта жоқ.

4	НҚА-да ЕБҚ бар білім алушыларды қолдаудың әртүрлі деңгейлік жүйесінің критерийлері көрсетілмеген. МЖМБС қосымшаларында (немесе МЖМБС мәтінінің өзінде) оқушылардың мүмкіндіктерінің әртүрлілігіне сәйкес олардың оқу мен жетістіктерін бағалаудың мазмұнына, тәсілдемелеріне, стратегиялары мен әдістеріне өзгерістер енгізу мүмкіндігін қарастыру қажет (қолдаудың жеке психологиялық-педагогикалық бағдарламасы мен жеке оқу бағдарламасының үлгісін қоса алғанда). Сондай-ақ нормативтік құжаттарда білім алушыларды бағалау және аттестаттау тетігі нақтылануы тиіс.	Практиктердің пікірі бойынша жоқ	«Орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім беру ұйымдары үшін білім алушылардың үлгеріміне ағымдағы бақылау, аралық және қорытынды аттестаттау жүргізудің үлгілік қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2008 жылғы 18 наурыздағы № 125 бұйрығында өзгерістер бар: 14-8. Ерекше білім берілуіне қажеттіліктері бар білім алушыларды бағалау кезінде мұғалім сараланған және/немесе жеке тапсырмаларды қолданады, сондай-ақ білім алушының ерекшеліктерін есепке ала отырып, оның ішінде жеке оқу бағдарламаларын іске асыру кезінде бағалау критерийлеріне өзгерістер енгізеді (<i>ҚР БҒМ 09.02.2018 № 47 бұйрығымен өзгеріс енгізілді</i>). 57. Ерекше білім беруге қажеттілігі бар білім алушыларға және жеке оқу бағдарламасы бойынша оқитын білім алушыларға қорытынды аттесттау өткізу қажеттілігі туралы мәселені білім алушылардың жеке ерекшеліктеріне сәйкес педагогикалық кеңес шешеді. Арнайы білім беру ұйымдары мен жалпы білім беретін

		мектептердегі арнайы сыныптарындағы ерекше білім беруге қажеттілігі бар білім алушыларға арналған қорытынды аттестаттаудың емтихан материалдарын аудандық, қалалық білім бөлімдері немесе білім басқармасы әзірлейді.. <i>(өзгерістер 14.06.2018 № 272 бұйрығына сәйкес).</i> 59. 11 (12) сыныпта эссе жазуға 3 астрономиялық сағат, алгебра және анализ бастамаларына 5 астрономиялық сағат бөлінеді. Қорытынды аттестаттаудан өтетін ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар үшін мектептің ұсынымдарына сәйкес Білім алушыларды қорытынды аттестаттау жөніндегі емтихан комиссиясының (бұдан әрі - Комиссия) шешімімен емтихан тапсыру кезінде қосымша уақыт беріледі. 61. Жазбаша емтихан өтіп жатқан кезеңде (диктанттан басқа) білім алушының 5 минутқа сынып бөлмесінен шығуына рұқсат беріледі. Ондай жағдайда ол жұмысын Комиссияға тапсырады, емтихан жұмысына білім алушының шығып келген уақыты жазылады. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар үшін үзіліске арналған ұзақтау уақыт ұсынылады. <i>(26.11.2019 № 509</i>

			<i>бұйрығына сәйкес өзгерістер)</i>
5	Жалпы орта білім беру деңгейінде ЕБҚ бар балаларды жалпы сыныптарға қосу регламенттелген, бірақ қолдау, бағалау, аттестаттау механизмі жоқ. Барлық мұғалімдер балаларды оқытудың әдістері мен технологияларын білмейді, білім алушылардың әртүрлі мүмкіндіктеріне бағытталған. Осыған байланысты жоғары педагогикалық білім беру деңгейінде қажетті құзыреттіліктері бар мұғалімдерді даярлау қажет. Сондай-ақ, педагогтердің біліктілігін арттыру курстарын арттыру қажет.	--	<i>ЕБҚ бар балаларды бағалау механизмі пайда болды (бұйрық 125, 2018 жылғы өзгерістермен), жоғарыда сипатталған</i> <i>Инклюзивті білім беру бойынша педагогтердің біліктілігін арттыру курстары барлық педагогтерді қамтымайды</i>
6	Мектепке дейінгі білім беру мен тип деңгейінде ЕБҚ бар тәрбиеленушілерді / білім алушыларды	--	<i>Қазірде бар, 2017 жылдан кейін пайда болды, 595 бұйрық, 604 бұйрықъ</i> <i>«Тиісті үлгідегі білім беру</i>

	жалпы топтарға қосуды және балабақшалар мен колледждерде арнайы топтар ашуды, оларды жинақтауды және толықтыруды нормативтік реттеу де жоқ.		ұйымдары қызметінің үлгілік қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2018 жылғы 30 қазандағы № 595 бұйрығына сәйкес, 5. Жеке тұлғаның қажеттіліктері мен мүмкіндіктерін ескере отырып, оқу бағдарламаларының мазмұнына, білім алудың қолжетімділігіне жағдайлар жасалуына қарай барлық деңгейлерде оқыту күндізгі, сырттай, кешкі, экстернат және ерекше білім беру қажеттілігі бар адамдар (балалар) үшін қашықтықтан оқыту нысандарында жүзеге асырылады. 6. Білім беру ұйымдарында ата-аналардың (заңды өкілдердің) мүдделері ескеріле отырып, ерекше білім беруге қажеттілігі бар білім алушыларды оқыту: 1) үлгілік оқу бағдарламасы, оның ішінде қысқартылған немесе жеке оқу бағдарламасы бойынша жалпы сыныпта (үш баладан артық емес); 2) арнайы оқу жоспарлары мен бағдарламалары бойынша даму бұзылыстарының түрлері негізіндегі арнайы сыныптарда қарастырылған.

			7. Ерекше білім беруге қажеттілігі бар білім алушыларды жалпы білім беретін ұйымнан арнайы білім беру ұйымына ауыстыру психологиялық-медициналық-педагогикалық консультацияның қорытындысы мен ұсынымының негізінде ата-аналарының (заңды өкілдерінің) келісімімен жүзеге асырылады. 8. Денсаулық жағдайы бойынша дәрігерлік-кеңес комиссиясының қорытындысы негізінде ұзақ уақыт білім беру ұйымдарына бара алмайтын азаматтар үшін үйде немесе тиісті үлгілік оқу жоспарларына сәйкес стационарлық көмек көрсететін, сондай-ақ қалпына келтіріп емдеу және медициналық оңалту ұйымдарында тегін жеке оқыту ұйымдастырылады. Үйде оқыту кезінде ерекше білім беруге қажеттілігі бар балалар психофизикалық мүмкіндіктеріне байланысты жалпы білім беретін, қысқартылған немесе арнайы бағдарламалармен оқиды. Білім берудің барлық деңгейінің мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарттарын бекіту

			туралы Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2018 жылғы 31 қазандағы № 604 бұйрығына сәйкес ерекше білім беру қажеттіліктері бар білім алушылардың білім алуы үшін, даму бұзушылықтарын түзету және әлеуметтік бейімделуі үшін жағдай жасалады. Негізгі орта білімнің мақсаты – тұлғаның жалпы мәдениетін қалыптастыру, тұлғаны қоғам өміріне бейімдеу, кәсіпті, мамандықты саналы түрде таңдауға және меңгеруге негіз жасау, оның ішінде білім алушылардың ерекше білім беру қажеттіліктері мен жеке мүмкіндіктерін ескеру. Жоғарыда аталған пәндерден инклюзивті білім беру аясында сыныпты топтарға бөлу білім алушылардың жалпы саны ерекше білім беру қажеттіліктері бар әр балаға барлық білім алушылар санын үшке кеміту есебінен жүзеге асырылады.
7	НҚА мазмұнын жетілдіру, ерекше білім беру қажеттіліктерін анықтау әдістемесі мен әдістемесін әзірлеу, ЕБҚ бар білім алушыларға педагогикалық	Жылына 1-2 рет (Назарбаев Университет, ЮНИСЕФ)	<i>Өткізіледі, ҰБА, АИБД ҰҒПО</i>

	қолдау көрсету деңгейлерін анықтау мақсатында үздіксіз ғылыми теориялық және практикалық зерттеулер жүргізу маңызды.		
2) Оқу-әдістемелік, материалдық-техникалық және кадрлық қамтамасыз ету			
8	«Инклюзивті білім беру үшін жағдай жасаған мектептердің үлесі»" мемлекеттік білім беруді дамыту бағдарламасы көрсеткішінде «жағдайлар» ұғымын кейбір құрылғылардың (пандус, тұтқалар) болуы бойынша физикалық кедергісіз қолжетімділік қана емес, сондай-ақ материалдық-техникалық, оқу-әдістемелік және кадрлық қамтамасыз ету ретінде нақтылау қажет.	---	<i>ҰБДҚ көрсеткіштері жоқ, критерийлер ашылмаған</i> Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытуды, бастауыш, негізгі орта және жалпы орта білімнің жалпы білім беретін оқу бағдарламаларын, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі, қосымша білімнің білім беру бағдарламаларын және арнайы оқу бағдарламаларын іске асыратын білім беру ұйымдарында жұмыс істейтін педагогтерді және білім және ғылым саласындағы басқа да азаматтық қызметшілерді аттестаттаудан өткізу қағидалары мен шарттарын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2016 жылғы 27 қаңтардағы № 83 бұйрығына сәйкес білім беру ұйымы басшысы қызметінің тиімділік көрсеткіштерінің бірі ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балалар

			контингентіне сәйкес арнайы жағдайлардың болуы: 3.1. Білім алушылардың жалпы санынан ерекше білім беру қажеттіліктері бар білім алушылардың үлесі (контингенті); Тосқауылсыз ортаның болуы: пандус, лифт, көтергіш, кіру тобы, шақыру батырмасы, жабдықталған санитарлық-гигиеналық бөлме, ұтқырлықты қолдау үшін бағдарлау жүйесі, дыбыс сигнал, жарық сигнал, тактильді жолдар, Брайль тақтайшалары; Құрал-жабдықтар мен жиһаздармен жарақтандыру (ҚР БҒМ 2016 жылғы 22 қаңтардағы бұйрығына сәйкес.) Логопед, дефектолог, тифлопедагогты сүйемелдеуді ұйымдастыру; Педагогтердің жалпы санынан инклюзивті білім беру бойынша біліктілікті арттыру курстарынан өткен педагогтардың үлесі Ерекше білім беру қажеттілігі бар балалардың, оның ішінде үйде оқитын балалардың бос уақытын ұйымдастыру (жеке дене ерекшеліктерін ескере отырып) Үкіметтік емес ұйымдармен ынтымақтастықта болу, <i>әр көрсеткіш үшін балл анықталады.</i>
9	Тілдік кедергілері бар білім алушылар	--	<i>Қазақстан Республикасы Конституциясының 93-бабында</i>

	үшін ЖАО деңгейінде мемлекеттік және орыс тілдерін тегін оқыту курстарының жүйесін құру қажет.		<i>анықталған:</i> «Конституцияның 7-бабын жүзеге асыру мақсатында Үкімет, жергілікті өкілді және атқарушы органдар, арнаулы заңға сәйкес, Қазақстан Республикасының барлық азаматтары мемлекеттік тілді еркін әрі тегін меңгеруі үшін қажетті ұйымдастырушылық, материалдық және техникалық жағдайдың бәрін жасауға міндетті». ҚР Үкіметінің 2019 жылғы 31 желтоқсандағы № 1045 қаулысымен бекітілген «Қазақстан Республикасында тіл саясатын іске асыру жөніндегі 2020 – 2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасына» сәйкес, ересек тұрғындарға мемлекеттік тілді тегін оқыту мақсатында республиканың барлық өңірлерінде 90 мемлекеттік тілдерді оқыту орталықтары жұмыс істейді.
3) Инклюзивті білім беруді ілгерілету бойынша ақпараттық-түсіндіру жұмысы			
10	Ата-аналардың, педагогтердің және жалпы қоғамның инклюзивті білім беру құндылықтарын қабылдауға дайындығын қамтамасыз ету мақсатында: ақпараттық-ағарту	Өткіледі, бірақ жеткілікті түрде емес	Сондай-ақ, білім беру жүйесінің жай-күйі мен дамуы туралы жыл сайынғы ұлттық баяндамаға барлық деңгейлерде инклюзивті білім беруді дамыту туралы талдамалық ақпаратты енгізу маңызды

	науқандарын өткізу; инклюзивтік білім беру саласында әртүрлі стейкхолдерлердің әлеуметтік роликтерді, телевизиялық бағдарламаларды, материалдарды БАҚ-та жариялауы қажет. Сондай-ақ, білім беру жүйесінің жай-күйі мен дамуы туралы жыл сайынғы Ұлттық баяндамаға барлық деңгейлерде инклюзивті білім беруді дамыту туралы талдамалық ақпаратты енгізу маңызды.		
11	ЕБҚ бар білім алушылардың ата-аналары өздерінің құқықтары мен мүмкіндіктері туралы жеткілікті білмейді. Инклюзивті білім берудің нормативтік құқықтық базасына өзгерістер енгізу мәселелері бойынша жүйелі кері байланыстың болмауы	ЕБҚ бар балалардың ата-аналары туралы хабардарлық	<i>ҚР ДСМ, ПМПК, БҒМ жұмысы жүргізілуде</i>

	педагогикалық тәсілдердің стихиясы мен бытыраңқылығына алып келеді. ЕБҚ бар білім алушыларға, олардың ата-аналары мен мұғалімдеріне ҚР БҒМ және ЖАО деңгейінде жиі қойылатын сұрақтар бойынша ақпараттық буклеттер, нұсқаулықтар әзірлеу және тарату арқылы ақпараттық-консультациялық қолдау көрсету қажет. Бұдан басқа, барлық білім беру ұйымдарының ресми сайттарына мүгедек адамдарды оқытудың шарттары мен мүмкіндіктері туралы бөлімді енгізу қажет.		
4) Инклюзивті білім беру менеджментін жетілдіру			
12	ҚР БҒМ, ҚР ДСМ, РМПК статистикалық деректері біріздендірілмеген. ЕБҚ бар балалар бойынша	жоқ	жоқ

	статистикалық есеп жүйесін ҚР БҒМ және басқа да мемлекеттік органдармен біріктіру қажет		
21	Қазақстанда колледждер мен жоғары оқу орындарының ЕБҚ бар түлектерін жұмысқа орналастыруға көмек көрсету тетіктері бар арнайы құжат жоқ. ЕБҚ бар түлектерін жұмысқа орналастыруға көмек көрсету тетіктерін ұлттық деңгейде әзірлеу қажет. Сондай-ақ жұмыс берушілерге де қолдау көрсету қажет, мысалы, мүгедектігі бар түлектер үшін кәсіпорындағы жұмыс орындарын міндетті квоталау туралы нормаларды енгізу, жұмыс орнын қайта жабдықтауға өтемақылар арқылы	бар	<i>1. ЕБҚ бар балалардың мамандық таңдау кезінде отбасы, мектеп және жұмысқа орналастыру органдарының өзара әрекеттесуі бойынша әдістемелік ұсынымдар. – ҰБА, 2019.</i> <i>2. ҚР орта білім беру ұйымдарында білім алушыларды кәсіптік бағдарлауды айқындау және диагностика жүргізу бойынша әдістемелік ұсынымдар, ҚР БҒМ 19.12.2018 № 692 бұйрығы.</i>

**Үш аспект: инклюзивті мәдениет, саясат, практика шеңберінде
жүргізілген сауалнама нәтижелері бойынша статистикалық деректер
Инклюзивті мәдениет**

Ата-аналардың жауаптары

1. Балаңыз оқитын мектепте барлық білім алушыларға бірдей кең пейілділік танытады деп ойлайсыз ба?

Өңір	иә	жоқ	жауап беруге қиналамын	барлығы
1. Нұр-Сұлтан қ.	729	74	152	955
2. Алматы қ.	2023	188	516	2727
3. Шымкент қ.	1211	76	155	1442
4. Ақмола обл.	2250	235	440	2925
5. Ақтөбе обл.	1288	160	228	1676
6. Алматы обл.	2813	242	509	3564
7. Атырау обл.	3116	282	353	3751
8. БҚО	2328	241	460	3029
9. Жамбыл обл.	4220	383	478	5081
10. Қарағанды обл.	4615	406	798	5819
11. Қостанай обл.	1967	127	287	2381
12. Қызылорда обл.	2401	174	265	2840
13. Маңғыстау обл.	1259	118	148	1525
14. Павлодар обл.	696	59	126	881
15. СҚО	1528	137	306	1971
16. Түркістан обл.	2465	255	258	2978
17. ШҚО	6204	577	1086	7867
барлығы	41113	3734	6565	51412

2. Педагогтер білім алушылардың барлығынан бірдей жоғары нәтиже күтеді едп ойлайсыз ба?

Өңір	иә	жоқ	жауап беруге қиналамын	барлығы
1. Нұр-Сұлтан қ.	566	213	176	955
2. Алматы қ.	1420	643	664	2727
3. Шымкент қ.	1051	208	183	1442
4. Ақмола обл.	1624	635	666	2925
5. Ақтөбе обл.	1016	371	289	1676
6. Алматы обл.	2252	688	624	3564
7. Атырау обл.	2748	571	432	3751
8. БҚО	1788	661	580	3029
9. Жамбыл обл.	3566	872	643	5081
10. Қарағанды обл.	3482	1177	1160	5819
11. Қостанай обл.	1354	506	521	2381
12. Қызылорда обл.	2075	445	320	2840
13. Маңғыстау обл.	1073	261	191	1525
14. Павлодар обл.	490	179	212	881
15. СҚО	1023	490	458	1971
16. Түркістан обл.	2177	489	312	2978
17. ШҚО	4813	1602	1452	7867
барлығы	32518	10011	8883	51412

3. Қалай ойлайсыз, ата-ана ретінде мектепке қатысты қабылданатын шешімдерге ықпал ете аласыз ба?

Өңір	иә	жоқ	жауап беруге қиналамын	барлығы	иә
1. Нұр-Сұлтан қ.	325	271	199	160	955
2. Алматы қ.	899	780	500	548	2727
3. Шымкент қ.	739	418	155	130	1442
4. Ақмола обл.	1139	878	439	469	2925
5. Ақтөбе обл.	715	520	257	184	1676
6. Алматы обл.	1531	1025	568	440	3564
7. Атырау обл.	1976	1176	337	262	3751
8. БҚО	1258	857	456	458	3029
9. Жамбыл обл.	2487	1517	602	475	5081
10. Қарағанды обл.	2296	1649	884	990	5819
11. Қостанай обл.	974	620	338	449	2381
12. Қызылорда обл.	1386	885	328	241	2840
13. Маңғыстау обл.	689	561	169	106	1525
14. Павлодар обл.	337	237	139	168	881
15. СҚО	712	550	343	366	1971
16. Түркістан обл.	1510	907	350	211	2978
17. ШҚО	3226	2209	1313	1119	7867
барлығы	22199	15060	7377	6776	51412

4. Қалай ойлайсыз, педагогтер мектептің іс-шараларына барлық балаларды бөліп-жармай, бірдей қатыстырады ма?

Өңір	иә	жартылай	жоқ	жауап беруге қиналамын	барлығы
1. Нұр-Сұлтан қ.	588	204	47	116	955
2. Алматы қ.	1634	551	171	371	2727
3. Шымкент қ.	976	266	73	127	1442
4. Ақмола обл.	1829	623	180	293	2925
5. Ақтөбе обл.	1046	390	111	129	1676
6. Алматы обл.	2294	753	209	308	3564
7. Атырау обл.	2705	707	170	169	3751
8. БҚО	1867	673	179	310	3029
9. Жамбыл обл.	3535	943	281	322	5081
10. Қарағанды обл.	3916	1124	320	459	5819
11. Қостанай обл.	1659	400	97	225	2381
12. Қызылорда обл.	1925	562	146	207	2840
13. Маңғыстау обл.	983	340	103	99	1525
14. Павлодар обл.	573	151	56	101	881
15. СҚО	1213	404	136	218	1971
16. Түркістан обл.	2048	597	164	169	2978
17. ШҚО	5282	1452	420	713	7867
барлығы	34073	10140	2863	4336	51412

5. Қалай ойлайсыз, ата-аналар мектептің оқыту мен тәрбиелеу процесіне толығымен тартылған ба?

Өңір	иә	жартылай	жоқ	барлығы
1. Нұр-Сұлтан қ.	548	367	40	955
2. Алматы қ.	1476	1076	175	2727
3. Шымкент қ.	967	406	69	1442
4. Ақмола обл.	1633	1114	178	2925
5. Ақтөбе обл.	1004	589	83	1676
6. Алматы обл.	2125	1253	186	3564
7. Атырау обл.	2544	1059	148	3751
8. БҚО	1810	1061	158	3029
9. Жамбыл обл.	3426	1437	218	5081
10. Қарағанды обл.	3581	1961	277	5819
11. Қостанай обл.	1471	812	98	2381
12. Қызылорда обл.	1877	806	157	2840
13. Маңғыстау обл.	928	508	89	1525
14. Павлодар обл.	518	314	49	881
15. СҚО	1105	753	113	1971
16. Түркістан обл.	1993	856	129	2978
17. ШҚО	4912	2563	392	7867
барлығы	31918	16935	2559	51412

6. Қалай ойлайсыз, балаңыз оқитын мектепте ата-аналар комитетінің шешімдері толығымен орындалады ма?

Өңір	иә	жартыла й	жоқ	комитет қызметімен таныс емеспін	барлығы
1. Нұр-Сұлтан қ.	487	252	38	178	955
2. Алматы қ.	1416	669	122	520	2727
3. Шымкент қ.	818	324	46	254	1442
4. Ақмола обл.	1639	753	158	375	2925
5. Ақтөбе обл.	974	416	80	206	1676
6. Алматы обл.	2025	959	171	409	3564
7. Атырау обл.	2300	854	149	448	3751
8. БҚО	1720	785	128	396	3029
9. Жамбыл обл.	3208	1178	217	478	5081
10. Қарағанды обл.	3462	1401	257	699	5819
11. Қостанай обл.	1451	505	71	354	2381
12. Қызылорда обл.	1713	668	115	344	2840
13. Маңғыстау обл.	783	364	88	290	1525
14. Павлодар обл.	515	209	35	122	881
15. СҚО	1111	495	109	256	1971
16. Түркістан обл.	1750	769	127	332	2978
17. ШҚО	4673	1801	337	1056	7867
барлығы	30045	12402	2248	6717	51412

7. Балаңыз оқитын сыныпта ерекше білім берілуіне қажеттіліктері бар балалардың бірігіп оқуына қалай қарайсыз?

Өңір	оң қараймын	бәрібір	қарсымын	жауап беруге қиналмын	барлығы
1. Нұр-Сұлтан қ.	501	248	65	141	955
2. Алматы қ.	1444	750	155	378	2727
3. Шымкент қ.	958	189	119	176	1442
4. Ақмола обл.	1720	574	200	431	2925
5. Ақтөбе обл.	1008	372	106	190	1676
6. Алматы обл.	2306	630	228	400	3564
7. Атырау обл.	2602	483	302	364	3751
8. БҚО	1822	587	257	363	3029
9. Жамбыл обл.	3539	703	330	509	5081
10. Қарағанды обл.	3403	1209	457	750	5819
11. Қостанай обл.	1439	514	111	317	2381
12. Қызылорда обл.	1882	439	224	295	2840
13. Маңғыстау обл.	1039	212	125	149	1525
14. Павлодар обл.	492	186	61	142	881
15. СҚО	1088	447	144	292	1971
16. Түркістан обл.	2030	379	256	313	2978
17. ШҚО	4732	1693	547	895	7867
барлығы	32005	9615	3687	6105	51412

8. Балаңыз оқитын мектеп педагогтері ата-аналармен ынтымақтастықты маңызды деп ойлайды ма?

Өңір	иә, педагогтер балалардың ата-аналарымен ынтымақтастықта болу міндетті деп есептейді	педагогтер ынтымақтастықты кейбір жағдайларда ғана маңызды деп есептейді	жоқ, педагогтер маңызды деп ойламайды	барлығы
1. Нұр-Сұлтан қ.	762	175	18	955
2. Алматы қ.	2008	640	79	2727
3. Шымкент қ.	1276	143	23	1442
4. Ақмола обл.	2306	554	65	2925
5. Ақтөбе обл.	1337	292	47	1676
6. Алматы обл.	2846	631	87	3564
7. Атырау обл.	3238	427	86	3751
8. БҚО	2400	547	82	3029
9. Жамбыл обл.	4347	607	127	5081
10. Қарағанды обл.	4538	1133	148	5819
11. Қостанай обл.	1985	356	40	2381
12. Қызылорда обл.	2397	378	65	2840
13. Маңғыстау обл.	1286	194	45	1525
14. Павлодар обл.	712	153	16	881
15. СҚО	1562	368	41	1971
16. Түркістан обл.	2589	327	62	2978
17. ШҚО	6353	1347	167	7867
барлығы	41942	8272	1198	51412

ПМПК және ППТК мамандарының жауаптары

1. Мектептерде барлық білім алушыларға бірдей кең пейілділік танытады деп ойлайсыз ба?

ПМПК мамандарының жауаптары:

Өңір	иә	жартылай	жоқ	жауап беруге қиналамын	барлығы
1. Нұр-Сұлтан қ.	8	17	4	5	34
2. Алматы қ.	17	22	4	7	50
3. Шымкент қ.	38	13	2	5	58
4. Ақмола обл.	15	16	2	2	35
5. Ақтөбе обл.	26	19	2	2	49
6. Алматы обл.	34	25	2	1	62
7. Атырау обл.	40	7		2	49
8. БҚО	16	10	2	2	30
9. Жамбыл обл.	21	24	1	5	51
10. Қарағанды обл.	17	13	2	4	36
11. Қостанай обл.	8	7	2	6	23
12. Қызылорда обл.	32	26	6	5	69
13. Маңғыстау обл.	24	12	4	3	43
14. Павлодар обл.	9	11			20
15. СҚО	9	10	1	1	21
16. Түркістан обл.	26	25	3	6	60
17. ШҚО	12	16	2	3	33
барлығы	352	273	39	59	723

ППТК мамандарының жауаптары:

Өңір	иә	жартыла й	жоқ	жауап беруге қиналамын	барлығы
1. Нұр-Сұлтан қ.	57	51	13	24	145
2. Алматы қ.	45	55	10	15	125
3. Шымкент қ.	39	31	1	7	78
4. Ақмола обл.	66	42	9	16	133
5. Ақтөбе обл.	14	21	4	4	43
6. Алматы обл.	107	73	12	17	209
7. Атырау обл.	140	36	14	11	201
8. БҚО	59	28	3	12	102
9. Жамбыл обл.	98	36	3	8	145
10. Қарағанды обл.	36	15	3	8	62
11. Қостанай обл.	55	31	5	8	99
12. Қызылорда обл.	46	18	2	3	69
13. Маңғыстау обл.	9	2	1		12
14. Павлодар обл.	35	15	5	8	63
15. СҚО	41	41	12	8	102
16. Түркістан обл.	74	28	11	14	127
17. ШҚО	57	34	3	13	107
барлығы	978	557	111	176	1822

2.Педагогтер білім алушылардың барлығынан бірдей жоғары нәтиже күтеді едп ойлайсыз ба?

ПМПК мамандарының жауаптары:

Өңір	иә	жартыла й	жоқ	жауап беруге қиналамын	барлығы
1. Нұр-Сұлтан қ.	8	10	12	4	34
2. Алматы қ.	10	16	20	4	50
3. Шымкент қ.	34	19	3	2	58
4. Ақмола обл.	11	14	9	1	35
5. Ақтөбе обл.	9	23	13	4	49
6. Алматы обл.	20	23	17	2	62
7. Атырау обл.	24	18	6	1	49
8. БҚО	9	14	7		30
9. Жамбыл обл.	15	22	8	6	51
10. Қарағанды обл.	4	20	8	4	36
11. Қостанай обл.	9	10	1	3	23
12. Қызылорда обл.	19	27	15	8	69
13. Маңғыстау обл.	17	18	5	3	43
14. Павлодар обл.	2	15	3		20
15. СҚО	1	7	9	4	21
16. Түркістан обл.	22	21	14	3	60
17. ШҚО	4	11	17	1	33
барлығы	218	288	167	50	723

ППТК мамандарының жауаптары:

Өңір	иә	жартыла й	жоқ	жауап беруге қиналамын	барлығы
1. Нұр-Сұлтан қ.	41	52	34	18	145
2. Алматы қ.	34	48	31	12	125
3. Шымкент қ.	43	16	11	8	78
4. Ақмола обл.	37	54	33	9	133
5. Ақтөбе обл.	18	15	4	6	43
6. Алматы обл.	73	79	44	13	209
7. Атырау обл.	108	57	21	15	201
8. БҚО	35	42	16	9	102
9. Жамбыл обл.	86	38	14	7	145
10. Қарағанды обл.	12	23	22	5	62
11. Қостанай обл.	19	34	39	7	99
12. Қызылорда обл.	37	21	8	3	69
13. Маңғыстау обл.	6	4	1	1	12
14. Павлодар обл.	17	27	13	6	63
15. СҚО	25	41	29	7	102
16. Түркістан обл.	47	53	19	8	127
17. ШҚО	28	30	32	17	107
барлығы	666	634	371	151	1822

3. Қалай ойлайсыз, педагогтер мектептің іс-шараларына барлық балаларды бөліп-жармай, бірдей қатыстырады ма?

ПМПК мамандарының жауаптары:

Өңір	иә	жартылай	жоқ	жауап беруге қиналамын	барлығы
1. Нұр-Сұлтан қ.	4	16	6	8	34
2. Алматы қ.	17	18	7	8	50
3. Шымкент қ.	40	17		1	58
4. Ақмола обл.	12	11	9	3	35
5. Ақтөбе обл.	27	15	3	4	49
6. Алматы обл.	35	18	5	4	62
7. Атырау обл.	41	6	1	1	49
8. БҚО	16	12	1	1	30
9. Жамбыл обл.	17	23	6	5	51
10. Қарағанды обл.	10	20	3	3	36
11. Қостанай обл.	8	11	1	3	23
12. Қызылорда обл.	38	13	13	5	69
13. Маңғыстау обл.	25	12	3	3	43
14. Павлодар обл.	8	9	2	1	20
15. СҚО	8	7	4	2	21
16. Түркістан обл.	27	23	8	2	60
17. ШҚО	11	17	5		33
барлығы	344	248	77	54	723

ППТК мамандарының жауаптары:

Өңір	иә	жартыла й	жоқ	жауап беруге қиналамын	барлығы
1. Нұр-Сұлтан қ.	67	44	12	22	145
2. Алматы қ.	55	40	19	11	125
3. Шымкент қ.	49	17	6	6	78
4. Ақмола обл.	65	50	12	6	133
5. Ақтөбе обл.	13	23	3	4	43
6. Алматы обл.	96	70	28	15	209
7. Атырау обл.	149	27	15	10	201
8. БҚО	56	30	10	6	102
9. Жамбыл обл.	97	31	9	8	145
10. Қарағанды обл.	29	17	7	9	62
11. Қостанай обл.	42	36	11	10	99
12. Қызылорда обл.	49	13	5	2	69
13. Маңғыстау обл.	7	5			12
14. Павлодар обл.	41	11	8	3	63
15. СҚО	40	42	13	7	102
16. Түркістан обл.	81	33	8	5	127
17. ШҚО	50	25	19	13	107
барлығы	986	514	185	137	1822

4. Қалай ойлайсыз, ата-аналар мектептің оқыту мен тәрбиелеу процесіне белсене тартылған ба?

ПМПК мамандарының жауаптары:

Өңір	иә	жартылай	жоқ	жауап беруге қиналамын	барлығы
1. Нұр-Сұлтан қ.	5	22	5	2	34
2. Алматы қ.	18	22	3	7	50
3. Шымкент қ.	33	23	1	1	58
4. Ақмола обл.	16	12	5	2	35
5. Ақтөбе обл.	23	22	2	2	49
6. Алматы обл.	20	28	6	8	62
7. Атырау обл.	26	19	2	2	49
8. БҚО	15	9	5	1	30
9. Жамбыл обл.	13	30	3	5	51
10. Қарағанды обл.	4	26	2	4	36
11. Қостанай обл.	7	11	3	2	23
12. Қызылорда обл.	31	23	10	5	69
13. Маңғыстау обл.	18	14	9	2	43
14. Павлодар обл.	10	9	1		20
15. СҚО	4	14	3		21
16. Түркістан обл.	20	31	8	1	60
17. ШҚО	9	15	8	1	33
барлығы	272	330	76	45	723

ППТК мамандарының жауаптары:

Өңір	иә	жартылай	жоқ	жауап беруге қиналамын	барлығы
1. Нұр-Сұлтан қ.	41	74	13	17	145
2. Алматы қ.	41	65	7	12	125
3. Шымкент қ.	36	25	10	7	78
4. Ақмола обл.	48	75	2	8	133
5. Ақтөбе обл.	14	26	1	2	43
6. Алматы обл.	75	104	22	8	209
7. Атырау обл.	129	52	7	13	201
8. БҚО	46	44	7	5	102
9. Жамбыл обл.	91	40	5	9	145
10. Қарағанды обл.	20	26	7	9	62
11. Қостанай обл.	43	46	4	6	99
12. Қызылорда обл.	43	19	6	1	69
13. Маңғыстау обл.	7	3		2	12
14. Павлодар обл.	33	23	6	1	63
15. СҚО	29	61	8	4	102
16. Түркістан обл.	61	53	12	1	127
17. ШҚО	41	47	10	9	107
барлығы	798	783	127	114	1822

Инклюзивті практика

Педагогтердің жауаптары

1. Сіз сабақ беретін сыныпта ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар білім алушылар бар ма

Өңір	иә	жоқ	жауап беруге қиналамын	барлығы
1. Нұр-Сұлтан қ.	151	132	26	309
2. Алматы қ.	308	299	48	655
3. Шымкент қ.	296	210	38	544
4. Ақмола обл.	601	641	99	1341
5. Ақтөбе обл.	179	181	22	382
6. Алматы обл.	427	700	109	1236
7. Атырау обл.	974	448	32	1454
8. БҚО	463	386	33	882
9. Жамбыл обл.	684	841	124	1649
10. Қарағанды обл.	689	639	65	1393
11. Қостанай обл.	563	341	27	931
12. Қызылорда обл.	475	405	41	921
13. Маңғыстау обл.	295	239	30	564
14. Павлодар обл.	258	247	27	532
15. СҚО	333	435	47	815
16. Түркістан обл.	477	555	92	1124
17. ШҚО	1045	837	122	2004
барлығы	8218	7536	982	16736

2. Сіз сабақ беретін сыныпта жеке немесе қысқартылған (бейімделген) бағдарлама бойынша оқитын білім алушылар бар ма

Өңір	иә, жеке бағдарлама бойынша білім алатын	иә, қысқартылған (бейімделген) бағдарлама бойынша білім алатын	жоқ	барлығы
1. Нұр-Сұлтан қ.	63	26	220	309
2. Алматы қ.	136	61	458	655
3. Шымкент қ.	146	38	360	544
4. Ақмола обл.	246	114	981	1341
5. Ақтөбе обл.	60	47	275	382
6. Алматы обл.	182	79	975	1236
7. Атырау обл.	437	192	825	1454
8. БҚО	152	88	642	882
9. Жамбыл обл.	335	106	1208	1649
10. Қарағанды обл.	311	129	953	1393
11. Қостанай обл.	253	87	591	931
12. Қызылорда обл.	194	103	624	921
13. Маңғыстау обл.	141	79	344	564
14. Павлодар обл.	114	72	346	532
15. СҚО	170	79	566	815
16. Түркістан обл.	204	70	850	1124
17. ШҚО	458	205	1341	2004
барлығы	3602	1575	11559	16736

3. ЕБҚ бар білім алушыны психологиялық-педагогикалық қолдаудың жеке бағдарламасын жасауға қатысасыз ба?

Регион	иә, қатысамын	иә, қатысамын , бірақ қиналамын	жоқ, қатыспаймын	барлығы
1. Нұр-Сұлтан қ.	95	31	183	309
2. Алматы қ.	202	67	386	655
3. Шымкент қ.	245	67	232	544
4. Ақмола обл.	364	190	787	1341
5. Ақтөбе обл.	119	52	211	382
6. Алматы обл.	360	143	733	1236
7. Атырау обл.	509	218	727	1454
8. БҚО	271	123	488	882
9. Жамбыл обл.	670	189	790	1649
10. Қарағанды обл.	418	229	746	1393
11. Қостанай обл.	322	136	473	931
12. Қызылорда обл.	426	121	374	921
13. Маңғыстау обл.	248	61	255	564
14. Павлодар обл.	148	83	301	532
15. СҚО	157	114	544	815
16. Түркістан обл.	424	157	543	1124
17. ШҚО	627	298	1079	2004
барлығы	5605	2279	8852	16736

4. Педагог-ассистентпен бірге бір сыныпта жұмыс істеп көрдіңіз бе?

Өңір	иә	жоқ	барлығы
1. Нұр-Сұлтан қ.	46	263	309
2. Алматы қ.	167	488	655
3. Шымкент қ.	186	358	544
4. Ақмола обл.	217	1124	1341
5. Ақтөбе обл.	73	309	382
6. Алматы обл.	248	988	1236
7. Атырау обл.	299	1155	1454
8. БҚО	146	736	882
9. Жамбыл обл.	338	1311	1649
10. Қарағанды обл.	221	1172	1393
11. Қостанай обл.	145	786	931
12. Қызылорда обл.	224	697	921
13. Маңғыстау обл.	104	460	564
14. Павлодар обл.	62	470	532
15. СҚО	89	726	815
16. Түркістан обл.	309	815	1124
17. ШҚО	299	1705	2004
барлығы	3173	13563	16736

5.Педагог-ассистенттің қызметінің тиімділігін қалай бағалайсыз?

Өңір	олардың қызметі тиімді деп есептеймін	олардың қызметі тиімді деп айта алмаймын	олардың қызметінің тиімділігін бағалай алмаймын	біздің мектепте педагог- ассистент жоқ	барлығы
1. Нұр-Сұлтан қ.	106	12	42	149	309
2. Алматы қ.	273	20	113	249	655
3. Шымкент қ.	318	17	53	156	544
4. Ақмола обл.	382	49	160	750	1341
5. Ақтөбе обл.	146	13	54	169	382
6. Алматы обл.	467	62	158	549	1236
7. Атырау обл.	653	57	175	569	1454
8. БҚО	319	24	113	426	882
9. Жамбыл обл.	625	81	163	780	1649
10. Қарағанды обл.	439	45	166	743	1393
11. Қостанай обл.	258	21	121	531	931
12. Қызылорда обл.	470	44	78	329	921
13. Маңғыстау обл.	264	20	55	225	564
14. Павлодар обл.	134	15	76	307	532
15. СҚО	196	29	110	480	815
16. Түркістан обл.	537	70	92	425	1124
17. ШҚО	612	76	240	1076	2004
барлығы	6199	655	1969	7913	16736

6.Мектеп әкімшілігі проблемаларды шешуге, ынтымақтастыққа және басқа ұйымдардың мұғалімдерімен тәжірибе алмасуға командалық көзқарасты дамытуға ықпал ете ме?

Өңір	иә, мамандардың семинарлары, коучингтері, вебинарлары негізінде	иә, бір-біріміздің сабағымызға қатысу, мәселелерді ұжымдық талқылау негізінде	иә, бірақ ынтымақтастық тұрақты емес және жүйесіз	ынтымақтастық үшін жағдай жасалмаған, мотивация жоқ	басқа
1. Нұр-Сұлтан қ.	219	128	36	20	21
2. Алматы қ.	468	219	52	25	57
3. Шымкент қ.	383	225	30	27	25
4. Ақмола обл.	878	553	161	84	93
5. Ақтөбе обл.	269	150	32	15	18
6. Алматы обл.	909	489	88	59	86
7. Атырау обл.	1001	708	129	52	62
8. БҚО	645	325	102	29	48
9. Жамбыл обл.	1169	629	126	94	76
10. Қарағанды обл.	1003	629	133	60	69
11. Қостанай обл.	701	405	81	36	62
12. Қызылорда обл.	682	374	68	28	40
13. Маңғыстау обл.	370	277	42	27	26
14. Павлодар обл.	361	201	63	28	37
15. СҚО	512	370	103	39	69
16. Түркістан обл.	688	496	91	42	62
17. ШҚО	1295	849	228	120	117
барлығы	11553	7027	1565	785	968

7. Сіз жұмыс істейтін мектеп инклюзивті білім беру мәселелері бойынша серіктестермен (білім беру, денсаулық сақтау, әлеуметтік қорғау органдары, қоғамдық бірлестіктер және т.б.) ынтымақтаса ма, олардан қажетті қолдау мен кері байланыс ала ма?

Өңір	иә, ынтымақтасты қ бар, жән жеткілікті деңгейде табысты	иә, ынтымақтасты қ бар, бірақ белсенді емес	жоқ	барлығы
1. Нұр-Сұлтан қ.	190	79	40	309
2. Алматы қ.	360	162	133	655
3. Шымкент қ.	391	108	45	544
4. Ақмола обл.	630	476	235	1341
5. Ақтөбе обл.	244	109	29	382
6. Алматы обл.	750	313	173	1236
7. Атырау обл.	886	442	126	1454
8. БҚО	549	246	87	882
9. Жамбыл обл.	1060	405	184	1649
10. Қарағанды обл.	771	431	191	1393
11. Қостанай обл.	539	278	114	931
12. Қызылорда обл.	640	221	60	921
13. Маңғыстау обл.	347	161	56	564
14. Павлодар обл.	281	165	86	532
15. СҚО	391	303	121	815
16. Түркістан обл.	648	297	179	1124
17. ШҚО	1036	639	329	2004
барлығы	9713	4835	2188	16736

8. ЕБҚ бар білім алушыларды қашықтан оқытуды ұйымдастыруда қандай қиындықтарға көбірек кезігесіз? (2 жауап нұсқасын таңдаңыз)

Өңір	әдістемелік	психологиялық	ІТ- құзыреттіліктер бойынша	оқу- ресурстық	басқа	барлығы
1. Нұр-Сұлтан қ.	120	94	62	82	80	438
2. Алматы қ.	204	171	125	127	146	773
3. Шымкент қ.	205	135	91	113	150	694
4. Ақмола обл.	445	322	326	406	389	1888
5. Ақтөбе обл.	169	103	78	66	103	519
6. Алматы обл.	422	309	275	302	378	1686
7. Атырау обл.	588	386	355	405	351	2085
8. БҚО	336	193	216	254	224	1223
9. Жамбыл обл.	526	365	436	402	389	2118
10. Қарағанды обл.	456	351	366	399	418	1990
11. Қостанай обл.	311	211	208	286	298	1314
12. Қызылорда обл.	377	202	229	195	231	1234
13. Маңғыстау обл.	219	150	122	126	146	763
14. Павлодар обл.	192	110	132	195	141	770
15. СҚО	280	191	179	279	243	1172
16. Түркістан обл.	400	261	212	251	321	1445
17. ШҚО	769	491	536	580	508	2884
Барлығы	6019	4045	3948	4468	4516	22996

9. Психологиялық-медициналық-педагогикалық консультациялардың (ПМПК) қызметін қалай бағалайсыз?

Өңір	Мен ПМПК-ның қызметімен таныс емеспін	Менің ойымша, ПМПК өз функциялары н сапалы орындайды, олардың қызметін оң бағалаймын	Менің ойымша, ПМПК өз функциялары н жеткілікті деңгейде сапалы орындамайды	ПМПК қызметімен таныс емеспін
1. Нұр-Сұлтан қ.	140	127	42	309
2. Алматы қ.	249	327	79	655
3. Шымкент қ.	206	299	39	544
4. Ақмола обл.	428	667	246	1341
5. Ақтөбе обл.	142	212	28	382
6. Алматы обл.	504	578	154	1236
7. Атырау обл.	545	782	127	1454
8. БҚО	330	467	85	882
9. Жамбыл обл.	649	807	193	1649
10. Қарағанды обл.	503	746	144	1393
11. Қостанай обл.	276	541	114	931
12. Қызылорда обл.	304	544	73	921
13. Маңғыстау обл.	212	308	44	564
14. Павлодар обл.	171	295	66	532
15. СҚО	228	474	113	815
16. Түркістан обл.	452	540	132	1124
17. ШҚО	756	1016	232	2004
барлығы	6095	8730	1911	16736

10. Психологиялық-педагогикалық түзету кабинеттерінің (ППТК) қызметін қалай бағалайсыз?

Өңір	Мен ППТК-ның қызметімен таныс емеспін	Менің ойымша, ППТК өз функцияларын сапалы орындайды, олардың қызметін оң бағалаймын	Менің ойымша, ППТК өз функцияларын жеткілікті деңгейде сапалы орындамайды	ППТК қызметімен таныс емеспін
1. Нұр-Сұлтан қ.	150	129	30	309
2. Алматы қ.	257	328	70	655
3. Шымкент қ.	176	326	42	544
4. Ақмола обл.	547	614	180	1341
5. Ақтөбе обл.	150	208	24	382
6. Алматы обл.	516	581	139	1236
7. Атырау обл.	575	765	114	1454
8. БҚО	365	450	67	882
9. Жамбыл обл.	654	836	159	1649
10. Қарағанды обл.	589	698	106	1393
11. Қостанай обл.	342	499	90	931
12. Қызылорда обл.	288	557	76	921
13. Маңғыстау обл.	227	294	43	564
14. Павлодар обл.	207	279	46	532
15. СҚО	284	435	96	815
16. Түркістан обл.	433	558	133	1124
17. ШҚО	886	930	188	2004
барлығы	6646	8487	1603	16736

11.Оңалту орталықтарының (ОО) қызметін қалай бағалайсыз?

Регион	Мен ОО қызметімен таныс емеспін	Менің ойымша, ОО өз функцияларын сапалы орындайды, олардың қызметін оң бағалаймын	Менің ойымша, ОО өз функцияларын жеткілікті деңгейде сапалы орындамайды	барлығы
1. Нұр-Сұлтан қ.	183	110	16	309
2. Алматы қ.	352	257	46	655
3. Шымкент қ.	248	267	29	544
4. Ақмола обл.	748	472	121	1341
5. Ақтөбе обл.	183	178	21	382
6. Алматы обл.	676	470	90	1236
7. Атырау обл.	696	677	81	1454
8. БҚО	515	311	56	882
9. Жамбыл обл.	844	686	119	1649
10. Қарағанды обл.	773	548	72	1393
11. Қостанай обл.	476	397	58	931
12. Қызылорда обл.	424	440	57	921
13. Маңғыстау обл.	280	248	36	564
14. Павлодар обл.	282	220	30	532
15. СҚО	456	299	60	815
16. Түркістан обл.	581	442	101	1124
17. ШҚО	1155	699	150	2004
барлығы	8872	6721	1143	16736

Ата-аналардың жауаптары

1. Сіздің балаңыз оқитын сыныпта ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар білім алушылар бар ма?

Өңір	иә	жоқ	жауап беруге қиналамын	барлығы
1. Нұр-Сұлтан қ.	135	414	406	955
2. Алматы қ.	454	1081	1192	2727
3. Шымкент қ.	542	441	459	1442
4. Ақмола обл.	533	1337	1055	2925
5. Ақтөбе обл.	409	746	521	1676
6. Алматы обл.	892	1309	1363	3564
7. Атырау обл.	1320	1511	920	3751
8. БҚО	661	1304	1064	3029
9. Жамбыл обл.	1490	2087	1504	5081
10. Қарағанды обл.	1215	2530	2074	5819
11. Қостанай обл.	535	1085	761	2381
12. Қызылорда обл.	990	1012	838	2840
13. Маңғыстау обл.	550	574	401	1525
14. Павлодар обл.	160	414	307	881
15. СҚО	278	982	711	1971
16. Түркістан обл.	1034	1139	805	2978
17. ШҚО	1829	3397	2641	7867
барлығы	13027	21363	17022	51412

2. Балаңыз оқитын мектепте білім алушыларды психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі бер екендігін білесіз бе?

Өңір	иә	жоқ	бұл қызмет жөнінде хабарым жоқ	барлығы
1. Нұр-Сұлтан қ.	623	151	181	955
2. Алматы қ.	1871	355	501	2727
3. Шымкент қ.	1060	138	244	1442
4. Ақмола обл.	2091	309	525	2925
5. Ақтөбе обл.	1269	160	247	1676
6. Алматы обл.	2324	542	698	3564
7. Атырау обл.	2975	333	443	3751
8. БҚО	2252	310	467	3029
9. Жамбыл обл.	3835	495	751	5081
10. Қарағанды обл.	4289	695	835	5819
11. Қостанай обл.	1966	166	249	2381
12. Қызылорда обл.	2125	315	400	2840
13. Маңғыстау обл.	1136	152	237	1525
14. Павлодар обл.	666	90	125	881
15. СҚО	1442	199	330	1971
16. Түркістан обл.	2245	289	444	2978
17. ШҚО	5571	951	1345	7867
барлығы	37740	5650	8022	51412

3. Қалай ойлайсыз, Сіздің мектеп барлық білім алушылар үшін физикалық кедергісіз қолжетімділікпен (пандус, тұтқа, т.б.) қамтамасыз етілген бе, арнайы санитарлық-гигиеналық бөлмелер бар ма?

Өңір	иә	жартылай	жоқ	жауап беруге қиналамын	барлығы
1. Нұр-Сұлтан қ.	569	135	42	209	955
2. Алматы қ.	1275	479	275	698	2727
3. Шымкент қ.	974	183	53	232	1442
4. Ақмола обл.	1568	598	251	508	2925
5. Ақтөбе обл.	881	297	197	301	1676
6. Алматы обл.	1559	655	652	698	3564
7. Атырау обл.	2546	598	214	393	3751
8. БҚО	1693	564	220	552	3029
9. Жамбыл обл.	3229	799	343	710	5081
10. Қарағанды обл.	3117	1118	513	1071	5819
11. Қостанай обл.	1651	300	80	350	2381
12. Қызылорда обл.	1860	431	153	396	2840
13. Маңғыстау обл.	917	291	93	224	1525
14. Павлодар обл.	567	127	47	140	881
15. СҚО	1097	327	169	378	1971
16. Түркістан обл.	1747	639	268	324	2978
17. ШҚО	4432	1388	649	1398	7867
барлығы	29682	8929	4219	8582	51412

4. Отбасыңызда ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар бала бар ма?

Өңір	иә	жоқ	бұл ұғыммен таныс емеспін	барлығы
1. Нұр-Сұлтан қ.	84	778	93	955
2. Алматы қ.	287	2158	282	2727
3. Шымкент қ.	362	906	174	1442
4. Ақмола обл.	376	2191	358	2925
5. Ақтөбе обл.	242	1276	158	1676
6. Алматы обл.	649	2434	481	3564
7. Атырау обл.	919	2402	430	3751
8. БҚО	443	2239	347	3029
9. Жамбыл обл.	1023	3496	562	5081
10. Қарағанды обл.	839	4438	542	5819
11. Қостанай обл.	272	1908	201	2381
12. Қызылорда обл.	506	2025	309	2840
13. Маңғыстау обл.	380	952	193	1525
14. Павлодар обл.	114	672	95	881
15. СҚО	155	1625	191	1971
16. Түркістан обл.	542	2124	312	2978
17. ШҚО	1156	5843	868	7867
барлығы	8349	37467	5596	51412

5. Балаңыздың ерекше білім берілуіне қажеттілігі немен байланысты?

Өңір	психофизикалық даму бұзушылықтарымен (көру, есту бұзушылықтары, психикалық дамудың тежелуі, тірек-қозғалым аппараты бұзушылықтары, зерде бұзушылықтары, сөйлеудің күрделі бұзушылықтары)	оқудағы спецификалық қиындықтармен, мінез-құлық және эмоциялық проблемаларымен	әлеуметтік-психологиялық, экономикалық, тілдік, мәдени себептермен	барлығы
1. Нұр-Сұлтан қ.	42	15	27	84
2. Алматы қ.	119	92	76	287
3. Шымкент қ.	225	64	73	362
4. Ақмола обл.	193	83	100	376
5. Ақтөбе обл.	120	59	63	242
6. Алматы обл.	259	189	200	648
7. Атырау обл.	474	205	239	918
8. БҚО	208	98	135	441
9. Жамбыл обл.	487	236	293	1016
10. Қарағанды обл.	406	188	245	839
11. Қостанай обл.	173	54	45	272
12. Қызылорда обл.	241	149	130	520
13. Маңғыстау обл.	171	102	106	379
14. Павлодар обл.	73	24	17	114
15. СҚО	94	33	28	155
16. Түркістан обл.	260	142	140	542
17. ШҚО	564	283	308	1155
барлығы	4108	2016	2225	8350

6. Балаңыз оқуға қажетті арнайы техникалық жабдықтармен (мысалы: дыбыскүшейткіш аппаратура, электронды үлкейткіш әйнек, бейнеүлкейткіш және т.б.) қамтамасыз етілген бе?

Өңір	иә	жартылай	жоқ	жауап беруге қиналамын	барлығы
1. Нұр-Сұлтан қ.	38	10	25	11	84
2. Алматы қ.	128	44	73	42	287
3. Шымкент қ.	220	34	77	31	362
4. Ақмола обл.	156	49	122	49	376
5. Ақтөбе обл.	113	43	66	20	242
6. Алматы обл.	280	121	193	54	648
7. Атырау обл.	444	147	249	78	918
8. БҚО	173	84	136	48	441
9. Жамбыл обл.	424	175	311	106	1016
10. Қарағанды обл.	348	137	245	109	839
11. Қостанай обл.	140	44	58	30	272
12. Қызылорда обл.	250	101	114	55	520
13. Маңғыстау обл.	161	68	110	40	379
14. Павлодар обл.	35	18	42	19	114
15. СҚО	57	24	43	31	155
16. Түркістан обл.	240	92	171	39	542
17. ШҚО	530	195	291	139	1155
барлығы	3737	1386	2326	901	8350

7. Балаңызды психологиялық-педагогикалық қолдаудың жеке бағдарламасын жасауға қатыстыңыз ба?

Өңір	иә	жартылай	жоқ	жауап беруге қиналамын	барлығы
1. Нұр-Сұлтан қ.	26	2	37	19	84
2. Алматы қ.	89	16	122	60	287
3. Шымкент қ.	173	13	141	35	362
4. Ақмола обл.	144	15	159	58	376
5. Ақтөбе обл.	97	15	100	30	242
6. Алматы обл.	244	25	291	88	648
7. Атырау обл.	402	28	390	98	918
8. БҚО	160	20	213	48	441
9. Жамбыл обл.	426	36	415	139	1016
10. Қарағанды обл.	325	30	359	125	839
11. Қостанай обл.	113	29	98	32	272
12. Қызылорда обл.	224	17	224	55	520
13. Маңғыстау обл.	117	14	190	58	379
14. Павлодар обл.	35	16	49	14	114
15. СҚО	54	14	53	34	155
16. Түркістан обл.	231	27	229	55	542
17. ШҚО	442	57	487	169	1155
барлығы	3302	374	3557	1117	8350

8.Балаңызға көрсетілетін педагог-ассистент (тьютор) қолдауына көңіліңіз толады ма?

Өңір	иә	иә, бірақ толық емес	жоқ	педагог- ассистент қолдауы қажет емес	жауап беруге қиналамын	барлығы
1. Нұр-Сұлтан қ.	41	11	8	10	14	84
2. Алматы қ.	131	34	25	37	60	287
3. Шымкент қ.	213	55	22	21	51	362
4. Ақмола обл.	188	49	42	38	59	376
5. Ақтөбе обл.	116	47	25	10	44	242
6. Алматы обл.	325	107	47	75	94	648
7. Атырау обл.	494	144	80	79	121	918
8. БҚО	216	62	46	43	74	441
9. Жамбыл обл.	551	147	100	94	124	1016
10. Қарағанды обл.	412	115	65	87	160	839
11. Қостанай обл.	137	30	15	40	50	272
12. Қызылорда обл.	283	84	27	52	74	520
13. Маңғыстау обл.	171	83	34	39	52	379
14. Павлодар обл.	39	17	15	8	35	114
15. СҚО	67	17	11	18	42	155
16. Түркістан обл.	287	91	50	45	69	542
17. ШҚО	622	157	85	109	182	1155
барлығы	4293	1250	697	805	1305	8350

9. Психологиялық-медициналық-педагогикалық консультациялардың (ПМПК) қызметін қалай бағалайсыз?

Өңір	Мен ПМПК-ның қызметімен таныс емеспін	Менің ойымша, ПМПК өз функцияларын сапалы орындайды, олардың қызметін оң бағалаймын	Менің ойымша, ПМПК өз функцияларын жеткілікті деңгейде сапалы орындамайды	ПМПК қызметімен таныс емеспін	Барлығы
1. Нұр-Сұлтан қ.	28	29	13	14	84
2. Алматы қ.	113	85	41	48	287
3. Шымкент қ.	141	164	18	39	362
4. Ақмола обл.	138	128	34	76	376
5. Ақтөбе обл.	113	75	16	38	242
6. Алматы обл.	299	207	42	100	648
7. Атырау обл.	311	418	66	123	918
8. БҚО	164	162	41	74	441
9. Жамбыл обл.	448	349	78	141	1016
10. Қарағанды обл.	330	328	50	131	839
11. Қостанай обл.	84	112	25	51	272
12. Қызылорда обл.	245	181	27	67	520
13. Маңғыстау обл.	136	143	39	61	379
14. Павлодар обл.	29	53	12	20	114
15. СҚО	50	67	12	26	155
16. Түркістан обл.	272	174	43	53	542
17. ШҚО	464	437	85	169	1155
барлығы	3365	3112	642	1231	8350

10. Психологиялық-педагогикалық түзету кабинеттерінің (ППТК) қызметін қалай бағалайсыз?

Өңір	Мен ППТК-ның қызметімен таныс емеспін	Менің ойымша, ППТК өз функцияларын сапалы орындайды, олардың қызметін оң бағалаймын	Менің ойымша, ППТК өз функцияларын жеткілікті деңгейде сапалы орындамайды	ППТК қызметімен таныс емеспін	Барлығы
1. Нұр-Сұлтан қ.	37	25	6	16	84
2. Алматы қ.	131	70	37	49	287
3. Шымкент қ.	153	151	13	45	362
4. Ақмола обл.	149	115	29	83	376
5. Ақтөбе обл.	102	82	11	47	242
6. Алматы обл.	292	206	39	111	648
7. Атырау обл.	353	375	48	142	918
8. БҚО	185	154	26	76	441
9. Жамбыл обл.	495	316	59	146	1016
10. Қарағанды обл.	359	288	47	145	839
11. Қостанай обл.	91	107	15	59	272
12. Қызылорда обл.	246	173	25	76	520
13. Маңғыстау обл.	156	131	28	64	379
14. Павлодар обл.	28	53	14	19	114
15. СҚО	41	64	12	38	155
16. Түркістан обл.	261	172	38	71	542
17. ШҚО	530	405	53	167	1155
барлығы	3609	2887	500	1354	8350

11.Оңалту орталықтарының (ОО) қызметін қалай бағалайсыз?

Өңір	Мен ОО-ның қызметімен таныс емеспін	Менің ойымша, ОО өз функцияларын сапалы орындайды, олардың қызметін оң бағалаймын	Менің ойымша, ОО өз функцияларын жеткілікті деңгейде сапалы орындамайды	ОО қызметімен таныс емеспін	Барлығы
1. Нұр-Сұлтан қ.	37	23	11	13	84
2. Алматы қ.	154	61	25	47	287
3. Шымкент қ.	150	151	14	47	362
4. Ақмола обл.	174	101	23	78	376
5. Ақтөбе обл.	114	87	12	29	242
6. Алматы обл.	335	181	34	98	648
7. Атырау обл.	422	314	66	116	918
8. БҚО	194	137	19	91	441
9. Жамбыл обл.	525	290	70	131	1016
10. Қарағанды обл.	403	251	36	149	839
11. Қостанай обл.	116	83	22	51	272
12. Қызылорда обл.	273	162	19	66	520
13. Маңғыстау обл.	181	118	28	52	379
14. Павлодар обл.	46	29	10	29	114
15. СҚО	69	45	7	34	155
16. Түркістан обл.	288	164	31	59	542
17. ШҚО	590	334	64	167	1155
барлығы	4071	2531	491	1257	8350

ПМПК және ППТК мамандарының жауаптары

1. Сіздің өңіріңіздегі (қала/ауыл) мектептерде психологиялық-педагогикалық қолдау қызметінің жұмысын қалай бағалайсыз?

ПМПК мамандарының жауаптары:

Өңір	Мен бұл қызмет жөнінде таныс емеспін	Менің ойымша, олар өз функцияларын сапалы орындайды	Менің ойымша, олар өз функцияларын жеткілікті деңгейде сапалы орындамайды	Көп мектептерде мұндай қызмет жоқ	жауап беруге қиналамын	барлығы
1. Нұр-Сұлтан қ.	3	5	14	7	5	34
2. Алматы қ.	4	23	10	6	7	50
3. Шымкент қ.	2	40	11	4	1	58
4. Ақмола обл.	1	18	8	4	4	35
5. Ақтөбе обл.	3	24	6	5	11	49
6. Алматы обл.	3	31	17	8	3	62
7. Атырау обл.	4	33	4	5	3	49
8. БҚО	2	19	8		1	30
9. Жамбыл обл.	3	22	8	8	10	51
10. Қарағанды обл.		13	5	14	4	36
11. Қостанай обл.	1	6	11	3	2	23
12. Қызылорда обл.		46	13	9	1	69
13. Маңғыстау обл.	7	17	9	8	2	43
14. Павлодар обл.		9	11			20
15. СҚО	3	6	7	3	2	21
16. Түркістан обл.	3	27	15	15		60
17. ШҚО	3	8	10	10	2	33
барлығы	42	347	167	109	58	723

2.ПІТК мамандарының жауаптары:

Өңір	Мен бұл қызмет жөнінде таныс емеспін	Менің ойымша, олар өз функцияларын сапалы орындайды	Менің ойымша, олар өз функцияларын жеткілікті деңгейде сапалы орындамайды	Көп мектептерде мұндай қызмет жоқ	жауап беруге қиналамын	барлығы
1. Нұр-Сұлтан қ.	9	72	19	16	29	145
2. Алматы қ.	6	69	16	14	20	125
3. Шымкент қ.	7	41	11	6	13	78
4. Ақмола обл.	9	67	23	11	23	133
5. Ақтөбе обл.	1	13	7	12	10	43
6. Алматы обл.	8	108	34	25	34	209
7. Атырау обл.	24	131	23	7	16	201
8. БҚО	3	63	21	3	12	102
9. Жамбыл обл.	7	102	10	18	8	145
10. Қарағанды обл.	3	31	7	11	10	62
11. Қостанай обл.	1	60	17	6	15	99
12. Қызылорда обл.	2	54	7		6	69
13. Маңғыстау обл.	1	7	1		3	12
14. Павлодар обл.	2	33	11	5	12	63
15. СҚО	1	48	23	12	18	102
16. Түркістан обл.	5	88	10	20	4	127
17. ШҚО	5	55	13	18	16	107
барлығы	94	1042	253	184	249	1822

3. Психологиялық-педагогикалық түзету кабинеттерінің (ППТК) қызметін қалай бағалайсыз?

ПМПК мамандарының жауаптары:

Өңір	Менің ойымша, ППТК өз функциялары н сапалы орындайды, олардың қызметін оң бағалаймын	Менің ойымша, ППТК өз функциялары н жеткілікті деңгейде сапалы орындамайды	жауап беруге қиналамын	барлығы
1. Нұр-Сұлтан қ.	22	8	4	34
2. Алматы қ.	44	4	2	50
3. Шымкент қ.	53	2	3	58
4. Ақмола обл.	20	10	5	35
5. Ақтөбе обл.	40	4	5	49
6. Алматы обл.	48	6	8	62
7. Атырау обл.	38	5	6	49
8. БҚО	27	2	1	30
9. Жамбыл обл.	38	9	4	51
10. Қарағанды обл.	29		7	36
11. Қостанай обл.	16	2	5	23
12. Қызылорда обл.	60	8	1	69
13. Маңғыстау обл.	30	4	9	43
14. Павлодар обл.	14	3	3	20
15. СҚО	16	2	3	21
16. Түркістан обл.	43	11	6	60
17. ШҚО	24	5	4	33
барлығы	562	85	76	723

4. Оңалту орталықтарының (ОО) қызметін қалай бағалайсыз?

ПМПК мамандарының жауаптары:

Өңір	Менің ойымша, ОО өз функциялары н сапалы орындайды, олардың қызметін оң бағалаймын	Менің ойымша, ОО өз функциялары н жеткілікті деңгейде сапалы орындамайды	жауап беруге қиналамын	барлығы
1. Нұр-Сұлтан қ.	23	6	5	34
2. Алматы қ.	39	3	8	50
3. Шымкент қ.	51	5	2	58
4. Ақмола обл.	22	7	6	35
5. Ақтөбе обл.	41	2	6	49
6. Алматы обл.	32	11	19	62
7. Атырау обл.	39	9	1	49
8. БҚО	16	8	6	30
9. Жамбыл обл.	31	7	13	51
10. Қарағанды обл.	27	1	8	36
11. Қостанай обл.	8	3	12	23
12. Қызылорда обл.	60	1	8	69
13. Маңғыстау обл.	27	5	11	43
14. Павлодар обл.	8	5	7	20
15. СҚО	9		12	21
16. Түркістан обл.	33	21	6	60
17. ШҚО	18	4	11	33
барлығы	484	98	141	723

ППТК мамандарының жауаптары:

Өңір	Менің ойымша, ОО өз функциялары н сапалы орындайды, олардың қызметін оң бағалаймын	Менің ойымша, ОО өз функциялары н жеткілікті деңгейде сапалы орындамайды	жауап беруге қиналамын	барлығы
1. Нұр-Сұлтан қ.	95	13	37	145
2. Алматы қ.	93	16	16	125
3. Шымкент қ.	52	8	18	78
4. Ақмола обл.	85	9	39	133
5. Ақтөбе обл.	34	3	6	43
6. Алматы обл.	140	20	49	209
7. Атырау обл.	142	16	43	201
8. БҚО	74	7	21	102
9. Жамбыл обл.	114	9	22	145
10. Қарағанды обл.	36	5	21	62
11. Қостанай обл.	59	8	32	99
12. Қызылорда обл.	63	2	4	69
13. Маңғыстау обл.	5	2	5	12
14. Павлодар обл.	48	4	11	63
15. СҚО	64	7	31	102
16. Түркістан обл.	94	8	25	127
17. ШҚО	62	4	41	107
барлығы	1260	141	421	1822

5. Үкіметтік емес ұйымдардың мектептерге инклюзивті білім беруді дамытуға ықпалын 5 балдық шәкілмен қалай бағалайсыз

ПМПК мамандарының жауаптары:

Өңір	1	2	3	4	5	барлығы
1. Нұр-Сұлтан қ.	2	5	13	7	7	34
2. Алматы қ.	3	3	21	18	5	50
3. Шымкент қ.	2	2	9	26	19	58
4. Ақмола обл.	6	4	10	8	7	35
5. Ақтөбе обл.		6	20	18	5	49
6. Алматы обл.	6	4	25	16	11	62
7. Атырау обл.	7	6	11	11	14	49
8. БҚО	2	1	9	7	11	30
9. Жамбыл обл.	5	7	18	16	5	51
10. Қарағанды обл.	4	2	15	8	7	36
11. Қостанай обл.	3	2	10	6	2	23
12. Қызылорда обл.	7	5	19	13	25	69
13. Маңғыстау обл.	7	4	10	11	11	43
14. Павлодар обл.		1	6	6	7	20
15. СҚО		2	10	4	5	21
16. Түркістан обл.	8	7	21	13	11	60
17. ШҚО	5	2	16	7	3	33
барлығы	67	63	243	195	155	723

ППТК мамандарының жауаптары:

Өңір	1	2	3	4	5	барлығы
1. Нұр-Сұлтан қ.	4	17	54	29	41	145
2. Алматы қ.	3	16	44	41	21	125
3. Шымкент қ.	5	6	14	30	23	78
4. Ақмола обл.	8	13	49	37	26	133
5. Ақтөбе обл.		5	12	9	17	43
6. Алматы обл.	12	22	76	51	48	209
7. Атырау обл.	15	15	41	53	77	201
8. БҚО	10	4	24	35	29	102
9. Жамбыл обл.	8	13	33	40	51	145
10. Қарағанды обл.	2	5	25	19	11	62
11. Қостанай обл.	12	11	30	25	21	99
12. Қызылорда обл.	5	1	22	13	28	69
13. Маңғыстау обл.		1	4	5	2	12
14. Павлодар обл.	4	8	19	14	18	63
15. СҚО	14	9	35	34	10	102
16. Түркістан обл.	8	7	40	29	43	127
17. ШҚО	6	9	50	26	16	107
барлығы	116	162	572	490	482	1822

6. Жергілікті атқарушы органдардың мектептерге инклюзивті білім беруді дамытуға ықпалын 5 балдық шәкілмен қалай бағалайсыз?

ПМПК мамандарының жауаптары:

Өңір	1	2	3	4	5	барлығы
1. Нұр-Сұлтан қ.	5	4	11	8	6	34
2. Алматы қ.	3	6	20	14	7	50
3. Шымкент қ.	1	6	3	23	25	58
4. Ақмола обл.	4	4	9	13	5	35
5. Ақтөбе обл.	4	4	20	12	9	49
6. Алматы обл.	5	5	27	15	10	62
7. Атырау обл.	6	5	14	13	11	49
8. БҚО	1	1	6	10	12	30
9. Жамбыл обл.	1	8	18	19	5	51
10. Қарағанды обл.	3	2	13	13	5	36
11. Қостанай обл.	4	2	7	6	4	23
12. Қызылорда обл.	8	2	13	15	31	69
13. Маңғыстау обл.	4	5	12	15	7	43
14. Павлодар обл.		2	7	7	4	20
15. СҚО	1	6	5	4	5	21
16. Түркістан обл.	10	5	24	12	9	60
17. ШҚО	5	5	16	5	2	33
барлығы	65	72	225	204	157	723

ППТК мамандарының жауаптары:

Өңір	1	2	3	4	5	барлығы
1. Нұр-Сұлтан қ.	5	19	55	28	38	145
2. Алматы қ.	6	16	49	37	17	125
3. Шымкент қ.	5	7	22	23	21	78
4. Ақмола обл.	8	18	49	34	24	133
5. Ақтөбе обл.	3	7	17	7	9	43
6. Алматы обл.	15	34	63	52	45	209
7. Атырау обл.	18	15	34	59	75	201
8. БҚО	8	2	26	39	27	102
9. Жамбыл обл.	8	14	36	32	55	145
10. Қарағанды обл.	2	3	29	15	13	62
11. Қостанай обл.	5	7	28	34	25	99
12. Қызылорда обл.	3	1	20	16	29	69
13. Маңғыстау обл.	1	1	3	4	3	12
14. Павлодар обл.	1	10	12	25	15	63
15. СҚО	10	18	33	27	14	102
16. Түркістан обл.	8	15	31	33	40	127
17. ШҚО	1	15	48	21	22	107
барлығы	107	202	555	486	472	1822

7. Психологиялық-медициналық-педагогикалық кеңестердің (ПМПК) қызметін қалай бағалайсыз?

Өңір	Менің ойымша, ПМПК өз функциялары н сапалы орындайды, олардың қызметін оң бағалаймын	Менің ойымша, ПМПК өз функциялары н жеткілікті деңгейде сапалы орындамайды	жауап беруге қиналамын	барлығы
1. Нұр-Сұлтан қ.	106	22	17	145
2. Алматы қ.	95	17	13	125
3. Шымкент қ.	61	6	11	78
4. Ақмола обл.	88	27	18	133
5. Ақтөбе обл.	20	19	4	43
6. Алматы обл.	160	28	21	209
7. Атырау обл.	153	20	28	201
8. БҚО	87	6	9	102
9. Жамбыл обл.	117	13	15	145
10. Қарағанды обл.	45	7	10	62
11. Қостанай обл.	71	15	13	99
12. Қызылорда обл.	62	2	5	69
13. Маңғыстау обл.	6	3	3	12
14. Павлодар обл.	51	7	5	63
15. СҚО	90	5	7	102
16. Түркістан обл.	105	13	9	127
17. ШҚО	87	13	7	107
барлығы	1404	223	195	1822

Инклюзивті саясат

Педагогтердің жауаптары

1. Сіз жұмыс істейтін мектепте инклюзивті білім беру үшін жағдай жасалған ба деп ойлайсыз ба?

Өңір	иә, ЕБҚ бар балаларға физикалық кедергісіз қолжетімділік қамтамасыз етілген, психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі жұмыс істейді, барлық білім алушылар үшін ыңғайлы және қауіпсіз орта құрылған	иә, жартылай, физикалық кедергісіз қолжетімділік қамтамасыз етілген, бірақ психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі жұмыс істемейді, барлық білім алушылар үшін ыңғайлы және қауіпсіз орта құрылмаған	иә, бірақ толық емес, себебі психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі жұмыс істегенімен, ЕБҚ бар балалар үшін физикалық кедергісіз қолжетімділік қамтамасыз етілмеген	жоқ, ЕБҚ бар балаларға физикалық кедергісіз қолжетімділік қамтамасыз етілмеген, психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі жұмыс істемейді, барлық білім алушылар үшін ыңғайлы және қауіпсіз орта құрылмаған	барлығы
1. Нұр-Сұлтан қ.	195	47	48	19	309
2. Алматы қ.	407	66	93	89	655
3. Шымкент қ.	398	58	61	27	544
4. Ақмола обл.	697	221	259	164	1341
5. Ақтөбе обл.	228	51	69	34	382
6. Алматы обл.	677	153	261	145	1236
7. Атырау обл.	848	190	315	101	1454

8. БҚО	531	117	178	56	882
9. Жамбыл обл.	887	251	338	173	1649
10. Қарағанды обл.	775	162	299	157	1393
11. Қостанай обл.	639	106	132	54	931
12. Қызылорда обл.	569	95	178	79	921
13. Маңғыстау обл.	322	76	129	37	564
14. Павлодар обл.	331	64	91	46	532
15. СҚО	455	133	152	75	815
16. Түркістан обл.	451	168	303	202	1124
17. ШҚО	1044	279	477	204	2004
барлығы	9454	2237	3383	1662	16736

2. Мектебіңізде инклюзивті білім беру (барлығына бірдей сапалы білім беру) идеяларын жүзеге асыруға не кедергі?
(Ең маңызды 5 кедергіні таңдаңыз)

Өңір	1	2	3	4	5	6	7	8	9	барлығы
1. Нұр-Сұлтан қ.	195	130	95	86	14	37	77	62	41	737
2. Алматы қ.	304	273	188	115	35	73	200	115	103	1406
3. Шымкент қ.	240	160	98	67	17	44	156	82	51	915
4. Ақмола обл.	853	651	446	351	75	157	372	253	112	3270
5. Ақтөбе обл.	231	167	101	70	13	34	85	50	25	776
6. Алматы обл.	551	619	363	256	43	126	348	215	136	2657
7. Атырау обл.	927	700	445	288	51	190	399	267	141	3408
8. БҚО	384	468	262	183	27	81	234	153	79	1871
9. Жамбыл обл.	1080	602	331	223	55	158	312	215	113	3089
10. Қарағанды обл.	897	675	455	324	38	162	443	311	191	3496
11. Қостанай обл.	551	417	323	230	26	100	341	188	104	2280
12. Қызылорда обл.	386	422	235	106	21	91	192	126	84	1663
13. Маңғыстау обл.	300	257	153	102	22	51	124	89	55	1153
14. Павлодар обл.	310	272	179	140	21	62	157	87	51	1279
15. СҚО	468	452	327	237	27	104	237	183	70	2105
16. Түркістан обл.	681	414	238	152	32	101	250	135	78	2081
17. ШҚО	1344	922	630	408	84	252	532	367	158	4697
барлығы	9702	7601	4869	3338	601	1823	4459	2898	1592	36883

3. Сыныбыңыздағы кейбір білім алушылардың оқытудағы қиындықтарының себептерін анықтау үшін кәсіби біліктіліктеріңіз жеткілікті ме?

Өңір	иә, жеткілікті	жартылай, себебі қосымша қолдауға мұқтажбын	жоқ, жеткіліксі з	барлығ ы
1. Нұр-Сұлтан қ.	203	88	18	309
2. Алматы қ.	453	155	47	655
3. Шымкент қ.	448	84	12	544
4. Ақмола обл.	818	402	121	1341
5. Ақтөбе обл.	263	101	18	382
6. Алматы обл.	913	255	68	1236
7. Атырау обл.	979	405	70	1454
8. БҚО	606	233	43	882
9. Жамбыл обл.	1249	318	82	1649
10. Қарағанды обл.	927	386	80	1393
11. Қостанай обл.	608	286	37	931
12. Қызылорда обл.	738	143	40	921
13. Маңғыстау обл.	390	145	29	564
14. Павлодар обл.	344	159	29	532
15. СҚО	491	269	55	815
16. Түркістан обл.	861	202	61	1124
17. ШҚО	1341	550	113	2004
барлығы	11632	4181	923	16736

4. ЕБҚ бар білім алушылармен жұмыс істеу үшін әдістемелік көмекті көбіне және жиі қайдан табасыз? (1-3 жауапты таңдауға болады)

Өңір	1	2	3	4	5	6	7	8	Барлығы
1. Нұр-Сұлтан қ.	153	217	17	34	27	114	17	30	609
2. Алматы қ.	345	349	60	77	79	162	22	89	1183
3. Шымкент қ.	309	282	33	40	45	141	16	41	907
4. Ақмола обл.	582	840	209	206	99	405	67	134	2542
5. Ақтөбе обл.	200	228	53	46	31	98	9	29	694
6. Алматы обл.	627	698	160	172	108	361	38	123	2287
7. Атырау обл.	732	903	231	200	180	557	45	73	2921
8. БҚО	433	515	142	78	77	307	32	56	1640
9. Жамбыл обл.	834	866	201	174	114	451	76	118	2834
10. Қарағанды обл.	684	863	270	208	154	561	34	260	3034
11. Қостанай обл.	480	582	139	108	103	384	36	243	2075
12. Қызылорда обл.	393	546	107	125	105	320	35	197	1828
13. Маңғыстау обл.	302	291	48	56	60	157	22	187	1123
14. Павлодар обл.	273	326	120	102	46	144	20	217	1248
15. СҚО	375	536	116	139	69	273	24	65	1597
16. Түркістан обл.	556	545	134	91	58	268	45	97	1794
17. ШҚО	954	1337	229	302	173	608	87	152	3842
барлығы	8232	9924	2269	2158	1528	5311	625	2111	32158

5. ЕБҚ бар білім алушыларды оқыту және тәрбиелеу мәселелері бойынша әдістемелік қолдаудың қандай түрлерін көбірек қажет етесіз?

Өңір	біліктілікті арттыру курстары	әдістемелік құралдар	тәжірибе алмасу	мамандард кеңесі
1. Нұр-Сұлтан қ.	162	121	158	
2. Алматы қ.	76	206	246	
3. Шымкент қ.	279	142	169	
4. Ақмола обл.	569	572	490	
5. Ақтөбе обл.	174	147	152	
6. Алматы обл.	553	445	495	
7. Атырау обл.	826	571	643	
8. БҚО	433	330	353	
9. Жамбыл обл.	817	559	627	
10. Қарағанды обл.	585	580	614	
11. Қостанай обл.	325	397	350	
12. Қызылорда обл.	481	355	339	
13. Маңғыстау обл.	308	176	218	
14. Павлодар обл.	236	238	175	
15. СҚО	306	346	313	
16. Түркістан обл.	579	307	399	
17. ШҚО	1024	800	760	
барлығы	7733	6292	6501	45

6. Өзіңізді буллингке (қауіп-қатер, физикалық агрессия, қудалау, қорлау және т.б.) жауап қайтаруға, оны мектеп білім алушылары арасында алдын-алуға және болдырмауға жеткілікті деңгейде құзыретті деп есептейсіз бе?

Өңір	иә, жеткілікті деңгейде құзыреттімі н	жоқ, жеткілікті деңгейде құзыретті емеспін	жоқ, құзыретті емеспін	Барлығы
1. Нұр-Сұлтан қ.	194	92	23	309
2. Алматы қ.	425	168	62	655
3. Шымкент қ.	403	98	43	544
4. Ақмола обл.	785	393	163	1341
5. Ақтөбе обл.	244	99	39	382
6. Алматы обл.	787	317	132	1236
7. Атырау обл.	974	346	134	1454
8. БҚО	574	245	63	882
9. Жамбыл обл.	1134	331	184	1649
10. Қарағанды обл.	902	378	113	1393
11. Қостанай обл.	599	265	67	931
12. Қызылорда обл.	642	187	92	921
13. Маңғыстау обл.	371	119	74	564
14. Павлодар обл.	334	155	43	532
15. СҚО	489	260	66	815
16. Түркістан обл.	687	269	168	1124
17. ШҚО	1306	504	194	2004
барлығы	10850	4226	1660	16736

7. Мектебіңізде, сыныпта оқу процесінің барлық қатысушылары үшін жайлы психологиялық климат құрылған ба?

Өңір	иә, толық деңгейде	иә, бірақ жеткілікті деңгейде емес	жоқ	барлығы
1. Нұр-Сұлтан қ.	212	83	14	309
2. Алматы қ.	477	135	43	655
3. Шымкент қ.	423	101	20	544
4. Ақмола обл.	892	358	91	1341
5. Ақтөбе обл.	282	82	18	382
6. Алматы обл.	889	277	70	1236
7. Атырау обл.	980	402	72	1454
8. БҚО	628	214	40	882
9. Жамбыл обл.	1148	387	114	1649
10. Қарағанды обл.	977	359	57	1393
11. Қостанай обл.	710	196	25	931
12. Қызылорда обл.	664	214	43	921
13. Маңғыстау обл.	358	179	27	564
14. Павлодар обл.	387	123	22	532
15. СҚО	562	201	52	815
16. Түркістан обл.	700	329	95	1124
17. ШҚО	1417	489	98	2004
барлығы	11706	4129	901	16736

8.Инклюзивті білім беру бойынша біліктілікті арттыру курстарына қатыстыңыз ба?

Өңір	иә, қатыстым	жоқ, қатыспадым	барлығы
1. Нұр-Сұлтан қ.	131	178	309
2. Алматы қ.	231	424	655
3. Шымкент қ.	206	338	544
4. Ақмола обл.	534	807	1341
5. Ақтөбе обл.	146	236	382
6. Алматы обл.	394	842	1236
7. Атырау обл.	577	877	1454
8. БҚО	432	450	882
9. Жамбыл обл.	662	987	1649
10. Қарағанды обл.	683	710	1393
11. Қостанай обл.	665	266	931
12. Қызылорда обл.	563	358	921
13. Маңғыстау обл.	189	375	564
14. Павлодар обл.	245	287	532
15. СҚО	357	458	815
16. Түркістан обл.	261	863	1124
17. ШҚО	682	1322	2004
барлығы	6958	9778	16736

9.Инклюзивті білім беру бойынша біліктілікті арттыру курстарының тиімділігін қалай бағалайсыз?

Өңір	тиімді деп есептеймін	жеткілікті деңгейде тиімді деп есептемеймін	тиімді деп есептемеймін	барлығы
1. Нұр-Сұлтан қ.	236	62	11	309
2. Алматы қ.	453	153	49	655
3. Шымкент қ.	404	112	28	544
4. Ақмола обл.	907	341	93	1341
5. Ақтөбе обл.	274	96	12	382
6. Алматы обл.	861	280	95	1236
7. Атырау обл.	1069	316	69	1454
8. БҚО	615	217	50	882
9. Жамбыл обл.	1194	338	117	1649
10. Қарағанды обл.	942	374	77	1393
11. Қостанай обл.	672	215	44	931
12. Қызылорда обл.	740	143	38	921
13. Маңғыстау обл.	402	122	40	564
14. Павлодар обл.	372	135	25	532
15. СҚО	579	193	43	815
16. Түркістан обл.	756	247	121	1124
17. ШҚО	1418	462	124	2004
барлығы	11894	3806	1036	16736

10.Тұрғылықты мекенжайы мектепке жақын барлық білім алушыларды, оның ішінде ЕБҚ бар білім алушыларды мектепке қабылдау мектебіңіздің саясатына жатады ма?

Өңір	иә	білмеймін	жоқ	барлығы
1. Нұр-Сұлтан қ.	155	135	19	309
2. Алматы қ.	304	291	60	655
3. Шымкент қ.	281	241	22	544
4. Ақмола обл.	613	597	131	1341
5. Ақтөбе обл.	189	174	19	382
6. Алматы обл.	522	621	93	1236
7. Атырау обл.	692	697	65	1454
8. БҚО	460	377	45	882
9. Жамбыл обл.	763	772	114	1649
10. Қарағанды обл.	693	601	99	1393
11. Қостанай обл.	534	317	80	931
12. Қызылорда обл.	464	411	46	921
13. Маңғыстау обл.	247	285	32	564
14. Павлодар обл.	301	204	27	532
15. СҚО	424	337	54	815
16. Түркістан обл.	440	582	102	1124
17. ШҚО	943	917	144	2004
барлығы	8025	7559	1152	16736

Ата-аналардың жауаптары

1. Сіздің балаңыз оқитын мектепте инклюзивті білім беруге жағдай жасалған деп есептейсіз бе?

Өңір	иә, ЕБҚ бар балаларға физикалық кедергісіз қолжетімділік қамтамасыз етілген, психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі жұмыс істейді, барлық білім алушылар үшін ыңғайлы және қауіпсіз орта құрылған	иә, жартылай, физикалық кедергісіз қолжетімділік қамтамасыз етілген, бірақ психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі жұмыс істемейді, барлық білім алушылар үшін ыңғайлы және қауіпсіз орта құрылмаған	иә, бірақ толық емес, себебі психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі жұмыс істегенімен, ЕБҚ бар балалар үшін физикалық кедергісіз қолжетімділік қамтамасыз етілмеген	жоқ, ЕБҚ бар балаларға физикалық кедергісіз қолжетімділік қамтамасыз етілмеген, психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі жұмыс істемейді, барлық білім алушылар үшін ыңғайлы және қауіпсіз орта құрылмаған	барлығы
1. Нұр-Сұлтан қ.	649	147	91	68	955
2. Алматы қ.	1690	395	341	301	2727
3. Шымкент қ.	1125	164	87	66	1442
4. Ақмола обл.	1915	368	384	258	2925
5. Ақтөбе обл.	1158	170	211	137	1676
6. Алматы обл.	2026	533	533	472	3564
7. Атырау обл.	2764	389	393	205	3751
8. БҚО	2125	354	304	246	3029
9. Жамбыл обл.	3587	626	523	345	5081
10. Қарағанды обл.	3752	752	772	543	5819
11. Қостанай	1871	233	158	119	2381

обл.					
12. Қызылорда обл.	2037	357	288	158	2840
13. Маңғыстау обл.	1046	171	214	94	1525
14. Павлодар обл.	659	82	82	58	881
15. СҚО	1333	243	222	173	1971
16. Түркістан обл.	1956	402	356	264	2978
17. ШҚО	5263	1016	950	638	7867
барлығы	34956	6402	5909	4145	51412

2. Қалай ойлайсыз, барлық білім алушылар сынып жетекшісінің немесе психологтың көмегіне жүгіне алады ма?

Өңір	иә	жоқ, барлығы емес	жауап беруге қиналмын	барлығы
1. Нұр-Сұлтан қ.	735	128	92	955
2. Алматы қ.	2101	378	248	2727
3. Шымкент қ.	1097	208	137	1442
4. Ақмола обл.	2289	408	228	2925
5. Ақтөбе обл.	1284	256	136	1676
6. Алматы обл.	2649	609	306	3564
7. Атырау обл.	2834	656	261	3751
8. БҚО	2282	476	271	3029
9. Жамбыл обл.	4026	719	336	5081
10. Қарағанды обл.	4511	819	489	5819
11. Қостанай обл.	1989	225	167	2381
12. Қызылорда обл.	2198	424	218	2840
13. Маңғыстау обл.	1088	298	139	1525
14. Павлодар обл.	695	109	77	881
15. СҚО	1564	242	165	1971
16. Түркістан обл.	2238	530	210	2978
17. ШҚО	6239	980	648	7867
барлығы	39819	7465	4128	51412

3. Балаңызды мектепке бергенде құқықтары шектелген жағдайға тап болдыңыз ба?

Өңір	иә, тап болдым	жоқ, тап болмадым	барлығы
1. Нұр-Сұлтан қ.	87	868	955
2. Алматы қ.	275	2452	2727
3. Шымкент қ.	172	1270	1442
4. Ақмола обл.	201	2724	2925
5. Ақтөбе обл.	149	1527	1676
6. Алматы обл.	312	3252	3564
7. Атырау обл.	320	3431	3751
8. БҚО	259	2770	3029
9. Жамбыл обл.	432	4649	5081
10. Қарағанды обл.	491	5328	5819
11. Қостанай обл.	115	2266	2381
12. Қызылорда обл.	212	2628	2840
13. Маңғыстау обл.	123	1402	1525
14. Павлодар обл.	68	813	881
15. СҚО	101	1870	1971
16. Түркістан обл.	319	2659	2978
17. ШҚО	581	7286	7867
барлығы	4217	47195	51412

4. Сіздің мектеп белгілі бір маңызды себептерсіз сабақтан қалуды болдырмау бойынша алдын алу шараларын өткізеді ме?

Өңір	иә	кейде	жоқ	жауап беруге қиналамын	барлығы
1. Нұр-Сұлтан қ.	703	61	39	152	955
2. Алматы қ.	2003	171	120	433	2727
3. Шымкент қ.	1051	167	107	117	1442
4. Ақмола обл.	2204	221	167	333	2925
5. Ақтөбе обл.	1266	157	112	141	1676
6. Алматы обл.	2466	423	290	385	3564
7. Атырау обл.	2665	472	326	288	3751
8. БҚО	2224	265	183	357	3029
9. Жамбыл обл.	3913	508	314	346	5081
10. Қарағанды обл.	4312	475	320	712	5819
11. Қостанай обл.	1945	126	73	237	2381
12. Қызылорда обл.	2030	292	243	275	2840
13. Маңғыстау обл.	1055	200	158	112	1525
14. Павлодар обл.	674	54	26	127	881
15. СҚО	1513	98	80	280	1971
16. Түркістан обл.	2194	392	202	190	2978
17. ШҚО	6036	540	411	880	7867
барлығы	38254	4622	3171	5365	51412

5. Педагогтер білім алушылардың қатыспаған сабақтары бойынша білімдерін қайта қалпына келтіруге көмектеседі ме?

Өңір	иә	кейде	жоқ	жауап беруге қиналамын	барлығы
1. Нұр-Сұлтан қ.	466	221	129	139	955
2. Алматы қ.	1304	627	371	425	2727
3. Шымкент қ.	883	270	141	148	1442
4. Ақмола обл.	1653	629	328	315	2925
5. Ақтөбе обл.	917	386	206	167	1676
6. Алматы обл.	1996	732	426	410	3564
7. Атырау обл.	2242	719	460	330	3751
8. БҚО	1593	671	368	397	3029
9. Жамбыл обл.	3001	986	606	488	5081
10. Қарағанды обл.	3132	1392	673	622	5819
11. Қостанай обл.	1601	402	133	245	2381
12. Қызылорда обл.	1657	546	366	271	2840
13. Маңғыстау обл.	841	309	220	155	1525
14. Павлодар обл.	538	163	78	102	881
15. СҚО	1208	406	150	207	1971
16. Түркістан обл.	1779	642	328	229	2978
17. ШҚО	4526	1673	816	852	7867
барлығы	29337	10774	5799	5502	51412

6.Қалай ойлайсыз, мектепте балаңыздың қолжетімді сапалы білімге құқықтары сақталады ма?

Өңір	иә	кейде	жоқ	жауап беруге қиналамын	барлығы
1. Нұр-Сұлтан қ.	706	144	24	81	955
2. Алматы қ.	1900	476	109	242	2727
3. Шымкент қ.	1167	130	25	120	1442
4. Ақмола обл.	2045	507	92	281	2925
5. Ақтөбе обл.	1178	284	63	151	1676
6. Алматы обл.	2331	696	168	369	3564
7. Атырау обл.	2952	465	63	271	3751
8. БҚО	2197	459	81	292	3029
9. Жамбыл обл.	3914	679	127	361	5081
10. Қарағанды обл.	4284	908	179	448	5819
11. Қостанай обл.	1971	226	26	158	2381
12. Қызылорда обл.	2232	342	58	208	2840
13. Маңғыстау обл.	1165	213	34	113	1525
14. Павлодар обл.	705	94	20	62	881
15. СҚО	1470	256	58	187	1971
16. Түркістан обл.	2285	424	78	191	2978
17. ШҚО	6024	1064	169	610	7867
барлығы	38526	7367	1374	4145	51412

7.Отбасыңызда ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар бала бар ма?

Өңір	иә	жоқ	бұл ұғыммен таныс емеспін	барлығы
1. Нұр-Сұлтан қ.	84	778	93	955
2. Алматы қ.	287	2158	282	2727
3. Шымкент қ.	362	906	174	1442
4. Ақмола обл.	376	2191	358	2925
5. Ақтөбе обл.	242	1276	158	1676
6. Алматы обл.	649	2434	481	3564
7. Атырау обл.	919	2402	430	3751
8. БҚО	443	2239	347	3029
9. Жамбыл обл.	1023	3496	562	5081
10. Қарағанды обл.	839	4438	542	5819
11. Қостанай обл.	272	1908	201	2381
12. Қызылорда обл.	506	2025	309	2840
13. Маңғыстау обл.	380	952	193	1525
14. Павлодар обл.	114	672	95	881
15. СҚО	155	1625	191	1971
16. Түркістан обл.	542	2124	312	2978
17. ШҚО	1156	5843	868	7867
барлығы	8349	37467	5596	51412

8.Мектебіңізден ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балаларды оқыту мәселелері бойынша қажетті ақпараттық-консультативтік әдістемелік қолдауды аласыз ба?

Өңір	иә, жеткілік ті қолдау көрсетіле ді /	қолдау көрсетіле ді, бірақ жеткілісіз	жоқ, қолдау көрсетілме йді	жауап беруге қиналам ын	барлығы
1. Нұр-Сұлтан қ.	49	8	11	16	84
2. Алматы қ.	158	52	40	37	287
3. Шымкент қ.	267	47	18	30	362
4. Ақмола обл.	219	55	44	58	376
5. Ақтөбе обл.	141	44	32	25	242
6. Алматы обл.	387	105	78	78	648
7. Атырау обл.	589	157	83	89	918
8. БҚО	271	73	45	52	441
9. Жамбыл обл.	620	178	113	105	1016
10. Қарағанды обл.	546	128	73	92	839
11. Қостанай обл.	187	33	21	31	272
12. Қызылорда обл.	335	84	42	59	520
13. Маңғыстау обл.	209	77	39	54	379
14. Павлодар обл.	58	18	20	18	114
15. СҚО	94	21	23	17	155
16. Түркістан обл.	341	107	38	56	542
17. ШҚО	703	200	124	128	1155
барлығы	5174	1387	844	945	8350

9. Қалай ойлайсыз, балаңыз оқитын мектепте инклюзивті білім беру (барлығына бірдей сапалы білім беру) идеяларын жүзеге асыруға не кедергі? (Ең маңызды 5 кедергіні таңдаңыз)

Өңір	1	2	3	4	5	6	7	8	9	барлығы
1. Нұр-Сұлтан қ.	53	17	17	17	7	12	13	14	8	158
2. Алматы қ.	190	95	73	69	40	59	60	59	42	712
3. Шымкент қ.	203	78	51	48	36	50	65	44	37	661
4. Ақмола обл.	250	113	81	65	40	51	62	70	40	755
5. Ақтөбе обл.	142	84	51	33	31	33	36	37	16	463
6. Алматы обл.	381	197	126	117	83	108	113	119	85	1329
7. Атырау обл.	570	253	185	149	99	128	148	141	110	1783
8. БҚО	238	132	89	78	58	59	74	71	45	844
9. Жамбыл обл.	603	268	178	150	108	133	137	138	110	1825
10. Қарағанды обл.	541	221	152	130	97	96	114	131	109	1591
11. Қостанай обл.	145	68	51	41	24	32	51	44	38	494
12. Қызылорда обл.	295	132	85	58	54	62	61	64	50	861
13. Маңғыстау обл.	221	111	80	61	50	57	53	50	50	700
14. Павлодар обл.	81	51	36	33	20	22	14	20	17	301
15. СҚО	89	56	43	36	20	21	32	35	24	394
16. Түркістан обл.	317	153	116	85	55	58	96	65	62	1083
17. ШҚО	723	286	208	169	114	141	165	160	138	2947
барлығы	5042	2315	1622	1339	936	1122	1294	1262	981	16901

ПМПК және ППТК мамандарының жауаптары

1. Сіздің өңірдегі (қала/ауыл) мектептерде инклюзивті білім беруге барлық қажетті жағдай жасалған деп есептейсіз бе?

ПМПК мамандарының жауаптары:

Өңір	иә, ЕБҚ бар балаларға физикалық кедергісіз қолжетімділік қамтамасыз етілген, психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі жұмыс істейді, барлық білім алушылар үшін ыңғайлы және қауіпсіз орта құрылған	иә, жартылай, физикалық кедергісіз қолжетімділік қамтамасыз етілген, бірақ психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі жұмыс істемейді, барлық білім алушылар үшін ыңғайлы және қауіпсіз орта құрылмаған	иә, бірақ толық емес, себебі психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі жұмыс істегенімен, ЕБҚ бар балалар үшін физикалық кедергісіз қолжетімділік қамтамасыз етілмеген	жоқ, ЕБҚ бар балаларға физикалық кедергісіз қолжетімділік қамтамасыз етілмеген, психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі жұмыс істемейді, барлық білім алушылар үшін ыңғайлы және қауіпсіз орта құрылмаған	барлығы
1. Нұр-Сұлтан қ.	6	18	7	3	34
2. Алматы қ.	22	11	12	5	50
3. Шымкент қ.	37	10	11		58
4. Ақмола обл.	17	8	7	3	35
5. Ақтөбе обл.	23	15	11		49

6. Алматы обл.	14	16	28	4	62
7. Атырау обл.	27	12	10		49
8. БҚО	18	3	7	2	30
9. Жамбыл обл.	19	19	11	2	51
10. Қарағанды обл.	10	10	14	2	36
11. Қостанай обл.	7	13	1	2	23
12. Қызылорда обл.	36	14	18	1	69
13. Маңғыстау обл.	19	12	8	4	43
14. Павлодар обл.	5	10	5		20
15. СҚО	8	6	2	5	21
16. Түркістан обл.	23	8	24	5	60
17. ШҚО	9	7	9	8	33
барлығы	300	192	185	46	723

ППТК мамандарының жауаптары:

Өңір	иә, ЕБҚ бар балаларға физикалық кедергісіз қолжетімділік қамтамасыз етілген, психологиялық- педагогикалық қолдау қызметі жұмыс істейді, барлық білім алушылар үшін ыңғайлы және қауіпсіз орта құрылған	иә, жартылай, физикалық кедергісіз қолжетімділік қамтамасыз етілген, бірақ психологиялық- педагогикалық қолдау қызметі жұмыс істемейді, барлық білім алушылар үшін ыңғайлы және қауіпсіз орта құрылмаған	иә, бірақ толық емес, себебі психологиялық- педагогикалық қолдау қызметі жұмыс істегенімен, ЕБҚ бар балалар үшін физикалық кедергісіз қолжетімділік қамтамасыз етілмеген	жоқ, ЕБҚ бар балаларға физикалық кедергісіз қолжетімділік қамтамасыз етілмеген, психологиялық- педагогикалық қолдау қызметі жұмыс істемейді, барлық білім алушылар үшін ыңғайлы және қауіпсіз орта құрылмаған	барлығы
1. Нұр-Сұлтан қ.	89	32	17	7	145
2. Алматы қ.	59	25	32	9	125
3. Шымкент қ.	40	14	22	2	78
4. Ақмола обл.	63	37	25	8	133
5. Ақтөбе обл.	11	13	15	4	43
6. Алматы обл.	84	34	60	31	209
7. Атырау обл.	131	22	38	10	201
8. БҚО	66	12	20	4	102
9. Жамбыл обл.	69	33	32	11	145
10. Қарағанды обл.	29	14	15	4	62

11. Қостанай обл.	58	15	21	5	99
12. Қызылорда обл.	46	14	8	1	69
13. Маңғыстау обл.	4	2	4	2	12
14. Павлодар обл.	35	17	9	2	63
15. СҚО	46	18	31	7	102
16. Түркістан обл.	58	19	35	15	127
17. ШҚО	55	18	26	8	107
барлығы	943	339	410	130	1822

2. Қалай ойлайсыз, мектепте балалардың қолжетімді сапалы білімге құқықтары сақталады ма?

ПМПК мамандарының жауаптары:

Өңір	иә	жартылай	жоқ	жауап беруге қиналамын	барлығы
1. Нұр-Сұлтан қ.	9	14	4	7	34
2. Алматы қ.	24	13	5	8	50
3. Шымкент қ.	50	4	2	2	58
4. Ақмола обл.	18	14	2	1	35
5. Ақтөбе обл.	34	12	2	1	49
6. Алматы обл.	38	14	4	6	62
7. Атырау обл.	44	3	1	1	49
8. БҚО	24	4	1	1	30
9. Жамбыл обл.	25	21	1	4	51
10. Қарағанды обл.	16	11	3	6	36
11. Қостанай обл.	14	7		2	23
12. Қызылорда обл.	51	10	7	1	69
13. Маңғыстау обл.	28	11	1	3	43
14. Павлодар обл.	12	8			20
15. СҚО	12	9			21
16. Түркістан обл.	31	25	2	2	60
17. ШҚО	14	13	5	1	33
барлығы	444	193	40	46	723

ППТК мамандарының жауаптары:

Өңір	иә	жартылай	жоқ	жауап беруге қиналамын	барлығы
1. Нұр-Сұлтан қ.	80	34	8	23	145
2. Алматы қ.	68	43	5	9	125
3. Шымкент қ.	53	15	1	9	78
4. Ақмола обл.	91	31	8	3	133
5. Ақтөбе обл.	18	20	1	4	43
6. Алматы обл.	141	38	12	18	209
7. Атырау обл.	162	26	4	9	201
8. БҚО	75	16	2	9	102
9. Жамбыл обл.	112	21	3	9	145
10. Қарағанды обл.	34	16	3	9	62
11. Қостанай обл.	67	20	4	8	99
12. Қызылорда обл.	56	7	3	3	69
13. Маңғыстау обл.	8	3		1	12
14. Павлодар обл.	44	15	1	3	63
15. СҚО	59	34	4	5	102
16. Түркістан обл.	98	18	6	5	127
17. ШҚО	68	22	3	14	107
барлығы	1234	379	68	141	1822

3. ЕБҚ бар білім алушылардың тұрғылықты мекенжайы бойынша мектепке орналасуында қиындықтар көп кездеседі ме?

ПМПК мамандарының жауаптары:

Өңір	иә	жартылай	жоқ	жауап беруге қиналамын	барлығы
1. Нұр-Сұлтан қ.	12	7	7	8	34
2. Алматы қ.	16	20	8	6	50
3. Шымкент қ.	9	19	23	7	58
4. Ақмола обл.	10	10	12	3	35
5. Ақтөбе обл.	6	15	17	11	49
6. Алматы обл.	14	24	18	6	62
7. Атырау обл.	8	9	28	4	49
8. БҚО	8	8	13	1	30
9. Жамбыл обл.	9	22	16	4	51
10. Қарағанды обл.	5	14	12	5	36
11. Қостанай обл.	4	9	5	5	23
12. Қызылорда обл.	16	18	29	6	69
13. Маңғыстау обл.	10	10	16	7	43
14. Павлодар обл.	7	7	4	2	20
15. СҚО	6	6	8	1	21
16. Түркістан обл.	28	14	18		60
17. ШҚО	4	13	11	5	33
барлығы	172	225	245	81	723

ППТК мамандарының жауаптары:

Өңір	иә	жартылай	жоқ	жауап беруге қиналамын	барлығы
1. Нұр-Сұлтан қ.	31	33	26	55	145
2. Алматы қ.	37	41	23	24	125
3. Шымкент қ.	18	27	11	22	78
4. Ақмола обл.	36	38	32	27	133
5. Ақтөбе обл.	15	11	6	11	43
6. Алматы обл.	61	63	54	31	209
7. Атырау обл.	39	46	96	20	201
8. БҚО	16	27	43	16	102
9. Жамбыл обл.	32	58	36	19	145
10. Қарағанды обл.	11	14	17	20	62
11. Қостанай обл.	13	33	30	23	99
12. Қызылорда обл.	20	19	21	9	69
13. Маңғыстау обл.	3	2	3	4	12
14. Павлодар обл.	13	13	25	12	63
15. СҚО	20	28	33	21	102
16. Түркістан обл.	29	35	47	16	127
17. ШҚО	18	26	24	39	107
барлығы	412	514	527	369	1822

4. Сіздің ойыңызша, мектептерде ЕБҚ бар білім алушылардың сабақтан, оқу бағдарламасынан артта қалмауының алдын алу бойынша жұмыстар жүргізіледі ме?

ПМПК мамандарының жауаптары:

Өңір	иә	жартылай	жоқ	жауап беруге қиналамын	барлығы
1. Нұр-Сұлтан қ.	9	14	4	7	34
2. Алматы қ.	19	13	4	14	50
3. Шымкент қ.	40	12	1	5	58
4. Ақмола обл.	18	11	2	4	35
5. Ақтөбе обл.	22	12	3	12	49
6. Алматы обл.	31	17	4	10	62
7. Атырау обл.	35	10	1	3	49
8. БҚО	18	9	1	2	30
9. Жамбыл обл.	22	18	6	5	51
10. Қарағанды обл.	11	15	6	4	36
11. Қостанай обл.	8	6		9	23
12. Қызылорда обл.	35	16	10	8	69
13. Маңғыстау обл.	19	13	1	10	43
14. Павлодар обл.	11	5	1	3	20
15. СҚО	5	12		4	21
16. Түркістан обл.	27	24	8	1	60
17. ШҚО	14	12	3	4	33
барлығы	344	219	55	105	723

ППТК мамандарының жауаптары:

Өңір	иә	жартылай	жоқ	жауап беруге қиналамын	барлығы
1. Нұр-Сұлтан қ.	54	35	17	39	145
2. Алматы қ.	54	37	7	27	125
3. Шымкент қ.	41	19	5	13	78
4. Ақмола обл.	61	35	6	31	133
5. Ақтөбе обл.	17	7	9	10	43
6. Алматы обл.	88	65	13	43	209
7. Атырау обл.	134	31	15	21	201
8. БҚО	53	24	15	10	102
9. Жамбыл обл.	94	21	15	15	145
10. Қарағанды обл.	29	11	5	17	62
11. Қостанай обл.	56	12	8	23	99
12. Қызылорда обл.	53	10	3	3	69
13. Маңғыстау обл.	9			3	12
14. Павлодар обл.	24	20	4	15	63
15. СҚО	41	25	10	26	102
16. Түркістан обл.	58	30	20	19	127
17. ШҚО	42	23	9	33	107
барлығы	908	405	161	348	1822

Әдіснама бойынша

1. Өз аймағыңызды белгілеңіз

Жауап нұсқалары	педагогтер	ата-аналар	ПМПК	КППК
1. Нұр-Сұлтан қ.	309	955	34	145
2. Алматы қ.	655	2727	50	125
3. Шымкент қ.	544	1442	58	78
4. Ақмола обл.	1341	2925	35	133
5. Ақтөбе обл.	382	1676	49	43
6. Алматы обл.	1236	3564	62	209
7. Атырау обл.	1454	3751	49	201
8. БҚО	882	3029	30	102
9. Жамбыл обл.	1649	5081	51	145
10. Қарағанды обл.	1393	5819	36	62
11. Қостанай обл.	931	2381	23	99
12. Қызылорда обл.	921	2840	69	69
13. Маңғыстау обл.	564	1525	43	12
14. Павлодар обл.	532	881	20	63
15. СҚО	815	1971	21	102
16. Түркістан обл.	1124	2978	60	127
17. ШҚО	2004	7867	33	107
барлығы	16736	51412	723	1822

2. Төрт нұсқаның бірін таңдаңыз:

Жауап нұсқалары	Жауап саны
мектеп директоры	350
директордың орынбасары	967
бастауыш сынып мұғалімі	4199
орта және жоғары буын мұғалімі	9951
мектеп маманы	1269
барлығы	16736

3. Білімізңіз?

Жауап нұсқалары	педагогтер	ата-аналар	ПМПК	КППК
жоғары, жоғары оқу орнынан кейінгі білім	15233	26112	643	1634
техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім	768	9896	32	93
жалпы орта білім	735	15404	48	95
барлығы	16736	51412	723	1822

4. Жалпы педагогикалық еңбек өтіліңіз неше жыл?.

Жауап нұсқалары	педагогтер	ПМПК	КППК
1 жылдан аз	841	63	147
1-5 жыл	2887	144	468
6-15 жыл	5230	210	625
16-25 жыл	3758	145	325
26 және одан жоғары	4020	161	257
барлығы	16736	723	1822

5. Біліктілік санатыңыз қандай?

Жауап нұсқалары	Респонденттер саны
педагог-модератор	3329
педагог-сарапшы	3516
педагог-зерттеуші	3046
педагог-шебер	186
екінші	1121
бірінші	1328
жоғары	1074
санатсыз	3136
барлығы	16736

6. Өзіңіз жұмыс жасайтын мектептің типін белгілеңіз // Балаңыз оқитын мектептің типін белгілеңіз

Жауап нұсқалары	педагогтер	ата-аналар
жалпы білім беретін мектеп	10820	28857
гимназия, лицей	4884	20024
арнайы мектеп	564	766
мамандандырылған мектеп (РФММ, БІЛ т.б.)	358	1219
халықаралық мектеп, НЗМ	110	546
барлығы	16736	51412

7. Жұмыс істейтін мектептің меншік нысанын көрсетіңіз // Балаңыз оқитын мектептің меншік нысанын көрсетіңіз.:

Жауап нұсқалары	педагогтер	ата-аналар
мемлекеттік мектеп	16522	50254
жеке мектеп	214	1158
барлығы	16736	51412

8. Екі нұсқаның бірін таңдаңыз:

Жауап нұсқалары	педагогтер	ата-аналар	ПМПК	КППК
Мен қалалық мектепте (жерде) жұмыс істеймін/қалалық мектеп оқиды	6351	24952	500	965
Мен ауылдық мектепте (жерде) жұмыс істеймін/ауылдық мектепте оқиды	10385	26460	223	857
барлығы	16736	51412	723	1822

9. Қандай тілде сабақ бересіз/ Балаңыз қандай тілде оқиды?

Жауап нұсқалары	педагогтер	ата-аналар	ПМПК	КППК
қазақ	10413	34368	263	675
орыс	4306	16776	119	408
қазақ және орыс	1311		337	737
басқа	706	268	4	2
барлығы	16736	51412	723	1822

10.Жынысыңыз

Жауап нұсқалары	педагогтер	ПМПК	КППК
әйел	14572	663	1686
ер	2164	60	136
барлығы	16736	723	1822

Ата-ана жауаптары

1. Білім алушыға кім боласыз?

Жауап нұсқалары	Респонденттер саны
анасы	48432
әкесі	2376
заңды өкілі	604
барлығы	51412

Денсаулық сауалнамасы (Вегетативтік лабильділік сауалнамасы)

Әдістеме 20 тұжырымнан тұрады. Ол оқу қызметімен, қатарластарымен және ересектермен қарым-қатынасына байланысты алаңдаушылықты анықтауға бағытталған.

Нұсқаулық. Пікірлерді оқыңыз. Егер келіссеңіз, жанына қосу белгісін қойыңыз, келіспесеңіз азайту белгісін қойыңыз.

1. Ауыр жұмыстан кейін басым ауырып тұрады.
2. Маңызды сабақтар алдында маған қорқынышты түстер кіреді.
3. Мектепте өзімді жақсы сезінбеймін.
4. Мұғалімнің түсіндіргеніне назар аудару қиынға соғады.
5. Егер оқытушы сабақ тақырыбынан ауытқыса, мен не үйреніп жатқанымды ұмытып қаламын.
6. Алдағы сынақ немесе емтихан туралы ойлар мені алаңдатады.
7. Кейде пән туралы ештеңе білмеймін деп ойлаймын.
8. Қолымнан бір іс келмей жатса, бірден жеңілгенімді мойындай саламын.
9. Сабақта оқу материалын меңгеруге жиі үлгермей жатамын.
10. Сыни пікірлерді өте ауыр қабылдаймын.
11. Күтпеген сұрақ мені мазалайды.
12. Тапсырмаға немесе пәнге назар аударуға қиналамын.
13. Пәнді жақсы білсем де, жауап беруге қорқамын.
14. Кейде барлық оқу материалын меңгере алмаймын деп ойлаймын.
15. Маған тақтаның алдында ауызша жауап бергеннен гөрі жазбаша жауаптар ұнайды.
16. Оқудағы сәтсіздіктер мені алаңдатады.
17. Мен уайымдасам қызарып, тілім күрмеледі.
18. Мен достарыммен ұсақ-түйекке жиі ұрыс-керісіп, одан кейін бұл туралы өкінемін.
19. Сыныптағы психологиялық климат менің жағдайыма әсер етеді.
20. Дау немесе жанжалдан кейін ұзақ уақыт бойы тыныштала алмаймын.

Нәтижелерді өңдеу. Оң жауаптардың санын санаңыз.

0-6 — мазасыздықтың төмен деңгейі. Болған оқиғаларға тыныш жауап бересіз. Алайда, мазасыздығы төмен адамдар қажетті сәтте дайын болмауы мүмкін. Кейде жоғары нәтижені көрсетуге жетістіктердің төмен мотивациясы кедергі келтіреді. Емтихан жағдайында барлық нәрселерді көрсету үшін психикалық жағдайды басқаруды үйрену қажет.

7-13 — мазасыздықтың орташа деңгейі. Мазасыздықтың орташа деңгейі адамды ынталандырады. Алайда ішкі жағдайыңыз тұрақсыз және сыртқы

факторлардың (жұмыстағы табыс немесе сәтсіздік, жақын адамдармен қарым-қатынас, денсаулық) ықпалына байланысты екенін ескеруді қажет етеді.

14-20 — мазасыздықтың жоғары деңгейі. Мүмкін, жиі жүйкеге күш түскендігін сезінетін боларсыз. Күн тәртібіне назар аударыңыз, дене шынықтырумен айналысыңыз, өз әдеттеріңізді қайта қарап шығыңыз. Қазір Сіз үшін не ең басты екенін анықтаңыз және маңызды емес істі кейінге қалдырыңыз. Өзіңді басқалармен салыстырмаңыз! Басқа адамдарға қарағанда нәзік және сезімтал болуыңыз мүмкін. Жұмысты жоспарлау кезінде осыны ескеріңіз. Адамдардың көбімен қарым-қатынас жасауға тырыспаңыз. Жоғары алаңдаушылық қасиеті бар адамдар алдағы оқиғалар туралы мазасызданады. Толқу мен сенімсіздік оларға табысқа жетуге кедергі келтіреді, сондықтан олар үшін өзінің психикалық жағдайын басқаруды үйрену маңызды.

Педагогтармен құрылымдалған сұхбат сұрақтары [104]

Тақырыбы: «Инклюзивті тәжірибені психологиялық-педагогикалық қолдау моделін жасау және апробациялау»

1. ЕБҚ бар балаларды білім беру процесіне енгізу тақырыбына кәсіптік қарым-қатынас: қауіптілік, үміт, кәсіби құндылықтар, кәсіби сенімдер (мысалы, «көп нәрсе мұғалімге тәуелді», (ата-аналар баламен айналыспаса, мұғалімге ештеңе тәуелді емес));

2. Білім беру кеңстігіне ЕБҚ бар баланы қосу процесінің қандай ерекшеліктері мен аспектілеріне назар аудардыңыз? (басқа балалардың ата-аналарымен жұмыс істеу қажеттілігіне, педагогикалық тәсілдерді таңдау қажеттілігіне, мамандардың командасында үйлесімді жұмыс істеу қажеттілігіне);

3. Сіз қандай кәсіби тәжірибе алдыңыз? (ППҚҚ-ға қатыса отырып, логопед, психолог, дефектолог мамандармен өзара іс-қимыл жасай отырып);

4. Баланы білім беру процесіне қосуда Сіздің көзқарасыңыз қалай өзгерді? Бұл қалай тиімді болмақ? Инклюзивті процесті психологиялық-педагогикалық қолдаудың ерекшеліктері мен ондағы мұғалімнің рөлі қандай?

5. Жаңа педагогикалық практиканың қандай тәсілдері, әдістері, формаларын Сіз өз іс-әрекетіңізде қолдандыңыз? Нақты бала бойынша мысалмен сипаттауға болады. Сіз баланы оқу процесіне қосу барысында балалар қарым-қатынасында, мамандардың командада жұмыс істеуінде бір жаңа нәрсе байқадыңыз ба?

6. Кәсіби өсуде қандай перспективаларды көресіз? Инклюзивті процесті тиімді психологиялық-педагогикалық қолдауды құру үшін не қажет? Сізге не үйрену керек?

Инклюзивтік практика мәселелеріне қатысты ата-аналар жиналыстары мен педагогикалық кеңестерді өткізудің үлгі тақырыптарын жоспарлау

Қыркүйек.

«Бірінші сынып оқушысының мектепке бейімделуінің психологиялық шарттары» тақырыбында ата-аналар жиналысы.

Жиналыстың міндеттері: ата-аналар ұжымын бірінші оқу жылында балалардың бейімделуі мүмкін мәселелерімен таныстыру. Бірінші сынып оқушысымен жайлы қарым-қатынас жүйесін құру үшін ұсыныстар әзірлеу.

Қарастырылатын сұрақтар: бірінші сынып оқушыларының мектепке бейімделуінің физиологиялық қиындықтары. Бірінші сынып оқушыларының мектепте бейімделуінің психологиялық қиындықтары. Сыныптағы балалардың өзара қарым-қатынас жүйесі.

Жиналыс барысы.

Бірінші мектеп күнін талқылау. Ата-аналар практикумы – «Сезімдер себеті» ойыны. Баланың мектепке бейімделуінің физиологиялық жағдайлары.

Баланың мектепке бейімделуінің психологиялық қиындықтары. Сыныптастардың өзара қарым-қатынасы (бір-бірімен қарым-қатынас кезінде ережелерді қолдану).

Өткізу түрі: топтық жұмыс түрінде ата-аналар жиналысы.

Ұзақтығы: 40 мин.

«Мектептегі инклюзивті процестерді дамыту стратегиясы» педагогикалық кеңесі

Мақсаты: мекемеде инклюзивті режимде оқитын ЕБҚ бар балаларды барынша әлеуметтендіру және бейімдеу іс-шараларын әзірлеу.

Міндеттері: әртүрлі бастапқы мүмкіндіктері бар балалар үшін бірыңғай психологиялық қолайлы білім беру ортасын құру. Мектепте оқыту кезеңінде даму ерекшеліктері бар балаларды түзету, бейімдеу және әлеуметтендіру процестерінің тиімділігін диагностикалауды қамтамасыз ету. ЕБҚ бар баланың жеке бағдарын құру. Инклюзивті білім беруді дамыту үдерісіне ата-аналар мен қоғамдық ұйымдарды енгізу. Қорытынды жасап, педагогикалық кеңес шешімінің жобасын ұсыну.

Өткізу түрі: топтық жұмыс түріндегі жиналыс.

Ұзақтығы – 2 сағат.

Қазан.

«Ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балаға қалай көмектесуге болады» тақырыбында ата-аналар жиналысы. Өзара іс-қимыл шаралары. (1-2 сынып ата-аналары үшін өткізіледі).

Міндеттері: ата-аналарды «инклюзивті білім беру» ұғымымен таныстыру. Ата-аналарды инклюзивті тәрбие мен білім беруді іске асырудың негізгі шарттарымен таныстыру. Ата-аналар ұжымын біріктіру.

Қаралатын сұрақтар: ерекше балаларды әлеуметтендіру. Ата-аналар мен педагогтердің балалармен өзара іс-қимылын ұйымдастыруға көмек көрсету. ЕБҚ бар балаларды және кәдімгі балаларды қосу үшін бірлескен іс-шараларды өткізу шешімі.

Өткізу түрі: топтық жұмыс түрінде ата-аналар жиналысы.

Ұзақтығы – 40 мин.

«Инклюзивтік практика, инклюзивті білім беру кеңістігін құру» тақырыбындағы педагогикалық кеңес.

Міндеттері: Білім беру процесінің әрбір қатысушысының сұраныстары мен қажеттіліктеріне мектептің білім кеңістігінің бейімделуіне қажетті жағдай жасау. Ерекше білім берілуіне қажеттіліктері бар балаларды олардың жас және жеке ерекшеліктеріне, өзекті даму деңгейіне, дене, соматикалық және жүйке-психикалық денсаулық жағдайына сәйкес әлеуметтік өмірге тарту. Әртүрлі білім беру қажеттіліктері мен денсаулық мүмкіндіктері бар балалар үшін бірыңғай психологиялық қолайлы білім беру ортасын құру.

Қарастырылатын сұрақтар: ЕБҚ бар баланың жеке бағыты үшін жағдай жасау. Диагностикалық-консультативтік, түзету-дамыту, емдік-

профилактикалық, әлеуметтік еңбек бағыттарының өзара іс-қимылы арқылы оқыту процесін тиімді психологиялық қолдау жүйесін ұйымдастыру. Пәндер бойынша оқытудың бейімделген бағдарламаларын және оларға әдістемелік ұсынымдарды жасау, білімді, іскерлікті және дағдыны бағалау критерийлерін әзірлеу. Қорытынды жасап, педагогикалық кеңес шешімінің жобасын ұсыну.

Қараша.

«Балалардың денсаулығы біздің қолымызда» ата-аналар жиналысы (1-2 сынып оқушылары үшін).

Жиналыстың мақсаты. Ата-аналарға денсаулық туралы көпаспективті сипаттама ретінде түсінік қалыптастыру. Отбасы денсаулығын сақтауда және баланың одан әрі дамуында ауытқулардың алдын алуда тәрбие стилінің рөлін көрсету.

Қаралатын сұрақтар: «ДДҰ тұжырымдамасында» денсаулық ұғымын тұжырымдау. Денсаулық факторлары. Физикалық, психикалық, әлеуметтік және адамгершілік денсаулықтың критерийлері. Психика мен денсаулықтың өзара байланысы. Психосоматикалық аурулар. Баланың денсаулығын сақтаудағы тұлғааралық қарым-қатынас пен эмоциялық жағдайлардың рөлі. Отбасының психологиялық климаты және оны қолдау тәсілдері. Баланың психологиялық денсаулығының мүмкін болар бұзушылықтары. Ата-ана тәрбиесінің қандай стильдері, ұстанымдары баланың жеке басының және мінез-құлқының ерекшеліктерін анықтайды.

Өткізу түрі: топтық жұмыс түріндегі ата-аналар жиналысы.

Әдістері: дәріс, ми шабуылы, топта жұмыс істеу.

Ұзақтығы – 1 сағат.

«Мектеп оқушыларының салауатты өмір салты мәдениетін қалыптастыру бойынша ұйымдастыруға әлеуметтік факторлардың әсері» педагогикалық кеңесі.

Педагогикалық кеңестің міндеттері: мектеп жасындағы балалардың денсаулық жағдайын зерттеу және бала денсаулығының қалыптасуына әсер ететін факторлардың негізгі топтарын анықтау. Салауатты өмір салты мәдениетін қалыптастыру мәселелерін анықтау және зерттеу. Білім алушылардың денсаулығын сақтауға, нығайтуға бағытталған педагогикалық технологияларды әзірлеу және енгізу теориясы мен практикасын құру.

Қарастырылатын сұрақтар: салауатты өмір салты мәдениетінің мәні мен құрамдас құрамын анықтау мәселелері. Балалар ағзасына әсер ететін қоршаған ортаның факторлары. Салауатты өмір салтына әлеуметтік факторлардың алдын алу бойынша қандай шараларды қолдану керек. Қорытынды жасап, педагогикалық кеңес шешімінің жобасын ұсыну.

Өткізу түрі: топтық жұмыс түріндегі жиналыс.

Ұзақтығы – 2 сағат.

Желтоқсан.

Ата-аналар жиналысы «ЕБҚ бар баланы оқу үлгеріміне алып жүру бойынша мектеп пен отбасының қарым-қатынасы» (4-сынып ата-аналары үшін).

Міндеттері: ата-аналарға ЕБҚ бар баланың интеллектін қалыптастыруда қызығушылықтың мәнін көрсету. ЕБҚ бар балалар мен ата-аналардың бірлескен уақытқа қызығушылығын дамыту. Ересектер мен балалардың интеллектуалды мәдениетін қалыптастыру.

Қарастырылатын сұрақтар: ата-аналар «ақыл-ой мен шығармашылық қабілеттерін дамыту негізінде қызығушылық жатыр» деген пікірге қалай қарайды? ЕБҚ бар баланың қызығушылығының аясын біле ме? Баланың мүдделерін қалыптастыруды қалай ынталандырады? Сынып жетекшісіне сынып оқушыларының ЕБҚ бар балаға қызықты ойын-сауыққа қызығушылығын қалыптастыруға қалай көмектеседі?

Өткізу түрі: топтық жұмыс түрінде ата-аналар жиналысы.

Ұзақтығы – 1 сағат.

Қаңтар.

«Денсаулық мүмкіндігі шектеулі төменгі сынып оқушыларының өзін-өзі дамытуда сәттілік жағдайын жасаудағы ата-ана рөлі» тақырыбындағы ата-аналар жиналысы.

Мақсаты: ата-аналар мен бала арасындағы қарым-қатынас ерекшеліктерін анықтау. Отбасылық тәрбиенің негізгі ережелерін әзірлеу.

Қарастырылатын сұрақтар: Сіздің балаңызға отбасыңызда жайлы болу үшін не істеу керек, достары үйге келуі үшін не істеу керек. Біз бір проблемамен қаншалықты жиі кездесеміз: балаларға өздерін қалай ұстау керектігін айтамыз. Бала белгілі бір жағдайларда нені үйренуі мүмкін екенін «Аяқталмаған сөйлемдер» тесті арқылы анықтау. «Бала және оның отбасы» сауалнамасын толтыру.

«Инновациялық тәжірибедегі табысқа жету жағдайын ұйымдастыру – денсаулық мүмкіндігі шектеулі оқушылардың әлеуметтенуін арттырудың бір бағыты» тақырыбындағы педагогикалық кеңес (бастауыш сынып мұғалімдері).

Педагогикалық кеңестің мақсаты: инклюзивті білім беруде табыстың ЕБҚ бар оқушылардың түрлі іс-әрекет аспектілеріне әсерлеріне талдау жасау. Сабақта табысқа жету жағдайын құрастыру тәсілдері мен әдістерін жүйелеу. Мектептегі «табыс жағдайы банкін» құруды бастау.

Қарастырылатын сұрақтар: болашақ шығармашылық топтарда жетекшілерді таңдау. Мақсаты таңдау, Инклюзивті тәжірибе мен топ қызметін ұйымдастыру. Топ басшыларының жеке-топтық жұмысы. Олар жұмыс істегісі келетін шығармашылық топтарға қатысты педагогтердің өзін-өзі анықтауы. Қорытынды жасап, педагогикалық кеңес шешімінің жобасын ұсыну.

Өткізу түрі: топтық жұмыс түріндегі жиналыс.

Ұзақтығы – 1 сағ. 30 мин.

Ақпан.

«Танымға деген қызығушылықты дамыту» тақырыбындағы педагогикалық кеңес (1-4 сынып мұғалімдері).

Мақсаты: оқу-жаттығудың басқа да уәждері арасында танымдық қызығушылықтың орны мен рөлін, денсаулық мүмкіндігі шектеулі балалардың танымдық қызығушылықтары мен физиологиялық-психологиялық ерекшеліктерінің өзара байланысын анықтау. Денсаулық мүмкіндігі шектеулі балалардың танымдық қызығушылығын дамытуда мұғалімнің ынталандырушы рөлін анықтау. ЕБҚ бар оқушылардың және мүгедек балалардың танымдық қызығушылықтарын дамытатын әдіс-тәсілдер мен әдістерді қарастыру. Мектепте ЕБҚ бар оқушылар мен мүгедек балалардың танымдық қызығушылықтарын дамытуға ықпал ететін жағдайлар жасау.

Қарастырылатын сұрақтар: «Пәнге танымдық қызығушылықты қалыптастыру» мәселесіне теориялық көзқарасты баяндау. Сабақтың әртүрлі кезеңдерінде танымдық қызығушылықты дамытатын әдістер мен тәсілдерді қолдану тәсілдерін қарастыру. Сабақта танымдық қызығушылықты дамыту қажеттілігін дәлелдеу. Қорытынды жасап, педагогикалық кеңес шешімінің жобасын ұсыну.

Өткізу түрі: топтық жұмыс түріндегі жиналыс.

Ұзақтығы – 2 сағат.

«Мектепте инклюзивті білім беру процесін педагогикалық жобалау» тақырыбындағы педагогикалық кеңесі (бастауыш және орта мектеп педагогтары).

Педагогикалық кеңестің мақсаты: мектептің инклюзивті білім беру кеңістігіне жобалау қызметін енгізу бойынша педагогикалық ұжымның іс-әрекетін ынталандыру.

Қарастырылатын мәселелер: инклюзивті білім беруді оқытудың әдістемелік жүйесін жаңғырту. Мектептің инклюзивті кеңістігіне жобалық қызмет технологиясын әзірлеу. Педагогикалық кеңес қатысушыларының қызметін бағалау.

Өткізу түрі: топтық жұмыс түріндегі жиналыс.

Ұзақтығы – 2 сағат.

Сәуір.

Ата-аналар жиналысы «ЕБҚ бар баланың оқу қабілеті. Сабақ барысында және сабақтан тыс іс-әрекеттерде олардың даму жолдары» (1-2 сынып балаларының ата-аналары).

Жиналыстың міндеттері: ойындардың басты міндеті – ЕБҚ бар әрбір балаға өз қабілеттерін, өзінің бірегейлігін және көрсетуге мүмкіндік беру.

Талқылау үшін сұрақтар: қабілеттер, олардың түрлері және адам өміріндегі маңызы. ЕБҚ бар оқушылардың қабілеті және оларды оқу қызметінде жүзеге асыру.

Жиналысты (ойындарды) өткізу жоспары: Жиналыс оқушылармен бірге өтеді.

Ұзақтығы – 50 мин.

«Инклюзивті сыныпта сабақтың тиімділігі мен сапасын арттырудың жолдары мен құралдары» тақыбырындағы педагогикалық кеңесі.

Мақсаты: жаңа педагогикалық идеялардың ықпалымен тәрбиенің педагогикалық ұстанымдарын ауыстыру барысында қазіргі сабақтың жаңа ерекшеліктерін ашу.

Қарастырылатын сұрақтар: іс-әрекеттің жаңа ұғымдары мен тәсілдерін қалыптастыру. Жаңа ұғымдардың мәнін өз бетінше ашу бойынша ЕБҚ бар оқушының қызметін ұйымдастыру. Шеберлік пен дағдыларды қалыптастыру. Жүйелі бірізділік, сабақтастық және оқу операцияларының аяқталуы. Қорытынды жасап, педагогикалық кеңес шешімінің жобасын ұсыну.

Өткізу түрі: топтық жұмыс түріндегі жиналыс.

Ұзақтығы – 2 сағат.

Мамыр.

«Балалардың жеке қасиеттерін дамытудағы қарым-қатынастың маңызы және бірлескен іс-әрекет» тақырыбындағы ата-аналар жиналысы (4-сынып оқушыларының ата-аналары).

Жиналыстың міндеттері: баланың жеке қасиеттерін дамытудағы балалардың қарым-қатынасы мен бірлескен іс-әрекетінің мәнін талқылау. Ата-аналар мен балалар арасында сауалнама жүргізу нәтижесінде анықталған мәселелерді қарастыру және жиналыс тақырыбы бойынша талқылау өткізу.

Талқылауға арналған сұрақтар: қарым-қатынас және оның адам өміріндегі рөлі. Денсаулық мүмкіндігі шектеулі баланың отбасындағы қарым-қатынас. Бұл үдерістің ЕБҚ бар балалар мен ересектер үшін нәтижелері.

Өткізу түрі: топтық жұмыс түріндегі ата-аналар жиналысы.

Ұзақтығы – 4 мин.

«Табыс мектебі: инклюзивті тәжірибедегі мәселелер мен жетістіктер» тақыбырындағы педагогикалық кеңесі (бастауыш мектеп мұғалімдері).

Педагогикалық кеңестің мақсаты: инклюзивті жұмыста мұғалімдер, оқушылар мен ата-аналарды ЕБҚ бар білім алушылардың жетістіктеріне ынталандырудағы мектебінің қызметін талдау.

Қарастырылатын сұрақтар: ЕБҚ бар бастауыш мектеп оқушыларының мектептік оқуын табысты аяқтау қорытындысы. Жыл бойы оқудағы ЕБҚ бар оқушыларда қандай проблемалар пайда болды, ЕБҚ бар оқушылардың жыл бойы шешу мүмкіндіктері мен жолдары. Бастауыш сынып оқушыларының жетістіктерін жоспарлау.

Өткізу түрі: топтық жұмыс түріндегі жиналыс.

Ұзақтығы – 2 сағат.

Таблица. Бақылау картасы, 1 сынып, 1 жартыжылдық (Баланың есімі – А, оқу басталған уақытта 7 жаста)

(Из опыта учителя начальных классов школы-гимназии № 22 г. Нур-Султан Сартаевой Б.К.)

Сфера		Күшті жақтары	Күрделілік	Мұғалімнің ұсыныстары
Академиялық дағдылары	Оқу	Оқу дағдылары өте жақсы. Ойлау, ақпаратты талдай білу дағдылары дамыған.	Егер оны тыңдамаса, уайымдайды.	Оқылғанды тіркеп отыру үшін оқу күнделігін арнау.
	Жазу	Жолдардың шектері мен торкөздерді көреді. Мұкяит жазуға тырысады.	Жазбада және жұмыс дәптерінде жұмысты ұйымдастыру үшін кейде мұғалім көмегі қажет болады. -сөздерді сөйлемдерге біріктіргенде; -сөздерді естіп отырып жазуға қиналады.	Мәтіннен қарап жазуға және айтып отырғанды жазуға үйрену.

Академиялық дағдылары	Математика	Аздаған қиындықтармен 100-ге дейін санай алады. Қосу және азайту компоненттерін біледі. Математикалық тілді жақсы түсінеді және салыстыра алады.	Жақсы есептеу дағдылары бар, бірақ әрдайым өз іс-әрекеттеріне сенімсіз. Ең алдымен партадағы көршісімен жұмысын салыстырып, содан кейін ғана мұғалімге жауап бере алады.	Мысалдары бар тренажарлармен жұмыс істеу. 20-ға дейін тіпті 100-ге дейін санау. Ересектерге қате шешімдерге байыппен қарау және түсіндіру. Есептеулердегі қателерден қорқудың қажеті жоқ екенін түсіндіру.
Когнитивті дағдылар		Ой-өрісі кең. Сөйлеу тілі дамыған, көптеген табиғи құбылыстарды, тірі және жансыз табиғаттың ерекшеліктерін түсіндіре алады. Өз тұжырымдарын, шешімдерін дәлелдей алады.	Қызықты білімдер мен фактілерді талқылау үшін жағдай немесе аудитория қажет.	Жазбаша дағдыларын (эссе) дамытуға бағыттау.
Эмоциялар мен мінез-құлық		Барлық сыртқы тітіркендіргіштерге сезімтал. Мұғалімнің әзілдерін қабылдайды, қуанышты сәттерде күледі, үзілістерде ойнап, жүгіреді. Тәртіпті, қауіпсіздік дегеніміз не екенін түсінеді. Өзінің сәтсіз әрекеттерін мойындай алады.	Кейбір балалармен қарым-қатынаста қиындықтарға ұшырайды.	Кез келген өмірлік жағдайларды талқылау. Проблемалық сәттерді өзіне шешуді ұсыну.

Коммуникация және әлеуметтік дағдылар	Диалог құра алады. Қыздармен оңай қарым-қатынас жасайды, ешқашан ренжітпейді. Ер балалармен арасында ұрысып қалады.	Қатты дауыстап сөйлеуге немесе сыныптастарының эмоцияларына (тіпті қуаныш эмоцияларына) сақтықпен қарайды. Дөрекі қатынасқа дөрекі жауап қайтаруы мүмкін.	Сенімді әңгімелерді жүргізу.
Қозғалыс дағдылары	Жаттығулардың қозғалыс қимылдарын есте сақтайды және жеңіл қайталайды.	Үзілістегі ойын кезінде ебедейсіздік танытады. Тік жүру туралы ұмытып кетіп, бүкірейіп жүреді.	«Би» үйірмесіне қатысуды жалғастыру.
Өз-өзіне қызмет ету дағдысы	Өзінің мектеп керек-жарақтары мен жеке заттарын біледі. Асханада мұқият ішіп-жейді, тағамның алдында және тамақтан кейін қолдарын үнемі жуады.	Дене шынықтыру сабақтарына және үйге жиналып киіну. Жұмыс орнын ретке келтірмейді.	Өз-өзіне қызмет көрсету дағдыларын шыдамды бақылау.

Сфера		Күшті жақтары	Күрделілік	Мұғалімнің ұсыныстары
Академиялық дағдылар	Оқу	Оқып үйренуге ұмтылады. Сабақта әрдайым қызығушылықпен жұмыс жасайды.	Оқуға үйрету бойынша жұмысты бастауға мүмкіндік болмайды. Әріптерді дұрыс есінде сақтамаған, әріпті дыбыспен үйлестіруде қиындықтар болады.	Алфавит суретін көрінетін жерге ілу. Қарапайым буындар мен шағын сөздерді оқуға және дыбысты-әріпті талдауға күнделікті жүйелі түрде оқыту қажет.

Академиялық дағдылар	Жазу	Барлық ұсынылған тапсырмаларды орындауға тырысады.	Қолы әлсіз. Тез шаршайды, әдетте мұғалімнің көмегі керек болып жатады. Жолға немесе торға жазуда қиналады. Оң және сол жақтарды шатастырады. Жолдың шеттерінде жұмыс істеу әзірге қиын.	Бояулармен, пластилинмен және ұсақ конструкторлармен көбірек жұмыс істеу.
	Математика	Аздаған қиындықтармен 100-ге дейін санай алады. Қосу және азайту компоненттерін біледі. Математикалық тілді жақсы түсінеді және салыстыра алады. Ауызша санау дағдысын жақсы меңгерген.	Кейде жұмыс бастау үшін мақұлдауды қажет етеді. Оқушыға тапсырманы бірнеше рет қайталап айту керек, содан кейін ғана оны орындауға кіріседі. Осыған байланысты жұмысы баяу және тапсырманы уақытында орындауға үлгермейді.	Мысалдары бар тренажарлармен жұмыс істеу. 20-ға дейін тіпті 100-ге дейін санау. Сандарды, «артық», «кем» және «тең» белгілерін жазып үйрену.
Когнитивті дағдылар		Білімқұмар. Өзгелердің істеріне қызығушылық танытады. Бақылай алады.	Тұйық. Оны түсіну дәрежесін бағалау қиын. Оған жауап беруден гөрі басын изей салу жеңіл.	Ақпаратты айтып беру емес, жай ғана дауыстап қайталауды сұрау. Бірте-бірте, сұрақтар қойып, ақпаратты қалай түсінгенін білуге болады.
Эмоциялар мен мінез-құлық		Эмоциясыз. Әрқашан тәртіпті. Ақжарқын және мейірімді.	-	Күлкімен және қарапайым комментарийлермен қолдау көрсету.

Коммуникация және әлеуметтік дағдылар	Көпшіл, балалармен бірлескен ойындарға қызығушылық танытады.	Мұғалімдермен қарым-қатынас кезінде беретін жауаптары қысқа, жиі ыммен көрсетеді. Сынып жетекшісіне және пән мұғалімдеріне сенімсіздігі байқалады.	Б. үлкендерге сенуі үшін уақыт қажет.
Қозғалыс дағдылары	Жаттығулардың қозғалыс қимылдарын есте сақтайды және жеңіл қайталайды. Дене шынықтыру сабақтарына қуана дайындалады.	Дене мүсінін тіктеп ұстауды ұмытып кетіп, бүкірейіп жүреді.	Дұрыс отыру туралы еске салу.
Өз-өзіне қызмет ету дағдысы	Өзінің мектеп керек-жарақтары мен жеке заттарын біледі. Асханада тамақты ұқыпты жейді, тамақтың алдында және тамақтан соң қолын жуады.	Дене шынықтыру сабақтарына және үйге жиналу кезінде баяу киінеді.	Өз киімдерін бүктеуге, түймелерді түюге мен белдікті шалбарға кигізуге үйрету.

Мазмұны

Кіріспе.....	3
1 Қазақстанның орта білім беру ұйымдарында инклюзивті білім беру жағдайын зерттеу (әдіснама, инструментарийлер, зерттеу, талдау, қорытындылар мен ұсынымдар).....	8
2 Бастауыш мектепте инклюзивті білім беру ортасы жағдайында 12 жылдық білім берудің Үлгілік оқу бағдарламалары бойынша оқыту процесін жүзеге асыру (білім беру салалары шегінде).....	162
3 Зерттеу қорытындыларын ескере отырып, қазіргі мектепте инклюзивті білім беру ортасын ұйымдастыру бойынша ұсынымдар.....	396
Қорытынды.....	417
Пайдаланылған әдебиеттер тізімі.....	419
Қосымша.....	426